

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE 'VAVILLA' PRESS
Madras.—1952.

సీ తి క

ఈ ప్రపంచమున జన్మమందిన ప్రతిమానవునకును పురుషార్థ వతుష్టయసాధనమునకు శరీరమే ముఖ్యకారణము. అది రక్తమాంస మేదోమజ్జాస్థిచర్మ సిరాదియు క్షమై అపఖ్యాదిదోషవ్యాజమువలనను పూర్వజన్మ కృతపాపమువలనను అనేకవిధవ్యాధులకు తావల మగును. ఆ వ్యాధులబాలనుండి శరీరరక్షణము చేసికొని ఆరోగ్యమునుపొంది సుఖించుగోరుట అత్యవశ్యకము. శరీరారోగ్యము లేక మఱి యెన్ని విధములయిన భాగ్యములున్నను నిర్భక్తములే. కనుక శరీరారోగ్య దీక్షాయుపాసనము మానవునకు ప్రథమకర్తవ్యము. ఆహారము నుప దేశించునది ఆయుర్వేదము.

అట్టి ఆంగుర్వేదమును మన ప్రాచీనఋషులు శ్రీధన్వంతరివద్ద నుండి యుపదేశమందిరి. అంతటితో నాగక తమతపోబలముచే బుద్ధి సూక్ష్మముచే నావేదమును వ్యాప్తిగావించిరి. వారు సర్వరోగనిదాన ములు సర్వవిధచికిత్సలు సుశ్రుతాదుల కనుభూతము కావించిరి. సుశ్రు తాదుల యనుగ్రహముచే శ్రీమదింద్రకంఠనల్లభాచార్యుఁడు ఈవైద్య వింతామణి యనుగ్రంథమును లోకమునకు ప్రసాదించెను. ఈగ్రంథము లోకమున ప్రచారముచెందునందగ్ధమున వల్లనాతీతములగు దోషము లకు నిలయనుయ్యెను. అట్టి దోషములనెల్ల యథాశక్తి వైద్యగ్రం థాంతగములసాయమున తొలగింపఁజేసి ప్రకరణాదులు విస్పష్టముగ విధించి యీముద్రణము నిప్పటికి ప్రచురింపఁగలిగితిమి. దీనిని ఖరి శీలించువారు గుణదోషములు వెలయించినచో ముద్రణాంతగమున నా దోషగుల కృతజ్ఞతతో దిద్దకొందుము.

ఇదివరలో ఈ క్రింది వైద్యగ్రంథముల ప్రచురించినాము. — అజీర్ణ మంజరి, అనుపానమంజరి, అస్థాంగహృదయము (సూత్ర - చికిత్స - కల్ప

శారీర - నిదాన - ఉత్తరస్థానములు), ఇలాజుల్ గుర్బా (యూనాని
 వైద్యము), చరకసంహిత (సూత్ర - శారీర - ఇంద్రియ-నిదాన-విమాన
 చికిత్స - సిద్ధి - కల్పస్థానములు), కాలజ్ఞానము, వైద్యశతశ్లోకీ, రావణ
 కుమారతంత్రము, గదనిగ్రహము, బసవరాజీయము, భేషజకల్పము,
 శార్ఙ్గధరసంహిత, దేహతత్త్వనిర్ణయము, దేశీయవైద్యవిజ్ఞానము,
 చారుచర్య, రసరత్నాకరము, రాజమార్తాండము, లోలంబరాజీయము,
 వస్తుగుణమహోదధి, వృక్షాయుర్వేదము, శార్ఙ్గధరకృత త్రిశతి, సుశ్రుత
 శారీరము, పరహితసంహిత (సాధారణకాండము), షడ్రసనిఘంటువు,
 నాడీజ్ఞానము, మశూచికము, సహదేవపశువైద్యశాస్త్రము, రసప్రదీపక,
 విషవైద్యచింతామణి, మాధవనిదానము. మఱియు సుశ్రుతము పూర్తి
 గను, ఆయుర్వేదము, ధన్వంతరినిఘంటువు, మదనకామరత్నములు
 త్వరలో ముద్రణమగును. విద్వద్వర్ణులు మాచేయు వైద్యగ్రంథసేవకు
 చేయూత యొసగుదురు గాక అని ప్రార్థించెదము.

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు ఆంధ్రీస్.

శ్రీ ర స్తు

వైద్యచింతామణి-విషయసూచిక

పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
శూల ప్రకరణమ్	శూలోపద్రవములు 8
అక్షిగ్గశూల-కర్మ విపాకము	1 శూలవ్యాధికి ఆసాధ్యములు 11
స్థిపాశూల-కర్మ విపాకము	2 అన్న ప్రసారములు 11
జఠరశూల-కర్మ విపాకము	3 మలీయము అన్న ప్రసారములు 11
అరుచిశూల-కర్మ విపాకము	4 వాతజశూలము దశమూలాదిక మాయము 11
తచ్ఛాన్తి	5 విశ్వానిక మాయము 11
శిరశ్శూల-కర్మ విపాకము	6 బలాదిక మాయము 11
తచ్ఛాన్తి	7 పిత్తకూలముకొన గ్యానిక మాయము 9
కటిశూల-కర్మ విపాకము	8 బృహత్కానిక మాయము 10
కర్ణశూల-కర్మ విపాకము	9 త్రిఫలాదిక మాయము 11
తచ్ఛాన్తి	10 కఫశూలము ఏగండమూలాదిక మాయము 11
హస్తశూల-కర్మ విపాకము తచ్ఛాన్తి	11 అనుశూలముచిక్రకానిక మాయము 11
నయనశూల-కర్మ విపాకము	12 ద్వంద్వజశూలక మాయము 11
తద్భ్రమనమువకుళాంతి	13 పిత్తకేషుశూలములపక్షోలాదిక మాయము 11
శూల-కర్మ విపాకము	14 ద్రాక్షాదిక మాయము 11
శూల శేదములు	15 ఏగండమూలాదిక మాయము 11
వారజశూలనిదానలక్షణములు	16 ఏలాదిక మాయము 12
పైతికశూలనిదానలక్షణములు	17 మూతులుంగాదిక మాయము 11
కఫజశూలనిదానలక్షణములు	18 అజమూలాదిక మాయము 11
అమజశూలలక్షణములు	19 ఏరందాదిక మాయము 11
ద్వంద్వజశూలలక్షణము	20 పరిణామశూలము త్రిఫలాదిక మాయము 13
గుర్ని పాతజశూలలక్షణము	21 పరిణామశూలముకొల్కము 11
పరిణామజశూలలక్షణము	22 పరిణామశూలముకుంకికల్కము 11
పరిణామశూలస్థానములు	7 ఉదామభౌష్క-గగనము 11
వారజపరిణామశూలలక్షణము	11 గర్భశూలములకుశూలముకారకము 14
పిత్తజపరిణామశూలలక్షణము	12 త్రిదోషజశూలములకు అన్ని మూరకము 11
కఫజపరిణామశూలలక్షణము	13 సకలశూలములకు ఏకతా మ్రికము 11
ద్వంద్వజగుర్ని పాతజపరిణామశూల లక్షణము	14 శూలములచారకము 11
	15 పక్షిశూలములకు అన్ని మూరకము 11

	పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
సర్వకూలలకువణ్ణుఖిరసము	16	తిలాదివటుకములు 25
మహాకూలహారరసము	17	కూష్మాండక్షౌరము 26
కూలగజశేసరీ	17	త్రిదోషకూలలకుగోమూత్రము
గజశేసరీరసము	17	దురము 11
కూలద్విపక్షివటి	17	పరిణామకూలలకు తారమండూరము 11
హారీతక్యూదిచూర్ణము	17	భీమమండూరము 27
సౌవర్చలాదిచూర్ణము	18	అన్నజర్రవహులకుగుడమండూరము 11
ఉశీరాదిచూర్ణము	18	కతావరీమండూరము 28
శ్వేతైరండాదిచూర్ణము	18	సర్వకూలలకుసప్తవింశతిగుగ్గులు 11
మందారమూలికాదిచూర్ణము	18	హృదయకూలకుబీజపూరస్వరసము 29
యవాన్యాదిచూర్ణము	18	పిత్తకూలకుకతావరీస్వరసము 11
కరంజాదిచూర్ణము	19	పిత్తకూలకుధాత్ర్యాదిగుసపానములు 11
హృచ్చూలకుఉశీరాదిచూర్ణము	19	త్రిదోషకూలకువిదారీస్వరసము 11
పిత్తకూలకుధాత్ర్యాదిచూర్ణము	19	శృంగభస్మయోగము 80
కఫకూలకుట్యులాదిచూర్ణము	19	సర్వకూలలకులోహభస్మము 11
అన్యత్రుట్టలాదిచూర్ణము	19	పరిణామకూలకుఏరండాదిభస్మము 11
త్రిఫలాదిచూర్ణము	20	శంబూకభస్మము 11
మందాగ్నికూలకు దీప్యాదిచూర్ణము	20	సర్వకూలలకుగంధకరసాయనము 11
బిల్వమూలాదిచూర్ణము	20	పజ్జికూలకుఖండామలకరసాయనము 81
కుచేరాక్షాదిచూర్ణము	20	వాతకూలకునాభిలేపనము 82
అధ్వానకూలకుహింఘ్వాదిచూర్ణము	20	కుచేరాక్షయోగము 11
పరిణామకూలకుసాముద్రాదిచూర్ణము	21	కూలకుఖండపిప్పిలి 11
గుడాదిమోదకము	22	కూలకోగమునకు పథ్యములు 83
మృత్యుకూలకుఇంద్రవారుణ్యాదిచూర్ణము	22	అపథ్యములు 11
వాతకూలకుసోమాగ్నివటుకములు	22	ఆనాహుప్రకరణమ్
సర్వకూలలకుకంఠవటుకము	22	ఆనాహు-ఉదావర్తకర్షవిసాకము 84
అష్టవిధకూలలకు సూర్యప్రభావవటుకములు	23	జ్యోతిశ్శాస్త్రాభిప్రాయము 11
దిక్పాకొదివటుకములు	24	ఉదావర్తనిదానము 11
హారీతక్యూదివటుకములు	24	వాతనిరోధజన్యఉదావర్తనిదానము 85
కూలవటుకములు	24	పురీషనిరోధజన్యఉదావర్తము 11
సర్వకూలలకుసోమకూర్ణము	25	మూత్రనిగ్రహజన్యఉదావర్తము 11
సర్వకూలలకుసోమకూర్ణము	25	జ్వంభునిరోధజన్యఉదావర్తము 11
సర్వకూలలకుసోమకూర్ణము	25	అశ్రునిరోధజన్యఉదావర్తము 11
సర్వకూలలకుసోమకూర్ణము	25	తులనిరోధజన్యఉదావర్తము 86
సర్వకూలలకుసోమకూర్ణము	25	ఉద్ధారనిరోధజన్యఉదావర్తము 11

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
శుద్ధనిగ్రహజన్యఉదావర్తము	36	గుల్లరోగసామాన్యలక్షణము	44
శుక్రనిగ్రహజన్యఉదావర్తలక్షణము	"	గుల్లరోగసంప్రాప్తి భేదములు	"
కుంబిగ్రహజన్యఉదావర్తలక్షణము	"	గుల్లరోగపూర్వరూపము	"
శుక్రనిగ్రహజన్యఉదావర్తలక్షణము	37	వారీగుల్లనిదాన లక్షణములు	"
శ్యూకనిగ్రహజన్యఉదావర్తలక్షణము	"	పిత్తగుల్లనిదానలక్షణములు	45
నిద్రాభ్రమారజ్జోదావర్తలక్షణము	"	కఫజన్యపాతజగుల్లనిదానలక్షణములు	"
యాక్షాదికపితృవారజ్జోదావర్తలక్షణము	"	ద్వంద్వజగుల్లనిదానము	46
అభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	38	సన్నిపాతగుల్లలక్షణము	"
సునిరోధజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	సంప్రాప్తిపూర్వకరక్తగుల్లనిదానలక్షణములు	"
మాత్రనిరోధజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	గుల్లరోగాసాధ్యలక్షణము	47
జ్యోంభనిరోధజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	గుల్లవిద్రువులసంబంధిభేదము	"
కౌష్ఠనిరోధజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	వారీగుల్లమునకు విడంగకల్పము	48
ఉదావర్తచికిత్స	"	ద్వంద్వజగుల్లమునకు-ద్రాక్షది	"
ఉద్ధారచ్యుద్ధనిరోధజన్యఉదావర్తచికిత్స	39	కల్పము	"
పక్ష్యాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	సన్నిపాతగుల్లమునకువరుణాది	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	కషాయము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	వరుణాదిగణము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	రక్తగుల్లమునకు తిలకషాయము	49
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	రక్తగుల్లమునకు శతాశ్వాదికల్పము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	చిత్రకాడికషాయము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	వారీగుల్లమునకు శిథిలాదలగనము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	40	శైత్యగుల్లమునకు దండాదుగరనము	50
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	శైత్యగుల్లమునకు విద్యాధిగరనము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	గుల్లదరగజారాలినము	51
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	పిత్తగుల్లమునకు ఉద్దామోక్ష్యగనము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	41	గుల్లసారాదరనము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	గుల్లకుతారము	52
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	వారీగుల్లమునకు హిం గాద్దిహోర్లము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	పిత్తగుల్లమునకు ద్రాక్షదిహోర్లము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	42	శైత్యగుల్లమునకు యాపాదిహోర్లము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	కుహహిం గాద్దిహోర్లము	53
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	రక్తగుల్లమునకు శ్యాద్దిహోర్లము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"	తిలకాదికషాయము	"
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"		
కృష్ణాభివారజన్యఉదావర్తచికిత్స	"		

	పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
చిత్తకాదిచూర్ణము	54	క్రిమిజహ్వరోగలక్షణము 67
పూతికాదిచూర్ణము	55	హృద్రోగోపద్రవములు 68
హస్తీకర్ణాదిచూర్ణము	56	పాష్కరాదికషాయము 69
క్షౌరాదిచూర్ణము	56	దశమూలాదికషాయము 69
దస్త్యాదిఘటికలు	57	ఏరండాదికషాయము 69
పొరబాదిఘటికలు	57	బాండ్లకాదికషాయము 69
శత్యాదికొంకాయనగుటికలు	57	నాగరాదికషాయము 69
యవాస్వాదిగుటికలు	57	వాతజహ్వరోగమునకు పిప్పల్యాది
నాగాదిగుటికలు లేకగుల్మరుతారము	58	చూర్ణము 70
చించాకంఠవటికలు	58	త్రివృత్తాదిచూర్ణము 70
శంఖద్రావకము	59	మాత్స్యేలాదిచూర్ణము 70
అన్యచ్చ	59	హింసుపంచకచూర్ణము 70
జాతగుల్మమునకు హపుషాదిఘృతము	60	హింగాదిచూర్ణము 70
హింగాదిఘృతము	60	పాతాదిచూర్ణము 71
పిత్తగుల్మమునకు ద్రాక్షాదిఘృతము	61	హృదయార్ణవరసము 71
త్రాయమాణఘృతము	61	రసాయనము 71
కఫగుల్మమునకు పిప్పలీఘృతిము	62	వల్లభకఘృతము 71
గుల్మోదరమునకుపట్టలఘృతము	62	యష్ట్యాదిఘృతము 71
స్తుహిక్షీరాదిఘృతము	62	పునర్నవాదితైలము 71
కుస్మాదితైలము	63	గోమూత్రపానము 71
దశమూలాదితైలము	64	దుగ్ధపానము 71
నైంధవాదితైలము	64	నాగబలాదిదుగ్ధపానము 71
గుల్మమునకు పథ్యములు	65	హరిశ్యంగభస్మము 71
అపథ్యములు	65	హృద్రోగపథ్యములు 71
హృద్రోగప్రకరణమ్.		అపథ్యములు 71
హృద్రోగ-కర్తవిపాకము	66	ఉదరరోగప్రకరణమ్.
అన్యచ్చ	66	ఉదరరోగ-కర్తవిపాకము 71
అన్యచ్చ	66	కాంతి 71
క్యోతిక్వాస్త్రాభిప్రాయము	66	జలోదర-కర్తవిపాకము 71
హృద్రోగనిదానము	66	కాంతి 71
హృద్రోగసంప్రాప్తి	66	ఉదర-కర్తవిపాకము 71
వాతజహ్వరోగలక్షణము	67	కాంతి 71
పిత్తజహ్వరోగలక్షణము	67	జలోదర-కర్తవిపాకము 71
కఫజహ్వరోగలక్షణము	67	కాంతి 71

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
ఉదరరొగ సంప్రాప్తి	76	జలోదగ విచారణము	87
ఉదరరొగ సామాన్యలక్షణము	"	ఇచ్చా శ్లేషము	"
ఉదరసామాన్యలక్షణము	"	జలోదగము కరుణియగుము	"
ఉదరరొగ శ్లేషములు	77	వాలోదరమునకుఁ పుతము	88
వాలోదరలక్షణము	"	రోహితకఘృతము	"
పిత్తోదరలక్షణము	78	చిత్తకాదిఘృతము.	"
కఫోదరలక్షణము	"	చిందుఘృతము	"
గన్నిపాలోదరనిదానము	"	నారాచిఘృతము	"
సన్నిపాలోదరలక్షణము	79	శుక్లతగయోగము	"
నీచోదరలక్షణము	"	నజ్రతగము	"
యకృద్బాల్యదరలక్షణము	"	తూరాదియోగము	"
బద్ధగుదోదరలక్షణము	80	అగ్నిముఖలవణము	"
తుతోదరలక్షణము	"	వగ్రయానవిప్పలి	"
జలోదరలక్షణము	"	శోభోదరమునకుఁ పునగ్నవాది	"
సాధ్యాసాధ్య విచారము	81	యోగము	"
అన్యత్స	"	ఉదరరొగమునకుఁ పుష్కములు	98
శ్లేషాసాధ్యలక్షణము	82	అపఘ్నములు	"
లాం అన్యత్స	"	అండవృద్ధిప్రకరణము	"
పంచవాలోదరమునకుఁక సాయము	"	అండవృద్ధిసంప్రాప్తి	"
తాలకేళోదరమునకుఁకరతుంఖాకల్పము	"	అండవృద్ధి శ్లేషములు	"
సర్వేశ్వరకాదికల్పము	"	వాతాద్యండవృద్ధిలక్షణము	"
అశ్లేశనీయము	"	మాత్రజఅండవృద్ధిలక్షణము	95
యోగ స్యాద్బాల్యదరమునకుఁ విప్పరి	"	అంశ్రజవృద్ధిలక్షణము	"
అన్యతభక్తిము	88	ఉపేక్షితాండవృద్ధిపరిణామము	96
బాహ్యస్తనీచాములకుఁ గూరితక్యాది	"	అసాధ్యాండవృద్ధిలక్షణము	"
విష్ణుబాహ్యాయము	"	వగ్నలక్షణము	"
రసశబలాతేజాదిక సాయము	"	అసాధ్యాంశ్రవృద్ధినిదానము	"
ప్రకాసకృతమునకుఁ సాముద్రాదిహార్షము	"	పితృబాండవృద్ధికిఁ పంచలక్ష్మణాది	"
పిత్తకృతాదిఘృతమునకుఁ విడంగాదిహార్షము	84	కల్పము	97
శ్లేషాసాధరీకాదిరహితాయోగహార్షము	"	కఫబాండవృద్ధికిఁ కల్పాదిక సాయము	"
అశ్లేగ్రకరము లేక ఆ	85	రక్తబాండవృద్ధికిఁ త్రివృత్తాదిక సాయము	"
క్షుణ్ణసహ్యదిలేపము	"	రాస్యాదిక సాయము	"
కృత్వాదిలేపము	"	రండవృత్తము	"
అపఘ్నకమునకుఁ పుష్కములు	180	వహూచాధాదిక సాయము	"
ములు		మహారాస్యాదిక సాయము	"

	పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య	మేదోరోగ ప్రకరణం
కురంటకమునకుకూరీతకీ మార్గము	98		మేదోరోగ ప్రకరణం
వర్షారోగమునకుబిల్వ్యాది మార్గము	"		మేదోనిదానము 107
శ్వబంట్ట్యాది మార్గము	"		సంప్రాప్తి "
వృద్ధినాశనరసము	99		వర్షమానమేదోపద్రవములు "
సర్వాంగముండరరసానుపానము	"		మేదఃసానములు "
రైవృద్ధికిచందనాదిలేపము	"		మేదోరోగ అసాధ్యత్వము 108
చాదిలేపము	"		అతిమూలక్షణము "
బాద్యాదిలేపము	"		మేదోరోగమునకుచవ్యాది మార్గము "
బ్రూతిదిలేపము	100		ఫలత్రికాది మార్గము "
సిప్పల్యాదిలేపము	"		త్రికటుకాది మార్గము 109
శంఖుత్త్రవృద్ధికి దేవదార్వాదిలేపము	"		బడబాగ్నిరసము "
అన్యకురంటకమునకులేపము	"		సౌల్యాభక్తకరసము "
హతగ్రస్తాణుస్త్వాదిలేపము	101		త్రిమూర్తిరసము "
హింబుకాదిలేపము	"		త్వ్యావకాదిలోహము 110
పిశ్చవర్షమునకులేపము	"		రసభస్మయోగము "
త్రాకాతవృక్షికి ఏరండతైలయోగము	"		తామ్రభస్మయోగము 111
కాకవృద్ధిచికిత్స	102		గంధకయోగము "
గుల్మోరావేధ	"		త్రిఫలాదితైలము "
శ్చుక్తికర్ణశిరావేధ	"		మేదోరోగమునకుపథ్యములు "
కుష్మాదోమూత్రయోగము	"		మేదోరోగమునకుఅపథ్యములు 93
దశమనారాయణతైలప్రయోగము	"		వాతరక్తప్రకరణం
వైకాంఠం గుణవరయోగము	108		వాతరక్తమునజ్యోతిశ్శాస్త్రాభి
గుల్మవృక్షజలయోగము	"		ప్రాయము 84
అపథ ఏరండతైలయోగము	"		శ్రమము "
ఇంద్రవారుణీకామూలయోగము	"		వాతరక్తనిదానము "
వృషపూతియోగ ఇంద్రవారుణీమూల	"		వాతరక్తసంప్రాప్తి 85
అన్యయోగము	"		వాతరక్తమునందుఅన్యదోషములు "
అన్య బాలకురంటకమునకుకర్ణవేధ	104		లక్షణము "
తొలిగి సుప్రవృద్ధులకుచికిత్స	"		పూర్వరూపము "
వృద్ధులకుచికిత్స	"		వాతరక్తమునందుముఖము "
వృద్ధులకుచికిత్స	"		కాంతి 86
వాతజన్మక్రిగలక్షణము	67		స్వీహోదరకర్మవిపాకము "
వీర్యవృద్ధిగలక్షణము	"		శమునము "

పుటసంఖ్య

సాధికసన్నిపాతజవాతరక్త
లక్షణము 116

శింకనియము 117

వాతరక్తఅసాధ్యలక్షణము

వాతరక్తాపద్రవములు

సాధ్యసాధ్యలక్షణము 117

వాతరక్తమునకుసామాన్యచికిత్స

రక్తమోక్షాదిప్రకారములు

దిశకాదిప్రకారము

వాసాదిక మాయము 118

మంజీషాదిక మాయము

అభ్యుమంజీషాదిక మాయము 119

ప్రత్యోలాదిక మాయము

దూర్వాదిక మాయము

గుహాచ్ఛాదిక మాయము

శ్మూషాదిక మాయము 120

లాంకల్యాదిచూర్ణము

పంచామృతరసము

తాలశేష్యరసము 121

సశ్వేత్యరసము 122

అశ్వేత్యరసము

యోగసారామృతరసము 123

అమృతభల్లూతకావలేహము 124

అక్షయస్త్రీచాదితైలము 125

విదూర్వాదితైలము 126

విషబలాతైలము 127

రసవిరేఘ్నతము

స్రవణాదిఘ్నతము

ప్రీతాంబరీకాదిలేపము 128

శ్లేతరక్తలేపము లేక అభ్యంగము 129

అభిషేకలేపము

అక్షాదిలేపము

కృత్తమునకుపథ్యములు 130

అక్షయములు

పుటసంఖ్య

ఊరద్రవ్యసక్రమము

ఊరద్రవ్యనివాహనసంప్రదిలక్షణము 131

ఊరద్రవ్యగూఢము 132

ఊరద్రవ్యలక్షణము

అసాధ్యలక్షణము 133

గీలాతికాదిక మాయము

అన్యద్బల్లూతకాదిక మాయము

పునఃసాదిక మాయము

శేఫాలికాదిక మాయము

నవాదిక మాయము 134

త్రిఫలాదిక మాయము

అన్యచ్చ

ఊరద్రవ్యమునకుసంబాగగ్న

రసాయనము 135

కుష్మాదితైలము

వైద్యసాగ్నతైలము

త్రిఫలాదికమాయము 136

అభ్యుమంజీషాదిక మాయము 137

ఊరద్రవ్యమునకు శేపము

అన్యచ్చ

గీలాతికాదిక మాయము 138

ఊరద్రవ్యమునకుపథ్యములు

అపథ్యములు

అమవాత సక్రమము

అమవాత-కర్మనివారకము 139

అమవాత-కర్మనివారకము

అమవాతనివాహనము తిత్త్యుత్పత్తి

అమవాతసామాన్యలక్షణము 140

అమవాతాపద్రవములు

అమవాతవిషలక్షణము

రాస్నాదిక మాయము 141

తెంజనిప్రకారము

పహాపహాదిక మాయము

మహారాస్నాదిక మాయము 141

	పుట సంఖ్య	పుట సంఖ్య
అహోగతాపిత్తమునకు త్రికటు		178
చాక్షుసు	165	..
అహపిత్తమునకు మాతకేళికగణము
గసామృతము	166	..
అహపిత్తమునకు మహాస్రావేశ్వరగణము
జంబీరాదిగసాయనము	167	179
మహాఖండాద్రికము	168	..
ఖండపిప్పలికాదిశేవ్యాలు	169	..
సారీకేళఖండపాకము	170	180
ద్రాక్షాదిగుడికలు	171	..
కతాపరీఘృతము
ద్రాక్షాదిఘృతము	..	181
అహపిత్తపథ్యములు
అపథ్యములు	172	183
అజీర్ణ ప్రకరణం		
అగ్నిమాంద్యకర్ణ విపాకము	172	..
పారాశక్యభిక్షాదుము	178	184
కర్ణ విపాకసర్గరూము
జతరాగ్నిచాతుర్విధ్యము
అగ్నిమాంద్యస్వరూపము	..	185
సమాగ్నాద్విలక్షణము	174	186
భస్మకలక్షణము
అజీర్ణ భేదములు	175	..
అజీర్ణమునకుకారణము	176	187
అమాజీర్ణలక్షణము
విదగ్ధాజీర్ణలక్షణము
విషభ్రాజీర్ణలక్షణము
రసశేషాజీర్ణలక్షణము	177	188
ప్రకారాంతగున వాణాజీర్ణలక్షణము
పీఠాజీర్ణలక్షణము
శేషాజీర్ణలక్షణము	..	189
అజీర్ణాపద్రవములు	..	190
అజీర్ణమునకు ముఖ్యకారణము
అజీర్ణాచిలక్షణము	178	..
శ్రుతి	..	101
అపథ్యవిద్యచింతాశ్చ II—2		

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
అగ్నితుండీవటుకములు	191	అశ్మోరోగకృచ్ఛసాధ్యలక్షణము	207
తక్రవారీతకీయోగము	192	అశ్మోశ్మిత్తికిస్తానాంతరము	208
తొరయోగము	,,	చికిత్సాప్రక్రియ	,,
అజీర్ణమునకు - పంచమూల్యాది		చికిత్సాప్రకారము	,,
ఘృతము	193	వాతాద్యర్మస్థికిత్సాభేదములు	207
దశమూలఘృతము	,,	వాతార్మస్సుకుమరీచాదిచూర్ణము	,,
విషూచీకషాయము	194	పిత్తార్మస్సుకు ధుత్కారాదిచూర్ణము	,,
లిల్వాదికషాయము	,,	రక్తార్మమునకు విషముస్థిచూర్ణము	208
విషూచికి అనంగాదిచూర్ణము	,,	అపామాద్గబీజాదిచూర్ణము	,,
పథ్యాదిచూర్ణము	195	వోషాదిచూర్ణము	,,
కటుత్రయరసము	,,	విజయాచూర్ణము	209
అనంగత్వగాద్యుద్వర్తనములేక తైలము	,,	సిద్ధఘృతము	,,
ఆర్కాదితైలము	,,	అర్మలకుభవరసము	210
అజీర్ణాదులకు-పథ్యములు	196	అశ్మోరోగమునకు-లోహోమృతరసము	,,
అపథ్యములు	197	వైక్రవాఘ్యగసము	211
అర్మరోగ ప్రకరణమ్		నూరణమోదకములు	212
అర్మరోగకర్తవిషాకము	198	పథ్యాదిమోదకములు	,,
సువర్ణగోదానము	,,	అవ్యనూరణమోదకము	,,
సామ్యాన్యోశ్మోభేదములు	199	చంద్రప్రభావటుకములు	218
అశ్మోరోగలక్షణము	,,	బృహత్కూర్ణగణవటుకములు	219
అశ్మోరోగసంప్రాప్తి	,,	కొర్పాసముజ్జాదిఘృతములు	,,
అశ్మోరోగమునకు-పూర్వరూపము	200	త్రిఫలాగ్ఘృతములు	215
వాతాశ్మోనిదానము	,,	భల్లతకచారీతక	216
వాతాశ్మోలక్షణము	,,	రక్తార్మస్సులకు-భల్లతకామృతము	,,
పిత్తాశ్మోనిదానము	201	అభ్యేకచారీతక	217
పిత్తాశ్మోలక్షణము	202	యోగరాజగుగ్గులు	218
కఫాశ్మోనిదానము	,,	రజనీచూర్ణయోగము	,,
కఫాశ్మోరోగలక్షణము	,,	చవ్యాదిఘృతము	,,
రక్తాశ్మోలక్షణము	203	స్త్రీచేరఘృతము	219
వాతాదియుక్త-రక్తాశ్మోలక్షణము	204	భల్లతకాదిలేపము	,,
సన్నిపాతికాశ్మోలక్షణము	,,	గుంజాకూష్మాండలేపము	,,
అర్మరోగసాధ్యసాధ్యలక్షణములు	,,	గోరీషాషాణలేపము	220
అసాధ్యాశ్మోపద్రవములు	205	అశ్మోరోగపథ్యములు	,,
అశ్మోరోగసుఖసాధ్యలక్షణము	206	అపథ్యములు	,,

పుటసంఖ్య

పుటసంఖ్య

క్రిమిరోగ ప్రకరణము.

తృప్త్యా ప్రకరణము.

క్రిమిభేదములు 221

బాహ్యక్రిమిస్వరూపము ,,

అంతఃక్రిమిలుజనించుటకు కారణము ,,

పురిషకఫగక్తజక్రమికారణములు ,,

కడుపుయంచు పురుగులు జనించు యుండుటకు లక్షణము 222

కఫజక్రమిలక్షణము ,,

గక్తజక్రమిలక్షణము ,,

పురిషకక్రమిలక్షణము 228

దాడిమాదికషాయము ,,

నియమనాదికషాయము 224

నిదం గాదికషాయము ,,

ముస్తాదికషాయము ,,

ఖదిరాదికషాయము ,,

కృమికుతాగరసము ,,

క్రిమిముద్గరసము 225

నిదం గాదిమాద్గము ,,

అభిషర్ణ్యాదిసిద్ధకములు ,,

మున్నెత్తికొదిమాద్గము 226

నింబాదిమాద్గము ,,

హరితకీమాద్గము ,,

సూసిత్రివటుకములు ,,

త్రిఫలాద్వ్యఘృతము 227

నిదం గఘృతము ,,

సారదాదియోగము 228

సారనాళాఖిపక్తియోగము ,,

విదం గాదియోగము ,,

బాహ్యక్రిమిలేపము ,,

విఖాలాహూపము 229

కకుభాదిహూపము ,,

క్రిమిరోగ పథ్యములు ,,

అపథ్యములు 230

తృప్త్యా కర్మ విధానము 230

తృప్త్యా నిదానము 231

తృప్త్యా తిక్తస్వరూపము ,,

తృప్త్యా సంస్థానీనంధ్య ,,

తృప్త్యా సామాన్య ఘోర్స్వరూపములు ,,

చాలజత్వస్థాలక్షణము ,,

పిత్తజత్వస్థాలక్షణము 232

కఫజత్వస్థాలక్షణము ,,

క్షయజత్వస్థాలక్షణము ,,

రగక్షయజత్వస్థాలక్షణము ,,

అనుజత్వస్థాలక్షణము 233

అన్నజత్వస్థాలక్షణము ,,

కన్దసాధ్యస్థాలక్షణము ,,

అసాధ్యస్థాలక్షణము ,,

కఫజత్వస్థాలక్షణము ,,

అప్రాదికషాయము 234

కశిగాదికషాయము ,,

కాశ్యగాదికషాయము ,,

కుష్మాదిమాద్గము ,,

నింబాదిమాద్గము ,,

గండూపము 235

విటుకములు ,,

ఇర్లూరాదివటి ,,

వీలాంబులూరివటి ,,

కసాదిఘృతకలు 236

లేపములు ,,

ఉపనగ్నసామాన్యకథి ,,

పానాత్మ్యముజత్వస్థాలక్షణము 237

తృప్త్యా రోగమునకు పథ్యములు ,,

అపథ్యములు 238

దాహరోగ ప్రకరణము.

దాహరోగ కర్మ విధానము 238

దాహరోగ నివారణము ,,

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
దాహనిదానము-సంప్రాప్తి	239	సన్నాసనిదానము	254
రక్తజపి త్తజదాహలక్షణము	,,	సన్నాసలక్షణము	,,
తృష్ణానిరోధజదాహలక్షణము	,,	చికిత్సాక్రమము	,,
రక్తపూర్ణకోవృజదాహలక్షణము	,,	భ్రమకుదురాలభౌతికషాయము	251
ధాతుక్షయజన్యదాహలక్షణము	240	మూర్ఛకంపంబమూలాదికషాయము	,,
క్షుతజదాహోదలక్షణములు	,,	క్షుద్ద్రాదికషాయము	,,
మర్మాభిసూతజదాహలక్షణము	,,	ద్రాక్షాదికషాయము	,,
ఆసాధ్యలక్షణము	,,	తామ్రసారాదిచూర్ణము	,,
చందనాదికషాయము	,,	మూర్ఛాకోగమలకుపథ్యములు	252
లాజాదికషాయము	241	ఆపథ్యములు	,
దశసారచూర్ణము	,,	మదాత్మ్యప్రకరణమ్.	
ఖర్జూరాదిచూర్ణము	,,	పానాత్మ్యం పరమద పానాజీర్ణ	
చందనాదిచూర్ణము	242	పానవిభ్రమ పీనినిదానము	253
చంద్రకళారసము	,,	వాతాదిసంబంధమదాత్మ్యయలక్షణము	254
రసాదిఘటికలు	,,	పీల్లజన్యమదాత్మ్యయలక్షణము	,,
మృతసంజీవనీఘటికలు	243	కఫజమదాత్మ్యయలక్షణము	,,
తీలతైలఘ	,,	త్రిదోషజమదాత్మ్యయలక్షణము	255
పునర్నవాదితైలము	,,	ఆసాధ్యమదాత్మ్యయలక్షణము	,,
దాహకోగపథ్యములు	244	సామాన్యదుర్లక్షణములు	,,
ఆపథ్యములు	245	వాతమదాత్మ్యయమునకు సౌవ	
మూర్ఛాప్రకరణమ్.		ర్షలాదిచికిత్స	,,
మూర్ఛా భ్రమ నిద్రా సన్యాస		నూక్తశృంగార్యాదిచికిత్స	,,
నిదానము సంప్రాప్తి	246	పీల్లమదాత్మ్యయచికిత్స	256
పూర్ణరూపము	247	క్షుద్ద్రామలకౌణిపానము	,,
వాతజమూర్ఛాలక్షణము	,,	కఫజమదాత్మ్యయమునకు ఆష్టాంగ	
పీల్లజమూర్ఛాలక్షణము	,,	లవణము	,,
కఫజమూర్ఛాలక్షణము	,,	పోకవలనజనించినమదమునకు	,,
సన్నిపాతమూర్ఛాలక్షణము	248	కోద్రవధుత్తారజమదమునకు	257
రక్తజమూర్ఛాసంప్రాప్తి	,,	జాజికోయమదనమునకుచికిత్స	,,
విషమద్యజనితమూర్ఛావివరము	,,	మదాత్మ్యయపథ్యములు	,,
రక్తజాదిమూర్ఛాలక్షణము	249	మదాత్మ్యయమునందపథ్యములు	258
కౌరణిశేషముచేమూర్ఛాభేదములు	,,	ఉన్నాదకోగప్రకరణమ్.	
తంద్రాకమలక్షణములు	,,	ఉన్నాదకర్షవిపాకము	
నిద్రాలక్షణము	250	ఉన్నాదనిర్వచనము	259

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
ఉన్నాదభేదములు	259	ఉన్నాదభేదములు	269
ఉన్నాదకారణతర్కస్పృష్టములు	"	ప్రతిస్పృష్టములు	270
ఉన్నాదసామాన్యచిహ్నములు	260	ఉన్నాదసామాన్యచిహ్నములు	"
వాతజ్ఞోన్నాదనిదానసంప్రస్థి లక్షణములు	"	అపస్తంభములు	271
పితృజ్ఞోన్నాదనిదానసంప్రస్థి లక్షణములు	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము.	
కఫజ్ఞోన్నాదనిదానసంప్రస్థి లక్షణములు	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	271
సన్నిపాతోన్నాదనిదానసంప్రస్థి లక్షణములు	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
విషజ్ఞోన్నాదనిదానసంప్రస్థి లక్షణములు	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	272
విషజ్ఞోన్నాదలక్షణము	261	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
అసాధ్యోన్నాదలక్షణము	"	వాతాపస్తంభములక్షణము	"
భూతజ్ఞోన్నాదనిదానము	"	పితృపస్తంభములక్షణము	"
భూతజ్ఞోన్నాదలక్షణము	"	సన్నిపాతాపస్తంభములక్షణము	273
దేవగ్రహోన్నాదలక్షణము	262	అసాధ్యోన్నాదలక్షణము	"
అసురగ్రహోన్నాదలక్షణము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	274
గంధర్వగ్రహోన్నాదలక్షణము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
యక్షగ్రహోన్నాదలక్షణము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	275
పితృగ్రహోన్నాదలక్షణము	263	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
సర్వగ్రహోన్నాదలక్షణము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	276
రాక్షసగ్రహోన్నాదలక్షణము	"	పితృపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
పితృపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	264	వాతాపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
దేవాదిగ్రహగ్రహణకాలము	"	కఫాపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
శరీరాశ్రితగ్రహద్రవ్యకారణము	"	కల్యాణములగుఱ్ఱకరణము	277
ఉన్నాదగజకేసరీరము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణములు	"
భూతభైరవరసము	265	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణములు	278
నిశాదిఘృతము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణములు	"
భూతోన్నాదమునకు ప్రాప్తీ ఘృతము	266	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణములు	279
హింగాదిఘృతము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము.	
సారస్వతిఘృతము	"	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	279
లకునఘృతము	267	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	280
భూతోన్నాదమునకు విజయఘృతము	268	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	"
	269	అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	281
		అపస్తంభములగుఱ్ఱకరణము	282

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
ఔదుంబరకుష్మలక్షణము	282	కుష్మమున సంస్కరణత్వము	290
మండలకుష్మలక్షణము	,,	శ్వేతకుష్మాచిక్షిత్స్వత్వము	,,
ఋశ్యజిహ్వకుష్మలక్షణము	,,	మంజిష్ఠాదికషాయము	,,
పుండరీకకుష్మలక్షణము	,,	లఘుమంజిష్ఠాదికషాయము	291
సిద్ధకుష్మలక్షణము	,,	శుంఠ్యాదికషాయము	292
కౌకణకుష్మలక్షణము	283	కఫపిత్తికుష్మపులకం-త్రిఫలాదికషాయము,	
చర్మకుష్మలక్షణము-ఇదేగజచర్మకుష్మము	,,	ఖాదిగారిష్ఠకషాయము	,,
కీటిభక్తుష్మలక్షణము	,,	గుడూచ్యాదికషాయము	,,
వైపాదికకుష్మలక్షణము	,,	కపాలకుష్మమునకు-సోమేశ్వరగ్రహము	293
విపాదికావిచర్మి కానిర్ణయము	,,	ఔదుంబరకుష్మపునకుకనకసంఠోచ	
అలసకకుష్మలక్షణము	284	రసము	,,
దస్త్రమండలకుష్మలక్షణము	,,	మండలకుష్మమునకుకౌమధేనుగ్రహము	294
చర్మదళకుష్మలక్షణము	,,	ఋష్యజిహ్వకుష్మమునకుశైలంద్ర	
పామాకుష్మలక్షణము	,,	రసము	,,
విషోన్మికకుష్మలక్షణము	,,	పుండరీకకుష్మపులకం సగ్వాంగసుందర	
కచ్ఛకుష్మలక్షణము	285	రసము	295
శతారుకుష్మలక్షణము	,,	సిద్ధకుష్మమునకు శేతాళశేహ్యము లేక	
విచర్మికాకుష్మలక్షణము	,,	రసము	,,
గళతుష్మలక్షణము	,,	కౌకణకుష్మమునకు నూగ్యత్రైత	
ఆసాధ్యశ్చిత్తుష్మలక్షణము	,,	రసము	296
ప్రసూతికుష్మలక్షణము	286	గజచర్మకుష్మమునకు లంకేశ్వరగ్రహము	,,
రసధాతుగతకుష్మలక్షణము	,,	కీటిభక్తుష్మమునకు వజ్రపాణిగ్రహము	297
రక్తగతకుష్మలక్షణము	,,	వైపాదికకుష్మమునకు మహాకౌశలగ్రహము	,,
మాంసగతకుష్మలక్షణము	,,	విచర్మికాకుష్మమునకు కుష్మనికృతన	
మేదోగతకుష్మలక్షణము	,,	రసము	298
అస్థిమజ్జాగతకుష్మలక్షణము	287	దస్త్రకుష్మమునకు-పారిభద్రగ్రహము	299
కుక్రూర్మగతకుష్మలక్షణము	,,	సర్పకుష్మములకు నూతసింధూరము	,,
సాధ్యాసాధ్యములు		కచ్ఛకుష్మమునకు ఘృతము	300
ప్రకారాంతరము గవుష్మోగసాధ్యా		శతారుష్యకుష్మమునకు లంకాధిశేషగ్ర	
సాధ్యములు	288	రసము	,,
ఆసాధ్యశ్చిత్తుష్మలక్షణము	,,	శ్చిత్తుష్మమునకు చంద్రప్రభావణి	301
వాతాదిజన్యకుష్మపులకవివగణము	289	సప్తమండలకుష్మమునకు సోమేశ్వరగ్రహము	,,
కీలాసకుష్మనిదానము	,,	ఆష్టదళకుష్మములకు మహాభల్లూతికరసా	
వాతాదిభేదలక్షణములు	,,	యనము	302
శ్చిత్తుష్మసాధ్యసాధ్యలక్షణము	290	గంధకరసాయనము	305

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
విశేష ప్రకారము	848	మూచాగ సాదితానము	856
మనూరికోపద్రవములు	"	వేణుత్వ గాదిపూపము	"
శీతలాస్యకము	"	మనూరికౌపభ్యములు	"
బృహతీశీతలాలక్షణము	849	అపభ్రంశములు	856
కోద్రవనామకమనూరికౌణ్ఠము	"	గళగండ ప్రకరణమ్.	
సాధ్యాసాధ్యవిచారము	"	గళగండకర్మ విధానము	"
వాతజమనూరికౌరోగమునకు	"	గళగండస్వరూపము	857
బృహత్పటోలాదిక మాయము	850	గళగండసంప్రీతి	"
పిత్తజమనూరికౌరోగమునకు-	"	వాతక గళగండలక్షణము	"
నింబాదిక మాయము	"	కఫజగళగండలక్షణము	858
ద్రాక్షాదిక మాయము	"	వేణోజగళగండలక్షణము	"
కఫజమనూరికౌరోగమునకు-	"	అనాధ్యలక్షణము	"
పంచమూలాదిక మాయము	"	చికిత్సాక్రమము	"
పిత్తకఫమనూరికతుదురాలభాది	"	వాతగళగండ చికిత్సా	859
క మాయము	851	కఫజగళగండ చికిత్సాక్రమము	"
వాతపిత్తజమనూరికౌరోగమునకు	"	వేణోజగళగండ చికిత్సా	"
గుహూచ్ఛాదిక మాయము	"	సర్వ సాదితేపము	"
వాతశ్లేష్మజమనూరిక వాగ రాదిక మాయము	"	పరిశ్రమాల శేపము	"
సర్వమనూరికౌరోగములకును శాది	"	మూర్ఖ్యాన్ని శేపము	"
క మాయము	"	శేప వాగ్యాది శేపము	860
శ్రింబాదిక మాయము	"	అన్యు శోద్ధి శేపము	"
పటోలాదిక మాయము	852	వేణం గాది శేపము	"
మనూరికౌచికిత్స	"	శింప్యాది శేపము	"
సామాన్యోపచారములు	"	అపచికిత్సోపాగ్ని శేపము	861
బృహతీమనూరికోపచారములు	858	చండ వాద్ది శేపము	"
రక్షణ ప్రకారము	"	వారిషూకోపాము	"
సామాన్య చికిత్స	"	అలాబుజల శేపము	"
సోత్ర పాఠము	"	శ్లేష్మక గ్నా దిశోపాము	"
గుహూచ్ఛాదిక మాయము	"	గండమాలా ప్రకరణమ్.	
చించాబీజమాయము	854	గండమాలాకర్మ విధానము	862
స్వగ్రోధాది శేపము	"	గండమాలాస్వరూపము	"
ఖాదిగాది శేపము	"	గండమాలా శ్లేషములు	"
మధుకాది శేపము	"	శ్లేషముల గండమాలా లక్షణము	863
వాసాస్వరసము	"	గండమాలా మాయము	"

వైద్య చింతామణి

పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
కాంచనారాదికషాయము	అర్బుదరోగలక్షణము 37.
గండమాలాఖండనరసము	అర్బుదభేదములు 37.
గంధకాడిలేపము	364 రక్తార్బుదసంస్రాప్తిలక్షణము
ముండిమూలలేపము	మాంసార్బుదసంస్రాప్తిలక్షణము
గండమాలపగురుటకులేపము	365 ఆసాధ్యగ్బుదము
భల్లతకాడిలేపము	అధ్యగ్బుదలక్షణము
గంధకాడిలేపము	ద్విరర్బుదలక్షణము
శేవాలపత్రలేపము	అర్బుదపాకానుష్ఠితకారణము
గండమాలలకువ్యోషాదిగుగ్గులు	అర్బుదమునకురౌద్రరసము
కాంచనారగుగ్గులు	366 అధ్యగ్బుదమునకు యవతారాది
అజమోదాదితైలము	లేపము 374.
నిస్సండ్డితైలము	367 గంధాదిలేపము
గుంజాదితైలము	హరిద్రాదిలేపము
గ్రంధిరోగప్రకరణమ్.	గళగండ, గండుమాల, అపచిగ్రంధ, అర్బుదములకు పథ్యములు 375.
గ్రంధిరోగసంస్రాప్తి	అపథ్యములు
వాతజగ్రంధిలక్షణము	శ్లీపదరోగప్రకరణమ్.
పిత్తజగ్రంధిలక్షణము	శ్లీపదరోగకర్తృవిపాకము
కఫజగ్రంధిలక్షణము	369 శ్లీపదరోగప్రతిమాదానము
మేదోజగ్రంధిలక్షణము	శ్లీపదరోగస్వరూపము
శిరాజగ్రంధిలక్షణము	శ్లీపదలక్షణము
గ్రంధులయొక్కసాధ్యసాధ్య	వాతజగ్రంధిలక్షణము
లక్షణము	పిత్తజగ్రంధిలక్షణము
వాతగ్రంధికి జటామాంసాద్విలేపము	శ్లీపదలక్షణము
పిత్తజగ్రంధికిచికిత్స	శ్లీపదలక్షణము
కఫజగ్రంధికిచికిత్స	370 ఆసాధ్యశ్లీపదలక్షణము
మేదోజగ్రంధికిచికిత్స	శ్లీపదమున కఫప్రదానము
సామాన్యోపచారములు	జీకభేదేనశ్లీపదోత్పత్తి
రక్తస్రావము	అసాధ్యలక్షణము
పుత్రజీవకలేపము	చిత్రకాదికల్పము
కాలస్ఫుటికమునకు విష్ణుక్రంతాది	హరితకీకల్పము
లేపము	371 వృద్ధదారుచూర్ణము
రాజికాడిలేపము	పిప్పల్యాదిచూర్ణము
అర్బుదరోగ్యప్రకరణమ్.	గుడూచ్యాదిలేపము
అర్బుదరోగస్వరూపము	అభయాదిలేపము 376.

పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
379	త్రిఫలారాగము
"	సోభాంజనరాగము
"	విద్రుధికిపథ్యములు
"	అపథ్యములు
380	వణికోగప్రకరణమ్.
381	వణికోగకర్మవిధానము
"	వణికోగములు
"	వారిక వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
382	వణికోగ వ్రాలత్యులు
383	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
384	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
385	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
386	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
387	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు
"	వణికోగ వ్రాలత్యులు

అంతర్విద్రాధిప్రకరణమ్.

అంతర్విద్రాధిస్వకూపము
 విద్రాధిస్వకూపములు-వానివాని
 లక్షణములు

అంతర్విద్రాధిస్వకూపము
 విద్రాధిస్వకూపములు-వానివాని
 లక్షణములు

అంతర్విద్రాధిస్వకూపము
 విద్రాధిస్వకూపములు-వానివాని
 లక్షణములు

	పుటసంఖ్య
ప్రణాదారణమునకుదంతిమూలాది	
లేపము	397
మాస్తిదంతాది లేపము	,,
యవాదిలేపము	,,
దుష్టప్రణలేపము	318
మనశ్శిలాదిలేపము	,,
ఆయోరజాదిలేపము	,,
మాతులుం గాదిలేపము	,,
శ్లేష్మజ్వలప్రణోఘోషత అజగంధాది	
లేపము	,,
పిత్తజ్వలప్రణోఘోషలేపము	399
జాత్యాదిఘృతము	,,
పారదాదిమలహరఘృతము	,,
స్వర్ణికాదిఘృతము	400
అమృతాదిగుగ్గులు	,,
త్రిఫలాగుగ్గులువటుకములు	,,
విడం గాదిగుగ్గులువటుకములు	401
వ్రణోఘోషనరోఘణవిధి	,,
ప్రత్యోశనము	,,
వ్రణాపచారములు	402
వ్రణవిద్యుద్దవ్యయములు	,,
అగ్నిదగ్ధప్రణాప్రకరణమ్.	
అగ్నిదగ్ధప్రణాస్వదూపము	,,
దాహవిశేషజ్ఞానము	,,
అగ్నిదగ్ధప్రణాచికిత్స	408
ధాతకీహార్దము	404
త్రిఫలామూర్ధము	,,
గర్భయవమూర్ధము	,,
ధ్యాదిలేపము	,,
అజాతిలేపము	,,
అంగుళీఘృతము	405
ండవాదితైలము	,,
సూచిప్రాదితైలము	,,
హోలాదితైలము	,,

	పుటసంఖ్య
అగంతుక ప్రణాప్రకరణమ్.	
అగంతుక ప్రణాదానము	406
అగంతుక ప్రణాభేదములు	,,
ఛిన్నలక్షణము	,,
భిన్నప్రణాలక్షణము	,,
కోష్ఠలక్షణము	407
కోష్ఠభేదలక్షణము	,,
అమాశయస్థితరక్తలక్షణము	,,
పక్వాశయస్థితరక్తలక్షణము	,,
విధలక్షణము	408
క్షుధి ప్రణాలక్షణము	,,
పిచ్చిత ప్రణాలక్షణము	,,
ఘృష్ణప్రణాలక్షణము	,,
శల్యప్రణాలక్షణము	,,
కోష్ఠగతశల్యలక్షణము	,,
అసాధ్యకోష్ఠభేదలక్షణము	,,
మర్మక్షతసామాన్యలక్షణము	,,
మర్మరహితసీరావిధలక్షణము	,,
స్నాయువిధలక్షణము	410
సంధివిధలక్షణము	,,
అస్థివిధలక్షణము	,,
సీరాదిమర్మవిధలక్షణము	,,
మాంసమర్మవిధలక్షణము	411
సర్వప్రణోపద్రవములు	,,
వంశత్యగాదికషాయము	,,
అగంతుక ప్రణాచికిత్స	,,
అగంతుక ప్రణాసామాన్యచికిత్స	412
ఛిన్నభిన్నవిధప్రణోపచారములు	,,
ఉపచారము	,,
సద్యోప్రణాచికిత్స	,,
అమాశయపక్వాశయగతదధిరోపచా	
రములు	418
సప్తవింశతిగుగ్గులు	,,
గౌర్హ్యాదిఘృతము	414

	పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
వాత్సాదితైలము	414	శంఖాకావచన భగవదలక్షణము
విపరీతకమలతైలము	415	ఉపదేశ భగవదలక్షణము
సర్వప్రణామలకుపభ్యములు	416	భగవదః సాధ్యాసాధ్యలక్షణము
ఆపభ్యములు	"	అసాధ్యభగవదలక్షణము
నాడీ ప్రణామ ప్రకరణమ్.		
నాడీ ప్రణామ విపాకము	417	భగవదః మునుకు భాదిరాదిక పాణము
నాడీ ప్రణామ నిదానము	"	రసాంజనాదికల, ము
నాడీ ప్రణామ భేదములు	418	రవితాండవరసము
వాతనాడీ ప్రణామ లక్షణము	"	బిడాలాస్థితేపము
పిత్తనాడీ ప్రణామ లక్షణము	"	సూషాది తేపము
కఫనాడీ ప్రణామ లక్షణము	"	అపిచితేపము
జ్వరనాడీ ప్రణామ లక్షణము	"	కటుప్రైది తేపము
అగస్త్యభక్తనాడీ ప్రణామ లక్షణము	419	అప్యుత్థిలాది తేపము
కాలక్షాసాధ్యలక్షణము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
కాలక్షాసాధ్యలక్షణము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
రామీక్షాసాధ్యలక్షణము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
రామీక్షాసాధ్యలక్షణము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
అక్షణనాడీ ప్రణామ లక్షణము	420	అప్యుత్థిలాది తేపము
అక్షణనాడీ ప్రణామ లక్షణము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
యీక్షాసాధ్యలక్షణము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
కలక్షాసాధ్యలక్షణము	421	అప్యుత్థిలాది తేపము
సర్వాస్థితైలము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
నిర్ధండ్లైలము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
ఆరగ్వభాదవర్తి	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
వాత్సాదికవర్తి	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
గుడ్డుల తేపము	422	అప్యుత్థిలాది తేపము
భగవదః ప్రణామ ప్రకరణమ్.		
భగవదః కర్మ విపాకము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
భగవదః కర్మ గూఢము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
భగవదః పూర్వ గూఢము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
భగవదః లక్షణములు	423	అప్యుత్థిలాది తేపము
శతపానక భగవదః కర్మము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
ఉష్ణ శ్రీకోధ భగవదః లక్షణము	424	అప్యుత్థిలాది తేపము
పరిసావిభగవదః లక్షణము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
ఉపదేశ ప్రకరణమ్.		
ఉపదేశ కర్మ విపాకము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
ఉపదేశ కోగనిదానము	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
ఉపదేశ భేదములు లక్షణములు	425	అప్యుత్థిలాది తేపము
వాగ్దేశ భేదములు	"	అప్యుత్థిలాది తేపము
పిత్తేశ భేదములు	"	అప్యుత్థిలాది తేపము

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
కఘోపదంశలక్షణము	433	సర్వవికలక్షణము	441
సన్నిపాతోపదంశలక్షణము	434	ఆష్టిలికాలక్షణము	,,
అసాఘోపదంశలక్షణము	,,	గ్రధితలక్షణము	,,
లింగవర్త్యుపదంశలక్షణము	,,	కుంభికాలక్షణము	442
పితోపదంశమునకు గైకొడికము	,,	అలజలక్షణము	,,
యము	435	మృదితలక్షణము	,,
పితృరక్షోపదంశమునకు నింబాదికము	,,	సంఘాఘాటికాలక్షణము	,,
యము	,,	అవసంధలక్షణము	,,
సర్వోపదంశములకు పటోలాదికము	,,	పుష్కరికాలక్షణము	,,
యము	,,	స్పర్శహానిలక్షణము	443
ఆమృత్యుక్స్వరసపానము	,,	ఉత్తమాలక్షణము	,,
సర్దికాదిమార్గము	,,	శతపోషకలక్షణము	,,
బిల్బాలదళాదిమార్గములు	436	త్వక్పాకలక్షణము	,,
పంచోపదంశములకు సర్వవ్యాధిహారణ	,,	శోణితార్ద్యదలక్షణము	,,
రసము	,,	మాంసార్ద్యదలక్షణము	,,
ఉపదంశకు తారరసము	,,	మాంసపాకలక్షణము	,,
నూతాదివటుకములు	437	విద్రధిలక్షణము	,,
వాతోపదంశమునకు లేపనము	,,	తీలకాలకలక్షణము	,,
దారుహారిద్రాదిలేపనము	,,	అపాధ్యహాకదోషము	440
రసాంజనాదిలేపనము	438	శుకదోషచికిత్స	,,
పారదాదిలేపనము	,,	సార్దపికాచికిత్స	,,
వటప్రరోహాదిలేపనము	,,	ఆష్టిలికాచికిత్స	,,
త్రిఫలాదిలేపనము	,,	గ్రధితచికిత్స	,,
లింగరోగహారలేపనములు	439	కుంభికాచికిత్స	,,
ధూనింబఘృతము	,,	అలజికాచికిత్స	,,
కరంజాదిఘృతము	,,	అవసంధచికిత్స	,,
త్రిఫలాదిప్రక్షాళనము	440	పుష్కరిఘాఘాటికాచికిత్స	443
ఆశ్వత్థాదిప్రక్షాళనము	,,	ఉత్తమాశుకరోగచికిత్స	,,
జయూదిప్రక్షాళనము	,,	శతపోషకచికిత్స	,,
బాలసారీతక్వాదియోగము	,,	త్వక్పాకస్పర్శహానిమృదితములకు	,,
ఉపదంశమునకు పథ్యములు	,,	చికిత్స	,,
ఆపథ్యములు	441	తీలకాలకచికిత్స	,,
శుకదోషప్రకరణమ్	,,	ఉపదంశశుకదోషములకు పథ్యములు	447
శుకదోషనివాసము	,,	ఆపథ్యములు	,,

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
తుదరోగప్రకరణమ్			
అజగల్లికాలక్షణము	417	మాషలక్షణము	455
యవప్రఖ్యాలక్షణము	418	తిలకాలక్షణము	456
అంధాలజీలక్షణము	419	వ్యచ్ఛలక్షణము	457
వివృతపీటికాలక్షణము	420	వ్యంగిలక్షణము	458
కచ్చపీకాలక్షణము	421	సీమికాలక్షణము	459
వల్లికలక్షణము	422	పరివర్తికాలక్షణము	460
పనసికాలక్షణము	423	అనపాటికాలక్షణము	461
జాలగర్దభలక్షణము	424	నిద్రాప్రకరణము	462
ఇంద్రవృద్ధలక్షణము	425	నన్నిగుడ్డగుడ్డలక్షణము	463
గర్దభికలక్షణము	426	అగ్నిపూజనలక్షణము	464
పాషణగర్దభలక్షణము	427	వృషణకచ్చాలక్షణము	465
ఇరివేలికాలక్షణము	428	మాకగదంబులక్షణము	466
కతుపీటికాలక్షణము	429	వదనగుర్దంగునిగానము	467
గంధనామ్నిలక్షణము	430	పుష్కరిణిగానము	468
అగ్నిరోహిణీలక్షణము	431	ఘానూరోగనిదానము	469
చివ్యలక్షణము	432	అజగల్లికాచికిత్స	470
కునఖలక్షణము	433	యవప్రఖ్యాధాలచికిత్స	471
అనుశయాలక్షణము	434	విన్యస-ఇంద్రవృద్ధ-గర్దభ-జాల-గర్దభ-చికిత్స	472
విదారికలక్షణము	435	కచ్చపీకాచికిత్స	473
శర్మరాలక్షణము	436	వల్లికచికిత్స	474
కర్మరార్పదలక్షణము	437	పనసికాచికిత్స	475
విదారిలక్షణము	438	పాషణగర్దభ-చికిత్స	476
శరలక్షణము	439	ఇరివేలికాచికిత్స	477
గులక్షణము	440	కతుపీటికాగంధనామ్ని-చికిత్స	478
గణలక్షణము	441	అగ్నిరోహిణీ-చికిత్స	479
అంపికాలక్షణము	442	చివ్యనునఖ-చికిత్స	480
కర్మపీటికాలక్షణము	443	చివ్యమునగు-కాచికిత్సము	481
అక్షణము	444	అనుశయ-చికిత్స	482
అతిరోగనిదానము-తచ్చికిత్స	445	విగారకాచికిత్స	483
అంధప్రోగనిదానము	446	శర్మ-గార్మవ-చికిత్స	484
అంధసంప్రాప్తి	447	పాద-వారికనామ్ని-పూజన-చికిత్స	485
అంధకలక్షణము	448	మదనాచికిత్స	486
అంధాలక్షణము	449	కదర-చికిత్స	487

పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య	
అలసచికిత్స	463	లాబాదివలకుకములు	474
దారుణచికిత్స	"	పులిపిగచికిత్స	"
కంటకార్యాదిలేపము	"	ఘానూరోగచికిత్స	475
భృంగరాజతైలము	464	పథ్యోపథ్యములు	"
ఇంద్రలుప్తచికిత్స	"	స్నాయురోగప్రకరణమ్.	
బాత్యాదితైలము	"	నారకురుపుస్త్యగూపము	"
భృంగరాజతైలము	466	స్నాయుకభేదములు-లక్షణములు	476
అనూంపికాచికిత్స	"	చికిత్సాక్రమము	477
త్రిఫలాదితైలము	"	ముఖురోగప్రకరణమ్.	
పిఠ్యాకాదిలేపము	"	ముఖురోగకర్మవిధానము	479
తారుణ్యోటికాచికిత్స	467	ముఖురోగనిదానము	480
సిద్ధార్థాదిలేపము	"	ముఖురోగసంఖ్య	"
మంజిష్ఠాదితైలము	"	క్షేమరోగసంఖ్య	"
ముఖమంగుకుచికిత్స	468	వాతజ్వోష్ణరోగలక్షణము	"
వటపత్రాదిలేపములు	"	పైత్తిజ్వోష్ణరోగలక్షణము	481
బాలిఫలాదిలేపము	460	వైష్ణికావరోగలక్షణము	"
మనూరాదిలేపము	"	సాన్నిపాతికావరోగలక్షణము	"
కుంకుమాదితైలము	470	రక్తజ్వోష్ణరోగలక్షణము	"
పలితచికిత్స	"	మాంసజ్వోష్ణరోగలక్షణము	"
పద్మనీకంటకచికిత్స	471	మేదజ్వోష్ణరోగలక్షణము	482
చర్మకీలజతుమఃమోష	"	అభిమాతజ్వోష్ణరోగలక్షణము	"
తిలకాలకచికిత్స	"	దంతమూలరోగసంఖ్య	"
వ్యచ్ఛమునకుమంజిష్ఠాదితైలము	"	శీతాదలక్షణము	"
పరివర్తికాచికిత్స	472	దంతపుష్కటలక్షణము	483
అపపాటికాచికిత్స	"	దంతవేష్ణులక్షణము	"
నిరుద్ధప్రకళచికిత్స	"	సౌష్ఠీరలక్షణము	"
సన్నిరుద్ధగుడచికిత్స	473	మహాసౌష్ఠీరలక్షణము	"
అహిపూతనచికిత్స	"	పదిదరలక్షణము	"
పటోలాదిఘృతము	"	ఉపకుశలక్షణము	484
వృషణకమ్పాచికిత్స	"	వైదగ్భలక్షణము	"
కాసీసాదిలేపము	"	ఖల్లివర్ణనలక్షణము	"
మాకరదండ్లచికిత్స	"	కరాళలక్షణము	"
వళనదుగ్ధచికిత్స	474	అధిమాంసకలక్షణము	"
కుంజాదిగుటికలు	"	దంతవిద్రుధిలక్షణము	485

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
నాడీ ప్రణాళికలు	485	ఏకబృందలక్షణము	491
దంతరోగములు-దాళనలక్షణము	,,	బృందలక్షణము	,,
కృమిదంతరోగలక్షణము	,,	శత్రుస్థిలక్షణము	,,
భంజనకలక్షణము	486	గిలాయణలక్షణము	492
దంతహస్తలక్షణము	,,	గళవిద్రవ్యలక్షణము	,,
దంతశర్కరాలక్షణము	,,	గళాఘోషలక్షణము	,,
కపాలికాలక్షణము	,,	సర్వస్థిలక్షణము	,,
శ్యావదంతలక్షణము	,,	మాంసతావ్యలక్షణము	493
హనుమోక్షలక్షణము	487	విదారీలక్షణము	,,
జిహ్వగతరోగసంఖ్య	,,	చాతజనకస్వగలక్షణము	,,
చాతజిహ్వరోగలక్షణము	,,	సైత్తికస్వగలక్షణము	,,
పిత్తజిహ్వరోగలక్షణము	,,	కఫజస్వగలక్షణము	,,
కఫజిహ్వరోగలక్షణము	,,	అనాధ్యక్షాఘరోగములు	494
అమాసజిహ్వరోగలక్షణము	,,	నాళిస్వగలక్షణమునకు లక్షణము	,,
ఉపజిహ్వకాలక్షణము	488	రాజినిశేషము	,,
తాలగతరోగములలోకంతకుండిలక్షణము	,,	విస్కోష్ణరోగచికిత్స	495
తుండికేరీలక్షణము	,,	వస్కోష్ణరోగసామాన్యచికిత్స	,,
అధ్యుషణలక్షణము	,,	శీతాదరోగచికిత్స	,,
కచ్చపలక్షణము	,,	కాశీసానికాధ్యక్షము	,,
అన్యదలక్షణము	,,	దంతపుష్పటచికిత్స	,,
మాంససంఘాతలక్షణము	489	జీర్ణకాదిసాధ్యము	496
తాలుపుష్పటలక్షణము	,,	కణాదిసాధ్యము	,,
తాలుశోషలక్షణము	,,	భద్రముష్టిదీనకములు	,,
తాలుసాకలక్షణము	,,	సోషణచికిత్స	,,
కంతరోగములలోహిణీలక్షణము	,,	వైద్యచికిత్స	497
చాతజనోహిణీలక్షణము	,,	అధిమాంసకచికిత్స	,,
పిత్తజనోహిణీలక్షణము	490	దంతవిద్రవ్యకసామాన్యచికిత్స	,,
కఫజనోహిణీలక్షణము	,,	క్రమీదంతచికిత్స	,,
సన్నిపాతజనోహిణీలక్షణము	,,	శాలిబాష్పగూర్ణము	498
రక్తజనోహిణీలక్షణము	,,	కాశీసానికాధ్యక్షము	,,
కంతశాలికలక్షణము	,,	శర్కరాలక్షణము	,,
అధిజహ్వలక్షణము	,,	కపాలికాచికిత్స	,,
వలయలక్షణము	491	నాడీ ప్రణాళికలు	,,
బలాసలక్షణము	,,	దంతరోగములలోలక్షణము	,,
		కుష్మాదిచార్దము	499

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
జాతిప్రత్యాదిచూర్ణము	499	జంతుకర్ణలక్షణము	508
దంతరోగములయందుపథ్యములు	,,	కర్ణవిద్రుధిలక్షణము	,,
ఉపజిహ్వీకకు వ్యోమిదిచూర్ణము	500	కర్ణసాకలక్షణము	,,
కంఠకుండ్యాదిచికిత్స	,,	పూతికర్ణలక్షణము	,,
తాలుశోషతాలుపాకచికిత్స	,,	కర్ణశోధాయుదాగ్నిలక్షణములు	509
గళకుండీచేదనవిధి	,,	వాతకర్ణరోగలక్షణము	,,
రోహిణీసామాన్యచికిత్స	501	పిత్తజకర్ణరోగలక్షణము	,,
వాతజరోహిణీచికిత్స	,,	కఫజకర్ణరోగలక్షణము	,,
పిత్తజరోహిణీచికిత్స	,,	సన్నిపాతజకర్ణరోగలక్షణము	,,
రక్తజరోహిణీచికిత్స	,,	కర్ణశోధలక్షణము	,,
కంఠశాలాకచికిత్స	,,	పరిపాటుకలక్షణము	510
కఫజరోహిణీచికిత్స	,,	కర్ణోత్పాతలక్షణము	,,
అధిజిహ్వ, ఏకబృంద, బృంద, గిలాయు,		కర్ణోన్మంథకలక్షణము	,,
గళ విద్రుధిచికిత్స	502	దుఃఖవర్ణనలక్షణము	,,
సర్వసరసామాన్యచికిత్స	,,	పరిశేషీలక్షణము	,,
గళరోగచికిత్స	,,	కర్ణవ్రణలక్షణము	511
మృష్ణీకాదిచూర్ణము	503	అసాధ్యకర్ణరోగోపద్రవము	,,
ముఖపాకసామాన్యచికిత్స	,,	కర్ణకూలకుశ్యంకచేరాద్విశ్లేలము	,,
యష్టిమధ్వాదితైలము	,,	లకునాదిస్వరసము	,,
ఖదిరాదిగుటికలు	504	ఆర్కాంతరూదిస్వరసము	512
ముఖరోగమునందుపథ్యములు	,,	ఆర్కాపత్రరసము	,,
అభవ్యములు	505	స్యోనాకతైలము	,,
కర్ణరోగప్రకరణమ్		హింగాద్విశ్లేలము	,,
కర్ణరోగకర్ణవిషాకము	505	నాగరాద్విశ్లేలము	,,
కర్ణరోగభేదములు	,,	కర్ణనాదబాధిర్యములకు అపానూ	
కర్ణకూలలక్షణము	506	తైలము	513
కర్ణనాదలక్షణము	,,	హింగాద్విశ్లేలము	,,
బాధిర్యలక్షణము	,,	బిల్వతైలము	,,
కర్ణక్ష్యేడలక్షణము	,,	నీపికొద్దితైలము	,,
కర్ణస్పృహలక్షణము	507	నిర్లండాద్విశ్లేలము	514
కర్ణకంఠాలక్షణము	,,	బీజపూరసము	,,
కర్ణగూఢలక్షణము	,,	సముద్రశ్శేనచూర్ణము	,,
కర్ణప్రతిపాపాలక్షణము	,,	కర్ణస్పృహచికిత్స	,,
క్రమికర్ణలక్షణము	,,	కర్ణరోగమునకు రాస్వాదిచూర్ణము	515
		కృమికర్ణచికిత్స	,,

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
పూతికర్ణమునకు ఆమ్రాదితైలము	515	ప్రతిశ్యానోపాధిమౌళి	523
గంధకతైలము	,,	నాసికాగోళకూటము	524
శతావరితైలము	516	పిండగోగచికిత్స	,,
జీననీయతైలము	,,	వర్షపీనసములగుచికిత్స	,,
కర్ణరోగపథ్యములు	,,	గుడాదిపానము	525
అపథ్యములు	517	పీనసకారనస్యములు	,,
నాసారోగప్రకరణమ్.		గ్రాహాదితైలము	,,
పీనసమున నాసారోగస్వరూపము	517	జీవంత్యాదికమాయము	,,
నాసారోగనిదానము	,,	కణాదిపథ్యము	526
నాసారోగనామములు	,,	సూతి నాసమునకు వ్యాధి	527
పీనసరోగనిదానము	518	శిశ్నతైలము	,,
పీనసరోగభేదములు	,,	నాసాపాకమునకు వ్యాధి	,,
పూతి నాగలక్షణము	,,	పాతాదితైలము	,,
నాసాపాకలక్షణము	,,	వ్యస్థిసాగగుచికిత్స	,,
పూయరక్షలక్షణము	519	పూయరక్షచికిత్స	528
క్షునధులక్షణము	,,	పిండిగుచ్చితము	,,
ఆగంతుకక్షునధులక్షణము	,,	క్షునధుకు కుంభాదిపథ్యము	,,
భ్రంశధులక్షణము	,,	దీప్తనాసారోగచికిత్స	,,
దీప్తనాసాలక్షణము	520	నాసాస్రావచికిత్స	529
ప్రతినాసాలక్షణము	,,	ప్రతిశ్యానచికిత్స	,,
నాసాస్రావలక్షణము	,,	బాలమూలయూషణము	,,
నాసాపరిశోషలక్షణము	,,	పిప్పల్యాదినస్యము	,,
అపక్వపీనసలక్షణము	,,	వాలిజప్రతిశ్యానచికిత్స	530
పక్వపీనసలక్షణము	521	పిత్తజప్రతిశ్యానచికిత్స	,,
ప్రతిశ్యానోత్పత్తి	,,	కఫజప్రతిశ్యానచికిత్స	,,
ప్రతిశ్యానోత్పత్తికారణము	,,	ఘృణాపానవర్తి	,,
ప్రతిశ్యానపురాగ్రరూపము	,,	చిత్రికారితీగనామము	,,
వాలిజప్రతిశ్యానలక్షణము	522	హిం గ్యాదితైలము	531
పిత్తజప్రతిశ్యానలక్షణము	,,	నాసారోగనామాన్యచికిత్స	,,
కఫజప్రతిశ్యానలక్షణము	,,	నాసాగ్నిమున్నగుచూఢామోక్షితము	,,
సన్నిపాతప్రతిశ్యానలక్షణము	,,	కరవీరాదితైలము	532
దుష్టప్రతిశ్యానలక్షణము	523	రక్తప్రతిశ్యానచికిత్స	,,
రక్తప్రతిశ్యానలక్షణము	,,	ధాత్రీశివము	,,
ఆసాధ్యప్రతిశ్యానలక్షణము	,,	ప్రతిశ్యానసామాన్యచికిత్స	,,
		కఫసూచము	,,

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
నవసాగరయోగము	533	పిత్తజ్వరోరోగమునకుచింబ	
ప్రతిశ్యామహారనస్యము	”	నాదిలేపము	541
శత్యాదిమార్గము	”	కఫజ్వరోరోగమునకుచింబ	
క్రిమినాసాచికిత్స	”	లేపము	542
క్రిమిహరచికిత్స	”	ప్రపున్నాటూదిలేపము	”
నాసికార్కానివర్తకోపాయము	534	రక్తజ్వరోరోగమునకు కృష్ణాదిలేపము	”
నాసికార్కానిములకుపథ్యములు	”	నూర్యావర్తమునకు శాలిబాదిలేపము	”
ఆపథ్యములు	535	ఆర్ధావభేదమునకు మరీచాదిలేపము	”
పీనకరోగములకుపథ్యములు	”	శాలిబాదిలేపము	543
శిరోరోగ ప్రకరణమ్.		శంఖకమునకు దార్యవ్యధిలేపము	”
శిరోరోగభేదములు	”	తలనొప్పులకు అప్పుతాపాలకలేపము	”
శిరోరోగనిదానము	”	విలేయకలేపము	544
వాతజ్వరోరోగలక్షణము	536	భృంగములకలేపము	”
పిత్తజ్వరోరోగలక్షణము	”	కుమారీలేపము	545
కఫజ్వరోరోగలక్షణము	”	వాతజ్వరోరోగమునకునవనాభ	
సన్నిపాతజ్వరోరోగలక్షణము	”	సిద్ధలేపము	”
రక్తజ్వరోరోగలక్షణము	537	తిక్తకోశాతకీలేపము	546
క్షయజ్వరోరోగలక్షణము	”	ఆర్ధావభేదమునకు బృహస్పతి	
క్రిమిజ్వరోరోగలక్షణము	”	లేపము	547
నూర్యావర్తశిరోరోగలక్షణము	”	శిరోవికారమునకువడ్డిండులేపము	”
అనంతవాతలక్షణము	538	నిలోత్పలాదిలేపము	548
ఆర్ధావభేదలక్షణములు	”	సారిబాదిలేపము	”
శంఖకలక్షణము	”	నాగరాదివస్యము	”
వాతజ్వరోరోగచికిత్స	580	పిప్పల్యాదినస్యము	549
పిత్తజ్వరోరోగచికిత్స	”	నూర్యావర్తమునకుదశమాలాది	
కఫజ్వరోరోగచికిత్స	”	నస్యము	”
సన్నిపాతికజ్వరోరోగచికిత్స	”	భృంగరాచాదినస్యము	”
రక్తజ్వరోరోగచికిత్స	540	గాంధార్యాదినస్యము	”
క్రిమిజ్వరోరోగచికిత్స	”	కువర్యాదినస్యము	”
నూర్యావర్తచికిత్స	”	విడంగాదినస్యము	”
నూర్యావర్తశిరోరోగచికిత్స	”	గిరికణ్ఠ్యాదినస్యము	550
అనంతవాతజ్వరోరోగచికిత్స	”	దగ్ధమదనాదినస్యము	”
వాతజ్వరోరోగమునకుఏరందాది	”	గుడాదినస్యము	”
లేపము	541	శర్కరాదినస్యము	”
		దాడింబాదియోగము	”

	పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
ఉడుంబరయోగము	551	ప్రకారాంతరఆప్రణకుక్రొసాధ్య
కరంజాదిశీర్ష విశేషము	55	త్వము
శిరోశోగమునందుపథ్యములు	55	అక్షిణ్యకాత్యములక్షణము
శిరోశోగమునందుపథ్యములు	552	అజకాజాలక్షణము
నేత్రరోగప్రకరణమ్.		దృష్టిగతిత (తిమిర) రోగములు
నేత్రరోగనిదానము	55	ప్రథమపటలస్థవోషలక్షణము
సుప్రతేనేత్రరోగసంప్రాప్తి	553	ద్వితీయపటలస్థవోషలక్షణము
నేత్రరోగసంఖ్య	55	తృతీయపటలస్థతిమిరలక్షణము
అభివ్యంధభేదములు	55	చతుర్థపటలస్థతిమిరలక్షణము
అభివ్యంధరోగములకు సర్వనేత్రరోగ	55	ప్రకారాంతరలింగనాశస్వరూపము
మూలత్వము	55	పరిమూయికలక్షణము
వాతాభివ్యంధలక్షణము	554	రాగభేదమువలనలింగనాశవివరము
పిత్తాభివ్యంధలక్షణము	55	పరిమూయిరాగవిషలక్షణము
కఫాభివ్యంధలక్షణము	55	దృష్టిమందలగతిరాగలక్షణము
రక్తాభివ్యంధలక్షణము	55	దృష్టిరోగసంఖ్య
అథామంధోత్పత్తి	555	పిత్తవిదగ్ధదృష్టిలక్షణము
అధిమంధసామాన్యలక్షణము	55	దిగాంధ్యలక్షణము
దోషభేదమువలనకాలావధి	55	కఫవిదగ్ధదృష్టిలక్షణము
అనునేత్రలక్షణము	55	నక్షాంధ్యలక్షణము
నిరామలక్షణము	556	ఘనమదగోచలక్షణము
శోఫయుక్తఅక్షిపాకలక్షణము	55	స్పృశ్యదృష్టిలక్షణము
మాతాధిమంధలక్షణము	55	నగనలాంధ్యలక్షణము
వాతపర్యయలక్షణము	55	గంభీరదృష్టిలక్షణము
శుష్కాక్షిపాకలక్షణము	55	అగంభీరలింగనాశము
అన్యతోవాతలక్షణము	557	అనిమిత్తలింగనాశలక్షణము
ఆమ్లాధ్యుషితలక్షణము	55	కంటితెల్లగుండుయందు
శిరోశ్చాతలక్షణము	55	జనించు రోగములు
శిరాహర్షలక్షణము	55	ఆర్షరోగభేదములు
నల్లగుండుయందుజనించురోగములు	55	శుష్కరోగలక్షణము
సప్రణకుక్రలక్షణము	558	అర్జునలక్షణము
అవస్థాభేదసాధ్యశుక్రవివరణము	55	పిష్టికలక్షణము
అప్రణకుక్రలక్షణము	55	సిరాజాలలక్షణము
అప్రణకుక్రకృచ్ఛిసాధ్యత్వము	55	సిరాబిటికలక్షణము
అప్రణకుక్రొసాధ్యత్వము	559	బలాగలక్షణము

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
గ్రాయాలసలక్షణము	568	రసాంజనాద్యంజనము	577
శ్వాసనామాలక్షణము	,,	నైంధవాద్యంజనము	,,
శ్నేత్రనాడీలక్షణము	,,	చంద్రకాంజనములు	578
పర్విణీ-అలక్షణము	569	ఖగ్గురాద్యంజనము	579
క్రిమిగ్రంధిలక్షణము	,,	తీలపుష్పాంజనము	,,
వర్ష్రురోగము-ఉత్సోగపిటికా లక్షణము	,,	మరిచాంజనము	580
కుంభికాలక్షణము	,,	చంద్రప్రభాంజనము	,,
సోధకీలక్షణము	,,	దార్వాద్యంజనము	,,
వర్ష్రుశ్రేర్ష్రాలక్షణము	570	గిరికర్ణికాద్యంజనము	,,
అర్షోవిర్ష్రులక్షణము	,,	శిలాద్యంజనము	581
శుష్కార్షోలక్షణము	,,	నారీకేళాంజనము	,,
అంజనలక్షణము	,,	మహానారీకేళాంజనము	,,
బహుశ్రవర్ష్రులక్షణము	,,	పుష్పాంజనము	,,
వర్ష్రుబంధలక్షణము	571	గోదంతాద్యంజనము	582
క్షిప్తవర్ష్రులక్షణము	,,	ధాత్యంజనము	,,
వర్ష్రుకర్ష్రమలక్షణము	,,	వటకీరాదిఅంజనము	583
శ్యావవర్ష్రులక్షణము	,,	పిప్పల్యంజనము	,,
ప్రక్షిన్నవర్ష్రులక్షణము	,,	కాశ్శర్వాద్యంజనము	,,
అక్షిన్నవర్ష్రులక్షణము	572	నక్తాంధ్యమునకకణాద్యంజనము	,,
వాతచాతవర్ష్రులక్షణము	,,	రసాంజనాద్యంజనము	,,
అర్బుదలక్షణము	,,	పిప్పల్యాద్యంజనము	,,
నిమేషలక్షణము	,,	తులస్యాద్యంజనము	584
కోటితారోలక్షణము	,,	కఠకాద్యంజనము	,,
లగణలక్షణము	573	పునర్లవాద్యంజనము	,,
బిసవర్ష్రులక్షణము	,,	ఉత్పలాద్యంజనము	585
కుంచనలక్షణము	,,	సర్వనేత్రరోగములకు-సూచిరాంజనము	,,
పక్షకోపలక్షణము	,,	సర్వనేత్రరోగములకు-మృగుచూర్ణాం జనము	,,
పక్షకాతలక్షణము	574	నేత్రంజనము	586
త్రికటుకాద్యంజనము	,,	మంజిష్ఠాద్యంజనము	,,
కఠకాద్యంజనము	,,	నయనామృతము	,,
గరుడాంజనము	575	అన్యన్నయనామృతము	587
తందవగరుడాంజనము	,,	అర్ధచంద్రోదయము	,,
నేత్రంజనము	576	గజకేశరీవర్ష్ర	588
కామూద్యంజనము	,,	చంద్రోదయవర్ష్ర	,,

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
తిమిరపటలమునకు వర్తి	588	రాప్యనామంబులు	600
అన్యచ్ఛందోదయవర్తి	589	రాప్యశుద్ధి	601
చంద్రప్రభావర్తి	590	రాప్యభస్మము	602
పథ్యాదివర్తి	591	రాప్యభస్మభక్షణగుణము	603
కంటిపూలు మొదలగువాటికిలేఖనవర్తి	592	రాప్యభస్మానుపానములు	604
శేషికాటికివర్తి	593	అశుద్ధరాప్యనోషము	605
నేత్రరోగములకు రసకేశ్వరవటుకములు	594	తామ్రాత్పత్తి	606
తారకాద్యవటుకములు	595	తామ్రపరిక్ష	607
శంఖాదివటుకములు	596	తామ్రనోషము	608
నేత్రరోగములకు రసక్రియ	597	తామ్రశుద్ధి	609
నేత్రాంజనరసక్రియ	598	తామ్రభస్మము	610
తిమిరాదులకు రోపణరసక్రియ	599	శుద్ధతామ్రభస్మగుణము	611
నేత్రస్నానములకురోపణిరసక్రియ	600	అశుద్ధతామ్రభస్మనోషము	612
కొలుతులలోజనించెడిరోగములకురోపణిరసక్రియ	601	వంగాత్పత్తి	613
నేత్రరోగమునకుపట్టు	602	వంగభస్మము	614
నోత్రాభివ్యంధమునకు పట్టు	603	వంగభస్మగుణము	615
సర్వనేత్రరోగములకు లేపనము	604	వంగభస్మనోషము	616
అర్చరోగమునకు - లేపనము	605	అశుద్ధవంగభస్మనోషము	617
నోత్రరోగములకు పథ్యములు	606	నాగాత్పత్తి	618
నేత్రరోగములయందపథ్యములు	607	నాగభేదములు	619
శుద్ధిప్రకరణమ్.			
సప్తలోహశుద్ధి	608	నాగశుద్ధి	620
సువర్ణశుద్ధి	609	నాగభస్మము	621
సువర్ణభస్మము	610	నాగసింధూరము	622
సువర్ణభక్షణగుణము	611	నాగభస్మగుణము	623
సువర్ణభస్మగుణము	612	అశుద్ధనాగనోషము	624
స్వర్ణభక్షణానుంధుపథ్యములు	613	లోహాత్పత్తి	625
అపథ్యములు	614	లోహభేదములు	626
సువర్ణభస్మ అనుపానములు	615	లోహామౌగళాభేదములు	627
అశుద్ధసువర్ణనోషము	616	లోహగుణములు	628
రాహ్యోత్పత్తి	617	లోహశుద్ధి	629
రాప్యగ్రహణవిధి	618	లోహభస్మము	630
		అప్యుత్కరణము	631

	పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య
గోవాభస్మగుణము	616	దోషాష్టకయు క్షుధారద సేవనవిధిగోగ
కాంతలక్షణము	617	ములు 630
కాంతశుద్ధి	„	ప్రకారాంతర గణదోషాష్టకము 631
కాంతభస్మము	618	రసదోషాష్టకజనిగోగములు „
కాంతసిందూరము	„	రససప్తకంఠి దోషములు „
కాంతద్రుతి	„	మఱియురససప్తకంఠి దోషజనితగోగ
కాంతాభిక్రికసిందూరగుణము	„	ములు 632
గోవాభస్మానుపానములు	620	శుద్ధాఽశుద్ధరసగుణములు „
గోవాసేవనకు అపథ్యములు	621	రసశుద్ధిక్రమము * „
శ్శుద్ధలోహదోషము	622	రససంస్కారమంత్రము 633
గోవాదోషచికిత్స	„	రసదోషాష్టకనివర్తికోపాయము „
గోవాభస్మపరీక్ష	„	తప్తఖిల్వలక్షణము 634
శ్శుద్ధలోహద్రావణము	„	రసగతసర్వదోషనివర్తికోపాయము „
ఽమస్తలోహద్రావణము	623	రసాస్తాదశసంస్కారనిరణము „
సుందూరలోహశిట్టములయొక్క		స్వేదనవిధి 635
ఉత్పత్తి	„	మస్తనవిధి „
శిట్టలక్షణము		మూర్ఛనవిధి 636
శిట్టపరీక్ష	„	ఉత్థాపనవిధి „
సుందూరము చేయుక్రమము	624	ఉర్ధ్వపాతనవిధి „
సుందూరగుణము	„	అధఃపాతనవిధి 637
గోవావిశేషగుణము	„	తిర్యక్పాతనము „
కాంస్యశుద్ధి	„	బోధనము 638
కాంస్యభస్మము	625	బోధనక్రియ „
కాంస్యసిందూరము	„	నియమనము „
కాంస్యభస్మగుణము	„	సంఘీపనము „
అశుద్ధకాంస్యదోషము	626	సంగతనైస్థికదోషతదుపద్రవములు 639
ఇత్తడినామములు	„	రసశుద్ధి „
ఇత్తడిభస్మగుణము	„	రసభస్మప్రకారములు 641
పారదోత్పత్తి	„	ఇంగిలీకమునందురసముడియుక్రమము 642
పారదమును తెచ్చువిధము	627	రససిందూరము „
రసజాతివర్ణంబులు	„	ద్విగుణగంధకసిందూరము 644
రసమహాత్వము	628	త్రిగుణగంధకసిందూరము „
రసనామములు	629	రససిందూరానుపానములు 645
పారదనిందవలనదోషము	630	పాదరసభస్మ అనుపానములు * „
రసదోషాష్టకము	„	పారదభస్మగుణము 647

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
అశుద్ధపారదభస్మదోషము	647	హరితాశలక్షణము	668
పారదభస్మభక్షణకాలము	648	శుద్ధహరితాశగుణము	,,
రసాజీర్ణమూలకోపద్రవములు	,,	అశుద్ధహరితాశదోషము	,,
శిరోగతరసదోషనివర్తకోపాయము	,,	హరితాశశోధన	664
రసతాపహరలేపములు	649	తాశకభస్మము	,,
రసతాపనివర్తకోపాయము	,,	భస్మపరీక్ష	665
రసతాపములయందుపథ్యములు	,,	తాశకభస్మగుణము	,,
రసౌషధములయందుపథ్యములు	650	తాశకపథ్యాపథ్యములు	,,
రసౌషధసేవనయందపథ్యములు	,,	అంజనోత్పత్తి	,,
గంధకోత్పత్తి	651	స్త్రోత్రోంజనభేదములు	,,
గంధకలక్షణము	652	స్త్రోత్రోంజనలక్షణము	666
శోధనయోగ్యగంధకలక్షణము	,,	స్త్రోత్రోంజనాదిశుద్ధి	,,
గంధకశుద్ధి	,,	నీలాంజనాదిశుద్ధి	,,
గంధకగుణము	653	అంజనద్వయగుణము	,,
గంధకఅనుపానము	,,	కాసీనభేదములు	667
గంధకధృతి	654	కాసీననామములు	,,
అశుద్ధగంధకదోషము	655	శోధనము	,,
గంధకభక్షణయందువర్జ్యపదార్థములు	,,	కాసీగుణము	,,
అభ్యుక్తకోత్పత్తి	,,	కాసీకభస్మము	668
అభ్యుక్తజాతివర్ణభేదములు	,,	గైరికభేదములు	,,
కృష్ణాభ్యుక్తభేదము	656	గైరికశోధనము	,,
అభ్యుక్తపరీక్ష	,,	గైరికగుణము	669
అభ్యుక్తశోధనము	657	ఇంగిలీకశుద్ధి	,,
ధాన్యాభ్యుక్తముచేయువిధ	,,	ఇంగిలీకభస్మము	,,
అభ్యుక్తసిందూరము	,,	ఇంగిలీకగుణము	670
శతపుటాభ్యుక్తసిందూరము	658	అశుద్ధదరదదోషము	,,
అభ్యుక్తకౌముత్తికరణము	660	చునుశిలాభేదము	,,
అమృతీకృతాభ్యుక్తగుణము	,,	చునుశిలశుద్ధి	671
అభ్యుక్తభస్మగుణము	,,	శంఖశుద్ధి	,,
అభ్యుక్తగుణము	,,	స్వర్ణాదిభస్మపరీక్ష	,,
అభ్యుక్తభస్మమునకనుపానములు	,,	భస్మసేవనప్రమాణము	,,
వర్జ్యపదార్థములు	662	లోహాష్టకమారణవిధి	672
అశుద్ధఅభ్యుక్తసేవనయందలిదోషము	,,	సప్తధాతువులఅవగుణము	,,
తాశకోత్పత్తి	,,	ఉపధాతునిర్ణయము	,,
తాశకభేదములు	668	స్వర్ణమాక్షికశుద్ధి	673

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
హేమమాక్షికభస్మము	673	కఫరిశుద్ధి	681
మాక్షికనత్వపాతనము	674	స్వర్ణక్షౌరశుద్ధి	682
స్వర్ణమాక్షికగుణము	"	స్వర్ణక్షౌరగుణము	"
స్వర్ణమాక్షికానుపానము	"	యవక్షౌరశుద్ధి	"
అపకృమాక్షికదోషము	"	యవక్షౌరగుణము	"
తారమాక్షికోత్పత్తి	"	పంచలవణశుద్ధి	"
తారమాక్షికలక్షణము	675	పంచలవణగుణము	688
తారమాక్షికశుద్ధి	"	త్రికటుకశుద్ధి	"
రాప్యమాక్షికభస్మము	"	గజపీప్పలిశుద్ధి	684
రాప్యమాక్షికగుణము	"	నల్లమందుశుద్ధి	"
తుత్తోధన	676	ఇంగువశుద్ధి	"
పాలతుత్తముశుద్ధి	"	జీలకఱ్ఱశుద్ధి	"
మైలతుత్తభస్మము	"	ఆముదపువ్వులు	నేలదంటివిత్తులు
తుత్తగుణము	"	వీటిశుద్ధి	"
కలోకప్పరిశుద్ధి	677	ముప్పిదిత్తులశుద్ధి	685
కంతువృక్షశుద్ధి	"	నేపాళశుద్ధి	"
కంతువృక్షగుణము	"	వసునాళిశుద్ధి	"
సిందూరశుద్ధి	"	రసకర్పూరోత్పత్తి	"
గౌరీపాషాణశుద్ధి	"	రసకర్పూరనేవనవలననివర్తించు	"
ఉల్లిపాషాణశుద్ధి	678	రోగములు	686
దొడ్డిపాషాణశుద్ధి	"	రసకర్పూరానుపానములు	"
శిలాజతుత్పత్తి	"	రసకర్పూరగుణము	"
శిలాజతుభేదములు	"	నవరత్ననామంబులు	687
శిలాజతుశుద్ధి	"	సర్వరత్నశుద్ధి	"
కర్పూరశిలాజతుశుద్ధి	679	సర్వరత్నమారణము	688
శిలాజతునేవనప్రకారము	"	అశుద్ధరత్నదోషము	"
శిలాజతుగుణము	"	వస్త్రోత్పత్తి	"
అశుద్ధశిలాజతుదోషము	680	వజ్రభేదములు	"
శుద్ధశిలాజతుపరీక్ష	"	జాతిభేదగుణములు	689
సాధారణరసములు	"	స్త్రీపురుషనపుంసకజాతిత్వగుణ	"
కంపిల్లస్వరూపము	"	వివరణము	"
కంపిల్లశుద్ధి	681	స్త్రీత్యాదిజాతిభేదముచే వస్త్ర	"
కంపిల్లగుణము	"	పయోగము	"
లోకశుద్ధి	"	వజ్రశుద్ధి	690
మృగశుద్ధి	"	వజ్రభేదము	"

	పుటసంఖ్య	పుటసంఖ్య	
వజ్రభస్మానుపానములు	691	యంత్రాదిప్రకరణమ్	
వజ్రభస్మగుణము	,,	విద్యాధరయంత్రము	698
అశుద్ధవజ్రభస్మదోషములు	,,	టంకయంత్రము	699
ప్రవాళశుద్ధి	,,	వాలుకాయంత్రము	,,
ప్రవాళభస్మము	692	గర్భయంత్రము	,,
ప్రవాళగుణము	,,	కచ్చపయంత్రము	700
మాంకశుద్ధి	,,	జలయంత్రము	701
ముత్యపుభస్మము	,,	గౌరీయంత్రము	702
ముత్యపుభస్మగుణము	,,	విజ్రమూష	,,
పువ్వురాగశుద్ధి	693	భూధగయంత్రము	703
పువ్వురాగగుణము	,,	కోష్ఠయంత్రము	,,
మరకతశుద్ధి	,,	దోలాయంత్రము	704
మరకతభస్మము	,,	తులాయంత్రము	,,
మరకతగుణము	694	పాతాళయంత్రము	705
వైదూర్యశుద్ధి	,,	తేనోయంత్రము	,,
వైదూర్యభస్మము	,,	మహాపుటము	709
వైదూర్యభస్మగుణము	,,	గజపుటము	,,
గోమేధికశుద్ధి	,,	వరాహపుటము	707
గోమేధికభస్మము	,,	కుక్కుటపుటము	,,
గోమేధికభస్మగుణము	695	కపోతపుటము	,,
మాణిక్యశుద్ధి	,,	గోపకపుటము	,,
మాణిక్యభస్మము	,,	కుంభపుటము	,,
మాణిక్యభస్మగుణము	,,	అథమానప్రకరణమ్.	
నీలశుద్ధి	,,	కర్ణాటకదేశప్రథమమాణము	708
నీలభస్మము	,,	మౌగధప్రస్థము	,,
నీలగుణము	696	భోజగౌజనిగౌరితప్రస్థము	709
వైక్రొన్తోత్పత్తి	,,	ఘనసారాదివస్తుప్రస్థమౌళము	,,
వైక్రొంతలక్షణము	,,	మాగధప్రస్థస్వరూపనిరూపణము	,,
వైక్రొంతభేదములు	,,	సాధాగణకుళామానము	710
వైక్రొంతశుద్ధిసద్భస్మవిధి	,,	పరమాణ్వాదిసంఖ్యావివరణము	,,
ప్రకారాంతరమున వైక్రొంతభస్మము	697	అథపరిభాషాప్రకరణమ్.	
వైక్రొంతదుత్తి	,,	కందసారములు	718
వైక్రొంతసత్వపాతనము	,,	మూలసారములు	,,
వైక్రొంతగుణము	698	మూలత్వకొప్పరములు	,,

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
దారుత్వకౌస్థిరములు	713	అష్టఔరములు	723
సారసారములు	714	ఔరపట్టము	,,
పత్రసారములు	,,	త్రిఔరములు	,,
పుష్పసారములు	,,	త్రిజాతకచాతుర్జాతకములు	724
ఫలసారములు	715	త్రిఫలములు	,,
బీజసారములు	,,	త్రికటుకములు	,,
ఔరసారములు	716	చాతుర్స్పంద్రములు	,,
క్షీరసారములు	,,	లవాత్రయము	,,
నిర్యాససారములు	,,	విషప్రకరణమ్.	
సర్వాంగసారములు	717	కృత్రిమవిషస్వరూపము	725
ఆస్తికద్రవ్యములు	,,	భీమరుద్రరసము	,,
నిస్త్యగౌషధములు	718	శత్రూదియోగము	,,
నిస్తుషద్రవ్యములు	,,	అభయోదిఘృతము	726
అల్పప్రతినీధి	,,	సర్వాక్షియోగము	,,
అల్పప్రతినీధిద్రవ్యములు	,,	విషచికిత్స	,,
అష్టవర్ణలకుప్రతినీధిద్రవ్యములు	720	కుక్కకొటునకుచికిత్సలు	727
పంచకౌలములు	721	మాషకవిషచికిత్స	,,
దశమూలములు	,,	వృశ్చికవిషచికిత్స	728
మహాపంచమూలములు	,,	ప్రతిభావలీనటుకములు	,,
మధ్యపంచమూలములు	,,	విషప్రతివిషములు	730
కనిష్ఠపంచమూలములు	,,	సర్పదష్టలక్షణము	,,
జీవనాఖ్యపంచమూలములు	,,	పుత్రజీవయోగము	731
తృణాఖ్యపంచమూలములు	722	సేత్రాంజనము	788
ఆస్తుపంచకము	,,	అష్టఫణినిదానతస్మిజాక్షరౌషధంబులు	,,
పంచాంగములు	,,	సర్పపాములకొటునకుసంక్రము	734
పంచనుగంధములు	,,	తేలుసంక్రము	,,
పంచలవణములు	,,	పొడపాములవిషమునకుచికిత్స	735
పంచఔరములు	,,	వాపుకుచికిత్స	,,
పంచనుగంధములు	728	గాయమునకుచికిత్స	,,
పంచపల్లవములు	,,	ఉల్లిపాముకొటునకుచికిత్స	,,
పంచవల్క్లములు	,,	విషముకక్కటకుచికిత్స	,,

శ్రీః.

శ్రీభగవద్గీతానామ తాతమః.

ఆంధ్రతాత్పర్యసహిత

వైద్యచింతామణి

శూలప్రకరణమ్

— ౧౧ ఆశీర్వాదము - కర్మవిపాకము ౧౧ —

శ్రీః. శూద్రస్యైవ తు భుక్తేన్నే త్వప్రతస్య ద్విజస్య చ,
శూలవ్యాధిర్భవేన్నిత్యం అజీర్ణేనాతిసీడితః.

1

తాత్పర్యము. శూద్రుడు లేక కర్మహినుడు వీలయొక్క అన్నమును భక్షించిన శూలవ్యాధి, అజీర్ణము ఇవి గలవాడగు.

— ౧౨ స్థి హాశూల కర్మవిపాకము ౧౨ —

విశ్వస్తవిషదాతాచ స్థి హాశూలీ భవేన్నరః,

తా. నమ్మినవానికి విషము పెట్టినవాడు, స్థిహాశూల గలవాడగు.

— ౧౩ జఠరశూల కర్మవిపాకము ౧౩ —

శ్రుతాన్యయననంపన్నం యూచితారసుకించనమ్.

2

బ్రాహ్మణం దాస్తమాహలూయా దానార్థం న దదాతి యః,

స భవేజ్జఠరశూలీ తథాధ్ధానీచ కన్వీచిత్.

3

కృచ్ఛాప్రీతికృచ్ఛ్చిచాంద్రాణి స కుర్యాద్ద్రోగముక్తయే,

తా. వేదశాస్త్రసంపన్నుడై బాంతుడై దరిస్తుడై యూచించెడి బ్రాహ్మణుని దానార్థమై పిలిచి యెవడు దానము చేయజో వాడు, జఠరశూల, ఆధ్ధానము ఇవి గల వాడుగ జరించు. ఇట్టిజఠరశూల నివృత్తికై కృష్ణము, ఆతికృష్ణము, చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తములం జేసికొనవలయు.

— ౧౪ ఆరుచిశూలకర్మవిపాకము ౧౪ —

శ్రద్ధాహీనో ధనవాణ్ దానేష్యరతిస్తానుసదానీవా.

4

యస్సోరుచిమాణ్ శూలీ జాయేతానై గ్రహనిసారకః,

తా. ధనవంతుడగువాడు శ్రద్ధాహీనుడై దానము చేయుటయం దిష్టము లేక తామసదానం బొసరించిన, అరుచి, శూల ఇవి గలవాడుగు గావున, దాని ప్రాయశ్చిత్తములం జెప్పెద.

అథ చాఢ్మన్తి లః

చాంద్రాయణం చాతికృచ్ఛ్చిం స్రాజాసత్సమత్సాపరసే. 5
హోమాద్యపిచ కుర్వీత వ్యాధ్యాదేరనుకూపణం.

తా. అరుచిశూలగలమనుజుడు, చాంద్రాయణము, అతికృచ్ఛ్చిము, ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్చిము, హోమములు మొదలగువాటిని రోగానుగుణ్యముగ చేసికొనవలయు.

అథ కర్ణశూల కర్మవిపాకము లః

సాక్షాద్ధన్తి గవాదీని యః పునర్జననాన్తరే. 6
శిరోరోగీ శ్రోత్రరోగీ శూలీ వారుచిమాస్ఫువేత్,

తా. పూర్వజన్మందు గోవు బ్రాహ్మణుడు మొదలగువారిని పునరుజ్జననం జరిపించినవాడు తలపోటు, కర్ణశూల, శూల, అరుచి ఇవి గలవాడుగ జనించు.

అథ చాఢ్మన్తి లః

వీతన్నివృత్తయే వర్షం ద్వివర్షం వా త్రివర్షకమ్. 7
చర్షేత్ప్రతప్రతం చాస్తే గోహిరణ్యాదికం దిశేత్,

తా. ఒక సంవత్సరము లేక రెండుసంవత్సరములు లేక మూడుసంవత్సరములు ఘృత ప్రతమనుజేసి పిదప బ్రాహ్మణులకు గోహిరణ్యాది దానములంజేసిన, పూర్వోక్తముగు గోబ్రహ్మణాత్మాది దోషములు నివర్తించు.

అథ కటిశూల కర్మవిపాకము లః

గోగామీ కటిశూలీ స్యాత్తస్య చాంద్రాయణం తథా. 8
కృచ్ఛ్చిం చైవాతికృచ్ఛ్చిం చ జపం సౌరం చ నిగ్నిశేత్,

తా. గోగమనమును జేసినవాడు, కటిశూలరోగముగలవాడుగ జనించుగావున చాంద్రాయణము, కృచ్ఛ్చిము, అతికృచ్ఛ్చిము, సౌరమంత్రజపము, వీటిలో దేనియొకటి జేసిన నది నివర్తించు.

అథ కర్ణశూల కర్మవిపాకము లః

మైథునం శృణుయాత్పిత్రోః కర్ణశూలీ భవేత్తుస్య. 9
స్యాచ్చైవ బధిరః కించిత్కపాలేఽనవ్యాశ్చబ్దవాక్,

తా. ఎవడు మోతాపిత్తువులయొక్క మైథునమునుగూర్చి వినునో, వాడు కర్ణ

శూలగలవాడుగ గాని లేక చెవుడుగలవాడుగ గాని లేక కపాలమునందు, అసహ్యముగు శబ్దముగలవాడుగ గాని జనించు.

— ౧౧ తచ్చాన్తి ౧౧ —

నిష్కం వింశతికం దద్వ్యాద్వ్యాప్తానాయ కుటుంబినే. 10

విష్ణుప్రకాశకాకా మంత్రాక జపేద్దోగోపశాస్త్రయే,

తా. కుటుంబవంతుడగు బ్రాహ్మణునకు (౨౦) నరవాలయెత్తు సువర్ణమును దానముచేసి పిదప విష్ణుప్రకాశకమంత్రములను జపించిన కర్ణశూల నివర్తించు.

— ౧౨ వాస్తవశూలకర్ణవిపాకము తచ్చాన్తి ౧౨ —

పూర్వజస్తని నాస్తిక్యస్సంస్థాదిరహితోద్విజి. 11

వాస్తవశూలీ సంభవతి నిష్కంబ్యానశనః దిశో,

భోజయేద్బ్యాప్తానాకా శక్త్యా జపేత్సోగం హిరణ్యవః. 12

తా. పూర్వజస్తమందు, నాస్తిక్యబుద్ధిచే సంధ్యానందనాది నిత్యకృత్యములం జేయని బ్రాహ్మణుడు, వాస్తవశూల గలవాడుగ జనించు. తచ్చాన్తి ౧౨ (౧౨) నరవాలయెత్తు సువర్ణమును దానముచేసి, శక్త్యనుసారముగ బ్రాహ్మణులకు భోజనంబిడి సారమం త్రజపమును జేసిన వాస్తవశూల నివర్తించును.

— ౧౩ నయనశూలకర్ణ విపాకము. ౧౩ —

సగ్నాం పరస్మీయం దృష్ట్వా సూర్యం నాస్తవమయోదగో,

నేత్రశూలీభవేత్సోస్మి నేస్మీసుం క్షమతే దిశః. 13

తా. వస్త్రహీనముగ నుండు పరస్మీని గాని, లేక ఉదయాస్తమయములయందు నూర్చుని గాని జూచినవాడు, నేత్రశూలగలవాడుగ జనించు. అంగునలన దిక్కుల చూచుటయందు శక్తి లేక యుండు.

— ౧౪ తచ్చమననునకు శాంతి ౧౪ —

వర్షో మే దేహి మంత్రోణ జపస్సోగ్గన్ధచాయుతాకా,

వయస్సుపఞ్చా ఇతి చ మంత్రోస్సంప్రేచ్ఛి సారణా. 14

తా. నేత్రశూలతోగముగలవాడు, 'వర్షో మే దేహి' యనుమంత్రమును ఏనుబదివేలు జపించి పిదప 'వయస్సుపఞ్చా' అనుమంత్రముతో ఆభిషేకమును సగా జేసికొనవలయు.

— ౧౫ శూలకర్ణ విపాకము. ౧౫ —

శూలీ పరోపతాపేన జయతే చ సుమా త్తనుః,

సోన్నదానం ప్రకుర్వీత తథా రుద్రం జపేద్బుధకి. 15

తా. పరునికితాపమును గలుగజేసినవానికి, శూలరోగ ముత్పన్నంబగు; శరీరము సగా కృశించు. తచ్చాంతికై బ్రాహ్మణుల కన్న దానం బొసంగి రుద్రజపమునం జేయవలయు.

శూల శేదములు

దోషైః పృథక్ సమస్తామద్వంద్వై శ్శూలోష్టధా భవోః, సర్వోష్వేతేషు శూలేషు ప్రాయణ పవనః ప్రభుః.

16

తా. వాతజము, పిత్తజము, కఫజము, సన్నిపాతజము, ఆమజము, ద్వంద్వజము అని శూలరోగము ఎనిమిదివిధంబులుగ నుండు. ఈ ఆప్తవిధంబులయందు వాయువు ప్రధానముగ నుండు.

వాతజశూలనిదానలక్షణములు

వ్యాయామయానాదతిమైథునాచ్చ ప్రజాగ రాష్ట్రాబ్జులూచానానో, కలాయముద్గాఢకకోరదూషాద్యత్స్యర్థయాతే ద్యభిన్నాఘ్రాణానో. 17 కషాయతిక్తాదివిరూఢజాన్నవిరుద్ధవల్లూరక సుష్కశాకానో, విట్కుక మూత్రానిలవేగరోధాతో శోకోపవానాదతిహాస్యభ్రామణాం. వాయుః ప్రవృద్ధోజనయేద్ధి శూలంప్యాత్పర్శ్వవ స్తత్రికపుష్టవీణీ, జీర్ణే ప్రదోషేచ ఘనాగమేచ శీతేచ కోపల సముత్పత్తి గాఢము. 19 ముహూర్తపలుశ్చోపశమశ్చకోపోవిడ్వాత్సం స్థు భుషభదతో ద్విక, సంస్వేదనాభ్యంజనమర్దనాద్యైఃస్నిగ్ధాష్ట భాన్యైశ్చశమంప్రయోజితైః.

తా. వ్యాయామము, దారినడచుట, ఆతిమైథునము, శాగరణము, మిగుల శీతజలపానము, బతాసీలు, పెసలు, కందులు, ఆరికలు, మిగుల రూక్షపదార్థములు వీటిని మిగుల భుజించుట; ఆభిఘాతము, వగరు, చేదు, నాటినపైగుధాస్యము, ఎండిన మత్స్యాదిహంసములు, ఎండించినకాకములు వీటిని భుజించుట; మలము, మూత్రము, శుక్రము, అపానవాయువు, వీటివేగముల నిరోధించుట; శోకము, ఉపవాసము, మిగుల నవ్వుట, ఎక్కువగా మాట్లాడుట వీటియన్నిటినిలన వాతము ప్రకోపించి, హృదయము, పార్శ్వములు, పొత్తికడుపు, పెన్ను, వీపు వీటియందు శూలను గలుగం జేయు. ఆట్టిశూల జీర్ణకాలమునందును, ప్రదోషకాలమునందును, క్రిష్ణాంతము నందును, మిక్కుటముగ శీతపదార్థమును సేవించినపుడును, గాఢముగ ప్రకోపమును జెందును. ఇదియ వాతశూల యనబడు. ఇది ప్రకోపించినకాలమునందు, విరేచనము, వాతకమనచికిత్స, గుడ్డడము, పినకడము, చెమటదీయడము, ఆభ్యంజనము, స్నిగ్ధము, తిన్దముగ నుండుభోజనము వీటిని జేసిన కాలిని జెందు.

శ్రీకృష్ణకృష్ణానిదానలక్షణములు ౪౭

తూరాతిత్తిష్ణోష్ణవిదాహితై లనిష్పావపిన్యాకనుల్గుయాస్త్వి,
 కట్టన్లుసౌవీరసురావికార్తై క్రోధానలాయానరవిప్రత్పాప్తి. 21
 గ్రామ్యాతియోగాదశనైర్విదగ్ధః పితృప్రకుప్యాసుకరోతిశూలం,
 తృణోహదాహోర్తికరంహినాభ్యాంసంస్వేదనూర్భాభిమతోన్
 యుక్తమ్. 22

మధ్యందినేకుప్యతిచార్లరాశ్చే విదాహకాలేజలదాత్యంనుచ,
 శీతేచశీతైస్సముస్వతిశాన్తిం సుస్వాదు శీతై రసిభోజనైశ్చ. 23

తా. యనకౌరాది ద్రవ్యములు, తీక్ష్ణద్రవ్యములు, ఉష్ణద్రవ్యములు, విదాహ
 కరపదార్థములు, తైలపక్వపదార్థములు, ఆనుములు, గానుగపిండి, ఉలవకట్టలు, కారము,
 పులుసు, కౌంజకము, నానావిధమద్యములు, కోపించుట, నిష్పావగపశుట,
 శరీరాయాసము, ఎండపడుట, అశిమైగుసము, బియ్యమును కేయించి పక్వముచేసిన
 ఆన్నము, వీటిసేవనవలన పితృము ప్రకోపించి, దప్పి, మోహము, దాహము, నాభి
 యందు చెమట, మూర్ఛ, భ్రమ, మంట ఇట్టిలక్షణములు గల శూలను గలుగం చేయు.
 అది మధ్యహ్నాకాలమునందును, అర్ధరాత్రమునందును, ఉష్ణకాలమునందును, శర
 దాదికాలములయందును, శీతకాలమునందును ప్రకోపించును. చలనపదార్థములు, వాత
 కరపదార్థములు వీటిని సేవించిన నది ఉపశమించు.

శ్రీకృష్ణకృష్ణానిదాన లక్షణములు ౪౮

అనూపవారిజకీలాటపయోవికార్తై ర్కృం నేషుస్పృక్ష్మనరాతిల

శిష్కృణ్ణిభిః,

అన్యైర్బలాసజనకై రపిహేతుభిశ్చక్షేమాదకోపముడుగన్యుకరోతిశూలం.
 హృల్లాసకాననదనారుచిసంప్రసేకై రామాశోషేషైః సునికాన్తశిరోగ్గున,
 త్వైత్వేభుక్తేనదైవచరుజం కురుతేతిమాత్రాన్యూహ్యోనయోవశిశోరీకుసు
 మాగమీ చ: 25

తా. జలసమీపదేశమునందుండు ఎనుము మొదలగువర్షియు, జలముండుండది
 మాంసచక్రవాకాదిపక్షుల మాంసములు, క్షీగముతోఁ జేయబడిన పదార్థములు,
 మాంసములు, చెరుకుపాలు మొదలగు పదార్థములు, పిండిమంటలు మొదలగుపదా
 ర్థములు, నువ్వులు బెల్లముకలిపిచేసిన పదార్థములు, నువ్వులయొగ్గము, చక్కెలములు,
 కఠకరపదార్థములు వీటిసేవనచే స్తేష్ణము ప్రకోపించి, ఓకిరింక, దగ్గు, కైఫిల్యము,

అరుచి, జొల్లు, మలబద్ధము, తలబరువు, ఇట్టిలక్షణములతో గూడినముండుశూలను, ఆమాశయమునందు గలుగంజేయు. అది, భోజనానంతరమునందును, తోక కుంబిల్లస్పృశుడును, నూర్వోదయ కాలమునందును, శిశిరపసంత ఋతువులయందును, ప్రకోసమును పొందు. ఇదియ కఫజశూల యనబడు.

అమజశూలలక్షణములు ౨౬

ఆటోపహృల్లాసవమీగురుత్వ స్వైమిత్వసానాపాశ్చక్రస్యైకత్వం, కఫస్య లింగేనసమానలింగమామోద్భవం శూలముగాపంచం. 26

తా. కడుపునందు గుడగుడకబ్బము, హృల్లాసము, నమనము, గురుత్వము, నిశ్చలత్వము, కడుపుబ్బరము, కఫము, జొల్లు - ఇట్టిలక్షణములతో గూడి, కఫజశూల తో సమానలక్షణములు గలిగియుండిన దానిని ఆమజశూల యని తెలిసికొనవలయు

ద్వంద్వజశూల లక్షణము. ౨౭

వస్తాహృత్కంతపార్శ్వేషు స శూలః కఫవృత్తికః, కుక్షో హృన్నాభిమధ్యేషు స శూలః కఫస్యైకత్వం. 27
దాహజ్వరకరో ఘోరో విజ్ఞేయో వాత్స్యైకత్వం.

తా. వస్త్ర హృదయము కంఠము పార్శ్వములు వీటియందు జనించినది కఫ వాతజశూల యనియు, కుక్షి హృదయము నాభిమధ్యము వీటియందుజనించినది కఫ పిత్తజశూల యనియు, దాహము జ్వరము వీటినిగలుగ జేయునది వాతపిత్తజశూల యని యును తెలియవలయు.

సన్ని పాతజశూలలక్షణము ౨౮

సర్వేషుదోషేషుచసర్వలింగం విద్యాద్భిషక్ సర్వభవం హి శూలమ్, తత్ కష్టమేతత్ విషవజ్రతుల్యం వివర్జనీయం ప్రవదన్తి త్విజ్ఞాః.

తా. వాతాదిసమస్తదోషజన్య శూలలక్షణములు గలది సన్ని పాతజశూల యనం బడు. ఇది విషము, వజ్రాయుధము వీటితో తుల్యముగ క్రూరమగుటవలన, అసాధ్య మని తెలిసికొనవలయు.

పరిణామజశూలలక్షణము ౨౯

భుక్తే జీర్ణతి యచ్ఛాలం తదేవపరిణామజమ్. 29
తస్యలక్షణమప్యేతత్సమానేనాభిధీయతే,
బలానః ప్రచ్యుతః స్థానాచ్ఛీతేనసహమూర్ఛితః. 30
వాయుమాదాయ కురుతే శూలం జీర్ణతి భోజనే,

తా. భుజించిన అన్నము జీర్ణించుకొలమునందు కఫము, స్వస్థానమునుంచి చలించి శీతముతో గూడి వాయువును ప్రకోపింపజేసి శూలము గలుగజేయు. అది పరిణామశూల యనబడు.

— ౨౭ పరిణామశూలస్థానములు —

సకుఠౌ జఠగే పాశ్చ్యేనాభ్యాం చస్తౌ స్తనాస్తగే. 31

పృష్ఠమూలప్రదేశేషు సగ్యేష్వేషు వా పుసః,
భుక్తమాత్రే తథావాస జీర్ణోన్నచ ప్రశామ్యతి. 32

షష్టికస్త్రిహిశాలీనాం భోజనే చవిసర్థశే,
తత్సర్వీసాసుజం శూలం దుర్విశ్లేయం నుహోగదమ్.
అహారరసనాహీనాం సోమీనాం దుష్టహేతుకమ్,
33

తా. వాతాదిబోషప్రకోపమువలన, అన్నరసనాహీనులగు వాడులు దుష్టమగుటచే భుజించినతోడనే నుత్తి ఉదరము పొగ్గవులు నాభి పొత్తికడుపు రొమ్ము పృష్ఠమూలప్రదేశము వీటియందః బాకటియందు గాని, లేక అన్నిటియందు గాని శూలగలుగుట, అన్నము జీర్ణమైన సిదప శమించుట, అగ్రవైశిష్యముల పంటగల సంబాదియ్యపు అన్నము శాలిధాన్యపు అన్నము భుజించిన వృద్ధిపొందుట ఇట్టిలక్షణములు గలది దుర్విశ్లేయమగు గొప్ప పరిణామశూల యనబడు

— ౨౮ వాతజపరిణామశూలలక్షణము —

అధ్మానాటోపవిఙ్మాత్ర విబంధారతి వేపనైః. 34

స్నిగ్ధోష్ణోపశమ స్త్రాయం నాతికం తద్వదేన్ముసః,

తా. కడుపుబ్బుట, శూలయుక్తముగ గుడగుడకబ్బము పుట్టుట, మలమాత్ర బంధము, దేనియం దిష్టములేకపోవుట, కంపముగలుగుట, మృగువుగము, ఉష్ణముగ నుండు పదార్థముల సేవించిన శమించిన దానివలె నుండుట, ఇట్టిలక్షణములుగలది వాతజ పరిణామశూల యని యెరుంగవలయు.

— ౨౯ పిత్తజపరిణామశూలలక్షణము —

తృష్ణా దాహారతిస్సేదకట్యుస్థలనణోన్మనమ్.
శూలం శీతశమస్త్రాయం స్త్రీకం లక్షణోన్ముసః,
35

తా. దప్పి దాహము అగతి చెనుట ఇవి గలుగుట, కొరము పులుగు ఉష్ణ గల పదార్థములను భుజించిన వృద్ధిచెందుట, శీతపదార్థములు భుజించిన శమించి నటుల నుండుట, ఇట్టిలక్షణములు గలది పిత్తజపరిణామశూల యని చెలిసికొనవలయు.

— ౨౭ కఫజపరిణామశూలక్షణము ౨౭ —

ఫర్దిహృల్లాససంమోహస్వల్పరుక్ దీర్ఘ సంతతి. 36

కటుతిక్రోపశాంతం చ తచ్చజ్ఞేయం కఫాల్లకమ్,

తా. వాంతి, హృల్లాసము, మిగులమోహము, స్వల్పవేదన, దీర్ఘకాలము అను సరించియుండుట, కారము వగరుగలపదార్థములను భుజించిన కాలిని కెండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది కఫజపరిణామశూల యని తెలిసికొనవలయు.

— ౨౮ ద్వంద్వజన్మపాతజపరిణామశూలక్షణము ౨౮ —

సంస్మృష్టలక్షణం లభ్యా ద్విదోషం పరికల్పయేత్. 37

త్రిదోషజమసాధ్యంతు క్షీణమాంసబలాపలవే,

తా. ద్విదోషజన్మశూలక్షణములు గలిగినచుండిన ద్విదోషశూల యనియు త్రిదోషజన్మశూలక్షణములుగలిగి మాంసము బలము అగ్ని ఇవి క్షీణించియుండిన నన్ని పాతజశూల యనియును యెఱుంగవలయు.

— ౨౯ శూలోపద్రవములు ౨౯ —

వేదనాచ తృషా మూర్ఛాహ్యోనాసాః శారవాయుచీ. 38

కాసశ్వాసాచ హిక్మాచ శూలస్పోపద్రవాస్త్యన్యతాః,

తా. వేదన, దస్పి, మూర్ఛ, కడుపుబ్బట, శరీరము బాగువుగనుండుట, అరుచి, దస్య, ఉబ్బసము, ఎక్కిళ్లు ఇవి శూలోపద్రవము లని యెఱుంగవలయు.

— ౩౦ శూలవ్యాధికి అసాధ్యలక్షణము ౩౦ —

ఏకదోషాన్వితసాన్యస్యకృచ్ఛసాధ్యో ద్విదోషజః. 39

సర్వదోషోష్ణితో ఘోరో త్వసాధ్యోభూర్భుపద్రవః,

తా. ఏకదోషజనితశూలము సాధ్య మనియు, ద్విదోషజన్మశూల కష్టసాధ్య మనియు, త్రిదోషజన్మశూల అధికోపద్రవము గలిగి భయంకరముగనుండుగాన అసాధ్యమనియు నెఱుంగవలయు.

— ౩౧ ఆన్నద్రవశూలక్షణము ౩౧ —

జీరణీర్ణత్యజీర్ణే వా యచ్ఛూలముపజాయతే. 40

పథ్యాపథ్యప్రయోగేణ భోజనాభోజనేన వా,

శ కమం యాతి నియమాత్ సోన్నద్రవఉదాహృతః. 41

తా. ఆన్నము జీర్ణించిన కాలమునందుగాని జీర్ణించుచుండుకాలమునందుగాని జీర్ణింపకయుండు కాలమునందుగాని శూల జనించి పథ్యముగ భుజించినను లేక అపథ్య

ముగ భుజించినను భోజనముజేసినను లేక భోజనము జేయకయుండినను శమించక యెల్లపుడు పీడించుచుండిన దానిని అన్నద్రవశూలముని యెరుంగనలయు.

అథ మఠీయు అన్నద్రవశూలలక్షణము ౧౦

అన్నద్రవాఖ్యే శూలే తు న తాపతాస్త్విస్థ్యమశ్శుతే,
యావత్కటుకపీతాస్లుమన్నం న చ్చర్దయోస్త్వివమ్. 42

తా. కారముగను పచ్చగను పుల్లగను అన్నద్రవము వమనంబయ్యే పర్యంకము స్వస్థతలేకయుండుటయే అన్నద్రవశూలలక్షణముని తెలిసికొనవలయు.

అథ వాతజశూలకర - దశమూలాదికషాయము ౧౧

స్థైలమేరండజం నాసి దశమూలస్య వాదిశా,
వీతం నిహన్తి సాటోపం హింగుసౌవర్పలాన్వితమ్. 43

తా. దశమూలకషాయమునందు ఆసుదము ఇంగువ సౌవర్పలవణము వీటిని చేర్చి పుచ్చుకొనిన ఆటోపముతో గూడిన శూలనివర్తించు.

అథ విశ్వాదికషాయము ౧౨

విశ్వమేరండజం మూలం క్వాభయిత్రా శృతం నిభేత్,
హింగుసౌవర్పలో వీతం సద్యశ్శూలనివారణమ్. 44

తా. శొంఠి, ఆముదపువేరు, వీటినికషాయము బెట్టి అందు ఇంగువ, సౌవర్పలవణము, వీటినిపుచ్చుకొనిన వెంటనే శూల నివర్తించు.

అథ బలాదికషాయము ౧౩

బలాపునర్నవై రండబృహతీన్ద్రుగుగోక్షురైః,
క్వాభస్సహింగులవణః వీతో నాతగంజం జయేత్. 45

తా. చిట్టానుట్టి, తెల్లగలిజేరువేరు, ఆముదపువేరు, ములక, వాగుడు, చిరిపల్లెరు, వీటినికషాయము బెట్టి, అందు, ఇంగువ, సైంధవలవణము, వీటినిచేర్చిపుచ్చుకొనిన వాతశూల నివర్తించు.

అథ పీత్తశూలకర శతావర్గాదికషాయము ౧౪

శతావరీ నయస్త్వాహ్వావాట్కాలకుశగోక్షురైః,
శృతశీతం పిబేత్తీయం సగుడత్రోద్రశర్కరమ్. 46

పిత్తాస్పక్ దాహశూలఘ్నం నద్యో దాహారుజాపహమ్,

తా పిల్లపీచరు, యష్టిమధుకము, చిట్టానుట్టి, దర్శమూలము, చిరిపల్లెరు, వీటిని వైద్యచింతానుజీ II—2

కషాయము బెట్టి, అందు బెల్లము, తేనె, శర్కర, వీటిని చేర్చి పుచ్చుకొని పిత్తగర్తము, దాహము, శూల, ఇవి నివర్తించు.

— ౧౭ బృహత్సాధిక కషాయము ౪౮ —

బృహత్సాధికాక్షురై రండకుశకా శేతువాలకాః. 47

వీతాః పిత్తభవం శూలం నద్యో హన్యుస్సుదారుణమ్.

తా. ములకవేరు, చిరిపల్లెరు, ఆముదపువేరు, కుకదగ్గ, కాశదగ్గ, చెగుకు, కురువేరు, వీటివేళ్లనుకషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన, దారుణముగు పిత్తజశూలనివర్తించు.

— ౧౮ త్రిఫలారిక కషాయము ౪౯ —

త్రిఫలారగ్వధకాద్వధ శ్యర్కరాక్షౌద్రసంయుతః. 48

రక్తపిత్తహారో దాహ పిత్తశూలనివారణః,

తా. కరక (౧) భాగము, తాడి (౨) భాగములు, ఉశిరికలు (౩) భాగములు, రేలిజరు (౪) భాగములు, వీటినికషాయము బెట్టి అందు, చక్కెర తేనె చేర్చి పుచ్చుకొనిన రక్తపిత్తము, దాహము, పిత్తశూల, ఇవి నివర్తించు.

త్రిఫలారిష్టయష్ట్యాహ్వా కటుకారగ్వధై శ్శృతమ్. 49

పాయయే న్నధునమ్మిశ్రం దాహశూలోపశాంతిః,

తా. కరక, తాడి, యుశిరికలు, వేపయానెలు, యష్టినుధుకము, కటుకశాహిడి, రేలిజరు, వీటిని సమాంశములు కషాయము బెట్టి అందు తేనె కలిపి, పుచ్చుకొనిన, దాహశూల నివర్తించు.

— ౧౯ కఫశూలకు ఏరండమూలారి కషాయము ౫౦ —

ఏరండమూలం ద్విపలం జలేష్టగుణితే పచేత్. 50

తత్కాష్ఠో యావశూకాఢ్యః పార్శ్వహృత్కఫశూలహః,

తా. ఆముదపువేరు, (౨) పలములు, (౧౬) పలముల నీళ్లనుండునిచి (నాల పాలుమిగులునట్లు) కషాయముకాచి, అందు యవక్షారముచేర్చి పుచ్చుకొనిన, పార్శ్వము గుండె వీనియందుండుకఫశూల నివర్తించు.

— ౨౦ ఆమశూలకు చిత్రకాడి కషాయము ౫౧ —

చిత్రక గ్రంథికై రంక శుంతీధాన్యజలై శ్శృతమ్. 51

సహిం గుస్తైంధవవిడమామశూలహారం పరమ్,

తా. చిత్రమూలము, మోడి, ఆముదపువేరు, కొంకి, ధనియాలు, వీటిని కషాయము బెట్టి, అందు, ఇంగువ, సైంధవవిడము, విడాలవగముచేర్చి నేచించిన, ఆమశూల నివర్తించు.

— ౧౧ ద్వంద్వజకూల కషాయము —

నిద్దికాబృహత్యై చ కుశకాశేషువాలికాః. 52

శ్వదంష్ట్రైరండమూలం చ వారిణా నహ సాచగోత్,

విబేత్సశర్కరత్యైద్రం శూలే పిత్రానిలాత్తకే. 53

తా. వాకుడువేరు, ములకవేరు, కుశ, కౌశదర్భ, మొదవగడ్డి, వీటివేళ్లు, చిరి పల్లెరు, ఆముదపువేరు, వీటిని కషాయము బెట్టి, అందు చక్కెర తేనె కలిపి నేవించిన పిత్రవాతజకూలనివర్తించు.

— ౧౨ పిత్రశ్లేష్మజకూలలకు పటోలాదికషాయము —

పటోలత్రిఫలారిష్టైశ్చృతం త్యైద్రయ్యుతం సిబేత్,

పిత్రశ్లేష్మ జ్వరచ్ఛర్దిదాహశూబోపశాంతిగో. 54

తా. చేదుపొట్ల, కరక, తాడి, ఉలిరికెలు, వేపయీనెలు, వీటిని కషాయము, బెట్టి, అందు, తేనె కలిపి పుచ్చుకొనిన, పిత్రశ్లేష్మజ్వరము, ఛర్ది, దాహముకూల ఇవి నివర్తించు.

— ౧౩ ద్రాక్షాది కషాయము —

ద్రాక్షాటరూపయోః క్వాభః శ్లేష్మపిత్తగుజం జయోత్,

పిత్రశ్లేష్మోద్భవం శూలం విరేకవమనైర్వరగోత్. 55

తా. ద్రాక్ష, ఆడ్లసరపు యీనెలు, వీటినికషాయము బెట్టి, పుచ్చుకొనిన శ్లేష్మపిత్రకూల నివర్తించు. మరియ, విరేచనము, వమనము, వీటినిజేసిన, పిత్రశ్లేష్మ కూల నివర్తించు.

— ౧౪ ఏరండమూలాదికషాయము —

ఏరండఫలమూలాని బృహతీద్వయగోత్రసైగ్ధిః,

పర్ణిస్యస్పహదేవీ చ సింహపుచ్ఛీశునాలికా. 56

తుల్యై రేత్రైః శృతం తోయగయనత్యోగయుశం సిబేత్,

కృథగ్ దోషభవం శూలం హన్యాత్సర్వభవం తిగ్గా. 57

తా. ఆముదపుగింజు, ఆముదపువేరు, వాకుడువేరు, ములకవేరు, పల్లెరు వేరు, మయ్యొకుపొన్న, కొలపొన్న, పిల్లిపెసర, కొరుమినుము, సహదేవి, సింహపుచ్చి, (నక్కతోకపొన్న) మొదవగడ్డి, వీటిని సమాంశములుగ కషాయము బెట్టి, అందు యనత్యోగముచేర్చి పుచ్చుకొనిన, ద్వంద్వజకూలలు నివర్తించు.

— ౧౭ ఏలాదికసాయము ౪ —

ఏలాహింగుయవక్వాథః సైంధవప్రతివాపితః,
పీతవరండతై లేన కటిహృద్భవముద్ధతం. 58

జాతరం నాభిశూలం చ పృష్ఠకుక్షీగతం తథా,
శిరఃకర్ణాక్షీశూలం చ నాశయత్యతివేగతః. 59

తా. ఏలకులు, ఇంగువ, యవలు, పిటిని కసాయము బెట్టి, అందు సైంధవవణము, ఆముడముకలిపి నేవించిన, కటిశూల, హృదయశూల, జతరశూల, నాభిశూల, కుక్షీ శూల, శిరశూల, కర్ణశూల, నేత్రశూల, ఇవియన్నియు నివర్తించు.

— ౧౮ మాతులుంగాదికసాయము ౧౭ —

మాతులుంగారసో వాపి శిగ్రుక్వాథస్తథాపరః,
నక్షోరో మధునా పీతః పార్శ్వహృద్వస్తీశూలహః. 60

తా. మాదీఫలరసములోగాని, లేక, మునగవేళ్ల కసాయములోగాని, యవ ఊరము తేనెకలిపి పుచ్చుకొనిన, పార్శ్వశూల, హృదయశూల పాత్రికడుపుచుండు నొప్పి ఇవి నివర్తించు.

— ౧౯ అజమోదాదికసాయము ౧౭ —

అజమోదావచాహింగులవణం బిడపూర్వకమ్,
శుంఠీసువర్చలాక్ష్మణ్ణాదుల్వారీరింగిణీ తథా. 61

బీజపూరస్య బీజాని తుంబరుం సమభాగతః,
ఏతత్క్వాథస్య పానేన యాంతి శూలాన్యనేకథా. 62

తా. ఓమము, ఇంగువ, బిడాలవణము, శోంఠి, సోవర్చలవణము, పిప్పళ్లు దూలగొండి, పిల్లిపెసర, మోదీఫలపువ్వులు, శుంబురుయనుగ్రంథ్యము, పిటినిసమభాగ ములుగజేర్చి కసాయము బెట్టి నేవించిన, సర్వశూలలు మోసును.

— ౨౦ ఏరండాదికసాయము ౧౭ —

ఏరండబిలబృహతీద్వయమాతులుంగాపాషాణాభిత్త్రికటుమూలకృతః
కసాయః,

నక్షోరహింగులవణోరుబుతై లమిశ్రః శ్రోణ్యారుమేఢిహృదయస్త
నరుక్షుపీయః. 63

తా. ఆముదపువేరు, దూడేరువేరు, వాకుడువేరు, చులకవేరు, మోదీఫలపువేరు, పాషాణభేది (పిండికొండ) త్రికటుకములు పిటిని సమాంశములుగ కసాయము బెట్టి

అందు యవతారము ఇంగువ నైంధవలవణము అముదము వీటిని చేర్చి నేవించిన, కటి శూల, ఉరుశూల, మేధ్రశూల, హృదయశూల, స్రవశూల ఇవియన్నియు నివర్తించు.

— పరిణామశూలకు - త్రిఫలాలాదికపాయము లు—

త్రిఫలాలాకృతమాలభవం కర్మభవం సితమూమగునా మునిశం హరణి,
తనుదాహాయుతానకపిత్తగుజః కిలపిత్తజశూలహరం ప్రసరమే. 64

తా. త్రిఫలములు, శేలగిజరు వీటిని సమాంశములుగ కపాయము బెట్టి అందు తేనె చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన శరీరతాపము, రక్తపిత్తము పిత్తశూల ఇవి నివర్తించు.

— పరిణామశూలకు కల్మము లు—

విష్ణుక్రాంతాజటాకల్మస్సి తాషోద్రఘృణో గ్యుశ్శోః,
పరిణామభవం శూలం నాశయేత్సప్తభిర్జనైః. 65

తా. విష్ణుక్రాంతవేళ్లకల్మమునందు చక్కెర తేనె నెయ్యి వీటినిచేర్చి ఏడు దినములు పుచ్చుకొనిన పరిణామశూల నివర్తించు.

— పరిణామశూలకు శుంఠీకల్మము లు—

శుంఠీతిలగుణైః కల్మం దుగ్ధేన సహ యూజయేత్,
పరిణామభవం శూలమామవాలం త్ర్యహంజ్జయేత్. 66

తా. శొంఠి నువ్వులు బెల్లము వీటిని కల్మముచేసి పాలుగలిపి పుచ్చుకొనిన పరిణామశూల అనువాలము ఇవి మూడుదినములలో నివర్తించు.

— ఉదయభౌస్కరరసము లు—

భస్మసూతం మృతం చాభ్రం శిలాగంధకతాళకే,
హింఘ్రకం కుష్ఠముస్తే చ తుల్యం మూర్ఛం విభానయేత్. 67

న్నుహల్యనల్లకనిర్గుండిమహారాన్నాస్త్రస్యః ప్రభుకే,
ప్రతిద్రావైర్ది నం భావ్యం శుష్కం తిక్తోశక్తృణామి. 68

వస్త్రే బద్ధ్వా మృదాఽఽలేప్య శుష్కం కృత్వా పుట పచేత్,
చతుర్థా బస్తమూతేణ పుటే పక్ష్వా వినురయేత్. 69

ద్వే గుంఠే ఘృతశుంఠీభ్యాం తే హ్యే నూనయభౌస్కరాలే,
వాలశూలప్రశాంత్యర్థం తిలతొరం సజుష్టకమే. 70

మధునా లేహాయేచ్ఛాను శూలే వా కాశ్చతులపికమే,

తా. రసభస్మము, ఆభ్రకభస్మము, శుద్ధమనుశిల, శుద్ధవీసినగంధకము, శుద్ధ తాళకము, ఇంగువ, కంకెష్ఠము, తుంగముస్తలం వీటిని సమభాగములుగ చూర్చించి బొంకజనుడుపాలు, ఉప్పు, కావలి, దుంపరాష్ట్రము. మహారాష్ట్ర వీరిరసములచే

పృత్యేక మొక్కొకదినము భావనజేసి ముద్దజేసి యొడించి వస్తుముజుట్టి పైన నున్న బూసియొడించి పుటంటిడి సాంగ శీతలమునదీసి పిదప గొట్టెమూత్రమున భావనజేసి పూర్వమువలె నాలుగుమాదలు పుటంటిడి చల్లారినపిదప చూర్చించి (౨) గురిగించు యెత్తుచొప్పున, శోంఠిమాడ్లము నెయ్యి యీ అనుపానముతో గాని అగరు గంధపు చూర్ణముతో గాని నేవించినవాకశూల నివర్తించు.

౧౭. తలనర్వశూలలకు శూలకుతారరసము ౧౭

టంకణం పారదం గంధం త్రిఫలావ్యోష త్తాశాకే. 71

విషం తామ్రం చ నేపాళం భృంగస్వరసమర్చితమ్,

ద్విగుంజమాత్తో హరతి మరిచేనార్ద్రోకేన వా. 72

సర్వం శూలకుతారోయం శూలం చక్రమివాసురాకా,

తా. వేల్చిన వెలిగారము, (శుద్ధి జేసిన వెలిగారము) పుద్దరసము, శుద్ధి జేసిన గంధ కము, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, శుద్ధతాశకము, శుద్ధి జేసిన నాభి, తామ్రభస్మము, శుద్ధి జేసిన నేపాళములు వీటిని సమాంశములుగ గ్రహించి ఖల్వమునందునిచి గుంటగలి జేయఅకురసముచే మర్చించి (౨) గురిగించులంకమాత్రలుజేసి అందులోనొకమాత్ర మిరి యాలచూర్ణము లేక అల్ల పురసము యీ అనుపానమున నేవించిన సర్వశూలలు నివర్తించు.

౧౮. త్రివోషజశూలలకు అగ్నికుమారరసము ౧౮

సూతేన గంధం సహ టంకణేన సమం విషం యోజ్యమిహ

త్రిభాగమ్. 73

కపరశంఖావపితౌ ద్విభాగౌ మరీచకై రప్తగుణై ర్విమిశ్రమ్,

జంబీరనీ రేణ విమర్దనీయం సిద్ధో భవేదగ్నికుమార ఏషః. 74

దేయం హి గుంజాద్వితయం చ శూలే త్రివోషజే యోగ్యరసాను

పానైః,

తా. శుద్ధి జేసిన రసము, శుద్ధి జేసిన గంధకము, వెలిగారము ఇవి సమభాగములు శుద్ధి జేసిన కపసనాభి (౩) భాగములు, గవ్వలభస్మము, (౨) భాగములు, శంఖభస్మము (౨) భాగములు, మిరియాల, (౧) భాగములు వీటినిన్నియు మార్చించి ఖల్వమునందునిచి నిస్తుపండ్లరసముచే మర్చించిననగ్నికుమారరసము సిద్ధమగు. దీనిని (౨) గురిగించులంక యోగ్యమైన అనుపానముతో నేవించిన త్రివోషజముల నివర్తించు.

౧౯. సకలశూలలకు ఊరతామ్రరసము ౧౯

పలమితమ్పితశుల్బం తస్మి తం గంధచూర్ణం పసుమితపరిమూలం

తింత్రీణీతూరచూర్ణమ్. 75

త్రయమిదమపి పిష్టం తౌరతామ్రాభ్యమేతద్ హరతి సకలశూలం
పీతముష్ణోదకేన,

తా. తామ్రభస్మము (౧) పలము, గంధకము (౧) పలము, చింతిత్కారము (౨) పలములు, యామూటిని నేకముగ జేర్చిన నూరిన తౌరతామ్రసమనంబగు, దీనిని ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన సకలశూలలు మానను.

శూల పీడారిగసము ౭౬

వ్యోమపారదగంధాశ్శ జయపాలకటంకణం. 76

వహ్నిచంద్రశశిద్విత్రి భాగాకా జంభాంభసా త్ర్యహమ్,
పిష్ట్యా కోలమితాం కృత్వా గుడకాంబికతో నటిసే. 77

వితరేదామశూలానా కృమిశూలే విశేషగణ,
పథ్యం తక్రోదనం చాత్ర స్తంభార్థం శీతలక్రియా. 78

తా. అభ్యికభస్మము (౩) భాగములు రసభస్మము (౧) భాగము శుద్ధగంధకము (౧) భాగము నేపాశములు (౨) భాగములు వెలిగాగము (౩) భాగములు పీటిని ఖల్వమునందునిచి నిష్కపండ్లరసముచే ౩ దినములు నూరి శేగుగింజిలంతమౌత్రము జేసి బెల్లము కాంజికము పీటితో నేవించిన ఆమశూల క్రిమిశూల ఇవి నివర్తించు, పథ్యము మజ్జిగన్నమిడి విశేచనముకట్టుటకు శీతోపచారములను నేయవలయు.

పక్షిశూలలకు శుల్కమండరసము ౭౭

సమం తానుద్రశం పిష్ట్యా రసేంద్రం ద్విగుణం బలిసే,
మృద్వస్త్రేణ సమావేష్ట్య పుటయంత్రోః పుటే చచో. 79

సంమర్ద్య హేమవారాచిత్ర కవ్యోషజ్యైర్విష్టాన,
షోడశాంశం విషం దత్వా చూర్ణయిత్వాన్య వల్లకమ్. 80

ప్రాగుకైరనుపానైశ్చ దన్యాచ్ఛూలం చ వాతజమ్,
కఫజం పక్షి శూలం చ హన్యాచ్ఛ్చీగ్నివశాననామ్. 81

తా. మిగులసన్నముగు తామ్రపుకేతులు (౧) తులము గ్రహించి, శుద్ధిచేసినరసము (౧) తులమువైచిమర్దించి గంధకము (౨) తులములుచేర్చి కజ్జలిచేసి శగావములోబోసి మూతుడు మూసి వీలమున్నయిచ్చి గజపుటమిడి సాంగకీరలమున దీసి చూర్ణించి యా బౌషధమునకు ౧౬ వ పాలు నాభిచేర్చి ఉష్ణైత్తిరసము, ఆముదపువేరురసము చిత్రమూలరసము, శొంఠి పీప్పలి మిరియాలు కషాయము వీనిచే ప్రత్యేకముగా భావనచేసి

చూర్ణించి ఓకవల్ల ప్రమాణముపూర్వోక్త అనుపానములచే నేవించిన వాతగూల కఫగూల పక్షిణుల ఇవి నివర్తించు.

— సర్వగూలలకు వణ్ణుఖరసము ల —

సూతం గంధం సమం శుద్ధం సూతాంశం మృతతామ్రకమ్,
సువర్చలం చ సూతాంశం జంబీశైర్దిససప్తకమ్. 82

మర్దయేదాతపే తీవ్రే రుద్ధ్యా లఘుపుట త్రయమ్,
దత్వాదాయ తు తచ్చూర్ణే సూతాంశం త్రికటుం షీపేత్. 83
వణ్ణుఖోయం రసో నామ త్రిగుంజస్సర్వగూలజితే,

తా. శుద్ధిచేసినరసము, శుద్ధిచేసినగంధకము, తామ్రభస్మము, సూవర్చలవణము వీటిని సమభాగములుగ గ్రహించి ఖల్వమునందునిచి నిమ్మపండ్లగసమునో (2) దినములు మర్దించి తీవ్రముగు యొండయందునిచి యొడించి ప్రయజలయందునిచి (3) లఘుపుటములిడి సాంగశీతలమున దీసి చూర్ణించి పిదప ఆచూర్ణమునకు సమము త్రికటుకచూర్ణమునుకలిపి (3) గురిగింజలంత నేవించిన సర్వగూలలు నివర్తించు.

— మహాశూలహరరసము ల —

రసం గంధకం టంకణం శ్వేతకాచం సకర్పూరశృంగం సుతామ్రగన
రాటమ్. 84

విడం శంబుకం శృంగమేణస్య శంఖం రవిన్నుకృయోభిర్దినం
విశుష్కం తు పశ్చాద్విషవ్యోషయుక్తం మరీచాజ్యయుక్తం తు
సంవిమర్ద్య,
వల్లం దగీత. 85

మహాశూల హర్తా ష్యయే దుర్ణివారే, గ్రహణ్యాం తథా సాండు
రోగేఽగ్నిమాండ్యే,

తా. శుద్ధిచేసినరసము, శుద్ధిచేసినగంధకము, వెలిగారము, శ్వేతకాచము, సకర్పూరము, దుప్పికోమ్ముభస్మము, తామ్రభస్మము, గవ్వలభస్మము, బిడాలవణము, ఆలుచిప్పలయొక్కభస్మము, లేడికోమ్ముభస్మము, శంఖభస్మము వీటిని సమభాగములుగ గ్రహించి ఖల్వమునందునిచి జిల్లేడుపాలు బొంతజెముడుపాలు వీటిచే ప్రత్యేకమొకదినము మర్దించి యొండపెట్టి పిదప శుద్ధిచేసిననాభి త్రికటుకములు వీటిని చూర్ణించి కలిపి వల్లప్రమాణము మిరియాళచూర్ణము నెయ్యి వీటితో నేవించిన మహాశూల/ష్యయ సంగ్రహణి పాండు అగ్నిమాండ్యము ఇవి నివర్తించు.

శూలగజకేశరి

రసవిషగంధక సర్దతౌరాస్పహసింధుసిప్పల్లివిశ్లేష్కః. 86

అహివల్యంబు విఘ్నస్తాశ్శూలేభహారిద్విగుంజోయమ్,

తా. శుద్ధిచేసినరసము, శుద్ధగంధకము, నాళి, గవ్వలభస్మము, వెలిగారము, సైంధవలనము, పిప్పలి, శొంఠి వీటిని సమభాగములుగ జేర్చి తమలపాకులరసముచే నూరి రెండుగురిగింజలయెత్తు నేవించిన సగ్వశూలులు నివర్తించు. ఇది శూలగజ కేశరి రసము.

గజకేశరి రసము

తౌరం కపర్దం విషసైంధవం చ వ్యోమాన్విలం పర్ణరసైర్విమర్శ్యమ్. 87

గుంజై కమాత్రోఽనిలజీవికారే పక్ష్యామశూలే గజకేశరీ స్ఫూటే,

తా. గవ్వలతౌరము, శుద్ధిచేసిననాళి, సైంధవలనము త్రికటుకములు వీటిని సమములుగ ఖల్వమునందునిచి తమలపాకులరసముతో మర్దించి గుంజామాత్రము నేవించిన వాతవికారము పక్షిశూల ఇవి నివర్తించు.

శూలద్విపస్నీవటిల

పథ్యాటంకణవిశ్వహింఘమరిచం నహ్నిర్విడం గంధకమ్. 88

తుల్యం సైంధవసంయుతంతుకుజలైః సర్వం దినం నర్దితమ్,

శూలాధ్మానవిబంధగుల్మకసనశ్లేష్మామవాతాపహాః. 89

అజీర్ణవ్యాధ్యధ్వజరారుచీః పరిహారేచ్ఛూలద్విపస్నీవటి,

తా. కరక్కాయవలుపు, శేన్బినబెలిగారము, శొంఠి, ఇంగువ, మిరిగూలు, చిత్రమూలపువలుపు, బిడాలనూము, శుద్ధిచేసినగంధకము, సైంధవనూము ఇవి సమ భాగములు వీటినిన్నిటిని పసుకడుగుతో నొకదినము మర్దించి మాత్రమునని నేవించిన శూల, కడుపుబ్బుట, మలబద్ధము, గుల్మము, దగ్గు, కఫము, ఆమవాతము, అజీర్ణము, ఉదరరోగము అరుచి ఇవి నివర్తించు. ఇదియ శూలద్విపస్నీవటి యనబడును.

హారీతకీచాది యాగ్ధము

హారీతకీచాతివిషేసింఘసౌనర్చలం వచా. 90

గాలితేంద్రయవాస్తుల్యా భక్షయేదుష్టపారిగా,

కర్కశమనుపానం స్వాద్వాతశూలహారం పరమ్. 91

తా. కరక్కాయవలుపు, అతివస, ఇంగువ, సౌనర్చలనూము, వస, కొదిగ పద్యబింబానుజి II

పాలచూర్ణము వీటిని సమభాగములుగ చూర్ణించి యొకకర్షము ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన వాతశూల నివారించు.

—౧౧ సోవర్పలాదిచూర్ణము ౧౧—

సోవర్పలామ్లు వేతనబిడలనణాయుతానసైంధవవాజివిషా,
త్రికటుకం బీజపురరసాన్నితమశితం గురుగుల్మ శూలపూర్ణ. 92

తా. సోవర్పలవాము, ఆమ్లవేతిగము, బిడాలనణము, సైంధవలవణము, ఆతివన, త్రికటుకములు వీటిని సమభాగములుగ చూర్ణించి మాధీఫలరసముతో నేవించిన గుల్మము శూల ఇవి నివర్తించు.

—౧౨ ఉశీరాదిచూర్ణము ౧౨—

ఉశీరం సైంధవం హింగుమూలమేరండజం సమమ్,
వాతశూలం నిహంత్రేవ పిత్రం తప్తేన వారిణా. 93

తా. వట్టివేళ్లు, సైంధవలవణము, ఇంగువ, ఆముదపువేరు వీటిని సమభాగములుగ చేర్చి చూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో నేవించిన వాతశూల నివర్తించు.

—౧౩ శ్వేతైరండాదిచూర్ణము ౧౩—

శ్వేతైరండశిఫాహింగుసైంధవం సమచూర్ణితమ్,
తప్తేనవారిణాపీతం వాతశూలహరం పరమ్. 94

తా. తెల్లఆముదపువేరు, ఇంగువ, సైంధవలవణము వీటిని సమములుగ చేర్చి చూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన వాతశూల వారించు.

—౧౪ మందారమూలికాచూర్ణము ౧౪—

మందారమూలికాచూర్ణం భుక్తం దుగ్ధేన మిశ్రితమ్,
వాతశూలహరం దేవీమూలం వాదోరటోద్భవమ్. 95

తా. మందారపువేరుచూర్ణము పాలలోకలిపి పుచ్చుకొనినను సహజేవివేరు లేక చూర్ణమును వీటికూర్ణమును పాలలోకలిపి పుచ్చుకొనినను వాతశూల నివర్తించు.

—౧౫ యవాన్యాదిచూర్ణము ౧౫—

యవానీం సైంధవం హింగుతౌరం సోవర్పలాభయే,
పిబేత్కృష్ణాంబునా వాతోద్భవశూలనివృత్తయే. 96

తా. ఓముము, సైంధవలవణము, ఇంగువ, యవతౌరము, సోవర్పలవాము కరకృష్ణాయవలుపు వీటిని సమభాగములుగవైచి చూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన వాతశూల నివర్తి.

శూల కరంజాదిచూర్ణము లు

కరంజసౌవర్చలనాగరాణాం సరామతానాం సమభాగితానామ్,
చూర్ణం కదుష్టేన జలేన వీతం సమీరసూలం వినిపయతి సవ్యమ్. 97

తా. క్రౌంచపట్ట, సౌవర్చలవణము, శొంఠి, ఇంగున వీటిని సమములుగ వైచి చూర్ణించి కొంచముష్ణముగ నుండు నుదకములో కలిపి పుచ్చుకొనిన వాతజ్వాల తత్కాలమునందే నివర్తించు.

హృచ్చాలకు ఉశీరాదిచూర్ణము లు

ఉశీరం పిప్పలీమూలం చూర్ణం కృత్వా సమాంశతః,
గోఘృతేన సమం వీతం పంలి పృచ్ఛూలముల్బుణానం. 98

తా. వట్టివేళ్లు, మోడి, వీటిని సమానములుగ వైచి చూర్ణించి ఆఘృతేతో పుచ్చుకొనిన హృచ్చాలసూల నివర్తించు.

పిత్తశూలకు ధాత్ర్యాదిచూర్ణము లు

ప్రలిహ్యత్పిత్తశూలఘ్నం ధాత్రీచూర్ణం సమాంశకమ్,
సగుడం ఘృతసంయుక్తం భక్ష్యే గోద్యా పంలిపిమ్. 99

తా. ఉశిరి, కపలుపు చూర్ణములో తేనెచేర్చిగాని లేక కరకాగ్రములవలపు చూర్ణములో బెల్లము నెయ్యిచేర్చిగాని పుచ్చుకొనిన పిత్తశూల నివర్తించు.

కఫశూలకు కట్ఫలాదిచూర్ణము లు

కట్ఫలం పోష్కరం శృంగీముష్ణకం కటుకం శశి,
సమస్తానేకశో వాస నూన్యచూర్ణాని కారసమ్. 100
ఆర్ద్రకస్వరసజ్యోత్స్లిహ్య త్కృష్ణాపినాశసమ్,
శూలానిలారుచిచ్ఛర్ది కానశ్వాసక్షయపహం. 101

తా. కాయఫలము, పుష్కరమూలము, కర్కాటకశృంగి, కుంగముష్ణము, త్రికటుకములు, కనోరములు వీటిని సమభాగములుగ చూర్ణించి అల్లపురసము తేనె వీటితో నేవించిన కఫశూల, వాతము, అరుచి, ఖర్ది, కాస, శ్వాస, క్షయము ఇవి నివర్తించు.

అన్యత్కట్ఫలాదిచూర్ణము లు

కట్ఫలం పోష్కరం కృష్ణా శృంగీ చ నుస్సునా సహా,
శ్వాసకాసజ్వరహరః శ్రేష్ఠో హేమం కఫాలసృజ్ఞో. 102

తా. కాయఫలము, పుష్కరమూలము, విప్పళ్లు, కర్కాటకశృంగి, వీటిని చూర్ణించి తేనెతేర్చి పుచ్చుకొనిన శ్వాస కాస జ్వరము కఫము ఇవి నివర్తించు.

శ్రీఫలాదిచూర్ణము ౧౦౯

తీక్ష్ణ యశ్శూర్ణసంయుక్తం శ్రీఫలాచూర్ణము త్రనుమ్,
ప్రయోజ్యం మధుసర్పిర్భ్యాం సర్వశూలనివారణమ్.

103

తా. ఉక్కుభస్మము, శ్రీఫలముచూర్ణము వీటిని నేకముగ జేర్చి తేనె నెయ్యి వీటితో పుచ్చుకొనిన సర్వశూలలు నివర్తింతు.

మందాగ్నిశూలకు దీప్యాదిచూర్ణము ౧౧౦

దీప్యకం సైంధవం పథ్యా నాగరం చ చతుఃపలమ్,
చూర్ణం శూలం జయత్యాశు మందస్యాగ్నేశ్చ దీపనమ్.

104

తా. ఓమము, సైంధవలవణము, కరక్కాయవలుపు, శొంఠి వీటిని ప్రత్యేకము నాలుగుతులములు చేర్చి చూర్ణించి అర్ధతులమువంతున పుచ్చుకొనిన శూల మందాగ్ని ఇవి నివర్తింతు.

లిల్వమూలాదిచూర్ణము ౧౧౧

మూలం బైల్వం తథైరండుం చిత్రకం విశ్వభేషజమ్,
హింగుసైంధవసంయుక్తం సద్యశ్శూలనివారణమ్.

105

తా. మాశేడువేరు, ఆముదపువేరు, చిత్రమూలము, శొంఠి, ఇంగున, సైంధవ లవణము వీటిని చూర్ణించి అర్ధతులమువంతున నేవించిన శూల తక్షణమే నివర్తింతు.

కుశేరాక్షాదిచూర్ణము ౧౧౨

అక్షం నాగరరామతాభయసమం మజ్జాం కుశేక్షజామ్,
తుల్యాం పుష్కరతైలపక్వమృదితాం సేవేత్సదా యో సరః.

106

నానాస్థానవిశాలశూలశమనం బ్రహ్మస్త్రమేతత్పురం,
సత్యం శ్రీజయదేవనూనునృహరేర్వక్త్రాంబుజాన్నిస్సృతమ్.

107

తా. తాడికాయవోలుపు ౧ భాగము, శొంఠి ౧ భాగము, ఇంగున ౧ భాగము, కరక్కాయవోలుపు ౧ భాగము, గచ్చపప్పు ౪ భాగములు వీటిని చూర్ణించి ఆముదముతో వండి నూరి నేవించిన సర్వశూలలు మౌనును. ఇదియ జయ దేవునియొక్క కుమారుడగు నృహరియనువానిచే వచింపబడియె, ఇది నిజముగా గుణ మిచ్చును.

అర్ధానశూలకు హింగాదిచూర్ణము ౧౧౩

హింగామ్లశ్రీపటూగపట్కటుశతీవృక్షామ్లదీప్యాలకా,
పాతాజాద్యజగంధమూలహపుమాద్వితౌరసారాభయం.

108

హిక్మాత్థానవిబంధవర్ణకననశ్వాసాగ్నిసాదాగుచి,

స్థివరోఖిలశూలగుల్మగళహృద్రోగాశ్చ సాండుస్రణుః. 109

తా. ఇంగువ, మాతులుంగము, * లవణాత్రయము, వస, † త్రికటుకములు పిప్పలిమూలము, చవ్యము, చిత్రమూలము, కచోరములు, ‡ వృషిష్ణము, ఓమము, కంకోలములు, విషబొద్దివేరు, జీలకఱ్ఱి, పెన్నేరుగడ్డ, బోడతరము, యవతొరము, వెలిగారము, దాడింబ, కరక్కాయములుపు వీటిని సమభాగములుగ చూర్ణించి, అరతులమువంతున పుచ్చుకొనిన, ఎక్కిళ్లు, కడుపుబ్బరము, సొలబద్ధము, వర్ణ, దగ్గు, శ్వాస, అగ్నిమాంద్యము, ఆరుచి, ప్లిహ, అర్చుస్సు, అఖిలశూలలు, గుల్మము, గళరోగము, హృద్రోగము, ఆశ్మశి, పాండువు ఇవి నశించు.

— పరిణామశూలకు సాముద్రాద్విహార్గము: —

సాముద్రం సైంధవం తౌరౌ రుచకం రోమకం బిడమి,
దంతీలోహరజః కిట్టంతివృత్సూరణకం ననునె. 110

వృద్ధగోమూత్రపయసా మందపావకపాచితమే,
తద్యథాగ్నిబలం చూర్ణం పిబేదుష్ణేన వారిణా. 111

జీర్ణేఽజీర్ణే చ భుంజీత మాంసాదిఘృతసాధితమే,
నాభిశూలం చ హృమ్భూలం గుల్మస్థిపాకృతం జగేయే. 112

విద్రధ్యస్తీలజం హన్తి కఫవతోద్భవం తథా,
అన్నద్రవం జరయితుం అజీర్ణం గ్రహణీనుః. 113

శూలానామపి సర్వేషాం చౌషధం నాస్త్యతః పరమే,
పరిణామసముత్తస్య విశేషేణాంతకం మతమే. 114

తా. ఉప్పు, సైంధవలవణము, యవతొరము, సర్ణతొరము, సౌవర్చలవణము, చవిటుప్పు, బిడాలవణము, దంతిమూలము, లోహభస్మము, మంచూరభస్మము, తెగడ, అడవికండ వీటిని సమములుగ వైచి గూర్ణముజేసి ముసలియాభ్రమూత్రము, పాలు వీటితో మందాగ్ని చేపాకముగవండి శక్త్యునుసారముగ నుష్ణోదకముతో పుచ్చు

* సైంధవము, సౌవర్చలము, బిడము, † త్రికటుకములు పెండలు చిత్రమూలమువరకు కటుకుట్కము. ‡ తులిచింత.

కొనిన జీర్ణమునందు గాని లేక అజీర్ణమునందుగాని నెయ్యితో వండినమాంసము పెరుగు నెయ్యి పాలు వీటినిభుజించినను నాభిశూల, హృదయశూల, గుల్మము, పీహశూల, విద్రధి, అష్టిల, కఫలు, శూలలు, వాతశూల, అన్నద్రవ్యశూల, అజీర్ణము, గ్రహణి ఇవిమొదలగు సర్వశూలలు నివర్తించుటయే గాక ముఖ్యముగ పరిణామశూల నివర్తించు.

శుడాది మోదకములు

పక్షిశూలం జయత్యైశు గుడార్ద్రతిలమోదకమ్,
 హింగాభయం వచోవేల్లం నీతముష్టాంబునా జయోమ్. 115
 ఆనాహశూలహృద్రోగవిషూచీగుల్మూరుతాకా,

తా. బెల్లము, అల్లము, నువ్వులు వీటినినూరి మోదకమును జేసి పుచ్చుకొనిన లేక ఇంగువ, కరకయులుపు, వస, వాయువిశంకములు వీటి చూర్ణమును ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనినను ఆనాహశూల, హృద్రోగము, విషూచి, గుల్మము, వాతము ఇవి నివర్తించు.

* మృత్యుశూలకు ఇంద్రవారుణ్యాదిచూర్ణములు

ఇంద్రవారుణికామూలం కటుత్రయసమన్వితమ్.
 సరోంబునాహరేత్ప్రీతం శూల మత్యంతదుస్సహమ్, 116

తా. పెద్దపాపరేరు, కటుత్రయము వీటిని సమముగ చూర్ణించి ఉష్ణోదకము తో పుచ్చుకొనిన దుస్సహమగు మృత్యుశూల నివర్తించు.

వాతశూలకు సోమాగ్నివటుకములు

సమాంశం పంచలవణం దత్వాద్వీకజలే పచేత్.
 దినమేకం తతః కుర్యాద్వటికాంచణమాత్రకామ్,
 భక్షయేద్వాతశూలా ర్తస్సోమాగ్నిముఖినామకః. 117
 118

తా. పంచలవణములను అల్లపురసమునందువైచి ౧ దినము వండి శనగలంత మాత్రలుజేసి భక్షించిన వాతశూల నివర్తించు.

సర్వశూలలకు శంఖవటుకము

చించాక్షౌరం పంచపలం లవణాని పలం పలమ్.
 సంచూర్ణ్యనిక్షేపే త్స్పృష్ఠద్వయే జంబీరవారిణి, 119

* మృత్యుశూల యనగా దుస్సహమైన శూలయని భావము.

- శంఖం దశపలం తప్తానిక్షివేత్సప్తవారతః. 120
 తత్సమస్తం విశోష్యాథ హింసువోష్యం చతుష్పలమ్,
 బలిసూతవిషాన్భాగైః పలార్థాంశ్చ పృథక్ పృథక్. 121
 ఏతత్సమస్తం శంకుర్ద్య జంబీరాక్షేదినస్త్రయమ్,
 బదరాస్థిప్రమాణేన వటికాః కారయేద్గుణః. 122
 ఏకైకాం భక్షయేత్ప్రాతః కోష్ఠతోయం సిభేదను,
 సర్వశూలం హరేద్గుల్మ మణీర్ణం పరికామజమ్. 123
 అతిసారగదం హన్యాన్ద్రీహణీం చ విశేషతః,

తా. చింతయెరము ౫ పలములు, ఉప్పు ౧ పలము, సైంధవలవణము ౧ పలము, పాదిరిలవణము ౧ పలము, బిడాలవణము ౧ పలము, గాజాప్పు ౧ పలము వీటిని చూర్ణించి ౨ ప్రస్థముల నిమ్మపండ్లరసమునందు వైచి ౧౦ పలముల శంఖమునుకొల్పి ఆరసమునందు ౩ మాన్లు చల్లార్చి పిదప అన్నియు సేకముగ యొడించి చూర్ణముజేసి, అందు ఇంగువ, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు వీటిని ప్రత్యేకము ౧ పలము, గంధకము ౪ పలము, రసము ౪ పలము, శుద్ధనాభి ౪ పలము, వీటినిచూర్ణించి నిమ్మపండ్లరసముతో ౩ దినములు మర్దించి, మిరియాలంతమాత్రము జేసి ప్రాతఃకాలమునందు ౧ మాత్రభక్షించి, పిదప ఉష్ణోదకమునాత్రాగిన స్వాశూలము, గుల్మము, ఆజీర్ణము, పరికామశూల, అతిసారము, గ్రహణి ఇవి నివర్తించు.

— ౨౨ అష్టాధిశూలలకు సూర్యస్రభావమటుకములు. —

- వోష్యం గ్రంధివచా చ హింసుజరణద్వగన్వం విషం సింధుక. 124
 ద్రావై రాద్ద్యోకజై రసైర్విమృదితం తుల్యామరీచోపమా,
 కర్తవ్యా వటికాథ సా దినముఖే భుక్తా కవోష్ఠాంబునా. 125
 శూలం త్వష్టవిధం నిహన్తి సహసా సూర్యస్రభా నానుభవః,

తా. త్రికటుకములు, మోడి, వస, ఇంగువ, తీలకట్ట, నల్లతీలకట్ట, నాభి వీటిని సమాంశములుగ గ్రహించి, నిమ్మపండ్లరసము, అల్లపురసము, వీటితో ప్రతేకముగ మర్దించి, మిరియాలంతమాత్రముజేసి, అనాకమాత్ర ప్రాతఃకాలమున ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన అష్టవిధశూలము నివర్తించు.

—ॐ చిత్రకాటికటుకములు ॐ—

చిత్రకం జరణం పాతా వ్యోషం లవణపంచకమ్. 126

అజాజీ ధాన్యకం హింస్రా దీప్యకం గ్రంధికం తథా,
ఏతాని సమభాగాని సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్. 127

జంబీరస్య రసేనై వ వటకాన్కారయేన్నృళః,
హృచ్చాలం పార్శ్వశూలం చ ఆమశూలమనోచకమ్ 128
అశీతి వాతజ్ఞా రోగాన్ నాశయేచ్ఛైవ తత్ క్షుణ్ణాత్,

తా చిత్రమూలము, జీలకఱ్ఱ, విషబొద్దివేరు, త్రికటుకములు; పంచలవణములు, పెద్దజీలకఱ్ఱ, ధనియాలు, జటామాంసి, ఓమము, మోడి వీటిని సమములుగ జేర్చి చూర్ణించి, నిమ్మపండ్లరసముతో మూత్రములు జేసి నీవించిన, హృదయశూల, పార్శ్వశూల, ఆమశూల, అరుచి, అశీతివాతములు ఇవి తత్క్షణమే నివర్తించు.

—ॐ హరీతక్యాదివటుకములు ॐ—

హరీతకీ త్రికటుకం జటిలాం గ్రంధి హింసు చ. 129

సైంధవం చ సమం మర్ద్యం వటీం కుర్యాత్సుఖానహమ్.
లఘుకోలప్రమాణాం తాం భక్షయేత్ప్రాతరేవ హి. 130

ఏకైకా నటికా భుక్తా జన్మశూల నివారిణీ,
గ్రహణ్యా మతిసారేవాఽజీర్ణేమందే చ పాపకే. 131
ఉష్ణోదకానుపాసేన సుఖమాప్నోతి మానవః,

తా. కరక్కాయవొలుపు, త్రికటుకములు, జటామాంసి, మోడి, ఇంగువ, సైంధవలవణము వీటిని సమాంశములుగ గ్రహించి నీటిలో మర్దించి చిన్న శేగుగింజలంత మూత్రము జేసి అందు ౧ మూత్ర ప్రాతఃకాలమున భక్షించిన జన్మశూల యనగా పుట్టుకతో వచ్చినకడుపునొప్పి నివర్తించుటయేగాక గ్రహణి అతిసారము అజీర్ణము మందాగ్ని ఇవి సగా నివర్తించు.

—ॐ వచాదివటుకములు ॐ—

వచా విశ్వాజీరోషణగరళ బాష్ణీకదహన
త్వచాకూర్యావట్సశ్చేణ కతులితామూర్కవస్యైః. 132

యథా భానోర్భాస స్తిమిరనికరం ఘ్నంతి హి తథా.
హారంత్యేతా శ్శూలాన్యనిలమనలగ్నానిమపిచ,

తా. వస, శొంఠి, జీలకఱ్ఱ, మిరియాలు, శుద్ధనాభి, చిత్రమూలము, అవంగ

—ॐ కూష్మాండక్షరము ల—

కూష్మాండం తనుఖండం తు ఛిత్రా ఘ్నైవిశోషయోష్, 139
స్థాల్యాం నిశీప్య తత్సర్వం పిథానేన పిథాయ చ.
చుల్ల్యాం నివేశ్య వహ్నిం చ జ్వాలయేత్కుశలో నరః, 140
యథా తన్న భవేద్భస్మ కింత్రంగాఱో దృఢో భవేత్.
తథా నిర్వాపయేచ్ఛీతం చూర్ణయేచ్ఛుద్ధితం తుతఱో, 141
మాషద్వయమితంతావచ్ఛుంతీచూర్ణవిమిశ్రితమ్.
జలేన భక్షయేన్నిత్యం మహాశూలాకులో నరః, 142
అసాధ్యమపి యచ్ఛూలం తదవ్యేతేన శామ్యతి.

తా. పెద్దగుమ్మడికాయను సన్నగతరిగి యిండించి యొకపాత్రయందునిచి మూకుడుమూసి పొయిమీద నునిచి గాఢాగ్నిచే నిష్కవలె నగుపర్యంతముంచి పిదప దీసి చల్లార్చి చూర్ణముజేసి ఆచూర్ణమును ౨ మాషములయెత్తు అంతిగు శోతచూర్ణము వండుకలిపి యుదకముతో నేవించిన మహాశూల అసాధ్యశూల ఇవి నివర్తించు.

—ॐ త్రిదోషశూలలకు గోమూత్రమందూరము ల—

గోమూత్ర సిద్ధమందూరం త్రిఫలాచూర్ణ సంయుతమ్,
విలిహేన్ద్రధుసర్పిభ్యాం శూలం హన్తి త్రిదోషజమ్. 143

తా. గోమూత్రమున సిద్ధమగు మందూరమునందు, త్రిఫలాచూర్ణమునుగలిపి తేనె, నెయ్యి, వీటితో పుచ్చుకొనిన త్రిదోషశూల నివర్తించు.

—ॐ పరిణామశూలకు తారమందూరము ల—

విడంగం చిత్రకం చవ్యం త్రిఫలాత్రూషణాని చ,
నవ భాగాని వై తాని లోహాకిటసమాని చ. 144

గోమూత్రం త్రిగుణం దత్వామూత్రాద్ద్విగుణతో గుడమ్,
శనై ర్మృద్భగ్నినా పక్త్వా సుసిద్ధం పిండతాం గతమ్. 145

స్నిగ్ధభాండ్వే వినిశీప్య భక్షయేత్కోలమాత్రయా,
ప్రాజ్ఞ ధ్యస్తక్మేణైవ భోజనస్య ప్రయోజితః. 146

యోగోయం శేమయత్యాశు పక్తిశూలంసుదారుణమ్,
కామలాం పాండురోగం చ శోథం మేదోనిలార్కసీ. 147

శూలార్తానాం కృపాహేతోస్తారయా ప్రకటికృతః,

తా. వాయువిడంగములు, చిత్రమూలము, చవ్యము, కరక, తాడి, యుగిరి

కలు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాల ఇవి సమాంశములు వీటికన్నిటికి సమాంశము లోహాకి
ట్టచూర్ణము, వీటికన్నిటికి మూడింతలు గోమాత్రము, గోమాత్రమునకు రెండింతలు
బెల్లము, ఇవియన్నియు మందాగ్నిచే గట్టిపడువరకు పచనజేసి కేతితో మాసిసగుండ
యందునిచి కోలప్రమాణము భోజనాత్పూర్వముగాని లేక భోజనమధ్యమునందుగాని
సేవించిన దారుణముగు పక్తికూల, కామిల, పాండువు, వాపు, మేదోగోగము,
ఆరోగోగము ఇవి నివర్తించు. దీనిని శూలగలవారియందలి దయచే తార నచించెను.

— ౧ భీమమందూరము —

- యవతొరం కణాం శుంఠీం కోలం గ్రంథికచిత్తకౌ. 148
- ప్రత్యేకం పలమాదాయ స్థం లోహస్య క్షిప్తం,
శనైః పచేదయఃపాత్రే యంపద్ధర్మప్రణేపనమ్. 149
- దత్తాప్రగుణగోమాత్రం క్షీణాచ్యుష్ణద్విపక్షణాః,
తతోక్షమాత్రాన్వటకాకాయాజయత్ప్రసూత్రతః. 150
- ఆదిమధ్యావసానేషు భోజనస్యోచితస్యైవ,
స భీమవటకో హ్యేష పరిణామసుగంతకః. 151

తా. యవతొరము, పిప్పలి, శొంఠి, మిరియాల, మూడి, చిత్తమూలము, ఇవి
యన్నియు ప్రత్యేకము గ పలము, మందూరభస్మము గ ప్రస్థము వీటిని లోహాపా
త్రయందునిచి వీటికి యెనిమిదింతలు గోమాత్రముజైచి కలిపి గట్టిపడువరకు బర్హి
కలియబెట్టి వండి, అక్షమాత్రము భోజనాత్పూర్వమునందుగాని, భోజనమధ్య
మునందుగాని, భోజనాంతరమునందుగాని, యేడుదినములు సేవించిన పరిణామకూల
నివర్తించు.

— ౨ అన్నజర్జరశూలకం - గుడమందూరము —

- గుడామలకపఠ్యాయానాం చూర్ణం ప్రత్యేకశః పలుమ్,
త్రిఫలం లోహాకిట్టంస్యాత్తత్సర్వం మధుసర్పిషాః. 152
- సమాలోడ్య సమక్షీయాదక్షిణాత్ర ప్రమాణాతః,
ఆదిమధ్యావసానేషు భోజనస్య నిపాత్రతే. 153
- అన్నద్రవం జరత్పిత్త మన్లసత్త్తిం సుదాహరణమ్,
పరిణామసముత్థం చ శూలం సంవత్సరోభిత్తమ్. 154

తా. బెల్లము, ఉశిరకవలపు, కరకవలపు, వీటిని ప్రత్యేకము గ పలము
వంతునచేర్చి చూర్ణించి మూడుపలములు లోహాకిట్ట చూర్ణమునుచేర్చి కలియసూరి అతి.

మాత్రము తేనె లేక నెయ్యి వీటిలో కలిపి భోజనాత్పూర్వము గాని మధ్యమున గాని అంతమున గాని నేవించిన, అన్నద్రవణూల, జ్వరత్పిత్రము, ఆఘపిత్రము, సంవత్సరము నకు లోపుగ జనించిన పరిణామణూల ఇవి యన్నియు నివర్తించును.

శతావరీమండూరము ౪౭

- సంశోధ్య చూర్ణితం కృత్వా మండూరస్య పలాష్టకమ్. 175
- శతావరీ రసస్యాష్టా దధ్నుస్తు పయస స్తథా,
పలాన్యాదాయ చత్వారి తథా గవ్యస్య సర్పిషః. 176
- విపచేత్సర్వమేక త్ర యావత్పిండత్వమాగతమ్,
సిద్ధం తు భక్షయేన్న ధ్యే భోజనస్యాగ్రతోపి వా. 177
- వాతాత్కం పిత్రభవం శూలంచ పరిణామజమ్,
నిహస్త్యేవ హి యోగోయం మండూరస్య స సంశయః. 178

తా. మండూరభస్మము ర పలములు చల్లపిల్లిగడ్డలరసము ర పలములు పెరుగు ర పలములు పాలు ర పలములు ఆవునెయ్యి ర పలములు వీటినిన్నియు నేకముగ జేర్చి గట్టిపడువరకు వండి ఆక్షుప్రమాణము భోజనాత్పూర్వమునందుగాని భోజనాంతరమున గాని నేవించిన వాతజపరిణామణూల పిత్రజ పరిణామణూల ఇవి నివర్తించు.

సర్వకూలలకు సప్తవింశతిగ్రులు ౪౮

- తొరద్వయం త్రికటుకం త్రిఫలా హరిద్రా రుద్రాక్షము స్తలవణత్త్రయ
తుంబయాళ,
సగ్రంధికాగ్నిత్పటిచిత్రకచవ్యకుష్ఠమాక్షీకపుష్కరవిడంగవిషాయు
తాని. 179
- యావ స్త్యమూని గజవిప్పలిసంయుతానితావత్ప్రమాణమితిగ్రులు
సంయుతాని,
కృత్వా ఘృతేన ఘుటికా మనుజైః ప్రయోజ్యాసాకంచ దుగ్ధజల
కాంజికముద్గయూష్ణైః. 180
- హృత్పాత్పర్వపృష్ఠకటివంక్షణకుక్షీకక్షశూలాని నాశయతి కుష్ఠక్షిలా
సరోగాణ,
పాండ్వామయం క్షయమపస్త్ర్తి మూర్ధ్వవాతమున్నాదమామ
పవనం శ్వయంధుం ప్రమేహమ్. 181

తా. యవతైరము, సర్జతైరము, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, పసపు, రుద్రాక్ష, తుంగముస్తలు, సైంధవలవణము, బిడాలవణము, కొంచలవణము, తుంబురు యనుగ్రంధ్యము, మోడి, జీడిగింజలు, సన్నయాలకులు, చిత్రమాలము, చవ్యము, కోప్తము, మాక్షికభస్మము, పుష్కరమూలము, వాయువిడంగములు, అతివస, గజపిప్పలి, వీటినిన్నియు సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణించి అన్నిటికి సమము శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలమును చేర్చి నెయ్యితో మాత్రలుజేసి పాలు నీళ్లు కొంజికము ముద్దయూపము ఈ అనుపానములతో నేవించిన హృదయము పార్శ్వము పిపు కటిప్రదేశము గజ్జలు కడుపు చంకలు వీటియందు జనించిన శూలలు, కుష్ఠము, కిలాసరోగము, పాండువు, తీయ, ఆపస్తారము, ఊర్ధ్వవాతము, ఉన్నాదము, అనువాతము, వాతము, వాపు, ప్రమేహము ఇవియన్నియు నివర్తించును.

శూల హృదయశూలకు బీజవూరస్వరసము ౪౯

సుపక్వబీజవూరస్య రసస్సైంధవమిశ్రితః,
పీతః పథ్యశ్శినో హన్తి హృచ్చూలమతిదారుణమ్. 182

తా. బాగుగపండిన మాదీఫలపురసమునందు సైంధవలవణమును జేర్చి పుచ్చుకొని పథ్యముగనుండిన దారుణముగు హృదయశూల నివర్తించు.

శిత్తశూలకు శతావరీస్వరసము ౫౦

శతావరీరసం క్షీరం డౌద్రం ప్రాతః పిబేన్నరః,
దాహశూలోపశాంత్యర్థం సర్వ పిత్తామయాపహమ్, 183

తా. శతావరీరసమున పాలు తేనెచేర్చి ప్రాతఃకాలమునందు పుచ్చుకొనిన దాహము, శూల, పిత్తశూల, ఇవి నివర్తించు.

శిత్తశూలకు ధాత్ర్యాది రసపానములు ౫౧

ధాత్ర్య రసం విదార్యావౌ త్రాయంత్యాగోస్తనాంబు వా.
పిబేత్సర్కరం సద్యః పిత్తశూలనివారణమ్. 184

తా. ఉళికిరసమునందుగాని నెలగుమ్మడు రసమునందుగాని కలుక్రాసుగ రసమునందుగాని ద్రాక్షరసమునందుగాని చక్కెరకలిపి పుచ్చుకొనిన పిత్తశూల నివర్తించు.

త్రిదోషశూలకు విదారీస్వరసము ౫౨

విదారీ దాడిమరసస్సవోమ్యలవణాన్వితః,
డౌద్రయ్యుక్తో జయత్యశు శూలం దోషత్రయోద్భవమ్. 185

తా. నేలగుమ్మడురసము దాడింబవిత్తులరసము వీనియందు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాల, సైంధవ లవణము వీటిచూర్ణమునుకలిపి తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనిన, త్రివోషయ క్తకూలలు నివర్తించు.

శృంగభస్మయోగము ౧౯

బహుశాఖం తు యచ్చృంగం గృహీత్వా తస్మిన్ గోద్ధవమ్, అంతర్ధూమం విదగ్ధం తద్భస్మ కరం ఘృతైర్లఘేత్. 186
వాతశూలహారం సిద్ధం జయన్తి వా గుడ్డైర్లఘేత్,

తా. దుప్పికొమ్మును యెఱ్ఱినిపప్పులయందునిచి బాగుగభస్మముజేసి, నాభస్మమును ఒక కర్ణ మెత్తు నేతితోకలిపి పుచ్చుకొనినను, లేక తక్కాలిచూర్ణమును బెల్లముతోకలిపి పుచ్చుకొనినను, వాతశూల నివర్తించు.

సర్వశూలలకు లోహభస్మము ౧౯

మూత్రాంతఃపాచితాం శుష్కాం లోహచూర్ణ సమన్వితామ్. 187
సగుడామభయాం దద్యాత్సర్వశూలోపశాస్తయే,

తా. కరక్కాయలను ఆవుపంచితమునందు వుడికించి యెండబెట్టి చూర్ణించి లోహచూర్ణము నుకలిపి బెల్లముతో పుచ్చుకొనిన సర్వశూలలు మానును.

పరిణామశూలకు ఏరండాదిభస్మము ౧౯

ఏరండవహ్నిశంబూకవర్షాభూగోక్షురం సమమ్. 188
అంతర్దగ్ధా పి బేదద్విరుష్టాభిశ్శూలశాంతయే,

తా. ఆముదపువేకు, చిత్రమూలము, తుద్రశంఖము (అలుచిప్పలు), తెల్ల గలిజేర, చిరిపల్లెర వీటిని సమభాగములుగ భౌండమునందువైచి భస్మముజేసి ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన శూల నివర్తించు.

శంబూకభస్మము ౧౯

శంబూకజం భస్మ వీతం జలేనోష్ణేన తక్షణాత్. 189
పక్తిజం వినిహంత్యాశు శూలం విష్ణ్వి రివాసురాకా,

తా. తుద్రశంఖభస్మమును ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన పక్తికూలనివర్తించు.

సర్వశూలలకు గంధకరసాయనము ౧౯

పలైకం త్రిఫలాచూర్ణం పలార్ధం గంధకస్య తు. 190
లోహభస్మ తు కరైకం సర్వం సంచూర్ణ్య మిశ్రయేత్,

కర్వార్థం మధుసర్పిభ్యాం లేహయేత్సర్వశూలనుత్. 191

వాతవిస్ఫోటకాంతి సేవనాత్తు త్రిమాసతః,

గతాః కేశాః పునర్యాంతి గంధకస్య రసాయనాత్. 192

తా. త్రిఫలమాణ్డము, ౧ పలము గంధకమాణ్డము ౪ పలము, లోహభస్మము ౧ కర్ణము, నీటినన్నియుజేర్చి అర్ధకర్ణము తేనె నెయ్యి వీటిలో కలిపి మూడు నెలలుపుచ్చుకొనిన సర్వశూలలు వాతవిస్ఫోటకము ఇవి నివర్తించుటయేగాక, గాలిన కేశములు సగా మరల జనించును.

— ౧౦ పంక్తిశూలలకు ఖండామలక రసాయనము —

నువీడితం చ కూష్మాండం తులార్ధం భృష్టమాజ్యతః,
ప్రస్థార్ధఖండం తుల్యంతు షీపేదామలకీరసమ్. 193

ప్రస్థం సుపూతకూష్మాండరసం దత్వాధ త్తత్ పచేత్,
దర్వ్యా లేపగతే, తస్మిన్ చూర్ణీకృత్య వినిశీపేత్. 194

ద్వే ద్వే పలే కణా జాజీశుంఠీనాం మరిచస్య చ,
పలం తాభీనధాన్యాకచాతుర్జాతకము స్థకమ్. 195

కర్షప్రమాణం ప్రత్యేకం ప్రస్థార్ధం మాషీకస్య చ,
పంక్తిశూలం నిహస్త్యేత్ద్విష త్రయభవం చ యత్. 196

ఛర్ద్యమ్లసి త్తమూర్చాశ్చ కాసశ్వాసాచరోచకమ్,
హృచ్చూలం రక్తపిత్తం చ పృష్ఠశూలం చ నాశయోత్. 197

రసాయనమిదం శ్రేష్ఠం ఖండామలక సంగ్ఘకమ్,

తా. బాగుగరసముపిండి నేతితో వేణుంచిన పెద్దగుమ్మడి తాయుఖండములు ౫౦ పలములు, అర్ధప్రస్థము కలకండ, అర్ధప్రస్థమునీటి కెపండ్లగుమ్మలు, నదియగట్టిన గుమ్మడికాయరసము ౧ ప్రస్థము నీటినన్నియు నొకభాండమునందునిచి దర్విలో కలియ బెట్టుచు వండి గరిటనంటునట్లు పాకముగాక పో అంగు పిప్పళ్లు, బీలకల్లు, శొంఠి, ఇవి ప్రత్యేకము ౨ పలములు, మిరియాలు ౧ పలము, తాళినపత్రి, గ్లనియాలు, అవంగపట్రి, అవగపత్రి, యాలకులు నాగ కేసరములు, తుంగముల్లులు, ఇవి ప్రత్యేకముకలకర్ణము నీటినన్నియుచూర్ణించివైచి చల్లారినపిదప తేనె ౮ పలములు జేర్చుకలిపి నేతితోమాగిన కుండయందునిచి కర్షప్రమాణము నేవించిన త్రిదోషజన్యముగు పంక్తిశూల, ఛర్ది, అప్లపిత్తము, మూర్చ, కాస, క్వాస, ఆరుచి, హృదయగూల, రక్తపిత్తము, పృష్ఠశూల ఇవి నివర్తించు.

—ॐ వాతశూలకు నాభిలేపనము ॐ—

రాజికాశ్రిగుకల్మషం చ గోత్రక్రేణ చ పేషితమ్. 198
నాభిలేపాన్నిహంత్యాశు శూలం వాతసముద్భవమ్,

తా. ఆవాలు, మునగ వేరుపట్ట, వీటిని ఆవుమజ్జికతో నూరి నాభికి లేపనము జేసిన వాతశూల నివర్తించును.

—ॐ కుబేరాక్షయోగము ॐ—

ఏకఏవ కుబేరాక్షో హన్తి శూలశత్రయమ్, 199
కిం పునర్లశునోపేతస్సైంధవేన చ హింగునా,

తా. ఒక్కొక్కప్పుడప్పుడు నూరిభక్షించిన, మున్నూరుశూలలు నివర్తించు. మరియు, గచ్చపప్పు, వెల్లుల్లి, సైంధవలవణము, ఇంగువ, వీటిని చేర్చి నేవించిన దీని ప్రభావమేమని వర్ణించెద.

—ॐ శూలకు ఖండపిప్పలి ॐ—

కణాచూర్ణం చ కుడవం నట్పలం హవిస్తథా. 200

పలషోడశకం ఖండం శతావర్యాః పలాష్టకమ్,
క్షీరప్రస్థద్వయే సార్ధే తేహీభూతే తదుర్ధరేణ్. 206

త్రిజాతము స్తథాన్యాయకం శుంఠీమాంసీద్విజీరకమ్,
అభయామలకం చైమాంచూర్ణం ద్వాదశికార్షికమ్. 202

తదర్థం మారీచం భాగం సారం ఖాదిరమేవచ,
మధుత్రిపలసంయుక్తం ఖాదేత్సిన్ధం యథాబలమ్. 203

శూలారోచకహృల్లాసఛ్చర్దిత్తామనోగనుల్,
అగ్నిసందీపనీ హృద్యా ఖండపిప్పలికా మతా. 204

తా. పిప్పలిహూర్ణము ౪ పలములు, నెయ్యి ౬ పలములు, కలకండ ౧౬ పలములు, చల్లపిల్లిగడ్డలు ౪ పలములు, పాలు ౨౪ ప్రస్థములు వీనినన్నియు నేకముగ జేర్చి లేవ్యాపకవ్యముగవండి, అందు లవంగపట్ట, యాలకులు, లవంగపత్రి, తుంగముస్తలు, ధనియాలు, శొంఠి, జటామాంసి, నెల్లజీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, కరకొయవోలుపు, ఉశిరికెవోలుపు, ఇవి ప్రత్యేకము ౩ పలములు, మిరియాలు, చంద్రచేప, కరక, తాడి, ఉశిరికెలు, వీటిని ప్రత్యేకము ౧౪ పలమువంతున చూర్ణించిచేర్చి ౩ పలములు తేనెచేర్చి కలిపి, అగ్నిబలానుసారముగ నేవించిన శూల, అరుచి హృల్లాసము, ఛర్ది, అనుపిత్తము, వీటిని నివర్తించు జేయుటయే గాక, అగ్నిదీప్తిని సగా గలుగఁజేయు.

శూలరోగమునకు పథ్యములు ౪౭

శర్దిస్వేదో లంఘనం పాయువర్తిర్వప్తిర్నిద్రా రేచనం పాచనం చ,
 అబ్జోత్పన్నాశ్శాలయష్టమిమంకస్తప్తక్షీరం జాంగలానాం రసాశ్శ్చ.
 పటోలసాఖాంజనకారవేల్లం శాకం చ కోలాభిఫవాస్తుకానామ్,
 సాముద్రసౌవర్చలహింసువిశ్వం బిడం శతాహ్వలశునం లవంగమ్.
 ఏరండశైలం సురభీజలం చ తథాంబు జంబీరరసోపి కుస్థమ్,
 లఘూని చ త్కారజాంసి చేతి వ్యో హితో శూలగదార్దితేభ్యః.

తా. వాన్తి చమటడియుట, లంఘనము, గుదవర్తి, వస్త్రీకర్త, నిద్ర, వికేచ
 నము, పాచనము, పాతబియ్యపన్నము, అరవైదినములకుపండిసంవత్సరముగడచిన పాత
 బియ్యము మండము, కొచినపాల, జాంగలమొంసరసము, పొట్లకొను, మువగకాయ,
 కౌకరకాయ, చక్రవర్తికూర, చకోరపుకూర, ఉప్పు, నూగస్తవల్లపుప్పు ఇంగువ,
 శొంఠి, వాయువిడంగము, సోపు, కెల్లుల్లి, లవంగములు, ఆముదము, గోమూత్రము,
 వట్టివేరు, నిమ్మపండ్లరసము, చంగల్వకోష్ఠ, లఘుకగుములగు అన్నములు, ఔగరసము,
 ఇవి శూల రోగముగలవారలకు పథ్యములని యిరుంగవలయు.

అనఘ్యములు ౪౮

విరుద్ధాన్యన్నపానాని బాగరం విషమాశనమ్,
 యాక్షతి క్షకమాగ్రాణి శీతలాని గురూణి చ. 208
 వ్యాయామం మైథునం మద్యం సైనభం కటుకాని చ.
 వేగరోధం శుచం క్రోధం వర్జయేచ్ఛూలసన్నరః. 209

తా. విరుద్ధములగు అన్నపానములు, బాగరణ, విషమాశనము, గూతుము
 చేదు వగరు శీతలము గురువు ఇవి గల పదార్థముల నేవించుట, వ్యాయామము, మైథు
 నము, మద్యము పప్పుపదార్థములు, కారముగల పదార్థములు, ముఖమాత్రనిరోధము,
 దుఃఖము, క్రోధము, వీటిని శూలరోగి వర్జించవలయును.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీధన్వంతరయే నమః.

ఆంధ్రతాత్పర్యసహిత

వైద్యచింతామణి

ఆనాహప్రకరణమ్.

◌◌ ఆనాహ - ఉదావర్త - కర్తవిపాకము ౧౧◌

శ్లో. దేవద్విజక్షేత్రతటాకవల్లీకకూపాదీనాం యో భేదనం కరోతి,
తంవాయసోనామగ్రహంగృహ్ణాతితల్లక్షణమాద్దానోదాపర్తజ్వరారు
చిమాన్పాదదాహీచజాయతే. 1

తా. దేవక్షేత్రము, బ్రాహ్మణక్షేత్రము, తటాకము, వల్లీకము, కూపము మొదలగువాటిని, యేమనుజుడు నశింపజేయుచున్నాడో వానిని వాయుసమని శేర్కొనబడిన గ్రహముగ్రహించు. తల్లక్షణములెవ్వియనిన, అర్ధానమా, ఉదావర్తము, జ్వరము, అరుచి, పాదదాహము, ఇవియని యెరుంగవలయు.

◌◌ జ్యోతిశ్చాస్తాభిప్రాయము ౧౧◌

మధ్యేపాపగ్రహయోశ్చంద్రేమదనేస్థితేఽర్కజే జంతోః,
శ్వాసక్షయవిద్రధిగుల్మస్తీహాదిపీడితస్సనరః. 2

తా. ఏవనిజననకాలమునందు చంద్రునికి పాపగ్రహమధ్యస్థితిగలిగియుండి జ్వలగ్నమునకు ౩ వయింట శనిస్థితిగలిగియుండునో ఆమనుజుడు శ్వాస, క్షయ విద్రధి, గుల్మము, స్తీహా, ఇవి గలవాడుగ జనించు.

◌◌ ఉదావర్తనిదానము ౧౧◌

వాతవిణ్మాత్రజృంభాసక్షువోద్ధారవమింద్రియైః,
క్షుత్తల్లప్రోచ్ఛాస్త్వాసనిద్రాణాం. ధృతోవ్యదావర్తసంభవః. 3

తా. ఆపానవాతము, మలము, మూత్రము, అవలింత, కన్నీళ్లు, క్షుత్తు, త్రేసుపువనునము, శుక్రము, ఆకలి, దప్పి, శ్వాస, నిద్ర వీటిని నిరోధించుటవలన ఉదావర్తరోగము ౧౩ విధంబులుగ జనించు.

— ౧౭ వాతనిరోధజన్య ఉదావర్తనిదానము ౧౬ —

వాతమూత్రపురీమాది సంగాద్ధానక్లమారుజః,
జతరే వాతజాశ్చాన్యే రోగాస్యస్వర్వాతనిగ్రహాత్.

4

తా. అపానవాయువు యొక్క వేగనిరోధమువలన గలిగిన వాతజోదావర్తము నందు అపానవాతము, మూత్రము, మలము వీటిబంధము, ఆద్ధానము, గ్లాని, పోట్లు ఉదరమానందు, వాతరోగములు ఇవి జనించుటయేగాక ఇతరరోగములు సగా జనించు.

— ౧౮ పురీషనిరోధజన్యఉదావర్తము ౧౬ —

ఆటోపశూలేపరికర్తికా చ సంగః పురీషస్య తథోర్ధ్వవాయోః,
పురీషమాస్యాదథ వా నిరేతి పురీష వేగేభిహాతే నరస్య.

5

తా. కడుపుయందు గుడగుడశబ్దము, శూల, కడుపుయందు కోసినటులనుండుట, మలబద్ధము, ఊర్ధ్వవాయువు, లేక నోటివలన మలయు వెడలుట, ఇట్టిలక్షణములుగలది పురీషనిరోధజన్య ఉదావర్తమని యెరుంగవలయు.

— ౧౯ మూత్రనిగ్రహజన్యఉదావర్తము ౧౬ —

వస్త్రమేహానయోశ్శూలం మూత్రకృచ్ఛం శిరోరుజా,
వినామో వక్షణానాహస్యాల్లింగం మూత్రనిగ్రహే.

6

తా. మూత్రమును నిరోధించుటవలన జనించు మూత్రనిగ్రహజోదావర్తము, నందు పొత్తికడుపు, శిశ్నము, వీటియందుశూల, మూత్రకృచ్ఛము, తలనొప్పి, శరీరము వంగియుండుట, గజ్జలయందుబ్బుట, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

— ౨౦ జ్వంభనిరోధజన్యఉదావర్తము ౧౬ —

మన్యాగళస్తంభశిరోవికారాజ్వంభోపఘాతాత్ప్రపనాత్ కాస్యస్యః,
తథాక్షీనాసావదనామయాశ్చ భవంతి తీవ్రాస్పహ కర్ణయోగ్కః.

7

తా. ఆవలింతను నిరోధించుటవలనజనించు జ్వంభనిరోధజ ఉదావర్తమునందు పెడతలనరము కంఠము ఇవి స్తంభించుట, శిరస్సుయందువేదన, ఇతర వాతవికారములు, వేత్రములు నాసికము ముఖము చెవులు వీటియందురోగములు సగా జనించు.

— ౨౧ ఆశ్రునిరోధజన్యఉదావర్తము ౧౬ —

ఆనందజంవాప్యథ శోకజం వా నేత్రోగకం ప్రాప్తమముంచతో హి,
శిరోగుత్వం నయనామయాశ్చ భవన్తి తీవ్రాస్పహ వీనసేన.

8

తా. సంతోషమువలనగాని శోకమువలనగాని జనించిన నేత్రోదకమును విడువనివానికి గలిగిన ఆశ్రునిరోధజోదావర్తమునందు తలబరువు, పీనస, వేత్రరోగము ఇవి గలిగియుండును.

తంతనిరోధజన్యఉదావర్తము ౧౦

మన్యాస్తంభశ్శిరశ్శూలమర్దితార్థవిభేదకౌ,
ఇంద్రియాణాం చ దౌర్బల్యం క్షవధోస్స్వాద్విధారణాత్. 9

తా. తుమ్మునునిరోధించుటవలన జనించిన తంతనిరోధజ ఉదావర్తమునందు పెడతలనరము బిగబట్టుట, తలపోటు, అర్దితవాయువు, ఆర్థావభేదకము, ఇంద్రియ దౌర్బల్యము, ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండును.

ఉద్ధారనిరోధజన్యఉదావర్తము ౧౧

కంతాస్యపూర్ణత్వమతీవ తోదః కూజశ్చ వాయోరథవాప్రస్పృత్తిః,
ఉద్ధారవేగేభిన్నాతే భవన్తి జన్తోర్వికారాః పవనప్రసూతాః. 10

తా. త్రేసుపును నిరోధించుటవలన జనించిన ఉద్ధారనిరోధజ ఉదావర్తము నందు కంఠము నోరు దవడలు ఇవి పూరించుచుండుట, మిక్కిలిపీడ, కడుపులో ధ్వనించుట, క్వాపోచ్ఛ్వాసనిరోధము, ఇట్టి వాతజన్యవికారములు గలిగియుండును.

శబ్దినిగ్రహజన్యఉదావర్తము ౧౨

కంఠూకోఠారుచివ్యంగశోధపాండ్వామయజ్వరాః,
కుష్ఠహల్లాసవీనర్వాశ్చర్దినిగ్రహజా గదా. 11

తా. వాంతిని నిరోధించినందువలనజనించిన శబ్దినిగ్రహజ ఉదావర్తమునందు శరీరమునందు దురద, దద్దులు, అరుచి, ఆంగవైకల్యము, వాపు, పాండుకోగము, జ్వరము, కుష్ఠపు, గ్లాని ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండును.

శుక్రనిగ్రహజన్య ఉదావర్తలక్షణము ౧౩

మూత్రాశయే వై గుదముష్కయోశ్చ శోభో రుజామూత్ర
శుక్రాశ్శరీ తత్ ప్రవణం భవేచ్ఛ తత్త్వద్వికారాభిన్నాతే తు శుక్రే. 12

తా. మైథునకౌలమునందు యేదో వొకకారణముచే శుక్రమునునిరోధించుట వలన జనించిన శుక్రనిరోధజ ఉదావర్తమునందు మూత్రాశయము గుదము పృషణ ములు పీటియందు వాపు, నొప్పి, మూత్రబంధము, శుక్రము తొటివలె స్తంభించుట, లేక శుక్రస్రావము, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

తుంద్యిఘాతజనితోదావర్తలక్షణము ౧౪

తంద్రాంగమర్దావరుచిశ్చేమశ్చే యుధోపఘాతాత్కృశతాచదృష్టేకి,

తా. ఆకలిని అణచుటవలన జనించిన తుంద్యిఘాతజోదావర్తమునందు తంద్ర, పిడలువిరుపు, అరుచి, శ్రమ, దృష్టిమాంద్యము, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

— ౧౭ తృష్ణానిరోధజోదావర్తలక్షణము —

కంఠాస్యశ్లాః శ్రవణావరోధస్తృష్ణాభిఘాతాద్భ్రమయవ్యథా చ.

తా. దప్పిని నిగ్రహించుటవలన జనించిన తృష్ణానిరోధజోదావర్తమునందు కంఠము నోరు ఇవియొందుట, చెవుడు, హృదయమందు వ్యధ, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

— ౧౮ శ్వాసనిగ్రహజోదావర్తలక్షణము —

శ్రాన్తస్య నిశ్వాసవినిగ్రహేణ హృద్రోగమోహోపథవాపి గుక్కుః,

తా. శ్వాసనిరోధమువలన జనించిన శ్వాసనిగ్రహజోదావర్తమునందు హృద్రోగము, మోహము, లేక గుల్మము ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

— ౧౯ నిద్రాభఘాతజోదావర్తలక్షణము —

జృంభాంగమద్దోఽక్షిశిరోతిబాద్ధ్యం నిద్రాభిఘాతాదథనాపి తలద్రా. 14

తా. నిద్ర, మేల్కొనియుండుటవలన జనించిన నిద్రాభిఘాతజోదావర్తమునందు ఆవలింశలు, ఒళ్లువిరుపు, కన్నులు శిరస్సు పీటియందుబరువు లేక తంద్ర ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

— ౨౦ రూక్షాదికపిత వాతజోదావర్తలక్షణము —

వాయుః కోష్ఠానుగైః రూక్షైః కషాయకటుతి క్తకైః,

భోజనైః కుపితస్పర్శః ఉదావర్తం కరోతి చ. 15

వాతము త్రపురీషాశ్చ కఫమేగోపహాని చ,

సోఽతాన్యదావర్తయతి పురీషం చాతిన్ద్రయేత్. 16

తతోహృద్వస్తిశూలాగ్తో హృల్లాసారతిపీడితః,

వాతము త్రపురీషాణి కృచ్ఛేణ లభతే సర... 17

శ్వాసకాసప్రతిశ్వాయదాహమోహాశ్చమాజ్వరాః,

వమిహిక్మాశిరోరోగమనశ్శృవణవిభ్రమాః. 18

బహునన్యాంశ్చ లభతే వికారాన్వృత్కోపజాః,

తా. రూక్షపదార్థములు, వగరు కౌరము చేదు ఇవియొందలగు పదార్థములు, నీవించుటవలన, కోష్ఠగతవాయువు ప్రకోపించి సద్యస్కాలమునందే వాతము, మూత్రము, పురీషము, రక్తము, కఫము, మేదస్సు, వీటిని వహింపుచుండెడి నాడత నడ్డగించి, పురీషమును ప్రకోపపజీని పిదప హృదయము జాతికడుపు వీటియందు కూల, హృల్లాసము, అరతి, వీటిచేపీడ, మరియు ఆపానవాయువు, మూత్రము, పురీషము వీటిని ఆతికష్టముగవిడుచుట, శ్వాస, కాస, ఊస, దాహము, మోహము,

శుభ్రనిరోధజన్యఉదావర్తము 9

మన్యాస్తంభశ్శిరశ్శూలమర్దితార్ధవిభేదకౌ, ఇంద్రియాణాం చ దౌర్బల్యం క్షయభోస్వ్యాద్విధారణాన్. 9

తా. తుమ్మునునిరోధించుటవలన జనించిన శుభ్రనిరోధజ ఉదావర్తమునందు పెడతలనరము బిగబట్టుట, తలపోటు, అర్దితవాయువు, అర్థావభేదకము, ఇంద్రియ దౌర్బల్యము, ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండు.

ఉద్ధారనిరోధజన్యఉదావర్తము 10

కంతాస్యపూర్ణత్వమతీవ తోదః కూజశ్చ వాయోరభవప్రస్పృష్టిః, ఉద్ధారవేగేభిహతే భవన్తి జన్తోర్వికారాః పసస్ప్రసూతాః. 10

తా. త్రేసుపును నిరోధించుటవలన జనించిన ఉద్ధారనిరోధజ ఉదావర్తము నందు కంతము నోరు దవడలు ఇవి పూరించుటయుండుట, మిక్కిలిపీడ, కడుపులో భస్మించుట, శ్వాసోచ్ఛ్వాసనిరోధము, ఇట్టి వాతజన్యవికారములు గలిగియుండును.

ఘర్షినిగ్రహజన్యఉదావర్తము 11

కంఠాకోతారుచివ్యంగశోభసాంఘ్యామయజ్వరాః, కుష్ఠహృల్లాసవీసర్వాశ్చర్షినిగ్రహజా గదా. 11

తా. వాంతిని నిరోధించినందువలనజనించిన ఘర్షినిగ్రహజ ఉదావర్తమునందు శరీరమునందు దురద, దద్దులు, అరుచి, కంగవైకల్యము, వాపు, పాండురోగము, జ్వరము, కుష్ఠపు, గ్లాని ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండును.

శుక్రనిగ్రహజన్య ఉదావర్తలక్షణము 12

మూత్రాశయే వై గుదముష్కయోశ్చ శోఘో రుజామూత్ర వినిగ్రహశ్చ

శుక్రాశ్చరీ తత్ ప్రవణం భవేచ్ఛ త త్రద్వికారాభిహతే తు శుక్రే. 12

తా. మైథునకాలమునందు యేదో వొకకాలముచే శుక్రమునునిరోధించుట వలన జనించిన శుక్రనిరోధజోదావర్తమునందు మూత్రాశయము గుదము వృషణములు వీటియుండు వాపు, నొప్పి, మూత్రబంధము, శుక్రము తాతివలె స్తంభించుట, లేక శుక్రస్రావము, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

తుద్విఘాతజనితోదావర్తలక్షణము 13

తంద్రాంగమర్దావరుచిశ్శ్చేమశ్చే యుథోపఘాతాత్క్రొశతాచదృష్టేకి,

తా. ఆకలిని అణచుటవలన జనించిన తుద్విఘాతజోదావర్తమునందు తంద్ర, ఒడలువిరుపు, అరుచి, క్రమ, దృష్టిమాంద్యము, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

౧౭ తృష్ణానిరోధజోదావర్తలక్షణము ౧౭

కంఠాస్యస్థానః శ్రీ వణాచరోధస్తృష్ణాభిఘాతాద్భ్రనయస్యథా చ.

తా. దప్పిని నిగ్రహించుటవలన జరించిన తృష్ణానిరోధజోదావర్తమునందు కంఠము నోరు ఇవియొండుట, చెవుడు, హృదయమందు న్యధ, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

౧౮ శ్వాసనిగ్రహజోదావర్తలక్షణము ౧౮

శ్రావస్య నిశ్వాసవినిగ్రహేణ హృద్రోగమోహానభవనాపి గుర్త్యతి,

తా. శ్వాసనిరోధమువలన జరించిన శ్వాసనిగ్రహజోదావర్తమునందు హృద్రోగము, మోహము, లేక గుల్మము ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

౧౯ నిద్రభ్రమోతజోదావర్తలక్షణము ౧౯

జృంభాంగమర్దోఽక్షిశిరోతిబాద్ధ్యం నిద్రాభిఘాతాదభవనాపి తుల్యతీ, 14

తా. నిద్రమేల్కొనియుండుటవలన జరించిన నిద్రాభిఘాతజోదావర్తము నందు ఆవలీంతలు, ఒళ్లువిరుపు, కన్నులు శిరస్సు వీటియందుబరువు లేక తంద్ర ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

౨౦ యాక్షుడివసిత వాతజోదావర్తలక్షణము ౨౦

వాయుః కోష్ఠానుగైః గూఢైః కషాయకటుతి క్షక్తైః,

భోజనైః కుపితస్సద్యః ఉదావర్తం కరోతి చ. 15

వాతము త్ర పురీషాశ్చ కఫమేదోవహాసి చ,

స్రోతాంస్యదావర్తయతి పురీషం చాతిసర్తదేహే. 16

తతోహృద్వస్తిశూలారో హృల్లాసారతిపీడితః,

వాతము త్ర పురీషాణి కృచ్ఛ్రేణ లభతే సర. 17

శ్వాసకాసప్రతిశ్వాసయదాహమోహాస్పృహాబ్ధ్యురూకా,

వమిహిక్కాశిరోరోగమనశ్శృణుణాసిభిమూకా. 18

బహులనన్యాంశ్చ లభతే వికారాన్వాతికోపజాకా,

తా. యాక్షుడవర్తములు, వగరు కౌగము చేదు ఇవి మొదలగు పదార్థములు, నేవించుటవలన, కోష్ఠగతవాయువు ప్రకోపించి సద్యస్కూలమునందే వాతము, మూత్రము, పురీషము, రక్తము, కఫము, మేదస్సు, వీటిని నిహింపుదుండెడి వాడవల నడ్డగించి, పురీషమును కోపింపజేసి విదప హృదయము సాత్తికదుపు వీటియందు శూల, హృల్లాసము, ఆరతి, వీటిచేపేడ, మరియు అసానవాయువు, మూత్రము, పురీషము వీటిని అతికష్టముగవిడుచుట, శ్వాస, కాస, ఓసన, దాహము, మోహము,

తృప్త, జ్వరము, వాంతి, ఎక్కిళ్లు, శిరోరోగము, మనోవిభ్రామము, శ్రవణవిభ్రామము, వాతకోపజవికారములు ఇట్టి అక్షాములుగల ఉదావర్తమును గలుగజేయును.

అథో వాతనిరోధజన్యఉదావర్తచికిత్స, ౧౯

అథో వాతనిరోధోద్ధే తూదావర్తే హితం మతం స్నేహపానం తథా స్వేదో వస్తిర్యచ్ఛానులోమనమ్,

తా. స్నేహపానము, స్వేదనము, వస్త్రీకర్మ, అనులోమకర ఔషధముల సేవించుట వీనిని జేసిన అథోవాతనిరోధ జన్యఉదావర్తము నివర్తించును.

అథ మలనిరోధజన్యఉదావర్తచికిత్స, ౨౦

విడ్విఘాతసముత్పన్నే విడ్వేద్యన్యం తథాషధమ్. 20
వర్త్యభ్యంగావగాహశ్చ స్వేదో వస్త్రీ తో మతః,

తా. భేదిని కలుగజేయు అన్నము, ఔషధము, వర్షి, అభ్యంగము, అవగాహ, స్నానము, స్వేదనము, వస్త్రీకర్మము, వీటినిజేసిన విడ్విఘాత ఉదావర్తము నివర్తించును.

అథ మూత్రనిరోధజన్య ఉదావర్తచికిత్స, ౨౧

మూత్రావరోధజనితే క్షీరం వారిచ వాపిబేత్. 21
దుస్పర్శాస్వరసం చాపి కషాయం కకుభస్య చ,

తా. పాలు నీళ్లు వీటిని కలిపిపుచ్చుకొనినను లేక దూలగొండి వేళ్లస్వరసము గాని లేక మద్దిపట్లకషాయమునుగాని పుచ్చుకొనిన మూత్రనిరోధజోదావర్తము నివర్తించును.

అథ జృంభానిరోధజోదావర్తచికిత్స, ౨౨

జృంభానిరోధజే స్నేహం స్వేదం చాపి ప్రయోజయేత్. 22
అన్యోనపి ప్రయుంజీత సమీరణహారాన్విధీన్,

తా. స్నేహము, చనుటుదీయుట, వీటినిజేసిన ఆవలింతను నిరోధించినందు వలన జనించిన ఉదావర్తము, నశించును, మఱియు ఇతరములగు వాతహరకోపచారము లంజేసిన మానును.

అథ బాష్పనిరోధజ తుతనిరోధజ ఉదావర్త చికిత్స, ౨౩

సేత్రనిరావరోధోద్ధే ముంచేదుచ్చైర్ద్రశోజలమ్. 23
స్వప్యాత్సుభేన తస్యాగ్రే కథయేచ్చ శుభాః కథాః,
శిక్కావిఘాతజే తీక్ష్ణఘ్రాణస్యార్కదర్శనైః. 24

వ్రవర్తతే తుతం సక్తస్నేహస్వేదా చ శీలయేత్,

తా. కంటిపిరుసు నిరోధించినందువలన జనించిన ఉదావర్తమునందు ఎక్కువగా కన్నులపిరువిడువలయు. మరియు సుఖముగ శయనించవలెను. వానియెగుట శుభములగు కథలం జెప్పవలయును. తుమ్ముచునిరోధించినందువలన జనించిన ఉదావర్తమునందు తీక్షణపదార్థముల ఆహారములు, లేక నస్యము చేయుట, నూగునీచూచుట, ఇట్టి యుపాయములచే తుమ్ములువచ్చునటుల జేసి చుటుగీయించి న్నేహపానములు చేయించవలయును.

—ॐ ఉద్ధారఛర్దినిరోధనోదావర్తచికిత్సా ॥—

ఉద్ధారస్యావరోధే తు స్నేహికం ధూమమాచారేణ్.

ఛర్దినిగ్రహసంజాతే నమనం లంఘనం హితమ్, 25

విరేచనం చాత్ర మతం త్రైతేనాభ్యంజనం హితమ్. 26

వస్త్రీశుద్ధికరైస్సిద్ధం చతుర్గుణజలం పయః,

తా. తేవులను నిరోధించినందున జనించిన ఉదావర్తమునందు స్నిగ్ధపదార్థములను నిష్కపైనునిచి పాకతాగవలయు. వాంతినిరోధమువలన జనించిన ఉదావర్తమునందు, వమనము, లంఘనము, విరేచనము, త్రైలాభ్యంగము, వస్త్రీశుద్ధికరములగు ఏషధులకషాయమునందు నాలవభాగము పాలుచేర్చి శక్తిని ఇవ్వవలయు.

—ॐ ఛర్ద్యాఘాతనోదావర్తచికిత్సా ॥—

ఛర్ద్యాఘాతం తథా దోషం నస్యస్నేహోద్దిగ్జయోః. 27

భుక్త్వా ప్రచ్ఛర్దనం ధూమో లంఘనం రక్తమూర్షణామ్,

తా. ఇంకనువాంతినినిరోధించుటచేగలిగిన ఉదావర్తమునందు నస్యము, స్నేహము, మొదలగువాటిచే నివారించవలయు. భోజనము చేసినపిదప వాంతినిచేయుచవలయు. మరియు ధూమపానము, లంఘనము, రక్తమూర్షణము వీటిని చేయవలయు.

—ॐ తుధాత్మష్టాశ్శఉదావర్తచికిత్సా ॥—

తుద్విఘాతసముద్భూతే స్నిగ్ధముష్టం తథా లఘు. 28

రుచ్యమల్పం హితం భక్ష్యం పుష్పం నేవ్యం సుగంధి యోః,

తృష్టావిఘాతసంభూతే శీతస్పర్శో విధిర్హితః. 29

కర్పూరశిశిరం స్వల్పం పితేత్తోయం శనై శ్వసైః,

తా. స్నిగ్ధపదార్థములు, ఉష్ణపదార్థములు, లఘుపదార్థములు, రుచికరపదార్థములు, హితకరపదార్థములు, సుగంధయుక్తములగు పుష్పములు వీటిని సేవించిన తుద్విఘాతజనిత ఉదావర్తమునివర్తించును. మరియు శీతోపచారములు కర్పూర

ముతో చల్లగను అఘువుగనునుండు నుదకపానంబొనరించిన తృప్తిపూతజనితఉదా
వర్తము నివర్తించు.

◀ శ్రమ నిద్ర, వీటినిరోధమువలనజనించిన ఉదావర్తచికిత్స ల▶

శ్రమశ్వాసకృతే శస్తో విశ్రామస్మరసోదనః. 30

నిద్రావేగవిఘాతోత్థే పిబేత్తీరం సితాయులమ్,

సంవాహనం సుశయ్యాత్ హితస్వప్నః ప్రియాః కథాః. 31

తా. సుఖముగ కూర్చుండుట, రసయుక్తమగు అన్నమును భుజించుట, వీటి
వలన శ్రమజనిత ఉదావర్తము నివర్తించును. మరియు చక్కెరచేర్చిన పాలుత్రాగుట,
ఒడలుపిసికించుకొనుట, సుఖశయ్యయందు నిద్రించుట, ప్రియగోష్ఠి వీటిచే నిద్రావి
ఘాతజనిత ఉదావర్తము తొలుగును.

◀ నారాశుహార్షము ల▶

ఖండపలం త్రివృతాక్షః కృష్ణాకర్షద్వయం కృతం చూర్ణమ్,

ప్రాగ్భోజనస్య మధునా, బిడాలపదకం నరో లిహ్యత్. 32

ఏతద్దాఢపుతీషే జ్ఞేయం విదుషాప్యదావర్తే,

మధురం సరవతియోగ్యం చూర్ణం నారాచకం నామ. 33

తా. కలకండ ౧ పలము తెగడ కర్షప్రమాణము పిప్పలి ౪ పలము
వీటిని చూర్ణముజేసి తేనెలో ౧ రూపాయయెత్తు భోజనాత్పూర్వము పుచ్చు
కొనిన నులబద్ధము ఉదావర్తము ఇవి నివర్తించు. ఇది మధురముగనుండుగాన
రాజయోగ్యకరమని తెలియవలయు.

◀ హారీతక్యాదిచూర్ణము ల▶

హారీతకీయవత్సోర పీలునీ త్రివృతా తథా,

ఘృతే చూర్ణమిదం పేయముదావర్తం వినాశనమ్. 34

తా. కరక్కాయవొలుపు, యవత్సోరము, వరగోగు, తెగడ, వీటిని సముముగ
జేర్చి చూర్ణించి నెయ్యితో నేవించిన ఉదావర్తము తొలుగు.

◀ ఉదావర్తమునకు పథ్యములు ల▶

ఉదావర్తే హితం సర్వం పాచనం లఘు భోజనమ్,

తా. ఉదావర్తరోగమునందు పాచనము, లఘుభోజనము, వీటిని జేసిన హిత
ముగనుండు.

—౧౭ ఆ ప శ్య ము లు ౧౭—

విష్టంభీని విరుద్ధాని కషాయాణి గురూశి వా.
ఉదావర్తే ప్రయత్నేన వర్జయేత్ప్రతతం నరకః,

35

తా. ఉదావర్తమునందు మలబంధకరపదార్థములు, విరుద్ధపదార్థములు, వగరు పదార్థములు, గురుపదార్థములు వీటిని ఆతి ప్రయత్నముచే విడువవలయును.

—౧౮ ఆ నా హ ని దా న ము ౧౮—

ఆమం శక్వద్వానిచితం క్రమేణ భూయో విబద్ధం విగుణానిలేన. 36
ప్రవర్తమానం న యథా స్వమేనం వికారమానాహముదాహారంతి,

తా. ఆమముగాని లేక మలముగాని దినక్రమముగ చేర్చబడి దుష్టవాయువుచే శోషించి యధాస్థితిగ మలద్వారమునుండి బయలు వెడలక పోవుటయే ఆనాహముని తెలియవలయును.

—౧౯ ఆమజన్య ఆనాహనిదానము ౧౯—

తస్మిన్మవంత్యామనముద్భవే తు తృష్ణాప్రతిశ్వానుశిరో విదాహాః. 37
ఆమాశయే శూలమథో గురుత్వం హ్యో స్తంభఉగ్రారవిఘాతనం చ,
స్తంభః కటిప్యవృపురీషమూత్రే శూలంచ మూర్ఖాశక్వతో వమిశ్శ.

తా. ఆమాశయజన్య ఆనాహమునందు దప్పి, పీనస, శిరోదాహము, ఆమాశయమునందు శూల, గురుత్వము, హృదయము స్తంభించుట, తేనపురాకయించుట, కటిప్రదేశము వీపు ఇవి బిగియబట్టుట, మలమూత్రములు బంధించుట, కూల, మూర్ఖ, మలమును గ్రుక్కట ఇవి జనించు

—౨౦ పశ్చాత్యజన్య ఆనాహము ౨౦—

శ్వాసాశ్చ పశ్చాత్యజే భవన్తి తథాలసోక్తాని చ లక్షణాని,

తా. పశ్చాత్యజన్యమునందు జనింగు ఆనాహమునందు శ్వాస, కడుపు మిగుల వంగుట, గ్లానిని జెందుట, భూమిమీదపడి ఆరుచుట, వాతమునకు అగ్రోవ్యాధిని జేయ వుండుటవలన కుక్షీకి వైభాగమునందు వాతమునుంచరించుట, వాతము మలము ఇవి బద్ధగించుట, దప్పి సీకెరింత ఇట్టి అలసకరోగమునందు జెప్పబడిన లక్షణములు గలిగియుండును.

—౨౧ ఉదావర్తసాధ్యలక్షణము ౨౧—

తృష్ణార్దితం పరిక్లిష్టం ఊణం శూలై గుపద్రుతమ్.
శక్వద్వమంతం మతిమానుదావర్తినముత్స్పజేత్,

39

తా దప్పి, శ్రమ, శరీరము క్షీణించుట, శూల, ఈయుపద్రవములతో గూడు కొనియుండుట, మలమును గ్రక్కుట ఇట్టిలక్షణములుగల ఉదావర్తము ఆసాధ్యమని తెలియవలయు.

— ౧౦ హిం గ్వా ది చూ ర్ణ ము ౧౦ —

ద్విరుత్తరాహిం గువచాసకుష్ఠసువర్చికా చేతి విడంగచూర్ణమ్. 40
సుఖాంబునానాహవిషూచికార్తిహృద్్రోగగుల్మార్థ సమీరణఘ్నమ్,

తా. ఇంగువ ౧ భాగము, వస 3 భాగములు, చెంగల్వకోష్ఠ ౫ భాగములు, సర్జకారము 2 భాగములు, వాయువిడంగములు ౯ భాగములు, వీటిని చూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన ఆనాహము, విషూచి, హృద్్రోగము, గుల్మము, ఆర్థాంగవాతము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౧ ఫలమూర్ణము ౧౧ —

పలంచమూలంచవిరేచనో క్తంహింగ్వర్కమూలందశమూల గ్ర్యమ్.
స్సుక్చిత్రకశ్చేతి పునర్ణవా చ తుల్యాని సర్వైర్లవణాని సంచ,
న్నే హైస్సుమగ్నే స్సహజ్జరాణి సశంఖసంధౌ విపచేత్సులిప్తి. 42
పక్వంసుసిషంలవణం తదనై కి పానై స్తథానాహగుజామయఘ్నమ్,

తా. విరేచనకరములగు ఫలములుగు (శేల-కరక మొ॥), వేళ్లు (తెగడ మొ॥), ఇంగువ, జిత్రకవేళ్లు, శ్రేష్ఠమగు దశమూలములు, జెనుడు పాలు, చిత్రమూలము, తేల్లగలిజేరు, ఇవి సమాంశములు, వీటికి సమము పంచలవణములు వీటిన్ననియు నేతితో గలిపి మర్దించి శంఖమునందునిచి దానిముఖమునకు సీలమున్ను లేపనము జేసి పుటమిడి సాంగశీతలమునదీసి ఖల్వమునందునిచి చూర్ణించి ఆముప్పును అన్నముతో గాని ఉదకముతో గాని పుచ్చుకొనిన ఆనాహము నివర్తించు.

— ౧౨ తుంబురుచూరము ౧౨ —

తుంబురుశ్చాభయాహిం గుపౌష్కరం లవణాత్రయమ్. 43
యవానీ చ యవతౌరం విడంగేన సమాని చ,

త్రివృత్తిగుణితం చూర్ణం పిబేదుష్ణేన వారిణా. 44
ఆనాహముదరాణ్యష్టే విడ్భంధం చాపి నాశయేత్,

తా. * ధనియాలు, కరక్కాయవొలుపు, ఇంగువ, పుష్కరమూలము, † లవణాత్రయము, ఓనుము, యవతౌరము, వాయువిడంగములు, ఇవి సమభాగములు,

* తుంబురులని ధనియములలో శ్లేదము,
† లవణాత్రయమనగా:- సైంధవము, సోపలము, విడము.

తెగడ 3 భాగములు వీటినిన్నిటిని చూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన అనా హము అష్టోదరరోగములు మలబంధము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౭ వచాదిచూర్ణము ౧౭ —

వచాభయాచిత్రక యావశూకాకా న సిప్పలీకాంత్స విషాస్సకుష్మాకా.
ఉస్థాంబునానాహవిమూఢవతా న్విత్వాజగతోస్సో దహితో దనాశీ.

తా. వస, కరక్కాయవోలుపు, చిత్రమూలము, యవతొరము, పిప్పలి, అతి వస, చెంగల్యకోష్ఠ వీటినిచూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో నేవించి ఉదకయుక్తముగ ఉత్త మభోజనము జేసిన అనాహము మూఢవారము ఇవి నివర్తించు.

గుల్కరో గ ప్రక రణ మ్.

— ౧౮ గుల్కరోగ కర్షవిసాకము ౧౮ —

గురుప్రత్యర్థితాం యాతో గుల్కవాకా జాయతేనరః,
అచరే త్తన్ని వృత్త్యర్థం మానమేకం పయోస్తతమ్.

1

తా. గురువును ద్వేషించినవాడు గుల్కరోగముగలవాడగు. అది నివర్తించుటకై, ఒకమాసము పయోస్తతమును జేయవలయు.

— ౧౯ గల్కనిదానము ౧౯ —

దుష్టా వాతాదయోత్త్యర్థం మిథ్యాహారవిహారతః,
కుర్వంతి పంచధా గుల్కం కోష్ఠాంతర్గ్రంధిరూపణమ్.

2

తా. విధిద్ధాహారవిహారాదులవలన, వాతిపిత్తకఫములు మిగుల ప్రచోపమును జెంది, అమాశయాదికోష్ఠమధ్యమునందు వాతపిత్తకఫమున్నిసాతరక్తజములని ౫ విధములగ గ్రంధిరూపములుగనుండు గల్కములను గలుగంజేయు.

— ౨౦ గల్కరోగస్థానములు ౨౦ —

తేషాం పంచవిధం స్థానం పార్శ్వహృన్నాభివస్తయః,

తా. ఇరుపక్కలు, హృదయము, నాభి, పార్శ్వికడుపు ఈ ౫ స్థానములు గల్కస్థానంబులని యెదంగవలయు.

— ౨౧ గుల్కరూపము ౨౧ —

హృన్నాభ్యోరంతరే గ్రంధిస్సంచారీ యదివాచలః,
వృత్తశ్చయాపచయవాకా నగుల్క ఇతి కీర్తితః,

3

తా. హృదయము, నాభి, వీటిమధ్యమునగు సంచరించుచుగాని లేక సంచరించకగాని వృద్ధిగలిగిగాని లేక క్షీణించినదిగగాని గుండ్రముగజనించు గ్రంథి గుల్మమనంబడు.

— ౧౧ గుల్మరోగ సామాన్యలక్షణము ౧౧ —

అరుచిః కృచ్ఛ్రవిణ్మాత్రమగ్నిమాంద్యాంత్రకూజనే. 4
ఆనాహశ్చోర్ధ్వవాతత్వం సర్వగుల్మేషు లక్షయేత్,

తా. అరుచి, మలమూత్రములు మిగుల శ్రమచేవేడలుట, అగ్నిమాంద్యము, వాయువువలన పేగులరుచుట, ఆనాహము, వాతమూర్ధ్వముగ ప్రసరించుట, ఇవి సర్వగుల్మములకు సాధారణలక్షణములని తెలియవలయు.

— ౧౨ గుల్మరోగ సంస్కృతి ఫేదములు ౧౨ —

నవ్యస్వైజ్జాయతే దోషైసమసైరపిచోచ్చితైః. 5
పురుమాణాం తథా స్త్రీణాం జ్వయో రక్తేన చాపరః,

తా. వాత పిత్త కఫములు మూడునుచేరిగాని, లేక ప్రత్యేకముగగాని ప్రకోపించి, వాత పిత్త క్షేప్త సన్నిసాతములని నాలుగువిధములుగ గుల్మములను స్త్రీలకుగాని, పురుషులకుగాని గలుగఁజేయు. మరియు, ఆయిడవదియగు రక్తజగుల్మము, స్త్రీలకే జనించునని తెలియవలయు.

— ౧౩ గుల్మరోగ పూర్వరూపము ౧౩ —

ఉద్ధారబాహుశ్యపురీషబంధ స్తృప్త్యక్షమత్వాంత్రవికూజనాని. 6
ఆటోపమాధ్మానమప క్త్యశక్తి ఆనన్నగుల్మస్య వదన్తి చిహ్నామ్,

తా. మిగులశ్రేణులు, మలబంధము, అన్నమునందిష్టములేకయుండుట, పనులు చేయలేకయుండుట, పేగులరుచుట, కడుపుయందు నొప్పితో ఆరాటముగనుండుట, కడుపుబ్బరము, అగ్నిమాంద్యము, ఆశక్తి ఇవి గుల్మములకు పూర్వరూపములని తెలిసికొనవలయు.

— ౧౪ వాతగుల్మనిదానలక్షణములు ౧౪ —

రూక్షాన్న పాన్నం విషమాతిమాత్రం విచేష్టనం వేగవినిగ్రహశ్చ. 7
శోకోఽభిఘాతో మలసంక్షయశ్చ నిరన్నతాచానిలగుల్మ హేతుః,
యథ్ఘ్నన సంస్థానరుజావికల్పం విద్వాతసంగం గళవక్త్రశోషం. 8
శ్యావారుజత్వం శిశిరజ్వరం చ హృత్కుక్షిపార్శ్వస్వనశిరోరుజశ్చ
కరోతి జీర్ణైర్వృధిక ప్రకోపం భుక్తే మృదుత్వం సముపైతి యశ్చ. 9

వాతాత్మగుల్మో న చ తత్ర రూక్షం కషాయతి క్తం కటువోపశేతే,

తా. రూక్షముగను విషమముగనునుండు అన్నపానములను మిక్కుటముగ సేవించుట, విరుద్ధచేష్ట, మలమూత్రములవేగనిరోధము, శోకము, అభిఘాతము, విశేచనాదులచే అతిమలక్షయము, ఉపవాసము, ఇవి వాతగుల్మనిదానములు. ఇందు నాభియందుగాని పార్శ్వములయందుగాని పొత్తికడుపుయందుగాని చిన్నదిగగాని గొప్పదిగగాని గుండ్రముగగాని దీర్ఘముగగాని కొంచెము వేదనతోగాని లేక మిగుల వేదనతోగాని గుల్మముజనించి మలము అపానవాయువు పిటిబంధము, కంఠము ముఖము పిటియందుశోష, శరీరము నల్లగ లేక యెఱ్ఱగనుండుట, శీతజ్వరముగలుగుట, హృదయము కుక్షి పార్శ్వములు భుజ శిరస్సులు తల పిటియందుపిడ, అన్నము జీర్ణముగు నపుడు ప్రకోపించుట, అన్నముభుజించునపుడు మృదుత్వమును జెందుట, ఇట్టిలక్షణములతో గూడియుండును. ఇది వాతగుల్మమనంబడు. దీనియందు రూక్షము, వగరు, చేదు, కారము, ఇట్టిపదార్థములు సేవింపంజనదు.

— ౧౦ పితృగుల్మనిదానలక్షణములు ౧౦ —

కట్వమల్లిష్ఠోష్ణవిదాహరూక్షక్రోధాతిమద్భ్యార్కహుతౌశ సీవా. 10

ఆమాభిఘాతోరుధిరం చ దుష్టం పితృస్య గుల్మస్య నిఘ్నైముక్తమ్,

జ్వరః పిపాసావదనాంగరాగశ్శూలం మహాజీర్ణతి భోజనే చ. 11

స్వేదోవిదాహో వ్రణవచ్చగుల్మకస్పర్శానహాకృత్తికగుల్మచిహ్నమ్,

తా. కారము, పులుసు, తీష్ణము, ఉష్ణము, విదాహము, రూక్షము, ఇట్టివిగల పదార్థములను సేవించుట, క్రోధము, మిక్కుటముగ మద్యపానము, యెండయందు సంచరించుట, నిఘ్నశైగయందుండుట, ఆమదోషము, అభిఘాతము, రక్తదోషము అనునవి పితృగుల్మమును గలుగంజేయు, అందు, జ్వరము, దప్పి, ఇవిగలుగుట, ముఖము శరీరము యెఱ్ఱగనుండుట, అన్నము జీర్ణముగునపుడు మిగుల కూల, కఠుట, విదాహము, గుల్మప్రదేశమున స్పర్శను ఓర్చుకుండుట, ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండు.

— ౧౧ కఫజస్నిపాతజ గుల్మనిదానలక్షణములు ౧౧ —

శీతం గురుస్నిగ్ధమచేష్టనం చ సంపూరణం ప్రస్వపనం దివా చ. 12

గుల్మస్య హేతుః కఫసంభవస్య సర్వస్తు దుష్టో నిచయాత్ కస్య,

స్తైమిత్వశీతజ్వరగాత్ర సాదహృల్లాసకాసారుచిగారవాణి. 13

స్తైత్వం రుగల్పా కఠినోన్నతత్వం గుల్మస్య రూపాణి కఫాత్కకస్య,

తా. శీతలము, గురుత్వము, స్నిగ్ధత్వముగలపదార్థములను సేవించుట, వ్యాపారములేకయుండుట, మిక్కుటముగభుజించుట, పగలునిద్రబోవుట, వీటివలనజనించిన జై శరీరము మొద్దుబారియుండుట, శీతజ్వరము, శరీరకృశత్వము, హృల్లాసము, కౌస, ఆరుచి, గురుత్వము, శైత్యము, సన్ననినొప్పి, వీట్లతోగూడి కఠినముగను, ఉన్నతముగను నుండునది కఫగుల్మమనంబడును. మరియు, పూర్వోక్త వాత పిత్త కఫగుల్మకౌరణమునన్నిటివలన సన్నిపాతగుల్మము జనించు.

— ౧౭ ద్వంద్వజగుల్మనిదానము ౧౭ —

నిమిత్తలింగానుపలభ్య గుల్మే సంస్కర్తజే దోషబరాబలం చ. 14
 వ్యామిశ్ర లింగానపరాంశ్చ గుల్మాన్ త్రీనాదిశేడాసాధకల్పనార్థమ్,

తా. వాతాదిగుల్మములలో గుల్మద్వయ కౌరణములవలన జనించి యాయూలక్షణములు గలిగియుండునవి ద్వంద్వజగుల్మము అనంబడత. అందు దోషబలాబలముల నెరింగి చికిత్సలజేయందగ.

— ౧౮ సన్నిపాతగుల్మలక్షణము ౧౮ —

మహారుజందాహపరీతమశ్చ వత్ ఘనోన్నతంశీఘ్రివిదాహదారుణమ్.
 మనశ్శరీరాగ్నిబలాపహారిణమ్ త్రిదోషం గుల్మసాధ్యమాదిశేత్,

తా. మిగుల వేదన, దాహము, రాయివలె ఘట్టిగను ఉన్నతముగనుండుట, మాటిమాటికితాపము, మనోవైకల్యము, శరీరవైకల్యము అగ్నివైకల్యము బలవైకల్యము. వీటిని గలుగంజేయుట, ఇట్టిలక్షణములుగలది సన్నిపాత గుల్మమనంబడు. ఇది యసాధ్యము.

— ౧౯ సంస్రాప్తిపూర్వకరక్తగుల్మనిదానలక్షణములు ౧౯ —

నవప్రసూతాహితభోజనాయాయాచామగర్భం విస్మజేద్యతౌవా.16
 వాయుర్హితస్యాఃపరిగృహ్యారక్తం కరోతిగుల్మం సరుజంసదాహమ్,
 పిత్తస్య లింగేన సమానలింగం విశేషణం చాప్యపరంనిబోధ. 17

యః పిండవత్ పిండితపవనాంగైః చిరాత్సఖూలః సమగర్భలింగః,
 సరాధిరస్త్రీభవ ఏష సల్తో మాసే వ్యతీతే దశమే చికిత్స్యః. 18

తా. నూతనగర్భప్రసూతియందును, లేక, గర్భస్రావాదులయందును, ఋతుకౌలమునందును, ఆపథ్యాచారములవలన వాయువుప్రకోపించి రక్తమునుగ్రహించి, నొప్పి, ముఠ, వీటిని గలుగంజేయుచు, పిత్తగుల్మలక్షణములు గలిగియుండు రక్తగుల్మమును గలుగంజేయు. అయినను దీనియందోకవిశేషముగలదు. అదియెట్లులనిన, ఈ

రక్తగుల్మము ఆవయవలక్షణములతో గూడియుండక పిండమువలెనుండి, శూలతో గూడి గర్భలక్షణయుక్తమై (అనగా) ఋశువుడుగుట, నోట నీరువూరుట, పునా గ్రభాగము నల్లనగుట, ఇవి మొదలగునవిగలిగి దీర్ఘకాలమువరకు గుండ్రముగ నుండుచుండు, ఈ రక్తగుల్మము ప్రీతిలకే జనించు, దీనియందు పరియవమానము గడచిన పిదప చికిత్సను చేయవలయు. దీనిని కొందరు గర్భమనియు, మరికొందరు రక్తగుల్మమనియును వచింపెదరు. కావున నట్టియవమానము తీరువఱకు చికిత్సను జనదని భావము.

— గుల్మరోగా సాధ్యలక్షణము లి —

సంచితః క్రమశో గుల్మో మహావాస్తుపరిగ్రహః,
కృతమూలశ్చిరానధో యదా కూర్త ఇవోన్నతః. 19

దార్బల్యరుచిహృల్లాసకాశశ్చర్మరతిజ్వరైః,
తృష్ణాతంద్రాప్రతిశ్యాయైర్యజ్యతే న ససిద్ధ్యతి. 20

గృహీత్వా సజ్వరశ్వాసం ఛర్మగ్రతీసారవీడితమ్,
హృన్నాభివస్తిపాదేషు శోఘః కర్షతి సుల్మినమ్. 21

శ్వాసశూలపిపాసాన్నవిద్యేషో గ్రంధిమూఢతా,
జాయతే దుర్బలత్వం చ సుల్మినాం మరణాయ చ. 22

తా. గుల్మము క్రమముగవృద్ధిజెంది యందరనుగత మున్యాపించి అంతర్భాతువుల ప్రవేశించి శిరలచేట్టబడి తాబేటివీపువలె ఉన్నతంబై దోర్బల్యము, ఆరుచి, హృల్లాసము, దగ్గు, వాంతి, దీనియొచ్చులేకపోవుట, జ్వరము, దప్పి, తంద్ర, పీనస, ఇది లక్షణములుగలిగినను జ్వరము, శ్వాస, వాంతి, అతిసారము, ఇవిగలిగి పిదప హృదయము నాభిపొత్తికడుపు పొదములు వీటియందు కాపు ఇవిగలిగినవిదప శ్వాస, శూల, దప్పి, అన్నద్యేషు, గుల్మము గనుపించకయూగుట, దుర్బలత్వము ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండినను నది ఆసాధ్యమని తెలిసికొనవలయును.

— గుల్మవిద్రగులకుం డెడి శేదము లి —

నానుబంధోస్తి గుల్మస్య విద్రధిస్సనిబంధనః,
గుల్మస్తిష్ఠతి దోషేషు విద్రధిర్మాంసశోణితే. 23

విద్రధిః పచ్యతే యస్మాత్తస్మాద్గుల్మో న పచ్యతే,

తా. గుల్మవిద్రధులకు శేద మేమనిన గుల్మము నిరాశ్రయము గను విద్రధి ఆశ్రయముగలదిగను నుండు. ఆకెటులనిన గుల్మము కేవలవారాదిదోషములవలన జనించు. విద్రధి దుష్టమగుమాంసరక్తముల నాశ్రయించి జనించు. మరియు విద్రధిమాంసరక్త

సంబంధముగలదిగాన పక్ష్యంబగు అదిలేకపోవుటవలన గుల్మము పక్ష్యము కానేరదు, ఇటుల, గుల్మచిద్రుధులకు భేదములం జెలిసికొనవలయు.

—అథ వాతగుల్మమునకు విడంగకల్పము ల్—

విడంగం దాడిమం హింగు సైంధవేలాసువర్చలమ్, 24
మాతులుంగరసైకిపీతం కరైకం సురయా దివా,
వాతగుల్మం హరేత్ప్రీతః ప్రాణనాథో రసోపి వా,

తా. వాయువిడంగములు, దాడింబవొలుపు, ఇంగువ, సైంధులవణము, ఏలకులు, సౌఖ్యలవణము వీటినిన్నియు కల్పము జేసి యొకకర్షణముచేపూన మద్యముజేర్చిగాని పుచ్చుకొనిన వాతగుల్మము నివర్తించు. లేక ప్రాణనాథరసమును సేవించినను నివర్తించు.

—అథ ద్వంద్వజగుల్మమునకు ద్రాక్షాదికల్పము ల్—

ద్రాక్షాచందనయప్త్యాహ్వే పద్మకం తండులోదకైః. 25
పిష్ట్యాక్షీరవిదారీల చ సత్తోద్రాగ్ం పాయయేదను,
ఘంచవక్త్రో రసో దేయో గుల్మే తు కఫవాతజ్జి. 26

తా. ద్రాక్ష, చందనము, యప్తినుధుకము, పద్మకాష్ఠము, నేలగుమ్మడుగడ్డ వీటిని బియ్యపుకడుగుతోనూరి కల్పముజేసి అందు తేనె చేర్చి పుచ్చుకొనినను పంచ వక్త్రోరసమును సేవించినను కఫవాతగుల్మము నివర్తించు.

—అథ సన్నిపాతగుల్మమునకు వరుణాదికషాయము ల్—

వరుణాదికషాయస్తు గుల్మం దోషత్రయోత్థితమ్,
పాంతి హృత్పార్శ్వశూలాధ్యం హ్యపిసోపద్రవం ధ్రువమ్. 27

తా. వరుణాదికషాయమును పుచ్చుకొనిన సన్నిపాతగుల్మము, హృదయశూలాల పార్శ్వశూల దీనితోగూడి యుపద్రవయుక్తమైనను నిశ్చయముగా హరించును.

—అథ వరుణాదిగణము ల్—

వరుణో బకపుష్పశ్చ బిల్వాపామార్గచిత్రకాః,
అశ్విమంఘద్వయం శిశుద్వయం చ బృహతీద్వయమ్. 28

సైరేకయత్రయం మూర్వా మేషశృంగీకీరాతకకః,
అజగంధాచ బింబం చ కరంజశ్చ శతావరీ. 29

వరుణాదిగణోహ్యేషకఫమేద్దోహరస్త్వైతః,
హన్తి గుల్మం శిరశ్శూలం తథాభ్యస్తరవిద్రుధీన్. 30

తా. ఉలిమిడిపట్ట, *బకపుష్పి, మాశడు, ఉత్తరేణు, చిత్రమూలము, చిన్న మారనెల్లి, పెద్దమారనెల్లి, కారుమునగపట్ట, మంచుమునగపట్ట, ములక, వాకుడు, తెల్లగోరింట, నల్లగోరింట, పచ్చగోరింట, చాగదుంప, ఒడ్డి, సీమసేలవేము, వాచింట చేదుదొండవేరు, కానుగ, పిల్లిపీచర, ఈదినుసుల పరుణాదిగణమునబడును. ఇది కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన కఫ మేదోరోగములు, మస్తకశూల, గుల్మము, అస్త్రవిద్రవ ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ రక్తగుల్మమునకు తిలకషాయము —

తిలక్యాధోగుడఘృత వ్యోమభార్గీరజోన్వితః,
పీతో రక్తభవే గుల్మే నష్టే రక్తేచ యోసిత్తః. 31

తా. నువ్వులకషాయమునందు శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, గంటుభారంగి వీటి చూర్ణమునువైచి నెయ్యి బెల్లముచేర్చి పుచ్చుకొనిన రక్తగుల్మము ప్రీతిలయొక్క నష్ట రక్తము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౯ రక్తగుల్మమునకు శతాహ్వడికల్మము —

శతాహ్వదిరబిల్వత్కర్పూర్విభాష్టికణోద్భవః,
కల్మః పీతో హరేణ్మలం తిలక్యాధోన రక్తజమ్. 32

తా. పిల్లిపీచర, కానుగపట్ట, దాల్చిని, మానిపసపు, గంటుభారంగి, పిప్పళ్లు దీనికల్మము నువ్వులు కషాయముతో పుచ్చుకొనిన రక్తగుల్మము మానును.

— ౨౦ చిత్రకాడికషాయము —

చిత్రకగ్రంధికైరండశుంఠీక్వాథఃపరంహితః,
గుల్మానాహవిబంధేషునవోగుబిహ్స్సంఘవః. 33

తా. చిత్రమూలము, పిప్పలిమూలము, అముదపువేరు, శొంఠి వీటినికషాయము బెట్టి అందు ఇంగువ, బిడాలనాము, సైంధలనాము వీటిని పోర్చిపుచ్చుకొనిన గుల్మము అనాహము మలబంధము ఇవి నివర్తించు.

— ౨౧ వాతగుల్మమునకు శిఖిబాడబరసము —

మారితం సూతతామ్రాభ్రగంధకం మాషీకం ననుమ్,
మద్దయేచ్చిత్రక ద్రావైర్యవతౌరయుతం దినమ్. 34

త్రిగుంజం భక్షయేన్విత్యం నాగవల్లీదళేన చ,
వాతగుల్మహారః క్వాతో రసోయం శిఖిబాడబరి. 35

* రెల్లుకావచ్చునని తోచెడిది.

తా. రసభస్మము, తామ్రభస్మము, అభ్రకభస్మము, శుద్ధగంధకము, స్వర్ణ
 మాక్షికభస్మము, యవతారము వీటినిన్నియు సమముగ ఖల్వమునందునిచి, చిత్ర
 మూలరసముచే ౧ దినము మర్దించి, మూడుగుంజములయొత్తు తమలపాకుతో నేవించిన,
 వాతగుల్మము నశించు.

— ౧౭ పైత్యగుల్మమునకు దండాషగరసము ౧౭ —

శుద్ధసూతం సమం గంధం సూతాంశం మృతతామ్రకమ్,
 పంచాగ్నాశ్శాకవృక్షస్య ద్రవైర్మర్ద్యం దినత్రయమ్. 36

సర్పాక్ష్యాశ్చ ద్రవైశ్చాహ్ని రుద్ధ్వాలఘుపుటే పచేత్,
 పంచధా భూధరే వాస్య చూర్ణం నేపాశతుల్యకమ్. 37

ద్విగుంజం భక్షయేచ్ఛజ్జ్యైః పిత్తగుల్మప్రశాంతయే,
 ద్రాక్షహారీతకీక్వాథమనుపానం ప్రకల్పయేత్. 38
 రసోదండామరో నామ పిత్తగుల్మం నియచ్ఛతి,

తా. శుద్ధరసము, శుద్ధగంధకము, తామ్రభస్మము, వీటిని సమాంశములుగ
 ఖల్వమునందునిచి, టేకుసమూలరసములచే, 3 దినములు మర్దించి పిదప, సర్పాక్షి
 రసముతో ౧ దినము మర్దించి, భూధరయంత్రమున లఘుపుటంటిడవలయు. ఇటుల
 ౫ మాట్ల లఘుపుటంటిడి, మరల చూర్ణించి, చూర్ణమునకు సమముగ శుద్ధిచేసిన
 నేపాశపువీత్తులుజేర్చి మర్దించి, ౨ గుంజములయొత్తు నేతితో నాకి ద్రాక్ష కరకపిండలు
 వీటికషాయముత్రాగిన పిత్తగుల్మము నివర్తించు.

— ౧౮ శ్లేష్మగుల్మమునకు విద్యాధరరసము ౧౮ —

రసో గంధస్తాలకస్తామ్ర తాప్యేతుత్థం సర్వం ఖల్వమధ్యే తు పిష్ట్యా. 39
 కృష్ణాశ్వాథస్సుకృపయోభావితం

వాబ్జస్త్రూత్త్రైర్నామ విద్యాధరస్యైత్,
 నిష్కార్ధ్యాయం శ్లేష్మగుల్మం నిహన్యా
 తృభ్యం యుక్తం సర్వరోగే ప్రశస్తమ్. 40

ఆదా గుల్మే రక్తమోక్షం విధాయ
 ప్రోక్షః కార్యో యోవిధిస్సర్వజే వా,

తా. శుద్ధరసము, శుద్ధగంధకము, తాశకభస్మము, తామ్రభస్మము, కువర్ణ
 మాక్షికభస్మము, తుత్థభస్మము వీటిని సమముగ ఖల్వమునందునిచి, విప్పలికషాయము,
 బొంతజముడుపాలు, గొత్తెపంచితము, వీటితో ప్రత్యేకము భావనజేసి, అర్ధనిమ్మము
 వంతున నేనెతో 3 నెలలు నేవించి యుక్తమగు పథ్యము భుజించిన, శ్లేష్మగుల్మము

నివర్తించు. మొదట సన్నిపాతగుల్మమునందు రక్తమోక్షముజేసి విరేచనాదివిధిని నడిపించి పిమ్మట నీయాపథమును వాడవలెను.

— ౧౭ గుల్మోదరగజారాతిరము ౧౭ —

సూతగంధకణాపథ్యాతుత్థారగ్వధకాః దృఢమ్, 41

మద్దయేద్వజ్రదుగ్ధేన నిష్కార్ధం ఖాదయేద్దినమ్,
గుల్మోదరగజారాతినామ్నాభై రవనిర్మితః. 42

స్త్రీణాం జలోదరం హంతి పథ్యం శాలోద్రవం దధి,
చించాఫలరసస్యాపి పానమస్తిక్ ప్రయోజయేత్. 43

తా. శుద్ధరసము, శుద్ధగంధకము, పిప్పలి, కరక్కాయవొలుపు, తుళ్ళము, కేలగిజరు వీటిని సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి, బొంతజనుదుపాలచే మొక దినము మర్దించి, అర్ధమాషమువంతున నేవించిన గుల్మము, ఉదరరోగము, స్త్రీలకు జనించెడి జలోదరము ఇవి నివర్తించు. ఇందుకు పథ్యము, సంబాలియ్యపు అన్నము పెరుగు భుజించి, చింతపులుసు పానముజేయవలయు.

— ౧౮ పిత్తగుల్మమునకు ఉద్ధామాఖ్యగ్రసము ౧౮ —

సూతః కర్షశ్శంఖపుష్పస్య నీరై స్సర్పాత్ప్యోద్భిః పేషయేద్ధ్రువ్రమేకమ్,
భూమేకికుత్స్యోంపంచదై వం పుటిత్వా యుంజ్యాయ్త్వల్లం చానుజీ
పాలమూర్ణమ్. 44

ఉద్ధామాఖ్యస్యాస్యద్రసస్సర్పిషాయం గుంజాయుగ్గం పిత్తగుల్మం
నిహంతి,
ద్రాక్షోపథ్యాక్వాథవవానుపానేవర్జ్యం సర్వం పిత్తలందాహకారి. 45

తా. శుద్ధరసభస్మము ౧ కర్ష మెత్తు ఖల్వమునందునిచి శంఖపుష్పి సగ్పాక్షి వీటి రసములతో నొకదినము మర్దించి రసమునకు సమము శుద్ధచేసిన నేపాశపు గింజలి చూర్ణమునుజేర్చి భూపుటంటిడి సాంగకీతలమునదీసి ఇటుల ౫ పుటంటిడిన రసము సిద్ధమగు. పిదప ౨ గుంజములయొత్తు నేతితో గాని ద్రాక్ష కరక వీటికమాయముతో గాని నేవించి పిత్తకరపదార్థములు దాహకరపదార్థములు వీటిని వరించిన పిత్తగుల్మము నివర్తించు.

— ౧౯ గుల్మనారాసరసము ౧౯ —

శుద్ధసూతసమం గంధం జేపాలం త్రిఫలాసమమ్. 46

త్రికటుం పేషయేత్క్షౌద్రమిశ్రం గుల్మం లిహస్త్య రేత్,
ఉష్ణోదకంపి బేచ్ఛాను నారాచోయం రసోత్తమః. 47

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధగంధకము, శుద్ధిజేసిన నేసాళములు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, కరక, తాడి, ఉశిరికలు వీటినిన్నియు ఖల్వమునందునిచి, తేనెతోమరి తేనెతో సేవించి పిదప ఉష్ణాదకమును పానముజేసిన గుల్మము నివర్తించు. ఇది నారాచరసము.

శుల్కగుల్మమునకు

టంకణం పారదం గంధం త్రిఫలాయోష తాళకే,
విషం తామ్రం సనేపాళం భృంగద్రావేణ మర్దితమ్. 48
హన్యాద్ గుల్మకుతారోయం గుల్మాంశ్చ క్రమవాసురాక్,

తా. వెలిగారము, శుద్ధిచేసినపాదరసము, శుద్ధిజేసినగంధకము, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, శుద్ధిజేసినతాళకము, శుద్ధిచేసిననాళి, తామ్రభస్మము, శుద్ధనేసాళములు ఇవన్నియు సహంశములు, వీటినిన్నియు ఖల్వమునందునిచి, గుంటగల రాకురసముచే మర్దించి, కరాటమున నునిచి (చిన్న మెత్తు అనుపానయుక్తముగ) సేవించిన, గుల్మము మానును.

వాతగుల్మమునకు హింగాదిచూర్ణము

హింగుసైంధవవృక్షాంశ్చ రాజికానాగలై స్సమైః. 49
చూర్ణం గుల్మప్రళయనం స్యాదేతద్ధింగుపంచకమ్,

తా. ఇంగువ, సైంధవలవణము, వృక్షాంశ్చ, (పులిచింత బెరుడు) అనాలు, శొంఠి వీటిని సముచితచూర్ణించి సేవించిన, వాతగుల్మము నివర్తించు.

పిత్తగుల్మమునకు ద్రాక్షాదిచూర్ణము

ద్రాక్షాభయారసం గుల్మే పైత్తికే సగుడం పిపేత్. 50
సశర్కరం వా విలిహే త్త్రిఫలాచూర్ణము త్తమమ్,

తా. ద్రాక్ష, కరకవొలుపు వీటిరసమునందు బెల్లముచేర్చి పుచ్చుకొనినను, లేక త్రిఫలాచూర్ణమునందు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనినను, పిత్తగుల్మము నివర్తించు.

శ్లేష్మగుల్మమునకు యవానీచూర్ణము

యవానీచూర్ణితం తక్రే బిడేన లవణీకృతం. 51
శ్లేష్మగుల్మే పిబేద్వాతస్మాత్తవర్చీనులోమనమ్,

తా. ఓనుము, బిడాలవణము వీటిని చూర్ణించి మజ్జిగలోకలిపి పుచ్చుకొనిన శ్లేష్మగుల్మము నివర్తించుటయే గాక, మతస్మాత్తనులోమనమునను జేయు.

— ౧౭ మహాహింగాద్విమాన్లము ౧౭ —

హింసు గ్రంధికధాన్య జీరకవచాచవ్యాగ్నిపాఠాశతీ. 52

వృక్షామ్లం లవణత్రయం త్రికటుకం తౌరన్ద్రయం దాడిమమ్,
పథ్యాపౌష్కరవేతసామ్లు హపుషాజాజ్యస్తదేభిః కృతం. 53

చూర్ణం భావితమేతద్దార్ద్రకరస్యైః స్యాద్భీజపూరద్రవైః,
గుల్మాధానగుదాంకుర గ్రహిణికోదావర్తసంజ్ఞా గజా. 54

ప్రత్యాధానగదోదరాశ్శ్చ ర్తియుతాంస్తూనీద్వయారోచకాన్,
ఊరుస్తమ్భమతిభ్రమం చ మనసో బాధిర్యమస్త్రీలికామ్. 55

ప్రత్యష్ఠీలికయానహాపహరతిప్రాక్ష్మీతముష్ణాంబునా,
హృత్కుక్షీవంక్షణకటీజతరాస్తరేషు

వస్తస్తనాంసఫలకేషు చ పార్శ్వయోశ్చ. 56
శూలాని నాశయతి వాతబలాసజాని

హింగాద్వయాద్వమాద్వమిదమాశ్వి నసంహితోక్తమ్,
శ్వాసాశ్చ పక్వాశయజీ భవన్తి తథాలసోక్తాని చ లక్షణాని,

తా. ఇంగువ, పిప్పలిమూలము, ధనియాలు, జీలకఱ్ఱ, వస, చవ్వము, చిత్రి మూలము, విషబొద్ది, కచ్చారములు, వృక్షామ్లము, లవణత్రయము, త్రికటుకములు, యవతౌరము, వెలిగారము, దాడింబబొలుపు, కరకపిండెలు, పుష్కరమూలము, పుల్లప్రబ్బలి, బోడతరము, నల్లజీలకఱ్ఱ, వీటిని సమాంశములుగ గ్రహించి గుల్మించి, అల్లపురసము, మాదీఫలరసము వీటిచే భావనచేసి ఉష్ణుదకముతో పుచ్చుకొనిన, గుల్మము, ఆధానము, మూలవ్యాధి, సుగ్రహణి, ఉదానర్తము, ప్రత్యాధానము, ఉదరము, ఆశ్మరి, కౌని, ప్రతుని, ఆరుచి, ఊరుస్తంభము, మనోవిభ్రమము, చెవుడు, అస్తీల, ప్రత్యష్ఠీల, హృదయశూల, కుక్షీశూల, గజ్జలయందలిశూల, కటీశూల, జతలశూల, వస్త్రీశూల, స్తనజశూల, అంశశూల, పార్శ్వశూల, వాతబలాసము ఇది యన్నియు నివర్తించు.

— ౧౮ రక్తగుల్మమునకు భాష్ట్యాదిచూర్ణము ౧౮ —

భాష్ట్రీకృష్ణాకరంజత్వో గ్రంధికామర దాబుజమ్. 57

చూర్ణం తిలానాం క్వాఢేన రక్తగుల్మరుజాపహమ్,

తా. భారంగి, పిప్పళ్లు, కాసుగపట్ట, పిప్పలిమూలము, దేవదారు, వీటిని సమాంశములుగ చుళ్ళించి నవ్వులకషాయమునందు చేర్చి పుచ్చుకొనిన రక్తగుల్మము నివర్తించు.

తిలమాలాదిచూర్ణము ౭౭

తిలమూలం చ శిశ్రుం చ బ్రహ్మదండియమూలకమ్. 58

మధుయష్టి త్రికటుకై ర్యుతం. చూర్ణము పాసితమ్,
పుష్పరోధేర క్తగుల్మే స్త్రీణాం సద్యస్సుఖావహమ్. 59

తా. సువ్వుచెట్టు వేరు, మునగ వేరు, బ్రహ్మదండివేరు, యష్టిమధుకము, త్రికటుకములు వీటిని చూర్ణించి నేవించిన స్త్రీలయొక్క నష్టపుష్పములు రక్తగుల్మము ఇవి నివర్తించు.

అగ్నిమూఖచూర్ణము ౭౮

హింశుభాగో భవేదేకో వచా చ ద్విగుణా భవేత్,
సిప్పలీ త్రిగుణా జ్ఞేయా శృంగబేరం చతుర్దణమ్. 60

యవానికాపంచగుణాషడ్గుణాచ హరితకీ,
చిత్రకం సప్తగుణితం కుష్ఠం చాష్టగుణం భవేత్. 61

ఏతద్వాతహరం చూర్ణం పీతమాత్రం ప్రసన్నయా,
విబేద్ధధో మస్తు నావాసురయా కోష్ణవారిణా. 62

ఉదావర్తమజీర్ణం చ స్త్రీహానముదరం తథా,
అంగాని యస్య శీర్ష్యంతే విషం వా యేన భక్షితమ్. 63

అర్శోహరో దీపనశ్చ శూలఘోషో గుల్మనాశనశి,
చూర్ణోహ్యగ్నిముఖో నామ్నా స క్వచిచ్ఛ్రీతిహస్యతే. 64

తా. ఇంగువ ౧ భాగము, వసతి భాగములు, పిప్పలి 3 భాగములు, కొంత ర భాగములు, క్షిమము ౫ భాగములు, కరకవొలుపు ౬ భాగములు, చిత్రమూలము ౭ భాగములు, కోష్ణువు ౮ భాగములు, వీటినిన్నియు చూర్ణించి, పెరుగుమీడితేట, సారాయి, కొంచుము ఉష్ణముగనుండు నుదకము, వీటిలో దేనిచ్చేనైనను పుచ్చుకొనిన, ఉదావర్తము, అజీర్ణము, ప్లీహ, ఆనాహము, ఉదరము, ఆవయవములు కుష్మించుట, విషభక్షణమువలన గలిగినదోషము, అర్శుస్సు, కూల, గుల్మము, కౌసు, క్వాస, తీయ, ఇవియన్నియు నివర్తించుటయేగాక, దీపనము సహితము గలుగును. ఇది అగ్నిమూఖచూర్ణ మనబడు.

చిత్రకాదిచూర్ణము ౭౯

చిత్రకో నాగరం హింశుపిప్పలీపిప్పలీ జటా,
చవ్యాజమోదామరిచం ప్రత్యేకం కర్ష సమ్మితమ్. 65

స్వర్ణకాచయవతౌర సింధుస్సోవర్షలం బిడమ్,

సాముద్రకం రోమకం చ కోలమాత్రాణి కారయేత్. 66

ఏకీకృత్యాఖిలం చూర్ణం భావయేన్నాతులుంగజైః,
రస్యైర్దాడిమజైర్వాపి శోషయేదాతపేన చ. 67

ఏతచ్ఛూర్ణం జయేద్గుల్తం గ్రహణీమామజాం రుజమ్,
అగ్నిం చ కురుతే దీప్తం రుచికృత్కఫనాశనమ్. 68

తా. చిత్తమూలము, శొంఠి, ఇంగువ, పిప్పలి, పిప్పలిమూలము, చవ్యము, ఆజామోదము, మిరియాలు, ఇవి ప్రత్యేకము గ కర్ణము, సర్జకౌరము, యవఝిరము, సైంధవలవణము, సావర్చలవణము, బిడాలవణము, సాముద్రలవణము, రోమకలవణము (చవిటివుప్ప) ఇవి ప్రత్యేకము శోలప్రమాణము ఇవియన్నియు చూర్ణించి, మాడిఫలరసము, దాడింబవిత్తులరసము, వీటిచే భావనజేసి, యొడించి నేవించిన గుల్మము, గ్రహణి, ఆమరోగము, కఫము, వీనిని నశింపజేయుటయే గాక, అగ్నిదీప్త రుచి, వీటిని సగా గలుగజేయు.

— ౧౭ పూతికాదిచూర్ణము ౧౭ —

పూతీకపత్రగజచిర్భిటచవ్యవహ్ని
వ్యోమం చ యుక్తరచితం లవణోపధానమ్,
దధ్నా విచూర్ణ్య దధి మస్తుయుతం ప్రయోజ్యం
గుల్మోదరశ్వయధుపాండుగదోద్భవేషు. 69

తా. కంఠకానుగఆకులు, పాపరబుడమనేగు, చవ్యము, చిత్తమూలము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, సైంధవలవణము వీటిని సమభాగములుగ చూర్ణించి పెరుగు, పెరుగుమిదితేట వీటితో నేవించిన, గుల్మము, ఉదరము, వాపు, పాండువు ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ హస్తీకణ్ఠాదిచూర్ణము ౧౮ —

తక్రైర్గుల్మోదరహారీ హస్తీకణ్ఠీ చ కర్షికా,
తిలమూలకపాయేణ బ్రహ్మాదండ్యాస్తు మూలకమ్. 70
యష్ఠీ త్రికటుచూర్ణం చ యుక్తం పానేథ గుల్మజితే,

తా. బలరక్కసిగడ్డ గ కర్ణము మజ్జిగతోనూరి పుచ్చుకొనిన, గుల్మోదరములు హరించు, బ్రహ్మాదండివేరు, యష్ఠిమధుకము, త్రికటుకములు వీటిని చూర్ణించి సువ్యవేరు కషాయమునందు నేవించినను గుల్మము నివర్తించు.

— ౧౭ ఊరాదిచూడము ౧౭ —

ఊరద్యయానలవ్యోషనీలవణపంచకమ్. 71

చూర్ణితం సర్పిషా పేయం సర్వగుల్తోదరాపహమ్,

తా. సర్పఊరము, యవఊరము, చిత్రమూలము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, నీలివేరు, పంచలవణములు వీటినిన్నియు చూర్ణించి నెయ్యితో నేవించిన సర్వగుల్లములు, ఉదరము వీనిని నివర్తింపజేయు.

— ౧౮ దస్త్యాదిఘటికలు ౧౮ —

దస్త్రహింసుయవఊరా లాబుబీజం కణా గుడః. 72

స్నుహిక్షీరేణ గుటికా సర్వేషాం కర్ష మాత్రికా,

భక్షితా రక్తగుల్ఫ్ని రుధిరస్యావకారిణీ. 73

తా. దంతివేళ్లు, ఇంగువ, యవఊరము, సారవిత్తులు, పిప్పళ్లు వీటిని చూర్ణించి లెల్లముజేర్చి బొంతజముడుపాలతో నూరి కర్షప్రమాణము మాత్రము జేసి అందొకమాత్రచొప్పున నేవించిన రక్తగుల్లము నివర్తించుటయే గాక రుధిరస్యావమును జేయు.

— ౧౯ పారదాదిఘటికలు ౧౯ —

పారదం శిఖితుత్తం చ జేపాలం గంధకం సమమ్, 74

ఆరగ్వధఫలం కృష్ణాం వజ్రక్షీరేణ మర్దయేత్.

మాషమాత్రాం వటిం ఖాదేత్ స్త్రీణాం గుల్తోదరప్రణుత్,

తా. శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము, శుద్ధిచేసిన జేపాలములు, శుద్ధిచేసిన గంధకము, కేలగిజరు, పిప్పళ్లు వీటినిన్నియు సమభాగములుగ ఖల్వము నందునిచి బొంతజముడుపాలతో మర్దించి మాషమాత్రము వటికలుజేసి అందొకమాత్రచొప్పున భక్షించిన స్త్రీలయొక్క గుల్తోదరము మానును.

— ౨౦ శత్యాదికాంకాయనగుటికలు ౨౦ —

శతీం పుష్కరమూలం చ దస్త్రీచిత్రకమాఢకీమ్. 75

శృంగబేరం వచాం చైవ సలికాని సమాహారేత్.

త్రివృతాయాః పలం చైవ కుర్యాత్త్రీణి చ హింసునః. 76

యవఊరం పలే ద్వే చ పలే చామ్లవేతసమ్,

యవ్యాన్యజాజీమరిచం ధాన్యకం చేతి కార్షికమ్. 77

ఉపకుల్యాజమోదాభ్యాం తథాచాప్యమికామసి,

మాతులుంగరసోపేతాం గుటికాం కారయేద్భిషక్.

78

తాసాం త్యేకాపిబేద్వే. వా తిస్తోవాథ సుఖాంబునా,
అన్లైశ్చ మద్వైర్యుషైశ్చ ఘృతేన పయసాథవా.

79

ఏషా కాంకాయనేనోక్తా గుటికా గుల్లనాశనీ,

తా. కచ్చారములు, పుష్కరములము, నేపాశములు, చిత్రమాలము, తువరిమున్ను, కొంతి, వస. తెగడ, ఇవి ప్రత్యేకము ౧ పలము; ఇంగువ 3 తులములు, యవతొరము, అమ్మవేతనము ఇవి ప్రత్యేకము ౨ పలములు; ఓమము, జీలకఱ్ఱ, మిరియాలు, ధనిగూలు ఇవి ప్రత్యేకము ఒకకర్ణము; విప్పలిచూర్ణము, అజామోద చూర్ణము ఇవి ౨ పలములు; వీటినిన్నిటిని మాదీఫలగ్రసముచే మద్దించి మాత్రలుచేసి అందొకమాత్రగాని, రెండుగాని, మూడుగాని, ఉష్ణోదకముతోగాని అన్నవర్ణముతోగాని, మద్యముతోగాని, యూషము, ఘృతము, పాలు వీటితోగాని పుచ్చుకొనిన గుల్లము నివర్తిండు. ఇది కాంకాయనమునిచే శిష్టబడిన కాంకాయనగుటికయనబడు.

—ॐ యవాన్యాదిగుటికలు ॥—

యవానీజీరకం ధాన్యం మరిచం గిరికర్ణికా.

80

అజమోదోపకుంచ్యో చ చతుశ్శాణం పృథక్ పృథక్,
హింసుషట్ శాణకం కార్యం శాణం లనణపంచకమ్.

81

త్రివృతాష్టమిణైశ్శాణైః ప్రత్యేకం కల్పయే త్సుస్థః.

దస్తీ శతీ పౌష్కరం చ విడంగం దాడిమం శివా.

82

చిత్రాస్తువేతనశ్శుంఠీ శాణైష్టోడశేభిః పృథక్,

బీజపూరరసేనైషాం గుటికాం కారయేద్భుధః.

83

ఘృతేన పయసా చాన్లరసై గుష్ణోదకేన వా,

విబేత్కాంకాయనప్రోక్తా గుటికా గుల్లనాశనీ.

84

మద్వేన వాతికల గుల్లం గోతురేణ చ స్తు ధికమ్.

మూత్రేణ కఫగుల్లం చ దశమూలైస్త్రిదోషజమ్.

85

ఉష్ణీదుగ్ధేన నారీణాం రక్తగుల్లం నివారయేత్,

హృద్రోగం గ్రహణీశూలం క్రిమినర్శాంసి నాశయేత్.

86

తా. ఓమము, జీలకఱ్ఱ, ధనిగూలు, మిరియాలు, తెల్లగంటెన, అజామోదము, సన్నయాలకులు ఇవి ప్రత్యేకము వాలుగుశాణములు, ఇంగువ ఆరు శాణములు, పంచలవణములు ప్రత్యేకము ౧ శాణము, తెల్ల తెగడ ౨ శాణములు, నేపాశ

ములు, కచ్చారములు, పుష్కరమూలము, వాయువిడంగములు, దాడింబవొలుపు, పులికొవొలుపు, పిప్పలి, ఆసువేతసము, శొంఠి ఇవిప్రత్యేకము ౧౯ కాణములు వీటినన్నియు; సేకముగ జేర్చి చూర్ణించి మాడిఫలరసముతో మర్దించి మాత్రలు జేసి అందొకమాత్రచూర్ణమున నెయ్యి, పాలు, ఆమ్లరసము, ఉష్ణోదకము వీటిలో దేనితో నైనను పుచ్చుకొనిన, గుల్మము నివర్తించు. మరియు మద్యముతో నేవించిన వాళగుల్మము, పల్లెరువేళ్లకషాయముతో పుచ్చుకొనిన పైత్యగుల్మము, గోమూత్రముతో పుచ్చుకొనిన కఫగుల్మము, దశమాలకషాయముతో పుచ్చుకొనిన సన్నిహితగుల్మము, ఓంకెపాలతో నేవించిన ప్రీలయొక్కరక్తగుల్మము, హృద్రోగము, క్రూరహణికూల, క్రిమి, ఆర్కసు ఇవి నశించు.

— ౧౧ నాగాదిగుటికలు లేక గుల్మకుఠారము ౧౧ —

నాగవంగాభ్రీకం కాస్తం సమం తామ్రం సమాంశకమ్,
జంబీరన్వరసైర్లులప్టావ్ వటీగుంజాప్రమాణికా. 87

మధునార్ద్రాకనీరేణ ఘోరయుగ్మేన సేవితా,
అజీర్ణమప్లపిత్తం చ హృత్పావోష్ణ్యద్దరశూలకమ్. 88

నామ్నా గుల్మకుఠారోయం సర్వాన్మల్తాన్వ్యపోహతి,

తా. నాగభస్మము, వంగభస్మము, ఆభ్రీకభస్మము, కాస్తభస్మము ఇవి సమములు వీటికన్నిటికి సమం తామ్రభస్మము, వీటిని శిల్పమునందునిచి నిష్పపండ్లరసముతో నూరి గురిగింజలంత గుళికలు జేసి అందొకగుళికచూర్ణమున న్నుష్ణఘోరము, యవఘోరము వీటిని చూర్ణించి అల్లపురసము తేనె చేర్చి ఈ ఆసుపానముతో నేవించిన అజీర్ణము, అప్లపిత్తము, హృదయకూల, పార్శ్వకూల, ఉదరకూల, సర్వగుల్మములు నివర్తించు.

— ౧౨ చించాశంఖ వటికలు ౧౨ —

చించాఘోరం న్నుహీఘోరమర్కఘోరం పలం పలమ్. 89

ద్విపలం శంఖభూతిం చ రామతం చ పలార్థకమ్,
లవణాని చ సర్వాణి పలమాత్రాణి యోజయేత్. 90

ఘోరద్వయం పలార్థంచ సర్వమేకత్ర చూర్ణయేత్,
జంబీరకరసైర్ల్య మనలేన దినత్రయమ్. 91

భృంగరాజన్య నిర్గుండీముండ్యోశ్చైవ ద్రవైః పృథక్,
ఆర్ద్రాకన్య రసేనైవ ప్రత్యేకం మర్దయేద్దినమ్. 92

భదరీబీజమాత్రాం తు వటికాం కారయేద్భివక్,

ఏకై కాం భక్షయేత్ప్రతః పంచగుల్మస్వప్రోహతి. 93

సర్వశూలం నిహన్త్యాశు హ్యజీర్ణం చ విషూచికామ్,
మందాగ్నిం నాశయేచ్ఛీఘ్రం పథ్యం లాస్యవనిజ్జమ్. 94

చించాశంఖవటీనామ్నా గ్రహణీ రోగహృత్పరా,

తా. తింత్రిణీక్షారము, బొంతజెముడుక్షారము, జిల్లేడుక్షారము వీటిని ప్రత్యేకము ౧ పలము, శంఖభస్మము ౨ పలములు, ఇంగువ ఆరపలము, సంగలనణములు ప్రత్యేకము ౧ పలము, యవక్షారము, సర్వక్షారము ఇవి ప్రత్యేకము ఆరపలము వీటి నన్నియు ఖల్మమునందునిచి చూర్ణించి నిమ్మపండ్లరసముచే మర్జించి పిదప చిత్రమాల కషాయముతో మూడుదినములు మర్దించి గుంటగలగర, వానిలి, నేలతాడిగడ్డలు, అల్లము వీటిరసములతో ప్రత్యేకము ఒక్కొక్కదినము భావనజేసి శేగుగింజలంత మాత్రలుజేసి యొక్కొక్కమాత్రవొప్పున ప్రాతఃకాలమునందు నేవించిన పంచ గుల్మములు, సర్వశూలము, ఆజీర్ణము, విషూచిక, మందాగ్ని, గ్రహణీరోగము ఇవి నివర్తించు. దీనికి పథ్యము నూనె పులుసు వీటిని వర్జించవలయు.

శంఖద్రావకము ౪౭

స్ఫటికం పలమేకం చ సైంధవం పలమేవ చ. 95

ద్విపలం యవజక్షారం ద్విపలం నవసాగరమ్,
చతుఃపలం సురాక్షారం కాసీసంచ పలార్థకమ్. 96

డమరూయంత్రయోగేన ఛుల్క్యాంస్తై బదరీం ధనైః,
సాధయేల్లాఘవాస్తూర్ణం శంఖద్రావరసః పరః. 97

గుల్మాదిసర్వరోగేషు దేయస్సర్వసుఖప్రదః,

తా. పటిక ౧ పలము, సైంధవలవణము ౧ పలము, యవజక్షారము ౨ పలములు, నవాసారము ౨ పలములు, సురాక్షారము ౪ పలములు, కాసీసము ౪ పలము వీటిని డమరూయంత్రమునందునిచి పొయిమీద బెట్టి, శేగుకణ్ణులచే మంటచేసి, లాఘవముగ ద్రావకమును దించుకొని దానిని నేవించిన, గుల్మాదిసర్వరోగములు నివర్తించి కుఖమును గలుగంజేయు.

ఆస్యచ్చు ౪౮

సైంధవం చ యవక్షారం నవసారంత్రైవచ. 98

ప్రత్యేకం ద్విపలం గ్రాహ్యం సురాక్షారం చతుఃపలమ్,
స్ఫటికం పలమేకం చ కాసీసంచ పలార్థకమ్. 99

సర్వమేకత్ర సంయోజ్యం డమరూయంత్రమధ్యగే,
 సుల్బ్యాం ప్రరోహయే త్తత్తు జ్యాలయేత్తది రేంధనైః. 100

ద్రావితం తత్సమాదాయ తేజోరూపం జలప్రభమ్,
 ద్రావయేదఖిలాణ్ ధాతుణ్ వరాటాంశ్చ న సంశయః. 101

శంఖద్రావరసో నామగుల్తోదరహరః పరః,

తా. సైంధవలవణము, యవక్షౌరము, నవాసారము ఇవి ప్రత్యేకము అ పలములు, గురాకౌరము ర పలములు, పటిక ౧ పలము, కాసీసము ౪ పలము వీటి నన్నియు సేకముగ జేర్చి, డమరూయం త్రమధ్యమున వైచి, పొయిమిద నునిచి, చండ్ర కణ్ణులచే మంటువైచి క్రమముగ ద్రావకమును దీసిన, అది స్వచ్ఛముగ నీరువలెనుండు. అది అఖిలధాతువులను, గవ్యలు మొదలైనవాటిని ద్రవంపజేయు. దీనిని సేవించిన గుల్మోదరములు నివర్తించు.

— ౧౦ వాతగుల్మమునకు హపుషాదిఘృతము ౧౦ —

హపుషాజాజిపృథ్వీకా పిప్పలీమూలచిత్తకైః. 102

క్షీరమూలక కోలానాం రసైశ్చ విపచేద్ధృత్తమ్,
 వాతగుల్మారుచిశ్వాసశూలా నాహజ్యరార్యసామ్. 103

గ్రహణీయోనిదోషాణాం ఘృతమేతన్నివారకమ్,

తా. బోడతరము, జీలకణ్ణు, పెద్దయాలకులు, మోడి, చిత్తమూలము వీటిని కషాయము, పాలు, రేగుఆకు రసము, నెయ్యి వీనిని చేర్చి ఘృతముగ వండి సేవించిన వాతగుల్మము, ఆరుచి, శ్వాస, శూల, ఆనాహము, జ్వరము, అర్చుస్సు, గ్రహణి, యోనిదోషము ఇవి యన్నియు నివర్తించు.

— ౧౧ హింగాద్విఘృతము ౧౧ —

హింగుసౌవర్చలత్ర్యూషసింధుదాడిమబీజకైః. 104

పుష్కరాజాజిధాన్యాకై రమ్లవేతసచిత్తకైః,
 అశ్వగంధావచాభి శ్చ నిర్గుండీసకచూరకైః. 105

పుష్కచూర్ణైః కర్షమితైః ప్రస్థం చైవ ఘృతం పచేత్,
 యావద్ఘృతావశేషం స్యాత్ పలార్థమనుశీలయేత్. 106

వాతగుల్మం చ శూలం చాప్యానాహం చ వినాశయేత్,

తా. ఇంగువ, సౌవర్చలవణము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, సైంధవలవణము, దాడింబిత్తులు, పుష్కరమూలము, జీలకణ్ణు, ధనియాలు, అమ్లవేతసము, చిత్తమూ

అను, పెన్నేరుగడ్డ, వస, వావిలి, కచ్చారములు వీటినన్నియు ప్రత్యేకము
 ౧ కర్షము చూర్ణించి, ప్రస్థము నెయ్యియుండువైచి, నెయ్యి మిగులునటుల ఘృతపక్వ
 ముగ కాచి, అరపలమువంతున పుచ్చుకొనిన, వాతగుల్మము, హూల, ఆనాహము
 ఇవి నివర్తించు.

◌◌ పిత్తగుల్మమునకు ద్రాక్షోదీఘృతము ◌◌

ద్రాక్షోమధుకఖర్జూర విదారీః సశతావరీః. 107

పరూషకాణి త్రిఫలాం సాధయేత్పలసమ్మతాః,
 జలాథకే పాదశేషే రసమామలకస్య చ. 108

ఘృతమిక్షురసం క్షీరమభయాకల్కపాదికమ్,
 సాధయేచ్చ ఘృతం సిద్ధం శర్కరాక్షోద్రపాదికమ్. 109

ప్రయోజ్యం పిత్తగుల్మముం సర్వగుల్మవికారనుత్,

తా. ద్రాక్ష, యష్టిమధుకము, ఖర్జూరము, నేలగుమ్మడు, చల్లపిల్లిగడ్డలు, చిట్టిత,
 త్రిఫలములు వీనినన్నియు ప్రత్యేకము ౧ పలముచొప్పన ఒక ఆధకప్రమాణ
 ముదకమునందువైచి నాలవపాలు మిగులునటుల కషాయముకాచి అందు ఉశ్నికెపండ్ల
 రసము, నెయ్యి, చెరుకురసము, పాలు, కరక్కాయకల్కము, చక్కెర వీటిని
 మైకషాయమునకు ప్రత్యేకము నాలవపాలుచేర్చి, ఘృతపక్వముగ కాచి నాలవపాలు
 తేనెచేర్చి కలిపి పుచ్చుకొనిన పిత్తగుల్మము, సర్వగుల్మములు నివర్తించు.

◌◌ త్రాయమాణఘృతము ◌◌

జలే దశగుణే క్వాధ్యం త్రాయమాణా చతుఃపలమ్. 110

పంచభాగావశిష్టంతుకలై స్సంయోజ్య కార్షిక్వైః,
 రోహిణీ కటుకా ముస్తాత్రాయమాణా దురాలభా. 111

ద్రాక్షో తామలకీ వీరాజీవస్తీ చందనోత్పలే,
 రసస్యామలకానాం చ క్షీరస్య చ ఘృతస్య చ. 112

పలానిపుకగష్టాష్టే సమ్యగ్త్వావిపాచయేత్,
 పిత్తగుల్మం రక్తగుల్మం విసర్పం పిత్తజం జ్వరమ్. 113

హృద్రోగం కామలాం కుష్ఠం హన్యాదేతద్వృతోత్తమమ్,

తా. కలుగ్రామగు ర పలములు, రం పలముల నీళ్లయందుంచి అయిదవ
 భాగము మిగులునటుల కషాయముకాచి వడియగట్టి అంబు కరకపీడిలు కటుక
 రోహిణి, తుంగము స్తలు కలుగ్రామగు, దూలగొండి, ద్రాక్ష, నేలయుశ్నికె కలబంద,
 తిప్పతీగ, చందనము, కలువదుంప యీ ఔషధములను ప్రత్యేకము ౧ తులము

చొప్పున చేర్చి కల్పముజేసి అల్లపురసము నెయ్యి సాలు వీనిని ప్రత్యేకము ర పలములుచేర్చి ఘృతము మిగులునటులకొని నేవించిన పిత్తగుల్మము, రక్తగుల్మము, విగుర్చి, పిత్తజ్వరము, హృద్రోగము, కామిల, కుమ్మ ఇవి నివర్తించు.

— ౧౭ కఫగుల్మమునకు పిప్పలీఘృతము ౧౬ —

పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రకనాగలైః. 114

పలికై స్వయవక్షోరైః ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్ ,

క్షీరప్రస్థేన తత్సర్పిర్వాన్తిగుల్మం కఫాత్ కమ్. 115

గ్రహణీపాండురోగఘ్నం స్లిహాకాసజ్వరాపహమ్,

తా. పిప్పలి, పిప్పలిమూలము, చవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి వీనిని ప్రత్యేకము ర పలమువంతునజేర్చి అష్టమాంశము మిగులునట్లుగ కొని అందు నెయ్యి యవక్షోరము పాలు వీనిని ప్రత్యేకము ర ప్రస్థముచేర్చి ఘృతపక్వముగకొని నేవించిన కఫగుల్మము, గ్రహణి, పాండురోగము, స్లిహా, కాస, జ్వరము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ గుల్మోదరమునకు వట్టలఘృతము ౧౬ —

షడ్భిః పల్లెర్ గధజాఫలమూలచవ్య విశ్వోషధజ్వలనయావకకల్పపక్వమ్. 116

ప్రస్థం ఘృతస్యదశమూల్యురుబూకభార్దీక్వాఢేషిగోపయసి

దధ్ని చ వట్టలూభ్యమ్,

గుల్మోదరారుచిభగందరవహ్నిమాంద్యకాసజ్వరక్షయశిరోగ్రహ

జాన్వికారాణ్. 117

సద్యశ్శవం నయతి యే చ కఫానిలోఢ్ఠాస్సర్పిస్తు వట్టలమిదం

ప్రవదన్తి తజ్జాః,

తా. పిప్పలి, పిప్పలిమూలము, చవ్యము, శొంఠి, చిత్రమూలము, యవక్షోరము వీనిని ప్రత్యేకము ర పలమువంతునజేర్చి కల్పముజేసి యీకల్పము, నెయ్యి ఒక ప్రస్థము, దశమూలములు ఆముదపునేరు గంటుభారంగి వీటికమాయము, పాలు ప్రత్యేకము ౬ ప్రస్థములు, వీనినన్నియు నేకముగజేర్చి ఘృతపక్వముగవండి నేవించిన పెరుగు ఇవి గుల్మము, ఉదరము, అరుచి, భగందరము, అగ్నిమాంద్యము, కాస, జ్వరము, తీయ, శిరశ్కూల, కఫవాతజనితవ్యాధులు ఇవి నివర్తించు.

— ౧౯ స్నుహీక్షీరాదిఘృతము ౧౬ —

స్నుహీక్షీరం పలే ద్వే తు ప్రస్థార్థం చైవ సర్పిషః. 118

- కంపిల్లం పలమేకం తు పలార్థం సైంధవస్య చ,
 త్రివృతాయాః పలం చైకం ధాత్ర్యాః కుడుపమేవ చ. 119
- తోయప్రస్థేన విపచేచ్ఛైవం మృద్వగ్నినా భిషక్,
 కర్షప్రమాణం దాతవ్యం జఠరస్థీహఃకుల్కినే. 120
- తథా కఫజరోగేషు యుంజీత మతిమాన్విషక్,
 ఏతద్గుల్కా సమీరోత్థా నిహన్తి సపరిగ్రహాన్. 121
- నిహన్త్యేషప్రయుక్తోహి వాయుర్జలధరానిన,
 పంచగుల్కవధోపాయః సర్పి గేతప్రకీర్తితమ్. 122
- సర్వాసురవధార్థాయ యథా వజ్రం సురప్రభోః,

తా. బొంతజెముడుసాలు ౨ పలములు, నెయ్యి ౧ పలములు, కంపిల్లము ౨ పలములు, సైంధవలవణము ౪ పలము, తెగడ ౧ పలము, ఉశిరికెవొలుపు ౪ పలములు వీనిని ౧౬ పలముల నీళ్లయందువైచి మర్చిదాగ్నిచే ఘృతపక్వముగవండి పిదప కర్షప్రమాణమువంతున నేవించిన ఉదరము, ప్లిహ, గుల్మము, కఫరోగము, వాతగుల్మములు మొదలగు పంచగుల్మములు ఇవి అన్నియు నివర్తించు.

— శ్లోకములు —

- శ్వేతకృష్ణం తథా హింకుప్రతినిష్కద్వయం ద్వయమ్. 123
- క్షౌరం తత్త్రిఫలాచూర్ణం దశభాగం సుచూర్ణితమ్,
 కల్కం గోక్షీరతః పిష్ట్యా పూర్వం తైలం స్నుహీస్థితమ్. 124
- పచేత్తైలావశేషం తు పిబేన్నిష్కద్వయం ద్వయమ్,
 విరోకాస్తే తు తక్రేణ శాల్యన్నం భోజయేల్లఘు. 125
- చతుర్ద్విన్నాస్తే దాతవ్యమిదం తైలం న నిత్యశః,
 గుల్మం జలోదరం స్థీహం శూలంచ శ్వయంఘం జయోత్.

తా. తెల్లచెంగల్వకోళ్లు ౧ భాగము, ఇంగువ ౧ భాగము, యవక్షీరము ౧ భాగము, త్రిఫలచూర్ణము ౧౦ భాగములు, వీనిని గోమూత్రముతో కల్కముచేసి అందు నూనె బొంతజెముడుసాలుజేర్చి తైలము మిగులునటులకాచి గొడునిష్కములు పానముచేసిన భేదలగు. పిదప శాల్యన్నమును మజ్జిగతో లఘువుగ భుజించవలయు. ఇటుల నాలుగుదినముల కొకపర్యాయము పుచ్చుకొనవలయు. ప్రతిదినము తీసుకొనం దగదు. ఇటులంజేసిన గుల్మము, జలోదరము, ప్లిహ, శూల, బాపు ఇవి నశించు.

— ౧౭౭ దశమూలాదితైలము ౧౭ —

దశమూలకణా ద్రాక్షా శ్యామా ధాత్రీ పలం పలమ్,
 ప్రస్థమేరండతైలస్య ప్రస్థపట్కం గవాం పయః. 127
 పచేతైలావశేషం తు తతైలం కఫగుల్మనుత్,

తా. దశమూలములు, పిప్పళ్లు, ద్రాక్ష, కరక్కాయ, ఉళిరికెవొలుపు వీని ప్రత్యేకము ౧ పలముచేర్చి కషాయముకాచి అందు ఆముదము ౧౭ పలములు, ఆవుపాలు ౯౭ పలములుజేర్చి తైలము మిగులునటుల కాచి సేవించిన కఫగుల్మము నివర్తించు.

— ౧౭౮ సైంధవానితైలము ౧౭ —

సైంధవం చిత్రకం దంతీ శక్రాహ్వం చ పలం పలమ్. 128
 ద్వాత్రింశత్పలగోమూత్రైః పచేదప్తావశేషకమ్,
 కషాయస్య సమం తైలం క్షిప్త్వా తం చ విపాచయేత్. 129
 తైలావశేషముత్తార్య మనుపానైః విభేత్సదా,

తా. సైంధవలవణము, చిత్రమూలము, నేపాళములు, కొడిశపాల వీని ప్రత్యేకము ౧ పలమువంతునను, 3౦ పలముల గోమూత్రమునందువైచి యొనిమిదవ పాలు మిగులునటుల కాచి కషాయమునకు సమము తైలముజేర్చి తైలము మిగులు నటుల కాచి అనుపానయుక్తముగ పుచ్చుకొనిన గుల్మరోగము నివర్తించు.

— ౧౭౯ గుల్మమునకు పథ్యములు ౧౭ —

స్నేహస్వేదో విరేకశ్చ వస్త్రీర్నాహుశిరావ్యధః. 130
 లంఘనం వర్తిరభ్యంగః స్నేహపక్వే తు పాటనమ్,
 సంవత్సరసముత్పన్నాః కలమా రక్తశాలయః. 131
 ఖండః కులుత్థయూషశ్చ ధన్వమాంసరసస్పూరా,
 గవామజాయాశ్చ పయో మృద్వీకా చ పరూషకమ్. 132
 ఖర్జూరం దాడిమం ధాత్రీ నాగరం చాష్లువేతనమ్,
 తక్రమేరండతైలం చ లశునం బాలమూలకమ్. 133
 పత్తూరో వాస్తుకం శిశు యవతూరో హరీతకీ,
 రామతం మాతులుంగం చ త్రూషణం సురభీజలమ్. 134
 యదన్నం స్నిగ్ధముష్ణం చ బృంహణం లఘుదీపనమ్,
 వాతానులోమనం చైవ పథ్యం గుల్మే నృణాం భవేత్. 135

తా. స్నేహము, చమటడీయుట, విరేచనము, వస్త్రీకర్మ, బాహుశిరావేధ,

లంఘనము, గుడవర్తి, అభ్యంగము, స్నేహసానముచే పక్వమైనపిదప శస్త్రుకర్మము జేయుట, మరియు, సంవత్సరముగడచిన యొజ్జిబియ్యపుఅన్నము, ఖండశర్కర, ఉలవలయుషము, ఆరణ్యజంతుమాంసరసము, మద్యము, అవుపాలు, మేకపాలు, ధ్రాక్ష, ఫాలసాపండు, ఖర్జూరము, దాడింబపండు, ఉసిరికెవొలుపు, శొంఠి, ఆమ్లవేతనము, మజ్జిగ, ఆముదము, వెల్లుల్లి, లేతముల్లంగి, మొద్దుబచ్చలి, చక్కెరపుకూర, మునగకాయ, యవతొరము, కరక, ఇంగువ, మాదీఫలము, త్రికటుకములు, గోమూత్రము, మరియు స్నిగ్ధము ఉష్ణము బృంహణము. అఘృణ దీపనము ఇవిగలఅన్నములు వాతానులోమనము ఇవి గుల్మరోగమునందు పథ్యములని తెలియవలయు.

అపథ్యములు ౧౯

వాతకారీణి సర్వాణి విరుద్ధాన్యశనానిచ,
వల్లూరం మూలకం మత్స్యం మధురాణి సలానిచ. 136

శుష్కం శాకం శమీధాన్యం విష్టంభీని గురూణిచ,
అఘోవాయుశ్శక్తృన్మాత్ర వేగమశ్రువిధారణమ్. 137

వమనం జలపానం చ గుల్మరోగీ పరిత్యజేత్,

తా. వాతకరములగు సర్వపదార్థములు, విరుద్ధములగుఅన్నములు, శుష్కమాంసము, ముదర ముల్లంగి, మత్స్యములు, మధురములగుఫలములు, శుష్కశాకములు, ద్విదళధాన్యము, మలబద్ధకరములగు అన్నములు, గురుకరాస్తములు, అఘోవాయువు, మలము మాత్రము కన్నీరు వీటివేగనిరోధము, వమనము, మిక్కిలి జలపానము వీటిని గుల్మరోగి విడువవలయు.

హృద్రోగ ప్రకరణమ్.

హృద్రోగ కర్తవిపాకము ౨౦

ఉదక్యా వీషీతం భుక్త్వా జాయతే క్రిమిలోదరక,
గోమూత్రయావకాహారస్సప్తరాత్రేణ శుధ్యతి. 1

తా. బహిష్కృతమౌషధిచే చూడబడిన అన్నమును భుజించినవాడు ఉదరముధ్యున క్రిములంగలవాడుగ జనించు. ఇదియ హృద్రోగ మనంబడు. తన్నివృత్తికై ఏడుదినములు గోమూత్రమునందు యవలను పచనజేసి భుజించవలయు.

అన్యచ్చ—

అభక్త్యభక్షణే చైవ జాయంతే కృమయో హృది,
అథవా తద్విశుద్ధ్యగ్ ముపోవ్యం భీష్మ పంచకమ్.

2

తా. అభక్త్యపదార్థభక్షణముచే సగా ఉదరమున క్రిములుగలుగు. అది నివర్తించుటకై భీష్మపంచకమునను ఉపవాసమునను జేయవలయు.

అన్యచ్చ—

గజే చ నిహతే వాశ్వే కృమికుక్షీస్తు జాయతే,

తా. ఏనుగు లేక అశ్వము వీటిని జంపినవానికి ఉదరమున క్రిములు జనించు. అది నివర్తించుటకై పూర్వోక్తప్రాయశ్చిత్తములం జేయవలయు.

మృతే భర్తరి యా నారీ నీలవస్త్రం ప్రధారయేత్.

3

సా మృతా నరకం యాతి కృమికుక్షీస్తతః పరమ్,

తా. భర్తమగణమును శెందినపిదప యేస్త్రీ నీలవస్త్రమును ధరించినో ఆ స్త్రీయరణమును పొంది నరక బాధ ననుభవించి గెండవజన్మమునందు ఉదరమున క్రిములుగలదిగ జనించు.

—ॐ జ్యోతిశ్చాస్తాభిప్రాయము ॐ—

పాటితవృద్ధయో హిబుకే నిర్వాహనబాంధవార్త్యరతిసౌఖ్యః.

బాల్యే వ్యాధితదేహో నఖరో మధరో భవేత్సౌరా,

తా. జన్మకాలమునందు జన్మలగ్నమునకు నాలవయింటిలో శనియొందిన రొమ్ము నొప్పి వాచానాభావము బంధుపీడ భారాగ్రుణము బాల్యమునందే వ్యాధి నఖ కేకధారణము ఇట్టి లక్షణములు గలుగు.

—ॐ హృద్రోగనిదానము ॐ—

అత్యుష్ణగుర్భుష్ణకషాయతి క్షశ్రమాభిఘాతాధ్యయనప్రసంగైః. ౪
సందింతనై ర్వేగవిధారణైశ్చ హృదామయః పంచవిధః ప్రదివ్యః,

తా. అత్యుష్ణము, గుర్భుష్ణము. పులును, వగరు, జేడు, ఇవిగలపదార్థముల నేవించుట, శ్రమ, అభిఘాతము, యొల్లపు ఉధ్యయనముచేయుట, ఘైధునము, మల మూత్ర కేకనిధారణము ఇట్టి కారణములవలన హృద్రోగము జనించు. అది వాతాది భేదములచే అయిదువిధములుగ నుండు.

—ॐ హృద్రోగసంప్రాప్తి ॐ—

దూషయిత్వారసం దోషా విగుణా హృదయం గతాః.

6

హృది బాధాం ప్రకుర్వన్తి హృద్రోగం తం ప్రచక్షతే,

తా. వాతాదులు ప్రకోపించి రసధాతువును దూషితముగజేసి హృదయము
ందు ప్రవేశించి బాధను గలుగజేయుదానిని హృద్రోగ మని యొకరు.

— ౭౭ వాతజహృద్రోగలక్షణము ౭౭ —

అయన్యతే మారుతజే హృదయం తుద్యతే తథా. 7
నిర్మద్యతే దీర్యతే చ స్ఫోట్యతే పాట్యతే తథా,

తా. రొమ్మనీడ్చిపట్టుట, నూనులతో పొడిచినటులనుండుట, కట్టచే కలియ
బెట్టబడినటులనుండుట, రెండుగ పగలగొట్టబడినటులనుండుట, చీల్చబడినటుల
నుండుట, గొడ్డలిచే నరకబడినటులనుండుట, ఇట్టిలక్షణములుగలది వాతజహృద్రోగ
మని తెలియవలయు.

— ౭౮ పిత్తజహృద్రోగలక్షణము ౭౮ —

తృప్తశోషదాహమూర్ఛాస్పృశః పైత్రికే హృదయక్లమః. 8
ధూమాయనం చ మూర్ఛా చ స్వేదశ్శోషో ముఖస్యచ,

తా. దప్పి, కంఠముయొండుట, సర్వాంగదాహము, మూర్ఛ, హృదయమున
వ్యాకులముగ నుండుట, కంఠమునుంచి పొగవాసనగల తేవులువచ్చుట, మోహము,
స్వేదము, నోరుయొండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది పిత్తజహృద్రోగమని తెలిసికొన
వలయు.

— ౭౯ కఫజహృద్రోగలక్షణము ౭౯ —

గౌరవం కఫసంస్రావోఽరుచి వృమ్భోగ్నిమార్దవమ్. 9
మాధుర్యమపి చాస్యస్య బలా సా వర్తితే హృది,

తా. హృదయమునందు కఫము వ్యాపించుటవలన గురుత్వము, కఫస్పృశము,
ఆరుచి, నిశ్చలత్వము, అగ్నిమాంద్యము, నోరు తియ్యగనుండుట ఇట్టి లక్షణములు
గలది కఫజహృద్రోగమని తెలియవలయు.

— ౮౦ సన్నిపాతజహృద్రోగలక్షణము ౮౦ —

విద్యాత్త్రిదోషం త్వవి సర్వలింగమ్. 10

తా. వాతపిత్తకఫజహృద్రోగలక్షణములన్నియు గలిగియుండిన నది సన్ని
పాతజహృద్రోగమని తెలియవలయు.

— ౮౧ కృమిజహృద్రోగలక్షణము ౮౧ —

తీవ్రార్తితోదః కృమిజే సకంఠా శ్లేష్మనసంస్రవాః,
తమః శూలంచ హృల్లాసః అరుచిశ్శ్వావనేత్రతా. 11

తా. తీవ్రనుగుబాధ, పోటు, దురద, ఓకరింత, ఉమియుట, కండ్లుచీకటి, శూల, గుండెలో కలియబెట్టుట, అరుచి నేత్రములు నల్లగనుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన కృమిజహ్వనోగమని తెలియవలయు.

శ్లో హృద్రోగోపద్రవములు ౧౨

క్లోమసాదో భ్రమశ్శోషో జ్ఞేయాస్తేషాముపద్రవాః,
కృమిజే కృమిజాతీనాం క్లేష్టకాణాం చ యేమతాః. 12

సంస్తమ్భస్పజ్వరో ఘోరో రాక్ష్యం స్పర్శాసహిష్టుతా,
అధ్వానకుక్షీహృత్కంఠవాతవిష్ణా త్రరోధితాః. 13

తంద్రారోచకశూలాని తస్య లింగాని నిర్దిశేత్,

తా. క్లోమము కృశించియుండుట, భ్రమ, శోష, ఇవి హృద్రోగోపద్రవములని తెలియవలయు. మరియు కృమిహృద్రోగమునందు ఓకరింత, జొల్లుకొరుట, అతి పాకము, అరుచి, మూర్ఛ, వాంతి, తృష్ణ, కడుపుబ్బరము, కృశత్వము, వాపు, పీనస, ఇట్టి క్లేష్టహృద్రోగమునగలిగెడు ఉపద్రవములను, శరీరము స్తంభించియుండుట, ఘోరమగుజ్వరము, దూతుత, స్పర్శమును సహించలేకయుండుట, కడుపుబ్బరము, కుక్షి హృదయము కంఠము ఇవి అడుచుకొనుట, అపానవాయువు మలము మూత్రము ఇవి నిరోధింపబడుట, తంద్ర, అరోచకము శూల ఇవియును గలిగియుండు.

శ్లో పౌష్కరాదికషాయము ౧౩

క్వాథః కృతః పౌష్కరమాతులుంగపలాశపూతీకశతీసురాహ్వాః.
సనాగరాజాజివచాయవాహ్వాస్సత్రోరఉష్ణో లవణేన పేయః,

తా. పుష్కరమాలము, మాక్షిఫలపువేరు, మోడుగవేరు, సెనులడుగువేరు, కచ్చురములు, దేవదారు, శొంఠి, జీలకఱ్ఱ, వస వీటిని సమముగ చేర్చి కషాయము పెట్టి అందు యవత్రోరము సర్జిత్రోరము సైంధవలవణము చేర్చి ఉష్ణముగ పుచ్చుకొనిన హృద్రోగము నివర్తించు.

శ్లో దశమూలాదికషాయము ౧౪

దశమూలకృతః క్వాథః సయవత్రోరసైంధవః.
హృద్రోగగుల్మశూలాత్త్రీః కాసం శ్వాసం చ నాశయేత్,

తా. దశమూలములను కషాయము బెట్టి అందు యవత్రోరము సైంధవలవణము చేర్చి పుచ్చుకొనిన హృద్రోగము, గుల్మము, శూల, కాస, శ్వాస ఇవి నివర్తించు.

శ్లో ఏరండాదికషాయము ౧౫

షవనారిజటూద్విపలాష్టగుణే సలిలే పచితాయవజేన యుతమ్. 16

క్వథనం హృదయోద్భవపార్శ్వకటీ వ్యధనస్య విదారణసింహ నఖమ్,

తా. ఆముదపువేరు ౨ పలములు ౧౬ పలములనిశ్శయందువైచి కషాయము కాచి అందు యవతౌరముకలిపి పుచ్చుకొనిన హృదయశూల పార్శ్వశూల కటిశూల ఇవి నివర్తించుటకు సింహపుగోళ్లవలె పనిచేయును.

— ౧౭ బాంష్టికాదికషాయము ౧౭ —

బాంష్టికవిశ్వదహనా యవయావయావశూక

పత్త్యమయాబిడకణారుచక్రైర్నిహన్యాత్. 17

క్వాథస్సపుష్కరజటాభవవారిపీతో

హృద్రోగమగ్నివికలత్వమతి ప్రబద్ధమ్,

తా. ఇంగువ, శొంఠి, చిత్త్రమూలము, యవలు, యవతౌరము, కరక్కాయ వొలుపు, కోవ్వము, బిడాలవణము, పిప్పళ్లు, పాదిరిలవణము, పుష్కరమూలము వీటిని సముఘక కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన హృద్రోగము, అగ్నిమాంద్యము, మలబంధము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ నాగరాదికషాయము ౧౮ —

నాగరస్య పిబేదుష్టం కషాయం చాగ్నివర్ధనమ్.

18

కాసశ్వాసానిలహారం శూలహృద్రోగనాశనమ్,

తా. శొంఠికషాయము బెట్టి కొంచెము ఉష్ణముగ పుచ్చుకొనిన అగ్నిదీప్తిని గలంగజేయుటయే గాక కాస, శ్వాస, వాతము, శూల, హృద్రోగము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౯ వాతజహృద్రోగమునకు పిప్పల్యాదిచూర్ణము ౧౯ —

పిప్పల్యేలావచాహింగు యవతౌరోథ సైంధవమ్.

19

సావర్చలమథో శుంఠీ దీప్యశ్చేతి విచూర్ణితమ్,

పలం ధాన్యామ్లకౌలుత్థ దధిమద్యరసాదిభిః.

20

పాయయేచ్ఛుద్ధదేహస్య వాతహృద్రోగశాస్తయే,

తా. పిప్పళ్లు, ఏలకులు, వసు, ఇంగువ, యవతౌరము, సైంధవలవణము, సావర్చలవణము, శొంఠి, ఓమము వీటిని సమాంశములుగ చూర్ణించి ౧ పలముచొప్పున ధాన్యామ్లము లేక కులుత్థకషాయము లేక పిరుగు లేక మద్యము లేక మాంసరసము వీటిలో దేనితోనైనను వసున లేచనాదులచే శుద్ధుడగు చునుజానికొచ్చిన వాతజహృద్రోగము నివర్తించు.

శ్రీవృతాదిచూర్ణము ౧౯

శ్రీవృచ్ఛతీ బలా రాన్నా శుంతీ పథ్యస్సపేష్కరాః. 21
చూర్ణితావాపితా మూత్రే పాతవ్యాః కఫహృద్దదే,

తా. తెగడః చూర్ణములు, చిట్టాముట్టివేరు, రాన్న, శొంఠి, కరకవొలుపు, పుష్కరమూలము వీటిని చూర్ణించి గాని కషాయము బెట్టిగాని గోమూత్రమునందుజేర్చి పుచ్చుకొనిన హృదయరోగము నివర్తించు.

సూక్ష్మైలాదిచూర్ణము ౨౦

సూక్ష్మైలా మాగధీమూలం ప్రలీఢం సర్పిషా సహ. 22
నాశయేదాశు హృద్రోగం కఫజం సపరిగ్రహమ్,

తా. సన్నయాలకులు, మోడి వీటిని చూర్ణించి నేతితో పుచ్చుకొనిన ఉపద్రవయుక్తముగు కఫజహృద్రోగము నివర్తించు.

హింగుపంచకచూర్ణము ౨౧

విశ్వోషధేన రుచకేన సదాడిమేన
స్యా చ్చామ్లవేతనయుతః కృతహింగుభాగః. 23
తద్దింగుపంచకమిదం హృదయామయయఘ్నం
భేడాభిధానమునినాగదితం మునిభ్యః,

తా. శొంఠి, సోవర్పలవణము, దాడింబవొలుపు, ఆమ్లవేతనము, కేల్సిన ఇంగువ వీటిని సమాంశములుగ చూర్ణించి పుచ్చుకొనిన హృదయరోగము నివర్తించు. ఇది భేడనామకమునిచే శిష్యుబడిన హింగుపంచకచూర్ణమని తెలియవలయు.

హింగాద్విచూర్ణము ౨౨

హింగూ గ్రగంధా విడవిశ్వకృష్ణా కుష్మా భయాచిత్రకయావశూకై ౨.24
విబేత్ససోవర్పలపుష్కరాఖ్యంయవాంభసా శూలహృదామయఘ్నమ్,

తా. ఇంగువ, వస, బిడాలవణము, శొంఠి, విప్పళ్లు, చెంగల్యకోష్ఠ, కరకవొలుపు, చిత్రమూలము, యవకురను, సోవర్పలవణము, పుష్కరమూలము వీటిని చూర్ణించి యవలకషాయమునందుజేర్చి పుచ్చుకొనిన శూల, హృద్రోగము ఇవి నివర్తించు.

పాతాదిచూర్ణము ౨౩

పాతా వచా యవతొరమభయాచామ్లవేతనమ్.
దురాలభా చిత్రకం చ త్ర్యూషణం చ ఫలత్రికమ్, 25

శుంఠీపుష్కరమూలం చ తింత్రీణీకం సదాడిమమ్. 26

మాతులుంగస్య మూలాని శ్లషచూర్ణాని కారయేత్,
ఉష్ణోదకేన మద్యైర్వ్యా హృతాన్యేతాని పాయయేత్. 27
అర్యశూలే చ హృద్రోగం గుల్మం చాశు వ్యపోహతి,

తా. విషబొద్దివేరు, వస, యవకొరము, కరకవొలుపు, అమ్లనేత్రము, సూల గొండివేళ్లు, చిత్రమూలము, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, * శోంఠి పుష్కర మూలము, చింతబెరడు, దాడింబవొలుపు, మాడిఫలపుకేళ్లు వీనిని సమాంశములుగ మెత్తగ చూర్ణించి ఉష్ణోదకము లేక మద్యముతో నేవించిన అర్యస్సు, శూల, హృద్రో గము, గుల్మము ఇవి నివర్తించు

హృదయాగ్ణవనసము ౨౮

సూతార్కగంధం క్వాఢేన వరాయామర్దయేద్దినమ్. 28

కాకమాచ్యోవటీం కృత్వా చణమాత్రాం తు భక్షయేత్,
హృదయాగ్ణవనామాయం హృద్రోగదశనో రసః. 29

తా. శుద్ధిజేసినరసము, తామ్రభస్మము, శుద్ధగంధకము, వీటిని సమాంశము లుగ ఖల్వమునందువైచి త్రిఫలకషాయముచే నొకదినము మర్దించి, మరల కొనుంచి ఆకురసముచే నొకదినము మర్దించి శనగలంతమాత్రలుజేసి అందొకమాత్రచోష్ణన భక్షించిన హృదయరోగము మోసును. ఇది హృదయాగ్ణవరసము.

రసాయనము ౨౯

రసగంధాభ్రభస్తాని పార్థవృక్షత్వగంబునా,
ఏకవింశతిధా ఘుర్తే భావితాని విధానతః. 30

మాషమాత్రమిదం చూర్ణం మధునా సహ లేహయేత్.
వాతజం పిత్తజం శ్లేష్మ సంభూతం వా త్రిదోషజం. 31

కృమిజం చాపి హృద్రోగం హారత్యే వన సంశయః,

తా శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధగంధకము, అభ్రకభస్మము, వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి మద్దిపట్టరసముచే ౨౧ భావనలుజేసి వండించి మాషమాత్రము తోనతోపుచ్చుకొనిన వాతజ పిత్తజ కఫజ త్రిదోషజ కృమిజ హృద్రోగములు నివర్తించు.

* ఇందు శోంఠి రెండుభాగములు వేయవలెను.

— ౧౦ వల్లభకఘృతము ౧౦ —

శతార్థమభయానాం తు సౌవర్చలపలద్యయమ్. 32

పచేత్కలైర్మృతప్రథం దత్వా ఊరం చతుర్థణమ్,
ఘృతం వల్లభకం నామ్నా శ్రేష్ఠం హృద్రోగనాశనమ్. 33

తా. విత్తులుదీసినయాభైకరక్కాయలు రెండుసలముల సౌవర్చలవణచూర్ణము పదహారుపలములు నెయ్యి నెయ్యికి నాలుగింతలు సాలు వీనిని నేకముగజేర్చి ఘృతపక్వముగవండి నేవించిన హృద్రోగము నివర్తించు.

— ౧౧ యష్ట్యోగిఘృతము ౧౧ —

యష్ఠినాగబలోదీచ్యార్జునైస్సర్పిస్సుసాధితమ్,
హృద్రోగక్షయ పిత్తస్రశ్వాసకాసజ్వరా ర్తిజిత్. 34

తా. యష్ఠిచుఘకము, నాగము, త్తవపులగ, వట్టివేరు, మద్దిపట్ట వీటిచే సిద్ధము చేయబడు ఘృతమును పానముజేసిన హృద్రోగము, ఊయ, పిత్తరక్తము, శ్వాస, కాస, జ్వరము, పీడ ఇవి నివర్తించు.

— ౧౨ పునర్ణవాదితైలము ౧౨ —

పునర్ణవాదారుసపంచమూలరాన్నాయవాణ్కోలకపిఠ్ఠబిల్వమ్,
పక్వా జలే తేన పచేచ్ఛతైలమభ్యంగపానే నిలహృద్గదఘ్నమ్. 35

తా. తైలగలిజేరు, దేవదారు, బృహత్ పంచమూలములు, రాన్న, యవలు, ఈగువేరు, వెలగవేరు, బిల్వఫలము వీటికషాయమునందు నూనెచేర్చి తైలపక్వముగ కాచి అభ్యంగనము పానము వీనినిజేసిన వాతహృద్రోగము నివర్తించు.

— ౧౩ గోమూత్రపానము ౧౩ —

కృమిజేచపిబేన్ముత్రం విడంగామయసంయుతమ్,
హృది స్థితాః పతంత్యైవ హ్యసాధ్యాః కృమయో నృణామ్. 36

తా. వాయువిడంగములు, కోఘ వీనిని చూర్ణించి గోమూత్రమునవైచి పుచ్చుకొనిన హృదయమందుండు అసాధ్యములగు క్రిములుపడును.

— ౧౪ దుగ్ధపానము ౧౪ —

చతుర్వింశతిపలం ఊరం గవామభ పచేచ్ఛనైః,
ద్విరష్టపలకం యావత్తావత్కుర్యాత్తుశీతలమ్. 37

సితాక్షౌద్రం ఘృతం తస్మిన్ దుగ్ధే ఛార్దపలం ఊపేత్,
కర్షకం పిప్పలీచూర్ణం ఊష్ణావేయం హితం పరమ్. 38

సర్వదోషోత్థహృద్రోగం జ్వరం కాసం క్షయం హారేత్,

తా. అవుపాలు అర పలములుమందాగ్నిచే పదునారుపలములు మిగులునటుల కాచి చల్లార్చి అందుచక్కర తేనె నెయ్యి పీనిని ప్రత్యేకము ౪ పలముచొప్పున వైచి పిప్పలి చూళ్ల మొకకన్నముచేర్చి పుచ్చుకొనిన సర్వదోషములవలన గలిగిన హృద్రోగము, జ్వరము, కాస, క్షయ, ఇవి నివర్తించు.

— ౩౯ నాగ బలాదిదుగ్ధపావము ౩౯ x

మూలం నాగబలాయాస్తు గోదుగ్ధేన చ పాచయేత్,
హృద్రోగశ్వాసకాసఘ్నం కుక్కుట్యూశ్చాపివల్కలమ్. 39

రసాయనం పరం బల్యం వాతజిన్తాసయోజితమ్,
సంవత్సరప్రయోగేణ జీవేద్వర్ష శతం ధ్రువమ్. 40

తా. నాగబలములమును అవుపాలలోవైచి కాచి పుచ్చుకొనిన హృద్రోగము శ్వాస కాస ఇవి నివర్తించు. మరియు బూరుగపట్ట పాలయందువైచి కాచి పుచ్చుకొనిన మిక్కిలి బలమును గలుగజేయుటయే గాక వాతమును నశింపజేయు. దీనిని సంవత్సరము పుచ్చుకొనిన నూరుసంవత్సరములు జీవించు.

— ౪౦ హరిణశృంగభస్మము ౪౦ x

శరావసంపుటే దగ్ధ్వా శృంగం హరిణజం పిబేత్,
గవ్యేన సర్పిషా పిష్టం హృచ్ఛాలం నాశయేద్ధ్రువమ్. 41

తా. లేడికొమ్ముభస్మమును అవు నేతితో పుచ్చుకొనిన హృదయశూల నివర్తించు.

— ౪౧ హృద్రోగపథ్యములు ౪౧

స్వేదో విరేకో వమనం చ లంఘనం వస్తిర్విలేపోచిరరక్తశాలయః,
మృగద్విజాజాంగలనంజ్ఞయాన్వితాయూషారసా ముగ్ధకులిత్థసమ్భవాః.
రాగాః ఖలీ కాంబలికాశ్చ ఖాండవాభవ్యం పటోలం కదళీ ఫలాన్యసీ,
పురాణకూష్మాండరసాలదాడిమం శమ్మాకశాకం నవమూషకాన్యసి. 43
ఏరండతైలం గగనాంబుసైంధవంహ్యాజావితక్రం చ పురాతనో గుడః,
శుంఠీ యవాసీ లశునం హారీతకీ కుష్ఠం చ కుస్తుంబరుకృష్ణయూర్ద్రాకమ్.
సౌవీరశుక్లం మధువారుణీరసః కస్తూరికా చందనచర్మనం తథా,
తాంబూలమప్యేషగణఃసఖా భవేన్తర్క్యస్య హృద్రోగనివీడితాత్మనః.

తా. చమటడీయుట, విరేకము, వాంతి, లంఘనము, వస్తి, లేపనము, పొత యొట్టడియ్యము, ఆరణ్యపకు పక్షిమాంసరసము, పెసలు, ఉలవలు, వీటియూషము, వైద్యచింతామణి II—10

రాగము, ఖలిక, అంబలిక, ఖాండవము, భవ్యం, పొట్లకాయ, శేతలరటికాయ, పాశు
 గుమ్మడికాయ, మామిడి, దాడింబ, శేలఆకులు, కొత్తమినుములు, అసుదము, వానసీరు
 సైంధవలవణము, మేక, గొట్టె, వీటిమజ్జిగ, పాత బెల్లము, శొంఠి, ఓమము, వెల్లుల్లి
 కరక, కోవ్వము, ధనియాలు, మిరియాలు, అల్లము, కాంజికము, తెల్లనితేనె, మద్యము
 కస్తూరి, చందనముపూత, విడియము ఇవి హృద్రోగముగల పురుషునికి, సగ్యములః
 తెలియవలయు.

అపథ్యములు ౧౯

తృప్తీఛర్దిమూతాగ్నిలశుష్కకాసోద్ధారశ్రమశ్వాసవిడశురోధః.
 సింధ్విందువింధ్యాద్రినదీజలాని మేషీపయోదుష్టజలం కషాయం,
 అమ్లం చ యష్టీమధుదస్తకాష్ఠం నేప్తం హిహృద్రోగీషురక్తమోక్షః.

తా. దప్పి, వాంతి మూత్రము, వాయువు, పొడిదగ్గు, ఉద్ధారము, శ్రమశ్వాస
 మలము, కన్నీరు, వీటివేగము నిరోధించుట సింధునదము హిమవత్పర్వతము వింధ్య
 పర్వతము వీటినదులయందలి ఉదకము, మేకపాలు, దుష్టోదకము, కషాయరసము,
 పులుసు, అతిమధురము, దస్తకాష్ఠము, రక్తముదీయుట ఇవి హృద్రోగి వల్లించ
 వలయు.

ఉదర రోగ ప్రకరణమ్.

ఉదరరోగ కర్మవిపాకము ౧౯

యో బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం మధ్యే చైకం విభావయేత్,
 సాధయేదుదరవ్యాధియుక్తో భవతి మానవః. 1

తా. ఏమనుజుడు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులలో నొకని అధికముగ భావించి సాధిం
 చునో ఆమనుజుడు ఉదరవ్యాధిగలవాడుగ జనించు.

తా స్తి ౧౯

కుర్యాత్కృచ్ఛ్చిం చాతికృచ్ఛ్చిం చాంద్రాయణమథాపరమ్,
 సహస్రకలశన్నానమీశ్వరస్య తు కారయేత్. 2

తా. కృచ్ఛము, అతికృచ్ఛము, చాంద్రాయణము మొదలగు ప్రాయశ్చిత్తము
 లను, ఈశ్వరునికి సహస్రఘటాభిషేకమును జేసిన ఉదరవ్యాధి నివర్తించు.

— ౧౧ జలోదరకర్తవిపాకము ౧౧ —

రాజ్ఞా వా తు నియుక్తేన నియుక్తో ధర్మనిశ్చయే,

పురోహితః ప్రాడ్వివాక స్పచివో వాన్యథా చ రేత్.

3

జలోదరత్వం ప్రాప్నోతి తస్య వత్స్యామి నిష్కృతిమ్,

తా. ధర్మనిశ్చయమునకై నిర్ణయింపబడిన రాజుగాని లేక రాజుచే నియుక్తుడగు పురోహితుడుగాని న్యాయాధిపతిగాని మంత్రిగాని న్యాయవిరోధముజేసి లేని జలోదరరోగముగలవారుగ జనింతురు. అట్టిజలోదరమునకు శాస్త్రాచార్యుడ.

— ౧౨ శాస్త్ర ౧౨ —

పయసావ ర్తయేన్దాస త్రితయం వ్రతము త్రమమ్.

4

సహస్రకలశస్నానం మహాదేవస్య చైవహి,

భోజయేచ్చ శతం విప్రా ముచ్యతే కిల్బిషాత్తతః.

5

తా. మూడుమాసములు సయోవ్రతములు జేసి ఈశ్వరునకు సహస్రఘటాభిషేకమును జేసి ౧౦౦ బ్రాహ్మణులకు భోజనంబిడిన జలోదరము నివర్తించు.

— ౧౩ ఉదరకర్తవిపాకము ౧౩ —

గర్భపాతనజారోగా యకృత్స్లిపహజలోదరాః,

తేషాం ప్రశమనార్థాయ ప్రాయశ్చిత్తమిదం స్మృతమ్.

6

తా. గర్భపాతమును గలుగజేయుటచే యకృత్స్లిపహములు జలోదరము ఇవి జనించు. వీటి శమనకై ప్రాయశ్చిత్తములఁ జేపుడ.

— ౧౪ శాస్త్ర ౧౪ —

ఏతేషు దద్యాద్విప్రాయ జలధేనుం విధానతః,

సువర్ణరౌప్యతామ్రాణాం పలత్రయసమన్వితామ్.

7

తా. మూడుపలముల సువర్ణమునుగాని వెండిగాని తామ్రమునుగాని జలధేనుసహితముగ బ్రాహ్మణునికి దానంబొసంగిన పైకెప్పుడు రోగములు నివర్తించు.

— ౧౫ స్లిహోదరకర్తవిపాకము ౧౫ —

భృతకాధ్యాపకో యస్తు కన్యాదూషణాత్పరః,

స్లిహావాన్సంభవేద్విప్రో జపేచ్ఛీసూక్తమేవ హి.

8

తా. శతమును గ్రహించి అధ్యయనము జేస్తుండివాఁడును, కన్యాదూషణము జేయువాఁడును స్లిహోదరపీడితుడగు. తన్నివృత్తికై క్షీసూక్తమును జపింపవలయు.

శమనము ౧౦

అయుతత్రయసంఖ్యాకం స్థిహోదరవిముక్తయే,
ప్రత్యుచం చ భవేద్దోమశ్చరుణా నర్పిషా పృథక్.

9

తా. స్థిహోదరనివృత్తికై మప్పదివేలు శ్రీనూక్రమునుజపించి ప్రతి ఋక్కుచే చర్వాజ్యములతో ప్రత్యేకము హోమము జేయవలయు.

ఉదరరోగనిదానము ౧౧

రోగాస్సర్వేపి మందేగ్నా సుతరాముదరాశిచ,
అజీర్ణాన్మలినై శ్చాన్మైర్జాయంతే మలసంచయాత్.

10

తా. మందాగ్ని త్రిదోషజనితంబుగాన సర్వరోగములుత్పన్నంబులగు. అందు ఉదరరోగము ముఖ్యముగ జనించు. మరియు అజీర్ణము, మలినాన్నము, (అనగా విరుద్ధాన్నము) మలసంచయము వీటివలన ఉదరరోగము జనించునని తెలియవలయు.

ఉదరరోగసంప్రాప్తి ౧౨

రుద్ధ్వా స్వేదాంబువాహీని దోషాస్సౌత్థాంసి సంచితాః,
ప్రాణాగ్న్యపానాస్సందూప్య జనయత్యుదరం నృణామ్.

11

తా. వాతాదిదోషములు స్వేదము ఉదకము వీటినివహించు ప్రోతస్సులను నిరోధించి వృద్ధినికెందినవై ప్రాణవాయువు అగ్ని అపానవాయువు వీటినిదూషితములుగ జేసి మనుజులకు ఉదరరోగముల జనింపజేయు.

ఉదరరోగసామాన్యలక్షణము ౧౩

ఆధ్మానం గమనేశశక్తిర్దౌర్బల్యం దుర్బలాగ్నితా,
శోథస్పదనమంగానాం సంగో వాతపురీషయోః.

12

దాహస్తంద్రాచ సర్వేషు జతరేషు భవన్తిహి,

తా. కడుపుబ్బుట, నడుచుటకుశక్తిలేకయుండుట, దుర్బలత్వము, మందాగ్ని, వాపు, అవయవములు పట్టులేకుండుట, వాతము మలము ఇవి బద్ధగించుట, దాహము, తంద్ర, ఇట్టిలక్షణములు సర్వోదరరోగములయందుండునని తెలియవలయు.

ఉదరసామాన్యలక్షణము ౧౪

యేన శుష్యతి సర్వాంగం జతరం వర్ధతే భృశమ్.
ఉదరం తం విజాసీయాత్తదప్టవిధముష్యతే,

13

తా. సర్వావయవములుశుష్కించి ఉదరము మిక్కిలి వృద్ధిపొందిన ఉదరరోగమని తెలియవలయు. ఇది ౮ విధములుగనుండు,

— ౧౭ ఉదరరోగ భేదములు ౧౭ —

- పుకగ్దోషై సమస్తైశ్చ స్త్రీ హబద్ధక్షతో దక్షైః. 14
 సంభవంతు దరాణ్యప్యే తేషాం లింగం పుకక్ శృణు,
 క్షతమూర్ధ్ధమథో బద్ధముదకంతు సమంతతః. 15
 నాభేః స్త్రీహో వామపాశ్చ్యే దోషజం దోషలక్షణమ్,
 సాధ్యం స్త్రీహం చైకదోషం శేషం త్యాజ్యం చతుష్టయమ్. 16

తా. వాతోదరము, పిత్తోదరము, కఫోదరము, సన్నిపాతోదరము, ప్లహోదరము, బద్ధగుదోదరము, క్షతోదరము, జలోదరము, ఇటుల ఉదరరోగంబులు యెనిమిదివిధంబులుగ నుండు. వాటిలక్షణంబుల ప్రత్యేకముగ నివరించెద. మరియు నాభికిపైభాగంబునబుట్టునది క్షతోదరమనియు, నాభికిక్రిందిభాగమునబుట్టునది బద్ధోదరమనియు, నాభికిచుట్టూజనించునది జలోదరమనియు, నాభికియెడమపార్శ్వమునబుట్టునది ప్లహోదరమనియు, వాత పితృశ్లేష్మములవలన బుట్టునది దోషజోదరములనియు వాతపితృశ్లేష్మలక్షణసహితంబై పుట్టునది సన్నిపాతోదరమనియు తెలియవలయు. అందు స్త్రీహోదరము వాతోదరము పిత్తోదరము శ్లేష్మోదరము యీనాలుగు సాధ్యంబులు; మిగిలిననాలుగు అసాధ్యంబులని తెలిసికొనవలయు.

— ౧౮ వాతోదరలక్షణము ౧౮ —

- తత్ర వాతోదరే శోభః పాణిపన్నాభికుక్షీషు,
 కుక్షీపారోష్ఠ్యదరకటిపుష్టరుక్పర్వభేదనమ్. 17
 శుష్కకాసాంగమద్దోఽథోగురుతామలసంగ్రహాః,
 శ్యావారుణత్వగాదిత్వమకస్తాద్వృద్ధిప్రాస్వవత్. 18
 సతోదమేతదుదరం తనుకృష్ణశీరాతతమ్,
 ఆధ్మాతదృతివచ్ఛబ్దమాహతం ప్రకరోతి చ. 19
 వాయుశ్చాత్ర సరుక్ష్మభో విచరేత్సర్వతోగతిః,

తా. వాతోదరమునందు హస్తములు పాదములు నాభి కుక్షి వీటియందు వాపు, మరియు కుక్షి పార్శ్వములు ఉదరము కటి ప్రదేశము పుష్టభాగము వీటియందు పీడ, సంఘటలయందునొప్పి, పొడిదగ్గు, వొడలవిరుపు, నాభి కఫోభాగమునందు గురుత్వము, మలసంచయము, చర్మము నేత్రములు చెవులు ముక్కు వీనియందునలుపు యెరుపువర్ణముగలుగుట, ఆకస్తాత్తుగ కారణములేకనే ఉదరరోగమువృద్ధియగుట, మరియు ఈవాతోదరము సర్వకాలములయందు నొప్పిలోగూడి నూత్నముగను కృష్ణవర్ణములగు నీరలతో వ్యాప్తమైయుండు. మరియు కడుపుబ్బరము, కడుపు

వాయించిన గాలిచేసిందిన తిత్తివలె శబ్దించుట, ఉదరమునందును వాయువు నొప్పి శబ్దము వీటితో గూడినదై ఉదరమునంతట సంచరించుట, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు,

— ౧౭ పిత్తోదరలక్షణము ౧౭ —

పిత్తోదరే జ్వరో మూర్ఛాదాహస్తృట్కటుకాస్యతా. 20

భ్రమోతిసారః పీతత్వం త్వగాదానుదరం హారితం,
పీతతామ్రశిరానద్ధం సస్వేదం సోష్ణదహ్యతే. 21

ధూమాయతి మృదుస్పర్శం క్షిప్రపాకం ప్రదూయతే,

తా. పిత్తోదరమునందు జర్షణము, మూర్ఛ, దాహము, దప్పి, నోరుకారముగ నుండుట, భ్రమ, అతిసారము, చర్మము మొదలైన వాటియుండు పీతవర్ణము, మరియు ఉదరముపసపువర్ణముగ గాని పసరువర్ణముగ గాని తామ్రవర్ణముగ గానియుండెడి నీరలతో వ్యాప్తమై చనుటగలిగి ఉష్ణముగనుండి మినమినలాడుచు ముఖద్వారమువలన ధూమాయుక్తమగు ఉద్ధారము వెడలుచు మృదుస్పర్శ, త్వరితముగ పాకము నొప్పి ఇవి గలిగియుండు.

— ౧౮ కఫోదరలక్షణము ౧౮ —

శ్లేష్మోదరేంగసాదశ్చ స్వాపశ్చ వ్యయధుగౌరవే. 22

నిద్రోక్షేక్రదోఽరుచిశ్చాస్త్వసః కాసశ్శుక్లత్వగూడితా,
ఉదరం స్తిమితం స్నిగ్ధం శుక్లరాజీతతం మహత్. 23

చిరాభివృద్ధికతినం శీతస్పర్శం గురుస్థిరమ్,

తా. శ్లేష్మోదరమునందు శరీరము సడలుట, మొద్దుబారుట, వాపు, శరీరము బరువు, నిద్ర, శరీరము వెల వెలబోవుట, ఆరుచి, శ్వాస, కాస ఇవి గలుగుట, మలము మూత్రము చర్మము ఇవి తెలుపు బారుట, మరియు ఉదరము నిశ్చలముగ మినమినలాడుచు శుక్లశరీరలతో వ్యాప్తమైయుండుట, చిరకాలముమీద వృద్ధియగుట, కఠినము శీతస్పర్శ గురుత్వము స్థిరము ఇవి గలిగి, బరువుగ నుండుట, స్థిరముగ నుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

— ౧౯ సన్నిపాతోదరనిదానము ౧౯ —

స్త్రీయోన్నపానం నఖరోమ మూత్రవిడార్తవై ర్యుక్తమసాధువృత్తాః.
యస్మై ప్రయచ్ఛంత్యరయోగ రాంశ్చ దుష్టాంబు దూషీవిష సేవనాద్వ్యా,
తేనాశుర క్తం కుసితామలాశ్చ కుర్వంతి ఘోరం జతరం త్రిలింగమ్. 25

తా. ఏనుసుజానకీ తమయందధిక ప్రేమకలుగవలెనని కార్యాకార్యవిషేకకూన్య భగవత్రీలు, గోళ్లు వెండ్రుకలు మూత్రము మలము ఆర్తవము వీటితో దుష్టమైన

అన్నపానాదుల నిచ్చుచున్నారో వానికిని, శత్రువుచే బెట్టబడినవిషమును భుజించిన వానికిని, దుష్టోదకపానముజేయువానికిని, వాతాదిదోషములు కుపితములై రక్తమును జెరచి అత్యంతఘోరమగు సన్నిపాతజ ఉదరమును గలుగంజేయుచున్నయవి. దాని నేత్రనోషజ ఉదరమనియెదరు.

అథ సన్నిపాతోదరలక్షణము లః

తచ్చీతవాతాతపదుర్నినేషు విశేషతః కుప్యతి దవ్యాతే చ,
సచాతురో మూర్ఛతి ముహ్యతే చ పాండుః కృశశ్శ్శ్యతి తృష్ణయాచ.
దూష్యోదరం క్షీర్ణితమేతదేవ

తా. పూర్వోక్తమగుసన్నిపాతోదరము శీతము వాయువు ఎండ దుగ్ధినము వీనివలన మిక్కిలి ప్రకోపించి దహించుచుండుగాన నారోగిమూర్ఛితుడై మూహము ను జెందు. మరియు శరీరము తెలుపుబారుట, శుష్కించుట, దప్పిచే శోషించుట ఇట్టి లక్షణములుగలది సన్నిపాతోదరమని యెరుంగవలయు దీనినే దూష్యోదరమని యును చెప్పచున్నారు.

అథ ప్లిహోదరలక్షణము లః

ప్లిహోదరం క్షీర్ణయతో నిబోధ,
విదాహ్యాభివ్యందిరతస్య జన్తోః ప్రదుష్టమత్ఫర్ణమస్మక్ కఫశ్చ. 27
ప్లిహోభివృద్ధిం కురుతః ప్రవృద్ధా ప్లిహోదరం తత్ప్రసన్నై త్కృష్ణాః,
తద్వామపార్శ్వే పరివృద్ధిమేతి విశేషతస్సిదతి చాతురశ్చ. 28
మందజ్వరాగ్నిః కఫవీత్తలింగై రుపదుతః క్షీణబలోతిపాండుః,

తా. ప్లిహోదరలక్షణమునుంజెప్పెద వినుడు. విదాహకరపదాగ్రములు అభివ్యందిపదార్థములు వీనిని నేవించుటవలన రక్తము కఫము ఇవి మిక్కిలి దుష్టంబులై వృద్ధినిజెంది యెడమపార్శ్వమున ప్లిహోభివృద్ధిని గలుగంజేయు. దీనినే ప్లిహోదరమని జెప్పెదరు. అందు శరీరశిథిలత్వము మందజ్వరము అగ్నిహృంద్యము కఫవీత్తోదరలక్షణములు బలక్షయము శరీరము తెల్లగనుండుట ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండు, ఇది యసాధ్యము.

అథ యకృద్దూల్యదర లక్షణము లః

సవ్యేతరస్త్రిన్యకృత్ప్రదుష్టేజ్జేయం యకృద్దూల్యదరం తదేతలో. 29

తా. కుడిపార్శ్వమున నాభికి ఊర్ధ్వభాగమందు యకృతో అను పేరుగల

మాంఘపిండముగలదు, దానికి వికారము గలిగినపుడు ఉబ్బుచునుండునుగాన దానిని యకృద్బాల్యదరమని జెప్పెదరు.

అంబ ధగుదోదరలక్షణము ౧౦

యస్యాం త్రమనై ర్నుపలేపిభిర్వావాలాశ్చ భిర్వాపి హితం యథావల్ సంచీయతే యస్య మలస్సదోషశ్శనైశ్శనైస్సుంకరవత్తు నాడ్యామ్. 30 నిరుధ్యతే యస్య గుదే పురీషం నిరేతి కృచ్ఛాదపి చాల్పమల్పమ్, హృన్నాభిమధ్యే పరివృద్ధిమేతి తస్యోదరం బద్ధగుదం వదన్తి. 31

తా. జిగటగనుండు అన్నము కాకము మొదలగువానిసేవనవలనను, నూత్న మగు వెండ్రుకలు రాళ్లు ఉదరమున బ్రవేశించుటవలనను, మలవాహినులగు స్తోతస్సు లడ్డగింపబడి అందువలన వాతపిత్తశ్లేష్మంబులు దుష్టంబులై వాటితోడ మలము గలసి గుదస్థానమునందుండు పెద్దనరములయందు చివ్వుబడిన పెంటవలె క్రమముగ సంచితంబై మిక్కిలి కష్టముగ కొంచకొంచముగ మలము బయలు వెడలెంపజేయు, అందు వలన ఉదరము హృదయము వీనియొక్క మధ్యమునందు వృద్ధినిజెందు. దానిని బద్ధగు దోదరమని జెప్పెదరు.

అం తుతోదరలక్షణము ౧౧

శల్యం తథానోపహితం యదంత్రం భుక్తం భినత్త్యాగతమన్యథావా, తస్మాత్సమ్రోంత్రాత్సలిలప్రకాశస్సాస్మి వస్సప్రేక్ష్యై గుదతస్తుభూయః. నాభేరధశ్చోదరమేతి వృద్ధిం నిస్తుద్యతే దాల్యతిచాతిమాత్రమ్, ఏతత్పరిస్రావ్యదరం ప్రదిష్టమ్. 33

తా. శల్యములు మండ్లు గులకరాళ్లు ఇవి అన్నముతోగలసి పక్వాశయంబున జేరి బయలు వెడలనపుడు ప్రేవులయం దడ్డపడుటవలనగాని లేక అనలంత, అధికముగ భక్షించుట వీనివలనగాని పేగులు భిన్నంబులై వానిరంధ్రంబులవలన మాటిమాటికి ప్రవిం చెడునీరు గుదమునుండి వెడలుచు నాభికి ఆఘోభాగంబున ఉదరమును జనింపం జేయు. దీనినే తుతోదరమనియు పరిస్రావ్యదరమనియు గ్రంథాంతరమున ఛిన్రోదర మనియును వచించెదరు. (దీనియందు నూడులతో పొడిచినటులను పగలకొట్టినటులను మిక్కిలి వేదనగలుగుగాన దీనిను పేక్షించిన జలోదరంబగును.)

అం జలోదరలక్షణము ౧౨

జలోదరం కీర్తయతో నిబోధ స్నేహప్రవీతోప్యనువాసతో వా వాస్తో విరిక్తోప్యధవా నిరూఢః పిబేజ్జలం శీతలమాశు తస్య. 34

స్రోతాంసి సందుష్యహితద్వహానిస్తేవలూపలి ప్తేష్యథవాపి తేషు,
 దకోదరం పూర్వవదభ్యుపైతి స్నిగ్ధం మహా త్తత్పరివృత్తనాభి. 35
 భృశోన్నతం పూర్ణమివాంబుపానాత్,
 యథాదుతిః త్సుభ్యతి కంపతే చ శబ్దాయతే చాపు్యదకోదరం తత్.

తా. జలోదరలక్షణమును వచించెద; స్నేహసానము, అనువాసనవస్తి, వసు
 నము, వికేచనము, నిరూహ స్తి వీటిలో దేనినైన జేయువాడు శీతోదకపానముజేసిన
 వానిశరీరమున ఉదకమునువహించెడి స్రోతస్సులు తత్క్షణముననే దుష్టములై ఆస్రో
 తస్సులు స్నేహముచే ఉపలిప్తములై యుండగా మొదట అన్నరసము ఉపస్నేహ
 న్నాయముచే (అనగా పొక్కి వెలపలికివచ్చి) ఉదరమును గలుగచేయుచున్నది.
 అదియ జలోదరమనంబడు. దానిపై మినమినలాడుచు లావుగ బొడ్డుదగ్గర నుబ్బుగలిగి
 నాలుగుపార్శ్వముల మంటగలదై నీరుచే కడుపునిండినటులనుండి తోలుతిత్తివలె
 గుడగుడలాడుచు మిక్కిలి శబ్దించుచుండిన దానిని జలోదర మనియెదరు.

— సాధ్యసాధ్యవిచారము —

జన్తనై వోదరం సర్వం ప్రాయః కృచ్ఛితమం విదుః,
 బలినస్తదజాతాంబు యత్సాధ్యం నవోల్లితమ్. 37

తా. ఉదరరోగములన్నియు పుట్టుకతోనే శిష్టిసాధ్యములని తెలియవలయు.
 మరియు, బలముగల మనుజునికి నూతనముగ జనించిన అజాతోదకోదరము నవీనంబయ్యె
 నేని ప్రయత్న సాధ్యమగు ఆ అజాతోదకోదరలక్షణమును చగకమున నూచికొన
 వలయు *

అన్యచ్ఛ—

పక్షాద్బద్ధగుదం తూర్ధ్వం సర్వం జాతోదకం తథా,
 ప్రాయో భవత్యభావాయ ఛిద్రాంత్రం చోదరం నృణామ్. 38

తా. బదగుదోదరము ౧౫ దినములకుపైన నసాధ్యమగు. ఇటులనే సర్వోద
 రంబులు నీరుపట్టిన వెనుక మృత్యుప్రదంబులు. మరియు ఛిద్రాంత్రోదరము తరుచు
 మృత్యువును గలుగంజేయు. అనగా వాకానాకశ్శుడు శల్యచికిత్సవలన (శస్త్రచికిత్స
 వలన) ఉదకపూరితమగు ఛిద్రాంత్రోదరము బద్ధగుదోదరము ఇవి సాధ్యములగునని
 తెలియవలయు.

* “ అజాతోదక” మనగా నుపేక్షచే నిన్నియు జలోదరము క్రిందికి మాయను
 గాన నట్టి యవస్థరాకుండునప్పుడని తాత్పర్యము.

అసాధ్యలక్షణము

శూనాక్షం కుటిలోపస్థ ముపక్లిన్నతనుత్పచమ్,
బలశోణితమాంసాగ్ని పరిక్షీణం చ వర్జయేత్.

39

తా. కన్నులుబ్బుట, శిశ్నము వంకరగనగుట, ఛర్మము క్షేదయు క్తమై పచ్చుగ నుండుట, బలము, రక్తము, మాంసము, అగ్ని ఇవి క్షీణించుట, ఇట్టి లక్షణములుగల ఉదరరోగిని త్యజించవలయు.

అన్యచ్ఛు—

పార్శ్వభంగాన్నవిద్యేషశోభాతీసారపీడితమ్,
విరిక్తం చాప్యృదరిణం పూర్వమాణం వివర్జయేత్.

40

తా. పార్శ్వములు పగిలినటులనుండుట, అన్న ద్వేషము, వాపు, ఆతిసారము, విశేచనములయినను తిరిగిపూరించుట, ఇట్టి లక్షణములుగల ఉదరరోగిని వివర్జించవలయు.

వాతోదరమునకు కషాయము

ఏరండతైలం దశమూలమిశ్రం గోమూత్రయుక్తం త్రిఫలారజోవా,
నిహన్తి వాతోదరశోఫశూలం క్వాథస్సమూణో దశమూలజశ్చ.

తా. దశమూలచూర్ణమును ఆముదములో కలిపిగాని, త్రిఫలచూర్ణమును గోమూత్రమునందు వైచిగాని, దశమూలకషాయమునందు గోమూత్రముచేర్చిగాని పుచ్చుకొనిన వాతోదరము, వాపు, శూల, ఇవి నివర్తించు.

ష్టిహోదరమునకు శరపుంఖాకల్మము

శరపుంఖామూలరజః పీతస్త్రేణ నాశయత్యచిరాత్,
బహుతరకాలసముత్థం స్టిహానం రూఢమవగాఢమ్.

42

తా. వెంపలివేరును కల్మముజేసి మజ్జికతోకలిపి పుచ్చుకొనిన చిరకాలోత్పన్న మగు స్టిహోదరము నివర్తించు.

రోహితకాదికల్మము

రోహితకాభయాకల్కో గోమూత్రేణ విభావితః,
పీతస్సర్వోదరస్త్రిహమేహార్యః కృమిగుల్మనుత్.

43

తా. ములుమెదుగ కరక వీనిని కల్మముజేసి గోమూత్రములోకలిపి పుచ్చుకొనిన సర్వోదరములు, స్టిహ, మేహము, ఆర్మసు, కృమి, గుల్మము ఇవి నివర్తించు.

శిశ్నకషాయము

శోఫం స్టిహోదరం హన్తి పిప్పలీమరిచాన్వితః,

ఆంధ్ర వేతనసంయుక్త శిశుకర్వాభస్సనైంధవః. 44

తా. మునగ వేరుపట్ట పిప్పళ్లు మిరియాలు ఆంధ్ర వేతనము వ్రీటిని కషాయము బెట్టి అందు సైంధవలవణము జేర్చి పుచ్చుకొనిన వాపు స్థి హోదరము ఇవి నివర్తించు.

— యకృద్బాల్బ్యదగమునకు పిప్పలీకల్కము ౬౬
 పిప్పలీకల్కసంయుక్తం ఘృతం క్షీరం చతుస్సుణామ్,
 పక్త్యా పి బేద్యథావహిన్న యకృద్బాల్బ్యదరాపహమ్. 45

తా. పిప్పలీకల్కమునందు కల్కమునకు ప్రత్యేకము నాలుగింకలు పాలు నెయ్యి చేర్చి కాచి చల్లార్చి పుచ్చుకొనిన యకృద్బాల్బ్యదరము నివర్తించుటయే గాక అగ్నిదీప్తి సగా గలుగు.

— శోషోదరములకు హరీతక్యాదికషాయము ౧౬
 హరీతకీనాగర దేవదారుపునర్ణ వాచ్చిన్నరహకషాయః,
 సగుంధులుక్తుత్ర యుతశ్చ పేయశ్శోఫోదరాణాం ప్రవరః ప్రయోగః.

తా. కరకవొలుపు, శొంఠి, దేవదారుచక్క, తెల్లగలిజేరువేరు, తిప్పటిగ వీనిని కషాయము బెట్టి అందు గుగ్గిలచూర్ణముచేచి గోమూత్రములోకలిపి సేవించిన శోషోదరములు నివర్తించు.

— పునర్ణవాదికషాయము ౧౬
 పునర్ణవా నింబపటోలశుంఠీ తిక్తా మృతాద్వార్యభయా కషాయః,
 సర్వాంగశోఫోదరకాసశూల శ్వాసాన్వితం పాండుగదం నిహంతి.

తా. తెల్లగలిజేరువేరు, వేపకూనెలు, చేదుపొట్ల, శొంఠి, సీమనేలవేము, తిప్పటిగ, మానిపసపు, కరక వీనిని కషాయము బెట్టి సేవించిన సర్వావయవములయందలి వాపు ఉదరము దగ్గ శూల శ్వాస పాండువు ఇవి నివర్తించు.

— వాతోదరమునకు సాముద్రాదిచూర్ణము ౬౬
 సాముద్ర సౌవర్చల సైంధవాని టోరో యవానామ జమోదయు క్తః,
 నపిప్పలీచిత్రకశృంగ బేరహింగూవిడంగాని సమాని కుర్యాత్. 48

వతాని చూర్ణాని ఘృతప్లుతానిభుంజితఫూర్వైః కబుర్జైః ప్రశస్తమ్,
 వాతోదరం గుల్మ మజీర్ణము గ్రంవాత ప్రకోపం గ్రహణం చ దుష్టమ్.
 అర్ఘాసి ముష్టాసి చ పాండురోగం భగందరం చాపి నిహంతి సద్యః,

తా. సముద్రలవణము, సౌవర్చలవణము, సైంధవలవణము, యవము, టోమము, పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, శొంఠి, ఇంగువ, వాయునిశంగములు వీనినన్నియు సమాంశ

ములుగ చేర్చి చూర్ణించి భోజనము జేయునపుడు అన్నముతో జేర్చి నెయ్యివైచి మొదటి కవళముభక్షించిన వాతోదరము, గుల్మము, ఉగ్రముగు అజీర్ణము, వాతప్రకోపము, దుష్టముగు గ్రహిణి, దుష్టములగు ఆర్మస్సులు, పాండురోగము, భగందరము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౧ స్లిహోదరమునకు విడంగాదిచూర్ణము ౧౧ —

విడంగాని యవాసీచ చిత్రకశ్చేతి తత్సమమ్. 50

ద్విగుణం దేవదారుం చ నాగరం సపునర్నవమ్,
త్రివృద్భాగాశ్చ చత్వారస్తత్సర్వం కల్కపేషితమ్. 51

క్షీరేణోషేన పాతవ్యం శ్రేష్ఠం స్లిహావినాశనమ్,
అథ చైతాని చూర్ణాని గవాం మూత్రేణ పాయయేత్. 52

ఉదరీభూతమప్యేవం స్లిహానం సంప్రణాశయేత్,

తా. వాయువిశంగములు, ఓమము, చిత్రమూలము ఇవి యొక్కొక భాగము దేవదారు, శొంఠి, తెల్లగలిజేరుపేరు ఇవి ప్రత్యేకము ౨ భాగములు, తెగడ ౪ భాగములు వీనినన్నిటియు నూరి కల్కముజేసి కొంచెము ఉష్ణముగనుండు పాలతోగాని, ఉష్ణదకముతోగాని నేవించినను, లేక వీనిచూర్ణమును ఆవుపంచితములో కలిపి నేవించినను మహోదరము నివర్తించు.

— ౧౨ ఉదరములకు నారాయణచూర్ణము ౧౨ —

చిత్రకం త్రిఫలవ్యోషం జీరకం హపుషా వచా. 53

యవాసీ పిప్పలీమూలం శతపుష్పాఽజగంధికా,
అజామోదా శతీ ధాన్యం విడంగం స్థూలజీరకమ్. 54

హేమాహ్వోషాష్కరం మూలం ఊరౌ లవణపంచకమ్,
కుష్ఠం చేతి సమాంశాని విశాలా స్యాద్ద్విభాగికా. 55

త్రివృత్తిభాగా విజ్ఞేయా దన్త్యాభాగత్రయం భవేత్,
చతుర్భాగా సాతలాస్యాత్సర్వాణ్యేకత్ర చూర్ణయేత్. 56

పాచనస్నేహనాద్యైశ్చ స్నిగ్ధకోష్ఠస్య రోగిణిః,
దద్యాచ్ఛూర్ణం విరేకాయ సర్వరోగప్రణాశనమ్. 57

హృద్రోగే పాండురోగే చ కాసే శ్వాసే భగందరే,
మందేగ్నౌ చ జ్వరే కుష్ఠే గ్రహణ్యాం చ గళగ్రహే. 58

దద్యాద్ద్యుక్తానుపానేన తథాథ్మానే సురాదిభిః,
గుత్తే బదరసీ రేణ విట్సంగే దధిమస్తునా. 59

ఉష్ణాంబుభిరజ్జీరేచ వృక్షామ్లైః పరికర్తిషు,

ఉష్ణీదుగ్ధేనోదరేషు తథా తక్రేణ వా గవామ్. 60

ప్రసన్నయా వాతరోగే దాడిమాంభోభిరర్యసి,

ద్వివిధే చ విషే దద్వ్యాధ్యైతేన విషనాశనమ్. 61

తా. చిత్రమూలము, త్రిఫలములు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరిగూలు, బీలకణ్ణ, బోడ తరము, వస, అజామోదము, పిప్పలిమూలము, సదాప, వావింటివేరు, ఓముము, కచ్చా రములు, ధనియాలు, వాయువిడంగములు, నల్లజీలకణ్ణకంకుష్ఠము, పుష్కరమూలము, సర్వతౌరము, యవతౌరము, పంచలవణములు, కోష్ఠవు ఇవి సమాంశములు, పాపరవేరు ౨ భాగములు, తెగడ ౩ భాగములు, దన్తివేరు ౩ భాగములు, సంబరణి ఆకు ౪ భాగములు వీనినిన్నియు చూర్ణించి యీహార్షము పాచన స్వేదనాదులచే లఘు కోష్ఠముగల రోగికి విరేచనార్థ మివ్వవలయు. మరియు యుక్తానుపానముచే పుచ్చు కొనిన హృద్రోగము, పాండురోగము, కాస, శ్వాస, భగందరము, మందాగ్ని, జ్వరము, కుష్ఠవు, గ్రహణి, గళగ్రహము ఇవి నివర్తించు. మరియు మద్యాదులచే పుచ్చు కొనిన అధ్మానము, శేగువేళ్లకషాయముచే పుచ్చుకొనిన గుల్మము, పెరుగుమిది తేటతో పుచ్చుకొనిన మలబద్ధము, ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన ఆజీర్ణము, చింతబెరడు కషాయముతో నేవించిన పరికర్తికారోగములు, ఒంటెపాలతో గాని ఆవునుజ్జితో గాని పుచ్చుకొనిన ఉదరములు, ప్రసన్నతో పుచ్చుకొనిన వాతరోగము, దాడిం విత్తులరసముచే పుచ్చుకొనిన అర్కస్సు, నేతితో పుచ్చుకొనిన స్థానరజంగమవిషములు ఇవి యన్నియు నివర్తించు.

— హ పు సాది మార్గము —

హపుషా త్రిఫలా చైవ త్రాయమాణా చ సిప్పలి,

హేమకీరీ త్రివృషైచ సాతలా కటుకా వచా. 62

నీలినీ సైంధవం కృష్ణా లవణం చేతి చూర్ణయేత్,

ఉష్ణోదకేన మూత్రేణ దాడిమ త్రిఫలారసః. 63

తథా మాంసరసేనాపి యథాయోగ్యం పిబేన్నరః,

అజ్జేష్టేష్టిహ్ని గుల్మేషు శోఫారో విషమాగ్నిషు. 64

హలీమకామలాపాండుకుష్ఠాద్ధానోదరేష్వపి,

తా. బోడతరము, త్రిఫలములు, కలుగ్రాసుగ, పిప్పలి, కంకుష్ఠము, తెగడ, సంబరణి, కటుకరోహిణి, వస, నీలివేరు, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు, సోవర్చలవణము వీనినిచూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో గాని గోమూత్రముతో గాని లేక దాడింబరసముతో

గాని త్రిఫలకషాయముతో గాని మాంసరసముతో గాని యథాయోగ్యముగ నేవించిన ఆజీర్ణము, స్థిహ, గుల్మము, వాపు, ఆర్ప, విషమాగ్ని, హలీమకము, కౌమిల, పాండువు, కుష్టువు, అధ్మానము, ఉదరము ఇవి నివర్తిండు.

— ౧౧ స్థిహగుల్మోదరములకు ఉదరావరరసము ౧౧ —

భస్మసూతస్యవంగస్య పల్లకైకంప్రయోజయేత్. 65

మృతం తామ్రం గంధకం చ ప్రత్యేకం చ పలం పలమ్,
అర్కక్షీరైర్దినం మర్ద్యం సర్వం తద్దోళకీకృతమ్. 66

రుద్ధ్యా తద్భూధరే పక్త్వా పుటై కేన నముద్ధరేత్,
ఏష వంగేశ్వరో నామ స్థిహగుల్మోదరం జయేత్. 67

ఘృతే గుంజాద్వయం లేహ్యోకల్కైః పానర్ణవైస్తథా,

తా. రసభస్మము, వంగభస్మము, తామ్రభస్మము, శుద్ధిజేసిన గంధకము వీనిని ప్రత్యేకము గ పలమును జేర్చి ఖల్వమునందునిచి జిల్లేడుపాలతో వకదినము మర్చించి ముద్దజేసి మూకుటియందునిచి చీలమన్ను యిచ్చి భూధరపుటమిడి నాంగళిలమున దీసి ౨ గురిగింజలయెత్తు నేతిలో తెల్లగలిజేరువేరు చూర్ణముచేర్చి దానితో పుచ్చుకొనిన స్థిహ, గుల్మోదరములు నివర్తిండు.

— ౧౨ జలోదరమునకు త్రైలోక్యడంబరసము ౧౨ —

రసగంధక తామ్రాణి లోహమభ్రం విషం తథా. 68

టంకణం సర్జికాక్షౌరం దరదం చ కపర్దకమ్,
అర్కక్షీరేణ ఖల్వే చ వజ్రక్షీరేణ భావయేత్. 69

నిర్గుండ్యాభ్రంగరాజేన చార్చిద్రావేణ భావయేత్,
గుల్మే జలోదరే రోగేశోధే పాండౌ క్షయే తథా. 70

శూలే విషూచికాయాం చ హ్యనుపాస్తైః ప్రయోజయేత్,
త్రైలోక్యడంబరో నామ కథితో రోగశాస్తయే. 71

వల్లమాత్ర ప్రమాణేన త్రిసప్తాహం ప్రదాపయేత్,
అత్రోదయాఖ్యమూర్తాండో దేయఇత్యసి సంజగుః. 72

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధిజేసినగంధకము, తామ్రభస్మము, లోహభస్మము, ఆభ్రకభస్మము, నాళి, వెలిగారము, సర్జక్షౌరము, ఇంగిలికము, గవ్వలభస్మము వీనిని సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి జిల్లేడుపాలు, బొంతజెముడుపాలు, వావిలిరసము, గుంటగలిజేరుఆకురసము, అల్లపురసము వీనిచే ప్రత్యేకముగ భావనలుజేసి వల్లమాత్రము యుక్తానుపానములతో ౨౧ దినములు పుచ్చుకొనిన గుల్మము, జలోదరము,

వాపు,సాండువు, తుయ, శూల, విషూచి ఇవి నివర్తించు. వై రోగములయందుదయ మార్తాండరసమునుగూడ వాడవలెనని చెప్పెదరు.

జలోదరవిరేచనరసము ౭౩

భృష్టటంకణతుల్యం తు మరిచం చ రసం సమమ్,
గధకం పిప్పలీ శుంఠీ ద్వా ద్వా భాగా విచూర్ణయేత్. 73

సర్వతుల్యం ఊ పేద నీబీజం సర్వమకల్పమమ్,
ద్విగుంజం రేచనం చైతదుదరాణి వ్యపోహతి. 74

తా. పేసినవెలిగారము, మిరియాలు, శుద్ధరసము ఇవి ప్రతేక్యము ౧ భాగము, శుద్ధగంధకము ౨ భాగములు, పిప్పళ్లు ౨ భాగములు, శొంఠి ౨ భాగములు, వీనిని చూర్ణించి వీనికన్నిటికి సమము చుద్దిజేసిన సేపాళవిత్తులచూర్ణమునుజేర్చి రెండు గురి గింజలయెత్తు సేవించిన విరేచనమును జేయుటయే గాక ఉదరరోగముల నివర్తించజేయు.

ఇచ్చాభేదిరసము ౭౪

శుంఠీ మరిచసంయుక్తా రసగంధకటంకణాః,
జేపాలో త్రి గుణాః ప్రోక్తో సర్వమేకత్ర మర్థితమ్. 75

ఇచ్చాభేదిరసో హ్యస్య ద్విగుంజం న సితం సింహేన,
యావచ్చచులకాః పీతాస్తావద్వర్ధైర్విరిచ్యతే. 76

తక్రో దనం చ దాతవ్యం పత్త్యమత్ర విజానతా,

తా. శొంఠి, మిరియాలు, పాదరసము, గంధకము, వెలిగారము ఇవి సమభాగములు, సేపాళము 3 భాగములుచేర్చి మర్దించి రెండు గురిగింజలయెత్తు చక్కెరతో పుచ్చుకొని పిదప యెన్ని పుడికెళ్ల నీళ్లుతాగిన నన్నిచూర్లు భేదలగు. పత్త్యము మట్టిగ అన్న విడవలయు.

జలోదరమునకు వహ్నిరసము ౭౫

చతుస్సూతంచగంధోష్ఠా రజనీ త్రి ఫలా శిలా. 77

ప్రత్యేకం చద్విభాగంస్యాత్త్రి వ్యజ్జేపాలచి త్రకే,
ప్రత్యేకం చ త్రిభాగం స్యాస్త్యూత్ప్రీషణం దన్తిజీరకమ్. 78

ప్రత్యేకమష్టభాగం స్యా దేకీకృత్య విచూర్ణయేత్,
జయ స్తీన్నుక్పయోభృంగవహ్ని వాతారితై లక్షైః. 79

ప్రత్యేకేన క్రమాద్భావ్యం సప్తవారం పృథక్పృథక్,
మహావహ్నిరసో నామ నిమ్మముష్ణజలైః పిబేత్. 80

విరేచనం భవేత్తేన తక్రభక్తం ససైంధవమ్,
 దినాస్తే దాపయేత్పత్త్యం వర్జయేచ్ఛీతలం జలమ్.
 సర్వోదరహారః ప్రోక్తో మూఢవాతహారః పరః,

81

తా, శుద్ధిజేసినపాదరసము ౪ భాగములు, శుద్ధిజేసిన గంధకము ౮ భాగములు, పసపు, త్రిఫలములు, మనుశిల ఇవి ప్రత్యేకము ౨ భాగములు, శుద్ధిజేసిన తెల్ల తెగడ, శుద్ధిచేసిన నేపాళములు, చిత్రమూలము ఇవి ప్రత్యేకము ౩ భాగములు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు. దన్నివేరు, జీలకఱ్ఱ ఇవి ప్రత్యేకము ౮ భాగములు, వీటినిన్నిటిని సేకముగచేర్చి చూర్ణించి తక్కులరసము, బొంతజెముడు పాలు, గుంటగలగ రాకురసము, చిత్రమూలరసము, అముదము వీనిచే వేరువేరుగ నేజేసిమాట్లు భావనలుజేసి నిష్కమాత్మము వేడిసిళ్లతో పుచ్చుకొనిన విరేచనం బగుటయేగాక సర్వోదరములు మూఢవాతము ఇవి నివర్తించు. సాయంకాలమున మజ్జిన్నమును భక్షించుట సైంధలవణమును చేర్చుకొనుట ఉష్ణోదకపానము ఇవి పథ్యములని తెలియవలయు.

— వాతోదరమునకు ఘృతము ౧౯ —

దశమూలకపాయేణ రాస్నానాగరదారుభిః.
 పునర్ణవాభ్యాం చ ఘృతం సిద్ధం వాతోదరాపహమ్,

82

తా. దశమూలములు, రాస్న, శొంఠి, దేవదారు, తెల్లగలిజెరు, యెల్లగలిజెరు వీనికపాయముచేసిద్ధమగు ఘృతమును నేవించిన వాతోదరము నివర్తించు.

— రోహితకఘృతము ౧౯ —

రోహితకాత్పలశతం సంతుద్య బదరాఢకమ్.
 సాధయిత్వా జలద్రోణే చతుర్భాగావశేషితే,
 ఘృతప్రస్థం సమావాప్య ఛాగక్షీరం చతుర్ధణమ్.

83

84

తస్మిన్ ద్రవ్యాణి సర్వాణి ప్రదద్యాత్కార్షి కానిచ,
 వ్యోషం ఫలత్రికం హింగుయవాసీం తుంబురుం బిడమ్.

85

విడంగం చిత్రకం చైవ హపుషాం చవికం వచామ్,
 అజ్జాణీకృష్ణలవణం దాడిమం దేవదారు చ.

86

పునర్నవాం విశాలాంచ యవక్షౌరం నపాష్కరమ్,
 ఏతైర్ఘృతం విపక్వం తు నిదభ్యాద్బృఢభాజనే.

87

పాయయేచ్ఛ పలం మాత్రాం రసయాచుపయోంబుభిః.
 యకృత్ప్రహోదరం శూలమగ్నిమాంద్యం చ నాశయేత్.

88

కుక్షీశూలం పార్శ్వశూలం కటిశూలమరోచకమ్,
విబంధశూలం శమయేత్పాండురోగం స కామలమ్. 89

ఛర్ద్యతీసారశమనం తంద్రాజ్వరనివారణమ్,
మహారోహితకం నామ్నాస్త్వీహాఘ్నం తు విశేషతః. 90

తా. ములుమోడుగవేను ౧౦౦ పలములు, శేగువేగు ౬౨ పలములు, వీనిని నలియగొట్టి ద్రోణప్రమాణోదకమునగువైచి నాలవపాలు మిగులనటుల కషాయము కాంచి వడియగట్టి అందొక ప్రస్థము నెయ్యి, నాలుగు ప్రస్థములు మేకపాలు, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, ఇంగువ, ఓమము, ధనియాలు, బిడాలవణము, వాయువిడంగములు, చిత్రమూలము, బోడతరము, చవ్యము, వస, జీలకఱ్ఱ, కృష్ణలవణము, దాడింబవొలుపు, దేవదారు, తెల్లగలిజేరు, పాపరవేరు, యవతైరము, పుష్కరమూలము వీని నన్నియు ప్రత్యేకము ౧ కర్ష మెత్తుచూర్చించిచేర్చి ఘృతపక్వముగవండి పలమాత్రము మాంసరసము యూషము పాలు గోమాత్రము వీనితో పానముజేసిన యగ్రస్త్రీపహారదరము, శూల, అగ్నిమాంద్యము, కుక్షీశూల, పార్శ్వశూల, కటిశూల, ఆరుచి, విబంధశూల, పాండురోగము, కామిల, ఘర్షి, అతిసారము, తంద్ర, జ్వరము, ఇవి నశించును. ఇది విశేషించి ప్రిహారదరమును నివర్తించుజేయు మహారోహితాది ఘృతము.

—౧౦ చిత్రకాదిఘృతము ౧౦—

చిత్రకస్య తులాక్వాఢే ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్,
ఆరనాశంద్విగుణితం దధిమండం చతుస్సణమ్. 91

పంచకోలక తాళీనద్విత్వౌర పటుపంచకమ్,
యవాన్యో ద్వేచ జరణే మరిచం చాక్షుస్సుతమ్. 92

ఏతైర్వ్యక్త్యా ఘృతం సిద్ధం మాత్రయా చ పితృత్వగే,
స్త్వీహాశో ఘోద రారోఘ్నమ్నం విశేషాదగ్నిదీపనమ్. 93

తా. చిత్రమూలము ౧౦౦ పలములువైచి నాల్గవీరులో నాలవపాలు మిగులు నట్లు కషాయము బెట్టి వడియగట్టి అందొక ప్రస్థము నెయ్యి, కాంజికము ప ౨ స్థములు, పెగుగుమిదితేట నాలుగు ప్రస్థములు, పంచకోలములు, తాళీసపత్రి, యవతైరము, సర్వతైరము, పంచలవణములు, ఓమము, కురాసానిఓమము, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, మిరియాలు వీనినన్నియు ప్రత్యేకము అక్షుప్రమాణములుగజేర్చి చూర్చించి వైచి ఘృతపక్వముగవండి ప్రాతః కాలమునందు సుప్రమాణముగ పుచ్చుకొనిన స్త్వీహాశోఘోదరము, అర్చన్ను ఇవి నివర్తించుటయే గాక విశేషముగ అగ్నిదీప్తియును కలుగు

— బిందుఘృతము ౧ —

అర్కక్షీరం పలే ద్వేతు స్నుహీక్షీర పలాని షట్, 94
 పత్యాయకంపిల్లకం శ్యామాశమ్యాకం గిరికర్ణికా.
 నీలినీ త్రివృతా దస్తీ శంఖినీ చిత్రకం తథా,
 ఏషాం చ పలికై ర్భాగై ర్మృతప్రస్థం విపాచయేత్. 95
 అథాస్య మలినేకోష్ఠే బిందుమాత్రం ప్రదాపయేత్,
 యావదస్య పి బేద్భిందూంస్తావద్వేగాద్విరిచ్యతే. 96
 కుష్ఠం గుల్మముదావర్తం శ్వేయఘం సభగందరమ్,
 శమయత్యుదరాన్యష్టౌ వృక్షమింద్రాశనిర్యథా. 97
 ఏతద్బిందుఘృతం నామ యేనాభ్యక్తో విరిచ్యతే,

తా. జిల్లేడుపాలు ౨ పలములు, బొంతజెముడుపాలు ౯ పలములు, కరక్కాయవొలుపు, కంపిల్లము, నల్లతెగడ, రేలగిజరు, శ్వేతగిరికర్ణిమూలము, నీలి, ఆలతెగడ, నేపాళపిత్తులు, శంఖినీ, చిత్రమూలము వీనిని ప్రత్యేకము ౧ పలము వంతున జేర్చి కషాయము బెట్టి వడియగట్టి ఆకషాయమునం దొక ప్రస్థము నెయ్యి జేర్చి ఘృతపక్వముగవండి మలినకోష్ఠముగల మనుజు డొకబిందుమాత్రము పుచ్చుకొనిన నుత్తరక్షణమునందే విశేచనమవుటయేగాక కుష్ఠము, గుల్మము, ఉదావర్తము, వాపు, భగందరము, అష్టాదరములు ఇవి నివర్తించునని తెలియవలయు, మఱియు నీఘృత మెన్ని బిందువులు పానముచేసిన నన్ని విశేచనము అగును.

— నారాచఘృతము ౨ —

త్రిఫలా చిత్రకోదస్తీ బృహతీ కంటకారికా. 98
 స్నుహీచార్కవిడంగేనఘృతస్య కుడవే పచేత్,
 తస్య మృద్వగ్నిసిద్ధస్య కర్వార్ధం పాయయేన్నరమ్. 99
 శోఫగుల్మాదరానాహస్థీహోదరజలోదరాః,
 నాశయత్యుల్బణానేతాన్ సర్పిర్నారాచసంజ్ఞితమ్. 100

తా. త్రిఫలములు, చిత్రమూలము, నేపాళపువిత్తులు, వాకుడు, ములక, వీటి వేళ్లు బొంతజెముడువేళ్లు, జిల్లేడువేళ్లు, చాయవిడంగములు వీనిని కషాయము బెట్టి వడియగట్టి అందు నెయ్యి ఒకకుడువకు జేర్చి, మందాగ్నిచే ఘృతము సిద్ధపరిచి అర్ధ కర్వము నేవించిన శోఫ, గుల్మము, ఉదరము, కడుపుబ్బు, ప్లిహోదరము, జలోదరము, వీటి ఉల్బణములు అన్నియు నివర్తించు.

శ్రీ శ్రీ యోగము ౭౭

పాతవ్యో యు క్తితః యోగః క్షీ రేణోదధిశూ క్తిజః,
పయసా వా ప్రయో క్తవ్యాః పిప్పల్యః స్థి హనాశకాః. 101

తా. సముద్రమునందుబుట్టిన ఆలచిప్పలయొక్క యోగము సాలలోకలిపి పుచ్చు కొనినను, లేక పిప్పలిచూర్ణమును సాలతో నేవించినను ప్లిహనోదరము నివర్తించు.

శ్రీ వజ్ర యోగము ౧౧

సౌవర్చలం యవయోరం సాముద్రం కాచసైంధవే,
టంకణం స్వర్జికాయోరం తుల్యమేకత్ర చూర్ణయేత్. 102

అర్కదుగ్ధైః స్నుహీదుగ్ధైర్భావయేదాతపేత్యేహమ్,
ఊర్ధ్వాధస్తైః క్రమాత్తస్య తత్తుల్యై రర్కపల్లవైః. 103

భాండే సంస్థాప్య మృల్లిస్తే రుద్ధ్వా గజపుటం పచేత్,
స్వాంగశీతం తు సంచూర్ణ్య చూర్ణమేషాం తు మేళయేత్. 104

త్రూషణం చ విడంగం చ రాజికాం త్రిఫలామపి,
చవ్యం చ హింగుసంభృష్టం తక్రేణాద్యాద్యథాబలమ్. 105

వజ్రయోగాభిధం చూర్ణముదరాణి వినాశయేత్,
శోధం గుల్మం తథాష్ట్రీలాం మందాగ్నిమరుచిం తథా. 106
స్థి హానం యకృదాల్యాఖ్య ముదరం చ విశేషతః,

తా సౌవర్చలవణము, యవయోరము, నాముద్రలవణము, కాచలవణము, సైంధవలవణము, వెలిగారము, స్వర్జికయోరము వీటిని సమాంశములుగ గ్రహించి చూర్ణించి జిల్లేడుపాలు, బొంతజెముడుపాలు వీనిచే మూడుదినములు భావన చేసి యొడించి మూడు దుయందు జిల్లేడుఆకులుంచి అందుపై ఈ ఔషధమునునిచి మరల పైని జిల్లేడు ఆకులు గప్పి మూడుదుబోర్లించి చీలనున్నయిచ్చి గజపుటంబిడి సాంగశీతమునదీసి చూర్ణించి శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, వాయువిడంగములు, తెల్లఆవాలు, త్రిఫలములు, చవ్యము, పేల్చినఇంగువ, వీనినన్నియుచూర్ణించి కలిపి మజ్జిగలో బలానుసారముగ పుచ్చుకొనిన అష్టోదరములు, శోఫ, గుల్మము, అష్ట్రీల, మందాగ్ని, అరుచి, ప్లిహ, యకృద్బాల్య దరము ఇవి నివర్తించు.

శ్రీ యోగాదియోగము ౧౨

యోగం వా బిడకృష్ణాభ్యాం పూతీకస్యాంబుమిశ్రితమ్.
యకృష్ణీ ప్రహస్ర శాంత్యర్థం పిబేత్ప్రత్యధాబలమ్. 107

తా. నెమలిచెక్క కషాయమునందు యవతైరము, బిడాలహము, పిప్పలి చూర్ణముచేర్చి ప్రాతఃకాలమున బలానుసారముగ పుచ్చుకొనిన యకృష్టివహోదరములు నివర్తించు. లేక నెమలడుగుచెక్కకాల్చిన బూడిదనో సిద్ధమైనతైరము. బిడాలహము, పిప్పళ్లు వీనిచూర్ణమును నీటిలోగలిపి పుచ్చుకోవలెను.

◀ ౧౧౭ అగ్నిముఖలహము ౧౧౭ ▶

- చిత్రకత్రివృతాదనీత్రిఫలారుచైకైస్సమైః. 108
- యావన్త్యేతాని చూర్ణాని చూర్ణితావత్తుస్సైంధవమ్,
భావయిత్వా స్నుహిక్షీరైః స్నుక్తాండే ప్రక్షిపేత్తతః. 109
- మృత్పంకేనానులిప్త్యాథ ప్రక్షిపేజ్జాతవేదసి,
సుదగ్ధం చ తతోజ్ఞాత్వా శనైర్వైద్యస్సముద్ధరేః. 110
- తక్రేణ పీతం తచూర్ణం యకృష్టివహోదరాపహమ్,
ఏతదగ్నిముఖం నామ్నా లవణం వహ్నినర్ధనమ్. 111

తా. చిత్రమూలము, తైగడ, దంతిబీజములు, త్రిఫలములు, సోనగ్బలహము వీనిని సమముగచూర్ణించి యీచూర్ణమునకు సమము సైంధవలహమునుజేర్చి బొంత జెముడు పాలతో భావనజేసి ముద్దజేసి బొంతజెముడు కఱ్ఱయందు బిలంబొనర్చి అందునిచి మాతమాసి చీలజేసి అగ్నియందునిచికొల్చి బాగుగ కాలినపిదప మెల్లగడిసి చూర్ణించి ఆచూర్ణమును బలానుసారముగ మజ్జిగలోగలిపి పుచ్చుకొనిన యకృష్టివహోదరములు మానుటయేగాక అగ్నిదీప్తిని సగా గలుగంజేయు ఇది అగ్ని ముఖలహమునంబడు.

◀ ౧౧౮ వర్ధమానసిప్పలి ౧౧౮ ▶

- త్రిభిరథ పరివృద్ధం పంచభిస్సప్తభిర్వా దశభిరథ వివృద్ధం సిప్పలీవర్ధమానమ్,
ఇతి సిబతి యువా యస్తస్య న శ్వాసకానజ్వరజఠరగుదారోస్యివా తరక్తక్షయోస్సుగ్ఘః. 112

తా. మూడు, అయిదు, యేడు, పది ఇటుల క్రమవృద్ధిగ పిప్పలిని సేవించిన వానికి శ్వాస, కౌస, జ్వరము, ఉదరము, గుదార్కస్సు, వాతరక్తము, క్షయ ఇవి బాధించవు. ఇది వర్ధమానసిప్పలి యనంబడు.

◀ ౧౧౯ శోఫోదరమునకు పునర్నవాదియోగము ౧౧౯ ▶

పునర్నవాదారుమహశాషఘాంబుగోమూత్రసిద్ధశ్శ్వయఘునిహన్తి, తథా కణాశుంతిగుడోత్థచూర్ణం శోఫామశూలఘ్నుమజ్జీర్ణహారి. 113

గవాం ఊరం పరామిశ్రం శోభోదరవినాశనమ్,
గోమూత్రేణ సమాయుక్తం మహిషీణాం పయోధవా. 114

తా. తెల్లగలిజేరుజేరు, దేవదారు, శొంఠి వీనిని గోమూత్రమునంగువైచి కాచి పుచ్చుకొనిన వాపు నివర్తింతు. పిప్పళ్ళు, శొంఠి, వీనినిచూర్చించి బెల్లముచేర్చి పుచ్చు కొనిన శోభ, ఆమఘాల, అజిర్ణము ఇవి నివర్తింతు. మరియు త్రిఫలచూర్ణమును ఆవు పాలలోకలిపి పుచ్చుకొనిన శోభోదరము నివర్తింతు; లేక గోమూత్రముతోగాని బజ్జిపాలలోగాని కలిపి పుచ్చుకొనినను శోభోదరము నివర్తింతు.

— ౧౭ ఉదరరోగమునకు పథ్యములు ౧౭ —

విరేచనం లంఘనమబ్జనంభ వాఙ్కులుప్థముద్గారుణశాలయో యవాః,
మృగద్విజా జాంగలసంజ్ఞ యాన్వితా పేయా సురామాఙ్గికసింధు
మాషకాః. 115

తక్రం రసోనోరుబువై లమ్కాకంశాలీంచశాకంకులకంకటిల్లకమ్,
పునర్నవాశి గ్రుఫలంహారీతకీతాంబూలమేలాయసశూకమాయసమ్. 116
అజాగవోష్ఠీమహిషీపయోజలం లఘూని తీవ్రాణి చ దీపనాన్యసి,
యథాబలంపథ్యగణోయమాశ్రితోసభాన్యణాం స్యామదరామయేసతి.

తా. రేచనము, లంఘనము, సంవత్సరముగడిచిన వులనలు, పసలు, యెబ్బనల్లు, యవలు, జాంగలమృగములు, జాంగలపత్తులు వీనిమాంసము, మద్యము, తేనె, సైంధవలవణము, బిడాలవణము, మల్లీగ, ఉల్లిగడ్డలు, ఆముదము, ఆల్లము, పొన్నగంటి కూర, చేపపాట్లకాయ, కాకరకాయ, తెల్లగలిజేరుఆకు, ముసగకాయలు, కరక్కాయలు, తాంబూలము, ఏలకులు, యవతొరము, లోహము, మేక ఆవు ఒంటె బజ్జి వీనిపాలు, వీనిమూత్రము, లఘుపదార్థములు, కారమగుపదార్థములు, అగ్నిదీపకపదార్థములు వీనిని ఉదరరోగము గలవారలకు దోషబూబలముల నెరింగి పత్త్యంబిడవలయు.

— ౧౮ ఆపథ్యములు ౧౮ —

సంస్నేహనం ధూమపానం జలపానం శిరావ్యధః,
ఛర్ది ర్ష్యానందివానిద్రా. వ్యాయామం పిష్టనైకృతమ్. 118

బౌదకానూపమాంసాని పత్రశాకాస్తీలాపి,
తృష్ణాతీవవిదాహీని లవణాన్యశనాని చ. 119

మహేంద్రగిరిజాతానాం సరితాం సలిలానిచ,
శింబీధాన్యం విరుద్ధాన్నం దుష్టనీరం గురూణి చ. 120

విష్టంభీని విశేషేణ స్వేదవిష్టంభసంభవౌ,
వర్జయేదుదరవ్యాధౌ వైద్యో రక్షన్నిజం యశః.

121

తా. స్నేహనము, ధూమపానము, జలపానము, శిరాశేధనము, వాంతి, మాగ్గ గమనము, పగటినిద్ర, వ్యాయామము, పిండితో చేసినపదార్థములు, మరియు ఉదకమునందుండు జంతువులు, జలసమీపమునందుండు మత్స్యములు వీనిమాంసము, అకుమారలు, సువ్వులు, దప్పి, విదాహకరఅన్నము, లవణయుక్తముగు అన్నము మహేంద్రపర్వతసంబంధముగల నదులఉదకము, పప్పులు, తీరమత్యాధివిరుద్ధాన్నము, దుష్టోదకము, గురుకరాన్నము, మలబంధకరఅన్నము, చమటసుదీయుట, మలబంధనము వీనిని ఉదరరోగి వర్జించవలయు.

అండ్ వృద్ధి ప్రకరణమ్.

అండ్ వృద్ధి-సంప్రాప్తి ౧

క్రుద్ధోనూర్ధ్వగతిర్వాయుశ్శోభశూలకరశ్చరణ్,
ముష్కే వంక్షణాతః ప్రాప్య ఫలకోశాభివాహినీః.
ప్రవీడ్య ధమనీర్వృద్ధిం కరోతి ఫలకోశయోః,

1

తా. అన్నపానాదివిరోధములవలన అభోముఖముగ సంచరించువాతము ప్రశోపించి వృషణములయందు వ్యాపించి వాపు పోట్లు వీనిని గలుగజేసి గజ్జలు పృషణకోశములు వీనియందు వ్యాపించియుండునాడులను దుష్టములుగజేసి ఒకటినిగాని లేక రెంటినిగాని అండములను వృద్ధిజేయుచున్నయది.

అండ్ వృద్ధి భేదములు ౨

దోషాస్త్రమేదోమూత్రాంత్రైస్సవృద్ధిస్సప్తథా గదః.
మూత్రాంత్రజావప్యనిలాద్ధేతుభేదస్తు కేవలమ్,

2

తా. వాతజము, పితృజము, శ్లేష్మజము, రక్తజము, మేదోజము, మూత్రజము, ఆంత్రిజములన ఇటుల అండ్ వృద్ధి యేడువిధములుగనుండు. అందు మూత్రజము ఆంత్రిజము యీ రెండును వాతములవలన జనించినవైనను కారణముమాత్రము భేదముగనుండు.

వాతాద్యండ్ వృద్ధిలక్షణము ౩

వాతాత్ పూర్ణదృతిస్పరోక్ష రూక్షో వాతాదహేతుర్యక్.

3

పకోద్దుంబరసంకాశః పితృద్వానాహోష్ణ పాకవాక్, 4
 కపాచ్ఛీతో గురుస్నిగ్ధః కంఠూమాన్ కఠినోల్పరుక్.

కృష్ణస్ఫోటావృతః పితృవృద్ధిలింగశ్చ రక్తజః, 5
 కఫవస్తేదసో వృద్ధిర్మృదుస్తాలఫలోపమః.

తా. వాయువువలన నిండిపబడిన తిత్తిని స్ఫుశించిన యెట్టిస్పర్శ గలగునో అట్టి స్పర్శతో తుల్యమై, రూతుత, నిష్కారణముగ నొప్పి ఇవి గలిగియుండునది వాతజాండవృద్ధియనియు, పండిన మేడిపండుతోతుల్యంబై, తాపము, ఉష్ణము, పాకము, వీనితో గూడియుండునది పితృజాండవృద్ధియనియు, శీతము, జడము, నునుపు, దురద, కౌఠస్యము, స్వల్పవేదన ఇవి గలిగియుండునది శ్లేష్మజాండవృద్ధియనియు, నల్లనిరురుపు లతో గూడుకొని పితృవృద్ధిలక్షణము క్తమై యుండునది రక్తజాండవృద్ధియనియు, కఫ లక్షణములతో గూడి మృదువుగ పక్వతాశఫలమువలె నల్లనికొంతిగలిగి గుండ్రముగ నుండునది మేదోజాండవృద్ధియనియును తెలియవలయు.

— ౧౦ మూత్రజలండవృద్ధిలక్షణము ౧౦ —

మూత్రధారణశీలస్యమూత్రజస్సతుగచ్ఛతః, 6
 అంభోభిఃపూర్ణదృతివత్తో భంయాతిసరుశ్చదుః.
 మూత్రకృచ్ఛమథస్యాచ్ఛచలయోఃఫలకోశయోః,

తా. మూత్రమును బిగబట్టునభ్యాసముగల మనుజునియొక్క అండము నడుచు చుండుకొలమున, నుదకముతోనిండినతోలుతిత్తివలె తోభ కొంచెము నొప్పి స్ఫుశించినమృదువు ఇవి గలవై మూత్రము సాధారణముగ వెడలక అండకోశముల యందు నిండిపబడి ఇటునటుకదలుచుండిన మూత్రజలండవృద్ధియని తెలియవలయు.

— ౧౧ ఆంత్రిజవృద్ధిలక్షణము ౧౧ —

వాతకోపిభిరాహారైశ్శీతతోయావగాహనైః, 7
 ధారణేరణభారాధ్వవిషమాంగప్రవర్తనైః,
 తోభణైఃతుభితోవైశ్శేషేషుద్రాంత్రావయవంయదా. 8
 పవనోవిగుణీకృత్యస్వనివేశాదథోనయేత్,
 కుర్యాద్వంక్షణసంధిస్థోగ్రంధ్యాభం శ్వయంధుం తథా. 9

తా. వాతప్రకోపకరములగు ఆహారములవలనను, శీతోదకమునందు స్నానాదులవలనను, సమీపించు మలమూత్రాదివేగముల నడ్డగించుటవలనను, శీఘ్రముగ రానిమలమూత్రాదులను ప్రేరణచేయుటవలనను, మిక్కిలి భారమును మ్రోయుట మిక్కిలి దూరమునడుచుట వక్రముగనడుచుట వీనివలనను, ఇతరులచే కేయబడు బల

నద్విగ్రహాదులచే మనఃకోభముగలుగుటవలనను, వాతము ప్రకోపించి చిన్నపేగుల యందొకభాగమును ఆశ్రయించి దానిని చెరచి స్వస్థానమునుంచి క్రిందికి దిగునట్లు చేయును. అపుడు గజ్జలసంధులయందు గ్రంధివలె వాపును గలుగఁజేయు.

— ౧౦ ఉపేక్షితాండవృద్ధిసరిణామము ౧౦ —

ఉపేక్షమాణస్య చ ముష్కవృద్ధిం ఆధ్ధానరుక్ స్తంభవతీం సవాయుః, ప్రవీడితోంతస్వనవాస్ప్రియాతి ప్రధ్ధాపయన్నే తిపునశ్చముక్తః.

తా. అట్లు వాపు పోట్లు ఈడుపుగల ఆంత్రిమాండవృద్ధియందు చికిత్సజేయక సుపేక్షించిన అండమును బిసికిన యందలి వాతము కోకోయని శబ్దమునుజేయుచు పై కేగును. దానినిబిడిచిన మరలదిగి యండమునందు వాపునుగలుగఁజేయు

— ౧౧ ఆసాధ్యాండవృద్ధిలక్షణము ౧౧ —

క్షుద్రాంత్రవయవాలే క్లేష్టా ముష్కయోర్యత్ర సంచితః, ఆంత్రివృద్ధిరసాధ్యాయం వాతవృద్ధిసమాకృతిః. 11

తా. చిన్నపేగుయొక్క భాగముగుండ అండములయందు క్లేష్టముజేరుటవలన వాతవృద్ధిలక్షణము క్తమై జనించిన ఆంత్రివృద్ధి ఆసాధ్యము.

— ౧౨ వర్ధ్యలక్షణము ౧౨ —

అత్యభిష్యందిగుర్జ్జ్వలసేవనాన్నిచయం గతః, కరోతిఃగ్రంధివచ్ఛోషం దోషో వంక్షణసంధిషు. 12 జ్వరశూలాంగదాహాఢ్యం తం వర్ధ్యమితి నిర్దిశేత్,

తా. అత్యంతస్తోతస్నావులగునట్టియు, గురుత్వము పులుగుగల సదాగ్రసేవన వలన, వృద్ధి జెందినదోషము గజ్జలయొక్క సంధులయందు గ్రంధివలె వాపునుగలుగఁ జేయు. అందువలన జ్వరము, శూల, శరీరతాపము, ఇవి గలిగియుండు. దీనినే వర్ధ్య యని జెప్పెదరు. (దీనిని కురండమందురు)

— ౧౩ ఆసాధ్యాంత్రివృద్ధి నివాసము ౧౩ —

వృద్ధిస్సప్తవిధా జ్ఞేయా ఫలకోశవిదూషణాత్. ఆంత్రిజ్యోద్ధాతవస్తిశ్చశ్వాశశూలీ న సిద్ధ్యతి, 13

తా. ఆపానవాయువు ప్రకోపించి వృషణములదూషింపజేయుటచేత సప్త వృద్ధులనుగలుగఁజేయు. ఆయపానవాతము అండములయందు వ్యాపించి దోషయుక్తముగ చేసి పొత్తికడుపుయందు ప్రేగులసాబ్బించినగాని లేక శ్వాస శూల ఇవి గలిగి యుండినగాని అట్టి ఆంత్రివృద్ధి యసాధ్యమని తెలియవలయు.

—౧౦ పితృజాండవృద్ధికి పంచనల్కలాదికల్కము ౧౦ - x

పంచనల్కలకల్కేన సఘృతేన ప్రలేపనమ్. 14

పానం వాపి కషాయస్య పితృవృద్ధ్యా ప్రశస్యతే,

తా. మఱ్ఱి, ఆత్రి, జావ్వి, కలజావ్వి, మాఖిడి వీనిపట్ల కల్కముజేసి నెయ్యి చేర్చి లేపనముజేసినచు లేక కషాయముపెట్టి పుచ్చుకొనినను పితృజాండవృద్ధి నివర్తించు.

—౧౧ కఫజాండవృద్ధికి త్రికట్యాదికషాయము ౧౦ - x

త్రికటుత్రిఫలాక్వాథం సయోరలవణం పిబేత్. 15

కఫవాతప్రకోపఘ్నం విరేకాత్కఫవృద్ధిజితే,

తా. త్రికటుకములు, త్రిఫలములు వీనిని కషాయముపెట్టి అందు యవయోరము, సైంధవలవణము వీనినిచేర్చి పుచ్చుకొనిన కఫవాతకోపము నడచి విరేచనముగుట వలన కఫవృద్ధి నివర్తించు.

—౧౨ రక్తజాండవృద్ధికి త్రివృతాదికషాయము ౧౦ - x

త్రివృతంప్రపిబేత్సోద్రే శర్కరాసహితం ముహుః. 16

పితృగ్రంధిక్రమం కుర్యాదామే పక్షే చ రక్తజే,

తా. తెగడకషాయమునందు చక్కెర తేనెచేర్చి మాటిమాటికి పుచ్చుకొనిన రక్తజాండవృద్ధి నివర్తించు. మరియు అమరక్తజవృద్ధి పక్షరక్తజవృద్ధి వీనికి పితృగ్రంధికిజేయు ఉపచారములం జేయవలయు.

—౧౩ రాస్నాదికషాయము ౧౦ - x

రాస్నాయవ్యమృతై రండం పటోలం రేణుకాబలా. 17

వృషస్యాస్యత్కాథితో వృద్ధిం హన్యాచ్చిత్రకణైలవాకా,

తా. రాస్న, యష్టినుధుకము, తిప్పతీగ, ఆముదపువేరు, చేనుపొట్ల, రేణుకలు, చిట్టాముట్టి, అడ్డసరము, వీనిని కషాయముపెట్టి అందు ఆముదముచేర్చి పుచ్చుకొనిన ఆండవృద్ధి నివర్తించు.

—౧౪ వాతశ్లేష్మజవృద్ధికి త్రిఫలాదికషాయము ౧౦ - x

ఫలత్రికోద్భవం క్వాథం గోమూత్రేణైవ పాయయేత్. 18

వాతశ్లేష్మకృతం హస్తాని శోధం వృషణసంభవమ్,

తా. త్రిఫలములను గోమూత్రమునందువైచి కషాయముకొని పుచ్చుకొనిన వాతశ్లేష్మజవృద్ధిని వృషణశోధ నివర్తించు.

—౧౫ ఆంత్రివృద్ధికి రాస్నాదికషాయము ౧౦ - x

రాస్నా మృతా.బలా యష్టి గోకంఠైరండజశ్శృతక. 19

ఏరండతై లనంయుక్తో వృద్ధిమంత్ర భవాం జయేత్ ,

తా. రాస్సు, తిప్పతీగ, చిట్టాముట్టి, యస్తిమధుకము, పల్లెరు, ఆముదపువేరు, వీనిని సమాంశములుగ కషాయము బెట్టి అందు ఆముదముకలిపి పుచ్చుకొనిన అంత్రి వృద్ధి నివర్తింను.

— ౧౯ వర్ధరోగమునకు కల్కము ౧౯ —

భృష్టశ్చైరండతై లేన కల్కః పత్త్యానముద్భవః. 20

కృష్ణా సైంధవనంయుక్తో వర్ధరోగహరః పరః,

తా. ఆముదముతో వేచిన కరకచూర్ణము, పిప్పలిచూర్ణము, సైంధవనలవణము, వీటిని కలిపి పుచ్చుకొనిన వర్ధరోగము నివర్తింను

— ౨౦ కురంటకమునకు నారీతకీచూర్ణము ౧౯ —

గోమూత్రసిద్ధాంరుబుతై లభృష్టాంహారీతకీం సైంధవచూర్ణయ్యుక్తామ్. ఖాధేన్నరకకోష్ణజలానుపానాన్నిహన్తికూరంటమతీవవృద్ధమ్,

తా. కరక్కాయలను గోమూత్రమునందు వెండి పిదప ఆముదమునందు వేయించి చూర్ణించి సైంధవలవణమును జేర్చి సుభోష్ణముగనుండు నుదకముతో పుచ్చు కొనిన మిక్కిలి వృద్ధినందిన కురంటకము నివర్తింను. (ఇదియే వర్ధ)

— ౨౧ వర్ధరోగమునకు బిల్వదిహూర్ణము ౧౯ —

మూలం బిల్వకపిత్థయోరరభుకస్యా గ్నేర్బృహతోర్ద్వయోః. 22

శ్యామాపూతికరంజశ్శ్రుతరుజంవిశ్వాపధారుష్కరే,

కృష్ణా గ్రంధికవేల్లపంచలవణయో రాజమోదాన్వితమ్. 23

వీతం కాంజికకోష్ణతో యమథతై శ్చూరీకృతం వర్ధజిత్ ,

తా. బిల్వమూలము, వెలగవేరు, దుండిగపువేరు, చిత్త్రమూలము, ములకవేరు, వాకుడువేరు, తెగడ, నెమలడుగువేరు, కారుమునగవేరు, శొంఠి, నల్లబీడివేరు, పిప్పళ్లు, మోడి, మిరియాలు, పంచలవణము, యవతొరము, అజామోదము, కనోరములు వీనిని సమాంశములుగ చూర్ణించి కాంజికము లేక ఉష్ణోదకము లేక మజ్జిగ వీనితో పుచ్చుకొనిన వర్ధరోగము మానును

— ౨౨ శ్వదంష్ట్రాదిహూర్ణము ౧౯ —

శ్వదంష్ట్రాసింధువిశ్వాబ్రదారుకృమిహారాశ్చ భిత్ . 24

లోహచూర్ణం ఘృతేనాద్యాద్వాతవర్ధహారం పరమ్,

తా. పల్లెరు, సైంధవలవణము, శొంఠి, తుంగముస్తలు, దేవదారు, వాయు

విడంగములు, పాపాణిభేది, లోహభస్మము వీటిని సహంశములుగ చూర్ణించి నేతితో పుచ్చుకొనిన వాతవర్ధ్యులోగము నివర్తించు.

— ౨౭ వృద్ధినాశనరసము ౨౭ —

రసగంధా సమా తాభ్యాం ద్విగుణం హేమమాక్షికమ్. 25

పత్థ్యారసేన త్రిదినుం రుబుతై లేన వాసరమ్,
మర్దితం సిద్ధమాయాతి రసేంద్రో వృద్ధినాశనః. 26

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధగంధకము ఇవి సమభాగములు, వీనికి సమము శుద్ధి జేసిన హేమమాక్షికము వీనిని ఖల్వమునందునిచి కరకకషాయముచే మూడుదినములు మర్దించి, పిదప అనుదముచే నొకదినముమర్దించి నేవించిన అండవృద్ధి నివర్తించు. ఇది వృద్ధినాశనరసము.

— ౨౮ సర్వాంగసుందరరసానుపానము ౨౮ —

బలాశై లేన వా లిహ్యోచ్చణకక్వాథణో సి నా,
చేతకీయవశూకాభ్యాం పత్థ్యారుబుకస్త్రైలయక్. 27

వృద్ధ్యాటవీకుతారోయం రసస్సర్వాంగసుందరః,

తా. సర్వాంగసుందరరసమును బలాశైలముతో గాని లేక శనగలకషాయముతో గాని లేక కిరకయవత్సరము వీనిచూర్ణముతో గాని లేక అనుదముతో గాని నేవించిన అండవృద్ధి నివర్తించు.

— ౨౯ పితృవృద్ధికి చందనాదిలేపము ౨౯ —

చందనం మధుకం పద్మముశీరం నీలముత్పలమ్. 28

క్షీరపిష్టః ప్రలే పస్యాత్పితృవృద్ధిరుజాపహః,

తా. చందనము, అతిమధురము, కమలములు, పట్టివేళ్లు, నల్లకలువలు వీటిని పాలతోనూరి లేపనముజేసిన పితృజాండవృద్ధి నివర్తించు.

— ౩౦ వచాదిలేపము ౩౦ —

వచాస్పర్ష పకల్కేన ప్రలేపశ్శోభనాశనః. 29

తా. వస ఆవాలు వీనినినూరి కల్కముజేసి లేపనముజేసిన అండకోశ నివర్తించు.

— ౩౧ అజాబ్యాదిలేపము ౩౧ —

అజాబీ హనుషా కున్దం గోమయం బదరాన్నితమ్,
కాంజి కేస తు సంపిష్టం కుర్యాద్వృద్ధిప్ర లేపనమ్. 30

తా. జీలకఱ్ఱ, బోడతరము, చంగల్వకొమ్మ, గోమయము లేకులేరు వీనిని కొంజీముతోనూరి లేపనముజేసిన వృద్ధ్యులోగము నివర్తించు.

— ౧౮ లాక్షాదిశేపనము ౧౮ —

లాక్షాకరంజబీజం చ శుంఠీ దారుసగై రికమ్,
కుందరం చ సమం కృత్వా చూర్ణయేన్త తిమాన్భిషక్. 31
కాంజికేన తు సంపేష్యలేపాత్ శ్వయంధునాశనః,

తా. లక్క, కానుగువత్తులు, శొంఠి, దేవదారు, కావిరాయి, కుందురుగడ్డి
వీనిని సమాంశములుగ కాంజికముతో నూరి శేపనముజేసిన అండము వాపు నివర్తించు.

— ౧౯ పిప్పల్యాదిశేపనము ౧౯ —

పిప్పలీ జీరకం కుష్ఠం బదరం శుష్కగోమయమ్. 32
కాంజికేన ప్రలేపోయ మంత్రవృద్ధివినాశనః,

తా. పిప్పళ్లు, జీలకఱ్ఱ, చంగల్వకోళ్లు, రేగుగింజలతోనిపప్పు, యెండు ఆవు
పేడ వీనిని కాంజికముతోనూరి శేపనముజేసిన ఆంత్రివృద్ధి నివర్తించు.

— ౨౦ ఆంత్రివృద్ధికి దేవదార్యాదిశేపనము ౨౦ —

దేవదారుమిశీవాసాలాంకలీమూలసైంధవైః. 33
క్షౌద్రయుక్తైశ్చ తైర్లెపో వృద్ధిమంత్రభవాం జయేత్,

తా. దేవదారు, సోఘ, అడ్డసరము * లాంకలీమూలము, సైంధవలవణము
వీనిని తేనెతోనూరి శేపనముజేసిన ఆంత్రివృద్ధి నివర్తించు.

— ౨౧ కురుంటకమునకు శేపనము ౨౧ —

గవాం ఘృతేన సంయుక్తం కృత్వా సైంధవచూర్ణకమ్. 34
పిబేత్ప్రదినం యావత్తావల్లేపః కురుంటకే,

తా. సైంధవలవణచూర్ణమును ఆవు నేతితో 2 దినములు పుచ్చుకొని ఇదే శేప
నముజేసిన కురుంటకము నివర్తించు.

సంచూరితంసైంధవమాజ్యయుక్తంసంమర్ద్యతోయస్థితమేవసోష్ణమ్.
ముహూర్తువార్యః కురుంతేప్రలేపం విలీయతే తస్య కురుండరోగః,

తా. సైంధవలవణచూర్ణము నెయ్యి వీనిని మర్దించి, వేడియగు నుదకమునం
దుంచి కొంచెము ఉష్ణముగజేసి మాటిమాటికి శేపనముజేసిన కురుండరోగము
నివర్తించు.

తండులవారివిమిశ్రం ఘృత పత్రకసంజ్ఞముచ్యతే యత్తు. 36
తన్మూలసిప్తలేపం కురుంటగళగండయోః కుర్యాత్,

* పొత్తిదుంప.

తా. నెమలడుగు వేరును తండులోదకముతో చాది లేపనము జేసిన కురండును గళగండము నివర్తించు.

ఈశ్వరీమూలమేరండ మూలంమూషకచర్మ చు. 37

లేపవహంకురంటాఖ్యరోగవిచ్ఛేదకారకః,

తా. ఈశ్వరి వేరు ఆముదపువేరు యొలుకతోలు వీనిని నూరి లేపనము జేసిన కురంటకరోగము నివర్తించు.

— ౩౮ బ్రాహ్మణ్యస్థైర్యదిలేపను ౩౮ —

సుముషితం బ్రాహ్మణ్యస్థైర్యకాయా మూలం నమం తండుల ధావసేన. నిహన్తి లేపాద్గళగండమాలాం కురంటముఖ్యానఖిలాన్వికారాణ్,

తా. భారంగి తండులోదకముతోనూరి లేపనము జేసిన గలగండ, గండ మాలలు కురంటకము మొదలగు ఆఖిలవికారములు నివర్తించు.

తరుమూషికచర్మణా నిబద్ధః ప్రవిలేపాదథ చేశ్వరీజటాయాః. 39

ఉపశాన్తిముసైతి మానవానామచిరేణైవకురండసంజ్ఞరోగః,

తా. చెట్టుకు ఎలుకచర్మమును కట్టినను, లేక ఈశ్వరివేరునూరి లేపనము జేసిన నను కురంటకరోగము శాంతిని జెందు.

— ౪౦ శంబుకొదిలేపను ౪౦ —

శంబుకొదరనిహితం గవ్యం సప్తాహమాతపేనర్షిః. 40

స్థితమపి సాన్తి కురటం సైంధవచూర్ణాన్వితం లేపాత్,

తా. ఆవునెయ్యి ఘృతశంఖములయందునుంచి యేడుదినములు యండయందునిచి పిదప సైంధవలఘానూర్ణమును కలిపి లేపనము జేసిన కురంటకము నివర్తించు.

— ౪౧ వర్షమునకు లేపను ౪౧ —

సద్యో మృతస్య కాకస్య మలేన పరిలేపనాత్. 41

వర్షరోగః ప్రయాత్యాశు రవిణాతితిఘిరం యథా,

పశ్యే తు దారణం కృత్వా ప్రకీర్తవ్యా ప్రణక్రియా. 42

తా. సద్యస్కాలమునందు మృతమైన కాకియొక్క మలమును లేపనము జేసిన వర్షరోగము నివర్తించు. మరియు దానివలన పశ్యమైయుండిన ప్రణక్రియను జేయవలయు.

— ౪౩ శాతవృక్షికి ఏరండతైలయోగము ౪౩ —

సక్షీరం వా పిబేత్తైలం మాసమేరండసంభవమ్,

గుగ్గులుం దుబుత్తైలం వా గోమూత్రేణ పిబేన్నరః. 43

వాతవృద్ధిం నిహంత్యాశు చిరకాలానుబంధినీమ్,

తా. పాలు ఆముదము వీనికలిపి గ మాసము పుచ్చుకొనినను, గుగ్గిలచూర్ణము ఆముదము వీనిని గోమూత్రములో చేర్చి పుచ్చుకొనినను చిరకాలమునుంచి యుండు వాతవృద్ధి నివర్తించు.

— ౨౭ కఫవృద్ధిచికిత్స ౨౭ —

కఫవృద్ధౌ మూత్రపిష్టైరుషవీరైః ప్రలేపనమ్. 44

పాతవ్యో మూత్రసంయుక్తః కషాయః పీతదారుణః,

తా. ఉష్ణవీర్యములుగనుండు బౌషధముల గోమూత్రముతో నూరి లేపనము జేసినను మానిపసపుకషాయమునందు గోమూత్రముచేర్చి పుచ్చుకొనినను కఫవృద్ధి నివర్తించు.

— ౨౮ శిరాశేధ ౨౮ —

శంఖోపరిచక్రస్థాస్తేత్స్యక్త్వా సేవనిమాదరాత్. 45

వ్యత్యాసాద్వ్యా శిరాం వింధ్యేదగత్రవృద్ధినివృత్తయే,

తా. కణతలముందుగాని కర్ణాంతమునందుగాని సేవనీయమునాడిని విడిచి * వ్యత్యాసముగ శిరసు వేధించిన ఆంత్రివృద్ధి నివర్తించు.

— ౨౯ కర్ణశిరాశేధ ౨౯ —

కర్ణకోశస్య మధ్యే తు రక్తాం నిర్హారయేచ్ఛిరామ్. 46

ఉభాభ్యాం ద్వే శిరే వేధ్యే తేన వా తత్సుఖం భవేత్,

తా. కర్ణకోశముధ్యమునందుండు రక్తయుక్తముగు నరమునుపొడిచిన ఆండవృద్ధి నివర్తించి సుఖమును జెందు.

— ౩౦ గోమూత్రయోగము ౩౦ —

గుగ్గలుం రుబుత్తైలం వా గోమూత్రేణ పిబేన్నరః. 47

ఆంత్రివృద్ధిం నిహంత్యాశు చిరకాలానుబంధినీమ్,

తా. గుగ్గిలము లేక ఆముదము గోమూత్రములో కలిపి పుచ్చుకొనిన చిరకాలమునుంచియుండు ఆంత్రివృద్ధి నివర్తించు.

— ౩౧ నారాయణతైలప్రయోగము ౩౧ —

సక్షీరం వా పిబేత్తైలం మాసమేరండసంభవమ్. 48

త్తైలం నారాయణం యోజ్యం పానాభ్యంజనవస్తిషు,

* ఆనగా కుడివైపువృద్ధి కడమవైపునను, ఎడమవైపువృద్ధి కుడివైపునను వేధించవలెనని భావము.

తా. ఆముదమునందు పాలుచేర్చిగాని లేక ఆముదపువ్వులలోని పన్ను నూరిచేర్చిగాని ఏ మాసము పుచ్చుకొనినను, లేక నారాయణతైలమును సానము అభ్యంజనము చేసికొనినను వస్త్రకర్మను జేసినను అండవృద్ధి నివర్తించు.

— ౧౦ అంగుష్ఠావరయోగము ౧౦ —

అంగుష్ఠమధ్యత్వక్చిత్వా దహేదంగవిపర్యయం. 49

తా. పాదమునందుండు అంగుష్ఠమధ్యమునందు వర్మమును ఛేదించి * వ్యత్యాసముగా నరమునుకొల్పిన అండవృద్ధి నివర్తించు.

— ౧౧ కజ్జలియోగము ౧౧ —

గోమూత్రై రండశైలాభ్యాం రసగంధకకజ్జలీమ్,
వీత్వా నిహన్తి సహసా వృద్ధిం వృషణసంభవామ్. 50

తా. రసము గంధకము వీనిని కజ్జలి గోమూత్రము ఆముదము పిసిగో సేవించిన వృషణమువాపు నివర్తించు.

— ౧౨ ఏరండశైలయోగము ౧౨ —

శైలమేరండజం వీత్వా బలాసిగ్ధపయోన్వితమ్,
ఆధ్ధానశూలోపచితామాం త్రవృద్ధిం జయెన్నరః. 51

తా. చిట్టాముట్టిక సాయమునందు ఆముదమునుకలిపి పుచ్చుకొనిన ఆధ్ధానము కూల వీనితో గూడి వృద్ధిపొందింపబడిన ఆం త్రవృద్ధి నివర్తించు.

— ౧౩ ఇంద్రవారుణీకొమూలయోగము ౧౩ —

ఇంద్రవారుణీకొమూలం శైలం పుష్కరజం తథా,
సంమర్ద్య చనగోదుగ్ధం పిబేజ్జన్తుః కురంటకే. 52

తా. పాపరవేరు చూర్ణమును ఆముదముతో మర్చించి ఆవుపాలలో కలిపి పుచ్చుకొనిన కురంటకము మానును.

— ౧౪ † మఱియొక ఇంద్రవారుణీకొమూలయోగము ౧౪ —

వాతారిశైలమృదితం సురవారుణీజం

మూలం నరః పిబతి యో మస్మణం విచూర్ణ్య.

* అనగా కుడివైపువృద్ధి కడమవైపునను, ఎడమవైపువృద్ధి కుడివైపునను వేధించవలెనని భావము.

† ఈయోగములు రెండును వెళ్ళేరు గ్రంథములలోనుండి యొత్తబడిన వేగాని ఛేదమేమియు లేదు.

గవ్యే నిధాయపయసి త్రిదినావసానే

తస్య ప్రణశ్యతి కురంటకృత్తో వికారః.

53

తా. పాపరవేరును ఆముదముతో మెత్తగానురి ఆవుపాలలో కలిపి పుచ్చుకొనిన మూడుదినములలో కురంటజనికారములు నశించు.

— ౭౭ బాలకురంటకమునకు కర్ణవేధ ౭౭ — x

యః పిత్తదోషేణ కురంటరోగో భవేచ్ఛిశోర్దక్షిణముమ్కభాగే,

తస్యోర్ధ్వభాగశ్రవణస్య విధ్యేద్వామస్య వామప్రభవేఽపరస్య. 54

తా. పిత్తదోషముచే శిశువులకు కలుగు కురంటరోగమునందు దక్షిణభాగము నందైన ఎడమ చెవియును, యెడమభాగమునందైన కుడి చెవియు మీదికుణకను కుట్టిన ఆరోగము నివర్తించు.

— ౭౮ సప్తవృద్ధులకు చికిత్స ౭౮ — x

సరామతం కుబేరాక్షి కుళుత్థలశునై శ్శృతమ్,

సలిలం ఘృతసంయుక్తం సప్తవృద్ధిషు పాయయేత్ , 55

ఇంద్రవల్లి ప్రసారిణ్యోః క్వాథస్సాత్సప్తవృద్ధిజిత్ ,

మహిషాక్షస్య చూర్ణం తు శర్కరామధునంయుతమ్. 56

పిబేద్ధుడూచీక్వాథేన సప్తవృద్ధ్యుపశాంతయే,

తా. ఇంగువ, గచ్చపప్పు, ఉలవలు, వెల్లుల్లి వీనిని ఉదకమునందునిచి కషాయముకొని అందు వెయ్యిచేర్చి పుచ్చుకొనినను, మరియు పాపరవేరు గొంతెమగోరవేరు వీనిని కషాయముకొని పుచ్చుకొనినను, మరియు తిప్పతీగ కషాయమునందు మహిషాక్షిచూర్ణము శర్కర తేనె వీనిచేర్చి పుచ్చుకొనినను సప్తవృద్ధులు నివర్తించు.

— ౭౯ అంత్రవృద్ధికి మాంస్యాదిఘృతము ౭౯ —

మాంసీకుప్తం పత్రకైలా రాన్నాః శృంగీ చ చిత్రకమ్. 57

కృమిఘ్నమశ్వగంధా చ శైలేయం కటురోహిణీ,

సైంధవం తగరం చైవ కుటజాతివిసైస్సమైః. 58

ఏతైశ్చ కార్షికైః కల్కైర్ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్ ,

వృషముండినవై రండనింబపత్రభవం రసమ్. 59

కంటకార్యాశ్చాపి దుగ్ధంచ ప్రస్థం తస్మిన్ వినిక్షిపేత్ ,

సిద్ధమేతద్ఘృతం పీతమంత్రవృద్ధిం వ్యపోహతి. 60

వాతవృద్ధిం పిత్తవృద్ధిం మేదోపృద్ధిమథాచివా,

మూత్రవృద్ధిం చ హస్త్యే తత్సర్పిరాశు న సంశయః. 61

తా. జటామాంసి, చంగల్వకోస్తు, లవంగవత్రి, ఏలకులు, రాన్న, కర్కాటకశృంగి, చిత్రమూలము, వాయువిడంగములు, పెన్నేరుగడ్డ, శిలాజితు, కటుక రోహిణి, సైంధవలవము, గ్రంథితగరము, కొడిశపాల, అతివస వీటినన్నియు ప్రత్యేకము గ కన్నముజేర్చి కల్మముజేసి గ ప్రస్థము నెయ్యి, అడ్డసరపాకురసము, బోడ తరపురసము, లేతఅముదపు ఆకురసము, వేపాకురసము, చిన్నములకరసము, పాలు వీటినన్నియు ప్రత్యేకము గ ప్రస్థముచేర్చి ఘృతపక్వముగవండిసేవించిన ఆంత్రవృద్ధి వాతవృద్ధి పితృవృద్ధి మేదోవృద్ధి మూత్రవృద్ధి ఇవియున్నియు నివర్తించు.

అంత్రవృద్ధికి పునర్నవాదితైలము ౧౨

- పునర్నవామృతాదారు సత్కారం లవణత్రయమ్, కువం శతీ వచా ముస్తా రాన్నా కట్టలపుష్కరే. 62
- యవానీ హపుషా హింగుశతాహ్వ చాజమోదకః, విడంగాతివిషాయష్టి పంచకోలక సంయుక్తైః. 63
- ఏతైః కల్కైః సమైరక్షైస్తైలప్రస్థం విపాచయేత్, గోమూత్రం ద్విగుణం దేయం కాంజికం చ తక్షైవచ. 64
- పునర్నవాద్యమేతత్తు వస్తా పానే తథోత్తమమ్, కట్యూరుపుష్పమేఢ్ఘ్రీషు కుత్తో చ వృషణే శ్రితమ్. 65
- కఫవాతోద్భవం శూలమంత్రవృద్ధిం వినాశయేత్,

తా. తెల్లగలిజేరు, తిప్పతీగ, జీవదారు, యవత్కారము, సైంధవలవము, దిశాలవణము, కొచలవణము, చంగల్వకోస్తు, కచూరములు, వస, తుంగముస్తలు, రాన్న, కాయఫలము, పుష్కరమూలము, సీమము, సోపు, ఇంగువ, చల్లపిల్లి గడ్డలు, అజామోదము, వాయువిడంగములు, అతివస, యష్టినధుకము, పంచకోలములు వీటినన్నియు అక్షప్రమాణములుగ గ్రహించి చూర్చించి నూనె గ ప్రస్థము గోమూత్రము ౨ ప్రస్థములు కాంజికము ౨ ప్రస్థములు వీటినన్నియు నేకముగ జేర్చి తైల పక్వముగకొది వస్త్రీపానములయం దుపయోగించిన కటి, తోడలు, పృవము, మేఢ్ఘ్రీషు, కుక్షీ, వృషణములు వీట్లయందలికూల కఫవాతజకూల, అంత్రవృద్ధి ఇవి యన్నియు నివర్తించు.

అంత్రవృద్ధియంధు పక్ష్యములు ౧౩

సంశోధనం వస్త్రీరస్వగ్విమోక్షస్వేదః ప్రలేపోఽరుణశాలయశ్చ. ఏరండశైలం సురభీజలం చ ధన్వామిషం శిగురీఫలం పటోలమ్, పునర్నవాగోక్షురకాగ్నిమంథ తాంబూలపత్థ్యారసనారసోనమ్. 67

వాస్త్యంగనాగృం జనకంమధూని కౌంభంఘృతంత ప్రజలంచతక్రమ్, అధేందువద్వంక్షణయోశ్చ దాహణోవ్యత్యాసతో బాహుసిరావ్యధశ్చ. యథామయం శత్రువిధిశ్చవర్గోస్యర్వర్థృ వృద్ధామయినాంసుఖాయ,

త. విరేచనము, వస్త్రీకర్మ, వీటిని జేయుట, రక్తముదీయుట, చెమటదీయుట, లేపము, ఎఱ్ఱబియ్యము, ఆముదము గోమూత్రము, నిర్జలప్రదేశమునందలి జంతుమాంసము, మునగకాయ, పొట్లకాయ, గలిజేరు, పల్లెరు, కూరకెల్లి, తాంబూలము, కరక్కాయ, నన్నరాన్న, వెల్లుల్లి వీటిని సేవించుట, వసునములు జేయించుట, ప్రీతి సంగమము, ఎఱ్ఱఉల్లిగడ్డ, తేనె, కుండలోనునిచి ప్రాతపడిన నెయ్యి, ఉష్ణోదకము, మజ్జిగ, వీటిని సేవించుట, అండసంధులయం దర్థచంద్రాకారముగ రక్షణేయుట, కుడి తట్లు వృద్ధిపొందియుండిన యెడమచేతియొక్క సిరనువేధించుట, యెడమతట్లుఅయిన కుడిచేతి సిరనువేధించుట, శత్రువిధి ఇవి వర్గము, అండవృద్ధి వీటికి పథ్యంబులని యెరుంగవలయు.

అండవృద్ధియందపథ్యములు ౭౭

అనూపమాంసాని దధీని మాషాః పిష్టాన్నదుష్టాన్నముపోదికాంచ. గురూణి శుక్రోత్థితవేగరోధస్సర్వర్థృ వృద్ధ్యామయినామమిత్రమ్,

త. జలముగలప్రదేశమునందుండు జంతుమాంసము, పెరుగు, మినుములు, పిష్టాన్నము, దుష్టమైనయన్నము, బచ్చలికూర, గురుకరపదార్థములు, వీటిని సేవించుట శుక్రవేగమునడ్డగించుట, ఇవి వర్గము అండరోగము వీటియందపథ్యములని యెరుంగవలయు.

అన్యచ్ఛ—

వేగాహతిః పృష్ఠయానం వ్యాయామం మైథునం తథా. 70

అత్యాశనమథాధ్వానముపవాసం పరిత్యజేత్,

త. మలమూత్రవేగముల నడ్డగించుట, గుఱ్ఱముమొదలగువానినెక్కి సంచరించుట, శ్రమనుపొందుట, అతిమైథునము, మిక్కుటముగ భోజనముసేయుట మార్గమునడుచుట, ఉపవాసము వీనిని వదలుకొనవలయు.

మే దో రో గ్ర ప క రణ మ్.

— ౧౧ మే దో ని దానము ౧౧ —

అవ్యాయామదివాస్వప్నశ్చేషలాహారసేవినః,
మధురాన్నరసైః ప్రాయస్సేహాన్తే దో వివర్ణతే. 1

తా. వ్యాపారము లేకయుండుట, దివానిద్ర, కఫకరమదార్థసేవన, మధురా
న్నము, మధురరసము వీటినీసేవించుట, ఘృతపక్వ గోధుమాది స్నేహభక్ష్యసేవనము
వీటివలన మేదోరోగము జనించు.

— ౧౨ సం ప్రా ప్తి ౧౨ —

మేదసావృతమార్గత్వాత్పృష్ఠ్యంత్యస్త్యే చ ధాతవః,
మేదస్తు చీయతే యస్మాదశ క్తస్సర్వకర్తసు. 2

తా. పూర్వోక్తమగు మేదస్సుచే ప్రోతోమార్గములు ఆనరింపబడినందువలన
ఇతరధాతువులు వృద్ధిపొంది దానిచే మేదస్సు మిక్కిలి వృద్ధిబొంది సర్వకర్తలచేయుట
యందు ఆళక్యముగ నుండు.

— ౧౩ వర్ణమానమేద ఉపద్రవములు ౧౩ —

క్షుద్రశ్వాసత్పమామోహా స్వప్నకంఠావసాదనైః,
యుక్తః క్షుత్యేద్దదార్గంధ్యైరల్పప్రాణోల్పమైథునః. 3

తా. కొంచెముగశ్వాస, దప్పి, మోహము, నిద్ర, గొంతుస్వరము తగ్గుట,
చనుట, శరీర దౌర్లంధ్యము, దౌర్బల్యము, అల్పమైథునము ఇవి మేదోవృద్ధ్యుల ద్రవము
లని తెలియవలయు.

— ౧౪ మేదఃస్థానములు ౧౪ —

మేదస్తు సర్వభూతానాముదరేష్వస్థిషు స్థితమ్,
అతవోదరే వృద్ధిః ప్రాయో మేదస్వినో భవేత్. 4

తా. సర్వప్రాణులకు ఉదరము అస్థులు వీటియంగు మేదస్సుండునుగాన
మేదోరోగముగలపురుషునికి ఉదరమునందే వృద్ధిగలిగియుండు.

మేదసావృతమార్గత్వాద్వాయుః కోష్ఠే విశేషతః,
చరన్మంధుక్షయత్యగ్నిం ఆహారం శోషయత్త్వపి. 5

తస్మాత్సశీఘ్రం జరయత్యాహారం చాపి కాంతితే,
వికారాంశ్చాన్నతే ఘోరాన్కాంశ్చిత్కాలవ్యతిక్రమాత్. 6

తా. మేదస్సుచే సిరామార్గములడ్డగింపబడుటవలన వాయువు కోష్ఠస్థానమున విశేషముగ గంచరించుచు విశేషముగ అగ్నిదీప్తినిగలుగజేసి ఆహారమునుకోషింపంజేసి శీఘ్రముగ జీర్ణింపజేయుచు మరల నాహారమునుగోళుచు కొంతకాలము గడచినపిదప ఘోరములగు వికారములను గలుగంజేయు

— ౭ మేదోరోగాసాధ్యత్వము ౭ —

మేదస్యతివిసంవృద్ధే సహసై వానిలాదయః,
వికారాన్దారుణాన్స్మృత్వా నాశయంత్యాశు జీవితమ్. 7

తా. మేదస్సుమిక్కటముగ వృద్ధి జెందుటవలన వాతాదిదోషంబులు దుష్టంబులై యకస్మాత్తుగభయంకరవికారములను (ప్రమేహపిశికికాజ్వరభగందరవిద్రధి వాతరోగముల) గలుగంజేసి శీఘ్రముగ ప్రాణముల హరింపంజేయు.

— ౮ అతిస్థూలక్షణము ౮ —

మేదోమాంసాతివృద్ధత్వాచ్చలస్సిగుదరస్తనః,
అయథోపచయోత్సాహో నరోఽతిస్థూల ఉచ్యతే. 8

తా. మేదస్సు మాంసము మిక్కిలివృద్ధి జెందుటవలన నరునియొక్క సిగ్గుకూ (తోడలు) ఉదరము, స్తనములు నడుచునపుడు దిగబడికడులుట, పూర్వమువలె శరీర వృద్ధి ఉత్సాహములేకయుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలిగియుండిన అతిస్థూలరోగమని యెఱుంగవలయు.

— 9 మేదోరోగమునకు చవ్యాదిమార్గము

సచవ్యజీరకవ్యోషహింగుసౌవర్చలాసలాః,
మధునా సక్తవః పీతా మేదోఘ్నా వహ్నిదీపనాః. 9

తా. వేచినవియ్యపుసిండి, చవ్యము, జీలకఱ్ఱ, కొంతి, పిప్పలి, మిలియాలు, ఇంగువ, సౌవర్చలవణము, చిత్రములము, వీనినిచూర్ణించి తేనెతోపుచ్చుకొనిన మేదోరోగము నివర్తించుటయేగాక అగ్నిదీప్తిని సగాగలుగంజేయు.

— ఫలశ్రీకాదిచూర్ణము

ఫలశ్రయం శ్రీకటుకం సత్రైలం లవణాన్విలమ్,
షణ్ణాసముపభుక్తం చేత్కఫమేదోనిలాపహమ్. 10

తా. ఫలశ్రయము, శ్రీకటుకములు, సైంధవలహము, వీటినిచూర్ణించి త్రైలము కేర్చి ఆరుమాసములు పుచ్చుకొనిన కఫజమేదోరోగములు వాతము ఇది నివర్తించు.

◌◌ త్రికటుకాదిపూర్ణము ౧౧

త్రూషణం కటుకం శిశ్రు బృహతీ కంటకారికా,
 శాలిపర్ణి పృశ్నిపర్ణి వారాహీ చ సువర్చలమ్. 11
 ద్వినశాతివిషాహింగుయవాన్యోజీరకద్వయమ్,
 విడంగం హాపుషా ధానాస్సర్వం మేదోభ్రతిం జయేత్. 12

తా. త్రికటుకములు, కటుకరోహిణి, కారుమనగ, ములక, వాకుడు, కోల
 పొన్న, నేలపొన్న, నేలతాడిగడ్డలు, సౌవర్చలవిణము, పసుపు, మోనిపసుపు, అతివస,
 ఇంగువ, కొడికపాల, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, వాయువిడంగములు, బోడతరము, ధని
 యాలు వీనిని సమభాగములుగ మార్చించి (దీనికి సమముగ లోహభస్మమునుగలిపి
 తేనెతో) పుచ్చుకొనిన మేదోరోగముచే జరించిన స్థాల్మరోగము నివర్తించు.

◌◌ బడబాగ్నిరసము ౧౨

శుద్ధసూతం మృతం తామ్రం తాళం బోళం సమం సమమ్,
 అర్కక్షీరైర్దినం మర్ద్యం ఔద్రైన్దేహ్యాం ద్వీగుంజకమ్. 13
 బడబాగ్నిరసోనామ స్థాల్మబృందం నియచ్ఛతి,
 పలం ఔద్రం పలం తోయమనుపానం పిబేత్పదా. 14

తా. రసభస్మము, తామ్రభస్మము, శుద్ధిచేసిన తాళకము, రక్తబోళము వీటిని
 సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి జిల్లేడుపాలతో నొకదినము మర్చించి రెండుగురి
 గింజలయెత్తు మాత్రలుచేసి తేనెతో నేవించిన పిదప పలప్రమాణోదకములో పల
 ప్రియాణము తేనెకలిపి నేవించిన స్థాల్మరోగము నివర్తించు.

◌◌ స్థాల్మస్తకరసము ౧౩

వంధ్యా కర్కోటకీకంద ద్రవైర్మర్ద్యం దినత్రయమ్,
 తాళకం చ మృతం తామ్రం ద్వీగుంజం మధునా లిపేత్. 15
 పిబేత్ ఔరోదకం ఘానుస్థాల్మరోగం వినాశయేత్,

తా. తాళకభస్మము, తామ్రభస్మము వీటిని సమభాగములుగ గ్రహించి
 ఖల్వమునందునిచి గొడ్డుకాకరగడ్డరసముతో 3 దినములు మర్చించి రెండుగురిగింజల
 యెత్తు తేనెతో నేవించి పిదప ఔరపునీళ్లుగ్రహించిన స్థాల్మరోగము మానును.

◌◌ త్రిమూర్తిరసము ౧౪

సూతం గంధమయో భస్మ సమం సమ్మేళ్య భావయేత్.
 నిర్గుండిపత్ర తోయేన ముసలీకందవారికా,
 తలస్సిద్ధముం మాషమాత్రం రసమను త్తమమ్. 17

సూతం గంధమయో భస్మ సమం సమ్మేళ్య భావయేత్. 16
 నిర్గుండిపత్ర తోయేన ముసలీకందవారికా,
 తలస్సిద్ధముం మాషమాత్రం రసమను త్తమమ్. 17

లోభ్యైశ్చాద్రేణ చాశ్చీయాచ్ఛార్ణం మాషోన్మితం హితమ్,
షట్కటుత్రిఫలా పంచ లవణా వల్లజం చ తత్.

18

మేదశ్శోభాగ్నిమాంద్యామవాత్క్లేష్టగదప్రణుత్,

తా. శుద్ధజేసినరసము, శుద్ధగంధకము, ఆయోభస్మము, వీనిని సమాంశములుగ జేర్చి ఖల్వమునవైచి వావిలి ఆకురసము సేలతాడిగడ్డలరసము వీటిచే మర్దించి మాషమాత్రము ఔషధము, మాషమాత్రము లాద్దగ చూర్ణము వీటిని తేనెలోకలిపి పుచ్చుకొని పిదప శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, మోడిచవ్యము, చిత్రమూలము, కరక, తాడి, ఉళిరికలు, పంచలవణములు, భావించిత్తులు వీటిని చూర్ణించి యీచూర్ణమును పుచ్చుకొనిన మేదస్సు అగ్నిమాంద్యము ఆమవాతము క్లేష్టరోగము ఇవి నివర్తించు.

త్రూప్యణాదిలోహము 18

త్రూప్యణం త్రిఫలా చవ్యం చిత్రకం బిడమూద్భిదమ్.

19

వాకుచీసైంధవం చైవ సౌవర్చలమయోరజః.

మాషమాత్రమతశ్శార్ణం లిహ్యేదాజ్యమధుప్లుతమ్.

20

అతిస్థౌల్యమిదం చూర్ణం నిహస్త్యగ్నివివర్ధనమ్,

మేదోఘ్నం మేహకుష్ఠఘ్నం క్లేష్టవ్యాధినిబర్హణమ్.

21

నాహారే నియమశ్చాత్ర విహారే వా విధీయతే,

త్రూప్యణాద్యమిదం చూర్ణం రసాయనమనుత్తమమ్.

22

తా. త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, చవ్యము, చిత్రమూలము, బిడాలవణము, చవటివుప్ప, బావించిత్తులు, సైంధవలహము, సౌవర్చలవణము, లోహభస్మము వీటిని సమభాగములుగ జేర్చిచూర్ణించి మాషమాత్రము ఔషధమును నెయ్యి తేనె వీటిలో పుచ్చుకొనిన అతిస్థౌల్యము మేదస్సు, మేహము, కుష్ఠపు, క్లేష్టవ్యాధి ఇవి నివర్తించు టయేగాక అగ్నిదీప్తిగలుగు. ఆహారవిహారాదులయందు నియమములేదని తెలియవలయు. ఇది త్రూప్యణాది లోహచూర్ణ మనబడును.

రసభస్మయోగము 19

రసభస్మవల్లమాత్రం లీఢ్యా మధునా పిబేదనుక్షౌద్రమ్,

శోష్ణాంబునా సమేతం ఘ్నైల్యం మేదకృతం జయతి.

23

తా. వల్లపియాగము రసభస్మము తేనెతో పుచ్చుకొని పిదప కొంచెము ఉష్ణముగ నుండు ఉదకములో తేనెవైచిపుచ్చుకొనిన మేదస్సువలన జనించిన స్థౌల్యము నివర్తించు.

◀ తామ్రభస్మయోగము ▶

మృతతామ్రం కణాక్షౌద్రం మాషమాత్రం నియోజయేత్,

తా. తామ్రభస్మము, పిప్పలిచూర్ణము వీటినిచేర్చి ౧ మాషముత్తు తేనెతో కలిపిపుచ్చుకొనిన స్థాల్మిరోగము నివర్తింతు.

◀ గంధకయోగము ▶

గంధం మధూకతైలం చ కరమాత్రం లిహేత్పదా. 24

మేదోవాతకఫం హన్తి మాసమాత్రే న సంశయః,

తా. శుద్ధగంధకమును ఇప్పునూనెతో చేర్చి ౧ కర్ణమువంతున మాసము సేవించిన మేదోరోగము వాతకఫరోగము ఇవి నివర్తింతు.

◀ త్రిఫలదితైలము ▶

త్రిఫలాతివిషా మూర్వా త్రివృచ్చిత్రకవాసకైః. 25

నింబారగ్వధషడ్గింధాన ప్రపర్ణనిశాహ్వాయైః,

గుడూచీంద్రయవాకృష్ణాకుష్మనర్ష పనాగరైః. 26

శైలమేభిన్నమం పక్వం సురసాదిరసప్లుతమ్,

పానాభ్యంజనగంధూషనస్యవ స్తిషు యోజితమ్. 27

ఘౌలతాలస్య కండ్వాదిజయేత్కఫకృతాస్లదాక,

తా. త్రిఫలములు, ఆతివస, చాగ, తెగడ, చిత్రమూలము, అడ్డసరిమ, వేప, రేల, వస, యేడాకులఅరటిగడ్డ, మానిపసపు, తిప్పతీగ, కొడికపాల, పిప్పళ్లు, కోళ్లు, ఆవలు, శొంఠి, యాబొంపధములుచేర్చి, సర్వాక్షి, వావిలి వీటిరసములు వీటి నన్నియుచేర్చి తైలపక్వముగపండి పానము అభ్యంజనము గంధూషము నస్యము వస్త్రీ వీటినింజేసిన ఘౌలతవృము కండు కఫరోగములు ఇవి నివర్తింతు.

◀ మేదోరోగమునకుపథ్యములు ▶

చింతాశ్రమోజాగరణం వ్యవాయః ప్రోద్వర్తనం లంఘనమాతపశ్చ.
హస్త్యశ్యయానం భ్రమణం విరేకః ప్రచ్ఛర్దనంచాప్యధ తర్పణం చ,
పురాతనావైణవకోరదూషశ్యామాకనీవారకకోరదూషాః. 29

యవాః కుఘ్నత్యాశ్చణకా మసూరాముద్గాస్తువర్షస్తుమధూవిలాజాః,
కటూని తిక్తాని కషాయకాని తక్రం సురాపింశమత్స్యవవ. 30

దగ్ధాని వార్తాకఫలాని చాపి ఫలత్రయం గుగ్గులుపాయసం చ,
కటుత్రయం సర్షపతైలమేలాక్షౌరాణి సర్వాణ్యపిచాక్షౌలమ్. 31

పత్రోత్థశాకాగరులేపనాని ప్రతప్తనీరాణి శిలాజతూని,
ఏతాని సర్వాణి నిషేవితాని మేదోగదం సత్వరమాక్షిపంతి. 32

తా. చింత, శ్రమ, జాగరణ, స్త్రీసంగమము, నలుగుబెట్టుకొనుట, లంఘనము, యెండ, ఏనుగు, అశ్వము మొదలగువాటి నెక్కి సంచరించుట, విరేచనము, వాంతి, తర్పణము, పాతపెదురుబియ్యము, ఆళ్లు, చామలు, నీవారధాస్యము, కొట్టిలు, యవలు, ఉలవలు శనగలు, చిరుశనగలు, పెసలు, కందులు, తేనె, పేలాలు, కొరము, చేదు, వగరు ఈరసములు, మజ్జిగ, మద్యము, పింగళవర్ణముగల మత్స్యములు, కొల్పిన వంకొయలు, త్రిఫలములు, గుగ్గిలము, పాయసము, త్రికటుకములు, తెల్లవనూనె, ఏలకులు, సర్వక్షౌరములు, తాండ్రినూనె, ఆకుకూరలు, అగరులేపనములు, ఉయ్యోదకము, శిలాజిత్తు, వీటి నేవనవలన మేదోరోగము నివర్తించు.

— ౩౩ మేదోరోగమునకు అపభ్యములు ౩౩ —

స్నానం రసాయనం శాలీక గోధూమాస్సుఖశీలతామ్;
క్షీరేక్షువికృతిం మాషాక్ సౌహిత్యం స్వేదనానిచ. 33

మత్స్యమాంసం దివానిద్రాం సుగంధాన్తద్గురాణి చ,
అతిమాత్రం తుపచితం విశేషాద్వమనక్రియామ్. 34

స్వభావస్థత్వమన్విచ్ఛక్ మేదస్వీ పరి వజ్జయేత్,

తా. స్నానము, రసాయనము, శాలిబియ్యము, గోధూములు, నుఖము, పాలు, చెరుకువలన ఉత్పత్తి జేయబడుపదార్థములు, మినుములు, తృప్తికరభక్షణము, చెమట దీయుట, మత్స్యములు, మాంసములు, దివానిద్ర, సుగంధపదార్థములు, మధురాన్నము, చిమిడినయన్నము, వమనము వీటిని మేదోరోగముగలవాడు విసర్జించవలయు.

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబ నూత్రనులగుధార్ణవహ్లాగుధాకర, శ్రీవత్సగోత్రతిలక
సకలవిద్యాప్రవీణ, శ్రీపుదమరేశ్వోభట్టారకప్రియతనూజ, శ్లోవజ్య
విద్యాపారీణ, సకలపాండిత్యప్రవీణ, శ్రీమదింద్రకంఠవల్లభా
చార్యవिरచిత, వైద్యచింతామణో, కౌల, ఉదావర్త, ఆనాహ,
గుత్మ, హృన్రోగ, ఉదరరోగ, అండవృద్ధి,
మేదోరోగ ప్రకరణంనామ.

ద్వాదశో విలాసః.

వాత రక్త ప్రక రణ మ్.

◌◌ వాత రక్తమున జ్యోతిశ్శాస్త్రాభిప్రాయము ◌◌

వ్యోమస్థానే మహీపుత్ర శ్శనిదృష్టో యదా భవేత్,
జన్మకాలే యస్య జంతో స్స వాతరుధిరార్దితః,

1

తా. జన్మకాలమునందు జన్మలగ్నమునకు ౧౦ వయింట అంగారకుడుండి శనిచేత చూడబడిన మనుజుడు వాత రక్తముచే పీడితుడగు.

◌◌ శ మ న ము ◌◌

వ్యోమస్థానస్థితశనిదృష్టౌ మజనిత రక్తదోషోపశాంతయే,
గళవీతయే పూర్వోక్త మేవ జపాదికం కుర్యాత్.

2

తా. పదియవయింట అంగారకుడుండి శనిచేత చూడబడుటవలన జనించిన వాత రక్తదోషశాంతి కై అంగారకత్వప్రకారకు పూర్వోక్త జపాదికములం జేయవలయు.

◌◌ వాత రక్త నిదానము ◌◌

లవణాన్లుకటుతౌర స్థిగోష్ణజీర్ణభోజనైః,

క్లిన్నశుష్కాంబుజానూపమాంససీన్యాకమూలకైః.

3

కులుభ్రమాషనిష్పావశాకాదిలవణేషుభిః,

దధ్యారనాళసావీరసూక్తతక్రినురాసనై.

4

విరుద్ధాధ్యశనక్రోధదివాస్వప్నప్రజాగరైః,

ప్రాయశస్సుకుమారాణాం మిథ్యాహారవిహారిణామ్.

5

ఘౌలానాం సుఖినాం వాసి కుప్యతే వాతశోణితమ్,

తా. ఉప్పు, పులుసు, కారము, ఊరము, స్థిగ్ధము, ఉష్ణము, అపక్వము పాచినది, ఎండినది ఇట్టివ దార్థముల సేవనము, మరియు, జలచరములగు మత్స్యదిహాంస కారండవనక్రవాకాది మాంసము, గానుగపిండి, ముల్లంగి, ఉలవలు, అనుములు మొదలయిన శిబిధాన్యములు, ఆకుకూరలు, వేయించిన నూవ్వుపిండి, చెరుకుపాలు, పెరుగు, కౌంజకము, చడ్డిఅన్నము, మజ్జిగ, కల్లు, సారాయి, విరుద్ధాన్నము, వీటిని మిక్కిలి భుజించుట, క్రోధము, దివానిద్ర, రాత్రిజాగరణ యీ కారణములచే తరుచుగ సుకుమారులు మిథ్యాహారవిహారములను జేయువారు, నూలశరీరులు, సుఖవంతులు ఇట్టివారలకు ముఖ్యముగ వాత రక్తము జనించు.

— వాతరక్తసంప్రాప్తి ౧౯ —

హస్త్యశోష్ణప్రైర్గచ్ఛతశ్చాశ్చ తశ్చ విదాహ్యాన్నం సవిదాహాశసస్య.
 కృత్సం రక్తం విదహత్యాశు తచ్చ దుష్టం స్త్రసం పానయో
 తత్సంయుక్తం వాయునా దూషితేన తత్ప్రాబల్యాదుచ్యతే
 వాతరక్తమ్. 7

తా. ఏనుగ గుఱ్ఱము ఒంటె వీటిపై నెక్కి గమనముజేయువారు, విదాహమును గలుగజేయు అన్నమును భక్షించువారు, ఇట్టిమనుజులయొక్క సర్వశరీరము నందలి రక్తము దూషితమై కాళ్లయందుచేరి పిదప చెడ్డవాయువుతో గలిసియుండు యీరోగమునందు వాయువు ప్రబలముగ నుండుగాన, దీనిని వాతరక్తమనియెదరు.

— వాతరక్తమునందు అన్యదోషసంబంధలక్షణము ౧౯ —

తద్వత్ప్రీత్యందూషితేనాస్పృజాక్తం శ్లేష్మాదుష్టోదూషితేనాస్పృజాక్తః,
 స్ఫుర్షోద్విగ్నా భేదతోదపశ్చోష స్వాపోపేతౌ వాతరక్తేన పాదా. 8
 పితౄస్పృగ్భ్రామ్యముగ్ర దాహశాభవేతామత్స్యధోష్ణారక్తశోషామృదూచ,
 కంఠామంతౌ స్వేదశీతౌ సశోషా పీనాస్తజ్ఞాశ్లేష్మదుష్టే తు రక్తే. 9
 సర్వైర్ద్రుష్టశోణితై ర్వాపిదోషాః స్వంస్వంరూపంపాదయోర్దర్శయంతి,

తా. వాతరక్తమునందు వాతసంబంధముచే పిత్రకఠములు దూషితములై దుష్ట రక్తముతోగలిసి కాళ్లయందుజేరుటవలన కాళ్లుస్ఫులింపిన నొప్పి పోటు శుష్కత్వము స్తబ్ధత్వము వీటిని గలుగంజేయు. మరియు పిత్రసంబంధమువలన ఉగ్రతాపముగలవై మిక్కిలిఉష్ణము మృదుత్వము యొట్టనివాపు ఇవిగలవిగనుండు. మరియు కఠసంబంధముచే రక్తము దుష్టమగుటవలన దురద సమట శీతలము వాపు ఉబ్బు ప్రభుత్వము ఇవిగలవిగనుండు. మరియు వాత పిత్ర కఠ శోణితములు అన్నియు దుష్టములైనందువలన నాయాదోషములు వాటివాటిరూపములగు కాళ్లయందు కనుపరచుచు నుండు.

— ఘోర్పరూపము ౧౯ —

స్వేదోత్పర్థం నవా కార్ణ్యం స్పర్శాజ్ఞత్వం క్షతేతి రుక్. 10
 సంధిశ్చై ధిల్యమాలస్యం సదనం పిటికోద్గమః,
 జాసుజంఘోరుకట్వంసహస్తపాదాదిసంధిషు. 11

నిస్తోదః స్ఫురణం భేదో గురుత్వం సుప్తిరేవ చ,
 కంఠాస్సంధిషు రుద్దాహూ. భూత్వా. నశ్యతి చాసకృత్. 12
 వైవర్ణ్యం మండలోత్పత్తిర్వాతాస్పక్ పూర్వలక్షణమ్,

తా. మిక్కిలిచనుటవడియుట లేక మిక్కిలిచనుటలేకయుండుట, శరీరము నల్లగ నుండుట, స్ఫుర్పక్షానములేకపోవుట, * తుతమందు మిక్కిలిపోట్లు, సంధులువది లినటులండుట, మాంద్యము, శరీరముచిక్కట, శరీరమునందుదద్దులుకట్టుట, మోకొళ్లు పిక్కలు తోడలు నడుము భుజములు చేతులు మొదలగు సంధులయందు శూలగలుగుట శరీరముఅదరుట, పోట్లు, శరీరముబరువుగనుండుట, నిస్సత్తువ, దురద, సంధులయందు శూల, మంట, వీటివలన చిక్కిపోవుట, వైవర్ణ్యము, శరీరమునందుమండలములు జనించుట, ఇవి వాతరక్తమునకు పూర్వరూపములని తెలియవలయు.

— ౧౩ వాతరక్తమునందు అన్యదోషోపద్రవములు ౧౩ —

వాతాధికేధికం తత్ర శూలస్ఫురణతోదనమ్. 13

శోధశ్చ రాక్ష్యం కృష్ణత్వశ్చావతావృద్ధిహానయః,
 ధమన్యంగుళినంధీనాం సంకోచోంగగ్రహణోతిరుక్. 14
 శీతద్వేషానుపశయ స్తంభవేపథుసుప్తయః,

తా. వాతరక్తమునందు వాతాధిక్యమగునపుడు మిగులశూల, శరీరముఅదరుట, నొప్పి, వాపు, కూతుత్వము, నలుపు లేక శ్యామలవర్ణము వీటికి వృద్ధిక్షీణములు గలుగుట, మరియు ధమనీ (నాడి) అంగుళసంధులు వీటికి సంకోచము, సర్వావయ వము లీడ్చిపట్టుట, పోట్లు, శీతలపదార్థద్వేషము, శీతపదార్థమును ప్రమాదముచే నేవించిన సరిపడకుండుట, స్తంభత్వము, నణుకు, తిమ్మిరి ఇవి గలిగియుండు.

— ౧౬ రక్తాధికవాతరక్తపితృధికవాతరక్తలక్షణములు ౧౬ —

రక్తేశోఠోతిరుక్లేదస్తామ్రశ్చిమచిమాయతే. 15

స్నిగ్ధరూక్షైశ్చమం నైతి కంఠాక్లేదసమన్వితః,
 పిత్రే విదాహస్సంమోహః స్వేదోమూర్ఛా మదస్సత్పత్. 16
 స్పర్శాసహత్వం రుగ్ణాంగశోఘపాకౌ భృశోష్ణతా,

తా. వాతరక్తమునందు రక్తాధిక్యమగునపుడు వాపు, మిక్కిలిపీడ, శరీరము నందుబంక, చర్మముయొట్టినై చినుచిమలాడుట, స్నిగ్ధ కూతు పదార్థ సేవనలచే నుపశ మించకయుండుట, సర్వకౌలమునందు దురద, చెమ్మ, ఇవిగలిగియుండు, మరియు వాతరక్తమునందు పితృధిక్యమైనయెడల విదాహము, మోహము, చనుట, మూర్ఛ,

* అనగా బెబ్బతగిలినవో నెక్కువబాధ.

మదము, దప్పి, స్పర్శమునోర్చకండుట, శరీరము నలియగొట్టినటులనుండుట, వాపు గలుగుట, అదిపండుట, ఉష్ణముగనుండుట ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండు,

— ౧౭ కఫాధికసన్నిపాతజవాతర క్తలక్షణములు ౧౭ —

కఫే సైమిత్యగురుతాసుప్తస్థిగ్ధత్వశీతతాః. 17

కంఠూర్షండా చ రుక్ ద్వంద్వో సర్వలింగం చ సంకరే

తా. వాతర క్తమునందు కఫాధిక్యమైనయెడల శరీరమునందు స్థబ్ధత్వము, బరువు, నిశ్చేష్టత్వము, స్థిగ్ధము, శీతత్వము, దురద, కొంచెమునొప్పి ఇవిగలుగు. మరియు ద్వంద్వజవాతర క్తమునందు రెండింటియందలి లక్షణములుగలుగు, త్రిదోషజవాతర క్తమునందు మూడుదోషముల లక్షణములుగలుగుచున్నయవి.

— ౧౮ ఆంగనియములు ౧౮ —

పాదయోర్మూలమాస్థాయ కదాచిద్ధస్తయోరపి. 18

ఆఖోర్విషమివ క్రుద్ధం తద్దేహమనుసర్పణి.

తా. వాతర క్తవ్యాధి మొదట కళ్లు చేతులు వీటిమూలమునందుపుట్టి ఎలక విషమువలె ప్రకొపించి సర్వదేహమందు వ్యాపించుచుండు.

— ౧౯ వాతర క్త ఆసాధ్యలక్షణములు ౧౯ —

ఆజానుస్ఫుటితం యచ్చ ప్రభిన్నం ప్రస్మతం చ యత్. 19

ఉపద్రవైర్వచ్చ జష్టం స్రాణమాంసక్షయాదిభిః,

వాతర క్తమసాధ్యం స్యాద్యాప్యం సంవత్సరోషితమ్. 20

తా. మోకాళ్లవరకు వ్యాపించినచై పగిలి ప్రవించుచు బలమాంసమాలను క్షీణింపజేసెడిదియు సుపద్రవములుగలదియునగు వాతర క్తము ఆసాధ్యమని తెలియ వలయు. మరియు నిది సంవత్సరముగడిచిన యాప్యమనంబడు.

— ౨౦ వాతరక్తోపద్రవములు ౨౦ —

అన్వన్నారోచకశ్వాసమాంసకోథశిరోగ్రహః,

సంమూర్ఛామందరుక్ తృష్ణాజ్వరమోహప్రవేపకాః 21

హిక్మాపాంగుళ్యవీసర్పపాకతోదభ్రీమక్లమాః,

అంగుళీవక్రతాస్ఫోట దాహమర్కగ్రహోర్బుదాః. 22

వృతైరుపద్రవైర్వర్జ్యం మోహేనైకేన చాపి యత్,

తా. నిద్రలేకయుండుట, అరుచి, శ్వాస, మాంసముకరుగ్గుట, తలబట్టినటుల నుండుట, మూర్ఛ, కొంచెమునొప్పి, దప్పి, జ్వరము, మోహము, వణుకు, ఎక్కిళ్లు, ఘంటితనము, విసర్పి, పండుట, పోట్లు, భ్రీమ, శ్రీమ, కేళ్లువంకరలగుట, కురుపులు,

దాహము, మర్తస్థానమునందుపేడ, అర్బుదము ఈ యుపద్రవములు గల వాతరక్తము ఆసాధ్యము. లేక మోహ మొకటిమాత్రముండినను ఆసాధ్యమని తెలియవలయు.

— ౨౨ సాధ్యాసాధ్యలక్షణము ౨౨ —

అకృతోన్నీపద్రవం యాప్యం సాధ్యం స్యాన్నిరుపద్రవమ్. 23
 ఏకదోషానుగం సాధ్యం నవం యాప్యం ద్విదోషజమ్,
 త్రిదోషజమసాధ్యం స్యాద్యస్య చ స్యురుపద్రవాః. 24

తా. వాతరక్తమునందు కొన్నియుపద్రవములు మాత్రముండిన యాప్యమని యు, ఉపద్రవములు లేనిది సాధ్యమనియు, ఏకదోషయోక్తముగునది సాధ్యమనియు, ద్విదోషయోక్తముగునది యాప్యమనియు, త్రిదోష లేక సర్వోపద్రవములతో గూడి యుండునది ఆసాధ్యమనియును తెలియవలయు.

— ౨౩ వాతరక్తమునకు సామాన్యచికిత్స ౨౩ —

వాతశోణితిన్ రక్తం స్నిగ్ధస్య బహుశో హరేత్,
 అల్పం రక్షయేద్వాయం యథాదోషం యథాబలమ్. 25

తా. వాతరక్తరోగికి మొదట స్నేహపానమును జేయించి మాటిమాటికి దోష బలాబలముల నెరింగి కొంచెకొంచెముగ రక్తమోక్షమును జేసి వాతరక్షణ జేయవలయు.

— ౨౪ రక్తమోక్షణ ప్రకారములు ౨౪ —

ఉగ్రాంగదాహతోదేషు జలౌకాభిర్వినిర్మరేత్,
 శృంగతుం బైశ్చిమిచిమాకంఠూరుగ్వేదనాన్వితమ్. 26
 ప్రచ్ఛన్నేన సిరాభిర్వా దేశాదేశాంతరం ప్రజేత్,

తా. వాతరక్తరోగమునందు ఉగ్రదాహయుక్తముగు పోట్లుగలిగియుండిన జలగలనంటించి రక్తమును దీయవలయు. మరియు చిమచిమ, దురద, పోట్లు, వేదన వీటితో గూడియుండిన శృంగములు అలాబు అనువాటిచేగాని, గంట్లు పెట్టిగాని, సిరా వేధచేగాని రక్తమును దీయవలయు. రక్తమును దీయకనుండున దోషములు సిరామార్గముగ ఇచ్చటచ్చట దిరుగుచుండు.

— ౨౫ విశేషాని ప్రకారము ౨౫ —

విశేషయేచ్ఛ పితౌదా స్నేహాయుక్తైర్విశేషనైః. 27
 బాహ్యమాలేప నాభ్యంగపరిషేకోపనాహనైః,
 విశేషాస్థాపనస్నేహపానైర్నర్భరమాచిరేత్. 28

తా. పితౌధికవాతరక్తమునందు స్నేహాయుక్తముగ విశేషమున వివృతమున

మరియు బాహ్యవాతర క్తమునందు లేపనము అభ్యంగము నిర్లుపోయట పిసుకుట ఈ యుపచారములం జేయవలయు, గంభీరవాతర క్తముపై రేచనము నిరూపహస్తీ న్నేహ పానము ఈయుపచారములం జేయవలయు.

— ౭౭ వాసాదిక సాయము ౭౭ —

వాసాగుడూచీచతురంగు లానామేరండ్రై లేన వి బేత్క సాయమ్,
క్రమేణ సర్వాంగజమప్య శేషం జయేదస్య గ్వాతభవం వికారమ్. 29

తా. అడ్డసరపుయా నెలు, తిప్పతీగ, రేలగిజరు, వీటినిక సాయము బెట్టి అందు ఆముదముచేర్చి పుచ్చుకొనిన సర్వకరీరమునందు ర క్తవాతమువలన జనించిన వికారము నివర్తించు.

— ౭౮ మంజిష్ఠాదిక సాయము ౭౮ —

మంజిష్ఠాకుటజామృతాఘనవచాశుంఠీహారిద్రాద్వయం,
వాసాపర్పటసారిబాప్ర తివిషానం తావిశాలాజలమ్. 30

క్షుద్రారిష్టపటాల కోష్ఠకటుకాభార్దీవిడం గాక్షికం,
మూర్వాదారుక శింగభృంగ మగఘాత్రాయంతి పాతాపరీ, 31

గాయత్రీ త్రిఫలా కిరాతక మహానింబో సనారగ్వంఘం,
శ్యామావల్లజచందనం సవరుణం పూతీక శాకోటకమ్. 32

మంజిష్ఠాదిమముం కషాయవిధినా నిత్యం పుమాన్యఃపిబే,
త్వద్విగ్రోపాద్యచిరేణ యాంతి విలయం కుష్మాని చాష్టా దశే. 33

వాతర క్తే ప్రసుప్తై చ వినర్షే విద్రఘో తథా,
సర్వేషు ర క్తదోషేషు మంజిష్ఠాదిక ప్రశస్యతే. 34

తా. మంజిష్ఠ, కొడిశపాల, తిప్పతీగ, తుంగముస్తలు, సుస, శొంఠి, పసుపు, మౌనినిఫసపు, అడ్డరసపుయా నెలు, పర్పటకము, సుగంధపాల, అతిపస, దూఱగొండి, పాపర వేరు, కరు వేరు, వాకుడు, వేపయా నెలు, చేదుపొట్ల, చంగల్యకోస్థి, కటుక రోహిణి, భారంగి, వాయువిడంగములు, చిత్రమూలము, చాగ, దేవదారు, చేదు పుచ్చ, గుంటగలగర, పిప్పళ్లు, కలుక్రాసుగ, విషబొద్ది, చల్లపిల్లిగడ్డలు, చండ్ర, కరక, తాడి, ఉశిరికలు, నేలవేము, పెద్దమానిచెక్క, రేల, నల్ల తెగడ, బావంచి విత్తులు, చందనము, ఉలిమిడిపట్ల, కొనుగ, శాకోటకము (తేకు) వీటిని సమభాగ ములుగ కషాయము బెట్టి నేవించిన త్వద్విగ్రహము అష్టాదశకర్మస్థువులు వాతర క్తము సుప్త వాతము విసర్పి విద్రాధి సర్వర క్తదోషములు ఇవియన్నియు నివర్తించు.

అఘమంజిషాదికషాయము లఱ

మంజిషా త్రిఫలా తిక్తా వచా దారునిశా మృతా,
నింబశ్చైషాం కృతః క్వాథో వాతరక్తవినాశనః. 35
సామాకసాలికాకుష్ఠ రక్తమండలజస్త్వః,

తా. మంజిష, కరక, తాడి, ఉశిరికలు, కటుకరోహిణి, వస, మౌనిపసపు, తిప్పతీగ, వేపయీనెలు వీటిని సమముగ కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన వాతరక్తము, గజ్జి, కపాలకుఘ, రక్తమండలములు ఇవి నివర్తించు.

అపటోలాదికషాయము లఱ

పటోలీ త్రిఫలా తిక్తా గుడూచీ చ శతావరీ. 36
ఏషాం క్వాథో జయేత్ప్రీతో వాతాస్తం దాహాసంయుతమ్,

తా. చేడుపొట్ల, కరక, తాడి, ఉశిరికలు, కటుకరోహిణి, తిప్పతీగ, పిల్లపీచర వీటిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన దాహముతోగూడిన వాతరక్తము నివర్తించు.

అదార్య్యాదికషాయము లఱ

దార్ద్రీగుడూచీకటుకో గ్ర గంధామంజిషానింబ త్రిఫలాకషాయః. 37
వాతాస్తముచ్చైర్నవక్ష్మి కాఖ్యోజయేచ్ఛకుష్మాన్యఖిలానిపుంసామ్,

తా. మానిపసపు, తిప్పతీగ, కటుకరోహిణి, వస, మంజిష, వేపయీనెలు, కరక, తాడి, ఉశిరికలు వీటిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన వాతరక్తము, సమస్త కుష్ఠపులు ఇవియన్నియు నశించు. (దీనినే నవకార్షిక కషాయమందురు.)

అగుడూచ్యాదికషాయము లఱ

గుడూచీవాకుచీ చక్రమర్దశ్చ పిచుమండకః. 39
హరీతకీహారిద్రా చ ధాత్రీ వాసా శతావరీ,
వాలనాగబలా యష్టీమధూకం త్సురకోపిచ.

పటోలస్య లతోశీరం మంజిషారక్తచండసమ్,
గుడూచ్యాదిరయం క్వాథో వాతరక్తాంతకారకః. 40

కుష్మానామపి సంహర్తా కంఠామండలఖండనః,
వాతికాఽ రాధిరాస్వర్వాన్వికారానాశు నాశయేత్. 41
మునిభిః కరుణాకీలైః కషాయోయం ప్రకాశితః,

తా. తిప్పతీగ, బావంచినత్తులు, తగిరికి, వేపయీనెలు, కరక, పసపు, ఉశిరిక వొలుపు, అడ్డసరము, చల్లపిల్లిగడ్డలు, కురువేరు, నాగము త్వవపులగ, అతిమధురము, తిలకపుష్పములు, చేడుపొట్ల, వట్టివేరు, మంజిష, రక్తచందనము వీటిని సమభాగము

ఊగ కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన వాతరక్తములు, సర్వవాతవికారములు ఇవి యన్నియు నివర్తించు. ఈకషాయము కరుణగలమునులు ప్రకాశించిరి.

— ౧౭ వృషాదికషాయము ౧౬ —

క్యాఢో వృషారగ్వధకుండలీనా మేరండతై లేన సమం నివీతక. 42
జయేదస్పగ్వతభవం వికారం సర్వాంగశోఫప్రవిదాహాయు క్తమ్,

తా. అడ్డసరము; కేలగిజర, తిప్పతీగ, వీటినికషాయము బెట్టి అందు ఆముదము చేర్చి పుచ్చుకొనిన సర్వావయవములయందు వాపు, మంటలతో గూడియుండు వాత రక్తము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ లాంగల్యాదిచూర్ణము ౧౭ —

లాంగల్యః కందచూర్ణం త్రికటుకలవనై ర్యోగ రాజోభిమిశ్రం. 43
గవ్యేనాలిహ్యచూర్ణం మధుఘృతసహితం చాక్షుమాత్రం హితాశీ,
నానారుక్ పాదదోషస్ఫుటనవిమధనై ర్రజం తత్ప్రకృష్టే. 44
దుస్సాధ్యం వాతరక్తం జయతి సనియతం కుష్ఠమత్యుగ్ర రూపమ్,

తా. శుద్ధిచేసినపొత్తి దుంపచూర్ణమునందు త్రికటుకములు సైంధవలవణము యోగ రాజగుగ్గులు వీనిచూర్ణము జేర్చి ఏకముగకలిపి అవునేతితో గాని తేనెలో గాని ఆక్షుమాత్రము పుచ్చుకొని పథ్యముగభుజించిన నానారక్తవికారములు పాదదోషము కౌఘపగులుట మర్మములయందలిపేడ దుస్సాధ్యవాతరక్తము కుష్ఠము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౯ పంచామృతరసము ౧౮ —

పారదం చ క్రియాశుద్ధం తుల్యం శుద్ధం చ గంధకమ్. 45
అభ్రకం తుద్వయోస్తుల్యం త్రిభిస్తుల్యస్తు గుగ్గులుః,
సర్వాంశమమృతాసత్యం భావయేదాషణ్ణైః పృథక్. 46
నిర్గుండిగోక్షురచ్చిన్నాకోకిలాక్ష్యాంఘ్రిజై రసైః,
సప్తవారం తతో యుంజ్యాద్వాతరక్తే త్రివల్లకమ్. 47
కోకిలాక్షుస్య మూలూనాం కషాయమనుపాయయేత్,

తా. శుద్ధరసము ౧ భాగము, శుద్ధగంధకము ౧ భాగము, అభ్రకభస్మము ౨ భాగములు, గుగ్గిలము ౪ భాగములు తిప్పసత్తు ౮ భాగములు, ఇవియన్నియు ఖల్వమునందునిచి చాచిలివేరు, పల్లెరువేరు, తిప్పతీగ. గొలిమిడివేరు వీనిరసములచే ప్రత్యేకము యే జేసి భావనము జేసి మూడువల్లములపరమాణువు గొల్పి వల్లరసముతో వేచి ఇది వాతరక్తము నివర్తించు.

తాలకేశ్వరరసము ౧౦౦.

- తాలకస్య తు యస్యేహ పత్రాణి స్యుః పృథక్ పృథక్. 48
 అభృగి కస్యేవ తద్ద్రాహ్యం హరితాశం విచక్షణైః,
 పునర్న వాయాస్వరసే తాలకం తద్ద్విమర్దయేత్. 49
 దినమేకం తత స్తస్తి స్థనత్వం గమితే సతి,
 కుర్వీత చక్రికాం తాం తు శోషయేత్సమ్యగాతపే. 50
 పునర్ణ వాసమస్తాంగక్షారైః స్థాలీంగలావధి,
 పూరయేత్తు తతః క్షారం దృఢయేత్పీడనేన హి. 51
 క్షారస్యోపరి తాం సమ్యక్ దత్వా తత్తాలచక్రికామ్,
 తతః ఆచ్ఛాదనం దత్త్వా ముద్రాం కృత్వా విశోషయేత్. 52
 స్థాలీం ఛల్ల్యాం నిధాయాగ్నిమమందం జ్వాలయేద్భిషక్,
 నిరంతరమహోరాత్ర పంచకం తేన సిద్ధ్యతి. 53
 స్వాంగశీతం సముత్తార్య గృహ్ణీయాద్ద్రసము త్రమమ్,
 తాలకేశ్వరనామాయం రసో గుంజామితో ౨శీతః. 54
 గుంజాచ్యూదికషాయేణ గదానేతాన్వివాశయేత్,
 సోపద్రవం వాతరక్తం కుష్మాన్యష్టాదశాపిచ. 55
 ఫరంగదేశజం జంతోర్హంతి రోగం సుదు స్తరమ్,
 విసర్పం మండలం కండూం పామాం విస్కోటకం తథా. 56
 వాతరక్తకృత్కృత్కారోగానన్యానపి వినాశయేత్,
 ఏతద్భేషజసేవీతు లవణాష్టకా వివర్జయేత్. 57
 తథా కటురసం వన్తి మాతపం దూరత స్త్యజేత్,
 లవణం యః పరిత్యక్తుం న శక్నోతి కథంచన. 58
 సతు సైంధవమశ్నీయాన్సద్గురోపరసం హితత్,

తా. శుద్ధతాళకముయొక్క పొరలను అభ్రకపుకెకులవలె విడదీసి ఖల్వమునం దుంచి తెల్లగలిజేయరసముచే ౧ దినము మర్దించి అది ఘట్టిపడినపిదప బిళ్లచేసి బాగుగ యొడించి పిదప తెల్లగలిజేయ సమూలములుకొల్పిన క్షారమును గ్రహించి ఆక్షారమును మూసకంతమువరకు నిండించి దానిపై బిళ్లనునిచి పైని క్షారముపోసి దంచి చూతమాసి చీలమన్నయిచ్చి యొడించి పొయిమిదనునిచి గాఢాగ్నిచే ౫ అవహోరాత్రములు పచనముజేసి సాంగశీతలమునదీసిన తాలకేశ్వరరసమునంబడు. దానిని గురిగించయెత్తు తిప్పటిగ మొదలగువాటి కసాయములచే పుచ్చుకొనిన ఉపద్రవసహిత వాతరక్తము,

అష్టాదశకుష్టువులు, ఫిరంగోపదంశము, విసన్ని, మండలములు, గురద, గజ్జ, విసాఫ్ఫ
 టము, వాతరక్తమువలన జనించిన ఇతరగోగములు ఇవి నివర్తించు. మరియు నీ యా
 పధనేపజేసినమనుజుడు ఉష్ణు, పులుసు, కౌరము, అగ్ని, యెండ వీనిని నర్మించవలయు,
 మరియు లవణమును వర్జించుటకు శక్తుడు గాని యెడల సైంధవలనామునుమాత్రము
 జేర్చుకొనవలయు. సైంధవము మధురానుగసముకలదిగాన బాధింపదు.

— ౨౭ సర్వేశ్వరరసము ౨౭ —

రసహింశ్చ శలోహానాం త్రయః కర్ణాః పలద్వయమ్. 59

తామ్రగంధకయోస్పర్శం జంబీరాద్భిర్విమర్దయేత్,
 విష ముష్ణ్యర్క హేమస్సుక్. కరపీరజలైః పునః. 60

సప్తధా గోలకం కృత్వా స్వేదయేర్దివసద్వయమ్,
 వాలుకాయంత్రమస్యస్థం శీతే నిష్కం విషస్యచ. 61

కర్షం కణానాం సూతస్యాత్పర్వేశో వాతరక్తజల్,
 గుంజామాత్రాస్యదాతవ్యా ద్వయంవోస్తత్త వారిణా. 62

రక్తప్రకోపనం తీవ్రం పిత్తలం పరివర్జయేత్,

తా. శుద్ధరసము, హింశుళము, లోహాభస్మము ఇవి ప్రత్యేక మొక్కొకకర్షము,
 తామ్రభస్మము, శుద్ధగంధకము ఇవి ప్రత్యేకము ౨ పలములు, వీనిని ఖల్వమునంగునిచి
 నిమ్మపండ్లరసముచే మర్చించి విషముష్టి, జిల్లేడు, ఉష్ణైత్త, బొంతజెముడు, కరపీరము
 వీని రసములచే ౭ భావనలుజేసి ముద్దచేసి పైవనిరసములలోనే దోలాయంత్రమున
 వండి సాంగశీతలమునదీసి నాళి ౧ నిష్కము పిప్పలిచూర్ణము ౧ కర్షము కలిపిన సర్వ
 శ్వర రసమనంబడు. దీనిని గుంజమెత్తుగాని లేక ౨ గుంజములయెత్తుగాని నల్లఉష్ణైత్తాకు
 రసముతో నేవించిన వాతరక్తము నివర్తించు. మరియు రక్తప్రకోపము, ఉష్ణము,
 పిత్తము వీనిని గలుగజేయుపదార్థముల వర్జించవలయు.

— ౨౮ ఆర్కేశ్వరరసము ౨౮ —

చతుఃపలం రసస్యావిబలేర్వాదశతత్పమమ్ తామ్రంచ చక్రికాదేయా
 రసస్యార్ధశరావకం. 63

దత్వా విరుద్ధా తద్భాంజే పూరయేద్భస్మనా దృఢం,
 అగ్నిం ప్రజ్వాలయేద్యామద్వయం శీతం విచూర్ణయేత్. 64

పుటే ద్ద్వాదశేధా సూర్యదుగ్ధేనాలోడితం పునః,
 వరాపావకశృంగాణాం ద్రవైస్త్రిస్త్రిశ్చ భావయేత్. 65

అయమర్కేశ్వరో. వాతరక్తమండలసుప్తజల్,
 గుంజాద్వయం దదీతాస్య లవణాది వివర్జయేత్. 66

తా. శుద్ధపాదరసము ర పలములు, శుద్ధగంధకము ౧౨ పలములు ఖల్వమునం దునిచి కజ్జలిజేసి ౧౨ పలములతామ్రపత్రములను గ్రహించి యాశేకులకు శేషసము జేసి ఆశేకులను మూకుడియందునిచి పైన మూకుడుబోర్లించి చీలమున్నయిచ్చి ఒక భాండమునందు భస్మమును నిండించి అందు యీశరావమునునిచి అగ్నిచే రెండు యానుములువండి సాంగశీతలమునదీసి చూర్ణించి జిల్లేడుపాలచే మర్దించుచు సంక్రండు పుటంబులిడి, పిదప త్రిఫలములు, చిత్రమూలము, కర్కాటకశృంగి వీనిరసములచే మూడుభావనలుజేసిన సిద్ధమగు. దీనిని రెండుగుంజములయెత్తు నేవించిన వాతరక్తము, మండలములు, మోహము, ఇవి నివర్తించు. ఉష్ణ, పులును మొదలగునవి విడువవలయు.

యోగసారామృతరసము లఱ

శతావరీనాగబలే ఉచ్చటావృద్ధదారుకమ్,
పునర్నవా మృతా కృష్ణా వాజిగంధా త్రికంటకమ్. 67

పుషక దశపలాన్యేషాం శ్లక్ష్యచూర్ణాని కారయేత్,
తదర్ధశర్కరాయుక్తం చూర్ణం తస్య రయేద్బుధః. 68

స్థాపయేత్తు దృఢే భాండే మన్వర్ధరాశిక సంయుతమ్,
ఘృతప్రసేనావోద్య త్రిసుగంధిపలేన చ. 69

యః ఖాదేన్నప్తచేష్టాగ్నిర్యద్వా చ వికలేంద్రియః,
వాతరక్తం క్షయం కుషం పిత్తం పితౄస్త సంభవమ్. 79

వాతపిత్తకఫోత్థాంశ్చ రోగానన్యాంశ్చ తద్విధాత్,
హత్వా కరోతి పురుషం వలీపలితవృత్తమ్. 71

యోగసారామృతో నామ్నా లక్షీకాంతివివర్ధనః,

తా. పిల్లిపీచర, నాగము త్తవపులగ, గురిగింజవేరు, వృద్ధదారు, తెల్లగలిజేరు, తిప్పటిగ, పిప్పళ్లు, పెన్నేరు, పల్లెరు, వీనిని ప్రత్యేకము ౧౦ పలములుచేర్చి మెత్తగ చూర్ణించి చూర్ణమునకు సగముచక్కెరచేర్చి మర్దించి భాండమునందునిచి అగ్ని ఆధకము తేనె ఒక ప్రస్థము నెయ్యి వైచి అందు ఏలకులు లవంగములు ఆకుపత్రి వీటిని ప్రత్యేకము పలప్రమాణము మార్చించి చేర్చికలియబెట్టి నేవించిన నష్టచేష్ట, వికలేంద్రియము, వాతరక్తము, క్షయ, కుష్ఠపు, పిత్తము, పిత్తరక్తప్రరోపముగల వాతరక్తము, వాతరక్తము, వాతపిత్తకఫములచే జనించు ఇశరోగములు ఇవి నివర్తించుటయేగాక పురుషుని వలీపలితరహితునిగ జేయు. మరియు లక్షీకాంతి వీటిని సగా వృద్ధింజేయు. ఇది యోగసారామృతమని చెప్పబడును.

— ౧౭ ఆమృతభల్లాతకావలేహము ౧౭ —

- నిమజ్జంతి జలే యాస్తు భల్లాతక్యశ్చ తాహితాః. 72
- తాశ్చ సర్వా విధాతవ్యా సంఘిన్నముఖముద్రికాః,
తాసాం ప్రస్థద్వయం చిత్వా జలద్రోణే పరిక్షిపేత్. 73
- ప్రస్థద్వయం గుడూచ్యాశ్చ ట్సుణ్ణం తత్రాంభసి ట్షిపేత్,
చతుర్థాంశావశేషం తు కషాయమువతారయేత్. 74
- వస్త్రపూతే కషాయే చ వక్ష్యమాణాని నిక్షిపేత్,
సర్వాణ్యేక త్రభాంజే తు పచేన్నద్వగ్నినాశస్తైః. 75
- సర్వద్రవ్యే ఘనీభూతే పావకాదవతారయేత్,
తత్ర ష్టేష్యాని చూర్ణాని బ్రూమో విశ్వోషధోఽమృతా. 76
- వాకుచీచక్రమర్జశ్చ పిచుమందో హరీతకీ,
ధాత్రీ రాత్రీశ్చ మంజిష్ఠా మరిచం నాగరం కణా. 77
- యవానీ సైంధవం ముస్తం త్వగేలా నాగకేసరమ్,
పర్పటః పత్రకం వాలముశీరం చందనం తథా. 78
- గోక్షురస్య చ బీజాని కచ్చూరో రక్తచందనమ్,
పుథక్ పలార్థమానానామేషాం చూర్ణమిదం ట్షిపేత్. 79
- సమ్యక్ సంమిశ్ర్య తద్రక్షేద్యాజినే మృణ్మయే నవే,
ప్రభాతే భక్షితే జీర్ణేఽమృతభల్లాతకాభిధమ్. 80
- అవలేహం సమశ్చీయాత్పలమాత్రం జలేన హి,
ప్రకృత్యా దేహినో యస్య సహతే రుష్కరో నచేత్. 81
- సోరుష్కరస్య సంసర్గం సదా దూరాత్పరిత్యజేత్,
భల్లాతకావలేహోయం వాతరక్తాంతకృన్తతః. 82
- వాతరక్తసముద్భూతాన్వికారానాశు నాశయేత్,
కుషాని నకలాన్యేవ దుర్మామాని హరేదరమ్. 83
- వినర్పం మండలం కంఠాం శమయేదేషనేవితః,
వికారాన్వాతికాస్సర్వాస్తథా రుధిరసంభవాన్. 84
- హారత్యేవ ప్రయోగోయం యత్నతస్సేవితస్సదా,
వ్యాయామమాత్రపం వహ్నిమప్లం మాంసం దధిస్త్రీయమ్. 85
- త్రైలాభ్యంగం తథాద్ధానం నరో భల్లాతకే త్యజేత్,

తా. నీటియందువైచిన ముణిగెడి జీడిగింజలను రెండుప్రస్థములు గ్రహించి వాటిముఖములనుగోసి ద్రోణప్రమాణోదకమునందువైచి రెండుప్రస్థములు తిప్పతీగ నలియగొట్టివైచి నాలవపాలు మిగులునటుల కషాయముకొచి వడియగట్టి ఆందు శొంఠి, తిప్పతీగ, బావంచివిత్తులు, తిగిరిసవిత్తులు, వేప, కరక్కాయ, ఉశ్నిక వీనివౌపులు, పసపు, మంజిష్ఠ, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాల, ఓమము, సైంధవలవణము తుంగగడ్డ, లవంగపట్ట, ఏలకులు, నాగకేసరములు, పర్వాటకము, తాళిసపత్రి, కురువేరు, వట్టివేరు, చందనము, పల్లెగుక్కాయ, కచ్చూరములు, రక్తచందనము, వీనిని ప్రత్యేకము ఆరపలమువంతున చూర్ణించివైచి మృద్వగ్నిచే గట్టిసడువరకు వండించు కొని కొత్తకుండయందునిచి ప్రాతఃకాలమున నొకపలము ఉదకముతో నేవించవలయు. స్వభావముచే ఏమనుజునికి జీడిగింజలు ఒంటివొమ్మవో వాడు పుచ్చుకొనంద గదు వొమ్మిననుజుడు పుచ్చుకొనిన వికారములతోగూడిన వాతరక్తము సంఘాత తుష్ణము మూలవ్యాధి విసర్జము మండలము కండు సంపూర్ణముగు వాతవికారము, రక్తవికారము వీనిని నివర్తింపజేయు. మరియు మిగుల సంసరించుట, యెండ, అగ్ని, పులుసు, మాంసము, పెరుగు, స్త్రీసంగము, వైలాభ్యంగము, మార్గమునను వీనినన్నిటిని విడువవలయు.

— అబ్రహ్మచారిచారిత్రముల —

- మడిచం త్రివృతాదంతీ క్షీరమార్కం శక్త్యగ్రనః. 86
- దేవదారుహారిద్రే ద్వే మాంసీ కుష్ఠం సచందనమ్, విశాలం కరవీరం చ హారితాలం మనశ్శిలా. 87
- చిత్రకం లాంగలీచాపి విడంగం చక్రమర్దకమ్, శిరీషం కుటాజో నింబస్సప్తపర్ణో మృతా స్తుషీహి. 88
- శమ్మాకో నక్తమాలశ్చ ఖదిరం పిప్పలీ వచా, జ్యోతిష్కతీ చ పలికా విషస్య ద్విపలం మతమ్. 89
- అథకం కటుతైలస్య గోమూత్రం చ చతుర్జణమ్, మృత్వాత్రే లోహపాత్రే వా శనైర్మృద్వగ్నినా పచేత్. 90
- ఏతత్తైలం విశేషేణ నాశయేత్కుష్ఠజాకప్రణాకా, వాతరక్తభవాన్వ్యాధీన్నామావిసోఘటచర్చికాః. 91

తా. మిరియాల, కెండ, దంతివేరు, జిల్లేడిపాలు, ఆపువేడగసును, దేవదారు, మానిపసపు, జులూమాంసి, చంగల్వకోళ్లు, చందనము, సాపర, వాడగన్నేరు, హరితాళము, మణిశిల, చిత్రమూలము, నీటిపిప్పలి, (పాత్తి), వాయువిడంగములు, తిగిరిక,

దిరిశనపుపట్ట, గిరిమల్లి, వేప, ఏడాకులఅరటి, తిప్పతీగ, బొంతజెముడు, రేల, కానుగ, చంద్ర, పిప్పలి, వసు, జ్యోతిష్కతివిత్తులు ఇవి ప్రత్యేకము ౧ పలము, వత్సనాభి రెండుపలములు వీనినన్నియు నలియగొట్టి మృదాభండమునందుగాని, లోహభాండము నందుగానివైచి అందు ఆవనూనె ఒక ఆఢకము గోమూత్రము నాలుగు ఆఢకములు చేర్చి మృద్వగ్నిచే తైలము మిగులువరకు కాచి లేపనాదులంజేసికొనిన కుష్ఠవలన జనించిన వ్రణములు వాతరక్తమువలనగలిగిన వ్యాధులు గట్టి విసోఫటము ఇవి నివర్తించు.

— గుడాచ్యాదితైలము ౭౭ —

- తులాం పచేద్గుడాచ్యాస్తు జలద్రోణచతుష్టయే,
పాదశేషః కషాయస్తు గోదుగ్ధం ద్రోణసమ్మితమ్. 92
- తిలతైలాఢకం తాభ్యాం పచేన్నృద్వగ్నినా భిషక్,
వక్ష్యమాణైస్తతో ద్రవ్యైస్సమ్యక్కల్పీకృతైః పచేత్. 93
- మంజిష్ఠామధుకం కుషం జీవనీయగణస్తథా,
ఏలారుచకమృద్వికా మాంసీ వ్యాఘ్నీనఖింసభిమ్. 94
- హరేణుశ్శ్యా వణివ్యోషం స్థిరాతామలకీ తథా,
శృంగీ శ్యామా శతాహ్వో చ విష్ణుక్రాంతా చ పత్రకమ్. 95
- నాగకేసరవాలత్వక్ పద్మకోత్పలచందనమ్.
ఏతాని కల్మవస్తూని కథితానీహ కోవిదైః. 96
- పానేభ్యంగేనువాసే చ తైలమేతన్ని పేవితమ్,
వాతరక్తం తదుద్భూతోపద్రవాంశ్చాశు నాశయేత్. 97
- ధన్యం పుంసవనం ప్రీణాం గర్భదం వాతపిత్తనుత్,
స్వేదకంఙ్ఘారుజాపామాశిరఃకంపార్దితామయాన్. 98
- హన్యాద్వ్రణకృతాన్ దోషాన్ గుడూచీతైలము త్తమమ్.

తా. నూరుపలములు తిప్పతీగనునలియగొట్టి నాలుగుద్రోణముల ఉడకమునందు వైచి నాలవపాలు మిగులునటుల కాచి వడియగట్టి అందొకద్రోణము ఆవుపాలు ఒక ఆఢకము నువ్వులనూనెజేర్చి మృద్వగ్నిచేకొచుచు మంజిష్ఠ, యష్టిమధుకము చెంగల్వ కోష్ఠు, జీవనీయగణమునందుఁ జెప్పంపబడిన ఓషధులు, ఏలకులు, వైంధవలవణము, ద్రాక్ష, జటామాంసి, గొంతెమగోరు, నఖమనుగ్రంధ్యము, రేణుకలు, బోడతరము, త్రికటుకములు, మయ్యూకుపాన్ను, నేలవులిరిక, కర్కాటకశృంగి, నల్లతెగడ,

పిల్లపీచర, విష్ణుక్రాంతము, ఆకుపత్రి, నాగకేసరములు, కురువేరు, అవంగపట్ట, పద్మకము, కలువదుంప, చందనము, వీనిని చూర్ణించివైచి మృద్యుగ్నిచేతలము కాచి పానము అభ్యంగనము అనువాసనవృత్తి వీనినిజేసిన వాతరక్తము; వాతరక్తమువలన జనించు ఇతరోపద్రవములు వాతవైత్యములు చెమట గురద పోట్లు, తలచుబుకు, అర్దితవాతము, ప్రణవోషము, వీనిని నశింపజేయుటయే గాక, క్రీమిలు నేవించిన పునోత్పత్తియగు ఇదియే గుడూచీతైలము.

ॐ నాగబలాతైలము ॐ

సింధాం పచేన్నాగబలాతులాం చ జలార్తణే పాదకషాయశిష్టమ్. 99
పాచ్యం తు శైలాధకమత్ర శస్తనుజాపయస్తుల్యవిముక్తితం చ,
నతస్య యష్టిమధుకస్య కల్కం దత్వా పృథక్ పంచపలం విపక్వమ్.
తద్వాతరక్తం శమయత్కుదీర్ణం వస్త్రప్రదానేన హి సప్తభూత్రాణాం,
దశాహాయోగేన కరోత్యగోగం వీతంచశైలో త్తనునూశ్విన్నోక్తమ్.

తా. నాగము త్తవపులగమును ౧౦౦ పలములు గ్రహించి నలియగొట్టి ౧౦౦ పలముల నీళ్లయందువైచి నాలవపాలు మిగులునటుల కషాయముకాచి ఆ కషాయము నకు సమము నేకపాలు ఒకఅధకమునూనె చేర్చి కాచుచు అంగునట్టి చేసు, యష్టి మధుకము వీటికల్కమును స్రుత్యేకము ౫ పలములుచేర్చి కాచి ౭ దినములు వస్త్ర కర్మమునుజేసిన వాతరక్తము నివర్తించు. ౧౦ దినములు నేవించిన రోగిరహితునిక జేయు. ఇది ఆశ్వినేయులచే జెప్పబడిన బలాతైలము.

ॐ శతావరీఘృతము ॐ

శతావరీ కల్కగర్భం రసే తస్యాశ్చతుర్గుణే,
క్షీరతుల్యం ఘృతం సింధం వాతరక్తం హరం పరమ్. 102

తా. పిల్లపీచరకల్కము, సాలు, పాలకుసమము నెయ్యి, నెయ్యికినాలుగింతులు పిల్లపీచరసము, వీటిని నేకముగచేర్చి కాచి నేవించిన వాతరక్తము నివర్తించు.

ॐ అమృతాదిఘృతము ॐ

అమృతా మధుకం ద్రాక్షౌ త్రిఫలా నాగరం బలా,
వాసారగ్నధవృశ్చీరదేవదారుత్రికంటకమ్. 103

కటుకా రోహిణీ కృష్ణా కాశ్చ ర్శ్యాశ్చ ఫలాని చ,
రాస్తేతురకగంధర్వదేవదారుబులోత్పలైః. 104

కల్కై రేభిస్సమైః కృత్వా సర్విః ప్రస్థం విపాచయేత్,
ధాత్రీరసస్సమో దేయో పయస్త్రిగుణసంయుతః. 105

సమ్యక్ సిద్ధం తు విజ్ఞాయ భోజ్యే పానే చ శస్యతే,
బహుదోషోత్థితం వాతం రక్తేన సహమూర్చ్ఛితమ్. 106

ఉత్తానం వాపి గంభీరం త్రికణం ఘోరుజానుజమ్,
క్రోమశీరం మహాశూలమామవాతం సుదారుణమ్. 107

మహారోగోపసృష్టస్య వేదనాం చాతిదుస్తరామ్,
మూత్రకృచ్ఛిముదావర్తం ప్రమేహం విషమజ్వరాత్. 108

ఏతాన్పర్వాన్నిహంత్యాశు వాత పిత్తకఫోత్థితాత్,
సర్వకాలోపయోగేన వర్ణాయుర్బలవర్ధనమ్. 109

అశ్విభ్యాం నిర్మితం శ్రేష్ఠం ఘృతమేతదనుత్తమమ్,

తా. తిప్పతిగ, యష్టిమధుకము, ద్రాక్ష, త్రిఫలములు, శొంఠి, చిట్టాముట్టి, ఆడ్లసరము, శేల, తెల్లగలిజేను, దేవదారు, పల్లెరు, కటుకరోహిణి, పిప్పలి, చల్ల గుమ్ముడుపండ్లు, రాన్ను, గొబ్బి, ఆముదపువేరు, మానిససపు, కలువదుంప వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కల్కనుజేసి ౧ ప్రస్థము నెయ్యి, ఉళిరికొరసము ౧ ప్రస్థము, పాలు ౩ ప్రస్థములు చేర్చి ఘృతము సిద్ధపరచి భోజనార్హద్రవ్యమునను పానమునందుజేర్చుకొనిన ప్రశస్తముగనుండు. మరియు దీనిని సేవించిన, బహు దోషమువలన జనించి వాతరక్తములచే గూడిన ఉత్తానవాతరక్తము, గంభీరవాతరక్తము పృష్ఠభాగము, పిక్కలు, తోడలు, మోకాళ్లు, వీనియందలివాతము, క్రోమశీర్షము, మహాశూల, దారుణముగు ఆమవాతము * మహారోగముచే గలుగు దుస్తరముగు వేదన, మూత్రకృచ్ఛిము, ఉదావర్తము, ప్రమేహము, విషమజ్వరము, వాతపిత్తకఫములచే జనించు సకలరోగములు ఇవియన్నియు నివర్తించు. మరియు సర్వకాలము సేవించు చుండిన శరీరకాంతి, ఆయుష్యము, బలము ఇవి చృద్ధింజెందు. ఇది అశ్విసీదేవతలచే జెప్పబడిన అమృతాదితైలము.

— ౧౦౦ ప్రపాండరీకాదిలేపము ౧౧౦ —

ప్రపాండరీకమంజిష్ఠా దార్ద్రీమధుకచందనైః. 110

శీతోపలైలానకూభిరన్మూరోశీరపద్మకైః,

లేపో రుద్ధాహవీసర్పరోగశోఫనివారణః. 111

తా ప్రపాండరీకము, మంజిష్ఠ, యోనిపసపు, ఆతిమధురము, చందనము,

* మహారోగమునగా కుష్ఠమని యభిప్రాయమై యుండవచ్చును. దీనిని తెలుగులో పెద్దరోగమందును. దీనికి సంస్కృతభాషాంతరీకరణమని తోచెడిది.

కలకండ, ఏలకులు, కేచినవియ్యపుపిండి, మనూరములు, వట్టివేరు, పద్మకములు, వీనిని నూరి లేపనముజేసిన నొప్పి, మంట, విసర్పము, నావు ఇవి నివర్తించు.

— ౧౭ వాతరక్తలేపము లేక అభ్యంగము ౧౭ —

లేపః పిష్టాస్తిలాస్తద్వల్ భృష్టాః పయసి నిర్వృతాః,
క్షీరపిష్టముపాలేషో హ్యేరండస్య ఫలాని చ. 112

కుర్యాచ్ఛూలనివృత్త్యర్థం శతాహ్వోచాధికేనిలే,
మూత్రక్షీరసురాసిద్ధం ఘృతమభ్యంజనే హితమ్. 113

సిద్ధం తు మధుసూక్తం తు సేకాభ్యంగైఃఫలోత్తరమ్,
గృహధూమం వచా కుష్ఠం శతాహ్వో రజనిద్వయమ్. 114

ప్రలేపశ్శూలనుద్వాతరక్తే వాతకఫోత్తరే,
ప్రభూతకాలమాసేవ్యం ముష్యతే వాతశోణితాత్. 115

తా. నువ్వులు బాగుగనూరి పిదపవేయించి సాలతో వ్రుడికించినగాని, లేక ఆము దళువిత్తులలోని పప్పునునూరి వేయించి సాలలో ఉడికించినగాని, లేక పిల్లిపీచర వేళ్లనునూరి లేపనముజేసినగాని వాతాధికశూల నివర్తించు. మరియు ఆవుసంచితము, పాలు, తేనె, వీనిచే సిద్ధపరచిన ఘృతముతో అభ్యంజనము, మధునూక్తమును సిద్ధము జేసి సేకము, లేక అభ్యంగము వీనిచేసిన సన్నిపాతాధిక వాతరక్తమునకు హితముగ నుండు. మరియు కరిధూపము, వస, తున్దము, పిల్లిపీచర, పసుపు, మానిపసుపు వీనిని నూరి లేపనముజేసిన చిరకాలమునుండియుండు కఫాధికరక్తవాలము నివర్తించు.

— ౧౮ శతాహ్వోదిలేపము ౧౮ —

ఉభే శతాహ్వో మధుకం విశాలా బలాప్రియా లేచకచూరమబ్జమ్,
ఘృతం విదారీం చ శితోపలాం చ కుర్యాత్ప్రే లేపం పవనే సరక్తే.

తా. సోపు, బాలింతసోపు, అతిమధురము, సాపర, చిట్టాముట్టి, సారపప్పు, కచోరములు, తుంగముస్తలు, నెయ్యి, నేలగుమ్మడు, ఖండశర్కర వీనిని నూరి లేపనముజేసిన వాతరక్తము నివర్తించు.

— ౧౯ కనకాదిలేపము ౧౯ —

కనకభుజగవల్లిమాలతీపత్ర మూర్యా
దళశనకునటీభిరర్ధితం త్రైలయోగాత్,
అపహరతి రసేంద్రః కుష్ఠకంఠూచినర్ప
స్ఫుటితచరణవక్త్ర శ్యామలత్వం నరాణామ్. 117

తా. నల్లవుష్పైత్ర, తమలపాకులు, జాజిఆకులు, చాగమట్టలు, మనుశిల, పీని చూర్ణమును త్రైలమునందు మర్చించి లేపనముజేసిన కుష్ఠము, దురద, విసర్పము, కౌర్మ పగుళ్లు, మంగు, మచ్చలు ఇవి నివర్తింతు.

—ॐ వాతరక్తమునకు పథ్యములు ॐ—

ఉత్తానేభ్యంజనం సేక ఉపనాహశ్చ లేపనమ్,
గంభీరేన్నీహాపానం చ స్థాపనం చ విరేచనమ్. 118

సర్వత్రాసస్తృతిః సూచీజతాకాశ్పంగ్యలాబుభిః,
శతధౌతఘృతాభ్యంగో మేషీదుగ్ధావసేచనమ్. 119

యవషష్టికనీవారకలమారుణశాలయః,
గోధూమాశ్చణకా ముద్గాస్తువ్రోపి మకుష్టకాః. 120

అజావిమహిషీణాం చ గవామపి పయాంసి చ,
ఉపోదికాకాకమాచీవేత్త్రాగ్రం సునివృణ్ణకమ్. 121

వాస్తుకం కారవేల్లం చ తండులీయం పటోలకమ్,
ధాత్రీఫలం శృంగబేరం సూరణం శ్వేతశర్కరా. 122

మృద్వికా వృద్ధకూష్మాండం నవనీతం నవం ఘృతమ్,
లావతిత్తిరవార్దీకతామ్రచూడకివిష్కిరాః. 123

ప్రతుదాశ్శుకదాత్యూహకపోతచటకాదయః,
శశీ చాగరుదేవాహ్వాసరథాన్నేహమర్దనమ్. 124

తిక్తం చ పథ్యముద్దిప్తం వాతరక్తగదే నృణామ్.

తా. ఉత్తానేవాతరక్తమునకు అభ్యంజనము, జల సేకము, వత్తడమువేయుట, లేపనము పీనిని చేయవలయు. గంభీరవాతరక్తమునకు స్నేహాపానము, వస్త్రీకర్మ, శేచకము, నూదులు, జలగలు, కొమ్మలు అలాబు మొదలగువాటిచే రక్తమునుదీయుట, మరియు నూరుమార్లు నీళ్లతోకడిగిన శేతితో అభ్యంగము, మేకపాలతో నీచనము, యవలు, అరవైదినములకు పండెడి ధాన్యము, తృణధాన్యము, వడ్లు, యొట్టువడ్ల బియ్యము, గోధూమలు, శనగలు, పెసలు, కందులు, అడవిపెసలు, మేక, గొట్టె, యెనుము, గోవు వీనియొక్కపాలు, బచ్చలికూర, కాచికూర, వెదురు మొలకలు, చంచలికూర, కాకరకాయ, చిట్టికూర, పొట్లకాయ, శిరికపండు, అల్లము, కంద, మునగ, చక్కెర, ద్రాక్షపండు, గుమ్మడికాయ, వెన్న, సద్యోఘృతము, లావుకపిట్ట తీత్తిరపక్షి పూర పిచ్చికొడి వినివర్తనమునుపక్షి ప్రతుదమునుపక్షి చిలుక వానకొయిల పావురము మొదలగు పక్షులయొక్క మాంసము, పచ్చకర్పూరము, అగరు, దేవదారు, సరళ

దేవదారు, వీనిచూర్ణమును త్రైలాదులయందుచేర్చి మర్దించుట, ఇనియన్నియు వాత రక్తమునకు పథ్యములని తెలియవలయు.

—ॐ ఆపథ్యములు ॐ—

దివాస్వాపాగ్నిసంతాప వ్యాయామాతపమైధునమ్. 125

మాషాః కులుత్థా నిష్పావాః కలాయాః క్షౌరసేవనమ్,
అండజానూపమాంసాని విరుద్ధాని దధీనిచ. 126

ఇక్షువో మూలకం మద్యం తూంబూలం కాంజికం తిలాకా,
కటూష్ణం గుర్బభిష్యందిలవణాని చ సక్రవః. 127
ఏతాని వాతరక్తేషు వై వ యుంజ్యాద్భిషగ్వరః,

తా. దివానిద్ర, అగ్నిసంతాపము, వ్యాయామము, యెండ, మైధునము, మినుములు, వ్రువవలు, అనుములు, బటాణీలు, క్షౌరములు, వీనిని సేవించుట, పథ్యమునందు జెప్పబడిన పక్షులకు ఇతరములగు పక్షులయొక్క మాంసము, నిర్బలదేశమందలి జంతుమాంసము, విరుద్ధభోజనము, పెరుగు, చెరుకు, ముల్లంగి, మద్యము, తాంబూలము, కాంజికము, సువ్వులు, కారము, ఉష్ణము. గురుత్వము, జిగట తీపు ఇవిగల పదార్థములు, పిండి పంటలు వీనిని వాతరక్తముగల మనుజునికి ఇవ్వందగదు.

ఊ రు స్తంభ ప్ర క రణ మ్.

—ॐ ఊరుస్తంభ నిదానసంస్కృతి లక్షణములు ॐ—

- శీతోష్ణద్రవసంశుష్క గురుస్మిగ్నేర్నిషేవితైః,
జీర్ణాజీర్ణా త్తథాయాససంక్షోభస్వప్నజాగరైః. 1
సశ్లేష్మమేదః ఘనః సామమత్కరసంచితమ్,
అభిభూయేతరం దోషమూరూ చేత్ప్రతిపద్యతే. 2
సక్లృష్టినిప్రపూర్యంతశ్లేష్మణా స్తిమితేన చ,
తదాస్తభ్యాతితేనోరూస్తజ్ఞా శీతావచేతనా. 3
పరకీయావివ గురూ స్యాతా మతిభృశేవ్యభౌ,
ధ్యానాంగమర్దస్తైమిత్యతంద్రాఘర్ష్యరుచిజ్గరైః. 4
సంయుక్తౌ పాదనదనకృచ్ఛోద్ధరణసుప్తశ్చిత్తశ్చ
తమూరు స్తంభమిత్యహురాఘ్య వాలమథాపరే. 5

తా. శీతము, ఉష్ణము, ద్రవము, శుష్కము, గురువు, స్నిగ్ధము ఇట్టిగుణములు గల అన్నముభుజించుట, బాగుగ జీర్ణముగాక యుండునపుడు మరలభుజించుట, ఆయా సము; మనఃక్షోభ, దివానిద్ర, రాత్రిబాగరణ, ఈకారణమువలన కఫముతోచేరిన వాయువు మేదస్సుతోగలిసి పిత్తమును నశింపజేసి తోడలయందుజేరుటవలన కఫమేదస్సులచే తోడలయొముకలలోపల నిండింపబడుటవలన తోడలు శీతలములు ఆచేతనములునై చింత, ఓడలునులుపు, నిశ్చేష్టిత, మోహము, వాంతి, ఆరుచి, జ్వరము, కాళ్లుసన్నగించుట, మిక్కిలి ప్రయాసముచేసినను కదలించలేకబోవుట ఈగుణములతో గూడియుండిన దానిని ఊరు స్తంభమునియును కొందరు ఆఘ్యవాతమనియును వచించెదరు.

— ౭ పూర్వ రూపము ౭ —

ప్రాగ్రూపం తస్య నిద్రా ర్థ్యాన స్తిమితతా జ్వరః,
 రోమహర్షోరుచిశ్చ ర్థిరంఘో ర్వోస్పదనం తథా. 6

తా. ఆతనిద్ర, ధ్యానము, (చింత), మందముగ కూర్చుండుట, జ్వరము, గగుర్పాటు) ఆరుచి, వాంతి, మోకాళ్లు పిక్కలు తోడలు ఇవిచిక్కుట, ఇవి ఊరు స్తంభమునకు పూర్వరూపముని ఎరుంగవలయు.

— ౮ ఊరు స్తంభలక్షణము ౮ —

వాతశంఖిభిరజ్ఞానా త్తస్య స్యాత్సే హనాత్పునః,
 పాదయోస్పదనం సుత్తి కృచ్ఛా చ్చదుద్ధరణం తథా. 7
 జంఘోరుగ్లానిరత్యర్థం శశ్యచ్ఛానాహ వేదనా,
 పదం చ వ్యథతే నిత్యం శీతస్పర్శం న వేత్తి చ. 8
 సంస్థానే పీడనే గత్యాం చాలనే చాప్యనీశ్వరః,
 అన్యస్యేవ హి సంభగ్నాపూరూ పాదౌ చ మన్యతే. 9

తా. కొందరు వాతమును శంకచే అజ్ఞానమువలన స్నేహయుక్తచిత్తుజేసిన మిక్కిలి వృద్ధియగుచు అందువలన కాళ్లుచిక్కుట, శరీరమునందు మొద్దుబారుట, మిక్కిలి కష్టముచే కాళ్లుకదిలించుట, పిక్కలు, తోడలు వీనియందు మిక్కిలి నొప్పి, మాటిమాటికి మలమాతృబంధము, యెల్లపుడు కాళ్లుపోట్లు, చల్లనిపదార్థముల స్పర్శజ్ఞానము లేకపోవుట, మరియు కాళ్లు సమముగ వుంచుట పిసికించుకొనుట నడుచుట కదిలించుట వీటియందు కష్టము విగ్రహించుట, తోడలు మోకాళ్ళు ఇవి విరిగిపడినటుల నుండి అతితనవిగానట్లు తోచుట, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

అసాధ్యలక్షణము ౧౧

యదా దాహం ర్థితో దార్తో వేపనః పురుషో భవేత్,
ఊరు స్తమ్భస్తదా హన్యాత్సాధయేదన్యథా నవమ్.

10

తా. ఊరు స్తంభమునందు, శోగికి నెపుడు తాపము, పోట్లు, సూదులతో పొడిచినటులపీడ, వణుకు ఇవి గలిగినపు డది అసాధ్యమనియు యీలక్షణములన్ని యును లేక నూతనముగ నుండిన సాధ్యమనియును తెలియవలయు.

భల్లాతకాదికసాయము ౧౨

భల్లాతబీజోష్ణకాజటానాం కృతః కమాయో మధుసంప్రయుక్తః,
ఊరు గ్రహంఘోరమప్రిప్రవృద్ధంనిహన్తి గోమూత్రముతాకణావా.

తా. జీడిగింజలు, పిప్పళ్ళు, చెూడి, వీనిని సమముగవైచి కసాయము బెట్టి అందు తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనినను లేక పిప్పలిచూర్ణము గోమూత్రములోకలిపి పుచ్చు కొనినను అత్యుగ్రముగ ఊరు స్తంభము నివర్తించు.

అన్యద్భల్లాకకాదికసాయము ౧౩

భల్లాతకామృతా శుంఠీ దారుపత్త్యా పునర్నవా,
పంచమూలీద్వయక్వాధఊరు స్తమ్భనిబర్హణః.

12

తా. జీడిగింజలు, తిప్పతీగ, శొంఠి, దేవదారు, కరక్కాయవొలుపు, తెల్ల గలిజేరువేరు, దళమూలములు, వీనిని సమాంశములుగవైచి కసాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన ఊరు స్తంభము నివర్తించు.

పునర్నవాదికసాయము ౧౪

పునర్నవనాగరదారుపత్త్యాభల్లాతక చిన్నరుహకసాయః,
దశాంఘ్రిమిశ్రః పరివేయఊరు స్తంభేభవామూత్రపురప్రయోగః.

తా. తెల్లగలిజేరువేరు, శొంఠి, దేవదారు, కరకవొలుపు, జీడిగింజలు, తిప్ప తీగ, దళమూలములు, వీనిని సమాంశములుగ కసాయము బెట్టి పుచ్చుకొనినను లేక గోమూత్రమున గుడ్డిలము కలిపి పుచ్చుకొనినను ఊరు స్తంభము నివర్తించు.

శేఫాలికాదికసాయము ౧౫

శేఫాలికాదళక్వాథం కణాయుక్తం పిబేన్నరః,
కఫఘ్నం యచ్చుతత్సర్వమూరు స్తమ్భే ప్రయోజయేత్.

14

తా. వావిలిఆకు కసాయము బెట్టి అందు పిప్పలి చూర్ణమును గలిపి పుచ్చుకొని కఫవాకోపచారములు జేసిన ఊరు స్తంభము నివర్తించు.

◀◀ వచాదికషాయము ౧◀◀

- వచా ప్రతివిషా కుష్ఠం చిత్రకం దేవదారు చ,
 పాతాతేజోవతీ ముస్తా స్వర్ణక్షీరీ నిదిగ్ధికా. 15
- వత్సకోన క్తమాలశ్చ మూర్వాకటుకరోహిణీ,
 తర్కారీ ప్రగహశ్చైవపీలునింబఫలానిచ. 16
- ఆసనఃన ప్రపర్ణశ్చ త్రిఫలామరిచేనచ,
 ఏతానిసమభాగాసకషాయముపసాధయేత్. 17
- మధుయుక్తం కషాయం చ ప్రయోగేణపి బేన్నరః,
 ఊరుస్తంభవిజయే దేవవృక్షమింద్రాశనిర్యథా. 18
- ఏతాన్యేవతుచూర్ణానిమాక్షీ కేణవిలేహయేత్,
 అనేనచకషాయేణాభోజయేత్సిద్ధమోదనమ్. 19

తా. వస, అతివస, కోష్ఠము, చిత్రమాలము, దేవదారు, విషబొద్దివేరు, మార్మింగగీవిత్తులు, తుంగముస్తలు, కంకుష్ఠము, వాకుడు, కొడిశపాలు, రేల, చాగ, కటుకరోహిణి, తక్కలి, యొట్టఆముదపువేరు, వరగోగుపండ్లు, వేపపండ్లు, వేగినపట్ట, ఏడాకులఅరటిగడ్డ, త్రిఫలములు, మిరియాలు, వీనినన్నియు సమభాగములుగ గ్రహించి కషాయముబెట్టి అందు తేనెచ్చేర్చి పుచ్చుకొనినను, లేక వీనిని చూర్ణించి తేనెచ్చేర్చి పుచ్చుకొని వీనికషాయముచే సిద్ధపరిచిన అన్నమును భుజించిన ఊరుస్తంభము నివర్తించు.

◀◀ త్రిఫలాదికషాయము ౨◀◀

- త్రిఫలాచవ్యకటుకా గ్రంధికం మధునా లిహేత్,
 ఊరుస్తంభవినాశాయ పురం ఘూత్రేణావాపి బేత్. 20

తా. త్రిఫలములు, చవ్యము, కటుకరోహిణి, మోడి, వీనినిచూర్ణించి తేనెతో పుచ్చుకొనినను, లేక గుగ్గిలచూర్ణమును గోమూత్రములోకలిపి పుచ్చుకొనినను, ఊరుస్తంభము నివర్తించు.

అన్యచ్చ. —

- త్రిఫలా గ్రంధికవోష్ఠచూర్ణం లిహక్యత్సమాక్షీకమ్,
 ఊరుస్తంభవినాశాయ పురం మూత్రేణా వా పి బేత్. 21

తా. కరక, తాడి, ఉళిరికెం, సిప్పలిమూలము, కొంఠి, సిప్పలి, మిరియాలు, వీనిని సమములుగ చూర్ణముజేసి తేనెపుచ్చుకొనినను లేక గుగ్గిలచూర్ణమును గోమూత్రములోజేర్చి పుచ్చుకొనినను ఊరుస్తంభము నివర్తించు.

—ॐ ఊరు స్తంభమునకు గుంజాగర్భరసాయనము ॐ—

నిష్కూత్రయం శుద్ధసూతం నిష్కూద్వాదశకం బలిమ్,
గుంజాబీజం విషం నిష్కం నింబబీజం జయా తథా. 22

ప్రత్యేకం నిష్కూమాత్రం తు మాషం నేపాలబీజకమ్,
జాతీజంబీరధుత్తారరకాకమాచీద్రవైర్దినమ్. 23

మర్ద్యం సర్వం వటీం కుర్యాద్ ఘృతైర్గుంజాద్వయం పిబేత్,
గుంజాగర్భరసో నామ హింగుసైంధవసంయుతమ్. 24

సమండం దాపయేత్పత్థ్యమూరు స్తంభ ప్రశాస్తయే,

తా. శుద్ధిచేసినరసము 3 నిష్కములు, శుద్ధిచేసినగంధకము ౧౨ నిష్కములు, గురిగింజలు నాభి నింబబీజములు తక్కలివిత్తులు ఇవి ప్రత్యేకము ౧ నిష్కము, నేపాలబీజములు ౧ మాషము, వీనివన్నియు నేకముగ ఖల్వమునందునిచి జాటి నిష్కపండ్లు, ఉష్ణైత, కాచి, వీనిరసములచే ప్రత్యేక మొక్కొకదినమర్దించి మాత్రలు జేసి రెండుగురిగింజలెత్తు నెయ్యితో నేవించి ఇంగువ సైంధవలవణము వీనితో గంజి తేట అన్నము భుజించవలయు. ఇది గుంజాగర్భ రసమని చెప్పబడును. ఊరు స్తంభ మును బోగొట్టును.

—ॐ కుష్మాదితైలము ॐ—

కుష్మం శ్రీవేష్టకోదీచ్యసరళం దారుకేనరమ్. 25

అజగంధాశ్యగంధా చ తైలం తైస్సార్ష పం పచేత్,
సక్షౌద్రం మాత్రయా తస్మాదూరు స్తంభార్దితః పిబేత్. 26

తా. చంగల్యకోష్ఠ, శ్రీవేష్టమును ధూపద్రవ్యము, కురువేరు, సరళదీప దారు, నాగకేసరములు, వావింటవేరు, పెన్నేరుగడ్డ వీటికషాయమునందుగాని లేక కల్మమునందుగాని అవనూనెచేర్చి తైలపక్వముగ కాచి తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనిన ఊరు స్తంభము నివర్తించు.

—ॐ సైంధవాదితైలము ॐ—

ద్వే పలేసైంధవాజ్యం చ శుంఠీ గ్రంధికచిత్త కాకా,
ద్వే ద్వే భల్లాతకాష్ఠీని విశంతిర్ద్వే తథాఢకే. 27

ఆరనాశీ పచేత్సైంధం తైలస్యేత్థం పిబేత్పలం,
గృహీన్యూరు గ్రహంచాపిసర్వవాతాన్వివాశయేత్. 28

తా. సైంధవలవణము ౨ పలములు, శొంఠి, పిప్పలిమూలము చిత్తమూలము

ఇవి ప్రత్యేకము ౨ పలములు, జీడిగింజలు ౨౨ పలములు, కాంజికము ౧ ఆఙకము, తిలతైలము ౧ ప్రస్థము, వీనినన్నియు నేకముగ జేర్చి తైలపక్వముగకాచి వకపలము వంతున పుచ్చుకొనిన గృధ్రాసి, ఊరుస్తంభము, సంపూర్ణవాత వికారములు ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ త్రిఫలాదిగుర్గులు ౧౮ —

- త్రిఫలాత్రివృతా దస్తీ నీలినీ చతురంగుళైః, పంచవింశతినంఖ్యాకపలమాత్త్రైఃపుఫకప్పృథక్. 29
- కృద్ధితం కుట్టితై రేభిః చతుర్దోణే ప్రమాణతః, వచే త్తత్సలిలేతావద్యావద్దోణావశేషితమ్. 30
- పంచాశత్తత్ర నిక్షిప్య గుగులోస్తుపలాన్యసి, క్వాథయేద్ధి ఘనం యావత్తావత్తక్షూర్నవత్పచేత్. 31
- తావతాస్త్విస్థు నీభూతే త్వగేలానాగకేసరమ్, త్రికటుత్రిఫలాపత్రం యవానీజీరకాని చ. 32
- విప్పలీదహనం చైవ హపుమా కృష్ణజీరకమ్, బాష్పికాసాజమోదాచ తింత్రిణీ సాప్లువేతసా. 33
- సౌవర్చలపటుశ్చైషాంసూక్ష్మచూర్ణం వినిక్షిపేత్, ప్రత్యేకమేకపలికై ర్భాగై సమ్యగ్విచక్షణః. 34
- తతోక్షుమా త్రాఘుటికాభక్షయేత్తు దినేదినే, ఊరుస్తంభ గ్రద్ధిగండగండమాలోదరార్ధితః. 35
- అనేన చైవ విధినా గిరిజం వా ప్రయోజయేత్,

తా. త్రిఫలములు, తెగడ, నేపాళపువిత్తులు, చిన్ననీలి, రేలగిజరు, వీనిని ప్రత్యేకము ౨౨ పలములు నలియగొట్టి నాలుగుద్రోణములనిశ్చయందువైచి ద్రోణము మిగులవంటులకాచి వడియగట్టి అందు ౫౦ పలములు గుగ్గిలమునుజేర్చి మరల గట్టి పడువరకుకాచి వీడప అవంగపట్ట, వీలకులు, నాగకేసరములు, కొంతి, మిరియాల, వీపల్లు, కరక, తాడి, ఉళిరికలు, ఆకుపత్రి, ఓమము, జీలకఱ్ఱ, గజనీప్పలి, చిత్రమూలము, సోపు, నల్లజీలకఱ్ఱ, అజామోదము, చితబెరడు, పుల్లప్రబ్బలి, సౌవర్చల వణము వీటిని ప్రత్యేకము ౧ పలమువంతున చూర్ణించి వైచి కలిపి అక్షప్రమాణము వంతున నేవించిన ఊరుస్తంభము, గ్రంధి, గలగండము, గండమాల, ఉదరతోగములు ఇవియన్నియు నివర్తించు. మఱియు నీయోగమువలెనే శిలాజీతును సుగా జేసి నేవించిన వైశెప్పినరోగములన్నియు తొలగు.

— ౧౭ లకునయోగము ౧౭ —

- పలమధ్యపలం వాపి సోనస్య సుకుటితమ్. 36
- హింగుజీరకసింధూత్థసావర్చలకటుత్తికైః,
 ఏతై స్సంచూర్ణితై స్సర్వై రుబుతై లేన సయుతమ్. 37
- యథాగ్నిభక్షయేత్పాశ్చో రుబుక్వాథానుపానతః,
 ఏకమాసప్రయోగేణ సర్వాన్వాతాయాన్జయేత్. 38
- ఏకాంగసర్వాంగగతమూరు స్తంభం చ గృధ్రాః, 39
 కటిపృష్ఠాస్థినంధిస్థమర్ద్దితం చాపతంత్రకమ్.
- జ్వరం ధాతుగతం జీర్ణం నిత్యశైత్యం కరాంఘ్రిజమ్,

తా. తెల్లఉల్లిపాయలు, ఇంగువ, జీలకఱ్ఱ, పైంధపలవణము, సౌవర్చలవణము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు వీనిని ప్రత్యేకము ౧ పలమువంతున చూర్ణించి అము దముచేర్చి అగ్నిబలమును బెనిసి భక్షించి పిదప ఆముదపువేళ్లకపాయము ద్రావుచు నిట్టాకమాసమువరకు పుచ్చుకొనిన సర్వవాతరోగములు. ఏకాంగవాతము, సర్వాంగ వాతము, ఊరు స్తంభము, గృధ్రసి, కటి, పృష్ఠము, అస్థినంధి వీనియందలి వాతము, అర్ద్దితవాతము, అపతంత్రకవాతము, ధాతుగతజ్వరము, జీర్ణజ్వరము, యెల్లపుడుండు కరపాదకీతలము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ ఊరు స్తంభమునకులేపము ౧౮ —

- క్షౌద్రం సర్వపవల్లిక మృత్తికాసంయుతం భిషక్. 40
 గాఢముత్సాదనం కుర్యాదూరు స్తంభే ప్రలేపనమ్,

తా. తేనె, ఆవాలు, పుట్టమున్న వీనిని నూరి నలిచినను దట్లముగ లేపనము జేసినను ఊరు స్తంభము నివర్తించు.

అన్యచ్చ.—

- మూలైర్వా హ్యశ్వగంధాయా మూలై రర్కస్య వా భిషక్. 41
 పిచుమందస్య వా మూలై రథవా దేవదారుణా,
 క్షౌద్ర సర్వపవల్లిక మృత్తికాసంయుతై ర్భిషక్. 42
 గాఢముద్బంధనం కుర్యా దూరు స్తమ్భప్రశాస్తయే,

తా. పెన్నెరుగడ్డ లేక జిల్లేడువేళ్ళు లేక వేపవేళ్ళు లేక దేవదారు, తేనె, ఆవాలు, పుట్టమృత్తిక వీటిక బాగుగనూరి యుడికించి సుభోష్ణముగ నుండునపుడు లేపనముజేసిన ఊరు స్తంభము తొలుగు.

శిలాజతుయోగము ౧౭

శిలాజతుం గుగ్గులుం వా పిప్పలీమథ నాగరమ్. 43

ఊరు స్తమ్భే పిబేన్దుత్తైర్దశములీజలేన వా,

తా. శిలాజతు, గుగ్గులము, పిప్పళ్ళు, శొంఠి వీనిలో దేనినైన చూర్చించి గోమూత్రముతో గలిపిగాని లేక దశముల కషాయమునందుగాని పుచ్చుకొనిన ఊరు స్తంభము నివర్తించు.

ఊరు స్తంభమునకు పత్యములు ౧౮

రూక్షస్సర్వో విధిస్సేద్యః కోద్రవా రక్తశాలయః. 44

యవాః కులుత్థాశ్శ్యామ్యాకా ఉద్దాలాశ్చ పురాతనాః, సౌభాంజనం కారవేల్లం పటోలం వాస్తుకం తథా. 45

సునివణ్ణం కాకమాచీం వేత్త్రాగ్రం తప్తవారి చ, జాంగలై రఘృతైర్కాంసై శ్శాకై శ్శాల వణ్ణైర్నిశ్చైః. 46

ఏతత్పత్యం సముద్దిష్టమూరు స్తమ్భవికారిణామ్,

తా. ఊరు స్తంభరోగికి సర్వరూక్షోపచారములు, చమటదీయాట, మరియూ కొఱ్ఱలు, యొట్టవడ్లు, యవలు, ఉలవలు, చామలు, పాత పెద్దజొన్నలు, మునగకాయ, కాకరకాయ, పొట్లకాయ, చకోతపుకూర, చంచలికూర, కాచి, నెదురుమొలకలు, వేడిసీళ్ళు, నెయ్యి లేక పచనముజేసిన అడవిమ్మగ పక్షులమాంసము, ఉప్పు లేక వండినకూరలు ఇవి పత్యములని తెలియవలయు.

అపత్యములు ౧౯

గురుశీతద్రవస్నిగ్ధవిరుద్ధాసాత్త్యభోజనమ్. 47

విరేచనం స్నేహనం చ వమనం రక్తమోక్షణమ్, వస్తిశ్చ న హితం ప్రాహు రూరుస్తమ్భ వికారిణామ్. 48

తా. గురువు, శీతము, ద్రవము, స్నిగ్ధము, విరుద్ధము ఇవిగలపదార్థములు, తనకు పడని భోజనపదార్థములు, విరేచనము, స్నేహపానము, వాంతి, రక్తమును దీయాట, వస్తికర్త ఇవి ఊరు స్తంభరోగికి అపత్యములని తెలియవలయు.

ఆ మ వా త ప్ర క ర ణ మ్.

— ౧౦ ఆమవాత కర్తృవిపాకము ౧౦ —

హుతాగ్నినిర్వాపకోహ్యమ వాతవానితి వచనాత్,
తదుక్తదోషశాంతయే అయత సంఖ్యాకో గాయత్రీజపః. 1

తా. హోమాగ్నిని చల్లార్చనవానికి ఆమవాతము జనించు. తన్నివృత్తిక పదివేలు గాయత్రీ మంత్రమును జపించవలయు.

— ౧౧ జ్యోతిశ్శాస్త్రాధిప్రాయము ౧౧ —

అష్టమో గురురామస్య కర్తాచేతి వచనాత్
అష్టమస్తానస్థితగురుజనితామవాతరోగోపశాంతయే,
తస్మిన్ ప్రాయోక్తమేవ జప హోనుపూజాదానాదికం కుర్యా
త్తేన శామ్యతి. 2

తా. ఎవని జననకాలమునందు జన్మలగ్నమున కెనిదివవయింట బృహస్పతి యుండునో, అట్టివానికి ఆమవాతము జనించు; తద్దోష నివారణమునకై పూర్వోక్త జప హోమ పూజాదానాదులంజేసిన నది శమించు.

— ౧౨ ఆమవాతనిదానము తత్సంప్రాప్తి ౧౨ —

విరుద్ధాహారచేష్టస్య మందాగ్నేర్నిశ్చలస్య చ,
స్నిగ్ధం భుక్తవతోహ్యన్నం వ్యాయామం కుర్వ త స్తథా. 3

వాయునా ప్రేరితోహ్యముః శ్లేష్మస్థానం ప్రధావతి,
తేనాత్యర్థం విదగ్ధోసా ధమనీః ప్రతిపద్యతే. 4

వాతపిత్తకఫై ర్భూయో దూషితస్సోన్నజో రసః,
స్రాతాన్యభిన్నందయతి నానావర్ణోతిపిచ్ఛిలః. 5

యుగపత్కుపితావేతో త్రికసంధిప్రవేశకా,
స్థుం చ కురుతే గాత్రమామవాతస్య ఉచ్యతే. 6

తా. విరుద్ధాహారము, విరుద్ధచేష్టలు ఇవిజేయువాడు, మందాగ్నిగలవాడు, పసులంజేసి శ్రమించువాడును, స్నిగ్ధాన్నమును భుజించువాడును, మిగుల వ్యాయామముగల మనుజువాడు, వీరలయొక్క ఆమరసము వాయువుచే కదిలింపబడి, శ్లేష్మస్థానమునంజేరి, అచ్చట శ్లేష్మముచే దూషితమై ధమనీనాడులంజేరి, అచ్చట వాతపిత్త

కఫములచే మరల దూషితమై. నానావర్ణములుగను జిగటగనుండి ప్రోతస్సును కంపింప జేయుచు వాతకఫముల నేకకాలమునందే కుపితములుగజేసి. త్రికసంధియందుజేర్చి శరీరమును స్తబ్ధపరుచునది ఆమవాతమని తెలియవలయు.

అమవాతసామాన్యలక్షణము ౭

అంగమర్దోఽరుచి స్తృష్టా హ్యలస్యం గౌరవం జ్వరః,
ఆపాకశ్శూనతాంగానా మామవాతస్స ఉచ్యతే. 7

తా. ఒడలునులుపు, అరుచి, దప్పి, ఆలసట. శరీరముబరువు. జ్వరము, అన్నము పచనము కాకపోవుట, శరీరమువాచుట, యాలక్షణములుగలది ఆమవాత మని తెలియవలయు.

అమవాతోపద్రవములు ౮

సకష్టస్వర్వరోగాణాం యదా ప్రకుపితో భవేత్,
హస్తపాదేశిరోగుల్భ త్రికజానూరుసంధిషు. 8

కరోతి నరుజం శోధం యత్ర దోషైః ప్రపద్యతే,
సదేశో రుజ్యతేత్థర్థం వ్యావిధ్ధఞవ వృశ్చికైః. 9

జనయేతోస్నీదార్బల్యం ప్రసేకాయచిగౌరవమ్,
ఉత్సాహహానింవైరస్యం దాహం చ బహుమూత్రతామ్. 10

కుక్షో కఠినతాం శూలం తథా నిద్రావిపర్యయమ్,
తృప్తఛర్దిభ్రమమూర్ఛాశ్శ్చహృద్గ్రీహం విడ్డిబంధతామ్. 11

జాడ్యాంత్రకూజమానాహం కష్టాంశ్చన్యానుపద్రవాన్,

తా. ఆమవాత మెపుడు ప్రకోపించుచున్నదో అపుడది సర్వరోగములకన్నను మిగుల కష్టసాధ్యము. మరియు చేతులు, కాళ్ళు, శిరస్సు, చీలమండలు, పృష్ఠ ప్రదేశము, మోకాళ్ళు, తొడలు, సంధులు వీనియందు పొట్లతోగూడినవాపు, వాతరోగమువలన ఆమ మెక్కడెక్కడకు పోవుచున్నదో అక్కడక్కడ తేళ్ళుకుట్టి నటుల వేదన, అగ్నిమాండ్యము, నోటనీరూరుట, అరుచి, శరీరముబరువు, భేదము, ముఖము విరసముగనుండుట, తాపము, బహుమూత్రము, కడుపు గట్టిగనుండుట, శూల, నిద్రపట్టకయుండుట, దప్పి, వాంతి, భింప, మూర్ఛ, హృదయశూల, మలస్తంభము, జడత్వము, పేగులరచుట, కడుపుబ్బుట, ఖలాయఖంజాది ఉపద్రవ ములు ఇవి గలిగియుండు.

అమవాతవిశేషలక్షణము ౧౨

పితృత్సదాహారాగం చ సశూలం పవనానుగమ్. 12

స్వైమిత్యం గురుకంఠూలం కఫజ్జ్వం తమాదిశేత్,

తా. ఆనువాతము, పితృశ్రితమైయుండిన, తాపము, శరీరమంతట యొట్టిగ నుండుట, మరియు వాతాశ్రితమైయుండినపోట్లు, మరియు కఫాశ్రితమైయుండిన, చల్లగను, బరువుగను, దురద గలదిగనునుండు.

— ౧౪ రాస్నాదికషాయము ౧౪ —

రసనామరదారు రాజవృక్ష త్రికటువ్యాఘ్రిపునర్న వామృతానామ్.

క్వధితం జలమామవాతమేషాం శమయేన్నాగరకల్కమిశ్రమాశు,

తా. రాస్న, దేవదారు, రేలగిజరు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, ఎఱ్ఱఆము దపువేళ్ళు, తెల్లగలిజేరు, తిప్పతీగ, వీటిని సమాంశములుగ కషాయము బెట్టి, అందు శొంఠికల్కముగలిపి పుచ్చుకొనిన ఆనువాతము నివర్తించు.

— ౧౫ రెండవప్రకారము ౧౫ —

రాస్నామృతానాగరవాతశత్రుకటంకపేరిజనితః కషాయః. 14

ఏరండతైలేన సమన్వితోఽయం భేత్తా భవేదామసమీరణస్య,

తా. రాస్న, తిప్పతీగ, శొంఠి, ఆముదపువేరు, మానిపసపు వీనిని సమములుగ కషాయము బెట్టి అందు ఆముదమునుకలిపి పుచ్చుకొనిన ఆనువాతము నివర్తించు.

— ౧౬ మహాషధాదికషాయము ౧౬ —

మహాషధామృతాభవః కషాయకశ్చ సేవితః. 15

హినస్తి చామమూరుతం చిరాయ సంధిసంశ్రితమ్,

తా. శొంఠి, తిప్పతీగ వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన చిరకాలమునుండియుండు ఆనువాతము తొలగు.

— ౧౭ మహారాస్నాదికషాయము ౧౭ —

రాస్నావతారిమూలం చ వాసకస్సదురాలభః. 16

శతీదారుబలాముస్తం నాగరాతివిషాభయాః,

శ్వదంష్ట్రావ్యాధిఘాతశ్చ మిశీధాన్యం పునర్నవా. 17

అశ్వగంధాఽమృతాశ్శష్టా వృద్ధదాచశ్శతావరీ,

వచాసహచర్నశ్చైవ చవికా బృహతీద్వయమ్. 18

సమభాగాని సర్వాణి రాస్నా తు త్రిగుణామతా,

విభేత్కషాయమేతేషామప్తభాగావశేషితమ్. 19

క్షీప్యా నాగరచూర్ణం చ ప్రక్షేపోత్రయథాబలమ్,

సర్వేషు వాతరోగేషు సామేషు తు విశేషతః. 20

పక్షాఘాతేర్దితే కంపే కుభ్జే సంధిగతేనిలే,
జానుజంఘా స్తిపీడాసు గృహస్యాం చ హనుగ్రహే. 21

ఊరు స్తంభ వాతరక్తే విశ్వాచ్యాం క్రోష్టుశీర్షకే,
హృదామయే చ దుర్వామ్ని యోనిశుక్రామయేషు చ. 22

పుంసాం మేఘగతే వాతే స్త్రీషు వంధ్యాసు శస్యతే,
యోషితాం గర్భదం ముఖ్యం నాస్యస్త్వాదాషధం పరమ్. 23
మహారాస్నాదికః క్వాఢో వేధసాయం వినిర్నితః,

తా సన్నరాస్న 3 భాగములు, ఆముదపువేరు, అడ్డసరయీనెలు, దూల
గొండివేరు, కచ్చూరములు, మానిపసపు, చిట్టాముట్టివేరు, తుంగముస్తలు, శొంఠి,
అతివస, కరకవొలుపు, పల్లెరు, రేలవేరు, పద్దసోపు, ధనియాలు, తెల్లగలిజేరు,
పెన్నేరుగడ్డ, తిప్పతీగ, పిప్పలి, వృద్ధదారు, చల్లపిల్లిగడ్డలు, వస, గోరింటు, చవ్వము,
వాకుడు, ములక, వీనిని ప్రత్యేకము ౧ భాగము చేర్చి యొనిమిది రెట్లు నీరుపోసి యొనిమి
దవభాగము మిగులునటుల కషాయముకొని వడియగట్టి అందు శొంఠిచూర్ణమునుగలిపి
దోషబలానుసారముగ పుచ్చుకొనిన, సర్వవాతరోగములు, ఆమవాతము, పక్షాఘాతము,
అర్ధితము, కంపవాతము, కుబ్జవాతము, సంధిగతవాతము, జానువాతము, జంఘావాతము,
అస్థివాతము, గృధ్రగ్రీవాతము, హను స్తంభవాతము, ఊరు స్తంభవాతము, వాత
రక్తము, విశ్వాచీవాతము, క్రోష్టుశీర్షకవాతము, హృద్రోగము, మూలవ్యాధి, యోని
రోగము, శుక్రరోగము, మేఘగతవాతము, వంధ్యారోగము ఇవియన్నియు
నివర్తించుటయేగాక, స్త్రీలకు గర్భమును గలుగజేయు, ఇది బ్రహ్మచే నిర్మింపబడిన
మహారాస్నాది కషాయము. దీనికన్న శ్రేష్ఠముగు బౌషధము వేరే మరియొండులేదని
తెలియవలయు.

— ౨౨ లక్షు రాస్నాదికషాయము ౨౨ —

రాస్నారగ్వధ దేవదారుఋతుభూచ్చిన్నోద్భవాగోక్షురై. 24

రేరంజేన యుత్రైః కషాయకవరోవిశ్వారజోమిశ్రితః,
నానాసంధిరుజాన్వితం విజయతే ఘోరామవాతామయం. 25
స్వర్ణాంగీకుచపద్మ కుట్టలరుచిర్దిపోంధకారం యథా,

తా. రాస్న, రేల, దేవదారు, తెల్లగలిజేరు, తిప్పతీగ, పల్లెరు, ఆముదపు
వేరు, వీనిని సమములగ కషాయమును బెట్టి అందు శొంఠిచూర్ణముచేర్చి నేనించిన నానా
సంధులయందు బాధనుజేయుచుండు ఘోరముగు ఆమవాతము నివర్తించు.

— ౧౭ రాస్నా ద్వాదశకషాయము ౧౭ —

రాస్నా శతావరీవాసాగుడూచ్యతివిషాభయా. 26

శుంఠీదురాలభై రండ దేవదారువచాఘనైః,

క్వాథః వీతో జయత్యశు చామనాతం సుదారుణమ్. 27

కట్యూరుత్రికజంఘాంఘ్రిగుల్బజానుసమాశ్రితమ్,

తా. రాస్న, చల్లపిల్లగడ్డలు, అడ్డసరపుయినెలు, తిప్పతీగె, అతివస, కరక్కాయవొలుపు, శొంఠి, దూలగొండివేరు, ఆముదపువేరు, దేవదారు, వస, తుంగముస్తలు వీనిని సమాంశములుగ కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన కటిస్త్రదేశము, తొడలు, ముడ్డిపూస, పిక్క, పాదములు, చీలమండలు, మోకాళ్లు వీనిని ఆస్త్రయించియుండు దారుణమగు ఆమనాతము నివర్తించు.

— ౧౮ శంథ్యాదికషాయము ౧౮ —

శుంఠీగోక్షురకక్వాథః ప్రాతః ప్రాతర్నిషేవితః. 28

ఆమనాతం కటిశూలం హన్తి పాచననీపనః,

తా. శొంఠి, చిరుపల్లెరు వీనిని కషాయము బెట్టి ప్రాతఃకాలములయందే నిత్యము పుచ్చుకొనిన ఆమనాతము, కటిశూల ఇవినివర్తించుటయే గాక, బీజ్యమును గలుగంజేయు.

— ౧౯ శత్యాదికషాయము ౧౯ —

శతీశుంథ్యభయాచోగ్రాదేవాహ్వతివిషామృతా. 29

కషాయమామనాతఘ్నం పాచనం రూక్షభోజనాత్,

తా. కచ్చూరములు, శొంఠి, కరకవొలుపు, వస, దేవదారు, అతివస, తిప్పతీగె వీనినికషాయము బెట్టి నేవించి, రూక్షపదార్థము భుజించిన, ఆమనాతము నివర్తించి పాచనమును గా గలుగంజేయు.

— ౨౦ దశమూలాదికషాయము ౨౦ —

దశమూలకషాయమిశ్రితం వాలలనేవిశ్వకషాయమిశ్రితం నా. 30

ప్రబిభేత్కటిశుషీవస్తిశూలేధృవమేరండజమేకమేవస్త్రైలమ్,

తా. దశమూలకషాయమునందుగాని, శొంఠికషాయమునందుగాని, ఆముదము చేర్చి పుచ్చుకొనిన కటిశూల, పాత్రికదుపునందలి శూల ఇవి నివర్తించు.

— ౨౧ అజామోదాదిచూర్ణము ౨౧ —

అజామోదావిడం గాని సైంధవం దేవదారు చ. 31

చిత్రకః పిప్పలీమూలం శతపుష్పా చ పిప్పలీ,

- మరిచం చేతి కరాంశం ప్ర త్యేకం కారయేద్బుధః. 32
- కరాస్తు పంచపథ్యాయా దశస్యర్వర్షధారుకాత్, 33
- నాగరాచ్చ దశై వ స్యస్సర్వాణ్యేక త్ర కారయేత్.
- పిబేతోష్ణజలేనై వ చూర్ణం శ్వయభునాశనమ్, 34
- అమవాతరుజం హ ని సంధిపీడాం చ గృహ్ర సీమ్.
- కటీపృష్ఠగుదస్థాం చ జంఘయోశ్చ రుజం జయేత్, 35
- తూనీం ప్రతూనీం విశ్వాచీం కఫనాతామయాన్జయేత్.
- సమేన వా గుడేనాస్య వటుకాణ కారయేత్సుధీః,

తా. అజామోదము, వాయువిడంగములు, సైంధవలహము, దేవదారు, చిత్ర మూలము, మోడి, పెద్దసోపు, పిప్పళ్లు, మిరియాలు ఇవి ప్ర త్యేకము ౧ కర్ణము, కరకపిండెలు ౫ కర్ణములు, * పెద్దమోనిచెక్క ౧౦ కర్ణములు, శొంఠి ౧౦ కర్ణములు వీనినన్నియు చూర్ణించి, సుఖోష్ణముగనుండు ఉదకముతో పుచ్చుకొనిన వాపు, అమవాతము, సంధిశూల, గృధ్రసీవాతము, కటివాతము, పృష్ఠవాతము, గుదవాతము, పిక్కలయండుండుపోట్లు, తూని, ప్రతూని, విశ్వాచీవాతములు, కఫ వాతము ఇవియన్నియు నివర్తించు. మరియు నీచూర్ణమునకు సమముగ బెల్లముచేర్చి, వటుకములుజేసి నేవించినను పైజెప్పబడిన రోగములన్నియు తొలగు.

పంచసమచూర్ణము ౧౭

- శుంఠీ హారీతకీ కృష్ణా త్రి వృత్సోవర్చలం తథా. 36
- సమభాగాని సర్వాణి సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్,
- జ్ఞేయం పంచసమం చూర్ణమేతచూర్ణలహరం పరమ్. 37
- ఆధ్ధానజతరారోఘ్ను మామవాతహరం స్మృతమ్,

తా. శొంఠి, కరకపిండెలు, పిప్పళ్లు, తెగడ, సోవర్చలహము వీనిని సమముగ చూర్ణించి నేవించిన శూల, కడుపుబ్బరము, ఉదరరోగము, మూలవ్యాధి, అమవాతము ఇవి నివర్తించు.

త్రిఫలాదిచూర్ణము ౧౮

- త్రి ఫలా నాగరం చైవ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్. 38
- మస్తావరనాశతక్రేణ పేయామాంసరసేన వా,
- అమవాతం నిహంత్యాశు శ్వయభుం సంధిసంస్థితమ్. 39

* వృద్ధదారువనగా పెద్దమానుకాక నింకొకటిగా జెప్పెదరు.

తా. కరక, తాడి, ఉఁకిరికలు, శొంఠి వీనిని సమములుగ చూర్ణించి, పెరుగు మీదితేట, కొంజికము, మజ్జిగ, శేయము, మాంసరసము వీనిలో దేనితోనైనను సేవించిన ఆమవాతము, సంఘలయండుండు వాపు ఇవి నివర్తించు.

—ॐ పునర్నవాదిచూర్ణము ౧౧—

పునర్నవాచ్చిన్నరుహాశతాహ్వయముండీశతీదారుకనాగరాణామ్, చూర్ణం హి హన్యాత్క్రిలకాంజికేన దుష్టామవాతం చిరగృధ్రాసీంచ.

తా. తెల్లగలిజేర, తిప్పతీగ, చల్లపిల్లిగడ్డలు, బోడతరపుకేళ్య, కచ్చురములు, దేవదారు, శొంఠి వీనిని చూర్ణించి, కొంజికముతో పుచ్చుకొనిన దుష్టమగు ఆమవాతము, చిరకాలమునుండియుండు గృధ్రసీవాతము ఇవి నివర్తించు.

—ॐ వైశ్యానరచూర్ణము ౧౨—

మాణిమందస్యభాగాద్వాయవతౌరశ్చ తత్సముః, తథాజమోదభాగశ్చ నాగరాద్భాగపంచకమ్. 41

దశ చైవ హఠితక్యాస్మాక్ష్యం చూర్ణం కృతం శుభమ్, మస్త్యారనాశమూత్రైశ్చ సురయోష్ణోదకేన వా. 42

పీతం జయేదామవాతం గుల్మహృద్వస్త్రీజ్ఞానదాకా, స్త్రీహాసమధశూలాలాదీనానాహం చార్చసాం హితమ్. 43

వాతానులోమనమిదం చూర్ణం వై శ్యానరం స్తృతమ్,

తా. సైంధవలవణము ౨ భాగములు, యవతౌరము ౨ భాగములు, శొంఠి ౫ భాగములు, అజామోదము ౨ భాగములు, కరక్కాయలు ౧౦ భాగములు, వీనిని మెత్తగచూర్ణించి, పెరుగుమీదితేట, కొంజికము, గోమూత్రము, మద్యము, ఉష్ణోదకము వీనిలో దేనిచేనైనను సేవించిన, ఆమవాతము, గుల్మము, హృద్రోగము, పాత్రికడుపునందలిరోగము, స్త్రీహా, శూల, కడుపుబ్బరము, మూలవ్యాధి వీనిని నశింపజేయుటయే గాక, వాతానులోమనమునుం జేయు.

—ॐ చిత్తకొడిచూర్ణము ౧౩—

చిత్తకం కటుకాపాతాకలింగాతివిషామృతాః. 44

దేవదారువచాముస్తానాగరాతివిషాభయాః, విబేదుష్ణాంబునా కృత్వా చూర్ణమామమరుత్ప్రణుత్. 45

తా. చిత్తమూలము, కటుకరోహిణి, విషభాద్రి, కొడిశపాల, అతివస, తిప్పతీగ, దేవదారు, వస, తుంగముస్తైలు, శొంఠి, అతివస, కరక్కాయవొలుపు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణించి, ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన ఆమవాతము నివర్తించు.

అమవాతారిరసము ౧౭

ప్రతీప్య గంధం రసపాదభాగం కలాప్రమాణం చ విషంసమస్తాత్,
 కృశానుతో యేనచభావయిత్వావల్లం దదీతాస్య మరుత్ప్రేశాంత్యైః.
 అపస్తారే తథోన్నాదే సర్వాంగవ్యథనేపి చ,
 ఏకాంగవాతే సామేనాదంప్రాబంధే హిమే తథా. 47
 దేయో రసో వల్లమాత్ర ఆమవాతారిసంజ్ఞకః,

తా. శుద్ధిజేసినరసము ౪ భాగములు, శుద్ధగంధకము ౧ భాగము వీటి రెంటిలో ౧౬వ భాగము శుద్ధిజేసిన నాభి వీనిని అల్పమునందునిచి, చిత్రీమూల కషాయముతో భావనజేసి వల్లమాత్రము సేవించిన, వాతము, అపస్తారము, ఉన్నాదము, సర్వాంగబాధ, ఏకాంగవాతము, అమవాతము, హనుస్తంభము, కీతలము ఇవి యన్నియు నివర్తించు.

మఱియొక వాతారిరసము ౧౮

రసో గంధో వరావని దుగ్ధులుః క్రమవర్ధితః. 48
 ఏరండప త్రతో యేనశ్రీక్షమాణ్ణం విమర్దయేత్,
 కర్ణాంశై రండతై లేన హంతుర్బ్రష్టజలపాయినః. 49
 ఆమవాతవతే దేయం దుగ్ధము ద్ధాదివర్జయేత్,

తా. శుద్ధరసము, శుద్ధగంధకము, త్రిఫలములు, చిత్రీమూలము, గుగ్గిలము వీనినన్నియు క్రమవృద్ధిగ గ్రహించి, అల్పమునందునిచి, మెత్తగచూర్ణించి, ఆముద పాకులరసముతో మర్దించి, ఒకకర్ణము ఆముదముతో గాని లేక ఉష్ణోదకముతో గాని పుచ్చుకొనిన అమవాతము నివర్తించు. దీనికి పత్థ్యము పాలు, పెసలపప్పు మొదలగు వానిని విసర్జించవలయు.

ఉదయభాస్కరరసము ౧౯

పారదం గంధకం వ్యోషం ద్వా తౌరా లవణాని చ. 50
 టంకణం చేతి తుల్యాని జేపాలం సకలై స్సమమ్,
 భావనాబీజపూరస్య శుష్కం సూక్ష్మం విచూర్ణ యేత్. 51
 సంగ్రహ్యాం రక్షికాయుగ్మమామవాతవిసాశనమ్,
 గోదుగ్ధం కేవలం పథ్యం దేయం ముద్గపయోధవా. 52
 అన్నం చ వర్జయేత్తావదామశోషం నివారయేత్,

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధిజేసినగంధకము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు,

యవతౌరము, సర్జతౌరము, పంచలవణములు, పేల్చినవెలిగారము ఇవియన్నియు సమభాగములు, వీనికన్నిటికిసమము నేపాశపువిత్తులుచేర్చి, శిల్పమునందునిచి, మాదీఫలపురసముచే (మర్దించి) భావనజేసి, పిదప యొడించి, చూర్ణముచేసి, అందు రెండుగురిగింజలంత నేవించిన అనువాతము నివర్తించు. అనువాతము నివర్తించువఱకు ముఖ్యముగ ఆవుపాలు మాత్రము పథ్యంబిడవలయు. పెసరకట్టుతో నన్నమునైన నిడవలెను.

అభయాధిఘటికలు ౧౯

అభయాసైంధవం శింబీ విశాలా విశ్వభేషజమ్ 53

ఇంద్రవారుణికా మజ్జా తథా సర్వం విమర్దయేత్,
లోహభాండే వినిషీస్య దద్యాదగ్నిం శనై శ్శనైః. 54

బదరాభాప్రమాణేన వటి కార్యా భిషగ్వర్తైః,
ఉష్ణోదకానుపానేన భుక్త్వా దోషాద్యపేక్షయా. 55

పథ్యం దధ్యోదనం దేయమామనాతం వినాశయేత్,

తా. కరకవోలుపు, సైంధవలవణము, కేలగిజరు, పాపరవేరు, శొంఠి, చేరు సారగిజరు వీనికన్నియు సమభాగములుగచేర్చి మర్దించి లోహభాండమునందునిచి పాయిమిదబెట్టి మందాగ్నిచే పచనజేసి రేగుగింజలంత మాత్రముచేసి దోషబలము సారముగ ఉష్ణోదకముతో నేవించి పథ్యము పెరుగన్నము భుజించిన అనువాతరోగము నివర్తించు.

ఏరండాదిఘటికలు ౧౯

ఏరండబీజమజ్జాసమవిశ్వయుతాచ శర్కరాసహితా. 56

గుటీకృతా ప్రభాతే భుక్తాసామానిలం జయతి,

తా. అముదపుపప్పు, శొంఠిచూర్ణము, చక్కెర వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి మర్దించి మాత్రముచేసి స్రాతఃకాలమున భుజించిన అనువాతమతోలగు.

హరిఘటికలు ౧౯

రస గంధకలోహశర్క తుత్థటంకణసైంధవాకా. 57

సమభాగాన్విచూర్ణ్యాథ చూర్ణాద్ద్విగుణగుగ్గులుమ్,
గుగ్గులోః పాదికం దేయం త్రిఫలాచూర్ణము త్తమమ్. 58

తత్సమం చిత్రకస్యాథ ప్పుతేన వటికాం కృతామ్,
ఖాదేన్యాషద్యయం చేదం త్రిఫలాజలయోగతః. 59

అనువాతారిఘటికా పాచికా ఖేదకా తథా,

- ఆమవాతం నిహంత్యాశు గుల్మశూలోదరాణి చ. 60
- యకృత్స్త్రిప్లహానమష్టిలాం కాశులాం పాండుతాం తథా,
హలీమకామిపిత్తే చ శ్వయంధుం స్థ్లి పదార్భుదా. 61
- గ్రంథిం శూలం శిరశ్శూలం గృధ్రీసీవాతరోగకమ్,
గలగండం గండమాలాం కృమీన్కుష్మం వినాశయేత్. 62

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధగంధకము, లోహభస్మము, తామ్రభస్మము, మైలకుత్తము, వెలిగారము, సైంధవలవణము వీనిని సమాంశములగ చూర్ణించి, యీ చూర్ణమునకు రెండింశలు గుగ్గిలము, గుగ్గిలములో నాలవపాలు త్రిఫలచూర్ణము, త్రిఫలచూర్ణమునకు సమము చిత్రమూలచూర్ణము వీనినన్నియు నేకముగ చేర్చి నేతితో మర్దించి మాత్రలుచేసి రెండుమాషములయెత్తు త్రిఫలకషాయముతో పుచ్చుకొనిన, పాచనము, భేది వీనిని గలుగ జేయుటయే గాక, ఆమవాతిము, గుల్మశూల, ఉదరరోగము, యకృత్స్త్రిప్లహ దోషములు, అష్టిల, కామిల, పాండురోగము, హలీమకము, ఆమిపిత్తము, వాపు, స్థ్లిపదము, ఆర్బుదము, గ్రంథి, శూల, శిరశ్శూల, గృధ్రీసీవాతరోగము, గలగండము, గండమాల, కృమి, కుష్మము వీనినన్నిటిని నివర్తింపజేయు.

—ॐ సింహనాదగుగ్గలు ॐ—

- పలత్రయం వాతావ్యస్య త్రిఫలాయాస్సుచూర్ణితమ్,
సౌగంధికం పలం చైవ కౌశికస్య పలం తథా. 63
- కుడవంచోరుబూకస్య తైలమాదాయ యత్నతః,
పాచయేత్పాకవిద్వైద్యః పాత్రే లోహమయే దృఢే. 64
- హంతి వాతం తథా పిత్తం శ్లేష్మాణం ఖంజపంగుతే,
శ్వాసం సుదుర్జయం హంతి కాసం పంచవిధం తథా. 65
- కుష్మాని వాతరక్తం చ గుల్మశూలోదరాణి చ,
ఆమవాతం జయేదేతదపి వైద్యైర్వివర్జితమ్. 66
- ఏతదభ్యాసయోగేన జరాపలితనాశనమ్,
సర్పిస్తైలరసోపేతమశ్మీయాచ్ఛాలిషష్టికమ్. 67
- సింహనాదఙ్గతి ఖ్యాతో రోగవారణదర్పహా,
వస్తార్వృద్ధికరః పుంసాం భాషితో దండపాణినా. 68

తా. నువర్ణమాషికము 3 పలములు, త్రిఫలచూర్ణము ౧ పలము, శుద్ధగంధకము ౧ పలము, గుగ్గిలము ౧ పలము, ఆముదము ౪ పలములు వీనినన్నియు లోహ

పాత్రయందునిచి పక్వముగవండి శక్త్యనుసారముగ నేవించిన పిత్రము శ్లేష్మము, ఖంజవాతము, పంగువాతము, దుర్బియమగుశ్వాస, పంచవిధకౌసలు, కుష్టువు, వాత రక్తము, గుల్మము, శూల, అప్టోదరములు, అమవాతము ఇవియన్నియు నివర్తించు. దీనిని యెల్లపుడు అభ్యాసముజేయుచుండిన జరాపలితము నివర్తించు. మరియు శాలిషిష్టకమును, నెయ్యి తైలము, మాంసరసము వీనితో భక్షించవలయు. ఇది పురుషులకు అగ్నిదీప్తిని గలుగజేయు. ఇది దండపాణిచే నిర్మింపబడిన సింహనాద గుడ్డులు గాన మిక్కిలి శ్రేష్ఠముగ నుండు.

— ౧౭ హ రీ త కీ గు గ్గు లు ౧౬ —

హరీతకీ నాగరం చ వృద్ధదారుసమం సమమ్,

ద్విగుణం గుగ్గులం దత్వా తైలమేరండజం తథా.

69

మర్దయేద్దినమేకం తు భక్షయేదామవాతనుత్,

తా. కరకవోలుపు, శొంఠి, పెద్దమానుచెక్కె ఇవిసమములు వీనికి రెండింతలు గుడ్డిలము వీనినన్నియు చూర్ణించి ఆముదముతో నొకదినము మర్దించి భుజించిన అమవాతము నివర్తించు.

— ౧౮ యోగ రాజగుగ్గులు ౧౬ —

చిత్రకం పిప్పలీమూలం యవాసీ కారవీ తథా.

70

విడంగమజమోదా చ జీరకం సురదాచుచ,

చవైలూ సైంధవం కుష్ఠం రాన్నా గోక్షురధాన్యకమ్.

71

త్రిఫలాముస్తకం వ్యోషం త్వగుశీరం యవాగ్రజమ్,

తాలీసపత్రం పత్రం చ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్.

72

యావంత్యేతాని చూర్ణాని తావన్తాత్రం చ గుగ్గులుమ్,

సమర్థ్య సర్పిషా గాఢం స్నిగ్ధభాండే నిధాపయేత్.

73

తతో మాత్రాప యుంజీత యథేష్టా హారవాసపి,

స్తీహగుల్లో దరానాహదుర్ణామాని వినాశయేత్.

74

అస్మిం చ కురుతే దీప్తం తేజోబుద్ధిం బలం తథా,

వర్ధయేద్దినమేకం తు భక్షయేదామవాతహామ్.

75

తా. చిత్రీమూలము, పిప్పిలిమూలము, ఓనుము, పెద్దపోపు, వాయువిడంగములు, అజామోదము, జీలకఱ్ఱ, దేవదారు, చవ్యము, ఏలకులు, సైంధవలవణము, చంగల్యకోపు, రాన్ను, చిరిపల్లెరు, ధనియాలు, త్రిఫలములు, తుంగమున్నులు, శొంఠి, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, అవంగపట్ట, వట్టివేరు, యనితూరము, తాళిసపత్ర,;

ఆకుపత్రి వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణించి, యీచూర్ణమునకు సమము గుగ్గిల చూర్ణమునుచేర్చి, నేతితో నొకదినము బాగుగమర్దించి నేతితోమాగిన కుండయందునిచి పిదప ఆత్మమాత్రమునేవించి యభేష్టముగ ఆహారమును భుజించిన ప్లిహము, గుల్మము ఉదరము, ఆనాహము, దుర్బామము వీనిని నివర్తించుటయేగాక అగ్నిదీప్తి, తేజోవృద్ధి, బలము వీనిని గలుగజేయు.

—౧౭ బృహతైనింధవాదితైలము ౧౬—

సైంధవం శ్రేయసీ రాస్నా శతపుష్పా యవానికా,
స్వర్ణికా మరిచం కుప్తం శుంఠీ సౌవర్చలం బిడమ్. 76

వచా జమోదా జరణిః పౌష్కరం మధుకంకణా,
ఏతాన్యర్ధపలాంశాని సూక్ష్మకల్కాని కారయేత్. 77

ప్రసమేరండతైలస్య ప్రస్థోంబుశతపుష్పజమ్,
కాంజికం ద్విగుణం దత్వా మస్తుచ ద్విగుణం తథా. 78

ఏతత్సంభృత్య సంభారం శనైర్కృద్వగ్నినా పచేత్,
సిద్ధమేతత్ప్రయోక్తవ్య మామవాతహారం పరమ్. 79

పానే చాభ్యంజనే వస్తా కురుతేగ్నిబలం భృశమ్,
వాతార్దే వంక్షణే శూలే కటిజానూరుసంధిజే. 80

తథా హృత్పార్శ్వజే శూలే శస్త్రం శ్లేష్మనిపీడితే,
అన్యోంశ్చానిలజాస్రోగా న్నాశయత్యాశు దేహినామ్. 81

తా. సైంధవలవణము, కరకవొలుపు, రాస్న, పెద్దసదాప, ఓమము, సర్జ ఘోరము, మిరియాలు, క్రోష్ఠ, శొంఠి, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, వస, అజా మోదము, బీలకణ్ణి, వుష్కరమూలము, యష్టిమధుకము, పిపళ్లు వీనిని ప్రత్యేకము ౪ పలమువంతునచేర్చి చూర్ణించి, అముదము ౧ ప్రస్థము, పెద్దసదాపరసము ౧ ప్రస్థము, కాంజికము ౨ ప్రస్థములు, పెరుగుమీడితేల ౪ ప్రస్థములు వీనినన్నియు నేకముగచేర్చి మందాగ్నిచేపండి సిద్ధమైన పిదప దీనిని పానము ఆభ్యంజనము వస్తీ కర్మ వీనిని జేసిన ఆమవాతము, వాతపీడ, గజ్జలయందలిశూల, కటిశూల, మోకాళ్ల యందలిపోట్లు, తోడలయందలిపోట్లు, సంధిశూల, హృదయశూల, పార్శ్వశూల, కఫరోగము, ఇతరరోగములు ఇవియన్నియు నివర్తించుటయేగాక అగ్నిదీప్తియు గలుగు.

—౧౮ ఆమవాతమునకు మేధీపాకము ౧౯—

మేధికాయాః పలాన్యష్టే శుంఠ్యా అష్టపలాని చ,

- తయోశ్చార్ణం పశు పూతం దుగ్ధే మృద్వస్మిన్నా పచేత్. 82
- దుద్గాఢకయుతం గవ్యం ఘృతమష్టపలం క్షిపేత్,
తత్తావత్సు పచేద్భ్యావద్భవేదతిఘనం పయః. 83
- పునః పచేచ్ఛనైస్తత్ర దత్వాఢకమితం సితామ్,
తతః పాకే సువిజ్ఞాతే జ్వలనాదవతారయేత్. 84
- మరిచం పిప్పలీ శుంఠీ కణా మూలం సచిత్రకమ్,
యవానీ జీరకో ధాన్యం కారవీ శతపుష్పికా. 85
- జాతీఫలం శఠీత్వక్ష్మ పత్రకం భద్రముస్తకమ్,
గృహ్ణీ యాత్పలమేతేసాం సర్వేషాం చ పృథక్ పృథక్. 86
- షడక్షం నాగరం తత్ర మరిచం చ షడక్షకమ్,
ఏషాం చూర్ణం పరిక్షిప్య సర్వం సమ్మిశ్రయేత్. 87
- ఏతత్తు భేషజం ప్రోక్తం మేధికాపాకసంజ్ఞితమ్,
భక్షయేత్పలమాత్రం తు యథాచాగ్నిబలం తథా. 88
- ఆమవాతం నిహంత్యేతత్పర్వారాంశ్చ పవనామయాఽ,
జ్వరాంశ్చ విషమాస్తాంతి పాండురోగం సకామలమ్. 89
- హంతున్యాదమపస్థారం ప్రమేహాన్వ్యాతశోణితమ్,
ఆమ్లపిత్తం శిరఃపీడాం నాసారోగం దృగామయమ్. 90
- ప్రదరం సూతికారోగం హన్వ్యాదేతన్న సంశయః,
వపుషః పుష్టికృద్బల్యం వీర్యవృద్ధికరం పరమ్. 91

తా. మెంతులు ౮ పలములు, శొంఠి ౮ పలములు, వీనిని చూర్ణించి వస్త్రపునా లితమునర్చి, ఆచూర్ణమును ఆఢకము పాలముందువైచి, పిదప ౮ పలముల నెయ్యిచేర్చి గట్టిపడువరకుకొని అందు ఆఢకము చక్కెరచేర్చి, మరల పక్వముగ మందాగ్నిచే వండి, పాకమును జెలిసికొని దించి అందు మిరియాలు, కిప్పళ్లు, శొంఠి, సిప్పలిమూల ము, చిత్రమూలిము, ఓమము, జీలకఱ్ఱ, ధనియాలు, నల్లజీలకఱ్ఱ, పెద్దసోపు, జాజి కాయ, కచ్చూరములు, అవంగపట్ట, ఆకుపత్రి, గుంగముస్తలు ఇవియున్నయు ప్రత్యేకము ౧ పలమువంతునను, శొంఠి ౧౫ పలము, మిరియాలు ౧౫ పలము వీనిని చూర్ణించివైచి కలియబెట్టిన మేధీపాకమనంబడు. దీనిని అగ్నిబలానుసారముగ పూట కొకపలమువంతున నేవించిన ఆమవాతము, సకల వాతవ్యాధులు, విషమజ్వరములు, పాండురోగము, కామిల ఉస్తాదము, అపస్థారము, ప్రమేహము, వాతరక్తము, ఆమ్లపిత్తము, తలనొప్పి, నాసారోగము, నేత్రరోగము, ప్రదరము, సూతికా

కోగము వీనిని నశింపజేయుటయే గాక శరీరమానకు పుష్టి. బలము, వీర్యవృద్ధి వీనిని గలుగఁజేయు.

— సౌభాగ్యశుంఠీసాకము ౧౯ —

- విశ్వాషధం పలాన్యస్తౌ సర్విషఃపలవింశతిః,
ప్రస్థద్వయం చ గోక్షీరం శర్కరార్థతులాం తథా. 92
- త్రికటుత్రిసుగంధంచ ప్ర త్యేకం చ పలం పలమ్,
సాధయేత్సేహవిధినా సమ్యక్కుంఠీరసాయనమ్. 93
- నామ్నా సౌభాగ్యశుంఠీయం వపుస్సౌభాగ్యదాయకమ్,
ఆమవాతం హారత్యాశు త్వచి కాంతిం ప్రయచ్ఛతి. 94
- ధాతువృద్ధికరం వృద్ధమాయుశ్చ కురుతే చిరమ్,
వలీపలితనాశం చ కుర్యా ద్వంధ్యాత్వనాశనమ్. 95

తా. బెరడుచివ్విస శొంఠిచూర్ణము ౮ పలములు, వెయ్యి ౨౦ పలములు, ఆవుపాలు ౨ ప్రస్థములు, శర్కర ౫౦ పలములు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, అవంగపట్ట, ఏలకులు, ఆకుపత్రి వీనిని ప్ర త్యేకము ౧ పలమువంతున చూర్ణించి, స్నేహవిధానముగ పాకంబొనర్చిన సౌభాగ్యశుంఠీ యనంబడు. దీనిని నేవించిన ఆమ వాతము, వలీపలితము, వంధ్యాత్వము ఇవి నివర్తించుటయే గాక సౌభాగ్యము, శరీరకాంతి, ధాతువృద్ధి, ఆయుర్వృద్ధి వీనిని గలుగఁజేయు.

— శతపుష్పాదిలేపము ౧౯ —

- శతపుష్పా వచా విశ్వాశ్లేదంష్ట్రావరుణాత్వచః,
పునర్నవాస దేనాహ్యోశేతిముండితకాస్సమాః. 96
- ప్ర సారిణీ చ తర్కారీ ఫలంచ మదనస్య చ,
నూ క్తకాంజికపిష్టాస్తు సుఖోష్ణాలేపనే హితాః. 97

తా. సదాప, వచ, శొంఠి, పెద్దపల్లెరు, వులిమిడిపట్టి, తెల్లగలిజేరు, దేవదారు, కచ్చూరములు, బోడతరము, గొంతెమగోరుచెట్టువేరు, తక్కిలి, మంగ కొయ వీనిని నూక్తకాంజికములతోనూరి, కొంచెము ఉష్ణముజేసి లేపనముచేసిన ఆమవాతము నివర్తించు.

— ఆమవాతమునకు పథ్యములు ౧౯ —

యాక్షుస్వేదో లంఘనం స్నేహపానం వ స్తిరైపో రేచనంపాయువర్తిక,
అబ్ధోత్పన్నాశ్శాలయోయేకులుత్థాజ్జీర్ణంమద్యంజాంగలానాంరసాశ్చ.

వాతశ్లేష్మఘ్నాని సర్వాణి తక్రం వర్షాభూతైర్పరంజలైలం రసోఽఽఽ,
పటోలపత్తూరకకారవేల్లవార్తాక శిగూదఖివ తప్తనీరమ్. 99

మందారగోకంటతవృద్ధదారుభల్లాతకం గోర్జలమూర్ద్ధికం చ,
కటుాని త్రికాని చ దీపనాని స్మృశ్చామవాతేసుతరాం హితాని.

తా. తూక్షణ్యేదము, లంఘనము, స్నేహసానము, వస్త్రీకర్మ, లేపనము, కేచనము, గుడవర్తి, సంవత్సరముగడిచిన వడ్డబియ్యము, వులవలు, పాతమద్యము, బాంగలమాంసరసము, వాతశ్లేష్మహారకములగు పదార్థములు, మజ్జిగ, తెల్లగలిజేరు, ఆముదము, వెల్లులి, చేదుపొట్ల, నీటిపిప్పలి, కౌకర, వంకాయ, మునగకాయ, వేడి నీళ్లు, మందారము, పల్లేరు, వృద్ధదారు, జీడిగింజలు, గోమూత్రము, బెల్లము, కారము, వగరు యీరసములు, దీపనకరములగు ద్రవ్యములు ఇవి ఆమవాతమునకు హితములని తెలియవలయు.

— ఆ అ ప థ్య ము లు వి —

దధిమత్స్యగుడక్షీరోసోదికామాషవిష్టికమ్,
దుష్టనీరం పూరంవతం విరుద్ధాస్యశనాని చ. 101

అనాత్మ్యం వేగరోధం చ జాగరం విషమాశనమ్,
వర్జయేతామవార్తా గుర్వభిష్యందికాని చ. 102

తా. పెరుగు, మత్స్యములు, బెల్లము, పాలు, దుంపబచ్చలి, మినపపిండి, దుష్టోదకము, తూర్పుగాలి, విరుద్ధాన్నములు, తనకువంటని (పడని) పదార్థములు, మలమూత్రోవేగనిరోధము, రాత్రిజాగరణ, విషమాన్నము, గురుపదార్థములు, అభిష్యందిపదార్థములు వీనిని ఆమవాతముగలవారలు విడువవలయు.

శీ త పి త్త ప్ర క రణ మ్

— ఆ శీ త పి త్త ని దా న ము వి —

శీతమారుతసంస్పర్శాత్ప్రదుష్టై కఫమారుతౌ,
పిత్తేన సహ సంభూయ బహిరంతర్విసర్పతః. 1

తా. శరీరమనందు శీతవాయువుయొక్క స్పర్శమువలన కఫవాతములు మిక్కిలి దుష్టములై పిత్తముతోచేరి వెలుపల లోపల వ్యాపించి సంఛరించుచునుండు.

— ఆ పూర్వకూపము వి —

పివాసారుచిహ్మల్లాన దేహసాదోంగశారవమ్,
వైద్యచింతామణి II—20

రక్తలోచనతా తేషాం పూర్వరూపస్య లక్షణమ్. 2

తా. దస్మి ఆరుచి, హృల్లాసము, శరీరము కృశించుట, శరీరము బరువుగ నుండుట, కన్నులు యెఱ్ఱగ నుండుట ఇవి శీతపిత్తమునకు పూర్వరూపములని తెలియ వలయు.

ఉదర్దలక్షణము ౧౯

వరటిదప్తసంస్థానశ్శోధస్సంజాయతే బహిః,
సకంఠూస్తోద బహుళశ్చర్దిజ్వరవిదాహవాకా. 3
ఉదర్దమితి తం విద్యాచ్ఛీతపిత్త మథాపరే,

తా. * జోరీగలుకరిచినటుల శరీరముపై దద్దులుకట్టుట, దురద, నూదులతో పొడిచినటులపోటు, మిక్కిలివాంతి, జ్వరము, మిక్కిలి సంతాపము ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండిన ఉదర్దమనియు, దీనినే కొందరు శీతపిత్తమనియును, లోకవ్యవహారముచే పిత్తోద్రేకమనియును జెప్పెదరు. అందు, దురదకలిగియుండిన కఫజమనియు, నూదులతోపొడిచినటులనుండిన వాతజమనియు, మరియు వాంతులు, సంతాపము, మంటలు ఇవిగలిగియుండిన పిత్తజమనియును తెలియవలయు.

వాతాధికం శీతపిత్తముదర్దస్తు కఫాధికః. 4

తా. ఉదర్దము, వాతాధికముగ నుండిన ఉదర్దమనియు, కఫాధికముగ నుండిన శీతపిత్తమనియును వచించెదరు.

సోత్సంగైశ్చ సరాగైశ్చ కంఠూమద్భిశ్చ మండలైః,
తైశ్చిరః కఫజో వ్యాధిరుదర్దః పరికీర్తితః. 5

తా. చలివలనకఫము ప్రకోపించి, శరీరమునందు యెఱ్ఱనిదద్దులుజనించి దురద, గలదై, అదద్దులమధ్యమంతులోతుగను, చుట్టుఉబ్బుగనుండిన దానిని శిశిరమువలన గల్గు కఫజ ఉదర్దమని చెప్పెదరు.

కొఠలక్షణము ౨౦

అసమ్యగ్మమనోద్దిర్ఘపిత్తశ్చైష్టాన్ననిగ్రహైః,
మండలాని సకంఠూని రాగవంతి బహూని చ. 6
ఉత్కోఠస్నానుబంధశ్చ కొఠఙ్గత్యభిధీయతే,

తా. వమనమునకు బంధము పుచ్చుకొనిన పిదప, చక్కగ వమనముగా కుండుటవలన పిత్తకఫములు ప్రకోపించుటచే గాని లేక వమనమును నిరోధించుటచేగాని

* కణితిరీ గలు.

శరీరమునందు దురద, యెరుపుగల దద్దులు అనేకములుగ లేచిన, దానిని ఉత్కోతమని యును, మరియు నిదేరీతిగ మాటిమాటికి జనించిన, దానిని కోతమనియును జెప్పెదరు.

అన్యచ్ఛు.—

ఆరనాళై శ్చ సూక్తై ర్వాప్యాయుసోలవణేన చ. 7

వర్షాకాలే ప్రకుప్యేత తథా దుష్టైశ్చ కారణైః,

ఉత్కోతస్సానుబంధశ్చ కోతఇత్యభి ధీయతే. 8

తా. కాంజికము, సూక్తము, పెసలు, ఉష్ణు, వర్ష ఋతువు, దుష్టకారణములు, వీనిచే పిత్తకఫములు ప్రకోపించి వైజెప్పిన లక్షణము జనింపజేయు గాన దానినే ఉత్కోతమనియు, కోతమనియును జెప్పెదరు.

—ॐ గంభారీఫలకల్మము ॐ—

గంభారికాఫలైః కల్మం శుష్కము త్స్వేదితం పునః,

క్షీరేణ శీతపిత్తఘ్నం ఖాదితం పథ్యసేవినా. 9

తా. గుమ్మడుపండును యెండించి కల్మముచేసి, ఆవుపాలతో పుచ్చుకొని పథ్యముగ భుజించిన శీతపిత్తము నివర్తించు.

—ॐ యష్టాది కషాయము ॐ—

యష్టిమధుకపుష్పైశ్చ రాస్నాచందనయుగ్తైః,

నిర్గుండాకణాయా క్వాథం శీతపిత్తహరం పిబేత్. 10

తా. యష్టిమధుకము, ఇష్టపూలు, రాస్నూ, శ్వేత చందనము, రక్తచందనము, వావిలి, పిప్పలి వీనినికషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన శీతపిత్తము నివర్తించు.

—ॐ అమృతాదికషాయము ॐ—

అమృతారజనీనిబధన్వయాసైః పృథక్ శ్మతమ్,

ప్రాణినాం ప్రాణదం చై తచ్ఛీతపిత్తే సమాహ రేత్. 11

తా. తిప్పతిగె, పసపు, కేప, దూలగొండి వీనిని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ కషాయముకొని పుచ్చుకొనిన శీతపిత్తము నివర్తించు.

—ॐ శీతారసము ॐ—

రసేన గంధం ద్విగుణం ప్రగృహ్యపునర్న వావహ్నిర్వైర్విమర్శ్య,

పక్వార్కపత్రోత్థరసేన తస్మాద్విపాచయేదప్తగుణేన పశ్చాత్. 12

రసార్థభాగేన విషం చ దద్యాద్విపాచయేద్వహ్నిజ్వలైః క్షణం తత్,

శీతారినంజ్ఞోహి రసోయమస్య వల్లం తదర్థం యది వార్ద్రకేన. 13

మరీచచూర్ణేన ఘృతఘృతేన సేవేత మాసం సఘృతం చ పఠ్యమ్,

తా. శుద్ధిజేసిన రసము ౧ భాగము, శుద్ధిజేసిన గంధకము ౨ భాగములు వీనిని ఖల్వమునందునిచి, తెల్లగలిజేరు, చిత్రమూలము వీనిరసములచే మర్చించి యెని మిదింతలు పండుజిల్లేడాకుల రసముతో వండి, పాదరసములో సగము శుద్ధిజేసిన నాభిని చేర్చి మర్చించి, చిత్రమూలరసముచే మరల తుణకొలమువండి, కల్ల ప్రమాణముగాని అర్ధవల్లముగాని, అల్లపురసముతో నైనను లేక మిరియూలచూర్ణము, నెయ్యితో నైనను ఒకమాసము పుచ్చుకొనిన శీతపిత్తము నివర్తించు. పఠ్యమునందు నెయ్యితో భోజనం విడదగు.

— ౧౦ రసాదిగుటికలు ౧౦ — ✓

- అష్టభాగో రసశ్శుద్ధో విషతిందోర్ధ్వైవ తు. 14
- గంధకస్య దశ ద్వా త్రికటుత్రిఫలయోస్త్రయః, 15
- వహ్నిచిత్రకముస్తానాం వచాకంబుకయోరపి.
- రేణుకావిషకుష్మానాం పిప్పలీమూలనాగయోః, 16
- ఏకైకస్తు భవేద్భాగ ఇతి గ్రాహణ్యః క్రమేణ తు.
- గుడశ్చతుర్వింశతి స్యాద్వటికా బదరాకృతః, 17
- క్రమేణ వానుసేవేత స్పర్శవతాపనుత్తయే.

తా. శుద్ధిజేసినరసము ౮ భాగములు, శుద్ధిజేసినముఖిడిచిత్తులు ౧౦ భాగములు, శుద్ధిజేసినగంధకము ౧౨ భాగములు, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, వహ్ని (జీడి గింజలు)చిత్రమూలము, తుంగముస్తలు, వస, పెన్నెరుగడ్డ, రేణుకచిత్తులు, నాభి, చంగల్వకోష్ఠ, మోడి, నాగ కేసరములు వీనినన్నియు ప్రత్యేకము ఒక్కొక్క భాగము వంతున చేర్చి మర్చించి, అందు బెల్లము ౨ర భాగములువైచి మర్చించి, రేగుపండంత మాత్రలుజేసి, క్రమముగ నొకటి, రెండు, మూడు ఇటుల సేవించిన స్పర్శవతము నివర్తించు.

— ౧౧ సామాన్యచికిత్సాక్రమము ౧౧ —

యవాగూం పాయయేద్వాపి సవ్యోపాం క్షీరసంయుతామ్,
పిప్పలీం వర్ధమానాం వాలశుసం వా ప్రయోజయేత్. 18

తా. కొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు వీనిచూర్ణమును పాలలో కలిపి యవాగు నందుచేర్చి పుచ్చుకొనినను లేక వర్ధమానపిప్పలినిగాని లేక వెల్లలినిగాని పుచ్చు కొనిన శీతపిత్తమునివర్తించు.

శీతపిత్తఉదర్దేచ తథా కోతాభిధే గదే,

కృమిద్రుహరః కార్యశీతపితైఖిలక్రమః. 19

తా. శీతపిత్తము, ఉదర్దము, క్షోతము వీనినుండు కృమి, ద్రుహారకము లుగనుండు శీతపిత్తక్రియలం జేయవలయు.

అభ్యంగః కటుతైలేన స్వేదశోషేన వారిణా,
తథాశు వమనం కార్యం పటోలారిష్టవాసకైః. 20

తా. శీతపిత్తమునందు కటుతైలము(అవనూనె)చే అభ్యంగనము ఉష్ణోదకముచే స్వేదము, చేదుపొట్ల, వేప అడ్డసరము వీనికషాయముచే వమనము వీనిని జేయిం చవలయు.

— శ్రీ ఫలాది రేచనము ౧౯ —

త్రిఫలాపురకృష్ణాభిర్వి రేకశ్చప్ర శస్యతే,
సర్పిః వీర్త్యా మహాతి క్తం కార్యం శోణితమోక్షణమ్. 21

తా. శీతపిత్తమునందు త్రిఫలములు, గుగ్గలము, పిప్పలి వీనిచే రేచనమున కొసంగి, పిదప, మహాతి క్తపుతము పానార్థమొంగి, రక్తమోక్షణమునం జేయ వలయు.

— ఉదర్దమునకు గుడాదియోగము ౨౦ —

సగుడం దీవ్యకం యస్తు ఖాదేత్పత్త్యాన్నభుజ్నురః,
తస్య సస్యతి సప్తాహాదుదర్దస్సర్వదేహజః. 22

తా. బెల్లము, ఓమము వీనిని దంచి భక్షించి, పత్త్యముగభుజించిన, సర్వదేహము నందు జనించిన ఉదర్దము, ఏడునములకు నివర్తించు.

— అగ్నిమంథమాలయోగము ౨౧ —

అగ్నిమంథభవం మూలం పిష్టం పీతం చ సర్పిషా,
శీతపిత్తోద్దర్దకోఠాన్ సప్తాహాదేవ నాశయేత్. 23

తా. కూరనెల్ల వేరుసునూరి, నెయ్యిలో కలిపి, యేడుదినములు పుచ్చుకొనిన శీతపిత్తము, ఉదర్దము, క్షోతము ఇవి నివర్తించు.

— నింబపత్రయోగము ౨౨ —

నింబస్య పత్రాణి సదాఘృతేన ధా త్రీ విమి శ్రాణ్యథవాప్ర యుజ్ఞ్యాత్,
విస్ఫోటకోఠక్షతశీతపి త్తకడ్వసపిత్రాని సమాని హన్యాత్. 24

తా. వేపఅకులసునూరి నెయ్యిలోకలిపి గాని లేక ఉళింకవొలుపుమూర్లముతో చేర్చిగాని పుచ్చుకొనిన విస్ఫోటము, క్షోతము, క్షుతము, శీతపిత్తము, దురద, రక్త పిత్తము ఇవియన్నియు నివర్తించు.

— ౧౭ సైంధవదిలేపము ౧౭ —

ససైంధవేన కోష్ఠేన సర్పిషా లేపమాచరేత్,
సురసా స్వరసైర్వాభ లేపయేత్పరమాషధమ్. 25

తా. సైంధవలహమును చూర్ణించి, నేతిలో కలిపి కొంచెము వెచ్చజేసి లేపనము జేసినను లేక తులసిఆకురసముతో సైంధవలహమును లేపనముజేసినను శీతపిత్తము నివర్తించు.

— ౧౮ ఉద్వర్తనము ౧౮ —

సిద్ధార్థరజనీకుప్తప్రపున్నాటతిలైస్సహ,
కటుతైలేన సంమిశ్రమేతదుద్వర్తనం హితమ్. 26

తా. తెల్లఆవాలు, పసపు, చంగల్వకోష్ఠు, తగిరిశెవిత్తులు, నువ్వులు వీనిని చూర్ణించి కటుతైలము(ఆవనూనె)నందు కలిపి లేపనముజేసిన హితకరముగ నుండు.

— ౧౯ శీతపిత్తమునకు పథ్యములు ౧౯ —

శాలిముద్గకులుత్థాశ్చ, కారవేల్లముపోదికా,
వేత్త్రాగ్రంతప్తనీరం చ పిత్తశ్లేష్మహారాణి చ. 27
శీతపిత్తదర్దకోశరోగిణాం పథ్యమీరితమ్,

తా. సంబాలియ్యము, పెసలం, ఉలవలు, కాకరకాయలు, బచ్చలికూర, ప్రబ్బలిమొలకలు, వేడినీళ్లు, పిత్తశ్లేష్మహారకములగు పదార్థములు ఇవి శీతపిత్తము, ఉదర్దము, కోశము ఇవిగలవారలకు హితకరములుగ నుండు.

— ౨౦ ఆపథ్యములు ౨౦ —

స్నానమాతపమమ్లం చ గుర్వన్నం చ వివర్జయేత్. 28

తా. స్నానము, ఎండ, పులుసు, గురుకరములగు అన్నము వీనిని శీతపిత్తకోశి వర్జించవలయు.

ఆష్టుపిత్తప్రకరణమ్.

— ౧౯ ఆష్టుపిత్తనిదానము ౧౯ —

విరుద్ధదుష్టాష్టువిదాహిపిత్తప్రకోపిపానాన్నభుజోవిదగ్ధమ్,
పిత్తం స్వహేతుపచితం పురాయ తదష్టుపిత్తం ప్రవదన్తి తద్భాః. 1

తా. విరుద్ధక్షీరమత్యాన్యిద్యాహారము, దుష్టాన్నము, పులుసు, విదాహకరములగు అన్నములు వీని సేవనవలనను పిత్తప్రకోపకములగు అన్నపానాదులవలనను పిత్తము

ప్రకాశించి వర్షాకాలమునందు స్వకారణముచే వృద్ధిపొందియుండు. దానిని ఆమ్ల పిత్తమని వైద్యులు వచించెదరు.

◉ ఆమ్లపిత్తలక్షణము ౧◉

అవిపాకః క్షమోష్ణేదతిక్రామ్నోద్ధారగారవైః,
హృత్కంఠదాహోరుచిభిశ్చామ్లపిత్తం వచేద్భిషక్. 2

తా. ఆమ్లము జీర్ణము గాకయుండుట, ఆయాసము, నోటినిరూరుట, చేదుగన, పుల్లగన తేనుపులువచ్చుట, శరీరము బరువుగనుండుట, గుండె, కంఠమండుట, అరచి ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండిన ఆమ్లపిత్తమని వచించెదరు, మరియు ఆమ్ల పిత్తమునందు అధోగతమా, ఊర్ధ్వగతములని రెండు విధముల౧

◉ అధోగతలక్షణము ౨◉

తృప్తదాహమూర్ఛాభ్రమమోహారీప్రయాత్యథో వా వివిధ.
హృల్లాసకోఠానలసాదహగ్వదాంగవీతత్వకరం కదాచిత్. 3

తా. దప్పి, తాపము, మూర్ఛ, భ్రమ, మోహము ఇవిగలిగి; మలము తెలుపు, నలుపు, పసపు, ఎలవ్లములుగలవై, అధోమార్గముగ బయలు వెడలుట, ఓకరింత, శరీరమునందు దాః అగ్నిమాంద్యము, గగుర్పాటు, చనుట, శరీరము పచ్చగనుండుట ఇట్టిలక్షణము గలిగియుండు.

◉ * కఫపిత్తజలముల పిత్తలక్షణము ౩◉

కరచరణదాహోష్ణ్యం మహతీమరుచిం జ్వరం చ కఫపిత్తమ్,
జనయతి క్షామండలపిటికాచిత్రగాత్రరోగచయమ్. 4

తా. క్షత్రజలముల పిత్తమునందు హస్తములు, పాదములు వీనియందుమంట, ఉష్ణము, గూరుచి, జ్వరము, దురద, మండలములు, పిటికలు మొదలగు గాత్ర రోగములు జనించు.

◉ కఫపిత్తలక్షణము ౪◉

శ్రవేమూర్ఛారుచిచ్ఛర్దిరాలస్యం చ శిరోరుజ్జి,
ప్రకముఖమాధుర్యం శ్లేష్మపిత్తస్య లక్షణమ్. 5

కఫపిత్తయుక్త ఆమ్లపిత్తమునందు భ్రమ, మూర్ఛ, అరుచి, వాంతి,

శ్లోకమూర్ధ్వగతామ్లపిత్తలక్షణములలో చేర్చి, మాధవకరుడు వ్రాసియుం డెను. త్తములవలన నూర్ధ్వగతామ్లపిత్తము జనించునని యాగ్రంభక ర్తభావము.

అలస్యము తలనొప్పి, నోటనీరుకారుట, నోరులియ్యగనుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

అలస్యము తలనొప్పి తలక్షణము 6

వాంతం వారీర్ష్యేతకనీలకృష్ణమూర క్తరక్తాభమతీవచాప్లమ్,
మాంసోదకాభం త్వతిపిచ్చిలాభం శ్లేష్మాసుయాతం వివిధం రసేన. 6

తా. అలస్యము తలనొప్పి తలక్షణముగను, అకుపసరువర్ణముగను, పసుపువర్ణము గను, నీలవర్ణముగను, నల్లగను, కొంచెమెఱ్ఱగను లేక మిక్కిలి యెఱ్ఱగను, మిక్కిలి పులుపుగను, మాంసోదకతుల్యముగను, మిక్కిలిజగటను వసునంబగుట, మరియు శ్లేష్మ యుక్తమై చిక్కగను, కారముగను, వగురుగను, చేదుగను, పుల్లగను వసునంబగునని తెలియవలయు.

అలస్యము తలనొప్పి తలక్షణము 7

భుక్తే విధగ్నేప్యథ వాప్యభుక్తే శరోతి తిక్తాప్లవమిం కదాచిత్,
ఉద్ధారమేవంవిధమేవకంఠహృత్కుక్షీదాహం శిరసోరుజం చ. 7

తా. భుజించినపిదపగాని, సగము జీర్ణమయినకాలమునందుగాని, భుజించని కాలమునందుగాని, చేదుగను, పుల్లగను, నొకొకకాలమున వసునంబగు. మరియు శ్రేపులు, వృద్ధయము, కంఠము, కుక్షి వీనియందునుండు, తలనొప్పి ఇవి గలిగియుండు.

అలస్యము తలనొప్పి తలక్షణము 8

రోగోయమన్లుపిత్తాభ్యోయత్నాత్సంసాధ్యతే నవక,
చిరోత్థితో భవేద్యాప్యకృచ్ఛసాధ్యస్సకస్యచిత్. 8

తా. ఈ అలస్యము తలనొప్పి తలక్షణము నూతనముగ జనించిన, యట్టి సాధ్యంబగు. చిర కాలమునుండియుండునది యాప్యముగాన, కష్టసాధ్యంబని తెలియవలయు. సర్వోత్కృష్టమగు పథ్యమును భుజించి, విశేష యత్నంబొనర్చినను కష్టసాధ్యమని తెలియ వలయు.

అలస్యము తలనొప్పి తలక్షణము 9

సానిలం సానిలకఘం సకఘం తచ్చ లక్షయేత్,
దోషఖింసేన మతిమాన్చిషక్ మోహకరం హి తత్. 9

తా. అలస్యము తలనొప్పి తలక్షణముగను లేక వాతకఘసంబంధముగలది గను లేక కేవల కఘసంబంధము గలదిగనునుండు. కాన బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు వాతాదిదోషములచే దానిని తెలుసుకొనవలయు. మరియు కారణములచే అలస్య

పిత్తము మహామోహమును జనింపజేయుగాన చక్కగ దెలుసుకొనుట దుర్లభమని తెలియవలయు.

— ౧౦ వాతయుక్త ఆఘ్నపిత్తలక్షణము ౧౦ —

కంపప్రలాపమూర్ఛాచిమిచిమి గాత్రావసాదశూలాని,
తమసో దర్శనవిభ్రమ విమోహహర్షావనిలకోపాత్. 10

తా. ఆఘ్నపిత్తము వాతముతో చేరినపుడు వణుకు, ప్రలాపము, మూర్ఛ, శరీరము చినుచినులాడుట, శరీరము సడలుట, శూల, కన్నులకు చీకటి క్రమ్మినట్లుల నుండుట, విభ్రమము, మోహము, రోమాంచము ఇవి గలిగియుండు.

— ౧౧ వాతకఫయుక్త ఆఘ్నపిత్తలక్షణము ౧౧ —

ఉభయమిదమేవ చిహ్నం మారుతకఫసంభవే భవత్యమ్నే,

తా. వాతకఫసంయుక్తాఘ్నపిత్తమునందు వాతకఫలక్షణంబులు గెండును గలిగియుండునని తెలియవలయు.

— ౧౨ కఫముక్తాఘ్నపిత్తలక్షణము ౧౨ —

కఫనిష్ఠీవనగౌరవజడతాఽరుచి శీతసాదవమిలేషాః. 11

దహనబలసాదకంఠూర్ని ద్రాచిహ్నం కఫానుగతే,

తా. కేవలకఫముతో చేరిన ఆఘ్నపిత్తమునందు, కఫము నుమిగులుట, శరీరము బరువుగ నుండుట, జడముగ నుండుట, అరుచి, శరీరము చల్లగ నుండుట, శరీరము సడలుట, నోటజిగటగ కఫము పూసికొనుట, అగ్నిమాంద్యము, బలహీనత, గురదానిద్ర ఇవి గలిగియుండు.

— ౧౩ ఆఘ్నపిత్తసామాన్యచిక్షిత్స ౧౩ —

గుఢూచీచిత్రకారిష్టపటోలైః క్వథితం సిఘేత్. 12

క్షౌద్రయుక్తం నిహంత్యేతత్ ఛర్దిం పిత్తాన్లుసంభవామ్,

తా. తిప్పతీగ, చిత్రమూలము, కేపయీ నెలు, చేడుపొట్ల పీనిని కషాయము బెట్టి, ఇందు తేనె చేర్చి పుచ్చుకొనిన పిత్తాన్లుమువలన గలిగిన బాంతి నివర్తించు.

పూర్వం తు వమనం కార్యం పశ్చాన్త్యదువిరేచనమ్. 13

కృతవాన్దివిరేకస్య సుస్నిగ్ధస్యానువాసనమ్,

తా. ఆఘ్నపిత్తమునందు తొలుత వమనంబునకొసంగి, పిదప మృదువిరేచన వైద్యచింతామణి II—21

మున కివ్వందగు. ఇటుల, వమనవిరేచనములం జేయించి, పిదప అనువాసన వస్తి కర్తను జేయవలయు.

అస్థాపనం చిరోత్థేస్థిక్ దేయం దోషాద్యపేక్షయా. 14
 దోషసంసర్గజే కార్యం ఔషధాహారకల్పనం,

తా. చిరకాలమునుండియుండుదానియందు దోషబలాదుల ననుసరించి నిరూపావస్థికర్తను జేయవలయు. ద్విదోషజములందు దోషబలాబలములనెరిగి ఔషధము, ఆహారము మొదలగువానినిం జేయవలయు.

ఊర్ధ్వదేహస్థితం వాంత్యాప్యధస్థం రేచనైర్వర్తరేత్. 15
 పాచనం తిక్తసహితం పత్థ్యం చ పరికల్పయేత్,

తా. ఊర్ధ్వదేహమునందుండు అప్లవీత్తమును వాంతిచేసెను; అధశ్శరీమునం దుండు అప్లవీత్తమును రేచనములచేతనున్న హరింపజేసి, వగరుగనుండు ఔషధములచే పాచనంబునుం జేయవలయు. పత్థ్యము సగా అటులనే జేయవలయు.

అప్లవీత్తే ప్రయోక్తవ్యః కఫపిత్తహరో విధిః. 16
 గుడకూష్మాండకం చైవ తథా ఖండామలక్యపి,

తా. అప్లవీత్తమునందు కఫపిత్త నివర్తకముగు విధినే ప్రయోగించందగు. పిదప గుడకూష్మాండమునుగాని, ఖండామలకమునుగాని నేవించవలయు.

కృతవమనవిరేకస్యాపి దోషోపశాంతిర్భవతి న యది కాయే రక్త
 మోక్షశ్చ యుక్త్యా. 17

కృతశిశిరవిలేపస్యాన్లుపి త్తఘ్నభక్ష్యోదనసముదితత్వస్తేర్వాత
 రతౌ చ కార్యా,

తా॥ అప్లవీత్తమునందు వమనవిరేచనాదులచే దోషశాంతి కానియెడల, రక్తమోక్షమును జేయవలయు. పిదప చల్లగనుండు ఔషధములచే లేపనముజేసి, అప్లవీత్తనాళకములగు భక్షణపదార్థములు, అన్నము మొదలగువానిచే తృప్తిని పొందించవలయు. మరియు వాతసంరక్షణ సగా జేయవలయు.

— ౧౭ పటోలాదికషాయము ౧౭ —

పటోలతి ఫలానింబక్వాథం ఔద్రయుతం పిబేత్. 18
 అప్లవీత్తం జ్వరం ఛర్దిం దాహం శూలం కఫం జయేత్,

తా. చేదుపోట్ల, కరక, తాడి, ఉశిరికెలు, వేపయీనెలు వీనిని కషాయము బెట్టి, అందు తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనిన అప్లవీత్తము, జ్వరము, వాంతి తాపము, శూల, కఫము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౭ పాఠాదిక సాయము ౧౭ —

పాఠానింబపటోల త్రి ఫలాసన యాసయోజితో జయతి. 19
అధికకఫముష్ణపి త్తం గుగ్గులుసహితశృతః క్రమశః,

తా. విషబొడ్డి, వేపయీనెలు, చేదుపొట్ట, త్రిఫలములు, వేగిసపట్ట, దూల గొండి కేళ్లు వీనిని కసాయము బెట్టి అందు గుగ్గులచూర్ణమువైచి పుచ్చుకొనిన అధిక కఫముతోగూడుకొనిన ఆష్లపి త్తము నివర్తించు.

— ౧౮ హింస్రా కసాయము ౧౮ —

సహింస్రామృతవారాకీ క్వాథం కృత్వా సమాక్షికమ్. 20
ఆష్లపి త్తం హ రేద్దుష్టం శ్వాసం కాసం జ్వరం వమిమ్,

తా. జటామాంసి, తిప్పతీగ, పెద్దములక వీనిని కసాయము బెట్టి అందు తేనెకలిపి పుచ్చుకొనిన దుష్టమగు ఆష్లపి త్తము, శ్వాస, దగ్గు, జర్వము, సంతి ఇవి నివర్తించు.

— ౧౯ యనాదిక సాయము ౧౯ —

నిస్తుష యవపవృష ధా త్రీ క్వాథం త్రి సుగంధమధుయుతం వీ త్వా. 21
అపహరతి చాష్లపి త్తం యది భు జ్జే ముద్దయూషేస,

తా. పొట్టుతీసినయవలు, అడ్డసరము, ఉజిరి కంబొలుపు, లవంగపట్ట, తమాల పత్రి, యాలకులు వీనిని కసాయము బెట్టి, అందు తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనిన ఆష్ల పి త్తము నివర్తించు. మరియు ముద్దయూషను అన్నమును పత్త్యంబిడవలయు.

— ౨౦ భూనింబాదిక సాయము ౨౦ —

భూనింబనింబ త్రి ఫలాపటోలీ వాసా మృ తాపర్పటమార్క వాశామ్.
క్వాథో హ రేత్ ట్ డ్ర యుతో ఽష్లపి త్తం చి త్తం యథా వారవధూ
కటూక్షః,

తా. సీమ నేలవేము, వేపయీనెలు, త్రిఫలములు, చేదుపొట్ట, అడ్డసరము, తిప్పతీగ, పర్పాటకము, గుంటగలగర వీనిని కసాయము బెట్టి అందు తేనెచేర్చి పుచ్చు కొనిన వేక్యాంగనాకటూక్ష మెటుల చి త్తమును హరించునో అటులనే ఆష్లపి త్తమును హరించును.

— ౨౧ కంటకార్యాదిక సాయము ౨౧ —

కంటకార్యమృ తావాసాకసాయం మధుసంయుతమ్. 23
ఆష్లపి త్తం జయేత్పి త్వా శ్వాసం కాసం వమిం జ్వరమ్,

తా. వాకుడు, తిప్పతిగ, అడ్డసరము, వీనిని కషాయము బెట్టి, అందుతోనే చేర్చిపుచ్చుకొనిన ఆమ్లపిత్తము, శ్వాస, కాస, వాంతి, జ్వరము ఇవి నివర్తించు.

❧ చిత్తకాదికషాయము ❧

చిత్తకైరండమూలైశ్చ యవైశ్చ నయవానకైః. 24
జలేన క్వధితం వీతం కోష్ఠదాహామ్లసిత్తజిత్,

తా. చిత్తమాలము, అముదపువేళ్లు, యవలు, దూలగొండి వేళ్లు వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన కోష్ఠదాహముతోగూడిన ఆమ్లపిత్తము నివర్తించు,

❧ అవిపత్తికరచూర్ణము ❧

త్రికటుత్రిఫలాముస్తం బీజం చైవ విడంగజమ్. 25

ఏలాపత్తం చ సర్వాణి సమభాగాని కారయేత్,

యావస్యైతాని సర్వాణి లవంగం తత్ప్రమం భవేత్. 26

సర్వచూర్ణాద్ద్విగుణితం త్రివృచ్ఛూర్ణం తు కారయేత్,

యావంస్యైతాని సర్వాణి తావతీ శర్కరా భవేత్. 27

సర్వమేకీకృతం పాత్రే స్నిగ్ధే చైవ నిధాపయేత్,

భోజనాదా తతో భక్ష్యన్తామాష్టకమిదం శుభమ్. 28

శీతతోయానుపానం చ నారీకేళ్లోదకం తథా,

తతో యభేష్టమాహారం కుర్యాత్ప్రీ రోదనం చ వై. 29

ఆమ్లపిత్తం హరత్యాశు శూలదుర్నామనాశకమ్,

ప్రమేహం వింశతిం చైవ మూత్రాఘాతాంస్తథాశ్రీమ్. 30

అవిపత్తికరం చూర్ణమగస్త్యమునిభాషితమ్,

తా. కొంతి, పిప్పలి, మిరియాలు, కరక, తాడి. ఊళిరికలు, తుంగముస్తలు, వాయువిడంగములు, యాలకులు, ఆకుపత్రి వీనినన్నియు సమభాగములుగ వైచి, వీనికన్నిటికీసములు లవంగములుచేర్చి చూర్ణించి, యాచూర్ణమునకు రెండింతలు తెగడ చూర్ణమునుచేర్చి, దోకముగ కలిపి యీచూర్ణమునకంతటికీ సముచిత క్షౌరచేర్చి, స్నిగ్ధభాండమునందుంచుకొని, భోజనాదియందు రా మాషములయొత్పై, శీతోదకాను పానముతోగాని, టెంకాయనీరుతోగాని పుచ్చుకొని, ఇచ్చాపత్థ్యముగ పాలు ఆమ్లముభుజించిన ఆమ్లపిత్తము, శూల, దుర్నామము, వింశతిమేహములు, మూత్రాఘాతము, ఆక్షరి ఇవి నివర్తించు. (ఈఅవిపత్తికరచూర్ణము అగస్త్యమునిచే వచింపంబడియె.)

— ౧౭ ఏలాదిచూర్ణము ౧౭ —

ఏలాతుగాపత్ర శీవాభయానాం త్వగ్గ్రంథిపాటీరక భాస్యకానామ్. 31
చూర్ణం సితాతుల్యమపాకరోతి ప్రాధాన్యపి త్తం దివసేనభు క్తమ్,

తా. ఏలకులు, తపక్షీరి, అవంగపత్రి, ఉళిరికెవొలుపు, కరక్కాయ, చాల్పిని, మోడి, చందనము, ధనియూలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణించి, సమముగ చక్కర కలిపి పుచ్చుకొనిన బలమగు ఆఘ్నపి త్తము ఒక దినములో నివర్తించు.

— ౧౮ ఆధోగతాఘ్నపి త్తమునకు త్రికటుచూర్ణము ౧౮ —

త్రికటుక సకంటకారీపర్పటకోశీరకుటజబీజానామ్. 32

సౌరాష్ట్రీకాపటోలీ త్రాయంతీదారుమూర్వాణామ్,

తిక్తామృణాలమలయజకాల్నిగై లాకి రాతతిక్తానామ్. 33

సవచాతివిషాకేసరదీప్యకమధుశిగు బీజానామ్,

చూర్ణం పటఘ్నప్తమిదం వీతం శిశిరేణ వారిణా ప్రాతః. 34

క్షౌద్రేణ వాభ లీఢం చాఘ్నం పి త్తం హ్యాధోగతం హన్తి,

తా. త్రికటుకములు, వాకుడు, పర్పటకము, వట్టివేరు, కొడికపాలవిత్తులు, * సౌరాష్ట్రీకము, చేదుపొట్ల, కలుకొనుగ, దేవదారు, చాగ, కటుకరోహిణి, తామర కాడలు, చందనము, చేదుపుచ్చ, ఏలకులు, సీమనేలవేము, వస, అతివస, నాగ కేసరములు, ఓనుము, ఎఱ్ఱ మునగవిత్తులు, వీనిని సమముగచూర్ణించి, వస్త్రఘృతిర మెనర్పి ప్రాతఃకాలమునందు శీతోదకానుపానముతో నేడించినను లేక తేనెతో నేవించినను ఆధోగతమగు ఆఘ్నపి త్తమును ముఖ్యముగ నశింపజేయు.

— ౧౯ ఆఘ్నపి త్తమునకు సూతకేఖరరసము ౧౯ —

శుద్ధసూతం మృతం స్వర్ణం టంకణం వత్సనాభకమ్. 35

వ్యోవమున్న త్తబీజం చ గంధకం తామ్రభస్మకమ్,

చాతుర్జాతం శంఖభస్మ బిల్వమజ్జాకచోరకమ్. 36

నర్వం నమం క్షీపేత్థల్వే మర్ద్యం భృంగరసైర్దివమ్,

గుంజామాత్రం వటీం కృత్వా ద్విగుంజంమధునాఘ్నతైః. 37

భక్షయేదఘ్నపి త్తఘ్నో వాన్తి శూలామయాపహాః,

పంచగుల్కాః పంచకాసాః గ్రహణీం చాపి నాశయేత్. 38

ఉగ్రహేక్కాముదావర్తం హన్తి యూష్యగదాపహాః,

* తువరిమన్ను

మండలాన్నాత్ర సందేహో సర్వరోగహరః పరః.

39

రాజయశ్చహరస్సాక్షో ద్రసోయం సూతిశ్చేఖరః,

తా. శుద్ధిచేసిన రసము, సువర్ణభస్మము, వెలిగారము, శుద్ధిచేసిన వత్సనాభము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, శుద్ధిచేసిన ఉష్ణైత్తవిత్తులు, శుద్ధిచేసిన గంధకము, తామ్రభస్మము, చాతుర్జాలఘ్నములు, శంఖభస్మము, మాకేడుపండులోనిగిజరు, కమ్పూరములు వీనినన్నియు సమముగచేర్చి ఖల్వమునందునిచి గుంటగలగ రాకురసముచే నొకదినము మర్దించి గురిగింజలంతమాత్రముజేసి రెండుగురిగింజలంత తేనెతోగాని నెయ్యితోగాని రం దినములు పుచ్చుకొనిన ఆప్లవీత్తము, కూల, పంచగుల్మములు, పంచకౌసలు, గ్రహణీరోగము, భయంకరమగు ఎక్కిళ్లు, ఉదావర్తము, యాప్యరోగములు, సర్వరోగములు, త్తయ ఇవియన్నియు నివర్తించు.

— ౨౦ రసామృతము ౨౦ —

త్రికటు త్రిఫలా ముస్తా విడంగం చిత్రకం తథా. 40

ఏషాం సంఘాత్రితానాం తు ప్రత్యేకం తు పలం భవేత్,

కర్షద్వయం గంధకస్య తదర్థం పారదస్య చ. 41

విడాలపదమాత్రం తు లిహ్యోత్తన్న ధుసర్పిషా,

శీతోదకం చానుపి బేత్క్రమాద్ధవ్యం పయస్తథా. 42

ఆప్లవీత్తం చాగ్నిమాంద్యం పరిణామరుజం తథా,

కామిలాపాండురోగం చ హన్యాదేతద్రసామృతమ్. 43

తా. త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, తుంగముస్తలు, వాయువిడంగము, చిత్రములము వీనిని సమముగ ఒకపలమువంతునచేర్చి చూర్ణించి శుద్ధిచేసినగంధకము ౨ కర్షములు, శుద్ధిచేసినపాదరసము ౧ కర్షము వీనినన్నియు నేకముగకలిపి చూర్ణించి యీచూర్ణమును విడాలపదమాత్రము తేనెతోగాని నేతితోగాని నాకి శీతోదకముగాని లేక ఆపుపాలనుగాని పుచ్చుకొనిన ఆప్లవీత్తము, అగ్నిమాంద్యము, పరిణామకూల, కామిల, పాండురోగము, ఇవియన్నియు నివర్తించు.

— ౨౧ ఆప్లవీత్తమునకు మహాస్రాణేశ్వర రసము ౨౧ —

గంధమథ్రం సమం సూతం వారాహీరసమర్చితమ్,

హంసపాదీరసేనాపి మర్దయేత్ప్రీదినం మృదు. 44

కాచకూప్యంతరే ఊష్ణా తస్తుఖం చ నిరుధ్య చ,

పాచయేద్ద్యౌలుకాయంత్రే తథా యామచతుష్టయం. 45

సాంగశీతలమూదాయ మర్దయేదేభిరాషణైః,

- పంచకోలం త్రికక్షారం జీరకద్వయదీప్యకే. 46
- మరీచాఃపంచలవణం గుగ్గులుశ్చవిషద్వయమ్,
త్రిజాతకం లవంగం చ వరా రాస్నాశ్వగంధికా. 47
- జంబీరార్ద్రకభృంగాణాం రసై స్సంమర్దయేత్ప్రథక్,
సప్తరాత్రం తతో గుంజామ్రమాణం వటకీకృతమ్. 48
- తత్తద్ద్రోగానుపానేన సేవయేత్సర్వరోగజిత్,
సన్నిపాతమభిన్యాసం ధనుర్వాతం చ తాంద్రికమ్. 49
- కాసశ్వాసాగ్నిమాంద్యానిపాండుకామిలవీనసాః,
శోఫం గుల్మంత తథార్కాంసి క్షయం చ గ్రహణీగదాః. 50
- జ్వరకుష్ఠప్రమేహాంశ్చ నాశయేన్నాత్త సంశయః,
సర్వేషాం పిత్తరోగాణాం మహాప్రాణేశ్వరో రసః. 51

తా. శుద్ధిజేసినగంధకము, అభృకభస్మము, శుద్ధిజేసినరసము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోవైచి, నేలతాడిగడ్డ, హంససాదియాకు వీనిరసములతో మూడుదినములు మెత్తగమర్దించి, గాజుకుప్పెయందునిచి దానిముఖమును బంధించి, వాలుకొయంత్రమునందు నాలుగుయామములువండి, సాంగకీతలమునదీసి అందు సిప్పళ్లు, మోడి, చవ్వము, చిత్రమూలము, శొంతి, సర్దక్షారము, యవక్షారము, బలి గారము, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, ఓమము, మిరియాలు, పంచలవణములు, శుద్ధిజేసిన మహీసాక్షిగుగ్గిలము, శుద్ధిజేసినసాళి, ఆతివస, లవంగపట్ట, ఏలకులు, లవంగపత్రి, లవంగములు, త్రిఫలములు, సన్నరాస్న, పెన్నేరుగడ్డ వీనిచూర్ణము ప్రతిదానిని రసమునకు సమముగకలిపి, నిమ్మపండ్లు, అల్లము, గుంటగ్గలగర వీనిరసములచే ప్రతి దానితో 2 దినములు భావనజేసి, గురిగింజలంత మాత్రలుజేసి, అనుపానవిశేషముగ రెండుమాత్రలు పుచ్చుకొనిన సన్నిపాతము, అభిన్యాసము, ధనుర్వాతము, తాంద్రికము, శ్వాసకౌసలు, అగ్నిమాంద్యము, పాండువు, కామిల, పీనస, వాపు, గుల్మము, మూలవ్యాధి, క్షయ, గ్రహణి, జ్వరము, కుష్ఠము, ప్రమేహము, ఆఘ్నపైత్యము మొదలగు సర్వపిత్తములు నివర్తించు.

— ౭౭ జంబీరాదిరసాయనము ౭౭ —

- జంబీరాణాం రసం ప్రస్థమైలేయం చ శతావరీమ్,
చించాపత్రం చార్ద్రకం చ కూళ్ళాండం చాపి ముద్గజమ్, 52
- నారికేళోదకం వాసాధాత్తీరంభామహాపదీః,
నాగరంగం మాతులుంగం ప్రత్యేకం కుడవద్వయమ్. 53

లవంగం నాగరం కన్యాపత్న్యాజాజీద్వయం తృటి,
యస్తీతాళీసపత్రం చ జీరకంకణమూలకమ్. 54

కృష్ణా రాన్నా విడంగం చ ఖర్జూరం నాగకేసరమ్,
ఉశీరముత్పలం ద్రాక్షా చందనం నాగవల్కలమ్. 55

ద్విప్రస్థం శర్కరాచైవ ఘృతప్రస్థం వినిక్షిపేత్,
క్షౌద్రప్రస్థం చ విపచేద్భక్షయేచ్ఛ రసాయనమ్. 56

పిత్తోన్నాదం రక్తపిత్తం కార్మ్యం చాపి వినాశయేత్,
అపస్వారం పాండురోగం పిత్తావరణకామిలే. 57

జిహ్వస్తంభం నేత్రరోగం మేహవ్యాధివినాశయేత్,
మేఘాబుద్ధికరం స్థాల్యశుక్లవృద్ధికరం తథా. 58

పూజ్యపాదేన కథితం జంబీరాదిరసాయనమ్,

తా. నిమ్మపండ్లరసము ౧ ప్రస్థము, కూతూరుబుడమరసము, పిల్లితేగలరసము
చింతాకురసము, అల్లపురసము, బూడిదగుమ్మడికాయరసము, నల్ల పెసరకట్టు, టెంకొ
యనీళ్లు, అడ్డసరపాకురసము, ఉశిరికెపండ్లరసము, అరటిపండ్లరసము, శొంఠి
రసము, నారింజపండ్లరసము, మాదీఫలరసము వీనిని ప్రత్యేకము ౨ ఖరడుపములు,
చక్కెర ౨ ప్రస్థములు, ఆవునెయ్యి ౧ ప్రస్థము వీనినన్నియు చేర్చి రసాయన
పాకముగవండి అందు అవంగములు, శొంఠి, సుగంధపాలచేళ్లు, కరక్కాయ, జీల
కఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, యాలకులు, ఆతింధుము, తాళిసపత్రి, మోడి, పిప్పళ్లు, దుంప
రాన్ను, వాయువిడంగములు, ఖర్జూరపండ్లు, నాగకేసరములు, వట్టివేళ్లు, కలవ
గడ్డలు, ద్రాక్ష, చందనము, అవంగపుచెక్క వీనినన్నియు ప్రత్యేకము పలము
వంతున చూల్చించివైచి, రసాయనపాకముగవండిదించి ౧ ప్రస్థము తేనెచేర్చి నేవించిన
పిత్తోన్నాదము, రక్తవైత్యము, కృశత్వము, ఆపస్వారము, పాండురోగము, పిత్తా
వరణము, కామిల, జిహ్వస్తంభము, నేత్రరోగము, మేహవ్యాధి వీనిని వళింపం
జేయుటయే గాక, మేధ, బుద్ధి, శరీరపుష్టి, శుక్లవృద్ధి వీనిని గలుగంజేయు,

— ౧౧ మహాఖండార్ద్రకము ౧౧ —

నిస్త్యచం ఛార్ద్రకం సూక్ష్మశకలాని చ కారయేత్. 59

తేషాం పలశతం గ్రాహ్యం ద్విప్రస్థే గోఘృతే పచేత్,
యావత్పాటలవర్ణం స్యాత్తావదాదాయ బుద్ధిమూఙ్. 60

ఖండోవాపి గుడశ్చైవ శర్కరా వా తదర్థకా,
యస్తీమూగధికామూలం మరిచం వంశరోచనా. 61

వరాళం ధనీకాజాజీలవంగం పత్రకేసరే,
జాతీఫలం తృటిశుంఠీమాంసీ ఖదిరచందనే. 62

చిత్రకోశీరధాత్ర్యశ్చవృద్ధిరేషాం క్రమాత్తతః,
బాణవేదాగ్నినేత్రేందుసంఖ్యయాచపలం షీపేత్. 63

వృష్యం బృంహణమామఘ్నం పాండుశూలజ్వరాపహమ్,
శోఫకామిలకాసఘ్నం శ్వాశపీనసగుల్మనుత్. 64

అగ్నిదీపనమన్నేచ్ఛాం కరోత్యఖిలరోగజిత్,
మహాఖండాద్ద్రాకం నామ ధన్వంతరిముఖోదితమ్. 65

తా. పాట్టుతీసినఅల్లము ౧౦౦ పలములు చిన్న ఖండములుగాజేసి అందు ఆవు నెయ్యి ౪౦ పలములు వైచి వీనిని గౌరవర్ణముగుపర్యంతముచేయించి, పిదప కలకండ లేక పాతబెల్లము లేక చక్కెర ౭౦ పలములువైచి కలిపి, అందు ఆతిమధురము, పిప్పళ్లు, మోడి, మిరియాలు ఇవి * ప్రత్యేకము ౫ పలములు, వెదురుప్పూ, తాళిన పత్రి, ధనియాలు, జీలకఱ్ఱ ఇవి ప్రత్యేకము ౪ పలములు, అవంగములు, ఆకుపత్రి, నాగకేసరములు, జాజికాయ ఇవి ప్రత్యేకము ౩ పలములు, ఏలకులు, శొంఠి, జటా మాంసి, చంద్రచావ ఇవి ప్రత్యేకము ౨ పలములు, శ్రీగంధము, చిత్రమూలము, వట్టివేళ్లు, ఉశిరికెవోలుపు ఇవి ప్రత్యేకము ౧ పలము వీనినిన్నిటిని చూర్ణించివైచి కలియబెట్టిదించిన నిది ఘృతమిశ్రమగు నొక చూర్ణరూపముగ గనుపడును. దీనిని, ప్రాతస్నాయంకాలములయందు తులము చొప్పునసేవించిన, ఆమము, పాండువు, శూల, జ్వరము, వాపు, కామిల, దగ్గు, ఉబ్బసము, పీనస, గుల్మము, సర్వరోగములు, పితృము వీనిని నివర్తింపజేయుటయేగాక, వృష్యము, బృంహణమునై, అగ్నిదీప్తి, అన్నమునందలియిచ్చ వీనిని గలగంజేయు, ఇది ధన్వంతరిచే వచింపబడిన మహా ఖండాద్ద్రాక రసాయనమనంబడు.

—ఆ ఖండపిప్పలికాదిలేహ్యము లు—

పిప్పల్యాః కుడవం చూర్ణం ఘృతస్య కుడవద్వయమ్,
పలషోడశకం ఖండాచ్ఛతావర్యాః పలాష్టకమ్. 66

శివాయాస్ఫురసస్యాపి పలషోడశకం మతమ్,
క్షీరప్రస్థద్వయే పక్త్వాలేహీభూతేత్ర నిషీపేత్. 67

త్రిజాతకాభయాజాజీ ధాన్యముస్తాశినాతుంగాః,
వేతేషాం కారికం చూర్ణం కర్ణార్ణం కృష్ణజీరకమ్. 68

* ఈభాగకల్పన సంప్రదాయసిద్ధమైనదని యురగవలెను.
వైద్యచింతామణి II—22

నాగరం నాగకం జాతీ ఫలం సమరిచం హిమమ్,

దత్వా ఫలత్రయం ఔద్రం స్నిగ్ధభాండే వినిక్షిపేత్. 69

ప్రాతర్యథాబలం లిహ్యేదన్లుసిత్తప్రశాన్తయే,

హృల్లాసారోచకచ్చర్దిపిపాసాదాహనాశనమ్. 70

తా. పిప్పలిచూర్ణము ౪ పలములు, నెయ్యి ౮ పలములు, కలకండ పొడి ౧౬ పలములు, చల్లపిల్లిగడ్డలచూర్ణము ౮ పలములు, ఉళిరికెపండ్లరసము ౧౬ పలములు, ఆవుపాలు ౨ ప్రస్థములు వీనినన్నియు నేకముగ చేర్చి లేహ్యసాకముగ వండి, అందు లవంగచెక్క, ఏలతులు, లవంగపత్రి, కరక, జీలకఱ్ఱ, ధనియాలు, తుంగముస్తలు, ఉళిరికెవొలుపు, వెదురుపళ్ళ వీనిని ప్రత్యేకము ౧ కర్షము, నల్లజీలకఱ్ఱ, శొంఠి, నాగకేసరములు, జాజికాయ, మిరియాలు, పచ్చకర్పూరము వీనిని ప్రత్యేకము అర్ధకర్షమువైచి వీనినన్నిటిని కలిపి దించి తేనె ౪ పలములుచేర్చి, స్నిగ్ధభాండమునందునిచి, ప్రాతఃకాలమున సేవించిన ఆప్లపిత్తము, హృల్లాసము, అరుచి, వాంతి, దప్పి, తాపము ఇవి నివర్తించు.

— నారికేళఖండపాకము ౧ —

కుడవమితమిహ న్యాన్నారికేళం సుషిష్టం పలపరిమితసర్పిః పాచితం

తుల్యఖండమ్,

నిజబలఙ్గదమేత త్రస్థమాత్రే విపక్వం గుడవదధ సుశీతే శాణ

మాత్రం క్షిపేచ్చ.

71

ధాన్యాకపిప్పలిపయోదతుగాద్విజీరైస్సాకం త్రిజాతమిభకేశర

కంవిచూర్ణ్య,

హస్త్యన్లుసిత్తమరుచిం క్షయమస్తపిత్తం శూలం వమిం సకల

పౌరుషకారి వుంసామ్. 72

తా. నాలుగుపలముల కొబ్బెరనునూరి, పలమాత్రమునెయ్యివైచి వేయించి సముముగ కలకండచేర్చి అందు టెంకాయనీళ్లను ౧ ప్రస్థమువైచి, గుడపాకముగ వండి చల్లార్చి అందు ధనియాలు, పిప్పళ్ళు, తుంగముస్తలు, తపక్షిరి, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, లవంగచెక్క, యాలతులు, లవంగపత్రి, నాగకేసరములు ఇవి ప్రత్యేకము ౧ శాణమువంతున చూర్ణించివైచి కలియబెట్టి, స్నిగ్ధభాండమునందునుచుకొని సేవించిన ఆప్లపిత్తము, అరుచి, క్షయ, రక్తపిత్తము, కూల, వాంతి వీనిని నివర్తించు శ్రేయఃకరము, ధాతువృద్ధిని గలగంజేయు.

— ౧౭ ద్రాక్షాదిగుటికలు ౧౬ —

ద్రాక్షాపఘ్నే సమే కృత్వా తయోస్తుల్యాం సితాం క్షీపేత్,
సంకుట్యాక్షద్వయమితాం వటికాం కారయేద్భిషక్. 73

తాం ఖాదేదప్లుపిత్తానో హృత్కంఠదహనాపహామ్,
తన్నూర్భామమందాగ్నినాశినీం చామవాతహామ్. 74

తా. ద్రాక్ష, కరక్కాయ, ఇవి సమభాగములు, వీనికి సమముగ చక్కెర వైచినూరి, రెండుఅక్షములయూత్రము, వటికలుజేసి భక్షించిన, ఆమ్లపిత్తము, హృదయము, కంఠము, వీనియందలి మంట, దప్పి, గొప్పమూర్ఛ, భ్రమము, మందాగ్ని, ఆమవాతము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౮ శతావరీఘ్నతమ ౧౯ —

శతావరీమూలకల్కే ఘ్నతప్రస్థం పయస్సమమ్,
పచేన్నృద్వగ్నినా సమ్యక్ క్షీరం దత్త్వా చతుస్థణమ్. 75

నాశయేదప్లుపిత్తం చ వాతపిత్తోద్భవాన్ గదాన్,
రక్తపిత్తం తృషాం మూర్ఛాం శ్వాసం సంతాపమేవ చ. 76

తా. నీరుపుష్కము, పిల్లపీచరదుంపలకల్కము ౧ ప్రస్థము, ఆవునెయ్యి ౧ ప్రస్థము, మంచి ఆవుపాలు నాలుగుప్రస్థములు వీనిని నేకముగ జేర్చి ఘ్నతపక్వముగకొచి, ప్రాతఃకాలమున పుచ్చుకొనిన, ఆమ్లపిత్తము, వాతపిత్తరోగములు, రక్తపిత్తము, దప్పి, మూర్ఛ, శ్వాస, సంతాపము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౯ ద్రాక్షాదిఘ్నతమ ౨౦ —

ద్రాక్షాభయాశక్రపటాలపత్తైస్సోశీరధాత్రీయవచందనైశ్చ,
త్రాయన్తికాపద్మకైరాతధాన్వైః కల్లైః పచేత్సర్పిరుపేతమేభిః 77

భ్రంజీతమాత్రాం సహభోజనేన సర్వంతు పానే హ్యమృతోపమంచ,

తా. ద్రాక్ష, కరక, కొడిశపాల, చేదుపొట్ల ఆకు, వట్టివేళ్లు, ఉశిరికవొలుపు, యవలు, చందనము, కలుగ్రామగ, తామరకొండలు, సీమశేలకము, ధనియాలు, వీనిని కల్కముజేసి, అందు నెయ్యిచేర్చి ఘ్నతపక్వముగవండి, భోజన మధ్యమునందు నేవించిన, అమృతతుల్యముగ సుండుటయే గాక, ఆమ్లపిత్తము నివర్తించు.

— ౨౦ ఆమ్లపిత్తపశ్యములు ౨౧ —

యవగోధూమముద్గాశ్చ పురాణా రక్తశాలయః. 78
జలాని తప్తశీతాని శర్కరామధునక్తవః,

కర్కాటకం కారవేల్లం రంభాపుష్పం చ వాస్తుకమ్. 79

వేత్త్రాగం వృద్ధకూష్మాండం పటోలం దాడిమం తథా,
పానాన్నాని సమస్తాని కఫపిత్తహారాణి చ. 80

ఆమ్లపిత్తమయే నిత్యం సేవితవ్యాని మానవైః,

తా. యవలు, గోధుములు, పెసలు, పాతయెఱ్ఱవడ్లబియ్యము, కాచిచల్లార్చిన నీళ్లు, శర్కర, తేనె, పేలపిండి, చేదుదోసకాయ, కాకరకాయ, ఆరటిపువ్వు, వాస్తువమసుకాక భేదము, ప్రబ్బలిమొలకలు, ముదురుగుమ్మడికాయ, బొట్లకాయ, దాడింబపండు, కఫపిత్తనివర్తకములగు అన్నపానాదులు, ఇవి ఆమ్లపిత్తరోగమునందు పథ్యములు.

అపథ్యములు

వమివేగం తిలామ్మానికుళ్లుత్థాధికభక్షణమ్ . 81

అవిదుగ్ధం చ ధాన్యామ్లం లవణామ్లకటూని చ,
గుర్వన్నం దధిమద్యం చ వర్జయేదమ్లపిత్తవాక్. 82

తా. వమనవేగము, నువ్వులు, పులుసువస్తువులు, ఉలవలు, ఇవి యొక్కవగా దినుట, గొట్టెపాలు, ధాన్యామ్లము, ఉప్పు, పులుసు, కౌరము, గురుకరమగు అన్నము, పెరుగు, మద్యము వీనిని ఆమ్లపిత్తరోగి విడువవలయు.

ఇతి క్రిమదాప స్తంబనూత్ర కులసు ధార్ణవపూర్ణసుధాకర, శ్రీవత్సగోత్ర తిలక
సకలవిద్యాప్రవీణ, శ్రీమదమరేశ్వరభట్టారకప్రియతనూజ, భైషజ్య
విద్యాపారీణ, సకలపాండిత్యప్రవీణ, శ్రీమదింద్రకంఠవల్లభా
చార్యవీరచిత, వైద్యచింతామణి, వాతరక్త, ఉర్రు స్తంభ,
అనువాత, శీతపిత్త, ఆమ్లపిత్తరోగ ప్రకరణంనామ
త్రయోదశోవిలాసః.

అజీర్ణ ప్రకరణమ్.

అగ్నిమాంద్య కర్త విపాకము

మందోదరాగ్నిర్భవతి సతి ద్రవ్యేన నిత్యకృత్,
ప్రాజాపత్యత్రయం కృత్వా భోజయేత్సశతం ద్విజాకా. 1

తా. ద్రవ్యముగలిగియుండియు, వైశ్యదేవాది నిత్యకృత్యములంజేయని మను

జానికి, అగ్నిమాంద్యరోగముజనించు, అది నివర్తించుటకై ప్రాజాపత్యకృచ్ఛిప్రయములంజేసి నూరుగురు బ్రాహ్మణులకు, అన్నంబిడవలయు.

◀ ౧ పారాశర్యాభిప్రాయము ౧ ▶

గోమాంసభక్షకో మందజత రాగ్నిర్భవేన్నరః,
ప్రాజాపత్యం చ రేత్కృచ్ఛిమతికృచ్ఛిం తథైవ చ. 2
అగ్నిమంత్రం జపేన్నిత్యం శ్రీసూక్తంచ విచక్షణః,

తా. గోమాంసమును భక్షించినవానికి, అగ్నిమాంద్యరోగము జనించు. తన్నివారణకై ప్రాజాపత్యకృచ్ఛిము, అతికృచ్ఛిము, వీనినిజేసి (అగ్నిరస్మితి) అను మంత్రమును, శ్రీసూక్తమును, జపించవలయు.

◀ ౨ కర్తవిపాకసంగ్రహము ౨ ▶

అకారణం గరం దత్వా ప్రమారయతి యః పునః. 3
సమందాగ్నిర్భవే దేవ మృతకల్పశ్చ జాయతే,
యాతే రుద్రేణ సూక్తేన చరుం చ జాహుయాద్భ్రతమ్. 4
అష్టోత్తరశతం సమ్యక్ తత్సాపస్యాపనుత్తయే,
తామగ్నివర్ణామితి చ జపేత్సూక్తం సహ స్రకమ్. 5
భోజయేద్బ్రాహ్మణాక్ సమ్యక్ త్వారింశత్సృభి భవేత్,

తా. నిష్కారణముగ నొకనికి విషము బెట్టిజంపినవాడు, అగ్నిమాంద్యరోగముగలవాడై మృతసమానుడుగ జనించుగాన (యాతేరుద్ర, అనుసూక్తముచే) చర్యాజ్యములతో అష్టోత్తరశతహోమమునుంజేసి, పిదప (తామగ్నివర్ణం) అను ఋక్మును వెయ్యిమార్లుజపించి, నలుబదిబ్రాహ్మణులకు భోజనంబిడిన తద్దోషము నివర్తించు.

◀ ౩ జతరాగ్నిచాతుర్విధ్యము ౩ ▶

మంద స్తీష్ణోతివివమస్సమశ్చేతి చతుర్విధః. 6
కఫవిత్రానిలాధిక్యాత్తత్సామ్యాజ్జాతరోఽనలః,

తా. కఫాధిక్యమువలన మోంద్యావస్థగల మందాగ్నియనియు, పీష్టాధిక్యమువలన, తీష్ణావస్థగల తీష్ణాగ్నియనియు, వాతాధిక్యమువలన, విషయావస్థగల విషయాగ్నియనియు, ఈమూటియొక్క సమత్వమువలన, సమావస్థగలసమాగ్నియనియు, ఇటుల జాతరాగ్నికి నాలుగు ఆవస్థలవలన నాలుగుపేరులుగలవని యెరుంగవలయు.

◀ ౪ అగ్నిమాంద్యస్వరూపము ౪ ▶

విషమో వాతజాక్ రోగాక్ తీక్ష్ణః పిత్రనిమిత్తజాక్. 7

కరోత్యగ్నిస్తథా మందో వికారాన్కఘసంభవాః,

తా. విషమాగ్ని, వాతమువలన జనించు ౮౦ వాతరోగములను ఇతరములుగ నుండు సామాన్యరోగములనుగాని, జ్వరాతిసారాదికమునుగాని గలుగజేయు తీక్ష్ణాగ్ని పిత్తమువలన జనించు ౮౦ రోగములలో ఓష, చోషాదిరోగములలో దేనినైనను గలుగజేయు. మరియు మందాగ్ని, కఘమువలన జనించు ౨౦ రోగములలో ఆలస్యాదికరోగములను గలుగజేయు.

సమాగ్నిద్విలక్షణము ౧౯

సమాసమాగ్నే రశితామాత్రా సమ్యగ్విపచ్యతే. 8

స్వల్పాపినై వ మందాగ్నే ద్విషమాగ్నేస్తు దేహినః, 9
కదాచిత్పచ్యతే సమ్యక్కదాచిన్న విపచ్యతే.

మాత్రాతిమాత్రాప్యశితా సుఖం యస్య విపచ్యతే, 10
తీక్ష్ణాగ్నిరితి తం విద్యాత్సమాగ్నిశ్రేష్ఠ ఉచ్యతే.

తా. సమాగ్నియందు సమాసమాత్రగా భక్షించిన అన్నాదులు బాగుగ పచనంబగు, మందాగ్నియందు స్వల్పముగ భక్షించినను పక్వముగాకయుండు, విషమాగ్నియం దొకప్పుడు భక్షించిన బాగుగ పచనంబై మరియొకపుడు పచనముగాకయుండు. తీక్ష్ణాగ్నియందు మిక్కిటముగ భక్షించినను, వేగముగ పచనంబగు, గావున సర్వాగ్నులలో సమాగ్నియే శ్రేష్ఠంబుగనుండు (భస్మకమనునగ్ని తీక్ష్ణాగ్నికి వ్యతిరీక్రము. మిక్కిలి తీక్ష్ణాగ్నియే భస్మమును పేరవిలసిల్లునని చరకమునందు జెప్పంబడియె.) అడలులనివ.

భస్మక లక్షణము ౨౦

నరే క్షీణకఘే పిత్తం కుపితం మారుతానుగమ్, 11
స్వోష్ణణా పాచకస్థానే బలమగ్నేః ప్రయచ్ఛతి.

తదా లబ్ధబలో దేహం రూక్షయేత్సానిలోనలః, 12
అభిభూయ పచత్యన్నం తై య్యోదాశు ముహుర్ముహుః.

పక్త్యాన్నం సతతో ధాతుా శోణితాదీన్నచత్యపి, 13
తతో దౌర్బల్యమాతంకం మృత్యుం చోపానయేత్పరమ్.

భుక్తేన్నే లభతే శాంతిం జీర్ణమాత్రే ప్రతామ్యతి, 14
తృట్కాసదాహమోహోస్సుర్వ్యాధయోత్యగ్నిసంభవాః.

తా. మనుజునికి కఘముక్షయించుటవలన పిత్తము ప్రకోపించి, వాతముతో గలసి, తనవేడిమిచే పాచస్థానమును జేరిన అగ్నికి బలమునగులుగ జేయుచుండ, ఆ

యగ్ని వాతసహాయమువలన బలిష్ఠమైనదై, శరీరమునకు వేడినినిగలుగంజేయునుమరియు, అగ్ని వేగమువలన భక్షించినయాహారమును కీఘ్రముగపక్వమునుంజేసి పిదప, రక్తాది గాతువులసహితము మాటిమాటికి దహింపుచుండుగాన, సత్వహాని, అనేకరోగములు తుదికిమరణము, ఇవి గలుగు. మరియు, నాహారము పక్వమైనతోడనే మరల భుజించిన, ఆస్థాయకరముగనుండు. అన్నముజీర్ణించినతోడనే, మూర్ఛనుజెందు, ఈయ త్యగ్నివలన, దప్పి, దగ్గు, దాహము, మోహము ఇవి గలుగు (దీనినే, త్రిష్టాగ్ని యనియెదరు.)

ఆధ్ధానం శిరసో జాడ్యం సైమిత్యం ఛర్ద్యరోచకే,
అలస్యమాస్యవై వర్ణ్యం సర్వం చై వాగ్నిమాంద్యజమ్. 15

తా. కడుపుబ్బరము, తలనొప్పి, శరీరము మొద్దుబారియుండుట, వాంతి, ఆరుచి, అలస్యము, ముఖవివృత్త్యము ఈలక్షణములన్నియు అగ్నిమాంద్యమువలన జనించునని యెరుంగవలయు.

◀ ౧౦ అ జీ ర్ణ భే ద ము లు ౧౦ ▶

అమం విదగ్ధం విష్టబ్ధం కఫసిత్రానిలై ప్రీతిభిః,
అజీర్ణం కేచిదిచ్ఛంతి చతుర్థం రసశేషతః. 16

అజీర్ణం పంచమం కేచిన్నిర్దోషం దినపాకి చ,
వదంతి షష్ఠం చాజీర్ణం ప్రాకృతం ప్రతివాసరమ్. 17

తా. కఫము, పీత్తము, వాతము, వీనివలన, వరుసగా ఆమాజీర్ణము, దగ్ధా జీర్ణము విష్టభాజీర్ణము అని మూడువిధంబులుగ జనించు. మరియు భుజించిన, ఆహార రసశేషములవలన, నాలవయజీర్ణముజనించునని కొందరు వచించెదరు. ఒక రాత్రి, బగళ్లయందు పచనముగునపుడు, కడుపుఉబ్బరము మొదలగునవి లేకయుండిన, అయిదవ అజీర్ణమని, కొందరువచించెదరు. మరియు, ప్రతిదినము, స్వాభావికముగ, అనగా వికృతజన్యము గాకయుండునది, ఆరవ అజీర్ణమని, కొందరువచించెదరు. భుజించిన యన్నముపచనంబగుటకు, సుశ్రుతమునందు జెప్పంబడియుండెడి, కొన్ని ఆచారములను, ప్రతిరోజుదప్పక నాచరించవలయునని చెబుకొనునమిత్రము, యీ గూర్చవయజీర్ణము జెప్పబడియె. అవి ఎవ్వియనిన శ్లో॥ భుక్తాశతపథంగచ్చే ద్వామహాశ్చ్యేనసంవిశేత్ । శబ్దరూపరసస్పర్శగంధాంశ్చమనసఃప్రియాకా । భుక్తవాసువ సేవేతశేనాన్నంసాధు త్పాతి ॥ అనగా, భోజనముజేసిన పిదప, 100 అడుగులదూరము నడచి, పిదప యెడమపార్శ్వముగ శయనించుట, మనస్సుకుయిష్టముగు, శబ్ది, స్పర్శగంధాదులను సేవించుట, వీనిచే, అన్నము, బాగుగ పచనంబగు.

అక్షిర్ణమునకు కారణము ౧౭

అత్యంబుపానాద్విషమాశనాచ్చ సంధారణాత్స్వప్నవిపర్యయాచ్చ,
కాలేపి సాత్త్వ్యం లఘు చాపి భుక్తమన్నం న పాకం భజతే నరస్య. 18
ఈర్ష్యాభయక్రోధపరిషీతేన లుభేన శుద్ధైస్యనివీడితేన,

ప్రద్యేషయుక్తేన చ సేవ్యమానమన్నం న సమ్యక్ప్రపాకమేతి. 19

తా. మిగుల ఉదకపానముజేయుట, అకాలమునందుభోజనముజేయుట, మల
మూత్రాదివేగములనడ్డగించుట, పవటియందునిద్రించుట, రాత్రిమేల్కొనుట ఇట్టి
కారణములవలన, భోజనకాలమునందు, స్నిగ్ధోష్ణాదియుక్తంబై, శరీరప్రకృతికి అను
గుణ్యంబై, చులకనగనుండు అన్నముభుజించినను, బాగుగపచనము జెందకుండు.
మఱియు ఈర్ష్య, భయము, క్రోధమువీనియొక్క వ్యాప్తివలన, లోభము, శోకము,
వైస్యము, వీనియొక్కపీడవలన, క్రోధయుక్తుడుగనుండువాడు, భక్షించిన అన్నము,
బాగుగపచనము గాకయుండు. (మరియు ఈర్ష్య, భయ, క్రోధాదులు, మానసిక
దోషాక్షిర్ణవిషయమై జెప్పబడియున్నవని) కొందరు వచించెదరు.

అమాక్షిర్ణలక్షణము ౧౮

తత్రామే గురుతోత్లేదశ్శోభో గండాక్షీకూటగః,
ఉద్ధారశ్చ యథాభుక్తమవిదగః ప్రవర్తతే. 20

తా. శరీరమునందుబరువు, ఉత్లేదము, చెక్కిళ్లు సేత్రములు వీనియందు
వాపు, భోజనముజేసినవానివలె తేనుపులు, ఇట్టి లక్షణములుగలది, అమాక్షిర్ణమని
యెఱుంగవలయు.

విదగ్ధాక్షిర్ణలక్షణము ౧౯

విదగ్ధే భ్రమత్పిష్టా ర్ఘాః పితౄచ్చ వివిధా రుజః,
ఉద్ధారశ్చ సధూమామ్లః స్వేదో దాహశ్చ జాయతే. 21

తా. భ్రమ, దప్పి, మూర్ఛ, పిత్తమువలన నానావిధపిష్టాచోషాదికపీడ,
ధూమయుక్తముగ పులునుగ తేనుపులు, శరీరమునందుచెనుట, దాహము, ఇట్టి లక్షణ
ములుగలది, విదగ్ధాక్షిర్ణమని యెఱుంగవలయు.

విష్ణుభాక్షిర్ణలక్షణము ౨౦

విష్ణుభే శరాలమాధ్లానం వివిధా వాతవేదనాః,
మలవాతాప్రవృత్తిశ్చ స్తంభో మోహణోంగపీడనమ్. 22

తా. శూల, కడుపుబ్బరము, పలువిధములగు తోదభేదాది రూపవాతవేదనలు,

మలము వాతము ఇవి బంధించుట, శరీర స్తుంభన, మోహము, అంగపీడ, ఇట్టి లక్షణములుగలది, విష్టభ్రాజీర్ణమని యెరుంగవలయు.

—౧౭ రసశేషజీర్ణలక్షణము ౧౬—

రసశేషేన్నవిద్యేషో హృదయాగుద్ధిగౌరవైః,

తా. అన్న ద్వేషము, హృదయమునందు, అస్వస్థత, శరీరగురుత్వము, ఇవి గలది, రసశేషజీర్ణమని యెరుంగవలయు.

—౧౮ ప్రకారాంతరమున వాతాజీర్ణలక్షణము ౧౭—

విష్టంభో వమనం భ్రాంతిర్వృద్ధాహః పూతిగంధితా. 23

ముఖే శోషస్త్రవౌర్విశ్చ వాతాజీర్ణస్య లక్షణమ్,

తా. మలబద్ధము, వాంతి, భ్రమ, రొమ్ముచుండుమంట, మాఖమునందు దుగ్ధం ధము, శోష, దప్పి, పీడ ఇవి గలిగిన, వాతాజీర్ణమని యెరుగవలయు.

—౧౯ పిత్రాజీర్ణలక్షణము ౧౮—

రేచనం జఠరేశూలం వమనం చ ముహూర్తుహుః. 24

హస్తపాదాతిసంకోచః సైత్రాజీర్ణస్య లక్షణమ్,

తా. విరేచనము, కడుపుయందుశూల, పలుమారువాంతి, హస్తపాదముల యందు సంకోచము, ఇవి గలిగిన పిత్రాజీర్ణమని యెరుగవలయు.

—౨౦ శ్లేష్మాజీర్ణలక్షణము ౧౯—

వాంతిర్భ్రాంతిర్ముఖే స్వేదో జడతా శీతతా తథా. 25

కాష్ఠవజ్జాయతే దేహః కఫాజీర్ణస్య లక్షణమ్,

తా. వాంతి, భ్రమ, ముఖమునందు చెమట, జడత్వము, శీతత్వము, శరీరము కఱ్ఱలవలె నుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది, శ్లేష్మాజీర్ణమని యెరుగవలయు.

—౨౧ అజీర్ణోపద్రవములు ౨౦—

మూర్ఛాప్రలాపో వమధుః ప్రనేకస్పదనం శ్రమః. 26

ఉపద్రవా భవంత్యేతే మరణం చాప్యజీర్ణతః,

తా. అజీర్ణమునమూర్ఛ, విరుద్ధసంభావణ, వాంతి, నోటియందుగుకూరట, శరీరశైథిల్యము, బడిలిక, ఇట్టి యుపద్రవములుగలిగియుండుట. మరియు, అజీర్ణము మిగుల ప్రకోపించుటవలన, మరణము సగా గలుగు.

—౨౨ అజీర్ణమునకు ముఖ్యకారణము ౨౧—

అనాత్మవంతః పశువద్భుంజంతే యేఽప్రమాణతః. 27

వైద్యచింతామణి II—23

రోగానికస్య తే మూలమజీర్ణం స్రాష్నువంతి హి,

తా. మిగుల ఆశచే జ్ఞానహాస్యడై పశువువలె మిగుల భుజించుటవలన, అన్ని రోగములకు మూలమగు అజీర్ణరోగము జనించు.

— ౧౯ విషూచీలక్షణము ౧౯ —

వివిధై ర్వేదనాభేదై ర్వాయుర్వై భృశకోపితః. 28
సూచీభిరివ గాత్రాణి విధ్యతీతి విషూచికా,

తా. వాతము, మిక్కుటముగ ప్రకోపించుటవలన, పలువిధవేదనాభేదములు గలిగి, నూడులతో బొడుచునటుల, శరీరమును భేదించునది, విషూచియని తెలిసికొనవలయు.

— ౨౦ వాతవిషూచీలక్షణము ౨౦ —

తత్ర శూలభ్రమానాహ కంప స్తంభాదయోనిలాత్. 29

తా. కడునొప్పి, భ్రమ, కడుపుబ్బరము, శరీరమునందువణుకు, శరీర స్తంభనము, ఇట్టి లక్షణములుగలది, వాతవిషూచియని తెలిసికొనవలయు.

— ౨౧ పిత్తవిషూచీలక్షణము ౨౧ —

పిత్తాజ్జ్వరోతిసారశ్చ తంద్రాత్పృట్యలపాదయః,

తా. జ్వరము, అతిసారము, తంద్ర, దప్పి, వదరుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది, పిత్తవిషూచియని తెలిసికొనవలయు.

— ౨౨ శ్లేష్మవిషూచీలక్షణము పార్షి దాహచికిత్స ౨౨ —

కఫాచ్ఛర్ద్యంగగురుతావాక్సంగష్ఠీవనాదయః. 30

విషూచ్యామతివృద్ధాయాం పార్షి దాహః ప్రశస్యతే,

సదాహశ్చాపదాచైచనం విధివచ్ఛోపచారయేత్. 31

తా. వసువసుగుట, శరీరము బరువుగనుండుట, నోరుబంధింపబడి మాటలాడుటకు శక్తిలేకయుండుట, నోటజొల్లుకొండట, ఇట్టి లక్షణములుగలది శ్లేష్మవిషూచియని తెలిసికొనవలయు. మరియు, విషూచీమిక్కుటముగ వృద్ధి కెందిన, నుడిమలు మొదలు పాదములవరకురక్షణేసి, యథావిధిగ చికిత్సంజేయవలయు.

— ౨౩ విషూచ్యుపద్రవములు ౨౩ —

నిద్రానాశో రతిః కంఠోఽమూత్రాఘ్రాతో విసంజ్ఞతా,

అమీ ఉపద్రవాఘ్రోరా విషూచ్యాం పంచ దారుణాః. 32

తా. నిద్రాభంగము, ఏకదార్ధమునందిచ్చులేకయుండుట, వణుకు, మూత్ర

ప్రతిబంధము, మూర్ఖ, అనునీయెదును విషూచియందు దారుణోపద్రవములని తెలిసి
కొనవలయు.

అథ అసాధ్యవిషూచీలక్షణము ల్

శూలం విరేకవమనమానాహస్తృట్పుతాపసమ్,
విషూచ్యాంషట్ప్రకారేణ మృత్యురేవ న సంశయః. 33

తా. వైకెప్పబడిన, విషూచీరోగములలో, శూల, విరేచనము, వాంతి,
కడుపుబ్బరము, దప్పి, తాపము, అనునీ యారు ఉపద్రవములుగలిగియుండిన, నిశ్చ
యముగ మరణమును జెందు.

రసనదంతనఖాధరకృష్ణతానయనమజ్జనకంపమతిక్షయాః,
శ్రుతివినాశనకంశిథిలాంగతామరణకారణమేతి విషూచికామ్. 34

తా. నాలుక, దంతములు, గోళ్లు, పెదవులు, ఇవి నలుపుబారియుండుట,
నేత్రములుగుంటలుబడియుండుట, శరీరమువణుకుట, చెవుడు, స్పృతిదప్పియుండుట,
అయవములు శిథిలిములుగనుండుట, ఇట్టి లక్షణములు విషూచిరోగమున మరణమును
గలుగంజేయునవియని తెలియవలయు.

అథ అలసకలక్షణము ల్

కుక్షీరానహ్యతేత్ఫర్ణం ప్రతామ్యేత్పరికూజతి,
నిరుద్ధో మూరుతశ్చైవం కుక్షౌవుపరి ధావతి. 35

వాతవర్షోనిరోధశ్చ యస్యాత్ఫర్ణం భవేదపి,
తస్యాలసకమాచప్టే తృష్ణోద్ధారా తు యస్య చ. 36

తా. మిక్కిలికడుపుబ్బరము, మోహము, దీనమగుశబ్దము గలుగుట, అజీర్ణ
మువలన వాతము అధోముఖనిరోధముగలచై హృదయకంఠాదులయందు సంచరించుట,
వాతము, మలము, మిక్కిలి బంధింపబడుట, దప్పి, తేనువులు, ఇట్టి లక్షణములుగలది,
అలసకరోగమని యెఱుంగవలయు.

అథ దండాలసకలక్షణము ల్

వాయుః కంపభ్రమానాహ శూలాదీన్ప్రకరోతి చ,
పిత్తం జ్వరాతినారా చ దాహాదీన్నేదనాని చ. 37

న్యైష్ఠ్యాంగగురుతా ఛర్దిర్వాక్సంగ స్థీవనాని చ,
క్షుభ్ధాస్తేలనకేదోషాశ్చర్చ్యతీసార వర్జితాః. 38

కారకాస్తీవశూలాదేహోన్ప్రీతసస్పన్నిరోధకాః,

తిర్యగ్వాతాస్తనం స్తబ్ధౌ దండవత్తస్సంభయంతి చ.
 నదండాలసకస్త్యాజ్యః శీఘ్రం దేహవినాశకృత్,

39

తా. అలసకరోగమునందు, వాతమువలన, పలుకు, భ్రమ, కడుపుబ్బరము, శూల, మొదలగునవి జనించు, పిత్తమువలన జ్వరము, అతిసారము, తాపము మొదలగునవి, చెమట, ఇవిజనించు, శ్లేష్మమువలన, శరీరజడత్వము వాంతి, వాగ్బంధనము, నోటజొల్లు ఇవి జనించు. మరియు, అలసకరోగమునందు తుబ్బములగు వాతాది దోషములు, వాంతి, అతిసారము, ఇవిలేకనే, శూలాదులనుగలుగంజేయుచు నాడీ మార్గములను నిరోధించి, తిర్యగ్గమనముగలవై, దేహమును, దండమువలె, స్తంభింప జేయుగాన, దానిని, దండాలసకమనివచించెదరు. ఆ దండాలసకము, శీఘ్రముగ శరీరమును నశింపజేయుగాన, వైద్యులచే విడువందగు.

◀ విలంబికాలక్షణము ▶

దుష్టం తుభుక్తం కఫమారుతాభ్యాం ప్రవర్తతే నోర్ధ్వమధశ్చయస్యామ్.
 విలంబికాంతాంభృశదుశ్చికిత్సాస్యమాచక్షుతేశాస్త్రవిదగపురాణాః,

తా. కఫవాతములవలన, భుజించినయన్నము, దుష్టంబై, ఊర్ధ్వముగ గాని లేక ఆధోమార్గముగ గాని వెడలకుండున, విలంబికయని తెలిసికొనవలయు. దీనిని ఆయుర్వేదవేత్తలు, అసాధ్యమని వచించెదరు.

◀ అసాధ్యవిషూచీ అలసక లక్షణము. ▶

యశ్శ్యావదంతోష్ణసఖోల్పసంజ్ఞోవమ్యుర్ద్ధితోఽభ్యంతరయాతనేత్రః.
 త్కౌమస్వరస్పర్శవిముక్తసంధిర్యాయాన్నరోఽసౌపునరాగమాయ,

తా. దంతము, పెదవి, గోళ్లు, ఇవి నల్లనగుట, కొంచెము తెలివిగలిగియుండుట, వాంతి, నేత్రములు లోనికేగుట, హీనస్వరముకలుగుట, సర్వసంధులు శైథిల్యమును కెందుట, ఇట్టి లక్షణములుగల విషూచి, అలసక, రోగములుగల మనుజులు, మృతిని కెంచెదరు.

◀ అగ్నిముఖరసము ▶

సూతం గంధం విషం తుల్యం మర్దయేదార్ద్రక ద్రవైః 42

అశ్వత్థచించాపామార్గక్షౌరాక్షౌరా చ టంకణమ్,
 జాతీఫలం లవంగం చ త్రికటుత్రిఫలాసమమ్. 43

శంఖక్షౌరం పంచభాగం హింగు జీరం ద్విభాగకమ్,
 మర్దయేద్దమ్మయోగేన గుంజామాత్రా వటీ కృతా. 44

పాచనీ దీపనీ సద్యోఽజీర్ణశూలవిఘ్నాచికాః,
 హిక్కాం గుల్మం చోదరం చ నాశయేన్నాత్ర సంశయః. 45
 రసేంద్ర సంహితాయాం చ నామ్నా వహ్నిముఖో రసః,

తా. శుద్ధిజేసినరసము, గంధకము, నాళి, వీనిని సమముగ ఖల్వమునందునిచి, అల్లపురసముచే మర్దించి, పిదప, రావి, చింత, ఉత్తరేణు, వీనిఁకొరములు, యవఁకొరము, సర్లఁకొరము, వెలిగారము, బాజికొయలు, లవంగములు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, కరక, తాడి, ఉళిరికెలు, ఇవి సమముగాను శంఖభస్మము, ఆయిదుభాగములు, ఇంగువ, జీలకఱ్ఱి, ఇవి ౨ భాగములు, వీనినన్నియుచేర్చి, నిమ్మపండ్లు మొదలగు అమ్లవర్ణముతో మర్దించి, గుంజామాత్రము వటికలుజేసి పుచ్చుకొనిన దీపనపాచనములను గలుగజేయుటయే గాక, అజీర్ణము, శూల, విఘ్నాచిక, ఎక్కిళ్లు, గుల్మము, ఉదరము, వీనిని నశింపజేయు.

— ౨౭ అజీర్ణారిరసము ౨౭ —

శుద్ధసూతం గంధకం చ పలమానం పృథక్పృథక్. 46

హారితకీ చ ద్వీపలా నాగరస్త్రిపలః స్తృతః,
 కృష్ణా చ మరిచం తద్వత్సింఘాత్థం త్రిఫలం పృథక్. 47

చతుఃపలా చ విజయా మర్దయేన్నింబుక ద్రవైః,
 పుటాని సప్త దేయాని ఘృత్మధ్యే పునఃపునః. 48

అజీర్ణారిరయం ప్రోక్తస్సద్యో దీపనపాచనః,
 భక్షితేద్విగుణం భక్ష్యం పాచయేద్రేచయేదపి. 49

తా. శుద్ధిచేసినపాదరసము, గంధకము, ఇవి ప్రత్యేకము ౧ పలము, కరక్కాయవొలుపు ౨ పలములు, శొంఠి ౩ పలములు, పిప్పళ్లు, మిరియాలు, సైంధవలవణము, ఇవి ప్రత్యేకము ౩ పలములు, గంజాయిఱకు ౪ పలములు, వీనినన్నియు నిమ్మపండ్లరసముచే మర్దనజేసి ౭ పుటంబులిడిన, అజీర్ణాది రసమునంబడు, దీనిని నేనించిన, ద్వీగుణాహారమునుగూడ దీపనపాచనములను గలుగజేయు.

— ౨౮ పాశుపతరసము ౨౮ —

కర్షం సూతం ద్వీధా గంధం త్రిభాగం భస్మతీక్ష్ణకమ్,
 త్రిభిన్నమం విషం యోజ్యం చిత్రక ద్రవభావితమ్. 50

ద్వీధా త్రికటుకం యోజ్యం లవంగైలే తు తత్సమే,
 జాతీఫలం జాతిపత్రం చార్దభాగమితం పృథక్. 51

తథార్ధపంచలవణం స్నుహ్యర్కావాపి తింత్రణీ,

- అపామార్గాశ్వుత్థవీమాం లవణం చ పలార్థకమ్. 52
- టంకణం యావకఝౌరం సర్జికాం హింగుజీరకమ్,
హారీతకీతు తత్తుల్యా మర్దయేదమ్మయోగతః. 53
- ధూర్బీజస్య భస్మాపిసర్వసప్తమభాగతః,
రసః పాశుపతో నామ ప్రోక్తః ప్రత్యయకారకః. 54
- గుంజామాత్రా వటీ కార్యా సర్వాజీర్ణవినాశినీ,
తాలమూలీ తక్రయోగాదుదరామయనాశినీ. 55
- మోఛారసేనాతిసారం గ్రహణీం తక్రసైంధవైః,
శూలేనాగరకం శస్తం హింగుసౌవర్చలానిత్వమ్. 56
- అర్కస్సుతక్రేణ హితా పిప్పలీ రాజయక్షుణి,
వాతరోగం నిహంత్యాశు శుంఠీ సౌవర్చలాన్వితా. 57
- గుడూచీశర్కరాయోగాత్పిత్తరోగవినాశినీ,
పిప్పలీ ఝౌద్రయోగేన క్లేష్టరోగం నికృన్తతి. 58
- అతః పరతరా నాస్తీ ధన్వన్తరిమతే వటీ,

తా. శుద్ధిచేసినరసము ౧ కర్ణము, గంధకము ౨ కర్ణములు, లోహభస్మము 3 కర్ణములు, వసనాళి ౬ కర్ణములు, వీనినిచేర్చి, చిత్రమూలరసముచే భావనజేసి, సిదప, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు ౨ షేనికర్ణములు, అవంగములు, ఏలకలు ౨ షేనికర్ణములు, జాజికాయ, జాపత్రి ౧ కర్ణము, పంచలవణములు ౫ కర్ణములు, కెముడు, జిల్లేడు, చింత, ఉత్తరేణు, రావి, వీనితొరములు ప్రత్యేకము ౨ కర్ణములు, వెలిగారము, యవతొరము, సర్జితొరము, ఇంగువ, జీలకఱ్ఱ, కిరక్కాయవోలుపు, ఇవిప్రత్యేకము ౧ కర్ణము, వీనినిచూర్చించి, ఆమ్లద్రవ్యములచే, భావనజేసి, అందు ఏదవభాగము, ఉమ్మెత్తవిత్తులభస్మమునుజేర్చి, గుంజామాత్రప్రమాణము, వటుకములుజేసి భక్షించిన, సర్వాజీర్ణములు నశించు, మరియు నేలతాడి, మజ్జిగ, యీ ౨.౫భావమునసేవించిన, ఉదరరోగము, మోచరసము(బూరుగుబంక)తో సేవించిన, అతిసారము, మజ్జిగ సైంధవల వణముతో సేవించిన గ్రహణి, శొంఠి ఇంగువ సౌవర్చలవణము వీనితో పుచ్చుకొనిన కౌల, మజ్జిగతో సేవించిన అర్కస్సు; పిప్పలిచూర్ణముతో సేవించిన రాజయక్షు, శొంఠి సౌవర్చలవణము వీనితో సేవించిన వాతరోగము, తిప్పసత్తుతోచేర్చి పుచ్చుకొనిన పిత్త రోగము, పిప్పలిచూర్ణము తోసే వీనితో పుచ్చుకొనిన క్లేష్టరోగము, ఇవి యన్నియు నివర్తించు. ఇంతకన్న ఉత్తమగుగురసము, ధన్వన్తరిమతంబున లేదని యెరుంగవలయు,

అదిత్యరసము ౧౦

దరదం చ వివం గంధం త్రికటుత్రిఫలాసమమ్. 59

జాతీఫలం లవంగం చ లవణాని చ పంచ వై,
సర్వమేకీకృతం చూర్ణమప్లుయోగేన నస్తథా. 60

భావయిత్వా వటీం కుర్యాద్గుంజూర్ధ్రమితాంబుద్ధైః,
రసో హ్యోదిత్యసంజ్ఞోయమజ్జీర్ణక్షయకారకః. 61

భుక్తమాత్రం పాచయతీ జతరానలదీపనః,

తా. ఇంగిలీకము, నాభి, గంధకము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, కరక, తాడి, ఉళిరికెలు, జాజికాయ, లవంగములు, పంచలవణములు వీనినన్నియు సమముగ చేర్చి, అప్లువ్యములచే, ౩ భావనలు జేసి, అర్ధగుంజప్రమాణము, మాత్రలు జేసి భక్షించినతోడనే, అజీర్ణమును నశింపజేసి, జతరాన్నిని గలుగంజేయు. ఇది అదిత్యరసమనబడును.

అజీర్ణకంటకరసము ౧౧

శుద్ధసూతవిషగంధకం సమం తుల్యభాగమరిచం చ చూర్ణితమ్. 62
మర్దయేత్తు బృహతీఫలద్వైరేకవింశతివిభావితం పునః,

గుంజకాత్రయమిదం సుభక్షితం సద్యవీవ జతారాన్నివర్ధనమ్. 63
ఏష కంటకరసో విషూచికాజ్జీర్ణమారుతగదాన్నిహన్తి చ,

తా. శుద్ధిచేసినపాదరసము, నాభి, గంధకము, ఇవి సమభాగములు, ఈ మూటికిసమము, మిరియాలుజేర్చి చూర్ణించి, ములకపండ్లరసముచే ౨౦ భావన జేసి, మూడుగురిగింజలయొత్తు భక్షించిన, సద్యస్కాలమునందే, జతరాన్నినిగలుగజేసి, అజీర్ణము, వాయువు, వీనిని నశింపజేయు.

రామబాణరసము ౧౨

పారదామృతలవంగంధకం భాగయుగ్మమరిచేన మిశ్రితమ్. 64

తత్ర జాతిఫలమర్ధభాగికం తింత్రీణీఫలరసేన మర్దితమ్,
వహ్నిమాంద్యదశేవ క్త్రినాశనో రామబాణ ఇతి విశ్రుతో రసః 65

సంగ్రహణ్యభిధతుంభకర్ణకంసామవతఖరదూషణం జయేత్,
దీయతే తు చణకార్ధమానతస్సద్యవీవ జతరాన్నిదీపనః. 66

రోచనః కఫకులాస్తకారకశ్వాసకాసవమిజస్తునాశనః,

తా. రసము, నాభి, లవంగములు, గంధకము, వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి, మిరియాలు ౨ భాగములు; జాజికాయ, ౪ భాగము, వీనిని చింకపండు

పులుసుచే మర్దించి అర్ధచణకమాత్ర సేవించిన, అగ్నిమాండ్యమును రావణునిసంగ్రహణి
యను, కుంభకర్ణుని అనువాతము అనుఖరదూషణులను నశింపజేయునిది రానుభాణ
మనబడును. మఱియు నిది ఉదరదర్శిని కలిగించి అరుచి, కఫము, త్వాస, కౌస, వాంతి,
కృములు, వీనిని నశింపజేయును.

❧ చింతామణిరసము ❧

రసం గంధం మృతం శుల్బం మృతమభ్యం ఫలత్రికమ్. 67

త్రూషణం జయపాలం చ సమం ఖల్వే విమర్దయేత్,
ద్రోణపుష్పీరసే భావ్యం శుష్కం తద్వస్త్రగాలితమ్. 68

చింతామణిరసో హ్యేష అజ్జీర్ణే శస్యతే సదా,
జ్వరమష్టవిధం హన్తి సర్వశూలహరః పరః. 69

ఏక గుంజో ద్విగుంజో వా హ్యేషమవాతహరః పరః,

తా. శుద్ధిచేసినసాదరసము, శుద్ధగంధకము, తామ్రభస్మము, ఆభ్రకభస్మము
కరక, తాడి, ఉళికిలు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, శుద్ధిచేసిన సేపాళములు,
వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి, తుమ్మిపూలరసముచే భావనచేసి యుండించి,
వస్త్రపూలితమొనర్చి, ఒకగురిగించెయెత్తు, లేక, రెండుగురిగించెయెత్తు సేవించిన,
అజీర్ణము, అష్టవిధజ్వరములు, సర్వశూలము, అనువాతము, వీటిని నశింపజేయు,
ఇది చింతామణిరసమనబడును.

❧ హుతాశనరసము ❧

ఏకం చ దిద్ద్వాదశభాగమానం యోజ్యం విషంటంకణమూషణం చ. 70
హుతాశనో నామ హుతాశనస్య కరోతి వృద్ధిం కఫవాతహన్తా,

తా. శుద్ధిచేసిననాభి ౧ భాగము, వెలిగారము ౮ భాగములు, మిరియాలు
౧౨ భాగములు. వీనినన్నిటిని చూర్ణించియుంచిన, హుతాశనరస మనబడు, దీనిని
సేవించిన. అగ్నివృద్ధిచేయుటయేగాక, కఫవాతములను హరింపజేయు.

❧ ఆగ్నికుమారరసము ❧

శుద్ధసూతం విషం గంధం ప్రతినిష్కృత్యం త్రయమ్. 71

మరిచం సర్వతుల్యం స్యాత్కంటకారీఫలద్రవైః,
మర్దయేద్భావయేత్తేన భావనాచైకవింశతిః. 72

కృత్వాగుంజాద్వయం ఖాదేత్సర్వా జీర్ణప్రశాస్తయే,
విషూచికాం నిహంన్త్యాశు రసో హ్యగ్నికుమారకః. 73

తా. శుద్ధిచేసినరసము, శుద్ధనాభి, శుద్ధగంధకము, ఇవి ప్రత్యేకము, చూడు

నిష్కములు, మిరియాలు ౯ నిష్కములు, వీనిని ఖల్వమునందునిచి నేలములక పండ్ల రసముతో ౨౧ భావనలు చేసి, రెండు గురిగింజలయొత్తు భక్షించిన, సర్వాజీర్ణములు, విహించి, వీనిని నివర్తింపజేయు, ఇది యగ్ని తుమారరసము.

◀ ౭౦. స్వర్ణకృత్యాదరసము ౭౦ ▶

మృతం కాన్తం మృతం స్వర్ణం మృతం శుల్బంచ తీక్ష్ణకమ్,
మృతం రాప్యం చ శంఖంచ తులామానం పృథక్పృథక్. 74

మాతులుంగరసై ర్నర్ణ్యం లోహపాత్రే వినిషీపేత్,
గంధకం ద్విపలం శుద్ధం పారదం పలమాత్రకమ్. 75

సర్వం సంమేళయేత్పశ్చాజ్జ్వాలయేన్ద్రువహ్నినా,
ఆప్లువేతససంభావ్యం ఆప్లువర్ణేన సంయుతమ్, 76

పంచకోలకపాయేణ శతార్దం భావయేత్కమాత్,
భృష్టటంకణచూర్ణేన తుల్యేన సహయోజయేత్. 77

తదర్దం పంచలవణం సర్వసామ్యం మరీచకమ్,
త్రిస్సప్తభావయేత్పశ్చాచ్ఛణకఠౌరవారిణా. 78

తతస్సంశోష్య సంవిష్య కాచకూప్యం వినిషీపేత్,
అత్యర్ధ గురుమాంసాని గురుభోజ్యాస్యనేకశః. 79

భక్షిత్యా కంఠపర్యంతం చతుర్వల్లమిమం రసమ్,
పట్వమ్లత్రైక సహితమ్ విజేత్తదనుపానతః. 80

షీఘ్రం తజ్జీర్ణతే భుక్తం జాయతే దీపనం పునః,
రసః క్రవ్యాదనామాయం ప్రోక్తమానందభై రవైశి. 81

తా. కాంతభస్మము, నువ్వుభస్మము, తామ్రభస్మము, ఉత్కృతభస్మము, రజక భస్మము, శంఖభస్మము, వీనిని తులముపంతునచేర్చి, మాదిఫలరసముచే మర్చించి, లోహపాత్రయందునిచి, గంధకము ౨ పలములు, రసము ౧ పలము వీనిని నూరి కఙ్గలిచేసి ఆపాత్రయందునిచి పాయమీదబెట్టి మందాగ్నిచే పక్వముగవండి, వీదప ఆప్లువేత సము, ఆప్లువర్ణములు, వీనిచే భావనజేసి, వీదప పంచకోలకపాయముచే ౫౦ భావనలు జేసి యీ ఔషధమునకు సమము చేర్చిన వెలిగారము, వెలిగారములో సగము, పంచ అవణముల చూర్ణము, యీ రెంటికిసమము మిర్యాళిచూర్ణముకలిపి ౨౧ దినములు కేసగ పులుకుతో గాఢముగ మర్చించి, గాజుపాత్రయందునిచి, దైవపూజాదులతో పునః పాత్రయందునిచి, ఔషధము ర వల్లములు పులిమజ్జగ, సైంధవలహము, వీటి ఆనుపానముతో

పుచ్చుకొని, కంఠపర్వతము, మిక్కుటముగ గురుమాంసములను, అనేక గురుభోజనములను భక్షించిన ఇవియన్నియు శీఘ్రముగ జీర్ణములై అగ్నిదీప్తియు కలుగు.

— ౧౦ లఘు క్రవ్యాదరసము ౧౦ —

పారదాద్విగుణం గంధమధాంశం మృతలోహకమ్,
పిప్పలీ పిప్పలీమూలమగ్నిః శుంఠీ లవంగకమ్. 82

లోహసామ్యం పృథక్కుర్యాద్రససామ్యం సువర్చలమ్,
టంకణం మఠిచం చాపి గంధతుల్యం ప్రదాపయేత్. 83

ఏతద్విచూర్ణ్య యత్సేన భావయేత్స్వధాన్లుకైః,
ఏతద్ద్రసాయనం శ్రేష్ఠం మాషమాత్రం ప్రదాపయేత్. 84

తక్రేణ కేవలం వాపి దద్వాద్యోజనపాచనే,
క్షీప్రం తజ్జీర్యతే భుక్తం దీపనం భవతి ధ్రువమ్. 85

సర్వాజీగ్రపశమనం లఘు క్రవ్యాదరసంజితమ్,

తా. పాదరసము ౧ భాగము, గంధకము ౨ భాగములు, లోహభస్మము ౪ భాగము, పిప్పలి, పిప్పలీమూలము, చిత్రమూలము, శొంఠి, లవంగములు ఇవి ప్రత్యేకము ౪ భాగము, సౌవర్చలవణము ౧ భాగము, వెలిగారము, మిరియాలు ౨ భాగములు వీనిని చూర్ణించి అష్టద్రవ్యములచే ౮ భావనలుజేసిన శ్రేష్ఠమగు రసాయనమనబడు. దీనిని మాషమాత్రము మజ్జికతో నేవించిన, భుజించిన పదార్థములను పచనమునుజేసి దీపనమును గలుగజేయుటయే గాక సర్వాజీర్ణములను నివర్తింపజేయు.

— ౧౧ లఘుచిత్రకచూర్ణము ౧౧ —

దహనాజమోదసైంధవ నాగరమఠిచాస్తధాన్లుతక్రేణ,
సప్తాహోదగ్నిక రాః వీతారోద్భాద్యా వినాశనాః ప్రోక్తాః, 86

తా. చిత్రమూలము, ఓమము, సైంధవలవణము, శొంఠి, మిరియాలు వీనిని సమముగ చూర్ణించి పుల్లనిమజ్జికతో ౭ దినములు భక్షించిన అగ్నిదీప్తిని గలుగజేసి, అర్చునును నశింపజేయు.

— ౧౨ జ్వాలాముఖచూర్ణము ౧౨ —

హింగ్వమ్లవేతనకటుత్రికచిత్రకాణాం కర్ణాః పృథక్కుడపలం యవ
చూర్ణకం చ. 87

జ్వాలాముఖోయమనలస్య కరోతి దీప్తిం చాజీర్ణమాత్రశమనే హి
కృశానురేషుః,

తా. ఇంగువ, అమ్లవేతసము, త్రికటుకములు, చిత్రమూలము, యవతొరము వీనిని ప్రత్యేకము గ కర్ణముచేర్చి చూర్ణించి, అందు గ పలము బెల్లము అంతే యవచూర్ణముచేర్చి పుచ్చుకొనిన అగ్నిదీప్తిని గలుగజేసి అజీర్ణమును పోగొట్టును. ఇదియ జ్వాలాముఖ చూర్ణము.

◀ ౯౮ వ్యోషాదిచూర్ణము ౯౮ ▶

వ్యోషైలాహింగుభార్జీ బిడలవణయవతొర పాఠాయవానీ. 88

చించాత్వగ్భస్ర చవ్యం దహనగజకణాత్వకృటు గ్రంధ్యజాజీ,
ఏతచ్చూర్ణంఘృతాఢ్యం త్రిదివసమశితంహస్త్యశీర్ణాదిరోగమ్. 89
విశ్వం వై శ్వానరోయం దహతి సరభసం కింపునర్భుక్తమన్నమ్,

తా. శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, ఏలకులు, ఇంగువ, భారంగి, బిడాలవణము, యవతొరము, అగరు శొంఠి, ఓముము, చింత బెరడుభస్మము, చవ్యము, చిత్రమూలము, గజపిప్పలి, లవంగపట్ట, ఉప్పు, నెూడి, జీలకఱ్ఱ, వీనిని సములుగచేర్చి చూర్ణించి, నెయ్యిజేర్చి, మూడుదినములు భక్షించిన సకలరోగములు నశించుటయేగాక అగ్ని దీప్తిని గలుగజేయు. ఈచూర్ణములోకమునే దహించును, తినినగూహారము మూట చెప్పవేల ?

◀ ౯౯ కణాదిచూర్ణము ౯౯ ▶

కణా సింధుశివావహ్ని చూర్ణముష్ణేన వారిణా. 90

పీతం ప్రాతః యుధాం కుర్యాత్పావకస్యాపీ దీపనమ్,

తా. పిప్పళ్లు, సైంధువణము, కరక్కాయ, చిత్రమూలము వీనినిచూర్ణించి, యీచూర్ణమును ఉష్ణోదకముతో ప్రాతఃకాలమునందు నేవించిన అకలిని గలుగజేసి అగ్నివృద్ధిని సగా గలుగజేయు.

◀ ౧౦౦ పంచాగ్నిచూర్ణము ౧౦౦ ▶

అమ్లవేతసధనంజయవజీ మోరటాస్తదనుసూరణచూర్ణమ్. 91

పంచవహ్నిరజవేతదుదశ్విద్యుక్తమేవ జితరాసలవృద్ధ్యై,

తా. అమ్లవేతసము, మద్దిపట్ట, సన్నజెముడు, చాగ, కంద ఈ అయిదు పదార్థములను చూర్ణించి, మజ్జితో పుచ్చుకొనిన అగ్నివృద్ధియు గలుగు.

◀ ౧౦౧ బిడాలవణాదిచూర్ణము ౧౦౧ ▶

బిడం చిత్రకోజాజియుగ్ం యవానీశివాత్రూమణం ధాన్య
సౌవర్కలే చ 92

త్వచా తింత్రిణీజాజమోదాష్లువేతం సమం యోజ్యమేతత్సమం
వైవిడంగమ్,

బిడాదిరోగదారకం గదార్త మర్త్య తారకం హ్యనేన జీర్యతే ధరా
కథం న జానతే నరాః. 93

తా. బిడాఅవణము, చిత్తమూలము, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, ఓమము, కర
క్కాయ, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, ధనియాలు, సావర్పలవణము, చింతబెరడు,
అజామోదము, ఆమ్లవేతసము, వాయువిడంగములు వీనిని సమభాగములు గ్రహించి
చూర్ణించి పుచ్చుకొనిన, సకలవ్యాధులు నశించుటయే గాక, అజీర్ణము సగా నివర్తించు.
ఈబిడాదిమార్గము ధూమి నేజీర్ణింపజేయును అనుమాటనరలెందుకు తెలిసికొనరు ?

— చిత్తకాది చూర్ణము ౧౯ —

కృశానుశ్చవ్యం వా మరిచమగఢా హింగుచపలూశతీదీప్యోవిశ్వా
యవజయుగళం పంచలవణమ్,
సమం బీజాపూరద్రవవిలులితం దాడిమరసైర్జయేదామాణో రోగో
స్సహణిగదతాం వహ్నితనుతామ్. 94

తా. చిత్తమూలము, చవ్యము, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, ఇంగువ, గజపిప్పలి,
కవోరములు, ఓమము, శొంఠి, యవతొరము, సర్లతొరము, పంచలవణములు వీనిని
సమముగ చూర్ణించి మాడిఫలరసముచేతను దాడిమపండ్లరసముచేతను భావనజేసి పుచ్చు
కొనిన, అనురోగము, గ్రహణీ, వ్యాధి, అగ్నిమాంద్యము వీనిని నశింపజేయు.

— విడంగాదిచూర్ణము ౧౯ —

విడంగభల్లాతకచిత్తకాభయాస్సనాగరాస్తుల్యగుడేన సర్పిషా,
లిహన్తి యే మందహలుతాశనా నరా భవన్తి తే బౌడబతుల్య
వహ్నాయః. 95

తా. వాయువిడంగములు, జీడిగింజలు, చిత్తమూలము, కరక్కాయలు,
శొంఠి, వీనిని సమముగ చూర్ణించి, యీచూర్ణమునకుసమము, బెల్లము నెయ్యికలిపి
పుచ్చుకొనిన, మందాగ్నిగలనరులు, బడబాసలతుల్యమగు జాతరాగ్నిగలవారగుదురు.

— సంజీవనీగుటికలు ౧౯ —

విడంగం నాగరం కష్టా పథ్యావహ్నివిభీతకా,
వచా గుడూచీ భల్లాతం విషం చాపివిశోధితమ్. 96
వీతాని నమభాగాని గోమూత్రేణైవ. పేషయేత్,
గుంజాభాం వటికాం కుర్వాద్దద్యాదార్ద్రకజై రసైః. 97

ఏకామజీర్ణయు క్షేచ ద్వే విఘాఞ్చ్యాం ప్రదాపయేత్,

త్రిస్తో భుజంగదప్తస్య చత్రస్సన్నిపాతినః.

98

వటీసంజీవనీనామ్నా సంజీవయతి మానవమ్,

తా. వాయువిడంగములు, శొంఠి, పిప్పళ్లు, కరక్కాయ, చిత్రమూలము, తాడికాయవొలుపు, వస, తిప్పతీగ, జీడిగింజలు, శుద్ధనాభి వీనిని సమభాగములుగ గోమూత్రముచే మర్దించి, గురిగింజలంతమాత్రలుజేసి, ౧ మాత్ర, అల్లపురసముతో నిచ్చిన, ఆజీర్ణము, ౨ మాత్రలుఇచ్చిన, విఘాచి, ౩ మాత్రలుఇచ్చిన, సర్ప దప్తవిషము, ౪ మాత్రలుఇచ్చిన, సన్నిపాతము వీనినన్నిటిని నివర్తంపంజేయు.

—ॐ ధనంజయవటుకములు ౧౦—

జీరకం చిత్రకం చవ్యం ససుగంధం వచాత్వచౌ.

99

ఏలాకర్పూరహపుషాకారవీనాగకేసరమ్,

పుభకక్ష్మిరమితం షీప్వా తథా కర్పూరసన్నితాం.

100

యవానీపిప్పలీమూలం స్వరికాం చ హరీతకీమ్,

జాతీఫల లవంగం చ పుభకక్ష్మిరయుగం మతమ్.

101

ధాన్యకం పత్రకం చాపి కర్షత్వయమితం పుభకే,

కృష్ణాపలప్రమాణం స్యాత్పలమానం తు రోమకమ్,

102

మరీచాని తథాసప్త త్రివృన్తాలాపలద్వయమ్,

పుభగ్దశాక్షం సాముద్రం సైంధవం నాగరం తథా.

103

శరావసమ్మితం చుక్రం తదర్ధం తింత్రిణీఫలమ్,

ధనంజయవటీ హ్యేషా ధనంజయవివర్ధినీ.

104

భుక్తంచ జరయత్యాశు శూలముష్ణులయేర్ధ్రువమ్,

హరేద్విబంధేన సమమాధ్ధానం కర్షయత్వపి.

105

గ్రహణ్యా నిగ్రహం కుర్యాద్చయేదుచిముత్తమామ్,

తా. జీలకఱ్ఱ, చిత్రమూలము, చవ్యము, నల్లజీలకఱ్ఱ, వస, లవంగపట్ట, వీల కులు, పచ్చకర్పూరము, బోడసరము, అజామోదము, నాగకేసరములు, ఇవి ప్రత్యేకము ౧ కర్ణము, ఓమము, పిప్పలిమూలము, సర్పక్షారము, కరక్కాయవొలుపు, ఇవి ప్రత్యేకము ౪ కర్ణము, జాజికాయ, లవంగములు, ఇవి ప్రత్యేకము ౨ కర్ణములు, ధనియాలు, తమాల (ఆకు) పత్రి, ఇవి మాడేసికర్ణములు, పిప్పళ్లు, చవిశివుప్ప, ఇవి ప్రత్యేకము ౧ పలము, మిరియాలు ౩ పలములు, తెల్లతెగడ ౨ పలములు, సూర్యపుష్ప ౧౦ కర్ణములు, సైంధవలవణము, శొంఠి ఇవి ప్రత్యేకము ౧౦ కర్ణములు,

చుక్కూర 30 కర్ణములు, చింతపండు ౧౭ కర్ణములు వీనినంతయు మర్చించి మాత్రలుజేసి యిచ్చిన, అగ్నిదీప్తిని గలుగంచేయుటయే గాక, అజీర్ణము, శూల, విబంధము, ఆధ్మానము, సంగ్రహణి వీనిని నివర్తింపజేసి, రుచిని గలుగజేయు. ఇది ధనంజయ వచీమనబడును.

శంఖవటుకములు ౧౬

చించాశ్వత్థస్నుహీతౌరానపామార్గార్కజాంస్తథా. 106

సంగృహ్య పంచలవణం సర్వమేతత్పలద్వయమ్,
ద్వాకర్షా శంఖచూర్ణస్య త్రిఫలం చైకకర్షికా. 107

పుష్కకృష్ణకల్పయిత్వా ద్వికర్షం చ లవంగకమ్,
ఏతత్సర్వం సమీకృత్య శ్లష్ణచూర్ణీకృతం శుభమ్. 108

భావయేదప్లుయోగేన సప్తథా చ ప్రయత్నతః,
రసః శంఖవటీ నామ సేవితస్సర్వరోగజిత్. 109

గుంజామాత్రమిమ్మం ఖాదేగ్భవేద్దీపన పాచనమ్,
అజీర్ణం వాతసంభూతం పిత్తశ్లేష్మభవం తథా. 110

విషూచీం శూలమానాహం హన్యాదత్ర న సంశయః,

తా. చింత, రావి, కెముడు, ఉత్తరేణి, జిల్లేడు, వీనియొరములు, పంచలవణములు, ఇవి ప్రత్యేకము ౨ పలములు, శంఖభస్మము ౨ కర్ణములు, త్రిఫలములు ప్రత్యేకము ౧ కర్ణము, లవంగములు ౨ కర్ణములు వీనిని గ్రహించి, నూత్నచూర్ణమును గావించి, నిమ్మపండ్లపులుసుచే, ౭ భావనలు జేసిన, శంఖవటుకములనంబడు. దీనిని గుంజామాత్రము భక్షించిన, దీపనపాచనములను గలుగజేయుటయే గాక. సర్వరోగములు, అజీర్ణ వాతమువలన జనించిన రోగములు, పిత్తశ్లేష్మములవలన జనించిన రోగములు, విషూచి, శూల, ఆనాహము వీనిని నశింపజేయు.

అవంగామృతవటుకములు ౧౬

సర్వార్ధం దేవపుష్పం మరిచమగధయోస్త్రి త్రికర్షం యవాన్య. 111
శ్చాష్టావష్టాగ్నితోపి త్రిపటురథపలం గ్రంధికం సప్తకర్షమ్,

శుంఠీ పథ్యాయదశాక్షౌమలకకలిఫలాజాజిచవ్యాచ్చ పట్పట్. 112
సుత్రామపీతిపాత్రం నఖమితమఖిలం చూర్ణితం వస్త్రపూతమ్,
త్రిరాభ్యవ్యం చార్ద్రోకస్య ద్రవయుతమపి తన్తాషయుక్తప్రమాణా.

బద్ధాచుక్రేణసిద్ధా ప్రభవతిఘటికా౨సౌ లవంగామృతాఖ్యా,

భుక్తాయుక్తానుపానైః సకలసుఖకరీ దీప్తిమగ్నేర్విభజ్జే. 114

వృష్యావుష్యావపుష్యా మయనిచయహృతిఖ్యాతిపూర్ణా విధాతి,

తా. మిరియాలు, పిప్పళ్లు ఇవి ప్రత్యేకము 3 కర్ణములు, ఓమము, చిత్ర మూలము ఇవి ప్రత్యేకము ౮ కర్ణములు, అవశ్రయము ౪ కర్ణములు, ప్రిపలిమూలము 2 కర్ణములు, శొంఠి, కరక్కాయవొలుపు, ౧౦ కర్ణములు, తాకికాయవొలుపు, ఉకిరికెపప్పు, జీలకఱ్ఱి, చవ్వము, ఇవి ప్రత్యేకము ౬ కర్ణములు, కొడిశపాల ౨౦ కర్ణములు, వీనినన్నియు చూర్చించి, వస్త్రసూలితమొనర్చి యీ చూర్ణమునకు సగముగ అవంగములచూర్ణముచేర్చి, అల్లపురసముచే 3 భావనలు, చుక్కూర రసముతో 3 భావనలుజేసి ౨ మాషములయొత్తు మాత్రలుజేసి సేవించిన, అగ్నిదీప్తి, వృష్యము, పుష్టి, శరీర సంపూర్ణముఖము, వీనిని గలుగంజేయును. ఇది అవంగామృతరటి.

— ౧౭ తుంధాసాగరవటుకములు. ౧౬ —

త్రికటుత్రీఫలా నైవ తథా లవణపంచకమ్. 115

తూరత్రయం రసో గంధో ద్విభాగం పూర్వశోవిషమ్,

ఆర్ద్రకస్య రసేనైవ గుంజాభో వటికా కృతా. 116

అజ్ఞే ద్వివటీం ఖాదేల్లవంగైః పంచసప్తభిః,

తుంధా సాగరనామ్నియం వటీ సూర్యేణ నిర్మితా. 117

తా. శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, కరక, తాడి, యుకిరికెలు, అవణపంచకము, తూరత్రయము, రసము, గంధకము ఇవియన్నియు, ప్రత్యేకము ౧ భాగము, నాభి ౨ భాగములు వీనిని అల్లపురసముచేభావనజేసి, గురిగింజలంతమాత్రలుజేసి, అజ్ఞేలోగమునందు ౨ మాత్రలు ౫ అవంగములతో గాని 2 అవంగములతో గాని, భక్షించినవది నివర్తించు. ఇవి సూర్యునిచే నిర్మింపబడిన, తుంధా సాగరవటుకములని యెరుంగవలగను.

— ౧౮ అగ్నితుండివటుకములు ౧౯ —

శుద్ధసూతం విషం గంధమజమోదం ఫలత్రయమ్,

సర్జతూరం యవతూరం వహ్నికా సైంధవజీరకే. 118

సోవర్పలం విడంగాని సాముక్తం త్యూషణం సమమ్,

విషతిందుం సర్వతుల్యం జహ్ను రాస్లేన మర్దయేత్. 119

మరిచాభాం వటీం ఖాదేదగరం ంద్య ప్రశాస్తయే,

పత్య్యా శుంఠీ గుడం చాడంగం గు భక్షయేత్సదా. 120

అగ్నితుండి వటీ ఖ్యాతాహ్యజాడోగకులాస్తకా,

తా. శుద్ధజేసినరసము, తూరం చిత్రము, ఓమము, కరక, తాడి, ఉకిరికెలు,

సర్వతౌరము, యవతౌరము, చిత్రమూలము, సైంధవలవణము, జీలకఱ్ఱ, సావర్పలవణము, వాయులవంగములు, సాముద్రలవణము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, ఇవి సమభాగములు, విషముష్టిచిత్తలను, వీనికన్నిటికి, సమముగ జేర్చి, నిమ్మపండ్లపులుసుచే మర్దించి, మిరియములంతమాత్రము జేసి, కరక్కాయ, శొంఠి బెల్లము, వీనిని చూర్ణించి ౪ పలము చూర్ణముతో పుచ్చుకొనిన, అగ్నిమాంద్యము నివర్తించు.

తక్రచూరీకియోగము. ౧౭

తక్రేసుసంస్కేద్యశివాశతాని తద్వీజముద్ధృత్య చ కౌశలేన. 121
షడూషణం పంచపటూని హింగుతౌరావజాజీమజమోదకం చ,
షడూషణాదేస్త్రీవృద్ధభాగరాజోవిధేయంపటగాలితంచ. 122
విభావ్య చుక్రేణ రజాంస్యమీమాంషీపేచ్ఛివాబీజనివాస్ఫగరే,
నమూహ్యనుర్దేషువిశోష్యతానుహారీతకీమన్యతమాంనిపేవయేత్.
అజీర్ణమందామయజాశరామయాస్సమూలశూలగ్రహణీగుదాంకురాణ్,
విబంధమానాహరుజం జయత్యసౌసహామవాతామమృతా హారీతకీ.

తా. ౧౦౦ కరక్కాయలను మజ్జిగయందుడక బెట్టి ఆకరక్కాయలయందుండు చిత్తలను నేర్చుగతీసి పిప్పలి, పిప్పలిమూలము, చవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి, మిరియాలు, లవణపంచకము, ఇంగువ, యవతౌరము, జీలకఱ్ఱ, ఆజామోదము, ఇవి ప్రత్యేకము ౧ కర్షము, తెల్లతెగడ ౪ కర్షము వీనిని చూర్ణించి వస్త్రుగాలిక మొనర్చి పుల్లప్రబ్బలిరసముచే భావనజేసి ఆకరక్కాయలయందునిచి వానిని యొండయందు శోషింపజేసి యంబొకకరక్కాయవంతున నేవించిన అజీర్ణము, మందాగ్ని, జతరశోగములు, మూలరోగము, శూల, గ్రహణి, గుదాంకురములు, విబంధము, ఆనాహము, ఆమవాతము వీనిని నశింపజేయు.

తౌరయోగము ౧౮

ద్వ్యాతౌరౌ టంకణం సూతం లవంగం లవణత్రయమ్,
పిప్పలీ గంధకం శుంఠీ మరిచం పృసస్మితమ్. 125
కర్షమేకం వీషం దత్వా సూక్ష్మమూర్ణాని కారయేత్,
అర్కాదుగ్ధస్య దాతవ్యా భావనాస్సప్తవాసరమ్. 126
తతః పక్త్యా గజపుటే స్వాంగశీతం సముద్ధరేత్,
తతో లవంగమరిచ స్ఫాటికాసాం పలంపలమ్. 127
సర్వం సమర్థ్య సుద్ధృఢం ధృఢభాంజే నిఘాపయేత్,
సోయం గుంజాద్యయం ఖాతేద్మ కం భావయతి క్షణాత్. 128

పునర్భోజనవాంఛాం చ జనయేత్ప్రహరోపరి,
అమమాంసం ద్రావయతి శ్లేష్మరోగనికృంతనః.

120

తా. స్వర్ణక్షారము, యవక్షారము, వెలిగారము, రసము, అవంగములు, సైంధవలవణము, బిడాలవణము, సౌవర్చలవణము, విప్పలి, గంధకము, శొంఠి, మిరియాలు, ఇవి ప్రత్యేకము గ పలము, నాభి, కౌలుపముచేర్చి, చూర్ణించి జిల్లేడు పాలచే, యేడుమాట్లు భావనజేసి, దానిని మూషయందునిచి, గటపుటంబిడి, సాంగ కీతలమునదీసి, పిదప, అవంగములు, మిరియాలు, పటికారము పీని, ప్రత్యేకము గ పల ముచేర్చి, బాగుగమర్చించి, భాండమునందునిచి, రెండుగురిగింజలంత పుచ్చుకొనిన భుక్తపదార్థమును తుణుములోపల జీర్ణింపజేయు. మరలభోజనవాంఛను గలుగజేసి ఆపకవ్యమాంసపదార్థమును ద్రవంపజేయుటయే గాక, శ్లేష్మరోగమును నివర్తింపం జేయు.

— ౧౨ అజీర్ణమునకు పంచమూల్యాదిఘృతము ౧౨ —

పంచమూల్యభయావ్యోషవిప్పలీమూలసైంధవమ్,
రాన్నా త్షారద్వయా జాజీ విడంగానిశేతి ర్ఘృతమ్.

130

యుక్తంచమాతులు గంగస్య స్వరసేనార్ద్రకస్య చ,
తక్రమస్తుసురామండసావీరకతుషోదకైః.

131

కాంజికేన తు యత్పక్వం పీతమగ్నికరం స్కృతమ్,
గుల్మశూలోదరశ్వాసకాసానిలకఫాపహమ్.

132

తా. పంచమూలములు, కరక్కాయనోలుపు, శొంఠి, విప్పలి, మిరిగాలు, విప్పలిమూలము, సైంధవలవణము, రాన్న, స్వర్ణక్షారము, యవక్షారము, బీలకల్ల, నాయు విడంగములు, కచూరములు పీనిని సమములుగ కషాయముకాచి, అందు, వెయ్యి, మాడి ఫలరసము, అల్లపురసము, మజ్జిగ, మజ్జిగతేట, కల్లమిదతేట, సావీరము, తుషోద కము, కాంజికము పీనిచేర్చి పక్వముగకాచి, నేవించిన, అగ్నిదీప్తిని గలుగజేయు. మరియు, గుల్మము, శూల, ఉదరము, శ్వాస, కాస, వాయువు, కఫము పీనిని నశింపజేయు.

— ౧౩ దశమూలఘృతము ౧౩ —

మరిచం విప్పలీమూలం నాగరం విప్పలీ తథా,
భల్లాతకం యవానీ చ విడంగం గజివిప్పలీ.

133

హింగుసౌవర్చలం చైవ హ్యజాజీ బిడధాన్యకే,
సాముద్రం సైంధవం త్షారం చిత్రకం వచయా సహ.

134

ఏభిరథపతై ర్భాగై ర్మృతప్రస్థం విపాచయేత్ ,
దశమూలరసే సిన్ధు పయసాప్తగుణేన చ. 135

మందాగ్నేశ్చ హితం సిన్ధం గ్రహణీదోషనాశనమ్,
విష్టంభమామం డార్బల్యం స్త్రీహానమపి కర్షయేత్ . 136

కాసం శ్వాసం క్షయం వాపి దుర్నామాసం భగందరమ్,
కఫజ్వాంతై రోగాంశ్చ వాతజాన్మృమిసంభ వాక్ . 137

తాన్పర్వాన్నాశయత్యాశు శుష్కం దావానలో యథా,

తా. మిరియాలు, పిప్పలిమూలము, శొంఠి, సిప్పళ్లు, బీడిగింజలు, ఓమము, వాయువిడంగములు, గజపిప్పలి. ఇంగువ, సోనర్చలవణము, బీలకణ్ణి, బిడాలవణము, ధనియాలు, సముద్రలవణము, సైంధవలవణము, యవషోరము. చిత్రమూలము, వసవీని ప్రత్యేకము ౪ పలమువంతునజేర్చి కషాయముకాచి అందు ౧౬ పలముల నెయ్యి, దశమూలముల కషాయము, పాలు వీనిని ౮ స్త్రస్థములుజేర్చి పక్వముగ కాచిన, దశమూల ఘృతమనంబును, దీనినిసేవించిన, మందాగ్ని గ్రహణీదోషము, విష్టంభము, ఆమము, గుర్బలత్వము, స్త్రీహా, కాస, శ్వాస, త్షయ, దుర్నామము భగందరము, కఫరోగములు, వాతరోగములు, కృమిరోగము వీటినన్నిటిని నశింప జేయు.

— ౧౭ విషూచికషాయము ౧౭ —

బాలమూత్రస్య నిఃక్వాధః పిప్పలీచూర్ణసంయుతః. 138
విషూచీనాశనశ్చేష్ఠో జఠరానలవర్ధనః,

తా. బాలురయొక్క మూత్రమును బాగుగకాచి అందుపిప్పలిచూర్ణమును జేర్చి పుచ్చుకొనిన విషూచిరోగము నశించుటయే గాక జాతరాగ్ని శుద్ధిగలుగు.

— ౧౮ బిల్వనికషాయము ౧౮ —

బిల్వనాగరనిఃక్వాథో హన్యాఘ్నర్దిం విషూచికామ్. 139
బిల్వనాగరకై డర్భక్వాథస్సాస్యదధికో గుణైః,

తా. బిల్వఫలము, శొంఠి వీనినికషాయముబెట్టి సేవించినను, లేక, బిల్వము, శొంఠి, కాయఫలము వీనినికషాయము బెట్టి సేవించినను, ఛర్ది, విషూచి ఇవినివర్ధించు.

— ౧౯ విషూచికి లవంగాదిచూర్ణము ౧౯ —

శాణద్వయం స్యాత్తు లవంగమేలాజాతీఫలం కోలసునాగఫేనమ్. 140
మాషప్రమాణం సకలం విచూర్ణ్య శాణం కవోష్ఠీన జలేన పీతమ్,
విషూచికాంహన్తిసుదారుణాంచశూలాతిసాకావమధుంప్రసక్తమ్.

తా. అవంగములు అ కాణములయెట్లు, ఏలతులు, జాబికాయ, ఇవి ప్రత్యేకము, అర్థకర్ణము, అభిని గ మాషప్రమాణము వీనిని చూర్ణించి, యొకకాణమెట్లు, కొంచెము. ఉష్ణముగనుండు నుదకముతో పుచ్చుకొనిన, దారుణమును విషూచి, సూల, అతిసారము, వమనము వీనిని నివర్తింపజేయు.

— పత్త్యాచూర్ణము ల—

పత్త్యా వచా హింగుకలింగభృంగసౌవర్చలై సాత్రివిషైర్విచూర్ణ్య, సుఖాంబుపీతో వినిహంత్యజీర్ణం శూలం విషూచీం కనసం చసద్యః.

తా. కరక్కాయ, వస, ఇంగువ, కొడికపాలపట్ట, గుంటగలగర, సౌవర్చలవణము, అతివస వీనిని సమములుగ చూర్ణించి, ఉష్ణోదకముతో సేవించిన, అజీర్ణము, శూల, విషూచి, దగ్గు, ఇవి మోనును.

— కటుప్రయోగము ల—

కటుత్రికం జీరకహింకుసింధురసోసగంధం చ సమం విమర్ద్య, నింబుర్షవేణాశు నిహన్తి పీతంవిషూచికాం దుష్టవిలంబికాం చ. 143

తా. శోంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, జీలకఱ్ఱ, ఇంగువ, సైంధవలణము: ఉల్లి గడ్డలు, గంధకము, వీనిని సమముగ, చూర్ణించి నిమ్మరసముతో సేవించిన, విషూచిక, దుష్టవిలంబిక, ఇవి నివర్తించు.

— అవంగత్వగాద్యుద్వర్తనము లేకతైలము ల—

త్వక్వత్ర రాస్నాగరుశిగుకుప్తైర్మమ్రపిష్టైస్సవచాశతాహ్వయైః, ఉద్వర్తనం ఖల్లివిషూచికాఘ్నం తైలం విపక్వం చ తదర్థకారి. 144

తా. అవంగపట్ట, ఆకుపత్రి, రాస్న, ఆగరు, అనగ వేరుపట్ట, కోష్ఠము, వస, పిల్లితీగలు వీనిని నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి, శరీరమునకు నలుచుకొనినను, లేక వీనితో తైలము సిద్ధపరచి లేపనము చేసినికొనినను, వాయురోగము, విషూచిక, ఇవి నివర్తించు.

— ఆర్కాదితైలము ల—

అర్కస్య చ రసప్రస్థం ప్రస్థం ధుత్తూరకస్య చ, శ్వేతస్నుహీరసప్రస్థం పృష్ఠం సౌంభాజనాద్రసాత్. 145

కుష్ఠసైంధవయోః కల్మం పలే ద్వే ద్వే ప్రమాణతః, తైలప్రస్థం కాంజకేన పచేన్న్యద్వగ్నినా సమమ్. 146
ఖల్లిం విషూచికాం హన్తి పక్షాఘాతం చ గృధ్రపీమ్,

తా. జిల్లేడుఆకురసము, ౧ ప్రస్థము. ఉష్ణుత్త్రాకురసము. ౧ ప్రస్థము. తెల్ల జెముడురసము, ౧ ప్రస్థము, మునగపట్లగసము. ౧ ప్రస్థము. కుమ్మము. వైంధవ అవణము, వీటికల్మము, ప్రోత్యేకము. ౨ పలములు. నూనె, ౧ ప్రస్థము. కాంజి కము, ౧ ప్రస్థము, వీనినన్నియు నేకముగ చేర్చి. పక్వముగ వైలగుకాచి, గుంప యోగించుకొనిన, ఖల్లివాతము, విషూచి, పక్షాఘాతము, గృభ్రుని పీనిని నివర్తిం పంజేయు.

— ఆశీర్వాదులకు సత్ప్రయోగులు —

- శైష్టికే వమనం పూర్వం సైత్తికే మృదు రేచసమ్. 147
- వాతికే స్వేదనం వాభ యథావస్థం హితం చ తత్, నానాప్రకారవ్యాయామో దీపనాని లభ్యుని చ. 148
- బహుకాలసముత్పన్నాముస్థలోహితశాలయః, విలేవీలాజమండశ్చ మండో ముద్గరసస్తథా. 149
- ఏణో బర్హి శ్చో లావః క్షుద్రమత్స్యిశ్చ సర్వశః, శాలిం చ శాకం వేత్త్రాగ్రం వాస్తుకం బాలమూలకమ్. 150
- లశునం వృద్ధకూష్మాండం సవీసం కదళీఫలమ్, సౌభాంజనం పటోలం చ వార్తాకం లలదలబుజమ్. 151
- కరోటకం కారవేల్లం బార్హతం చ మహార్ద్రకమ్, ప్రసారణీ చ చాంగేరీ తథైవ సునిష్ణకమ్. 152
- ధాత్రీఫలం నాగరం చ దాడిమం యవపర్పూః, ఆఘ్రువేతసజమ్బీరమాతులుంగాని మాక్షికమ్. 153
- నవనీతం ఘృతం తక్రం సోవీరకతుషోదకే, ధాన్యాఘ్రం కటుతైలం చ రామతం లవణార్ద్రకమ్. 154
- యవానీమరిచం మేధీధాన్యకం జీరకం దధి, తాంబూలం తప్తసలిలం కటుతిక్తో రసోపి వా. 155
- మందానలేష్వజ్జీరేచ పత్త్యమేతన్నృణాం భవేత్,

తా. మందాగ్ని, ఆజీర్ణము, విషూచిక, భస్మకము ఇవి శ్లేష్మగుక్తములుగ నుండిన, మొదట వమనము జేయించవలయు. పిత్తయుక్తములుగనుండిన మృదు భేదికీవ్యవలయు. వాతయుక్తములుగనుండిన చెమటదీయవలయు. ఇటుల ఆయా కౌలములయందు హితకరములగు క్రియలంజేయవలయు. ఆసేకవిధములగు వ్యాయా మము, దీపనము, లఘువు ఇవిగల శాకాదికములు, దీర్ఘకౌలము నిలవయాన్న చెసలు, ఎఱ్ఱబియ్యము, సత్తుపిండి, శీలాఅమండము, పెసరరసము, మరియు

జింక, నెమలి, కుండేలు, లావుకము, చిన్నచేపలు వీనిమాంసము, వెదురు మొలకలు, గొలుగుకూర, చకోతపుకూర, రేతముల్లంగి, వెల్లుల్లి, పాతగుమ్మడికాయ, అరటి పిండెలు, మునగకాయ, పొట్లకాయ, వంకాయ, కమలములు, నక్కదోసకాయ, కాకరకాయ, నేరేడుపండు, అల్లము, అత్తపొత్తిఆకు, మక్కకూర, చంచలికూర, ఉసిరికెకాయ, శొంఠి, దాడింబఫలము, యవలు, పర్పాటకము, అమ్మవేలసము, నిమ్మ పండ్లు, మాధీఫలము, తేనె, వెన్న, నెయ్యి, మజ్జిగె, రేగుపండు, కాంజికము, తుపాదకము, పుల్లనీళ్లు, కౌరము, నూనె, ఇంగువ, ఉప్ప, ఓముము, మిరియాలు, మెంతులు, ధనియాలు, జీలకఱ్ఱ, పెరుగు, తాంబూలము, కాచిననీళ్లు, చేదు, వగరు ఇవిగలరసములు ఇవియన్నియు పథ్యములని తెలియవలయు.

— ౨౭ అపత్యములు ౨౭ —

విరేచనాని విఞ్ఞాత్ర వాతవేగవిధారణమ్. 156

అతిరిక్తం చాధ్యశనం జాగరం విషమాశనమ్,
రక్తస్రూతిం శింభిధాన్యం మత్స్యమాంసముపోదకమ్. 157

జలపానం చ విష్టంభం జాంబవం సర్వశాలుకమ్,
కూర్చికాంపాచితం క్షీరే కిలాటం చ స్త్రీయాలకమ్. 158

లామజ్జకం తథా వాలం స్నేహనం దుష్టవారి చ,
విరుద్ధాసాత్త్వపానాన్నం విష్టంభీని గురూణి చ. 159

అగ్నిమాంద్యేష్వజీర్ణే చ సర్వాణి పరివర్జయేత్,

తా. విరేచనము, మలమూత్ర అపానవాతవేగవిధారణము, భోజనోత్తరము నందు, మరల అతిగభుజించుట, జాగరణము, విషమాశనము, రక్తస్రావము, ద్విదళ ధాన్యము, మత్స్యములు, మాంసము, బచ్చలికూర, జలపానము, మలబద్ధకరములగు పదార్థములు, నేరేడుపండు, సమస్తతామరగడ్డలు, బియ్యము నేతితో వేయించిన పదార్థములు, పాలలోవుడికించిన పదార్థములు, ఆవుయొనిన ౭ దినములలోనిపాలు, సారపప్పు, వట్టివేరు, కురువేరు, స్నేహపదార్థములు, దుష్టోదకము, విరుద్ధాన్నము, తనకుపడనిఅన్నము, మరియు పానము, మలబద్ధకర ద్రవ్యములు, మరియు గురు పదార్థములు ఇవి అగ్నిమాంద్యము, అజీర్ణము వీనియందపథ్యములని తెలియవలయు.

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబనూత్రవీలసుధార్ణవపూర్ణసుధాకర, శ్రీవత్సగోత్రతిలక సకలవిద్యాప్రవీణ, శ్రీమదమరేశ్వరభట్టారకప్రియుతనూజ, శ్లోషజ్య విద్యాపారిణ, సకలపాండిత్యప్రవీణ, శ్రీమదింద్రకంఠవల్లభాచార్య విరచిత, వైద్యచింతామణి, అగ్నిమాంద్య, అజీర్ణరోగ ప్రకరణంనామ చతుర్దశోవిలాసః.

అర్చరోగ ప్రకరణమ్.

—౧౭ అర్చరోగ కర్తవిపాకము ౧౭—

దత్వాథ వేతనం యోధ్యేత్యాదాయాసించ వేతనమ్,
అధ్యాపయేచ్చజుహుయాజ్జపేద్వార్యోయుతో భవేత్. 1

తా. జీతమిచ్చి అధ్యయనముచేసినను లేక శీతమునుదీసికొని అధ్యయనము జెప్పినను లేక జీతమునుదీసికొని హోమముచేసినను లేక జీతముపుచ్చుకొని జపనను చేసినను అట్టిమనుజునికి అర్చరోగము జనించు.

—౧౮ సువర్ణగోదానము ౧౮—

బోధాయనోక్తమథవా స్వర్ణధేనుం ప్రకల్పయోక్త్,
సౌవర్ణిం గాం ప్రకుర్వీత పతేనార్ధపలేన వా. 2

విత్తశాత్ర్యం న కుర్వీత కుర్వంన్నేవ ఫలం లభేత్,
స్వర్ణశృంగీం రాప్యభురాం నానావస్తీరలంకృతామ్. 3

గ్రహాణాం ప్రీణనాభాయ నవ ధాన్యాని నిక్షిపేత్,
హోమస్తు పూర్వవత్కార్యో గోవిందః ప్రీయతామితి. 4

ఇదం విష్ణుః ప్రతద్విష్ణుః విష్ణోర్ముకమితి బ్రువన్,
సమిదాజ్యచరాస్త్వా పూర్ణాహుత్యంతమాచరేత్. 5

తతస్నాన్తశ్శుచీ రోగీ బ్రాహ్మణం వేదపారగమ్,
శ్రుతవృత్తోపసంపన్నమనుద్వేగ కరం నృణామ్. 6

భక్త్యా యుక్తస్సమానీయ పూజయేత్ప్రీతిపూర్వకమ్,
అంగుళీయకవస్త్రాద్యైరుపానచ్ఛత్రకై రపి. 7

మంత్రేణాసేన పాత్రేస్త్రిణ దద్యాద్రోగీ జితాత్మవాన్,
గోవిందం మనసా ధ్యాయ స్థవాం మధ్యేస్థితం విభుమ్. 8

బర్హాపీడేన సంయుక్తం వేణునాదనతత్పరమ్,
గోపీజనైః పరివృతం వన్యపుష్పావతంసకమ్. 9

గోవిందగోపీజనవల్లభేశకంసాసురఘ్నత్రిదశేంద్ర నంద్య,
గోదానతృప్తః కురు మే దయాలోప్యరోస్యనాశం క్షుపితారివన్. 10
దాసేనాసేన విధివదర్శసో జాయతే క్షయః,

తా. ఒకపలము బంగారుతోగాని లేక అర్ధపలము బంగారుతోగాని ద్రవ్య పంచనచేయక, బంగారుకొమ్ములును వెండిగిట్టలునుగల గోవునుచేయించి, నానావిధ వస్తువుప్పుడుల నలంకరించి, షోడశోపచారముల బూజించి, పిదప నవగ్రహముల ప్రీతికారకు నవధాన్యములనునిచి, నవగ్రహపూజావిధిగపూజించి “ఇందవిష్ణుః” “ప్రతద్విష్ణుః” “విష్ణోర్నుకం” అనుమంత్రముచే సమిదాజ్యచరువులచే ౧౦౦౮ మార్లుగాని లేక ౧౦౮ మార్లుగాని గోగతారతమ్యానుగుణముగ విష్ణుప్రీత్యర్థమై హోమమునుచేసి, పూర్ణాహుతినినొసంగి హోమమును పరిపూర్తిచేసినపిదప, గోగి స్నానముచేసి, పరిశుద్ధుడై, వేదసారగుడును, శాస్త్రజ్ఞానాచారసంపన్నుడును, శాంతు డునునగు బ్రాహ్మణునికి ఆంగుళ్యాభరణ వస్త్రోపాన ఛ్చత్రములనొసంగి, గంధపుష్పా దులచేబూజించి, విష్ణుధర్మక్షగలవాడై “గోవిందగోపీజనవల్లభేశ” అనుమంత్రముచే సువర్ణగోవును, నవధాన్యములను దానముచేసిన ఆర్యోగోగము నివర్తించు.

— ౧౧ సామాన్యోగ్యోభేదములు ౧౧ —

పుథక్ దోషైస్తమస్తేషు శోణితాత్మహజాని చ. 11
 అర్ఘ్యాని షట్ ప్రకారాణి విద్యాత్ గుదవలిత్రయే,

తా. వాతజము, సింహజము, కఫజము, నన్నిపాతిజము, రక్షజము, సహజ ములని ౬ విధములుగ మూలవ్యాధి గుదస్థానమునంగుండు. త్రివళయందు జనించు.

— ౧౨ అగ్నేరోగలక్షణము ౧౨ —

అరోచకాగ్నిమాండ్యే చ హ్యంత్రకూజసమేవ చ. 12

గుల్మః స్థిహా తథా శోఫో నేత్రే కర్ణధ్వనిర్భ్రమః,
 అప్టీలకముదాసగ్తో మలబంధస్తథైవచ. 13

కట్యూరువంక్షణే శూలం జ్వరమన్నే చ శత్రుతా,
 శోషో వివర్ణతా దేహే హ్యర్కసాం లక్షణం విదుః. 14

తా. అరోచకము, అగ్నిమాండ్యము, శిగులరచుట, గుల్మము, ప్లిహా, నేత్ర ములయందువాపు. కర్ణధ్వని, ఒడలు తిరుగుట, ఆమ్లవాతము, ఉదావర్తము, మల బద్ధము, మొల తొడలు గజ్జలు వీనియంగుహాల, జ్వరము, అన్నద్యేషము. శోష, శరీరవైవర్ణ్యము ఇవియన్నియు అగ్నేరోగములకు సామాన్య లక్షణములని యెరుంగ వలయు.

— ౧౩ అగ్నేరోగసంప్రాప్తి ౧౩ —

దోషాస్త్యజ్ఞానమేదాంసి సందూష్య వివిధాకృతీకా,
 మాంసాంకురానపానాదా కుర్వంత్యర్ఘ్యాని తాకా జగుః. 15

తా. వాతాదిదోషములు కుపితములై, త్వక్కు, మాంసము, సేదస్సు వీని దూషితముచేసి, నానావిధములుగ మాంసాంకురములను. గుడమునందు జనింపజేయు, వానిని అర్చకులని యెరుంగవలయు.

అర్చకోగమునకు పూర్వరూపము 16

విష్టంభోంగస్య దౌర్బల్యం కుక్షేరాటోపవచ, 16
కార్యముద్ధారబాహుళ్యం సక్లిసాదోల్పవిత్కతా.

గ్రహణీదోషపాండ్యస్తే రాశంకా చోదరస్య చ, 17
పూర్వరూపాణి నిర్దిష్టాన్యర్చనామభివృద్ధయే.

తా. మలబంధము, శరీరమునందు దుగ్బలత్వము, కడుపునుందు గుడగుడ శబ్దము, కృశత్వము. మిగుల తేనుపులు, తొడలయందుదుగ్బలత్వము, మలము కొంచెముగ వెడలుట, మరియు గ్రహణి, పాండు, ఉదరము ఇవి జనించునటుల లోచుట, ఇట్టి లక్షణములు. అర్చకోగమునకు పూర్వరూపములని యెరుంగవలయు.

వాతాశ్శోలిదానము 18

కమాయకటుతిక్తాని రూక్షశీతలఘూని చ, 18
ప్రమితాల్పాశనం తీక్షణం మద్యం మైఘనసేవసమ్.

లంఘనం దేశికాలా చ శీతౌ వ్యాయామకర్త చ, 19
శోకో వాతాతపస్పరో హేతుర్వ్యాతార్చసాం మతః.

తా. వగరు, చేదు, కారము, రూక్షము, శీతము, అఘువు అగునట్టియు, అతి, అల్పభోజనము, తీక్షణమద్యము, మైఘనము, లంఘనము, చలచగలదేశము, చలవ గలకొలము, అతివ్యాయామము, శోకము, యెండ గాలి వీనియందు సంఘటించుట, ఇవియన్నియు వాతాశ్శోలిదానమునకు హేతువులని యెరుంగవలయు.

వాతాశ్శోలక్షణము 20

గుదాంకురా బహ్వనిలాశ్చుష్కాశ్చిరుచిమాన్వితాః, 20
ష్టానాశ్చావారుణాః స్తబ్ధా విశదాః పరుషాః ఖరాః.

ఘోరో విసదృశా వక్త్రాస్తీతౌ విస్ఫుటితాననాః, 21
బింబీకర్కంధుఖర్జూరకార్యాసీఫలసన్నిభాః.

కేచిత్కదంబపుష్పాభాః కేచిత్ప్రీడ్ధార్థకోపమాః, 22
శిరఃపార్శ్వస్వసకట్యూరువంజ్జాభ్యధికవ్యధాః.

క్షువధూద్ధారవిష్టంభహృద్గ్రహణీచకప్రదాః,

కానశ్వాసాగ్నివైషమ్యకర్ణనాదభ్రమావహః. 23

వైరాస్తోగ్రధితస్తోకం సశబ్దం సప్రవాహికమ్,
రుక్ష్ణేనపిచ్ఛానుగతం విబద్ధముపవేశ్యతే. 24

కృష్ణత్వస్మిఖివిణ్ణాత్రనేత్రవక్త్రశ్చజాయతే,
గుల్ఫస్త్రీహారోదరాష్ఠీలాసంభవస్తవపచ. 25

తా. స్త్రావరహితముగను, మెరమెరయని వేదనాయుక్తముగను, వాదిన
టులను, నల్లగను, ఎఱ్ఱగను, గూటమువలెకడలకను, గరగరలాడుచును, ఒకటే
రీతిగనుండకను, వక్త్రములుగను, నూడులవలెను, అగ్రభాగమునందుపగిలినటులను,
దొండ చేగు ఖర్జూరి బూరుగ వీటిఫలములవంటి ఆకృతిగలవిగను, కొన్ని కండపుష్ప
ములవలెను, కొన్ని తెల్లలవలెను, మొలకలుజనించుట, తల, పార్శ్వములు, భుజ
శిరములు, మొల, తొడలు, గజ్జలు వీనియందుపోట్లు, తుమ్ములు, తేనుపులు, మల
బంధము, హృదయముతాడువనటులవేదన; ఆరుచి, దగ్గు, ఉబ్బసము, ఒకొనొక
ప్పుడు ఆన్నముపచనము గాకయుండుట, ఒకొనొకప్పుడు ఆన్నముపచనమగుట,
చెవులయందుధ్వని, భ్రమ, ఆసనమునందు గుడగుడశబ్దము, పోట్లు, నురుగు, బంక,
వీనియుక్తముగ ఉంటుంటులుగ కొంచెకొంచెముగ మలమువెడలుట, త్వక్మ,
గోళ్లు, మలము, మూత్రము, కన్నులు, ముఖము ఇవియన్నియు కొంచెము నలుపు
బారియుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలది వాస్తోల్పణార్యోరోగమని తెలిసికొనవలయు.
మరిగను ఇట్టివాతార్యోరోగమువలన గుల్మము, స్త్రీహము, ఉదరము, అష్ఠిల ఇవి
సగా జనించు.

—ॐ పితౄరోనిదానము ॐ—

కటన్దులవణోష్ఠాని వ్యాయామాగ్నోతపశ్రమాః,
బేశకాలానశ్శిశ్నా క్రోధో మద్యమసూయసమ్. 26

విదాహి తీక్ష్ణముష్ణం చసర్వం పానాన్నభోజనమ్,
పిత్తోక్ష్ణానాం నిష్ఠేయః ప్రకోపే హేతురర్చసామ్. 27

తా. కారము, పులుసు, ఉప్పు, ఉష్ణపదార్థము మొదలగువాని నేవనవలనను,
వ్యాయామము, అగ్ని, యెండ వీని నేవనవలనను మరియు ఉష్ణదేశము, ఉష్ణకా
లము, క్రోధము, మద్యపానము, అసూయ, విదాహకగపదార్థములు, తీక్ష్ణముగ
నుండు ఆన్నపానములు ఇవియన్నియు పిత్తోల్పణార్యోరోగములు ప్రకోపించు
టకు హేతువులని యెంగంకవలయు.

—ॐ పితౄరోశ్శీలక్షణము ॐ—

పితౄత్తరానీలముఖారక్తపీతాఽసితప్రభాః;
తన్వస్రససావిణో విస్రాస్తనవో మృదవః శ్లేఢాః. 28

శుకజిహ్వోయకృత్థండజలూకావక్త్రస్నిభాః,
దాహపాకజ్వరస్వేదతృణ్కారాఞ్చరుచిమోహదాః. 29

సోష్ఠాణో ద్రవనీలోష్ణపీతరక్తామవర్చసః,
యవమధ్యాహరీతీతహోరిద్రత్వజ్నుఖాదయః. 30

తా. పితౄధిక్రముచేజనించెడి మొలకలయందు కొనలు నీలవర్ణముగను, యెఱ్ఱి గను, పచ్చగను, నల్లగనునుండుట, వానిలోరక్తము కొంచెముగ ప్రవించుట, పాశన కంపుకలిగియుండుట, సన్నగను, కోమలముగను, శిథిలముగనుండుట, మరియు చిలుక నాలుక కౌరిజము జలగలు ముఖమువలెనుండుట, దాహము, గుదపాకము, జ్వరము, చెమట, దప్పి, మూర్ఛ, అరుచి, మోహము ఇవి జనించుట, తాకిన వేడిమిగను, ద్రవ రహితముగను, నీలవర్ణముగను, తాపయుక్తముగను, పచ్చగను, యెఱ్ఱిగను, ఆమ యుక్తముగను, మలము వెడలుట, ఆఅంకురములు, యవాకౌరముగ మధ్యమునండు లావుగనుండుట, మరియు, చర్మము, కన్నలు, గోళ్లు, మొదలగునవి పసుపువర్ణము గను, ఆకుపసరువర్ణముగనుండుట, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండునని తెలిసికొనవలయు.

—ॐ కఫారోశ్శీనిదానము ॐ—

మధురస్నిగ్ధశీతాని లవణామ్లగురూణి చ,
అవ్యాయామదివాస్వప్నశయాసనసుఖే రతిః. 31

స్రాగ్వాతసేవాశీతో చ దేశకాలావచింతనమ్,
శ్చైష్ఠికాణాం సముద్భిష్టమేతత్కారణమర్భసామ్. 32

తా. మధురము, స్నిగ్ధము, శీతము, ఉప్పు, పులును, జడత్వము మొదలగు వానిని సేవించుట, వ్యాయామముచేయకనే పగలు నిద్రించుట, శయనించుచుండుట, నుఖముగ తూర్పుండుట, మరియు తూర్పుగాలియందు సంచరించుట, శీతదేశము, శీత కాలము ఏమియుచింతించక సోమరితనముగనుండుట ఇట్టి కారణములవలన కఫోల్బజారోశ్శీరోగము జనించునని తెలిసికొనవలయు.

—ॐ కఫజారోశ్శీరోగలక్షణము ॐ—

శ్చేష్ఠోల్బణా మహామూలా ఘనా మందరుజస్పితాః,

ఉత్పన్నోపచితాస్నిధాః స్తబ్ధా వృత్తగురుస్థిరాః. 33

పిచ్చిలా స్తిమితాశ్లాఙ్ఘాః కంఠాస్థాః స్పర్శనస్రియాః,
వంక్షణానాహినః పాయువ స్తినాభివికరిణః. 34

సశ్వాసకాసహృల్లాసప్ర సేకారుచిషీసనాః,
మేహకృచ్ఛశిరోజాడ్యశిశీరజ్వరకారిణః. 35

క్రైబ్యోగ్నిమూర్ధవచ్ఛ్చర్ది రామప్రాయవికారదాః,
వసాభ సక ఫప్రాజ్యపురీమాస్సప్ర వాహికాః. 36

స స్రవంతి స భిద్యంతే పాండుస్నిగ్ధత్వగాదయః,

తా. మొలకలు ధాతుసమీపమునుండి వెడలి, కఠినముగను, కొంచెముపీడతో గూడియును, తెలుపుగను, పొడవుగను, మినమినలాడుచును, గూటమువలెను, గుండ్రముగను, గుడమునకు బరువుగను, స్థిరముగను, బంకగను, స్థిమితముగను, నునుపుగ నుండుట, గీరినను, తాకినను నుఖకరములుగనుండి, గజ్జలయందుఉబ్బుట, గుడము, వస్త్రీ, నాభి పీనిని యీడ్చిపట్టినటులనుండుట, ఉబ్బునము, దగ్గు, జొల్లు, హృల్లాసము, ఆరుచి, పడిశము ఇవిజనించుట, మేహము, మూత్రకృచ్ఛము, శిరోభారము, శీతజ్వరము, నపుంసకత్వము, ఆగ్నిమాంద్యము, వాంతి, అమాతిసారము ఇవి గలుగుట, కొవ్వు, కఫము వీనితో సమముగ మిగుల మలము వెడలుట, ప్రవాహికను గలుగం జేయుట, మరియు వానిని వినీకిన పగలకయుండుట, రక్తము స్రవించకయుండుట, చర్మము, గోళ్లు, కన్నులు మొదలగునవి తెల్లగ మినమినలాడుట ఇట్టిలక్షణములతో గూడియుండిన దానిని కఫోల్పణ్యారోగమని తెలిసికొనవలయు.

ॐ రక్తారోగ్లక్షణము ॐ

రక్తోల్బణా గుదే కీలాః పితౄకృత్రినమన్వితాః. 37

వట ప్రరోహసదృశా గుంజావిద్రుమసన్నిభాః,
తేత్సర్థం దుష్టముష్ణం చ గాఢవిట్ కఫపీడితాః. 38

స్రవంతి సహసా రక్తం తస్య చాతిప్రవృత్తితః,
భేకాభః వీద్యతే దుఃఖైశ్శోణితక్షయసంభవైః. 39

హీనవర్ణబలోత్సాహణో హతౌజః కలుషేంద్రియః,
విట్కార్యవం కఠినం రూక్షమథో వాయుర్న గచ్ఛతి. 40

తా. గుడస్థానమునందు ఇనపచీలవంటి మాంసాంకురములుజనించి పితౄారోగ్లక్షణములుగలిగి నుట్టిపూడలకొనలవలె యొట్టగను, గురిగింజ పగడము వీనివంటి

ఛాయగలవిగనుండి అత్యంత ఉష్ణముగను. రాయివలె కఠినముగను, మిగుల పీడతో గూడి కఫయుక్తముగ మలము వెడలుట, రక్తవృద్ధిచే శీఘ్రముగ రక్తము వెడలుట, మరియు రక్తక్షయజన్యదుఃఖముచే పీడింపబడి శరీరము కప్పవలె పచ్చగనుండుట, వర్ణము, బలము, ఉత్సాహము, తేజస్సు ఇవి హీనముగనుండుట, ఇంద్రియములయందు గ్లాని, నల్లగను కఠినముగను రూక్షముగను మలము వెడలుట, అపానవాయువు వెడలక యుండుట, ఇట్టిలక్షణములతో గూడియుండిన దానిని రక్తారోగమని తెలిసికొనవలయు.

— ౧౭ వాతాదియుక్త రక్తారోగలక్షణములు —

తను చారుణవర్ణం చ ఫేనిలం చాస్పగర్మసామ్,
కట్యూరుగుదశూలం చ దార్బల్యం యది చాధికమ్. 41

తత్రానుబంధో వాతస్య సేతుర్వది చ రూక్షణమ్,
శిథిలం శ్వేతపీతం చ విట్ స్నిగ్ధం గురుశీతలమ్. 42

యద్యర్మసాం ఘనం చాస్పక్ తంతమృత్పాండుపిచ్ఛిలమ్,
గుదం సపిచ్ఛం స్తిఘతం గురుస్నిగ్ధం చ కారణమ్. 43

శ్లేష్మానుబంధో విజ్ఞేయస్త్ర రక్తార్మసాం బుద్ధః,

తా. కొంచెముగను యెఱ్ఱగను నురుగునోగూడియును రూక్షముగను మొలకల నుండి రక్తము స్రవించుట, మొల తోడలు గుదము పీనియందు శూల, మిగులరక్తము స్రవించెనేని గుర్బలత్వము, ఇట్టిలక్షణములుగలది. వాతము కరక్తార్మస్సు అని తెలిసికొనవలయు. మరియు శిథిలముగను, తెల్లగను పచ్చగను నునుపుగను బరువు గను చల్లగను మలము వెడలుట, దట్టముగను దారమువలెను తెల్లగను చిక్కగను మొలకలనుండి రక్తము స్రవించుట, గుదముజిగటగను స్థిమితముగను బరువుగను స్నిగ్ధముగనుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలది శ్లేష్మయుక్త రక్తార్మస్సు అని తెలిసికొనవలయు.

— ౧౮ సన్నిపాతికారోగలక్షణములు —

స్తవ్యైస్సర్వాత్త కాన్యాహుర్లక్షణై స్సహజాని చ. 44

తా. వాతాదిసమస్తదోషయుక్తలక్షణములుగలిగియుండిన దానిని సన్నిపాతార్యస్సుయని తెలిసికొనవలయు. సహజార్యస్సుగూడ సర్వలింగములతో గూడి యుండును.

— ౧౯ ఆర్యోగసాధ్యాసాధ్యలక్షణములు —

ఏకదోషోత్థితం బాహ్యం సుఖసాధ్యం తథా చిరాత్,

ద్వంద్వజం యాప్యకం చైవ కృచ్ఛ్రసాధ్యం భిషగ్వైః. 45

అంతర్వర్తిత్రిదోషోత్థాన్యసాధ్యాన్యాంసి తాని చ,
సర్వస్త్వి సర్వరోగాంశ్చ తస్మాద్యత్నేన తజ్జయేత్. 46

తా. మూలరోగము ఏకదోషమువలనగాని, వెలుపలి వలియందుగాని జనించి నను లేక జనించి చిరకాలము కౌకయండినను సుఖసాధ్యము. ద్వంద్వదోషము వలన జనించిన మూలరోగము కష్టసాధ్యము గాన యాప్యము. అంతర్వలియందు జనించిన మూలరోగంబును, త్రిదోషమువలన జనించిన మూలరోగంబును ఆసాధ్యంబులు. మరియు, మూలము సర్వరోగోత్పత్తికి కారణమగుటవలన దానిని సర్వప్రయత్నముచే నివర్తింపజేయవలయు.

—ॐ ఆసాధ్యార్చ ఉపద్రవములు ॐ—

హస్తపాదే ముఖే నాశో శోభావృషణయోగ్గుదే,
హృత్స్పర్శశూలం మోహశ్చ ఛర్దిస్తృష్ణాజ్వరారుచీ. 47
రక్తాతీసారో రుక్మాఝమర్శసంమారయన్తి తమ్,

తా. చేతులు, కాళ్లు, ముఖము, నాభి, వృషణములు, గుదము వీనియందు వాపు, రొమ్ము, పార్శ్వములు వీనియందుశూల. మోహము, చాంతి, దప్పి, జ్వరము, ఆరుచి, రక్తాతీసారము, పీడ, శరీరకృశత్వము ఇవిగలుగుట ఇట్టి యుపద్రవములు గల అర్చనోగులు మూలమును జెంచెదరు.

సహజాని త్రిదోషాణి యాని చాభ్యంతరాం వలిమ్. 48
జాయంతేర్ష్యాంసి సంశ్రిత్య తాన్యసాధ్యాని నిర్దిశేత్,

తా. జననకాలము మొదలు స్వాభావికముగ గలిగియుండు అర్చనను, త్రిదోషార్చనను తోనివళులయందు జనించుండు అర్చనను ఇవి ఆసాధ్యంబులు.

హృత్స్పర్శశూలం సంమోహశ్చర్దిరంగస్యరుగ్జ్వరః. 49
తృష్ణాగుదస్య పాకశ్చ నిహన్యర్లుదజాతురమ్,

తా. హృదయపార్శ్వములయందు శూల, ఇంద్రియమనస్సులకు మోహము, చాంతి, శరీరపీడ, జ్వరము, దప్పి, గుద ప్రణము ఇట్టిలక్షణముల తో గూడియుండు మూలరోగి మృతినీ జెందు.

తృష్ణారోచకశూలా ర్తమతి ప్రస్ఫుతశోణితమ్. 50
శోధాతీసారసంయుక్తమర్ష్యాంసి క్షుపయన్తి హి,

తా. దప్పి, ఆరుచి, శూల, మిక్కిలిరక్తస్రావము, శోఫ, ఆతీసారము, ఇవి గల మూలరోగి మరణమును జెందు.

— ౧౭ ఆరోగ్యోగసుఖసాధ్యలక్షణము ౧౭ —

బాహ్యాయాం తు వశౌ జాతాన్యేకదోషోల్బణాని చ. 51
అర్శాంసి సుఖసాధ్యాని న చిరోత్పత్తితాని చ,

తా. వెలుపలివళియందు జనించినమూలరోగము, ఏకదోషప్రకోపమువలన జనించిన మూలరోగము, ఒకసంవత్సరకాలము గతించకుం డెడి మూలరోగములు సుఖ సాధ్యంబులని యెరుంగవలయు.

— ౧౮ ఆరోగ్యోగకృచ్ఛసాధ్యలక్షణము ౧౮ —

ద్వంద్వజాని ద్విత్వీయాయాం వశౌ యాన్యాశ్చి తాని చ. 52
కృచ్ఛసాధ్యాని తాన్యాహుః పరిసంవత్సరాణి చ,

తా. ద్వంద్వదోషమువలన జనించిన అర్శుస్సు, రెండవ వళియందు జనించిన అర్శుస్సు, ఒకసంవత్సరకాలముగతించిన అర్శుస్సు ఇవి కష్టసాధ్యంబులని యెరుంగ వలయు. (మరియు వెలుపలి ద్విదోషప్రకోపమువలన జనించిన అర్శుస్సు, ఏకదోష ప్రకోపమువలన రెండవవళియందు జనించిన అర్శుస్సు ఇవియన్నియును కష్టసా ధ్యంబులు.)

— ౧౯ అర్శుఉత్పత్తికిసానాంతరము ౧౯ —

మేఘాదిష్టవి వక్ష్యంతే యథాన్వం నాభిజాన్వపి. 53
గంఢూపదాన్యరూపాణి పిచ్ఛిలాని మృదూని చ,

తా. మేఘము, నాసిక, కర్ణములు మొదలగు వానియందు దోషభేదమువలన అర్శుస్సు (అంకురము) జనించుచున్నదని ముందు చెప్పంబడుచున్నయది. అత్తైరంగుననే నాభియందునగా అర్శుస్సు జనించి అడుపెఱ్ఱముఖముతో సమానముగను జిగటగను మృదువుగ నునుండు.

— ౨౦ చికిత్సాప్రక్రియ ౨౦ —

అరోగ్యతినార గ్రహణీవికారాః ప్రాయేణ చాన్యోన్యనిదాన భూతాః.
నన్నేనలే సంతి న సంతి దీప్తే రక్షేదతస్తేషు విశేషతోగ్నిమ్,

తా. ఆరోగ్యోగము, అతినారము, గ్రహణిరోగము ఇవి ఒకటికొకటి కారణములగునుండు. వీనియందు అగ్నిపుష్టిలేకయుండిన నొకటి వలననొకటి జనించు. అగ్నిపుష్టిగలిగియుండిన నొకటి వలన నొకటిజనించదు. కావున ప్రైజిప్సంబడిన రోగ ములయందగ్నిపుష్టికరములగు ఉపచారచికిత్సలం జేసికొనవలయు.

— ౨౧ చికిత్సాప్రకారము ౨౧ —

దుర్ణామ్నాం సాధనోపాయాశ్చతుర్థా పరికీర్తితాః. 55

భైషజ్యక్షారశస్త్రాగ్ని కర్తాణ్యేషాం చ యాపనే,

తా. సాధ్యమైవ ఆర్యోగములను సాధించునుపాయములు బౌషధచికిత్స, ఊరచికిత్స, శస్త్రచికిత్స, అగ్నిచికిత్సయని నాలుగుగలవు. వీనిలో దేహ ప్రకృతి షెరిగి దేనినైనను జేసికొనందగు. మఱియు యాప్యములను యాపనముజేసికొనవలెను.

అర్చసామాషధైః క్షారైశ్చస్త్రేణ చ తథాగ్నినా. 56

చికిత్సాస్యాచ్ఛతుర్దైవం ముఖ్యం తత్రైషధం మతమ్,

తా. ఆర్యోగమునకు పైజెప్పబడిన బౌషధ, ఊర, శస్త్ర, అగ్నిచికిత్స లలో బౌషధచికిత్స ముఖ్యమని తెలిసికొనవలయు.

— ౧౦ వాతాద్యర్చశ్చికిత్సా భేదములు ౧౦ —

స్తేహస్వేదాదయో వాతే పితృవైరోచనాదయః. 57

కఫే వాంత్యాదయోర్మస్సుమిశ్రే మిశ్రా ప్రతిక్రియా,

పిత్తవద్దక్షజే కార్యః ప్రతీకారోర్మసి ధ్రువమ్. 58

తా. వాతార్చస్సునందు స్నేహక్రియ స్వేదక్రియ మొదలగు క్రియలు చేయందగు. పిత్తార్చస్సునందు విశచనాదిక్రియలు చేయందగు. కఫార్చస్సునందు వమనాదిక్రియలు చేయందగు. ద్వంద్వజనన్నిపాతార్చస్సులయందు మిశ్రమక్రియలు చేయందగు. రక్షజమునందు పిత్తజమునందువలెనే విశచనాదిక్రియలు చేయందగు.

— ౧౧ వాతార్చస్సుకు మరీచాదిచూర్ణము ౧౧ —

మరిచం సిప్పలీ కుప్తం సైంధవం జీరనాగరే,

వచా హింగు విడంగాని పథ్యోవహ్నాజమోదకా. 59

ఏతేషాం కారయేచ్ఛూర్ణం చూర్ణస్య ద్విగుణం గుడమ్,

ఖాదేత్కర్షమితం చాపి విబేదుష్ణజలం తతః. 60

సర్వాణ్యర్చాంసి నశ్యంతి వాతజాని విశేషతః,

తా. మిరియాలు, సిప్పళ్లు, కుప్తము, సైంధవలవణము, జీలకఱ్ఱ, శొంఠి, వస, ఇంగువ, వామువిడంగములు, కరక, చిత్రమూలము, ఓనుము వీనిని చూర్ణించి చూర్ణమునకు రెండొంతలు బెల్లముచేర్చి కలిపి పూటకు ఒకతులమువంతున నేవించి పిదప ఉష్ణోదకమును పుచ్చుకొనిన సర్వార్చస్సులు నివర్తింపచేయుటయే గాక, ముఖ్యముగ వాతార్చస్సును నివర్తింపజేయు.

— ౧౨ పిత్తార్చస్సుకు ధుత్తూరాదిచూర్ణము ౧౨ —

ధుత్తూరస్య ఫలం పక్వం సిప్పలీనాగరాభయే.

వాలకంగుడనయు క్తం భక్ష్యం గుంజాప్తకం నిశి,
 సితామధ్యాజ్యకర్షణపి బేత్ప్రీత్యార్కసాం జయే. 62

తా. శుద్ధిచేసిన నల్ల ఉష్ణైత్తవిత్తులు, పిప్పళ్లు, శొంఠి, కరక, కురువేరు వీనిని చూర్ణించి ౮ గుంజముల చూర్ణమునందు ౧ తులము నెయ్యి శర్కర తేనెచేర్చి రాత్రి యందుపుచ్చుకొనిన పితాకోగోగము నశించు.

— ౧౦ రక్తార్కమునకు విషముష్టిచూర్ణము ౧౦ —

విషతిందుకబీజాని షడ్వా సస్తాష్టవాపిచ,
 చూర్ణితాని సితాయుక్తాన్యస్సారోష్ణీ వారణానిచ. 63
 మహాప్రమేహాత్వద్దోష కృమి నాశనహేతవః,

తా. శుద్ధిచేసిన విషముష్టివిత్తులను ౬ లేక ౩ లేక ౮ చూర్ణించి బలాబలముల నెరిగి చక్కెరచేర్చిపుచ్చుకొనిన రక్తార్కమును, మహామేహములు, త్వద్దోషము, క్రిమి ఇవియన్నియు నశించు.

— ౧౧ అపామార్గబీజాదిచూర్ణము ౧౧ —

అపామార్గస్య బీజాని వహ్నిం శుంఠీం హరీతకీమ్. 64
 ముస్తాంకిరాతం తుల్యాంశం సర్వతుల్యం గుడం షీపేత్,
 క్రైకం భక్షయేచ్చాను జీర్ణాంతే తక్రభోజనమ్. 65

తా. ఉత్తరేణువిత్తులు, చిత్రమూలము, శొంఠి, కరక, తుంగము స్తలు, సీమ నేలవేము వీనినన్నియు సుమభాగములుగ చూర్ణించి చూర్ణమునకుసముముగ బెల్లము కలిపి పూటను ౧ తులమువంతువనేవించి బౌషధము జీర్ణించిన పిదప మజ్జిగ అన్నము భుజించవలయు. దీనివలన అర్కములు నివర్తించును.

— ౧౨ వ్యోషాదిచూర్ణము ౧౨ —

వ్యోషోర్వరుక్మరవిడంగతిలాభయానాం చూర్ణం గుడేన సహితం
 సతతం ప్రయోజ్యమ్,
 దుర్నామశోభగరకుష్ఠశకృద్విబంధమగ్నేర్జయత్కృబలతాం కృమి
 పాండుతాంచ. 66

తా. శొంఠి, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, మంచినల్లజీడిగింజలు, వాయువిడంగములు, నువ్వులు, కరక వీనిని సుమభాగములుగ చూర్ణించి బెల్లముచేర్చి నేవించిన అర్కము వాపు, విషము, కుష్ఠము, విడ్బంధము, అగ్నిమాంద్యము, కృమి, పాండురోగము ఇవి యన్నియు నశించు.

• ౧౦ విజయాచార్యము ౧౦ •

త్రికత్రయం వచా హింగుపాఠాఝోరౌ నిశాద్వయమ్,
చవ్యత్రిక్తాకలింగాని శతాహ్యలవణాని చ. 67

గ్రంధిబిల్వాజమోదాశ్చగణోష్ట్రావింశతిర్ తః,
ఏతాని సమభాగాని నూక్ష్యచూర్ణాని కారయేత్. 68

చూర్ణం బిడాలపదకం పిబేదుష్టేన వారిణా,
ఏరండతైలసనంయుక్తం లిహ్యచూర్ణమిదం నరః. 69

హన్యాదర్పాంసి సర్వాణి శ్వాసశోషభగందరాణ్,
హృచ్చూలం పార్శ్వశూలం చ వాతగుల్మం తథోదరమ్. 70

హిక్మాం శ్వాసం ప్రమేహం చ పాండురోగం సకామలమ్,
ఆమవాతముదావర్త మంత్రవృద్ధిం గుదే కృమిణ్. 71

హన్యాచ్చ గ్రహణీరోగాన్ భిషగ్భిర్యే ప్రకీర్తితః,
విజయానామ చూర్ణోయం సర్వవ్యాధిహరః పరః. 72

మహాజ్వరోపస్పృష్టానాం భూతోపహతచేతనామ్,
అప్రజానాం చ నారీణాం హితమేతద్ధి భేషజమ్. 73

తా. కరక, తాడి, ఉకిరికలు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, దాల్చిని, ఏలకులు, ఆకుపత్రి, వస, ఇంగువ, అగశుశొంఠి, * ద్విక్షారములు, పసపు, మానిపసపు, చవ్యము, కటుకరోహిణి, కొడిశపాలవిత్తులు, చల్లపిల్లిగడ్డ, † పంచలహణములు, మోడి, బిల్వఫలము, అజామోదము ఈ ౨౦ వస్తువులను సమభాగములుగ చూర్ణించి ౧౦ మాషములయొత్తుచూర్ణము ఉష్ణోదకముతోగాని ఆమదముతోగాని పుచ్చుకొనిన ఆరోగ్యోగములన్నియు, శ్వాస, శోష, భగందరము, హృదయశూల, పార్శ్వశూల, వాతగుల్మము, ఉదరము, ఎక్కిళ్లు, ప్రమేహము; పాండురోగము, కౌమిల, ఆమవాతము, ఉదావర్తము, అంత్రవృద్ధి, కృమి, సుగ్రహణి ఇవియన్నియు నశించుటయే గాక సర్వవ్యాధులును నశించును. మరియు మహాజ్వరము, భూతబాధ పీచే పీడింపబడువారు, గొడ్డ్రాలు నేవించిన హితకరముగ నుండు.

• ౧౧ సిద్ధపుత్రము ౧౧ •

ద్వాత్రింశత్పలకం చాజ్యం ఛాగదుగ్ధం తథైవచ,
ఛాగమాంస రసజ్జైచ్చవ దాడిమస్య ఫల ద్రవమ్. 74

* సర్దక్షాము, యవక్షారము. † నైంధవము, సౌవర్చలము, బిడము, కౌవడు, సామద్రము.

- ప్రత్యేకం ఘృతతు ల్యాంశం భాండే ఊష్ణాద్ధ నిషీవేత్,
ఆమాస్తిత్ర్యాషణం ముస్తం మజ్జాబిల్వకపిత్థయోః. 75
- తింత్రిణీధాతుకీపుష్పం రక్తచందనచందనే,
ఉశీరం వాలకం లోధ్రం ప్రియంగుం పద్మకేసరమ్. 76
- మంజిష్ఠాబదరీచవ్యం త్వగేలాపద్మకంబలా,
యష్టిమోచరసం చైవ హ్యుత్పలం ప్రతికర్షకమ్. 77
- సర్వమేకీకృతం పాచ్యం గ్రాహ్యమాజ్యావశేషకమ్,
యోజయేదర్శసాం హంత్య గ్రహణీకృచ్ఛ్చిపాండుషు. 78
- జ్వరం స్రావమతీసారం కటిశూలం చ నాశయేత్,
ఇదం సిద్ధఘృతం నామ్నా రక్తపిత్తార్శసాం హితమ్. 79

తా. నెయ్యి ౧౨౨ తులములు, పేకపాలు, పెరుగు, పేకమాంసరసము, దాడింబపండ్లరసము ఇవియన్నియు ప్రత్యేకము నేతికి సమము, మామిడిజీడి, శొంఠి, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, తుంగముస్తలు, బిల్వఫలము, వెలగపండుగిజడు, చింతపండు, ఆరెపువ్వు, రక్తచందనము, చందనము, వట్టిపేరు, కురుపేరు, లాద్దుగ చెక్కెగుగిలము, తామరకేసరములు, మంజిష్ఠ, రేగు, చవ్యము, అవగపట్ట, ఏలకులు, పద్మకము, చిట్టాముట్టి, అతిమధురము, బూరుగబంక వీనిని ప్రత్యేకము ౧ తులమువంతునచేర్చి వీనినన్నియు నెయ్యిమిగులువరకు కాచి ఆనేతిని పుచ్చుకొనిన మూలవ్యాధి, సంగ్రహణి, మాత్రకృచ్ఛము, పాండురోగము, జ్వరము, రక్తస్రావము, అతిసారము, కటిశూల, పిత్తార్శస్సు, ఇవియన్నియు నశించు.

◀ ౭౭ ఆర్కలకు శివరసము ౭౭ ▶

సూతవైక్రాంతశుల్బాభ్ర కాంతాభస్మ సగంధకమ్,
తుల్యాంశం మర్దయేచ్ఛేదం దాడిమోక్తైరస్మైస్తథా. 80

భక్షయేన్నాషమేకం తు హంత్యర్శాంసి శివో రసః,

తా. రససిందూరరసము, వైక్రాంతమణి తామ్రము అభ్రకము కాంతము వీని భస్మములు, శుద్ధగంధకము వీనినన్నియు సమభాగములుగ గ్రహించి దాడిమపండ్ల రసముతోనూరి మాషప్రమాణము నేవించిన ఆర్కరోగము నశించు. ఇదియ శివరస మనబడును.

◀ ౭౮ ఆర్కరోగమునకు లోహామృతరసము ౭౮ ▶

సంగృహ్యమృతలోహస్య పలాన్యష్టాదశాపిచ. 81

త్రికటుత్రిఫలాదార్ద్యవహ్ని ముస్తాదురాలభాః,
కిరాతతి క్షకోనిబపటోలకటుకామృతాః. 82

దేవదారువిడంగాని పర్పటం ప్రతికర్షకమ్,
మధ్యాజ్యాయాభ్యాం లిహేత్కర్ష మర్మాంసి గ్రహణీం జయేత్. 83

వాతపి త్తకష్టై ర్కే నాపి జాతానివా తథా,
ఖ్యాతో లోహో మృతో నామ ధేహదార్ద్యకరః పరః. 84

తా. లోహభస్మము 2౨ తులములు, పిప్పలి, మిరియాలు, శొంఠి, కరక తాడియుశిరకలు, చిత్రమూలము, తుంగము స్తులు, దురదగొండివేళ్లు, సీమసేలవేము, వేప, చేదుపొట్ల, కటుకరోహిణి, తిప్పతీగె, దేవదారు, వాయువిడంగములు, సర్పాటకము వీనిని ప్రత్యేకము ౧ తులమువంతున చూర్ణించి లోహభస్మమునందుచేర్చి ౧ తులము తేనె నెయ్యి వీనితో నేవించిన సంగ్రహణి, వాతము, పిత్తము, కఫము, రక్తము వీనివలగల్గిన అర్చకులు మొదలగు సమస్తరోగములను నశింపజేయుటయే గాక, దేహదార్ద్యమును సగాగలుగంజేయు, ఇదిలోహోమృతమని ఖ్యాతి జెందెను.

◀ వైక్రంతాఖ్యరసము ౧౨ ▶

మృతసూతాభ్రవైక్రాంతకాంతతామ్రం సమం సమమ్,
సర్వతుల్యేన గంధేన మర్ద్యం భల్లాతకం తథా. 85

దినై కం తద్దవైరేవ వటీం కుర్వాద్ద్విగుంజకామ్,
భక్షితం గుడజాన్తంతి ద్వంద్వజాంశ్చ త్రిదోషజాన్.

అష్టాష్టముసలీవహ్ని భాగాః కుష్ఠస్య షోడశ,
పిప్పలీపిప్పలీమూలం క్షీపేద్భాగద్వయం పృథక్. 87

చతుర్భాగం విడంగస్తు మరేచం కటుశుంఠికా,
బ్రహ్మాండీ తడైకై కం చూర్ణితం ద్విగుణం గుడమ్. 88

కర్నాంశం భక్షయేచ్ఛాను హ్యర్షోర్షోగప్రశాంతయే,
వైక్రాంతాఖ్యో రసో నామ సాధ్యాసాధ్యార్కసాం జయీ. 89

తా. రసభస్మము, అభ్రకభస్మము, వైక్రాంతభస్మము, కాంతభస్మము, తామ్ర భస్మము వీనిని సమభాగములగ ఖల్వమునందునిచి వీనికన్నిటికి సమము గంధకము, శుద్ధిచేసిన జీడిగింజలచూర్ణమునుజేర్చి జీడిగింజలద్రవముతో ౧ దినముమర్చించి ౨ గుంజములప్రమాణము మాత్రముచేసి, నేలతాడి, చిత్రమూలము ఇవి ప్రత్యేకము రభాగములు, కోష్ఠము ౧౬ భాగములు, పిప్పళ్లు ౨ భాగములు, మోడి ౨ భాగములు,

వాయువిడంగములు ౪ భాగములు, మిరియాలు, కటుకరోహిణి, శొంఠి, బ్రహ్మదండి ఇవి ప్రత్యేకము ౧ భాగము వీనిని చూర్ణించి ౧ తులముచూర్ణమునందు పూట కొక మాత్రచూపవన సేవించిన మూలవ్యాధి నశించు. ఇది యర్కస్ఫులనన్నిటిని జయించు వైక్రంతాఖ్యరసమనబడును.

— ౧౧ నూరణమోదకములు ౧౧ —

శుక్లాత్సూరణకందతోద్విపలకం వ్యోమం తథా చిత్రకం,
శ్రేష్ఠాజీరక రామతం పలమితందీప్యాజమోదాన్వితం. 90

సర్వస్యాం మ్రిమితంచ సింధు జనితం నింబూ ద్రవై ర్రితమ్,
సిద్ధస్సూరణ మోదకోగదహరశ్రేష్ఠో భవేత్ప్రాణినామ్. 91

శూలం సంగ్రహణీం చ రక్తవిస్మృతిం దుష్టాం ప్రవాహీం జయేత్,
దీప్తాగ్నిం కురుతే బలం వితనుతే గుల్మం ప్రణాశనయే. 92

దర్శాంస్సృద్ధతమారుతామయహరో బాలే చ వృద్ధే హీతో,
గర్భిణ్యాం చ న యుజ్యతేతునిపుణై ర్నోరక్తపిత్తే చ. 93

తా. ఎండిన అడవి కందగడ్డ రెండుపలములు, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, శొంఠి, చిత్రమూలము, ముణుగుతామర, జీలకజ్జి, ఇంగువ, ఓమము, అజామోదము ఇవి సమభాగములుగ చూర్ణించి చేర్చి చూర్ణమునకు, నాలవపాలు సైంధవలవణమువైచి పిదప నిమ్మపండ్లరసముతో ఒకదినము మర్దనజేసిన నూరణమోదకము సిద్ధమగు. దీనిని సేవించిన శూల, సంగ్రహణి, రక్తాతిసారము, ప్రవాహికము, గుల్మము అర్కస్ఫు, వాయుప్రకోపము ఇవి నశించు. మరియు అగ్నిదీప్తి, బలము ఇవిగలుగు. ఈ నూరణ మోదకము నిపుణవైద్యులు గర్భిణికి రక్తపిత్తరోగికి ఇవ్వంజనదు.

— ౧౨ పథ్యాదిమోదకములు ౧౨ —

పథ్యాంశుంఠీంకణాంవహ్నిం ప్రత్యేకం చూర్ణయేత్పలమ్,
త్వగేలాపత్రకం చాథ ప్రత్యేకం కర్షమాత్రకమ్. 94

గుడం దశపలం యోజ్యం కర్షం దేయోర్షసాం జయే,

తా. కరక, శొంఠి, పిప్పళ్లు చిత్రమూలము, ఇవి ప్రత్యేకము ఒకపలము అవంగపట్ట, అవంగపత్రి, ఏలకులు ఇవి ప్రత్యేకము ౧ తులమువంతునచేర్చి చూర్ణించి ౪ తులములు బెల్లముకలిపి కర్షప్రమాణమువంతున సేవించిన అర్కరోగము నివర్తించు.

— ౧౩ అన్యనూరణమోదకములు ౧౩ —

చిత్రకస్య పలం త్వేకం ద్విపలం సూరణస్య చ. 95

- పలార్థం నాగరస్యాపి మరిచం కోలమాత్రకమ్,
భల్లాతకకణామూలవిడంగ త్రి ఫలా కణాః. 96
- తాలీససహితాన్పర్వానక్షమాత్రాన్ప్రియోజయేత్,
ద్వేపలే వృద్ధదారోశ్చ తాలమూలం పలం భవేత్. 97
- త్వగేలా మరిచాంశ్చైవ సర్వానేకత్ర చూర్ణయేత్,
గుడేన మర్దయిత్వా తు ద్విగుణేనేహ బుద్ధిమాకా. 98
- మోదకస్సూరణో నామ అక్షమాత్ర ప్రమాణతః,
ఉపయుక్తో నిహంత్యాశు గుడకీలాన్న సంశయః. 99
- అగ్నివృద్ధికరః పుంసాం సేవ్యమానో మహాగుణః,

తా. చిత్రమూలము ర తులములు, కందగడ్డ ర తులములు, శొంఠి, ౨ తులములు, మిరియాలు ఆర్ధతులము, జీడి, మోడి, వాయువిడంగములు, కరక, తాడి, ఉశిరి కెలు, పిప్పళ్లు, తాళీసపత్రి ఇవి ప్రత్యేకము ౧ తులము, వృద్ధదారుచెక్క ౨ తులములు, నేలతాడిగడ్డలు ౧ తులము, అవంగపట్ట, ఏలకులు ఇవి ప్రత్యేకము ఆర్ధతులము ఇవియన్నియు చూర్ణించి చూర్ణమునకు రెండింతలు బెల్లము చేర్చి పుంటలు చేసి ఈనూరణమోదకమున ౧ తులముచొప్పున పుచ్చుకొనిన తత్కాలమునందే మూలవ్యాధి నశించుటయే గాక అగ్ని దీప్తియు గలుగు.

— చంద్రప్రభావటుకములు —

- మృతలోహం పలద్వంద్వం లోహోశశ్శుద్ధగుగ్గులుః. 100
- ద్వయోస్తుల్యాసి తా యోజ్యా త్రి భిస్తుల్యం శిలాజతు,
తుగాక్షీరీ పలైకం తుహ్యాన్యే కర్ణాంశకాశ్శ్చ్రణు. 101
- విడంగం త్రి ఫలా త్రూషం భూనింబో గజపిప్పలీ,
ద్వినిశే పిప్పలీమూలం దేవదారుసువర్చలమ్. 102
- సైంధవం ధనికాతాప్యం కచోరోతివిషావృతా,
తాప్యం సర్ణయవతూరౌ వచాముస్తం చ పత్రకమ్. 103
- దంతీ చైలాసూక్ష్మ చూర్ణం మధునా గుటికాం కృతామ్,
కర్ణమాత్రం సదా ఖాదేన్నామ్నా చంద్రప్రభా వటీ. 104
- సర్వార్థాంసి నిహంత్యాశు పాండురోగం భగవదరమ్,
కృచ్ఛాన్తే హాన్ష యం కాసం నానారోగహారా పరా. 105

తా. లోహభస్మము ౨ తులములు, శుద్ధగుగ్గులము ౨ తులములు, శర్కర ౧౬ తులములు, శిలాజితు 3౨ తులములు, తవక్షీరి ౪ తులములు, వాయువిడంగ

ములు, కరక, తాండ్ర, ఉశిరికలు, శొంఠి, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, సీమనేలవేము, గజపిప్పలి, పసపు, మానిపసపు, సిప్పలిమూలము, దేవదారు, సౌవర్ణలవణము, సైంధవ లవణము, ధనియాలు, స్వర్ణమాక్షికము, కచోరములు, ఆతివస, తిప్పతీగ, బంగారు కేసు, సజ్జితౌరము, యవతౌరము, వస, తుంగముస్తలు, లవంగపత్రి, దంతి, ఏలకులు ఇవి ప్రత్యేకము ౧ తులమువంతునచూర్చించి తేనెచేర్చికలిపి అర్ధరూపాయయెత్తువంతున నేవించిన సకలమూలవ్యాధులు పాండురోగము భగందరము మూత్రకృచ్ఛము ప్రమేహము త్షయ దగ్గు ఇవియన్నియు నశించు. ఇది చంద్రప్రభావతీయని చెప్పబడును.

— ౧౭ బృహతూస్నిరణవలుకలు ౧౬ —

- సూరణో వృద్ధదారుశ్చ భాగై షోడశభిః పృథక్, 106
ముసలీ చిత్రకౌ శ్చేయావష్టభాగమితౌ పృథక్.
- శివాబిభీతకౌ ధాత్రి విడంగం నాగరంకణా, 107
భల్లాతః సిప్పలీమూలం తాలీసం చ పృథక్ పృథక్.
- చతుర్భాగప్రమాణాని త్వగేలా మరిచం తథా, 108
ద్విభాగమాత్రాణి పృథక్ తతస్త్యైకత్ర చూర్ణయేత్.
- ద్విగుణేన గుడేనాథ వటుకాకౌ కారయేద్బుధః, 109
ప్రబలాగ్నికరా ఏతే తథార్యోనాశనాః పరాః.
- గ్రహణీం వాతకఫజాం శ్వాసం కాసం క్షయాయమ్, 110
స్లీహణం శ్లీపదం శోఫం హిక్మాం మేహం భగందరమ్.
- నిహన్యుః పలితం వృష్యా తథా మేధ్యా రసాయనాః,

తా. ఆడవికంద, పెద్దపూనిచెక్క, ఇవి ప్రత్యేకము ౧౬ భాగములు, నేలతాడిగడ్డ, చిత్రమూలము ఇవి ప్రత్యేకము ౮ భాగములు, కరక తాడి ఉశిరి కలు వాయువికంగము శొంఠి పిప్పళ్లు జీడివిత్తులు మోడి తాలిసపత్రి ఇవి ప్రత్యేకము ౪ భాగములు, లవంగపుచెక్క ఏలకులు మిరియాలు ఇవి ప్రత్యేకము ౨ భాగములు, వీనినిన్నియుచూర్చించి చూర్ణమునకు రెండుభాగములు బెల్లము చేర్చి కలిపి మాత్రలుజేసి పూటకొకమాత్రచొప్పన నేవించిన మూలవ్యాధి, వాత కఫములవలన జనించిన గ్రహణి, శ్వాస, కాస, త్షయ, స్లీహ, శ్లీపదము, వాపు, ఎక్కిళ్లు, మేహము, భగందరము, పలితరోగము, ఇవి యన్నియు నశించుటయేగాక అగ్నితీప్తి వృద్ధ్యము మేధ వీనినిగలుగంజేయు,

— ౧౮ కార్పాసమజ్జాఘ్నుటికలు ౧౬ —

కార్పాసమజ్జాలశునం సర్ది కాతౌరహింగుకే. 111

ఘృతేన కోలమాత్రా హిగుటికార్యోవినాశినీ,

తా. ప్రతివిత్తులలోనివస్తు, ఉల్లిగడ్డలు, సజ్జితరము, ఇంగువ, వీనిని చూర్ణించి నేతితోకలిపి మాత్రలుజేసి అర్ధతూపాయయెత్తు నీవించిన ఆర్యోరోగము నివర్తించు.

శ్రీ ఫలాదిముటికలు ౧౯

- శ్రీఫలా పంచలవణం కుష్ఠం కటుకరోహిణీ. 112
- దేవదారువిడంగాని పిచుమండఫలాని చ, 113
- బలా చాతిబలాచైవ ద్వే హరిద్రే సువర్చలా. 113
- ఏతత్సంభృతసంభారం కరంజత్వగ్ర సేన తు, 114
- పిష్ట్యా చ గుటికాం కృత్వా బౌదరాస్థిసమాం బుధః. 114
- ఏకైకాం తాం సముద్భృత్య రోగే రోగే పృథక్ దదేత్,
- అర్ఘాంసి హంతి తక్రేణ గుల్తానశ్లేన నిర్హరేత్. 115
- ఉష్ణేన వారిణా వీతా శాంతమగ్నిం ప్రదీపయేత్,
- కృమిస్తంతుఘ్నయేగేన త్వగ్నోషం ఖదిరాంబునా. 116
- మాత్రకృచ్ఛం తు తోయేన హృద్రోగం శైలసంయుతా,
- ఐంద్రీస్వరససంయుక్తా సర్వజ్వరవినాశినీ. 117
- మాతులుంగరసేనాథ సద్యశ్శూలహరీ స్మృతా,
- కపిత్థతిందుకానాం తు రసేనసహమిశ్రితా. 118
- విషాణి హంతి సర్వాణి పానాలేపనయోగతః,
- శక్రగోపసమాయుక్తా హన్యాత్కుష్ఠాని సర్వశః. 119
- శ్యామాకషాయసహితా జలోదరవినాశినీ,
- భుక్తాజీరంహి జయతి భుక్తస్యోపరి యోజితా. 120
- అక్షిరోగేషు సర్వేషు మధునాప్యంచితా జయేత్,
- లేపమాత్రేణ నారీణాం సద్యః ప్రదరనాశినీ. 121
- వ్యవహారే తథా ద్యూతే సంగ్రామే మృగయాదిషు,
- సమాలభ్య వటిమేనాం క్షీప్రం విజయమాఘ్నయాత్. 122

తా. శ్రీఫలములు, పంచలవణములు, చెంగల్వకోష్ఠం, దేవదారు, వాయువిడంగాములు, కేపపండ్లు, పెద్దముత్తవఫులగ, చిన్నముత్తవఫులగ, పసుపు, మానిఫసుపు, సజ్జితరము, వీనినన్నియు సమముగచేర్చి కాసుగపట్టరసముచేసూరి రేగుగింజలంత మాత్రలుజేసి అందొకమాత్ర మజ్జితోపుచ్చుకొనిన ఆర్యోరోగము; నిష్పపండరస

ముతో పుచ్చుకొనిన గుల్మము, ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన అగ్నిమాంద్యము, వాయు విశంకముల కషాయముతో పుచ్చుకొనిన జంతురోగము, చంద్రకషాయముతో పుచ్చుకొనిన తద్వ్యోవము, ఉదకముతో పుచ్చుకొనిన మూత్రకృచ్ఛము, తిలతైలముతో పుచ్చుకొనిన హృస్రోగము, కొడిశపాలస్వరసముతో పుచ్చుకొనిన సర్వజ్వరములు, మాడిఫలరసముతో పుచ్చుకొనిన సద్యశూల, వెలగ నల్లతుమికి వీని రసముతో పుచ్చుకొనిన సర్వవిషములు, ఇంద్రగోపక్రిములతో పుచ్చుకొనిన సర్వకుష్ఠములు, పిప్పలి కషాయముతో పుచ్చుకొనిన జలోదరము, భోజనాంతమున పుచ్చుకొనిన అజీర్ణము, తేనెతోచాది అంజనబిడిన సమస్తనేత్రరోగములు, లేపనముచేసిన శ్రీలయొక్క ప్రదరరోగములు, ఇటుల అనుపానభేదములచే సర్వరోగములు నివర్తించు, మరియు న్యవహారము జూదము యుద్ధము వీటయందు సగా దీనిని ధరించిన జయముగలుగు.

◉ భల్లాతకహరీతకా ౧౧ ◉

భల్లాతకహరీతక్యౌ పాతా కటుకరోహిణీ,
 యవాన్యజాజీకుష్ఠం చ చిత్రకాతివిషే వచా. 123
 కచోరం పౌష్కరం మూలం హింశుచేంద్రయవం తథా,
 శుంఠీసౌవర్చలం తుల్యం గవాం మూత్రేణ పేషయేత్. 124
 ధాయాశుష్కం చ వటికాం మాషమాత్రాం చ భక్షయేత్,
 పిబేదుష్టోదకం పశ్చాత్కృథోత్థార్యాంసి సంజయేత్. 125

తా. జీడిగింజలు, కరకపిండెలు, విషబొద్ది, కటుకరోహిణి, ఓమము, జీలకఱ్ఱ, చెంగల్వకోష్ఠ, చిత్రచూలము, అతివస, వస, కచోరములు, పుష్కరమూలము, ఇంగువ, కొడిశపాల, కొంతి, సౌవర్చలవణము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణించి, గోమూత్రముతో మర్దించి మినపగింజలంతమాత్రముజేసి నీడను యొడించి నేవించి పిదప ఉష్ణోదకము పుచ్చుకొనిన కఫార్చుసుని నివర్తించు.

◉ రక్తార్చస్సులకు భల్లాతకామృతము ౧౨ ◉

భల్లాతకచతుఃషష్టిపలం దుగ్ధం చ తత్సమమ్,
 దుగ్ధాచ్చతున్యణంవారి పాచ్యం దుగ్ధావశేషకమ్. 126
 దుగ్ధతుల్యం ఘృతం యోజ్యం ఘృతపాదం సితాం షీవేత్,
 మధుధాత్రీసితాతుల్యం సితార్ధమభయారజః. 127
 మృతలోహం గుడూచీ చ ప్రత్యేకమభయార్ధకమ్,
 షీవేత్స్నిగ్ధఘృతే సర్వం ధాన్యరాశౌ నివేశయేత్. 128
 సప్తాహాదుద్ధృతం తత్తు ఖాదేన్నిష్కృతయం త్రయమ్,

భల్లాతకామృతం నామ హంతిరక్తార్చసాంకిల.

129

తూరం తీక్షణం న భోక్తవ్యం త్రైలాభ్యగం చ వర్జయేత్,

తా. జీడిగింజలు ౬౪ పలములు, పాలు ౬౪ పలములు, ఉదకము ౨౫౬ పలములు, వీనినన్నియు నేకముగ చేర్చి పాలు మిగులునటులకొంచి అందు, పాలకుసమము నెయ్యి, నెయ్యిలోనాలవపాలు చక్కెర, చక్కెరకుసమము తేనె తేనెకు సమము, ఉశిరికవలుపుచూర్ణము, ఉశిరికచూర్ణములోసగము కరకచూర్ణము కరకచూర్ణములో సగము లోహభస్మము లోహభస్మమునకుసమము తిప్పనత్తు వీనినన్నిటిని నేకముగ చేర్చి నేతితోమాగినకుండయందువైచి ౭ దినములు ధాన్యరాశియందునిచి పిదప ౩ - పరవాలయొత్తువంతున నేవించి, తూరము తీక్షణములగు భోజనపదార్థములు త్రైలాభ్యంగము వీనిని వర్జించిన రక్తార్చస్సు నివర్తించు.

—ॐ ఆభ్యోహరీతకీ ॐ—

మృతాభ్రం విశంతిపలం మృతలోహస్యంచచ.

130

గంధకస్యతథాపంచ త్రిభ్యోద్విగుణమాక్షికమ్,

పథ్యాశతపలం యోజ్యం ధాత్రీపలశతద్వయమ్.

131

సర్వషేకత్ర తచూర్ణం జంబీరైర్భావయేద్దినమ్,

భృంగీపునర్ణవాద్రావైః కుమారీగుడసంయుతైః.

132

భల్లాతపహ్నికోరపైర్హస్తాసిపిప్పలిలాంగలీ,

క్షీరిణీజలకుంభీభఃప్రత్యేకం ప్రత్యహం ద్రవైః.

133

భావయేన్నర్దయేదిత్యం మధ్యాజ్యాభ్యాం విలోపయేత్,

స్నిగ్ధభాంజే స్థితం ఖాదేన్నిత్యం నిష్కద్వయం ద్విశః.

134

సిద్ధశాబరయోగోయం త్రిదోషార్చాంసి నాశయేత్,

తా. ఆభ్యోకభస్మము ౨౦ పలములు, లోహభస్మము ౫ ఫలములు, గంధకము ౫ పలములు, సువర్ణమాక్షికము ౬౦ పలములు, కరకవోలుపు ౧౦౦ పలములు, ఉశిరికవోలుపు ౨౦౦ పలములు, వీనినన్నియు చూర్ణించి నిమ్మపండ్లరసముతో ౧ దినము భావనజేసియొందించి పిదప గుంటగలగర, తెల్లగలిజేరు, కలుబండ్, బెల్లము, జీడిగింజబెరడు, చిత్రమూలము, గోరింట, గజపిప్పలి, చెన్నచర్లగడ్డ, తవక్షీరి, చేదానుగ వీనిరసములతో ప్రత్యేకము నొక్కొక్కదినము మర్దించి తేనె నెయ్యికలిపి నేతితోమాగినకుండయందునిచి ప్రతిదినము ౨ నిష్కములప్రమాణము నేవించిన త్రిదోషార్చస్సు నివర్తించు.

యోగరాజగుర్గులు

- కణాగజకణావస్థివిడంగేంద్రయవాసకైః. 135
- కటుకాపిప్పలీమూల భాజ్జిపాఠాజమోదకైః,
మూర్య శుంఠీ హింగుచన్ద్రైస్సమైస్సర్వాంశగుర్గులుం. 136
- చూర్ణయేన్ద్రునా ఖాదేత్క్వరాంశం యోగరాజకమ్,
రక్తవాతార్కసీగుర్గుహణీపాండుజిద్భవేత్. 137

తా. పిప్పలి, గజపిప్పలి, చిత్రమూలము, వాయువిశంగములు, కొడిశపాల, దూలగొండి, కటుకరోహిణి, గంటుభారంగి, విషబొడ్డివేరు, ఓమము, చాగవేరు, శొంఠి, ఇంగువ, చవ్యము, ఇవియన్నియు సమభాగములు కీనికీసమును గుగ్గిలముచేర్చి చూర్ణించి ౧ తులము తేనెతో నేవించిన రక్తార్కస్సు వాతార్కస్సు గుల్మము గ్రహణి పాండువు ఇవి యన్నియు నివర్తించు. ఇది యోగరాజగుర్గులు.

రజనీచూర్ణము

- స్థావితం రజనీచూర్ణస్సుహీక్షీరైః పునఃపునః,
బంధయేత్సుదృఢం నూత్రం ఛిన్త్య్రోజమంకురమ్. 138

తా. పసపుచూర్ణమును బొంతశైముడుపాలతో మాటిమాటికి భావనజేసి నూత్రమునకు లేపనముజేసి యెండించి మూలవ్యాధి మొలకలకుగట్టిన మొలకలు నశించును.

చవ్యాదిఘృతము

- చవ్యం త్రికటుకం పాఠాక్షౌరాః కుస్తుంబరూణి చ,
యవాసీ పిప్పలీమూలముఖే చ బిడసైంధవే. 139
- చిత్రకం బిల్వమథయాం పిష్ట్యా సర్పిర్విపాచయేత్,
సకృద్వాతానులోమాయదత్వా దధి చతుర్గణమ్. 140
- ప్రవాహికాం గుదభ్రంశం మూత్రకృచ్ఛ్చిం పరిశ్రవమ్,
గుదపంక్షణాశూలం చ ఘృతమేతద్వ్యపోహతి. 141

తా. చవ్యము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, విషబొడ్డి, * సర్వక్షౌరములు, ధనియాలు, ఓమము, పిప్పలిమూలము; బిడాలవణము, సైంధవలవణము, చిత్రమూలము, బిల్వపలము, కరక్కాయలు, వీనినన్నియు సమభాగములుగ నూరి కల్పముజేసి నెయ్యి నాలుగింతలు పెరుగుచేర్చి ఘృతపక్వముగవండి నేవించిన వాతానులోమనము

* సర్వక్షౌరము, యవక్షౌరము, టంకణము.

నంజేయు, మఱియు ప్రవాహిక, గుదభృంశము, మూత్రకృచ్ఛము, గుదస్రావము, గుదము గజ్జలు పీనియందు శూల ఇవి నివర్తించు.

◀◀ స్త్రీ బేరఘృతము ▶▶

స్త్రీ బేరముత్పలం లోధ్రం సమంగాచవ్యచందనే,
యాసా చాతివిమా బిల్వం ధాతకీదేవదారు చ. 142

దార్ద్రీ త్వజ్జాగరం మాంసీ ముస్తా ఊరో యవగ్రాజః,
చిత్రక శ్చేతి పేష్యాణి చాంగేరీ సర్వసే ఘృతమ్. 143

ఏకత్ర సాధయేత్సర్వం తత్సర్విః పరమాషధమ్,
అర్శోతిసారగ్రహణీ పాండురోగే జ్వరే రుచౌ. 144

మూత్రకృచ్ఛే గుదభ్రంశే వస్త్యానాహే ప్రవాహకే,
పిచ్చాసా వేర్షసాం మూలే యోజ్యమేతత్త్రిదోషహృత్. 145

తా. వట్టివేరు, నల్లకలుపగడ్డలు, లాద్దుగ, మంజిషి, చవ్యము, చందనము, దూలగొండి, అతివస, బిల్వఫలము, ఆరెపువ్వు, దేవదారు, మానిపసపు, అవంగపట్ట, శొంఠి, జటామాంసి, తుంగముస్తలు. యవఊరము, చిత్రమూలము, పీనిని కల్మము జేసి, * చాంగేరీస్వరసము ఘృతము, పీనితో సిద్ధము జేయబడిన, ఘృతమును నేపించిన, అర్శోగము, అతిసారము, గ్రహణి, పాండురోగము, జ్వరము, అరుచి, మూత్ర కృచ్ఛము, గుదభృంశము, వస్తీయందలి ఆనాహము, ప్రవాహిక, రక్తస్రావము, మూలవ్యాధి, త్రిదోషములు, ఇవి యన్నియు నివర్తించు.

◀◀ భల్లాతకాదిశేపము ▶▶

భల్లాతకగజాస్థీని దంతీ నింబీకపోతవిట్,
గుడసారాప్ప్యమృతజైర్లేపశ్చేష్టార్షసాం జయీ. 146

తా. జీడిగింజలు, ఏరుగదంతము, దంతివేరు, వేప, పావుగప్పిట్టమలము, బెల్లము, తువరిమట్టి, నాభి పీనిని నూరి శేపనముజేసిన, కఘాశ్శోగము నివర్తించు.

◀◀ గుజాకూష్మాండశేపము ▶▶

గుంజా కూష్మాండబీజం చ సూరణేన చ వర్తికామ్,
లేపితాం ఛాయయా శుష్కా గుడగాహ్యార్షసాం ఛిదా. 147

తా. గురిగింజలు, గుమ్మడువిత్తులు, కంద పీనిని నేకముగ జేర్చి నూరి, వర్తిక శేపనముజేసి నీడను ఆరనిచ్చి గుడమందిడివ ఆర్శోగము నివర్తించు.

* పులిచింత.

వై ద్య చిం తా మ్ జా

— ౧౧ గౌరీపాషాణశేపము ౧౧ —

గౌరీపాషాణకర్షం స్నుహికాండే వినిషివేత్,
పాచయేత్పుటపాకేన తతఉద్ధృత్య యత్తుతః. 147

రేవాచినీచకుష్ఠం చ కల్కీ కృత్యత్రయం సమమ్,
లేపయే త్తేన చార్షాంసి నివార్యంతే న సంశయః. 148

తా. గౌరీపాషాణము, ౧ కర్ష మెత్తు, బొంతజెముడు కఱ్ఱయందు పల్లముచేసి
ఉనిచి ఆపల్లమునుమాసి పుటమువైచి పిదప దానినిదీసి కేవల చిన్ని, చెంగల్వకోష్ఠ
పీనిని ఖల్వమునందునిచి నూరి లేపనముజేసిన ఆర్షోరోగము నివర్తించు.

— ౧౨ ఆర్షోరోగపత్త్యములు ౧౨ —

కతకసూరణజాలిపునర్ణవంమధితమాజ్యనవోద్ధృతరామతమ్,
మరిచకం సురదారుఫలం తథా పటువచాబృహతీద్వయజీవనీ. 149
సమిసినవ్యముదుంబరవాస్తుకంత్విత్తిహితం గుదకీలగదేషు చ,

తా. ఇందుపుకొయ, కందగడ్డలు, పొట్లకొయ, గలిజేతు, ఆవుమజ్జిగ, ఆవు
నెయ్యి, ఆవుజెన్న ఇంగువ, మిరియాలు, చేనదారు, దుంగపండు, సైంధవలవణము,
వస, ములుక, మశుబాల, సదాప, లేతఆత్తిపిండెలు, చిట్టికూర ఇవియన్నియు ఆర్ష
రోగమునందు పత్త్యములని యెరుంగవలయు.

— ౧౩ ఆపత్త్యములు ౧౩ —

పిండాలమాషవిణ్యాకదధిమత్స్యాత్తిశీతలమ్. 150
అలాబూవార్తకం చైవ పిష్టం బిల్వముషోదకీ,
హిమాంబునూపమాంసాని కఠినం కుక్కుటాససమ్. 151
అశ్వాద్యారోహణం స్నానమపత్త్యం ప్రాహురర్షసామ్,

తా. పెండలము, మినుములు, గానుగపిండి, పెరుగు, మత్స్యములు, మిగుల
శీతకరపదార్థములు, ఆనుపుకొయ, ఐంకొయ, పిండివంటలు, బిల్వము, బచ్చలికూర,
చల్లనీళ్లు, పప్పుదినసులు, మాంసము, కఠినమగుపదార్థములు, గొంతుకూర్చుండుట,
గుఱ్ఱము వెంటదలగువాని మీదెక్కుట, స్నానము ఇవియన్నియు ఆర్షరోగముల కపత్త్య
ములని యెరుంగవలయు.

క్రిమి రోగ ప్రకరణమ్

— ౧౦ క్రిమి భేదములు ౧౦ —

కృమయస్తు ద్విధా ప్రోక్తా బాహ్యోంభ్యంతరభేదతః,
 బహిర్ లకఘాస్పిగ్విట్ జన్త భేదాచ్ఛతుర్విధాః.
 నామతో వింశతివిధాః,

1

తా. బాహ్యక్రిములు అంతరక్రిములని రెండువిధంబులుగ నుండు. అవి బహిర్తలము కఘము రక్తము విష్టానువానివలన గలుగుచు నాలుగు విధములుగ నుండు.

— ౧౧ బాహ్యకృమిస్వరూపము ౧౧ —

బాహ్యోస్తత్ర మలోద్భవాః

2

తిలప్రమాణసంస్థానవరాః కేశాంబరాశ్రయాః,

బహుపాదాశ్చ సూక్ష్మాశ్చ యూకాలిక్షాశ్చ నామతః.

3

ద్విధా తే కోశపిటికాకంఠాగంఠాస్పక్షుర్వతే,

తా. అందు బాహ్యమలోద్భవములగు క్రిములు బాహ్యక్రిములనంబడు. అవి తిలప్రమాణములై నలుపువర్ణము లేక తెలుపువర్ణముగలవై, కేశములు వస్త్రములు వీనినాశ్రయించియుండు. మరియు నవి బహుపాదములుగలిగి నూత్నములై యూకములని, లిక్షములని, (అనగా, కేలు, ఈళ్లు, అని) నామములతో ప్రసిద్ధినిజెంది యుండు. ఇటుల ద్వివిధంబులగు క్రిములు, కోశముపిటికలు (అనగా) గ్రంధులు, దురద (జిల) కణుతులు, వీట్లను గలుగంజేయు.

— ౧౨ అంతఃక్రిములుజనించుటకుకారణము ౧౨ —

అజీర్ణభోజీ మధురామ్లనిత్యో ద్రవస్త్రియః పిష్టగుఢోపభోక్తా.
 వ్యాయామవర్జిత దివాశయానో విరుద్ధభుక్సన్లభ తే కృమింశ్చ,

4

తా. జీర్ణముగాక యుండునపుడు భుజించుట, మధురద్రవ్యములు ఆమ్లద్రవ్యములు ద్రవద్రవ్యములు చలిమిడిపిండి వీనియొక్కనేవ, వ్యాయామములేకండుట, పగలు నిద్రించుట, విరుద్ధాన్ననేవ, వీట్లచే క్రిమిరోగము జనించు.

— ౧౩ పురీష కఘ రక్తజ కృమికారణములు ౧౩ —

మాషపిష్టాన్నలవణగుడశాక్తైః పురీషజాః.
 మాంసమాషగుడక్షీరదధిసూక్తైః కఘోద్భవాః,

5

విరుద్ధాజ్ఞీర్ణశాకాద్యైః శోణితోత్థా భవన్తిహి.

6

తా. అంకు, మినుములు, పిష్టాన్నము, ఆతిలహణము, బెల్లము, ఆకుకూరలు వీనివలన పురీషక్రిములు జనించు, మరియు, మాంసము, మినుములు, బెల్లము, పాలు, పెరుగు, మాంకము వీనివలన కఫక్రిములు జనించు. మరియు విరుద్ధశాకములు అజీర్ణకర శాకములు వీనివలన రక్తజక్రిములు జనించు.

— ౭ కడుపుయందు పురుగులు జనించుచుండుటకు లక్షణము ౭ —

జ్వరో వివర్ణతా శూలం హృద్రోగస్సదనం భ్రమః,

భక్తద్వేషోతిసారశ్చ సంజాతకృమిలక్షణమ్.

7

తా. జ్వరము, వివర్ణత, శూల, హృద్రోగము, చిక్కిపోవుట, భ్రమ, అన్న ద్వేషము, అతిసారము, పీట్లచే ఉదరమునందు క్రిములుజనించినవియని యెరుంగ వలయు.

— ౮ కఫజకృమిలక్షణము ౮ —

కఫాదామాశయే జాతా వృద్ధాస్సర్వంతి సర్వతః,

పృథువర్షానిభాః కేచిత్కేచిద్గండుపదోపమాః.

8

రూఢధాన్యాం కురాకారాస్తనుదీర్ఘాస్తథాణవః,

శ్వేతాస్తామ్రావభాసాశ్చ నామతో సప్తధా తు తే.

9

ఆంత్రాదా ఉదరావేష్టాహృదయాదామహారుజః,

చురవో దర్భకుసుమాస్సుగంధాస్తే చ కుర్వతే.

10

హృల్లాసమాస్యశ్రవణమువిపాకమరోచకమ్,

మూర్ఛాఛర్దితృషానాహకార్యశ్వయధుపీనసాకా.

11

తా. కఫమువలన ఆమాశయమునందు క్రిములు జనించి వృద్ధిజెంది అంతట వ్యాపించు. అవి గొప్పవై త్రాళ్లవలెను భూనాగము (పెట్ట) వలెను ధాన్యాంకురము వలెను సన్నమై దీర్ఘములుగను అణువులుగను తెల్లగను యెఱ్ఱగను ఇటుల ౭ విధంబు లుగనుండు. మరియు నివి ఆంత్రాదములు, ఉదరావేష్టములు, హృదయాదములు, మహారుజములు, చురవములు, దర్భకుసుములు, నుగంధములని క్రమముగ నామ ములచే ౭ విధంబులై విలసిల్లు. మరియునివి హృల్లాసము, నోటసీరుకొరుట, అన్నము జీర్ణముగాకపోవుట, ఆరుచి, మూర్ఛ, వాంతి, దస్పి, కృశత్వము, వాపు, పిసన వీనిని గలుగంజేయు.

— ౯ రక్తజకృమిలక్షణము ౯ —

రక్తవాహినిరాస్థానారక్తజా తంతవోణవః,

అపాదా వృత్తతామ్రాశ్చ సౌఖ్యైశ్చ తేచిదదర్శనాః.

12

కేశాదా రోమవిధ్వంసా రోమద్వీపా ఉదురబరాః,
షట్ తే క్షుష్ణకకర్మాణః సహసార సమాతరః.

13

తా. రక్తజక్రిములు రక్తవాహినిరలయందు సంచరించుచుండు, ఆవి దార ములవలెను నూత్నములుగను పాదరహితములుగను గుండ్రములుగను యెఱ్ఱుగను నుండు, అంగుమరికొన్ని అతినూత్నములై యగుపడకనుండు, మరియునివి కేశాద ములు, రోమవిధ్వంసములు, రోమద్వీపములు, ఉదుంబరములు, సౌరసములు, మాత లని ౬ విధములగు నామములతో విలసిల్లు. ఈ ౬ విధంబులగు రక్తజక్రిములు ముఖ్యముగ కుష్ఠమునే గలుగఁజేయు.

— ౧౨ పురీషజక్రిమిలక్షణము ౧౨ —

పక్వాశయే పురీషోత్థా జాయ స్తేఘో విసర్పిణః,

ప్రవృద్ధాస్యర్భవేయశ్చ తే యదామాశయోన్ముఖాః.

14

తదాస్యోద్ధారనిశ్వాసా విడ్లంధానువిధాయినః,

వృథువృత్తనుస్థూలాః శ్వావపీతసితాసితాః.

15

తే పంచనామ్నా కృమయః కకేరుకమకేరుకాః,

సాసురాదామలాదాశ్చ తేలిహః జనయన్తి చ.

16

విడ్ఢేదశూలవిష్టంభకార్యపారుష్యపాండుతాః,

రోమహర్షాగ్నిసదనగుదకంఠూర్విమార్దగాః.

17

తా. పురీషజక్రిములు, పక్వాశయమునందుజనించి గుదస్థానమునందు సంచ రించుచుండు. ఆవి ప్రవృద్ధంబులై ఆమాశయోన్ముఖంబులుగ సంచరించెనేని, తేనుపులు, మలగంధముగల శ్వాసోఛ్వాసములు, వీనివి గలుగఁజేయు. మరియునివి కొన్ని గొప్ప లుగను, కొన్ని గుండ్రములుగను, కొన్ని నూత్నములుగను, కొన్ని లావుగను, కొన్ని శ్వామలవర్ణముగలవిగను, కొన్ని పీతవర్ణము గలవిగను, కొన్ని తెల్లగను, కొన్ని నల్లగనునుండు. మరియు నివి, కకేరుకములు, మకేరుకములు, సాసురాదములు, మలాద ములు, తేలిశాములని, అయిదు నామములచే విలసిల్లు. మరియు నివి మలము వుంట లుంటలుగ బడుట, శూల, మలబద్ధము, కృశత్వము, శరీరము గరగరలాడుట, తెలుపు వర్ణము ఇవి గలిగించుచుండు. మరియు నీక్రిములు, ఇతర ఆశయములయందు సంచ రించిన, రోమాంచము, అగ్నిమాంద్యము, గుదమునందు దురద ఇవి జనించు.

— ౧౩ దాడిమోదికషాయము ౧౩ —

దాడిమత్వక్మృతః క్వాథస్తిలతైలేన నంయుతః,

త్రిదినాత్పాతయేదేవ కోవృతః కృమిజూలకమ్.

18

తా. దాడింబపట్టకషాయమునందు నూనెచేర్చి, 3 దినములు పుచ్చుకొనిన, కోష్ఠగతములుగనుండు కృములు పడిపోవును.

— ౧౯ నియమనాదికషాయము ౧౯ —

నియమనస్త్రిఫలా కుటజోవచా త్రికటుకం ఖదిరం త్రివృతానుతమ్, మునిదినం హి గవాం సలిలేన చ శృతమిదం కృమినాశకరంపిబేత్. 19

తా. వేపయినెలు, కరక, తాడి, యుళిరికలు, కొడిశపాలపట్ట, వస, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, చండ్ర, తెల్లతెగడ, వీనిని గోమూత్రమున కషాయముకొని, 2 దినములు పుచ్చుకొనిన, కృములు నశించు.

— ౨౦ విడంగాదికషాయము ౨౦ —

విడంగశృతపానీయం విడంగేనావధూలితమ్, పీతం కృమిహారం దుష్టకృమిజాతాన్ప్రీపాతయేత్. 20

తా. వాయువిడంగములను కషాయముబెట్టి అందు వాయువిడంగాముఖచూర్ణమునే చేర్చి పుచ్చుకొనిన సకలకృములు నశించు.

— ౨౧ ముస్తాదికషాయము ౨౧ —

ముస్తాఖుపర్ణిఫలదారుశిగ్రక్వాథస్సకృష్ణా కృమిశత్రుకల్కః, మార్గద్వయేనాపి చిరప్రవృత్తాన్కృమినిహన్యాత్కృమిజాం శ్చ రోగాత్. 21

తా. తుంగముస్తలు, ఎలికచెవిఆకు, స్త్రుంగపండు, దేవదారు మునగవేరుపట్ట వీనిని కషాయముబెట్టి అందు పిప్పళ్లు వాయువిడంగాములు వీనిచూర్ణమునుజేర్చి పుచ్చుకొనిన వమనవిరేచనరూపముగా రెండువైపులనుండి కృములనుపడజేసి కృమిరోగములు నశించు.

— ౨౨ ఖదిరాదికషాయము ౨౨ —

ఖదిరః కుటజః పిచుమందవచా త్రికటుత్రిఫలా త్రివృతాసహితమ్, పశుమూత్రయుతం పిబ నప్తదినం కృమికోటిశతాన్యపిహన్త్యచిరాత్.

తా. చండ్రపట్ట, కొడిశపాల, వేపయినెలు, వస, శొంఠి పిప్పలి, మిరియాలు, కరక, తాడి, ఉళిరికలు, తెగడ వీనిని చూర్ణించి, గోమూత్రముతో 2 దినములు పుచ్చుకొనినను, లేక కషాయముబెట్టి పుచ్చుకొనినను, కృమికోటులు నిశించు.

— ౨౩ కృమికుతారరసము ౨౩ —

కర్పూరం చాష్టభాగం చ కుటజశ్చైకభాగికకః, తత్సమానం త్రాయమాణముజమోదావిడంగాకమ్. 23

- హింగులం విషభాగం చ తత్సమానం చ కేశరమ్,
 సర్వం దృఢం చ సంమర్ద్య భృంగరాజరస్రైస్తథా. 24
 పలాశబీజసంమిశ్రముందరీరసభావితమ్,
 బ్రాహ్మీరసైర్భావితం చ సిద్ధ్యైత్కృమికుతారకః. 25
 వల్లమాత్రాం వటీం కుర్యాద్దద్యాద్ధేమసమన్వితామ్,
 కుర్యాత్కృమివినాశం చ సప్తరాత్రేణ వై దృఢమ్. 26

తా. రసకర్పూరము ౧ భాగములు, కొడిశపాల, కలుక్రౌనుగ, ఓమము, వాయువిడంగములు, ఇంగువ, నాభి, నాగకేశరములు, మోదుగవిత్తులు, వీనిని ప్రత్యేకము ౧ భాగముగ్రహించి, గుంటగలిజేయకరసము, ఎలికచెవికరసము, బ్రాహ్మీరసము, వీనిచే నూరి, భావనలుజేసి వల్లమాత్రము వటుకములుజేసి ఉష్ణైత్తకసాయముతో నేడుదినములు పుచ్చుకొనిన కృములు నశించు.

◀ ౧౧ కృమిముద్గరసము ౧౧ ▶

- క్రమేణ వృద్ధం రసగంధకాజమోదావిడంగం విషముష్టికా చ,
 పలాశబీజస్య చ చూర్ణమస్య నిష్కప్రమాణం మధునావలీఢమ్. 27
 ఫిబేత్కషాయం ఘనజం తదూర్ధ్వం రసో ప్రయుక్తః కృమిముద్గరాఖ్యః,

తా. రసము ౧ భాగము, గంధకము ౨ భాగములు, ఆజామోదము 3 భాగములు, వాయువిడంగములు ౪ భాగములు, విషముష్టివిత్తులు ౫ భాగములు, మోదుగవిత్తులు ౬ భాగములు, వీనిని చూర్ణించి నిష్కప్రమాణము తేనెతో పుచ్చుకొని, పిపదతుంగముస్తల కషాయమును పుచ్చుకొనిన, కృములు నశించు. ఇది కృమిముద్గరరసము.

◀ ౧౨ విడంగాదిహృగ్గము ౧౨ ▶

- విడంగసింధూద్భవహింగుపత్థాకంస్లి సౌవర్చలపిప్పలీనామ్. 28
 చూర్ణంకవోష్ణోదకనంగృహీతంకృమిన్నిహన్త్యాశుడపేద్వమించ,

తా. వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము, ఇంగువ, కరక, కంపిల్లము, సౌవర్చలవణము, పిప్పలి, వీనిని చూర్ణించి కొంచెము ఉష్ణముగనండు నుడకముతో పుచ్చుకొనిన కృములు వాంతి ఇవి నివర్తించు.

◀ ౧౩ ఆఖుపర్ణాదిపీష్టకములు ౧౩ ▶

- ఆఖుపర్ణిదల్లైఃపిష్టైః పీష్టకేన చ పూపకాకా. 29

భుక్త్వా సౌవీరకం చాసు పిబేత్కృమిహారం పరమ్.
 వైద్యశాస్త్రము II—29

తా॥ ఎలికచెవిఅకుసునూరి ముద్దజేసి దానిని పరిపిండితో గలిపి దానిచే ఆపూస ములుకీసి భుజించి పిదప కౌంజికమును పుచ్చుకొనిన కృములు నివర్తించు.

అథ సువర్చికాదిచూర్ణము ల్

సువర్చికారామతపత్రికాహ్వవిడంగబాంష్టికకణాగ్నివిశ్వాః. 30
యవానికాగ్రంధికభద్రముస్తాస్తకేణ పీతాం కృమికోటిహాస్సుయః,

తా. సౌవర్చలవణము, ఇంగువ, జాపత్రి, వాయువిడంగములు, కుంకుమపువ్వు పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, శొంఠి, ఓమము, పిప్పలిమూలము, తుంగముస్తలు వీనిని చూర్ణించి మజ్జితో పుచ్చుకొనిన కృమికోటి నివర్తించు.

అథ నింబాదిచూర్ణము ల్

నింబవత్సకవిడంగసంయుతం రామరేన సహ జంతునాశనమ్. 31
నింబపత్రమజమోదకాన్వితం చూర్ణమేవ మధునా ప్రశస్యతే,

తా. వేప, కొడికపాల, వాయువిడంగములు, ఇంగువ, వీనినిచూర్ణించి తేనెతో పుచ్చుకొనినను, లేకవేపఅకులు, ఓమము వీనిని చూర్ణించి తేనెతో పుచ్చుకొనినను, కృమికోగము నివర్తించు.

అథ హరీతకీచూర్ణము ల్

హరీతకీచైవ తథా హరిద్రా సౌవర్చలంచైవ సమంస విచూర్ణితమ్. 32
ఇంద్రవారుణీజలేన భావితం కీటసంఘవినివారణం పరం,

తా. కరకవొలుపు, పసపు, సౌవర్చలవణము, వీనిని సమములుగ చూర్ణించి పాపరవేళ్లకసాయముచే వర్జనజేసి పుచ్చుకొనిన క్రిములు నివర్తించు.

అథ సావిత్రివటుకములు ల్

ఫలం కషాపలే ద్వైచ కాస్థియనపలద్వయమ్. 33

పథ్యామృతాక్షధాత్రీణాం పృథగేకైకశః పలమ్, 34
పూతీకచవ్యవ్యోషాగ్నికారవీకృమినాశనైః.

చూర్ణితై రర్ధపలికై స్థిలతై లం పలద్వయమ్, 35
త్రిఫలాయా రసప్రసే ఖండం ప్రస్థయుగం పచేత్.

దర్శిప లేపాత్పాకశ్చ చాతుర్జాతకసంయుతమ్, 36
సావిత్రి వటుకా హ్యే యథాగ్నిబలభక్షితాః.

కృమికోష్ఠాగ్నిదౌర్బల్య శోభగుల్మోదరవ్రణాకా, 37
కామలాపాండురోగారోభగందరగదవ్రణాకా.

నిహన్యుస్తాశ్చ సంసిద్ధావయః స్థైర్యబలప్రదాః,
 వాయుమేహప్రశమనాశ్చక్షుషః ప్రీతివద్ధనాః.
 భవన్త్యతిస్నిగ్ధభుజో వాతాతపనిషేవిణాః,

38

తా. మోదుగవిత్తులు ౨ పలములు, లోహభస్మము ౨ పలములు, కరక, తిప్ప
 తీగ, తానికాయ, ఉశిరికవొలుపు, ఇవి ప్రత్యేకము ౧ ఫలము కానుగ, చవ్యము,
 శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, చిత్రమూలము, ఓమము, వాయువిడంగములు ఇవి
 ప్రత్యేకము ౪ పలము, నువ్వులనూనె ౨ పలములు, త్రిఫలకషాయము ౧ ప్రస్థము
 కలకండ ౨ ప్రస్థములు వీనినన్నియు నేకముగ చేర్చి గట్టిపడువరకు వండి
 అందు లవంగపత్రి, లవంగపట్ట, వీలకులు, నాగ కేసరములు వీనిని చూర్ణించి వైచి
 కలియబెట్టి మాత్రలుజేసి యొడించి అగ్ని బలానుసారముగ భక్షించిన కృమికోష్ఠము,
 ఆగ్నిసూంద్ర్యము, వావు, గుల్మము, ఉదరము, వ్రణము, కామిల, పాండురోగము,
 ఆర్చుస్సు, భంగదరము, వ్రణములు, ఇవి నివర్తించుటయే గాక వయఃస్థైర్యము,
 బలము, వాతప్రమేహశమనము, చక్షుః ప్రీతి వీనిని గలుగజేయు, మరియు స్నిగ్ధ
 భోజనమువాయువు యొండ వీనిని నేవించవచ్చును.

◀ ౩౯ త్రిఫలాద్యఘృతము ౩౯ ▶

ఫలత్రయం వచా దన్తి త్రివృత్కం పిల్లకై స్సమైః.
 సిద్ధం సర్పిర్లవాం మూత్రే పీతం చ కృమినాశనమ్,

39

తా. త్రిఫలములు, వస, దన్తిబీజములు, తెగడ, కంపిల్లకము వీనిని సమముగ
 గోమూత్రమునందువైచి కల్కంబొనర్చి అందు నెయ్యిచేర్చి ఘృతపక్వముగాకాచి
 పుచ్చుకొనిన కృమములు నివర్తించు.

◀ ౪౦ విడంగఘృతము ౪౦ ▶

త్రిఫలాయాస్త్రయః ప్రస్థా విడంగం ప్రస్థమేవచ.

40

దీపనం దశమూలం చ లాభతస్సముపాహారేత్,

పాదశేషే జలద్రోణే పూతే సర్పిర్విపాచయేత్.

41

ప్రస్థాన్తి తం సింధుయుతం తత్పరం కృమినాశనమ్,

విడంగఘృతమేతత్తు లేహ్యం శర్కరయా సహ.

42

సర్వాస్కృమిస్సృణుదతి వజ్రం ముక్తమివాసురాన్,

తా. కరక్కాయలు 3 ప్రస్థములు, వాయువిడంగములు ౧ ప్రస్థము దీప
 నీయగణము; దశమూలములు వీనిని యథాలాభముగ గ్రహించి ద్రోణప్రమాణోదకము

నందువైచి నాలవపాలు మిగులువరకు కషాయముకాచి వస్త్రపూతమొనర్చి అందు
గ ప్రస్థము నెయ్యి, వైంధవలవణము వీనినిచేర్చికొచిన విడంగఘృతమనంబడు. దీనిని
చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన సకల కృమిరోగములు నివర్తించు.

సారదాదియోగము ౪౩

శుద్ధసూతం చేంద్రయవమజమోదామనశ్శిలా. 43

పలాశబీజం తుల్యాంశం దేవదాల్యాద్దవైర్దిసమ్,
మర్దయేద్భక్షయేన్నిష్కం మూషపర్ణీకషాయకమ్. 44

సితాయుక్తం పిబేచ్ఛాను కృమిపాతో భవత్యలమ్,

తా. * శుద్ధిచేసినరము, కొడిశసాలవిత్తులు, ఓమము, మణిశిల, మోదుగ
విత్తులు వీనిని సమభాగములగ చూర్ణించి డావరడంగిరసముచే నొకదినము మర్దించి,
నిష్కమాత్మము నేవించి యొలికచెవిఅకుకషాయమునందు చక్కెరకలిపి పుచ్చుకొనిన
కృములు పడును.

సారనాళాఖుపర్ణియోగము ౪౫

సారనాళాఖుపర్ణి వా తక్రం పాలాశబీజయ్యత్. 45

హింగాజమోదా తక్రం వా కృమిరోగం వినాశయేత్,

తా. కాంజికము ఎలిక చెవిఅకురసముగాని లేక మజ్జిగె మోదుగవిత్తుల
చూర్ణముగాని లేక ఇంగువ ఓమము మజ్జిగగాని పుచ్చుకొనిన కృమిరోగము
నివర్తించు.

విడంగాదియోగము ౪౬

విడంగం పారిభద్రాగ్రం బ్రహ్మబీజం పృథకృథక్. 46

మధునా కృమినాశాయ నింబం వా హింగునయుతమ్,

తా. వాయువిడంగములచూర్ణముగాని, వేపబిగుళ్లచూర్ణముగాని, మోదుగ
విత్తులచూర్ణముగాని, వేపఆకు ఇంగువగాని, తేనెతో కలిపి పుచ్చుకొనిన కృములు
నివర్తించు.

బాహ్యకృమిలేపము ౪౭

పారదం మర్దయేన్నిష్కం కృష్ణధత్తూరకద్దవైః. 47

నాగవల్లిద్దవైర్నాథ వస్త్రఖండం ప్రలేపయేత్,

తద్వస్త్రం మస్తకే బద్ధ్వా ధార్యం యామత్రయం తతః. 48

* ఇందు గంధకముచేర్చుకొనిన శుద్ధరసమునుదానికి రసకర్పూరమునుచేర్చుట

యోగము.

యూకాః పతంతి నిశ్చేష్టాః పరిక్ష్యం నాత్ర సంశయః,

తా. వరహాయెత్తుపాదరసము నల్లయు మైత్తరసముతో గాని లేక తమల పాకులరసముతో గాని మర్దించి వస్త్రమునకుబూసి ఆవస్త్రమును శిరస్సునందు మూడు యామములుకట్టిన పేలుచచ్చిదానినంటుకొనిరాలును. ఇది సంశయములేని క్రియ.

విశాలాధూపము ౧౦

విశాలాయాః ఫలం పక్వం తప్తలోహణోపరి క్షీపేత్. 49

తద్ధూమో దస్తలగ్న శ్చేత్ప్రీటానాం పాతనః వరః,

తా. పండినపాపరపండును ఎఱ్ఱగకొచ్చిన లోహశేకునర్దువైచి ఆపాగను దంతములకు వ్యాపించునటులంజేసిన దంతములయందుండు పురుగులు పడును.

కకుభాదిధూపము ౧౧

కకుభజకుసుమవిడంగం లాంగలీభల్లాతకం తథోశీరమ్. 50

శ్రీవేష్టకసర్జరసం చందనమథ కుష్ఠమష్టమం దద్యాత్,

ఏష సుగంధో ధూపస్సర్వకృమీనాంవినాశకః ప్రోక్తః. 51

తథా సమత్కుణానాం శిరసి చ గాత్రేషు యుకానామ్,

తా. మద్దిపూలు, వాయువిడంగములు, నీటిపిప్పళ్లు, జీడిగింజలు, వట్టివేళ్లు, దీపదారుబంకతో జేరిన ధూపద్రవ్యము, సర్జరసము, చందనము, కోష్ఠము, వీనిని ధూపమిడిన కృమములు నశించుటయే గాక మత్కుణములు శిరస్సు శరీరము వీనియందుండు పేలు నివర్తించు.

కృమిరోగపథ్యములు ౧౨

అస్థాపనం కాయశిరోవిరేకోధూపః కఫఘ్నాని శరీరశుద్ధిః. 52

చిరంతనా వైణవర క్తశాలిపటోలవేత్త్రాత్రసోనశాకాః,

వలతాశమందారద భాని సర్ పా నవీనమోచం బృహతీఫలాన్యపి. 53

కటూని నాలీకఫలాని మాషికం విడంగబాజంపిచుమందపల్లవమ్,

తైలం తిలామథస్వపోత్థం సౌవీరసూక్తేచ తుషోదకం చ. 54

మధ్యచ్ఛూమారుమ్కరమేవమూత్రంతాంబూలమధ్యేవ్యుగనాభకంచ,

ఔష్ణాణిమూత్రాజ్యపయాంసిహింఘ్నోరోజమోదాఖదిరకలింగమ్.

జమ్బీరసిరం సుషశీయవానీసారాస్సురాహ్యగరుశింశీపోత్తః,

తిక్తః కషాయః కటుకో రసాయం వర్షోవరోయంకృమిరోగి పత్యః,

తా. అస్థాపనవైకర్త, శిరోవిరేకనముజేయుట, ధూపము, కఫనాశకపదార్థములు, శరీరశోధనము, పాతవెదురువియ్యము, విజ్జివర్ణవియ్యము, దేదుపాట్లు,

వెదురు మొలకలు, వెల్లుల్లి, చకోత పుకూర, చిత్రమూలము, మందార ఆకులు, ఆవలు, లేత యరటి, ములక విత్తులు, తిక్తపదార్థములు, నాళిక ఫలములు, ఎలిక చెవికూర, వాయువిడంగములు, వేప ఆకులు, నువ్వులనూనె, అవనూనె, కాంజికము, సూక్తము, తుషోదకము, తేనె, తెల్లజీడిపండు, గోమూత్రము, తాంబూలము, మద్దిము, కన్నూరి, ఒంటెయొక్క మూత్రము నెయ్యి సాలు, ఇంగువ, ఊరము, ఓమము, చంద్రోకోడిశపాల, నిమ్మపండ్లరసము, నల్లజీలకఱ్ఱ, ఆజామోదము, దేవదారు, అగరు, అశోకము, చేదు వగరు కారము ఈరసములు ఇవి కృమిరోగముగల మనుజులకు పథ్యములని తెలియవలయు.

—ॐ ఆపథ్యములు ॐ—

వాన్తిం చ తద్వేగవిధారణం చ విరుద్ధపానాశనమహ్నినిద్రా,
 ద్రవం చ పిష్టాన్నమజ్జీర్ణభుక్తిస్త్వతాని మాషాదధిపత్ర శ్చాకమ్. 57
 మాంసం పయోష్లం మధురోరసశ్చ కృమిజాఘాంసుః పరివర్జయేత్తు,

కా. వాంతి, వాంతివేగ ధారణము, విరుద్ధాన్న పానములు, దివానిద్ర, ద్రవ పదార్థములు, పిష్టాన్నము, అజీర్ణభోజనము, నెయ్యి, మినుములు, పెరుగు, ఆకు కూరలు, మాంసము, పాలు, పులుసు, మధురరసము వీనిని కృమిరోగముగల మనుజులు విడువవలయు.

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబనూత్రకులసుధార్ణవపూర్ణసుధాకర, శ్రీవత్సగోత్రతిలక
 సకలవిద్యాప్రవీణ, శ్రీమదమరేశ్వరభట్టారకప్రియతనూజ, త్విషజ్య
 విద్యాపారీణ, సకలపాండిత్యప్రవీణ, శ్రీమదింద్రకంఠవల్లభాచార్య
 విరచిత, వైద్యచింతామణి, అగ్గోరోగక్రమిరోగ
 ప్రకరణం నామ పంచదశోవిలాసః.

— తృష్ణా ప్రకరణమ్. —

—ॐ తృష్ణాకర్షవిపాకము ॐ—

వథి చాధ్వవరిశ్రాంతం బ్రాహ్మణం గామథాపివా,
 న పాయయేజ్జలం యస్తు న తృష్ణామూర్ఛితో భవేత్. 1

తా. మార్గమునందు దప్పిచే పీడింపబడియుండు బ్రాహ్మణుని గాని గోవునుగాని జూచి ఉదకము నొసంగకుండువానికి తృష్ణవలన మూర్ఛ జనించు.
 పానీయం పాయనం భక్త్యా శర్కరాఘృతసంయుతమ్,

ఇదం విప్రాయ దాతవ్యం మూర్ఖాత్పృష్టోపశాంతయే. 2

తా. ఉదకము, (పాలు) పంచదార కేయి వీనితో యుక్తముగ జేయబడిన పాయసము వీనిని బ్రాహ్మణులకు నొసంగిన మూర్ఖ తృష్ణ ఇవి హరించు.

◀ తృష్ణా నిదానము ▶

భయశ్రమాభ్యాం బసలంక్షయాద్వాపూర్ణిగ్ధ్వంచితం పిత్తవివర్ధనైశ్చ, పిత్తం సవాతం కుపితం ననాణాం తాలుప్రపన్నంజనయేత్ప్రివాసామ్. 3

తా. భయము, శ్రమ, బలక్షయము. వీనిచే ప్రకోపించిన వాతముతో పిత్త కర ద్రవ్యసంబంధముచే మీదుగా వృద్ధినంది ప్రకోపించిన పిత్తముగలసిపిదప ఊర్ధ్వ గతిచే వాతముతో గలసిన పిత్తము లోదవడను జెంది దప్పి గలుగజేయు.

◀ తృష్ణార్దితస్వరూపము ▶

సతతం యః పిబేత్తోయం న తృప్తిమధిగచ్ఛతి, పునః కాంక్షతి తోయం చ తం తృష్ణార్దితమాదిశేత్. 4

తా. మనుజుడుమాటిమాటికి నీళ్లుత్రాగినను తృప్తిపొందక పలుమారు నీటిని యిచ్చయించిన వానిని తృష్ణార్దితుడని యెరుగవలయు.

◀ తృష్ణా సంప్రాప్తినంఖ్య ▶

సోతస్త్వపాం వాహిషుదూషితేషు దోషైశ్చ తృప్తసంభవతీహజంతోః, తిస్తస్త్వతాస్తాఃక్షతజాచతుర్థీక్షయాత్తథాహ్యమసముద్భవచ. 5
భక్తోద్భవా సప్తమికేతి తాసాం నిబోధ లింగాన్యనుపూర్వశశ్చ,

తా. వాతాదిదోషములచే ఉదకవాహినిరలు దూషితములైయుండిన మనుష్యునికి దప్పిజనించు, అది వాత, పిత్త, క్లేష్ట, క్షత, క్షయ అను అన్నజములని యేడు విధంబులుగనుండు, వాటిలక్షణములను శ్రమమునెరిగించెద.

◀ తృష్ణాసామాన్యపూర్వరూపములు వాతజతృష్ణలక్షణము ▶

తాలోష్ణకంఠస్య చ తోదదాహశాసంతాపమోహాభ్రమవిప్రలాపాః. 6
పూర్వాణి రూపాణి భవంతి తాసాముత్పత్తికాలేషు విశేషతో హి, యోమాన్యతామారుతసంభవాయాం తోదస్తథాశంఖకీరస్సుచాపి. 7
స్త్రోనిరోధో విరసం చ వక్త్రం శీతాభిరద్భిశ్చ వివృద్ధిమేతి,

తా. వాతజతృష్ణయందు నోరెండుట, కణ్ఠలు శిరము వీనియందు నూడు

లతో పాడుచునటుల వ్యధ, రసోదకవాహినీశిరలు అడ్డగింపబడుట, ముఖవైరస్యము, కీతోదకపానముచే వృద్ధినిజెందుట, ఇవి కలుగును. వఱియు దవడలు పెదవులు కంఠము వీనియందు కూల, దాహముగలుగుట, సంతాపము మోహము భ్రమ కలవ రింత ఇవి జనించుట తృష్ణాసామాన్యమునకు బూర్వరూపములని తెలియవలెను.

❖ పితృజతృష్ణాలక్షణము ❖

మూర్ఛాన్నవిద్వేషవిలాపదాహార క్షేక్షణత్వం ప్రతతశ్చ శోషః. 8
శీతాభిలాషో ముఖతిక్తతా చ పితృత్తికాయాం పరిదూయనం చ,

తా. పితృజతృష్ణయందు మూర్ఛ, అన్నద్వేషము, దుఃఖించుచుమాటలు, తాపము, నేత్రములయం చెరుపు, మిగుల శోష, కీటపదార్థములయం దిచ్చ, నోడ చేదుగనుండుట, సంతాపముగలుగుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

❖ కఫజతృష్ణాలక్షణము ❖

భ్రాష్మావరోధాత్కఫసంవృతేగ్నా తృష్ణాబలాసేనభవేత్తదాతు. 9
నిద్రాగురుత్వం మధురాస్యతా చ తృష్ణార్దితశ్శుష్కవృతి చాతిమాత్రమ్,

తా. కఫజతృష్ణయందు స్వకారణమువలన ప్రకృతమైన కఫముజఠరాగ్నిని నాచ్ఛాదించుటచే దాని ఉష్ణము వడ్డగింపబడినదై ఆధోముఖంబై ఉడకమును వహింపు చుండు స్రోతస్సులతోపింపంజేసి కఫజతృష్ణనుగలుగజేయు. మరియు దానిచే నిద్ర జడత్వము నోరుతీపు ఇవి గలుగు. ఈ తృష్ణవలన వీడింపబడిన మనుజుడు మిగుల శోషనుజెందు.

❖ క్షతజతృష్ణాలక్షణము ❖

క్షతస్య రుక్పోణితనిర్గమాభ్యాం తృష్ణా చతుర్థీ క్షతజా మతా తు. 10

తా. శస్త్రాదికమువలన క్షతముగలవానికి పీడ రక్తస్రావము ఇవి గలుగుటచే క్షతజతృష్ణజనించు ఇది నాలవదిగనుండు. (క్షతమనగా గాయము.)

❖ రసక్షయజతృష్ణాలక్షణము ❖

రసక్షయోద్యాక్షయసంభవా సా తయా భిభూతస్తు నిశాదినేషు,
వేషీయతేంధ్రస్సుఖం న యాతి తాంసన్నిపాతాదితి కేచిదాహుః.
రసక్షయోక్తాని చ లక్షణాని తస్యామశేషేణ భిషగ్వ్యవస్యేత్,

తా. రసక్షయమువలన జనించునది క్షయజతృష్ణయనంబడును. దానిచేపీడితుడుగ నుండునునుజాడు రాత్రింబగళ్లయంబు పలుమారు ఉడకపానముజేసినను తృప్తిజెందక యుండు. వీనిని కొందరు సన్నిపాతజతృష్ణయని వనించెదరు. మరియు దీనియంద

రసక్షయమువందు జెప్పంబడియుండు లక్షణంబులన్నియు గలిగియుండునని వైద్యులు తెలిసికొనవలయు.

—౧౮ ఆమజత్వస్థలక్షణము ౧౮—

త్రిదోషలింగామసముద్భవా చ హృచ్చూలనిష్ఠీవనసాదక ర్త్రి. 12

తా. త్రిదోషలక్షణంబులు, హృదయమునందుశూల, నోటజోట్లు, బడలిక ఇట్టిలక్షణములుగలిది ఆమజత్వస్థయని తెలియవలయు

—౧౯ అన్నజత్వస్థలక్షణము ౧౯—

స్నిగ్ధం తథాష్టుం లవణం చ భుక్తం గుర్వన్న మేవాశు తృషాం కరోశ్చి,

తా. స్నిగ్ధము పులుసు ఉప్పు గురుత్వము ఇవిగలఅన్నమును భుజించుటవలన కీఘ్రముగ అన్నజత్వస్థజనించు.

—౨౦ కష్టసాధ్యలక్షణము ౨౦—

దీనస్వరః ప్రతామ్యద్దీనానశుష్కహృదయగళతాలు. 13

భవతి ఖలు సోపనర్దాత్తృష్ణా సా శోషిణీ కష్టా,
జ్వరమోహక్షయకాసశ్వాసాద్యుపస్పృష్ట దేహానామ్. 14

తా. తృష్ణయొక్క ఉపద్రవములచే దీనస్వరము, మోహము, మనఃక్షేళము, ముఖమువాడుట, రొమ్ము గొంతు దవడలు ఇవియెండుట, శరీరకృశత్వము, జ్వరము, మోహము, క్షయ, దగ్గు, శ్వాస మొదలగునుపద్రవములతోడగుడియుండు తృష్ణారోగము కష్టసాధ్యము.

—౨౧ అసాధ్యత్వస్థలక్షణము ౨౧—

సర్వాస్తృతిప్రసక్తారోగకృశానాం వమిప్రసక్తానామ్,
ఘోరోపద్రవయుక్తాస్తృష్ణామరణాయ విజ్ఞేయాః. 15

తా. వాతాదిసత్వత్వస్థారోగములు మిగులవృద్ధిజెందినను, లేక రోగమువలన శరీరముకృశించినను లేక వాంతివలన దప్పిగలిగినను ఇట్టి యుపద్రవములతో గూడి యుండు తృష్ణారోగి మృతినొందు.

—౨౨ కఫజత్వస్థకు లిల్వాదికషాయము ౨౨—

బిల్వాధకీధాతకిపంచకోలదర్భేక్షు విద్ధం కఫజాం నివాంతి
హితం భవేచ్ఛర్దనమేవ చాత్ర తప్తేన నింబప్రసవోదకేన. 16

తా. మారేడుఫలము, కందులు, ధాతకీకుసుమము, శొంఠి, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, చవ్వము, చిత్తమూలము, దర్భవేళ్లు చెరుకువేళ్లు, వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనినను లేక వేవారుకషాయముచే వమనమునుజేయించినను కఫజత్వస్థ నివర్తించు

వైద్యచింతామణి II—౩0

అథ ఆమ్రదీకసాయము లఱ

ఆమ్రజంబూకసాయం వా సి బేన్నాక్షీక సంయుతమ్,
 ఛర్దిం సర్వాం ప్రణుదతి తృష్ణాం చై వాపకర్ష తి.

17

తా. మామిడి, సేళెడు, వీనిపల్లవములక సాయమునందు తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనిన వాంతి తృష్ణ ఇవి నివర్తింతు.

అథ కనేర్యాదీకసాయము లఱ

కనేరుశృంగాటకపద్ద బీజబిసేత్సుసిద్ధం ససితం చ వారి,
 తృష్ణాంక్షతో త్థామపి పి త్తజాతాం నిహంతి పి త్తం శిశిరీకృతం చ. 18

తా. పరికెగడ్డలు, శింగాడికాయలు, తామరవిత్తులు, తామరతూండ్లు, చెరుకు వీనిక సాయమునందు పంచదారనుచేర్చి చల్లార్చి పుచ్చుకొనిన క్షుతమువలన గాని పి త్తము వలన గాని జనించిన దప్పి శమించు.

అథ కాశ్శర్వాదీకసాయము లఱ

కాశ్శర్మశర్మరాయు క్తం చందనోశీరపద్మకైః,
 ద్రాక్షామధుక సంయు క్తం పి త్తతృష్ణోజలం పి బేత్.

19

తా. చల్లగుమ్ముడు పండ్లు, పంచదార, చందనము, వట్టివేరు, తామరతూండ్లు, ద్రాక్ష, అతిమధురము వీనిని క సాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన, పి త్తమువలన జనించిన దప్పి నివర్తింతు.

అథ కుస్థాదిచూర్ణము లఱ

కుష్ఠం కాశోద్భవం మూలం మధుకం పిష్టమంభసా.
 భక్షితం తద్ద్రుతం హంతి పిపాసాం చిరకాలజామ్.

20

తా. చెంగలి, కోవ్వము, కాశదర్శ వేరు, అతిమధురము వీనినిచూర్ణించి ఉదక ముతో పుచ్చుకొనిన చింకొలనుగనుండు దప్పి శమించు.

అథ రసాదిచూర్ణము లఱ

రసగంధకకర్పూరైశ్చై లేయోశీరకోగణైః,
 ససితైః క్రమవృద్ధైశ్చచూర్ణం కృత్వా త్వహార్తు భే.

21

త్రిగుంజా ప్రమితం ఖాదేత్పి బేత్పర్యుషీతాంబు చ,
 భశృం తృష్ణాం నిహంత్యేవమశ్విభ్యాం చ ప్రకాశితమ్.

22

తా. సాదరసము ౩ భాగము, గంధకము ౨ భాగములు, పచ్చకర్పూరము 3 భాగములు, శిలాజితు ౪ భాగములు, వట్టివేరు ౫ భాగములు, మిరియాలు

౬ భాగములు, శర్కర ౩ భాగములు వీనినన్నియు మెత్తగ చూర్ణించి ౩ గుంజముల యెత్తు స్రాతఃకౌలములయందు నేవించి రాత్రివుంచబడిన యుదకమును పుచ్చుకొనిన ఆత్యంతమగు తృప్త్యనశించునని అశ్వినీదేవతలు వచించిరి.

—౧౭ గంధూషము ౧౭—

శ్రీఖండం పద్మకం ముస్తా ధాన్యకం నింబవల్కలమ్,
కూశ్లాడం ఖదిరో దూర్వామూలం కితివరాజకమ్. 23

అష్టావశేషితోఽమీషాం క్వాథశ్శీతలతాం గత.,
గంధూషకరణాద్ధంతి రోగీణాశ్శోషముల్బణమ్. 24

తా. చందనము, తామరతూండ్లు (పద్మకము) తుంగముస్తలు, ధనియాలు వేపపట్ట, బూడిచెగుమ్మడి, చంద్రపట్ట, తెల్లగరికవేరు, నల్లఉమ్మెత్తపూలు వీనిని కషాయము బెట్టి. అష్టమాంశముగ దించుకొని గంధూషముజేసిన తృప్త్య నివర్తించు.

—౧౮ వటుకములు ౧౮—

ఉత్పలం మధులాజాశ్చ వటరోహణోగదస్తథా,
వృత్తైః కృతా వటీ నిత్యం తృప్త్యాం నాశయతి క్షణాత్. 25

తా. నల్లకలువలు, తేనె, పరిశేలాలు, మట్టిపూడలకొనలు, కోవ్వుము వీనిని నూరి వుంటలుజేసి నేవించిన తక్షణముననే తృప్త్య నివర్తించు.

—౧౯ ఖర్జూరాదివటీ ౧౯—

ఖర్జూరమృద్వీకమధుంశ్చ ఖండంపుథక్పలం మాగధికాత్రిగంధే,
తథార్థబిల్వే మధునా ఘంటీయం తృణ్ణోహపితౄా స్రజయేఽతిశస్తా. 26

తా. ఖర్జూరము, ద్రాక్ష, అతిమధురము, ఖండశర్కర ఇవి ప్రత్యేకముగ ౪ తులములు, పిప్పళ్లు అవంగపట్ట, అవంగపత్రి, ఏలకులు ఇవి ప్రత్యేకము ౨ తులములు వీనినన్నియునూరి తేనెచేర్చి వుంటలుజేసి పుచ్చుకొనిన తృప్త్య మోహము రక్తపిత్తము వీనిని నశింపజేయు.

—౨౦ నీలాంబుబూదివటీ ౨౦—

నీలాంబుజూబ్దమధులాజవట్రోహైః శక్టీకృతే ద్విరచితాఘటికా
ముఖస్థా,
తృప్త్యాం నివారయతి తత్క్షణమేవ తీవ్రాం మృత్యోః స్పృహామివ
యతేః పరమార్థచింతా. 27

తా. నల్లకలువలు, తుంగముస్తలు యష్టిమఘకము, పరిశేలాలు, మట్టిపూడల

కొనలు వీనినన్నియుచూర్చించి తే నెచేర్చి వుంటుచేసి నోటనుంచుకొనిన, సన్నావ్యసి యొక్క పరమార్థవిషయమగుచింత మృత్యుభయము నెలులతోలగించునో అటుల తృప్తిను హరించు.

— ౧౯ రసాదిఘటికలు ౧౯ —

రసరజతగుటిపటియసీం యో వదనసరోరుహమధ్యగాం దధాత్రి,
స జయతి తృప్తిత స్తృషాంనునుషోభ్య భృశేమఘటువ త్రిమార్దగాంభః.

తా. పాదరసభస్మము, వెండిభస్మము వీనినినూరి వుంటచేసి పుక్కిటనుంచు కొనిన దప్పి నివర్తించు.

— ౨౦ లే ప ము లు ౨౦ —

జలం మలయజం ర క్తచందనం పద్మ కేసరమ్,
ఉశీరేణాంచితై ర్లేపో మ స్తకే తృప్తివారణః. 29

తా కురువేరు, మంచిగంధము, రక్తచందనము, పద్మకేసరములు, వట్టివేరు వీనిని నూరి శిరస్సున లేపనజేసిన తృప్తి నివర్తించు.

అరుణచందనచందనవాలకైర్నలదపద్మ కతుల్యకృతాంశకైః,
శిరసి లేపనమాచరతాం నృణాం తృడుపయాత్యుపశాంతిమసంశయమ్.

తా. రక్తచందనము, చందనము, వట్టివేరు, కురువేరు, వట్టివేరు, పద్మకము, వీనిని సమభాగములుగనూరి శిరస్సుకు లేపనము జేసిన తృప్తినివర్తించు.

దాడిమకపిత్థలోఛ్ఛై స్సవిదారిబీజపూరకై శ్శిరసః,
లేపోనలినామలకైర్వారతి తృషం చారకాలనంది స్టైః. 31

తా. దాడింబపండు, వెలగపండు, లొద్దుగ, నేలగుమ్ముడు, మాధీఫలము, తామరకేసరములు, ఉసిరికాయ వీనిని కాంజికముతోకలిపి నూరి శిరస్సుకు లేపనము జేసిన తృప్తి నివర్తించు.

— ౩౨ ఉపసర్గసామాన్యవిధిః ౩౨ —

తృష్ణాతివృద్ధావుదరే చ పూర్ణే సంఛర్దయేన్ద్రాగధికోదకేన,
విలోమసంచారహితం విధేయం స్యాద్దాడిమా మ్రాతకమాతులుంగైః.

తా. మిక్కిలిదప్పిచే నుదకపానముజేసిన ఉదరమునిండియుండిన పిప్పళ్ల కనా యముతో వమనము చేయించవలయు, మరియు చాతామలోమ సంచారమునకు దాడిమిఫలము, అంబాళపు ఆకు, మాధీఫలము వీనిసాంఘ్యముగ నివ్వవలయు.

◀౧ పానాత్యయజతృష్ణాచికిత్స ౧౧▶

ఛాగమాంసరసం సాజ్యం శీతం సమధుశర్కరమ్,
పీత్యా జయతి దుర్దాహమూర్ఛాచ్ఛర్దిమదాత్యయాన్. 33

తా. మేకమాంసరసము నెయ్యి, చక్కెర, తేనె వీనినిచేర్చి త్రాగించిన దుస్తర మగు దాహము, మూర్ఛ, వాంతి, మదాత్యయము ఇవి నివర్తించు.

◀౨ తృష్ణారోగమునకు పథ్యములు. ౧౧▶

శోధనం వమనం నిద్రా స్నానం కవలధారణమ్,
కోద్రవాశ్మాలయః పేయావిలేపీ లాజనక్తవః. 34

అన్నమండో ధన్వరసశ్శర్కరా రాగఖాండవైః,
భ్రష్టముద్గైర్నూరైర్వా చణకైర్వా కృత్తో రసః. 35

రంభాపుష్పం తక్ర కూర్పం ద్రాక్షౌపర్పటవాలకే,
కపిత్థం మాలికాకోలం కూష్మాండకముపోదికా. 36

ఖర్జూరం దాడిమం ధాత్రీ కర్కటీ లలదంబు చ,
జంబీరః కరమర్దశ్శ బీజపూరో గవాం పయః. 37

మధుకాకపుష్పం స్త్రీ బేరం తిక్తాని మధురాణి చ,
బాలతాలాంబుశీతాంబుపయః పేయం ప్ర పానకమ్. 38

మాషీకం సరసీతోయం శతాహ్వనాగకేసరమ్,
ఏలాజాతిఫలం పథ్యా కుస్తుంబురుకుచందనే. 39

ఘనసారో గంధసారః కాముదీశిశిరోనిలః,
చందనార్ద్రస్త్రియాక్షేపీ ముక్తాభరణధారణమ్. 40

గాహనం లేపనం చాస్యేపథ్యమేత త్తృషాతు రే,

తా. శోధనము, (విశేకము) వమనము, నిద్ర, స్నానము, కవళధారణము, కొఱ్ఱలు, వడ్లు, తేయము, పేలపిండి, విలేపి (తియ్యమునకు ౧౨గింతలసీగ్గుబోసివండిన అన్నము) నిర్జలదేశమునందలి మృగపక్షిమాంసరసము, శర్కర, తేనె, తియ్యని పెరుగు వీనినిచేర్చి వడియగట్టిన రాగకాండవము, తేయించిన పెసలు చిరుశనగలం లేక శనగలు వీనిరసము, ఆరటిపూలు, మణ్డిగ, జున్ను, ద్రాక్ష, పర్పటకము, వట్టి వేరు, వెలగ, పున్నమాలిక, శేగుపండు, పెద్దగుమ్మడికాయ, బచ్చలి, ఖర్జూరము, దాడింబపండు, ఊశిరికపండు, దోసకాయ, పా రెడునీళ్ళు, నిమ్మపండు, జీకిపండు, మాదీఫలము, ఆవుపాలు, ఇళ్ళపూలు, కురువేరు, చేదురసము, మధురరసము, తాటి

నుంగులనీళ్లు, చల్లనీళ్లు, మంచినీరు, పానకము, తేనె, సరస్సునందలినీళ్లు, చల్లపిల్లి గడ్డలు, నాగకేసరములు, ఏలతులు, జాజికాయ, కరక, ధనియాలు, రక్తచందనము, పచ్చకర్పూరము, కిచ్చిలిగడ్డి, వెన్నెల, చల్లని గాలి, చందనము పూసుకొనినస్త్రీని ఆలింగనముచేసికొనుట, ముత్యాల ఆభరణధారణము, నదీస్నానము, ముఖలేపనము ఇవి తృష్ణారోగికి పథ్యములని తెలియవలయు.

— ౧౦ ఆపథ్యములు ౧౦ —

న్నేహంజనస్వేదనధూమపాన వ్యాయామనస్యౌతపదంతకాష్ఠాః. 41
 గుర్వన్నమష్టుం లవణం కషాయం కటుత్రికం దుష్టజలాని తీక్షణమ్,
 ఏతాని సర్వాణి హితాభిలాషీతృష్ణాతురో నైవభజేత్కదాచిత్. 42

తా. స్నేహము, అంజనము, చెమటదీయుట, ధూమపానము, వ్యాయామము, నస్యము, యెండ, దంతకౌష్ఠము, గుర్వన్నము, పులుసు, కారము, ఉప్పు, త్రికటుకములు, దుష్టోదకము, కారముగలపదార్థములు పీని సేవనము తృష్ణారోగి తనహితమును కోరెడువాడైయుండిన విసర్జించవలయు.

దాహరోగ ప్రకరణమ్.

— ౧౧ దాహరోగ కర్మవిపాకము ౧౧ —

యః పునరగ్నా స్థీవతి తం కపిలనామా గ్రహాం గృహ్ణోతి,
 తత్రణాజ్వరశూలసర్వాంగదాహాపీతనయనశ్చ భవతి. 1
 బలిం చ నిశి చతుష్పథే పిష్టలాజాపిణ్యాకరుధిరతిలాశ్వగంధపుష్పై
 ర్నిశ్చేణ దద్యాత్,

గృహ్ణీష్య చ బలిం చేమం కపీలాఖ్యమహాగ్రహా. 2
 ఆతురస్య సుఖం సిద్ధిం ప్రయచ్ఛ త్వం మహాబల,

తా. అగ్నియందు ఉమ్మి నెయ్యవానికి కపిలనామకమును గ్రహముసోకి వీడించుటచే తత్త ణమునందే జ్వరము, శూల, సర్వాంగదాహము, నేత్రములు పచ్చగ నుండుట ఇట్టియొకప్రవములంకలుగు. అది నివర్తించుటకై నాలుగుత్రోమలంకలిన ప్రదేశమునందు పిండి, పేలాలు, గానుగపిండి, రక్తము, నువ్వులు, వెన్నెరుగడ్డ పుష్పములు పీనితోగూడ (గృహ్ణీష్య చ బలిం చేమం) అను మంత్రముతో బలినివ్వవలయు.

— ౧౨ జ్యోతిశ్శాస్త్రాభిప్రాయము ౧౨ —

తనౌ భవతి భూపుత్రో రంభో భవతి భాస్కరః. 3

జన్మకాలే యదా యస్య స దాహజ్వరవాస్పవేత్,

తా. జన్మకాలమునందు లగ్నమున అంగారకుడు అష్టమస్థానమున నూర్యుడుండిన దాహము, జ్వరము ఇవిగలుగు.

— ౧౭ దాహనిదానము సంప్రాప్తి ౧౭ —

త్వచం ప్రాప్తస్వపానోష్ఠా పి త్తరక్తాభిమూర్ఛితః.

4

దాహం ప్రకురుతే ఘోరం పి త్తవత్తత్ర భేషజం,

తా. మద్యపానము చేసినందువలన దానియొక్క ఉష్ణము పిత్తరక్తములతో వృద్ధి పొంది చర్మగతమై భయంకరమగు దాహమును గలుగఁజేయు. దానికి పిత్తశామక ఔషధముల పుచ్చుకొనవలయు.

— ౧౮ రక్తజపిత్తజదాహలక్షణము ౧౮ —

కృత్స్న దేహోనుగం రక్తముద్రి క్తం దహతి ధ్రువమ్.

5

స ముష్యతే తృష్యతే వా తామ్రాభస్తామ్లోచనః,

లోహగంధాంగవదనో వహ్ని నేవావకీర్యతే.

6

పి త్తజ్వరసమః పి త్తాత్సచాప్యస్య విధిస్త్యుతః,

తా. సకలశరీరమునందుండు రక్తము ప్రకోపించి మిక్కిలి మంటను గలుగఁ జేయు. దానిని రక్తజదాహమనియెదరు. దానియందు రోగికి అగ్నియొద్ద కూర్చుండు నటుల తాపము, దప్పి, శరీరము నేత్రములు ఎఱ్ఱగ నుండుట, శరీరము నోరు వీని యందినుముతో సమనుగు వాసనగలుగుట, దేహముపై నగ్నిమనిచినటుల వేదనగలుగు. మరియు పిత్తాధిక్యమువలనగూడ దాహముత్పన్నంబగు. అందు పిత్తజ్వరలక్షణంబులు గలిగియుండుగాన పిత్తజ్వరచికిత్సనే జేయవలయు.

— ౧౯ తృష్ణానిరోధజదాహలక్షణము ౧౯ —

తృష్ణానిరోధాద్భౌతౌ క్షీణే తేజస్సముద్ధతమ్.

7

నబౌహ్యోభ్యంతరం దేహం ప్రదహేన్తందచేతనః,

నశుష్క గలతాల్వోష్టో జహ్వం నిష్కృప్య వేపతే.

8

తా. దప్పిని నిరోధించుటవలన ఉదకరూపమగు ధాతువు క్షీణించుటచే పిత్రోష్ణము వృద్ధిని పొంది దేహమునకు వెలపల లోపల తాపమునుగలుగజేయు. దాని వలన రోగి జ్ఞానకూన్యడగుటయే గాక గొంతు లోదవడలు పెదవి వీనియందుశోష గలవాడై నాలుకను వెలపలికిడిసి కదలింపుచుండు.

— ౨౦ రక్తపూర్ణకోష్ఠజ్జదాహలక్షణము ౨౦ —

అస్పృజా పూర్ణకోష్ఠస్య దాహోన్యస్యాత్సుదుస్తరః,

తా. శస్త్రఘాతమువలన రక్తము కోష్ఠమునందునిండి తాపమును గలుగం జేయు. దానిని శస్త్రఘాతజన్యదాహమనియెదరు. ఇది మిక్కిలి అసాధ్యమని తెలియ వలయు.

ధాతుక్షయజన్యదాహలక్షణము 9

ధాతుక్షయోత్థో యో దాహస్తేన మూర్ఛాత్ప్రమాన్వితః. 9
క్షౌమస్వరః క్రియాహీనస్స సీదేద్భ్రుశపీడితః,

తా. రసాదిసప్తధాతువులు క్షీణించుటవలన మూర్ఛ, దస్పి, హీనస్వరము, నిశ్చేష్టత వీనిచే మిక్కిలి పీడింపబడుచుండిన ధాతుక్షయజన్య దాహమని తెలియ వలయు.

క్షతజదాహోదిలక్షణములు 10

క్షతజోనశ్చ తశ్చాన్యశ్శోచతో వాప్యనేకథా. 10
తేనాంతర్ద్రవ్యాతేత్స్యర్థం తృష్ణామూర్ఛాప్రలూపవాక్,

తా. ఆన్నముదినకుండుట లేక బహువిధములుగ దుఃఖించుట వీనివలన వెలుపల మిక్కుటమగు తాపము, దస్పి, మూర్ఛ, తఱచుగ మాటలాడుట ఇట్టిలక్షణములుగలది క్షతజశోకజదాహములని తెలియవలయు

మర్దాభిఘాతజదాహలక్షణము 11

మర్దాభిఘాతజోప్యస్తి సోసాధ్యస్సప్తమో మతః. 11

తా. మర్దస్థానమునందు దెబ్బతగులుటవలన దాహముత్పన్నంబగు. ఇది యసాధ్యము. ఈదాహము యేడవసంఖ్యగలదిగనుండు.

అసాధ్యలక్షణము 12

సర్వవీచ వివర్జ్యాస్సుశ్శీతగా త్రస్య దేహిసః,

తా. సర్వదాహములయంచెవనిశరీరము వెలుపల శీతలముగ నుండెడినో, అట్టి మనుజునియొక్క సర్వదాహముల వర్జింపవలయు.

చందనాదికషాయము 13

చందనం పర్పటోశీరసీరసీరదసీరశైః. 12

మృణాలమిశిధాన్యాకపద్మకామలకైః కృతః, 13
అర్ధశిష్టస్సితాశీతః పీతః క్షౌద్రసమన్వితః.

క్వాథో విపోధయేద్దాహం తత్ర ణం పరమోబృణమ్,

తా. చందనము, పర్పటకము, వట్టివేళ్లు, కురువేళ్లు, తుంగముస్తలు, కమలములు, తామరతూండ్లు, పెద్దసోపు, ధనియాలు, పద్మకములు, ఉశిరికొవ్వులు

వీనిని చేర్చి నాల్గు రెట్లు నీరుపోసి సగము మిగులునటుల కషాయముకొని అందు చక్కెర చేర్చి చల్లగ నుండునపుడు తేనెవైచి పుచ్చుకొనిన దాహము తక్షణమున నివర్తించు.

— ౧౪ లాజాదికషాయము ౧౪ —

లాజాంబుచందనోశీర క్వాథోంతశ్శర్కరాన్నితః. 14

శీతః పీతో నిహంత్యాశు దాహం పిత్తజ్వరం నృణామ్,

తా. పేలాలు, కురువేరు, చందనము, వట్టివేరు వీనిని కషాయము బెట్టి అందు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన దాహము, పిత్తజ్వరము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౫ దశసారచూర్ణము ౧౫ —

యష్టిధా త్రీఫలద్రాక్షౌ ఏలాచందనవాలకైః. 16

మధుకపుష్పం ఖర్జూరం దాడిమం పేషయేత్సమమ్,

సర్వతుల్యై సితాయోజ్యాపలార్థం భక్షయేత్సదా. 16

దశసారమిదం ఖ్యాతం దాహపిత్తవికారనుత్,

తా. యష్టిమధుకము, ఉళిరికెవొలుపు, ద్రాక్ష, ఏలకులు, చందనము, కురువేరు, ఇప్పపువ్వు, ఖర్జూరపుష్పండ్లు, దాడింబపండ్లు, వీనిని సమముగ చూర్ణించి ఈ చూర్ణమునకు సమము చక్కెరచేర్చి అరపలముచొప్పన పుచ్చుకొనిన సర్వపిత్త వికారములు నివర్తించు.

— ౧౬ ఖర్జూరాదిచూర్ణము ౧౬ —

ఖర్జూరామలకీసస్యే పిప్పలీ చ శిలాజతు. 17

ఏలాపాపాణభిద్యష్ట్రీ చందనోర్వారుబీజకైః,

ధాన్యకం శర్కరాయుక్తం పాతవ్యం యష్టివారిణా. 18

అంగదాహం లింగదాహం గుదజం తీక్షణశుక్రజమ్,

శర్కరాశ్చ రిశూలఘ్నం వృష్యం బలకరం పరమ్. 19

నాశయేన్నూత్ర రోగాంశ్చ తథా శుక్రభవానపి,

తా. ఖర్జూరము, ఉళిరికెవొలుపు, పిప్పళ్లు, శుద్ధిజేసినశిలాజతు, ఏలకులు, తిమ్మిధురము, కొండపిండిశీట్లు, చందనము, దోసవిత్తులు, ధనియాలు, పంచదార వీనిని సమాంశములుగ చూర్ణించి అతిమధురకషాయముతో చేర్చి పుచ్చుకొనిన శరీరము మేళము, గుదము వీనియందలి తాపము, శుక్రక్షయమువలన జనించు తాపము, శర్కరాశ్చరి, శూల, మూత్రరోగము, శుక్రదోషమువలన జనించిన రోగములు ఇవి నివర్తించుటయే గాక వీర్యవృద్ధి, బలము వీనిని గలుగంజేయు.

◉ చందనాదిచూర్ణము ౧ ◉

చందనోశీరకుస్మాబ్దా త్రీచోరకముత్పలమ్. 20

మధుకం మధుపుష్పం చ ద్రాక్షౌ ఖర్జూరకం తథా,
చూర్ణం కృత్వా సమసితం ప్రాతశ్శీతాంబునా విబేత్. 21

రక్తపిత్తం తథా శ్వాసం పైత్తం గుల్మం సముద్ధరేత్,
అంగదాహం శిరోదాహం శిరోవిభ్రమమేవ చ. 22

కామలాం చ ప్రమేహంశ్చ పై త్తజ్వరవినాశనమ్,
చందనాద్యమిదం చూర్ణం పూజ్యపాదేన భాషితమ్. 23

తా. చందనము, వట్టివేరు, చెంగల్వకోస్తు, తుంగముస్తలు, ఉశిరికెవొలుపు, కచూరములు, కలువగడ్డలు, ఆతిమధురము, ఇప్పపువ్వులు, ద్రాక్ష, ఖర్జూరములు, వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణించి చూర్ణమునకు సమము చక్కెరచేర్చి ప్రాతఃకాలమున శీతోదకముతో పుచ్చుకొనిన రక్తపిత్తము, శ్వాస, పిత్తగుల్మము, అంగదాహము, శీర్షదాహము, తలదిరుగుట, కామిల, ప్రమేహము, పిత్తజ్వరము, ఇవి యన్నియు నివర్తించు, ఇది పూజ్యపాదులచే చెప్పబడిన చందనాదిచూర్ణమునంబడు.

◉ చంద్రకలారసము ౧ ◉

గగనదరదయుక్తం శుద్ధనూతం చ గంధం ప్రహారమధునువిష్టం వల్ల
యుక్తం వరోదద్యాత్,
శశికలరసమేనంశ్చంగ బేరోదకేన ప్రథమతిలనుదాహం తక్రభక్తం
చ భోజ్యమ్. 24

తా. ఆభ్రకభస్మము, శుద్ధిజేసిన ఇంగిలీకము, శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధగంధకము వీనిని సమాంశములుగ గ్రహించి ఖల్వమునందువైచి తేనెతో నొకయామము మర్చించి రెండువల్లయులయెత్తు అల్లపురసముతో పుచ్చుకొనిన శరీరమున జనించినదాహము, నివర్తించు. దీనికి పత్త్యము మజ్జిగన్నమును భుజించవలయు. ఇది చంద్రకలారసము.

◉ రసాదిఘుటికలు ౧ ◉

రసబలిఘనసారచందనానాం సనలదనేవ్యపయోదజీవనానాం,
అపహరతి గుటీముఖిస్థితేయంసకలసముత్థితదాహమూశునేయమ్. 25

తా. శుద్ధరసము, శుద్ధగంధకము, పచ్చకర్పూరము, చందనము, వట్టివేరు, నేవ్యము, తుంగముస్తలు వరువేరు వీనినిన్నియు సమభాగములుగ చూర్ణించి (రెండు వైచి) కలిపి ఘుటికలుజేసి పుక్కిటియందుంచుకొనిన త్రిదోషమువలన జనించిన దాహము నివర్తించు.

—ॐ మృతసంజీవనీఘటికలు ॐ—

మధుయష్టిలవంగం చ శిలాజతు తృటిస్తథా,
సహస్రభావనాఃకార్యా సవతండులవారిణా. 26

యామమాత్రం మర్దయిత్వా వటికోలసమాస్తృతా,
కృష్ణకార్పాసనీరేణ తృష్ణాదాహజ్వరాణ్ జయేత్. 27

మూర్ఛాద్యముగ్రరోగం చ వాతపిత్తం చ నాశయేత్,
మృతసంజీవనీనామ్నా పూజ్యపాదైరుదీరితా. 28

తా. ఆతిమధురము, లవంగములు, శుద్ధశిలాజతు, ఏలకులు వీనిని సమభాగములంగ
చూర్ణించి క్రొత్తబియ్యపుకడుగుతో వెయ్యిభావనలుజేసి పిదప వొక యామము
బాగుగనూరి శేనకాయలంత మాత్రలుజేసి పూటకొకటి మతున నల్లప్రత్తియాకు
రసముతో నేలించిన దప్పి తాపము జ్వరము మూర్ఛ మొదలగు ఉగ్రరోగములు
వాతజరోగము పిత్తజరోగము ఇవియన్నియు నివర్తించు.

—ॐ తిలతైలము ॐ—

తిలతైలం భవేత్ప్రీఢం తత్తోడశగుణాన్వితే,
కాంజికే విపచేత్తత్యైదాహజ్వరహరం పరమ్. 29

తా. నవ్వులనూనె ౧ ప్రస్థము కాంజికము ౧౬ ప్రస్థములుజేర్చి తైలము
సిద్ధపరిచి రేపాదులంజేసిన దాహము జ్వరము ఇవి నివర్తించు.

—ॐ పునర్నవాణితైలము ॐ—

శ్వేతం పునర్నవా మూలం శుభం పల శతంక్షిపేత్,
కృష్ణాజ్యదుగ్ధమధ్యే చ సేషితం చాథకే భిషక్. 30

తత్పమం తిలతైలం చ పృథగ్ద్వివ్యాణి యోజయేత్,
ధూపం షోడశభాగం చ హ్యష్టాషణవరాలకే. 31

కచోరం నాలకం శ్వేతకృష్ణోశ్శీరే తథైవచ,
మంజిషారాగచూర్ణం చ శ్రీగంధం రక్తచందనమ్. 32

కృష్ణాగరుం చరుద్రాయోక్ పలమేకం ప్రయోజయేత్,
తచ్ఛూరం తైలమధ్యే చ నిక్షిపేత్పాచయేత్పుణీః. 33

మేహారికాష్ట యుక్తేన పాచయేత్కమలాగ్నినా,
సుపక్వం తైలముద్భ్రత్య రాత్రావంగం చ మర్దయేత్. 34

అంగశూలం చాంగదాహం నేత్రరోగాస్పసీననాణ్,

పాండుకామలముష్ణంచ సూతికాసన్నిపాతకమ్. 35

కరదాహాన్నాదదాహాంస్తంద్రాంకటిసమీరణాః,
క్షయంకుష్మాంశ్చ కంఠాంశ్చ గజకర్ణాదికం తథా. 36

శిరోరోగాన్భ్రమాన్నితం నాశయేద్బ్రష్టిగాం రుజమ్,
తథైవామృతతుల్యం చ జ్వరజీర్ణవతామపి. 37

అస్థిగజ్వరనాశాయ మేహజ్వరకశాస్తయే,
సర్వాంగే మర్దనం కృత్వా మంగళస్నానమాచరేత్. 38

శివోదితమిదం తైలమశ్వేభ్యాం గోచరీకృతమ్,
సర్వరోగహరం చైవ దుర్లభం భిషజాం భువి. 39

సాధయేద్గురుసాన్నిధ్యే సిద్ధిర్భవతి నాన్యథా,

తా. తెల్లగలిజేగుజేళ్లు ౧౦౦ పలములు గ్రహించి నల్లఆవుయొక్క నెయ్యి ౧౦ ఆధకము పాలు ౧ ఆధకముపోసి నూరి, ౧౦౦ పలములు నూనె, ౧౬ కర్ణములు గుగ్గలు ధూపము మిరియాలు అవంగములు ౮ భౌగములు, కచోరములు, కురుపేరు తెల్లవట్టిపేరు, నల్లవట్టిపేరు, మంజిష్ఠ, కామ, చందనము, రక్తచందనము, కృష్ణాగరు, రుద్రాక్షము, వీనిని ప్రత్యేకము ౧ పలముచొప్పున చూర్ణించి అందుచేర్చి, తంగెడుకఱ్ఱలతో మందాన్ని యిచ్చి తైలము సిద్ధపరచి దానిని రాత్రికాలమునందు శరీరమునకు మర్దించి మంగళస్నానమునర్చిన అంగకూల, అంగదాహము, నేత్ర, రోగము, పీనస, పాండురోగము, కామిల, ఉష్ణము, బాలింతరోగము, సన్నిపాతము, కాళ్లుచేతులునుంట, తంద్ర, కటిపాతము, క్షయ, మూత్రకృచ్ఛిము, కంఠు, గజకర్ణము, శిరోరోగము, భ్రమ, పీతము, దృష్టిరోగము, జీర్ణజ్వరము, అస్థిజ్వరము, మేహజ్వరము, ఇవి నివర్తించు. ఈ తైలము శివునిచేతెప్పబడి ఆశ్వినీదేవతలచే ప్రసిద్ధికెక్కి సకలరోగ నాశకరమై యుండుగాన వైద్యులకు నీయోగము భూమియందు దొరుకుట దుర్లభము. ఈ తైలమును గురుముఖముగ బలిసీకొనిన ఔషధసిద్ధిగలుగు తద్విపరీతంబయ్యెనేని సిద్ధియును విపరీతంబగు.

— ౧౦ దాహారోగపథ్యములు ౧౧ —

శాలయః వష్టికా ముద్గా మసూరాశ్చణాకా యవాః. 40

ధన్వమాంసరసాలాజా మండం వై సక్తవస్సితా,
శతధౌతం ఘృతం దుగ్ధం నవనీతం పయో భవమ్. 41

కూషాండం కర్కటీ మోచా పనసస్వాదుదాడిమమ్,
కుటోలపర్పటీ ఛాత్రా ధాత్రీఫలపరూషకే. 42

- బింబీతుంబీప్లయఃపేటీఖరూరం ధాన్యకం మిశ్రే,
 బాలతాలం ప్రియాలం చ శృంగాటం చ కసేరుకమ్. 43
- మధూకపుష్పం హ్రీబేరం పథ్యాతిక్తాని సర్వశః,
 సితా ప్రదేహాభూవేశ్ సేకోభ్యంగావగాహనే. 44
- పుల్లోత్పలదలక్షోమశయ్యాశీతలకాననమ్,
 కథా విచిత్రాగీతాని వాద్యం. మంజులభాషణమ్. 45
- ఉశీరచందనైర్నేపః శీతాంశుశ్శిశిరోనిలః,
 ధారాగృహం ప్రియాస్పర్శో ప్రతీరం హిమవాలుకమ్. 46
- సుధాంశురశ్చయః స్నానం మణయో మధురో రసః,
 పూర్వోక్తాని విధేయాని పితృహారీణి యాని చ. 47
- ఇతి దాహవతాం నృణాం పథ్యవర్గ ఉదాహృతః,

తా. ౬౦ దినములకు ఫలిం చెడి వడ్లబియ్యము, పెసలు, చిరుశనగలు, శనగలు, యవలు, మిట్టభూమియందలి జంతుమాంసరసము, లాజమండము, పేలపిండి, పంచ దార, నూరుమార్లు కడగబడిన ఘృతము, పాలు, పాలయందు తీయబడిన వెన్న, బూడిద గుమ్ముడుకాయ, దోసకాయ, అరటిపండు, పనసపండు, తియ్యని దానింబ పండు, పొట్లకాయ, పర్పాటకము, ద్రాక్షపండు, ఉశిరికవొలుపు, పెద్ద ఈతపండు దొండకాయ, అనపకాయ, అల్లము, ఖర్జూరపుపండు, ధనియాలు, సదాప, లేత తాటి నుంగుల, సారపప్పు, పరికెగడ్డ, నెమ్ముటములు, ఇప్పపువ్వు, వట్టివేరు, కరక్కాయ, చేదుగలపదార్థములు, పంచదార, శీతపదార్థముల లేపములు, భూగృహము, శీతోదకము, మొదలగువాని శరీరమువై చిలకరించుట, అభ్యంజనస్నానము. వికసించిన కమలములయొక్క శయ్యపై పరుండుట, చల్లని యుద్యాన వనమునందు నుంచరించుట, చిత్రకథలను సంగీతమును వాద్యాదులను శ్రవణానందముగ వినుట, మంచుమాటలువినుట, వట్టివేరు వినకణ్ణులయొక్క గాలిని కేించుట, చందనమును బూసికొనుట, వెన్నెల, చల్లనిగాలి, జలగృహము, స్త్రీలయొక్క ఆలింగనము, నడి తీరమునందు నుంచరించుట, పచ్చకర్పూరము, చంద్రకోణములు, స్నానము, రత్న ధారణము, మధురరసము, పూర్వోక్తపీతనాశనకరయోగములు ఇవి యన్నియు దాహరోగమునందు పథ్యములని తెలియవలయు.

— ౦ ఆ ప థ్య ము లు ౦ —

విరుద్ధాన్యన్నపానాని క్రోధో వేగవిధారణమ్. 48
 శ్రమం వ్యవాయమాధ్వానం ఊరం పితృకరాణి చ;

వ్యాయామమాతపం తక్రం తాంబూలం మధురామతమ్. 49
ద్రవ్యం చక్షుతికోష్ఠం దాహవాక్ పరివర్జయేత్,

తా. క్షీరమత్సన్యది విరుద్ధాన్నపానములు, శ్రోధము, మలమూత్రాది వేగ నిరోధము, శ్రమ, మైథునము, కడుపుబ్బు పదార్థములు, ఊరములు, పిత్తకరపదార్థములు, వ్యాయామము, ఎండ, మజ్జిగ, తాంబూలము, తేనె, ఇంగువ, కొరము, చేదు ఉష్ణము ఇట్టివిగల పదార్థములు, దాహరోగముగలవాడు విడువవలయు.

మూ ర్చన క రణ మ్

- 1. మూర్ఛా, భ్రమ, నిద్రా, సన్యాసనిదానము సంప్రాప్తి త్
- క్షీణస్య బహుదోషస్య విరుద్ధాహారనేవినః,
వేగాఘాతాదభీఘాతాద్దీనసత్వస్య వా పునః. 1
- కరణాయతనేషూగ్రా బాహ్యేష్వాభ్యంతరేషు చ,
నివిశంతే యదా దోషాస్తదా మూర్ఛంతి మానవాః. 2
- సంజ్ఞావహాసు నాడీషు పిహితాస్వనిలాదిభిః,
తమోభ్యుపైతి సహసా సుఖదుఃఖవ్యపోహకృత్. 3
- సుఖదుఃఖవ్యపోహోచ్చ నరః పతతి కాష్ఠవత్,
మోహో మూర్ఛేతి తామాహుషడ్విధా సా ప్రకీర్తితా. 4
- వాతాదిభిశ్శోణితేన మద్యేన చ విషేణ చ,
షట్స్యప్యేతాసు పిత్తం తు ప్రభుత్వేనావతిష్ఠతే. 5

తా. క్షీణించి బహుదోషములతోడంగూడియుండునరుడు విరుద్ధములగు ఆహారముల భుజించుట మలముమూత్రము వీనిని బంధించుట, కఱ్ఱలు మొదలగువాటిచే నభీఘాతమునొందుట వీనివలనను లేక సత్వగుణాయుముగలనరునియొక్క శ్రోత్రాది బాహ్యేంద్రియములయందు అభ్యంతరమనోపహనాడులయందు లేక కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియములయందు వాతాదిదోషములు బ్రవేశించుటవలనను మనుజుడు మూర్ఛం జెంది సుఖదుఃఖజ్ఞానరహితుడై భూమిపై కొవ్వమువలెబడు, ఇది వాతజమూర్ఛ పిత్తజ మూర్ఛ క్షేష్ణజమూర్ఛ రక్తజమూర్ఛ విషజమూర్ఛ మద్యజమూర్ఛల ౬ విధంబులుగ విలసిల్లు నీయారమూర్ఛలతో పిత్తము రాజుగనుండునను యొరుగవలయు, మూర్ఛ యనగా (సంజ్ఞావహనాడులయందు వాతాదిదోషము లావరించుటవలన సుఖదుఃఖజ్ఞాన మును నష్టపరచెడి అజ్ఞానంబకస్థాత్తుగ స్థాప్తంబగుటయే,

—౧౭ పూర్వరూపము ౧౭—

హృత్ప్రీడాజ్ఞంభణం గ్లానిస్సంజ్ఞాదౌర్బల్యమేవ చ,
సర్వాసాం పూర్వరూపాణి యథాస్వం చ విభావయేత్. 6

తా. రొమ్మయందుపీడ అవలీంతలు బడలిక తెలివితగ్గుట ఇవి సర్వమూర్ఖులకు పూర్వరూపములు. ఈమూర్ఖులక్షణముల వాతాది భేదమువలన చెలిసికొనవలయు.

—౧౮ వాతజమూర్ఖులక్షణము ౧౮—

నీలం వా యదివా కృష్ణమాకాశమథ వారుణమ్,
పశ్యంస్తమః ప్రవిశతి శీఘ్రం చ ప్రతిబుధ్యతే. 7

వేపఘృత్చాంగమద్దశ్చ ప్రపీడాహృదయస్య చ,
కార్మ్యం శ్యావారుణాఛ్చాయా మూర్ఖాయే వాతసంభవే. 8

తా. ఆకాశమును నీలవర్ణముగనుగాని నల్లగనుగాని లేక యొట్టుగనుగాని చూచుట, మూర్ఖులెందుట, మరల శీఘ్రముగ తెలివినచ్చుట, శరీరమునందు వణుకు బుట్టుట, ఓడలుమలుచుట, రొమ్మయందు మిగులపీడ, శరీరకృశత్వము, శరీరమునల్లగ గాని లేక యెరువునల్లముగ గాని యుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది వాతజమూర్ఖుని యెరుంగవలయు.

—౧౯ పితృజమూర్ఖులక్షణము. ౧౯—

రక్తం హరితవర్ణం వా వియత్ప్రీతమథాపి వా,
పశ్యంస్తమః ప్రవిశతి సస్వేదశ్చ ప్రబుధ్యతే. 9

సపిపాసస్ససంతాపో రక్తపీతాకులేక్షణాః,
సంభిన్నవర్చాః పీతాభో మూర్ఖాయే పితృసంభవే. 10

తా. ఆకాశమును యొట్టుగను లేక ఆకుపసుపువర్ణముగను లేక పసుపువర్ణము గనుచూచి తక్షణమునందే మూర్ఖులెందుట, తెలివినలెందునపుడు చెమట దప్పి తాపము ఇవిగలుగుట, నేత్రములుయొట్టుగ గాని లేక పసుపువర్ణముగ గాని ఉండుట, మలము పలచగ వెడలుట, శరీరము పసుపువర్ణముగ నుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది పితృజమూర్ఖుని యెరుంగవలయు.

—౨౦ కఫజమూర్ఖులక్షణము ౨౦—

మేఘుంసంకాశమాకాశమావృతం వా తమోఘనైః,
పశ్యంస్తమః ప్రవిశతి చిరాచ్ఛ ప్రతిబుధ్యతే. 11

గురుభిః ప్రావృతై రంగై ర్యక్షణ వా ర్షేణ చర్కణా,
సప్రనేకస్సహృల్లాసో మూర్ఖాయే కఫసంభవే. 12

తా. మేఘమువలనగాని లేక చీకటివలనగాని గప్పుబడియుండునటుల ఆకాశమును గాంచి తత్త ణమున మూర్ఛనుజెంది చాలాకాలముమీద తెలివిజెందుట, శరీరముపై దళమగువస్త్రముగాని లేక పచ్చిగనుండు చర్మముగాని గప్పుబడినటులుండుట, నోటియందు చొంగకొరుట, వాంఠివచ్చునటునుండుట, ఇట్టి లక్షణములు గలది కఫజమూర్ఛయని యెఱుంగవలయు.

— ౧౭ సన్నిపాతమూర్ఛలక్షణము ౧౭ —

సర్వాకృతిస్సన్నిపాతాదపస్సారణవాగతః,
సజంతం పాతయత్యాశు వినా బీభత్సచ్ఛేష్టైః. 13

తా. వాత పిత్త క్లేష్టలక్షణయు క్తంబై నోటియందునురుగు పండ్లుకొరుకుట నేత్రములుతిరుగుట ఇవి మొదలగు ఆపస్సారబీభత్సలక్షణనిహీనమై రెండవ యపస్సారమువలెనుండునది సన్నిపాతజ మూర్ఛయనంబడు. (ఇది వాతాదిమూర్ఛలలో అంతర్భావమును జెందియుండు.)

— ౧౮ రక్తజమూర్ఛాసంస్థాసి ౧౮ —

పృథివ్యాపస్తమో రూపం రక్తగంధస్తదన్వయః,
తస్మాద్దక్షస్య గంధేన మూర్ఛంతి భువి మానవాః. 14
ద్రవ్యస్వభావ ఇత్యేకే దృష్ట్వా యదభిముహ్యతి,

తా. పృథ్వి ఉదకములు తమోగుణ విభిన్దములు. మరియు రక్తముయొక్క గంధమునగా పృథ్వి ఉదకసంబంధముగలదిగ నుండుటంజేసి తమోగుణవిభిన్దంబు, అందువలన తామస ప్రాధాన్యముగలవారలు రక్తగంధమువలన మూర్ఛ జెండెదరు. రక్తగంధము లేక రక్తము జూచిన మాత్రముననే మూర్ఛజెందుట ద్రవ్య స్వభావ గుణమని కొందరు వచించెదరు.

— ౧౯ విషమద్యజనితమూర్ఛానివరము ౧౯ —

గుణాస్తీవ్రతరత్వేన స్థితాస్తు విషమద్యయోః,
తవీప తస్మాదాభ్యాం తు మోహకా స్యాతాం యథేరితౌ, 15

తా. విషమద్యములయందు శ్లో, అఘురూక్షచూకువికడం వ్యనాయిత్రిక్షం వికాసి నూత్నం చ | ఉష్ణమనిర్దేశ్యరసం దళగుణము క్తంవిషం తక్షైః || అనగా అఘురూక్ష ఆశు వికడ వ్యనాయి త్రిక్ష వికాసి నూత్న ఉష్ణ అనిర్దేశ్య రసములన నీపది గుణంబులు కడుతీవ్రములుగ నుండుటవలన పై మదనోరింపబడురీతిగ మోహముజనించు. (విషమద్యములలో విషమశీర్షమును జెందవండుటచే విషసంబంధమువలన జనించిన

మోహము స్వయముగ వదలక బాధింపుచుండు. మద్యము జీర్ణమును జెందునదిగ నుండుటచే మద్యమువలన జనించిన మోహము స్వాభావికముగ కాలిని జెందు.)

— ౧౮ రక్తజాదిమూర్ఖాలక్షణములు ౧౮ —

స్తబ్ధాంగదృష్టిస్త్యస్తృజాగూఢోఛ్చాస్త్వసశ్చ మూర్ఖితః. 16

మద్యేన ప్రలపన్యే తే నష్టవిభ్రాంతమానసః,

గాత్రాణి విక్షిణన్ముమా జరాం యావన్న యాతి తత్. 17

వేపథుః స్వప్నతృష్ణాస్సృస్తమశ్చ విషమూర్ఖితే,

వేదితవ్యం తీనతరై ర్యథాస్వం విషలక్షణైః. 18

తా. రక్తసంబంధమూర్ఖులు మనుష్యునియొక్క శరీరము నేత్రములు ఇవి స్తబ్ధములగుట శ్వాసబాగుగ వెడలకయుండుట ఇట్టివి గలుగును. మద్యజమూర్ఖులు మిక్కిలిమాటలాడుట శయించుట నిశ్చేష్టితుడుగనుండుట భ్రాంతుడగుట మద్యము జీర్ణము గాకుండువరకు భూమిపైబడి క్రొళ్లుచేతులగుట్టుట ఇవి కలుగును. మరియు విషజమూర్ఖులు శరీరమునందు వణుకు నిద్ర దప్పి కన్నులకు మాంద్యము పీనితో గూడి నుక్కుతకల్పస్థానమున జెప్పబడినవేర్లు ఆకులు పండ్లు గడ్డలు పాలు ఇవి మొదలగు స్థావరవిషవనవలన జనించెడి విషలక్షణములను గలిగియుండును.

— ౧౯ కారణవిశేషముచే మూర్ఖాదిభేదములు ౧౯ —

మూర్ఖా పితృతమఃప్రాయా రజఃపిత్రానిలాద్భ్రమః,

తమోవాతకఘాతం ద్రా నిద్రా శ్లేష్మ తమోభవా. 19

తా. పితృతమోగుణప్రాబల్యమువలన మూర్ఖజనించుననియు, రజోగుణము పితృము వాతము పీనివలన భ్రమగలుగుననియు, తమోగుణము వాతము కఘము పీని వలన, తంద్ర జనించుననియు కఘము తమోగుణము పీనివలన నిదురవచ్చుననియును తెలియవలయు.

— ౨౦ తంద్రాక్షమలక్షణములు ౨౦ —

ఇంద్రియాశ్లేష్మసంస్థా ప్తిశ్చారవం జృంభణం క్షమః,
నిద్రార్తస్యేవ యస్యైతే తస్య తంద్రాం వినిర్దిశేత్. 20

యోనాయానశ్రమో దేహే ప్రవృద్ధశ్వాసవర్జితః,

క్షమస్సఇతి విజ్ఞేయ ఇంద్రియార్థప్రబోధకః. 21

తా. ఇంద్రియములకు స్వస్వవిషయక్రమకశక్తిలేకుండుట, శరీరముబరువు అవలింత బడలిక ఇవినిద్రబోవుపురుషునికి గలుగుచందంబున జాగ్రదవస్థయందుండు వానికి జనించిన నది తంద్రయనంబడు. మరియు శరీరమునందు ఆయాసములేకనే వైద్యునితామణి II—32

శ్రమజనించుట మిగులశ్వాసలేకపోవుట సర్వవిషయములయందు ఇంద్రియములు ప్రవర్తించకుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలది క్లమయని యొరుంగవలయు.

— ౧౯ నిద్రాలక్షణము ౧౯ —

యదాతు మనసి క్లాంతే కర్ణాత్కానః క్లమాన్వితాః,
విషయేభ్యో నివర్తంతే తదా స్వపితి మానవః.

22

తా. ఎపుడు మనస్సు ఇంద్రియములు ఇవి బడలికచే విషయగ్రాహక శక్తి విహీనములగుచుండునో కర్మపురుషుడు (ఆత్మ) క్లమమునుజెందునో అపుడు నిదురవచ్చునని తెలియవలయు. భృమయొక్క లక్షణము ప్రసిద్ధంబగుటచే నివట విశదపరచలేదు.

— ౨౦ సన్యాసనిదానము ౨౦ —

దోషేషు మదమూర్ఖాద్యాగతవేగేషు దేహినామ్,
మస్వయమేవోపశాస్యేతే సన్యాసాషదైర్విना.

23

తా. దోషములయొక్క వేగముపశమించిన మదమూర్ఖుడు తౌషధములేకనే తమంతట తామే యుపశమించు, మూర్ఖుడివ్యతిరిక్తమగు సన్యాసరోగమునందైతే దోషములయొక్క వేగము తౌషధములేకనే ఉపశమించనేరదు.

— ౨౧ సన్యాసలక్షణము ౨౧ —

వాగ్దేహామనసాం చేష్టా ఆశీవ్యాతిబలామలాః,
సన్యస్యంత్యబలం జంతుం ప్రాణాయతనమ్మృతాః.
సనాసన్యాససన్యస్తః కాష్ఠీభూతో మృత్యోపమః,
ప్రాణైర్విముచ్యతే శీఘ్రం ముక్త్యాసద్యఃఫలాం క్రియామ్.

24

25

తా. మిక్కిలి బలిష్ఠమగు వాతాదిదోషములు వాక్కు దేహము మనస్సు వీనివ్యాపారముల నిరోధించి హృదయమునందుజేరి దుర్బలుడగుమనుజుని మోహింపజేయుగాన నది సన్యాసమనంబడు. దీనివలన పీడితుడగుమనుజుడు భూమిపైకట్టువలె మృతస్థాయుడుగబడు. దీనియందు నూదులతో బొడుచుట యంత్రములతో ద్రిష్టవట దీపపువర్తినంటించి పాగను నాసికాద్వారమునందు జేర్చుట ఇవి మొదలగు చికిత్సలం జేయవలయు. జేయకుండిన శీఘ్రముగ ప్రాణములచే విడువబడును.

— ౨౨ చికిత్సాక్రమము ౨౨ —

నేకావగాహోమణయస్సహోరాశ్శీతా ప్రదేహోవ్యజనానిలాశ్చ,
శీతాని పానాని చ గంధవంతి సర్వాసు మూర్ఛస్త్వనివారితాని

26

తా. శరీరమునందు నీళ్లుచల్లుట, స్నానము, రత్నాభరణధారణము, చల్లని లేపము, విసనకఱ్ఱలగాలి, సుగంధయుక్తములగు చల్లనిపానములు, ఈ ఉపచారములను సర్వమూర్ఖులయందును జేయవలయు.

— 27 భ్రమకు దురాలభాదికషాయము 27 —

దురాలభాకషాయస్య ఘృతయుక్తస్య సేవనాత్,
భ్రమశ్శామ్యతి గోవిందస్తరణాదివ సంస్మృతిః.

27

తా. దూలగొండివేళ్లకషాయములో నెయ్యి చేర్చి పుచ్చుకొనిన గోవిందస్తరణ వలన ఎటుల సంసారమునకించునో అటుల భ్రమ నివర్తించు.

— 28 మూర్ఖకు పంచమూలాదికషాయము 28 —

పంచమూలకషాయం చ మధునా సితయాపిబేత్,
జ్వరఘ్నాంస్తు కషాయాంశ్చ తాన్యథాస్వం ప్రయోజయేత్.

28

తా. పంచమూలకషాయమునందు తేనె చక్కెరవైచి పుచ్చుకొనినను లేక జ్వరనాశకకషాయముల దోషములనెరింగి పుచ్చుకొనినను మూర్ఖునివర్తించు.

— 29 ఝద్రాది కషాయము 29 —

ఝద్రా ౭ మృతాగ్రంధిక నాగరాణాం మూర్ఖాం జయేద్వార్షణకా
కషాయః,

తా. ములకవేరు, తిప్పతీగె, మోడి, శొంఠి, ఉలిమిడిపట్ట వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన మూర్ఖునివర్తించు.

— 30 ద్రాక్షాదికషాయము 30 —

ద్రాక్షాసితాదాడిమలూజవంతి కల్హారసీలోత్పలపద్మవంతి,
పిబేత్కషాయాః చ శీతలాని పిత్తజ్వరం యాని చ యాపయంతి,

29

తా. ద్రాక్ష చక్కెర దాడిమపండు పేలాలు తెల్లకలువ నల్లకలువ కమలము వీనిని కషాయము బెట్టిగాని లేక పిత్తజ్వరహర కషాయమునుగాని పుచ్చుకొనిన మూర్ఖులొలుగు.

— 31 తామ్రసారాదిచూర్ణము 31 —

తామ్రసారసమోశీరం కేసరం శీతవారిణా,
వీతం మూర్ఖాం ద్రుతం హన్యా ద్వృక్షమింద్రాశనిర్యథా,

30

తా. రక్తచందనము వట్టివేరు నాగకేసరములు వీని చూర్ణమును చల్లనినీళ్లతో త్రాగించిన మూర్ఖునివర్తించు.

— మూర్ఖాలోగములకు పథ్యములు —

ధూమోంజనం నావనరక్తమోక్షో దాహశ్చ సూచీపరితోదనాని, 31
 రోష్ట్రాం కచానాం పరిలుంభనాని నఖాంతపీడా దశనోపదంశః,
 నాసాముఖద్వారమరున్నిరోధో విరేచనచ్ఛర్ధనలంఘనాని. 32
 క్రోధోభయం దుఃఖకరీ చ శయ్యా కథావిచిత్రాస్సుమనోహరాశ్చ,
 ఛాయానభోంభశ్శతధేత సర్పిర్మదూని తిక్తాని చ లాజమండః, 33
 జ్వీరాయవాలోహితశాలయశ్చ కౌంభం హవిర్దుష్టసతీనయూషాః,
 ధన్వోద్భవామాంసరసాశ్చ రాగాఃసఖాండవాగవ్యపయస్సితాచ. 34
 పురాణకూష్మాండపటోలమోచహరీతకీదాడిమనాల్లికేరమ్,
 మధూకపుష్పాణి చ తండులీయతుషోదకేన్నానిలఘూని చాపి. 35
 నిరంతరం చందనచర్పనం చ కర్పూరనీరం హిమవాలుకాచ,
 నాత్యుచ్ఛశబ్దోద్భూతదర్శనాని గీతాని వాద్యాని నచోత్కటాని. 36
 శ్రమస్త్రాతశ్శీతనమాత్తబోధో ధైర్యం చ మూర్ఖాస్వీతి పథ్య

యోగః,

తా. ధూమపానము, అంజనము, నస్యము, రక్తమోక్షము, రక్షవేయట, నూడులతో పొడుచుట, వెంట్రుకలులాగుట, గోశ్లతోగిల్లుట, పండ్లతోకొరుకుట, ముక్కునోరు వీనియందలిశ్వాసను నిరోధించుట, శుచనము, వాంతి, లంఘనము, వీనినిజేయుట, క్రోధము, భయము, దుఃఖకరమగుశయ్య, విచిత్రమై మనోహరమగు కథలను జెప్పట, ఛాయ, వర్షజలము, ౧౦౦ మార్లకడిగిన నెయ్యి, మృదువు చేదు ఇవి గలపదార్థములరసము, పేలాలగంజి, పాతయవలు, ఎఱ్ఱబియ్యము, కుండలోనిలవవునిచిననెయ్యి, పెసలు, బటానిలు, వీనిగంజి, నిర్జలదేశమునందుండు మృగపక్షిమాంసరసము, ఆవుపాలు, రాగఖాండవములు, చక్కెర, పాతగుమ్మడికాయ, పొట్లకాయ, అరటికాయ, కరక్కాయ, దాడింబపండ్లు, టెంకాయ, ఇప్పపువ్వు, చిట్టి కూర, తుషోదకము, లఘువుగనుండుఅన్నము, పలుమారుచందనలేపనము, పచ్చకర్పూరమిళితోదకము, చల్లనిగాలి, గట్టిగమాటలాడుట, అద్భుతపదార్థదర్శనము, ఉత్తమమగు గానము, శ్రమ, స్మృతి, అత్తబోధ, చింత ధైర్యము మొదలగునవి మూర్ఖాలోగికి పథ్యములని తెలియవలయు.

— అపథ్యములు —

తాంబూలం పత్రశాకాని దంతఘర్షణమూతపః.
 విరుద్ధాన్నన్నపానాని వ్యవాయం స్వేదనం కటు,

విజ్ఞాత్ర వేగరోధం చ తక్రం మూర్ఛామయీ త్యజేత్. 38

తా. తాంబూలము, ఆకుహారలు, పండ్లుతోముకొనుట, ఎండ, విరధాన్న పానములు, మైథునము, చెమటదీయుట, కారముగలపదార్థ సేవ, మలమూత్ర వేగ నిరోధము, మజ్జిగ, ఇవి మూర్ఛారోగి నర్థించవలయు.

మ దా త్య య ప్ర క రణ మ్.

—ॐ పానాత్యయ పరమద పానాజీర్ణ పానవిభ్రమ నిదానము ॐ—

యే విషస్య గుణాః ప్రోక్తాస్తేపి మద్యే ప్రతిస్థితాః,
తేన మిథోఽపయుక్తేన భ్రమత్యుగ్రో మదాత్యయః. 1

తా. విషమునకు జెప్పబడిన ౧౦ గుణములు మద్యమునందుండు. అట్టి మద్యమును విధిసేనముగ పానము చేయుటవలన ఉగ్రమగు మదాత్యయరోగము జనించు.

కింతు మద్యం స్వభావేన యదై వాన్నం తథా స్మృతమ్,
అయుక్తియుక్తం రోగాయ యుక్తియుక్తం తథామృతమ్. 2

తా. కానిమద్యము స్వభావమువలన నన్నముతో తుల్యంబైయుండు. ఐనను దీనిని మిక్కుటముగ పానము చేయుటవలన రోగముజనించు. విధిపూర్వకముగ పానము జేసిన నన్నమువలె నమృతతుల్యముగనుండు.

ప్రాణాః ప్రాణభృతామన్నం తదయుక్త్యాన్విహంత్యసూక్ష్మ,
విషం ప్రాణహరం తచ్చ యుక్తియుక్తం రసాయనమ్. 3

తా. సర్వప్రాణులయొక్క ప్రాణమన్నాశ్రయంబైయుండుటచే నన్నమే ప్రాణ స్వరూపము. ఐనను అన్నము మిక్కుటముగ భుజించిన ప్రాణముల నశింపజేయును. అటులనే విషము ప్రాణమును నశింపజేయునదైనను యథాశాస్త్రముగ సేవించిన యది రసాయనతుల్యంబై శరీరధారణమును సేయుచుండును (దానికి ప్రమాణంబెద్దియనిన)

విధినా మాత్రయా కాలే హితై రన్వైర్వధాంబలమ్,
ప్రహృష్టో యః పిబేన్తద్యం తస్య స్యాదమృతోపమమ్. 4

స్నిగ్ధైస్సదనైర్వర్షాంసైశ్చ భక్ష్యైశ్చ సహ సేవితమ్,
భవేదాయుఃప్రకర్షాయ బలాయోపచయాయ చ. 5

తా. యథాశాస్త్రముగను ప్రమాణానుసారముగను ఆయాకాలానుగుణ్యముగ బలబలముల నెరింగి హితాన్నములతో పుచ్చుకొనిన మద్యమమృతతుల్యంబైయుండు.

అటులనే స్నిగ్ధమై ప్రకృతికనుగుణ్యమగు నన్నము, మాంసము, నశ్యములు వీనితో గలిపి నేవింపబడిన మద్యము ఆయువు బలము అంగవృద్ధి వీనిని గలుగజేయు.

రమ్యతామననస్తుష్టి స్తేజోవిక్రమవచ, విధివత్సేవ్యమానే తు మద్యే సన్నిహితా గుణాః. 6

తా. మద్యమును విధిపూర్వకముగ నేవించిన సౌందర్యము, మనస్సంతోషము, ఉత్సాహము పరాక్రమము వీనిని గలుగజేయు. (అహారమునువర్జించి యొల్లపుడు మద్యపానము చేసినచో అనేకవిధములగువికారములుజనించి శరీరమునునశంపంజేయు.)

శుద్ధకాయః పిబే త్రావతర్షరో మద్యం పలద్వయమ్, మధ్యాహ్నా ద్విగుణం తచ్చ స్నిగ్ధాహారేణ వాపి బేత్. 7 ప్రదోషేష్టపలం తద్వన్తాత్రామద్య రసాయనే,

తా. ప్రాతఃకాలమున దంత ధావనాది కృత్యములంజేసి పిదప రెండుపలములు మధ్యాహ్నా కాలమునందు స్నిగ్ధములగు పదార్థములతోజేర్చి నాలుగుపలములు సాయం కాలమునం దెనిమిదిపలములు ఇటుల మద్యమును ప్రమాణానుసారముగ నేవించిన రసాయన తుల్యంబుగ నుండు.

— ౧౭ వాతాదిసంబంధ మదాత్యయలక్షణము ౧౭ —

హిక్మాశ్వాసశిరఃకంపపార్శ్వశూల ప్రజాగర్తైః. 8 విద్యాద్భహుప్రలాపస్య వాతప్రాయమదాత్యయమ్,

తా. ఎక్కిళ్లు, శ్వాస, తలవణుకు, పార్శ్వశూల, నిద్రాభంగము, మిక్కిలి కలవరించుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన నది వాతప్రాయమదాత్యయమనంబడు.

— ౧౮ పిత్తజన్య మదాత్యయలక్షణము ౧౮ —

తృష్ణా దాహజ్వరస్వేద మోహాతీసారవిభ్రమైః. 9 విద్యాద్ధరితవర్ణస్య పిత్తప్రాయం మదాత్యయమ్,

తా. దప్పి, తాపము, జ్వరము, చెమట, మోహము, అతిసారము విభ్రమము, శరీరమునందు పసుపువర్ణము ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన పిత్తప్రాయమదాత్యయమని యెఱుంగవలయు.

— ౧౯ కఫజను దాత్యయలక్షణము ౧౯ —

ఛర్ద్యరోచకహృల్లాస తంద్రాసైమిత్యగౌరవైః. 10 విద్యాచ్ఛీతపరీతస్య కఫప్రాయం మదాత్యయమ్,

తా. వాంతి, ఆరుచి, ఓకరింత, ద్ర, స్తబ్ధత్వము, గురుత్వము, శరీరము

చల్లగనుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన కఫస్రాయమదాత్యయమని యెరుంగవలయు.

◀ ౧౨ త్రిదోషజ మదాత్యయలక్షణము ౧౨ ▶

జ్ఞేయస్త్రిదోషజశ్చాపి నరై స్వర్ణింగై ర్మదాత్యయః. 11

తా. వాత పిత్త క్షేప్తమదాత్యయ లక్షణములన్నియు గలిగిన త్రిదోష మదాత్యయమని తెలియవలయు.

◀ ౧౩ ఆసాధ్యమదాత్యయలక్షణము ౧౩ ▶

హీనో త్తరాష్ఠమతిశీతమమందదాహం తైలప్రభాస్యమతిపాన
హతం త్యజేత్తు,
జిహ్వోష్ఠదంతమసితం త్వథవాపి నీలం వీతే చ యస్య నయనే
రుధిరప్రభే వా. 12

తా. పైపెదవి కొంచెము న్యూనమై లోపలకడనుకొనియుండుట, శరీరము యొక్క వెలపటిభాగము చల్లగను లోభాగము తాపయుక్తముగనుండుట, ముఖముపై నూనె బూసినటుల మినమినలాడుచుండుట, నాలుక పెదవి దంతములు ఇవి నల్లగ గాని లేక నీలవర్ణముగ గాని ఉండుట, నేత్రములు పచ్చగగాని లేక రక్తవర్ణముగ గాని ఉండుట, ఇట్టి లక్షణములుగల మద్యపానరోగిని వైద్యుడు వర్జించవలయు.

◀ ౧౪ సామాన్యదుర్లక్షణములు ౧౪ ▶

హిక్కాజ్వరౌ వమధువేపధుపార్శ్వశూలాః,
కానభ్రమావపిచ పానహతం హరన్తి. 13

తా. ఎక్కిళ్లు జ్వరము వాంతి వణుకు పార్శ్వశూల దగ్గు భ్రమయొదలగు నుపద్రవములు మిక్కుటముగ మద్యపానము జేయువానికి జనించిన వానింజంపు.

◀ ౧౫ వాతమదాత్యయమునకు సావర్చలాదిచికిత్స ౧౫ ▶

మద్యం సావర్చలవ్యోషయుక్తం కించిజ్జిల్వాన్వితమ్,
జీర్ణమద్యాయ దాతవ్యం వాతపానాత్యయాపహమ్. 14

తా. మద్యము, సైంధవలవణము, త్రికటుకములు, వీనిని నేకముగజేసి అందు కొంచెముదకముచేర్చి మద్యపాన జీర్ణానంతరము పుచ్చుకొనిన వాతమదాత్యయము నివర్తించు.

◀ ౧౬ సూక్తశృంగాదిచికిత్స ౧౬ ▶

సూక్తంసావర్చలం శృంగీత్ర్యుషణార్ధకదీప్యకైః,
మద్యం వీత్వా జయత్యుగ్రం పవనోత్థం మదాత్యయం. 15

తా. నూక్తము, సైంధవలణము, కర్కాటశృంగి త్రికటుకములు అల్లము ఓనుము వీనిచూర్ణమునకు సముముగ మద్యముగలిపి త్రాగిన భయంకరమగు వాతజ మదా త్యయము నివర్తించు.

— ౧౭ పిత్తమదాత్యయచికిత్స ల —

పిత్తపానాత్యయే పేయం వటుశృంగం హిమాంబునా,
సశర్కరం పునర్కద్యం పిబేత్కించిజ్జలాన్వితమ్. 16

తా. మట్టివూడలను చల్లనీళ్లతో నూరి పుచ్చుకొనినను లేక మద్యమునందు పంచదారనీళ్లుచేర్చి పుచ్చుకొనినను పిత్తమదాత్యయము నివర్తించు.

— ౧౮ క్షుద్రామలకౌదిసానము ల —

క్షుద్రామలకఖిర్జూరపరూషకహిమం పిబేత్,
సితావిమిశ్రితం మద్యపానాత్యయవికారనుత్. 17

తా. నేలయుళిరికె ఖిర్జూరము ఖాలసాపండ్లు వీనిహిమము లేక పంచదార మద్యములోగలిపి పుచ్చుకొనిన పిత్తజ పానాత్యయవికారము నివర్తించు.

— ౧౯ కఫజమదాత్యయమునకు అష్టాంగలవణము ల —

సౌవర్చలమజాజీ చ వృక్షాన్లుం చాన్లువేతసమ్,
త్వగేలామరిచార్ధాంశం శర్కరాభాగయోజితమ్. 18

ఏతల్లవణమష్టాంగమగ్నిసందీపసం పరమ్,
మదాత్యయే కఫోత్థే తు దద్యాత్సోత్తోవిశోధనమ్. 19

తా. సౌవర్చలవణము, జీలకఱ్ఱ, వృక్షాన్లుము, ఆన్లువేతసము, లవంగపట్ట, ఏల కులు, మిరియాలు వీనిని చూర్ణించి రెండింతలు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన అగ్నిక్షిప్తి స్తోత్తోవిశోధనము వీనినిచేయుటయే గాక కఫజమదాత్యయరోగము నివర్తించు. ఇది యష్టాంగలవణ మనబడును.

— ౨౦ పోకవలనజనించినమదమునకు ల —

అవఘ్రాణేన ధూమస్య సితాలవణభక్షణాత్,
శర్కరా కేవలా హన్తి దుస్సహం పూగజాం రుజమ్. 20

తా. పొగను ఆఘ్రాణించుట చక్కెర లేక ఉప్పు వీనిని భక్షించుట లేక కేవలశర్కరనైనను భక్షించుట వీనివలన దుస్సహముగ నుండెడు పోకవలన జనించిన సాక్కు నివర్తించు.

— ౧౦ కోద్రవ ధుత్తూరజ మదమునకు ౧౧ —

కూష్మాండరసస్సగుడశ్యమయతి మదమాశు కోద్రవజః,
ధుత్తూరజం చ దుగ్ధం సశర్కరం పానయోగేన.

21

తా. * కోద్రవమదము బూడిచగుమ్మడికాయరసములలో బెల్లముగలిపి పుచ్చుకొనినను, ఉష్ణైత్తవిత్తులమదము పాలలో చక్కెరగలిపి పుచ్చుకొనినను నివర్తించు.

— ౧౧ జాజీకాయమదమునకుచికిత్స ౧౨ —

జాతీమదంతునవనీతసితాప్రయుక్తాపత్రీతథామసృణచందనశర్కర
రావా,

రంభాజలేన మదిరావిషముష్టిబూతంహన్యాన్త దంసఘృతదుగ్ధమపి
ప్రయుక్తమ్.

22

తా. జాజీకాయమదమునకు వెన్న చక్కెర వీనిలో జాపత్రిని సేవించినను లేక వెన్న నుంచిగంధము చక్కెర వీనిని పుచ్చుకొనినను, విషముష్టివలని మదమునకు ఆరటిగడ్డరసము, మద్యముతో జేర్చిగాని, ఆవుపాలు నెయ్యివీనిగాని పుచ్చుకొనిన నివర్తించు.

జాతీఫలమదం శీఘ్రిం హన్తి పత్థ్యానిషేవితా,
శీతతోయావగాహశ్చ శర్కరా దధియోజితా.

23

తా. కరక్కాయను సేవించినగాని కీతోదకస్నానమునుగాని చక్కెర పెరుగునుసేవించినగాని జాజీకాయ మదముశీఘ్రిముగా నివర్తించు.

మథితం గోదధినహితం త్రైలం కర్పూరమిశ్రితంసమ్యక్,
ఆస్వాద్య పీతమాశు క్షవయతి పానాత్యయం రోగమ్.

24

తా. ఆవుపెరుగు నూనె వీనిని నేకముగజేసి బాగుగ జిలికి అందు కర్పూరము గలిపి చప్పరించి పానముజేసిన పానాత్యయరోగము తత్త ణమున నివర్తించు.

మద్యం పీత్వా యది వాతత్క్రణమా లేహయేత్సి తాంసఘృతామ్,
మదయతి న జాతు మద్యం మనాగపి ప్రథిభవీర్యమపి.

25

తా. మద్యపానానంతరము పంచదార నెయ్యి వీనిని నేకముగజేసి భక్షించిన మిక్కిలి మైకమును గలుగజేయునదిగనుండినను మద్యము పీర్యవిహీనమగును.

— ౧౨ మదాత్యయపథ్యములు ౧౩ —

సంశోధనం నియమనం స్వపనం లంఘనం భ్రమః,

* కొఱ్ఱలవలనిటిక్క.

నవత్సరసముత్పన్నాశ్శాలయః షష్టికా యవాః. 26

ముద్గాశ్శ్చ మాషగోధూమాలావతిత్తిరకాదయః,
వేసవారోవిచిత్రాన్నం హృద్యం మద్యం పయస్సితా. 27

తండులీయం పటోలం చ మాతులుంగం పరూషకమ్,
ఖర్జూరం దాడిమం ధాత్రీ నారికేళం చ గోస్తనీ. 28

సర్పిః పురాణం కర్పూరం స్రతీరం శిశిరోఽనిలః,
ధారాగృహం చంద్రపాదా మణయో మిత్రసంగమః. 29

క్షౌమాంబరం ప్రియాశ్లేషో గీతం వాదిత్రముద్గతమ్,
శీతాంబుచందనం స్నానం సేవ్యమేతన్నదాత్యయే. 30

తా. విశేషము, అతిబంధము, నిద్ర, లంఘనము, సంచారము, ఒకసంవత్సరపు పాతపట్లు, ౬౦ దినములకు ఫలించెడి యవధాన్యము, పెసలు, మినుములు, గోధుమలు, లావుకపిట్టమాంసము, తిత్తిరిపక్షి మొదలగుచాటి మాంసములు, వేసవారము, కిచ్చిడి, ప్రియకరమగు మద్యము, పాలు, పంచదార, చిట్టికూర, పొట్లకాయ, మాడిఫలము, ఫాలపాసండ్లు, ఖర్జూరము, దానిమ్మపండు, ఉశిరికపండు, కెంకాయ, ద్రాక్షపండు, పాతనెయ్యి, కర్పూరము, నదీతీరము, చల్లని గాలి, జలమందిరము, చంద్రకీరణములు, మణిహారములు, మిత్రసమాగమము, పట్టువస్త్రములు, స్రియా లింగనము, సంగీతము, వాద్యములు, శీతోదకము, చందనము, స్నానము ఇవియన్నియు మదాత్యయరోగమునకు పత్థ్యములని తెలియవలయు.

— ౩౧ మదాత్యయమునందపథ్యములు ౩౧ —

స్వేదోంజనం ధూమపానం నావనం దస్తఘ్నర్షణమ్,
తాంబూలం చాప్యపథ్యం స్నాన్త దాత్యయవికారిణామ్. 31

తా. చెఱుటదీయుట, అంజనము, ధూమపానము, నస్యము, దస్తధావనము, తాంబూలము ఇవి మదాత్యయరోగి కపత్థ్యములని తెలియవలయు.

ఉన్నాదరోగప్రకరణమ్.

— ౩౨ ఉన్నాద కర్మవిపాకము ౩౨ —

మోహయిత్యా పరాన్యస్తు భుంక్తే వస్తు విగర్హితమ్, 1
సోన్నాదవాతయుక్తస్సృత్కృత్ప్రళిం చాంద్రాయణం తథా,
కుర్యాత్సారస్వతం నామ జపేద్బ్రాహ్మణతర్పణమ్,

తా. ఇతరులకు మోహమును గలుగజేసి నింద్యమగువస్తువును భక్షణచేసిన వానికి ఉన్నాదవాతపీడలుగలుగు, తన్నివృత్తికై చాంద్రాయణకృచ్ఛి పాఠ్యశ్చిత్తము, సరస్వతీనామజపము వీనిని జేయుటయే గాక బ్రాహ్మణసంతర్పణమునుసగా జేయవలయు.

ఉన్నాదనిర్వచనము ౧౦

మదయంత్యుద్గతా దోషా యస్మాదున్నార్గమాశ్చి తాః. 2
మానసోయమతో వ్యాధిరున్నాదఇతి కథ్యతే,

తా. వాతాదిదోషములు ఏదో ఒక కారణముచే ప్రకోపించినవై స్వమార్గమును విడిచి అన్యమార్గముల (అనగా మనోవహధమనుల) వాశ్రయించి చిత్తవిభ్రమమును గలుగజేసినేని యది ఉన్నాదమనంబడు. గాన ఇది మానసికవ్యాధి అనంబడు.

ఉన్నాదభేదంబులు ౧౧

ఏకైకస్వర్వశశ్చ దోషైరత్పర్థమూర్ఛితైః. 3

మానసేన చ దుఃఖేన సపంచవిధ ఉచ్యతే,

విషాద్భవతి వషత్శ్చ యథాస్వం తత్ర భేషజమ్. 4

సచాప్రవృద్ధస్తరుణో మదసంజ్ఞాం బిభర్తి చ,

తా. వాత పిత్త శ్లేష్మములు ప్రత్యేకముగగాని లేక సన్నిపాతమువలనగానిలేక మానసికదుఃఖమువలనగాని లేక విషసంబంధమువలనగాని ఉన్నాదంబారువిధంబులుగ జనించు. దీనియందు యథాయోగ్యముగ చికిత్సచెప్పంబడు. ఇవి మిగుల జ్ఞానజెందక తరుణావస్థయందుండిన మదరోగంబని చెప్పంబడు.

ఉన్నాదకారణ తత్సంప్రాప్తలు ౧౨

విరుద్ధదుష్టాశుచిభోజనాని పథ్యణం దేవగురుద్విజానామ్. 5

ఉన్నాదహేతుర్భయహర్ష పూర్వో మనోభిఘాతోవిషమాశ్చ చేష్టాః,

తై రల్పసత్యస్యమలాః ప్రదుష్టాబుద్ధేర్ని వాసూహృదయం ప్ర దూష్య. 6

స్తోతాంస్యధిష్ఠాయ మనోవహాని ప్ర మోహాయంత్యాశుసరస్వచేతః,

తా. విరుద్ధాన్నము (అనగా విషయక్రాన్తమును) అమంగళకరాన్నమును సేవించుట, దేవ గురుబ్రాహ్మణులదిరస్కరించుట, భయము, సంతోషము వీనివలన మనస్సునందు తొందరగలుగుట, విషమచేష్ట (అనగా వంకరగనడుచుట, మిక్కుటముగ మాటలాడుట, బలవంతునితో యిడ్ములాడుట) ఇవి మొదలగు కారణముల వలన అల్పగత్యగుణముగల పురుషునియొక్క వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి వృద్ధిని జెంది బుద్ధికి స్థానముగనుండు హృదయమును జెరచి మనోవహస్రోతిస్సులంజేర్చి అంతఃకరణమును మోహింపజేయు.

ఉన్నాద సామాన్య చిహ్నములు ౭

ధీవిభ్రమస్సుత్వపరిష్టవశ్యే పర్యాకులాదృష్టిరధీరతా చ. 7
అబద్ధవాక్త్వం హృదయం చ శూన్యం సామాన్యమున్నాదగదస్య
చిహ్నమ్,

తా. మనోభ్రమ, మనశ్చాంచల్యము, దృష్టి చలించుట, భయముగలుగుట, అసంబంధముగ మాటలాడుట, హృదయము శూన్యంబగుట (అనగా విచారశక్తిలేక యుండుట) ఇవి ఉన్నాదరోగమునకు సామాన్యలక్షణములని తెలియవలయు.

వాతజోన్నాదనిదాన-సంస్థాప్తి-లక్షణములు ౮

రూక్షాల్పశీతాన్నవిరేకధాతుక్షయోపవాసైరనిలోతివృద్ధిః. 8
చింతాదిదుష్టం హృదయం ప్రదూష్య బుద్ధిం స్మృతిం చాపి నిహన్తి
శీఘ్రమ్,

అస్థానహానస్తి తన్మత్స్యగీతవాగంగవిషేషణరోదనాని. 9
పారుష్యకార్యాన్యరుణవర్ణతా చ జీర్ణే బలం చానిలజస్వరూపమ్,

తా. కూక్షము అల్పము శీతలముగల అన్నమును నేవించుట, విరేకముల జేయించుట, ధాతువులు క్షయించుట, ఉపవాసముజేయుట, ఈ కారణమువలన వాతము మిక్కిలి వృద్ధిపొంది చింతాదియుక్తముగు మనస్సును మిక్కిలి దుష్టయుక్తముగ జేసి బుద్ధిస్మృతులను శీఘ్రముగ నశింపజేసిన వాతజోన్నాదము జనించు. అందువలన నిష్కారణముగ నవ్వట, కొంచెముహాసముజేయుట, ప్రసక్తము లేకుండునపుడు నృత్యగీత భాషణములం జేయుట, శరీరముకుదిలించుట, ఏడ్చుట, శరీరముకఠినముగ నగు శిశింపనదిగ నుండుట, శరీరకాంతి యెఱ్ఱనగుట, ఆహారము పరిపాకము జెందుచుండ రోగబలమెచ్చుట ఇట్టిలక్షణములు గలుగు.

పిత్తజోన్నాదనిదాన-సంస్థాప్తి-లక్షణములు ౯

అజీర్ణకట్వమ్లవిదాహ్యాశీతై ర్భిజ్జైశ్చైతం పిత్తముదీర్ణవేగమ్. 10
ఉన్నాదమత్స్యగమనాత్కస్య హృది స్థితం పూర్వవదాశు కుర్యాత్,
అమర్ష సంరంభవినగ్నభావాస్సంత్పన్నాభిద్రవణోష్ణ్యరోషాః. 11
ప్రచ్ఛాయశీతాన్నజలాభిలాషాః పితాన్యతా పిత్తకృతస్య లింగమ్,

తా. అపక్వాన్నము, కారము, పులుసు, విదాహద్రవ్యము, ఉష్ణపదార్థము వీనిని భుజించుటవలన పిత్తమువృద్ధినిపొంది తీవ్రవేగముగలజై ఆజీరేంద్రియ పురుషునియొక్క హృదయమును జెంది పూర్వమువలె మిక్కిలి ఉగ్రముగు పిత్తజోన్నాదమును గలంగజేయు. దానివలన నోర్పులేక యుండుట, ఆర్భాటమును జేయుట, దిగం

బరుడుగనుండుట, పరులభయపరచుట, పరు గెత్తుట, శరీరము ఉష్ణముగనుండుట, కోపమును జెందుట, నీడ శీతాన్నము శీతలజలమును నేవించుటయం దిచ్చుగలుగుట, ముఖము పసపువర్ణముగనుండుట, యిట్టిలక్షణములు జనించు.

☞ కఫజోన్నాదనిదాన-సంపా) ప్తి లక్షణములు ౧౨

సంపూర్ణైర్కం దవిచేష్టితస్య సోష్ఠాకఘో మగ్నణి సంప్రవృద్ధిః. 12
బుద్ధిం స్మృతిం చాప్యపహంతి చి త్తం ప్రమోహయేత్సంజనయేద్వి
కారమ్,

వాక్చేష్టితం మందమరోచకశ్చ నారీ వివి క్త ప్రియతాతనిద్రా. 13
ఛర్దిశ్చ లాలా చబలం చ భుంక్తే నఖాదిశౌక్ల్యం చ కఘాధికే స్వాత్,

తా. తృప్తికరపదార్థముల భుజించి నిశ్చేష్టుడుగనుండు పురుషునియొక్క ఊష్ణయు క్తకఘము హృదయమునందు మిక్కుటముగ వృద్ధి జెంది బుద్ధి స్మృతి వీనిని జెరచి చిత్తమును మోహింపచేసి కఫజోన్నాదమును గలుగంజేయు. అందువలన వ్యాపారము (అనగా మాట మొదలగునవి) మందమగుట, అన్న ద్వేషము, స్త్రీలయందును ఏకాంతనాసమునందును ఇచ్చుగలుగుట, మిక్కిలి నిద్ర, వాంతి, నోట జొల్లుకొరుట, భోజనానంతరము రోగము ప్రకోపించుట, గొళ్లు చర్మము మాత్రము కన్నులు మొదలగునవి తెల్లనగుట ఇట్టిలక్షణములు గలుగు.

☞ సన్నిపాతోన్నాదనిదానలక్షణములు ౧౩

యస్సన్నిపాతప్రభవోతిఘోరస్సర్వై సమస్తై రపిహేతుభిస్సాత్. 14
సర్వాణి రూపాణి బిభర్తి తాద్వర్షిర్ధైషజ్యవిధిర్వివర్జ్యః,

తా. వాతాదిదోషములన్నియు తమతమ కారణములచే ప్రకోపించి సర్వ దోషలక్షణయు క్తంబై కడుభయంకరమైన సన్నిపాతోన్నాదమును గలుగంజేయు. కావున వాతాదిదోషములకై జెప్పబడిన ప్రత్యేకచికిత్సలు పరస్పర విరుద్ధంబులగుటచే దానియందు చేయంజనదు. (అయినను అనిర్దేశ్య కారణోత్పత్తిగల యాసన్నిపాతమునందు త్రిదోషహరమైన ఆమలకాదులచే చికిత్సింపవలయు.)

☞ శోకజోన్నాదనిదాన-సంపా) ప్తి-లక్షణములు ౧౪

చోరైర్న రేంద్రపురుషై రిభిస్తథాన్వైర్వి త్రాసితస్య ధనబాంధవ
సంక్షయాద్వా. 15

గాఢం క్షతే మనసి చ ప్రియయా రిరంసోర్జ్ఞాయేత చోత్కటతరో
మనసో వికారః,

చిత్తం బ్రవీతి చ మనోనుగతం వినంజ్ఞో గాయత్యఘో హసతి రోదితి
చాతిమూఢః. 16

తా. దొంగలు రాజపురుషులు శత్రువులు ఇతరులు వీరివలన భయమును జెందుట వలనగాని, లేక ధనము బంధువులు ఇవి తుయించుటవలనగాని, లేక తనకష్టమరాలగు ప్రీతితో సంభోగము నేయుటయందిచ్చయించుటవలనగాని అంతఃకరణము బల మగు ఖేదమును జెందియొండగా మనస్సునందు భయంకరమగు శోకజోన్నాదము జనించు. దానివలన నానావిధములుగ మాటలాడుట, మనోమర్తంబును చెలియపర చుట, జ్ఞానము విపరీతంబగుట, పాడుట, నవ్వుట, ఏడ్చుట, కడుమాధ్యమును జెందుట ఇవి గలుగు.

— ౧౭ విషజోన్నాదలక్షణము ౧౭ —

రక్తేక్షణో హతబలేంద్రియభాస్సుదీనశ్శ్వానాననో విషకృతేన
భవేద్విసంజ్ఞః,

తా. కన్న తెల్లనగుట, బలము ఇంద్రియములు శరీరకాంతి ఇవి నశించుట, మిక్కిలి దీనుడౌట, ముఖమునందు నల్లనికాంతిగలుగుట, సంజ్ఞనశించుట ఈలక్షణ ములుగంది విషజోన్నాదమని తెలియవలయు.

— ౧౮ అసాధ్యోన్నాదలక్షణము ౧౮ —

అవాఙ్ముఖస్త్తున్నుఖో వా క్షీణమాంసబలో నరః. 17
జాగరూకో హ్యసందేహ ఉన్నాదేన వినశ్యతి,

తా. తలవంచుకొనియుండుట, లేక తలపైకెత్తుకొనియుండుట, శరీరమునందలి మాంసము బలము ఇవి తుయించుట, నిద్ర బట్టకుండుట ఇట్టిలక్షణములుగల యున్నా దకోగి సత్యముగ మృతీని జెందు.

— ౧౯ భూతజోన్నాదనిదానము ౧౯ —

అమర్త్యవాగ్విక్రమవీర్యచేష్టాజ్ఞానాదివిజ్ఞానబలాదిభిర్యః. 18
ఉన్నాదకాలో నియతశ్చ యస్య భూతోత్థమున్నాదముదాహరన్తి,

తా. అలౌకికవాక్కు, పరాక్రమము, శక్తిపీఠవ్యాసారము, తత్వజ్ఞానము, శిల్పజ్ఞానము, స్మృత్యాదికజ్ఞానము ఇవికలుగుట, ఉన్నాదకాలము నియతముగ నుండుట ఈలక్షణములుగలది భూతజోన్నాద మనంబడు. (భూతశబ్దమువలన పైజెప్ప బోయిడు దేవతలను సగా చెలియవలయు.)

— ౨౦ భూతోన్నాదలక్షణము ౨౦ —

అతీవ హాసముల్లాసం వికారాణా కురుతే బలాత్. 19
క్షణే స్వస్థః క్షణే మత్తో భూతోన్నాదస్య లక్షణమ్,

తా. మిక్కిలిగనవుట, సంతోషమును జెందుట, నానావిధ వికారములం జేయుట, తుణకొలము స్వస్థముగనుండుట, తుణకొలము మత్తుడుగ నుండుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది భూతోన్నాదమని చెలియవలయు. (దీనియందు వైశిష్ట్యబోయెడు నస్యముల నేడుమార్లు జేయుచుటయే గాక రాత్రులయందు మహేశ్వర భూపమును లోపలికి నూర్వోదయరసమును నేవించవలయు.)

— ౧౭ దేవగ్రహోన్నాదలక్షణము ౧౭ —

సంతుష్టశ్శుచిరతిదివ్యమాల్యగంధో నిస్తంద్రస్తవ్యవితథసంస్కృత ప్రభాషీ, 20

తేజస్వీస్థిరనయనో వరప్రదాతా బ్రహ్మణ్యో భవతినరస్సదేవజుష్టః,

తా. సదాసంతోషముగనుండుట, పవిత్రుడైయుండుట, శరీరమునందు దివ్య పుష్పమాలికల గంధము కలిగియుండుట, నిదురపట్టకుండుట, సత్యముగ సంస్కృతము మాటలాడుట, తేజస్సుగలుగుట, స్థిరదృష్టిగలుగుట, వరములనిచ్చుట, బ్రాహ్మణులయందు బ్రీతిగలుగుట ఇట్టిలక్షణములుగలది దేవగ్రహోన్నాదమని తెలియవలయు. (దేవశబ్దమువలన గణమాతృకౌదికములనుగూడ నెరుంగదగు.)

— ౧౮ అసురగ్రహోన్నాదలక్షణము ౧౮ —

సంస్పేదీద్విజగురు దేవదోషవక్తా జిహ్వాక్షో విగతభయో విమార్గదృష్టిః సంతుష్టో న భవతి చాన్నపానజాతైర్దుషాత్కా భవతి న దేవశత్రుజుష్టః,

తా. శరీరమునందు చెమటవడియుట, బ్రాహ్మణ గురు దేవతలయందు దోషాకోపణజేయుట, వక్రముగజూచుట, భయములేకయుండుట, వేదవిరుద్ధమార్గమునందు ప్రవర్తించుట, అధికముగ నన్నపానాదుల నేవించినను తృప్తిపొందకుండుట, దుర్బుద్ధిగలుగుట ఇట్టిలక్షణములుగలది అసురగ్రహోన్నాదమని చెలియవలయు.

— ౧౯ గంధర్వగ్రహోన్నాదలక్షణము ౧౯ —

హృష్టాత్కా పులినవనాస్తరోపనేవీ స్వాచారః ప్రియపరిగీతగంధమాల్యః సృత్యన్వైప్రహసతిచారుచాల్పశబ్దం గంధర్వగ్రహపరిషీడితోమనుష్యః,

తా. మనస్సంతోషముగలుగుట, ఇసుకదిన్నెలు ఉద్యానవనములు వీనియందు సంచరించుట, అనింద్యమగు ఆచారము నాచరించుట, గానము, గంధము పుష్పములు వీనియందిచ్చగలుగుట, సృత్యముచేయుట, నవ్వుట, మధురముగను కొంచెముగను మాటలాడుట ఇట్టిలక్షణములుగలది గంధర్వగ్రహోన్నాదమని చెలియవలయు.

— ౨౦ యక్షగ్రహోన్నాదలక్షణము ౨౦ —

తామ్రాక్షః ప్రియతమరక్తవస్త్రధారీగంభీరో ద్రుతగతిరల్పవాక్సహిష్ణుః.

తేజస్వీ వదతి చ సిందదామి కస్తైయో యక్షగ్రహపరపీడితో మనుష్యః

తా. శేత్రములెఱ్ఱగనుండుట, సుందరమై నూత్నమై ఎరుపురంగుగల వస్త్రమును ధరించుటయందు ఇచ్చగలుగుట, గంభీరముగ నుండుట, కీఘ్రముగ మనము గలుగుట, మితముగ మాటలాడుట, ఓర్పు తేజసుని ఇవిగలుగుట, యెవని కేది యిత్తునని చెప్పట ఇట్టిలక్షణములుగలది యక్షగ్రహోన్మాదమని జెలియవలయు.

శ్రీ పితృగ్రహోన్మాదలక్షణము లి

సీ తానాం దిశతి చ సంస్తరేషు పిండాకాభ్రాంతాత్తా జలమపిచాపన వ్యవస్త్రః. 24

మాంసేప్పు స్తిలగుడపాయసాన్నకామస్తద్భక్తో భవతిపితృగ్రహాభిజాప్టః,

తా. దర్భపై పితృదేవతలకు పిండమునిచ్చుట, బ్రొంటిని జెందుట, వైవస్త్రము నపసవ్యముగ ధరించి తగ్గుణము విడుచుట, మాంసభక్షణము, సువ్వులు బెల్లము పరమాన్నము వీనియందిచ్చు పితృభక్తిగలుగుట, ఇట్టిలక్షణములుగలది పితృగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయు. (దీనియందుగాని ఇతరభూతోన్మాదములయందుగాని రోగిగోరెడి సర్వపదార్థముల నివ్వవలయు.)

శ్రీ సర్వగ్రహోన్మాదలక్షణము లి

యస్తూర్వ్యాం ప్రసరతిసర్వవత్కదాచిత్సృక్విశో విలిహతి జిహ్వాయా తృణైవ. 25

క్రోధాభుర్మధుగుడదుగ్ధపాయసేప్పుర్విజ్ఞేయోభవతిభుజంగమేనజుప్టః

తా. సర్పమువలె (అనగా రొమ్ముతో భూమిపై నొకానొకప్పుడు బ్రాకులాడుట, నోటిచెవికలను సర్పమువలె నాలికతో నాకుట, మిక్కిలి కోపమును పొందుట, తేనె బెల్లము పాలు పాయసము వీనిని సేవించుటయం దిచ్చజనించుట ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండిన సర్వగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయు.

శ్రీ రాక్షసగ్రహోన్మాదలక్షణము లి

మాంసాస్పృగ్విధనురావికారలిప్పుర్నిర్లజ్జోభృశమతినిస్సురోఽతిశూరః.

క్రోధాభుర్విపులబలోనిశావిహారీశోచద్విడ్భవతిచ రాక్షసైర్వృహీతః,

తా. మాంసము రక్తము నానావిధములగు మద్యము వీనియం దిచ్చగలుగుట, సిగ్గులేకయుండుట, మిగుల నిష్కారముగ మాటలాడుట, మిక్కిలి కౌర్యము, కోపము, మిక్కిలి బలముగలుగుట, రాత్రులయందు విశేషముగ సంచరించుట, శుచిత్వము నందు మిక్కిలి యసహ్యపడుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన రాక్షసగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయు.

—౧౭ పిశాచజ్వలక్షణము ౧౭—

ఉద్ధస్తకృశపరుషోచిరప్రలాపీదుర్గంధోభృశమశుచిస్తథాతిలోకః.
బహ్వశ్శీ విజనవనాంతరోపసేవీ వ్యాచేష్టకా భ్రమతి రుదకా పిశాచజ్వః,

తా. హస్తమును పైకెత్తుట, లేక దిగువ ప్రేలవేయుట, తేజస్సులేకయుండుట, బహుకాలమువరకు మిక్కిలిగ వదురుట, శరీరమునందు దుర్గంధమువచ్చుట, మిక్కిలి అనుంగళముగ నుండుట, అన్నపానముల నిచ్చయించుట, అన్నపానముల మిక్కిలు ముగ నేవించుట, పనమండేకాంతముగనునికి కిచ్చగించుట, విరుద్ధచేష్టలు నేయుట, రోదనమునేయుచు సరిచరించుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది పిశాచజ్వంతు ఉత్పాదమని యెరుంగవలయు (హింస క్రీడ సత్కారము ఈ ౩ కారణములవలన గ్రహము సోకినను, హింసించుటకొరకై పట్టుడిగ్రహమైనను నివర్తించుట యసాధ్యము.)

—౧౮ దేవగ్రహగ్రహహాణికాలము ౧౮—

దేవగ్రహః పౌర్ణమాస్యామసురాస్సంధ్యయోరపి. 28

గంధర్వాః ప్రాయశోష్టమ్యాం యత్యోశ్చ ప్రతిపద్యథ,
పితృగ్రహోస్తథా దర్శే పంచమ్యామపి చోరగాః. 29

రతుంసి రాత్రౌ వైశాచాశ్చతుర్దశ్యాం విశంతి హి,

తా. దేవగ్రహము పౌర్ణవమియందును, అసురగ్రహము సంధ్యాకాలమునందును, గంధర్వగ్రహము తరుచుగ అష్టమియందును, యక్షగ్రహము పాడ్యమియందును, పితృగ్రహము అమౌవాస్యయందును, సర్పగ్రహము పంచమియందును, రాక్షసగ్రహము రాత్రియందును, పిశాచగ్రహము చతుర్దశియందును మౌనవులకు సోకు. (గావున నాయాతిథులవలన నాయాగ్రహములనెరిగి తత్తదపయుక్తకాంతి బలి దానముల నాయాతిథులయందు నేయుటకై జెప్పబడియె.)

—౧౯ శరీరాత్మిగ్రహదృష్టకారణము ౧౯—

దర్పణాదీన్యథాచ్చాయాశీతోష్ణం ప్రాణినో యథా. 30

స్వమణౌ భాస్కరాంశుశ్చ యథాదేహం చ దేహాధృత్,
విశంతీ నచ దృశ్యంతే గ్రహోస్తద్వచ్ఛరీరిణామ్. 31

తా. అద్దము మొదలగువాటియందు ప్రతిబింబమును, ప్రాణములయందు శీతోష్ణమును, సూర్యకాంతములును నూర్యకిరణములును, శరీరమునందు జీవుడునుచేరు తెరంగున ప్రాణులయొక్క శరీరమునందు గ్రహములుచేరి గనుపడకనుండు.

—౨౦ ఉత్పాదగజకేసరిరసము ౨౦—

నూతం గంధం శిలాతుల్యం స్వర్ణబీజం విచూర్ణ్య చ,

భావయేదుగ్ర గంధాయాః క్వాథే మునిదినం పృథక్. 32

రాస్నా క్వాథేన నష్టైవ భావయిత్వా విచూర్ణయేత్,
రసస్సంజాయతే మానమున్నాదగజకేసరి. 33

అస్య మాషస్ససర్పిళ్కో లీఢో హస్తాని హతాన్దమ్,
ఉన్నాదాఖ్యమపస్తారం భూతోన్నాదమపీ జ్వరమ్, 34

తా. శుద్ధిచేసినరసము, గంధకము, మణిశిల వీనికీసముము ఉష్ణైత్తవిత్తులు వీనిని చూర్ణించి వన రాస్నా వీని కవాయములచే ప్రత్యేకము 2 భావనలుచేసి పిదప చూర్ణించిన ఉన్నాదగజకేసరియనంబడు. దీనిని ౧ మాషయెత్తు నేతితో పుచ్చుకొనిన ఉన్నాదము, అపస్తారము, భూతోన్నాదము, జ్వరము ఇవి నివర్తించు.

— ౧౭ భూతభైరవరసము ౧౭ —

రసస్సతాలస్సశిలస్సలోహస్తానిజనం సార్కమదం హిగంధమ్,
పిష్టాజముత్రేణ సమంసమస్తాద్దేయో ద్విభాగోభ బలిః పచేచ్ఛ. 35
తా హేత్యణంహస్తానిపుత్రేనమాషోపస్తారమపుష్కదమానసత్వమ్,
పిబేదనుక్రూషణాహింశుయుక్తంసర్పిర్నమూత్రంరుచకేసనార్ధమ్.
భూతోన్నాదేషు సర్వేషు రసోయం భూతభైరవః,
స్వర్ణజైః పంచభిక్షైః దేయస్సర్పిర్విమిశ్రితః. 37

తా. శుద్ధిచేసినరసము, శుద్ధిచేసిన తాళకము, శుద్ధిచేసిన మణిశిల, లోహ భస్మము, తెల్లసురమాతాయి, తామ్రభస్మము, శుద్ధిచేసిన గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందుగించి మేకపంచితముతో మర్దించి దీనికి రెండింతలు శుద్ధిచేసిన గంధకమును తిరిగిచేర్చి లోహపాత్రయందుగించి దానిలో వండి ౧ మాషయెత్తు నేతితో పుచ్చుకొనిన అపస్తారము ఉన్నాదము వీనిని నివర్తించేయు. పిదప త్రికటుకములు ఇంగువ వీని చూర్ణమును నెయ్యితోగాని లేక నైంధవలణము నరమూత్రము పానముతోగాని లేక ౫ ఉష్ణైత్తవిత్తులచూర్ణమును నేతి యనుపానముతోగాని నేవించవలయు.

— ౧౮ నిశాదిఘృతము ౧౮ —

నిశాయుగ్గంపరాశ్యామా వచా సిద్ధార్ధహింశుభిః,
శిరీషకటభిక్ష్యేతా మంజిషావ్యోష దారుభిః. 38

నమైః కృతం ఘృతం మూత్రే సిద్ధమున్నాదనాశనమ్,

మానిపనపు, పసపు, త్రిఫలములు, నల్ల లెగడ, వన, తెల్లఅవాలు, ఇంగువ, నిరశనపుపట్ట, మాలగింగిడివిత్తులు, స్వేతకొంచనము, మంజిష్ఠ, త్రికటుకములు,

దేవదారు వీనిని సమాంశములుగజేర్చి గోమూత్రమునందువైచి అందు సమము నెయ్యి చేర్చి ఘృతపక్వముగకొచి నేవించిన ఉన్నాదము నివర్తించు.

● భూతోన్నాదమునకు బ్రాహ్మీఘృతము ౧ ●

చతుష్షష్టిపలం బ్రాహ్మీనిజద్రావం సమాహారేత్. 39

ద్వాత్రింశత్పలకం చాజ్యం త్రివృద్ధ సీకటుత్రయమ్,
ఆరగ్వధం శంఖపుష్పం ప్రియంగుస్సవిశంగకమ్. 40

ప్రతికర్షం ఊపేచ్ఛూర్ణం పచేదాజ్యం దృఢే ఘటే,
పలమాత్రం పిబేన్నిత్యం యావత్పలచతుష్టయమ్. 41

భూతోన్నాదమపస్వారం బ్రాహ్మీఘృతమిదం హారేత్,

తా. వల్లారియాకు రసము ౬ర పలములు, నెయ్యి ౩౨ పలములు, శుద్ధిజేసిన తెగడ, దంతి, త్రికటుకములు, శేలపట్ట, కట్లవేరుపట్ట, ప్రేంకణము, వాయు విదంకములు, వీనిని ప్రత్యేకము ౧ కర్షముచొప్పున చూర్ణించి నేతిలో గలిపి వండి పలముమొదలు ౪ పలములవరకు రోగబలానుగుణ్యముగ ప్రతిదినము పానము జేయుచుండిన భూతోన్నాదము ఆపస్వారము ఇవి నివర్తించు.

● హింగాదిఘృతము ౧ ●

హింగుసౌవర్చలం త్ర్యూపం పంచానాం పలపంచకమ్. 42

చతుష్షష్టిపలం చాజ్యం గవాం మూత్రం చతుర్గుణమ్,
ఘృతశేషం పచేత్సర్వం తథా పానే ప్రయోజయేత్. 43

భూతోన్నాదమపస్వారం నాశయేద్బ్రహ్మారాక్షసమ్,

తా. ఇంగువ, శౌవర్చలవణము, త్రికటుకములు వీనిని దినముకు ౧ పలముల చొప్పున దంచి చూర్ణించి నెయ్యి ౬ర పలములు నేతికి నాలుగింతలు గోమూత్రము గలిపి ఘృతము మిగులువరకు కొచి నేవించిన భూతోన్నాదము ఆపస్వారము బ్రహ్మారక్షసు ఇవి నివర్తించు.

● సారస్వతఘృతము ౧ ●

త్రిఫలా లక్ష్మణానంతా సమంగా సాదిబౌ వచా. 44

బ్రాహ్మీ పాతా బృహతికా ద్వే స్థిరే ద్వే పునర్నవే,
సహదేవీ సూర్యవల్లీ వయస్థా గిరికర్ణికా. 45

తోయకుంభే పచేదేతత్పలాంశం పాదశేషితే,
నతం కౌస్తీం వచాం కుష్ఠం కృష్ణాంసైంధవనామకమ్. 46

నీరుకొనవర్ణవత్సాయాస్సుంసిద్ధం పయసా చ గోః,

పువ్యయోగే ఘృతప్రస్థం సున్నేహకలశే స్థితమ్. 47
 పానాభ్యంజనతో మేధా స్మృత్యాయుః పుష్టివర్ధనమ్,
 రక్షోఘ్నం చ విషఘ్నం చ సారస్వతమిదం ఘృతమ్. 48

తా. త్రిఫలములు, తెల్లవాకుడు, తిటకసింద, (దూలగొండి) మంజిష్ఠ, సుగంధపాల, వస, బ్రాహ్మి, (నల్లరాకు) విషబొడ్డు, ములక, కోలపాన్న, ముయ్యాకు పాన్న, తెల్లగలిజేరు, ఎఱ్ఱగలిజేరు, సహదేవి, నూర్యక్రాంత, ఉశిరికవొలుపు, శ్వేతగిరికర్ణిక వీనిని ప్రత్యేకము ౧ పలము చొప్పున గ్రహించి, ఒక కుంభ ముదకము నందునిచి, నాలపాలు మిగులనటుల కషాయము కాచి, వస్త్రమునందు వడియగట్టి అందు గ్రంథితగరము; శేబకవిత్తులు, వస, కోష్ఠము, పిప్పళ్లు, సైంధవలనాము వీనిని చూర్ణించి వైచి రోగరహితమై సమానవర్ణవత్నాయు క్తమగు గోవుయొక్క పాలు ౬౪ పలముల నెయ్యికలిపి, పువ్యమీ నక్షత్రయోగమునందు కాచి, స్నేహపాత్ర యందునిచి, పానాభ్యంగముల జేసిన, మేధ, స్మృతి ఆయుగుని, పుష్టి ఇవి వృద్ధిపొందుటయే గాక రాక్షసపిడ విషము ఇవి నివర్తించు. ఇది బ్రాహ్మీఘృతమనబడును.

అలశునఘృతము అ

లశునస్య విశుష్కస్య తులార్ధం నిస్తుషీకృతమ్,
 తద్ధరం దశమూల్యాస్తు చాధకేపాం విపాచయేత్, 49
 పాదశేషే ఘృతే ప్రస్థం లశునస్య రసం తథా,
 కోలామలకవృక్షామ్లమాతులుంగార్చికై ర్నైః, 50
 దాడిమాంబుసు రామస్తుకాంజికామిస్తుధైకైః,
 సాధయే త్త్రిఫలాదారులవణవ్యోషడిప్యకైః. 51
 యవానీ చవ్యహింగ్వమ్లవేతసైశ్చ పలార్ధకైః,
 సిద్ధమేతత్ప్రిబేచ్ఛాలగుల్తార్యోజ్జఠ రాపహమ్, 52
 ప్రణాపాండ్వామయస్థి హ యోనిదోషకృమిజ్వరాః,
 వాతశ్లేష్మామయం చాన్యమున్నాదం చాపకర్షతి. 53

తా. పొట్టుతీసియొడించిన వెల్లులి ౫౦ పలములు, దశమూలములు ౨౫ పలములు, వీనిని ఒక అధకము ఉదకమునందు వైచి, నావలపాలు మిగులనటుల కషాయము కాచి అందు ౧ ప్రస్థము నెయ్యి, ౧ ప్రస్థము వెల్లులిరసము, శగు, ఉశిరిక, వృక్షామ్లము, మాధీపలము, ఆల్లము, దాడింబ వీని రసములు, మద్ద్యము, పెరుగుమీద తేటకాంజికము, వీనినన్నిటిని అర్ధప్రస్థమువంతున చేర్చి, అందు త్రిఫలములు, దేవదారు, సైంధవలనాము, మిరియాలు, ఓముము, కురాసానీటిముము, చవ్యము, ఇంగువ, ఆమ్ల

వేతనము వీని కల్గమును ప్రత్యేకము 4 పలమువంతునచేర్చి ఘృతపాకముగా కాచి పుచ్చుకొనిన, శూల, గుల్లము, అర్యస్సు, జఠరము, వ్రణము, పాండువుష్టిహ, యోని దోషము, కృమి, జ్వరము, వాతశ్లేష్మరోగము, ఉన్నాదము ఇవి నివర్తించు.

— ౨౭ భూతోన్నాదమునకు విజయ ఘృతము ౨౭ —

ఉ గ్రగంధాపంచపలాపటోలం పర్పటం తథా,
పిప్పలీం శృంగబేరం చ పంచపంచపలానిచ. 54

బాహీరసస్య ప్రస్థార్థం ఘృతప్రస్థే విపాచయేత్,
త్రిఫలా త్రికటూశీరలశునం పంచకోలకమ్. 55

ఏషాం నిష్క్రేః ప్రయుంజీత యథాగ్నిబలమాత్రయా,
భూతోన్నాదమపస్తారం వాతికం పై త్తికం జ్వరమ్. 56

శైషి కం సాన్నివాతం చ శీతకం విషమజ్వరమ్,
వాసమాత్రేణ నశ్యన్తి ప్రోచ్యతే విజయం ఘృతమ్. 57

తా. పొట్టుతీసిన ఓముము, చేతిపొట్ట, పర్పాటకము, పిప్పళ్లు, అల్లము వీనిని దినుసుకు ౫ పలములచొప్పున చూర్ణముజేసి, అందు వల్లారిరసము 4 ప్రస్థము, కెయ్యి ౧ ప్రస్థము, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, వట్టివేరు, వెల్లులిపాయలు, పంచకోలములు వీని చూర్ణమును దినుసుకు నొక్కొక నిష్కముచొప్పునకలిపి ఘృతపక్వముగాకాచి అగ్నిబలానుగుణ్యముగ నేవించిన, భూతోన్నాదము, అపస్తారము, వాత పిత్త శ్లేష్మ సన్నిపాత శీత విషమజ్వరములు, ఇవి యన్నియు హరించు.

— ౨౮ ఉన్నత్రాదిధారణము ౨౮ —

ఉన్న త్తకాసనాస్థీని ఘృష్ట్యా తైలేన వా కుచీమ్,
శ్వేతాప రాజితామూలం కర్ణే ధార్యం సదా బుద్ధైః. 58

నిర్గుడీదండకం ఛిత్వా ప్యపస్తారాద్విముచ్యతే,
పర్పటిరసగుంజాష్టా ధౌత్తూరం బీజపంచకమ్. 59

గోఘృతేన చ సంయోజ్య ఖాదేదున్నాదనోదనే,
సఘృతం మాషమండం చ పాయయేష్ఠ్యుతదుగ్ధకమ్. 60

నింబతైలం సమాదాయ లింపేదాపాదమస్తకమ్,
గుర్వన్నం పాయసం దద్యాచ్ఛుష్కం శాకం చ వర్జయేత్. 61

యద్వా సంరక్షయే త్తం చ యావచ్ఛాన్తిం స గచ్ఛతి,
మాహేశ్వరాఖ్యధూపం చ ఘృషయేత్ప్రతతం నిశి. 62

తా. ఉమ్మిత్తవిత్తులు, వేగిసఃత్తులు, భావంచవిత్తులు, తెల్లగంపెనవేరు,

వావిలికొడలు, వీనిలో దేనినైనను నూరి చెవిలోనునిచికొనిన అపస్మారము నివర్తించు, మరియు, నెనిమిది గురిగించలయెత్తు పర్పటిరసమును ౫ ఉమ్మెత్తవిత్తులచూర్ణమును, నేతిలోగలిపి నేవింపజేసి, నేతితో గూడియుండు మినపకట్టును నెయ్యి, గొలు, వీనిని నేవించిన ఉన్నాదము వివర్తించు. మరియు, ఉన్నాదరోగికి సాదములు మొదలు కిరస్సువరకు వేపనూనెను లేపనము జేయుటయే గాక, గుర్వన్నము, సాదరసము, వీనిని నొసంగవలయు. ఎండినకూరల నొసంగజనదు. మరియు, ఉన్నాదము పశమించు వరకు, ఉన్నాదరోగిని మిక్కిలి బాగ్రతలో కాసాదవలయు. రాత్రులయందు మాషేశ్వరఘోషము నొసంగవలయు.

• ౬౩ బ్రహ్మోద్ధివస్యము ౬౩ •

బ్రాహ్మీం శుంఠీం వచాం కుష్ఠం నీలోత్పలకస్తంభవే,
 పిప్పలీమపి సంచూర్ణ్య బ్రాహ్మీద్రావేణ భావయేత్. 63

సప్తధా నవనీతేన సంయోజ్య విపచేష్టత్రయమ్,
 నస్యాయన్నాదశాన్తిస్సాస్యోదపస్వారం చ నాశయేత్. 64

తా. బ్రహ్మదుండి, శొంఠి, వసు, చెంగల్యకోష్ఠు, నల్లకలువ, పైంధవలవణము, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి, బ్రాహ్మీరసముతో నేడుమార్లు భావనలు చేసి కన్నులలో గలిపి ఘృతముగకాచి, నస్యము చేయించిన ఉన్నాదము, అపస్మారము, ఇవి హరించు.

వరాహకర్ణరక్తేన కర్కోట్యా నస్యమాచరేత్,
 అథవా నరమూత్రేణ హ్యున్నతస్యాపి నస్యతః. 65

తా. పందిచెవిరక్తముతో గొడ్డుకాకరగడ్డనునూరి నస్యముచేసిన అపస్మారము, ఉన్నాదము, ఇవి హరించు. ఉమ్మెత్తవిత్తులను నరమూత్రముతోనూరి నస్యముచేసినను, ఉన్నాదము, అపస్మారము, ఇవి నివర్తించు.

• ౬౪ ఉన్నాదరోగమునకు పత్త్యములు ౬౪ •

గోధూమముద్గారుణశాలయశ్చ ధారోష్ణదుగ్ధం శతఘృతసర్పిః,
 ఘృతం నవీనం చ పురాతనం చ కూర్మాకుషం ధన్వరసా రసాలా. 66

పురాణకూష్మాండఫలం పటోలం బ్రాహ్మీదళం వాస్తుకతండులీయో,
 ద్రాక్షకపిత్థం పనసం చ వైద్యైర్విధేయమున్నాదగదేషు పథ్యమ్. 67

తా. గోధూమము, నెసలు, సాతయొట్టవడ్డవిష్యము, ధారోష్ణములగుపాలు నూరు మార్లుకడిగిన నెయ్యి, సద్యోఘృతము, లేక పాతనెయ్యి, తాళేలుమాంసము, బాంగలమాంసరసములు, రసాలము, ప్రాశగుమ్మడిపండు, చేదుపొట్ట, బ్రాహ్మీకరక,

చకోతపుకూర, చిట్టికూర, ద్రాక్ష, వెలగపండు, పనసపండు, ఇవి ఉన్నాదరోగము నందు పథ్యములని తెలియవలయు.

అపథ్యములు ౧

మద్యంవిరుద్ధాశనముష్ణభోజనంనిద్రాక్షుధాత్పట్ త్సుతవేగధారణమ్, తిక్తాని తీక్ష్ణాని భిషక్సమాది శేదున్నాదరోగోపహతౌహి గర్హితమ్. 68

తా. మద్యము, విరుద్ధాన్నము, ఉష్ణపదార్థభక్షణము, నిద్ర, ఆకలి, దప్పి తుండు, పీని వేగనిరోధము, చేదు పదార్థములు, తీక్ష్ణపదార్థములు పీనిని ఉన్నాదరోగి విడువవలయు.

అపస్తారోగప్రకరణమ్

అపస్తారోగ కర్మవిపాకము ౧

గురౌ స్వామిని వాస్తేయం ప్రతికూలం సమాచరేత్, సోపస్తారీ భవేత్తత్ర కుర్యాచ్చంద్రాయణం సరః. 1

తా. గురువు లేక స్వామి వీరలవద్దనుండి దొంగలించునట్టియు, వారికి ప్రతి కూలముగనడుచునట్టి వానికి అపస్తారోగము జనించు. తన్నివృత్తికై చంద్ర యణస్థాయశ్చిత్తములం జేయవలయు.

బ్రాహ్మణశ్వాసరోధేన హ్యపస్తారీ భవేన్నరః, వక్ష్యే తస్య ప్రతీకారం దానహోమక్రియావిధిమ్. 2

తా. బ్రాహ్మణునియొక్క శ్వాసమును బంధించినవానికి అపస్తారము జనించు. అది నివర్తించుటకై దానహోమక్రియాదులం జెప్పెదము.

జ్యోతిశ్శాస్త్రాభిప్రాయము ౧

శనిభూసుతదిననాథా నిధనస్థా యస్య జన్మకాలే స్యుః, నానావ్యాధివదాద్యైః పీడాచాపస్తారసంభవాతస్య. 3

వా||అష్టమస్థానస్థితశనిమంగళసూర్యజనితాపస్తారశాస్త్రయే, గ్రహస్త్రీతయే పూర్వోక్తమేవ సకలం జపాదికం కుర్యాత్. 4

తా. జననకాలమున శని అంగారకుడు సూర్యుడు అష్టమస్థానంబుననుండిన నానావిధములగు రోగములుగాని అపస్తారముగాని జనించు. తన్నివృత్తికై గ్రహ తృప్తిర్థముగ పూర్వోక్తజపాది సర్వోపచారములం జేయవలయు.

అపస్తాసామాన్యలక్షణము ౧౭

తమః ప్రవేశస్సుంరంభో దోషోదేకో హతస్త్పతిః,
అపస్తార ఇతి జ్ఞేయో గదో ఘోరశ్చతుర్విధః.

5

తా. చీకటిలో ప్రవేశించినటులదోచుట, వికారముగ కన్నుల ద్రిప్పుచు క్రొత్తుచేతులు విదిలించుట, దోషస్రాబల్యమువలన జ్ఞానమునశించుట ఇట్టి లక్షణములు గలది భయంకరముగ అపస్తారమని తెలియవలయు, ఇది వాతపిత్తశ్లేష్మ సన్నిపాత భేదములవలన ౪ విధంబులు.

అపస్తారపూర్వరూపము ౧౮

హృత్కంఠశ్శూన్యతా స్వేనో ధ్యానం మూర్ఛా ప్రమూఢతా,
నిద్రానాశశ్చ తస్కింస్తు భవీష్యతి భవంత్యథ.

6

తా. హృదయమున కంఠముగలుగుట, ఏమియు దోచకుండుట, చెమట బట్టుట, చింత, మూర్ఛ ఇంద్రియమోహము. నిద్రాభంగముగలుగుట ఇవి యన్నియు అపస్తారమునకు పూర్వరూపములని తెలియవలయు.

వాతాపస్తారలక్షణము ౧౯

కంఠే ప్రదశ్చేద్ధంతాస్వేనోద్వామీ శ్వసిత్యపి,
పరుషారుణకృష్ణాని పశ్యేద్రూపాని చానిలాత్.

7

తా. వణుకుట, పండ్లుకొరుకుట, నోటివలన నురుగుకొరుట, క్వాగుగలుగుట, ఎరుటి మనుజులు కొఠిన్యము ఎరువునలుపు వర్ణములుగల వారుగ గనుపించుట; ఇట్టి లక్షణములుగలది వాతాపస్తారమని తెలియవలయు.

పిత్తాపస్తారలక్షణము ౨౦

వీతఘనాంగవక్త్రాక్షః వీతాస్పృశ్చూపదర్శనః,
సత్పక్షోష్ణాగ్ని సంవ్యాప్తలోకదర్శీ చ పైత్తికః.

8

తా. నోటివలన పసుపుగ నురుగుకొరుట, శరీరము ముఖము శేత్రములు ఇవి పసపుచాయగలిగియుండుట, పస్తువులు పసపు యొరువువర్ణములుగలవిగ గనుపించుట తృష్ణోష్ణయుక్తదైజగత్తు అగ్నివలన వ్యాప్తమైయుండునటుల గాంచుట, ఇట్టి లక్షణముగలది పైత్తాపస్తారమని తెలియవలయు.

శ్లేష్మాపస్తారలక్షణము ౨౧

శుక్లఘనాంగవక్త్రాక్షశ్శీతో హృష్టాంగజో గురుః,
పశ్యేచ్ఛుక్లాని రూపాణి ముచ్యతే శ్లేష్మీకశ్చిరాత్.

9

తా. శుక్లఘనాంగవక్త్రాక్షశ్శీతో హృష్టాంగజో గురుః, పశ్యేచ్ఛుక్లాని రూపాణి ముచ్యతే శ్లేష్మీకశ్చిరాత్.

తా. నోటియందు నురుగు, శరీరము మాఖము కన్నులు ఇవి తెల్లగనుండుట, శరీరము చిల్లగనుండుట, గగుర్పొడుచుట, శరీరము జడముగనుండుట, సర్వపదార్థములు తెల్లగ గనుపించుట, (లేక తెల్లగనుండు పురుషుడు తనవద్దికి బరుగులిడుచు వచ్చునటుల గాంచుట) దీర్ఘకాలముమీద విడుచుట, ఈ లక్షణములుగలది శ్లేష్మజాపస్తారమని తెలియవలయు. శ్లేష్మజాపస్తారము దీర్ఘకాలముమీద విడుచుననుట వలన వాతపిత్తాపస్తారములు శీఘ్రముగ విడుచునని తెలియవలయు.

— సన్నిపాతాపస్తారలక్షణము ౧౦ —
 సర్వైరేతై స్సమస్తైశ్చ లింగై ర్జ్ఞేయస్త్రిదోషజః,
 అపస్తారస్య చాసాధ్యో ఊణశ్చానశ్చ తశ్చ యః.

10

తా. పూర్వోక్త వాతపిత్తశ్లేష్మ లక్షణములుగలది త్రిదోషాపస్తారమని తెలియవలయు. ఇ యసాధ్యము. మరియు ఊణపురుషునికి జనించిన యపస్తారమును తిండిలేకుండజేయు నపస్తారంబును అసాధ్యంబులు.

— ఆసాధ్యపస్తారలక్షణము ౧౧ —
 ప్రస్ఫురంతం చ బహుశః ఊణం ప్రచలితభ్రువమ్,
 నేత్రాభ్యాం చ వికుర్వాణమపస్తారో వినాశయేత్.

11

తా. పలుమారువలుకుట, శరీరము కృశించుట, కనుబొమల నెగరజేయుట, నేత్రము లవికారముగ ద్రిప్పుట, ఈలక్షణములుగల యపస్తారరోగి యనునింగాంచునని తెలియవలయు.

పక్షౌద్వా ద్వాదశాహోద్వా మాసాద్వా కుపితామలాః,
 అపస్తారాయ కల్పస్తే వేగం కించిదధో త్తరమ్.

12

తా. దోషములు ప్రకోపించి, ౧౫ దినములకుగాని, లేక ౧౨ దినములకుగాని ౧ మాసమునకుగాని, అపస్తారమును గలుగజేయు. అందు, వాతాపస్తారము, ౧౨ దినములకు, పిత్తాపస్తారము ౧౫ దినములకు, శ్లేష్మాపస్తారము, 3౦ దినములకు జనించు. “ద్వాదశాహానంతరం పక్షం” అని జెప్పందగియుండగ, మొదటపక్షమును జెప్పుట వలన, దీర్ఘకాలమునకు దోషము వృద్ధి జెందుచున్నదని యూహింపవలయు. “కించి దధో త్తరం” అనుపదమువలన, దోషము, తనతారతమ్యమువలన జెప్పంబడినకాలము నకుముందే, వేగముగలదియగునని నూచింపబడియె. ఐనను వేగమునుగలుగజేసి, యపస్తారమున కారంభమై యుండుదోషము సర్వకాలము శరీరము నాశ్రయించి యుండ, వేగమును నేయక, ౧౨ దినములకాలమునందునుమాత్రము, వేగమునేయు

టకు కారణం బెద్దియని యూహింపదగియున్నది. ఐనను స్థో, దేవే వర్ష త్యపియథా భూమాబీజానికానిచిత్ । శరది ప్రతిరోహన్తి తథా వ్యాధిసముచ్చయః ” అను వచనప్రకారము విత్తనమువలన సంకురముజనించుటకు లేజస్సు వాయువు పృథివి ఉదకము అనునవి సహాయబులై యుండ మధ్యకాలమున జనింపక కాలవిశేషమువలన జనించుచందంబున దోషములును కాలానుగుణ్యముగ ప్రకోపమును జెందు, ఈ కారణంబులే చాతుర్థి కాదిజ్వరములయందు సంబంధించునని తెలియవలయు.

అపస్తారమునకు స్మృతిసాగరరసము ౧౯

రసగంధకతాశానాం సశిలాతామ్రభస్మనామ్,
 శుద్ధానాం మూర్ఛితానాం చ చూర్ణం భావ్యం వచామృతైః. 13
 ఏకవింశతిథా పశ్చాద్భ్రాహ్మీ వారా తథైవచ,
 కటభీబీజతైలేన భావయేదేకవారకమ్. 14
 స్మృతిసాగరనామాయం రసోఽపస్తారనాశనః,
 సర్పిషా మాషమాత్రోయం భుక్తో హన్యాదపస్మృతిమ్. 15

తా. శుద్ధిచేసినరసము, శుద్ధగంధకము, శుద్ధహరితాశము, శుద్ధమణిశిల తామ్ర భస్మము వీనిని సమములుగ చూర్ణించి వస బ్రాహ్మీ వీనిరసములచే ప్రత్యేకము ౨౦ భావనలుచేసి పిదప * జ్యోతిష్మతీవిత్తుల తైలముతో నేకదినము భావనచేసిన స్మృతిసాగరరసమునంబడు. దీనిని మాషమాత్రము నేతితో పుచ్చుకొనిన ఆపస్తారము నివర్తించు.

అపస్తారగజాంకుశరసము ౨౦

హింగుశౌవర్చలం వ్యోమంగోమూత్రేణ పృథగ్దీనమ్,
 భావితం నిమ్మమూత్రేణ సూతరాజేన సంయుతమ్. 16
 అజాజ్యేన తు దేయం స్యాత్సరోన్వన్తాదవినాశనమ్,
 గదితః సప్తరాత్రేణ † హ్యాపస్తారగజాంకుశః. 17

తా. ఇంగువ, శౌవర్చలవణము, త్రికటుకములు, వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి గోమూత్రముతో నొకదినము నానబెట్టి మరుదినము యొడించి చూర్ణము చేసినిమ్మప్రమాణము రసభస్మమునుగలిపి మేకనేతితో ౭ దినములు పుచ్చుకొనిన సరోన్వన్తాదములు ఆపస్తారములు ఇవి హరించు.

* మాత్కంగిని. † ఆపస్తారగజాంకుశమును పేరుచేతనే ఆపస్తారమును నశింప జేయునను నర్థము వచ్చును.

అపస్తారమునకు భూత భైరవరసము ౧౯

మృతసూతార్కలోహశాచ తాళం గంధం మనశ్శిలామ్,
స్తోతోంజనం చ తుల్యాంశం నరమూత్రేణ మర్దయేత్. 18

తద్దోళద్విగుణం గంధం లోహపాత్రే క్షణం పచేత్,
పంచగుంజామితం ఖాదేదపస్తారహారం ఘృతైః. 19

హింగుసౌవర్చలం త్ర్యూషం నరమూత్రేణ సర్పిషా,
కర్షమాత్రం పిబేచ్ఛానురసోయం భూతభైరవః. 20

తా. రసభస్మము, తామ్రభస్మము, లోహభస్మము, శుద్ధిచేసినతాళకము, శుద్ధి చేసినగంధకము, శుద్ధిచేసినమణిశిల, స్తోతోంజనము, వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వము నందునిచి నరమూత్రముతో మర్దించి ముద్దజేసి దానికి రెండింతలు శుద్ధిచేసిన గంధక మునుకలిపి ఇనుపగిన్నెలోనునిచి క్షణకాలమువండి ౫ గురిగింజలయెత్తు బౌషధమును నేతితోగాని లేక ఇంగువ సౌవర్చలవణము, త్రికటుకములు వీనిని నరమూత్రముతో నూరి కర్ష మెత్తు నెయ్యిచేర్చిగాని నేవించిన అపస్తారము నివర్తించు.

అపస్తారమునకు ఇంద్రబ్రహ్మవటుకములు ౨౦

మృతం సూతాభ్రకం తీక్ష్ణమారం కాంస్యం మృతం సమమ్,
పద్మకేసరసంయుక్తం దినైకం మర్దయేద్ద్రవైః. 21

స్నుహ్యగ్నివిజయైరండవచానిష్పావసూరణైః,
నిర్గుండాశ్చ ద్రవైర్ద్రవ్యం తద్దోళం పాచయేత్పునః. 22

కుసుంభాస్తవస్థితేన త్రైలేన బలిజేన చ,
యామం పక్త్వా సముద్భృత్య చణమాత్రా వటీకృతా. 23

ఇంద్రబ్రహ్మవటీ నామ భక్షయేదార్ద్రకద్రవైః,
దశేములకషాయం చ కణాయుక్తం పిబేదను. 24

అపస్తారం నిహన్త్యాశు యథా సూర్యోదయస్తమః,

తా. రసభస్మము, అభ్రకభస్మము, లోహభస్మము, ఇంద్రభస్మము, కంచు భస్మము, పద్మకేసరములు, వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి బొంతజెముడు పాలు, చిత్రమాలము, కరక్కాయ, అముదపువేరు, వస, అనుగాతు, కండ, వావిలి, వీనిరసములతో ప్రతిదానిచే నొక్కొక దినమువంతున మర్దించి ముద్దజేసి దానిని, మరల కుసుమనూనె, ఆవనూనె, గంధకతైలము, వీనితో నొకఝామువండి దించుకొని శనగగింజయెత్తు అల్లపురసముతోగాని లేక మాలేడు, గుమ్మడు, దుండ్లిలము, తక్కులి, కలిగొట్టు, పిన్నపొన్న, నక్కపొన్న పెద్దములక నెలములక, పల్లెరు వీని వేరుపట్టలను

సమభాగములుగదంచి కషాయముకాచి అందు పిప్పలిచూర్ణముగలిపి, యీఅను పానముతోడగాని నేవించిన, సూర్యోదయమునంచెటుల నంధకారము. నివర్తించునో అపస్వారములుల శీఘ్రముగ నివర్తించు.

అపస్వారములకు బ్రాహ్మీఘృతము 25

బ్రాహ్మీ ముండి వచా కుష్ఠం సనీలోత్పలకపిప్పలీ. 25

సైంధవం చ సమం భావ్యం బ్రాహ్మీద్రావైస్త్రిసప్తకమ్, 26

తస్మాచ్ఛతుర్గుణం చాజ్యం బ్రాహ్మీద్రావం ఘృతాచ్ఛతుః. 26

ఘృతశేషం పచేత్సర్వమిదం బ్రాహ్మీఘృతం స్మృతమ్, 27

అపస్వారం హరత్యాసౌ సర్వరోగకులంస్తకమ్. 27

తా. వల్లారి, బోడతరము, వస, చెంగల్వకోష్ఠ, నల్లకలువగడ్డ, పిప్పలి, సైంధవలవణము, వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి బ్రహ్మదండి (వల్లారి) రసముతో ౨౧ మార్లుభావనలుచేసి ముద్దలుచేసి దానికి నాలుగింతలు నెయ్యి, నేతికి నాలుగింతలు వల్లారి రసముగలిపి, నెయ్యి మిగులునటులకాచి నేవించిన అపస్వారము, ఉన్నాదము మొదలగు సర్వరోగముల శీఘ్రముగ నివర్తించుచేయు.

పిత్తాపస్వారమునకు మధుకఘృతము 28

మధుకద్విపలే కల్కే ద్రోణే చామలకీరనే, 28

తస్మిన్ సిద్ధం ఘృతప్రసం పిత్తాపస్వారభేషజమ్. 28

తా. యష్టిమధుకచూర్ణము ౨ పలకులు, ౧ ద్రోణము ఉళికికెపండ్ల రసము నందువైచి, నెయ్యి ౧ ప్రస్థముచేర్చి ఘృతముశేషించువరకు కాచి నేవించిన పిత్తాపస్వారము నివర్తించు.

వాతపిత్తాపస్వారములకు కాశఘృతము 29

కాశేక్షీ రేక్షురసయోః కాశ్చ ర్భస్మగుణే రసే, 29

కార్షిణ్యైర్వనీయైశ్చ సర్పిః ప్రసం విపాచయేత్. 29

వాతపిత్తోద్భవం క్షీప్రమపస్వారం నియచ్ఛతి, 29

తా. కాశదర్భ, వేరురసము, పాలు, చెరుకురసము, యెనిమిదింతలు చల్ల గుమ్మడురసముచేర్చి అందు ౧ ప్రస్థము నెయ్యి, జీవనీయ గణమునందలి ఔషధముల ప్రత్యేకము ౧ కర్ణకమువంతున చూర్ణించివైచి ఘృతపక్వముగకాచి నేవించిన వాతపిత్తజాపస్వారము నివర్తించు.

కఫాపస్వారమునకు వచాదిఘృతము 30

వచాశమ్మాకకై డర్యవయస్థాహింగుచౌరకైః. 30

సిద్ధం పలం కషాయక్తం వాతశ్లేష్మాంతకం ఘృతమ్,

తా. వస, శల, కరివేపాకు, ఉజిరికె, ఇంగువ, కనొరకము, చిప్పపల్లెరు, వీనికల్పమునకుసము నెయ్యిచేర్చి ఘృతము సిద్ధపరచి నేవించిన వాతశ్లేష్మాపస్తారము నివర్తించు.

— ౨౭ కళ్యాణచూర్ణము ౨౭ —

పంచకోలం సమరిచం త్రిఫలా బిడసైంధవమ్. 31

కృష్ణావిడంగసూతీకయవానీధాన్యజీరకమ్,

వీతముష్ణాంబునా చూర్ణం వాతశ్లేష్మామయాపహమ్. 32

అపస్తారే తథోన్మాదే దుర్నామగ్రహణీగదే,

వీతత్కళ్యాణకం చూర్ణం నప్తస్యాగ్నేశ్చ దీపనమ్. 33

తా. శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, చవ్వము, చిత్రమూలము, మిరియాలు, త్రిఫలములు, బిడాలవణము, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు వాయువిడంగములు, కంఠకాసుగ, ఓమము, ధనియాలు, జీలకఱ్ఱ, వీనిని సమములుగ జేర్చి చూర్ణించి ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన వాతశ్లేష్మరోగము, అపస్తారము, ఉన్మాదము, దుర్నామగ్రహణీరోగము ఇవి నివర్తించుటయే గాక అగ్నిదీప్తియుగలుగు.

— ౨౮ అపస్తారమునకు నస్యములు ౨౮ —

త్రికటుంచిత్రకంచైవ లాంగలీంచేంద్రవారుణీమ్,
వచా మధూకబీజాని తథా పాఠా నదీఫలమ్. 34

తాళకం వత్సనాభం చాప్యంకోలం క్షౌరయుగ్గకమ్.

ఏవం పంచదశేప్రోక్తాన్సమభాగాంశ్చ కారయేత్. 35

సూక్ష్మచూర్ణీకృతం చైవ నిర్గుండితింత్రీణీరసైః,

ఆర్ద్రకస్వరసైర్యుక్తం త్రివిధైశ్చ విచక్షణా. 36

ఏవం నస్యం ప్రదాతవ్యమర్కమూలరసేన చ,

అపస్తారం చ హృద్రోగం వాతసంకులమేవచ. 37

ధనుర్వాతం గ్రహం చైవాప్యన్తాదం నన్నిపాతకమ్,

పూజ్యపాదకృతో యోగః హన్యాదేవ న సంశయః. 38

తా. త్రికటుకములు, చిత్రమూలము, చన్నచర్లగడ్డ, పాపరవేరు, వస, ఇప్పగింజలు, విషబొద్దివేరు, సముద్రపొడవిత్తులు, శుద్ధిజేసిన తాళకము, శుద్ధిజేసిన నాళి, ఊడుగకొనలు, సర్లక్షౌరము, యవక్షౌరము, ఈపదియైదు దినుసులను సుచభాగములుగచూర్ణము జేసి ఖల్వమునందునిచి, నావిలియాకురసము, చింతాకురసము,

అల్లపురసము, వీనితో గాని జిల్లేడువేళ్లరసముతో గాని మర్దించి, తలపేలునటుల వెల్ల కలమంచముపై పరుండబెట్టి, ర దినములు నస్యముజేయించిన, అపస్తారము, చూర్ద్రో గము, వాతరోగము, ధనుర్వాతము, గ్రహణిదోషము, ఉన్నాదము, సన్నిపాత ములు (కాకిసోమాలు, కుండేటితెగులు) మొదలగురోగములు నివర్తించు. ఇది మానవీతార్థమై, పూజ్యపాదమహామునిచే వచింపబడియె. (మరియు నీనస్యముల చేయుచు లోపలికాషధముల సేవించుచుండిన, అపస్తారములు, ఉన్నాదము, ఇవి హరించు.)

ఇంద్ర వారుణికామూలమారనాశ్లేన వేషితమ్,
అపస్తారహారం నస్యం భూతప్రేతస్య కిం పునః. 39

తా. పాపర వేరును కలితో నూరి నస్యముచేయించిన, అపస్తారము, ఉన్నాదము, భూత ప్రేతములు ఇవి నివర్తించు. (మరియు నీనస్యముల నారుమూర్లుచేయించవలయు. అపస్తారోన్నాదరోగ సాధ్యసాధ్యంబులనెరింగి సాధ్యంబులగువాటికే చికిత్సం జేయవలయు. పూర్వోక్తాషధములు కష్టసాధ్యములగు . యపస్తారోన్నాదములసగా హరింపంజేయు. మరియు నపస్తారోన్నాదరోగనివారణార్థంబై పంచగవ్యఘృతమును కళ్యాణఘృతమును సేవింపందగు.)

— అపస్తారచికిత్సాక్రమము —

పూర్వం యుంజ్యాదపస్తారే బుద్ధిమాన్చర్షనాదికమ్,
వాతీకం వస్త్రీభిః ప్రాయః పైత్తికీం చ విరేచనైః. 40
కఫజం వమనప్రాయైరపస్తారముపాచరేత్,

అస్తారరోగమునందు బుద్ధిమంతుడగువైద్యుడు, వాంతి మొదలగువానిని జేయింప వలెను. అందు వాతీకాపస్తారమునందు వస్త్రీకర్ష మొదలగువానిని, పైత్తికాపస్తారము నందు విరేచనములను, కఫహాపస్తారమునందు వమనము మొదలగువానిని జేయించ వలయు.

— అపస్తారపథ్యములు —

లోహితాశ్మాలయో ముద్గా గోధూమాః ప్రతతం హవిః. 41
కూర్తామిషం ధన్వరసో దుగ్ధం బ్రహ్మీ జలం వచా,
పటోలం వృద్ధకూష్మాండం వాస్తుకం స్వాదుదాడికమ్. 42
శూభాంజనం పయః వేటి ద్రాక్షౌ ధాత్రీ పరూషకమ్,
అపస్తారే గజే నృణాం పత్యమేతదుదీరితమ్. 43

తా. పాతయొట్టవడ్లబియ్యము, పెసలు, గోధుమలు, పాతనెయ్యి, కూర్మ

మాంసము, తీటకనివిందరసము, సాలు, బ్రాహ్మీరసము, కురువేరు, వస, చేదుపొట్ల, పాత్రగుమ్మడికాయ, చకోతపుకూర, తియ్యదాడింబ, మునగకాయ, పయఃపేటి, ద్రాక్ష, ఉళికికె, ఫాలసాపండు, ఇవి అపస్తారమునకు పథ్యములని యెరుంగవలయు.

అపస్తారమునకపథ్యములు ౧౬

చింతాశోకభయక్రోధమద్భుతం దర్శనాదికమ్,
మద్యం మత్స్యం విరుద్ధాన్నం తీక్ష్ణోష్ణగురుభోజనమ్. 44

అతివ్యవాయమాయాసం పూజ్యపూజావ్యతిక్రమమ్,
పత్రశాకాని సర్వాణి బింబీమాపాథకం ఫలమ్. 45
తృషానిద్రాక్షుధావేగానపస్తారీ నరస్త్యజేత్,

తా. చింత, శోకము, భయము, క్రోధము, అద్భుతపదార్థదర్శనము, మద్యము, మత్స్యములు, విరుద్ధాన్నము, తీక్ష్ణము, ఉష్ణము, గురువుఅగునట్టిపదార్థముల భుజించుట, అతిమైథునము, ఆయాసము, పూజ్యపూజావ్యతిక్రమము, సమస్తమైనఆకు కూరలు, దొండపండు, మినుములు, కందులు, దప్పి, నిద్ర, ఆకలి వీనివేగమునడ్డగించుట, వీనిని అపస్తారరోగి విడువవలయు.

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబనూత్రకులసుధార్ణవపూర్ణసుధాకర, శ్రీవత్సనోత్రుతిలక
సకలవిద్యాప్రవీణ, శ్రీమదమరేశ్వరభట్టారకప్రియతనూజ, శైషజ్య
విద్యాసారీణ, సకలసాండిత్యప్రవీణ, శ్రీమదింద్రకంఠపల్లభాచార్య
విరచిత, వైద్యచింతామణో, తృప్త, దానా, మూర్ఖమదా
త్యయ, ఉన్నాడ, అపస్తారరోగ, ప్రకరణంనామ
షోడశో వి లా సః.

కు ఘ్న రో గ ప్ర క రణ మ్.

కుఘ్నరోగ కర్తవిసాకము ౧౬

పరుషం భాషతే వ్యర్థం సత్వగోషయతో భవేత్,
చాంద్రాయణత్రయం కుర్యాత్ప్రవిద్యాదాపధాని చ. 1
వైద్యకోక్తాని విప్రాయ శక్త్యా బ్రహ్మణభోజనమ్,

తా. అన్యపురుషునితో, కఠినముగను, వ్యర్థముగను మాటలాడువానికి, కుఘ్న రోగము జనించు. అది నివర్తించుటకై, 1 చాంద్రాయణకృచ్ఛములంజేసి, వైద్య

కాస్త్రమునందు జెప్పబడియుండు ఔషధములను, శక్త్యనుసారముగ బ్రాహ్మణుని కొసంగి, శక్త్యనుసారముగ బ్రాహ్మణభోజనం బిడవలయు.

❀ దుశ్చర్మత్వహరము ❀

గురుతల్పగదోషాచ్చ గవి మైథునదోషతః. 2

దుశ్చర్మా స్యాదసౌ కుర్యాదురుతల్పాతిదోషతః,
చాంద్రాయణత్రయం కుర్యాత్తతో దోషాత్ప్రముచ్యతే. 3

తా. గురుభార్యతోగాని, గోవుయందుగాని, సంగమముజేయువాడు, కుఱ్ఱు కోగముగలవాడుగజనించు. అది నివర్తించుటకై, 3 చాంద్రాయణములంజేయవలయు.

❀ కుష్ఠనిదానము సంప్రాప్తి ❀

విరోధీన్యన్నపానాని ద్రవస్నిగ్ధగురూణి చ,
భజతామాగతాం ఛర్దిం వేగాంశ్చాన్యాయా ప్రతిఘ్నతామ్. 4

వ్యాయామమతిసంతాపమతిభుక్త్వా నిషేవిణామ్,
శీతోష్ణలంఘనాహారా క్రమం ముక్త్వా నిషేవిణామ్. 5

ఘృతశ్రమభయార్తానాం ద్రుతం శీతాంబుసేవినామ్,
అజ్జీర్ణాధ్యశనానాం చ పంచకర్తాపచారిణామ్. 6

నవాన్నదధిమత్స్యాదిలవణామ్లనిషేవిణామ్,
మాషమూలకపిష్టాన్నతిలక్షీరగుడాశినామ్. 7

వ్యవాయం చాప్యజ్జీర్ణేన్నే నిద్రాం చ భజతాం దివా,
విప్రాక గురూక ధర్షయతాం పాపం కర్త చ కుర్వతామ్, 8

వాతాదయస్త్రయో దుష్టాస్త్యగ్రక్తం మాంసమంబు చ,
దూషయన్తి సకుష్మానాం నప్తకోద్రవ్యసంగ్రహః. 9

అతః కుష్మాని జాయన్తే నప్తచైకాదశైవ చ,

తా. క్షీరమత్స్యాది విరుద్ధాన్నపానములు, ద్రవము స్నేహము గురతత్వము ఇవిగల యన్నపానములనేవించుట, వాంతి మూత్రము పురీషము వీనివేగముల నిరోధించుట, భోజనము చేసినతోడనే అతివ్యాయామముజేయుట, ఎండలోసంచరించుట, శీతలము ఉష్ణముగలపదార్థములను లంఘనమును వీనిని జెప్పబడియుండుక్రమమునకు విరుద్ధముగ నేవించుట, వేడి శ్రమ భయము వీనివలన బాధితుడై తక్షణమున చల్ల నీళ్లనుత్రాగుట, పక్వముకొనియన్నమును భక్షించుట, భక్షించిన పిదప మరలభక్షించుట, వసునము, విరేచనము, వస్త్రీ, స్వేదము, నశ్యము మొదలగు పంచకర్మముల చేయునపుడు, అపచారమునుజేయుట, కొత్తబియ్యపన్నము, పెరుగు, మత్స్యములు,

ఉప్పు, పులుసు, మినుములు, ముల్లంగి, పిష్టాన్నము, నువ్వులు, పాలు, బెల్లము వీనినేవించుట, భుజించినయన్నము జీర్ణమవుటకుముందు మైథునముజేయుట, పగటి యందు నిద్రించుట, గురుబ్రాహ్మణులదిరస్కరించుట పాపకర్మములనేయుట, యీ కారణములవలన వాతాదిరోషములు ప్రకోపించి, దుష్టములై, చర్మము, రక్తము, మాంసము, రసము వీనిని బెరచి, కుఘ్నోగమును జనింపజేయు, మరియు, కుఘ్నోగముబుట్టుటకు, వాత పిత్త శ్లేష్మములు, త్వగ్న క్తమాంసోదకములు, యీ, యేడు ద్రవ్యములును ముఖ్యకారణములు దీనివలన ౧౮ కుఘ్నవులు, జనించుచున్నయవి. (అందు, మహాకుఘ్నవులు ౭ తుద్రకుఘ్నవులు, ౧౧ అని తెలియవలయు)

— ౧౦ కుఘ్నోగమునకు పూర్వరూపము ౧౦ —

అతిశ్లేష్ణఖరస్పర్శ స్వేదాస్వేదవివర్ణతాః. 10

దాహాః కంఠాస్త్యచి స్వాపస్తోదః కోరోన్నతిక్లమః, 11

వ్రణానామధికం శూలం శీఘ్రోత్పత్తిశ్చిరస్థితిః. 11

రూఢానామపి రూక్షత్వం నిమిత్తేల్పేపి కోపనమ్, 12

రోమహర్షోన్యజః కాష్ట్యైః కుష్మలక్షణామగ్రజమ్. 12

తా. కుఘ్నోగము జనించబోయెడి స్థలమును సృశించిన మిక్కిలినున్న గాని లేక గరగరయనిగాని యుండుట, ఆస్థానమునందు చెమటబోయుట, లేక చెమటలేకయుండుట, ఆస్థానమునందువివర్ణత తాపము దురద ఇవి గలుగుట, చర్మము నందు స్పర్శజ్ఞానములేకుండుట, బొడిచినటుల పీడగలుగుట, కందిరీగలుగరిచి నటుల దద్దులుగట్టుట, ఆయాసములేకనే శ్రమగలుగుట, వ్రణమునందు మిక్కిలి పోట్లు గలుగుట, వ్రణము శీఘ్రముగజనించి బహుకాలముండుట, జనించిన వ్రణము రూక్షముగ నుండుట, స్వల్పకారణమువలన ప్రకోపించుట, రోమాంచము గలుగుట, రక్తమునల్లనగుట, ఇవి కుఘ్నోగములకు పూర్వరూపములని తెలియవలయు.

— ౧౧ కపాలకుఘ్నలక్షణము ౧౧ —

కృష్ణాఽరుణాకపాలాభం యద్రూక్షం పరుషం తను, 13

కపాలం తోదబహుళం తత్కుష్మం విషమం స్మృతమ్. 13

తా. నల్లని యెఱ్ఱని పెంకువంటి మచ్చలుగలుగుట, రూక్షముగను కఠినముగను నూత్నముగను నుండుట, నూడులతో బొడిచినటుల మిక్కిలి బాధగలుగుట ఈ లక్షణములు గలది కపాలకుఘ్నమని తెలియవలయు. ఇది యసాధ్యము, ఇది తాతాధిక్యమువలన జనించు.

— ౧౭ బౌదుంబరకుష్ఠలక్షణము ౧౭ —

రుద్ధిగాహారాగకంఢూభిః పిత్రోత్థం లోమపింజరమ్,
ఉదుంబరఫలాభాసం కుష్ఠమూదుంబరం వదేత్ .

14

తా. శూల తాపము ఎరుపువల్లము దురద వీనితో వ్యాపింపబడియుండుట, వెంట్రుకలు పీతరక్తాధిక్యముగనుండుట, మేడిపండుతో తుల్యమగు కాంతిగల కాయలుగలుగుట ఇట్టి లక్షణములుగలిగియుండిన నది బౌదుంబరకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది పిత్రాధిక్యమువలన జనించు.

— ౧౮ మండలకుష్ఠలక్షణము ౧౮ —

శ్వేతం రక్తం స్థిరం స్త్రావనం స్నిగ్ధముత్సన్నమండలమ్,
కృచ్ఛ్చమన్యోస్య సంయుక్తం కుష్ఠం మండలముచ్యతే .

15

తా. తెల్లగను యొట్టగను కఠినముగను దట్టముగను స్నిగ్ధముగను మండలాకారముగనుండు మండలము లాకదానితోనొకటి గూడియుండిన మండలకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది కష్టసాధ్యము. ఈమండలకుష్ఠము కఫాధిక్యమువలన జనించు.

— ౧౯ ఋశ్యజిహ్వకుష్ఠలక్షణము ౧౯ —

కర్కశం రక్తపర్యంతమంతశ్శ్వామం సవేదనమ్,
యద్ద్రశ్యజిహ్వసంస్థానమృశ్యజిహ్వం తదుచ్యతే .

16

తా. కఠినముగనుండుట, చుట్టునెట్టిగనుండుట, మధ్యమునందు నల్లగనుండుట, వేదనతోగూడియుండుట, దుప్పినాలకతో తుల్యమగు ఆకారముగలిగియుండుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది ఋశ్యజిహ్వకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇదియు మహాకుష్ఠము.

— ౨౦ పుండరీకకుష్ఠలక్షణము ౨౦ —

సశ్వేతం రక్తపర్యంతం పుండరీకదళోపమమ్,
సోత్సేధం చ సరాగం చ పుండరీకం ప్రచక్షతే .

17

తా. తెలుపుగను చుట్టూ యొట్టగను తామరకేకులవలెనుండుట, ఉన్నతముగనుండుట, యెరుపుగనుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలది పుండరీకకుష్ఠమని తెలియవలయు.

— ౨౧ సిద్ధకుష్ఠలక్షణము ౨౧ —

శ్వేతం తామ్రం చ తనుయద్రజోఘృష్టం విముంచతి,
వాతక్షేప్తేద్భవం సిద్ధమలూబుకుసుమోపమమ్ .

18

తా. తెలుపుఎరుపుగలసిన నూత్నపు మచ్చలుగలుగుట, రాచినపిండివలె రాలాట, ఆనగపువ్వులతో సమానముగనుండుట, ఇది తరుచుగ రొమ్మునందే జనించు

ట ఇట్టి లక్షణములుగలది సిద్ధకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది వాతశ్లేష్మాధిక్యమువలన జనించు. (ఇదియే సిద్ధమనబడును.)

◌◌◌ కాకణకుష్ఠలక్షణము ◌◌◌

యత్కాకచుంచుకావర్ణం సపాకం తీవ్రవేదనమ్,
త్రిదోషలింగం తత్కుష్ఠం కాకణం నైవ సిద్ధ్యతి.

19

తా. కాకిముక్కుతో సమమైన వర్ణముగలుగుట, కొంచెముపాకము తీవ్రవేదన ఇవి గలుగుట, త్రిదోషలక్షణములు గలిగియుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది కాకణ కుష్ఠమని యెఱుగవలయు. ఇది అసాధ్యము (ఇది మహాకుష్ఠము.)

◌◌◌ చర్మకుష్ఠలక్షణము - ఇదె గజచర్మకుష్ఠము ◌◌◌

అస్వేదం ఘనకంఠాశ్చ యన్నత్యశకలోపమమ్,
తదేవ కుష్ఠం చర్మాఖ్యం బహుభం హస్తీచర్మవత్.

20

తా. చెముటబట్టకుండుట, మిక్కిలిదురద, మత్స్యపుతునకలతో తుల్యముగ నుండుట, దళముగ ఏనుగుచర్మమువలె నుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన (గజ) చర్మకుష్ఠమని తెలియవలయు.

◌◌◌ కిటిభకుష్ఠలక్షణము ◌◌◌

శ్యావం కిణం ఖరస్పర్శం సకంఠూపరుషం ఘనమ్,
వాతశ్లేష్మాద్భవం ఖ్యాతం కిటిభం కుష్ఠమీదృశమ్,

21

తా. మచ్చలు నీలవర్ణముగను కాయలవలెను నుండుట, దురద కూతుత గలిగి దట్టముగనుండుట, ఇట్టి లక్షణములుగలిగియుండిన కిటిభకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది వాతశ్లేష్మాధిక్యమువలన జనించు.

◌◌◌ వైపాదికకుష్ఠలక్షణము ◌◌◌

వైపాదికం పాణిపాదస్ఫోటనం తీవ్రవేదనమ్,

తా. చేతులు కాళ్లు ఇవి ప్రయ్యలుగ పగిలి మిక్కిలి వేదనగలిగియుండున వైపాదికకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇదియును వాతశ్లేష్మాధిక్యమువలననే జనించు.

◌◌◌ విపాదికా విచర్పికానిర్ణయము ◌◌◌

దోషః ప్రదూష్య త్వజ్ఞాంసం పాణిపాదం సమాశ్రితః.

22

పిడికాం జనయత్యాశు దాహకంఠూసమన్వితామ్,

దహ్యతే త్వోశిరారూక్షాపాణ్యోర్జ్వలయా విచర్పికా.

23

పాదే విపాదికా జ్వలయా స్థానాన్యత్వాద్విచర్పికా,

తా. దోషము ప్రకోపించి హస్తములు పాదములు వీని సాశ్రయించినవై

చర్మము మాంసము పీనిని జెరచి దాహము దురద వీనితో గూడిన పిడికను గలుగజేసి. చర్మమును దహించుట శిరలు రూతును గనుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు కుష్ఠము మాంసములయందైన విచర్మికయనియు పాదములయందైన విపాదికయనియు స్థానభేదముచే తెలియవలయు.

అలసక కుష్ఠలక్షణము

కంఠామద్భిస్సరాగైశ్చ గంధై రలసకంచితమ్. 24

తా. దురదగలిగి యెఱ్ఱగనుండు దద్దులతో గూడియుండిన దానిని అలసక కుష్ఠమని తెలియవలయు.

దద్రుమండలకుష్ఠలక్షణము

సకంఠారాగపిటికం దద్రుమండలముద్రతమ్,

తా. దురద యొరుపువ్వుము పీనితో గూడినదిగనుండు పిటికలతో గూడిన దద్రులు మండలములు జనించిన దద్రు మండల కుష్ఠమని యొరుంగవలయు.

చర్మదళకుష్ఠలక్షణము

రక్తం సశూలం కంఠామతో స్ఫిటం యద్దళయత్యసి. 25
స్పర్శా సహం ఘనం స్నిగ్ధం కుష్ఠం చర్మదళం స్మృతమ్,

తా. ఎఱ్ఱని మచ్చలు గలుగుట, శూలతో గూడి బిరుసుగనుండుట, దురద, నీరు గారుట, బొబ్బలు లేచుట, పగులుట, స్పృశించిన నొప్పికలిగియుండుట, దట్టముగ నుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలది చర్మదళకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది మహాకుష్ఠము.

పామాకుష్ఠలక్షణము

నూత్నా బహ్వ్యః పీటికాః స్రావవత్యః పామేత్యుక్తా కంఠమత్యస్స
దాహః. 26

తా. నూత్నముగు పిటికలు మిక్కిలి గలిగియుండుట, పిటికలవల్ల నుంచి తెల్లని పులిసీరు గారుట, దురద తాపము ఇవి గలుగుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన పామా కుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది కఘమువలన జనించు మహాకుష్ఠము.

విస్ఫోటకకుష్ఠలక్షణము

స్ఫోటా శ్యావారుణా భాసా విస్ఫోటాస్స్వస్తనుత్వచః,

తా. నల్లగను యెఱ్ఱగను నొక్కొలు జనించి చర్మము నూత్నముగనుండిన విస్ఫోటకకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది మహాకుష్ఠము.

—ॐ కచ్ఛకుష్టులక్షణము ॐ—

రక్తం స్నిగ్ధం ఘనం శ్యామ మతికంఢూకఘోద్భవమ్. 27
 ఊరుకక్షకటిష్ఠేవం కచ్ఛత్వక్కుష్టకాహ్వయమ్,

తా. ఎఱ్ఱనై స్నిగ్ధమై ఘనమై నల్లగనుండి మిక్కిలి దురదగలుగుట, తోడలు దంకలు మొల వీనియగుదు జనించుట ఇట్టిలక్షణములుగలది కచ్ఛత్వక్కుష్టమని తెలియ వలయు, ఇది కఘమువలన జనించు.

—ॐ శతారుకుష్టులక్షణము ॐ—

రక్తం శ్యావం సదాహారీశతారుస్స్యాద్భవలక్షణమ్. 28

తా. ఎఱ్ఱగను, శ్యామవర్ణముగనునుండి మంట, నొప్పి ఇవిగల ఆనేక వ్రణ ములుగలుగునది శతారుకుష్టమని తెలియవలయు. ఇది పిత్తశ్లేష్మస్థాధిక్యమువలన జనించు.

—ॐ విచర్చికాకుష్టులక్షణము ॐ—

సకంఢూ పిటికా శ్యావా బహుస్రావా విచర్చికా,

తా. దురదగలిగి నల్లగనుండు పిటికలు జనించి, ఆపిటికలవల్లనుంచి మిక్కిలి స్రావము గలిగియుండిన విచర్చికాకుష్టమని తెలియవలయు. ఇది వాతపిత్తాధిక్యమున జనించు.

—ॐ గళత్కుష్టులక్షణము ॐ—

జిహ్వికా కృష్ణవర్ణా యా హన్తి సత్కం త్రిమాసికే. 29
 పాదయోశ్చ తథా తాపో వళిత్ర్యంగుళికాపి వా,
 నాసాస్త్రం స్వరభంగశ్చగళత్కుష్టేం త్రిదోషజమ్. 30

తా. నాలుక నల్లగనుండుట కాళ్లయందు తాపము మూడంగుళముల ప్రమాణము వగులుగలిగియుండుట ముక్కున నెత్తురుకొరట హీనస్వరము ఇట్టిలక్షణములు గలది గళత్కుష్టమని తెలియవలయు. ఇది త్రిదోష జనితంబగుటచే మూడుమాసము లలో నిశ్చయముగ మృతినొకెందించు. ఇది మహాకుష్టము.

—ॐ ఆసాధ్య శ్విత్రికుష్టులక్షణము ॐ—

శంఖవర్ణం భవేచ్ఛ్విత్త్రం సాధ్యం సర్వాంగగం నవా,
 శుష్కం వైకృప్తసాధ్యం చ గుహ్యాపాణితలానుగమ్. 31
 అగ్నిదగ్ధమసాధ్యం స్వాత్తథా వర్జ్యం చిరంతనమ్,

తా. శ్విత్రికుష్టము శంఖవర్ణముగలదై సర్వావయవముల వ్యాపించియుండిన ఆసాధ్యమనియు, శరీరమంతటవ్యాపించి శరీరము కృశించియుండిన కష్టసాధ్య మనియు, గుహ్యము అరచెయ్యి వీనియందుజనించినను, అగ్నిదగ్ధమువలన జనించినను

అసాధ్యంబనియును తెలియవలయు. మరియు చిరకాలమునుండియుండు శ్విత్ర కుష్ఠము సగా అసాధ్యమని తెలియవలయు. ఇది వాతపితృధిక్యమువలననే జనించు.

అం గతా తో దో మండలాశ్చ దేహా స్పర్శం న విందతి.

32

తథా మారుతపిత్తోత్థం కుష్ఠం ప్రానూతికం క్వచిత్,

తా. అవయవములతో నూదులతో బాడిచినటుల నొప్పి, మండలములు గలుగుట, శరీరమునకు స్పర్శజ్ఞానము లేకయుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన ప్రానూతికుష్ఠమని వచించెదరు. ఇది వాతపిత్తప్రాపమువలన నొక్కొక్కచోట జనించు.

అం రసధాతుగతకుష్ఠలక్షణము

త్వక్ష్ణే వై వర్ణ్యమంగేషు కుష్ఠే రాక్ష్యం చ జాయతే.

33

త్వక్ స్వాపో రోమహర్షశ్చ స్వేదస్యాతి ప్రవర్తనమ్,

తా. రసధాతుగతకుష్ఠమునందు అవయవములకు వైవర్ణ్యము రూక్షతగలిగియుండుట స్పర్శజ్ఞానము లేకయుండుట రోమాంచము మిక్కిలి చెనుటవడియుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

అం రక్తగతకుష్ఠలక్షణము

కంఠూవిపూయకశ్చైవ కుష్ఠే శోణితసంశ్రితే.

34

తా. రక్తగతకుష్ఠమునందు దురద మిక్కిటముగ చీముకారుట ఇవి గలిగియుండు.

అం మాంసగతకుష్ఠలక్షణము

బాహుల్యం వక్త్రశోషశ్చ కార్కశ్యం పిటకోద్గమః,

తోదస్ఫోటః స్థిరత్వం చ కుష్ఠే మాంససమాశ్రితే.

35

తా. మాంసగతకుష్ఠమునందు దళము గానుండుట, మిగులనోరెండుట, శరీరము గరగరలాడుట, దద్దులుగట్టుట, నూదులతో పొడిచినటుల పోట్లు, పగుళ్లు, చిరకాలమునుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండు.

అం మేదోగతకుష్ఠలక్షణము

కౌణ్యం గతిక్షయోంగానాం సంభేదః క్షతసర్పణమ్,

మేదస్థానగతే లింగం ప్రాగుక్తాని త్తైవచ.

36

తా. మేదోగతకుష్ఠమునందు చేతులు కాళ్లు వీనియొక్క చేష్టలుడుగుట, శరీరము పగిలి వ్రణములగుట, పూర్వోక్తములగు రసరక్తగత సర్వలక్షణములును గలిగియుండు.

◌◌ ఆస్థిమజ్జాగతకుష్ఠలక్షణములు ◌◌

నాసాభంగోఽక్షి రాగశ్చ క్షుతేషు కృమిసంభవః,
స్వరోపఘాతశ్చ భవేదస్థిమజ్జాసమాశ్రితే. 37

తా. ఆస్థి మజ్జాగతకుష్ఠమునందు ముక్కువీడిపోవుట, కన్నులు ఎఱ్ఱగనుండుట, కురుపునందు పురుగులుపడుట, స్వరము హీనమగుట ఇవిగలుగు.

◌◌ శుక్రా ర్థవగతకుష్ఠలక్షణము ◌◌

దంపత్యోః కుష్ట బాహు శ్వాత్కుష్ట శోణితశుక్ర యోః,
యదపత్యం తయోర్జాతం క్షయం తదపి కుష్ఠేతమ్. 38

తా. మిగుల కుష్ఠరోగముచే వీడితులగు ప్రీతిపురుషులయొక్క దుష్టములగు శుక్లశోణితమువలన జనించెడి సంతానమునకు సగా కుష్టము జనించునని తెలియవలయు. (మరియు నీకుష్టబాహుశ్యముచే బీజసప్తముగలుగు. అటులగాకయుండిన కలిగడు సంతానమునకు కుష్ఠరోగముగలదనుట.)

◌◌ సాధ్యసాధ్యములు ◌◌

ఉదుంబరం తత్సదృశం శ్విత్రం స్యాచ్ఛంఖసన్నిభమ్,
కాకణం పక్వగుంజాభం చర్మాఖ్యం గజచర్తవత్, 39

పుండరీకం స్వసంజ్ఞాభం ఋశ్యజిహ్వం తథైవచ,
బహువ్రణం శతారుస్యాదేకాఖ్యం మత్స్యశుక్తివత్. 40

పాణిభేదశ్చర్మ దళం పాదభేదో విపాదికా,
దక్షైతాని స.సాధ్యస్తే శేషాస్యష్టే చ సాధ్యవత్. 41

కపాలమసితం రూక్షం విస్ఫోటాఖ్యం వినర్పవత్,
కిటిభం కిణవచ్ఛాయం దద్రుస్వాత్త్వచి పాకవత్. 42

తుంబీపుష్పనిభం సిద్ధస్థిగ్ధం స్యాన్తండలం స్థిరమ్,
విస్ఫోటదారుణా సామా సానుస్తానా విచర్చికా. 43

తా. ఉదుంబరకుష్ఠపు మేడిపండువర్ణముగను, శ్విత్రకుష్ఠపు శంఖవర్ణముగను, కాకణకుష్ఠపు పండిన గురివిండువర్ణముగను, చర్మకుష్ఠపు గజచర్మతుల్యముగను, పుండరీకకుష్ఠపు తెల్లదామర కేకులతో సమానముగను, ఋశ్యజిహ్వకుష్ఠపు దుప్పీసాలు కతో తుల్యంబుగను, శతారుకుష్ఠపు బహువ్రణములతో గూడినదిగను, ఏకాఖ్య

కుష్ఠపు చేపచిప్పతో సముముగను, చర్మదళకుష్ఠపు నరచేతులు దట్టమైపగిలినటులను, వైపాదికకుష్ఠపు కాళ్లుపగిలినటులను ఇటులనుండు నీపదియు నసాధ్యంబులు. మరియు కపాలకుష్ఠపు నల్లనై రూక్షముగను, విసోఫటకుష్ఠపు విసర్పితో తుల్యముగను, కిటి భకుష్ఠపు మచ్చలతోగూడి నల్లగను, దస్రకుష్ఠపు పొక్కులతో గూడినదిగను. సిద్ధకుష్ఠపు సారపువ్వుతో సముముగను, మండలకుష్ఠపు ఎరుపు కాఠిన్యము ఇది గలదిగను, పామాకుష్ఠపు దారుణచగు పొక్కులతో గూడినదిగను, విచర్పికాకు ష్ఠపు పులిసిన కార్చునదిగనునుండు. ఈ ౮ కుష్ఠపులు సాధ్యంబులు.

— ౨౨ ప్రకారాంతరముగ కుష్ఠరోగ సాధ్యాసాధ్యములు ౨౨ —

సాధ్యం త్వగ్ర క్తమాంసస్థం వాతశ్లేష్మస్తాధికం చ యత్,
 మేదసీద్వంద్వజం యాప్యం నర్జ్యం మజ్జాస్థిసంశ్రితమ్. 44

కృమిహల్లాసమందాగ్నిసంయుక్తం య త్త్రిదోషజమ్,
 ప్రభిన్నం ప్రస్తుతాంగం చ రక్తనేత్రం హతస్వరమ్. 45
 పంచకర్మగుణాతీతం కుష్ఠం హస్తీహ కుష్ఠినమ్,

తా. త్వగ్రక్తమాంసధాతువులవరకు వ్యాపించియుండుకుష్ఠపు, వాతకఫములు ప్రధానంబుగనుండు కుష్ఠపు ఇవి సాధ్యంబులు. మరియు మేదోధాతుగతకుష్ఠపు ద్వంద్వజకుష్ఠపు యాప్యంబులు. మరియు మజ్జా, అస్థిధాతువులవరకు వ్యాపించి యుండు కుష్ఠపు కృమి హల్లాసము మందాగ్ని వీనితో గూడియుండు కుష్ఠపు త్రిదోషజకుష్ఠపు ఇవి అసాధ్యంబులు. కుష్ఠపుపగిలి నీరు కారుచుండునట్టి ఎఱ్ఱని నేత్రములుగలట్టి కుష్ఠరోగియు, హీనస్వరముగల కుష్ఠరోగియు వమన విరేచనాది పంచకర్మలకనర్హుడగు కుష్ఠరోగియు వీరలు మృతులగుదురు.

— ౨౩ అసాధ్యశ్విత్త కుష్ఠలక్షణము ౨౩ —

గుహ్యాపాణిలలోష్ఠేషు జాతమప్యచిరంతనమ్.
 వర్జనీయం విశేషేణ కిలాసం సిద్ధిమిచ్ఛతా, 46

తా. గుహ్యము అరచెయ్యి పెదవి వీనియుండుబుట్టిన శ్విత్తకుష్ఠపు తత్కాలమున జనించినచైనను విశేషముగ కీర్తిని యిచ్ఛయించు వైద్యుడు విడువవలయు. ద్విలింగం చ భవేత్కుష్ఠం విశేషేణ త్యజేద్బుద్ధిః. 47
 బహూపద్రవనంయుక్తమసాధ్యముదితం బుద్ధైః,

తా. ద్వంద్వలక్షణములతో గూడియుండు కుష్ఠపును వైద్యుడు విడువవలయు. మరియు బహూపద్రవములతో గూడియుండు కుష్ఠరోగం బసాధ్యంబని తెలియ వలయు.

—ॐ వాతాదిజన్యకుష్మంబులవివరణము ॐ—

వాతేన కుష్మం కాపాలం పిత్తేనౌదుంబరం కఫాత్. 48

మండలాఖ్యం విచర్షిం చ రుమ్మాఖ్యం వాతపిత్తజమ్,
చర్షైకకుష్మం కిటిభం సిద్ధాలసవిపాదికాః. 49

వాతశ్లేష్మోద్భవాః శ్లేష్మపిత్తాద్దదుశతారుషీ.
పుండరీకం సవిస్ఫోటం పామాచర్షదళం తథా,
సర్వైస్సాస్యతాకరణం పూర్వం త్రికంద్రుసకాకణమ్. 50

పుండరీకర్యజిహ్వే చ మహాకుష్మాని సర్వతు,

తా. వాతదోషమువలన కపాలకుష్మవును, పిత్తదోషమువలన ఔదుంబరకుష్మవును, కఫదోషమువలన మండలకుష్మవును, వాతపిత్తదోషమువలన విచర్షి ఋశ్యాఖ్యకుష్మవులును, వాతకఫదోషమువలన చర్షకుష్మవు, కిటిభకుష్మవు, సిద్ధకుష్మవు అలసకుష్మవు, విపాదికకుష్మవును, శ్లేష్మపిత్తదోషమువలన దదుకుష్మవు శతారుకుష్మవు, పుండరీకకుష్మవు, విస్ఫోటకుష్మ, పామాకుష్మవు, చర్షదళకుష్మవును, త్రిదోషమువలన కాకణకుష్మవు ఇటుల జనించు. మరియు మొదటిదగు కపాల, ఔదుంబర, మండలకుష్మములు, దదు, కాకణ, పుండరీక, ఋశ్యజిహ్వ ములను నీ ౩ - ను మహాకుష్మవులని తెలియవలయు.

—ॐ గిలాసకుష్మనిదానము ॐ—

కుష్మైక సంభవం శ్విత్రం కిలాసం చారుణం భవేత్. 51

నిర్దిష్టమపరిస్రావి త్రిధా తూద్భవసంశ్రయమ్,

తా. విరుద్ధాశనము, పాపకర్మాదికారణములు వీనివలన (శ్విత్రము అనగా) తెల్లకుష్మము, (కిలాసమనగా) యెఱ్ఱకుష్మవు ఇవి జనించు. ఇవి స్థావరహేతములుగ నుండు. మరియు త్రిదోషములచే రక్తమాంస మేదస్సుల నాశ్రయించియుండు.

—ॐ వాతాదిశ్లేదలక్షణములు ॐ—

వాతాద్రూక్షోరుణం పిత్తాత్తామం కమలపత్రవత్. 52

సదాహం రోమవిధ్వంసి కఫాచ్ఛ్వేత్తం ఘనం గురు,
సకండురం క్రమాదక్రమాంసమేదస్సు చాదిశేత్. 53

వర్ణేనై వేద్యగుభయం కృచ్ఛ్యం తచ్ఛోత్తరోత్తరమ్,

తా. ఈ శ్వేతకుష్మము వాతమువలన రూక్షముగను, యెఱ్ఱగను, పిత్తమువలన యెఱ్ఱతామరశేకులవలెను, దాహము, రోమములు వీడిపోవుట, కఫమువలన తెల్లగను, బరువుగను, దట్టముగను, దురదగలదిగను నుండు. మరియు నీక, ముఖాగ

వాతాదిదోషములు రక్తాశ్రితములైయుండిన యొక్కగును, మాంసాశ్రితములైయుండిన గౌరవర్ణముగను, మేదాశ్రితములైయుండిన తెల్లగును నుండునని తెలియవలయు.

శ్లోత్రసాధ్యసాధ్యతజ్ఞము ౭౭

అశుక్లరోమాబహుభవసంశ్లిష్టమథోనవమ్. 54

అనశ్చిదగ్ధజం సాధ్యం శ్విత్రకుష్మమతోస్యథా,

తా. శ్విత్రకుష్మములుగ వెంట్రుకలు తెలుపుబారకను, సన్నమై యొకటితో నొకటి కలియకను, నవీనముగను, కౌలుటచే తెల్లబడకను నుండినచో అట్టికుష్మము సాధ్యము. వీనికి విపరీతములుగనుండిన అసాధ్యమని తెలియవలయు.

శ్లోకుష్మమున సంసర్గజత్వము ౭౮

ప్రసంగాద్ధాత్రసంస్పర్మాన్నిశ్వాసాత్పహాభోజనాత్. 55

సహశయ్యూసనాచ్ఛాపి వస్త్రమాల్యానులేపనాత్,

కుష్మం జ్వరశ్చ శోషశ్చ నేత్రాభిష్యందవీవచ. 56

ఔపసర్గికోగాశ్చ సంక్రామన్తి నరాన్నరమ్,

తా. కుష్మపు, జ్వరము, తుయ, నేత్రరోగము, ఇవి అట్టివి గలవార్లతో సాంగత్యము నేయుట, శరీరమును స్పృశించుట, వారి నిశ్వాసములు సోకుట, ఏక పాత్రములో భుజించుట, ఒకటిగపరుండుట, పక్కాఅసనమున నేకముగ కూర్చుండుట, వారుగట్టుకొనిన వస్త్రమునుగట్టుకొనుట, వారుధరించిన పుష్పములధరించుట, వారు తాకిన గంధమలదికొనుట, ఇట్టి కారణములవలన, నొకనివలన మరియొకనికి జనించునని తెలియవలయు.

శ్లోత్రకుష్మాచికిక్ష్ణత్వము. ౭౯

శ్లేతశ్శ్విత్రాదికుష్మాని హ్యాసాధ్యాని ప్రయత్నతః. 57

తస్మాత్తేషాముపాయశ్చ నాత్రైవ లిఖితో మయా,

తా. శ్లేతశ్శ్విత్రాదికుష్మపులు, అసాధ్యములుగాన, వానికి, నివర్తకోపాయము, ఇక్కడచెప్పలేదని తెలియవలయు.

శ్లోమంజీషాదికషాయము. ౮౦

మంజీషాపిచుమందచందనఘనచ్చిన్నాగవాక్షీవృషా. 58

త్రాయస్తీ త్రివృతానటద్విరజనీభూనింబపాథావిషాః,

గాయస్తీ త్రిఫలాపటోలకటుకాకీటద్విషత్పర్పటా. 59

ఉగ్రపల్లుజబీజవత్సకయుతాః క్వాఢం విదధ్యాద్విషక్,

కంఠూమండలపుండరీకకిటిభైః పామావిచర్చిత్రణైస్సిన్ధుః. 60

శ్విత్ర కిలాసదదుభిరపి వ్యాప్తాఖిలాంగఃస్వయమ్,
కించాన్యత్కృమిభిర్విశీర్ణగలితఘ్రాణాంఘ్రిపాశిర్భవే. 61

దేసం ప్రాప్య మహాకషాయమచిరాత్ పంచేషుతుల్యో నరః,

తా. మంజిష్ఠ, వేపయానెలు, రక్తచండనము, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగ, తెల్లదింబెన, అడ్డసరము, కలుగ్రాసుగు, తెగడ, దుండిగము, పసపు, మానిపసపు, నేలవేము, వివబొద్ది, అతివస, చండ్ర, త్రిఫలములు, చేదుపొట్ట, కటుకరోహిణి, వాయువిడంగములు, పర్పాటకము, వస, భావంచివిత్తులు, కొడిశపాలపట్ట, వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన, దురద, మండలకుష్ఠము, పుండరీకము, కిటిభకుష్ఠము, పామాకుఘ్నపు, విచర్చికాకుష్ఠము, ప్రణము, సిద్ధకుష్ఠము, శ్విత్రీకుష్ఠము, కిలాసము, దద్రుపు, వీనిచే, వ్యాప్తములగు శరీరముగలట్టియు, కృములచే వ్యాప్తములయి నాసి కము, పాదములు, హస్తములు, ఇవి తెగిపోయినట్టియు నరుడు. ఈ కషాయమును బుచ్చుకొనిన, సకలరోగములు నశించి, మన్మథతుల్యుడుగ నుండు.

◀ ౭౭ లఘుమంజిష్ఠాదికషాయము ౭౮ ▶

మంజిష్ఠా కుటజా మృతా ఘనవచా శుంఠీ హరిద్రాద్వయమ్. 62

క్షుద్రారిష్టపటోలకుష్ఠకటుకాభార్జివిడంగాన్నితాః,
మూర్వాదారుకలింగభృంగ మగధా త్రాయన్తి పాతావరీ. 63

గాయత్రీ త్రిఫలాకిరాతకమహానింబౌసనారగ్వధాః,
శ్యామావల్లజచందనై ర్వరుణకం పూతీకశాఖోటకే. 64

వాసాపర్పటసారిబౌప్రతివిషానంతావిశాలాజలమ్,
మంజిష్ఠాదిమిమంకషాయవిధినా నిత్యం పుమాన్యః పిబేత్. 65

త్వగ్దోషానచిరేణ యాన్తి విలయం కుష్మాని చాష్టాదశ,

తా. మంజిష్ఠ, కొడిశపట్ట, తిప్పతీగ, తుంగముస్తలు, వస, కొంతి, పసపు, మానిపసపు, వాకుడు, వేప, చేదుపొట్ట, చంగలికోష్ఠ, కటుకరోహిణి, భారంగి, వాయువిడంగములు, చాగ, దేవదారు, చేదుపుచ్చు, గుంటగలగర, పిప్పళ్లు, కలుక్రాసుగు వివబొద్ది, చల్లపిల్లిగడ్డలు, చండ్ర, త్రిఫలములు, నేలవేము, మహానింబ, (తురక వేప) వేగిస, రేల, నల్ల తెగడ, భావంచివిత్తులు, రక్తచండనము, వులమిడి, కంపుకొనుగ, శాఖోటకము, (పేకు) అడ్డసరము, పర్పాటకము, సుగంధిపాల, అతివస, దూలగొండి, పాపర, కురువేరు వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన త్వగ్దోషము; అష్టాదశ కుష్ఠపులు ఇవి నివర్తించు.

శుంఠ్యాదికసాయము ౭౭

శుంఠీనింబకిరాతతి క్షకకణాపాఠా హరిద్రాద్వయమ్. 66

త్రాయంతీ త్రిఫలమ్పుతాబ్దకటుకా వానావచా వాకుచీ,
మంజిషాతివిషాదురాలభమహానింబాగ్నిషడ్క్రంభికా. 67

వ్యాధిక్షూగజచిర్బటాసకుటజాభార్జీసముస్తాయవాః,
మూర్వాచైవ పటోలపత్ర సహితా రక్తం తథా చందనమ్. 68

శ్యామాపర్బటసారిబాకృమిహారా గాయత్రికాసంయుతా,
గోమూత్రేణ మహాకషాయమరుణోద్భూతే పిబేద్యః ఘృమాణ్. 69
తస్యాష్టాదశ యాన్తి నాశమచిరాత్కుష్మాని దుష్టాన్యపి,

తా. శొంఠి, వేప, నేలవేము, పిప్పళ్లు, విషబొడ్డి, పసపు, మానిపసపు, కలు గ్రానుగ, త్రిఫలములు, తిప్పతీగె, తుంగముస్తలు, కటుకరోహిణి, అడ్డసరము, వస, బావంచి విత్తులు, మంజిష, ఆతివస, దూలగొండి, పెద్దవేము, చిత్రీమూలము, నల్ల ఆతివస, చేల, గజచిర్బట (పాపరబుడమ) కొడిశపాల, భారంగి, భద్రముస్తలు, యవలు, చాగ, చేదుపొట్లఆకు, రక్తచందనము, నల్లతెగడ, పర్బటకము, సుగంధ పాల, వాయువిడంగములు, చంద్ర, వీనిని సమాంశములుగ, గోమూత్రమునందు వైచి, కషాయముకొచి, ప్రాతఃకాలమునందు పుచ్చుకొనిన, దుష్టములగు, అష్టాదశ కుష్టువులు నివర్తించు.

కఫపిత్తకుష్టువులకు త్రిఫలాదికసాయము ౭౮

త్రిఫలా నింబపటోలం మంజిషా రోహిణీ వచా రజసి,
ఏవకషాయోభ్యస్తో నిహన్తి కఫపిత్తజం కుష్టుమ్, 70

తా. త్రిఫలములు, వేప, చేదుపొట్ల, మంజిష, కటుకరోహిణి, వస, పసపు, వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన కఫపిత్త కుష్టువు నివర్తించు.

ఖాదిరాష్ట్రకకషాయము ౭౯

ఖాదిర త్రిఫలానింబపటోలారిష్టవాసకైః.
అష్టకోయం జయేత్కుష్మాణ్ కంఠూవిస్ఫోటకాదికాణ్, 71

తా. చంద్ర, కరక, తాడి, ఉశిరికెలు, వేప, చేదుపొట్ల, తిప్పతీగె, అడ్డ సరము, వీనిని ఎనిమిదిటిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన కుష్టువులు, కంఠూ, విస్ఫో టకము మొదలగునవి నివర్తించు.

గుడూచ్ఛ్యాదికసాయము ౮౦

గుడూచీ త్రిఫలా దార్ద్రీక్వాథశోష్ణో సమాంశతః. 72

త్వద్గోషవ్రణశోఫఘ్నుః పీతో మానం సగుగ్గులుః,

తా. తిప్పతీగ, త్రిఫలములు, మానిపసపు, పీనిని సమాంశముగ కషాయము బెట్టి, అందు గుగ్గులచూర్ణమును కలిపి, యొకమాసము పుచ్చుకొనిన, త్వద్గోషము, వ్రణశోఫ, ఇవి నివర్తించు.

◀ కపాలకుష్ఠమునకు సోమేశ్వరరసము ౧ ▶

శుద్ధసూతం మృతం చాభ్రం గంధకం మర్దయేత్సమమ్. 73

దినం నిర్దుండికా ద్రావై ర్మూషాస్థం భూధరే పచేత్,
ఉద్భృత్య వాకుచీతైలే వాకుచ్యావాకషాయకే. 74

భావితం శోయేద్ధరే నిష్కమాత్రం తు భక్షయేత్,
వాకుచీం కాకమాచిం చ త్రిఫలాం చూర్ణయేత్సమమ్. 75

మధ్యాజ్యే కర్షమాత్రే చ లేహయేదనుపానతః,
కపాలం విషమం కుష్ఠం హన్తి సోమేశ్వరో రసః. 76

తా. శుద్ధిచేసినరసము, అభ్రకభస్మము, శుద్ధగంధకము, పీటిని సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి, వాలివియాకురసముతో నొకదినము మర్దించి, మూసయందునిచి, దానిముఖమును మూసి, భూధరపుటమిడి, సాంగశీతలమునదీసి, భావించి విత్తులతైలమునగాని వానికషాయమునగాని ఒకదినము భావనజేసి యొండలో నునిచి, నిష్కప్రమాణమాషధమును భావించివిత్తులు, కాచియాకు, త్రిఫలములు, పీనిని సమముగచూర్ణించి, కర్షప్రమాణచూర్ణములో, తేనె, నెయ్యికలిపి, యీ అనుపానముతో పుచ్చుకొనిన, కపాలకుష్ఠపు, విషమకుష్ఠపు ఇవి నివర్తించు. ఇది సోమేశ్వరరసమున బడును.

◀ బౌదుంబరకుష్ఠపునకు కనకసంకోచరసము ౧ ▶

మృతతామ్రాభ్రకే తుల్యం ద్వయోస్సూతం చతుర్ధణమ్,
యామైకం మర్దయేత్ఫల్వేచాప్టసిప్టం చ గోళకం. 77

త్రిభిస్తుల్యం శుద్ధగంధం లోహపాత్రాంతరే క్షిపేత్,
తస్య ధ్యే గోళకం క్షిప్త్వా యావజ్జీర్ణం తు గంధకమ్. 78

తావన్త్యద్వక్ష్మినా పక్త్వా సముద్భృత్య విచూర్ణయేత్,
గుగ్గులుం నింబపంచాగం త్రిఫలాం చామృతం విషమ్. 79

పటోలం ఖాదిరం సారం వ్యాధిఘాతం క్షిపన్ సమమ్,
తచ్ఛూర్ణం మధునా లేహ్యం నిష్కమాదుంబరాపహమ్. 80

తా. తామ్రభస్మము ౧ భాగము అభ్రకభస్మము ౧ భాగము రసభస్మము ౧

భాగములు వీనిని ఖల్వమునందువైచి విష్ణుక్రంత డావరడంగి సర్వాక్షి చిట్టి అవినె నీలి మండూక బ్రహ్మి మోడుగ వీనిరసముతో ప్రత్యేక మొక్కొకరూము మర్దించి ముద్దజేసి గం భాగములు శుద్ధగంధమును ఇనుపగిన్నెలోవైచి దానిపైన ముద్దనునిచి మరల దానిపై గంధకమునువైచి గంధకము జీర్ణముగపర్యంతము మృద్వగ్నితోవండి సాంగశీతలమున దీని ఖల్వమునచూర్ణించి శుద్ధిచేసిన మహిసాక్షి గుగ్గిలము * వేపపం. చాగములు త్రిఫలములు శుద్ధిచేసిననాభి అతివస చేదుబొట్ట చండ్రతీగరేల వీని సమాంశములుగ చూర్ణించి ఆండుకలిపి నిష్కమాత్రము తేనెతో ప్రాతస్నాయం కాలములయందు ౧౮ మాసములు పుచ్చుకొనిన బొందుబర కుష్ఠము మానును.

— ౧౭ మండలకుష్ఠమునకు కామధేనురసము ౧౬ —

శుద్ధసూతాద్విధా గంధం లోహపాత్రే క్షణం పచేత్,
 శీతలం చూర్ణయేత్తల్పే బద్ధ్వా వస్త్రే చతుర్గుణే. 81

శోషయేత్పాచయేత్పశ్చాద్దశాంశం వత్సనాభకమ్,
 క్షిప్త్వా సర్వం త్ర్యహం భావ్యం తైలై ర్వాకుచిజై ర్భవేత్. 82

కామధేనురసో నామ్నా మాసేవై. మండలాపహమ్,
 గుగ్గులు త్రిఫలాగంధం సమమేరండతై లకమ్. 83

ద్వినిష్కమునుపానం స్యాన్నిష్కం మండలకుష్ఠనుత్,

తా. శుద్ధిచేసినరసము ౧ భాగము శుద్ధగంధకము ౨ భాగములు ఈ రెంటిని ఖల్వములో మర్దించి ఇనుపగిన్నెలో నునిచి క్షణకాలము పచనచేసి చల్లార్చి ఖల్వము నందునిచి చూర్ణించి నాలుగు మడతల గుడ్డయందునిచి మూట గట్టి చీలమన్ను ఇచ్చి యొండించి పాచికలో పాకముజేసి పిదప వైజిప్పిన బొప్పమునకు పది యవభాగము శుద్ధిచేసిన నాభికలిపి భానంచివిత్తుల తైలముతో మూడుదినములు భావనచేసి యొకనిష్క మెత్తును, శుద్ధిచేసిన మహిసాక్షి గుగ్గిలము, త్రిఫలములు, గంధకము ఆముదము వీనిని సమముగచేర్చి అది రెండు నిష్కముల అనుపానముతో పుచ్చుకొనిన ఒక నెలలో మండలకుష్ఠము మానును, ఇది కామధేను రసమునబడును.

— ౧౮ ఋష్యజిహ్వకకుమునకు కైలేం ద్రరసము ౧౬ —

శుద్ధసూతం సమం గంధం కాంతభస్మ విషం తథా. 84

వాకుచీ త్రిఫలా చూర్ణం నింబవహ్నిగుడూచిజైః,

దినభృంగీ ద్రక్షై ర్భృం వాకుచ్యాశ్చ కమాయకైః. 85

భక్షయేత్లోహపాత్రస్థం కర్పూరం జిహ్వికా ప్రణుత్,

* వేరు, పట్టు, ఆకు, పూవు, డండు.

గుంజాభల్లాతతైలాభ్యాం నిష్కం వాకుచి చూర్ణకం. 86

లేపయేదను సర్వాంగం సర్వకుషవినాశనః,
 శై లేంద్రరసనామాయం శై లేన్ద్రీతనయోదితః. 87

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధిజేసినగంధకము, కాంతభస్మము, శుద్ధిజేసిననాభి, భావంచీవిత్తుల చూర్ణము, త్రిఫలచూర్ణము, వీచిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి, చిత్తమూలము, జేప, తిప్పతీగ, గుంటగలగర, వీచిరసము, భావంచీ విత్తులకసాయము, వీచిలో ప్రత్యేకము. నొక్కొక దినము మర్దించి, ఇనుపపాత్రయందునిచి, అర్ధకర్ణమును నేవించి మరియు, గురిగింజవిత్తులు, జీడివిత్తులు, వీచితైలములో నిష్కమాత్రము, భావంచీ విత్తుల చూర్ణమునుగలిపి శరీరమునకు లేపనముజేసిన ఋష్యజిహ్వక కుష్ఠము, సర్వకుష్ఠములు నివర్తించు. ఇది పార్వతీదేవి వచించిన శైలేంద్రరసము.

— ౧౭ పుండరీకకుష్ఠపునకు సర్వాంగసుందరరసము ౧౭ —

విష్ణుక్రాంతా దేవదాళీ సర్పాక్షీ మునితండులీ,
 నీలి బ్రాహ్మీ పలాశానాయథాలాభం ద్రవం హరేత్. 88

ద్విత్రాణామేవ నిర్యాసైస్సుతకం మృద్యేద్దినమ్,
 సూతకాద్ద్విగుణం గంధమేకీకృత్య ఊణం పచేత్. 89

లోహపాత్రే ధృతం యావత్తథా శుల్బాబ్రకామృతం,
 కర్పూరంచైవ పాదాంశం పృథక్సూతస్యని ష్టీపేత్. 90

పుండరీకా హరేన్నిష్కమునుపానవిశేషతః,
 సర్వాంగసుందరో నామరసశ్శంభువినిర్మితః. 91

తా. శుద్ధిజేసినరసము ౧ భాగము, శుద్ధగంధకము ౨ భాగములు, వీచిని ఖల్వము నందునిచి, విష్ణుక్రాంత, డావరడంగి, సర్పాక్షి, చిత్తి, అవిసె, నీలి, మండుకబ్రహ్మి మోదుగ, వీచిలో సంభవించినవన్నియు గాని రెండుమూడుగాని గ్రహించి, రసముదీసి, ఆరసములచేగాని దానికషాయముచేగాని ప్రత్యేకము, నొక్కొక దినము మర్దించి, ముద్దజేసి, ఇనుపపాత్రలోనునిచి ఊణకొలము పక్వంబొనర్చి, ఖల్వమునందునిచి అందు తామ్రభస్మము, అభ్రకభస్మము, శుద్ధిచేసిననాభి హోతికకూర్పరము, వీచిని ప్రత్యేకము, రసమునకు నాలవభాగముగలిపి, నూరి నిష్కమాత్రము మాత్రలుజేసి (బాడి సెపాకురసముతో, ఒకటిన్నర సంవత్సరము) పుచ్చుకొనిన పుండరీకకుష్ఠము మానును. ఇది శంభునిర్మితమైన సర్వాంగసుందరరసము.

— ౧౮ సిద్ధకుష్ఠమునకు భేతాళలేహ్యము (లేక) రసము ౧౮ —

అబ్రకం మృతలోహం చ శుద్ధసూతం శిలాజతు,

తాప్యం చాంకోలబీజాని త్రిఫలా ముసలీనమమ్. 92

సవ్యోపం చూర్ణితం లేహ్యం మధునా నిమ్మమాత్రకం,
మాసైకం నాశయేత్సిద్ధ భేతాళోయం మహారసః. 93

తా. అభ్రోకభస్మము, లోహభస్మము, శుద్ధరసము, శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు, స్వర్ణ
మాక్షికభస్మము, ఊడుగవిత్తులు, త్రిఫలములు, సేలతాడిగడ్డ, వీనిని సమభాగము
లుగ చూర్ణించి, అందు త్రికటుకచూర్ణమునుగలిపి, నిమ్మప్రమాణము, లేనె యను
పానముతో నొకమాసము నేవించిన సిద్ధభక్తము నివర్తించు. ఇది భేతాళరసమని
గూడ జెప్పబడు.

— ౧౧ కాకణకుష్ఠమునకు నూర్యక్రాంతరసము ౧౧ —

పలత్రయం మృతాత్మాత్మాత్మాత్మస్వైకం బలేర్ద్వయమ్,
త్రికటుత్రిఫలాచూర్ణం ప్రత్యేకం స్యాత్పలం పలమ్. 94

నిర్గుండా చార్ద్రకద్రావైర్వహ్నిద్రావైర్విమర్దయేత్,
దిన్దైకం తం నిరుధ్యాథ తుషాగ్నా చ పచేద్దినమ్. 95

సముద్భృత్య విచూర్ణ్యాథ వాకుచీతైలయోగతః,
త్రిదినం భావయేత్తత్తు నిమ్మమాత్రం చ భక్షయేత్. 96

కుష్ఠం చ కాకణం హన్తి సర్వకుష్ఠం నిహస్త్యలమ్,
నూర్యక్రాంతరసో నామ్నా నూర్యదేవేన నిర్మితః. 97

తా. తామ్రభస్మము ౩ పలములు, శుద్ధిచేసినరసము ౧ పలము, శుద్ధగంధ
కము ౨ పలములు, త్రికటుకచూర్ణము ౧ పలము, త్రిఫలముచూర్ణము ౧ పలము,
వీనిని ఖల్వమున వైచి, వాచిలి, ఆల్లము, చిత్రమాలము, వీనిరసములతో ప్రత్యేక
మొక్కొకదినము మర్దించి, ఇనపపాత్రలో నుంచి, పైనమూసి, తుషాగ్నిచే నొక
దినము పక్వముజేసి, సాంగశీతలమునదీసి, మరల, ఖల్వమునందునిచి, భావించివిత్తుల
తైలముతో, ౩ దినముల భావనజేసి, నిమ్మప్రమాణము చొప్పున, ౧౦ మాసములు)
పుచ్చుకొనిన, కాకణకుష్ఠము, సర్వకుష్ఠములు నివర్తించు. ఇది నూర్యదేవునిచే నిర్మిం
పబడిన నూర్యక్రాంతరసమనబడును.

— ౧౨ గజచర్మకుష్ఠమునకు లంకేశ్వరరసము ౧౨ —

పలైకం శుద్ధసూతం చ కర్షకం శుద్ధగంధకమ్,
గంధతుల్యం మృతం తామ్రం సూతాంశం మర్దయేద్విషం. 98

సర్వతుల్యం పునర్గంధం దత్వా కించిద్విమర్దయేత్,
ఘృతాభ్యక్తే లోహపాత్రే పచేద్భావద్దురితం భవేత్. 99

రంభాపత్ర పుటిచాథ పాతయేత్పర్వటీం యథా,
 మాసైకం చూర్ణితం ఖాదేద్దజచక్ర నియచ్ఛతి. 100
 నిష్పైకం వాకుచీక్షౌద్రైర్దేహ్యాలంకేశ్వరో రసః,

తా. శుద్ధరసము ౧ పలము, శుద్ధగంధకము ౧ కర్షము, తామ్రభస్మము ౧ కర్షము, శుద్ధజేసిననాభి ౧ పతము, వీనిని ఖల్వములోవైచి మర్దించి, దీనికొసముము, తిరిగి గంధకమును జేర్చి మర్దించి, నెయ్యిబూసిన ఇనపపాత్రమునందునునిచి, కరిగించి దించి, అరటియాకులో పోసి బిళ్లలుజేసివునిచి దానిని చూర్ణముచేసి, నిష్కమాత్రము నేవించి, తోడనె, భావంచి విత్తులచూర్ణము, తేనెతో కలిపి పుచ్చుకొనిన, నొకనెలలో గజచర్మకుష్మము నివర్తించు. ఇది లంకేశ్వరరసము.

శ్రీకీటిభక్తపంచమునకు - వజ్రపాణిరసము ౧౦౦

శుద్ధసూతం మృతం చాభ్రం మృతం తామ్రం విషం సమమ్. 101

మర్దయేద్వాకుచీతైలే యామైకం కృతగోళకమ్,
 ద్విగుణే పాచయేద్దంధే సతైలే లోహపాత్రకే. 102

గంధతైలే విజీర్ణే తు తద్దోళాంశం మృతాయనమ్,
 పంచాంగనింబసంయుక్తం మధునా గోళకీకృతమ్. 103

నిష్పైకం కీటిభం హన్తి వజ్రపాణిర్హారసః,
 నిశాంకణానాగరం చ వేల్లంచిత్రకతాప్యకే. 104

క్రమోత్తరగుణం పిష్ట్యా గోమూత్రేణ పిబేదను,

తా. రసభస్మము, అభ్రకభస్మము, తామ్రభస్మము. శుద్ధజేసిననాభి, వీనిని సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి భావంచివిత్తులతైలముతో నొకయామము నూరి గుళికజేసి ఇనపపాత్రములోనునిచి దానికి రెండింతలు శుద్ధగంధకము, నూనె వీనిని గలిపి గంధకము నూనె జీర్ణమగువరకునండి ముద్దజేసి దానికి సుము అయోభస్మము వేపపంచాంగముల చూర్ణముగలిపి తేనెతో నూరి నిష్కప్రమాణము వటుకములు జేసి అందొకమాత్రముపుచ్చుకొని వెనుక పసుపు ౧ భాగము, పిప్పళ్లు ౨ భాగములు, శొణి ౩ భాగములు, వాయువిడంగములు ౪ భాగములు. చిత్రమాలము ౫ భాగములు, శుద్ధిచేసిన హేమమాక్షికము ౬ భాగములు, వీనిని గోమూత్రముతో నూరి తాగిన కీటిభక్తపంచము నివర్తించు.

శ్రీవైపాదికకుష్మమునకు మహాకాళరసము. ౧౦౦

శుద్ధసూతం మృతం తామ్రం కుష్మం గంధకటంకణే. 105

సిప్పలీ చ సమం మర్ద్యం మాతులుంగద్రవైర్దినమ్,

వైద్యచింతామణి II—38

- త్రిఫలాం సర్వతుల్యాంశామేకీకృత్య చ నిక్షిపేత్. 106
- మృద్భాండేనిష్కమేకంచ లిహేద్వాకుచికారసైకి,
కుష్ఠం వై పాదికం హన్తి మహాకాళరసోహ్యాయమ్. 107
- ద్విగుంజం భక్షయేన్నిత్యం తథా విజయపర్వటీమ్,
మాలార్జునం పటుం వహ్నిశాలలీభృంగముండికాః. 108
- కురంటంనిబపంచాగం నిర్గుండీంవాకుచీం సమం,
మధ్వాజ్యైర్లేహయేత్కర్షమనుస్యాత్సర్వకుష్ఠనుత్. 109

తా. శుద్ధరసము, తామ్రభస్మము, చంగల్యకొఱ్ఱు, శుద్ధగంధకము, వెలి గారము, పిప్పళ్లు, వీనిని సమభాగములు జేర్చి ఖల్వమునందునిచి మాడిఫలరసముచే నొకదినమునూరి దీనికీసమును త్రిఫలచూఱమును గలిపినూరి మట్టికుండలో నునిచినిష్కమాత్రము భానంచివిత్తులరసముతో నేవించినవైపాదికకృష్ణము నివర్తించు. మరియు మాలార్జునము (కొచు) ప్రైంధవలవణము, చిత్రమూలము, బూరుగ, గుంటగలగర, బోడతరము, గోరింట, వేపపంచాంగములు, వావిలి బాపంచివిత్తులు వీనిని సమముగ కర్షమాత్రముగ్రహించి, తేనె నెయ్యి వీనితోనూరి రెండు గురిగింజలయెత్తు విజయపర్వటీరసమును గలిపి ౧౮ నెలలు పుచ్చుకొనిన సర్వకుష్ఠ పులు మానును.

- ౧౧౦ విచర్చికాకుష్ఠమునకు - కుష్ఠనికృంతనరసము ౧౧౦ -

- శుద్ధసూతం విషం గంధం తుల్యం తాప్యం శిలాజతు,
శుల్బం తీక్ష్ణం మృతం లోహం సర్వం మర్ద్యం దినత్రయమ్. 110
- కాకమాచీదేవదాళ్యోకటిల్లస్యద్రవైర్ద్రవఘమ్,
మూషాయాం భూధరే పాచ్యం త్రిదినం తు తుషాగ్నినా. 111
- నిష్కార్ధం లేహయేత్క్షైద్రైరసం కుష్ఠని కృంతనమ్,
భల్లతవాకుచీపథ్యావిడంగంలాంగలీతీలాః. 112
- జీరకం బదరీమూలం తుల్యం తుల్యం గుడం సమమ్,
భక్షయేదనుపానేన హన్తి కుష్ఠం విచర్చికామ్. 113

తా. శుద్ధిచేసినరము, శుద్ధిచేసిననాభి, శుద్ధగంధకము, శుద్ధిచేసిన స్వర్ణమాక్షి కము, శుద్ధిచేసినశిలాజిత్తు. తామ్రభస్మము, ఉత్కుభస్మము, లోహభస్మము వీనిని సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి, కొచివేళ్లు, డావరడంగి, కాకరాకు వీనిరసములచే ప్రత్యేకము 3 దినములు మర్దించి ముద్దలుచేసి మూసయందునిచి ముఖమును బంధించి ౧ దినము భూధరపుటమున 3 దినములు తుషాగ్నిలో పక్వముచేసి ౪ నిష్కమా

ఇదం కాలానలం తైలం వాతం కుష్టం నియచ్ఛతి,

తా. రసము, గంధకము, నాభి, తాళకము, వీనిని కలితోనూరి తైలని వస్తువు మునకు బట్టించి వర్తిగాజ్జి అవర్తినినూనెలోతడిసి నాననిచ్చి గరిటెలో బెట్టి ముట్టించి తలక్రిందుగా నొకకుండలో బట్టి అందు స్రవించుతైలమును శరీరమునకు లేపనము చేసిన వాతముకుష్టము నివర్తించు. (ఈతైలమును తమలపాకులోరాచి పుచ్చుకొనిన అశీతివాతములు నివర్తించు)

◀ కపాలకుష్టమునకు వేల్దిలేపము ౨ ▶

వేల్దివ్యోషవరాబ్దాగ్నివిహోగ్రాగుడతుల్యకాః. 259

లేపాత్కుష్టాదికాణ్ఘ్నున్తి త్రివారం సకపాలికాణ్,

తా. వాయువిడంగములు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, కరక, తాడి ఉళిరి కెలు, తుంగముస్తలు, చిత్రమూలము, నాభి, వస, వీనిని సమభాగములుగనూరి దీనికి సమము బెల్లముచేర్చి మూడుమార్లు లేపనముచేసిన కపాలకుష్టము నివర్తించు.

◀ మండలకుష్టమునకు చిత్రకాదిలేపము ౩ ▶

మండలాని చ ఘృష్ట్యాథ చిత్రకేన ప్రలేపయేత్. 260

అథవాతారిబీజైర్వా లేపో మండలకుష్టనుత్,

కా. మండలమును బాగుగ పొట్టురాలునటుల గీచి చిత్రమూలమును నూరి లేపనము చేసినను లేక అముదపువిత్తులను నూరి లేపనముచేసినను మండలకుష్టము నివర్తించు.

◀ పుండరీకకుష్టమునకు భృంగరాజాదిలేపము ౪ ▶

భృంగరాజహారీతక్యోర్మూలమంతఃపుశే దహేత్. 261

ఆరనాళేన తల్లేపాచ్ఛ్వేతకుష్టవినాశనమ్,

తా. గుంటగలగరవేరు కరకవేరు వీనిని మూకుడుయందునిచి పొగపోకుండ కాల్చి కాంఠికముతో లేపనముచేసిన క్షేతకుష్టము నివర్తించు.

◀ సిద్ధకుష్టమునకు - లాక్షాదిలేపములు ౫ ▶

లాక్షాశ్రీవేష్టకం కుష్టం హరిద్రాగౌరసరపాః. 262

వ్యోషం మూలకబీజాని ప్రపున్నాటఫలాని చ,

ఏతాన్యత్ర ప్రసిష్టాని కుష్ఠేమాద్వర్తనం పరమ్. 263

సిద్ధనాం కిటిభానాం చ దద్రూణాం చ చిశేషతః,

తా. లక్క, దేవదారు, బంకతోచేసిన ఘోషవ్రవ్యము, చెంగల్యోక్ష్మ, పసపు,

తెల్లవారులు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, ముల్లంగివిత్తులు, తగిరిశెవిత్తులు వీనిని సవ
భాగములుగ చూర్ణించి లేపనముచేసిన సిద్ధుకీటిభము, దద్రు ఇవి నివర్తించు.

పారదం టంకణం గంధం మూలకార్ద్రకయోర్ద్రివైః. 264

దినం మర్ద్యం చ తల్లేపాత్సిస్థ హన్తి మహాద్భుతమ్,

తా. రసము వెలి గారము గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి
ముల్లంగి అల్లము వీనిరసములతో ౧ దినమునూరి లేపనముచేసిన మహాద్భుతముగ
సిద్ధుకుష్ఠము నివర్తించు.

తాశకాద్ద్విగుణం గంధం వాకుచీగోజలార్ద్రితమ్. 265

సిద్ధ ప్రలేపనాదాశు హన్తి మాసప్రయోగతః,

తా. తాశకము ౧ భాగము, గంధకము ౨ భాగములు, చేర్చి నూరి బావంచి
విత్తులు కషాయము గోమూత్రము వీనితోనూరి ౧ మాసము లేపనముచేసిన సిద్ధుకుష్ఠము
నివర్తించు.

◀◀ గజచర్మకుష్ఠమునకు లేపము ౧◀◀

గుంజాచిత్రకశంఖభస్మరజినీదూర్వాభయాలాంగలీ. 266

స్నుక్సింధూత్థకుమారికాజలధరార్కక్షీరధూమేశజైః,

వాకుచ్యేడగజావిడంగమరిచక్షోద్ద్రాస్సమానై ర్యుతైః. 267

కార్యం వై గజచర్మనామ్ని తరసా కంఠాఘ్నముద్వర్తనమ్,

తా. గురుగింజలు, చిత్రమూలము, శంఖభస్మము, పసుపు, గరిగె, కరక్కాయ,
నీటిపిప్పలి, జెనుడు, వైంధవలహము, కలుబంద, తుంగముస్త్రు, జిల్లేడుపాలు, కరు
ధూపము, పొదరసము, బావంచివిత్తులు, తగిరిశవిత్తులు, వాయువిడంగములు, మిరి
యాలు, వీనిని సమభాగములుగ తేనెతోనూరి లేపనముచేసిన గజచర్మకుష్ఠము (దద్రు
కండు) ఇవి నివర్తించు.

◀◀ కిటిభకుష్ఠమునకు పిప్పల్యాదిలేపము ౧◀◀

పిప్పలీపూతికాయస్థాకుమగోపి త్తచిత్రకైః. 268

లేపం సమ్యక్ప్రశంసంతి కిటిభఘ్నం చికిత్సకాః,

తా. పిప్పళ్లు, కానుగ, తులసి, శోఘ, గోపి త్రము, చిత్రమూలము వీనిని
సమముగనూరి లేపనముచేసిన కిటిభకుష్ఠము మానును.

అన్యచ్చ—

గోమూత్రవారిసంపిష్టాశ్శిలాకానీనతుత్థకైః.

లేపః కిటిభవీనర్పకుష్ఠనాశాయ పూజితః,

269

తా. మణిశిల, కాసీసము, మైలతుత్తము, వీనిని గోమూత్రములోనూరి లేపనము చేసిన కిటిభక్తుష్ణము, విసర్పకుష్ణము, ఇవి నివర్తించు.

—ॐ దద్రుమండలకుష్ణమునకు మూలకబీజాదిలేపము. ॐ—

బీజాని వామూలక సర పానాం లాక్షౌరజస్యో ప్రపునాటబీజమ్ 270
 శ్రీవేష్టకవ్యోషవిడంగతుల్యం పిష్ట్యాజమూత్రోణ విలేపనం స్యాత్,
 దద్రూణి సిద్ధాన్ కిటిభాని పామాం కపాలకుష్ణం విషమంచ హన్యాత్.

తా. ముల్లంగివిత్తులు, తెల్లఅవాలు, లక్క, పసపు, మానిపసపు, తగిరికె విత్తులు, గరళజీవదారు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, వాయువిడంగములు వీనినన్నియు సమముగ మేకపంచితముతోనూరి లేపనముజేసిన దద్రు, సిద్ధు, కిటిభక్తుష్ణము, పామ, విషమముగు కపాలకుష్ణము నివర్తించు.

—ॐ కర్కషకుష్ణమునకు రాజకాదిలేపము ॐ—

రాజకాగుడయుక్తేన సైంధవేన ప్రలేపితమ్,
 విజలం చర్మణా బద్ధం నాశం చర్మదళం వ్రజేత్. 272

తా. అవాలు, బెల్లము, సైంధవలవణము, వీనిని చూర్ణముచేసి తడిలేకుండ లేపముజేసిన చర్మదళకుష్ణము నివర్తించు.

—ॐ దద్రుకుష్ణమునకు దరదాదిలేపము ॐ—

దరదగంధక పారదపిప్పలీ విషవిడంగనిశాస్నిమరీచకమ్,
 అభయశుంఠిఘనాబ్దక వాకుచీ కటున్మపద్మమషేడగజాన్వితమ్. 273
 సమమిదం ఖలు నింబరసైర్యుతం హరతి దద్రుజకండువిసర్పకాన్,
 హరతి లూతభగందరమండలం తనువిలిప్తమహోక్షణతోస్పణామ్.

తా. ఇంగిలీకము, గంధకము, రసము, పిప్పలి, నాభి, వాయువిడంగములు, పసపు, చిత్రమూలము, మిరియాలు, కరక, శొంఠి, తుంగముస్తలు, భోవంచవిత్తులు, కటుకరోహిణి, కేల, తగిరికెవిత్తులు, వీనినన్నియు సమములుగ వేపరసముతో మర్దించి లేపనముచేసిన దద్రు, కండు, విసర్పము, లూతప్రణము, భగందరము, మండలము, ఇవి నివర్తించు.

—ॐ పామాకుష్ణమునకు లేపము ॐ—

వాకుచీతైలలేపోవతైలైర్వా రాజవృక్షజైః,
 పుత్రజీవోత్థతైలైర్వా లేపః పామాం వినాశయేత్. 275

తా. బావంచవిత్తులతైలమునుగాని, కేలతైలమునుగాని, పుత్రజీవితైలమునుగాని, లేపనముచేసిన పామాకుష్ణము నివర్తించు.

— ౧౭ కచ్చాకుష్ఠమునకు సిందూరాదిలేపము ౧౭ —

సిందూరజీరద్వయరాత్రి యుగ్గమనశ్శిలావల్లిజగంధకానామ్,
రసాన్వితానాం ఘృతయోజితానాం పామా వ్రజేద్ధూరతరంత్రి లేపాత్ .

తా. సిందూరము, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, పసుపు, మానిపసుపు, మణిశిల, మిరియాలు, గంధకము, రసము పీనిని సమములుగ నెయ్యితోనూరి లేపనముచేసిన కచ్చాకుష్ఠము నివర్తించును.

— ౧౮ శతారుకుష్ఠమునకు సింహాస్యదళ లేపము ౧౭ —

కోమళసింహాస్యదళం సనిశం సురభీజలేన సంపిష్టమ్,
దివసత్రయేణ నియతం శమయతి కచ్చాం విలేపనతః. 277

తా. అడ్డరసపుచిగురు, పసుపు పీనిని గోమూత్రముతోనూరి లేపనముచేసిన శతారుకుష్ఠము 3 దినములకు నివర్తించు.

— ౧౯ విచ్చరికాకుష్ఠమునకు అవల్లుజాదిలేపము ౧౭ —

అవల్లుజం కాసమర్దం చ క్రమర్దం నిశాయుతమ్,
మాణిబంధంచ తుల్యాంశం ముస్తకాంజిక పేషితిమ్. 278
కంఠూం కచ్చాం జయత్యుగ్రాం సిద్ధ ఏష ప్రయోగరాట్,

తా. భావంచిత్రులు, కసింద, తగిరి శైవిత్రులు, పసుపు, సైంధవలహము, పీనిని సమభాగములుగ కాంజికముతోనూరి లేపనముజేసిన కంఠూ, కచ్చా, ఇవి కీఘ్రిముగ నివర్తించు. (ఇవి సిద్ధయోగము.)

— ౨౦ శ్విత్త్రకుష్ఠమునకు త్రిఫలాదిలేపనము ౧౭ —

త్రిఫలా నీలిని పత్రం లోహచూర్ణం రసాంజనమ్. 279
శ్వేతగుంజా దన్తిదన్తభస్మ తుత్థం చ మార్కవమ్,
మేషీదుగ్ధేన సంపిష్ట స్థాపయేల్లోహభాజనే. 280
దినమేకం తతో లింపెన్తు హుశ్శ్చిత్త్రేష్వనుక్రమాత్,
శ్విత్త్రాణ్యనేన లేపేన నిజవర్ణం త్యజన్తి వై. 281

తా. త్రిఫలములు, నీలితకు, లోహచూర్ణము, రసాంజనము, తెల్లగురిగింజలు, ఏనుగదంతభస్మము, మైలతుత్తమా, గుంటగలగర పీనిని మేకపాలుతోనూరి లోహపాత్రయందుంచుకొని శరీరమునకులే పనముచేసిన శ్విత్త్రకుష్ఠము నివర్తించు.

— ౨౧ తాళకాదిలేపము ౧౭ —

తాళకః శణమూత్రస్సాస్యచ్చతుశ్శాణా చ వాకుచీ,

గోమూత్రయుక్తం తచ్ఛూర్ణం లేపనాచ్చిత్తనాశనమ్. 282

తా. తాళకము ౧ కాణము, భావించివిత్తులు ౪ కాణములు, వీనిని గోమూత్రముతోనోరి లేపనముజేసిన క్విత్త కుష్ఠము నివర్తించు.

—ॐ ఆయోరజాది లేపము ॐ—

సాయోరజఃకృష్ణతిలాంజనాని సావల్లజాన్యామలకాని దగ్ధ్యా,
పిష్టాని భృంగస్య సకృద్ద్రసేన హన్యాత్కిలాసం పరిఘ్నమ్యలేపాత్.

తా. ఆయోభస్మము, నల్లనువ్వులు, రసాంజనము, భావించివిత్తులు, ఉకోరిక వొలుపు, వీనిని గుంటగలగరాకురసముచేనూరి దినమొకమారు మొదటగీచి లేపనము జేసిన కిలాసకుష్ఠము నివర్తించు.

—ॐ కుష్ఠరోగపత్కేయములు ॐ—

పక్షాత్పక్షాచ్ఛర్దనాని మాసాన్తాసాద్విరేచనమ్,
నన్యం త్ర్యహత్ర్యహాన్తాసిషష్ఠేషష్ఠే స్రమోక్షణమ్. 284

సర్పిల్లేపో చిరోత్పన్నాయవగోధూమశాలయః,
ముద్గాఢకీమసూరాశ్చ మాక్షికంజాంగలామిషమ్. 285

ఆషాఢ ఫలవేత్రాగ్రే పటోలం బృహతీఫలమ్,
కాకమాచీనింబపత్రం లశునం హిలమోచికా. 286

పునర్నవామేషశృంగీ చక్రమద్దదళాని చ,
భల్లాతకఫలం తాళం ఖాదిరశ్చిత్రకోవరా. 287

జాతీఫలం నాగపుష్పం కుంకుమం ప్రతనం హవిః,
కోశాతకీకరంజం చ శాలసర్వ పనింబజమ్. 288

త్రైలం తథేంగుదోత్పన్నం లఘ్యూన్యన్నాని యాని చ,
న్నేహోస్పరళదేవాహ్వాశింశపాగరుసంభవాః. 289

మూత్రాణి గోఖరోష్ట్రాశ్శ్వమహిషీజనితాని చ,
కస్తూరీగంధసారశ్చ త్రిక్తాని ఘోరకర్త చ. 290

యథాదోషం సమస్తాని పత్త్యాన్యేతాని కుష్ఠినామ్,

తా. పదియైదుదినములకు వసునమును జేయించుట, మాసమునకొకతూరి విరేచనమును జేయించుట, మూడుదినములకొకతూరి నన్యము జేయించుట, ఆరుమాసముల కొకపరియాయము రక్తమోక్షణమును చేయుట, మరియు ఘృతలేపము, పాతయవలు, గోధూమలు, పెసలు, సంబాదియ్యము, కందులు, చిరుశనగలు, తేనె, జాంగలమాంసము, మోదుగ, వెదురు మొలకలు, చేదుపొట్ల, ములకపండ్లు, శౌచి, వేసఅకు,

కెల్లెల్లి, చకోతపుకూర, తెల్లగలిజేరు, మేషకృంగి, తగరికఆకులు, బీడిపండు, తాటి పండు, చంద్ర, చిత్రమూలము, త్రిఫలములు, జాజికాయలు, నాగకేసరములు, కుంకుమపువ్వు, పాకనెయ్యి, బీరకాయ, కాసుక, శాలిధాన్యము, తెల్లఆవలు, నేప, గారకాయతెలము, లఘుకరాన్నము, సరళదేవదారు అశోకము అగరు పీని తెలము, ఆవు, గాడిద ఒంటె గుఱ్ఱము బఱ్ఱె వీనిమాత్రము, కస్తూరి, శ్రీగంధము, చేదుపనాగ్ధము, క్షారకర్షలు. వీనిన్ను విటిని దోషబలముల నెరిగి, కుఱ్ఱురోగులకు పధ్యం బిడవలయు.

అపత్థ్యములు ౨౧

అన్నపానం హితం కుష్ఠే నత్స్వమ్లవణోషణమ్. 291

దధిదుగ్ధగుడాంశ్చాపి తిలమాషాంస్త్యజేన్నరః,

స్వేదం వ్యవాయం వమివేగమిక్షుంవ్యాయామమమ్లూని తిలాంశ్చ మాషాః. 292

అనూపమాంసం దధి దుగ్ధమద్యం గుడం చ కుష్ఠామయి నస్త్యజేయుః,

తా. పులుసు, ఉప్పు, కారముగల అన్నపానములు, పెరుగు, పాలు, బెల్లము, నువ్వులు, మినుములు, చమటదీయుట, శ్రీసంగమము, వాంతివేగము నడ్లగించుట, చెరుకురసము, వ్యాయామము, * పులుసు, నువ్వులు, మినుములు, జలప్రాంతము నందుండు జంతుమాంసము, దధి, పాలు, మద్యము, బెల్లము, వీనిని కుఱ్ఱురోగి విడువవలయు.

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబనాత్రకులసుధార్ణవపూర్ణసుధాకర, శ్రీవత్సగోత్రతిలక సకలవిద్యాప్రవీణ, శ్రీమదమరేశ్వరభట్టారకప్రియతనూజ, శైవజ్య విద్యాపారీణ, సకలపాండిత్యప్రవీణ, శ్రీమదింద్ర కంఠవల్లభాచార్య విరచిత వైద్యచింతామణి, కుఱ్ఱురోగప్రకరణం నామ షోడశో విలాసః.

* అనుష్ఠువుల్లోక మొకచోటుది, ఉపజాతిల్లోక మింకొకచోటుది సుగ్రహిం పబడెను. అందువలన పునరుక్తిగా భావింపజనదు.

వి స ర్ప రో గ వ్ర క రణ మ్.

◀ ౧ విసర్పరోగనిదానము ౧ ▶

లవణామ్లకటూషాదిసంసేవాదోషకోపతః,
విసర్పస్సప్తథా జ్ఞేయస్సర్వతః పరిసర్పణాత్.

1

తా. ఉప్పు, పులుసు, కౌరము, ఉష్ణము మొదలగునవి గల పదార్థముల యొక్క సేవనవలన వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి, ౩ విధములగు విసర్పరోగముల జనింపజేయు. ఇది సర్వకరీరమును ప్రాకుచుండును గాన విసర్పమనబడును.

◀ ౨ విసర్ప భేదములు ౨ ▶

పుష్యగోష్ఠైస్త్రిభిశ్చైచ్ఛకో విసర్పో ద్వంద్వజాస్త్రయః,
వాతికః పైత్తికశ్చైవ కఫజస్సన్నిపాతికః.

2

చత్వార ఏతే వీసర్పా వక్ష్యంతే ద్వంద్వజాస్త్రయః,

తా. విసర్పము వాతజము, పిత్తజము, కఫజము, సన్నిపాతజము, వాతపిత్తజము, కఫవాతజము పిత్తకఫజము, ఇటుల ౩ విధములని తెలియవలయు. ద్వంద్వజములకు నామాంతరములుపైని చెప్పబడును.

ఆగ్నేయో వాతపిత్తాభ్యాం గ్రంధ్యాఖ్యః కఫమారుతాత్.
యస్తు కర్దమకో ఘోరస్సపిత్తకఫసంభవః,

3

తా. వాతపిత్తములచే జనించునది ఆగ్నివిసర్పమనియు, కఫవాతములచే జనించునది గ్రంధివిసర్పమనియు, పిత్తకఫములచే జనించునది కర్దమవిసర్పమనియును తెలియవలయు.

◀ ౩ విసర్పకారణసామగ్రి ౩ ▶

రక్తం లసీకాత్వజ్ఞాంసం దూష్యందోషాస్త్రయోమలూః.
విసర్పాణాం సముత్పత్తౌ విజ్ఞేయాస్సప్తహేతవః,

4

తా. రక్తము, లసీక, త్వజ్ఞాంసములు, అనునాలుగు దూష్యములు వాతపిత్తక్షోష్ణములు, అనుమాడు దోషములు, ఈయేడును విసర్పరోగములు జనించుటకు హేతువులగుచున్నవి.

◀ ౪ వాతజవిసర్పలక్షణము ౪ ▶

తత్ర వాతాత్పరీసర్పో వాతజ్వరసమవ్యథః.

5

శోభస్ఫురణనిస్తోదభేదాయామూర్తిహర్షవాక్,

తా. వాతజ్వరసమవికారములు (అనగా వణుకు విషమవేగము ఇవి మొదలగునవి) వాపు, శరీరము ఆడుదుట, నొప్పి అధికము గానుండుట, శరీరము విరగ గొట్టినటులనుండుట, శరీరమంతయు పీడ, రోమహర్షము ఇవి గలిగియుండిన వాత విసర్పమని తెలియవలయు.

పిత్తజవిసర్పలక్షణము లి

పిత్రాద్భ్రతగతిః పిత్తజ్వరలింగోఽతిలోహితః. 6

తా. పిత్తజ్వరలక్షణంబులన్నియుంగలిగి పిత్తధాతువు కీఘ్రిముగనడుచుచు నెఱ్ఱగానుండిన పిత్తవిసర్పమని యెఱుంగవలయు.

కఫజవిసర్పలక్షణము లి

కఫాత్కంఠూయుతః స్నిగ్ధః కఫజ్వరసమానరుక్,

తా. దురద, శరీరము మినుమినలాడుట, శ్లేష్మజ్వరలక్షణములు ఇవి గలిగియుండిన శ్లేష్మవిసర్పమని యెఱుంగవలయు.

సన్నిపాతజవిసర్పలక్షణము లి

సన్నిపాతసముత్థశ్చ సర్వరూపసమన్వితః. 7

తా. వాత, పిత్త, కఫ, విసర్పలక్షణంబులన్నియుంగలిగియుండిన సన్నిపాత విసర్పియని తెలియవలయు.

ఆగ్నివిసర్పిలక్షణము లి

వాతపిత్తజ్వరచ్ఛద్దిమూర్ఛాత్తీసారత్పడ్భ్రమైః, అస్థిభేదోఽగ్నిసాదశ్చతమకారోచక్రైర్యుతః. 8

కరోతి సర్వమంగం చ దీప్తాంగారావక్షీర్ణవత్, యం యం దేశం విసర్పశ్చ విసర్పతి భవేచ్చ సః. 9

శాంతాంగారాసితో నీలో రక్తో వాశ్శృపచీయతే, అగ్నిదగ్ధనిలై స్సోస్ఫుటైశ్శీఘ్రిం గత్వా ద్రుతం చ సః. 10

మర్ఛానుసారీ వీసర్పస్వ్యాద్వాతోతిబలస్తతః, వ్యభేతాంగం హ రేత్యంజ్ఞాం సిద్రాం చ శ్వాసమీరయేత్. 11

హిధ్మాం చ సతతోవస్థామీద్భుశీం లభతే సరః, క్వచిచ్ఛర్కారతి గ్రస్తో భూమిశయ్యాసనాదిషు. 12

చేష్టమానస్తతః క్లిష్టో మనోదేహసముద్భవామ్, దుఃప్రబోధోశ్నుతే సిద్రాం సోఽగ్నివీసర్పఉచ్యతే. 13

తా, వాతపితృమువలన జనించిన విసర్పమునందు జ్వరము, వాంతి, మూర్ఛ, ఆతిసారము, దప్పి, శరీరముదిరుగుట, యెముకలు విరిగినటులనొచ్చుట, అగ్నిమాం ద్యము, కన్నులుబుట్ట, అరుచి, ఇవి జనించు. అందువలన సర్వశరీరమునందు నిష్పలు జల్లినటులనుండుట విసర్పివ్యాపించు స్థలమున బొగ్గవలె నల్లగను, లేక నీలముగను, యొట్టననుండినదై శీఘ్రముగ వాపుజనించుట అగ్నిచే కాలినదానివలె పైనబొబ్బలులేచి శీఘ్రగతిగలదై మిక్కిలివేగముగ హృదయమును ప్రవేశించుట లేకవాతము మిక్కిలి బలమగుటవలన శరీరమునందు నొప్పిగలుగుట సంజ్ఞ నిద్ర, ఇవి లేకయుండుట మిక్కిట ముగ శ్వాసమునువృద్ధిపరచుట ఎక్కిళ్లుగలుగుట భూమిమీదగాని లేకపక్కమీదగాని గూర్చుండినను సుఖముగలుగకుండుట, సంచారమువలన క్షేణముగలుగుట మనోదేహ ములకు క్షేణము వలన జనించెడి దుర్బోధనిద్ర, (అనగా మరణకూపకముగు నిద్రజనించుట) ఈలక్షణములు గలుగునది అగ్నివిసర్పమని తెలియవలయు.

అథ గ్రంథివిసర్పలక్షణము లితి

- కఫేన రుద్ధః పవనో భిత్త్వా తం బహుధాకఫమ్,
రక్తం వా వృద్ధరక్తస్య త్వక్సీరాస్నాయుమాంసగమ్. 14
 - దూషయిత్వా చ దీర్ఘాణువృత్తసూలఖరాత్తనామ్,
గ్రంథీనాం కురుతే మాలాం రక్తానాం తీవ్రరుగ్వతామ్. 15
 - శ్వాసకాసాతిసారాస్యశోషహిక్మావమిభ్రమైః,
మోహవై వర్ణ్యమూర్ఛాంగభంగాగ్నిసదనైర్యుతామ్. 16
- ఇత్యయం గ్రంథివిసర్పః కఫమారుతకోపజః,

తా. స్వకారణములచే ప్రకోపించినకఫముచే నడ్డగింపబడినవాతము కఫము నుగాని లేక వృద్ధిబొందిన రక్తమునుగాని భేదించి చర్మము సిరలు స్నాయువులు మాంసము వీనిని పొందించి దోషయుక్తముగజేసి పొడవుగను చిన్నవిగను గుండ్రము గను లావుగను గరగరగను యొట్టగనుండు గ్రంథులవరుసను గలుగంజేయుట వాని యందు బలమగుకూల మిక్కిటమగుజ్వరము శ్వాస దగ్గు ఆతిసారము నోరెండుట ఎక్కిళ్లు వాంతి భ్రమ మతిభ్రాంతి వైవర్ణ్యము మూర్ఛ ఓడలువిరుపు అగ్నిమాం ద్యము ఇట్టి లక్షణములుగలది గ్రంథివిసర్పియని యెఱుంగవలయు. ఇది కఫవాతకోపము వలన సుత్పన్నమగు.

అథ కర్షమవిసర్పలక్షణము లితి

- కఫపితృజ్వరస్తస్యమ్నో నిద్రా తంద్రా శిరోరుజః. 17
- అంగావసాదవిక్షేపప్రలాపారోచకభ్రమాః,

- మూర్ఖాగ్నిహానిర్భేదోస్థ్నాం పిపాసేంద్రియగౌరవమ్, 18
ఆమోషవేశనం లేపస్సోత్సాం నవినర్పతి,
- ప్రాయణామాశయం గృష్టానైకదేశం న చాతిరుక్. 19
- పిడకైరివ క్షీణోతిపీతలోహితపాండురైః,
స్నిగ్ధోఽసితో మేచకాభో మలినశ్శోభవాక్ గురుః. 20
- గంభీరపాకఃప్రాజ్యోస్తాస్పృష్టక్షిణోఽవదీర్యతే,
పంకవచ్ఛ్చైర్మాంసోయఃస్పృష్టస్నాయుసిరాగణః. 21
- శవగంధిశ్చ వీనర్పః కర్దమాఖ్యముశంతి తమ్,

తా. కఫపీతములవలన జ్వరము శరీర స్తమ్భము నిద్ర, తంద్ర, తలనొప్పి శరీరమునందు బడలికగలుగుట కాళ్లుచేతులీబ్బుట తరుచుమాటలాడుట ఆరుచి భ్రమ మూర్ఖ అగ్నిమాంద్యము ఎముకలు విరిగినటులనొచ్చుట దప్పి ఇంద్రియములయందు జడత్వము మలముతో ఆముసుబడుట ముఖాదిస్మృతస్ఫులయందు కఫమునిండి బూయ బడినటులనందుట ఆమాశయము ప్రైపుట్టి మిక్కిలి వేదనాహీనంబై పసపు యొరుపు తెలుపువర్ణములుగల మొటిమలతో గూడినదై సర్వశరీమనందు వ్యాపించియుండుట ప్రకాశించుచున్నట్లనై నెమలికన్నులయొక్క వర్ణముగలదై మలయుక్తముగు వాపు జడత్వము వీనితో గూడియుండుట లోనబండుట మిక్కిలి యూష్మముగలిగియుండుట ఆదిమితోడనే పగిలినరుకొరుట చిట్టినట్లుండుట బురదవలె మాంసముసిధిలమై సిరాస్నాయువులు దెరచికొనియుండుట పీనుగవాసనగలుగుట ఇట్టి లక్షణములుగలది కర్దమవినర్పియని యొరుగందగు.

— త్త త్తజవిసర్పలక్షణము ల్—

- బాహ్య హేతోః క్షతాత్కుద్ధస్సరక్తం పిత్తమీరయన్. 22
- విసర్పం మారుతః కుర్యాత్కుభుత్తనదృశైశ్చిత్తమ్,
స్ఫోటైశ్శోభజ్వరరుజాదాహోధ్యం శ్యావశోణితమ్. 23

తా. బాహ్యకొరణమువలన గాయముగలిగి దానివలన వాతము ప్రకోపించ రక్తసహితముగ పిత్తమును ప్రణమునందు జేర్చి విసర్పమును జనింపజేయును. దానివలన మీదనులవలతో తుల్యముగు శ్యామవర్ణకురుపులు వాపు జ్వరము కూల దాహము నలుపు యొరుపువర్ణములు గలిగియుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది క్షతజవిసర్పముని తెలియ కలయె.

— త్త విసర్షోపద్రవములు ల్—

జ్వరాతిసారవమధుత్పన్నాంసదరణక్లమాః,

అరోచకావిపాకౌ చ వినర్పాణాముపద్రవాః.

24

తా॥ జ్వరము, అతిసారము, వాంతి, దప్పి, ఇవి గలుగుట మాంసముపగలుట శ్రిమ, అరుచి, ఆస్మము జీర్ణముకాక యుండుట, ఇట్టిలక్షణములు వినర్పరోగోపద్రవములని తెలియవలయు.

— విసర్ప సాధ్య సాధ్యలక్షణములు ౨౨ —

సిన్ధ్యన్తివాతకఫపిత్తకృతావినర్పాస్పర్వాత్ కః క్షతకృతశ్చ నసిద్ధిమేతి, పిత్తాత్ కోంజనవపుశ్చ భవేదసాధ్యః కృచ్ఛాశ్చ మర్కసు భవంతి హి సర్వపవ. 25

తా. వాత పిత్త కఫములవలన గలిగిన వినర్పములు సాధ్యములు. సన్నిపాత క్షతములవలన గలిగిన వినర్పము అసాధ్యము. పిత్తమువలన జనించిన వినర్పములో శరీరము నల్లనగుటచే నసాధ్యము. మర్కస్థానములయందు గలుగు సర్వవినర్పములు కష్ట సాధ్యములని తెలియవలయు.

అంతర్బహిశ్చ విస్ఫోటైర్విసర్పస్వద్విసర్పణాత్, సామాన్యం తస్య సంస్థానం సజ్వరశ్శోభదాహరుక్.

26

అంతఃకృచ్ఛో బహిస్సాధ్యో దుఃశ్చికిత్సో ద్విరాశ్రయః,

తా. లోపల వెలుపల కరువులు వ్యాపించుటవలన విగర్భియనంబడు, దీని యందు జ్వరము, వాపు, దాహము, వేదన, ఇవి గలిగియుండుట సామాన్యలక్షణము. లోపలుబట్టినవిగర్భి కష్టసాధ్యము. వెలుపటుజనించిన వినర్పి సాధ్యము. లోపల వెలుపల గూడ జనించినది యసాధ్యము.

— విగర్భికి పటోలాదికషాయము ౨౩ —

కులకవృషకిరాతాద్విష్టతిక్తాక్షపత్థ్యామలకమలయజానాం కౌశి

కాఢ్యః కషాయః. 27

సకలగదసముత్థం హన్తి వీసర్పముగ్రం సహవమధుమివిదాహ భ్రాన్తిత్వస్థారుజాభిః,

తా. చేదుపొట్ల, అడ్డరసపుయ్యిసెలు, వీమనేలవేము, వేప, కటుకరోహిణి, తాడికాయ, కరక్కాయ, ఉళిరికెవలుపు, చందనము, వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి, అందు గుగ్గులయార్ణమును చేర్చి పుచ్చుకొనిన, సర్పరోచమువలన జనించిన అగ్ని వినర్పి, వాంతి, విదాహము, భ్రాంతి, దప్పి ఇవి నివర్తించు.

— ౧౦ గుడూచ్యాదికషాయము ౧౦ —

అమృతవృషపటోలం నింబవల్కై-రుచేతం త్రిఫలఖదిరసారం వ్యాధి
ఘాతం చ తుల్యమ్. 28

కృణితమిదమశేషం గుగ్గులోః పాదయుక్తం హరతి విషవిసర్పాన్కు-
ష్టసంఘాతమాశు,

తా. తిప్పతీగ, అడ్డసరము, చేదుపొట్ట, వేపపట్ట, త్రిఫలములు, సంద్ర
చాప, రేల, వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి, అందు, నాలపపాలు గుగ్గులచూర్ణమును
చేర్చి నేవించిన విషదోషము, విసర్పి, ఇవి శాంతించును.

— ౧౧ పటోలాదికషాయము ౧౧ —

పటోలం పిచుమందం చ దార్ద్రీం కటుకరోహిణీమ్. 29
యష్ట్యాహ్వాం త్రాయమాణాం చ దద్యాద్ద్విసర్పశాంతయే,

తా. చేదుపొట్ట, వేప, మానిపసపు, కటుకరోహిణి, యష్టిమధుకము, కలు
గ్రానుగ, వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన విసర్పము నివర్తించు.

— ౧౨ దురాలభాదికషాయము ౧౨ —

దురాలభాం పర్పటం చ గుడూచీం విశ్వభేషజమ్. 30
నిశాపర్యుషితం దద్యాత్త్వష్టావీసర్పశాంతయే,

తా దూలగొండి, పర్పటకము, తిప్పతీగ, శొంఠి, వీనిని సమములుగచేర్చి
నలియగొట్టి రాత్రినీళ్లయందునిచి, యుదయమున పుచ్చుకొనిన, దప్పి, విసర్పము ఇవి
నివర్తించు

— ౧౩ ముస్తాదికషాయము ౧౩ —

ముస్తాఝిష్టపటోలానాం క్వాథస్సర్పవిసర్పనుత్. 31
ధాత్రీపటోలముద్గానామథవా ఘృతసంయుతః,

తా. తుంగముస్తలు, చేదుపొట్ట, వేప, వీనికషాయముగాని, లేక ఉశిరిక
వొలుపు, చేదుపొట్ట వెసలు వీనిని కషాయము బెట్టి, అందు నెయ్యిచేర్చిగాని పుచ్చు
కొనిన విసర్పి నివర్తించు.

— ౧౪ భూనింబాదికషాయము ౧౪ —

భూనింబవాసాకటుకీపటోలఫలత్రయాచందననింబసిద్ధః. 32
విసర్పదాహజ్య్రశోఫకంఢూవిస్ఫోటత్ప్రష్టావమినుత్కషాయః,

తా. సీమశేలవేము, అడ్డసరము, కటుకరోహిణి, చేదుపొట్ట, త్రిఫలములు,

చందనము, కేప, వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన విసర్పి, దాహము జ్వరము, వాపు, దురద, విసోఫటము, దప్పి, వాంతి ఇవి నివర్తించు.

❧ విసర్పలకు కాలాగ్నిరుద్రరసము ❧

సూతకాంతాభ్రతీక్షౌనాం భస్మమాషీకగంధికే. 33

వంధ్యాకర్కోటకీద్రావైస్తుల్యం మర్ష్యం దినావధి, 34

వంధ్యాకర్కోటకీకందే ష్టిప్త్యా లేప్యం మృదా బహిః. 34

భూధరాఖ్యే పుటే పాచ్యం దినైకం తద్విచూర్ణయేత్, 35
దశమాంశం విషం యోజ్యం మాషమాత్రం తు భక్షయేత్.

రసః కాలాగ్నిరుద్రోయం దశాహేన విసర్పనుత్, 36

సిప్పలీమధుసంయుక్తమనుపానం ప్రకల్పయేత్.

తా. రసభస్మము, కాంతభస్మము, ఆభ్రకభస్మము, ఉక్కుభస్మము, హేమ మాషీకభస్మము, శుద్ధగంధకము, వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి గొడ్డు కాకరాకురసముతో నొకదినమునూరి ముద్దజేసి గొడ్డుకాకరదుంపకు మధ్యమున రంధ్రముజేసి అందు యీముద్దనుంచి దానిపై చీలమన్ను యిచ్చి యొకదినము భూధ రపుటమునందునిచి సాంగశీతలమునదీసి మరల ఖల్వమునందునిచి దానికి పదియవ భాగము శుద్ధిజేసిన నాభిచేర్చి మర్దనచేసి మాషప్రమాణముసిప్పలి తేనె ఈ అను పానముతో ౧౦ రోజులు పుచ్చుకొనిన విసర్పి నివర్తించును. ఇది కాలాగ్నిరుద్ర రసమనబడును.

❧ శ్లేష్మపిత్తవిసర్పి కివారిసాగరరసము ❧

శుద్ధసూతం విషం గంధం మృతాభ్రం టంకణం శిలామ్, 37

ముసలీహాయమారాభ్యాంప్రత్యేకం చ విమర్షయేత్.

ద్విగుంజం భక్షయేన్నిత్యం శ్లేష్మపిత్తవిసర్పనుత్, 38

దురాలభాంపర్పటికంపటోలం కటుకీం తథా.

త్రిఫలాం గుగ్గులూం తుల్యంక్వాథయిత్వానుపాయయేత్, 39

వారిసాగరసామాయం రసస్సర్పవిసర్పనుత్.

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధనాభి, శుద్ధగంధకము, ఆభ్రకభస్మము, వెలిగారము, శుద్ధిజేసినమశీకల, వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి నేలతాడిగడ్డల రసము గ స్నేరురసము వీనితో ప్రత్యేకము నొకదినము మర్దించి ౨ గురిగింజలయెత్తు దూలగొండి ప స్పాటకము చేదుపొట్ల కాకర త్రిఫలములు శుద్ధిజేసినగుగ్గులము వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి ఈ అనుపానముతో పుచ్చుకొనిన శ్లేష్మపిత్తవిసర్పి నివర్తించు.

విసర్జనము గౌరవిస్తుము ౧౯

దేవీ హరిద్రే స్థిరా మూర్ధ్యా సారిబౌ చందనద్వయమ్,
మధుకం మధుపణ్ణి చ పద్మకం పద్మ కేసరమ్. 40

ఉశీరముత్పలం మేదా త్రిఫలా పంచవల్కలమ్,
కల్కైరక్షునమై రేభిర్ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. 41

విషవీసర్పవిస్ఫోటకీటలూతాప్రణాపహమ్,
గౌరాద్యమితి విఖ్యాతం సర్విశ్లేష్కగదప్రణుత్. 42

తా. పసపు, మానిపసపు, మయ్యూకుపాన్న, చాగ, సుగంధపాల, చందనము, రక్తచందనము, యష్టిమధుకము, నీలి తామరకాండలు పద్మకేసరములు, వట్టివేరు, కలువదుంప, మేద, త్రిఫలములు, పంచవల్కములు, వీనిని సనుభోగములుగ, (అక్షమాత్రములుగజేర్చి) కిల్కంబొనర్చి అందు నెయ్యి యొ ప్రస్థముజేర్చి ఘృతపక్వముగకాచి నేవించిన విసర్పి విస్ఫోటము కీటలూతప్రణాపములు శ్లేష్మరోగములు ఇవి యన్నియు నివర్తించు.

వృషాదిఘృతము ౨౦

వృషఖదిరపటోలనింబప త్రత్వగమృత తామలకీకషాయకల్కైః,
ఘృతమభినవమేతదాశు పక్వం జయతి తదా స్రవిసర్పకుష్టగుల్కా. 43

తా. అడ్డరసము, చంద్ర, చేదుపొట్ల, వేప, వీనిఆకులు మరియు పట్టతిప్ప తీగ, ఉశిరిక కేల వీనికషాయముగాను కల్కముగాను జేసి అందు నెయ్యిచేర్చి ఘృత పక్వముగ కాచి పుచ్చుకొనిన రక్తవిసర్పి కుష్టపు గుల్మము ఇవి నివర్తించు.

దూర్వాదిఘృతము ౨౧

దూర్వావటోదుంబరజంబుసాలస ప్తచ్ఛదాశ్వత్థకషాయకల్కైః,
సిద్ధం విసర్పజ్వరదాహపాకవిస్ఫోటశోఫాన్వినిహన్తి సర్పిః. 44

తా. గరిక, మజ్జి, అత్తి, శేలేడు, మద్ది, ఏడాకులపాన్న, రావి వీనిపట్ల, వీని కషాయముగాను కల్కముగాను జేసి అందు నెయ్యిచేర్చి ఘృతపక్వముగకాచి నేవించిన విసర్పి, జ్వరము, దాహము, పాకము, విస్ఫోటము, వాపు ఇవి నివర్తించు.

కరంజాదితైలము ౨౨

కరంజస ప్తచ్ఛదలాంగలీభిఃస్నువ్యార్కదుగ్ధాసలభృంగరాజైః,
తైలం నిశామూత్రవిషైర్విపక్వం విసర్పవిస్ఫోటవిచర్చికాఘ్నుమ్. 45

తా. కొనుగపట్ల, ఏడాకులపాన్నపట్ల, నీటిపిప్పలి, జెనుడుపాలు, జిల్లేడు పాలు, చిత్రమూలము, గుంటగలగర, పసపు, వీనిని కల్కముజేసి, గోమూత్రము,

నాభి, వీనినిచేర్చి, తైలముసిద్ధముజేసి, లేపనముచేసిన, విసర్పి, విస్ఫోటము, విచర్చికా ఇవి నివర్తించు.

◌◌◌ వాతవిసర్పికి రాస్నాదిలేపము ◌◌◌

రాస్నానీలోత్పలం దారుచందనం మధుకంబలా,
విష్టాజ్యక్షీరవల్లేపో వాతవీనర్పనాశనః. 46

తా. రాస్న, నల్లకలువగడ్డ, దేవదారు, చందనము, ఆతిమధురము, చిట్టాముట్టి, వీనిని పాలతోనూరి సెయ్యిలోకలిపి లేపనముజేసిన వాతవిసర్పి నివర్తించు.

◌◌◌ పిత্তవిసర్పికి ప్రశాండరీకాదిలేపము ◌◌◌

ప్రశాండరీకం మంజిష్ఠాపద్మకేసరచందనైః,
సయష్టిందివరోపేతైః క్షీరపిష్టైః ప్రలేపనమ్. 47

పిత্তవీనర్పపిత్తాస దాహాశాన్తికరంపరమ్,

తా. ప్రశాండరీకము, మంజిష్ఠ, పద్మకేసరము, చందనము, యష్టిమధుకము కలువదుంప, వీనిని పాలతోనూరి లేపనముజేసిన, పిత্তవిసర్పి రక్తపిత্তము, శరీరతాపము ఇది నివర్తించు.

◌◌◌ కఫవిసర్పికి గాయత్ర్యాదిలేపము ◌◌◌

గాయత్రీనప్తపర్ణాబ్జవాసారగర్భదారుభిః. 48
కుటంనతైర్భవేల్లేపో వినర్పే శ్లేష్మసంభవే,

తా. చంద్రపట్ట, క్షోలపొన్నపట్ట, తుంగముస్తలు, ఆడ్డసరము, కేలగిజరు, దేవదారు, దుందిలపుపట్ట, వీనినినూరి లేపనముజేసిన, శ్లేష్మ విసర్పి నివర్తించు.

◌◌◌ సన్నిపాతవిసర్పమునకు దశాంగలేపము ◌◌◌

శిరీష యష్టినతచందనై లామాంసీహారి ద్రాద్వయకుష్ఠవాలైః. 49
లేపో దశాంగస్సస్ఫుటః ప్రయోజ్యో వినర్పకుష్ఠప్రణాశోధహారీ,

తా. దిరిశనము, యష్టిమధుకము, గ్రంథితగరము, చందనము, ఏలకులు, జటామాంసి, పసపు, మోనిపసపు, క్షోష్ఠ, వట్టివేరు ౧౦ దినుసులను సమభాగములుగ గ్రహించి, కల్పించేసి, నేతితోగలిపి, లేపనముచేసిన, సన్నిపాత విసర్పము, కుష్ఠము, చ్చణము, వాపు, ఇవి నివర్తించు.

◌◌◌ ఆగ్నిసర్పికి మాంస్యాదిలేపము ◌◌◌

మాంసీసర్జరసో లోధ్రం మధుకం సహారేణుకమ్. 50
మూర్వా నీలోత్పలం పద్మం శిరీషకుసుమాని చ,

వైతైః ప్రదేహాః కథితో వహ్నివీసర్పనాశనః.

51

తా. జటామాంసి, సర్జరసము, లాద్దుగ, యష్టిమధుకము, రేణుకవిత్తులు, చాగ, నల్లకలువదుంప, తామరకాడలు, దిరిసనపుపూవులు, వీనినినూరి లేపనముజేసిన, అగ్ని విసర్పము నివర్తించు.

— ౧౭ గ్రంథివిసర్పమునకు న్యూగ్రోధాదిలేపనము ౧౭ —

న్యూగ్రోధపాదో గుంజా చ కదళీగర్భవచ,

వత్తైర్ద్రింధివిసర్పస్మో లేపో ధాతాజ్యసంయుతః.

52

తా. మజ్జిపూడలు, గురిగింజలు, అరటిమాట, వీనినినూరి, శతధాతఘృతముతోచేర్చి లేపనముజేసిన, గ్రంథివిసర్పి నివర్తించు.

— ౧౮ కర్షమవిసర్పికి లేపనము ౧౮ —

శతధాతఘృతోన్నిశ్శిశ్మరీషత్స్వగ్రజః కృతః,

లేపశ్శమయతి క్షీప్రం విసర్పం కర్షమాభిధమ్.

53

తా. దిరిశనపుపట్టనుచూర్ణించి, శతధాతఘృతమునందుచేర్చి కలిపి లేపనముజేసిన కర్షమవిసర్పి నివర్తించు.

— ౧౯ సర్పవిసర్పమునకు హరితకీయోగము ౧౯ —

మంజిషా కుటజో ముస్తా గుడూచీ రజనీద్వయమ్,

కంటకారీ వచా శుంఠీ కుష్మారిష్టపటోలకమ్.

54

జాతీవిడం కాకమాచీ మోరటా ప్లక్షదాదుకమ్,

కలింగభృంగత్రాయస్తీ పాతా కాశ్శరీకా బలిః.

55

గాయత్రీ త్రిఫలా త్రిక్తా సారిబౌ నక్తమాలకః,

వాసోశీరమహావృక్షసోమ రాజీప్రియంగుకాః.

56

చందనం పర్పటానంతా విశాలాత్రివృతాజలమ్,

కటుత్రికం ఖురాసానంపలమేకం పృథక్పృథక్.

57

ద్వావింశతివలాం పథ్త్యాం జలద్రోణే విపాచయేత్,

అష్టావశేషః కర్తవ్యః క్వాధస్పద్భిషజాతతః.

58

వస్త్రపూతా శివా కార్యా తీక్ష్ణలోహేన వేధయేత్,

మధు మధ్యే వినిక్షిప్య దినం త్రిస్సప్తసంఖ్యయా.

59

పురాణం మధుసంత్యజ్య మధుశ్రేష్ఠం పునః క్షిపేత్,

తతస్సుస్వాదసంపన్నాం ప్రభాతే భక్షయేచ్ఛివామ్.

60

విసర్పాన్నాశయేత్సర్వాన్కుష్ఠాన్యష్టాదశాపిచ,

ఖుడం పామాం చ కంఠూం చ దద్రువిస్ఫోటవిద్రధీకా. 61

అన్యాయస్తద్వ్యోషజాణ్ రోగాంస్తథా రక్తసముద్భవాణ్,

తా. మంజిస్త్, కొడిశపాలపట్ట, తుంగముస్తలం, తిప్పతీగె, పసపు, మాని పసపు, వాకుడు, వస, శొంఠి, చంగల్వకోష్ఠ, శేప, చేదుపొట్ల, జాజి, బిడలనణము, కాచి, చాగ, జువ్వి, దేవదారు, కొడిశపాల, గుంటగలగర, కలుక్రాసుగ, విషబొద్ది, నల్లగుమ్మడు. గంధకము, చండ్ర, త్రిఫలములు, కటుకరోహిణి, సుగంధపాల, కానుగ, అడ్డసరము, వట్టివేరు, * మహావృక్షము, బావంచి, ప్రేంకణము, చందనము, పర్పాటకము, దూలగొరడి, పాపర, తెగడ, కురువేరు, † శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, ఖురాసాని ఓమము, ఇవిప్రత్యేకము ౧ పలము ౨౨ పలముల కరక్కాయలు ఇవి యన్నియు త్రోణప్రమాణోదకమునందువైచి యెనిమిదవభాగము మిగులునటులకాచి వడియగట్టి మంచి లోహశలకుతో ప్రతికరక్కాయకును రంధ్రములుపాడిచి తేనె లోవైచి ౨౧ దినము పర్యంతమునిచి అందు తేనె చెడినంతనేతీసి మరల మంచితేనె యందునిచి పిదప సుస్పాదుగనుండు కరక్కాయలను ప్రతీదినము ప్రాతఃకాలమునం దొక్కొకటి వంతున భక్షించిన వినర్పములు, ఆష్టాదశకష్టవులు, ఖుడవాతము, పామా, కండు, దద్రు విస్ఫోటము, విదగ్ధి, మొదలగు సకలత్వద్వోషములు రక్త రోగములు ఇవి నివర్తించు.

వమనము ౭౭

పటోలపిచుమందాభ్యాం పిప్పల్యా మదనేన వా. 62

విసర్వే వమనం శస్తం తథా చేంద్రయవైస్సహ,

తా. చేదుపొట్ల, శేప, పిప్పళ్లు, మ్రంగపండ్లు, కొడిశపాల వీనిలోనెద్దానినైన కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన విసర్విరోగము గలవానికి వమనంబయిసుఖము కలుగును.

విశేచనము ౭౮

త్రిఫలారసనంయుక్తం సర్విస్త్రీవృతయా సహ. 63

ప్రయోక్తవ్యం విశేకార్థం వినర్పజ్వరశాస్తయే,

తా. వినర్పజ్వరశాంతికొరకు త్రిఫలకషాయమునగు తెగడచూర్ణము నెయ్యి చేర్చి విశేచనమున కివ్వవలయు.

విసర్వోషచాములు ౭౯

తత్ర వైశోధనం శస్తం తథా శోణితమోక్షణమ్. 64

ప్రశస్తం సర్వవీనర్వే పర్ణినాం వా చతుష్టయమ్,

* మహావృక్షమునగా వృద్ధదారు, † శొంఠి రెండుభాగములు.

బలాత్రయం వాసఘృతం పానేలేపేచసేచనే.

65

తా. వైశ్యేపంబడిన సర్వవిసర్వులయందు నమనము విరేచనము రక్తమోక్షణము వీనిని జేయుటముఖ్యము, మరియు కోలపాన్న ముయ్యోకుపాన్న కారుపెసలు కారుమినుము వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి కషాయముకొచి అం దావునెయ్యి కలిపి గాని లేక బలాత్రమును కషాయముకొచి అందావునెయ్యిని కలిపి గాని సేచన పమనపానములంజేసిన సర్వవిసర్వులు నివర్తించు.

పక్షేతువ్రణనిర్దిష్టాంచీకీత్సాంకారయేద్భిషక్,

తా. విసర్వులు పక్షములయినయడల వైద్యుడు వ్రణచికిత్సను జేయవలయునని తెలియవలయు.

విసర్వరోగములయందు పథ్యములు ౭౦.

పురాణయవగోధూమకంఘషష్టికశాలయః. 66

ముద్గామసూరాశ్శృణకాస్తువర్యోజాంగలో రసః, 67

నవనీతం ఘృతం ద్రాక్షో దాడిమం కారవేల్లకమ్.

వేత్త్రాగం కులకం ధాత్రీ ఖదిరో నాగకేసరః, 68

ద్రాక్షోశిరీషం కర్పూరం చందనం తిలలేపనమ్.

యథా దోషం పథ్యమిదం సేవితవ్యం విసర్విభిః,

తా. పాతయవలు, గోధుమలు, కొఱ్ఱలు, ౬౦ దినములకు పండెడివడ్లు పెసలు చిరుశనగలు, శెనగలు, కందులు, జాంగలమాంసరసము, వెన్న, నెయ్యి, ద్రాక్షపండు, దాడిమపండు, కౌకరకాయ, వెదురుమొలకలు, చిట్టితుమికికూర, ఉశిరికపండు, చండ్ర, నాగకేసరములు, నల్లద్రాక్ష, దిరిసెనము, పచ్చకర్పూరము, చందనము, నువ్వులుతో లేపనము, దోషానుగుణ్యముగ విసర్వరోగమునందు పథ్యములని తెలియవలయు.

విసర్వమునందపథ్యములు ౭౦.

వ్యాయామముహ్నిశయనం సురతం ప్రపాతం క్రోధం శుచం వమన
వేగవిధారణం చ. 69

గుర్వన్న పానమఖిలం లశునం కుఘ్నత్థామామాంస్తిలాకా సకల
మాంసమజాంగలం చ,

స్వేదం విదాహిలవణామ్లకటూని మద్యమర్కప్రభామపి విసర్పగడి
త్యజేత్తత్. 70

తా. కఠిరవ్యాయామము, పగటినిద్ర, మైధునము, పెనుగాలి, క్రోధము,

దుఃఖము, పనున బేగ ధౌరణము, గుర్వన్నము, గురుకరమగుపానము, వెల్లులి, ఉలవలు మినుములు, నువ్వులు, అరణ్యమునందలి సర్వజంతుమాంసములు కానివి, చెవటదీ యుట, విదాహకరద్రవ్యములు, ఉప్పు, పులుసు, కౌరము, మద్యము, ఎండ, వీనిని విసర్జకోగముగల వారలు విడువవలయు.

వి స్ఫో ట క ప్ర క రణ మ్.

— ౧౦ విస్ఫోటకనిదానము సంప్రాప్తి ౧౦ —

కట్వంతుత్త్విష్ణోష్ణవిదాహిరూక్షయై రజీర్ణాధ్యశనాతపైశ్చ,
 తథర్తుదోషేణ విపర్యయేణ కుప్యంతి నోషాః పవనాదయన్తు. 1
 త్వచమాశ్రిత్య తే రక్తమాంసాస్థినిప్రదూష్య చ,
 ఘోరాన్ కుర్వన్తి విస్ఫోటాన్ సర్వాన్ జ్వరపురస్పరాన్. 2

తా. కౌరము పులుసు తీక్ష్ణము ఉష్ణము విదాహము రూక్షత ఔరము ఇవిగల పదార్థముల మిక్కుటముగ నేవించుట, అజీర్ణము, మిక్కుటముగ భుజించుట, ఎండ, ఋతువిపర్యయదోషము వీనిలో నేదేనొకదానిచే వాతాదిదోషములు దుష్టములై పర్మమునాశ్రయించి రక్తము మాంసము అస్థి వీనిని కెరచి మిక్కిలి భయంకరమగు నురుపులను గలుగఁజేయు. దానిని విస్ఫోటకమనియెదరు. దానియందు జ్వరము లభియించును. (సర్వవిస్ఫోటకములందు రక్తపిత్తములే ముఖ్యకారణములనియెదరు.)

— ౧౧ విస్ఫోటకస్వరూపము ౧౧ —

అగ్నిదగ్ధనిభాస్ఫోటాస్సజ్వరా రక్త పిత్తజాః,
 క్వచిత్సర్వత్ర వాదోషేవిస్ఫోటా ఇతి తే స్సృతాః. 3

తా. రక్తపిత్తములవలనగలిగిన సర్వవిస్ఫోటకములయందును పూర్వము జ్వర ముగలిగి అగ్నివలనకొల్పబడినట్టి కాంతిగలవిస్ఫోటకములు, (పొక్కులు) శరీరమున కొక ప్రదేశమునందుగాని లేక సర్వశరీరమునందుగాని జనించు. దీనినే విస్ఫోటకమని యెదరు.

— ౧౨ వాతవిస్ఫోటకలక్షణము ౧౨ —

శిరోరుక్మాలభూయిష్ఠం జ్వరతృప్తుర్వభేదనమ్,
 నకృష్ణవర్ణ తాచేతివాతవిస్ఫోటలక్షణమ్. 4

తా. తలనొప్పి, నురుపులయందు మిక్కుటమగుపోట్లు, జ్వరము, దప్పి, సం వైద్యచింతామణి II—48

ధులు పగిలినటులనొచ్చుట, కురుపులునల్లగనుండుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది వాతవిసోఫటకమని తెలియవలయు.

— ౧౭ పిత్తవిసోఫటకలక్షణము ౧ —

జ్వరదాహారుజాస్రావపాకతృష్ణా భిరన్వితమ్,
పీతలోహితవర్ణంచపిత్తవిసోఫటలక్షణమ్.

5

తా. జ్వరము, తాపము, పోటు, స్రావము, పాకము, దప్పి ఇవిగలిగి కురుపులు పచ్చగగాని యొట్టగగాని యుండిన పిత్తవిసోఫటకమని యెరుంగవలయు.

— ౧౮ కఫవిసోఫటకలక్షణము ౧ —

చ్యవ్యరోచకజాడ్యాని కంఠాకౌఠిన్యపాండుతాః,
అవేదనశ్చిరాత్పాకీ నవిసోఫటః కఫాత్తకః,

6

తా. వాంతి, అరుచి, జడత్వము, దురద, కౌఠిన్యముగలుగుట, తెల్లగనుండుట, కొంచమునొప్పి, చిరకాలమునకు పక్వమగుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది కఫవిసోఫటకమని యెదరు.

— ౧౯ కఫపిత్తవిసోఫటకలక్షణము ౧ —

కంఠార్ద్రావహో జ్వరశ్శర్ధిరేతైస్తు కఫపైత్తికః,

తా. దురద, తాపము, జ్వరము, వాంతి, ఇట్టి లక్షణములుగలది, కఫపిత్తవిసోఫటకమని యెదరు.

— ౨౦ వాతపిత్తవిసోఫటకలక్షణము ౧ —

వాతపిత్తకృత్తో యస్తు కురుతే తీవ్రవేదనామ్.

7

తా. మిక్కుటముగ పోటుగలిగియుండిన, వాతపిత్తవిసోఫటకమని తెలియవలయు.

— ౨౧ కఫవాతవిసోఫటకలక్షణము ౧ —

కంఠాస్థైమిత్వగురుభిర్జానీయాత్కఫవాతికమ్,

తా. దురద, స్థబ్ధత్వము, గురుత్వము, ఇవి గలది కఫవాత విసోఫటకమని తెలియవలయు.

— ౨౨ సన్నిపాతవిసోఫటకలక్షణము ౧ —

మధ్యే నిమోన్నాన్నః ౭౦తడేత్సన్నకనోల్పప్రపాకవాక్.

8

దాహాలాలాతృషామోహాఛర్దిమూర్ఛారుజో జ్వరః,

ప్రలాపో వేపథుస్తంద్రా సో ౭సాధ్యశ్చ త్రిదోషజః.

9

తా. నడుమపల్లముగను, చుట్టూమిట్టగను, కఠినముగగాని, లేక కొంచము పక్వమైనటులగాని యుండిన త్రిదోష విస్ఫోటకమని తెలియవలయు, అందుదాహము, జొల్లుకొరుట, దప్పి, మోహము, వాంతి, మూర్ఛ, పోటు, జ్వరము, తరుచుమాట లాడుట, విఘ్నము, మబ్బు, ఇవి గలిగియుండు. ఇది ఆసాధ్యంబని తెలియవలయు.

ॐ రక్తజవిస్ఫోటకలక్షణము ॐ

రక్తారక్తసముత్థానా గుంజా ఫలనిభాస్తథా,
వేదితవ్యాస్తు రక్తేన పైత్తికేన చ హేతునా. 10
న తే సిద్ధిం సమాయాన్తి సిద్ధైర్యోగశతైరపి,

తా. గురిగింజలవలె నెఱునై, పిత్తదోషయుక్తంబై, రక్తదూష్యయుతంబై యుండునది, రక్తజవిస్ఫోటకమని తెలియవలయును. దీనికి, అనేకోపాయంబులం జేసినను, సాధ్యముగాదని తెలియవలయు.

ॐ విస్ఫోటక సాధ్యసాధ్యలక్షణము ॐ

ఏకదోషోత్థితసాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యో ద్విదోషజః. 11
సర్వయాపాన్వితో ఘోరస్తవసాధ్యో భూర్యుపద్రవః,

తా. ఏకదోషజ విస్ఫోటకము సాధ్యమనియు, ద్విదోషజ విస్ఫోటకము కష్ట సాధ్యమనియు, త్రిదోషజయుక్తమై అనేకోపద్రవములతో గూడి భయంకరమగు విస్ఫోటక మసాధ్యమనియును తెలియవలయు.

ॐ విస్ఫోటకోపద్రవములు ॐ

హిక్కాశ్వాసో రుచిస్తృష్ణాచాంగసాదో హృది వ్యథా. 12
విసర్పజ్వరహృల్లాసా విస్ఫోటానాముపద్రవాః,

తా. ఎక్కిళ్లు, శ్వాస, ఆరుచి, దప్పి, శరీరము కృశించుట, రొమ్ముకూల, విసర్పము, జ్వరము, ఓకరింత ఇవి విస్ఫోటకోపద్రవములని తెలియవలయును.

ॐ సామాన్యోపచారము ॐ

తత్రాదౌ లంఘనం కార్యం వమనం పథ్యభోజనమ్. 13
యథాదోషం బలం వీక్ష్య ప్రోక్తం యుక్తం చ రేచనమ్,

తా. విస్ఫోటకమునందు తొలుత లంఘనముజేయించి, పిదప వమనమున కొసంగి, పథ్యముగ భోజనంబిడవలయు, మరియు విస్ఫోటక దోషబలాబలముల నెరిగి యథాదోషముగ విరేచనమున కొసంగవలయు.

—౧౧ వాతవిస్ఫోటకమునకు ద్విపంచమాలాదికషాయము ౧౧—

ద్విపంచమూలం రాన్నంచదాద్వ్యశీరేదురాలభామ్. 14

సామృతం ధాన్యకం ముస్తాం క్వాథయిత్వా శృతం విచేత్,
విస్ఫోటం వాతసంభూతం హంత్యేతన్నాత్మ సంశయః. 15

తా. దశమూలములు, సన్నరాన్ను, మానిపసపు, వట్టివేరు, దురదగొండి, తిప్పతీగ, ధనియాలు, తుంగముస్తలు వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన వాతమువలనజనించిన విస్ఫోటకము నివర్తించు.

—౧౨ పిత్తవిస్ఫోటకమునకు ద్రాక్షాదికషాయము ౧౨—

ద్రాక్షాకాశ్చ ర్షభిర్జూరపటోలారిష్టవాసకైః,
లాజాకులకదుస్పర్షైః క్వాథశ్శర్కరయాయుతః. 16

విస్ఫోటం పిత్తజం హన్తి సోపద్రవమసంశయమ్,
తా. ద్రాక్ష, గుమ్మడువేరు, ఖర్జూరము, చేదుపొట్ల, వేప, అడ్డసరము, వే

లాలు, చిట్టితుమికిశేళ్లు, దురదగొండివేళ్లు, వీనిని సమముగ కషాయము బెట్టి అందు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన సుపద్రవముతో గూడియందు పిత్తవిస్ఫోటకము నివర్తించు.

—౧౩ కఫవిస్ఫోటకమునకు ధూనింబాదికషాయము ౧౩—

భూనింబధన్వయాసాశ్చ త్రిఫలేంద్రసవాసకాః. 17

పిచుమండః పటోలీ చ క్వాథమేషాం సశర్కరమ్,
వీత్వా విముచ్యతే నూనం కఫవిస్ఫోటకాన్నరః. 18

తా. సీమ వేలవేము, దూలగొండి, త్రిఫలములు, కొడిశపాలివీర్తులు, అడ్డసరము, వేప, చేదుపొట్ల వీనిని కషాయము బెట్టి అందు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన కఫజ విస్ఫోటకము నివర్తించు.

—౧౪ కఫపిత్తవిస్ఫోటకమునకు ద్వాదశాంగకషాయము ౧౪—

కిరాతతి క్తకారిష్టయప్త్యాహ్వంబుదపర్వతైః,
పటోలఘానకోశీర త్రిఫలాకౌటజైశ్శృతమ్. 19

ద్వాదశాంగం నరః వీత్వా విస్ఫోటేభ్యో విముచ్యతే,
ద్వంద్వజేభ్యస్త్రీదోషోత్థర క్తజేభ్యో హితాశనః. 20

తా. వేలవేము, వేము, అతిసుధురము, తుంగముస్తలు, పర్పాటకము, చేదుపొట్ల, అడ్డసరము, వట్టివేరు, త్రిఫలములు, కొడిశపాలివీర్తులు వీనిని కషాయము బెట్టి

పుచ్చుకొనిన ద్వంద్వజ త్రిదోషజ ర క్తదోషజములగు విస్ఫోటకములు నివర్తించు, సరియ దీనియందు పథ్యము లఘుకరపదార్థముల సేవించవలయు.

◀◀ వాతపిత్తవిస్ఫోటకమునకు అమృతాదికషాయము ◀◀

అమృతవృషపటోలం ముస్తకం సప్తపర్ణం ఖదిరసనవవేత్రం నింబ పత్రం హరిద్రే,

శృతమితి సవినర్పాక్ కుష్మవిస్ఫోటకంఘోరపనయతి మసూరీం శీతపిత్తజ్వరం చ. 21

తా. తిప్పతీగ, అడ్డసరము, చేదుపొట్ల, తుంగముస్తలు, ఏడాకుల ఆరటి చండ్ర, వెదురుమోసు, వేపఆకులు, పసపు, మానిపసపు వీనిని కషాయము బెట్టి (చక్కెరకలిపి) పుచ్చుకొనిన సర్వవిసగ్గులు, కుష్మము, విస్ఫోటకము, కంఘో, మసూరి, శీతపిత్తజ్వరము ఇవి నివర్తించు.

◀◀ విస్ఫోటకజ్వరమునకు పటోలాదికషాయము ◀◀

పటోలామృతభూనింబవాసారిష్టకపర్పలైః, ఖదిరత్రిఫలైః క్వాథో విస్ఫోటజ్వరశాస్తయే. 22

తా. చేదుపొట్ల, తిప్పతీగ, నేలవేము, అడ్డసరము, వేప, పర్పాటకము, చండ్ర, త్రిఫలములు వీనిని కషాయముకొంచి పుచ్చుకొనిన విస్ఫోటకజ్వరము నివర్తించు.

◀◀ నింబాదికషాయము ◀◀

నింబత్వక్ ఖాదిరస్సారో గుఘూచీశ క్రజోయవః, క్వాథవిషాంమధుయుతో విస్ఫోటాదిజ్వరాపహః. 23

తా. వేపపట్ల, ఖదిరసారము, తిప్పతీగ, కొడికపాల వీనికషాయమునందు తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనిన విస్ఫోటకజ్వరము నివర్తించు.

◀◀ పద్మకౌడిఘృతము ◀◀

పద్మకం మధుకం లోధ్రం నాగపుష్పస్య కేసరమ్, హరిద్రే ద్వే విడంగాని సూక్ష్మైలాతగరం తథా. 24

కుష్మం లాఘోపత్రకం చ సిక్తకం తుత్థమేవ చ, బహువారశ్శీరీషం చ దధిత్థఫలమేవచ. 25

తోయనాలోడ్య తత్సర్వం ఘృతప్రస్థేవి పాచయేత్, యాంశ్చ రోగాన్నిహన్యా త్తత్తాన్నిబోధ మహామునే. 26

సర్వకీటాఖుదోషేషు నాడీదుష్టవిసర్పిషు,
వివిధేపిచ విస్ఫోటే లూతామూత్రక్షతేషు చ. 27

నాడీషు గండమాలాసు ప్రభిన్నాసు విశేషతః,
ఆస్తికోక్తంహితం ధన్యం పద్మకాదిమహాఘృతమ్. 28

తా. పద్మకములు, ఆలిసుధురము, లాద్దుగ, నాగ కేసరములు, పసపు, మాని పసపు, వాయువిహంగములు, సన్నయాలకులు, గ్రంధితగరము, చంగల్వకోష్ఠు, అక్క, తమాలపత్రి, మైనము, మైలగుత్తము, విరిగిచెట్టుపట్ట, దిరిశనపుపట్ట, వెలగ పండు వీనిని సముములుగ గ్రహించి, చూర్ణించి ఉదకమునందునిచి అందు నెయ్యి గ ప్రస్థముచేర్చి నెయ్యిమిగులువరకుకాచి నేవించిన సర్వకీటకదోషములు, యెలక దోషము, నాడీవ్రణము, దుష్టవిసర్పి, సర్వవిస్ఫోటకములు, లూతవ్రణము, మూత్ర క్షతము, నాడీవ్రణములు, పగిలినగండమాలలు ఇవియన్నియు నివర్తించు. ఇది ఆస్తి కమునిచే జెప్పబడిన పద్మకాదిఘృతము.

— ౨౯ విస్ఫోటక పత్త్యములు ౨౯ —

విశ్ఫోటకహితార్థాయ సేవయేచ్ఛ యనాదిభిః,
ముద్గాఢకీమసూరాణాం రసైర్వ్యా విశ్వసంయుతైః. 29

సునిషణ్ణకవేత్తాగ్రతండులీయకటిల్లకైః,
కులకాభీరుకై రేభిన్నపర్పటసతీనకైః. 30

తిక్తయాషు సమాయుక్తైర్భోజనం సంప్రయోజయేత్,

తా. యవలు, పెసలు, కందులు, చిరుకెనగలు వీనికట్టులో శొంఠిచూర్ణమును గలిపిగాని, చంచలికూర, వెదురుమొలక, చిట్టికూర, కాకరకాయ, చిట్టితుమ్మిఆకు, పిల్లపీచర, పర్పాటకము, అంకలనెడువడ్లు, చేదుగలయాషుము వీనిని విస్ఫోటకము నందు పత్త్యంబిడవలయు.

— ౩౧ అపథ్యములు ౩౧ —

తీలాన్తాషాక కుభుత్తాంశ్చ లవణాన్లుకటూని చ. 31
విదాహీరూక్షముషం చ విస్ఫోటీ పరివర్జయేత్,

తా. నుప్పులు మినుములు, ఉలవలు, ఉప్పు, పులుసు, కౌరము, విదాహకర పవార్థములు, రూక్షత, ఉష్ణముగలది, వీనిని విస్ఫోటకరోగముగలవాడు విడువ వలయు.

విస్ఫోటకరోగము - సమూహము

శ్రీ రస్తు.

మనూరికారోగప్రకరణమ్.

— ౧ మనూరికా నిదానము ౧ —

కట్టుమ్మలవణక్షౌరవిరుద్ధాధ్యశనాదిభిః,
దుష్టనిష్పావశాకాది ప్రదుష్టపవనోదకైః. 1

క్రుద్ధగ్రహేక్షణాద్వాసి దేహే దోషాస్సముద్ధతాః,
జనయన్తి శరీరే స్త్రిక్ దుష్టరక్తేన సంగతాః. 2

మనూరాకృతిస్సంస్థానాః పిటుకాస్యూర్మనూరికాః,

తా. కారము, పులుసు, అవణము, క్షౌరములు, మత్స్యదుగ్ధాది విరుద్ధాన్నము, అధికభోజనము లేక విషాదికమువలన దుష్టమగుఆన్నము, కూరలు, గాని గెపిండి పుచ్చి పోయినపతాని, మినుములు మొదలయినశాకములు, దుష్టమగుగాలి సీగ్గు, శనైశ్చరాది క్రుద్ధగ్రహపీక్షణము యీ కారణములచే దేహమందు వాతాదిదోషములు కుపితములై దుష్టరక్తముతోచేరి శరీరమునందు చిరుశనగలవంటి కురుపులను గలుగఁజేయు, దానిని మనూరికారోగమనియెదదరు. (మనూరియన పోలేరమ్మ.)

— ౨ మనూరికాపూర్వరూపము ౨ —

తానాం పూర్వం జ్వరః కంఠూర్ధాత్రభంగో రుచిర్భ్రమః. 3

త్వచి శోఫశ్చ వైవర్ణ్యం నేత్రరోగస్తజైవచ,

తా. జ్వరము, దురద, శరీరము విరగగొట్టినటులనండుట, ఆరుచి, భ్రమ, చర్మవాపు, శరీరవైవర్ణ్యము, నేత్రరోగము ఇవి మనూరికారోగమునకు పూర్వరూపములని తెలియవలయు.

— ౩ మనూరికా సంప్రాప్తి ౩ —

పిత్తం శోణితగం భూత్వా యదా దూషయతి త్వచం. 4

తదా కరోతి పిటికాస్పర్శగాత్రేషు దేహీనామ్,

తా. పిత్తమురక్తముతోచేరి చర్మమునాక్రయించి దూషితముగజేసిన సర్వావయవములయందు పిటికలు జనించు.

— ౪ మనూరికాస్వరూపము ౪ —

మనూరమాషముద్గాదితల్యూకాలోపమా అపి. 5

మనూరికాస్తుతాజ్ఞేయా రక్తాపిత్తాధికా బుద్ధైః,

తా. చిరుశనగలు మినుములు పెసలు వీనితో తుల్యముగనుండి నల్లనివర్ణముగలిగి యుండిన దానిని మసూరికొరోగమని వచించెదరు. ఇది రక్తపిత్తాధిక్యమువలన జనించును.

౭౭ వాతమసూరికాలక్షణము ౭౭

స్ఫోటాః కృష్ణారుణా రూక్షాస్తీవ వేదనయాన్వితాః. 6
కఠినాశ్చిరపాకాశ్చ భవంత్యనిలసంభవాః,
సంస్యస్థిపర్వణాం భేదః కాసః కంఠో రతిః క్లమః. 7
శోషస్తాల్వోష్ణజిహ్వనాం తృష్ణాచారుచిసంయుతా,

తా. పొక్కులు నలుపు యొరుపువర్ణముగలవిగను రూక్షముగలవిగను తీవ్ర మగు వేదనగలవిగను కఠినములుగను చిరుకాలమునకు పక్వములగునవిగనుండిన వాతము వలనజనించినచని తెలియవలయు. అందు ఆస్థిసంధులువదలినటులుండుట దగ్గునణుకు దేని యుండినములేక యుండుట శ్రమ దవడలు, పెదవి, నాలుక ఇవి యుండుట దప్పి అరుచి ఇవి జనించును.

౭౮ పిత్తమసూరికాలక్షణము ౭౮

రక్తాః పీతాసితాస్ఫోటాస్పదాహాస్తీవ వేదనాః. 8
భవంత్యచిరపాకాశ్చ పిత్తకోపసముద్భవాః,
విడ్భేదశ్చాంగమృద్ధశ్చ జ్వరస్తీవస్పదారుణాః. 9
ముఖపాకోక్షిపాకశ్చ దాహస్తృష్ణా రుచిస్తథా,

తా. పొక్కులు ఎఱ్ఱగను, పచ్చగను, నల్లగనుండి తాపము, మిక్కిటమగు వేదన ఇవిగలిగి శీఘ్రకాలములో పక్వమైనవి పిత్తప్రకోపమువలన జనించిన మసూరికలని తెలియవలయు. అందు ఘలబంధము, శరీరమునొప్పి భయంకరమై మిక్కిటమగుజ్వరము, ముఖపాకము, నేత్రపాకము, తాపము, దప్పి అరుచి ఇవి జనించునని తెలియవలయును.

౭౯ రక్తమసూరికాలక్షణము ౭౯

రక్తజాయాం భవంత్యేతే వికారాః పిత్తలక్షణాః. 10

తా. రక్తజమసూరికొరోగమునందును పిత్తజమసూరికాలక్షణములే గలిగి యుండును.

౮౦ కఫజమసూరికాలక్షణము ౮౦

కఫప్రసేకసైమిత్వం శిరోరుగ్గాత్రగౌరవమ్,
హృల్లానశ్చారుచిస్తంద్రాని ద్రాలస్యనమన్వితా. 11

శ్వేతాస్నిగ్ధా భృశం స్థూలాః కంఠూరా మందవేదనాః,
మసూరికాః కఘోత్థాశ్చ చిరపాకాః ప్రక్షీర్తితాః. 12

తా. నోటినుండి కఘము ప్రవించుట, శరీరము మొద్దుగనుండుట, కపాలశూల, శరీరము బరువుగనుండుట, హృల్లాసము, ఆరుచి, తంద్ర, నిద్ర, ఆలస్యము ఇట్టి లక్షణములుగలిగి తెల్లగను, నిగనిగకాంతిగను మిక్కిలి పెద్దవిగను దురదగలవి గను అల్పవేదనగలిగి చిరకాలమునకు పకవములగువానిని కఘజమసూరికలని తెలియ వలయును.

◀ ౧౧ సన్నిపాతమసూరికాలక్షణము ౧౧ ▶

నీలాశ్చిపిటవి స్తీరా మధ్యే నిమ్నా మహారుజాః,
చిరపాకాః పూతినస్రావాః ప్రభూతాస్సర్వదోషజాః. 13

తా. నీలవర్ణముగలవిగను, అటుకులవలె వెడల్పుగలవిగను, నడుమ పల్లము గలవిగనునుండి చిరకాలమునకు పకవములై చీమును ప్రవించుచు గొప్పవిగనుండునవి సన్నిపాతమసూరికలని తెలియవలయును.

◀ ౧౨ చర్మపిటికాలక్షణము ౧౨ ▶

కంఠరోధోఽరుచి స్తంద్రా ప్రలాపారతినయుతాః,
దుశ్చిక్రిత్యాస్సముద్దిప్తాః పిటికా చర్మసంజ్ఞితాః. 14

తా. కంఠము నిరోధించుట, ఆరుచి, తంద్ర, కఠవరించుట, దేనియందిష్టము లేకయుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలిగి చికిత్సజేయుటకు సాధ్యములుగాకయుండునవి చర్మపిటికలని తెలియవలయును.

◀ ౧౩ రోమాంతికమాసూరికాలక్షణము ౧౩ ▶

రోమకూపోన్నతిసమా రాగిణ్యః కఘపి త్తజాః,
కాసారోచకసంయుక్తా రోమాంతోఽవ్యర్జపూర్వకాః. 15

తా. రోమకూపోన్నతితో సముములుగనుండి, యెర్రగనుండునవి కఘపి త్తము వలనజనించిన రోమాంతికమాసూరికలని తెలియవలయును. అందు దగ్ధ, ఆరుచి, తోలుత జ్వరము ఇవి గలిగియుండును.

◀ ౧౪ రఘతమసూరికాలక్షణము ౧౪ ▶

తోయబుద్బుదసంకాశా స్త్వగ్గతాశ్చ మసూరికాః,
స్వల్పదోషాః ప్రజాయన్తే భిన్నాస్తోయం ప్రవతి హి, 16
వైద్యచింతామణి II—44

తా. చిరుశనగలు మినుములు పెసలు పీనితో తుల్యముగనుండి నల్లనివర్ణముగలిగి యుండిన దానిని మనురికాకోగమని వచించెదరు. ఇది రక్తపిత్తాధిక్యమువలన జనించును.

— ౧౭ వాతమనురికౌలక్షణము ౧౭ —

స్ఫోటాః కృష్ణారుణా రూక్షౌ స్తీవ్ర వేదనయాన్వితాః.
కఠినాశ్చిరపాకాశ్చ భవంత్యనిలసంభవాః,
సంస్యస్థిపర్వణాం భేదః కాసః కంఠో రతిః క్లమః.
శోషస్తాలోష్ణజిహ్వనాం తృష్ణాచారుచిసంయుతా,

తా. పొక్కులు నలుపు యెరుపువ్లుముగలవిగను రూక్షముగలవిగను తీవ్ర) మగు వేదనగలవిగను కఠినములుగను చిరకాలమునకు పక్వములగునవిగనుండిన వాతము వలనజనించినవని తెలియవలయు. అందు ఆస్థిసంధులువదలినటులుండుట దగ్గుణుకు దేని యుండినములేక యుండుట శ్రమ దవడలు, పెదవి, నాలుక ఇవి యెండుట దప్పి ఆరుచి ఇవి జనించును.

— ౧౮ పిత్తమనురికౌ లక్షణము ౧౮ —

రక్తాః పీతాసితాస్ఫోటాస్పదాహా స్తీవ్ర వేదనాః. 8
భవంత్యచిరపాకాశ్చ పిత్తకోపసముద్భవాః,
విడ్భేదశ్చాంగమృద్దశ్చ జ్వరస్తీవ్రస్పదారుణాః. 9
ముఖపాకోఠీపాకశ్చ దాహస్తృష్ణా రుచిస్తథా,

తా. పొక్కులు ఎఱ్ఱగను, పచ్చగను, నల్లగనుండి తాపము, మిక్కటమగు వేదన ఇవిగలిగి కీఘ్రికాలములో పక్వమైవని పిత్తప్రకోపమువలన జనించిన మనురికలని తెలియవలయు. అందు ఘలబంధము, శరీరమునొప్పి భయంకరమై మిక్కటమగుజ్వరము, ముఖపాకము, నేత్రపాకము, తాపము, దప్పి ఆరుచి ఇవి జనించునని తెలియవలయును.

— ౧౯ రక్తమనురికౌలక్షణము ౧౯ —

రక్తజ్వరయాం భవంత్యేతే వికారాః పిత్తలక్షణాః. 10

తా. రక్తజమనురికాకోగమునందును పిత్తజమనురికౌలక్షణములే గలిగి యుండును.

— ౨౦ కఫజమనురికౌలక్షణము ౨౦ —

కఫప్రనేకస్తైమిత్వం శిరోర్దుగ్ధాత్రసౌరవమ్,
హృల్లాసశ్చారుచిస్తంద్రానిద్రాలస్యనమన్వితా. 11

శ్వేతాస్నిగ్ధా భృశం స్థూలాః కంఠూరా మందవేదనాః,
మసూరికాః కఘోతాశ్చ చిరపాకాః ప్రకీర్తితాః.

12

తా. నోటినుండి కఘము ప్రవించుట, శరీరము మొద్దుగనుండుట, కపాలశూల, శరీరము బరువుగనుండుట, హృల్లాసము, అరుచి, తంద్ర, నిద్ర, ఆలస్యము ఇట్టి లక్షణములుగలిగి తెల్లగను, నిగనిగకాంతిగను మిక్కిలి పెద్దవిగను దురదగలవి గను అప్రవేదనగలిగి చిరకాలమునకు పక్వములగువానిని కఘజమసూరికలని తెలియవలయును.

— ౧౭ సన్నిపాతమసూరికాలక్షణము ౧౭ —

నీలాశ్చిపిటవి స్త్రీర్ణా మధ్యే నిమ్నా మహారుజాః,
చిరపాకాః వూతిసంస్రావాః ప్రభూతాస్సర్వదోషజాః.

13

తా. నీలవర్ణముగలవిగను, అటుకులవలె వెడల్పుగలవిగను, నడుము పల్లము గలవిగనునుండి చిరకాలమునకు పక్వములై చీమును ప్రవించుచు గొప్పవిగనుండునవి సన్నిపాతమసూరికలని తెలియవలయును.

— ౧౮ చర్మపిటికాలక్షణము ౧౮ —

కంఠరోధోఽరుచి స్తంద్రా ప్రలాపారతిసంయుతాః,
దుశ్చిక్తిత్యాస్సముద్దిప్తాః పిటికా చర్మసంజ్ఞితాః.

14

తా. కంఠము నిరోధించుట, అరుచి, తంద్ర, కఞ్జవరించుట, దేనియందిష్టము లేకయుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలిగి చికిత్సజేయుటకు సాధ్యములుగాకయుండునవి చర్మపిటికలని తెలియవలయును.

— ౧౯ రోమాంతికమసూరికాలక్షణము ౧౯ —

రోమకూపోన్నతినమా రాగిణ్యః కఘపిత్తజాః,
కాసారోచక సంయుక్తా రోమాంత్యో జ్వరపూర్వకాః.

15

తా. రోమకూపోన్నతితో సమములుగనుండి, యౌర్ద్రగనుండునవి కఘపిత్తము వలనజనించిన రోమాంతికమసూరికలని తెలియవలయు. అందు దగ్గు, అరుచి, తొలుత జ్వరము ఇవి గలిగియుండును.

— ౨౦ రసగతమసూరికాలక్షణము ౨౦ —

తోయబుద్బుదసంకాశా స్త్వగ్గతాశ్చ మసూరికాః,
స్వల్పదోషాః ప్రజాయస్తే భిన్నాస్తోయం స్రవంతి హి,

16

తా. ఉదకమునందలి బుద్బుదములవలె స్వల్పదోషము వలన జనించి పగిలి నీరు స్రవించునవి త్వద్గతమనూరికలని తెలియవలయును.

— ౧౭ రక్తగతమనూరికౌలక్షణము ౧౭ —

రక్తస్థా లోహితాకారాశ్శీఘ్రపాకాస్తనుత్వచః,
సాధ్యానాత్యర్థదుష్టాశ్చ భిన్నా రక్తం స్రవంతి చ. 17

తా. మిక్కిలి ఎఱ్ఱని ఆకారముగలవిగను, శీఘ్రముగ పక్వముగునవిగను, నూత్నముగు చర్మముగలవిగనుండి పగిలి రక్తమును స్రవించునవి రక్తగతమనూరిక లని తెలియవలయు. ఇవి మిక్కిలి దుష్టములుకావుగాన సాధ్యములని యెరుంగ వలయును.

— ౧౮ మాంసగతమనూరికౌలక్షణము ౧౮ —

మాంసస్థాః కఠినాస్త్విగ్రాశ్చిరపాకా ఘనత్వచః,
గాత్రశూలారతీకంఢూత్పష్టాజ్వరసమన్వితాః. 18

తా. కఠినముగను మినమినకౌంతిగలవిగను చిరకాలమునకు పక్వములగు నవిగను లావుచర్మముగలవిగనుండి శరీరము పొట్లు, అరతి, దురద, దప్పి, ఇవి గలవిగనుండినః మాంసగత మనూరికలని తెలియవలయును.

— ౧౯ మేదోగతమనూరికౌలక్షణము ౧౯ —

మేదోజా మండలాకారా మృదవః కించిదున్నతాః,
ఘోరజ్వరపరీతాశ్చ స్థూలః కృష్ణాస్సవేదనాః.
సంమోహోరతిసంతాపః కశ్చిదాభ్యో వినిస్తరేత్, 19

తా. పొక్కులు మండలాకారముగను మెత్తగను కొంచముబ్బుగను భయం శరమగు జ్వరముతో గూడినవిగను గొప్పవిగను నల్లనివర్ణముగలవిగను వేదనతో గూడి యుండునవిగను మోహము అరతి సంతాపము ఇవి గలవిగనుండిన మేదోగతమనూరి కలని తెలియవలయును. ఇది యొకొక సమయమునందు మిక్కిలి తొందరచేయును గాన ఆసాధ్యుని తెలియవలయును.

— ౨౦ అస్థిగత మజ్జాగతమనూరికౌలక్షణము ౨౦ —

క్షుద్రా గాత్ర సమూరూఢాశ్చిపిటాః కించిదున్నతాః.
మజ్జాస్థాభృశ సంమోహో వేదనా రతిసంయుతాః,
ఛిందంతి మర్తధామాని ప్రాణానాశు హరంతి చ. 20

భ్రమరేణైవ విద్ధాని భవంత్యస్థిని సర్వతః, 21

తా. పాశ్చు లుచిన్నవిగను శరీరమకాంతిగలవిగను అటువలవలె కొంచ మున్నతముగలవిగను మిక్కిటమగుమోహము, వేదన, అరతి, ఇవి గలవిగనుండి మర్మస్థానములను భేదించుచు ప్రాణముల హరించునవిగనుండి యొముకలయందు తుమ్మె దలు కొరుకుచున్నటులనుండిన అస్తిమజ్జాగతమనూరికలని తెలియవలయును.

శుక్రగతమనూరికౌలక్షణము ౨౨

పక్వాభాః పిటికాః స్నిగ్ధాః శ్లఘ్ణాశ్చాత్యర్థవేదనాః. 22

సైమిత్యారతిసంమోహదాహకోస్తాదసమన్వితాః,
శుక్రజాయాం మసూర్యాం తు లక్షణాని భవన్తిచేత్. 23

నిర్ద్రవంకేవలంచిహ్నం దృశ్యతే నతు జీవతి,

తా. పిటికలు పక్వమైనవాటివలెనుండుట, నిగనిగలాడుట, మృదువుగనుం డుట, మిక్కిటమగు వేదనగలవిగనుండుండుట, మందముగనుండుట, అరతి, మోహము, తాపము, ఉస్తాదము, వీనితో గూడియుండిన, శుక్రగతమనూరికౌరోగమని యొరుం గవలయును. మరియు నీరోగి జీవించుట దుర్లభమని యొరుంగవలయును.

ధాతుగతమనూరికౌమధ్యవోషసంబంధలక్షణము ౨౩

దోషమిశ్రాస్తు నపైతా ద్రప్తవ్యా దోషలక్షణైః. 24

తా. ౩ విధములగు ధాతుగతమనూరికౌరోగములు వాతాదిదోష సంబంధ మువలన జనించునుగాన వాతాదిదోషములుగలవని యొరుంగవలయు.

ధాతుగతదోషమనూరికౌసాధ్యసాధ్యలక్షణము ౨౪

త్వగ్గతా రక్తజాలైవు పి త్తజాఃశ్లేష్మలాస్తథా,
పి త్తశ్లేష్మకృతాశ్చైవు సుఖసాధ్యా మసూరికాః. 25
ఏతా వినాపి క్రియయా ప్రశామ్యన్తి శరీరిణామ్,

తా. త్వగ్గత, రక్తగత, పిత్తజన్య, కఫజన్య, పిత్తకఫజన్యమనూరికలు, గుఖ సాధ్యంబులగుటచే, ఔషధములేకనే శాంతినిజెందును.

కష్టసాధ్యము ౨౫

వాతజా వాతపిత్తోతా వాతశ్లేష్మకృతాశ్చ యాః. 26
కృచ్ఛ్రసాధ్యామతాస్తాస్తు యత్నా దేతా ఉపాచరేత్,

తా. వాతజమనూరిక, వాతపిత్తజమనూరిక, వాతశ్లేష్మజమనూరిక, ఇవి కష్ట సాధ్యములు, ప్రయత్నముచే చికిత్సంజేయవలయును.

అసాధ్యమనూరికౌలక్షణము ౨౬

అసాధ్యాస్సన్నిపాతోత్థాస్తాసాం వయ్యోమి లక్షణమ్. 27

ప్రవాళసదృశాః కాశ్చత్ కాశ్చిజ్జంబూఫలోపమాః,
లోహజాలసమాః కాశ్చిత్ అతసీఫలనన్నిభాః.

28

ఆసాం బహువిధా వర్ణా జాయంతే దోషభేదతః,

తా. సన్నిపాతజ మనూరికారోగములసాధ్యములు. వానిలక్షణముల వచించెదను, కొన్ని పగడములవలె కొన్ని నేరేడుపండువీరిగ కొన్ని లోహపుగుండలతెరంగున కొన్ని అతసీఫలములచందంబున ఇటుల దోషభేదములవలన బహువిధవర్ణములు గలవిగనుండును.

విశేష ప్రకారము

కాసో హిక్కా ప్రమేహశ్చ జ్వరస్తీవస్సుదారుణః. 29

ప్రలాపశ్చారతిర్హార్షా తృష్ణా దాహోవఘ్నూర్ణతా,
ముఖేన ప్రసవేదక్తం తథా ఘ్రాణేన చక్షుషా. 30

కంతే ఘ్నురకం కృత్వా శ్వసిత్యతిసుదారుణమ్,
మనూరికాభిభూతో యో భృశం ఘ్రాణేన నిఃశ్వసేత్ 31

సభృశం త్యజతి ప్రాణాన్ తృష్ణారో వాతదూషితః,

తా. దగ్ధ ఎక్కిళ్లు ప్రమేహము దారుణజ్వరము కలవరించుట అరతి మూర్ఛ దప్పి తాపము కండ్లుతిరుగుట ముఖము కన్నులు ముక్కు పీనివలన రక్తము శ్రవించుట కంతమునందు గురగురలాడుచుండుట దాగుణమగు నిట్టూర్పు వెడలుట ఇట్టి లక్షణములుగల మనూరికారోగి ముక్కులో మిక్కిలి నిట్టూర్పును, వెడల్పుచు వాత ప్రాబల్యముచే మిక్కిలి దప్పిగలవాడై మరణమును జెందు.

మనూరికోపద్రవములు

మనూరికాంతే శోథస్యాత్కూర్పరే మణిబంధకే. 32

తథాంసఫలకే వాపీ దుశ్చికిత్స్యస్సుదారుణః,

తా. మనూరికారోగాంతమునందు మోచెయ్యి మణికట్టు భుజశిరస్సులు పీని యందు వాపుజనించెనేని అది చికిత్సజేయుటకును అసాధ్యమని తెలియవలయును.

శీతలాష్టకము

దేవ్యా శీతలయా క్రాంతా మసూర్యేవ హి శీతలా. 33

జ్వరవీచ యథాభూతాధిష్ఠితో విషమజ్వరః,
సా చ సప్తవిధాఖ్యాతా తాసాం భేదాన్ ప్రచక్షుషే. 34

తా. శీతలాదేవిచే ఆక్రమింపబడిన మనూరికయే శీతలయనంబడు, ధూతాభి

పంగ లక్షణములుగల విషమజ్వరము ఎట్లు భూతజ్వరమగునో అటులనే యని తెలియవలెను. ఇవి సప్తవిధములుగలదిగనుండును. లక్షణముల వచించెదను.

— ౧౭ బృహతీతలాలక్షణము ౧౭ —

జ్వరపూర్వో బృహతో స్ఫుటై శ్శీతలా బృహతీ భవేత్,
సప్తాహాన్ని సురత్యేషా సప్తాహాత్పూర్ణతాం వ్రజేత్. 35

తతస్త్రుతీయే సప్తాహే శుష్యతి స్థలతి త్వచం,
తాసాం మధ్యే చ యాఃకాశ్చిత్పాకం గత్వా ప్రవంతి చ. 36

తా. తొలుతజ్వరముగలిగిన గొప్పకునుపులుగులుగనది బృహచ్ఛీతలయనంబడును. తొలుత ౭ దినములకు బయలుపడును. రెండవ ౭ దినములకు సంపూర్ణమగును. పిదప ౩ వసప్తాహమునకు శుష్కించినదై చర్మము ఆరి నివర్తించును. అందు కొన్ని పాకమును పొంది ప్రవించును.

— ౧౮ కోద్రవనామక మనూరికాలక్షణము ౧౮ —

కఫమారుతసంభూతః కోద్రవోనామతో గడః,
అపాకః కోద్రవాకారశ్శుచిర్నిస్తోదకారకః. 37

తా. కఫవాతములవలన కోద్రవనామకరోగము జనించును. అది పక్వము కానిదై కోద్రవము (కొఱ్ఱి)లతో తుల్యమగు ఆకారముగలదై పరిశుద్ధమై శ్రమను చేయునదిగనుండును.

జలయుక్తోద్రవోంగేషు విద్యతీవ విశేషతః,
సప్తాహాద్ద్వాదశాహాద్ద్వా శాన్తిం యాతి వినోషధైః. 38

తా. ఉదకముచేసిండ్డియుండు కోద్రవనామకమనూరిక మిక్కిలి వేదనను జేయుచు ౭ రోజులకుగాని లేక ౧౨ రోజులకుగాని ఔషధములేకనే శాంతిని జెందును.

— ౧౯ సాధ్యాపాధ్యవిచారము ౧౯ —

కాశ్చిద్ద్వినాపి యత్నేన సుఖం సిద్ధ్యంతి శీతలాః,
దుష్టాః కష్టతరాః కాశ్చిత్కాశ్చిత్సీధ్యంతి వా నవా. 39
కాశ్చిన్నైవ తు సిద్ధ్యంతి యత్నతోపి చికిత్సితాః,

తా. మనూరికారోగములయందు కొన్ని ఔషధాదిప్రయత్నములేకనే సుఖముగ శాంతిని జెందును. దుష్టములగు కొన్ని కష్టతరములుగనుండును. కొన్ని నివర్తించుటగాని లేకుండుటగాని కలుగును. మరికొన్ని నివర్తించనే నివర్తించవు. ఇటుల నెరుంగవలయును.

—ॐ వాతజమనూరికారోగమునకు బృహత్పటోలాదికసాయము ॐ—

పటోలసారిబా ముస్తా పాతా కటుకరోహిణి. 40

ఖదిరః పిచుమందశ్చ బలా ధాత్రీ వికంకతః,
ఏషాం కషాయపానం తు హన్తి వాతమనూరికామ్. 41

తా. చేదుపొట్ల, సుంగధపాల, తుంగముస్తలు, విషబొద్ది, కటుకరోహిణి, చండ్ర, వేప, చిట్టాముట్టి, ఉశిరికెవొలుపు, పుల్ల వెలగ, వీనిని సమభాగములంగ కషాయముకొవి పుచ్చుకొనిన వాతజమనూరికారోగము నివర్తించును.

ద్వే పంచమూల్యో రాన్నా చ ధాత్ర్యుశీరం దురాలభా,
సామృతం ధాన్యకం ముస్తం జయేద్వాతమనూరికామ్. 42

తా. దశమూలము, సన్న రాన్ను, ఉశిరికె, వట్టివేరు, దూలగొండి, తిప్పతీగె, ధనియాలు, తుంగముస్తలు, వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన వాతజమనూరిక నివర్తించును.

—ॐ పిత్తజమనూరికారోగమునకు నింతాదికసాయము ॐ—

నింబః షర్పటకం పాతా పటోలం చందనద్యయమ్,
వాసా దురాలభా ధాత్రీ సేవ్యం కటుకరోహిణి. 43

ఏషాం తు క్వథితం శీతం సితయా మధురీకృతమ్,
మనూరికాం పిత్తకృతాం హన్తి రక్తోత్తరామపి. 44

తా. వేప, షర్పాటకము, విషబొద్ది, చేదుపొట్ల, చందనము, రక్తచందనము, అడ్డసరము, దూలగొండి, నేలఉశిరికె, వట్టివేరు, కటుకరోహిణి, వీనిని సముములుగ కషాయము బెట్టి అందు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన పిత్తమనూరిక, రక్తాధికమనూరికారోగము నివర్తించునని తెలియవలయును.

—ॐ ద్రాక్షాది కషాయము ॐ—

ద్రాక్షాకాశ్చ ర్యఖిజ్జూరపటోలారిష్టవాస్తకైః,
లాజామలకదుస్పర్పా క్వథితం శర్కరాంచితమ్. 45

మనూరికాం పిత్తకృతాం రక్తజ్ఞాం చ వినాశయేత్,

తా. ద్రాక్ష, గుమ్మడు, ఖజ్జూరము, చేదుపొట్ల, వేప, అడ్డసరము, పేలాలు, ఉశిరికెవొలుపు, దూలగొండి, వీనిని కషాయము బెట్టి అందు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన పిత్తజమనూరిక రక్తజమనూరిక ఇవి నివర్తించును.

—ॐ కఫజమనూరికారోగమునకు పంచమూలాది కషాయము ॐ—

బృహతః పంచమూలస్య వృషపత్రయుతస్య చ. 46

కషాయశ్శమయేత్ప్రేతః కఫోత్థాంతు మనూరికామ్,

తా. బృహత్పంచమూలములు, అడ్డసరపాతులు వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన కఫజమనూరికారోగము నివర్తించును.

— ౧౭ పిత్తకఫజమనూరికకు దురాలభాదికషాయము ౧౭ —

దురాలభా పర్పటకం పటోలం కటురోహిణీ. 47

పిబేన్తనూర్యామేతేషాం క్వాథం పిత్తకఫాత్తకే,

తా. దూలగొండి, పర్పటకము, చేదుపొట్ల, కటుకరోహిణి, వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన పిత్తకఫజమనూరికారోగము నివర్తించును.

— ౧౮ వాతపిత్తజమనూరికారోగమునకు గుఱూచ్యాదికషాయము ౧౮ —

గుఱూచీపర్పటానంతా కటుకీక్రగ్ధితం పిబేత్. 48

వాతపిత్తమనూర్యాం తు ఘోరోపద్రవభాజి చ,

తా. తిప్పతీగ, పర్పటకము, దూలగొండి, కటుకరోహిణి, వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన వాతపిత్తజమనూరికారోగము నివర్తించును.

— ౧౯ వాతశ్లేష్మజమనూరికకు నాగరాదికషాయము ౧౯ —

నాగరము స్తగుఱూచీధాన్యక భార్జీవృషైః కృతః క్వాథః 49

వాతశ్లేష్మమనూరిం దూరింకురుతే తు పాసేన,

తా. కొంఠి, తుంగము స్తలు, తిప్పతీగ, ధనియాలు, భారంగి, అడ్డసరము, వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన వాతశ్లేష్మమనూరికారోగము నివర్తించును.

— ౨౦ సగ్వమనూరికారోగములకు నిశాదికషాయము ౨౦ —

నిశాద్వయోశీరశిరీషము స్తకై స్సలోధ్రభద్రశ్రియనాగకేసరైః 50

పటోలమూలారుణతండులీయకైః శృతంహారిద్ద్రామలకల్కనంయుతమ్,
మనూరివిస్ఫోటవిసర్పశాస్తయే పిబేత్సరోమాంత్యవమిజ్వరాపహమ్.

తా. పసపు, మానిపసపు, వట్టివేరు, దిరిశనగా, తుంగము స్తలు, లొద్దుగ, చందనము, నాగకేసరములు, చేదుపొట్ల, పుష్కరమూలము, చిత్తివేరు వీనిని కషాయము బెట్టి ఆందు పసపు, ఉశిరికవొలుపు వీనిని చూర్ణించి కలిపి పుచ్చుకొనిన మనూరి విస్ఫోటకము, విసర్పము, రోమాంత్యము, వమి, జ్వరము వీనిని నివర్తించును.

— ౨౧ నింబాదికషాయము ౨౧ —

నింబఃపర్పటకం పాతా పటోలం కటురోహిణీ,

వాసా దురాలభా ధాత్రీ ససేవ్యం చందనద్వయమ్. 52

పష నింబాదికః క్వాథః పీతశ్శర్కరయాన్వితః,
మసూరీం సర్వజాం హన్తి జ్వరవీసర్పసంయుతామ్. 53

తా. వేప, పర్పాటకము వివబొద్ది, చేదుపొట్ల, కటుకరోహిణి, అడ్డసరము, దూలగొండి, ఉళికి, వేపము, చందనము, రక్తచందనము వీనిని కషాయము బెట్టి అందు చక్కెరచేర్చి పుచ్చుకొనిన సర్వజమసూరికారోగములు జ్వరము విసర్పము ఇవి నివర్తించును.

పటోలాదికషాయము ౧౦

పటోలం కుండలీ ముస్తా వృషభస్వయవాసకైః,
భూనింబనింబకటుకాపర్పపైశ్చ శృతం జలమ్. 54

మసూరీం శమయేదామాం పక్వాం చైవ విశోధయేత్,
నాతఃపరతరం కించిచ్ఛీతలాజ్వరశాస్తయే. 55

దాహే జ్వరే విసర్పే చ వ్రణే పిత్తాధికేపిచ.

తా. చేదుపొట్ల, తిప్పతీగె, తుంగముస్తలు, అడ్డసరము, దూలగొండి, సీమ శేలవేము, వేప, కటుకరోహిణి, పర్పాటకము. వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన అమమసూరికారోగమును నివర్తించజేయుటయే గాక, పక్వమున శోధనమును గలుగం జేయును. మరియు నిది దాహము, జ్వరము, విసర్పము, వ్రణము, పిత్తాధిక్యము, వీనియందు సహా హితముగ నుండును.

మసూరికానికీత్న ౧౧

మసూరికాయాం కుష్ఠోక్తా లేపనాదిక్రియా హితా. 56

పిత్తశ్లేష్మవిసర్పోక్తా క్రియా వా తత్ర శస్యతే,

తా. మసూరికారోగమునందు కుష్ఠరోగమునకు జెప్పిన లేపనాదిక్రియలం జేసిన, హితముగ నుండును. మరియు పిత్తశ్లేష్మ విసర్పరోగమునందు జెప్పిన క్రియలు సహా హితకరములని తెలియవలయును.

సామాన్యోపచారములు ౧౨

సర్వాసాం వమనం పూర్వం పటోలారిష్టవాసకైః. 57

కషాయశ్చ విధాతవ్యో యస్త్వాహ్యోఫలకల్మిషః,
సక్షోద్రం పాయయేద్వాప్తీరసం వాహిలమోచకమ్. 58

తా. సర్వమసూరికారోగములయందును తొలుతవమనమునకై చేదుపొట్ల, వేప, అడ్డసరము, వీనిని కషాయము బెట్టి అందు యష్టిమధుకము, మ్రంగపండు వీనిని కల్పము

చేసి, అందు, తేనెచేర్చి గాని లేక బ్రాహ్మీరసము చకోతపుహారరసము వీనిలో తేనె చేర్చి గాని పుచ్చుకొనిన వమనంబగును.

అథ బృహతీమనుసారికోపచారములు ౭౭

తత్రావధూళనం కుర్యాద్వనగోమయభస్మనా,
నింబసత్పత్రశాఖాభిర్మక్షికాఅపసారయేత్. 59
జలం చ శీతలం దద్యాజ్జ్వరే పానే తు తత్ప్రిబేత్,

తా. మనుసారి క్కా రో గమునందు ఆడవియందుండు ఏరుపిడకల భస్మముచే,
* అవధూళనము జేయవలయు. మంచివేపమండలచే మక్షికములనుతోలవలయు. చల్లని ఉదకమును పానమున కొసంగవలయు.

అథ రక్షణప్రకారము ౭౮

స్థాపయేత్తం స్థలే పూతే రమ్యే రహసి శీతలే. 60
నాశుచిస్సంస్పృశేత్తం తు న చా స్యాంతికమావ్రజేత్,

తా. మనుసారి క్కా రో గిని పవిత్రమగునట్టి చల్లని రమ్యస్థలమునందుంచవలయు. ఆపరిశుద్ధులు స్పృశించరాదు. సమీపమునకు సహా జనగూడదు.

అథ సామాన్యచికిత్స ౭౯

జపహోమోపహారైశ్చ దానస్వస్త్వయనార్చనైః. 61
విప్రగోశంభుగారీణాం పూజనైస్తాం శమం నయేతి,

తా. (గున్నిపాతాత్తక) శీతలాదేవిని గూర్చి జపము, హోమము, నైవేద్యము, దానము, పుణ్యాహవాచనము, పూజనము, బ్రాహ్మణులు, గోవులు, ఈశ్వరుడు, పార్వతి వీరిని పూజించుట వీనిచే, శాంతిని జెందించవలయును.

అథ స్తోత్రపాఠము ౮౦

స్తోత్రం చ శీతలాదేవ్యాః పఠేచ్ఛీతలి నోంతికే. 62
బ్రాహ్మణశ్శ్చేద్ధయా యుక్తస్తేన శామ్నుని శీతలాః,

తా. శీతలాదేవియొక్కస్తోత్రమును మనుసారి క్కా రో గియొక్క సమీపమునందు బ్రాహ్మణుడు శ్రద్ధాయుక్తుడై పఠించిన శీతలాదేవి శాంతిని జెందును.

అథ గుడూచ్యాదిచూర్ణము ౮౧

గుడూచీ మధుకం గ్రాతౌ మోరటం దాడిమైస్సహ. 63
పాకకాలే ప్రదాతవ్యం భేషజం గుడనంయుతమ్,
తేన కుప్యతి నో వాయుః పాకం యాన్తి మనుసారికాః. 64

* అవధూళనమున గా విధములయందు చల్లుట.

తా. తిప్పతీగె, అతిమధురము, ద్రాక్ష, చాగ, దాడింబపండు, వీనిని సమములుగచూర్చించి, బెల్లముచేర్చి 2 రోజులు అతిక్రమించినపిదప పాకకొలము నెరిగి పుచ్చుకొనిన వాయువు ప్రకోపించక మనూరికారోగము పక్వమునుజెందును.

❧ చించాబీజచూర్ణము ౧౯ ❧

యే శీతలేన సలిలేన విశిష్య సమ్యక్చించోత్థబీజసహితాం రజనీం
పిబంతి,
తేషాం భవన్తి నకదాచిదవీహ దేహే వీడాక రా జగతిశీతలికా
వికారాః. 65

తా. చింతవిత్తులు, పసపు, వీనిని చూర్చించి, చల్లనీళ్లలోకలిపి పుచ్చుకొనిన వారికి శీతలాసంబంధమగు వికారములు ఎన్నడును సోకవు.

❧ న్యగ్రోధాదిలేపము ౧౯ ❧

న్యగ్రోధప్లక్షమంజుష్టాశిరీషోదుంబరత్వచామ్,
సనర్విష్కం మసూర్యాం తు వాతజాయాం ప్ర లేపనమ్. 66

తా. మఱ్ఱి, జావ్వి, మంజిష్ఠ, దిరిశనము, అత్తి, వీనిపట్టమనూరి, నేతిలో కలిపి లేపనముజేసిన, వాతజమనూరికారోగము నివర్తించును.

❧ ఖాదిరాదిలేపము ౧౯ ❧

ఖాదిరారిష్టపత్త్రైశ్చ శిరీషోదుంబరత్వచామ్,
కుర్యాల్లేపః కఘోత్థాయాం మసూర్యాం భిషగు త్తమః. 67

తా. చంద్ర, వేపఆకులు, దిరిశనపట్ట, అత్తిపట్ట, వీనినినూరి లేపనముజేసిన, కఘజమనూరికారోగము నివర్తించును.

❧ మధుకాదిలేపము ౧౯ ❧

మధుకం త్రిఫలా మూర్వ్యా దార్శ్విత్వక్ నీలముత్పలమ్,
ఉశీరలోద్ధ్రమంజుష్టాప్ర లేపాశ్చోత్తనే హితాః. 68
సశ్యోత్త్యనేన చ గదామసూర్యో న భవంతి చ,

తా. అతిమధురము, త్రిఫలములు, చాగ, మానిపసపు, అవంగపట్ట, నల్ల కలువ, కట్టివేరు, లూద్దుగ, మంజిష్ఠ, వీనినినూరి లేపనముజేసినను లేక వీనిని కషాయము బెట్టి కడిగినను మనూరికాయందు హితకరముగనుండును.

❧ వాసాస్వరసము ౧౯ ❧

వృషపత్రరసం దద్యాత్ పానార్థం మధుసంయుతమ్. 69

కఫజాయాం మనూర్యాం తు కఠినాయాం విశేషతః,

తా. అడ్డసరపుఆకుల స్వరసమునందు, తేనెవైచి పానముజేసిన, కఫమువలన
నించి, కఠినముగనుండు మనూరిక నివర్తించును.

— ౭౭ మోచారసాదిపానము ౭౭ —

మోచారసేన సహితం సితచందనం యే వాసారసేన మధువామధు
కేనవాధ. 70

ఆదా పిబంతి సుమనాస్వరసేన మిశ్రం తేనాప్పువంతి భువి శీతలికా
వికారమ్,

తా. బూరగరసము, చందనము, వీనినిగాని, అడ్డసరపుఆకురసము తేనెగాని,
శీతమధురము తేనెగాని, లేక జాజిపూలరసము తేనెగాని, పుచ్చుకొనిన శీతలావికా
రము జనింపకుండును.

— ౭౮ వేణుత్వగాదిధూపము ౭౮ —

వేణుత్వక్ సురసాలాక్షౌకార్పాసాస్థిమసూరికాః. 71

యవపిష్టం విషం సర్పిర్వనా బ్రాహ్మీ సువర్చలా,
ధూపనాశ్లే యథాలాభం ధూపమేనం ప్రయోజయేత్. 72

ఆదావంతే ప్రయోక్తవ్యోనశ్యంత్యస్తా న్మసూరికాః,
న గృహ్ణాన్తి విషం కేచిద్వధాలాభశుతావిహ. 73

తా. వెదురుతోక్క, తులసి, లక్క, ప్రత్తివిత్తులు, చిరుశనగలు, యవపిష్టము
నాభి, నెయ్యి, వస, బ్రాహ్మీ, సువర్చలా, వీనిని యథాలాభముగ ధూపమిడిన,
మసూరికారోగము నివర్తించు. కొంతమంది నాభి నిందు గ్రహించరు.

— ౭౯ మసూరికౌపథ్యములు ౭౯ —

జీర్ణాష్టికశాలయోపి చణకా ముద్గా మనూరా యవాః,
సర్వేషి ప్రతుదాఃకపోతచటకాయస్త్వాహ్వాదాత్యూహాకాః 74

కర్కొటం కదళం చ శిగుకులకం ద్రాక్షౌఘలం దాడిమమ్,
మేధ్యం బృంహణమన్నపానమఖిలం కోలాని మాంసో రసః. 75

పక్వో ముద్గరసోపి జాంగలరసశ్శాలిం చ శాకం ఘృతమ్,
ధూమో గోమయభస్మ గుంథనమథో శేషే వ్రణోక్తాః క్రియాః. 76

ఇత్థం సర్వదశావిభాగ విహితం పథ్యం హితం దోషతః,
సంయుక్తం ముదమాతనోతి నితరాం న్యూణాం మసూరిగదే, 77

తా. ౬౦ దినములకుపండు పాత యుష్ణవద్దు, సుబాచియ్యము, శనగలు, పెసలు, చిరుశనగలు, యవలు, (గుర్బ ప్రతుదజంతువులు) పావురము, పిచుక, వానకోయిల, పీనిమాంసము, అతిసుధురము, దోసకాయ, ఆరటికాయ, మునగకాయ, చేదుపొట్ల, ద్రాక్ష, దాడింబపండు, మేధాజనకమై పుష్టికరమగు అన్నపానములు, శేగు, మాంసరసము, పెసరకట్టు, జాంగలదేశజంతుమాంసము, శాల్యన్నము, ఆకు కూరలు, నెయ్యి, ధూమము, గోమఝష్ణలేపనము, ప్రాణనాశకక్రియలు, ఇటుల, మనూరీజీవిసంపూర్ణముగ నుండుకాలమున, దోషములతో గూడియుండినను, పీనినన్నియు పథ్యంబిడవలయు.

అపథ్యములు ౧౯

వాతం స్వేదం శ్రమం తైలం గుర్బన్నం క్రోధమాతపమ్,
కట్వుష్ణం వేగరోధం చ మనూరీగదవాంస్త్వజేత్. 78

తా. గాలి, చమట, శ్రమ, తైలము, గురుకరమగుఅన్నము, క్రోధము, ఎండ, కౌరము, పులుసు, మలమూత్రవేగనిరోధము, పీనిని మనూరీరోగముగలవాడు వ్యంఛవలయును.

మనూరికాశోగము సమాప్తము.

గళగండ ప్రకరణమ్.

గళగండ కర్మవిపాకము ౨౦

- గళగండేగణద్రవ్య హర్తా భవతి మానవః,
దానేన తత్ప్రీతీకారం వత్సోమి శృణు భాస్కర. 1
- మాణిక్యం పద్మరాగం చ వజ్రం మాక్తికమేవ చ,
వైడూర్యం పుష్పరాగం చ నీలం మరకతం తథా. 2
- ఏభిర్దాలాం ప్రకుర్వీత సూత్రమప్యత్ర రాజతమ్,
అలాభే మాక్తికాద్యస్యతమైర్దాలాం ప్రకల్పయేత్. 3
- సర్వత్ర రాజతం సూత్రమితి వేదే ప్రకల్పితమ్,
తామ్రపాత్రే వినిక్షిప్య తిలानాముపరిన్యసేత్. 4
- తిలानాం చ పరీమాణం ద్రోణపంచకమిన్యసేత్,
వాతదూర్ధ్వం నవ గ్రహాదిమహాశాన్తిం కుర్యాత్. 5

రత్నమాలాం పూజయిత్వా వేదశాస్త్రవిదేభ్రాహ్మణాయ దద్యాత్,

తా. సముదాయద్రవ్యమును అపహరించినవానికి, గళగండరోగము జనించు. తన్నివృత్తికై, మాణిక్యము, పద్మరాగము, వజ్రము, ముత్యము, వైడూర్యము పుష్పరాగము, నీలము, మరకతము, వీనినిగాని, వీనిలో దొరికిన వానినిగాని, పెండికమ్మి తోగూర్చి మాలికజేసి, తామ్రపాత్రయందైనను ప్రోణములనువ్వులుబోసి, వానిపై ఆమాలికనునిచి, నవగ్రహాదిమహాశాంతిజేసి పూజించి, వేదశాస్త్రసంపన్నుడగు బ్రాహ్మణునికి దానము జేయవలయును.

— ౭౭ గళగండస్వరూపము ౭౭ —

నిబద్ధశ్శ్వయంధుర్యస్య ముమ్మ-వల్లంబతే గళే.

6

మహాన్వాయది వా ప్రాస్వో గళగండం తమాదిశేత్,

తా. కంఠమునందు పెద్దదిగాని, లేక చిన్నదిగాని వాపుగలిగి, వృషణము వలె ప్రేలుచుండిన, దానిని గళగండమనియెదరు.

— ౭౮ గళగండసంస్కృతి ౭౮ —

వాతః కఫశ్చాపి గళే ప్రదుష్టో మన్యే సమాశ్రిత్య తతైవ మేదః. 7
కుర్వంతి గండం క్రమశస్వలింగై స్సమన్వితం తం గళగండమాహుః,

తా. వాతము, కఫము, ఇవిదుష్టములై, కంఠమునందలి మన్యలను సిరలను మేదస్సును జేరి, క్రమముగవృద్ధిపొంది, తమతమలక్షణములతోగూడి, నొక గ్రంధిని గలుగజేసిన, దానిని గళగండమనియెదరు (ఇది, వాతజ, కఫజ, మేదోజములన, త్రివిధములుగనుండును.)

— ౭౯ వాతకగళగండలక్షణము ౭౯ —

తోదాన్వితః కృష్ణసిరావనద్గ్నావారుణో వా పవనాత్త కస్తు.

పారుష్యయు క్తశ్చిర వృద్ధ్యపాకో యద్వచ్ఛయా పాకమియాత్క-

దాచిత్,

వైరస్యమాస్యస్య చ తస్య జంతోర్భవే త్రథా తాలుగళప్రళోమః. 9

తా. నూరులతో బొడిచినటుల పీడగలుగుట, నల్లనిసిరలతో వ్యాప్తంబై యుండుట, నల్లగను, లేక, యెఱ్ఱగను, కఠినముగనుండుట, చిరకాలమునకు వృద్ధి పొంది పక్కముగాకయుండుట, ఒకొకొకప్పుడు, స్వేచ్ఛగపాకమును బొందుట, నోరు విరసముగనుండుట, దవడలు, గొంతు, ఇవి యెండుట, ఇట్టి లక్షణములు గలిగి యుండిన వాతకగళగండమని తెలియవలయును.

— ౧౭ కఫజగళగండలక్షణము ౧౭ —

స్థిరస్వప్నో గురురుగక్రండూశ్శీతో మహాంశ్చాపి కఫాత్కస్తు,
చిరాభివృద్ధిం భజతే చిరాద్వాప్రపచ్యతే మందరుజః కదాచిత్ . 10
మాధుర్యమాస్యస్య తస్య జంతోర్భవే త్రథా తాలుగళప్రలేపః,

తా. స్థిరముగచర్చుతో సమానవర్ణముగలదై, బరువుగను, మిక్కిలి దురద
గలదిగను, శీతలముగను పెద్దదిగను, దీర్ఘకాలముమీద వృద్ధిపొందునదిగను, దీర్ఘకాల
మునకు నొకానొక సమయమున పక్వమైనదిగను, పక్వమయినపుడు కొంచము
పోట్లుగలదిగను, నోరుతీపిగను, దవడ గొంతు ఇవి కఫముతో నలకబడినవిగను.
ఇటులనుండిన, కఫజగళగండమనియెదరు.

— ౧౮ మేదోజగళగండలక్షణము ౧౮ —

స్నిగ్ధోగురుఃపాండురనిష్ఠగంధోమేదోభవస్సస్త్వరుజోఽతికంఠాః.
ప్రలంబతేఽలూబువదల్పమూలో దేహానురూపక్షయవృద్ధియు క్షి,
స్నిగ్ధాస్యతాతస్య భవేచ్ఛ జంతోర్గ్రణేనుశబ్దం కురుతే చ నిత్యమ్. 12

తా. మినమినలాడుట, జడము, పాండువర్ణము, దుర్గంధము, కొంచమునొప్పి
మిక్కిలిదురద, మొదలుస్వల్పముగనుండి, పిదప, సారకాయవలె ప్రేలుట,
దేహముక్షయించిన, క్షయించుట, దేహమువృద్ధి జెందిన, నదియును వృద్ధి జెందుట,
ముఖము మినమినలాడుట, సంభాషించునపుడు, కంఠమున * అనుశబ్దము వెడలుట,
ఇట్టి లక్షణములుగలది, మేదోజగళగండమని తెలియవలయును.

— ౧౯ అసాధ్యలక్షణము ౧౯ —

కృచ్ఛాచ్ఛ్చ్యసంతం మృదుసర్వగాత్రం సవత్సరాతీతమరోచకార్తమ్,
క్షీణం చ వైద్యో గళగండజుష్టం భిన్నస్వరం చాపి వివర్జయేత్తు. 13

తా. అతికష్టముగక్కాసవిడుచుట, స్వశరీరముమృదువుగనుండుట, గళగం
డము జనించి సంవత్సరముగడుచుట, ఆరుచి, శరీరక్షయము, స్వరభేదము, ఇట్టి లక్షణ
ములగల గళగండరోగిని త్యజించవలయును.

— ౨౦ చికిత్సాక్రమము ౨౦ —

స్వేదోఽనిలోఠే గళగండకాదా నాడ్యానిలఘ్నాషధపత్రపిండైః,

తా. వాతగళగండమునకు, నాడీస్వేదము, వాతహరములగు పదార్థములు,
ఆకులు వీనితో స్వేదనమునర్చుట, అట్టి వానినినూరి ముద్దజేసి వేడిగాఁ గట్టుకట్టుట
వీనిని జేయవలెను.

* అను శబ్దమున గాఁ బ్రతిధ్వనివలె జుటగా శబ్దముగుట

—౧౧ వాతగళగండచికిత్సా ౧౧—

నిచులం శిగుమూలంవాదశేమూలమథాపించ.

14

ఆలేపనేవాతగండే సుఖోష్ణం సంప్రశస్యతే,

తా. కదంబవేరు, మునగ వేరు, మరియు దళమూలములు, వీనిలో దేనినైననునూరి, కొంచము వెచ్చజేసిలేపనముజేసిన వాతజగళగండము నివర్తించును.

—౧౨ కఫజగళగండచికిత్సాక్రమము ౧౨—

స్వేదోపనాహకా కఫసంభవేపి కృత్వా క్రమంశ్లేష్మహారం విదధ్యాత్.

తా. కఫజగళగండమునందు, స్వేదక్రియ, ఉపనాహక్రియ, శ్లేష్మహర పదార్థ సేవనము, వీనిని జేయవలయును.

—౧౩ మేదోజగళగండచికిత్సా ౧౩—

మేదస్సముత్థేత్ర యథోపదిప్తా వింధ్యేత్పిరాం స్నిగ్ధతనోర్నరస్య,
శ్యామాసుఖాలోహపురీషదన్తీరసాంజనైశ్చాపి హితః ప్రలేపః. 15

తా. శాస్త్రోక్తప్రకారము స్నేహనమునుజేసి, సిరావేధంజేయుట, నల్ల తెగడ, సున్నచు, లోహకీట్టము, నేపాళములు, రసాంజనము, వీనినినూరి, లేపనము జేయుట ఇట్లు జేసిన మేదోజగళగండమునకు హితముగనుండును.

—౧౪ సర్వ పాదిలేపము ౧౪—

సర్వ పాశ్చిగుబీజ్ఞాని శోణబీజాతనీయవాః,
మూలకస్య చ బీజాని తక్రేణాక్లేన పేషయేత్. 17

గండాని గ్రంథయశ్చైవ గండమాలాస్తజైవచ,
ఆలేపాత్తేన శామ్యన్తి విలయం యాన్తి వాచిరాత్. 18

తా. తెల్లవాలు, మునగవిత్తులు, జనపవిత్తులు, ఆగసివిత్తులు, యవలు, ముల్లంగివిత్తులు, వీనిని పులిమజ్జితోనూరి లేపనముచేసిన గళగండము, గ్రంథులు, గండమాల, ఇవి శీఘ్రముగ నివర్తించును.

—౧౫ పలాశమూలలేపము ౧౫—

తండులోదకపిష్టేన మూలేన పరిలేపతః,
హీతం కర్ణే పలాశస్య గళగండః ప్రశామ్యతి. 19

తా. మోడుగ వేరును తండులోదకముతోనూరి, చెవులయందు లేపనము జేసిన, గళగండము మానును.

—౧౬ సూర్యావర్తలేపము ౧౬—

సూర్యావర్తరసో నాభ్యాం గళగండోపనాహనమ్,

స్ఫోటాస్తావై స్వం ప్రయాతి గళగండో న సంశయః. 20

తా. * నూర్యావర్తము, వెల్లులి, వీనినినూరి ముద్దజేసి, కట్టుకట్టిన, బొబ్బలు స్తావము, వీనితో గూడికొనిన గళగండము నివర్తించును.

— ౧౭ దేవదార్యాదిలేపము ౧౭ —

దేవదారుర్విశాలా చ కఫగండే ప్రలేపనమ్,
ఛర్దనం శీర్షరేకశ్చ సర్వే గండగదే హితాః. 21

తా. దేవదారు, పాపర, వీనినినూరి లేపనము, వమనము, శిరోవిలేచనమును జేసిన, సర్వగళగండములయందు హితకరములుగ నుండును.

— ౧౮ ఆమృతాదితైలము ౧౮ —

తైలం విబేచ్ఛామృతవల్లనింబహిం గ్వ్యాభయావృక్షకవిప్పలీభిః,
సిద్ధం బలాభ్యాం చ న దేవదారుహితాయ నిత్యం గళగండరోగే. 22

తా. తిప్పతిగ, వేప, ఇంగువ, కరకపింజెలు, వృక్షకము, (కర్కాటకశృంగి) విప్పళ్లు, పెద్దముత్తవపులగ, చిన్నముత్తవపులగ, దేవదారు, వీనికల్పము చేర్చి సిద్ధము జేయబడు తైలమును లేపనము చేసిన, గళగండము నివర్తించును.

— ౧౯ విడంగఊరసింధూగ్రారాన్నాగ్నివ్యోషదారుభిః ౧౯ —

విడంగఊరసింధూగ్రారాన్నాగ్నివ్యోషదారుభిః
కటుతుంబీఫలరసే కటుతైలం విపాచితమ్. 23
చిరోత్థమపి నన్యేన గళగండం వినశ్యతి.

తా. వాయువిడంగములు, యవఊరము, సైంధవలవము, వస, సన్నరాస్సుము, చిత్రమూలము, త్రికటుకములు, దేవదారు, వీనికషాయము, చేదుసారకాయలరసము, తెల్లవాలనూనె. వీనినిగలిపి, తైలపక్వముకొని నస్యముచేసిన, చిరకాలమునుంచియుండు గళగండము నివర్తించును.

— ౨౦ తుంబ్యాదితైలము ౨౦ —

తుంబీరసేన కటుకేనచతుర్జనేనకల్మీకృతైర్గ గధఙ్గాదిగణౌషధైశ్చ.
తైలం శృతం హరతి దేహిషు గండమాలామత్యుల్బణామపి గళే
గళగండరోగాత్,

తా. చేదుసారకాయరసము ౪ భాగములు, పిప్పల్యాదిగణౌషధకము ౧ భా

* ప్రాద్దుతిరుగుడు చెట్టునేరు.

గము, వీనికిసముము, తిలతైలముచేర్చి తైలపక్వముగకాచి లేపనముజేసిన, మిక్కిలి ఉద్ధృతముగనుండు గండమాల, గలగండములు ఇవి నివర్తించును.

— ౨౭ ఆపచికి వ్యోషాదితైలము ౨౭ —

వ్యోషం విడంగం మధుకం సైంధవం దేవదారు చ 25
తైలమేభిశ్శృతం న స్యాత్కృత్యచామిష్యపచీం జయేత్,

తా. శొంఠి, సిప్పలి, మిరియాలు, వాయువిడంగములు, యష్టిమధుకము, సైంధవలవణము, దేవదారు, వీనికల్కముతో సిద్ధముజేయబడిన తైలము ఆసాధ్యముగ నుండు, ఆపచిరోగమును నివర్తించును.

— ౨౮ చందనాదితైలము ౨౮ —

చందనం సాభయా లాక్షౌ వచా కటుకరోహిణి, 26
ఏతత్తైలం శృతం వీతం సమూలమపచీం జయేత్,

తా. చందనము, కరకపిండెలు, లక్క, వస, కటుకరోహిణి, వీనిచే సిద్ధముచేసిన తైలమును పానముజేసిన, ఆపచిరోగము నివర్తించును.

— ౨౯ మంఠూరలోహము ౨౯ —

మహిషీమూత్రవిమిశ్రం లోహములం సంస్థితం ఘటే మాసమ్. 27
అంతర్ధూమవిదగ్ధం మధునా గళగండనాశనం లీడమ్,

తా. లోహాకిట్టమును ఘటమునందునిచి, బట్టెమూత్రమువైచి ౧ మాసము వరకు నాననిచ్చి పిదప దానికి మూతచేసి నీలుచేసి గజపుటమిడి, సాంగశీతలమున దీసి చూర్ణించి, తేనెతో నేవించిన గళగండము నివర్తించును.

— ౩౦ అలాబుజలపానము ౩౦ —

తిక్తాలాబుఫలే పక్వే సస్తాహముషీతం జలమ్. 28
గళగండం నిహంత్యాశు పానాత్పత్థ్యానుశీలినః,

తా. పండిన చేసుసారి కాయమును నీళ్లుబోసి ౭ దినములునిచి, పిదప నాయు దకమును పానముచేసి పత్థ్యముగ భుజించిన గళగండము నివర్తించును.

— ౩౧ జీర్ణకర్కారుకయోగము ౩౧ —

జీర్ణకర్కారుకరసో బిడసైంధవనంయుతః. 29
నస్యేన తరుణం హన్తి గళగండం న సంశయః,

కా పండుగుమ్మడికాయరసమునందు, బిడాలవణము సైంధవలవణము వీనిని చేర్చి నర్కముజేసిన, తరుణముగ నుండు గళగండము మానును.

గళగండప్ర కరణముసమాప్తము.

గం డ మాలా ప్రక రణ మ్.

— ౧౧ గం డ మాలా కర్త విపాకము ౧౧ —

- అధ్యాపయతి శిష్యాంస్తు యః ప్ర తార్య గురు స్తథా,
శిష్యో గురుం వంచయిత్వా యోధీతే శృణు తస్య చ. 1
- జాయతే గం డ మాలాఖ్యో రోగ స్తదుపశాంతయే,
అభక్ష్యపానపాయీ వా గం డ మాలీ భ వేన్నరః. 2
- కృచ్రయం ప్రకుర్వీత చాం ద్రాయణమథాపరమ్,
అష్టోత్తరసహస్రం తు జపేత్పురుషసూ క్తకమ్. 3
- సారమంత్ర జప స్తద్వచ్చక్త్యా బ్రాహ్మణభోజనమ్,
ఇతి కృత్వా నరస్సమ్యగ్లగండాద్విముచ్యతే. 4

తా. గురువు శిష్యునివంచించి అధ్యయనము చెప్పటవలనగాని, లేక శిష్యుడు
గురువును వంచించి అధ్యయనము చదువుటవలనగాని లేక అభక్ష్యభక్షణము, పానార్హ
ములుగాని మద్యపానము మొదలగువానినిచేయుట వలనగాని, గం డ మాలజనించు
కన్నీవుత్కర్మమై 3 కృచ్రములు, చాంద్రాయణము, అష్టోత్తర సహస్రపురుషసూక్త
జపము లేక అష్టోత్తరసహస్ర సారమంత్రజపము, వీనినిజేసి శక్త్యముసారముగ
బ్రాహ్మణులకన్న మిడిన, గం డ మాలవలన విముక్తుడగును.

— ౧౧ గం డ మాలాస్వతూపము ౧౧ —

కర్మంధుకోలామలక ప్రమాణైః కఠౌంసమన్యగళవంక్షణేషు,
మేదశక ఫాభ్యాంచిరమందపాకై స్సాన్యద్గం డ మాలాబహుభిస్తుగం డైః.

తా. మేదస్సు, కఫము వీనివలన చంకలు, భుజశిరస్సులు, పెడకల పెద్దనర
ములు, కంఠము, గజ్జలు, వీనియందు శేగుపండు మిరియాలు ఉశిరిక కాయ వీని ప్రమా
ణముగల అనేకవిధములైన గ్రంథులుజనించి సావకౌశముమీద కొంచము పాకమును
జేందిన గం డ మాలయనంబడు.

— ౧౧ గం డ మాల భేదములు ౧౧ —

చత్వారః క్రిమిభీరోగా జాయన్తే గ్రంధిపూర్వకాః,
హృద్యయే గం డ మాలాభం కంఠే జాతం తథై వచ. 6

కపోలగండమాలాచా ప్పుత్తమాంగే చ జాయతే,

దంతవ్రణం కలౌ జాతం శ్రవణేవాంసగండకే.

7

ఏతే దుర్గంధసంయుక్తాశ్చేత్వితరక్తసమన్వితాః,

ఏతేషాం భేషజం చైవ కథ్యతే పూర్వవేదిభిః.

8

తా. క్రిములవలన గ్రంథిపూర్వకములగు ర విధంబులుగ గండమాలా రోగములుత్పన్నంబులగు అవి యొప్పియనిన హృదయమునందుజనించిన హృదయగండమాలయనియు, కంఠమునందు జనించిన కంఠగండమాలయనియు, శిరస్సునందు జనించిన కపాలగండమాలయనియు, కపోలములయందు జనించిన కపోలగండమాలయనియును బెప్పంబడు మరియు దంతములయందు జనించినదంతప్రణమనియు, కటిప్రదేశమునందుజనించినకటివ్రణమనియు, కర్ణమునందు జనించిన కర్ణవ్రణమనియు, నాసికయందు జనించిన నాసికావ్రణమనియును వచింపంబడు. ఇవి యన్నియు దుర్గంధయుక్తములై చీముకారుచు, తెల్లగ, లేక, యెఱ్ఱగనుండు. వీనికి ఔషధములు పూర్వజ్ఞులచే చెప్పబడియెను.

— ౭౭ కపాలగండమాలాలక్షణము ౭౭ —

కపాలగండమాలాతుపప్యత్తమాంగేచజాయతే,

ఏషాదుర్గంధసంయుక్తాశ్చేత్వితరక్తసమన్వితా.

9

తా. శిరస్సునందు గండమాలజనించి దుర్గంధముతో గూడి చీముకారుచు తెల్లగ, యెఱ్ఱగనుండిన దానిని కపాలగండమాలయనియెదరు.

— ౭౮ గండమాలాకషాయము ౭౮ —

కులుత్థం మరిచం హింగు సజలం గండపాచనమ్,

తా. ఉలవలు, మిరియాలు, ఇంగువ, వీనినికషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన, గండమాలపక్వము జెందును.

— ౭౯ కాంచనారాదికషాయము ౭౯ —

కాంచనారత్వచః క్వాథశ్శుంఠీచూర్ణేన నాశయేత్.

10

గండమాలాం తథా క్వాథః ఔద్రేణ వరుణత్వచః,

తా. దేవకాంచనపుపట్టచు కషాయము బెట్టి, అందు, శొంఠిచూర్ణమును జేర్చి పుచ్చుకొనిన లేక ఉలిమిడిపట్టకషాయమున, తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనినను, గండమాలనివర్తించును.

— ౮౦ గండమాలాఖండనరసము ౮౦ —

కర్షం నూతం శుద్ధమస్య గంధకం త్వర్ధము త్తమమ్.

11

సార్థకర్షం తామ్రభస్మమృతం కిట్టం త్రికర్షకమ్,
వ్యోషం పట్కర్ష తులితమయోర్ధం సైంధవం స్పృతమ్. 12

కాంచనారత్నచర్మారం పలత్రయమితం క్షిపేత్,
పలత్రయం గుగ్గులోళ్ళ శుద్ధస్య సమపాహారేత్. 13

ఏతద్వ్యక్త్యా తు సంమేళ్య సురభీనర్పిషా దృఢమ్,
గండమాలాఖండనోయం రసో మాషత్రయాత్మకః. 14

భుక్తిో నిహన్తి గండాని గండమాలాం చ దారుణామ్,

తా. శుద్ధిచేసినరసము ౧ కర్షము, శుద్ధిచేసినగంధకము ౪ కర్షము, తామ్ర భస్మము ౧౪ కర్షము, మండూరము ౩ కర్షములు, శొంఠి ౨ కర్షములు, పిప్పలి ౨ కర్షములు, మిరియాలు ౨ కర్షములు, సైంధవలవణము ౪ అక్షుము, దేవకొంచ నపుచక్కచూర్ణము ౩ పలములు శుద్ధిచేసినమహిసాక్షి, గుగ్గిలము ౩ పలములు వీనిని నేకమగచేర్చి, శిల్యమునందునిచి, అవునేతితో మర్దించి, ౩ మాషములయొత్తమాత్రలు చేసి నేవించిన భయంకరములైన గళగండము, గండమాల ఇవి నివర్తించును.

— ౧౧ గంధకాదిలేపములు —

గంధకం టంకణం సింధుం కాంచనీనవసాగరమ్. 15

సౌవర్చలం యవయోరం కాంచం రక్తం సువర్చికామ్,
శ్వేతం రక్తం చ పాషాణం మూషకోత్థం నియోజయేత్. 16

జేపాలబీజమజ్జాం చ సమం జంబీరపేషితమ్,

శస్త్రైశ్చిత్వా ప్రదాతవ్యం వేప్త్యమేరండపత్రకైః. 17

ఏవం త్ర్యహోత్స్పృటం త్యేవ దధ్యన్నం దాపయేత్తతః,
గండమాలాపచీ గ్రంధిర్బహిర్నిర్యాతి నాన్యథా. 18

తా. గంధకము, వెలిగారము, సైంధవలవణము, దేవకొంచనపుపట్ట, నవాసారము సౌవర్చలవణము, యవయోరము, కాంచలవణము, సింధూరము, సౌవర్చలవణము శంఖపాషాణము, తొట్టిపాషాణము, ఉల్లిపాషాణము, నేపాళములు, వీనిని, సమముగ నిమ్మపండ్లరసముచే మర్దించి, శస్త్రములచేచివ్వి యీబొంపధమునునిచి, పైని అముడపా కులువైచి మూడుదినములు కట్టుకట్టిన, గండమాల, అపచి, గ్రంధి, ఇవి పగిలి వీని యందలి దోషముబయలునెడలును, దీనికి పెరుగన్నము పత్యమిడవలయును.

— ౧౨ ముండీమూలలేపములు —

నిజద్రవేణ సంవిష్టం ముండీమూలం ప్రలేపయేత్,
గండమాలా క్షయం యాతి తద్ద్రవం చ విభేత్పలమ్. 19

తా. బోడతరమువేరును, దానిరసముచేత నేనురి లేపనముజేసిన, గండ్డమాల నివర్తించును. మరియు ఆబోడతరపురసమును నొకపలము పుచ్చుకొనినను గండ్డమాల నివర్తించును.

— ౧౯ గండ్డమాలపగులుటకు లేపము ౧౯ —

జలేన పేషయేత్తుల్యం కాంచనీం చిత్రకం వృషమ్,
సప్తాహం లేపయేత్తేన సర్వజా గండ్డమాలికాః. 20
స్ఫుటంతి నాత్ర సందేహాస్స్ఫుటే లేపమిమం కురు,

తా. దేవకొంచనపువేరు, చిత్రమూలము, అడ్డసరము, పీనిని సమముగ నుదకముతోనూరి ౭ దినములు లేపనముజేసిన, సర్వగండ్డమాలలుపగులును. పిదప, దానిపై దీనినే లేపనముజేయవలయును.

— ౨౦ భల్లాతకాదిలేపము ౨౦ —

భల్లాతకాసీసహుతాశదన్తిమూలైర్గుడన్నుక్రవిదుగ్ధిక్తి. 21

లేపే కృతే గచ్చతి గండ్డమాలా సమీరవేగాదివ మేఘమాలా,

తా. జీడిగింజలు, కాసీసము, చిత్రమూలము, దంతిమూలము, బెల్లము, పీనిని బొంతజెముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు పీనిచేనూరి, లేపనముజేసిన, గండ్డమాలలు గాలిచే మేఘమాలవలె నివర్తించును.

— ౨౧ గంధకాదిలేపము ౨౧ —

గంధకం సూతకం తుల్యమర్కషీరం ససైంధవమ్. 22

పిష్ట్యాచ కాంచనీమూలం లేపోయం గండ్డమాలకే,

తా. శుద్ధిజేసినగంధకము, శుద్ధిరసము, సైంధవలవణము, పీనిని సమములుగ, జిల్లేడుపాలతోనూరి లేపనముజేసినను, లేక దేవకొంచనపువేరునూరి లేపనముజేసినను గండ్డమాల నివర్తించును.

— ౨౨ సేపాలపత్రలేపము ౨౨ —

పిష్ట్యా జేపాలపత్రాణి స్వరసేన కృతా వటి. 23

ఛాయా శుష్కాత్రయా లేపాద్గండ్డమాలా విసశ్యతి,

తా. సేపాలపత్రమును, దాని, స్వరసముతోనూరి మాత్రలుజేసి, నీడను యెండించి, చాదిగండ్డమాలకు లేపనముజేసిన నివర్తించును.

— ౨౩ గండ్డమాలలకు వ్యోషాదిగుగ్గులు ౨౩ —

వట్పలం వ్యోషచూర్ణం చ త్రిఫలా చ పలత్రయమ్. 24

కాంచనారత్నచర్మార్ణం యోజయేద్ద్వాదశం పలమ్,
గుగ్గులుస్సర్వతుల్యస్యాత్సర్వమేక త్ర కుట్టయేత్ . 25

క్షౌద్రం పలశతం దేయం గుటికాం కర సమ్మితామ్,
భక్షయేద్గండమాలార్తో గళ గ్రంథింశ్చ నాశయేత్ . 26

తా. త్రికటుకచూర్ణము ౬ పలములు, త్రిఫలచూర్ణము ౩ పలములు, దేవ
కాంచనపుపట్టచూర్ణము ౧౨ పలములు, వీనికన్నిటికీసమము, శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలచూర్ణ
మునుజేర్చి మద్దించి, ౧౦౦ పలముల తేనెయందువైచి, కలియబెట్టి, ౧ కర్షప్రమాణము
భక్షించిన, గండమాల, గళ గ్రంథులు నివర్తించును.

కాంచనారగుగ్గులు ౨౯

కాంచనారత్నచో గ్రాహ్యం పలానాం దశకం బుద్ధైః,
త్రిఫలా వట్పలా కార్యా త్రికటు స్యాత్పలత్రయమ్ . 27

పలైకం వరుణం కుర్యా దేలాత్పత్పత్తకం తథా,
వృక్షైకం కర్షమాత్రం స్యాత్సర్వాణ్యేకత్ర చూర్ణయేత్ . 28

యావచ్చూర్ణమిదం సర్వం తావన్నాత్రస్తు గుగ్గులుః,
సంకుట్య సర్వమేకత్ర పిండం కృత్వా చ ధారయేత్ . 29

గుటికాశ్శాణికాః కార్యాః ప్రాతర్గ్రాహ్యో యథోచితాః,
గండమాలాం జయత్యుగ్రామపచీనుర్బుదాని చ . 30

గ్రంథికా వ్రణాంశ్చ గుల్తాంశ్చ కుష్మాని చ భగందరమ్,
ప్రదేయశ్చానుపానార్థం క్వాథో ముండినికాభవః . 31

క్వాథః ఖదిరసారస్య పథ్యాక్వాథోష్ణకం జలమ్,

తా. దేవకాంచనపుపట్టచూర్ణము ౧౦ పలములు, త్రిఫలచూర్ణము ౬ పల
ములు, త్రికటుచూర్ణము ౩ పలములు, ఉమిలిడిపట్టచూర్ణము ౧ పలము, వీలకులు,
లవంగపట్ట, ఆకుపత్రి పీనిచూర్ణము, ప్రత్యేకము ౧ కర్షము, యీచూర్ణమునకంత
టికీసమము గుగ్గిలచూర్ణమునుజేర్చి మద్దగనూరి, శాణప్రమాణము మాత్రలుజేసి, శొంఠి
కషాయము, చండ్రదావకషాయము, కరకకషాయము, ఉష్ణోదకము, యీ అనుపానము
లతో పుచ్చుకొనిన, గండమాల, ఆవచి, అర్బుదము గ్రంథులు, వ్రణములు, గుల్మము,
కుష్మములు, భగందరము, ఇవి యన్నియు నివర్తించును.

అజామోదా దీతైలము ౩౨

అజామోదా చ సిందూరం హారితాళం నిశాద్వయమ్ . 32
క్షౌరద్వయం ఘనయుతం సాధకం సరళోద్భవమ్,

ఇంద్రవారుణ్యపామార్గకదళీకందకై స్సమైః. 33

ఏభిస్సార్ష పకం త్రైలమజామూత్రవిమిశ్రితమ్,
మృద్వగ్నా పాచయే దేతత్ స్నుహ్యార్కః క్షీరమిశ్రితమ్. 34

అజమోదాదికం త్రైలం గండమాలాం వ్యపోహతి,
అమాం విదగ్ధాంతు పచేత్పక్త్వాచై వ విశోధయేత్. 35

రోపణం మృదుభావం చ త్రైలమేతత్తు కారయేత్,

తా. ఓమము, సిందూరము, హరితాశము, పసపు, మానిపసపు, యవక్షారము, సర్వక్షారము, సముద్ర ఘనము, దవనము, సరళభూఫద్రవ్యము, పాపర, ఉత్తరేణు, అరటిగడ్డ, వీనిని సమములుగ, ఆవాలనూనెలోవైచి, అందుమేకపంచితము, జెముడు పాలు, జిల్లేడుపాలు, వీనినిశీర్చి, మందాగ్నిచేకాచిన, దీనిని, అజమోదాదిత్రైల మనియొదరు. ఇది గండమాలను నివర్తింపజేయును. వరియు, అపక్వమైయుండిన, పక్వమగును. పిదప శోధనమునుజేయును. మరియు నీత్రైలమును శేపనముజేసిన రోపణము, మృదుత్వము, ఇవి గలుగును.

◀ నిర్గుండీ త్రైలము ▶

నిర్గుండీస్వరసేపక్వం లాంగులీమూలకల్పితమ్. 36

త్రైలం నస్యేన హంత్యాశు గండమాలాం సుదుస్తరామ్,

తా. వావిలి యాకురసమును, పొత్తిదుంపకల్పమునుచేర్చి త్రైలమునీర్ధపరచి, ఆత్రైలమును నస్యమునుజేసిన, దుస్తరమగు గండమాల నివర్తింపు.

◀ గుంజాది త్రైలము ▶

గుంజామూలఫలై స్త్రైలం తోయద్విగుణితం పచేత్. 37

తస్యాభ్యంగేన శమయేద్గండమాలాం సుదుస్తరామ్,

తా. గురిగింజపేరు, గురిగింజలు వీనిని రెండింతలనీళ్లలోకల్పముజేసి, అందొక భాగము తిలత్రైలముచేర్చి కాచి అభ్యంగనముజేసిన, దుస్తరమగు గండమాల నివర్తింపు.

గండమాలా ప్రకరణము సమాప్తము.

శ్రీ రస్తు.

గ్రంథిరోగ ప్రకరణమ్.

—ॐ గ్రంథిరోగ సంప్రాప్తి ॐ—

వాతాదయో మాంసమస్పృక్ష్పిదుష్టాస్సందూష్యమేదశ్చ తథాశిరాశ్చ.
వృత్తోన్నతం విగ్రధితం తు శోథం కుర్వంత్యతో గ్రంధిరితి ప్రదిష్టః.

తా. వాతాదులు దుష్టములై మాంసము, రక్తము, మేదస్సు, శిరలు, వీనిని దుష్టములుగ జేసి, గుండ్రముగను, ఉన్నతముగను, కఠినముగనునుండు వాపునుగలుగఁ జేయును. దానినే గ్రంధియనెదరు.

—ॐ వాతజగ్రంథిలక్షణము ॐ—

ఆయమ్యతే వృశ్చ్యతి తుద్యతే చ ప్రత్యస్యతేవిద్యతి భిద్యతే చ,
కృష్ణో గురుర్వస్తిరివాతతశ్చ భిన్నస్రవేచ్ఛానిలజోస్తమచ్ఛమ్. 2

తా. వాతగ్రంధి, ఈడ్వబడినటులను, ఒలిచివేసినటులను, పొడిచినటులను, చీల్చినటులను, నలిచినటులను, పగలగొట్టినటులనుండి, పోట్లతో గూడినదై, నల్లని కౌంతిగలదిగను, బరువుగను, వస్తివలె విస్తృతముగను నుండును. అదిపగిలిన రక్తమును స్రవించును.

—ॐ పిత్తజగ్రంథిలక్షణము ॐ—

దందవ్యతే ధూమ్యతిచూమ్యతే చ పాపచ్యతే ప్రజ్వలతీవ చాపి,
రక్తస్సపీతోవ్యథవాపి పిత్తాద్భిన్నస్సప్రేద్దుష్టమతీవ చాస్తమ్. 3

తా. పిత్తగ్రంధి, అగ్నిచేకొల్పబడినటుల మిక్కిలి తాపముతో గూడినదై, లోపలినుంచి, పొగ వెడలినటులతో చుట, ఊరారులచే పక్వముజేయబడినటులుండుట మరియు కాలి భస్మము అయినటులుండుట, యొట్టుగనగుట, లేక కొంచము పసపు వర్ణముగలుగుట, పలిగిన, అంగువలన దుష్టమగురక్తము మిగుల స్రవించుట ఇట్టి లక్షణములు గలదిగనుండును.

—ॐ కఫజగ్రంథిలక్షణము ॐ—

శితో వివర్ణోల్పరుజోతికండుః పామాణవత్సన్నహనోపపన్నః,
చిరాభివృద్ధిశ్చ కఫప్రకోపాద్భిన్నం ప్రవేచ్ఛుక్లఘనం చ పూయమ్.

తా, శీతలముగను, ప్రకృతికి సముగు వర్ణముగలదిగను, లేక కొంచము వివర్ణముగను, కొంచమునొప్పి, మిక్కిలి దురద రాయివలె కౌంఠ్యము, లావు, చిరకాలము

నకు వృద్ధి ఇవి గలదిగనుండి అది పగలినయెడల తెల్లగను, గట్టిగనునుండు చీమ స్రవించుచుండిన దానిని కఫజగ్రంథి యనియెదరు.

శ్రీ మేదోజగ్రంథిలక్షణము ౭

శరీరవృద్ధిక్షయవృద్ధిహానిః స్నిగ్ధో మహాన్మండుయుతోఽరుజశ్చ,
మేదఃకృత్లోగచ్ఛతి చాత్ర భిన్నోఽపిశ్యాకసర్పిఃప్రతిమం తు మేదః. ౭

తా. శరీరమువృద్ధియగుచుండిన నదియును వృద్ధియగుట, శరీరము క్షీణించిన నదియును క్షీణించుట, మినమినలాడుచు పెద్దదిగనుండుట, దురదతోగూడినదై పీడ లేనిదై యుండుట, ఇట్టి లక్షణముగలిగి అది పగలినందువలన గానుగపిండికడిగిననీళ్లవలె లేక నెయ్యివలె మేదస్సు స్రవించుచుండును.

శ్రీ శిరాజగ్రంథిలక్షణము ౮

వ్యాయామజ్ఞాతై రబలస్యశ్చైస్సైరాషీప్యవాయుస్తు సిరాప్రతానమ్,
సంకోచ్యసంపీడ్యవిశోష్యచాపిగ్రంథింకరోత్సున్నతమాశువృత్తమ్.

తా. దుర్బలపురుషుడు నానావిధములగు శరీరాయాసముకలిగడి పనులఁ జేయుటవలన వాయువు ప్రకోపించి, నిరలనుయీడ్చి సంకోచపరచి, ఒకచేచోట నిలిపి శోషింపఁజేసి కీఘ్రిముగ గుండ్రమై ఉబ్బుగల గ్రంథిని గలుగఁజేయును.

శ్రీ గ్రంథులయొక్క సాధ్యసాధ్యలక్షణము ౯

గ్రంథిస్సిరాజస్పచకృచ్ఛసాధ్యో భవేద్దది స్యాత్సరుజశ్చలశ్చ,
అరుక్ త్సవవాయుచలో మహాంశ్చ మరోత్థితశ్చాపి వివర్జనీయః. 9

తా. సిరాజగ్రంథి కృచ్ఛసాధ్యమైయుండును. ఐనను నది పీడాయుక్తము గను, చలనముగలదిగనునుండిన సాధ్యమగును. మఱియు నదేపీడారహితముగ చలించక, గొప్పదిగ, మర్తస్థానమునందు బుట్టిన, దానిని వైద్యుడు విడువవలయును.

శ్రీ వాతగ్రంథికి జటామాంస్యాదిశేషము ౧౦

హింస్రా సరోహిణ్యమృతాథ భార్జీ స్యోనాకబిల్వాగరుకృష్ణగంధా,
గోమూత్రపిష్టా సహ తాళపత్ర్యా గ్రంథావిధేయోనిలజేప్రలేపః. 10

తా. జటామాంసి, కటుకరోహిణి, తిప్పతీగ, భారంగి, దుందిలపుపట్ట, బిల్వ ఫలము, అగరు, మునగ, నేలతాడి వీనిని గోమూత్రములోనూరి లేపనముజేసిన వాతజగ్రంథి నివర్తించును.

శ్రీ పిత్తజగ్రంథికిచికిత్స ౧౧

జలాయుకాః పిత్తకృతే హితాస్తు క్షీరోదకాభ్యాం పరిషేచనంచ,
ద్రాక్షురసేనేతురసేన చాపి చూర్ణం పిబేద్వాపి హారితకీనామ్. 11

తా. పితృజగ్రంధికి మొదట జలగలనంటించి, పాలు, నీళ్లు పీనితో తడవ వలయును. పిదప కరకచూర్ణము ద్రాక్షారసముతో గాని లేక చెరుకురసముతో గాని పుచ్చుకొనవలయును.

◀◀ కఫజగ్రంధికిచికిత్స 10 ▶▶

మధూకజంబ్యర్జునవేతసానాం త్వస్త్విః ప్రదేహానవచారయేచ్చ,
హృతేషు దోషేషు యథానుపూర్వం గ్రంథేర్భివక్ శ్లేష్మ సముత్థి
తాయాః. 10

తా. ఇప్పు, నేరేడు, మద్ది, వేతసము పీటిపట్టలనునూరి, యథానుపూర్వముగ మనాదులచేయించి లేపనముజేసిన, సకలదోషములు నశించి శ్లేష్మగ్రంధి మానును.

◀◀ మేదోజగ్రంధికిచికిత్స 11 ▶▶

సించేచ్చ త్రైలం త్వపచారణీయం విడంగపాతా రజనీవిపక్వమ్,
మేదస్సముత్తే తిలకల్పదుగ్ధైః కృతో వృపరిష్టాద్ద్విగుణంపటాస్తమ్. 11

తా. మేదోజగ్రంధికి, వాయువిడంగములు, అగళుశొంతి, పసపు పినచే కాచబడిన త్రైలముతో నేచనజేయవలయును. లేక పాలతో నుప్పులనునూరి కల్కము చేసి లేపనంబొనర్చి దానిపై మడతగుడ్డను కట్టవలయును.

◀◀ సామాన్యోపచారములు 12 ▶▶

శస్త్రేణాచోత్పాట్వసుపక్వమాశు ప్రక్షాళయేత్పథ్యతమైకికషాయైః,
సంశోధనై స్తంచవిశోధయేత్తుషోరో త్రరైఃక్షౌద్రఘృతప్రగాఢైః.

తా. పక్వనుగుగ్రంధిని శస్త్రముతో చీల్చి ప్రాణమునకు హితముగనుండు కషాయములతో కడగవలయును. మఱియు శోధనబోషధములయందు ఔరము, తేనె, నెయ్యిచేర్చి కడగవలయును.

◀◀ రక్తస్రావము 13 ▶▶

సర్వేషాంగ్రంధిరోగాణాం రక్తస్రావః ప్రశస్యతే,
తా. సర్వగ్రంధులకు రక్తస్రావము ముఖ్యమని తెలియవలయును.

◀◀ పుత్రజీవకలేపము 14 ▶▶

పుత్రజీవస్య మజ్జాం తు జలే పిష్ట్యా ప్రలేపయేత్.
కాలస్ఫోటం విషస్ఫోటం నద్యో హన్యాత్ప్రవేదనమ్,
కక్షాగ్రంధిం గళగ్రంధిం కర్ణగ్రంధిం చ నాశయేత్. 14

తా, పుత్రజీవివృక్షముయొక్కపట్టను ఉదకముతోనూరి లేపనముచేసిన కాలస్ఫోటము, వేదనతోగూడిన వివస్ఫోటము, కక్షగ్రంధి, గళగ్రంధి, కర్ణగ్రంధి ఇవి నివర్తించును.

—ॐ కాలస్ఫోటమునకు విష్ణుక్రంతాదిలేపము ॐ—

విష్ణుక్రంతా చవేటూరి కాంజికేస సువేషితా,
కాలస్ఫోటం హరేల్లేపాదస్యగ్రంధిషు కా కథా.

15

తా. విష్ణుక్రంత, వేటూరి, (అనగా చిట్టామట్టిలో భేదము) వీనిని గంజితో నూరి లేపనముచేసిన కాలస్ఫోటము నివర్తించుటయే గాక ఇతర గ్రంధుల నశంపం చేయుటయందు సందేహములేదు.

—ॐ రాజికాదిలేపము ॐ—

రాజికాం లశునంపిష్టాలేపార్థన్వి గళామయమ్,

తా. ఆవాయి, వెల్లులిపాయిలు వీనినినూరి లేపనముచేసిన గళగ్రంధి నివర్తించును.

అర్బుద రోగ ప్రకరణమ్.

—ॐ అర్బుదరోగస్వరూపము ॐ—

గాత్రప్రదేశే క్వచిదేవ దోషాస్సంమూర్ఛితా మాంసమసృక్ష్మ
దూష్య.

వృత్తం స్థిరం మందరుజం మహాంతమనల్పమూలం చిరవృద్ధిపాకమ్. 1
కుర్వన్తి మాంసోఛ్చ్రయమత్యగాఢం తదర్బుదం శాస్త్రనిదో వదన్తి,

తా. ప్రకోపించినదోషములు శరీరమునందు ఏదైన నొకభాగమునందు మాంసము, రక్తము వీనిని జెరచి, గుండ్రమై స్థిరమై, కొంచమునొప్పిగలిగి, గొప్పదై, లోతుగవ్యాపించిన మూలముగలిగి, చిరకాలమునకు వృద్ధిపొంది మిక్కిలి లోతు లేనిదై యుండు మాంసపుముద్దను, అర్బుదమని, శాస్త్రవేత్తలు వచించెదరు.

—ॐ అర్బుదరోగలక్షణము ॐ—

మృదుస్థూలస్తథా శోఘః క్వచిద్దాత్రే ప్రకాశితః. 2

సంజాతమర్బుదం జ్ఞేయం చిరాద్వృద్ధశ్చపాకకృతే,
భవేత్తం పాచయేన్నోఛ్చధం లేపనైః పాకకారకైః. 3

తా. శరీరమునందేదో యొకభాగమునందు మృదువుగను, గొప్పగనునుండు వాపుజనించి, ప్రకాశించుచు, చిరకాలమునకు బాగుగ వృద్ధిపొంది, పక్వమైనదానిని అర్బుదమని తెలియవలయును. దీనిని పాకకారకలేపములచే పక్వమును పొందింపవలయును.

అర్బుద భేదములు ౧౭

వాతేన పిత్తేన కఫేన చాపి రక్తేన మాంసేన చ మేదసా చ,
తజ్జాయతే తస్య చ లక్షణాని గ్రంథేస్సమానాని సదా భవంతి. 4

తా. వాతము, పిత్తము, కఫము, రక్తము, మాంసము, మేదస్సు పీనివలన అర్బుదములు ౬ విధములుగనుండును. వానియందెల్లపుడు గ్రంథిలక్షణములే గలిగి యుండును.

రక్తార్బుద సంస్కృత లక్షణములు ౧౮

దోషః ప్రదుష్టో రుధిర శిరాసు సంకుచ్య సంపీడ్య తతోస్య పాకమ్,
సాసావమున్నహ్యతిమాంసపిండం మాంసాంకురై రాచితమాశు
వృద్ధమ్. 5

కరోత్యజస్రం రుధిర ప్రవృద్ధిమసాధ్య మేతద్రుధిరాత్త కం తు,
రక్తక్షయోపద్రవపీడితత్వాత్పాండుర్భవేతోస్సర్బదపీడితస్తు. 6

తా. దోషము ప్రకోపించి సిరలయందలి రక్తమును సంకోచపరచి పీడించుటచే మాంసపు గ్రంథిని ఉన్నతముగ జేసి కొంచముపక్వమై కొంచము స్రవించుచు మాంసపు అంకురములతోవ్యాప్తమై శీఘ్రముగ వృద్ధి కెందునదియై యుండుటవలన యెల్లపుడు రక్తమును స్రవించుటచే రక్తము క్షీణించుటవలన అర్బుదపీడవలన శరీరము తెల్లనగుట ఇట్టి లక్షణములుగలది రక్తార్బుదమని తెలియవలయును.

మాంసార్బుద సంస్కృత లక్షణములు ౧౯

ముష్టిప్రహారాదిభిరర్దితేంగే మాంసం ప్రదుష్టం జనయేద్ధి శోభమ్,
అవేదనం స్నిగ్ధమనన్యవర్ణమపాకమశ్తోపమమప్రచాల్యమ్. 7
ప్రదుష్టమాంసస్య నరస్య గాఢమేతద్భవేన్మాంసపరాయణస్య,
మాంసార్బుదం త్వేతదసాధ్యము క్తంసాధ్యేష్యపీమానితువర్జయేచ్ఛ.

తా. ముష్టిప్రహారదులచే శరీరము పీడింపబడియుండ మాంసముదుష్టమై వేదనారహితంబుగ మిసమిసలాడుచు చర్మసమానవర్ణమునలిగి పాకరహితమై రాయి జల గట్టిగ చలించకయుండు వాపునుగలుగంజేయును, దానినే మాంసార్బుదమని

యెదరు. ఇది అసాధ్యము. ఈమాంసార్చనము మాంసము కెడినవానికిని ప్రతిదినము మాంసమును దినెడువానికిని తరుచుగ జనించును. ఈ క్రిందజెప్పబడిన అర్చనములు సాధ్యములుగ నున్నను వర్జించవలయును.

అసాధ్యార్చనములు

సంప్రస్తుతం మర్త్యని యచ్చ జాతంస్తోతస్సువాయచ్చ భవేదచాల్యమ్,
తా. మర్త్యులముపై జనించి స్తోత్రముతో గూడియుండు అర్చనము నాసాది మార్గంబులపై జనించుండు అర్చనము, మరియు స్థిరముగనుండు అర్చనము ఇవి అసాధ్యములు.

అధ్యర్చనలక్షణములు

యజ్ఞాయతేన్యత్థలు పూర్వజాతే జ్ఞేయం తదధ్యర్చనమర్చనజ్ఞైః. 9

తా. పూర్వము జనించిన అర్చనముమీద మరియొక అర్చనము జనించిన దానిని అధ్యర్చనమనియెదరు.

ద్విరర్చనలక్షణములు

యద్ద్వంద్వజాతం యుగపత్ర మాద్వా ద్విరర్చనం తచ్చ భవేద సాధ్యమ్,
సాధ్యమ్,

తా. ఏకకాలమునందుగాని లేక ఒకటి జనించినపిదప దానినిమీదనున్న మఱియొకటిజనించిన దానిని ద్విరర్చనమనియెదరు. ఇది యసాధ్యము.

అర్చనపాకానుత్పత్తికారణములు

స పాకమాయాంతి కఫాధికత్వాన్నే దోషహలుత్వాచ్చ విశేషతస్తు.
దోషస్థిరత్వాద్విధనాచ్చ తేషాం సర్వార్చనాదాన్యేవ నిసర్గతస్తు.

తా. కఫము లేక మేగస్సు ఇవి యధికములుగ నుండుటవలన దోషములు స్థిరముగనుండుటచే దోషములు ఒకదానితో మఱియొకటి కేరుటవలన సర్వార్చనములు స్వభావముగ పాకము జెందకయుండు.

అర్చనమునకు రోద్రరసములు

శుద్ధసూతం సమం గంధం మద్ద్యం యామచతుష్టయమ్. 11

నాగవల్లీబలాద్రావైః మేఘనాదపునర్నవైః,
గోమూత్రైః సిప్పలీక్వాఢైః పిష్టాఘ్నైః పుష్పేల్లఘ్నైః. 12

లిహేత్నాదైః రసంరాద్రం గుంజామాత్రమితంతథా,
పారిజాతాంబుదావైవ కాసమర్దం చలేపయేత్. 13

నింబపత్రోద్భవైశ్చైతత్కలైశ్శుభ్యతిచ ప్రణః,

తా. శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధగంధకము వీనిని సమాంశములుగ ఖల్వమున వైచి, నాలుగుయామములు మెత్తగమర్చించి, పిప్పలిచూర్ణమునుజేర్చి, తమలపాకు తొడి మెలరసము, ముత్తవపులగరసము, చిట్టికూరరసము, తెల్లగలిజేయరసము, గోమూత్రము, పిప్పలి కషాయము వీనితో నాలుగుయామములు మర్చించి, లఘుపుటంబులిడి, గురిగింజ ప్రమాణము రాద్ర రసమును నీ ఔషధమును తేనెతో ప్రాతస్నానముంకాల ములయందు, పుచ్చుకొనుటయే గాక పారిజాతపాకు, తుంగముస్తలు, కసివిందాకు, వేపాకు వీనినినూరి లేపనముజేసిన అర్బుదము నివర్తించు.

అధ్యర్బుదమునకు యవతౌరాదిలేపము ౧౭

లిప్త్వా యవతౌరవిడంగబీజగంధోపలైస్సాన్వస్త్వస్థణీకృతైర్వత్.

రక్తేన మిశ్రైస్సరటస్య సద్యస్త్యధ్యర్బుదం శ్యామతినాన్యథైతత్.

తా. యవతౌరము, వాయువిడంగములు, గంధకము వీనిని ఖల్వమునందువైచి నూరి, తొండరక్తములోగలిపి లేపనముజేసిన అధ్యర్బుదము కీఘ్రిముగ నివర్తించును, మరియొక ఉపాయముచే నివర్తించదు.

గంధాదిలేపము ౧౮

గంధశిలావిశ్వౌషధవిడంగనాగైఃకృతంసమైశ్చూర్ణమ్. 15

కృకలాసరక్తయుక్తం లేపాత్సద్వోర్బుదధ్యసి,

తా. గంధకము, మణిశిల, శొంఠి, వాయువిడంగములు, చాగభస్మము వీనిని సమభాగములుగ చూర్చించి తొండరక్తములోగలిపి లేపనముజేసిన తక్షణమునండే అర్బుదము నివర్తించును.

హారిద్రాదిలేపము ౧౯

హారిద్రాలోధ్రపత్తంగగుడధూమమనశ్శిలాః. 16

మధుప్రగాఢోలేపోయం మేదోర్బుదహరః పరః,

ఏతామేవక్రియాంకుర్యాదశేషాంశర్కరార్బుదే. 17

తా. పసపు, లొద్దుగ, రసకర్పూరము, బెల్లము, కరుధూపము, మణిశిల, వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి ఖల్వమునందునిచి చూర్చించి, తేనెలోగలిపి లేపనముజేసిన మేదోర్బుదము నివర్తించును. యాక్రియనే, శర్కరార్బుదమునందును కేయంధగును.

—ॐ గళగండ, గండమాల, అపచి, గ్రంధి, అర్బుదములకు పథ్యములు ॐ—

పురాణస్మృతపానం చ జీర్ణలోహితశాలయః,
యవా ముద్గాః పటోలం చ రక్తశిశ్నుకటిల్లకమ్. 18

శాలిం చ శాకం వేత్రాగ్రం యాక్షాణి చ కటూని చ,
దీపనాని చ సర్వాణి గుగ్గులుశ్చ శిలాజతు. 19

గళగండే గండమాలాపచీగ్రంథ్యర్బుదాస్తరే,
యథాదోషం యథావస్థం పథ్యమేతత్ప్రకీర్తితమ్. 20

తా. ప్రాతనెయ్యినిద్రాగుట, ప్రాతయెఱ్ఱవడ్లబియ్యము, యవలు, పెసలు, పొట్లకాయ, యెఱ్ఱముసగ, కాకరకాయ, పొన్నగంటిహూర, అకుహరలు, వెదురు మొలకలు, యాక్షపదార్థములు, కటుపదార్థములు, దీపనపదార్థములు, గుగ్గిలము, శిలాజతు, ఇవి గళగండ, గండమాల, అపచి, గ్రంధి, అర్బుదము వీనియందుండు దోషావస్థల నెరింగి పథ్యంబిడవలయును.

—ॐ ఆపత్థ్యములు ॐ—

దుగ్ధేక్షువికృతిస్సర్వామాంసంచానూపసంభవమ్,
పిష్టాన్నమమ్లం మధురం గుర్వభిష్యండకారి చ. 21

గళగండం గండమాలాపచీగ్రంథ్యర్బుదామయాక్షా,
చికిత్సన్నగదంకారో యశోర్ధీ పరివర్జయేత్. 22

తా. పాలు, చెరుకురసవికారములగు శర్కరారులు, అనూపదేశ స్థితజంతు మాంసము, పిష్టాన్నము, పులుసు, తీపు, గురుపదార్థములు, అభిష్యందికారి పదార్థములు ఇవి గళగండ, గండమాల, అపచి, గ్రంధి, అర్బుదములకు ఆపత్థ్యములని తెలియవలయును.

శ్రీ పదరోగ ప్రకరణమ్.

—ॐ శ్రీపదరోగ కర్తృవిపాకము. ॐ—

సగోత్రాయామభిగమాత్ శ్రీపదీ జాయతే నరః,
యోన్యామస్యక్చ స్రవతి తత్ర చాంద్రాయణం చరేత్. 1

మాసం పయోవ్రతం చైవ తస్మాద్గోగాత్ప్రముచ్యతే,

తా. స్యగోత్రస్త్రీతో సంగము చేయువానికి శ్రీపదరోగము జనించు,

మరియు ప్రీస్యగోత్రపురుషునితో సంగమముజేసిన యోనివలన రక్షస్రావముగలుగును, అదినివర్తించుటకై చాంద్రాక్షణ ప్రాయశ్చిత్తములను ఏ మాసమువరకు పయోవృత్తమును జేయవలయును.

— ౧౧ శ్రీపదరోగప్రతిమాదాసము ౧౧ —

శ్రీపదప్రీపదః కుంఠః పతకా క్షురధనుర్ధరః. 2

తా. 3 పాదములు కుంఠత్వము, కత్తిధనుసుని ఇవిగలవై, దిగువబడునటుల నుండు ప్రతిమనుజేయించి దానం బొసంగవలయును.

— ౧౨ శ్రీపదరోగస్వరూపము ౧౨ —

మేదోమాంసాశ్రయం శోఫం పాదయోః శ్రీపదం వదేత్, స్వలింగదేశోషైశ్చ త్రేధా స్యాచ్చ కఘోత్తరమ్. 3

తా. మేవస్సు, మాంసము, వీనిని ఆశ్రయించి, కాళ్లపై వాపు జనించును, దానిని శ్రీపదమనియెదరు. అది కఘాదికదోషమువలన 3 విధములుగ నుండును.

— ౧౩ శ్రీపదలక్షణము ౧౩ —

యస్యజ్వరో వంక్షణజో భృశార్తిశ్శోఫోన్యణాంపాదగతః క్రమేణ, తత్ శ్రీపదం స్యాత్కర్ణకర్ణనేత్ర శిశ్నోష్ఠనాసాస్వపి కేచిదాహుః. 4

తా. ఏవాపు మొదట గజ్జలయందుజనించి మిక్కిలి శీఠసుగలుగజేయుచు జ్వరముతోకూడి, మెల్లమెల్లగ పాదములంజేరునో దానిని శ్రీపదమనియెదరు. యీ శ్రీపదము చేతులు, చెవులు, కన్నులు శిశ్నము, పెదవులు, ముక్కు వీనిపై గహ జనించునని తెలియవలయును.

— ౧౪ వాతజ్వలీపదలక్షణము ౧౪ —

వాతజం కృష్ణరూక్షం చ స్ఫుటితం తీవ్రవేదనమ్, అనిమిత్తరుజం తస్య బహుశో జ్వరవీచ చ. 5

తా. వాతజ్వలీపదము నల్లగను, రూక్షముగను పగిలి తీవ్రవేదన గలదిగను, నిమిత్తములేక పొట్టు, తరుచు జ్వరము ఇవి గలదిగ నుండును.

— ౧౫ పిత్తజ్వలీపదలక్షణము ౧౫ —

పిత్తజం పీతసంకాశం దాహజ్వరయుతం మృదు, 6

తా. పిత్తజ్వలీపదము పీతవర్ణము, దాహము, (మంట) జ్వరము ఇవి గలవై మృదువు నుండును.

శ్రీశైవ్యశ్లోకశ్రీపదలక్షణము ౭౭

శ్రీశైవ్యకం స్నిగ్ధవర్ణం చ శ్వేతం వాండు గురుస్థిరమ్. 6

తా. కఫజ్లీపదము మినమినలా సుచు, తెల్లగను, బరువుగను కఠినముగను నుండును.

శ్రీ ఆసాధ్యశ్లోకపదలక్షణము ౭౮

వల్క్వికమివ సంజాతం కంటకైరుపసంచితమ్,
అబ్దాత్తకం మహాత్తచ్చ వజ్రనీయం విశేషతః, 7

తా. పుట్టవలెపెరిగి, ముండ్లవలెవ్యాపించి య సంవత్సరముగడచి గొప్పదిగ నుండు శ్లీపదమును వైద్యుడు విడువవలయును.

శ్రీ శ్లీపదమున కఫప్రధానము ౭౯

శ్రీణ్యపేతా విజానీయాచ్ఛీవదాని కఫోఽఘ్నియాత్.
గురుత్వం చ మహాత్వం చ యస్మాన్నాస్తి వినా కఫాత్. 8

తా. పైజెప్పబడియుండు మూడువిధములగు శ్లీపదములు, కఫప్రధానము లుగ నుండును. ఎందువలనన గా గురుత్వము మహాత్వము ఇవి కఫమువినాజనించవుకదా.

శ్రీ దేశభేదనశ్లీపదోత్పత్తి ౮౦

పురాణోదకభూయిష్ఠాస్సర్వర్తుషు చ శీతలాః,
యే దేశాస్తేషు జాయంతే శ్లీపదాని విశేషతః. 9

తా. ఏ దేశములయందు మిగుల ప్రాతబడిన నీళ్లనువాడుట, సర్వముతువుల యందు శీతలము, ఇవి గలగియుండునో ఆదేశములయందు విశేషముగ్ శ్లీపదములు జనించును.

శ్రీ ఆసాధ్యలక్షణము ౮౧

యచ్ఛ్చేష్టలూహారజాతం పుంసః ప్రకృత్యా చ కఫాత్తస్య,
సాస్రావమత్సున్నతసర్వలింగం సకండురం శ్లేష్మయుతంవివర్జ్యమ్. 10

తా. కఫతారకములగు ఆహారవిహారములవలన గలిగిన శ్లీపదము, స్వభావముచే కఫప్రకృతిగల పురుషునికిగలిగిన శ్లీపదము, సర్వలక్షణములతోగూడి మిగుల ఉన్న తమై దురదగలిగి, స్రవించుచున్న కఫాత్తకశ్లీపదము వీనిని వైద్యుడు విడువ వలయును.

—ॐ చిత్రకాదికల్పము ॐ—

హితశ్చ లేపనే నిత్యం చిత్రకో దేవదారు చ,
సిద్ధాంతశ్చి గ్రుకల్కో వా సుఖోష్ణో మూత్ర పేషితః.

11

తా. చిత్రమూలము, దేవదారుగాని, తెల్లలవాలు, మునగపట్ట వీనినిగాని కల్పముచేసి, గోమూత్రముతోచేర్చి కొంచముష్ణముగ చేసి లేపనము చేసిన స్త్రీ పదము నివర్తించును.

—ॐ హరితకీకల్పము ॐ—

ప్రపి బేద్వా భయాకల్పం మూత్రేణాన్యతమేన చ,

తా. కరక్కాయవౌలుపును కల్పముచేసి గోమూత్రములో కలిపిగాని లేక ఉష్ణోదకముతోగాని పుచ్చుకొనిన స్త్రీ పదము నివర్తించును.

—ॐ వృద్ధదారుచూర్ణము ॐ—

వృద్ధదారుకచూర్ణం వా మూత్ర సావీరకాదిభిః.
శీలీతం స్త్రీపదం హన్తి కృచ్ఛం సంవత్సరోపితమ్,

12

తా. వృద్ధదారుచూర్ణమును గోమూత్రములోగాని, కాంజికములోగాని కలిపి పుచ్చుకొనిన సంవత్సరమునుంచియుండు స్త్రీ పదము నివర్తించును.

—ॐ పిప్పల్యాదిచూర్ణము ॐ—

పిప్పలీ త్రిఫలా దార్ద్రీ నాగరం సపునర్నవమ్.

13

భాగైర్ద్విపల్లికై స్తేషాం తత్సమం వృద్ధదారుకమ్,
కాంజికేనతు తచ్చూర్ణం పిబేత్కర్ష ప్రమాణతః.

14

జీరే వా పరిహార్యం స్యాద్దోష్ఠజనం సర్వకామికమ్,
స్త్రీపదం వాతరోగాంశ్చ స్త్రీహం గుల్మమరోచకమ్.

15

అగ్నిం చ కురుతే ఘోరం భస్మకం చ నియచ్ఛతి,

తా. పిప్పళ్లు, కరక, తాడి, ఉళిరికెలు, మానిపసపు, కొంఠి, తెల్లగలిజేరు ఇవి ప్రత్యేకము అ పలములు; వీనికన్నిటికిసమము, వృద్ధదారు వీనిని చూర్ణముజేసి ౧ కర్షప్రమాణము కాంజికముతో పుచ్చుకొని, అదిజీర్ణించిన పిదప యధేష్టభోజనము చేసినను స్త్రీ పదము, వాతరోగములు, స్త్రీహ, గుల్మము, అరుచి, భస్మకరోగము ఇవి నివర్తించుటయేగాక అగ్నివీ ప్రిని గలుగఁజేయును.

—ॐ గుఢూచ్ఛాదిలేపము ॐ—

గుఢూచ్ఛీ కటుకీ శుంఠీ దేవదారువిడంగకమ్.

16

పిష్టా గోమూత్ర సంయుక్తం లిమ్పేచ్ఛీపదనాశనమ్,

తా. తిప్పతీగ, కటుకరోహిణి, శొంఠి, దేవదారు, వాయువిడంగములు, వీనిని గోమూత్రముతోనూరి లేపనముజేసిన శ్రీపదము నివర్తించును.

అభయాదిలేపము ౧౭

అభయాన్నర పనాగరహింగువచాశ్చిస్త్రవిమూలైః.

17

దినకరపయసా పిష్టేష్టీపదనాశాయ లేపనం కుర్యాత్,

తా. కరక్కాయలు, తెల్లఅవాలు, శొంఠి, ఇంగువ, వసు, మునగపేరు, జిల్లేడుపేరు వీనిని సమాంశములుగ చేర్చి జిల్లేడుపాలతోనూరి లేపనముజేసిన శ్రీపద రోగము నివర్తించును.

పిత్తశీపదలేపము ౧౮

మంజిష్ఠాం మధుకం రాన్నాం సహింసాం సపునర్నవామ్.

18

పిష్టావరనాశ్చైర్లిమ్పేత్తు పిత్తశీపదశాస్తయే,

తా. మంజిష్ఠ, అతిమధురము, రాన్న, జటామాంసి, తెల్లగలిజేరుపేరు వీనిని సమాంశములుగ కాంజికముతోనూరి లేపనముచేసిన పిత్తశీపదము నివర్తించును.

ధత్తూరాదిలేపము ౧౯

ధత్తూరై రండనిర్లండీవర్షాభూశ్చిగున్నపైః.

19

ప్రలేపశ్రీపదం హన్తి చిరోత్థమపి దారుణమ్,

తా. ఉమ్మైత్రతకు, అముదపుపేరు, వావిలితకు, తెల్లగలిజేరుపేరు, మునగ పేరు, తెల్లఅవాలు వీనిని సమముగ నూరి లేపనముచేసిన చిరకాలముగనుండు శ్రీపదము నివర్తించును.

సిద్ధార్థాదిలేపము ౨౦

సిద్ధార్థసౌభాంజన దేవదారువిశ్వోష ధైర్యూత్రయ్యుతైః ప్రలింపేత్ .20

పునర్నవానాగరసర్వ పానాం కల్మషానాం కాంజిక మిశ్రితేన,

తా. తెల్లఅవాలు, మునగపేరుపట్ట, దేవదారు, శొంఠి వీనిని గోమూత్రముతో నూరి లేపనముచేసినను లేక తెల్లగలిజేరు, తెల్లఅవాలు వీనిని కల్మషముచేసి, కాంజిక ముతో కలిపి లేపనముచేసినను శ్రీపదము నివర్తించును.

సూరేశ్వరఘృతము ౨౧

సురసాదేవకాష్ఠం చ త్రిఫల త్రికటుకణా.

21

లవణాని చ సర్వాణి విడఘగాన్యథ చిత్రకమ్.

చవికా పిప్పలీమూలం గుగ్గులుర్వ పుషా వచా. 22
 యవగ్రజం సపాతం చ శశ్యేలా వృద్ధదారుకమ్,
 కల్కైశ్చ కార్షికై రేభిర్ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్. 23
 దశమూలకషాయేణ ధాన్యయాషుద్ర వేణ చ,
 దధిమండేన సంయుక్తం ప్రస్థం ప్రస్థం పృథక్పృథక్. 24
 పక్వం స్వాదుఘృతం శిష్టం పిబేత్కర్షిత్రయం హవిః,
 శ్లీపదం కఫవాతోత్థం మాంసరక్తాశ్రితం జయేత్. 25
 మేదోశ్చితాభిఘాతోత్థం హన్యాదేవ న సంశయః,
 అపచీగలగండాని చాంత్రవృద్ధిం తథార్బుదమ్. 26
 నాశయేద్గ్రహణీదోషం శ్లయధుం గుదజానసి,
 పరమగ్నికరం హృద్యం క్షోషక్రిమివినాశనమ్. 27
 ఘృతం సౌరేశ్వరం నామ శ్లీపదం హన్తి సేవితమ్,
 జీవకేన వృతం హ్యేతద్రోగానీకవినాశనమ్. 28

తా. తులసి, దేవదారు, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, గజపిప్పలి, పంచ
 అవణములు, వాయువిడంగములు, చిత్తమూలము, చవ్యము, మోడి, గుగ్గిలము, బోడ
 తరము, వస, యవక్షౌరము, విషబొద్ది, కచూరములు, ఏలకులు, వృద్ధదారు వీనిని
 ప్రత్యేకము ౧ తులముచొప్పున కల్కముజేసి అందు సెయ్యి, దశమూలకషాయము,
 ధాన్యయాషము లేక కషాయము, పెరుగుమీదితేట ఇవియన్నియు, ప్రత్యేకము
 నొక్కొక్క ప్రస్తుచేర్చి ఘృతపక్వముగవండి 3 కర్షములచొప్పున సేవించిన కఫ
 వాతజన్యముగుళ్లిపదము, మాంసరక్తాశ్రితముగుళ్లిపదము, మేదోభిఘాతజన్యగుళ్లిపదము,
 అపచి, గళగండము, అంత్రవృద్ధి, అర్బుదరోగము, గ్రహిణీదోషము, వాపు, మూల
 వ్యాధి, క్షోషకృమిరోగము, ఇవి యన్నియు నివర్తించుటయే గాక అగ్నిదీప్తి, హృద
 యహితము వీనిని గలుగఁజేయును. ఇది జీవకునిచే జెప్పబడిన సౌరేశ్వరఘృతము.

విడంగాదితైలము

విడంగం శారిబార్కేషు నాగరే చిత్త్రకే తథా,
 భద్రదార్కేలకాభ్యే చ సర్వేషు లవణేషు చ . 29
 తైలం పక్వం పిబేద్వాపి శ్లీపదానాం నివృత్తయే,

తా. వాయువిడంగములు, సుగంధపాల, జిల్లేడుపేర, శొంఠి, చిత్తమూలము,
 భద్రదారు, ఏలకులు, పంచలవణములు, వీనినన్నిటిని గుముముగచేర్చి, తైలమానందు
 వైది పక్వముగకొలిపుచ్చుకొనిన శ్లీపదము నివర్తించును.

శ్రీపదమునకు పద్యములు ౧౯

పురాతనాః పష్టికశాలయశ్చ యవాః కులుత్థాలశునం పటోలమ్. 30
 వార్తాకసౌభాంజనకారవేల్లపునర్న వామూలముపోదికా చ,
 ఏరండతైలం సురభీజలం చ కటూని తిక్తాని చ దీపనాని, 31
 ఏతాని పత్థ్యాని భవంతి పుంసాం రోగే సతి శ్రీ పదనామధేయే,

తా. ౧౦ దినములకు పండెడిప్రాతవడ్లు, సంభాషణ, ఉలవలు, ఉల్లిగడ్డలు, పొట్లకాయ, పంకాయ, మునగకాయ, కాకరకాయ, తెల్లగలిజేరువేరు, బచ్చలకూర, ఆముదము, గోమూత్రము, కారము, వగరు, దీపనముగనుండు పదార్థములు ఇవి శ్రీపదరోగమునందు పద్యములని తెలియవలయును.

శ్రీపద్యములు ౨౦

పిష్టాన్నం దుగ్ధవికృతిం గుడమానూపమామిషమ్. 32
 స్వాద్వల్యం పారియాత్రం చ సింధువింధ్యనదీజలమ్,
 పిచ్చిలం గుర్వభిష్యంది శ్రీ పదీ పరివర్జయేత్. 33

తా. పిష్టాన్నము, పాలతోచేయబడు పదార్థములు, బెల్లము, జలప్రాంత్యము నందలి జంతువులమౌసము, స్వాగుపదార్థములు, పులుసు, పారియాత్రము, సింధునది, వింధ్యనది వీనియందలి ఉదకము, జిగటపదార్థములు, గురుపదార్థములు, అభిష్యంది పదార్థములు వీనిని శ్రీ పదరోగి విడువవలయును.

అంతర్విద్రధి ప్రకరణమ్.

శ్రీ అంతర్విద్రధిస్వరూపము ౧౯

పుకకస్సంభూయ వా దోషాః కుపితా గుల్మరూపిణం,
 వల్లీకవత్సమున్నద్ధమంతః కుర్వన్తి విద్రధిమ్. 1

తా. వాతాదిదోషములు వేర్వేరుగ గాని లేక నేకముగ గానీ ప్రకోపించినవై గుల్మముతో సమగురూపముగలిగి, వల్లీకతుల్యముగనుండు విద్రధిని గలుగఁ జేయును.

శ్రీ విద్రధ్యుత్పత్తిస్థానములు-వానివానిలక్షణములు ౨౦

గుదే వస్త్రముఖే నాభ్యాం కుక్షో వంక్షణయోస్తథా,
 వృక్కయోః శ్రీహ్ని యకృతిహృదయే క్లోమ్ని చాప్యథ. 2

ఏషాముక్తాని లింగాని బాహ్యవిద్రధిలక్షణైః,
గుడే వాతనిరోధస్తు వస్తా కృచ్ఛాల్పమూత్రతా. 3

నాభ్యాం హిక్కా తథాటోపః కుక్షౌ మారుతకోపనమ్,
కటిపృష్ఠగ్రహస్తీవో వంక్షణోత్తే చ విద్రధౌ. 4

వృక్కయోః సార్వ్వసంకోచః స్త్రీహ్నుశ్చాస్వాసావరోధనమ్,
సర్వాంగప్రగ్రహస్తీవోహృది కంపశ్చ జాయతే. 5

శ్వాసో యకృతిహిక్కాచ క్లోమ్ని వేపీయతే పయః

తా. గుడము, పొత్తికడుపు, నాభి, కుక్షి, గజ్జలు; వృక్క, (ఉదరమునం దిరుపార్శ్వములందు వెన్నెముకలనాశ్రయించియుండు మాంసవిశేషము) స్త్రీహ్న, (ఎడమప్రక్కయందు పచ్చనైయుండు మాంసవిశేషము) యకృతి (కుడిపార్శ్వమున నల్లనైయుండు మాంసవిశేషము) క్లోమ (నీరుతిత్తి) వీనియందుబుట్టిన వెహిద్రధులు, బాహ్యవిద్రధిలక్షణములలో తుల్యలక్షణములు గలవిగనుండును. వానిలో గుడజవిద్రధి యందు వాతనిరోధము, వస్తీముఖమున జనించిన విద్రధియందు అతికష్టముగ మూత్ర మునువిడుచుట, నాభియందు జనించిన విద్రధియందు ఎక్కిళ్లు గుడగుడకబ్బము, కుక్షి యందుత్పన్నమైన విద్రధియందు వాతప్రకోపము, గజ్జలయందు జనించిన విద్రధి యందు కటిప్రదేశము, పృష్ఠభాగము ఇవి బిగబట్టుట, వృక్కములయందు జనించిన విద్రధియందుప్రక్కలను కుంగడియుట, స్త్రీహ్నస్థానమున జనించిన విద్రధియందు ఉచ్ఛ్వాసనిరోధము, హృదయమునందు జనించిన విద్రధియందు, సర్వావయవములు బిగబట్టుట, వణుకు, యకృత్ప్రదేశమునందు జనించిన విద్రధియందు శ్వాస, ఎక్కిళ్లు, నీరుతిత్తియందు జనించిన విద్రధియందు మాటిమాటికి ఉడకపానమునుచేయుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

❖ విద్రధిసంప్రాప్తి ❖

త్వగ్రక్తమాంసమేదాంసి ప్రదూష్యాస్థిసమాశ్రితాః, 6

దోషాశ్శోధం శనైర్హారం జనయంత్యుచ్చితాభృశమ్,
మహాశూలం రుజావంతం వృత్తం వాప్యథవా యతమ్. 7

సవిద్రధితి ఖ్యాతో విజ్ఞేయః షడ్విధశ్చ సః,
పుథగ్దోషైస్సమస్తైశ్చ క్షతేనాప్యసృజా తథా. 8

షడ్జామ పి హితేషాం తు లక్షణాం సంప్రచక్ష్యతే,

తా. అస్థులను ఆశ్రయించియుండు వాతాదిదోషములు మిక్కిలి ప్రకో పించి అస్థులనాశ్రయించినవై చర్మము, రక్తము, మాంసము, మేదస్సు వీనిని జెరచి

భయంకరమగువాపునుగలుగఁజేయును. ఉత్పత్తికాలమునందు మిక్కిలి పోట్లునొప్పి గలిగి గుండ్రముగ గాని, నిడుపుగ గాని, భయంకరమగు వాపునుగలుగఁజేయును. దానిని విద్రధియనియెదరు. అది వేర్వేరుగ వాతవిద్రధి, పిత్తవిద్రధి, క్షేచ్ఛవిద్రధి, సన్ని పాతవిద్రధి, క్షుతజవిద్రధి, రక్తజవిద్రధి అని ఇల్లుల ఆరువిధంబులుగనుండును. యీ ఆరింటికి క్రమముగ లక్షణంబుల వివరించెదను.

◀ ౯ వాతజవిద్రధిలక్షణము ౯ ▶

కృష్ణోరుణో వా విషమో భృశేమత్యర్థవేదనః. 9
చిత్రోత్థానప్రపాకశ్చ విద్రధిర్వాతసమ్భవః,

తా. నల్లగను, యెఱ్ఱగను, విషముగను, మిక్కిలి వేదనగలదిగను, నానా విధములగు ఉత్పత్తి, పాకము వీనితో గూడియుండునదిగను నుండునది వాతజవిద్రధియని తెలియవలయును.

◀ ౧౦ పిత్తజవిద్రధిలక్షణము ౧౦ ▶

పక్వోదుంబరసంకాశశ్శ్యావో వా జ్వరదాహావాక్. 10
క్షిప్రోత్థానప్రపాకశ్చ విద్రధిః పిత్తసంభవః,

తా. పండిన అత్తిపండుతో తుల్యముగ గాని, నల్లగ గాని యుండినదై, జ్వరము, దాహము వీనితో గూడి, ఉత్పత్తి, పాకము ఇవి కీఘ్రిముగ గలుగునది పిత్తజవిద్రధి యని తెలియవలయును.

◀ ౧౧ కఫజవిద్రధిలక్షణము ౧౧ ▶

శరావసదృశః పాండుశ్శీతః స్నిగ్ధోఽల్పవేదనః. 11
చిరోత్థానప్రపాకశ్చ విద్రధిః కఫసమ్భవః,

తా. మూకుడుతో తుల్యముగను, తెల్లగను, శీతలముగను, నున్నగను, స్వల్ప వేదనగలదిగను, ఉత్పత్తి అయిన బహుకాలమునకు పక్వముగునదిగను నుండునది కఫజ విద్రధియని తెలియవలయును.

◀ ౧౨ సన్నిపాతజవిద్రధిలక్షణము ౧౨ ▶

నానావర్ణరుజాస్రావో ఘంటాలో విషమో మహాక. 12
విషమం పచ్యతే చాపి విద్రధిస్సన్నిపాతికః,

తా. నానావిధములగునొప్పి, నానావిధములగు రక్తస్రావము, ఘంటవలె నుండుట, చిన్నదిగను లేక విషమముగను (అనగా అసాధ్యముగనుండుట, పెద్దదిగ) నుండుట విషమపాకము, (కొంతభాగము చిరకాలముమీద మరికొంత భాగము

కీఘ్రిముగ పక్వముగుట) ఇట్టి లక్షణములుగలది సన్నిపాతజవిద్రధియని తెలియవలయును.

అభిఘాత (అగంతు) జన్యవిద్రధిలక్షణము ౧౯

తైస్సైర్భావై రభిహతే క్షతే వాఽపత్యకారిణః. 13

క్షతోష్టా వాయువిస్ఫుతస్సర క్తం పిత్తమీరయేత్ ,

జ్వరస్తప్తష్టా చ దాహశ్చ జాయన్తే తస్య దేహీనః. 14

అగంతువిద్రధిఞ్చేయః పిత్తవిద్రధిలక్షణః,

తా. లోష్టము, కఱ్ఱలు, పాషాణాదులు వీనిచేగలిగిన బెబ్బిగాని లేక గాయముగాని గలిగియుండునపుడు అపత్యముచేయుటవలన వాతము ప్రకోపించి, తద్వారా వృద్ధిబొందిన క్షతోష్ట రక్తముతోగూడినదై, పిత్తమును ప్రకోపింపజేసి జ్వరము, దప్పి, తాపము వీనిని గలగంజేయుచు పిత్తవిద్రధిలక్షణముతోగూడియుండిన అభిఘాతజవిద్రధియని తెలియవలయును.

రక్తజవిద్రధిలక్షణము ౨౦

కృష్ణస్ఫోటావృతశ్శ్చాయస్తీప్రదాహరుజాకరః. 15

పిత్తవిద్రధిలింగస్తు రక్తవిద్రధిర్భుచ్చ్యతే,

తా. నల్లనిపొక్కులతోగూడి, శ్చాయవర్ణముగలదై, స్తీప్రమగుతాపము, నొప్పి, జ్వరము, ఇవిగలిగి, పిత్తవిద్రధి లక్షణములతోగూడియుండునది రక్తవిద్రధి యని తెలియవలయును.

స్తనజవిద్రధిలక్షణము ౨౧

పవనేన స్తనశిరాస్సంపృతాః ప్రాప్య యోషితామ్. 16

సూతానాం గర్భిణీనాం తు సంభవేచ్ఛ్చ్యయఘ్నర్షనః,

స్తనే స్త్రీయస్సుద్ధగ్నేవా వా బాహ్యావిద్రధిలక్షణః. 17

నాడీనాంశ్చీనూత్నవక్త్రీత్వాత్కన్యానాం స్తనజాయతే,

తా. ప్రసవించినస్త్రీలు లేకశ్చీ. గర్భిణీస్త్రీలు, వీర్లయొక్కపాలతోగూడియుండు స్తనములయందు వాతము ప్రకోపించి, సిరలనుబొంది, వానిముఖముల నడ్డగించి, సంకుచితములుగ చేసి, బాహ్యావిద్రధిలక్షణములుగల కఠినముగు వాపును జనింపజేయును. దానిని స్తనజవిద్రధియనియెదరు. అది కన్యకలయొక్క స్తననాడీముఖముల నూత్నములుగనుండుటవలన వారలకు ఈ స్తనవిద్రధి జనింపకయుండు. (దీనిని వాతాదివిద్రధులలోనే అంతర్భావము.)

అథ సాధ్యాసాధ్యవిద్రధిలక్షణము ౧౭

హృన్నాభివస్తివర్జ్యాయే తేషు భిన్నేషు బాహ్యతః. 18

జీవేత్కదాచిత్పురుషో నేతరేషు కథంచన,
సాధ్యా విద్రధయః పంచ వివర్జ్యస్సాన్నిపాతికః. 19

ఆమపక్వవిదగ్ధత్వం తేషాం శోభవదాదికేత్,

తా. హృదయము, నాభి, వస్తి, వీని వదలి, ఇతరస్థలములయందు జనించిన విద్రధి కలపలకు పగిలినయడల, ఒకొక్కొక్కప్పుడు పురుషుడు జీవించును. హృదయము, నాభి, పాతికదాచు వీనియందు జనించిన రోగి మృతిని జెందును. మరియు వైశుదహరిం పబడిన ౫ విద్రధులు సాధ్యములు సన్నిపాతవిద్రధి అసాధ్యము. వానిలో ఆమ, పక్వ, విదగ్ధావస్థలు మూడును శోభతో సమానముగా నుండునని తెలియవలయును.

అథ అసాధ్యలక్షణము ౧౮

ఆధ్ధాతం బద్ధనివ్యందం ఛర్దిహీక్మాత్ప్రసాన్నితమ్. 20

రుజాశ్వాససమాయుక్తం విద్రధిర్నాశయేన్నరమ్,

తా. కఠి పుబ్బరము, వ్రణమునందు స్త్రావనిరోధము, వాంతి, ఎక్కిళ్లు, దప్పి, నొప్పి, శ్వాస ఇవిగల విద్రధిరోగి మృతిని జెందును.

అథ విద్రధిస్రావనిగ్రహణము ౧౯

నాభేరుపరిజాః పక్వా యాంత్యూర్ధ్వమితరేత్వధః. 21

అధఃస్పృతేషు జీవేత్తు స్పృతేమూర్ధ్వం న జీవతి,

తా. బొడ్డుకు వైన జనించిన విద్రధిపండినయడల నోటివలన స్త్రావముగలుగును. బొడ్డుకు క్రిందుగ జనించిన విద్రధియందు గుదద్వారమున స్త్రావముగలుగును. (నాభియందు జనించిన విద్రధియందు, ఉభయమూర్ధములయందును, స్త్రావముకలుగును) విద్రధులయందు అధోమూర్ధమువలన స్త్రావముగలిగిన రోగి జీవించును. ఊర్ధ్వమూర్ధమువలన స్త్రావముగల రోగి మృతి జెందునని తెలియవలయును.

అథ విద్రధికి పరుణాదిక సాయము ౨౦

కాసీనసైంధవశిలాజతుహింగుచూరై

ర్షిశ్రీకృతో పరుణవల్కలజికషాయః. 22

అభ్యంతరే స్థితమపక్వమతిప్రమాణం

వృణామయం హారతి విద్రధి ముగ్రశోభమ్,

తా. కాసీనము, సైంధవలవణము, శిలాజితు, ఇంగువ, వీనిని చూర్ణించి, పులి వైద్యులీతామణి II—49

మిడిపట్టక సాయము బెట్టి, అందువైచి పుచ్చుకొనిన, లోపలనుండి పక్వముగాక, మిక్కిలి గొప్పదిగనుండు భయంకరమైన వాపుగల విద్రధి నివర్తించును.

శ్రీ గ్రావిదిక సాయము ౧౯

శిశుదీప్యవరుణద్వియామినీకుంజ రాశనకృతః కషాయకః. 23

బోళ్ళచూర్ణసహితోంతరస్థితం విద్రధిం ప్రశమయేదసంశయమ్,

తా. మునగ వేరుపట్ట, ఓముము, వులిమిడిపట్ట, పసపు, మ్రానిపసపు, రావి పట్ట వీనిని సమాంశములుగ కషాయము బెట్టి బోళ్ళచూర్ణమునందువైచి పుచ్చుకొనిన లోపలనుండు విద్రధి నివర్తించును.

పునర్నవాదిక సాయము ౨౦

శ్వేతవరాభువో మూలం మూలం వరుణకస్య చ. 24

జలేన క్వధితం వీతముపక్వం విద్రధిం జయేత్,

తా. తెల్లగలిజేరువేరు, ఉలిమిడిలేరు వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన పక్వముగాకయుండు విద్రధి నివర్తించును.

దశమూలాదిక సాయము ౨౧

దశమూలచ్చిన్నరుహోపథ్యై దారుపునర్నవాః. 25

జ్వరవిద్రధిశోఘేషు శిశువిశ్వయూతా హితా,

తా. దశమూలములు, తిప్పతిగ, కరకవొలుపు, దేవదారు, తెల్లగలిజేరు, మున్నవేరు, శొంఠి వీనిని కషాయము బెట్టి పుచ్చుకొనిన, జ్వరము, విద్రధి, వాపు ఇవి నివర్తించును.

వాతవిద్రధికిక సాయము ౨౨

పునర్నవాదారువిశ్వదశమూలభవాంభసా. 26

గుగ్గులుం రుబుతైలం వా పిబేన్నారతవిద్రధౌ,

తా. తెల్లగలిజేరువేరు, మ్రానిపసపు, శొంఠి, దశమూలములు, వీనిని సమాంశములుగ కషాయము బెట్టి, అందు గుగ్గిలచూర్ణము లేక అనుదముచ్చేర్చి పుచ్చుకొనిన వాతవిద్రధి నివర్తించును.

కఫజవిద్రధికిక సాయము ౨౩

త్రిఫలాశిశువరుణదశమూలాంభసా పిబేత్. 27

గుగ్గులుం మూత్ర సంయుక్తం విద్రధౌ కఫసంభవే,

తా. త్రిఫలములు, మునగ వేరుపట్ట, ఉలిమిడిపట్ట, దశమూలములు వీనిని

కషాయము బెట్టి, అందు గుగ్గిలమార్గము, గోమూత్రము వీనిని చేర్చి పుచ్చుకొనిన కఫజవిద్రధి నివర్తించును.

— ౨౮ విద్రధిలేపము ౨౮ —

యవగోధూమము దైశ్చ్య శ్లక్షణిష్టైః ప్రలేపయేత్. 28

విలీయతే ఊణేనైవ పక్వశ్చైవ హి విద్రధిః,

తా. యవలు, గోధూమలు, పెసలు వీనిని మెత్తగనూరి లేపనముజేసిన పక్వ మగు విద్రధినశించును.

— ౨౯ వాతవిద్రధిలేపము ౨౯ —

వ్రాఘ్నిమూలకకల్కైస్తు వసాతైలఘృతాన్నితైః. 29

సుఖోష్ణో బహుల్యో లేపః ప్రయోజ్యో వాతవిద్రధౌ,

తా. ఎఱ్ఱిఆముదపువేరును, ముల్లంగిగడ్డను కల్కముజేసి, మాంసరసము, నెయ్యి నూనె, వీనినిచేర్చి కొంచము వెచ్చజేసి దట్టముగ లేపనముజేసిన వాతవిద్రధినివర్తించును.

— ౩౦ త్రిఫలాదిగుగ్గులు ౩౦ —

త్రీణివలాని ఫలత్రితయస్య ద్వేతు పలే భవతో మగధాయాః. 30
పంచపలాని భవంతి పురస్య స్వాత్త్రిఫలాదికగుగ్గులుయోగః,

తా. కరక, తాడి, ఉళిరికలు ఇవి ప్రత్యేకము ౧ పలము, పిప్పళ్లు ౨ పలములు, గుగ్గిలము ౫ పలములు, వీనినన్నిటిని నేకముగజేర్చి చూర్ణించిన త్రిఫలాగుగ్గులు ఆనబడును. దీనిని నేవించిన అంతర్విద్రధి నివర్తించును.

— ౩౧ కజ్జలీయోగము ౩౧ —

వరుణాదికషాయేణ రసగంధకకజ్జలీమ్. 31

భుక్త్వా నిహంతి మాషైకాంబౌహ్యమంతశ్చే విద్రధిమ్,

అపక్వే త్వేతదుద్దిప్తం పక్వే తు వ్రణవత్క్రియా. 32

తా. వరుణాదికషాయముతో, రసము, గంధకము వీనిని కజ్జలిగనూరి, మాష మాత్రముభక్షించిన, బాహ్యవిద్రధి, అంతర్విద్రధి ఇవి నివర్తించును. మఱియునది పక్వముగాకయాండిన దీనినే చేయవలయును. పక్వమైన పిదప వ్రణక్రియను జేయవలయును.

— ౩౨ జలౌకాపాతనము ౩౨ —

రసాలఫలతుల్యో యశ్శోఫో బౌహ్యోథ చాంతరః,

పృథగ్దాహరుజానాహ కారకో విద్రధిస్త్వృతః.

33

జలౌకాపాతనం శస్త్రం సర్వస్తిన్నేవ విద్రధౌ,

ముహుర్విరేకో లఘున్నం స్వేదః పితౌత్తరం వినా.

34

తా. మామిడిఫలముతో తుల్యముగ వెలపలగాని లేక లోపలగాని వాపు గలిగి వేరుగ, తాపము, నొప్పి, కడుపుబ్బరము వీనిని చేయుదుండిన విద్రధియనం బడును. ఈ సర్వవిద్రధులయందు, జలగలనుటించి రక్తమునుదీసి, పిదప విరేకము లఘువుగ ఆన్నము, పిత్తముద్రేకించకుండ చమటదీయుట మొదలగు చికిత్సలజేయ వలయును.

శ్రీఫలాయోగము ౧౯

పక్వేషు విద్రధిషు పూయమతి స్రవత్సు నాడీషు చ వ్రణగదేషు భ గండరేషు,

స్వాద్గండమాలిషు ఫలత్రికగుగ్గులుస్స్వాత్పథ్యం ఫలత్రికఘృతం ల ఘుభోజనం చ. 35

తా. పక్వమగువిద్రధులయందును, నెత్తెరు చీమునుప్రవించు విద్రధులయం దును, నాడీప్రణమలయందును, భగండరములయందును, గండమాలలయందును, ఫలత్రికగుగ్గులు శ్రేష్ఠమైనదిగ నుండును. దీనికి పథ్యము, పలత్రికఘృతము, లఘు భోజనమని తెలియవలయును.

సౌఖాంజననిర్యాసయోగము ౧౯

సౌఖాంజనస్య నిర్యాసో హింగుసైంధవసంయుతః, అచిరాద్విద్రధిం హన్తి ప్రాతః ప్రాతర్నిషేవితః.

36

తా. మునగబంక, ఇంగువ, సైంధవలవణము వీనినిచేర్చి చూర్ణించి, ప్రతి రోజు ప్రాతఃకాలమునందు నేవించిన విద్రధి నివర్తించును.

విద్రధికిపథ్యములు ౧౯

ఆమస్తే రేచనం చైవ లేపస్వేదోఽన మోక్షణమ్, జీర్ణాశ్శ్యామాకకలమాకులుత్థాలశునాని చ.

37

రక్తశీగుశ్చ నిష్పావకారవేల్లిపునర్నవాః, శ్రీవర్ణం చిత్రకం క్షౌద్రం శోఘాక్తాని చ సర్వశః.

38

పక్వావస్తే శస్త్రీకర్మపురాణా రక్తశాలయః, ఘృతం త్రైలం ముద్గరసో విలేపీ ధన్వజో రసః. శాలిశాకం చ కదళీ పటోలం హిమవాంలకమ్,

39

చందనం తప్తశీతాంబు సర్వం చాపి ప్రణోదితమ్. 40

నరాణాం విద్రధివ్యాధౌ యథావస్థం యథామలమ్,
పథ్యాన్యేతాని సర్వాణి నిర్విస్తాని మహర్షి భిః. 41

తా. విద్రధిఅపక్వముగనుండిన రేచనము, లేపము, చెమటదీయుట, రక్త మోషణము, మరియు పాతచామలు, పాతవడ్లవియ్యము, ఉలనలు, కెల్లుల్లి, ఎఱ్ఱ మునగ, అనుములు, కాకరకాయ, తెల్లగలిజేరు, కూరనెల్లి, చిత్రమూలము, తేనె, వాళునకు జెప్పియుండు సర్వవిస్తువులు ఇవిఅన్నియు హితములగునుండును. విద్రధి పక్వమైయుండిన, శస్త్రుకర్త, ప్రాతయెఱ్ఱివియ్యము, నెయ్యి, నూనె, పెసరగంజి, విలేపి, నిర్జలదేశజంతుమాంసరసము, చెరుకు, అల్లము, ఆరటికాయ, పొట్లకాయ, కర్పూరము, చందనము, కాచిచల్లాచ్చిననీళ్లు, మరియు ప్రణమూలకై జెప్పబడిన పథ్యకౌరకపదార్థములు, వీనిని సర్వావస్థలయందు దోషబలాబలముల నెరిగి పథ్య ము లిడవలయును.

అ ప థ్య ము లు ౧౧

శోభినాం యాన్యపథ్యాని ప్రణినామపి యాని చ,
క్రమాదామేచపక్వే చ విద్రధౌ వర్జయేన్నరః. 42

తా. వాళుగలమనుజునికి అపథ్యకరములుగనుండునవి అపక్వవిద్రధియందును, ప్రణముగలమనుజునికి అపథ్యకరములుగనుండునవి పక్వవిద్రధియందును అపథ్యము అని తెలియవలయును.

ప్రణ రో గ ప్ర క రణమ్.

ప్రణ రో గ కర్త విపాకము ౧౧

జాత్యుత్తమస్త్రీగమనాజ్ఞాయతే మస్తకప్రణీ,
తత్పాతకవిశుద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్యవ్రతం చరేత్. 1

తా. ఉత్తమజాతిగలస్త్రీతో సంగమముజేసినవాడు శిరోప్రణముగలవాడుగ జనించును. తత్పాపవిశుద్ధికై ప్రాజాపత్యవ్రతమును చేయవలయును.

కర్తకాలే కుక్కుటం చ ఖరాదీన్యాయ ఈక్షతే,
సనాసికావ్రణీ చ స్యాదార్ద్రినేత్రశ్చ జాయతే. 2
ఉద్యన్న ద్యోత్యైచాచాజ్యం జుహుయాదయుతం చరుమ్,

శ్రీనూక్తం చ జపేద్రక్షాం దూర్వాక్షతవిమిశ్రితామ్. 3
 శిఖాయాం చ నిబద్ధియాత్ శివసంకల్పమంత్రితామ్,

తా. సంధ్యావందనాది పుణ్యకర్తలచేయుకాలమునందు, కోడి, గార్దభము, మొదలగువాని నీక్షించిన, నాసికా ప్రణముగలవాడుగ జనించును; లేక, అడుసు కండ్లుగలవాడుగనైనను జనించును. తిన్నివృత్తికై “ఉద్యన్నద్య” అనుబుక్కుచే పదివేలమారులు అన్నాజ్యములచే హోమముచేసి, శ్రీనూక్తమును జపించి, సిదప, శిఖ యందురక్షణార్థమై శివసంకల్పమంత్రితముగు అక్షతలను దూర్వాదళమును ధరించు కొనవలయును.

— ౧౦ ప్రణభేదములు ౧౦ —

ద్విధా ప్రణః పరిజ్ఞేయశ్చారీరాగంతుభేదతః. 4
 దోషైరాద్యస్తయోరన్యశ్చస్త్రోదిక్షతసమ్భవః,

తా. ప్రణము శారీరమనియు, ఆగంతుకమనియు భేదములచే రెండు విధ ములుగనుండును. అందు మొదటిదియగు శారీరప్రణము వాతాదిదోషములచే జనించును. రెండవదియగు ఆగంతుకప్రణము శస్త్రోదుల గాయమువలన జనించునని తెలియవలయును.

— ౧౧ వాతీకప్రణలక్షణము ౧౧ —

స్తబ్ధః కఠినసంస్పర్శో మందస్థావో మహారుజః. 5
 తుద్యతే స్ఫురతి శ్చావో ప్రణో మారుతసంభవః,

తా. జడముగనుండుట, స్ఫులికించిన కఠినముగనుండుట, కొంచెముగ స్రవించుట, మిక్కిలి పోట్లుగలుగుట, పొడిచినటుల నొప్పితో గూడియుండుట, అదరుట, నల్లగనుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది వాతజప్రణమని తెలియవలయును.

— ౧౨ వైత్తికప్రణలక్షణము ౧౨ —

తృప్తామోహజ్వరక్లేదదాహదుష్టావదారణ్ణైః. 6
 ప్రణం పిత్తకృతం విద్యాద్గంధైస్త్రోవైశ్చ పూత్తికైః,

తా. దప్పి, మోహము, జ్వరము, చెమట, తాపము, చీల్చబడినటులనొప్పి, హాసన, దుర్గంధముతో చీముస్రవించుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన పిత్తజప్రణము అని తెలియవలయును.

— ౧౩ క్షేషజప్రణలక్షణము ౧౩ —

బహుపిచ్ఛో గురుస్థిగ్ధస్థిమితో మందవేదనః. 7
 సాంధువర్ణోల్పసంక్లేదీ చిరపాకీ కఘోద్భవః,

తా. మిక్కిలి జిగటగనుండుట, గురుత్వము, దట్టము, నిశ్చలము, కొంచము నొప్పి, పాండురవర్ణము, కొంచము స్త్రావము, చిరకాలమునకు పండుట, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన శ్లేష్మజ్వరణమని తెలియవలయును.

— ౮ రక్తజ ద్వంద్వజ్వరణలక్షణము ౮ —

రక్తో రక్తసుతీరకాద్విత్తిజస్యాత్తదన్వయైః. 8

తా. రక్తవర్ణముగలదై రక్తమును స్రవించుచుండు ప్రణము రక్తజ్వరణము నియు, దోషద్వయా సంబంధమువలన జనించినది ద్వంద్వజ్వరణమునియు, త్రిదోష రక్తసంబంధమువలన జనించిన ప్రణము, సన్నిపాతజ్వరణమునియును తెలియవలయును.

— ౯ సుఖప్రణలక్షణము ౯ —

త్వజ్ఞాంసజస్సుఖే దేశే తరుణస్యానుపద్రవః,
 ధీమతోభినవః కాలే సుఖసాధ్యస్సుఖప్రణః. 9

తా. చర్మము, మాంసము, మర్మరహితస్థలములు, వీనియందు జనించి, జ్వరము, తృష్ణ మొదలగు నుపద్రవములులేనిదై, యావనము, యుక్తాయుక్తజ్ఞానము గల పురుషులకు, హేమంత శిశిరకాలములయందు జనించిన నూతనప్రణము, సుఖ ప్రణమనియు నది సుఖసాధ్యంబనియును తెలియవలయును.

— ౧౦ కృచ్ఛసాధ్యసాధ్యప్రణలక్షణము ౧౦ —

గుణై రన్యతమైర్హీనస్తతః కృచ్ఛోవ్రణన్తన్వృతః,
 సర్వైర్విహీనో విజ్ఞేయస్సాసాధ్యో నిరుపక్రమః. 10

తా. పూర్వముందు జెప్పబడిన, త్వజ్ఞాంసజ్ఞేత్యాది శ్లోకమునందు జెప్పబడిన గుణములలో తక్కువగుణములుగల ప్రణము కష్టసాధ్యంబనియు, అశ్లోకమునందలి గుణములలో సర్వగుణములు లేకయుండు ప్రణము అసాధ్యంబనియు తెలిసికొనవలయును. ఇట్టి ప్రణములకు చికిత్సజేయరాదు.

— ౧౧ దుష్టప్రణలక్షణము ౧౧ —

పూతిపూయాతిదుష్టాస్పక్రాన్యత్ర్యంగీ చిరస్థితిః;
 దుష్టప్రణోతిగంధాదిస్సృద్ధలింగవిపర్యయః. 11

తా. దుర్బంధముగ చీనును, చెడినరక్తమును స్రవించుచు, దీర్ఘకాలమువరకు, వైన ఉబ్బుగను, లోపల బోలుగనుండి, అసహ్యముగు గంధముగలదై, వికారముగు వర్ణస్త్రావ వేదనలతో గూడి, శుద్ధప్రణ లక్షణరహితంబైయుండునది దుష్టప్రణమని యిరుంగవలయును.

శుద్ధవ్రణలక్షణము ౧౭

జిహ్వోతలాభోఽతిమృదుశ్లష్ణక్షున్నిగ్ధోల్పవేదనః,
సువ్యవస్థో నిరాస్రావస్సుద్ధో వ్రణాథి స్తృతః.

12

తా. నాలుకయొక్క అడుగుభాగము, వకే మృదువుగను, నున్నగను, స్నిగ్ధముగను నుండి, ఆల్పవేదనతో గూడుకొనినవై, ఉబ్బుమొదలగునవి లేక దోషరక్తాది స్రావములు లేక నేయుండునది శుద్ధవ్రణమని తెలియవలయును.

వ్రణరోహణలక్షణము ౧౮

కపోతవర్ణప్రతిమాయస్యాంతాః క్షేదవర్జితాః,
స్థిరాశ్చ పిటకావంతో రోహతీతి తమాదిశేత్.

13

తా. చుట్టూ పావురపిట్ట కంఠసమమగు వర్ణముగలిగి క్షేదరహితమై సడలక సన్నని పండ్ల వంటి అంచులతో వ్యాప్తమైయుండు వ్రణము బాగుగ మానుచున్నదని తెలియవలయును.

బాగుగమానిన వ్రణముయొక్క లక్షణము ౧౯

రూఢవర్తానమగ్రంధిమశూనమరుజం వ్రణమ్,
త్వక్సవర్ణం సమతలం సమ్యగ్రూఢం తమాదిశేత్.

14

తా. ముఖము లెన్నగ పూడిపోవుట, కురుపుపైబుట్టు, వాపు, పోట్లు లేకయుండుట, చర్మముతో సమానవర్ణము గలదిగనుండుట, (నాలుకతోగాని, అరచేతిలోగాని) సమానముగనుండుట, ఇట్టి లక్షణములగుల వ్రణము, బాగుగమానినదని తెలియవలయును.

వ్రణకృచ్ఛిసాధ్యతాలక్షణము ౨౦

కుష్ఠినాం విషజుష్టానాం శోషణాం మధుమేహినామ్,
వ్రణాః కృచ్ఛిణి సాధ్యన్తి యేషాం చాపి వ్రణే వ్రణాః.

15

తా. కుష్ఠపు, విషము, క్షయరోగము, మధుమేహము, ఇవిగల పురుషునికి జనించినవ్రణములు, కష్టసాధ్యములు మరియు వ్రణముపై మరియొక వ్రణముజనిరిచిన, అదియును కష్టసాధ్యమని తెలియవలయును.

సాధ్యాసాధ్యవ్రణలక్షణము ౨౧

వసాం మేదోధమజ్జానంస్తులింగం చ యస్యివేత్,
ఆగంతుజో వ్రణస్సి ధ్యేన్న సి ధ్యేద్దోషసంభవః.

16

తా. క్రొవ్వు, మేదస్సు, మజ్జ, మస్తకన్నేహము, వీనిని వెడలించజేసెడి

ప్రణమ అగంతుక జనితంబైయుండిన సాధ్యంబు. దోషజనితంబైయుండిన నసాధ్యం బని తెలియవలయును.

— ౧౭ అసాధ్య ప్రణలక్షణము ౧౭ —

మద్యాగర్వాజ్యసుమనఃపద్మచందనచంపకైః,
సుగంధా దివ్యగంధాశ్చ ముమూర్షాణాం ప్రణాస్త్వైతాః. 17

తా. మద్యము, ఆగరు, వెయ్యి; జాజిపుష్పము, కమలము, చందనము, సంపంగిపువ్వు లేక దివ్యములగు సారిజాతాది పుష్పములు, వీనియొక్క సువాసనము వెడలినపక్షేయుచుండు ప్రణమువలన రోగి మరణమును బొందునని తెలియవలయును.

— ౧౮ మ తాంతరము ౧౮ —

యే చ మర్కసు సంభూతా భవంత్యత్స్యర్థవేదనాః,
దహ్యాంతే చాంతరత్స్యర్థం బహిశ్శీతాశ్చ యే ప్రణాః. 18

దహ్యాన్తే బహిరత్స్యర్థం భవంత్యంతశ్చ శీతలాః,
ప్రాణమాంసక్షయశ్శ్వాసకాసారోచకవీడితాః. 19

ప్రవృద్ధపూయరుధిరా ప్రణా యేషాం చ మర్కసు,
క్రీయాభిన్నమ్యుగారభా న సిద్ధ్యంతి చ యే ప్రణాః. 20

వర్జయే దేవ తాన్వైద్యస్సంరక్షిన్నాత్మనో యశః,

తా. మర్కసానములయందుజనించి, మిక్కుటమగు వేదనగల ప్రణములును, లోపల తాపము వెలుపల శీతలముగనుండు ప్రణములును, వెలుపల తాపము లోపల శీతలముగనుండు ప్రణములును, బలమాంసములు క్షీణించి, శ్వాస, దగ్గు, ఆరోచకము వీనితో గూడి మిక్కిలిబాధను గలుగజేయుచుండు ప్రణములును, మర్కసానమునందుత్పన్నమై మిక్కుటముగ చీమును రక్తమును స్రవించజేయుచుండు ప్రణములును, తస్యగ చికిత్సజేయబడియు సాధ్యముకొకయుండు ప్రణములును అసాధ్యములు. యశసునుగోరు వైద్యుడు వీనిని విడువవలయును.

— ౨౧ ప్రణోఫస్వరూపము ౨౧ —

ఏకదేశోత్థితశ్శోభో ప్రణానాం పూర్వలక్షణమ్. 21

షడ్విధస్సాన్యత్ప్రథకస్సర్వరక్తాగంతునిమిత్తజః,
శోషాః షడతే విజ్ఞేయాః ప్రాగు క్షోభలక్షణైః. 22

విశేషః కథ్యతే తేషాం పక్వాపక్వవినిశ్చయే,

తా. ప్రణములు పుట్టుటకుముం బక్కడనైన నొకచోటవాపుగలిగిన నది ప్రణ పూర్వపముగును. వాత, పిత్త, క్షేష్ణ, సన్నిపాత, రక్త, అగంతుక భేదములచే నది

ఆరుప్రకారములగుటచే, పూర్వోక్త శోఫలక్షణములతో గూడియుండు వానియొక్క పక్వ్యాపక్వ్యాద్యవస్థల నిర్ణయించుటకు తగిన విశేషలక్షణముల తెలియజేయుచున్నాడను.

●● ప్రణపరిపాకలక్షణము ౧౧ ●●

విషమం పచ్యతే వాతాత్పిత్తోష్ణాచిరం చిరమ్. 23
కఫజః పిత్తవచ్చోఘో రక్తాగంతుసముద్భవః,

తా. ప్రణము వాతదోషమువలన విషమపాకముగలదిగను, పిత్తదోషమువలన కీఘ్రముగ పక్వమగునదిగను, కఫదోషమువలన చిరకాలమునకు పక్వమగునదిగను, రక్తాగంతుక దోషములవలన పిత్తప్రణమువలె కీఘ్రముగ పక్వమగునదిగనుండును.

●● అపక్వప్రణలక్షణము ౧౨ ●●

మందోష్ణ తాల్పశోథత్వం కాతిన్యం త్వక్సవరతా. 24
మందవేదనతా చైవ శోధానామూమలక్షణమ్,

తా. అపక్వప్రణమునందు వాచినప్రదేశమును స్పృశించిన కొంచెము ఉష్ణముగనుండుట, కొంచెము వాపుగలిగి కఠినముగనుండుట, విచ్ఛాయగనుండుట, కొంచెము పోటుగలిగియుండుట ఇవియన్నియు గలిగియుండును.

●● పచ్యమానప్రణలక్షణము ౧౩ ●●

దహ్యతే దహనేనేవ ఊరేణేవ చ పచ్యతే. 25

వివీలికాగణేనేవ దశ్యతే చ్చిద్యతే తథా,
భిద్యతే చేవ శస్త్రీణా దండేనేవ చ తాడ్యతే. 26

పీడ్యతే పాణినేవాంతస్సూచీభిరివ తుద్యతే,
సోపాచోఘో వివర్ణస్సాదంగుళ్యేవావపాట్యతే. 27

ఆసనే శయనే స్థానే శాన్తిం వృశ్చికవిద్ధవత్,
న గచ్ఛేదాతతశ్చోఘో భవేదాద్ధాతవస్తవత్. 28

జ్వరస్తప్తస్థారుచిశ్చైవ పచ్యమానస్య లక్షణమ్,

తా. ప్రణపాకకాలమున అగ్నితోకాల్పబడినటులనుండుట, ఊరాదుల నుంచినటుల చిమచిమలాడుట, చీమలకుట్టినటుల నొచ్చుట, శస్త్రముతో పొడిచినటుల గాని, చీల్చబడినటుల గాని నుండుట, లేక కణ్ణితో గొట్టబడినటులనుండుట, చేతితో వీసికినటుల గాని, లోపల నూగులతో బొడిచినటులగాని యుండుట, వేదన గలవై తాపముతో గూడియుండుట, అగ్నిచే వేయించబడినటుల బాధగలుగుట, వివర్ణత, వేళ్లతో బగబడియుబడినటులనుండుట, కూర్చొనియుండునపుడు పరుండినపుడు నిలవఁ బడియుండునపుడు తేలుకుట్టినటుల వేదనగలిగి యెల్లపుడు కాంతి జెందక యుండుట,

వాపు మిక్కుటమగుటవలన ఉల్బిన వస్త్రలనుండి జ్వరము, దప్పి, అరుచి వీనితో గూడుకొనియుండునది పచ్చమాన ప్రణమని తెలియవలయును.

— ౨౭ పక్షప్రణాక్షణము ౨౭ —

వేదనోపశమశ్చోష్ణో లోహితోల్పా నచోన్నతః. 29

ప్రాదుర్భావో వలీనాః చ తోదః కంఠార్దుహుర్దుహూః,
ఉపద్రవాణాం ప్రశమో నిమ్నతా స్ఫుటనం త్వచః. 30

వస్తావివాంబునంచారస్యాచోష్ణోంగుళిషీడితే,
పూయస్యగమనంప్రానేమధ్యఅంతే చ వీడతే. 31

భక్తాకాంక్షోభవేచ్చైవ శోధానాం పక్షలక్షణమ్,

తా. వేదన కొంచెమునివర్తించుట, యెట్లునై కొంచెము వాపుగలుగుట, ప్రణమగుట, చిన్నముడుతలపడుట, పోటు, మాటిమాటికి దురదగలుగుట, పిత్తమువలన జనించిన దాహోద్యుపద్రవములు శమించుట, వాపుయందొత్తిన పల్లముపడుట, చర్మము పగులుట, వాపును ప్రేలితోనదిమిన వస్త్రీయందుండు నుడకమువలె చీము ఈవలయావలజనించుట, ప్రణముయొక్క నొక ప్రదేశము నదిమిన చీము మరియొక చోటికిజనుట, అన్నమునందిచ్చు ఇట్టి లక్షణములుగలది పక్షప్రణమని తెలియవలయును.

— ౨౮ ప్రణమున త్రిదోషసంబంధము ౨౮ —

నర్తేనిలాదుగ్నవినాచపిత్తం పాకః కఫం వాపి వినా న పూయః. 32
తస్మాద్ధి సర్వే పరిపాకకాలే పచంతి శోధాస్త్రిభిరేవ దోషైః,

తా. వాతములేక పోట్లును, పిత్తములేక పాకంబును, కఫములేక చీమును గలుగనేరవు. కావున నన్నిధావులు పరిపక్వకాలమునందు త్రిదోషసంబంధమునే గలవియై పరిపక్వమునుజెందును.

— ౨౯ ఆనిర్దిత పూయదోషము ౨౯ —

కక్షం సమాసాద్య యథైవవహ్ని ర్వాయీరితస్సందహతి ప్రసహ్య.
తదైవ పూయోప్యవినిస్సృతో హి మాంసం శిరాస్నాయు చ
ఖాదతీహ,

తా. అగ్ని, వాయుసహాయముచే తృణపుంజమును భస్మముజేయువిధంబున చీము బయలు వెడలకుండుటచే నాచీము తపించి మాంసము, శిరలు, స్నాయువులు వీనిని భక్షించుచుండును.

— ౩౦ ప్రణవైద్యగుణదోషము ౩౦ —

అమం విదహ్యామాసం చ సమ్యక్పక్వం చ లక్షణైః. 34

జానీయాత్స భవేద్వైద్యశ్చేషాస్తస్కరవృత్తయః,

తా. ప్రణమలయొక్క ఆపకవృత్త, పచ్యమానత్వము. పక్వత్వము వీనిని బాగుగ తెలిసికొనువాడే వైద్యుడు. తక్కినవారలు దొంగవైద్యవృత్తిగలవారని తెలియవలయును.

అనిశ్చితకారి ప్రణవైద్యదోషము ౧౯

యశ్చినత్రామమజ్ఞానాద్యశ్చ పక్వముపేక్షతే. 35

శ్వపచావివ మంతప్యో తావనిశ్చితకారిణౌ,

తా. అజ్ఞానముచే పక్వముగాని ప్రణమను పక్వమైనదని భేదించువాడును లేక పక్వమగు ప్రణమను పేక్షించెడి వైద్యుడును చండాలురలో తుల్యుడని యెరుంగవలయును.

న్యగ్రోధాదికషాయము ౨౦

న్యగ్రోధోదుంబరాశ్శ్లోకదంబప్లక్షువేతస్యైః. 36

కరవీరార్కకటుకైకషాయో రోపణే హితః,

తా. మఱ్ఱి, అత్తి, రావి, కడిమి, జువ్వి, ప్రబ్బలి, కరవీరము, జిల్లేడు, కటుక రోహిణి వీనినికషాయము బెట్టి బాగుగకడిగిన ప్రణములు మానును.

నింబాదికల్కము ౨౧

నింబపత్రఘృతక్షౌద్ర దార్ద్రీమధుకసంయుతా. 37

వర్తిస్తీలానాం కల్కైర్వాశో ధయేద్రోపయేద్వ్రీణమ్,

నింబశమ్భూకజాత్యర్కనప్తపర్ణాశ్వమారకాః. 38

కృమిఘ్నామూత్రసంయుక్తాః సేకలేపనధావనైః.

కరంజారిష్టనిర్గంధిరసో హన్యాద్వ్రీణేకృమీణ్. 39

తా. వేపాకు, మ్రానిపసపు, యష్టిమధుకము వీనిని తేనె, నెయ్యితోచేర్చి నూరి వస్త్రమునకు లేపనముజేసి వర్తిగనొనర్చిగాని, లేక నువ్వులకల్కముతో గాని, ప్రణశోధనము, అర్చుట, పీనినిఁజేయవలయును. మరియు వేప, రేల, జాజి, జిల్లేడు, సప్తపర్ణి, గన్నేరు, వాయువిడంగములు, గోమూత్రము వీనికషాయముచే శేచనము, లేపనము, కడుగుట వీనినిఁజేయుట మరియు కానుగ, వేప, వావిలి వీనిరసములచే నేచన, లేపన, ధావనములంజేయుట వీనివలన ప్రణమున క్రిములు నశించును.

త్రిఫలాదికషాయము ౨౨

యే క్షేదపాకస్మతిగంధవంతో వ్రణా మహాస్తస్పరుజాస్సశోఘాః.

ప్రయాన్తి తే గుగ్గులుమిశ్రితేన పీతేన శాన్తిం త్రిఫలాజలేన. 40

తా. త్రిఫలకషాయమునందు గుగ్గిలచూర్ణముగలిపి పుచ్చుకొనిన పోట్లు, పాకము, ప్రావము, దుర్లంధము ఇవిగలిగి నొప్పితోగూడి వాపుతోగూడిన గొప్ప విగనుండు వ్రణములు నివర్తించును.

◀◀ కాంజికకల్కము ౧౧ ▶▶

కల్కః కాంజికసంపిష్టస్నిగ్ధశ్శాఖోటకత్వచః,
సువర్ణఞ్చ నాగానాం వాతశోఫవినాశనః. 41

తా. పెద్దశేకుపట్టను కాంజికముతోనూరి కల్కముజేసి లేపనముజేసిన గరు త్తంతు డెటుల సర్పముల నశింపజేయునో అటుల వాతవ్రణశోఫమును నివర్తించ జేయును.

◀◀ వ్రణదారణమునకు దంతిమూలాదిలేపము ౧౧ ▶▶

దన్తిమూలకచిత్రత్వకోన్నుహ్యార్కపయసాగుడైః,
భల్లాతకాస్థికాసీససైంధవైర్ధారణస్సృతః. 42

తా. దంతిమూలము, చిత్రమూలపువొలుపు, బొంతకెముడుపాలు, బెల్లము, జీడిగింజలు, కాసీసము, సైంధవలవణము వీనినన్నియు నూరి లేపనముజేసిన వ్రణములు పగులును.

◀◀ హస్తీదంతాదిలేపము ౧౧ ▶▶

హస్తీదన్తం జలే ఘృష్టం బిందుమాత్రప్రలేపితమ్,
అత్యంతం కఠినే చాపి శోఫే పాచనభేదనమ్. 43

తా. ఏనుగుకొమ్మును ఉదకముతోనూరి బిందుమాత్రము లేపనముజేసిన మిక్కిలి గట్టిగనుండువ్రణము పక్వమై పగులును.

◀◀ యవాదిలేపనము ౧౧ ▶▶

యవగోధూమచూర్ణం చ సత్కారం దారణం పృథక్,
హరిద్రాభస్మచూర్ణాభ్యాం ప్రలేపో దారణః పరః. 44
అజవిట్కౌరమచకప్రలేపో వ్రణదారుణః,

తా. యవలు, గోధుమలు వీనినినూరి అందు యవత్కారముగలిపి లేపనముజేసినను లేక పసుపుభస్మములో సున్నుముగలిపి లేపనముజేసినను లేక మేకపెంటిక ఖూడిబెలో సాంబరలవణమును గలిపి లేపనముజేసినను వ్రణము పగులును.

— ౧౦ దుష్టప్రణశేపము ౧౦ —

నింబకోలకపత్రాణాంలేపస్వాద్యద్రవ్యణశోధనః. 45

నింబపత్రతిలైశ్లేపోమధునాకృతశోధనః,

నింబపత్రంతిలైర్ద్రనీత్రివృత్తైస్సంధవమాక్షికైః,

దుష్టప్రణప్రశమనో లేపశోధనకేసరీ. 46

తా. వేపాకు, కేగాకు వీనినినూరిగాని, నువ్వులకల్కములో వేపాకు మార్లము, తేనెజేర్చిగాని, వేపాకు, నువ్వులు, దంతివేరు, తెగడ, సైంధవలవణము వీనిని మెత్తగచూర్చించి తేనెతోకలిపిగాని లేపనముజేసిన దుష్టప్రణ వాపును నివర్తించును.

— ౧౧ మనశ్శిలాదిలేపనము ౧౧ —

మనశ్శిలాసమంజిష్ఠసలాక్షరజనీద్వయోః,

ప్రలేపస్సక్తుతక్షోద్రస్త్యగ్విశుద్ధికరస్త్యనృతః. 47

తా. మణిశిల, మంజిష్ఠ, లక్క, పసుపు, మానిపసుపు వీనిని చూర్చించి నెయ్యి, తేనెచేర్చి కలిపి లేపనముజేసిన చర్మము శుద్ధంబగును.

— ౧౨ ఆయోరజ ఆదిలేపము ౧౨ —

అయోరజస్సకాశీనత్రిఫలాకుసుమాన్వితః,

ప్రలేపః కురుతే దార్వ్యా సద్యవవ నవాంత్యచమ్. 48

తా. లోహభస్మము, ఆన్న భేది, త్రిఫలములు, అవంగములు, మానిపసుపు వీనిని నూరి లేపనముజేసిన వ్రణముమాని కొత్తచర్మము బుట్టును.

— ౧౩ మాతులుంగాదిలేపము ౧౩ —

మాతులుంగాగ్నిమంథౌ చ సురదారుమహశాషధమ్,

సహింస్రా చైవ రాస్నా చ ప్రలేపాద్వాతశోఫహృత్. 49

తా. మాడిఫలము, కూరనెల్లి, దేవదారు, శొంఠి, జటామాంసి, సన్నరాస్నము వీనిని నూరి వ్రణమునకు లేపనముజేసిన వాతజ్వరణశోఫ నివర్తించును.

— ౧౪ శ్లేష్మజ్వరణశోఫకు ఆజగంధాదిలేపము ౧౪ —

అజగంధాశ్వగంధా చ కాలాసరళయా సహ,

కంపిల్లకా చ శృంగీ చ ప్రలేపశ్లేష్మశోధహః. 50

తా. వామింటవేరు, పెన్నేరుగడ్డ, నల్ల తెగడ, తెల్ల తెగడ, కంపిల్లము, కర్కాటకకృంగి వీనినినూరి లేపనముజేసిన శ్లేష్మజ్వరణశోఫ నివర్తించును.

కృష్ణాపురాణవిద్యాకశిస్త్రవ్కో సికతా శివా,
మూత్రపిష్టస్సుఖోష్టోయం ప్రలేపః శ్లేష్మశోధహః.

51

తా. పిప్పళ్లు, పాత గానుగపిండి, మునగ వేరుచెక్క, తెల్లచక్కెర, కరక
వొలుపు వీనిని గోమూత్రముతోనూరి, కొంచెము ఉష్ణముజేసి లేపనముజేసిన
శ్లేష్మప్రణవో యని వర్తించును.

— ౧౦ పిత్తజప్రణవో యని వర్తించును —

దూర్వాచనశమూలం చ మధుకం చందనం తథా,
శీతలైశ్చ గజైస్సర్వైః ప్రలేపో పిత్తశోధహః.

52

తా. గరికె, దేవనశమూలము, యష్టిమధుకము, చందనము, శీతలములగు
బౌషధగణము వీనినినూరి లేపనముజేసిన పిత్తజప్రణవో యని వర్తించును.

— ౧౧ జాత్యాదిఘృతము —

జాతీపత్రపటోలనింబకటుకా దార్ద్రీ నిశా సారిబా,
మంజిష్ఠా యతుత్థసిక్లమధుకైర్నక్తాహ్వబీజై స్సమైః.

53

సర్పిః సిద్ధమనేన సూక్ష్మవదనామర్తాశ్చ తాస్సావిణో,
గంభీరాస్సరుజో వ్రణాస్సగతికాశ్శుధ్యన్తి రోహన్తి చ.

54

తా. జాజికాయ, జాపత్రి, చేదుబొట్ట, వేప, కటుకరోహిణి, మానిపసపు,
పసపు, నుగంధపాల, మంజిష్ఠ, వట్టివేరు, మైలతుత్తము, మైనము, యష్టిమధుకము,
కానుగువిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ చేర్చి కషాయము బెట్టి అందు నెయ్యిచేర్చి
ఘృతపక్వముగ వండి లేపనముజేసిన, సూక్ష్మముఖములు కరిగి మర్మములను ఆశ్ర
యించి, స్రవించుచు, గంభీరమగు ముట్టామునొప్పిగల వ్రణములు నాడీవ్రణములు
శుద్ధములై మోనిపోవును.

— ౧౨ పారదాదిమలహరఘృతము —

రసగంధకయోశ్చూర్ణం సమమ్పృద్ధారుశ్శృంగకమ్,
సర్వతుల్యంతు కంపిల్లం కించిత్తుత్థసమన్విత్తమ్.

55

సర్వం సంమేళయేద్దత్వా ఘృతం సర్వచతుర్గుణమ్,
పిచుష్టుతం ప్రదాతవ్యం దుష్టవ్రణవిశోధనమ్.

56

నాడీవ్రణహరం చైవ సర్వవ్రణనిఘూదనమ్,
యే వ్రణా న ప్రశామ్యంతి భేషజానాం శతేన చ.
అనేన తే ప్రశామ్యంతి సర్పిషా స్వల్పకాలతః,

57

తా. రసనూ, గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందువైచి మైత్తగ నూరి దానికి సముచుగ ముదాదసించునుగలిపి మర్దించి, వీనికన్నిటికిసముచు కంపిల్లము, కొంచెము మైలతుత్తముగలిపి, బాగుగనూరి దీనికి నాలుగింతలు నెయ్యిగలిపి దానిలో ప్రత్తినిదడిపి, ప్రణముపైనుంచిన, దుష్ప్రణము శుభ్రంబగుటయేగాక, నాడీప్రణము, సర్వప్రణములు నశించును. మరియు ననేకావధమువలన సహా శాంతిని పొందకుండు ప్రణము లీఘృతమువలన స్వల్పకాలములో నివర్తించును.

— ౧౭ స్వర్జికాదిఘృతము ౧౭ —

స్వర్జికా చ యవక్షౌరః కంపిల్లం చ హరేణుకా. 58

టంకణం శ్వేతఖదిరం తుత్థచూర్ణం చ గోఘృతైః,

సర్వం సమాంశం సంచూర్ణ్య మగ్నయేత్ప్రహారం దృఢమ్. 59

స్వర్జికాద్వమిదం సర్పిసర్వప్రణహారం పరమ్,

తా. స్వర్జికారము, యవక్షౌరము, కంపిల్లము, రేణుకలు, వెలిగారము, తెల్ల చంద్ర, మైలతుత్తము వీనిని సమాంశములుగ చూర్ణించి, ఆపునెయ్యితో నొక రూము మర్దించి లేపనము మొదలగునవి జేసిన సర్వప్రణములు నివర్తించును.

— ౧౮ అమృతాదిగుగ్గులు ౧౮ —

అమృతా పటోలమూలం త్రికటుం త్రిఫలాంకృమిఘ్నబీజాని. 60

కృత్వా సమాంశచూర్ణంతత్తుల్యో గుగ్గులుర్యోజ్యైః,

ప్రతివాసరమేకైకాం ఖాదేద్వటికామథాక్షపరిమాణామ్. 61

జేతుం ప్రణవాతాన్రం గుల్తోదరపాండుశోఘాదీక,

తా. తిప్పతీగ, చేదుపొట్లవేరు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, త్రిఫలములు, వాయువిడంగములు, వీనిని సమభాగములుగచేర్చి చూర్ణించి, యీచూర్ణమునకు సముచు గుగ్గిల చూర్ణమునుజేర్చి, మాత్రలుజేసి ప్రత్యేకము అక్షప్రమాణము భక్షించుచుండిన, ప్రణములు వాత రక్తము, గుల్మము, ఉదరరోగము, పాండు రోగము. వాపు ఇవి మన్నియు నివర్తించును.

— ౧౯ త్రిఫలాగుగ్గులువటుకములు ౧౯ —

త్రిఫలాచూర్ణ సంయుక్తో గుగ్గులుర్వటుకీకృతః. 62

నిపేవితో విబంధఘ్నో వ్రణశోధనరోపణః,

తా. త్రిఫలచూర్ణముతో గుగ్గిలముచేర్చి మాత్రలుజేసిభక్షించిన మలబంధము నివర్తించి వ్రణము మానును.

విడంగాదిగుర్గులుపటుకములు ౧౯

విడంగం త్రిఫలావోష్ణోషచూర్ణం గుర్గులునా సమమ్. 63

సర్పిషా వటకాన్కుర్లాత్ ఖాదేద్వా హితభోజనః
దుష్ప్రణాపచీమేహకుష్మాణాడివిశోధనః. 64

తా. వాయువిండంగములు, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, వీనినిచూర్ణించి యీచూర్ణమునకు సమము గుర్గులు చూర్ణమునుచేర్చి, నెయ్యిపైచి మార్చుచేసి నేవించి, పథ్యముగ భుజించిన దుష్ప్రణాములు. ఆపచి, మేహము, కుష్మము, నాడీ ప్రణాము, ఇవి శుద్ధమగును.

ప్రణాలోధనలోపణవిధి ౨౦

తిలసైంధవయష్ట్యాహ్వానింబపత్రసిశాయుగైః,
త్రివృన్దధుయుతైః పిష్టైః ప్రలేపో ప్రణాలోధనః. 65

తిలకల్పస్ఫులవణో ద్వే హరిద్రే త్రివృష్టృతమ్,
మధుకం నింబపత్రాణి లేపస్యాద్వ్యాణాలోధనః. 66

తా. నవ్వులు, సైంధవణము, అతిమధురము, వేపాకు, పసపు, మానిపసపు, తెగడ వీనినిచూర్ణించి తేనెతోమర్దించి లేపనముచేసిన దుష్ప్రణాము శుద్ధమగును. మరియు, నవ్వులకల్పములో సైంధవలవణము, పసపు, మానిపసపు, తెగడ, అతి మధురము, వేపాకు వీనినిచూర్ణముచేసి నేతితోగలిపి లేపనముచేసిన దుష్ప్రణాము శుద్ధమగును.

ప్రత్యక్షము ౨౧

తతః ప్రత్యక్షనే క్వాథః పటోలీనింబపత్రజః,
అవిశుద్ధే విశుద్ధే తు న్యగ్రోధాదిత్వగుడ్భవః. 67

పంచమూలీద్వయం వా తే న్యగ్రోధాదిశ్చ పైత్తికే,
ఆరగ్వధాదికో యోజ్యః కఫజే సర్వకర్మసు. 68

తా. చేదుపొట్ట, వేపాకు వీనికసాయముతో శుద్ధముకాని ప్రణామును గడగ వలయును, మఱ్ఱి మొదలగు వానిపట్టలయొక్క కసాయముతో, శుద్ధప్రణాములగడుగ వలయును. దశమూలకసాయముతో, వాత ప్రణామును గడుగవలయును. న్యగ్రోధాది గణ కసాయముతో పిత్తప్రణామును, రేలమొదలగు వానికసాయముతో కఫజ ప్రణాములను గడుగవలయును.

◀◀ ప్రణాపచారములు ౧◀◀

వ్రణేశ్వయధురాయాసాత్పుచ రాగశ్చ జాగరాత్,
తౌ చరుక్చదివాస్వాపాత్తాశ్చ మృత్యుశ్చ మైథునాత్. 69

తా. ప్రణమనందు ఆయాసమువలనవాపు, జాగరణవలనవాపు, ఎరుపు
వర్ణము, పగటినిద్రవలన ఎరుపువర్ణము, వాపు, పోటు, మైథునమువలనవాపు, ఎరుపు
వర్ణము పోటు, మరణము ఇవి గలుగునని తెలియవలయును.

◀◀ ప్రణీవశ్శ్రీద్రవ్యములు ౧◀◀

అప్లుం దధి చ శాకం చ మాంసమానూపవారిజమ్,
జీరం గురూణి చాన్నాని వ్రణీ తు పరివర్జయేత్. 70

తా. వ్రణరోగముగలవారలు పులును, పెరుగు, ఆకుకూరలు, జలజంతుమాం
సము, జీలకఱ్ఱ, గురుకర అన్నములు, వీనిని విడువవలయును.

అగ్ని దగ్ధవ్రణప్రకరణమ్.

◀◀ అగ్నిదగ్ధప్రణస్వరూపము ౧◀◀

తత్ర స్నిగ్ధం రూక్షం వాశ్రిత్య ద్రవ్యమగ్నిర్దహతి,
అగ్నిసంతప్తో హి స్నేహస్సాక్ష్యమార్గానుసారిత్వాత్. 1

త్యగాదీననుప్రవిశ్యాశు దహతి,
తన్నాత్సేహదగ్ధేధికా రుజో భవంతి. 2

తత్ర ప్లుప్టం దుర్దగ్ధం సమ్యగ్దగ్ధమతిదగ్ధం చేతి చతుర్విధం భవత్యగ్ని
దగ్ధమ్,

తా. అగ్ని, స్నిగ్ధరూక్షద్రవ్యముల వాశ్రయించి, దహనముజేయును. మయు
నగ్నిచే తపింపబడినతైలము నూత్నమార్గమువలన (అనగా రోమకూపమువలన)
త్యజ్ఞాంసాది సప్తధాతువులయందు ప్రవేశించి, కీఘ్నిముగదహింపంజేయును. కాలిన
స్నేహదగ్ధమున విశేషవేదనగలుగును. అయగ్నిదగ్ధము, ప్లుప్టము, దుర్దగ్ధము, విద్యు
గ్ధము, అతిదగ్ధమని ర విధములుగలదిగ నుండును.

◀◀ దాహవిశేషజ్ఞానము ౧◀◀

తత్ర వివర్ణమాత్రం ప్లుప్యతే తత్ప్లుప్టమ్. 3
యత్రోత్థిష్ఠంతి స్ఫోటాస్తీవ్ర దాహవేదనాశ్చి రాచ్చోపశామ్యంతి
తద్దుర్దగ్ధమ్,

సమ్యగ్దగ్ధమవగాఢం తాశఫలవర్ణం సుస్థితం పూర్వలక్షణాయు క్తమ్. 4
 అతిదగ్ధేతు త్వజ్ఞాంసావలంబనగా త్ర విశ్లేషణసిరాన్నాయుసంధ్యస్థి
 వ్యాపాదేనాతిమాత్ర వేదనాజ్వరదాహాపిపాసామూర్ఛాశ్వాసోపద్ర
 వా భవంతి,

ఇతి పుష్టాదిభేదేన వహ్నిదగ్ధశ్చతుర్విధో వ్రణో భవతి. 5

తా. అగ్ని దగ్ధ ప్రణములయందు చర్మము వివర్ణమగువరకు కాలిన, పుష్టము
 నియు, కాలిన దానిపై బొబ్బలుపుట్టి తీవ్రమగుతాపము, వేదన వీనితో గూడి
 బహుకాలమనకు మానిన దుర్దగ్ధమనియు, లోతైన మూలముగలిగి తాటిపండు వర్ణ
 ముతో సమానవర్ణముగలదై బొబ్బలతో వ్యాపించినదై మిక్కిటమగు దాహముతో
 గూడియుండునది సమ్యగ్దగ్ధమనియు, చర్మమాంసముల దహింపజేయుటచే వానిని
 కదులునటులజేసి నిరలు, నరములు, సంధులు, యెముకలు వీనిని తెరచి మిక్కిలి
 వేదన, జ్వరము, మంట, దప్పి, మూర్ఛ, శ్వాస వీనిని గలుగజేసిన అతిదగ్ధమని
 యును తెలియవలయును. ఇటుల అగ్ని దగ్ధ ప్రణములు ౪ విధంబులుగ నుండును.

అగ్ని దగ్ధ ప్రణ చిత్స ఋ

పుష్టస్యాగ్ని ప్రశమనే కార్యముష్ణం తథాపధమ్, 6

శీతాముష్ణాం చ దుర్దగ్ధే క్రియాం కుర్యాత్తతః పునః. 6

ఘృతాలేపనసేకాంస్తు శీతాన్యేవాస్య కారయేత్. 7

అతిదగ్ధే విశీర్ణాని మాంసాన్యుద్ధృత్య శీతలామ్. 7

క్రియాం కుర్యాచ్చ తాం కాలే శాలితండులకండనైః, 8

తిందుక్యాశ్చ కషాయైర్వాఘృతమిశ్రైః ప్రలేపయేత్. 8

సమ్యగ్దగ్ధే తు గాక్షీరీష్ణక్షుచందనగైర్నికైః, 9

సామృతై స్సర్పిషా యుక్తైరాలేపం కారయేద్భిషక్. 9

తా. పుష్టాగ్ని దగ్ధ ప్రణమునందు ఉష్ణములగు బౌషధముల లేపనముజేయ
 వలయును. దుర్దగ్ధ ప్రణమునందు శీతములగు క్రియలనుగాని లేక ఉష్ణక్రియలనుజేసి
 పిదప ఘృతాదులయొక్క లేపనము, సేచనము మొదలగు శీతకరముగు క్రియలను
 జేయవలయును. అతిదగ్ధ ప్రణమునందు శిథిలిపై ప్రేలుచుండు మాంసును ఛేదించి
 శీతకర క్రియను, వరిబియ్యపు పిండిని, నల్లతుమికిపట్ట కషాయముతో చేర్చి నేతని
 గలిపి లేపనము జేయవలయును. సమ్యగ్దగ్ధమునందు, వెదురుపూ, మఱ్ఱి, చందనము,
 కావీరాయి, తిప్పతిగ వీనికల్మమునందు నెయ్యి కలిపి కాచి లేపనము జేయ
 వలయును.

— ౧౦ ధాతకీచూర్ణము ౧౦ —

అగ్నినామ్నిచవీనర్యేకీటలూతావ్రణేషు చ,
చిరోత్థేషు చ దుష్టేషు నాడీమర్తాశితేషు చ. 10

అగ్నిదగ్ధవ్రణే దేయం ధాతకీచూర్ణము త్తమమ్.
అతసీతైలనంమిశ్రం వహ్నిదగ్ధవ్రణాపహమ్. 11

తా. ధాతకీయను గ్రంధ్యము (అనగా ఆరభ్యవ్య)ను చూర్ణించి వెల్లఅగిశ విత్తుల తైలముతోకలిపి పూసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణము, విగర్భి, కీటవ్రణము, లూతవ్రణము, చిరకాలము క్రిందటజనించి దుష్టములుగనుండు వ్రణములు, నాడీమర్తము వీనినాశ్రయించియుండు వ్రణములు ఇవి యన్నియు నివర్తించును.

— ౧౧ త్రిఫలచూర్ణము ౧౧ —

అంతర్ధామవిదగ్ధం త్రిఫలచూర్ణం విమిశ్రితం తైలైకి,
క్షౌమైశ్శీఘ్రింశమయత్యగ్నివ్రణమాశులేపేన. 12

తా. త్రిఫలములను పొగపోకుండు కాల్చి చూర్ణించి తైలముతోగాని తేనెతోగాని చేర్చి లేపనముజేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణము నివర్తించును.

— ౧౨ దగ్ధయవచూర్ణము ౧౨ —

దగ్ధయవభస్మచూర్ణం తిలతైలాక్షం ప్రలేపనాదచిరాత్,
హరశిఖిదాహోదగ్ధం భూయోభ్యంగాద్వ్రాణం చాశు. 13

తా. యవలనుకాల్చి భస్మముచేసి సువ్వులనూనెతోచేర్చి మాటిమాటికి లేపనముజేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణము శీఘ్రిముగ నివర్తించును.

— ౧౩ పత్థాకర్షణిలేపము ౧౩ —

పత్థాకర్షణిమజీరకమధుసిక్లకనర్జమిశ్రితో లేపక,
గవ్యం ఘృతమపహరతి చ పావకజనితం వ్రణం సద్యః. 14

తా. కరక్కాయు, బురద, జీలకఱ్ఱ, మైనము, గుగ్గిలము వీనిని నూరిగాని లేక ఆవునెలిని గలిపి లేపనముజేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణము నివర్తించును.

— ౧౪ సుధాదిలేపము ౧౪ —

సుధాం పురాతనం దధ్నో వారిణా పరిపేషితామ్,
లేపనం తైలదగ్ధస్య విస్ఫోటవ్యాధినాశనమ్. 15

తా. పాతసున్నమును, పెరుగుమీదితేటలోనూరి లేపనముజేసిన తైలదగ్ధవ్రణము, విస్ఫోటవ్యాధి ఇవి నివర్తించును.

అలాంగలీఘృతము అ

ఉభే హరిద్రేమంజిష్ఠామధుకం లోధ్రకట్ఫలై,
కంపిల్లకముభే మేదే లాంగలీమూలమేవ చ. 16

విప్పలీ త్రిఫలా చైవ నిబపత్రం చ కార్షికమ్,
కపిలాయాఘృతప్రస్థం పచే త్తద్ద్విగుణం పయః. 17

పలద్వయం చ సిక్తస్య సిద్ధేపూతే చ దాపయేత్,
లాంగలీకం ఘృతం నామ వ్రణానాం రోపణం పరమ్. 18

తా. పసపు, మానిపసపు, మంజిష్ఠ, యషిమధుకము, లాద్దుగపట్ట, కాయ
ఫలము, కంపిల్లము, మేద, మహామేద, చెన్నచర్లగడ్డ, విప్పళ్లు, త్రిఫలములు, వేప
ఆకు, వీనినన్నియు ప్రత్యేకము గ కర్షము కపిలగోవుయొక్క ఘృతము గ ప్రస్థము,
పాలు ౨ ప్రస్థములు, వీనినన్నియు నేకముగ జేర్చి ఘృతపక్వముగవండి అందు ౨
పలముల మైనము జేర్చి సిద్ధపరచిన ఘృతమునుబూసిన వ్రణము నివర్తించును.

అచందనాదితైలము అ

చందనం వటశుంగాశ్చ మంజిష్ఠా మధుకం తథా,
ప్రపాండరీకం దూర్వ్యా చ పతంగం ధాతకీ తథా. 19

వృత్తైస్సెలం విపక్తవ్యం గోక్షీరేణ సమాయుతమ్,
అగ్నిదగ్ధే వ్రణే శ్రేష్ఠం తత్ర ణారోపణం పరమ్. 20

తా. చందనము, ముత్తీచిగుళ్లు, మంజిష్ఠ, అతిమధురము, ప్రపాండరీకము,
గరిక, రక్తచందనము, ఆరెవువు వీనికల్పమునందు, ఆవుపాలు, నూనెచేర్చి, తైల
పక్వముగకాచి, శేపనముచేసిన, అగ్నిదగ్ధప్రణామ తక్షణమునందే, అంచుగట్టి
మానును.

అమధూచ్ఛిషాదితైలము అ

మధూచ్ఛిష్టం సమధుకం లోధ్రం సజీరసం తథా,
మూర్వ్యా చందనమంజిష్ఠాపిష్ట్యా స్పర్షిర్విపాచయేత్. 21

సర్వేషామగ్నిదగ్ధానాం వ్రణారోపణము త్తిమమ్,
తా. మైనము, అతిమధురము, లాద్దుగ, గుగ్గిలము, చాగ, చందనము, మం
జిష్ఠ, వీనిని కల్పముచేసి అందు నెయ్యిచేర్చికాచి శేపనమునర్చిన అగ్నిదగ్ధప్ర
ణామ అంచుగట్టి మానును.

అపటోలాదితైలము అ

సిద్ధం కషాయకల్కాభ్యాం పటోల్యాః కటుతైలకమ్. 24

దగ్ధప్రణయజాస్రావదాహవిస్ఫోటనాశనమ్,

తా. చేదుపొట్లకషాయము దానికల్కము, వీనిలో, ఆషనూనెచేర్చికొని
లేపనముచేసిన అగ్నివ్రణదగ్ధమునందలినొప్పి, స్రావము, తాపము, బొబ్బలు, ఇవి
హరించును.

అగ్నిదగ్ధప్రణయ సమాప్తము

ఆ గంతు క వ్రణ ప్రక రణ మ్.

ఆగంతుక వ్రణనిదానము ౧౯

నానాధారాముఖైశ్చస్త్రిరానాస్థాననిపాతితైః,

భవన్తి నానాకృతయో వ్రణాస్తాస్తాన్నిబోధమే. 1

తా. నానావిధములగు పదునుగల ముఖములుగల శస్త్రములచేత, శరీరము
యొక్క నానావిధస్థానములయందు బెబ్బలుతగులుటవలన జనించిన నానావిధము
లగు ఆకారములుగల వ్రణములయొక్క స్వరూపముల వివరించెదను.

౧౯ ఆగంతుక వ్రణభేదములు ౨౦

ఛిన్నం భిన్నం తథా విద్ధం త్షతం పిచ్ఛితమేవ చ,
ఘృష్టమాహలస్తథా షష్ఠం తేషాం వక్ష్యేమి లక్షణమ్. 2

తా. ఛిన్న, భిన్న, విద్ధ, త్షత, పిచ్ఛిత, ఘృష్టములన ఆగంతువ్రణములు ౬
విధములుగనుండును. వాని లక్షణముల వివరించుచున్నాడను.

౨౦ ఛిన్నలక్షణము ౨౧

తిర్యక్ఛిన్నమృజుర్వాపి యో వ్రణస్త్వాయతో భవేత్,
గాత్రస్యపాతనం తద్ధిఛిన్నమిత్యభిధీయతే. 3

తా. శరీరమునందు, ఆయుధప్రహారములచే, అడ్డముగ, నక్రముగ, లేక
పొడవుగ తెగిన వ్రణము ఛిన్నమనంబడును.

౨౧ ఛిన్నవ్రణలక్షణము ౨౨

శక్తికంఠేషుఖడ్గాగ్రవిషాణైరాశయో హతః,
యత్కించిత్యివతే తద్ధి భిన్నలక్షణముచ్యతే. 4

తా. బల్లెము, కుంతము, బాణము, కత్తియొక్కకొన, కొమ్ము, దంతము, ఈ
ఆయుధములచే కోవ్వమునందు పొడవబడుటవలన కొంచముర్తము స్రవించిన దానిని
ఛిన్నవ్రణమనియెడను.

— ౧౧ కోవలక్షణము ౧౧ —

స్థానాన్యామాస్త్రిపక్వానాం మూత్రస్య రుధిరస్య చ,
హృదుండుకః పుష్పసశ్చ కోష్ఠ ఇత్యభిధీయతే.

5

తా. ఆమాశయము, అగ్నిశయము, పక్వాశయము, మూత్రశయము, రక్తశయము, రొమ్ము, మలాశయము, పుష్పసము అను నీకలంబులు కోవములనంబడును.

— ౧౨ కోవశ్చేదలక్షణము ౧౨ —

తస్మిన్ భిన్నే రక్తపూర్ణే జ్వరో దాహశ్చ జాయతే,
మూత్రమార్గగుదాస్యేభ్యో రక్తం ఘ్రాణాచ్చ గచ్ఛతి.

6

మూర్ఛాశ్వాసతృషాధ్దానమభక్తచ్ఛందపవచ,
విణ్మాత్రవతసంగశ్చ స్వేదస్రావోక్షీరక్తతా.

7

లోహగంధిత్వమాస్యస్య గాత్రదార్ద్రంధ్యమేవ చ,
హృచ్చూలం పార్శ్వయోశ్చాపి విశేషం చాత్ర మే శృణు.

8

తా. కోవముభిన్నమైరక్తముచే నిండియుండిన జ్వరము, తాపము, మూత్రమార్గము, గుదము, ముఖము, నాసిక వీనివలన రక్తము ప్రవించుట, మూర్ఛ, శ్వాస, దప్పి, కడుపుబ్బరము, అన్న ద్వేషము. మలమూత్రవతనిరోధము, మిక్కిలి చెమట, కన్ను లెఱ్ఱగనుండుట, నోరు ఇనుమువాసనగనుండుట, శరీరదార్ద్రంధ్యము, హృదయ శూల, పార్శ్వశూల ఇట్టి లక్షణములుగలుగును. ఐనను దీనియందు విశేషముగ గలుగునట్టి లక్షణముల వివరించెదను.

— ౧౩ ఆమాశయస్థిరక్తలక్షణము ౧౩ —

ఆమాశయస్థే రుధిరే రుధిరం ఛ్చయత్యసి,
అధ్దానమతిమాత్రం చ శూలం చ భృశదారుణమ్.

9

తా. ఆమాశయమునందు రక్తముచేరి యుండిన రక్తమును గ్రహ్యుట, మిక్కిలి కడుపుబ్బరము, మిక్కిలి భయంకరమగుశూల ఇట్టి లక్షణములుగలుగును.

— ౧౪ పక్వాశయస్థరక్తలక్షణము ౧౪ —

పక్వాశయగతే చాపి రుజ్జాగౌరవమేవ చ,
అధఃకాయే విశేషేణ శీతతా చ భవేదిహ.

10

తా. పక్వాశయమున రక్తముజేరియుండిన, శూల, గురుత్వము, నడుముకు క్రిందిభాగమున మిక్కిలి శీతము, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

— ౧౧ విధలక్షణము ౧౧ —

నూత్నాస్యశల్యాభిహతం యదంగం త్వాశయం వినా,
ఉత్తుండితం నిర్గతం వా తద్విస్థమితి నిర్దేశేత్. 11

తా. నూత్నముఖముగల శల్యముచే ఆయాశయమువినాగా, ఇతర అవయవముల యందు, పొడవబడుటవలన, శల్యము బయలుపెడలినదిగ గాని, ముఖములోపల గలదిగ గానియుండిన దానిని విధమనియెదరు.

— ౧౨ తుతప్రణాళికాక్షణము ౧౨ —

నాతిచ్ఛిన్నం నాతిభిన్నముభయోర్లక్షణాన్వితమ్,
విషమం ప్రణామంగేషు తత్తతం త్వభినిర్దిశేత్. 12

తా. శరీరము ఎక్కువగ ఛేదింపబడక, ఎక్కువగ భేదింపబడకను నుండుటవలన, చిచ్ఛిన్నలక్షణములతో గూడుకొని హెచ్చుతగ్గుగలదిగనుండిన దానిని తుతప్రణామనియెదరు.

— ౧౩ పిచ్ఛితప్రణాళికాక్షణము ౧౩ —

ప్రహారపీడనాభ్యాం తు యదంగం పృథుతాం గతమ్,
సాస్థితచ్ఛిచ్ఛితం విద్యాన్తజ్జారక్తపరిష్కృతమ్. 13

తా. దెబ్బ, బండిమొదలగు వాటివలన నలుగుట పీనివలన అంగము విస్తరించి ఎముకలతో గూడినజ్జారక్తములచేగప్పబడిన వ్రాణభావముగలదైయుండిన, దానిని పిచ్ఛితమనియెదరు.

— ౧౪ ఘృష్టప్రణాళికాక్షణము ౧౪ —

ఘర్షణాదభిఘాతాద్వా యదంగం విగతత్వచమ్,
ఉషాస్రావాన్వితం తద్ధిఘృష్టమిత్యభినిర్దిశేత్. 14

తా. రాపిడి, లేక, అభిఘాతము వీనివలన శరీరముయొక్క పైనుండు చర్మముపీడి మంటతో గూడి రక్తమును స్రవించుచుండిన దానిని ఘృష్టప్రణామనియెదరు.

— ౧౫ శల్యప్రణాళికాక్షణము ౧౫ —

శ్యావం సశోధం పిటికాన్వితం చ ముహుర్ముహుశోణితవాహనంచ,
మృదూన్యతం బుద్బుదతుల్యమాంసం ప్రణం సశల్యం సరుజం వదన్తి.

తా. ప్రణామ, నల్లనివర్ణము, వాపు, కురుపులు వీనితో గూడికొని, మాటి మాటికి రక్తమును స్రవించుచు, మృదువుగనుండినదై, నీరుబుగ్గువలె చైకి లేచిన మాంసముగలదై వొప్పిగలిగియుండిన దానిని శల్యప్రణామనియెదరు.

—౧౭ క్రోధగతశల్యలక్షణము ౧౭—

త్వచోత్పత్య సిరాదీని భిత్వా వా పరిహృత్య వా,
కోష్ఠే ప్రతిష్ఠితం శల్యం కుర్యాదుక్తానుపద్రవాత్.

16

తా. శల్యము యేడుచర్మములకు లోపల ప్రవేశించి, నరములు, మాంసము బోలునరములు, ఎముకలు, వీనిని భిన్నముచేసిగాని, భిన్నమునేయకగాని, కోష్ఠమును బ్రవేశించిన, దీనియందు పై నుదహరింపబడిన శల్యవ్రణోపద్రవములు గలుగునని తెలియవలయును.

—౧౮ ఆసాధ్యకోష్ఠభేదలక్షణము ౧౮—

తత్రాంతర్లోహితం పాండుశీతపాదకరాసనమ్,
శీతోచ్ఛ్వాసం రక్తనేత్రమానందం పరివర్జయేత్.

17

తా. ఎవనికి కోష్ఠములోనరక్తము సంచితంబైయుండి, పాండువర్ణము, కరపాదశీతలము, శ్వాస చల్లగవెడలుట, నేత్రములు యెఱ్ఱనైయుండుట, కడుపుబ్బరము, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండునో, అట్టిమనుజుని విడువవలయును.

—౧౯ మర్మక్షతసామాన్యలక్షణము ౧౯—

శ్రమః ప్రలాపః పతనం ప్రమోసణో విచేష్టనం గ్లానిరథోష్ణతా చ,
స్తస్తాంగతా మూర్ఛనమూర్ధ్వవాతస్తీవ్రా రుజో వాతకృతాశ్చ
తాస్తాః. 18

మాంసోదకాభం రుధిరం చ గచ్ఛేత్స్వేద్యోద్రియాఠోపరమస్తజైవ,
దశార్థసంఖ్యేష్వఫవిక్షతేషు సామాన్యతోమర్మసులింగము క్తమ్. 19

తా. భ్రమ, కలవరించుట, క్రిందబడుట, ఇంద్రియ మనోహాహము, కాళ్లు చేతులు విదిలించుట, బడలిక, ఉష్ణము, అంగసంఘులు వదిలినటులనొచ్చుట, మూర్ఛ, యెగయూపిరి, వాతజన్యముగు తీవ్రబాధ, రక్తము మాంసముగడిగిన నీళ్లవలెగా, రుట, సకలేంద్రియ వ్యాపారము పరమించుట, యిట్టి లక్షణములు, సామాన్యముగ, ఉత్తరమందు జెప్పబడబోయ్యుండి మర్మములగు, మాంసము, సిరలు, స్నాయువు అస్థిసంఘలయొక్క క్షతములవలన కలుగునని తెలియవలయును.

—౨౦ మర్మరహితసిరావిధలక్షణము ౨౦—

సురేంద్రగోపప్రతిమం ప్రభూతంరక్తం స్రవేత్తత్రయజశ్చవాయుః,
కరోత్తి రోగాన్వివిధాన్యథోక్తా సిరాసు విద్ధాస్వఫవాక్షతాను. 20

తా. సిరసుబోడుచుటవలనగాని, లేక దానియందు గాయము అగుటవలనగాని కైద్యచింతామణి II—52

ఇంద్రగోప (అర్ధి)పురుగుతో సమానవర్ణముగలిగి, యెఱ్ఱనైసరక్తము, మిక్కిలి స్రవించినందున, మర్తరహితసిరావిధమని తెలియవలయును. మరియు, ఆరక్తము క్షీణించుటవలన, వాతము, ప్రకౌషించి, నానావిధములగు ఆక్షేపకాదివికారముల గలుగంజేయును.

◀౧౨ స్నాయువిధ్ధలక్షణము ౧౧▶

కౌబ్జ్యం శరీరావయవావసాదః క్రియాస్వశక్తిస్తుములా రుజశ్చ,
చిరాద్వృణో రోహతి యన్య చాపి తం స్నాయువిధ్ధం పురుషం వ్యవ
స్యేత్. 21

తా. కుబ్జత్వము, శరీరమునందుబడలిక, పనులుచేయుటయందు శక్తిలేక యుండుట, మిక్కిలివేదన, ఇవిగలిగి గాయముచిరకాలమునకు, మాంసపూరితమగు నేని, నది స్నాయువిధ్ధమని తెలియవలయును.

◀౧౩ సంధివిధ్ధలక్షణము ౧౨▶

శోధాభివృద్ధిస్తుములా రుజశ్చ బలక్షయః పర్వసు భేదశోధా,
క్షతేషు సంధివ్ధచలాచలేషు స్యాత్పర్వకర్తౌపరమశ్చ లింగమ్. 22

తా. చలనముగాని, లేక చలనములేకుండుటగాని, గలసంధులయందు గాయముతగులుటవలన, వాపుగలిగి వృద్ధిపొండుట, మిక్కిలివేదన, బలక్షయము, సంధులయందు విగ్రహడినటుల నొప్పిగలుగుట, వాపు, ఏపనియుజేయుటకు తోచక యుండుట, ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన, సంధివిధ్ధప్రణమని యెరుంగవలయును.

◀౧౪ ఆసివిధ్ధలక్షణము ౧౩▶

ఘోరారుజో యన్యనిశాదినేషు సర్వాస్వవస్థాసు చ నైతి శాన్తిమ్,
భిషగ్విషశ్చిద్విదితార్థసూత్రస్త మస్థివిధ్ధం పురుషం వ్యవస్యేత్. 23

తా. రాత్రిపవలు భయంకరమగు నొప్పిగలిగి జాగ్రదాది సర్వావస్థలయందును శమించకయుండిన వైద్యవేత్తయగువాడు ఆస్థులయందు దగిలిన గాయమని యెరుంగవలయును.

◀౧౫ సిరాదిమర్కవిధ్ధలక్షణము ౧౪▶

యథాన్వమేతాని విభావయేచ్చ లింగాని మర్కస్వభితాడితేషు,

తా. సిరాదిమర్కస్థానములయందు దెబ్బదగిలినట్లు పూర్వమంగు జెప్పబడి యుండు భృమ ప్రలాపము మొదలగు లక్షణములవలన యెరుంగవలయును, మరియు చకౌరమువలన యీలక్షణములును సామాన్యలక్షణములును గలిగియుండునని తెలియవలయును.

— ౨౭ మాంసమర్మ విధ్ధలక్షణము ౨౭ —

పాండుర్వివర్ణః స్పృశితం న వేత్తి యో మాంసమర్మ స్వభితాడిత
స్వాస్యత్. 24

తా. పాండువర్ణము, వివర్ణత్వము, స్పృశ్యజ్ఞానశూన్యత, ఇవిగలవాడుగ నుం
డిన దానిని మాంసమర్మమునందు గాయముతగులుటవలన గలిగిన ప్రణమని తెలియ
వలయును.

— ౨౮ సర్వప్రణోపద్రవములు ౨౮ —

విసర్పః పక్షుఘాతశ్చ సిరా స్తంభోపతానకః,
మోహోన్మాదప్రణయజ్ఞాజ్వరస్తృష్టాహసుగ్రహః. 25

కాసశ్చర్దిరతిసారో హిక్మాశ్వాసస్సవేపథుః,
షోడశోపద్రవాః ప్రోక్తా ప్రణానాం ప్రణచింతకైః. 26

తా. విసర్పము, పక్షుఘాతము, సిరా స్తంభనము, అపతానకము, మోహము,
ఉన్మాదము, ప్రణమునందుపీడ, దప్పి, చెంపబిగబట్టుట, దగ్గు, వాంతి, అతిసా
రము, ఎక్కిళ్లు, ఉబ్బసము, క్షంపము, ఈ ౧౬ ఉపద్రవములు, ప్రణలోగముల
యందు జనించునని, ప్రణవేత్తలగువైద్యులు వచించెదరు.

— ౨౯ వంశత్వగాది క సాయము ౨౯ —

క్వాఢో వంశత్వగేరండశ్వదంష్ట్రాశ్శభీదాకృతః,
హింగుసైంధవసంయుక్తః కోష్ఠస్తం స్రావయేదసృక్. 27

తా. వెదురుపట్ట, ఆముదపువేరు, పల్లెరువేరు, సాహణభేది వీటిని సమాంశ
ములుగ క సాయముబెట్టి అందు ఇంగువ , సైంధవలవణముచేర్చి పుచ్చుకొనిన కోష్ఠ
మునందుండు రక్తము స్రవించును.

— ౩౦ ఆగంతుక ప్రణచికిత్స ౩౦ —

యప్టీమధుకయుక్తేన కించిదుష్టేన సర్పిమా,
మత్వాగంతు ప్రణం వైద్యైర్మృతక్షౌద్ర సమన్వితమ్. 28

శక్త్యా క్రియా ప్రయోక్తవ్యా పిత్రకోష్ఠనాశనీ,

తా. ఆగంతుక ప్రణమునందు, అతిమధురచూర్ణమును నేతితోచేర్చి కాచి
కొంచుము ఉష్ణముగ నుండునపుడు, లేపనము జేయవలయును. మదియు పిత్రరక్తము,
ఉష్ణము వీనిని నశింపజేయు క్రియను శక్త్యనుసారముగా నుపయోగించిన, ఆగంతుక
ప్రణములు మానును.

అగంతుక ప్రణామాస్యచికిత్స

బుద్ధ్యాగంతు ప్రణం వైద్యో ఘృతక్షౌద్ర సమన్వితామ్. 29
శీతాం క్రియాం చ రేదాశు ర క్తపిత్తోష్ణనాశినీమ్,

తా. వైద్యుడు, అగంతుక ప్రణామను లెస్సగవెలిసికొని, రక్త, పిత్త, ఉష్ణ నాశనకర, శీతకరములగు క్రియలను, నెయ్యి, తేనె, వీటితో జేర్చి జేయవలయును.

క్రుద్ధే సద్యో ప్రణే కుర్యాదుర్ధ్వం చాధశ్చ శోధనమ్. 30
లంఘనం చ బలం జ్ఞాత్వా భోజనం చా స్రమోక్షణమ్,

తా. ప్రకోపించియుండు, అగంతుక ప్రణామనందు, వమనము, విరేచనము, లంఘనము, భోజనము, రక్తమోక్షము, వీనిని ప్రణోగియొక్క బలాబలానుగుణ్య ముగ జేయవలయును.

ఛిన్న భిన్న విద్ధ ప్రణోపచారములు

ఛిన్నే భిన్నే తథావిద్ధే క్షతే సద్యో భిషగ్వరః. 31
పటసూత్రేణ సంవేప్య ప్రణం ప్రణావిశారదః,

ముహూర్తుహూర్యథాదుఃఖం స ప్రాప్నోతి ప్రణీ సరః. 32

తా. వైద్యుడు, ఛిన్న, భిన్న, విద్ధ ప్రణామలయందు సద్యసాక్షలమందే, వస్త్ర మునుజుట్టి దారముతో గట్టి మాటిమాటికి దుఃఖముగలగకుండునటుల చూడ వలయును.

ఉపచారము

అథ వా దీప్యలవణపోటల్యా స్వేదయేస్తుహుః,
సంతప్తయా తప్తలోహపాత్ర సంయోగతః క్రమాత్. 33
దుష్టం రక్తం స్థితం చాపి శృంగాలాబ్ధాదిభిర్వరేత్,

తా. ఓమము, ఉప్పు, వీనిని మెత్తగనూరి, లోహపాత్రయందునిచి వెచ్చ జేసి మాటిమాటికి స్వేదనముజేసి, దుష్టరక్తమును, శృంగము, అలాబు మొదలగు వానిచే దీయవలయును.

సద్యో ప్రణాచికిత్స

సద్యః క్షతః ప్రణే వైద్యస్సశూలే పరిషేచయేత్. 34
యష్టిమధుకమిశ్రేణ నాతిశీతేన సర్పిషా,

కషాయమధురాశ్శీతాః క్రియాస్వర్వాస్తు యోజయేత్. 35
సద్యో ప్రణానాం సప్తాహాత్ పశ్చాత్పూర్వోక్తమాచరేత్,

చికిత్సితం తు తత్సర్వం సామాన్యవ్రణనాశనమ్.

36

తా. శూలతో గూడుకొనిన సద్యఃక్షతవ్రణమునకు, యష్టిమధుకచూర్ణమును నెయ్యిలో వైచి కొచి నులివెచ్చుగా కొగవలెను. సద్యోవ్రణములకు వగరు, మధురము, శీతలములగు సర్వక్రియలను ఏడుదినములు చేసి తరువాతెనుక జెప్పిన సామాన్యవ్రణ నాశన చికిత్సలను చేయవలెను.

— ౧౭ ఆమాశయపక్వాశయగతరుధిరోపచారములు ౧౭ —

ఆమాశయస్థే రుధిరే వమనం పథ్యముచ్యతే,
పక్వాశయస్థే దేయం చ విరేచనమసంశయమ్.

37

తా. గాయముతగులుటవలన ఆమాశయమునందు రక్తము చేరియుండిన వమనం బును, ఇటులనే పక్వాశయమునందు రక్తము జేరియుండిన రేచనమును చేయించ వలయును.

— ౧౮ సప్తవింశతిగుణులు ౧౮ —

త్రికటుత్రిఫలా ముస్తా విడంగా మృతచిత్రకమ్,
పటోలం పిప్పలీమూలం హాపుషా సురదారు చ.

38

తుంబురుః పుష్కరం చవ్యం విశాలారజనీద్వయమ్,
బిడం సౌవర్చలం ఔరః సైంధవం గజపిప్పలీ.

39

యావంత్యేతాని సర్వాణి తావద్ద్విగుణగుణులుః,
కోలప్రమాణాం వటికాం భక్షయేన్న ధునా సహ.

40

కాసం శ్వాసం తథాశోషమర్ఘాసి చ భగందరమ్,
హృచ్చూలం పార్శ్వశూలం చ కుక్షీవస్తిగుదే రుజమ్.

41

అశ్లే రీం మూత్రకృచ్ఛం చాప్యంత్రవృద్ధిం తథా కృమికా,
చిరజ్వరోపస్పృష్టిం చక్షతోపహతవర్ణామ్.

42

ఆనాహంచతథోన్మాదం సర్వకుషోదరాణి చ,
నాడీదుష్టవ్రణాన్తన్యాత్ ప్రమేహాన్ శ్లిషదం తథా.

43

ధన్వంతరికృత్తో హ్యేష సర్వరోగనిషూదనః,
సప్తవింశతికో నామ గుణులుః ప్రథితో మహాకా.

44

తా. త్రికటుకము, త్రిఫలములు, తుంగముద్రలు, వాయుబిడంగములు, తిప్పతిగ, చిత్రమూలము, చేదుబొట్ల, పిప్పలీమూలము, బోడతరము, జీవబారు, ధనియాలు, పుష్కరములము, చవ్యము, వెత్తిపుచ్చు, పసపు, మానిపసపు, చిహాల నణము, సౌవర్చలవణము, సర్వజ్వరము, యవజ్వరము, సైంధవలవణము, గజపిప్పలీ,

పీఠిని సమాంశములుగచూర్ణించి, యీ చూర్ణమునకు రెండింతలు, శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలపు చూర్ణముచేర్చి మర్దించి, శేగుగింజలంత మాత్రలుచేసి, తేసెతోపుచ్చుకొనిన కాస, శ్వాస, వాపు, మూలవ్యాధి, భగంపరము, హృదయశూల, పార్శ్వశూల, లోకడు పుశూల, పొత్తికడుపుయందునొప్పి, గుదశూల ఆశ్చరి, మాత్రకృచ్ఛము, ఆంత్ర వృద్ధి, కృములు, పురాణజ్వరము; గాయము, కడుపుబ్బరము. ఉన్నాదము, సర్వకుష్ఠ పులు, సర్వోదరములు, దుష్టనాడీవ్రణములు, ప్రమేహములు, శ్లీపదము, ఇవియన్ని యును నివర్తించును. ఇది సర్వరోగనివారణకై, ధన్వంతరిచే జెప్పబడిన, సప్తవింశతి గుగ్గులు యనంబడును.

౧౭ గౌర్యాదిఘృతము ౧౭

గౌరీంహారిద్రాంమంజిష్ఠాం మాంసీంమధుకమేవ చ,
 ప్రపాండరీకం హ్రీ బేరం నతం ముస్తం సచందనమ్. 45
 జాతీనింబపటోలాని కరంజంకటురోహిణీ,
 మధూచ్చిత్తం మధూకం చ మహామేదాంతథైవచ. 46
 పంచవల్కలతోయేన ఘృతప్రస్తం విపాచయేత్,
 ఏతద్గౌరాదికం సర్విస్సర్వవ్రణవిశోధనమ్. 47
 ఆగంతుకాశ్చ సహజాస్సుచిరోత్థాశ్చ యే వ్రణాః,
 నాడీవ్రణాశ్చ విషయో నశ్యంత్యేవ న సంశయః. 48

తా. గోరోచనము, పసపు, మంజిష్ఠ, జలూమాంసి, అతిమధురము, ప్రపాండరీకము, కురువేరు, గ్రంథితగరము తుంగముస్తల, చందనము, బాణి, వేప, చేదు పొట్ల, కానుగవిత్తులు, కటుకరోహిణి, మైనము, ఇప్ప, మహావేద, వీనికల్కము, పంచవల్కలములు, కషాయమువైచి, అందొక ప్రస్థము నెయ్యిచేర్చి, ఘృతపక్వముగ నుండి, లేపనముచేసిన, సర్వవ్రణములు, ఆగంతుకవ్రణములు, సహజవ్రణములు, దీర్ఘ కాలముగనుండు వ్రణములు, నాడీవ్రణములు, దుష్టవ్రణములు, వీనినన్నిటిని నివర్తించునట్లును.

౧౮ జాత్యాదితైలము ౧౮

జాతీనింబపటోలానాం వక్తమాలస్య పల్లవాకా,
 సిక్థకం మధుకం కుషం ద్వే నిశే కటురోహిణీమ్. 49
 మంజిష్ఠాంపద్మకం లోధ్రమభయాంసీలముత్పలమ్,
 తుత్థకం శారిబాం బీజం నక్తమాలస్య చ షీపేత్. 50
 ఏతాని సమభాగాని పిష్టా తైలం విపాచయేత్,

వివ్రణసముత్థేషు స్ఫోట కేషు చ కచ్చుషు. 51

కంఠూవిసర్పరోగేషు కీటదప్తేషు సర్వదా,
సద్యశ్శస్త్రప్రహారేషు దగవిద్యక్షతేషు చ. 52

నఖదస్తక్షతేదేహే దుష్టమాంసావఘురణే,
భక్షణాగ్ధమిదం తైలం హితం శోధనరోపణమ్. 53

తా. జాజిచిగురు, వేపచిగురు, చేదుపొట్లూకు, క్రౌంచు గాకు, మైనము, యష్టి మఘకము, చంగల్వకోష్ఠు, పసపు, మానిపసపు, కటుకరోహిణి, మంజిష్ఠ, పద్మకా ష్ఠము, లాద్దుగ, కరక్కాయ, నల్లకలువగడ్డలు, మైలతుత్తము, సుగంధపాలవేరు, కానుగవిత్తులు, వీనిని సమభాగములుగ చేర్చునూరి, కల్పముచేసి, అందుతైలముజేర్చి, కాచి నేవించిన, విషమప్రణామ, సర్పవిస్ఫోకములు, గజ్జి, దురద, విసర్పరోగము, పురుగుకాటు, శస్త్రప్రహారమువలన తత్కాలమునందుగలిగిన గాయములు, కాలిన గాయములు, పొడిచిన గాయములు, నఖదంతములవలనగలిగిన గాయము, శరీరమునందలి దుష్టమాంసమును ఛేదించుటవలన, గలిగిన గాయము, రాపిడివలనగలిగిన గాయము, ఇవియన్నియు పరిశుద్ధమై ఆంచుగట్టి మానును.

— విపరీతకమలతైలము ౧౭ —

సిందూరకుష విషహింగు రసోనచిత్రబాణాంఘ్రిలాంగలిక కల్పవి
పక్వతైలమ్,
గోదంతలాజహలతభుక్ప్రసృతవాతఫేనేః క్లిన్నవ్రణ ప్రశమనో విపరీత
మల్లః. 54

ఖడ్గాభిఘాతగురుగండమహోషదంశనాడీవ్రణవిచర్చికకుష్ఠపామూః,
ఏతాన్నిహన్తి విపరీతకమలనామతైలం యథేష్టశయనాననభోజ
నస్య. 55

తా. సిందూరము, చంగల్వకోష్ఠు, నాళి, ఇంగువ, కెల్లులిపాయలు, చిత్ర మూలము, తైలంకెంపలివేరు, చెన్నచర్లగడ్డ, హరిదళముపేలాలు, మైలతుత్తము, నల్ల మందు వీనికల్పమునందు తైలముజేర్చి కాచి, ప్రణామలకులేపనముచేసిన, స్నానముగల వ్రణముల నశింపజేయును. మరియు, విపరీతమల్లకమును నీతైలములేపనమువలన, ఖడ్గ ప్రహారమువలన గలిగిన వ్రణము, పెద్దగంటులు, భయంకరమగు ఉపదంశము నాడీవ్రణములు వ్రణములు, విచ్చరిక, కుళ్ళుపు, గజ్జి, ఇవియన్నియును నశించును. దీనికి పత్యములేదు.

◉ సర్వవ్రణములకు పథ్యములు ◉

యవపిష్టిక గోధూమపురాణాస్పితశాలయః,
మనూరతువరీముద్గయాషశ్చ మధుశర్కరాః. 56

విలేపీ లాజమండశ్చ జాంగలామృగపక్షిణః,
ఘృతం తైలం పటోలం చ వేత్త్రాగ్రం బాలమూలకమ్. 57

వార్తాకం కారవేల్లం చ కర్కోటీ తండులీయకమ్,
ఏతత్పత్థ్యం నరైస్తేవ్యం యథావస్థం యథామలమ్. 58

వ్రణశోథేవ్రణే నద్యోవ్రణే నాడీవ్రణేషు చ,

తా. యవలు, ౬౦ - దినములకు పండినవడ్లబియ్యము; గోధుమలు, పాతతెల్ల వడ్లబియ్యము, చిరుశనగలు కందులు పెసలు వీనియొక్క యూషణు, లేసె, చక్కెర, విలేపి, పేలాలయొక్క మండము, జాంగలదేశమునందలి పశుపక్షిమాంసము, నెయ్యి, నూనె, పొట్టకాయ, వెదురుమొలకలు, లేతముల్లంగి, వంకాయలు, కాకరకాయలు, ములుదోసకాయ, చిట్టికూర, ఇవియన్నియు, వ్రణశోథవ్రణము, సద్యోవ్రణము, నాడీవ్రణము, వీటికి పథ్యములు గాన; యీరోగములయొక్క అవస్థాభేదములు, దోషాదోషముల నెరింగి, పథ్యమున కుపయోగించుకొనవలయును.

◉ అపథ్యములు ◉

రూక్షాష్లుశీతం లవణం వ్యవాయమాయాసముచ్చైఃపరిభాషణం చ.
ప్రియాసమాలోకనమహ్నినిద్రాంప్రజాగరం చక్రమణానితాంతమ్,
శోకం విరుద్ధాశనమంబుపానం తాంబూలశాకాని చపత్రవంతి. 60
అజాంగలం మాంసమసాత్త్యమన్నం వివర్జయే త్తంవ్రణితః ప్రయ
త్నాత్,

తా. రూక్షము, పులుసు, శీతలము, ఉప్పు, ఇవిగలద్రవ్యములు, మైధునము, ఆయాసము, గొప్పగమాటలాడుట, స్త్రీలనుజూచుట, దివానిద్ర, రాత్రులయందు జాగరణము, మిక్కిలిసంచారము, శోకము, విరుద్ధాశనము, ఉదకపానము, తాంబూలము, ఆకుకూరలు, జలజంతుమాంసము, శరీరప్రకృతికి అనుకూలముగాని యన్నము, ఇవియన్నియు, వ్రణశోగముగల వారికపథ్యములు గాన, వీటిని ఆతిప్రయత్నముచే విడువవలయును.

నాడీవ్రణ ప్రకరణమ్.

◀◀ నాడీవ్రణకర్తవిపాకము ▶▶

పరేషాం వ్రణభేదేన ముష్టిఘాతేన చైవ హి,
అసత్యవచనాచ్చైవ స్త్రీహస్తీలయుతస్తథా. 1

నాడీనణీచ జాయేత తద్రోగస్యాపనుత్తయే,
చాంద్రాయణం చాతికృచ్ఛ్చిం ప్రతిచాంద్రాయణం చరేత్. 2

అతిరౌద్రేణ సూక్తేన చాష్టోత్తరశతావలతీః,
కూష్మాండహోమః కర్తవ్యః సోమారుద్రజపస్తథా. 3

యత్కించేదమిదం సమ్యగ్జపేదయుతసంఖ్యయా,

తా. పరులయొక్క వ్రణమును భేధించినవాడును లేక, ముష్టిఘాతులచే ఘాత జేసినవాడును, అసత్యమునుసంభాషించువాడును, స్త్రీహ, ఆస్థీల, నాడీవ్రణము, ఇవి గలవాడుగజనించును. ఆయారోగములయొక్క నివృత్తికై, చాంద్రాయణము, అతి కృచ్ఛిము, ప్రతిచాంద్రాయణము, వీనినిజేసి, పిదప, అతిరౌద్రనూక్తముచే, అష్టోత్తరశతము హోమముచేసి, కూష్మాండహోమమును సహజేసి, పిదప, (సోమారుద్ర, యత్కించేదంవరుణ) యను ఋక్కులచే పదిహేలు జపించవలయును.

◀◀ నాడీవ్రణనిదానము ▶▶

యశ్శోభమామమతిపక్వము పేక్ష తేజ్ఞో
యో వా వ్రణం ప్రచురపూయమసాధువృత్తః. 4

అభ్యంతరం ప్రవిశతి ప్రవిదార్యతస్య
స్థానాని పూర్వవిహితాని తత స్సపూయః,

తస్యాతిమాత్ర గమనాన్లతిరివ్యతే తు
నాడివ యద్యహతి తేన మతా తు నాడి. 5

తా. మూర్ఛడగు మనుజుడు, పండినవాపును, ఆపక్వమునితలంచి యుపేక్షించుట, చీము నిండియుండు వ్రణమును పేక్షించుట, వీనివలన చీము పూర్వోక్తమగు, త్వక్షాంసాదిస్థానములపొంది భేదించి, మిక్కిలి లోపలికి పోవుటవలన, ఏకమాగ్గము

గలదై, దానివలన చీమ: నాడీవలె స్రవించుచుండిన దానిని నాడీ ప్రణమనియెదరు. మరియు ప్రణమార్గము వతిక్రమించి నడచుటచేత గతియనియునందురు.

— ౧౦ నాడీప్రణాళేదములు ౧౦ —

దోషైస్త్రీభిర్భవతి సా పృథగేకశశ్చ
సంమూర్ఖితైరపి చశల్యనిమిత్తతోఽన్యాయాః.

తా. నాడీప్రణమ వాత, పిత్త, క్లేష్మ, సన్నిపాత, శల్యజములని ఆయిదు విధంబులు గలదిగనుండును.

— ౧౧ వాతనాడీప్రణాళేదము ౧౧ —

తత్రానిలాత్పరుషసూక్ష్మముఖీసశూలా
ఘేనానువిద్ధమధికం స్రవతి క్షపాను.

6

తా. ప్రణమము పరుషము సూక్ష్మముగనుండుట, శూల, రాత్రులయందు నురుగుతోనూడి మిక్కిలి స్రవించుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది, వాతనాడీప్రణమని తెలియవలయును.

— ౧౨ పిత్తనాడీప్రణాళేదము ౧౨ —

పిత్తాత్తు తృడ్జ్వరకరీ పరిదాహాయుక్తా
వీతం స్రవత్యధికముష్ణమహా స్ను చాపి,

తా. దప్పి, జ్వరము, దాహము ఇవి కలిగియుండుట, పసపువర్ణముగల చీమ ఉష్ణముగలదై పగటియందధికముగ స్రవించుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన పిత్తనాడీప్రణమని తెలియవలయును.

— ౧౩ కఫనాడీప్రణాళేదము ౧౩ —

జ్ఞేయా కఫాద్భవలుఘనార్జునపిచ్చిలా
స్రాసభా సకండురరుజారజనీ ప్రవృద్ధా.

7

తా. చీమ గట్టిగ తెల్లగ బంకవెడలుట, స్తబ్ధత, దురద, నొప్పి, రాత్రుల యందధికముగ చీమకొరట, ఇట్టి లక్షణములుగలది క్లేష్మనాడీప్రణమని యెరుంగ వలయును.

— ౧౪ శల్యజనాడీప్రణాళేదము ౧౪ —

నష్టం కథంచిదనుమార్గముదీరితేషు
స్థానేషు శల్యమచిరేణాగతింకరోతి,
సాఫేనిలం మధితముష్ణమస్యగ్నిమిశ్రం.
స్రావం కరోతి సహసా సరుజం చ నిత్యమ్.

8

తా. కంటకము మొదలగు శల్మములు, త్వష్టాసాదులయందు ప్రవేశించి, కను పడక నియములైన వేగ తూయాది కారణములు లేనివై నూత్నమార్గములుగలవై శల్మ జప్రణములను గలుగఁజేయును. అందువలన, రక్తస్రావము నుఱుగుగ వేడిగ రక్త యుక్తముగ వెడలుటయేగాక, మధింపబడినటుల పోట్లు గలిగియుండునని తెలియ వలయును.

◌ సన్నిపాతనాడీ ప్రణలక్షణము ◌

దాహజ్వరశ్వసనమూర్ఛనవక్త్రశోషా
 యస్యాం భవంతి విహితాని చ లక్షణాని,
 తామాదిశేత్ప్రవనపి త్తకఫపకోషా
 ధ్నోరామసుక్షయకరీఘవ కాళరాత్రిమ్. 9

తా. దాహము, జ్వరము, శ్వాస, మూర్ఛ, నోరుయొండుట ఇట్టి లక్షణములుగలిగి, పూర్వోక్త, వాత, పిత్త, కఫప్రకోపమువలన గలిగెడి లక్షణములు గలిగియుండిన దానిని సన్నిపాత నాడీ ప్రణమనియెదరు. ఇది భయంకరమై ప్రాణముల హరించుటయందు కాళరాత్రి తుల్యముగ నుండును.

◌ సాధ్యసాధ్యలక్షణము ◌

నాడీ త్రిదోష ప్రభవా న సిద్ధ్యచ్ఛేషాశ్చేత స్రః ఖలు యత్న సాధ్యః,
 తా. సన్నిపాతనాడి అసాధ్యమనియును, మిగిలిననాలుగు యత్న సాధ్యము అనియును తెలియవలయును.

◌ వాతనాడీ ప్రణచికిత్స ◌

నాడీం వాతకృతాం సాధుపాటితాం లేఖయేద్భిషక్. 10
 ప్రత్యకుష్పీఫలయుతై స్తిలైః పిప్టైః ప్రలేపయేత్,

తా. వాతనాడీ ప్రణమును శస్త్రముతో చీల్చి, లేఖనక్రియనుజేసి, పిదప తేల్లయు త్త కేణిచిత్తులు, నువ్వులు వీనినినూరి లేపనముజేయవలయును.

◌ పిత్తనాడీ ప్రణచునకులేపము ◌

పై త్రికం తిలమంజిష్ఠానాగదంతీనిశాహ్వయైః. 11
 తా. పిత్తజనాడియందు నువ్వులు, మంజిష్ఠ, నాగదంతి, పసపు వీనినినూరి లేపనముజేయవలయును.

◌ కఫనాడీ ప్రణమునకు తిలాదిలేపనము ◌

శైషీ కం తిలయప్త్యాహ్వానికంభారిష్టసైంధవైః,

తా. కఫనాడీప్రణమునందు సుభ్రులు, యస్త్రిమధుకము, నాగదంతి, వేప, సైంధవలవణము వీనినినూరి లేపనము జేయవలయును.

శల్కనాడీప్రణలేపము

శల్కజాం తిలమంజిష్ఠామధ్వాజ్జ్యైశ్చేపయేన్దుహలః. 12

తా. శల్కనాడి ప్రణమునందు తిలలు, మంజిష్ఠ వీనిని తేనె, నెయ్యితో నూరి లేపనము జేయవలయును.

నాడీప్రణసామాన్యచికిత్స

నాడీనాం గతిమన్వీక్ష్య శస్త్రేణోత్పాట్య కర్తవిత్, సర్వం ప్రణాక్రమం కుర్యాచ్ఛోధనం రోపణాదకమ్. 13

కృశదుర్బలభీరూణాం నాడీమర్తాశ్చితా తు యా, ఔరమాత్రేణ సంచ్ఛిద్యాన్న శస్త్రేణ కదాచన. 14

తా. బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు నాడీగతిక్రమమును తెలిసికొని, శస్త్రముచే దానిని పగలకోసి, సర్వప్రణములయందుచేయుశోధన రోపణాదిక్రియలను జేయ వలయును. మరియు కృశత్యము, దౌర్బల్యము, భయము, ఇవి గలవర్లకు జనించిన నాడీప్రణములను, మర్తస్థలములను ఆశ్రయించియుండు నాడీప్రణములను, ఔర ములవలన ఛేదించవలయును. శస్త్రములవలన నెప్పటికిని ఛేదించ నేగూడదని తెలియ వలయును.

నాడీప్రణచికిత్స

ఆదా భగ్నం విదిత్వా తు సేచయేచ్ఛీతవారిణా, పంకేనాలేపనం కార్యం బంధనం చ కుశాన్వితమ్. 15

ఆలేపనార్థం మంజిష్ఠామధుకం చాన్లుపేషితమ్, శతధాతఘృతోన్నిశం శాలిపిప్టం చ లేపనమ్. 16

నాడీనాం గతిమన్వీక్ష్య శస్త్రేణోత్పాట్య కర్తవిత్,

తా. అభిఘాతము మొదలగు వానివలన యెముకలు విరిగినయెడల, మొదట చల్లనీళ్లుతోసి, పిదప, శస్త్రాదులతో శిరలు తెగకుండకోసి, శరీరమునందు గుచ్చు కొనియుండు శల్కములదీసి, దానిపై యొత్తుమున్నును కలిపిబూసి, దర్బలవైచి కట్టుకట్టి, తదనంతరము, మంజిష్ఠ, యస్త్రిమధుకము, వీనిని నిమ్మపండ్లపులుసుతోనూరి లేపనము జేసి, ౧౦౦ మార్లకడగ బడిన నెయ్యిలో బియ్యపుపిండినిగలిపి లేపనము జేయ వలయును.

❖ విడంగాదిగుస్థలు ❖

విడంగ త్రైఫలావ్యోషచూర్ణం గుస్థులునా సమమ్. 17

సర్పిషా వటికాం కృత్వా ఖాదేద్వా హితభోజనః,
దుష్ప్రణా పచీమేహకుష్ఠనాడీవిశోధనః. 18

తా. వాయువిడంగములు, కరక, తాడి, ఉశిరికలు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు వీనిని సమములుగ చూర్ణించి, యీచూర్ణమునకు సమము, గుగ్గిలచూర్ణమును జేర్చి, నెయ్యితో మాత్రలుజేసి నేవించుచు, హితభోజన మొనర్చిన దుష్ప్రణామ, అపచి, మేహము, కుష్ఠము, నాడీప్రణామ ఇవి నివర్తించును.

❖ నరాస్థితైలము ❖

నరాస్థితైల లేపేన స్ఫుటితశ్శుష్కవ్యతి ప్రణాః,

తా. మనుష్యునియొక్క యెముకలవలన దీయబడు, * నూనెను లేపనముజేసిన ప్రణామపగిలి అంచుగట్టి యొడిపోవును.

❖ నిర్ధండీతైలము ❖

సమూలపత్రాం నిర్ధండీం వీడయిత్వా రసేన తు. 19

తేన సిద్ధం నమంతైలం నాడీదుష్ప్రణాపహమ్,

తా. వాచిలిని సమూలముగడంచి రసముదీసి, అందు నూనెజేర్చి కాచి లేపనముజేసిన దుష్ప్రణాములు మానును.

❖ ఆరగ్వధాదివర్తి ❖

ఆరగ్వధనిశాకోలచూర్ణాజ్యక్షౌద్రసంయుతా. 20

సూత్రవర్తిర్వణే యోజ్యా శోధనీ గతినాశినీ,

తా. కేల, పసపు, కగుకాంతి వీనినిచూర్ణించి, అందు, నెయ్యి, తేనెచేర్చికలిపి, నూలుతో వత్తినిజేసి దానిని తడిపి నాడీప్రణామనందు దూర్చిన ప్రణామ శుద్ధమగును.

❖ జాత్యాదివర్తి ❖

జాత్యర్కశమ్మాకకరంజదస్త్రీసింధూత్థసౌవర్చలయావశూకైః. 21
వర్తిః కృతా హస్త్యచిరేణ నాడీం స్పృక్తీరపిష్టాసహసైంధవేన,

తా. జాజి, జిల్లేడు, కేల, క్రానుగ, దంతివేరు, సైంధవలవణము, సౌవర్చల వణము, యవతొరము వీనిని నుదకముతో నూరి, వస్త్రమునకు బట్టించి వర్తిజేసిగాని

* ఎముకలలోనుండు మజ్జను ఎముకలు వెచ్చజేసి సైకి వెడలించినది నరాస్థితైలము.

లేక జెముడుపాలతో సైంధవలవణమునునూరి వర్తిజేసిగాని ప్రణమునందుచిన, నాడీ ప్రణము నివర్తించును.

— ౧౭ గుగ్గులులేప ముల —

గుగ్గులు త్రిఫలావ్యోమైస్సమాంజై శ్వాజ్యయోజితః. 22
నాడిందుష్టవ్రణం లేపోజయేదపి భగందరమ్,

తా. శుద్ధిజేసినమహిసాక్షి గుగ్గిలము, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు వీనిని సమాంశములుగ నేతితోనూరి లేపనముజేసిన నాడీ ప్రణము, భగందరము ఇవి నివర్తించును.

భగందరప్రకరణమ్.

— ౧౭ భగందర కర్తవిపాకము ల —

స్వగోత్రస్త్రీప్రసంగేన జాయతే చ భగందరి,
తేనాపి నిష్కృతిః కార్యా మేషీదానేన యత్నతః. 1

దేవానాం యో ముఖం హవ్యవాహనస్సర్వపూజితః,
తస్యత్వం వాహనం పూజ్యం దేవై స్సేంద్రైర్హర్షిభిః. 2

భగందరం పూర్వకర్తవిపాకోత్తం తు యన్తమ,
తత్సర్వం నాశయ షీప్రం సౌఖ్యం చాపి ప్రవర్ధయ. 3

తా. స్వగోత్రస్త్రీతో సంగమముచేయువాడు, భగందరతోగముగలవాడగును. తన్నివారణార్థమై, (బంగారుగొరిశలు, వెండికొమ్ములు మొదలగువానితో నలంకరింపబడియుండును.) మేకనుచేయించి దానిని దేవానాంయోముఖంహవ్యవాహనయను మంత్రముతో దానం బొసంగవలయును.

— ౧౭ భగందర స్వరూపము ల —

గుదస్య ద్వ్యంగుళే దేశే పార్శ్వతః పిటికార్తికృతో,
భిన్నో భగందరో జ్ఞేయస్సచ పంచవిధో మతః. 4

తా. గుదమునకు ప్రక్క రెండుఅంగుళముల ప్రనేశమున నొకకురుపు తుట్టి మిక్కిలి పోటుతో గూడి పగిలిన, దానిని భగందరమనియెదర. ఇది ఐదువిధములు గలదిగ నుండును.

— ౧౭ భగందర పూర్వరూపము ల —

కటిక పాలనిస్తోదదాహకంఢూరుజాదయః,

భవన్తి పూర్వరూపాణి భవిష్యతి భగందరే.

5

తా. కటి ప్రదేశము, తలపుట్టె, వీనియందుపోట్లు, మంట, దురద ఇవి మొదలగునవి కలుగబొయ్యెడి భగందరవ్రణమునకు పూర్వరూపములని తెలియవలయును.

◀ ౧౦ భగందరలక్షణములు ౧౦ ▶

వాతాద్భిన్నార్షణో వర్ణః పిత౯ద్రకో భగందరః,

కఫాచ్ఛ్చ్యేతో ఘనస్రావః కంఠూకఠినతాయుతః.

6

శంబూకావర్తవన్నాడీపిటికాగోస్తనాకృతిః,

బహురక్తస్త్రివేద్యాః క్రిమియుక్తస్త్రిదోషజః.

7

ఔదాసీన్యాద్గదా పక్వం శేతోమూత్రపురీషకమ్,

వసావత్ప్రవతే పక్వం కష్టసాధ్యో భగందరః.

8

త్రిదోషోత్థోప్యసాధ్యశ్చ క్షతజశ్చవిశేషతః,

అథ సర్వప్రయత్నేన పాకః కార్యో భగందరే.

9

తా. పగిలియెట్టగనుండిన వాతజభగందరమనియు, రక్తవర్ణముగనుండిన పిత౯జభగందరమనియు, తెలుపు, మిక్కిలి స్త్రవించుట, దురద ఇవి గలిగి కఠినముగనుండిన క్షేష్టజభగందరమనియు, నాడి నత్తగుల్లవలెజాట్టుకొని ఆవుచన్నుతో సమానముగు. ఆకారముగలుగుపిటికలతో వ్యాపింపబడియుండునదియు అనేక రంధ్రములతోగూడి మిక్కిలి పులిసీరుగారుచు పురుగులతో గూడియుండిన త్రిదోషజభగందరమనియును నెరుంగవలయును. యీభగందరమును చికిత్సజేయక యుపేక్షజేసినందువలనపండి, శేతోమూత్రపురీషముల వసవలె స్త్రవింపజేయును. ఇటుల, పక్వముగుభగందరము, కష్టసాధ్యము, త్రిదోషభగందరమసాధ్యము. క్షతజభగందరము మిక్కిలి యసాధ్యమైనను, భగందరముల సర్వప్రయత్నములవలన పక్వముగునటులఁ జేయవలయును.

◀ ౧౧ శతపోనకభగందరము ౧౧ ▶

కమాయరూక్షై రతికోపితోనిలస్తృపానదేశే పిటికాం కరోతియామ్,

ఉపేక్షణాత్పాకముపై తిదారుణం రుజూ చ భిన్నార్షణఘనవాహిని. 10

తత్రాగమో మూత్రపురీష శేతసాంవ్రణై రనేకై శ్చతపోనకం వదేత్,

తా. వగరు, రూక్షముగలపదార్థములను సేవించుటవలన, వాతము మిక్కిలి ప్రకోపించి, గుదమునందు కురుపులకు గలగఁజేయును. వాని నుపేక్షించిన భయంకరముగు పాకముగలిగి పగిలి పోటుతోగూడి, ఎట్టనై, నురుగుతోగలసి, చీమును

ప్రవింపజేయుచు ననేక వ్రణములుగలవై, వానికిబడు రంధ్రములవలన, మల
మాత్రముక్రమములను ప్రవింపుచుండిన, నది, శతపోనకభగందరమనంబడును. ఇది
జల్లెడవలె అనేక చిద్రములుగలదిగ నుండుటవలన శతపోనకమనంబడును. (ఇది
వాతజను.)

శుక్రశిరోధరభగందరలక్షణము ౧౧.

ప్రకోపనైః పిత్తమతిప్రకోపితం
కరోతి రక్తాం పిటికాం గుదాశ్చితామ్. 11
తామాశుపాకాఽహిమపూయవాహీనీం
భగందరం తూష్టిశిరోధరం వజ్రేత్,

తా. పిత్తకరములగు పదార్థముల మిక్కుటముగ నేవించుటవలన పిత్తము
మిక్కుటముగ ప్రకోపించి, గుదమునందు, వొంటెమెడతోతుల్యంబుగ నుండు యెఱ్ఱని
వ్రణమును జనింపజేయును. అది శీఘ్రముగ పక్వమై, వేడిగ చీమును ప్రవింపజేయు
చుండు దానిని, ఉష్టిగ్రీవభగందరమనియెదరు. (ఇది పిత్తజను.)

పరిస్రావిభగందరలక్షణము ౧౨.

కంఠూయనో ఘనస్రావీ కఠినో మందవేదనః. 12
శ్వేతావభాసః కఫజః పరిస్రావీ భగందరః,

తా. కఫజనితమగు దురద గట్టిగ చీము ప్రవింపుట, కురుపు గట్టిగ నుండుట,
కొంచమునొప్పి, తెలుపుగ నుండుట, ఇట్టి లక్షణములుగలది పరిస్రావిభగందరమనం
బడును. (ఇది కఫజను.)

శంబూకావర్తభగందరలక్షణము ౧౩.

బహువర్ణరుజా స్రావాః పిటికా గోస్తనోపమాః. 13
శంబూకావర్తవన్నాడీశంబూకావర్తకో మతః,

తా. అవుచన్నులవలె కురుపులుపుట్టి, అనేకవిధవర్ణములుగలిగి, నొప్పి,
స్రావము ఇవి గలవై, వ్రణము, నత్తగవ్యయందలి సుశీతో సమానమగునట్టి లక్షణ
ములు గలిగియుండిన శంబూకావర్తభగందరమని తెలియవలయును. (ఇది సన్ని
పాతజను.)

ఉష్ణాస్తిభగందరలక్షణము ౧౪.

క్షతాత్మ తిః పాయుగతా వివృతే
హ్యువేక్షణాత్పుష్కకృమయో విదార్యతే. 14

ప్రకుర్వతే మార్గమనేకధాము ఖైః వ్రజైస్తదున్దార్ధి భగందరం
వదేత్,

తా. కంటకములు మొదలగువాని యభిఘాతమువలన, గుడసమీపమునందు గలిగిన గాయము నుపేక్షించుటవలన వృద్ధినిజెందును. అందు పురుగులు జనించి అది అనేక విధరంధ్రములతో గూడిన నాడులనుగా దొలచి వ్యాపించినవైయుండిన దానిని ఉన్దార్ధిభగందరమనియును (దీనినే క్షతజభగందరమనియును) వచించెదరు.

— ౧౭ భగందరసాధ్యాసాధ్యలక్షణము ౧౭ —

ఘోరాస్సాధయితుం దుఃఖాస్సర్వవీవ భగందరాః. 15

తేష్వసాధ్యస్త్రీదోషోఃః క్షతజశ్చ విశేషతః,

తా. సర్వభగందరములు, సామాన్యముగ అసాధ్యంబులు. వానిలో త్రిదోషజభగందరము మిక్కిలి యసాధ్యము. క్షతజభగందరము అన్నిటికన్నను అసాధ్యమని యెరుంగవలయును.

— ౧౮ అసాధ్యభగందరలక్షణము ౧౮ —

వాతమూత్రపురీమాణి క్రిమయశ్శుక్రమేవ చ. 16

భగందరాత్ప్రసవంతి నాశయన్తి తమాతురం,

తథాపి తస్య కర్తవ్యా చికిత్సా జీవితావధి. 17

తా. భగందరమువలన, వాత, మూత్ర, పురీష, కృమి, శుక్రములు వెడలుచుండిన, అట్టిరోగి జీవించడుగాని, ప్రాణముండువరకు చికిత్సను జేయవలయును.

— ౧౯ భగందరమునకు ఖదిరాదికషాయము ౧౯ —

ఖదిరత్రిఫలాక్వాథో మహిషీఘృతసంయుతః,

విడంగచూర్ణసంయుక్తో భగందరవినాశనః. 18

తా. చంద్రచావ, త్రిఫలములు, పీనిని కషాయముబెట్టి, అందు బట్టెనెయ్యి, వాయువిడంగచూర్ణముచేర్చి పుచ్చుకొనిన భగందరము నివర్తించును.

— ౨౦ రసాంజనాదికల్కము ౨౦ —

రసాంజననిశాద్వంద్యమంజిష్ఠానింబుపల్లవైః,

త్రివృత్తేజోవతీ దన్తి కల్కో నాడీవ్రణాపహః. 19

తా. రసాంజనము, పసపు, మానిపసపు, మంజిష్ఠ, లేతవేపఅకు, తెగడ, తేజోవతి, (మాల్కంగిణి) దంతివేళ్లు పీనిని కల్కముచేసి పుచ్చుకొనిన నాడీ వ్రణము నివర్తించును.

వైద్యచింతామణి II—54

❀ రవితాండవరసము ❀

- శుద్ధనూతం ద్విధా గంధం కుమారీరసమర్చితమ్,
 త్ర్యహస్తే గోళకం కృత్వాహండికాంతే నిరోధయేత్. 20
- తయోస్తుమే తామ్రపాత్రే శుద్ధే చ తామ్రలేపితే,
 తం భాండం భస్మనాపూర్య చుల్యాం తీవ్రాగ్నినా పచేత్. 21
- త్రియామాస్తే సముద్భ్రత్య చూర్ణయేత్స్వాంగశీతలమ్,
 జంబీరస్య ద్రవైః పిష్ట్యా రుద్ధ్వా సప్తపుటైః పచేత్. 22
- గుంజైకం మధునాజ్యేన లిహ్యోద్ధన్తి భగందరమ్,
 ముసలీలశునం చానుహ్యోరనాశయంతం పిబేత్. 23
- కర్తవ్యోమధురాహారోదివాస్వాపంచమైధునమ్,
 వర్జయేచ్ఛీతమాహారం రసేన్న్రవితాండవే. 24

తా. శుద్ధిజేసినరసము ౧ భాగము, శుద్ధిజేసినగంధకము ౨ భాగములు వీనిని ఖల్వమునందునిచి, కలుబందరసముతో ౩ దినములు వుద్దించి ముద్దజేసి, వైరస గంధ కములకు సమముగ శుద్ధిజేసిన తామ్రమును గ్రహించి, డబ్బిచేసి, దానిలో నాముద్దనునిచి, దానిపైమాసి, సంధులకు లేపనమునుచేసి హండికా యంత్రమునందునిచి, దానినిండా బూడిచబోసి పాయిమీదనునిచి, తీవ్రాగ్నిచే ౩ రూములువండి, సాంగశీతలమునదీసి, ఖల్వములోనునిచి, చూర్ణముచేసి, నిష్ఠుపండ్లరసముతో ౭ మార్లునూరి ౭ మార్లుపుటంటిడి, అందొక గురిగింజయొత్తు, తేనెతోగాని, నేతితోగాని నాకి, తోడనే నేలతాడిగడ్డలు, వెల్లులిపాయలు, వీనిని కలితోనూరి, యీయనుపానమును నేవించిన భగందరము మానును. ఈరసము నేవించుకొలమున మధురాహారములం జేయవలయును. పగటినిద్ర, మైధునము, శీతలాహారము, వీనిని వర్జించవలయును.

❀ బిడాలాస్థిలేపము ❀

- త్రిఫలారససంయుక్తబిడాలాస్థిలేపనమ్,
 దుష్టవ్రణం నిహంత్యాశు భగందరహారం పరమ్. 25

తా త్రిఫలములయొక్కకషాయముచే పిల్లియొముకనునూరి లేపనముజేసిన, దుష్టవ్రణము, భగందరము, ఇవి నివర్తించును.

❀ కుషాదిలేపము ❀

- కుషం త్రివృత్తిలా దన్తి మాగధీ సైంధవం మధు,
 రజనీ త్రిఫలా తుత్థం హితం స్వార్ద్రణలేపనే. 26

తా. కోవము, తెగడ, నువ్వులు, దంతిమూలము, పిప్పళ్లు, సైంధవణము, తేనె, పసపు, త్రిఫలములు, తుల్యము వీనినినూరి లేపనముజేసిన భగందరము మానును.

◀ ౨౯ తిలాదిలేపము ౨౯ ▶

తిలా త్రివృన్నాగదన్తీ మంజిష్ఠాజ్యైస్ససైంధవైః,
సక్షౌద్రైశ్చ ప్రలేపోయం భగందరకులాంతకృత్. 27

తా. నువ్వులు, తెగడ, వాగదంతి, మంజిష్ఠ, సైంధవలవణము, వీనినిచూర్ణించి, నెయ్యి, తేనె వీనినికలిపి లేపనముజేసిన భగందరము మానును.

◀ ౩౦ వటపత్రాదిలేపము ౩౦ ▶

వటపత్రేషికా శుంఠీ గుడూచీ సవునర్నవా,
సుపిష్ఠః పిటికాజుష్టే లేపశ్శస్తా భగందరే. 28

తా. మజ్జిఆకులు, ఇటికె, శొంఠి, తిప్పతీగ, తెల్లగలిజేరువేరు, వీనిని బాగుగనూరి లేపనముజేసిన పిటికలతోగూడిన, భగందరము మానును.

◀ ౩౧ ఆస్యత్తిలాదిలేపము ౩౧ ▶

తిలాభయాలోధ్రమరిష్టపత్రం నిశావచాకుష్ఠమగారధూమకీ,
భగందరేనాద్యుపదంశయోశ్చ దుష్టవ్రణేశో ధనరోపణోయమ్. 29

తా. నువ్వులు, కరక్కాయ, లాద్దుగ, శేపఆకు, పసపు, పసు, కుష్ఠము, కరుధూపము వీనినినూరి లేపనముజేసిన భగందరము, వాడీవ్రణము, ఉపదంశము, దుష్టవ్రణము, వీనికి శోధన శోపణములను గలుగజేయును.

◀ ౩౨ యష్టాదిలేపము ౩౨ ▶

యష్టికాంచామృతాంశుంఠీంవటపత్రం వునర్నవామ్,
జలైః పిష్ట్యా ప్రలిష్టేత్తుపిత్తోత్థే తు భగందరే. 30

తా. ఆతిమధురము, తిప్పతీగ, శొంఠి, మజ్జిఆకు, తెల్లగలిజేరువేరు వీనిని నీళ్లతోనూరి లేపనముచేసిన పిత్తజభగందరము మానును.

◀ ౩౩ క్షేష్ణజభగందరమునకు కాంచన్యాదిలేపము ౩౩ ▶

కాంచనీ ద్వే నిశేముండి మంజిష్ఠా చ శతావరీ,
గంధకం ధాతకీపుష్పం తుల్యం లవణపంచకమ్.
కన్యాద్రవయుతో లేపః క్షేష్ణోత్థే చ భగందరే, 31

తా. కేవకాంచనము, పసపు, మానిపసపు, బోడతరము, మంజిష్ఠ, పిల్ల

పీచర, గంధకము, ఆరెపువ్వు, పంచలవణములు వీనిని సమాంశములుగ ఖల్వమున వైచి కలుబందరసముతో నూరి లేపనముజేసిన క్షేస్త భగందరము మానును.

— ౩౩ కృమియు క్షభగందరమునకు విడంగాదిలేపము ౩౩ —

విడంగ త్రిఫలాచూర్ణపిప్పలీమధు తైలకైః. 32

లేపో భగందరం హన్తి క్రిమియు క్తం న సంశయః,

తా. వాయువిడంగములు, త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు, వీనిని సమాంశములుగ చూర్ణించి తేనె నూనెకలిపి లేపనముజేసిన క్రిమియు క్తమైన భగందరము మానును.

— ౩౪ అపకృష్టభగందరచికిత్స ౩౪ —

స్రావ్యం రక్తం వ్రణేఽపక్వేజలూకాం వా ప్రదాపయేత్. 33

లాంగలీం కృష్ణధుత్తూరంపిషముష్టిం చ లేపయేత్,

నిర్గుండాశ్చ ద్రవైః పిష్టా లేపయేద్వార్కములకమ్. 34

అపకోచ్చీర్ష్యతే గ్రంథీ రక్తమోక్షే కృతేపివా,

తా. అపకృష్టముగు భగందర ప్రణమునందు, సారకాయుర్రలు మొదలగువాని చేగాని, జలగలచేగాని, రక్తమునుదీసియు, చన్నుచర్లగడ్డ, నల్లఉమ్మైత్త, విషముష్టి, వీనినినూరి లేక జిల్లేడువేళ్లను, వావిలియాకురసముతో నూరి, లేపనము జేసియు పక్వ మొనర్చవలెను. ఇటులజేసిన పాకమునందు చితుకును.

— ౩౫ వాత ప్రణమునకు విడంగాదివటుకములు ౩౫ —

విడంగేంద్రయవం కృష్ణా త్రిభోగ్నిద్విగుణితం పురమ్. 35

త్రిఫలాంగుగ్గులోస్తుల్యాం ఘృతేన సహ మేళయేత్,

భక్షయేన్నధునా కర్షం మారుతోత్తే భగందరే. 36

తా. వాయువిడంగములు, కొడిశపాల, పిప్పళ్లు వీనినిసమాంశములుగ చూర్ణముజేసి, యీచూర్ణమునకు రెండింతలు గుగ్గిలము, గుగ్గిలమునకు సముఖ త్రిఫల చూర్ణమునుచేర్చి, నేతితో మర్దించి, కర్ష మాత్రము, తేనెతో పుచ్చుకొనిన వాతజ భగందరము మానును.

— ౩౬ పిత్తజభగందరచికిత్స ౩౬ —

పిత్తాధిక్యే ప్రదాతవ్యో రసోయం రవితాండవః,

వాకుచీబీజచూర్ణం చాప్యనుస్యాదుష్ణవారిణా. 37

తా. పూర్వముందు జెప్పియుండు, రవితాండవరసముతో, బావంచి విత్తల చూర్ణమునుగలిపి, ఉష్ణోదకముతో పుచ్చుకొనిన పిత్తజభగందరము మానును.

శ్లోకేషు జభగందరచికిత్స ల్

సంమర్ద్యాజ్యే కభోత్తస్య దాతవ్యో రవితాండవః,
 ఛాయాశుష్కం దేవదారునిష్కార్ధం లవణం పలమ్. 38
 పిష్ట్యా కొష్ణజలైః పీత్వాప్యనురోగం తుతం జయేత్,

తా. నేతితోమర్దించబడిన, పూర్వోక్తరవితాండవరసమును, పుచ్చుకొనిన
 పిదప దేవదారుచక్కను నీడనుయొడించి చుట్టించి, అందర్ధనిష్కములలో ఒక
 పలము సైంధవముచేర్చి, ఉష్ణోదకములో నేవించిన శ్లోకేషు భగందరము మానును.

శ్లో భగందరమునకుయోగరాజగుణులు ల్

పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రకనాగరైః. 39

పాతావిడంగేంద్రయవైః హింగుభాక్లీవచాన్వితైః,
 సర్వ పాతివిషాజాతీజీరకై రేణుకాయుతైః. 40

గజకృష్ణాజమోదాచకటుకామూర్వమిశ్రితైః,
 సమభాగాన్వితై రేతై స్త్రీఫలాద్విగుణాన్వితైః. 41

త్రిఫలాసహితై రేతై స్సమభాగం చ గుగ్గులుమ్,
 ఏతచ్ఛూర్ణీకృతం శ్లక్షం ఘృతేనచపరిష్లుతమ్. 42

యోగరాజఇతి ఖ్యాతం భక్షయేత్స్వతరుత్థితః,
 అర్ఘాసి వాతగుల్మం చ పాండుశోఫమరోచకమ్. 43

హన్తిశూలముదావర్తం ప్రమేహం వాతశోణితమ్,
 కుష్ఠం క్షయ మపస్తారం హృద్రోగం గ్రహణీగదమ్. 44

మహాచ్ఛాప్యగ్నిమాంద్యం చ శ్వాసంకాసంభగందరమ్,
 సంతతాభ్యాసయోగేన వలీపలితనాశనమ్, 45

రేతోదోషం యోనిదోషం స్వరదోషం వినాశయేత్,

తా. పిప్పలు, మోడి, చవ్యము, చిత్రమూలము, శొంఠి, విషబొడ్డి, పాయు
 విడంగములు, కొప్పిశవిత్తులు, ఇంగువ, గంటుభారంగి, వన, తెల్లవాలు, ఆలిపన,
 బాజికాయ, జీలకఱ్ఱ, రేణుకలు, గజపిప్పలి, ఓమము కటుకకోహిణి, చూగదుంప,
 వీనిని సమాంశములుగచూర్తించి, యీచూర్ణమునకు రెండింతలు, త్రీఫలచూర్ణము,
 వీనికన్నిటికి సమము, శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలచూర్ణమునుగలిపి, నేతితో, (తానికాయలంత)
 మాత్రలుచేసి, ర మండలములు, ప్రాత (సాయం) కాలములయందు నేవించిన,
 అర్కస్ను, వాతగుల్మము, పాండువు, వాపు, అరుచి, శూల, ఉదావర్తము, ప్రమేహము,
 రక్తపాతము, కుష్ఠవు, క్షయ, అపస్తారము, హృద్రోగము, గ్రహణి, ప్రబలమైన;

అగ్నిమాండ్యము, శ్వాస, దస్య, భగందరము, మునిమి, శుక్రదోషము, యోనిదోషము, స్వరదోషములు, ఇవియన్నియు నివర్తించును. (మరియు దీనిని చిన్న మెత్తుసిం దూరము, పావుశేరు, నక్కపిట్టాకురగము ౧ తులము మిరియాలపొడి యీఅను పానముతో గాని, పావుశేరు, డొమ్మడోలుగడ్డరగము ౧ తులము మిరియపు చూర్ణము చిన్న మెత్తుసింఘారము, వీనియనుపానముతో గాని ౪ మాసములు పుచ్చుకొనిన భగం దము మానును.)

— ౧౧ స్యందనతైలము ౧౧ —

చిత్రకార్కత్రివృత్పాతావాకుచీహయమారకౌ. 46

సుధాం వచాం లాంగలిసీం హరితాశం సువర్షికామ్,
జ్యోతిష్కతీం చ సంహృత్య తైలం ధీరో విపాచయేత్. 47

ఏతద్ధి స్యన్దనం నామతైలం దిహ్యోద్భగందరే,
శోధనం రోపణంచైవ సవర్ణకరణం తథా. 48

తా. చిత్రమూలము, జిల్లేడు, తెగడ, విషబొద్ది, బానంచివిత్తులు, వాడగ స్నేరు, బొంతజెముడు, వస, చెన్నచర్లగడ్డ, హరితాశము, సౌవిర్జలవణము, జ్యోతిష్కతీ, వీనినిచేర్చి, తైలమునుకాచి, లేపనముచేసిన, భగందరమునకు, శోధనరోపణ ములుగలిగి చర్మమున వర్ణమును బొందును.

— ౧౨ నిశాతైలము ౧౨ —

నిశాకర్కక్షీరసింధ్యగ్నిపుంఖిలాంగలివత్సకైః,
ఏభిః ప్రసాధితం తైలం భగందరవినాశనమ్. 49

తా. పసపు, జిల్లేడుపాలు, సైంధవలవణము, చిత్రమూలము, వెంపలి, పొత్తి గడ్డ, కొడికపాల, వీనినిసిద్ధము చేయుబడినతైలమును, లేపనముచేసిన, భగందరము మానును.

— ౧౩ కరవీరతైలము ౧౩ —

కరవీరనిశాదస్త్రీలాంగలీలవణాగ్నిభిః,
మాతులుంగార్కపయసా పచేత్తైలం భగందరే. 50

తా. కరవీరమూలము, పసపు, దంతివేరు, చన్నచర్లగడ్డ, ఉప్పు, చిత్ర మూలము, మోదీఫలపువేరు, జిల్లేడుపాలు, వీనిచేతైలము సిద్ధపరిచి లేపనముచేసిన, భగందరము మానును.

— ౧౪ దార్వీకవర్షి ౧౪ —

స్నుహ్యార్కదుగ్ధదార్వీభిర్వర్షిం కృత్వా ప్రయోజయేత్.

భగందర ప్రణే శాన్తై యోజ్య నాడీ ప్రణేషు చ. 51

తా. బొంత జెముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు, వీనితో మానిపసపునునూరి వస్త్రమునకు బట్టించి వర్తి జేసి, భగందరనాడీ ప్రణమలయందునిచిన నాడీ ప్రణము భగందరము, ఇవి మానును.

◌◌ నిశాదివ ర్షి ణి ◌◌

నిశాం సైంధవసిద్ధార్థక్షౌద్రగుగ్గులునంయుతామ్,
వర్తిర్భగందరే యోజ్య తథా నాడీ ప్రణేషు చ. 52

తా. పసపు, సైంధవలవణము. ఆవాలు, గుగ్గిలము, వీనిని తేనెతోనూరి వస్త్రమునకు బట్టించి, నాడీ ప్రణభగందరములయందునిచిన, నాడీ ప్రణభగందరములు మానును.

◌◌ భగందర ప్రణమనకు పథ్యములు ౧ ◌◌

ఆమే సంశోధనం లేపో లంఘనం రక్తమోక్షణమ్,
పక్వే పునశ్శస్త్రవిధిస్తథా ఔరాగ్నికర్తణీ. 53

సర్వత్ర శాలయో ముద్గా విలేపీ జాంగలో రసః,
పటోలం శిగువేత్రాగ్రం పత్తురోబాలమూలకమ్. 54

తిలసర పయోస్థైలం తిక్తవర్గో ఘృతం మధు,
ఏతత్పథ్యం నరైస్సేవ్యం యథాదోషం భగందరే. 55

తా. భగందరము పక్వము గాకయుండిన శోధనము, లేపనము, లంఘనము, రక్తమోక్షణము వీనిని జేయవలయును. పక్వప్రణమనందు శస్త్రకర్త, ఔరాగ్నికర్తల చేయువలయును. మరియు శాలిధాన్యము, పెసలు, విలేపి, జాంగలమాంసరసము, పొట్లకాయ, మునగకాయ, వెదురు మొలకలు, నీటిపిప్పలి, లేతముల్లంగి, నువ్వులనూనె, ఆవనూనె, వగరుగనుండుపదార్థములు, నెయ్యి, తేనె ఇవియన్నియు భగందరమునందు దోషముల నెరింగి పథ్యములిడవలయును.

◌◌ ఆపథ్యములు ౧ ◌◌

వ్యాయమం మైథునం యుద్ధం పృష్ఠయానం గురూణి చ,
సంవత్సరం పరిహారేద్యావద్దృఢగుదోసరః. 56

తా. వ్యాయామము, మైథునము, యుద్ధము, ఆశ్వాదుల నెక్కుట, గురుకర పదార్థములు వీనిని భగందరకోగి ౧ సంత్సరము వెళ్లువరకు గాని గుడప్రదేశము దృఢపడువఱకు గాని విసర్జించవలయును.

ఉపదంశ ప్రకరణమ్.

— ౧౦ ఉపదంశకర్త విపాకము ౧౧ —

మాతృగామీ భవేద్యస్తు తస్య లింగం వినశ్యతి,
 చాండాల్గమనే చైవశ్చేతకుప్తం ప్రజాయతే. 1
 తస్య ప్రతిక్రియాం కర్తుం కుంభము త్తరతో న్యనేత్,
 తస్యోపరికుబేరప్రతిమాం సౌవర్ణీం కృష్ణవస్త్రావృతాంమాల్య
 భూషితామ్. 2

ఆవాహనాదినాషోడశోపచారైః ప్రత్యహం పూజయేత్,
 అధర్వణవేదపారాయణం కుర్యాత్. 3

సమాప్తే పారాయణే ప్రతిమాం బ్రహ్మణాయ దద్యాత్,
 దానమంత్రః—

నిధీనామధిపో దేవః శంకరస్య ప్రియస్సఖా. 4

సౌమ్యాశాధిపతిశ్రీశ్రీమాన్తమ పాపం వ్యపోహతు,
 ఇమం మంత్రం సముచ్చార్య ఆచార్యాయ యథావిధి. 5
 దద్యాదేవం హీనకుష్ఠీ లింగనాశీ చ శుధ్యతి,

తా. మాతృగమనముజేసినవానికి లింగనాశనముగును, మరియు, చండాలస్త్రీ
 సంగమనముజేసినవానికి, శ్వేతకుంభపుగలగు. తద్దోషశమనార్థమై, అగ్నికిను త్తరభాగ
 మునందు, కలశమునునిచి, దానిపై కుబేరప్రతిమనుజేసియునిచి, నల్లనివస్త్రమునుగట్టి,
 పుష్పమాలికలచే నలంకరించి, ప్రతిదినమావాహనాది షోడశోపచారములచే
 పూజించి, దానికొడుగు అధర్వణవేద, పారాయణమునుచేసి, సమాప్తియైన పిదప,
 ఆప్రతిమను 'నిధీనామధిపోదేవేత్యాది' మంత్రముతో యథావిధిగ, ఆచార్యుల
 వారికి దానంబొసంగిన హీనకుష్ఠము, లింగనాశక (ఉపదయో) రోగము, ఇవి నివ
 ర్తించును.

— ౧౦ ఉపదంశ రోగనివానము ౧౧ —

హస్తాభిఘాతాన్నఖిదన్తఘాతాదధావనాద్రత్యతిసేవనాద్వా. 6
 'యోనిప్రదోషాచ్చ భవన్తి శిశ్నే పంచోపదంశా వివిధాపచారైః

తా. మా స్తములతో బిసుకుట, గోళ్లతో గీరుట, దంతములతో గొరుగుట, ఇవి మొదలగువానియొక్క ఆభిఘాతము, రత్నవంతమున శిశ్నమును కడగక నుపేక్షించుట, మిక్కిలి మైధునముచేయుట, యోనిదోషము, చకారమువలన దుర్గంధయుక్తములగు యుదకములతో గడుగుకొనుట ఇట్టి కారణమువలన అయిదువిధములగు ఉపదంశ రోగములు జనించును.

ఉపదంశ భేదములు లక్షణములు ౭

శేఫోపర్యుపదంశస్వాత్మచపంచవిధస్త్వత్తః. 7

స్తబ్ధమేఘో తిరుగ్వాతాత్పిత్రాద్రక్తాతిదాహవాణ్, 8

కఫాత్కాతిస్యకంఠూవాణ్ రక్తజః పిత్తలక్షణః.

సర్వలింగస్త్రిదోషాఖ్యస్స తు లింగవినాశనః,

తా. శిశ్నముమీద వాత, పిత్త, క్లేష్మ, రక్త, త్రిదోషజములని ఉపదంశ రోగములు ౫ విధములుగ జనించును. ఆందు వాతోపదంశమునందు శిశ్నము మొద్దువలె మిక్కిలి నొప్పితో గూడియుండుట, వైత్యోపదంశమునందు శిశ్నము ఎఱ్ఱనై మంటలతో గూడియుండుట, క్లేష్మోపదంశమునందు శిశ్నముకఠినమై దురదతో గూడియుండుట, రక్తోపదంశమునందు వైత్యోపదంశలక్షణములే గలిగియుండుట, త్రిదోషోపదంశమున సర్వలక్షణములు గలిగియుండుటయే గాక, శిశ్నము సహనశించును. ఇదియసాధ్యము, ఉపదంశమన (కొరుకుడురోగము.)

వాతోపదంశలక్షణము ౮

సతోదభేదస్ఫురణై స్సకృత్ప్రైస్సోస్పైర్వైవస్యేత్వవనోపదంశమ్. 9

తా. శిశ్నమునందు నల్లనికురుపులు జనించి నూదులతో బాడిచినటుల వేదన, పగుళ్లు, ఆక్షము ఇవి గలిగియుండిన వాతోపదంశమని తెలియవలయును.

పిత్తరక్తోపదంశలక్షణము ౯

పీతైర్బహుక్లేదయుతై స్సదావైః పిత్తేన రక్తాత్పిశితావభాసైః,

తా. పసుపువర్ణములుగల కురుపులు జనించి మిక్కిలిస్రావము మంటలు ఇవి గలిగియుండిన పిత్తోపదంశమనియు, మాంసమువంటి యెఱ్ఱనికురుపులు గలిగియుండిన రక్తోపదంశమనియును తెలియవలయును.

కఫోపదంశలక్షణము ౧౦

సకంఠురై శ్లోఢయ్యుతైర్కహద్భిశ్శుశ్చైర్ నస్రావయుతైః కఫేన. 10

తా. దురద, వాపు ఇవి గలిగి తెల్లనివర్ణముగల గొప్పకురుపులతో గూడి గట్టిగ చీము ప్రవించునది కఫోపదంశమని యెరుంగవలయును.

— ౧౭ సన్నిపాతోపదంశలక్షణము ౧౭ —

నానావిధస్రావరుజోపపన్నమసాధ్యమాహుస్త్రిమలోపదంశమ్,

తా. అనేకవిధములగు స్రావములు, నొప్పిగలిగియుండిన సన్నిపాతోపదంశ మని తెలియవలయును. ఇదిఅసాధ్యము.

— ౧౮ అసాధ్యోపదంశలక్షణము ౧౮ —

విశీర్ణమాంసం కృమిభిః ప్రజగ్గం ముష్కావశేషం పరివర్ణయేత్తు. 11

తా. శిథిలమాంసముగల యుపదంశరోగిని క్రిములచే శిశ్నము భక్షింపబడి వృషణములుమాత్రము మిగిలియుండురోగిని వైద్యుడు విడువవలయును.

సంజాతమాత్రేనకరోతిముంధః క్రియాంనరో యోవిషయే ప్రసక్తిః,
కాలేన శోభక్రిమిదాహపాకైర్విశీర్ణశిశ్నోమియతేన తేన. 12

తా. ఉపదంశరోగము బుట్టినతోడనే చికిత్సజేయక విషయములయందాసక్తి చేతయుండు మూఱ్ఘనియొక్క శిశ్నము కొంతకాలమునకు పిదప వాపు, పురుగులు, తాపము, పాకము పీనితోగూడి శిథిలంబగును. అందువలన ఉపదంశరోగి నశించును.

— ౧౯ లింగవర్జ్యుపదంశలక్షణము ౧౯ —

అంకురై రివ సంఘాతైరుపర్యుపరి సంస్థితైః,
క్రమేణ జాయతే వర్తిస్తామూడశిఖోపమా. 13

కోశస్యాభ్యంతరే సంధౌ సర్వసంధిగతాపి వా,
లింగవర్తిరితి ఖ్యాతా లింగార్చితీ చాపరే. 14

కుభుత్థాకృతయః కేచిత్కేచిత్పద్దదళోపమాః,
మేఢ్ర సంధౌ నృణాం కేచిత్కేచిత్సర్వాశ్రయాస్త్సృతాః. 15

రుజా దాహోర్తిబహుళాస్తృష్టాతోదసమన్వితాః,
స్త్రీణాం పుంసాం చ జాయస్తే హ్యుపదంశాస్సుదారుణాః. 16

తా. శిశ్నముమీదమాంసపు మొలక ఒకదానిమీదనొకటిబుట్టి, కోడిజుట్లువలె వర్తిగనవై, వృషణములకులోపలగాని లేక సర్వసంధులయందుగాని ప్రవేశించు చున్నది. ఈరోగమును లింగవర్తియనియు, కొందరు లింగార్చమనియును వచించెదరు. అందు కొన్ని ఉలవలతోతుల్యముగను, కొన్ని తామరాకులతో తుల్యముగను, మేఢ్రసంధులయందుగాని సర్వశరీరమునందుగానిజనించి త్రిదోషజన్యములుగ నుండుటవలన మిక్కిలివేదన, తాపము, మిక్కిలినొప్పి, దప్పి, నూదులతోబొడిచినటుల వేదన పీనితోగూడియుండును. మరియు త్రిదోషజన్యమై భయంకరముగ నుండు న్నియుపదంశము స్త్రీపురుషులిరువురకు జనించునని తెలియవలయును.

◀ ౧౭ పిత్రోపదంశమునకు గౌరవకాదిక సాయము ౧ ▶

గై రికాంజనమంజిష్ఠామధుకోశీరపద్మకైః,
సచందనోత్పలైః క్వాఢక పేయః పిత్రోపదంశహా.

17

తా. కావిరాయి, రసాంజనము, మంజిష్ఠ, యష్టిమధుకము, వట్టివేరు, తామర
కొడలు, చందనము, నల్లకలువదుంప వీనిని సమముగ కషాయముకొని పుచ్చుకొనిన
పిత్రోపదంశము మానును.

◀ ౧౮ పిత్రకోపదంశములకు నింబాదిక సాయము ౧ ▶

నింబార్జునాశ్వత్థకదంబశాలజంబూవటోదుంబరవేతసాద్భిః,
ప్రత్యూశనాల్లపనతోఘృతస్యచూర్ణాన్నపిత్రాస్త్రకృతోపదంశః.

18

తా. వేపయీనెలు, మద్దిపట్ట, రావిపట్ట, కడిమిపట్ట, యేవెపట్ట, సేలేడుపట్ట
నుజ్జిపట్ట, అత్తిపట్ట, ప్రబ్బలిపట్ట వీనినిసమముగ కషాయముకొని దీనిచే ప్రణము
నుగడగినను లేక యీదినుసులతో, ఘృతము సిద్ధపరచిలేపనముచేసినను, లేక
చూర్ణించి పుచ్చుకొనినను రక్తపిత్రోపదంశములు నివర్తించును.

◀ ౧౯ సర్వోపదంశములకు పటోలాదిక సాయము ౧ ▶

పటోలనింబత్రిఫలాకిరాలైః క్వాఢంపిబేద్వా ఖదిరాసనాభ్యామ్,
సగుగ్గులుం వా త్రిఫలాయుతంవాసర్వోపదంశాఢహరఃప్రయోగః.

తా. చేదుపొట్ల, వేపయీనెలు, కరక, తాడి, ఉళిరికెలు, నేలవేము వీని
కషాయమునుగాని లేక చండ్ర, వేగిన వీనికషాయమునందు గుగ్గిలచూర్ణమునుగాని లేక
త్రిఫలచూర్ణమునుగాని కలిపిగాని పుచ్చుకొనిన సర్వోపదంశములు మానును.

◀ ౨౦ ఆమృత్యుకోస్వరసపానము ౧ ▶

ఆమృత్యుచం వినిష్ఠిడ్య నిగ్రహ్యా స్వరసం పలమ్,
చతుఃపలేత్వజాక్షీరేసంయుక్తం ప్రపిబేత్ప్రేగే.
ఏవం మునిదిసం కుర్యాదుపదంశప్రణేహితమ్,

20

తా. మామిడిపట్టనుదంచి ఒకపలమురసముదీసి, అందు ౪ పలముల మేక
పాలుగలిపి ౩ దినములు ప్రాతఃకాలమున పుచ్చుకొనిన ఉపదంశరోగము నివ
ర్తించును.

◀ ౨౧ సర్జికాదిచూర్ణము ౧ ▶

సర్జికాంతృత్కాసీసేశైలేయం సరసాంజనమ్.
మనశ్శీలాసమైశ్చూర్ణం వ్రణవీసర్పనాశసమ్,

21

తా. సర్వకారము, మైలతులము, అన్నభేది, శిలాజీతు, రసాంజనము, మణి శిల వీనిని సముముగ చూర్ణించి ప్రయోగించిన ప్రాణము, విసర్పము ఇవి నివర్తించును.

— ౧౭ బబ్బూలదళాదిచూర్ణములు ౧౬ —

బబ్బూలదళచూర్ణేన దాడిమత్వగ్భృఖవేనవా. 22
గుండనం లింగదేశస్థే లేపః పూగఫలేన వా,

తా. తుమ్మ ఆకుచూర్ణము గాని, దాడింబపట్టమార్ణముగాని, లింగవ్రణము నందుచల్లుట చేతను, పూగఫలమునునూరి లేపనముజేసినను ఉపదంశము నివర్తించును.

— ౧౮ పంచోపదంశములకు సగ్వవ్యాధిహరణసము ౧౬ —

హింగుళోద్ధరసంభాగంద్వ్యాభాగారసకర్పరమ్. 23

రసతుల్యం బలిం దద్యాత్ఫల్యమధ్యేవిమర్దయేత్,

దక్షిణం మృత్పైర్న ద్వేవాలుకాయంత్రగం పచేత్. 24

ద్వివైకం తుక్రమాన్న తు స్వాంగశీతం సముద్ధరేత్,

పూజయేద్గురువిప్రదీక్షో యథారోగం ప్రయోజయేత్. 25

గుంజాచతుష్టయం ఖాదేన్నాగవల్లీదళైర్యది,

పండోపి లభతే పుంస్త్యం వాజీకరణము త్తమమ్. 26

అపుత్రః పుత్రమాప్నోతి జీవేచ్చ శరదాం శతమ్,

వలీపలితప్రాచూలవాతశ్లేష్మనిబర్హణమ్. 27

అయం వ్యాధిహరస్సూతః పూజ్యపాదేన నిర్మితః,

తా. ఇంగిలీకమునందుదీనినరసము ౧ భాగము, శుద్ధిజేసినకర్పూరము ౨ భాగములు, శుద్ధగంధకము ౧ భాగము వీనిని ఖల్వమునందునిచి మర్దించి, (ఖజ్జలిచేసి) దానిని కోడిగుడ్డునందునిచి, దానిపైచీలమన్నయిచ్చి ౧ దినము వాలుకాయంత్రమున మందమధ్యమతీక్షణగులతోఁబండి, సాంగశీతలమునగ్రహించి గురుబ్రాహ్మణపూజలంజేసి ౪ గురుగింజలయెత్తు రోగబలానుసారముగ తమలపాకులోనునిచి నేవించిన పండత్వము, ముదిమి, హృదయశూల, కఫవాతము, ఉపదంశము ఇవి నివర్తించుటయేగాక పుంస్త్యము, అపుత్రమనకి ౧౦౦ సంవత్సరములు ఆయుష్యము, మిక్కిలిగ పిర్యవృద్ధి వీనినిగలుగంజేయును. ఇది పూజ్యపాదులచే నిర్మింపబడిన సర్వవ్యాధిహరణసము.

— ౧౯ ఉపదంశకుతారరసము ౧౬ —

కంకుషం కుష్ఠకం చైవ తోలకం తు పృథక్పృథక్, 28

తోలార్థం తుత్థకం గ్రాహ్యం శృంగబేరరసేన తు,

మర్దయిత్వా వటీ కార్యా బదరాస్థిమితాభివక్. 29

శృంగబేరరసేనైవ సాయంప్రాతశ్చ భక్షయేత్,

మధురామ్లం మత్స్యమగ్నేకూష్మాండం చ వివర్జయేత్. 30

ఉపదంశకుతారోయం రసస్వర్వత్ర పూజితః,

తా. * మురుదారుసింగు గ తులము, చంగల్యకోష్ఠు గ తులము, శుద్ధిచేసిన మైలతుత్తము ౪ తులము వీనిని భుజ్యమనందునిచి అల్లపురసముతో మర్దించి, రేగుగింజలంతమాత్రలుచేసి, అందొక మాత్రచొప్పున అల్లపురసముతో సాయం ప్రాతః కాలములయందు సేవించిన ఉపదంశము హరించును. దీనిని సేవించుకాలమునందు మధురము, పులుసు, మత్స్యములు. పాలు, గుమ్మడికాయ వీనిని విడువవలయును.

☞ నూతాదివటుకములు ౧☞

శుద్ధనూతం చ భల్లాతం పిప్పలీమూలకంకణా. 31

ఆకల్లకంజాతిపత్రిఖురకం దేవపుష్పకమ్,

మర్దయేత్సమభాగేన పురాణగుడమృశ్చితమ్. 32

ఉపదంశేషు సర్వేషు ప్రమాణేరక్తికా వటీ,

తా. † శుద్ధరసభస్మము, జీడిగింజలు, మోడి, పిప్పళ్లు, ఆక్కలకణ్ణు, జాపత్రి, ఖురాసానివాము, లవంగములు వీనిని సమభాగములుగచేర్చి, భుజ్యములోపైచి పాత బెల్లముకలిపి బాగుగమర్దించి గురిగింజలంత మాత్రలుచేసి వానిలో నొక్కొకటి వంతున సేవించిన ఉపదంశములు మానును.

☞ వాతోపదంశమునకులేపనము ౧☞

ప్రపాండరీకమధుకరాన్నాకుష్ఠపునర్నవా. 33

సరభాగరుభద్రాఖైర్వేపో వాతోపదంశహాః,

తా. ప్రపాండరీకము, ఆతిమధురము, రాన్ను, చంగల్యకోష్ఠము, తెల్లగలిజేరుజేరు, సరభజీవదారు, అగరు, భద్రముస్తలు వీనినినూరి లేపనముజేసిన వాతోపదంశము మానును.

☞ దారుహారిద్రాదిలేపనము ౧☞

త్వచో దారుహారిద్రాయాః శంఖనాభీరసాంజనమ్. 34

లాక్షోగోమయనిర్యాసం తైలం ఔద్రం ఘృతం పయః,

* కంకుష్ఠమున మృద్ధారు శృంగియనునది విచాగ్యము.

† రసభస్మమున రసుకద్దురమును గ్రహించవలెను.

వభిస్తుపిష్టైస్తుల్యాంశైరుపదంశే ప్రలేపయేత్.

35

వ్రణాస్త్యనేన శామ్యన్తి శ్వయంధుర్దాహావచ,

తా. మానిపసపు, శంఖనాభి, రసాంజనము, అక్క, గోమయరసము, నూనె, తేనె, నెయ్యి, పాలు వీనినన్నియు సమభాగముగ నేకముగ జేర్చి బాగుగ నూరి లేప నముజేసిన ఉపదంశము, వ్రణములు, వాపు దాహము ఇవి నివర్తించును.

◀ రసాంజనాదిలేపనము ౧౯ ▶

రసాంజనం శిరీషేణ పథ్యయా చ సమన్వితమ్.

36

సక్షౌద్రం లేపనం యోజ్యం సద్యో రోపయతి వ్రణమ్,

తా. రసాంజనము, దిరిశనపుపట్ట, కరక్కాయ వీనిని చూర్ణించి తేనెలో కలిపి లేపనముజేసిన వ్రణము అంచుగట్టి శీఘ్రముగ మానును.

◀ పారదాదిలేపనము ౨౦ ▶

పారదం గంధకం తాళం దరదం చ మనశ్శిలామ్.

37

పృథక్కర్ష్యం ద్వికర్షం చ ముర్దారం శంఖజీరకే,

విధాయ కజ్జలీం శ్లఙ్ఘాం మర్దయేత్సురసారస్యైః.

38

ఛాయాశుష్కాం తతః కృత్వా పునరున్మత్తజడవైః.

విమర్ద్యాథ వటీ కార్యా హ్యుపదంశే ప్రయోజయేత్.

39

గోఘృతేన ప్రలేపోయం వ్రణానాం రోపణే హితః,

తా. రసము, గంధకము, తాళకము, ఇంగిలీకము, మణిశిల ఇవి ప్రత్యేకము గ కర్షము, మురుదారుసింగు, శంఖభస్మము, జీలకఱ్ఱ ఇవి ప్రత్యేకము ౨ కర్షములు వీనిని ఖల్వములోవైచి మెత్తగనూరి తులసిఆకురసముతోమర్దించి సిడను యొడించి పిదప ఉష్ణేత్తఆకురసముతోమర్దించి మాత్రముజేసి ఆవునేతితోచాది లేప నము జేసిన ఉపదంశ వ్రణము సహా అంచుగట్టిమానును.

◀ వటుప్రరోహాదిలేపనము ౨౧ ▶

వటుప్రరోహోర్జునజంబులోధ్రపథ్యాహరి ద్రానహితః ప్రలేపః,

40

సర్వోపదంశేష్షవరోపణార్థంచూర్ణంచతజ్జంవిమలాజలేన,

తా. మట్టిపూడలు, మద్దిపట్ట, నేరేడుపట్ట, కరక్కాయ, లాడ్డుగ, పసపు వీనినన్నియునూరి, సంబ కణుఅకురసముగలిపి లేపనముజేసిన ఉపదంశము నివర్తించును.

◀ త్రిఫలాదిలేపనము ౨౨ ▶

దహేత్కటాహేత్రిఫలాం తాం మషీం మధుసంయుతామ్

కృత్వోపదంశేలిమ్మేత్తునద్యో రోపయతి ప్రణమ్,

తా. త్రిఫలములను కటాహమునందునిచి కాల్పి మనిచేసి, తేనెతోకలిపి లేపనముజేసిన ఉపదంశములు మానును.

— ౧౦ లింగరోగహరలేపములు ౧౦ —

మహాశంఖం జలైః పిష్ట్యా తేన లింగం ప్ర లేపయేత్ . 42

లింగరోగం నిహంత్యాశు లేపోయం వ్యాధినాశకః,
కుష్ఠపూగవచాతోయైస్సారై ర్వాఖ్యాదిరోతితైః . 43

జలైర్ఘృత్తైః ప్ర లేపోయం లింగరోగహరః పరమ్,
తూళయే త్త్రిఫలాక్వాథైః పక్వం లింగం పునఃపునః . 44

తచ్చూర్ణ లేపమాత్రేణ చాంకురం చ జయేద్ధృవమ్,

తా. పెద్దశంఖమును ఉడకముతోనూరి, శిశ్నమునకు లేపనముజేసిన, ఉపదంశమునివర్తించును. లేక చంగల్వకోష్ఠు, పోకలు, వస వీనినిగాని, కాచునుగాని నీళ్లతోనూరి లేపనముజేసినను లేక వాపుపక్వమైనపిదప త్రిఫలకషాయముతో లింగమును పలుమారుకడిగినను లింగముయొక్కవాపు నివర్తించును లేక త్రిఫలములనుగాల్చి మనిచేసి శిశ్నమునకు లేపనముజేసిన శిశ్నమునందలి యంకురములు నిశ్చయముగ నివర్తించును.

— ౧౧ భూనిమ్బఘృతము ౧౧ —

భూనింబనింబ త్రిఫలాపటోలకరంజజాతీఖది రాసనానామ్ . 45
సతోయక శ్కేఘృతమాశుపక్వంసర్వోపదంశాపహరం ప్రదిష్టమ్,

తా. సేలవేము, వేప, త్రిఫలములు, చేరుపొట్ట, క్రమగ, జాజి, చంద్రవేగిఁగ వీనిపట్టలు వీనినన్నియుకల్కముజేసి, అందునెయ్యిచేర్చి, ఘృతపక్వముగవండి నేవించిన సర్వోపదంశములు నివర్తించును.

— ౧౨ కరంజాదిఘృతము ౧౨ —

కరంజబీజార్జునశాలజంబూవటాదిభిః కల్కకషాయసిద్ధమ్ . 46
సర్పిర్నిహన్యాదుపదంశదోషం సదాహపాకం సుతిరాగయుక్తమ్,

తా. కానుగఁజిత్తులు, నుద్దిపట్ట, యేపెపట్ట, నేరేడుపట్ట, మఱ్ఱిపట్ట వీనిని కల్కముజేసి, అందు నెయ్యిచేర్చి, ఘృతపక్వముగవండి లేపనముజేసిన దాహము, పాకము, స్త్రావము, యెరుపు వీనితోయుక్తముగ ఉపదంశము మానును.

— ౧౧ త్రిఫలాది ప్రక్షాళనము ౧౧ —

త్రిఫలాయాః కషాయేణ భృంగరాజరసేన వా. 47
వ్రణప్రక్షాళనం కుర్యాదుపదంశ ప్రశాస్తయే,

తా. కరక, తాడి, ఉఖిరి కలకషాయముతో గాని, గుంటగలగరరసముతో గాని వ్రణమునుగడిగిన ఉపదంశము నివర్తించును.

— ౧౨ అశ్వత్థాది ప్రక్షాళనము ౧౨ —

అశ్వత్థోదుంబరస్లక్ష వలువేతనజశ్శృతః. 48
వ్రణశోథోపదంశానాం నాశకః క్షౌళనైః స్మృతః,

తా. రావిపట్ట, అత్తిపట్ట, జావ్విపట్ట, మఱిపట్ట, ప్రబ్బలి వీనికషాయముతో కడిగిన వ్రణమునందువాపు, ఉపదంశము నివర్తించును.

— ౧౩ జయాది ప్రక్షాళనము ౧౩ —

జయాజాత్యశ్వమారార్కశమ్యాకానాందళైః పృథక్. 49
కృతం ప్రక్షాళనం క్వాథం మేఢ్రపాకే ప్రయోజయేత్,

తా. తక్కిలి, జాజి, గన్నేరు, జిల్లేడు, కల వీనిఆకులచే, ప్రత్యేకము కషాయముకొచిగడిగిన మేఢ్రపాకము నివర్తించును.

— ౧౪ బాలహరీతక్వాదియోగము ౧౪ —

బాలపథ్యైపలైకం తు తుత్థం శాణమితం తథా. 50

నింబుద్ర వేణ సంమర్ద్య దృఢం సప్తదినాని వై,
గుటికాం చణకస్థాయాం ఛాయాశుష్కాం తు కారయేత్. 51

శీతోదకాసుపాసేన నిత్యమేకాం ప్రదాపయేత్,
ఘ్రస్రాణామేకవింశత్యా ముచ్యతే తూపదంశతః. 52

శాలిగోధూమముద్గాశ్చ గోసర్షిః పథ్యమిరితమ్,

తా. కరకపిండెలు ౧ పలము, కుద్దిచేసిన మైలతుత్తము కొలు పలము, వీనిని నిమ్మపండ్లరసముతో ౭ దినములు మర్దించి శనగలంతమాత్రముజేసి నీడనుయొందించి శీతోదకానుపానముతో నిత్యముకమాత్రచొప్పున ౨౦ దినములుపుచ్చుకొని గోధూమాన్నము, వరిబియ్యపుఅన్నము, పెసలు, ఆవునెయ్యి యీపథ్యమునుజేసిన ఉపదంశము మానును.

— ౧౫ ఉపదంశమునకుపథ్యములు ౧౫ —

అజాక్షీరం యథాజీర్ణం గోధూమం పథ్యమాచరేత్. 53

తా. మేకపాలు, గోధుమాన్నము ఇవి జీర్ణమగునంత ఉపదంశమునందు పథ్యములు.

—ॐ అపథ్యములు ॐ—

దివానిద్రాం మూత్రవేగం గుర్వన్నం మైథునం గుడమ్,
అయాసమమ్లం తక్రం చ వర్జయేదుపదంశవాణ్.

54

తా. పగటినిద్ర, మూత్రవేగమును నిరోధించుట, గురుకరములగు అన్నములు, స్త్రీసంభోగము, బెల్లము, అయాసము, పులును, పులిమజ్జిగ వీనిని ఉపదంశరోగముగల మనుజుడు విడువవలయును.

శూకదోషప్రకరణమ్.

—ॐ శూకదోషనిదానము ॐ—

అక్రమాచ్ఛేఫసో వృద్ధిం యోభివాంఛతి మూఢధీః,
వ్యాధయస్తస్య జాయస్తే దశ చాష్టౌ చ శూకజాః.

1

తా. మందబుద్ధిగల పురుషుడు క్రమహీనుడై శిశ్నములావుగావలయుననువాంఛచే విషజంతువులను (అనగా జలమునందుండు పురుగులను) లేపనముచేయుట వలనను, దుష్టయోనిసంబంధమువలనను, యోనిలో వెంట్రుకలుగలగు స్త్రీసంబంధము వలనను ౧౦ విధములగు శూకదోషములు జనించునని తెలియవలయును.

—ॐ సర్వపికలక్షణము ॐ—

గౌరసర్వపనంస్థానా శూకదుర్భుగ్నహేతుకా,
పిటికాశ్చైష వాతాభ్యాం క్షేయా సర్వపికాచసా.

2

తా. ప్రైక్లకమునందు జెప్పబడిన దుష్టశూకముల లేపనముచేసిన కౌరణముచే కఫవాతములు ప్రకోపించి తెల్లవాలతో తుల్యుగుగనుండు కురుపులను శిశ్నమునందు గలగఁజేయును. దానిని సర్వపికయని తెలియవలయును.

—ॐ అష్టిలికాక్షణము ॐ—

కఠినావిషమైర్భుగైర్వాయునాష్టిలికా భవేత్,

తా. అప్రకస్తమగు శూకముల లేపనమువలన వాతము ప్రకోపించి గుండ్రముగను కఠినముగనుండు కురుపులను గలగఁజేయును. దానిని యష్టిలికయనియెదరు.

—ॐ గ్రధితలక్షణము ॐ—

శూకైర్వత్పూరితం శశ్వద్గ్రధితం నామ తత్కఠాత్.

3

చైద్యదీంతామణి II—56

తా. మాటిమాటికి శూకలేపనమువలన కఫము ప్రకోపించి శిశ్నముపై కుడ తలను గలుగఁజేయును. దానిని గ్రుద్దితమని యెదరు.

— ౭ కుంభికౌలక్షణము ౭ —

కుంభికార క్తపిత్తోత్తాజాంబవాస్థినిభా శుభా,

తా. శూకలేపనముచే రక్తపిత్తములు ప్రకోపించి నేరేడువిత్తులవలెనుండు నల్లనికురుపులను గలుగఁజేయును. దానిని కుంభికయని తెలియనలయును.

— ౮ ఆలజీలక్షణము ౮ —

తుల్యజాం త్వలజీం విద్యాద్యభాప్రోక్తాం విచక్షణైః. 4

తా. శూకలేపనమువలన ప్రమేహపిటికౌలక్షణమునందు శిష్పబడిన ఆలజీలక్షణములతో తుల్యమగు కురుపులుజనించిన, ఆలజీయనంబడును.

— ౯ మృదితలక్షణము ౯ —

మృదితం వీడితం యత్తు సంరబ్ధం వాతకోపతక,

తా. శూకలేపముజేసినపిదప శిశ్నమును పిసుకుటవలనను లేక, ఆదుముట వలనను వాతము ప్రకోపించి, శిశ్నమునవాపునుగలుగఁజేయును. దానిని మృదితమని వచించెదరు.

— ౧౦ సంమూఢపిటికౌలక్షణము ౧౦ —

పాణిభ్యాం భృశసంమూఢే సంమూఢపిటికా భవేత్. 5

తా. శూకలేపనాంతమునందు, చేతులచే మిక్కిలిబినుకుటవలన నోరులేకుండు కురుపులు జనించును. దానిని సంమూఢపిటిక యని యెదరు.

— ౧౧ అవమంధలక్షణము ౧౧ —

దీర్ఘా బహ్వృశ్చ పిటికా దీర్ఘస్తే మధ్యతస్తు యాః, సోవమంధఃకః ఘాస్పృగ్భ్యాం వేదనారోమహర్షకృత్. 6

తా. శూకలేపనమువలన కఫరక్తములు ప్రకోపించి పొడవుగను మిక్కిలు గను మధ్యమధ్యమున పగిలినటులనుండు పిటికలు శిశ్నముమీదగలుగును. అందువలన వేదన రోమాంచము ఇవి గలుగు. దానిని అవబదుంధమని తెలియవలయును.

— ౧౨ పుష్కరికౌలక్షణము ౧౨ —

పిత్తశోణితసంభూతపిటికా పిటికాచితా, పద్మకరికసంస్థానాజ్ఞేయా పుష్కరికా చ సా.

తా. శూకదోషజనిత పిత్తరక్తములవలన కురుపులుజనించి వెంబడినే సు

కురుపులతోవ్యాపింపబడి ఒకటిగజేరుటవలన కమలకర్ణికతెరంగున గనుపించు దానిని వుష్కరికయనియెదరు.

—ॐ స్పర్శహానిలక్షణము ॐ—

స్పర్శహానిం తు జనయేచ్ఛోణీతం శూకదూషితమ్,

తా. శూక లేపనమువలన రక్తముదుష్టమై చర్మమున స్పర్శజ్ఞానమును లేకుండు నటులజేయును. దానిని స్పర్శహానియనియెదరు.

—ॐ ఉత్తమాలక్షణము ॐ—

ముద్గమాజోద్గమారక్తారక్తపిత్రోద్భవశ్రయా.

8

వ్యాధి రేషోత్తమా నామ శూకాజీర్ణనిమిత్తజః,

తా. శూకముల పరమారు లేపనము జేయుటవలన రక్తపిత్రములు ప్రకోపించి పెసలు మినుములు పినితోతుల్యములుగనుండు యెఱ్ఱనికురుపులను శిశ్నమునందు గలు గుండజేయును. దానిని ఉత్తమయనియెదరు.

—ॐ శతపోషకలక్షణము ॐ—

ఛిద్రైరణుముఖైర్లింగం చితం యస్య సమంతతః.

9

వాతశోణితజోవ్యాధిర్విజ్ఞేయశ్శతపోషకః,

తా. శూకదోషజనితవాతపిత్రములవలన శిశ్నముమీద న కేక నూత్నముఖములు గల ఛిద్రములుజనించిన శతపోషకమనబడును.

—ॐ త్వక్పాకలక్షణము ॐ—

వాతపిత్రకఘోత్థస్తు త్వక్పాకోజ్వరదాహవాక్.

10

తా. శూకదోషజనిత వాతపిత్రకఘములవలన శిశ్నమునందుండు చర్మముపండి జ్వరము, దాహము ఇవిగలిగిన త్వక్పాకమని తెలియవలయును.

—ॐ శోణితార్బదలక్షణము ॐ—

కృష్ణైసోస్ఫిలై స్పరక్తాభిః పిటికాభిర్నిషీడితమ్,

యస్య వాస్తురుజా చోగ్రాజ్ఞేయం తచ్ఛోణితార్బదమ్.

11

తా. శూకదోషమువలన శిశ్నముపై నల్లగ లేక యెఱ్ఱగనుండు కురుపులు జనించి, ప్రణాసనమునందు మిక్కిలి పోట్లుగలిగిన నది శోణితార్బదమనబడును.

—ॐ మాంసార్బదలక్షణము ॐ—

మాంసదోషేణ జానీయాదర్బదం మాంససంభవమ్,

తా. శూకదోషముచే మాంసముచెడిన దానిని మాంసార్బదమనియెదరు.

— ౧౧ మాంసపాకలక్షణము ౧౧ —

శీర్ష్యంతే యస్య మాంసాని యస్య సర్వాశ్చ వేదనాః, 12
విద్రావ్యతం మాంసపాకం తు సర్వదోషకృతం భిషక్,

తా. శూకదోషమువలన శిశ్నమునందలిమాంసము శ్రుల్లి వీడిపడి అనేకవిధ ములగు పీడలను గలుగజేయుచుండిన మాంసపాకమనంబడును. ఇది త్రిదోషము వలన జనించును.

— ౧౨ విద్రధిలక్షణము ౧౨ —

విద్రధిం సన్నిపాతేన యథోక్తమభినిర్దిశేత్. 13

తా. శూకదోషమువలనజనించి, విద్రధిరోగనిదానమునందు జెప్పబడియుండు సన్నిపాతవిద్రధిలక్షణతుల్యంబుగ నుండునది విద్రధియని తెలియవలయును.

— ౧౩ తిలకాలకలక్షణము ౧౩ —

కృష్ణానిచిత్త్రాణ్యథవా శూకాని సవిపాణి తు,
పాతితాని పచంత్యాశు మేధ్రిం నిరవశేషతః. 14

కాలాని భూత్వా మాంసాని శీర్ష్యంతే యస్య దేహిసః,
సన్నిపాతసముత్థాంస్తు తాన్విద్యాత్తిలకాలకాః. 15

తా. నలుపు లేక విచిత్రమైనచాయ ఇవిగల విషశూకముల లేపనము వలన అక్షణముననే శిశ్నమంతయుబండి అందుండు సర్వమాంసము తిలవలె నల్లనై రాలిన తిలకాలకమని చెప్పెదరు. ఇదియును త్రిదోషమువలన జనించును.

— ౧౪ అసాధ్యశూకదోషము ౧౪ —

తత్ర మాంసార్బుదం యచ్చ మాంసపాకశ్చ యస్త్వైతః,
విద్రధిశ్చ న సిద్ధ్యంతి యే చ స్యుస్తిలకాలకాః. 16

తా. ఈ శూకదోషములలో మాంసార్బుదము, మాంసపాకము, విద్రధి, తిలకాలకము ఇవి అసాధ్యంబులు.

— ౧౫ శూకదోషచికిత్స ౧౫ —

హితం చ సర్పిషః పానం పత్థ్యం చాపి విరేచనమ్,
హితశ్శోణితమోక్షశ్చ శూకరోగేషు దేహినామ్.

తా. శూకదోషమునందు ఘృతపానము, వృదు విరేచనము, రక్తశైలము ఇవి హితములుగ నుండును.

సార్వపీకాచికిత్స లఱ

ఉల్లిఖ్య సార్వపీ తాలపత్రేణాథ ప్రలేపయేత్,
తిందుక త్రిఫలాలోధ్రైన్గోమూత్రపరిపేషితైః.

18

తా. సార్వపమును శూకదోషమునందు తాటిఆకులతో లేఖనక్రియనుజేసి, తుమికి, త్రిఫలములు, లాద్దుగచెక్క వీనిని గోమూత్రముతోనూరి లేపము జేయవలయును.

అష్టిలికాచికిత్స లఱ

అష్టిలాయాం హృతే రక్తే శ్చేష్టగ్రంథిక్రియాం చ రేత్,

తా. అష్టిలయను శూకరోగమునందు రక్తస్రావమునుజేసి శ్చేష్టగ్రంథికి చేయు చికిత్స నేజేయవలయును.

గ్రథితచికిత్స లఱ

స్వేదయేద్గ్రథితం యచ్చ నాడీస్వేదేన బుద్ధిమాకా.
సుఖోష్ణైరుపనాహైశ్చ ప్రణోక్షైరుపనాహయేత్,

19

తా గ్రథితమునుశూకరోగమునందు బుద్ధిమంతుడగువైద్యుడు గొట్టముతో స్వేదనమొనర్చి చెమటదీయుటయేగాక ప్రణమునకు శిష్యబడియుండు కట్టును సుఖోష్ణముగ చేసి కట్టవలయును.

కుంభికాచికిత్స లఱ

కుంభికాయాం హరేద్రక్తం పక్వాయాం శోధితే వ్రజే,
తిందుక త్రిఫలాలోధ్రైన్గోమూత్రపరిపేషితైః.

20

తా. కుంభికయను శూకరోగమునందు రక్తమును దీయవలయును. పండిన యుడల ప్రణాశోధన క్రియలనుజేసి, పిదప తుమికి, త్రిఫలములు, లాద్దుగచెక్క వీనిలేపనము, నానాప్రణాహరద్రవ్యములతో సిద్ధముచేయఁబడును. తైలలేపనమును జేసిన ప్రణముమానును.

అలజికాచికిత్స లఱ

అలజ్యాం హృతరక్తాయాం పూర్వవక్రియాక్రమః.

21

తా. అలజియను శూకదోషమునందు రక్తమునుదీసి కుంభికమునకుజేసిన చికిత్స నేజేయవలయును.

అపమంధచికిత్స లఱ

క్రియేయమవమంధేపి రక్తం శోధ్యం యథోభయోః,

తా. ఆవమంధనమును శూకరోగమునందు సహా పూర్వోక్త కుంభిక, ఆలజీలవలె రక్తస్రావమును జేయవలయును.

—౧౮ పుష్కరీమూఢపిటికాచికిత్స ౧౮—

క్రమః పిత్తవిసర్జోక్తః పుష్కరీమూఢయోర్హి త్సః. 22

తా. పుష్కరీకము, మూఢపిటిక, యీశూకదోషములయందు విసర్జము నందు జెప్పబడియుండు చికిత్సలఁ జేయవలయును.

—౧౯ ఉత్తమాశూకరోగచికిత్స ౧౯—

ఉత్తమాఖ్యాం తు పిటికాం సంస్వేద్య బహుశో ఘృతైః, కల్కైశ్చూర్ణైః కషాయైశ్చ ఔద్రయుక్తైరుపాచరేత్. 23

తా. ఉత్తమాశూకరోగమునందు విశేషముగనొత్తడమిచ్చి, పిదప ప్రణాహరఘృత, కల్క, చూర్ణ, కషాయములలో తేనెచేర్చి ఉపవరించవలయును.

—౨౦ శతపోనకచికిత్స ౨౦—

రసక్రియా విధాతవ్యా లిఖితే శతపోనకే, పుఠకృష్ణ్యాదిభిస్సిద్ధం తైలం దేయమనంతరమ్. 24

తా. శతపోనకమును శూకరోగమునందు ప్రథమముందు తేఖనక్రియనుజేసి, పిదప పారదక్రియను చేయుటయే గాక కాలిపర్ణి మొదలగువానిచే సిద్ధముజేయబడిన తైలమును బూయవలయును.

—౨౧ త్వక్పాక స్పర్శహాని మృదితములకుచికిత్స ౨౧—

త్వక్పాకే స్పర్శహానౌ చ సేచయేన్నృదితే పునః, బలాత్తైలేన కోష్ఠేన మధురైశ్చోపనాహయేత్. 25

తా. త్వక్పాకము, స్పర్శహాని, మృదితములను శూకరోగములయందు మందోష్ణముగనుండు బలాత్తైలముచే నేచన క్రియనుజేసి వానికి మధురౌషధములనునిచి కట్టుకట్టవలయును.

—౨౨ తిలకాలకచికిత్స ౨౨—

తిలకాలం సముల్లిఖ్య త్సురేణ లఘుపాణినా, భిషజ్జాఢాత్ర కర్తవ్యం సద్యోవ్రణచికిత్సితమ్. 26

తా. తిలకాలకమును శూకదోషమునందు మంగలకత్తితో తేలికగాచిచ్చి, సద్యోవ్రణచికిత్సఁజేయవలయును. (ఇటులనే మాంసాఝదము, మాంసపాకము, విద్రధి వీనియందుపైతము చికిత్సఁజేయవలయును.)

—ॐ ఉపదంశశూకదోషములకుపత్త్యములు ॐ—

చర్దిర్విరేకో ధ్వజమధ్వనాడీవేధోజలూకాపరిపాతనం చ,
 సేకః ప్రలేపోయవశాలయశ్చ ధన్వామిషం ముద్గరసో ఘృతాని. 27
 కటిల్లకం శిశ్రుఫలం పటోలం శాలీం చ శాకం నవమూలకం చ,
 తిక్తం కషాయం మధుకూపవారి తైలం చ హన్యాదుపదంశరోగమ్.

తా. వసునము, విరేచనము వీనిని జేయించుట, లింగమధ్వమముననుండు
 సిరసు జేధించుట, జలగలనంటించుట, సేచనము, లేపనము వీనినిజేయుట, యవధా
 న్యము, అరణ్యజంతుమాంసము, పెసరకట్టు. నెయ్యి, కాకరకాయ, మునక్కాయ,
 పొట్లకాయ, వరియన్నము, శాకము, లేతముల్లంగి, చేదు, వగరు, తీపుగలరసములు;
 బావిసీళ్లు, నూనె ఇవి ఉపదంశరోగమునకు పథ్యకరములు.

—ॐ ఆపథ్యములు ॐ—

* దివానిద్రా మూత్రవేగం గుర్వన్నం మైధునం గుడమ్,
 వ్యాయామమమ్లం తక్రం చ వర్జయేదుపదంశవాన్. 29

తా. పగలునిద్రించుట, మూత్రవేగము నడ్డగించుట, గుర్వన్నమును భక్షిం
 చుట, మైధునముజేయుట, బెల్లమునుదినుట, వ్యాయామమునేయుట, పులును,
 మజ్జిగ వీనిని సేవించుట ఇవి ఉపదంశ శూకరోగములకు ఆపథ్యకరములగుటచే
 విసర్జింపవలయును.

క్షు ద్ర రో గ ప్ర క రణ మ్.

—ॐ అజగల్లికాలక్షణము ॐ—

స్నిగ్ధాస్పవర్ణా గ్రథితానీరుజా ముద్గనన్నిభా,
 కఫవాతోత్థితాజ్ఞేయా బాలానామజగల్లికా. 1

తా. పిల్లవాండ్రకు కఫవాతమువలన పెసలంత కురుపులజనించి మినమిన
 లాడుచు చర్మసమాన వర్ణముగను, గుండ్రముగను, నొప్పిలేనివిగనుండిన దానిని అజ
 గల్లికయని తెలియవలయును.

—ॐ యవప్రఖ్యాలక్షణము ॐ—

యవాకారా సుకతినా గ్రథితా మాంససంశ్రితా,
 పిటికాశ్లేష్మ వాతాభ్యాం యవప్రఖ్యేతి చోచ్యతే. 2

* ఇది యుపదంశ ప్రకరణమునగూడ జెప్పబడిను.

తా. కఫవాతములవలన కురుపులుజనించి యవలవలె కఠినముగను, గుండ్రము గను, మాంసాశ్రితముగనుండిన దానిని యవప్రశ్నియని తెలియవలయును.

— ౭౭ అంధాలజీలక్షణము ౭౭ —

ఘనామవక్త్రాం పిటికామున్న తాం పఠిమండలామ్,
అంధాలజీమల్పపూయాం తాం విద్యాత్కఫవాతజామ్. 3

తా. కఫవాతములవలన కఠినముగను, ముఖరహితముగను, ఉబ్బుగనుండు కురుపులుబుట్టి, వానిచుట్టు చిన్నకురుపులువ్యాపించి కొంచెము చీముతో గూడియుండిన దానిని అంధాలజీ అని తెలియవలయును.

— ౭౮ వివృతపిటికాలక్షణము ౭౮ —

వివృతాస్యాం మహాదాహం పక్వోదంబరసన్నిభామ్,
సమండలాం పిత్తకృతాం వివృతాం నామ తాం విదుః. 4

తా. పిత్తసంబంధమువలన నోరుచెరుచుకొని, మిక్కిలిదాహముతో గూడి, పండిన మేడిపండుతో తుల్యమై, చుట్టు సన్నకురుపులతో వ్యాపింపబడియుండునది వివృతపిటికయని తెలియవలయును.

— ౭౯ కచ్చపికాలక్షణము ౭౯ —

గ్రధితాః పంచ వాషడ్వా దారుణాః కచ్చపోన్నతాః,
కఫానిలాభ్యాం పిటికా జ్ఞేయా కచ్చపికా బుధ్ధైః. 5

తా. కఫవాతమువలన ౫ లేక ౬ కురుపులుజనించి, తాజేటిపిపువలె నున్నతమై భయంకరముగనుండిన దానిని కచ్చపికయని యెఱుంగవలయును.

— ౮౦ వల్లీకలక్షణము ౮౦ —

గ్రీవాంసకక్షేకరపాదదేశే సంధా గళే వా త్రిభిరేవ దోషైః,
గ్రంధిస్సవల్లీకవదక్రియాశాం జాతః క్రమేనైవ గతః ప్రవృద్ధిమ్. 6
ముఖైరనేకైస్సుప్తితో దవద్భిర్విసర్పవత్సర్పతిచోన్నతాగ్రైః,
వల్లీకమాహుర్భిషజో వికారం నిష్ప్రత్యసీకం చిరజం విశేషాత్. 7

తా. మెడ, భుజిరస్సులు, చంకలు, హస్తములు, పాదములు, సంధులు, కంఠము ఈ స్థలములయందు త్రిదోషములవలన పాముపుట్టవలె గ్రంధిజనించి, చికిత్స జేయకుండుటవలన క్రమక్రమముగ వృద్ధిపొంది, అనేకముఖములు, స్రావము, నూదులతో బాడిచివట్టుల పోట్లు, ఉన్నతముగు ముఖము ఇవిగలవలె విసర్పమువలె ప్రసరించిన దానిని వల్లీకమని తెలియవలయును. దీనియందు ఔషధోపచారముజేయుట

కళక్యము. మరియు నిది జనించి మిగులకౌము గడచిన జౌపనోపచారముల కసాధ్యమనియెదరు

◌◌ పనసికాలక్షణము ◌◌

కర్ణస్యాభ్యంతరే జాతాం పిటికాము గ్రవేదనామ్,
ష్టిరాం పనసికాం తాం తు విద్యాద్వాతకఘోష్టితామ్. 8

తా. వాతకఘములచే చెవిలోపల పనసకాయ ముండ్లవలె కఠినముగనుండు పిటికజనించి మిక్కిల పోటుతో గూడియుండిన దానిని పనసిక యనియెదరు. (మరియు నిది చెవిచుట్టూ జనించునని భోజరాజునుతము.)

◌◌ జాలగర్దభలక్షణము ◌◌

విసర్పవత్సర్పతి యశ్శోభస్తనురపాకవాః,
దాహజ్వరకఠః పితృత్వజ్ఞేయో జాలగర్దభః. 9

తా. పిత్తముచే విసర్పరోగమువలె సంతటవ్యాపించిగాని లేక కొంచెము పండినదిగ గానియుండు వాపుజనించి దాహము, జ్వరము వీనితో గూడియుండిన దానిని జాలగర్దభమని తెలియవలయును.

◌◌ ఇంద్రవృద్ధలక్షణము ◌◌

పద్మకర్ణికవస్త్యధ్యే పిటికాభిన్నమాచితామ్,
ఇంద్రవృద్ధాం తు తాం విద్యాద్వాతపిష్టోష్టితాం భిషక్. 10

తా. వాతపిత్తములచే కమలములయొక్క మిదైవలె మధ్యను నొకవరుపుజనించి, దానిచుట్టూ సన్నని కురుపులుజనించిన దానిని ఇంద్రవృద్ధమని యెరుంగవలయును.

◌◌ గర్దభికలక్షణము ◌◌

మండలం వృత్తముత్పన్నం సరక్తం పిటికాచితమ్,
రుజాకఠీం గర్దభికాం తాం విద్యాద్వాతపిత్తజామ్. 11

తా. వాతపిత్తమువలన గుండ్రముగను, ఉబ్బుగను, ఎఱ్ఱగనునుండు పిటికలచే వ్యాప్తమై మండలములుగలిగి, మిక్కిలి నొప్పిగలిగియుండిన గర్దభికయని యెరుంగవలయును.

◌◌ పాషాణగర్దభలక్షణము ◌◌

వాతశ్లేష్మసముద్భూతశ్వయధుర్త్వనుసంధిజః,
స్థిరో మందరుజస్నిష్ఠో జ్ఞేయః పాషాణగర్దభః. 12

తా. వాతకఘములచే హనుసంధులయండు కఠినముగను, మందమగు నొప్పి గలిగియుండు వాపుజనించి, మినమినలాడుచుండిన పాషాణగర్దభమని తెలియవలయును,
వైద్యచింతామణి II—57

—ॐ ఇరివేల్లికొలక్షణము ॐ—

పిటికాము త్రమాంగసాం వృత్తాముగ్రజ్వరాన్వితామ్,
సర్వాత్మికాం సర్వలింగాం జానీయాదరివేల్లికామ్. 13

తా. త్రిదోషములనలన శిరస్సుపై గుండ్రముగ కురుపుజనించి, మిక్కిలి పీడ,
జ్వరము, త్రిదోషలక్షణములు ఇవిగలిగియుండిన ఇరివేల్లిక యనియెదరు.

—ॐ కక్షపిటికొలక్షణము ॐ—

బాహుకక్షాంసపార్శ్వేషు కృష్ణస్ఫోటాం సవేదనామ్,
పిత్తకోపసముద్భూతాం కక్షామిత్యభినిర్దిశేత్. 14

తా. భుజము, చంకలు, భుజశిరస్సులు, పార్శ్వములు పీనియందు పిత్తప్రకో
పమువలన నల్లని కురుపులుజనించి, వేదనతో గూడియుండిన దానిని కక్షపిటిక యని
తెలియవలయును.

—ॐ గంధనామ్నిలక్షణము ॐ—

ఏకామేతాదృశీం దృష్ట్వా పిటికాం స్ఫోటసన్నిభామ్,
త్వగతాం పిత్తకోపేన గంధనామ్నిం ప్రచక్షేత్. 15

తా. పిత్తప్రకోపమువలన చర్మమునందు పెద్ద బొబ్బతో తుల్యమగు కురుపు
బుట్టిన దానిని గంధనామ్ని యనియెదరు.

—ॐ అగ్నిరోహిణీలక్షణము ॐ—

కక్షభాగేషు యే స్ఫోటా జాయంతే మాంసదారణాః,
అంతర్దాహజ్వరకరా దీప్తపావకసన్నిభాః. 16

సప్తాహోద్వాదశాహోద్వాపతౌద్వా హన్తి మాంసవమ్,
తామగ్నిరోహిణీం విద్యాదసాధ్య్యాం సాన్నిపాటికీమ్. 17

తా. చంకయందు మాంసమును వీడునటులనే నెడి కురుపులుజనించి, అంతర్దాహ
తాపములుగలవై మండుచున్న యగ్నివలె యెర్రనైయుండిన దానిని అగ్నిరోహిణి
యని తెలియవలయును. నిది వాతాధిక్యమైయుండిన 2 దినములు, పిత్తాధిక్యమైయుం
డిన ౧౨ దినములు, కఫాధిక్యమైయుండిన ౧౫ దినములకును యీరోగిని మరణమును
కెందించును. ఇది సాన్నిపాటికమగుటచే అసాధ్యమని తెలియవలయును.

—ॐ చిప్యలక్షణము ॐ—

నఖమాంసమధిస్థాయ వాతపిత్తే చ దేహీనామ్,
కుర్వాతే దాహపాకౌ చ తం. వ్యాధిం చిప్యమాదిశేత్. 18

తా. వాతపిత్తములు నఖమాంసముల నాశ్రయించి దాహపాకములను గలుగఁజేసిన దానిని చిప్పముని యెరుంగవలయును. (ఇది గోరుచుట్టందురు.)

— ౧౯ కు న ఖ ల క్షణ ము ౧౯ —

తదేవాల్పతరైర్దోషైః కునఖం పురుషం వదేత్,
అభిఘాతాత్ప్రదుష్టో యో నఖో రూక్షోఽసితఃఖరః. 19
భవేత్తం కునఖం విద్యాత్కృశీరమితి సంజ్ఞితమ్,

తా. చిప్పమే స్వల్పదోషమువలనజనించిన కునఖమనబడును, మరియు నఖము అభిఘాతమువలన దుష్టమై కూతుత, నీలవర్ణము, కౌఠిన్యము ఇవిగలచైయండిన దానిని కునఖమనియు, కృశీరమనియును వచించెదరు. (కునఖమన పుష్పిగోరు.)

— ౨౦ అనుశయాలక్షణము ౨౦ —

గంభీరామల్పసంరంభాం సవర్ణాముపరి స్థితామ్. 20
పాదస్యానుశయాం తాం తు విద్యాదంతఃప్ర పాకినీమ్,

తా. పాదముమీద చర్మసమానవర్ణముగను, గంభీరముగను, కొంచెము ఉబ్బు గలదిగనుండు కురుపుజనించి లోపలబండినదానిని అనుశయాయని తెలియవలయును.

— ౨౧ విదారికలక్షణము ౨౧ —

విదారికందవద్వృత్తాం కక్షువంక్షణసంధిషు. 21
విదారికామితి వదేత్పురుజాం సర్వవేదనామ్,

తా. నేలగుమ్ముడుగడ్డవలె గుండ్రముగ చంకలయందుగాని లేక గజ్జలయందు గాని గ్రంథిజనించి, నొప్పితోగూడినచై సర్వదోషలక్షణములతో గూడియుండిన దానిని విదారికయనియెదరు. ఇది సన్నిపాతమువలన జనించును. (ఇదియ చంకతాళి కురుపు.)

— ౨౨ శర్కరాలక్షణము ౨౨ —

స్రావ్య మాంసశిరాస్నాయుశ్లేష్మామేదస్తథానిలః. 22
గ్రంథిం కరోత్యసా భిన్నో మధుసర్పిర్వసానిభమ్,

స్రవత్యస్రావమనిలస్తత్ర వృద్ధిం గతః పునః. 23
మాంసం విశోష్య గ్రథితాం శర్కరాం జనయేత్తతః,

తా. కఫమేదోవాతములు, మాంసశిరాస్నాయువులయందుజేరి గ్రంథిరూపమై పగిలి, తేనె, నెయ్యి, క్రొవ్వు వీనితో సమానముగనుండు స్రావమును గలుగఁజేయుచుండును. అందు వాతము మాటిమాటికి వృద్ధిబొంది మాంసమును శుష్కింపజేయుచు, చిన్నచిన్నగ్రంథుల జనింపఁజేసిన దానిని శర్కర యనియెదరు.

శర్కరార్బుదలక్షణము ౨౯

దుర్గంధిక్లిన్నమత్యక్తం నానావర్ణం తతస్సిరాః. 24

సృజన్తి రక్తం సహసా తద్విద్యాచ్ఛర్కరార్బుదమ్,

తా. శర్కరజనించిన వెనుక అచ్చటి శిరలవలన దుర్గంధక్షేదయూక్తమై నానా విధములుగ (అనగా ఘృతము, మేదసుని, వస నీనివలె) రక్తస్రావము వాతాత్తుగ గలిగిన దానిని శర్కరార్బుదమనియెదరు.

పాదదారిలక్షణము ౩౦

పరిక్రమణశీలస్య వాయురత్యర్థరూక్షయోః. 25

పాదయోః కురుతే దారీం సరుజాం తలసంశ్రితామ్,

తా. మిక్కుటముగ నడుచుటచే వాతసంబంధమువలన నరికాలు మిక్కిలి దూక్షంబై పగిలి నొచ్చుచుండిన దానిని పాదదారి యనియెదరు.

కందరలక్షణము ౩౧

శర్కరోస్తథితే పాదే క్షతే వా కంటకాదిభిః. 26

గ్రంధిః క్రోలవదుత్పన్నో జాయతే కదరం తు తత్,

తా. నూదితాయిని ద్రోక్కుటచేగాని లేక కాలియందు గ్రుచ్చుకొనిన ముల్లును దీయునపుడు లోన ముల్లువిరుగుటచే నేని గాయమై రేగుపండంత ఉబ్బుగల గ్రంధిజనించిన దానిని కదర మనియెదరు. (ఇదియే ఆనెయందురు.)

అలసలక్షణము ౩౨

క్లిన్నాంగుశ్యంతరౌ పాదౌ కంఠూదాహారుజాన్వితౌ. 27

దుష్టకర్దమసంస్పర్శాదలసం తం వినిర్దిశేత్,

తా. దుర్వాసనగల బురద దగులుటచే కాలియొక్క శేష్యసందులయందలి మారసముకుల్లి నీరుకొతుచు, దురద, మంట, పోట్లు వీనితో గూడియుండిన దానిని అలసయని యెరుంగవలయును. (ఇదియ కాళ్లుపాయుట లేక జిరయుట.)

దారుణలక్షణము ౩౩

దారుణా కంఠూరా రూప్యో కేశభూమిః ప్రపచ్ఛతే. 28

కఫమారుతకోపేన విద్యాద్దారుణకం తు తత్,

తా. కఫవాత ప్రకోపమువలన వెంట్రుకలుండు ప్రదేశమున భయంకర మైనదురదగలిగి, సన్నకురుపులతో నిండి పండియుండిన దానిని దారుణ మనియెదరు. (ఇది కఫవాత ప్రకోపమువలన జనించినను, రక్తపిత్త సంబంధములేకనే పాకము కెండకుండుటంజేసి రక్తపిత్తసంబంధముగలదైయుండును.)

అరూంషికౌలక్షణము ౨౯

అరూంషి బహువక్త్రాణి బహుక్లేదాని మూర్ధని, 29
 కఘాస్పక్ష్మమికోపేన నృణాం విద్యాదరూంషికామ్.

తా. కఘరక్తక్రీమికోపమువలన శిరస్సున ననేకముఖములుగల తురుపులు గలిగి, అందు బంకగస్త్రాపము వెడలుచుండిన దానిని అరూంషికయని యెరుంగవలయును. (ఇవియే అడుసుపుండ్లు.)

తారుణ్యపీటికౌలక్షణము ౩౦

శాల్య లీకంటక ప్రఖ్యాః కఘమారుతకోపజ్ఞాః. 30
 జాయంతే పిటికాయానాం జ్ఞేయాస్తా ముఖదూషకాః,

తా. కఘవాతప్రకోపమువలన యౌవనకౌలమునందు ముఖమున బూరుగ ముండ్లతో తుల్యముగ నుండు కాయలుజనించి, ముఖము వికారముగ నుండిన దానిని ముఖదూషికయని గాని, తారుణ్యపీటికలని గానియని యెదరు. (ముఖదూషికయన మొటిమెలు.)

పలితలక్షణము ౩౧

క్రోధకోక శ్రమకృతశ్శరీరోష్ఠా శిరోగతః. 31

పీత్తం చ కేశాస్పచతి పలితం తేన జాయతే,
 వాతికం విషమం రూక్షం వీతం పిత్తాత్పితం కఘాత్ . 32

సర్వరూపాన్వితం విద్యాత్సన్నిపాతసమన్వితమ్,
 రూక్షం శ్లక్ష్యం చ సూక్ష్మం చ జరాపలితముచ్యతే. 33

తా. క్రోధము, శోకము, శ్రమ వీనివలన శరీరోష్ఠపిత్తమాలు శిరస్సునందు ప్రవేశించి వెంట్రుకలపండునటులంజేసిన దానిని పలితమని యెదరు. ఇదేరీతిగ వాత, పిత్త, కఘములు శిరమునందుచేరి పలితమును జనింపజేయును. అందు వాత ప్రాబల్యమున వెంట్రుకలు సగమునల్లగ, సగము తెల్లగ, రూక్షముగ నుండును. పిత్త ప్రాబల్యమున పీతవర్ణముగ నుండును. కఘప్రాబల్యమువలన శ్వేతవర్ణముగను, సన్నిపాతమువలన పూర్వోక్తసర్వలక్షణములతో గూడియుండును. మరియు వెంట్రుకలు రూక్షముగ, నున్నగ, సూక్ష్మముగ నుండిన జరాపలితమని యెదరు.

వలీపలితరోగనిదానము, తచ్చిక్షేప ౩౪

వలీపలితరోగాశ్చ వాతదోషాదిసంచయాత్,
 తైషణ్యం మునిభిశ్చాత్ర చంద్రోదయముదీరితమ్. 34

తా. వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి వశీపలితరోగముల గలుగంజేయును, పీనియందు చంద్రోదయము శ్రేష్ఠమని మనులు వచించిరి. (నలియన కరీరము ముడతలుపడుట, పలితమన వెంట్రుకలునరియుట.)

— ౧౧ ఇంద్రులు ప్రరోగనిదానము ౧౧ —

క్రిమిభ్యః కేశనాశస్వాత్తస్య నామేంద్రలు ప్తకమ్,
తద్భావే చ సువిజ్ఞేయా భైషజ్యే తు జయన్తికా. 36

తా. క్రిములనలన వెంట్రుకలూడిన దానిని ఇంద్రులు ప్తమనియెదరు దీని! తక్కిలియాకురసముత్రాగుటయే గాక, వెంట్రుకలూడినస్థలమున నాయాకురసమున లేపనముజేసిన వెంట్రుకలు మరలజనించి వృద్ధి జెందును. (ఇది పేనుకొరుకు.)

— ౧౨ ఖాలిత్వ్యం ప్రాప్తి ౧౨ —

రోమకూపానుగం పిత్తం వాతేన సహ మూర్చ్ఛితమ్,
ప్రచ్యావయతి రోమాణి తతశ్చేష్టా సశోణితః. 36
రుణద్ధి రోమకూపాంస్తు తతోన్యేపామనంభవః,
తదింద్రలు ప్తం విజ్ఞేయం ఖాలిత్వ్యమితి చాపరే. 37

తా. పిత్తము వాతముతో గలసి ప్రకోపించి రోమకూపములయందు జేరుట వలన వెంట్రుకలూడి, కఫరక్తములు రోమకూపముల బంధించుటవలన వెంట్రుకల మరల జనింపకుండుగాన దానిని ఇంద్రులు ప్తము లేక ఖాలిత్వ్యము అనియెదరు (ఖాలిత్వ్యమన బట్టతల.)

— ౧౩ పద్మినీకంటకలక్షణము ౧౩ —

కంటకై రాచితం వృత్తం మండలం పాండుకండురమ్,
పద్మినీకంటక ప్రఖ్యైస్తదాఖ్యం కఫవాతజమ్. 38

తా. తామరముండ్లవలె గుండ్రమై పాండువర్ణముగలిగి, దురదతో గూ, యుండు ముండ్లు జనించిన దానిని పద్మినీకంటకమనియెదరు. ఇది కఫవాతజనితము తెలియవలయును.

— ౧౪ జతుమణిలక్షణము ౧౪ —

సమముత్పన్నమరుజం మండలం కఫరక్తజమ్,
సహజం లక్ష్మ చైకేపాం లక్ష్మో జతుమణి స్తస్మృతః. 39

తా. కఫరక్తమువలన ఉత్పత్తియైనదియొదలు సమముగను, ఉబ్బుగన వేదనాపీనముగనుండు మండలములు దేహమునందుత్పన్నంబులైన దానిని కొండల లక్ష్మయనియు, మరికొందరు లక్ష్మ్యమనియు, ఇంకొకొందరు జతుమణియనియుచేకె

దరు. (ఇది ప్రీపురుషులకుజనించునట్టి స్థానవిశేషంబులచే శుభాశుభములగలుగం జేయునని తెలియవలయును. ఇదియు పుట్టుమచ్చు.)

— ౧౧ మాషలక్షణము ౧౧ —

అవేదనం స్థిరం. చైవ య స్థినాత్తే ప్రదృశ్యతే,
మాషవత్కృష్ణముత్పన్నమనిలాన్తాషమాదిశేత్. 40

తా. వాతమువలనదేహముపై వేదనారహితముగను, కఠినముగను, నల్లగను, కొంచెము ఉబ్బుగనునుండు దద్దుజనించి మినపగింజలవలెనుండిన దానిని మాషమని యెదరు. (మాషమన పులిపిరికాయ.)

— ౧౨ తిలకాలకలక్షణము ౧౨ —

కృష్ణాని తిలమాత్రాణి నీరుజాని సమాని చ,
వాతపిత్తకఫోద్రేకాత్తాన్విద్యాత్తిలకాలకాః. 41

తా. వాత, పిత్త, కఫ ప్రకోపమువలన మచ్చలుజనించి, నల్లగ నువ్వు గింజలవలె నొప్పిలేక చర్మసమానముగనుండిన వానిని తిలకాలకమనియెదరు (తిలకాలకమనినను పుట్టుమచ్చలు.)

— ౧౩ న్యచ్ఛలక్షణము ౧౩ —

మహద్వా యది వాత్యల్పం శ్యావం వా యది వా సితమ్,
నీరుజం మండలం గాత్రే న్యచ్ఛమిత్యభిధీయతే. 42

తా. శరీరముపైనకెడదిగగాని లేక చిన్నదిగగాని, నల్లగగాని, నొప్పిలేక యుండు మచ్చలుట్టియుండినదానిని న్యచ్ఛమనియెదరు.

— ౧౪ న్యంగలక్షణము ౧౪ —

కోధాయాసప్రకుపితో వాయుః పిత్రేన సంయుతః,
ముఖమాగమ్య సహసా మండలం విస్పృజత్యతః. 43
నీరుజుల తనుకం శ్యావం ముఖే వ్యంగం తమాదిశేత్,

తా. కోపము, ఆయాసము వీనివలన వాతముప్రకోపించి పిత్తముతోచేరి ముఖముమీద వేదనాహీనముగను, పలచగను, శ్యామవర్ణముగను నుండు మండలము లనుజనింపజేసిన దానిని వ్యంగమనియెదరు. (ఇదేమంగు.)

— ౧౫ నీలికాలక్షణము ౧౫ —

కృష్ణమేవంగుణం గాత్రే ముఖే వా నీలికాం విదుః, 44

తా. వైజెప్పబడినప్రకారము నల్లనిమండలములు శరీరముపైగాని, ముఖముపైగాని గలిగిన దానిని నీలికాయనియెదరు.

బిందువులుగమాత్రము వెడలిన నిరుద్ధప్రకశమని తెలియవలయును, ఇది వాతము వలన జనించును.

— సన్ని రుద్ధగుదలక్షణము ౧౯ —

వేగసంధారణాద్వాయుర్విహతో గుదసంక్రితః,
నిరుణ్ధి మహాస్రోతస్సూక్ష్మద్వారం కరోతి చ, 53

మ్యాస్య సౌక్త్యోత్ప్రేణ పురీషం తస్య గచ్ఛతి,
సన్నిరుద్ధగుదం వ్యాధిమేవం విద్యాత్సుదారుణమ్. 54

తా. మలమూత్రాదివేగముల నడ్డగించుటవలన గుదాశ్రితవాతము ప్రకోపించి గుదమునడ్డగించి గుదద్వారమును సన్నముగచేయును. వానివలన మలము మిక్కిలి ప్రయాసచే వెడలును. ఇదిసన్నిరుద్ధగుదమనబడును. ఇది మిక్కిలి భయంకరమగునది.

— ఆహిపూతనలక్షణము ౨౦ —

శక్తమ్నాత్ర సమాయుక్తేఽఘోతేఽ పానే శిశోర్భవేత్,
స్విన్నే వా స్నాప్యమానే వా కంఠూర క్తకఘోద్భవా. 55

తతః కంఠూయనాత్త్రిప్రం స్ఫోటాస్సావశ్య జాయతే,
ఏకీభూతం వ్రణం ఘోరం తం విద్యాదహిపూతనమ్. 56

తా. శిశువు మలమూత్రోత్సర్జనముచేసినపిదప గుదమునుకడుగకుండుట చేసేని, చెమటనుదుడువకుండుటచేసేని, స్నానమును చేయించినపిదప దుడువకుండుటచేసేని, రక్తకఘములంప్రకోపించి దురదనుగలుగంచేసి పిదప గోకుటచే కీఘ్రముగ కురువులుజనించి, స్రావమునుగలుగజేసి, ఒకటితోనొకటి కలుసుకొని విస్తారమును జెందియుండును. దానిని ఆహిపూతనయనివచించెదరు. యీ భయంకర రోగము తరుచుగ శిశువులకేజనించునని తెలియవలయును.

— వృషణకచ్ఛాలక్షణము ౨౧ —

స్నానోత్పాదనహీనస్య మలో వృషణసంస్థితః,
యదా ప్రక్లిద్యతే స్వేదాత్కంఠూస్సంజాయతే తదా. 57

కంఠూయనాత్తతః క్షీప్రం స్ఫోటాస్సావశ్య జాయతే,
ప్రావలర్వృషణకచ్ఛాం తాం శ్లేష్మరక్తప్రకోపజామ్. 58

తా. స్నానముజేయుకొలమునందు వృషణములను బాగుగ కడగకుండుటవలన వృషణములయందు మలినముచేరి చెమటవలన తేమగలవై మిక్కిలి జిలను గలుగ

జేయును. దానిని గోకినతత్త్వణమునందే కురుపులుత్పన్నమై స్రవించుచుండును, దీనిని వృషణకచ్ఛమనియెదరు. ఇది కఫరక్తమువలన జనించును.

— ౭౦ నూరక దంష్ట్రీలక్షణము ౭౦ —

సదాహణో రక్తపర్యంత స్త్యక్వాకీ తీవ్రవేదనః,
కంఠూమాణ్ జ్వరకారీ చ సస్యాత్సూకరదంష్ట్రీకః. 59

తా. గుడమందలిచర్మము దాహయుక్తమై ఎఱ్ఱనై పండి తీవ్రమగువేదన, దురద, వాపు లేక ప్రణము ఇవిగలచై జ్వరగసహితముగనుండిన దానిని నూకరదంష్ట్రీ మనియెదరు.

— ౭౧ పదనదుర్గంధనిదానము ౭౧ —

కఫపిత్తే గళే జాతే వక్త్రే దుర్గంధసంభవః,
తచ్ఛాఛ్చాత్మ్యర్థం వదిష్యామి భైషజ్యం లోకమోహనమ్. 60

తా. కఫపిత్తములు ప్రకోపించి కంఠమునందుజేరిన నోటియందుదుర్గంధము జనించును. అది శమించుటకై ప్రశస్తమగు చికిత్సల వచించెదను.

— ౭౨ పులిపిర్లనిదానము ౭౨ —

వాతేన కఠినం పీతం జాయతే కందుభేదనమ్,

తా. వాతమువలన కఠినమై పచ్చగనుండు పులిపిర్లు జనించును.

— ౭౩ ఛాయారోగనిదానము ౭౩ —

ఛాయారోగం ప్రవత్యోమి వాతదోషాదిసంభవమ్,
ఉత్తమాంగస్య కేశేషు రక్తరూపం ప్రజాయతే, 61

తా. వాతాదిదోషములవలన శిరస్సునందలి కేశములు రక్తవర్ణములయ్యునేని దానిని ఛాయారోగమనియెదరు.

— ౭౪ అజగల్లికాచికిత్స ౭౪ —

తత్రాజగల్లికామామాం జలౌకాభిరుపాచరేత్.
శుక్తిసౌరాష్ట్రీకాక్షౌరకల్కైశ్చాలేపయేన్నహుక, 62

తా. అజగల్లిక పక్వమగుటకుపూర్వము జలగలనంటించి రక్తమునుదీసి, దాని యందు అలుచివ్వునున్న ము, పటికారము వీనిని కల్కముజేసి మాటిమాటికి లేపనము జేయవలయును.

కఠినాం క్షౌరయోగైశ్చ ద్రావయేదజగల్లికామ్.
శ్యామాలాం గలికామూర్వాకల్కైరపి విలేపయేత్, 63

తా. అజగల్లిక కఠినంబైయుండిన దానిపై ఊరమునుబూసి స్త్రావమును జేయించి, నల్లతెగడ, చన్నచల్లగడ్డ, చాగ వీనినినూరి లేపనముజేసిన అజగల్లికా రోగము నివర్తించును.

అంధాలజీ యవప్రఖ్యాంధాలజీచికిత్స ౭౦

అంధాలజీం యవప్రఖ్యాం పూర్వం స్వేదైరుపాచయేత్. 64

మనశ్శిలాదేవదారుకుష్ఠైరేతాం ప్రలేపయేత్,

పక్వాం వ్రణవిధానేన యథోక్తేన ప్రసాధయేత్. 65

తా. అంధాలజీ, యవప్రఖ్య వీనియందు పూర్వము స్వేదనకర్తజేసి పిదప మణిశిల, దేవదారు, చంగల్వకోష్ఠ వీనినినూరి లేపనముచేసి పక్వమైనపిదప శీఘ్రముగ వ్రణచికిత్సను జేయవలయును.

వివృత ఇంద్రవృద్ధ గర్దభ జాలగర్దభచికిత్స ౭౧

వివృతాబుంద్రవృద్ధాం చ గర్దభం జాలగర్దభమ్,

వైత్తికస్య వినర్పస్య క్రియయా సాధయేద్భిషక్. 66

తా. వివృత, ఇంద్రవృద్ధ, గర్దభము, జాలగర్దభము యీరోగములయందు పిత్తవిసర్పమునకు జెప్పబడిన క్రియ నేజేయవలయును.

సాకే తు లేపయేదాజ్యైః పక్షైర్వర్కధురభేషజ్యైః,

నీలీపటోలమూలాభ్యాం సాజ్యాభ్యాం లేపనం హితమ్. 67

జాలగర్దభరోగం తుసన్యో హన్తి సవేదనమ్,

తా. వైజెప్పబడిన వివృతాదులు పండినయెడల వానియందు మధురౌషధము లతోజేయబడిన ఘృతము లేపనముజేయవలయును. మరియూ జాలగర్దభమానందు నీలి, చేదుపొట్లవేరు వీనిని నేతితోనూరి, లేపనముజేసిన పోట్లు తత్క్షణమునందే నివర్తించును.

కచ్చపి కాచికిత్స ౭౨

కచ్చపీం స్వేదయేత్పూర్వం తతవభిః ప్రలేపయేత్. 68

కల్మీకృతైర్ని శాకుపృశిలాతాశకదారుభిః,

తాం పక్వాం సాధయేచ్ఛీఘ్రిం భిషగ్ర్వణచికిత్సయా. 69

తా. కచ్చపికయందు తొలత చెమటదీసి, పిదప పసపు, చెంగల్వకోష్ఠ, మణిశిల, తాశకము, దేవదారు వీనికల్కమును లేపనముజేసి, అది పక్వమైనపిదప వ్రణచికిత్సను జేయవలయును.

— ౭౭ వల్లీక చికిత్స ౭౭ —

మనశ్శిలాసభల్లాతనూత్తైలాగరుచందనైః,
 జాతీపల్లవకల్కైశ్చనింబత్తైలం విపాచయేత్ . 70
 వల్లీకం నాశయేత్తద్ది బహుచ్ఛిద్రం బహువ్రణమ్,

తా. మణిశిల, జీడి, సన్నయేలకులు, ఆగరు, చందనము, జాజియాకులు వీనికల్కములో వేపనూనెకలిపి కాచి, లేపనముజేసిన అనేక ఛిద్రములతోగూడి బహువ్రణములుగల వల్లీకము నివర్తించును.

— ౭౮ పనసికా చికిత్స ౭౮ —

భిషక్పనసికాం పూర్వం స్వేదనై రపతర్షణైః.
 జయేద్విదారివల్లపైశ్చిగుదేవద్రుమోద్భవైః, 71

తా. పనసికయందు మొదట స్వేదకర్మను, ఆపతర్షణ క్రియనుచేసి పిదప విదారికయందు జెప్పబడు మునగ, దేవదారు వీనిపట్టల నుదకముతోనూరి లేపనము జేసిన పనసిక నివర్తించును.

— ౭౯ పాషాణగర్దభచికిత్స ౭౯ —

సురదారుశిలాకుష్ఠైస్సేవ్యదయిత్వా ప్ర లేపయేత్ . 72
 కఫమూరుతశోఫఘ్నీ లేపః పాషాణగర్దభే,

తా. మొదట స్వేదకర్మనుచేసినపిదప దేవదారు, మణిశిల, చెంగల్యకోఘ్న వీనినినూరి లేపనముచేసినను లేక కఫ, వాత, శోఫహారములగు లేపనముచేసినను పాషాణగర్దభము నివర్తించును.

— ౮౦ ఇరివేల్లికా చికిత్స ౮౦ —

పైత్తికస్య విసర్పస్య యా చికిత్సా ప్రకీర్తితా,
 తామేవ భిషగాదధ్యాచికిత్సామిరివేల్లికే, 73

తా. ఇరివేల్లికమునందు పూర్వోక్తపిత్తవిసర్పచికిత్సనే జేయవలయును.

— ౮౧ కక్షపిటికా గంధనామ్నీ చికిత్స ౮౧ —

కక్షం చ గంధనామ్నీం చ చికిత్సేచ్ఛ చికిత్సకః.
 పైత్తికస్య విసర్పస్య క్రియయా పూర్వము క్తయా, 74

తా. కక్షపిటికా, గంధనామ్నీ వీనియందు పూర్వోక్తపిత్తవిసర్పరోగచికిత్సనే జేయవలయును.

అగ్నిరోహిణీచికిత్స ౧౭

పిత్తవీసర్పవిధినా సాధయేదగ్నిరోహిణీమ్. 75

రోహిణ్యాం లంఘనం కుర్యాద్ రక్తమోక్షణరూక్షణే,
శరీరస్య చ సంశుద్ధిం తాం తు వృద్ధాం పరిత్యజేత్. 76

తా. అగ్నిరోహిణీయందు తొలుత పిత్తవీసర్ప చికిత్సనుజేసి, లంఘనము, రక్తమోక్షము, శూక్షకరవిధి వీనినిజేయుటచే అగ్నిరోహిణిని నివర్తింపజేయుటయే గాక విశేషకాదులకొసంగవలయును. అది వృద్ధి జెంచెనేని విడువవలయును.

చిప్య కునఖచికిత్స ౧౮

చిప్యం రుధిరమోక్షేణ శోధనేనాప్యూపాచరేత్,
గతోష్ఠాణమదైవం తు సేచయేదుష్టవారిణా. 77

శస్త్రీణాపి యథాయోగ్యముచ్చిద్య స్రావయే త్తతః,
వ్రణోక్తేన విధానేన రోపయేత్తు విచక్షణాః. 78

తా. చిప్యమునందు రక్తమునుదీసి శోధనమును జేయవలయును. రక్తమును దీసినవెనుక యుష్ణముతగ్గినపిదప ఉష్ణోదకముతో నేకముజేయవలయును. మరియు యథాయోగముగ దానిని శస్త్రముతోఛేదించి, రక్తమును స్రవించివ్రణ చికిత్సనుజేసి మాంసపూరితముగ జేయవలయును.

శ్లేష్మవిద్రధివచ్చైవ కునఖం సముపాచరేత్,
సఖికోటిప్రవిష్టేన టంకణేన చ శామ్యతి. 79

తా. కునఖమునందు శ్లేష్మవిద్రధి చికిత్సంజేయుటయేగాక గోశ్లసందులయందు వెలిగార చూర్ణమునునిచిన కునఖము నివర్తించును.

చిప్యమునకు హరిద్రాకల్మము ౧౯

స్వరసేన హరిద్రాయాః పాత్రే కృత్వా యసేభయామ్,
ఘృష్ట్యా తజ్జేన కల్మేన లింపేచ్ఛిప్యం పునఃపునః. 80

తా. పసుపురసములో కరకచూర్ణమునుగలిపి, ఇనపపాత్రలోనుంచి మర్దించి మాటిమాటికి లేపనముచేసిన చిప్యము నివర్తించును.

అనుశయీచికిత్స ౨౦

హారేదనుశయీం వైద్యః క్రియయా శ్లేష్మవిద్రధేః,

తా. అనుశయ అనురోగమునకు శ్లేష్మవిద్రధియందు జెప్పబడియుండు క్రియను చేయవలయును.

విదారికాచికిత్స ౭౯

విదారికాయాం ప్రథమం జలకాయోజనం హితమ్. 81

పాటనం చ విపక్వాయాం తతో వ్రణవిధిస్త్వత్కః,

తా. విదారికాయందు తొలుత జలగలనంటించి రక్తమును దీసివేయుట హితకరము. మరియు నది పక్వమైనపిదప ఛేదించి వ్రాచికిత్సను జేయవలయును.

శర్కరార్బుదచికిత్స ౮౦

మేదోర్బుదవిధానేన సాధయేచ్ఛర్కరార్బుదమ్. 82

తా. శర్కరార్బుదమును మేదోర్బుదచికిత్సలచే నివర్తింపజేయవలయును.

పాదదారికి మఘాచ్ఛిష్టాదిలేపము ౮౧

మఘాచ్ఛిష్టవసామజ్జాఘృతతౌరవిమిశ్రితైః, 83
సర్జాహ్వసింధూద్భవయోశ్శూర్ణం మాక్షీకసంయుతమ్.

నిర్మధ్య కటుతైలాక్తం హితం పాదప్రమార్జనే,

తా. మైనము, కొవ్వు, మజ్జ, నెయ్యి, యవతౌరము వీనితో గుగ్గిలము, సైంధవలవణము, తేనె, తెల్లఅవసూనెగలిపిమర్దించి, పాదములకు లేపనముచేసిన పాద దారిక నివర్తించును.

మదనాదిలేపము ౮౨

మదనసైంధవగుగ్గులుగై రికాజ్యమధువాలకపంకవిలేపనాత్. 84

ప్రపుటితం త్వఖిలం చరణద్వయం వికచతామరసప్రతిమం భవేత్,

తా. మంగకాయ, సైంధవలవణము, గుగ్గిలము, కావిరాయి, కురువేరు వీనిని చూర్ణించి, నెయ్యి, తేనెకలిపి లేపనముజేసిన కాలి పగుళ్లుమాని తామరపుష్పము వలె మృదువుగనుండును.

మధుసిక్థకసైంధవఘృతగుడ మహిషాక్షసాలనిర్యాసైః. 85

గైరికసహితైర్లేపః పాదస్ఫుటనాపహస్సిద్ధః,

తా. తేనె, మైనము, సైంధవలవణము, నెయ్యి, బెల్లము, మహిషాక్షి, గుగ్గిలము, తెల్లఘాపము (మఱ్ఱిబంక), కావిరాయి వీనిని నేకముగనూరి లేపనముజేసిన పాదదారి నివర్తించును.

మదనం చ తథా సిక్థం సాముద్రలవణం తథా. 86

మహిషీనవనీతేన సంతప్తం లేపనే హితమ్,

నస్తాహోత్స్ఫుటితో పాచా జాయేతే కమలోపమా. 87

తా. మంగకాయ, మైనము, సముద్రలవణము వీనిని బట్టెవన్నతో చేర్చి కాచి 2 దినములు లేపనముచేసిన కాళ్ల పగుళ్లు నివర్తించి కమలతుల్యముగ నుండును.

◀◀ కడరచికిత్స ◀◀

దహేత్కడరముద్ధృత్య తైలేన దహనేన వా,

తా. కడరమును ఛేదించి తీసి నూనెతోగాని, అగ్నితో గాని కాల్చిన నివర్తించును.

◀◀ అలసచికిత్స ◀◀

పాదా సిక్త్యారనాశ్నేన లేపనం త్వలసే హితమ్. 88

పటోలకునటీనింబ రోచనామరిచై స్తిలైః,

క్షుద్రాస్వరససిద్ధేన కటుతై లేన లేపయేత్. 89

తతః కాసీనకునటీతిలచూరైర్వచూర్ణయేత్,

తా. అలసరోగమునందు తోలుత కలిని పాదములయందుబోసి, పిదప చేదు పొట్ల, మణిశిల, కేప, గోరోజనము, మిరియాలు, నువ్వులు వీనిచూర్ణములో ములక పండ్లరసము, తెల్లవనూనెగలిపి తైలపక్వముగకాచి, పాదములకు లేపనముచేసి, అన్న భేది, మణిశిల, నువ్వులు వీనినిచూర్ణించి దానిపైనద్దిన అలసరోగము నివర్తించును.

కరంజబీజం రజనీకాసీనంపద్మకం మధు. 90

రోచనాహరితాశం చ లేపోయమలసే హితమ్,

తా. కానుగవిత్తులు, పసపు, అన్న భేది, తామరకాడలు, తేనె, గోరోజనము, హరితాశము వీనినినూరి లేపనముచేసిన అలసమునివర్తించును.

◀◀ దారుణచికిత్స ◀◀

దుగ్ధేన ఖాఖిసైర్బీజైః ప్రలేపాద్దారుణం హరేత్. 91

తా. పాలతో గసగసాలననూరి లేపనముచేసిన దారుణము నివర్తించును.

◀◀ కంటకార్యాదిలేపము ◀◀

కంటకారీఫలరసై స్తుల్యం తైలం విపాచయేత్,

జపాపుష్పద్్రవైర్వాధ తల్లేపో దారుణప్రణుత్. 92

తా. నేలములకపండ్లరసమునకు గాని, దావానిపువ్వులరసమునకు గాని సమముగ నూనెకలిపికాచి లేపనముచేసిన దారుణము నివర్తించును.

౧౭ భృంగరాజతైలము ౧౬

భృంగరాజరసేనైవ లోహకిట్టం ఫలత్రికమ్,
 శారిబాంచ పచేత్కల్కే తైలం దారుణనాశనమ్. 93
 అకాలపలితం కంఠూమింద్రలుప్తం చ నాశయేత్,

తా. గుంటగలగ రాకురసముతో లోహకిట్టము, త్రిఫలములు, సుగంధపాఠ
 వేళ్లు వీనికల్కమును, తైలమును గలిపికొని లేపనముచేసిన దారుణము, అకాలము
 నందు వెంట్రుకలునరయుట, దురద, ఇంద్రలుప్తము ఇవి నివర్తించును.

౧౮ ఇంద్రలుప్తచికిత్స ౧౭

ఇంద్రలుప్తాపహణో లేపో మధునా బృహతీరసః. 94
 గుంజామూలం ఫలం వాపి భల్లాతకరసం తథా,
 లేపయేన్నవనీతేన శ్వేతాశ్వఖురజాం మషీమ్. 95

తా. ములకపండ్లరసమునందు తేనెగాని లేక గురివిందవేరు లేక గింజలు రసము
 కాని జీడిగింజలరసము వీనియందు తెల్లగుఱ్ఱపు గిట్టను మశిజీని వెన్నతో కలిపికొని
 లేపనముచేసిన ఇంద్రలుప్తము నివర్తించును.

హస్తిదంతం మషీం కృత్వా ఛాగదుగ్ధం రసాంజనైః,
 రోమాణ్యే తేన జాయస్తే లేపాత్పాణితలేష్యపి. 96

తా. ఏనుగదంతమును మషిజీని, మేకపాలు, రసాంజనము వీనిని నేకముగ నూర
 లేపనముచేసిన శిరస్సుయందు వెంట్రుకలు మొలుచుటయేగాక అరచేతియందు సహా
 జనించును.

౧౯ జాత్యాదితైలము ౧౮

జాతీకరంజవరుణకరవీరాగ్నిపాచితమ్,
 తైలమభ్యంజనార్ధన్తి ఇంద్రలుప్తం న సంశయః. 97

తా. జాజిపూలు, కానుగ, వులిమిడి, కరవీరము, చిత్రమూలము వీని రసము
 నందు తైలముజేర్చికొని అభ్యంజనము చేసిన ఇంద్రలుప్తము నివర్తించును.

త్రిఫలాంచౌత్పలం కందం యష్టికాం భృంగజం రసమ్,
 రసార్ధం తిలతైలం స్యాత్ప్రకృత్వైలావశేషకమ్. 98

తల్లేపాత్కేశవృద్ధిస్యాత్సంచవారం విశేషతః,
 ఆమలక్యా మూలచూర్ణం పిష్ట్యా వటజటాం తు వా. 99
 మర్దయిత్వా రసైర్లేపస్తూర్ణం కేశవివర్ధనమ్,

తా. శ్రీ ఫలములు, నల్లకలువగడ్డలు, ఆతిమధురము వీనిని సమాంశములుగ చూర్ణించి గుంటగలగ రాతురసముతో నూరి కల్కముచేసి, అందు గుంటగలగ రాకు రసము, దానికర్థభాగము నువ్వులనూనెకలిపి చిక్కగకాచి గ్ర మార్లు తలయంటు కొనిన వెంట్రుకలు పెరుగును. మరియు ఉళిరికావేరు, ముట్టిపూడలు, జటామాంసి వీనిని నూరి రసముదీసి తలయంటుకొనిన కేశములు వృద్ధిచుగును.

హస్తీదంతిం ఫలం ధాత్ర్యా తిలతై లేన పాచయేత్. 100

లేన భృంగసమాః కేశాస్థిరాశ్చాపి భవంతిచ,

తా. నాగదంతివిత్తులు, ఉళిరికాపప్పు వీనినినూరి కల్కముచేసి అందు నూనె కలిపి కాచి తలయంటుకొనిన తుమ్మెదరక్కలతో సమమగు వెంట్రుకలుజనించి స్థిరములుగనుండును.

కృష్ణగోమూత్ర సంవిష్టజపావుష్పప్ర లేపనాత్. 101

బహుకేశాన్వితం శీర్ష మింద్రలుప్తే ప్రజాయతే,

తా. దాసానిపుష్పములు నల్లయావుమూత్రముతో నూరి ఇంద్రలుప్తముచే వెంట్రుకలుడిన ఫలమున దట్టముగలేపనముచేసిన మరల వెంట్రుకలు జనించును.

ఇంద్రలుప్తచేంద్రయవై శ్శీరసస్తువిలేపనమ్. 102

ఘృత్వేంద్రయవకాసీసమనోహ్యతుత్థకోషణైః

హన్యాద్దారురసైర్వాపి గుంజామూలఫలైస్తథా. 103

తథా లాంగలికామూలైః కరవీరరసేన వా,

సక్షోద్రక్షుద్రవారాకస్వరసేన వినశ్యతి. 104

ధుత్తూరకస్య పత్రాక్షభల్లాతకరసేనవా,

అథవా మాషీకం హన్తి తిలపుష్పాదికర్ణికైః. 105

తైలతోహస్తీదంతస్య మషికాచౌషధం పరమ్,

తా. కొడిశపాలనష్టాదకముతో నూరి శిరస్సునలేపనముచేసినను లేక కొడిశ పాల, అన్నభేది, మణిశిల, మైలతుత్తము, పిప్పలి వీనిని దేవదారురసముతో నూరి గాని లేక పెద్దగురిగింజవేరు, దానివిత్తులుమూరిగాని, చున్నచర్లగడ్డ, గన్నేరువేరు రసముతో నూరిగాని లేక నేలములకరసములో తేనెకలిపిగాని లేక ఉమ్మెత్తాకును జీడిగింజల రసముతో నూరిగాని లేక నువ్వులపువ్వు, తెల్లగంటెన వీనిని తేనెతో నూరిగాని, ఏనుగుదంతపుసుని నూనెలో కలిపిగాని ఇంద్రలుప్తమునందు మిక్కిట ముగ వెంట్రుకలు జనించును.

శ్రీ భృంగరాజతైలము ౧౭

నీలీమూలకమాయే తు బీజం ఖదిరసారజమ్. 106

నీలీం నీలాంజనం చై వయష్టిమధుకమేవచ,
మూర్కవస్వరసప్రస్థం జైలప్రస్థం విపాచయేత్. 107

అనేన లిప్తాః కేశాస్య్యుః మృదవః షట్పదై స్సమాః,
ఇంద్రలుప్తహరం చైవ పాలిత్యం చైవ నాశయేత్. 108

తైలం రహస్యం పరమం వలీపలితనాశనమ్,

తా. నీలివేళ్లను నలియగొట్టి కషాయముకొచి, అందు చంద్రవిత్తులచూర్ణము, నీలివేరు, నీలాంజనము, యష్టిచుడుకము వీనికల్కమువైచి, ౧ ప్రస్థము గుంటగల గరాకురసము ౧ ప్రస్థము నూనెకలిపి తైలముకొచి వెంట్రుకలకు లేపనముచేసిన ఇంద్రలుప్తము, వలీపలితము ఇవి నివర్తించి వెంట్రుకలు తుమ్మెదలవలె నల్లనై యుండును.

బృహతీఫలసంయుక్త గుంజామూలం ఫలైస్తథా. 109

లేపేన నశ్యతి క్షీప్రమింద్రలుప్తమనేకథా,

తా. ములకపండ్లు గురిగింజవేరు గురిగింజలు వీనినినూరి లేపనముచేసిన అనేక విధములగు ఇంద్రలుప్తము నివర్తించును.

శ్రీ ఆరూంషికాచిత్నము ౧౮

నీలోత్పలస్య కింజల్కా ధాత్రీఫలనమన్వితః. 110

యష్టిమధుకయుక్తశ్చ లేపాద్ధన్యాదరూంషికామ్,

తా. నల్లకలువ కింజల్కములు ఊశిరికెకాయ అతిమధురము వీనినినూరి లేపనముచేసిన ఆరూంషికాచిత్నము నివర్తించును.

శ్రీ త్రిఫలాలి తైలము ౧౯

త్రిఫలాయా రజోయష్టిమూర్కవోత్పలశారిబాః. 111

సైంధవంతైలమేతైస్తు లేపాద్ధన్యాదరూంషికామ్,

తా. త్రిఫలములు, అతిమధురము, గుంటగలగర, నల్లకలువ, సుగంధపాల, సైంధవంతైలము వీనికల్కములో నూనెకలిపి కొచి లేపనముచేసిన ఆరూంషిక నివర్తించునని తెలియవలయును.

శ్రీ పిణ్యాకాదిలేపము ౨౦

పురాణమపి పిణ్యాకం పురీషం కుక్కుటస్య చ. 112

మూత్రపిష్టం ప్రలిమ్పేత్తచ్చీఘ్రిం హన్యాదరూంషికామ్,

తా. పాతగానుగపిండి, కోడిమలము పీనినిగోమాత్రముతోనూరి లేపనము చేసిన ఆరూంపిక నివర్తించును.

◀ తాద్యుపిటికాచికిత్స లఱ ▶

జాతీఫలం చందనం చ మరిచం సహపేషితమ్. 113

ముఖేలేపేన హస్త్యాశు పిటికాం యావనోద్భవామ్,

తా. జాజికాయ, చందనము, మిరియాలు పీనినినూరి ముఖమునందు లేపనము చేసిన యావనమువలన జనించిన పిటికలు నివర్తించును.

◀ సిద్ధార్థాదిలేపము లఱ ▶

సిద్ధార్థకవచాలోధ్రసైంధవైశ్చ ప్ర లేపనమ్. 114

గవ్యేన చార్జునత్వగ్వామంజిష్ఠావాసమాక్షికా,

కంటకైశ్చాల్లలైర్యచ్చ క్షీరపిష్టైః ప్ర లేపనమ్. 115

ముఖాయువాసపిటికా సంక్షయం యాత్యసంశయమ్,

తా. తెల్లఆవాలు, ఎస, లాద్దుగ, సైంధవలవణము పీనిని (ఆవుపాలతో) నూరి లేపనముచేసినను లేక మద్దిపట్టను ఆవుపాలతోనూరి లేపనముచేసినను లేక మంజిష్ఠ తేనెలోలిపి లేపనముచేసినను లేక బూరగముళ్లను పాలతోనూరి ముఖమునందు లేపనముచేసినను యావన పిటికలు నివర్తించును.

◀ మంజిషాదితైలము లఱ ▶

న్యగోధోదుంబరాశ్వుత్త ప్లక్షోణాంపీతనస్యచ. 116

త్వచాంవై షోడశపలంక్వాథచూర్ణం ప్రకల్పయేత్,

ద్విరప్టగుణితైస్తయైః పాచయేత్పాద శేషకమ్. 117

కషాయాంశం గవాం క్షీరం క్షీరార్ధం తీలతైలకమ్,

మంజిషాంద్వేనిశేలోద్ధ్రంతువరీంతాశకం శిలామ్. 118

లాక్షాం గోవోచనాం కుషం కుంకుమంచందనద్వయమ్,

గైరికం సికకం తుత్తం వటమరునవల్కలమ్. 119

నాగకేసరకాలీయపద్మ బీజాబ్జకేసరాన్,

పారదం గంధకం పత్రం త్వచం చ ప్రతికారికమ్. 120

సర్వం పాచ్యం తైలశేషం సుక్షణాద్వ్యంగనాశనమ్,

వదనం చంద్రతుల్యం న్యాత్సప్తరాత్రాన్న సంశయః. 121

తా. మఱ్ఱి, మేడి, రావి, జావ్వి, అంబాళము వీనిగట్టలను దినుసుకు ౧౭ పలములచొప్పునదంచి ౧౨౦౦ పలముల నీళ్లుబోసి, నాలవపాలు మిగులునటుల కషాయముకాచి, దానికి సమము ఆవుపాలు, ఆవుపాలకుసమము నూనెగలిపి, అందు మంజిష్ఠ, పసుపు, మానిపసుపు, లాద్దుగచెక్క, తువరిమన్ను, హరిదళము, మణిశిల, లక్క, గోరోజనము, చెంగల్యకోష్ఠ, కుంకుమపువ్వు, చందనము, రక్తచందనము, కావీరాయి, మైనము, మైలుతుత్తము, మఱ్ఱిచిగుళ్లు, ఏరుమద్దిచెక్క, నాగకేసరములు, కృష్ణచందనము, తామరవిత్తులు, తామరకింజల్కములు, పాదరసము, గంధకము, ఆకుపత్రి, లవంగపుచెక్క వీనినిచూర్చించి ప్రత్యేకము కర్షప్రమాణము చొప్పున చేర్చి తైలకేషముకాచి వడియగట్టి ముఖమునందు లేపనముచేసిన ౭ దినములలో వ్యంగనము నివర్తించి ముఖము చంద్రతుల్యముగ నుండును.

— ముఖమంగుతుచికిత్స ౧౬ —

ముఖచ్ఛాయాకరం వంగభస్మస్యాన్తాహిషం పయః,
మాక్షికం తాళకం తుత్థం రాజావర్తం శిలాజితం, 122

మహిషాక్షం శిలాసూతం తుల్యం క్షీరైస్తు మాహిషైః,
సప్తాహం మర్దయేద్దాఢం వ్యంగఘ్నం కానివర్ధనమ్, 123

మహిషీక్షీరమధితమేతద్వర్తనంహితమ్,
ముఖవర్ణకరం స్త్రీణాం తిలకాలం చ నాశయేత్. 124

తా. వంగభస్మమును బఠైపాలతో నూరిగాని, స్వర్ణమాక్షికము, తాళకము, మైలుతుత్తము, రాజావర్తము, శిలాజితము, మహిషాక్షి, గుగ్గిలము, మణిశిల, పాదరసము వీనిని సమభాగములుగ బఠైపాలతో ౭ దినములు దృఢముగ నూరిగాని లేపనము చేసిన ముఖమందలిమంగు (అనగా ముఖముయొక్క నలుపు) మాని ముఖమునకు కొంతి గలుగును. మరియు బఠైపాలనుచిలికి వెన్నదీసి ముఖమునందు మర్దనచేసిన స్త్రీలకు ముఖమంగు నివర్తించును. మరియు తిలకాలముగూడ నశించును.

— వటపత్రాదిలేపములు ౧౭ —

వటస్య పాండువత్రాణి మాలతీరక్తచందనమ్,
కుష్ఠం కాలీయకం లోధ్రమేభిల్లేపం ప్రయోజయేత్. 125

యువానపిటికానాం తు వ్యంగానాం చ వినాశకమ్,

తా. పండుమర్రియాకులు, జాజియాకులు, రక్తచందనము, చెంగల్యకోష్ఠ, మానిపసుపు, లాద్దుగపట్ట వీనినినూరి లేపనముచేసిన యౌవనపిటికలు, మంగు ఇవి నివర్తించును.

గౌరీహరిద్రామంజిష్ఠాఘృతం గౌరాశ్చ సర్వ పాః. 126

వేద్యం గై రికమేభిశ్చాప్యజాక్షీ ర్ణ సంయుతమ్,
ఏతేనై వ భ వేద్వక్త్రముదయాదిత్యసన్నిభమ్. 127

తా. గోరోచనము, పసపు, మంజిష్ఠ, నెయ్యి, తెల్లవాలు, కావీరాయి వీనిని మేకపాలతో నూరి ముఖమునకు లేపనము చేసిన మంగు నివర్తించి ముఖము బాల నూర్యసదృశముగ నుండును.

మహిషీక్షీరసంఘృష్టై రజనీర క్తచందనైః,

కృతో లేపో నిహంత్యాశు శ్యామికాం గండయోః స్థితామ్. 128

తా. పచ్చిపసపు, రక్తచందనము వీనిని బఱ్ఱెపాలతో నూరి లేపనము చేసిన ముఖమంగు నివర్తించుటయేగాక చెంపలయందుండు నల్లనిమచ్చలు సహా నివర్తించును.

సోమరాజ్యారజన్యాచవ్యాశ్వక్షీరస్య లేపనమ్,
మనశ్చిలాశ్వేతలోధ్రద్వినిశాన్వై సృమమ్. 129

వారిషిష్టాహితో లేపో వదనే శ్యామికాం హరేత్,

తా. బావంచివిత్తులు, పచ్చిపసపు వీనిని గుఱ్ఱపుపాలతో నూరి లేపనము చేసినను, మణిశిల, తెల్ల లాద్దుగ చెక్క, పసపు, మానిపసపు, తెల్లవాలు వీనిని సమాంశములుగ నీళ్లతో నూరి లేపనము చేసినను ముఖమునందలి నల్లనిమచ్చలు, మొటిమలు నివర్తించును.

❀ జాతిఫలాలిలేపము ❀

జాతిఫలస్య లేపస్తు హరేద్వ్యంగం చ నీలికామ్. 130

అర్కక్షీరహరిద్రాభ్యాం మద్దయిత్వా ప్ర లేపనాత్,
ముఖకార్య్యం శమం యాతి చిరకాలోద్భవంఘవమ్. 131

తా. జాజికాయనునూరి లేపనము చేసిన వ్యంగము, నీలిక నివర్తించును, మరియు పసపును జిల్లేడుపాలతో నూరి లేపనము చేసిన ముఖమునందలి నలుపు నివర్తించును.

❀ మనూరాలిలేపము ❀

మనూరైః క్షీరసంపిష్టైర్లిప్తమాస్యం ఘృతాన్వితైః,

నప్తరాత్రాద్భవేత్సత్యం ఘండరీకదళోపమమ్. 132

తా. చిరుశనగలను పాలతో నూరి, నేతితో కలిపి 2 రోజులు ముఖమునందు ముద్దించిన కమలతుల్యముగ నుండును.

ॐ కుంకుమాదితైలము ॐ

కుంకుమం చందనం లోధ్రం పతంగం రక్తచందనమ్,
కాలేయకముశీరం చ మంజిష్ఠామధుయష్టికా. 133

పత్రకం పద్మకం పద్మం కుషం గోరోచనం నిశా,
లాటూ దారుహారిద్రా చ శైరికం నాగకేసరమ్. 134

పలాశకుసుమం చాపి ప్రియంగుశ్చ వటాంకురాః.
మాలతీ చ మధూచ్ఛిష్టం సర్వ పాస్సురభిర్వచా. 135

చతుర్గుణపయఃసిష్టై రైతై రక్షుమితైః పృథక్,
పచేన్దందాగ్నినా వైద్యస్థైలం ప్రసద్వయోన్తి తమ్. 136

వదనాభ్యంజనా దేతద్వ్యంగం నీలకయా సహ,
తిలకం మాషకం న్యచ్ఛం నాశయేన్దుఖదూషికామ్. 137

పద్మి నీకంటకం వాపి హరేజ్జతుమణిం తథా,
విదధ్యాద్వదనం పూర్ణచంద్రమండల సుందరమ్. 138

తా. కుంకుమపువ్వు, చందనము, లాద్దుగ, రసకర్పూరము, రక్తచందనము, కృష్ణాచందనము, పట్టివేరు, మంజిష్ఠ, అతిమధురము, తమాలపత్రి, తామరకాడలు, కమలములు, చెంగల్యకోష్ఠ, గోరోచనము, పసపు, లక్క, మానిపసపు, కాచి రాయి, నాగకేసరములు, మోదుగపువ్వు, ప్రేంకణము, మజ్జిపూడలు, జాజి, మైనము, తెల్లవాలు, తులసి, వస వీనిని ప్రత్యేకము గ కర్షముపంతునచేర్చి, నాలుగింతల నీళ్ల యందువైచి కషాయముకొచి విడియగట్టి ఆందు ౨ ప్రస్థముల నూనెవైచి, మందా గ్నిచే కొచి ముఖమునందు లేపనముజేసికొనిన వ్యంగము, నీలక, తిలకము, మాష కము, న్యచ్ఛము, ముఖదూషిక, పద్మి నీకంటకము, జకుమణి ఇవి నివర్తించి ముఖము పూర్ణ చంద్రమండలతుల్యముగ నుండును.

ॐ పలిత చికిత్స ॐ

కంటకారీఫలరసై స్తుల్భం తైలం విపాచయేత్,
జపాపుష్పద్రవై ర్వాపి తల్లేపక పలితం హరేత్. 139

తా. నెలములకపండ్లరసమునకు సమముగ నూనెకలిపి కొచి లేపనముచేసినను ఈక దాసానిపువ్వులరసముతో నూనెనుకొచి లేపనముచేసినను పలితము నివర్తించును, ద్వినిశానవనీతేన లేపాత్పలితకండునుత్, నీలోత్పలం తిలాకాయష్టిం సర్వ పాస్నాగకేసరమ్. 140

టిని శేకముగ చేర్చి మందాగ్నిచే పక్వముగకొంచి 2 దినములు ఆభ్యంజనముచేసికొనిన నీలిక, వ్యంగము, మొటిమలు; నలీపలితము ఇవి నివర్తించుటయే గాక ముఖము నిర్మలముగను వెంట్రుకలు నల్లగను ముఖము బంగారువంటి కొంతిగలదిగనునందును,

— పాపర్తికాచికిత్స —

పరివర్తేఘృతాభ్యక్తం సుస్విన్నముపనాహయేత్,
త్రిరాత్రం పంచరాత్రం వా వాతస్నేహశ్శాల్యణాదిభిః. 148

తతోభ్యజ్య శనై శ్చర్మ వేశయేత్ప్రీడయేన్నణిమ్,
ప్రవిష్టే చర్మణి మణౌ క్షేదయేదుపనాహయేత్. 149

తా. పరివర్తకమునందు శిశ్నమునకు నెయ్యిబూసి చెవటుందిసి వాతహారమైన * శాల్యణాదులచే 3 దినములుగాని లేక ౫ దినములుగాని కట్టుకట్టి, పిదప ఘృతమునుబూసి శిశ్నముణిని చర్మముతో మెల్ల మెల్లగ సంధింపఁజేయవలెను. అట్లు ఘృతము సరిగా సంధింపబడినతరువాత వాతహారములగు పదార్థములచే సిద్ధముజేయఁబడిన ఘృతాదులచేదీప్తి, కట్టుకట్టవలెను.

— ఆవహాటికాచికిత్స —

స్నేహస్వేదై రిమాం ఖైద్యశ్చికిత్సేదవహాటికామ్,
తా. ఆవహాటికయందు స్నేహస్వేదోపచారములం జేయవలయును.

— నిరర్థప్రకళచికిత్స —

నిరర్థప్రకళేనాడిం లాహీముభయతోముఖిమ్,
దార్ద్రీం చ వా జతుకృతాం ఘృతాక్తాం సంప్రవేశయేత్,
పరిషించేద్ద్రసాం మజ్జాం శింశుమారవరాహాయోః. 151

చుక్రైలం తథా యోజ్యం వాతఘ్నద్రవ్యసంయుతమ్,
అహ్మఃస్థూలతరాం సమ్యక్నాడిం గచ్ఛే ప్రవేశయేత్. 152

భీత్వా వా సేవనీం ముక్త్యా సద్యః క్షతవహాటికాత్,
తా. నిరర్థప్రకళమునందు ఇనుము, వెదురు, లక్ష్మ, పీచిలో దేనిచేసిన నొక గొట్టమును ౨ ముఖములుగలదిగ చేయించి నెయ్యిబూసి ఘృతములతోపల ప్రవేశింపఁ జేయుటచే దానినోరునుడరచి † మొసలి, పంది వీనియొక్క క్రాంత్యుక్తులు, మజ్జను వాత హారద్రవ్యములతో సిద్ధముచేసుబడిన చుక్రతామునుబోసి నిరర్థప్రకళతోబాహోబాహు వల

* శాల్యణమనగా చాంసాదులతో జేయబడు ద్రవ్యముతో సిద్ధపరచును.
† శింశుమారమనగా మొసలికాదు; కొని సముక్రమమునందందు మొసలి వంటి జంతువు.

మగు గొట్టమును బెట్టి రంధ్రమును పెంచవలెను లేక సేవనీయను నాడినివదలి ఛేదించి సద్యఃక్షతో పచారముల జేయవలయును.

● సన్నిరుద్ధగుదచికిత్స ౧౯ ●

సన్నిరుద్ధగుదేతైలై స్నేకో వాతహారై ర్రి తః. 153

తథానిరుద్ధ ప్రకశే క్రియాపి కథితా హితా,

తా. సన్నిరుద్ధగుదమునందు వాతహారములగు తైలముల సేవనముచేయవలయును. మరియు నిరుద్ధ ప్రకశమునందు జెప్పబడిన క్రియనుచేసిన హితముగ నుండును.

● ఆహిపూతనచికిత్స ౨౦ ●

శంఖసావీరయష్ట్యామై ర్లైః కార్యో హి పూతనే. 154

తా. శంఖము, తెల్లసురమారాయి, అతిమధురము వీనిని నూరి లేపనము జేసిన ఆహిపూతన నివర్తించును.

● పటోలాదిఘృతము ౨౧ ●

పటోలపత్ర త్రిఫలారసాంజనవిపాచితమ్,
పీతం ఘృతం నాశయతి కృచ్ఛ్రమప్యహిపూతనమ్. 155

తా. చేదుపొట్లకు, కరక, తాడి, ఉశిరి కెల, రసాంజనము వీనికల్కములలో సిద్ధముచేయబడు ఘృతమును పానముచేసిన కష్టసాధ్యముగు ఆహిపూతన నివర్తించును.

● వృషణకమ్పాచికిత్స ౨౨ ●

సర్జాంబుకుష్మ సైంధవసితసిద్ధారైః ప్రకల్పితో యోగః,
ఉద్వర్తనేన నియతం శమయతి వృషణస్య కంఠూతిమ్. 156

తా. సర్జరసము, కుగువేరు, చెంగల్యకోష్ఠు, సైంధలవణము, తెల్లవాలు వీనిని నూరి లేపనము జేసిన వృషణములయందలి దురదమానును.

● కాసీసాదిలేపము ౨౩ ●

కాసీసరోచనాతుతహారితాశరసాంజనైః,
అన్నపిష్ఠైర్ నిలేపోముక్కుకంఠ్వహిపూతనే. 157

తా. అన్న భేది, గోరోచనము, మైలుతుత్తము, హరితాశకము, రసాంజనము వీనిని నిమ్మపండ్లపులుసుతో నూరి లేపనము జేసిన వృషణములయందలి దురద, ఆహిపూతన నివర్తించును.

● నూకరదంష్ట్రచికిత్స ౨౪ ●

రాజీవమూలకల్కః వీతో గవ్యేన సర్పిసా ప్రాతః,

కైద్యచింతామణి II—60

శమయతి నూకరదంష్ట్రోద్భూతం జ్వరం ఘోరమ్. 158

తా. ఎఱ్ఱతామరగడ్డల కల్కములో అవునెయ్యికలిపి ప్రాతఃకాలమున నీవింపుచుండిన నూకరదంష్ట్రమువలన గలిగిన భయంకరమగు జ్వరము నివర్తించును.

— వదనదుర్గంధచికిత్స ౧ —

స్వరసో మాతులుంగస్య సంయుతో మధుసర్పిషా,
తాలుదేశే ప్రదేయశ్చ చూర్ణితం సైంధవం తథా. 159

గోజలైః క్వథితం పథ్యామిసికువక్తాన్విటమ్,
వదనస్య దురామోదం నిహంతి పరిశీలితమ్. 160

ధృతం చ కాంజికం దోషే పరితో భక్షయేత్సితామ్,
తథా కృతే భవేదాస్యే దురామోదానుమర్దనమ్. 161

తా. మాదీఫలరసములో తేనె లేక నెయ్యి వీనినికలిపి తాలువులలోరాని నను, సైంధవలవణచూర్ణమును తాలు ప్రదేశమునందునిచినను కరక్కాయలు, సదాప, చెంగల్వకోష్ఠ, పిప్పలి వీనిని చూర్ణముజేసి, గోమూత్రములో కషాయముకొచ్చి త్రాగినను నోటిదుర్గంధముమానును. లేక కలిలో పంచదారకలిపి గంఢూషముజేసిన నోటిదుర్గంధము మానును.

— కుష్ఠాదిగుటికలు ౧ —

గోమూత్రే క్ష్యాధయేత్కుష్ఠం వాలుకం సహారీతకీ,
పిష్ట్యా ధార్యావటీర్వక్త్రే ముఖదుర్గంధనాశనీః. 162

తా. చెంగల్వకోష్ఠ, కూతురుబుడమ, కరక్కాయలు వీనినిచూర్ణముజేసి, గోమూత్రములోకలిపివండినూరి మాత్రలుజేసి పుక్కిటియందుంచుకొనిన ముఖదుర్గంధము నివర్తించును.

— లాజాదివటుకములు ౧ —

లాజాన్ జాతీఫలం వూగం మధునాద్యాత్ పిబేదను,
శీతతోయం పలార్థం చాప్యాయదుర్గంధశాంతయే. 163

తా. పేలాలు, జాజికాయ, పోకవక్కలు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వము నందునిచి తేనెజేర్చిముర్చించి, మాత్రలుజేసి నీవించి, తోడనే ౪ పలము శీతోదకమును పుచ్చుకొనిన ముఖదుర్గంధము నివర్తించును.

— పులిప్పిగ్గచికిత్స ౧ —

అశ్మత్తస్య త్వచో భస్మచూర్ణేన సమమిశ్రితమ్,

నవనీతం ద్వయోస్తుల్యం మర్ద్యం తేన విలేపయేత్. 164
 ఆననే గుడపార్శ్వే చ కట్యాయం వా పిటకా జయేత్,

తా. రావిచెక్క బూడిద, కొత్తకున్నము వీనిని గమభాగములంగ గ్రహించి వానికిగమము వెన్న గలిపి లేపనముజేసిన ముఖము, గుడపార్శ్వము, నడుము వీనియందుండు పులిపిర్లునశించు. (మరియు నక్కపిట్టాకురసము బూసిన పులిపిర్లు నివర్తించును.)

☞ ఛాయారోగచికిత్స ☞

జపాపుష్పశతం హంతి కృష్ణగోమూత్రలేపనాత్. 165

గుంజామూలఫలం చూర్ణం కంటకారీఫలద్రవైః,
 తేన లేపో నిహంత్యాశు చ్ఛాయారోగం సుదుస్సహమ్. 166

తా. నూరుదాసానిపువ్వులను, నల్లాపుపంచితముతోనూరి లేపనముజేసిన ఛాయారోగము నివర్తించును. మరియు గురిగింజపేరు, విత్తులు, కున్నము వీనిని చూర్ణించి, నేలములకపండ్లరసముతోనూరి లేపనముజేసిన ఆసాధ్యమగు ఛాయారోగము నివర్తించును.

☞ పథ్యాపథ్యములు ☞

క్షుద్రరోగేషు సర్వేషు నానారోగాసుకారిషు,
 దోషాన్దూష్యానవస్థాం చ నిరీక్ష్య మతిమాన్భిషక్. 167

తస్య తస్య చ రోగస్య పథ్యాపథ్యాని సర్వశః,
 యథాదోషం యథాదూష్యం యథావస్థం చ కల్పయేత్. 168

తా. వానారోగములననుసరించియుండు సకల క్షుద్ర రోగములయుండును దోషము, దూష్యము ఆవస్థ, వీనిని వైద్యుడు చక్కగ పరీక్షించి ఆయారోగమునకు తగిన పథ్యాపథ్యముల వచింపవలయును.

క్షుద్ర రోగము సమాప్తము.

స్నాయురోగ ప్రకరణమ్.

☞ నారికురుపుస్వయాపము ☞

శ్శాఖాసు కుపితో దోషశ్శోథం కృత్వా విసర్పవత్,
 భిన్నత్తి తత్క్షణంతత్రస్థాష్టామాంసం విశ్శోష్య చ.

- కుర్యాత్తంతునిభం జీవం వృత్తంశుక్లద్యుతిం బహిః,
శనై శ్శనైః క్షతాద్యాతిచ్ఛేదాత్కౌపముపైతి సః. 2
- తత్ప్రాతాచ్ఛోషశాస్త్రస్యాత్పునఃస్థానాస్తరే భవేత్,
సన్నాయుకఙ్గతిఖ్యాతః క్రియోక్తాతు విసర్వవత్. 3
- బౌహోర్వోర్యదిప్రమాదేనజంఘయోస్తృప్యతేక్వచిత్,
సంకోచంఖంజతాంచైవఛిన్నతంతుః కరోత్యసా. 4

తా. హస్తపాదాదులయంగుండు వాతాదిదోషముప్రకోపించి, విసర్వము వలె వాపుగలుగజేసి, దానిని వెంటనే పగులునటులజేసి, ఆకురువునందలి యూష్ణముతోచేరి మాంసమునుకోపింపజేసి, దారముతోతుల్యముగను, తెల్లగను, చుట్టుకొనియుండు * నొకజీవమును గలుగజేయును. అది ఆకురువునుంచిబయటకు మెల్ల మెల్లగవచ్చుచుండి నడుమతెగిన మిక్కిలి ప్రకోపించినదై, పిదప ఆవాపుశాంతిని జెంది మరల మరియొక ప్రదేశమునజనించు, అద్దానిని స్నాయుకమని తెలియవలయును. దీనికి విసర్వమువలె చికిత్సచేయవలయును. మరియు నిదిప్రమాదముచే బాహువులు, పిక్కలు వీటయందుజనించిన మిక్కిలివేదనను గలుగజేయుచు బయలువెడలునపుడు నడుమదగిన సంకోచమును గాని, కుబ్జోష్ణమునుగాని గలుగజేయును. (స్నాయుకమన నారికురువు.)

—అస్నాయుక భేదములు - లక్షణములు —

- వాతేన శ్యావరూక్షస్పరుగఢ దహనాన్నీలవీతస్సదాసఠో,
యశ్శ్వేత్వత్లక్షణాస్యాత్ప్రథుగరిమయుతో దోషయుగ్తాద్ద్విలింగః.
రక్తాచ్చారక్తకాన్తిస్సమధికదహనః సర్వజస్పర్శలింగో,
రోగోసావప్యధేత్థం మునిభిరభిహితఃస్నాయుకస్తంతుకీటః. 6

తా. స్నాయురోగము వాతాధిక్యముచే శ్యామముగను, రూక్షముగను, నొప్పి గలదిగనుండును. పిత్తాధిక్యముచే నీలవర్ణము లేక పసుపువర్ణము ఇవిగలదిగనుండి దాహముతోగూడినదిగనుండును. శ్లేష్మాధిక్యముచే తెల్లగను, గొప్పదిగను, బరువుగను, నుండును. మరియుద్వంద్వలక్షణములచే జనించినది ద్వంద్వజమని యెరుగవలెను. రక్తాధిక్యముచే జనించినది మిక్కిలి రక్తకౌంతినిగలదిగను, మిక్కిలి తాపముగలదిగనుండును. మరియు, వాతపిత్తకఘములుమూడును, ప్రకోపముగనుండునది, సన్నిపాతజమనియును ఇటులస్నాయుకరోగము యెనిమిదివిధములుగనుండును. మరియుస్నానయోగమన తంతురూపముగనుండుకీటకమని మునుఁజవచించిరి.

* జీవమున గా సామానంటిదియు పురువునంటిదియునగు పదార్థము.

— చికిత్సా క్రమము —

అహింసామూలగోమూత్రకల్మాషేపస్తు వాతజే,
పంచవల్కలకల్కేన హితోలేపోత్ర పిష్టిజే. 7

శ్లేష్మజే స్నాయుకే లేపః ప్రశస్తః కాంచనారజైః,
ద్వంద్వభ్యాం ద్వంద్వజే లేపస్వల్పైస్సైస్సర్వజేహితః. 8

రక్తజే స్నాయుకే లేపో వట్టప్లక్ష్యత్వో హితః,
వినరోక్తాః క్రియాస్సర్వాస్నాయుకే తు హితా మతాః. 9

తా. ఆరదొండకేరసు గోమూత్రముతో నూరి లేపనము చేసిన వాతజస్నాయు
రోగము, పంచవల్కలకల్కమును లేపనము చేసిన పిత్తజస్నాయురోగము, దేవ
కాంచనపువట్టనూరి లేపనము చేసిన శ్లేష్మజస్నాయురోగము, ద్వంద్వ చికిత్సలచే
ద్వంద్వజస్నాయురోగము, వాతపిత్తశ్లేష్మములకు జెప్పిన సర్వచికిత్సలచే సన్ని
పాతజ స్నాయురోగము, వట్టి జువ్వి వీనిపట్టలనునూరి లేపనము చేసిన రక్తజస్నా
యురోగము, నివర్తించును. మరియు నీస్నాయురోగములయందు వినర్పరోగ చికిత్సలం
జేసిన హితముగ నుండును.

కుప్తరామతశుంఠీభిః కల్కశ్శిగ్రుసమన్వితః,
పానలేపనయోగేన జస్తుపీడావినాశనః. 10

శిగ్రుమూలఫలైః పిష్టైః కాంజికేన సస్సింధవైః,
లేపనం చాగ్నిలగునరాజికాపిష్టకేనవా. 11

బబ్బూలబీజం గోమూత్రపిష్టం హన్తి ప్రలేపనాత్,
స్నాయుకాని సమప్తాని సశోధాని సరుంజి చ. 12

తా. చెంగల్వకొమ్మ, ఇంగువ, శొంఠి, మునగకేర వీనిని కల్కముచేసి
పుచ్చుకొనినను లేక లేపనము చేసినను జంతుపీడ నివర్తించును. మరియు మునగ
కేర మునగవిత్తులు, సైంధవలవణము వీనిని కాంజికముతో నూరిలేపనము చేసినను లేక
బెల్లల్లి, చిత్రమూలము, ఆవాలు వీనినినూరిలేపనము చేసినను స్నాయురోగము
నివర్తించును. మరియు నల్లతుమ్మ విత్తులను గోమూత్రముతో నూరి లేపనము చేసిన
బాపు, నొప్పి వీనితో గూడియుండు సకలస్నాయురోగములు నివర్తించును.

సుధయాఖండలవణం జలేనాలోడ్య లేపయేత్,
అనేన తు ప్రయోగేణ త్రిదినాదేవ సశ్యతి. 13
పాతాళగరుడిమూలం పిబేత్సాయుకనాశనమ్,

తిలపిణ్యాకలేహో వా హ్యోరనాళేన వేషితః. 14

తక్రేణ వాథ త్రైలేన హ్యశ్వగంధాం ప్రలేపయేత్ ,

శ్వేతవిష్ణుక్రాస్తయా వా శిగుమూలేన వా పునః. 15

పుంమూత్రైః కాంచనీం పిష్ట్యా లేపస్నాయుకజిద్భవేత్ ,

తా. నున్నము, బిడాలవణము వీనిని నీళ్లలోకలిపి, 3 దినములు లేపనము జేసినను లేక పాతాళగరుడివేరును నీళ్లలోనూరి పుచ్చుకొనినను లేకనువ్వుల(గానుగ) పిండిని కాంజికముతోకలిపి లేపనముజేసినను లేక పెన్నేరుగడ్డనుగాని లేక లెల్ల విష్ణుక్రాంతనుగాని లేక మునగ వేరునుగాని మజ్జిగతో గాని లేక నూనెతో గానినూరి లేపనముచేసినను లేక పసపును మనుజమూత్రముతోనూరి లేపనముజేసినను స్నాయుక రోగము నివర్తించును.

వార్తాకమూలం పుంమూత్రైః పత్రంవాశ్వత్థజం తథా. 16

సుతస్తం బంధయేచ్ఛాపి నిహన్యాత్సాయుకం గదమ్,

వాగుడూచీరసేన టంకణాయోరః పేయః. 17

అథవా శణబీజభాగమేకం గోధూమపిష్టభాగమేకం,

ద్వయమేకీకృత్య ఘృతేన పక్తవ్యం గుడేన త్రిదినం తత్ . 18

భక్షయిత్వా స్నాయుకాద్విముచ్యతే,

తా. వంగవేరునుగాని లేక రావిఆకులనుగాని మనుజమూత్రముతోనూరి వ్రుడికించితట్టగట్టిన స్నాయురోగమునివర్తించును. మరియు తిప్పతిగరసముతో వెలిగారము కలిపిపుచ్చుకొనినను లేక జనపవిత్తులు ౧ భాగము, గోధూమపిండి ౧ భాగము వీనిని నేకముగచేసి, నేతితోనుడికించి, బెల్లముగలిపి మూడుదినములు భక్షించినను స్నాయురోగము నివర్తించును.

గవ్యం సర్పిస్త్ర్యహం పీత్వా నిర్గుండీస్వరసం త్ర్యహమ్. 19

పీత్వా స్నాయుకమత్యుగ్రం జయత్యేవ న సంశయః,

రామతం టంకణాయోరం ప్రత్యేకం శణసమ్మితమ్. 20

చూర్ణయిత్వా సప్తదినం ఖాజేత్సంధ్యాద్వయే నరకః,

అనేగి యోగరాజేన స్నాయుకో నశ్యతి ధ్రువమ్. 21

తా. ఆవునెయ్యిని మూడుదినములుపుచ్చుకొని పిదపవావిలి ఆకురసమును మూడుదినములు పుచ్చుకొనిన ఉగ్రమగుస్నాయుకరోగము నివర్తించును. లేక

ఇంగవ, వెలిగారము వీనిని ప్రత్యేకము శణమాత్రముచేర్చి యేడుదినములు ప్రాత
స్నానముకొలములయందు పుచ్చుకొనినను స్నాయుకము నివర్తించును.

మూలం నుషవ్యా హిమవారిపిష్టం పానాదినాతంతుగదం ప్రచండమ్,
శాన్తిం నయేత్సప్రణమాశు పుంసాంమృగీమదశ్చాపిఘృతేన పీతః,
అతివిషముస్తకభార్జీవిశ్వాషధవిప్పలీవిభీతక్యః,

చూరి తపీతాఃకృమిహఃఃపుంసాముష్ణేన వారిణాక్షీత్యమ్. 23

పారావతపురీషస్య మధునా కల్మీతస్య చ,

గలితా గుటికా హన్తి స్నాయుకామయమద్భుతమ్. 24

తా. పిప్పలిమూలమును చల్లకీళ్లతోనూరి పుచ్చుకొనినను లేక కస్తూరిని
నెయ్యితో చేర్చి పుచ్చుకొనినను లేక అతివస, తుంగముస్తలు, భారంగి, కొంఠి పిప్పలి,
తాడికాయ వీనినిచూర్ణించి వేడినీళ్లలోకలిపి పుచ్చుకొనినను లేక పావురపిట్టముల
మును తేనెతోకలిపి గుటికలుచేసి, మ్రింగినను స్నాయురోగము నివర్తించును.

నింబశమ్యాకజాత్యర్కసప్తపర్ణాశ్వామారకాః,

కృమిఘ్నా మూత్ర సంయుక్తాస్నేక లేపనధావనైః. 25

వృంతాకం భర్జితం భాండే కృత్వా దధ్నా సహోపరి,

బంధయేత్స్నాయుకో యాతి బహీన్నప్తదినాభ్యు. 26

గోధూమశణబీజస్య చూర్ణం గ్రాహ్యం సమాంశకమ్,

ఘృతపక్వం గుడేనాత్తం త్రిదినాత్స్నాయుకాపహమ్. 27

తా. వేప, కల, జాజి, జిల్లేడు, సప్తపర్ణి, గన్నేరు వీనినిమూత్రముతో
నూరి నేకము, లేపనము, ధావనము వీనినిజేసినను లేక వంకాయను భాండమునం
దునిచి వేయించి, పెరుగుతోకలిపి కట్టుకట్టుచుండినను నారియేడుదినములకు బయ
లువెడలును లేక గోధూమలు, జనపవిత్తులు వీనినిసమముగచూర్ణించి, నేతితో వండి
బెల్లముచేర్చి పుచ్చుకొనిన మూడుదినములకు స్నాయురోగము (ఆనగానారికురుపు)
నివర్తించును.

ముఖరోగప్రకరణమ్.

ముఖరోగకర్తవినాశము ౧౭

కూటసాక్షీ భవేద్వక్త్రోరోగీ శోణితపిత్తవాణ్,

కృచ్ఛాఘ్నికృచ్ఛాఘ్ని కుర్వీత చాంద్రాయణమథాపరమ్.

కుర్యాత్కూష్మాండసహోమం చ గాయత్రీమయుతం జపేత్,
 దద్యాద్ధిరణ్యం వ్రీహీంశ్చ ముఖరోగస్య శాస్తయే. 2

తా. తప్తనాత్మ్యము చెప్పెడివానికి నుఖరోగము, రక్తపిత్తరోగము ఇవి జనించును. తన్నివారణకై కృష్ణి, అతికృష్ణ, చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తములం జేసికొని కుశ్మాండసహోమమును ౧౦౦౦౦ మార్లు గాయత్రీజపమును జేసి సువర్ణము, ధాన్యము వీనిని దానముజేయవలయును.

— ౨ ముఖరోగనిదానిము ౨ —

అనూపవిశితక్షీర దధిమామాదిసేవనాత్,
 ముఖమధ్యే గదాన్కుర్యః క్రుద్ధా దోషాః కఘోత్తరాః. 3

తా. జలచరజంతుచూంసము, పాలు, పెరుగు, మినుములు మొదలగువానిని మిక్కిలిగ నేవించుటవలన కఘప్రధానమగు వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి నోటి యందు రోగముల గలంగజేయును.

— ౩ ముఖరోగసంఖ్య ౩ —

దంతేష్వప్టవోష్టయోశ్చనూలేషుదశేపంచచ,
 నవతాలునిజహ్వాయాం పంచస్తదశామయాః. 4
 కంఠేత్రయస్పర్వసరావకషష్టిశ్చతుఃపరాః,

తా. దంతరోగములు ౪, ఓష్ఠరోగములు ౨, దంతమాలరోగములు 15, తాలు(లోదవడ) రోగములు ౯, జిహ్వారోగములు ౫, కంఠరోగములు ౧, సర్వ సరశోగములు 3 ఇటుల ముఖరోగములు ౩౫ విధంబులని తెలియవలయును.

— ౪ ఓష్ఠరోగసంఖ్య ౪ —

వృశగ్ధోషైస్సమస్తైశ్చ రక్తజోమాంసజస్తథా.
 మేదోజశ్చాభిఘాతోత్థవమఘోష్టజా గదాః, 5

తా. కఘజము, వాతజము, పిత్తజము, సన్నిపాతజము, రక్తజము, మాంస జము, మేదోజము, అభిఘాతజములని ఓష్ఠరోగములు ౮ విధములగుండును.

— ౫ వాతజోష్ఠరోగలక్షణము ౫ —

కర్కశౌ పరుషోస్తజ్ఞా కృష్ణో తీవ్రరుజాన్వితా.
 దాల్యేతే పరిపాత్యేతే ఓష్ఠౌ మారుతకోపతః, 6

తా. పెదవికరకరలాడిట, కఠినముగను, జడముగను, నల్లగుండుట, తీవ్ర మగుపీడతో గూడియుండుట, పగులుట, చర్మమువీడుట ఇట్టి లక్షణములుగలది వాత జోష్ఠరోగమని యెఱుంగవలయును.

—ॐ వైత్తికోష్ఠరోగలక్షణము ॐ—

చీయేతే పిటికాభిస్తు సరుజాభిన్నమంతతః. 7

సదాహపాకపిటికౌ పీతాభాసా చ పిత్తతః,

తా. పెదవులయందంతట పిటికలులేచి నొచ్చుట, పెదవులుమండుట, పాకమునుబొందుట, కురువులు పసపు వర్ణముగనుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలది వైత్తికోష్ఠరోగమని యెరుంగవలయును.

—ॐ శ్లేష్మికాష్ఠరోగలక్షణము ॐ—

సవర్ణాభిస్తు చీయేతే పిటికాభిరవేదనా. 8

భవతీస్తు కఫాదోష్ఠా పిచ్ఛిలా శీతలా గురూ,

తా. పెదవి చర్మముతో సమానవర్ణముగలకురువులతో వ్యాప్తమైయుండుట, కొంచెము నొచ్చుట, జిగురుగనై చల్లగ బరువుగనుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది శ్లేష్మికాష్ఠరోగమని యెరుంగవలయును.

—ॐ సాన్నిపాతికాష్ఠరోగలక్షణము ॐ—

సకృత్కృష్టా సకృత్ప్లితౌ సకృచ్ఛ్వేతౌ తప్తైవ చ. 9

సన్నిపాతేన విజ్ఞేయావనేకపిటికాన్వితౌ,

తా. పెదవు లాకానాకప్పుడు నల్లగను, మరియొక సమయమున పచ్చగను, వేరొకప్పుడు తెల్లగనుండుట, అనేకవ్రణము (కురువు)లతో వ్యాప్తమైయుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలది సన్నిపాతికాష్ఠరోగమని యెరుంగవలయును.

—ॐ రక్తజ్ఞాష్ఠరోగలక్షణము ॐ—

ఖర్జూరీఫలవర్ణాభిః పిటికాభిర్నిపీడితౌ. 10

రక్తోపస్పృష్టౌ రుధిరం సవతశ్శోణితప్రభౌ,

తా. పెదవిపై ఖర్జూరపుకాయతో సమానముగు వర్ణముగల కురువులు జనించి రక్తముగారుట, పెదవిరక్తమువలె యొత్తగనుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది రక్తజ్ఞాష్ఠరోగమని యెరుంగవలయును.

—ॐ మాంసజ్ఞాష్ఠరోగలక్షణము ॐ—

మాంసదుష్టౌ గురూ స్థూలా మాంసపిండవదుర్దతౌ. 11

జస్తవశ్చాత్త మూర్ఛంతి నరస్యోభయతో ముఖాత్,

తా. పెదవులు బరువుగను, స్థూలముగను, మాంస పిండమువలె నుబ్బుగనుండుట, రెండు దవడలపుక్కిటను పెదవులయందు పురుగులు జనించుట ఇట్టిలక్షణములుగలది మాంసజ్ఞాష్ఠమని యెరుంగవలయును.

— ౧౮ మేదజ్ఞాన్మరోగక్షణము ౧౮ —

సన్నిర్మండ్లీప్రతీకాశౌ మేదసా కండురౌ గురూ. 12
 స్వచ్ఛం స్ఫటికసంకాశమాస్రావం స్రవతో భృశమ్,
 తయోర్వ్రణో న సంరోహేన్స్తృదుత్వం చ న గచ్ఛతి. 13

తా. పెదవి పేరిన నేతివలె తెల్లగను, దురదతో గూడినదిగను, బరువుగను, పెదవియందు స్ఫటికమువలె స్వచ్ఛముగనుండు స్రావ మధికముగ గలుగుట, పెదవిపైగలిగిన వ్రణము మానకుండుట, కఠినముగనుండుట ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండిన మేదోజ్ఞాన్మరోగమని యెరుంగవలయును.

— ౧౯ అభిఘాతజ్ఞాన్మరోగక్షణము ౧౯ —

ఓష్ఠా పర్యవదీర్యేతే వీడ్వ్యేతే చాభిఘాతతః,
 గ్రధితౌ చ తదా స్యాతాం కంఢూక్షేదనమన్విశౌ. 14

తా. పెదవిచుట్టు చీలుట, పోట్లు, గంటుగలుగుట, దురదగలిగి బంకగనుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది అభిఘాతజ్ఞాన్మరోగమని తేలియవలయును.

— ౨౦ దంతమూలరోగసంఖ్య ౨౦ —

శీతాదో గదితః పూర్వం దస్తపుష్పటకస్తథా,
 దస్తవేష్టసౌషిరశ్చ మహాసౌషిరవవ చ. 15
 తతః పరిదరః ప్రోక్తః తతస్తూపకుశస్త్యుతః,
 వైదర్భశ్చ తతః ప్రోక్తో ఖల్లివర్ధనవవచ. 16
 అధిమాంసకనామా చ దస్తనాడ్యశ్చ పంచ చ,
 దస్తవిద్రధిరప్యత్ర దస్తవేష్టేషు షోడశ. 17

తా. శీతాదము, దంతపుష్పటకము, దంతవేష్టము, సౌషిరము, మహాసౌషిరము, పరిదరము, ఉపకుశము, వైదర్భము, ఖల్లివర్ధనము, అధిమాంసకము, దంతనాడులు అయిదు, దంతవిద్రధి ఇటుల దంతమూల రోగములు ౧౬ విధములుగలవిగనుండును.

— ౨౧ శీతాదలక్షణము ౨౧ —

శోణితం దస్తవేష్టేభ్యో యన్యాకస్తాత్ప్రవృత్తే,
 దుర్గంధీని సకృష్ణాని ప్రక్షేదీని మృదూని చ. 18
 దస్తమాంసాని శీర్షస్తే పచంతి చ పరస్పరమ్,
 శీతాదో నామ స వ్యాధిః కఫశోణితసంభవః. 19

తా. దంతములనుండి అకస్మాత్తుగ రక్తము వెడలుట, దంతములయొక్క మాంసము దుర్గంధమై, నల్లనై తడిసి మృదువై పీడ.ట, ఒకదంతముయొక్క మైమాంసము పండి మరియొకదాని మాంసమును పండించుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన శీతాదమని యెరుంగవలయును. ఇది కఫరక్తములవలన జనించును.

❧ దంతపుష్పటలక్షణము ❧

దస్తయోస్త్రిషు వా యస్య శ్వయంభుర్జాయతే మహాఙ్,
దస్తపుష్పటకో నామ నవ్యాధిః కఫరక్తజః. 20

తా. దంతమాలమునందు ౨, 3 దంతములనుమాదను వాపులుజనించిన దానిని దంతపుష్పటమని తెలియవలయును. ఇది కఫరక్తమువలన జనించును.

❧ దంతవేష్టలక్షణము ❧

స్రవంతి పూయం రుధిరం చలా దంతా భవంతి చ,
దస్తవేష్టస్య విజ్ఞేయో దుష్టశోణితసంభవః. 21

తా. రక్తము దుష్టమగుటవలన దంతములవలన రక్తము, చీముకొరుచు కదలుచుండిన దంతవేష్టమని తెలియవలయును.

❧ సౌషీరలక్షణము ❧

శ్వయంభుర్దంతమూలేషు రుజావాఙ్ కఫరక్తజః,
లాలాస్రావీ సవిజ్ఞేయస్సౌషీరోమ నామనామతః. 22

తా. కఫరక్తములవలన దంతమాలములయందు వాపు, నొప్పిగలిగి జొల్లు గారుచుండిన సౌషీరమని యెరుంగవలయును.

❧ మహాసౌషీరలక్షణము ❧

దంతాశ్చలంతి వేష్టేభ్యస్తాలుచాప్యవదీర్యతే,
యస్మిన్న సర్వతోవ్యాధిర్మహాసౌషీరసంజ్ఞకః. 23

తా. త్రిదోషమువలన, చిగుళ్లుగదలుట, లోదవడపగులుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన మహాసౌషీరమని యెరుంగవలయును.

❧ పరిదరలక్షణము ❧

దస్తమాంసాని శీర్షస్తే యస్మిన్ స్థీవతి చాప్యస్పృక్,
పిత్తాస్పృక్కఫజో వ్యాధిర్జ్ఞేయః పరిదరో హి నః. 24

తా. దంతమాంసముపిడి, యమిసిన రక్తముపడుచుండిన పరిదరమని తెలియవలయును. ఇది పిత్తరక్తకఫములవలన జనించును.

— ౧౭ ఉపకృతలక్షణము ౧౭ —

వేష్టేషు దాహాః పాకశ్చ తాభ్యాం దస్తాశ్చలంతిచ,
అవాకృతాః ప్రసవంతి శోణితం మందవేదనాః. 25

ఆధ్దాయంతే సుతే రక్తే ఋభే పూతిశ్చ జాయతే,
యస్మిన్నుపకుశో నామ పిత్తరక్తకృత్ గదః. 26

తా. చిగుళ్లనాశ్రయించియుండు మాంసమునందు శాపముగలిగి పండుట వలన దంతములు కదలుట, ముఖమునువంచిన కొంచెము నొప్పిగలిగి రక్తము స్త్రవించుట, రక్తము స్త్రవించినపిదప మాంసముపండి మరల పొక్కుట, నోటియందు దుర్గంధము వెడలుట, పిత్తరక్తకృత వికారములతో గూడియుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన ఉపకృతయని తెలియవలయును.

— ౧౮ వైదర్భలక్షణము ౧౮ —

ఘృష్టేషు దస్తమూలేషు సంరంభో జాయతే మహాకా,
భవంతి చపలా దంతాస్సవై దర్భోభిఘాతజః. 27

తా. చిగుళ్ల నాశ్రయించియుండు మాంసమును దృఢముగ తోచుటచే నధికమగు వాపుగలిగి దంతములు గదలుచుండిన వైదర్భమని యెదరు. ఇది యభిఘాతము వలన జనించును.

— ౧౯ * ఖల్లివర్ధనలక్షణము ౧౯ —

మారుతేనాధికో దంతో జాయతే త్రివ్రవేదనః,
ఖల్లివర్ధనసంజ్ఞో వై జాతే రుక్చ ప్రశామ్యతి. 28

తా. వాతసంబంధమువలన పంటిపై మరియొక పల్లజనించుచు అది జనించు నపుడు మిక్కిలి పోట్లుగలుగుట, పెరిగిన వేదన శమించుట ఇట్టి లక్షణములుగలిగి ఖల్లివర్ధనమని యెరుంగవలయును.

— ౨౦ కరాళలక్షణము ౨౦ —

శనై శ్శనైః ప్రకురుతే వాయుద్దంతసమృత్తిః,
కరాళాన్వికటాన్దంతాకా కరాళో న చ సిద్ధ్యతి. 29

తా. వాతము చిగుళ్లనాశ్రయించి మెల్ల మెల్లగ దంతముల సంకరణముచుండిన కరాళమని యెరుంగవలయును. ఇది యసాధ్యము.

— ౩౦ ఆధిమాంసక లక్షణము ౩౦ —

హానవ్యే పశ్చిమే దస్తే మహాకా శోధో మహారుజః,

* వర్ధనమని సుశ్రుతమున గలదు.

లాలాస్రావీ కఫకృతో విజ్ఞేయో హ్యధిమాంసకః. 30

తా. దవడకొనలలో దంతమూలమునందు లావుగ వాపుగలిగి, మిక్కిలి పోటును గలుగజేయుచు, మిక్కిలిగ జొల్లుకొరుచుండిన దానిని అధిమాంసకమనియెదరు. ఇది కఫమువలన జనించినదని తెలియవలయును.

◀ దంతవిద్రధిలక్షణము ౧౯ ▶

దస్తమాంసం మలైస్సా వై ర్బాహ్యతః శ్వయంభుర్తహాకా,
సదాహరుక్సీవేద్భిన్నః పూయసుద్దస్తవిద్రధిః. 31

తా. దంతమాంసము, మలము, రక్తము వీనిని స్రవించుచు వెలపల గొప్ప వాపుగలిగి మంట పోటుగలిగి పగిలి చీమును స్రవించుచుండిన దంతవిద్రధియని తెలియవలయును.

◀ నాడీప్రణలక్షణము ౨౦ ▶

దస్తమూలగతా నాడ్యః పంచ జ్ఞేయా యఛేరితాః,

తా. నాడీప్రణము, వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, ఆగంతుక శ్లేదములన నైరువిధంబులని జెప్పబడియెను. అదిదంతమూలములయందు జనించును. (మరియు నిది వరకు జెప్పబడిన ౧౧ విధములగు దంతమూలరోగలక్షణములను, ౫ విధంబులగు నాడీదంత లక్షణములును జేరి ౧౬ విధంబులగు, ఐనను కరాళమనునది సుశ్రుతాచార్యునిమతమునందధికంబగుటచే దానిలక్షణము నిచట నుదహరింపబడినను దంతవిద్రధితోచేరి ౧౬ విధములని తెలియవలయును. అనగా కరాళమనునది సుశ్రుతమతము గలదు. దంతవిద్రధియని స్వమతమున జెప్పబడినని భావము.*

◀ దంతరోగములు దాళనలక్షణము ౨౧ ▶

దీర్యమాణేష్వివ రుజా యస్య దస్తేషు జాయతే.
దాలనో నామ సవ్యాధిస్సదాగతినిమిత్తజః, 32

తా. దంతములు పగులగొట్టబడినటుల నొప్పిగలిగియుండిన దానిని దాళన మనియెదరు. ఇది వాతమువలనగలుగును.

◀ క్రిమిదంతరోగలక్షణము ౨౨ ▶

కృష్ణచ్ఛ్చిద శ్చలస్రావీ ససంరంభో మహారుజః.
అనిమిత్తరుజో వాతాత్సజ్ఞేయః క్రిమిదస్తకః, 33

* ఈనియాపణము సరిపడలేదు. దంతవిద్రధి, కరాళము అను రెండును కథికముగా నీగ్రంథకర్తవర్ణించినదే. సుశ్రుతమున నీరెండునులేవు. దంతమూలరోగములు ౧౫ అనిగూడ మొదట జెప్పబడినదా!

తా. వాతసంబంధమువలన దంతములయందు నల్లనిరంధ్రములుగలిగి, కదలుచు, స్రవించుచు, వాపు, మిక్కిలిపోట్లు, నిష్కారణముగ నొప్పి ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండిన క్రిమిదంతమనియెదరు. (దీనియందు నల్లనిభిద్రములు, క్రిములు ఇవి దుష్టరక్తమువలన జనించును.)

అ భంజనకలక్షణము ౧౯

వక్త్రం వక్త్రం భవేద్యస్య దస్తభంగశ్చ జాయతే. 34
 కఫవాతకృతో వ్యాధిస్సచ భంజనసంజ్ఞకః,

తా. నోరువంకరగనైదంతములూడిన భంజనకమనియెదరు. ఇది కఫవాత ప్రకోపమువలన జనించును.

ఆ దంతహర్షలక్షణము ౨౦

శీతరూక్షప్రవాతాల్లుస్పర్శానామనహః ద్విజాః. 35
 పిత్తమారుతకోపేన దస్తహర్షస్సనామతః,

తా. శీతలము, రూక్షము, పులుసుగలపదార్థములు, గాలి వీనిని సహించ కుండిన దానిని దంతహర్షమని తెలియవలయును. ఇది పిత్తవాత ప్రకోపమువలన జనించును. (మరియు నిది వాతజన్యమైయుండినను వ్యాధిస్వభావమువలన నుష్ణము సహాసహించుట కశక్యమైయుండును.)

ఇ దంతశర్కరాలక్షణము ౨౧

మూలో దస్తగతో యస్తు పిత్తమారుతశోషితః. 36
 శర్కరేవ ఖరస్పర్శా సా జ్ఞేయా దస్తశర్కరా,

తా. దంతగతములము పిత్తవాతములవలన శోషించుటచేత నిసుకవలె గరగరలాడుచుండిన దానిని దంతశర్కరయనియెదరు.

క పాలికాలక్షణము ౨౨

కపాలేష్వివదీర్ణేషు దంతానాం సైవ శర్కరా. 37
 కపాలీకేతీ సా జ్ఞేయా సదా దస్తవినాశినీ,

తా. పైనుదహరింపబడిన దంతశర్కర (దంతములము) చిల్లపెంకులవలెపగిలిన దంతశర్కరయనంబడును. ఇది యొల్లపుడు దంతముల నశింపజేయును.

ఇ శ్యావదంతలక్షణము ౨౩

యోస్పృశ్చిశ్చేణ పిత్తేన దగ్ధో దస్తస్త్వశేషతః. 38
 శ్యావతాం నీలతాం వాపి గతస్స శ్యావదస్తకః,

తా. రక్తయుక్తపిత్తమువలన దంతములయందంతట కాలినట్టునల్లగాని లేక నీలవర్ణముగ గానియుండిన శ్యావదంతమని యెరుంగవలయును.

— ౩౯ హనుమోక్షలక్షణము ౩౯ —

వాతేనత్రైస్సైర్భావైస్తుమానుసంధిర్నిసంహతః. 39
హనుమోక్షఙ్గితిజ్జేయోవ్యాధిర్దితలక్షణః,

తా. వాతసంబంధమువలనను, అభిఘాతాదులవలనను, చెంపసంధులుపీడిన నది హనుమోక్షమనబడును. ఇది అద్వికవాతలక్షణము క్రమైయుండును.

— ౪౦ జిహ్వోగతరోగలక్షణము ౪౦ —

వాతజఃపిత్తజశ్చాపి కఫజోఽలాససంజ్ఞకః. 40
ఉపజిహ్వోచహిగదా జిహ్వాయాం పంచ కీర్తితాః,

తా. జిహ్వోగములు వాతజ, పిత్తజ, కఫజ, ఉల్లాసక, ఉపజిహ్వోకలన గ్ర విధములుగనుండును.

— ౪౧ వాతజిహ్వోగలక్షణము ౪౧ —

జిహ్వనిలేనస్ఫుటీతా ప్రసుప్తా భవేచ్ఛ శాకశ్శదనప్రకాశా. 41
తా. నాలుకపగిలి మొద్దుబారి (అనగా రసజ్ఞానహీనంబై) పేకువృక్షముల

యాకులవలె కరకరలాచుండిన వాతజిహ్వోగమని తెలియవలయును.

— ౪౨ పిత్తజిహ్వోగలక్షణము ౪౨ —

పిత్తేనవీతా పరిదహ్యతేచ ద్విస్సరకైరపి కంటకైశ్చ,
తా. నాలుకపసపువర్ణముగలదై, దాహము (మంట) తోగూడిపాడవై యొట్టగ నుండు ముండ్లతోగూడియుండిన దానిని పిత్తజ జిహ్వోగమనియెదరు.

— ౪౩ కఫజిహ్వోగలక్షణము ౪౩ —

కఫేన గుర్వీ బహుళాచితాచమాంసోచ్ఛ్చయైశ్చాల్పలికంటకాభైః.
తా. నాలుకబరువుగనుండి బూరుగముండ్లవంటి మాంసపు మొలకలచే మిక్కిలి

వ్యాపింపబడియుండిన దానిని కఫజిహ్వోగమనియెదరు.

— ౪౪ అలాసజిహ్వోగలక్షణము ౪౪ —

జిహ్వోతలే యశ్వయధుః ప్రగాఢసోస్థిలాససంజ్ఞః కఫరక్తజాతః,
జిహ్వో నతు స్తంభయతిప్రవృద్ధో మూలేచజిహ్వోభృశమేతిపాకమ్.

తా. కఫరక్తమువలన నాలుకయందు భయంకరమగు వాపుగలిగిన దానిని అలాసమనియెదరు. అదివృద్ధిపొంది నాలుకను స్తంభింపజేసి నాలుకయొక్క మూలము నందు మిక్కిటముగ పాకమును జనింపజేయును. (ఇది యసాధ్యము.)

— ౧౭ ఉపజిహ్వకాలక్షణము ౧౭ —

జిహ్వోగ్రరూపశ్చైవ్యయథుస్సజిహ్వోమున్నమ్య జాతః కఫరక్తజాతః,
లాలాకరః కండుయుతస్సచోషస్సాతూపజిహ్వో కథితా భిషగ్భిః. 44

తా. కఫరక్తములవలన నాలుక కొనవలె వాపుజనించి పొడవై మిక్కిలి జొల్లుకొచ్చుచు దురద, మంట వీనితోగూడియుండిన యుపజిహ్వకా రోగమని తెలియవలయును.

— ౧౮ తాలుగతరోగములలో కంఠశుండిలక్షణము ౧౮ —

శ్లేష్మాస్పృగ్భ్యంతాలుమూలాత్ప్రవృద్ధోద్దిర్ఘశ్శోథోద్ధాతవస్తిప్రకాశః,
తృష్ణాకాసశ్వాసకృత్తంవదన్తివ్యాధింవై ద్యాఃకంఠశుండితినామ్నా.

తా. కఫరక్తములవలన లోదవడ మూలముననుబ్బి, గాలితోనింపబడిన వస్తి వలె దీర్ఘమగు వాపుగలిగి, దస్పి, దగ్గు, ఉబ్బసము గలిగియుండిన కంఠశుండి యనబడును.

— ౧౯ తుండికేరీలక్షణము ౧౯ —

శోథాచ్ఛాలాత్తోదదాహస్రపాకైఃప్రాగుక్తాభ్యాంతుండికేరీమతా తు,

తా. కఫరక్తమువలన వాపు, శూల, పోట్లు, తాపము, పాకము మొదలగు వానితోగూడి (యడవిప్రత్తికాయ యాకారము గలదిగ) నుండిన తుండికేరీయని తెలియవలయును.

— ౨౦ అధ్రువలక్షణము ౨౦ —

శోథస్తస్థో లోహితస్తాలుదేశే రక్తాజ్ఞేయసోస్థుఃప్రోరుగ్జ్వరశ్చ. 46

తా. లోదవడయందు రక్తవికారముచే జడముగను, యెఱ్ఱగనుండు వాపు గలిగి పోట్లతోగూడి జ్వరముగలిగియుండిన అధ్రువమని తెలియవలయును.

— ౨౧ కచ్చపలక్షణము ౨౧ —

కూర్తోత్సన్నో వేదనోఽశీఘ్రజన్తా రోగోజ్ఞేయఃకచ్చపశ్చేష్ట్యణాతు,

తా. కఫదోషమువలన తాబేటివీపువలె నుబ్బుగ వేదనతో గూడిన వాపు సావకాశముగ జనించిన కచ్చపమని యెరుంగవలయును.

— ౨౨ అర్బుదలక్షణము ౨౨ —

పద్మాకారంతాలుమధ్యేతుశోథవిద్యాద్రక్తాదర్బుదంప్రోక్తలింగమ్.

తా. లోదవడ మధ్యమున రక్తదోషమువలన తామరమిదైవలె వాపుగలిగి అర్బుదనిదానమందు కెప్పబడిన రక్తార్బుదలక్షణములతో గూడియుండిన అర్బుద మనంబడును.

— ౧౭ మాంససంఘాతలక్షణము ౧౭ —

దుష్టం మాంసం నీరుజం క్లేష్ణణాతు

తాలున్యచైచ్చిర్వాసంఘాతమావళుః,

తా. కఫదోషమువలన లోదవడ మధ్యమున, మాంసము దుష్టమై ఉబ్బి వేదనారహితమై యుండిన మాంససంఘాతమని యెరుంగవలయును.

— ౧౮ తాలుపుష్ఫటలక్షణము ౧౮ —

నీరుక్ స్థాయీ కోలమా త్రి కఫాత్స్వా

న్దేనోయుక్తాత్పుష్ఫటస్తాలుదేశే.

48

తా. మేదోయుక్తకఫముచే లోదవడయందు వేదనారహితమై, స్థిరమై, రేగు పండు ప్రమాణముగల బయ్యందువా పుజనించిన తాలుపుష్ఫటమని యెరుంగవలయును.

— ౧౯ తాలుశోషలక్షణము ౧౯ —

శోషోత్పర్థం దీర్ఘతే చాపితాలుశ్వాస్వసశోచ్చిగ్రస్తాలుశోషోనిలాచ్చు,

తా. వాతమువలన లోదవడ మిక్కిలి యుండి, పగిలి, భయంకరమగు శ్వాస వేడలుచుండిన దానిని తాలుశోష మనియెదరు.

— ౨౦ తాలుపాకలక్షణము ౨౦ —

పిత్తయర్యాత్పాకమత్పర్థఘోరం తాలున్యేవం తాలుపాకంపదన్తి. 49

తా. పిత్తప్రకోపముచే లోదవడ కడుభయంకరముగ పండిన తాలుపాక మనంబడును.

— ౨౧ కంఠరోగములలో రోహిణీలక్షణము ౨౧ —

గళేనిలః పిత్తకఫౌ చ మూర్ఛితౌ

ప్రదూష్య మాంసం చ తక్షైవ శోణితమ్,

గళోపసంరోధకరై స్తథాయురై

ర్షిహస్త్యసూన్యాన్వ్యాధిరయం హిరోహిణీ.

50

తా. కంఠమధ్యమునందు వాతపిత్తకఫములు ప్రకోపించి, మాంసరక్తములను జెరచి, కంఠమునడ్డగించెడియంతురముల గలుగంజేసిన దానిని రోహిణీయనియెదరు, అది స్థాణముల హరించునదిగ నుండును.

— ౨౨ వాతజరోహిణీలక్షణము ౨౨ —

జిహ్వంసమస్తాద్భృశ వేదనాస్తుమాంసాంకురాఃకంఠనిరోధనాయే,

సా రోహిణీ వాతకృతా ప్రదిష్టా వాతాత్తకోపద్రవగాఢయుక్తా.

వైద్యచింతామణి II—62

తా. నాలుకయందంతట కడువేదనాయు క్తమైన చూంసపు మొలకలు జనించి కంఠమునడ్డగించుటవలన కంఠ స్తంభాది నానోస్పద్రునుబులతో గూడియుండిన నాత రోహిణీయని యెరుంగవలయును.

—౧౭ పిత్తజరోహిణీలక్షణము ౧౬—

శీతోద్గమా శీప్రవిదాహపాకా తీవ్రజ్వరా పిత్తనిమిత్తజాతా,

తా. శీఘ్రముగజనించి, దాహయుక్తమై శీఘ్రముగపండుటవలన తీవ్ర నగుజ్వరముతో గూడియుండిన పిత్తజరోహిణీయని తెలియవలయును.

—౧౮ కఫరోహిణీలక్షణము ౧౬—

స్త్రోత్రోనిరోధిన్యపి మందపాకా స్థిరాంకురా యా కఫసంభవా సా. 52

తా. కంఠమార్గమునడ్డగించి చిరకాలమువీడవండునదియై, కఠినమైన మొలకలుకలవై యుండిన కఫజరోహిణీయని తెలియవలయును.

—౧౯ సన్నిపాతజరోహిణీలక్షణము ౧౬—

గంభీరపాకిన్యనివార్యవీర్యా త్రిదోషలింగా త్రితయోత్థితా సా,

తా. గంభీరపాకము (అనగా లోనచీము) గలవై, బోషణోపచారముల కసాధ్యమై, పూర్వోక్తత్రిదోషలక్షణములతో గూడియుండునది సన్నిపాతజ రోహిణీయని తెలియవలయును. ఇది తత్క్షణమునకే స్త్రాణముల హరించును.

—౨౦ రక్తజరోహిణీలక్షణము ౧౬—

స్ఫోటైశ్చితా పిత్తసమానలింగా సాధ్యా ప్రదిష్టా రుధిరాత్తకాతు,

తా. బొబ్బలచే వ్యాసింపబడి, పిత్తరోహిణీ లక్షణములతో గూడియుండిన, రక్తజరోహిణీయని తెలియవలయును. ఇది యసాధ్యము.

—౨౧ కంఠశాలాకలక్షణము ౧౬—

కోలాస్థిమాత్రః కఫసంభవో యో గ్రంధిర్గభే కంటకశూకభూతః, ఖరస్థిరశ్శస్త్రనిపాతసాధ్యస్తం కంఠశాలాకమితి బ్రువంతి. 54

తా. కంఠమున కఫమువలన రేగునిత్తు ప్రమాణముగల గ్రంధికలిగి ముండ్లు, జలకూకములు వీనివలె వేదనను గలుగజేయుచు, గరగరగను, కఠినముగను నుండిన కంఠశాలాకమని తెలియవలయును. ఇది శస్త్రసాధ్యము.

—౨౨ అధిజీహ్వాలక్షణము ౧౬—

జిహ్వోగ్రూపశ్శ్వయంఘః కఫాత్తు జిహ్వోపరిష్టాదపి రక్తమిశ్రాత్, ఛేయో ధిజిహ్వఃఖలు రోగవీష వివర్ణయేదాగతపాకమేనమ్. 55

తా. రక్తయుక్తకఫముచే నాలుకకుపైన వాపుగలిగి నాలుకకొనవలెనుండిన అధిజన్యాకమని తెలియవలయును. ఇది పండిన యసాధ్యంబగును.

—౧౭౭ వలయలక్షణము ౧౭౭—

బలాసవీవాయతమున్నతం చ గ్రంథిం కరోత్యన్నగతిం నివార్య. తం సర్వదై వాప్రతికార్యవీర్యం వివర్జనీయం వలయం వదన్తి. 56

తా. కఫముచే పొడవుగను. ఉబ్బుగనండు గ్రంథిజనించి వానివలన అన్నములోనదిగక, సర్వోపచారములకు అష్టముగాకయుండిన దానిని వలయమని తెలియవలయును. (గ్రంథాంశరమున ఘటసర్పముని చెప్పబడును.) ఇదియసాధ్యము.

—౧౭౮ బలాసలక్షణము ౧౭౮—

గళే తు శోథం కురుతతి ప్రవృద్ధా శ్లేష్మానితా శ్వాసదుజోపపన్నమ్, మర్దచ్ఛీదం దు స్తరమేనమాహుర్బలాససంజ్ఞా నిపుణా వికారమ్. 57

తా. ప్రకోపించిన కఫశాలిములు కంఠమునందు వాపును గలుగంజేయుట వలన నుబ్బనముకలిగి, కంఠమునొచ్చును. మర్దనానమును భేదింపుచుండిన బలాస మని తెలియవలయును. ఇది యసాధ్యము.

—౧౭౯ ఏకబృందలక్షణము ౧౭౯—

వృత్తోన్నతోంతశ్శ్వయధుస్సదాహస్సకండురో పాకమృదుస్సరుశ్చే, నామ్నైకబృందః పరికీర్తితోసా వ్యాధిర్బలాసక్షతజప్రసూతః. 58

తా. కఫరక్తములు ప్రకోపించుటవలన కంఠమునందు గుండ్రముగను, ఉబ్బుగను, కొంచెము దాహయుక్తముగను, దురదతోగూడినదిగనుండు వాపు లోన జనించి, కొంచెముపండి, కొంచెముమృదువుగను, గురువుగనుండిన ఏకబృందమని తెలియవలయును.

—౧౮౦ బృందలక్షణము ౧౮౦—

సమున్నతం వృత్తమమందదాహం తీవ్రజ్వరం బృందముదాహరంతి, తం చాపి వీత్తక్షతజప్రకోపాద్విద్యాత్సతోదం పవనాత్తకం తు. 59

తా. కంఠమునందు ఉబ్బుగను, గుండ్రముగను, తీవ్రదాహయుక్తముగను, జ్వరయుక్తముగనుండు వాపుగలిగిన బృందమని తెలియవలయును. ఇది వాతపిత్త ప్రకోపమువలన జనించి, పొడిచినటుల వేదనతోగూడియుండును. (ఇది బృందము నందు ఆపస్థాభేదము గలదిగనుండుటవలన వేదగజెప్పగూడదు.)

—౧౮౧ కలశ్శీలక్షణము ౧౮౧—

వర్తిర్ఘనా కంఠనిరోధినీ యాచితాతిమాత్రం పిశితప్రోహైః,

అనేకరుక్మాణహరీ త్రిదోషా జ్ఞేయా శతఘ్నీ తు శతఘ్నిరూపా.

తా. కంఠమునందు గుండ్రముగను, పొడవుగను, కఠినముగనుండువాపు జనించి కంఠమునడ్డగించు వాపునగు మాంసపు మొలకలు తీవ్రముగ మిక్కిలి జనించి పోటు, తాపము, దురద మొదలగు అనేకవిధములైన బాధలతో గూడియుండుట, ముండ్లతో వ్యాపింపబడిన ఫిరంగివలెనుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలది శతఘ్నియని తెలియవలయును. ఇది ప్రాణములహరింపజేయును.

— ౧౭ గిలాయులక్షణము ౧౬ —

గ్రంధిర్గళే త్వామలకాస్థిమా త్రస్థిస్సరోల్పరుగ్యః కఫరక్తమూర్తిః. సలక్ష్యతే సక్తమివాశనం చ సశస్త్రసాధ్యస్తు గిలాయుసంజ్ఞః. 61

తా. కంఠమునందు కఫరక్తసంబంధమువలన ఊరికెకాయవత్తువంటి గ్రంధి జనించి, కఠినమై, స్వల్పవేదనగలిగి, యన్నముమ్రొంగిన ధారాశముగ దిగకుండు నటులజేసిన గిలాయువని తెలియవలయును. ఇది శస్త్రసాధ్యము.

— ౧౮ గళవిద్రధిలక్షణము ౧౭ —

సర్వంగళంవ్యాప్యసముత్థితో యశ్శోభోరుజస్సంతిచయత్ర సర్వాః, ససర్వదోషో గళవిద్రధిస్తు తస్యైవ తుల్యః ఖలు సర్వజన్యః. 62

తా. త్రిదోషసంబంధమువలన వాపు కంఠమునందంతటజనించి నానావిధములగు బాధలతో గూడి త్రిదోషవిద్రధిలక్షణములతో గూడియుండిన గళవిద్రధియని తెలియవలయును.

— ౧౯ గళౌఘులక్షణము ౧౮ —

శోభో మహావన్నజలావరోధీ తీవ్రజ్వరో వాయుగతేర్నిహంతా, కఫేనజాతోరుధిరాన్నితేన గళే గళౌఘః పరికీర్త్యతేనా. 63

తా. రక్తయుక్తకఫముచే కంఠమునందు ప్రబలముగువాపుజనించి యనోపదకములలోన జననియ్యక తీవ్రజ్వరముతో గూడి వాతసంచారము లేకయుండిన దానిని గళౌఘమని తెలియవలయును.

— ౨౦ స్వరఘ్నులక్షణము ౧౯ —

యస్తామ్యమానశ్శ్వస్తి తిప్రసక్తం భిన్నస్వరశ్చుష్కవిముక్తకంఠః, కఫోపదిగ్ధేష్వనిలాయనేషు జ్ఞేయస్సరోగశ్శ్వస్వనాత్స్వరఘ్నుః. 64

తా. కంఠమునందు వాతమార్గము కఫముచేనడ్డగింపబడుచుండ, మాటిమాటికి నేత్రములకు చీకట్లుగ్రమ్మి, యెల్లపుడు శ్వాసమును విడుచుట, స్వరము భేదించుట,

కంఠము యొందుట, ఉమ్మిమ్మింగుటకు సాధ్యముకాక యుండుట ఇట్టి లక్షణములు
కలిది స్వరఘ్నమని తెలియవలయును. (ఇదివాతజన్యము.)

— ౧౭ మాంసతానకలక్షణము ౧౭ —

ప్రతానవాన్యశ్వయంధుస్సుకట్టో గళోపరోధం కురుతే క్రమేణ,
సమాంసతా నేతి బిభర్తి సంజ్ఞాంప్రాణప్రణవత్సర్వకృతో వికారః.

తా. కంఠమునందు వాపుగలిగి క్రమముగ కంఠమును వ్యాపించి యడ్డగించి,
మిక్కిలి కష్టమును గలుగఁజేయుచు ప్రాణములనపహరించునది మాంసతానకమని
తెలియవలయును. (ఇది త్రిదోషజనితము.)

— ౧౮ విదారీలక్షణము ౧౮ —

సదాహతోదం శ్వయంధుం సుతీవ్రమంతరళే పూతివిశ్చీర్ణమాంసమ్,
పిత్తేన విద్యాద్వదనే విదారిం పార్శ్వే విశేషాత్సతు యేన శేతే. 66

తా. కంఠమునందు పిత్తప్రకోపముచే తీవ్రముగు వాపుగలిగి దాహము, పోట్లు
వీనితో గూడి దుర్గంధయుక్తముగు మాంసము వీడుచుండిన దానిని విదారియని తెలియ
వలయును. ఇదిపరుండెడి పాగ్భవమునందే విశేషముగ జనించును.

— ౧౯ వాతజసర్వసరలక్షణము ౧౯ —

స్ఫోటై స్సతోదైః ర్వదనంసమంతాద్యస్యాచితంసర్వసరస్సవతాత్,
తా. వాతసంబంధమువలన నోటియందంతట బొబ్బలు జనించి, నూదులతో
బొడిచిన తెరంగున పోట్లుగలిగియుండిన సర్వసరమని తెలియవలయును. అనగా
ముఖపాకము.

— ౨౦ పైత్తికసర్వసరలక్షణము ౨౦ —

రక్తై స్సదాహైః పిటకై స్సప్తే ర్వస్యాచితం చాపి సపిత్తకోపాత్. 67

తా. పిత్తప్రకోపమువలన నోటియందెఱ్ఱగ లేక పచ్చగుండు కురుపులు
జనించి మంటతో గూడియుండిన పైత్తికసర్వసరమని తెలియవలయును.

— ౨౧ కఫజసర్వసరలక్షణము ౨౧ —

అవేదనైః కంఠయ్యుతై స్సవర్ణై ర్వస్యాచితం చాపి సవై కఫేన,
తా. కఫప్రకోపమువలన స్వల్పవేదన, దురద, చర్మముతో సమానవర్ణము
గల బొబ్బలు నోటిలో వ్యాపించియుండిన కఫజసర్వసరమని యెరుంగవలయును.
ఇదియు అస్యపాకము.

అసాధ్యముఖరోగములు ౭౭

ఓష్ఠప్రకోపేన వజ్ర్యాస్యూర్కాంసర క్షప్రకోపజాః. 68

దస్తమూలే తు వజ్ర్యా తు త్రిలింగగతిసాషిరా,
దస్తేషు చ న సిధ్యంతి శ్యావదాలనభంజనాః. 69

జిహ్వోతలేష్వలానశ్చ తాలవ్యేప్యర్బుదం తథా,
స్వరఘ్నో వలయో బృందో బలానశ్చ విదారికా. 70

గతాఘో మాంసతానశ్చ శతఘ్నీ రోహిణీ గళే,
అసాధ్యాః కీర్తితా హ్యేతే రోగా నప ద్దలైవ తు. 71

తేషు చాపి క్రియాం నైద్యః ప్రత్యాఖ్యాయ నమాచరేత్,

తా. ఓష్ఠరోగములలో మాంసజ, రక్తజ, త్రిదోషజములన 3 రోగములు; దంతమూలరోగములలో సన్నిపాతజము, నాడీసోషిరములన 2 రోగములు; దంత రోగములలో శ్యావ, దాలన, భంజనములన 3 రోగములు; జిహ్వోరోగములలో ఆలాసమును ౧ రోగము; తాలుగతరోగములలో అర్బుదమును ౧ రోగము; కంఠగత రోగములలో స్వరఘ్ను, వలయ, బృంద, బలాన, విదారిక, గళాఘ్నమాంసతానక, శతఘ్నీ, రోహిణీలను ౯ రోగములు ఇటుల నీ ౧౯ రోగములు అసాధ్యములుగాన వానికి చికిత్సజేయుకాలమున కుదురుట దుర్లభమని చెప్పి వైద్యుడు ఔషధమునివ్వ వలయును.

వాతజ్వోష్ఠరోగమునకు తైలాదిశేషము ౭౮

తైలం ఘృతం సర్జరసం ససిక్ఠం రాస్నాగుడం సైంధవగైరికే చ. 72

పక్వా సమాంశం దశనచ్చదా క్తంత్వగ్భేదహంతృ వ్రణరోపణం చ,

తా. నూనె, నెయ్యి, సర్జరసము, మైనము, రాస్ను, బెల్లము, సైంధవలవణము, కావీరాయి వీనిని సమాంశములగకొది పెదవులపైలేపనముజేసిన పెదవి పగుళ్లు మౌనును.

రాళాది శేషము ౭౯

రాళేనసిక్ఠేనగుడేన పక్వం తైలం ఘృతం వా వినీహస్తీ లేపాత్. 73

త్వక్రోదపారుష్యరుజోఽధరస్య పూయాన్రసంస్రావమపిప్రహణ్యాత్,

తా. గుగ్గిలము, మైనము, బెల్లము వీనితో నూనెగాని నెయ్యిగాని కలిపి కొది శేషముజేసిన చర్మపీడ, గరగరలాడుట, పొట్టు, చీము, రక్తముకొదుట ఇవి నివర్తించును.

◌◌ పిత్తోష్ఠరోగచికిత్స ◌◌

వేధం సిరాశాం వమనం విరేకం త్రిక్తస్య పానం రసభోజనం చ. 74
 శీతాః ప్రదేహాః పరిషేచనం చ పిత్తోపస్పృష్టేష్యధరేషు కుర్యాత్,

తా. పిత్తవికారముగల పెదవి రోగములయందు సిరాజేధన, వమనము, విరేచనము, కటురసపానము, మాంసరసయుక్తభోజనము, శీతకరలేపనము, పిత్తహరములగు ఔషధ కషాయములయొక్క పరిషేచనము మొదలగు సుపచారములం జేయవలయును.

◌◌ సరోష్ఠరోగసామాన్యచికిత్స ◌◌

ఓష్ఠరోగేష్యశేషేషు దృష్ట్వాదోషముపాచరేత్. 75
 తేషు ప్రణాత్వం యాతేషు ప్రణవత్సముపాచరేత్,

తా. సకలఓష్ఠరోగములయందు దోషానుగుణ్యముగుచికిత్సలను లేక ప్రణమై యుండిన ప్రణచికిత్సలను జేయవలయును.

◌◌ శీతాదరోగచికిత్స ◌◌

శీతాదే హృతరక్తే తు తోయం నాగరన్నపైః. 76
 నిఃక్వాధ్య త్రిఫలాం వాపి కుర్యాద్గంఢూషధారణమ్,

తా. శీతాదమను దంతరోగమునందు (మునుపటి తెరంగున) రక్తమునుదీసి శోంఠి, తెల్లవాలు వీనికషాయముతో గాని, త్రిఫలకషాయముతో గాని గంఢూషము చేయవలయును.

◌◌ కాసీసాదిచూర్ణము ◌◌

కాసీసలోధ్రకృష్ణామనశ్శిలాసప్రియంగుతేజోహ్యః. 77
 ఏషాం చూర్ణం మధుయుక్తీతాదే పూతిమాంసహరమ్,

తైలం ఘృతం వా వాతఘ్నం శీతాదే సంప్రశస్యతే. 78

తా. అన్నభేది, లాద్దుగ, పిప్పళ్లు, మణిశిల, ప్రేంఖణము, వెక్కడు (మాల్కంగిణి) వీనిని చూర్ణించి తేనెగలిపి లేపనముజేసినను లేక వాతహరతైలములను గాని, ఘృతములను గాని లేపనముజేసినను దుర్గంధము గలిగి శిథిలమైయుండు మాంసమును హరించును.

◌◌ దంతపుష్కటచికిత్స ◌◌

లోఢ్రం పతంగం మధుకం లాఘోచూర్ణైర్ద్రుష్ణతైః, 79
 గంఢూషే క్షీరిణో యోజ్యాన్సక్షోద్రఘృతశర్కరాః.

తా. లాద్దుగ, రసకర్పూరము, అతిమధురము, లక్క పీనినిచూర్చించి తేనెతో కలిపిగాని మఱ్ఱి, అత్తి, రావి, ఆంబాళము, కలజావ్వి పీనిపట్టలచూర్ణములో తేనె, నెయ్యి, చక్కెరకలిపిగాని * గంధూషముచేసిన దంతవేర్పరోగము నివర్తించును.

— ౭౭ జీరకాదిచూర్ణము ౭౭ —

జరణాలవణపథ్యాశాల్మలీకంటకానామనుదినమనుఘృష్టం దస్త
మూలేషు చూర్ణమ్,
వ్రణదరణగుగ్రస్తావచాంచల్యశోథానవయనతి వివస్వానంధకారా
నివాశు. 80

తా. జీలకఱ్ఱ, ఉప్పు, కరక, బూరగముండ్లు పీనిని సమాంశములుగ చూర్ణము చేసి దానితో ప్రతిదినము దంతములతోమిన నూర్యుడంధకారమును నివర్తించజేయు తెరంగున దంతవ్రణము, దంతపుసగుళ్లు, పోట్లు, రక్తస్రావము దంతచలనము, వాపు పీనిని శీఘ్రముగ నివర్తించజేయును.

— ౭౮ కణాదిచూర్ణము ౭౮ —

కణాసింధూత్థజరణ చూర్ణం తూర్ణం వ్యపోహతి.
ఘ్నర్షణాద్దస్తచాంచల్య వ్యథాశోథాస్తసంస్తవాక్. 81

తా. పిప్పళ్లు, సైంధవలవణము, జీలకఱ్ఱ పీనిని చూర్ణముచేసి దంతములను తోమిన దంతములు కడులుట, పోట్లు, వాపు, రక్తస్రావము ఇవి నివర్తించును.

— ౭౯ భద్రముస్తాది నటుకములు ౭౯ —

భద్రముస్తాభయావ్యోషవిడంగారిష్టపల్లవైః,
గోమూత్రపిష్టిరుటికాం ఛాయాశుష్కాం ప్రకల్పయేత్. 82

తాని దధ్యాన్తుభే నిశ్యాం చలదస్తాతురో నరః,
నాతఃపరతరం కించిచ్ఛలదస్తస్యభేషజమ్. 83

తా. భద్రముస్తలు, కరక్కాయ, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, వాయువిడంగములు, వేపాకు పీనిని గోమూత్రముతోనూరి మాత్రులుచేసి నీడనుయొందించి, రాత్రులయందు నోటిలోవేసుకొనిపరుండిన దంతములుగట్టియగును. దంతచలనము నకు దీనికన్నశ్రేష్ఠముగు బౌషధము మరియొకటిలేదు.

— ౮౦ సౌషిరచికిత్స ౮౦ —

సౌషిరే ధృతరక్తే తు లోధ్రముస్తారసాంజనైః,

* గంధూషమున శుక్కిట బట్టుట.

సక్షోద్రైశ్శస్యతే లేపో గంఢూషే క్షీరిణో హితాః. 84

తా. సాపిరమునోగమునందు రక్తమునుదీసి లాద్దుగ, తుంగముస్తల, రసాంజనము వీనిచూర్ణమును తేనెలోకలిపి లేపనముచేసినను లేక క్షీరవృక్ష కషాయముతో గంఢూష మొనర్చినను హితముగనుండును.

శైవదర్శచికిత్స ౧౦

శస్త్రేణోత్కృత్య వైదర్భం దస్తమూలాని శోధయేత్, తతః ఊరం ప్రయుంజీత క్రియాస్వర్వాశ్చ శీతలాః. 85

తా. వైదర్భమును, దంతమూలరోగమును శస్త్రముతోభేదించి రక్తస్రావమును జేయించుటయే గాక, ఊరలేపనమును సమస్తమును శీతకరలేపనములను జేయవలయును.

అధిమాంసకచికిత్స ౧౧

ఛిత్వాధిమాంసం సక్షోద్రైరేతై శ్చూర్ణైరుపాచరేత్, వచా తేజోవతీ పాతా సర్జికాయావశూకజైః. 86

క్షౌద్రం ద్వితీయం పిప్పల్యా కబలే చాత్ర క్షీర్తితమ్, పటోలనింబత్రిఫలకషాయశ్చాత్ర ధావనః. 87

తా. అధిమాంసమును దంతమూలరోగమునుభేదించి దానిపై వస, కెక్కుడుతీగ, వివబొద్ది, సర్జికాయ, యవఊరము, వీనికల్కములలో తేనెకలిపిగాని లేక పిప్పలిచూర్ణములో తేనెకలిపిగాని నోటియందు ధరించవలయును. మరియు చేదుపొట్ల, వేప, త్రిఫలములు వీనికషాయముచే అధిమాంసమును గడుగవలయును.

దంతవిద్రధికి సామాన్యచికిత్స ౧౨

విద్రధ్యుక్తం చ విధివద్విదధ్యాద్దస్తవిద్రధా, శస్త్రకర్మభిషక్తత్ర కుశలో నైవ కారయేత్. 88

తా. దంతవిద్రధియందు సామాన్యవిద్రధియొక్క సర్వచికిత్సలంజేయవలయునేగాని శస్త్రకర్మను జేయగూడదు.

క్రిమిదంతచికిత్స ౧౩

నీలీవాయసజంఘాకటుతుంబీమూలమేకైకమపి, సంచూర్ణ్య దశనవిధృతం దశనక్రిమిపాతనంప్రాచూః. 89

తా. నీలి, వెలనుసంధి, చేదుసార వీనివేళ్లను ప్రత్యేకముగచూర్చించి దంతములయందునిచిన దంతక్రిములు నివర్తించును.

శారీరబాపర్ణధారణము ౧౮

పిష్ట్యా చ శారీరబాపర్ణం ధృఢం దస్తేషు ధారయేత్,
పతంతి దస్తకీటాశ్చ చాంచల్యం హరతి క్షణాత్.

90

తా. తెల్లనుగంధపాలఆకునుసూరి పండ్లయందదిమివుంచుకొనిన దంతకీటకము లూడిపడి దంతములు గట్టిపడును.

కాసీసాదిగుటికలు ౧౯

కాసీసంహింగుసౌరాష్ట్రీ దేవదారుసమంజలైః,
గుటికాం ధారయేద్దస్తక్రిమిశూలహారాం పరామ్.

91

తా. ఆన్న శేడి, ఇంగువ, తువరిమన్ను, దేవదారు వీనిని గమభాగములుగ నుదకముతోనూరి మాత్రలుజేసి దంతములపైనునిచిన క్రిమిదంతశూల హరించును.

శర్కరాలికిత్స ౨౦

అచ్చిందస్తంతమూలాని శర్కరాముద్ధరేద్భిషక్,
లాక్షాచూరైర్ధుయుతైస్తదస్తాం ప్రతిసారయేత్.

92

తా. దంతమాలములయందు గంటుపడి నొప్పిజనించకుండునటుల దంత ములపైనుండు శర్కర(మలము)నుగీచితిసి, లక్కచూర్ణమును తేనెలోకలిపి మెల్లగ రుద్దవలయును.

కపాలికాచికిత్స ౨౧

దస్తహర్షక్రియాం చాత్ర కుర్యాన్నిరవశేషతః,
కపాలికాకృచ్ఛితమా తత్రాప్యేషా క్రియా హితా.

93

తా. దంతశర్కరయందును, కపాలికయనుదంతరోగమునందును దంతహర్ష మునకై జెప్పబడిన సర్వచికిత్సలజేయవలయును.

నాడీవ్రణచికిత్స ౨౨

ఛిత్వా మాంసాని శస్త్రేణ భవేయుః పరితో యది,
ఉద్ధృత్య చ దహేచ్ఛాపి ఊరేణ జ్వలనేన వా.

94

తా. నాడీవ్రణమునందు చుట్టుమాంసముండిన శస్త్రముతోఁఫేదించి ఊర ముతోగాని, అగ్నితోగాని కౌల్పవలయును.

దంతరోగములకులాక్షాదితైలము ౨౩

తైలం లాక్షారసం క్షీరం పృథక్పిష్ఠమితం పచేత్,
ద్రవ్యైః పలమితై రేతైః క్వాదై శ్చాపి చతుర్గుణైః.

95

తా. లాక్షారసం క్షీరం పృథక్పిష్ఠమితం పచేత్, ద్రవ్యైః పలమితై రేతైః క్వాదై శ్చాపి చతుర్గుణైః.

లోధ్రకట్ఫలమంజిష్ఠాపద్మకేసరపద్మకైః,
 చందనోత్పలయష్టాష్టాస్వస్తైలం వదనే ధృతమ్. 96
 దాలనం దస్తచాలం చ దస్తమోక్షం కపాలికామ్,
 శీతాదం పూతివక్త్రం చాప్యరుచిం విరసాన్యతామ్. 97
 హన్యాదాశు గదానేతాన్కుర్యాద్దస్తానపి స్థిరాత్,
 లాక్షోదికమిదం తైలం దస్తరోగేషు పూజితమ్. 98

తా. నూనె, అక్కరసము, పాలు వీనిని ప్రత్యేకము గ్రహించి, అందు లొద్దుగ, కవ్వగుమ్ముడు, మంజిష్ఠ, తామరకింజల్కములు, పద్మకము, చందనము, నల్లకలవగడ్డ, అతిమధురము వీనికషాయమును నూనెనకు నాలుగింతలు గలిపి వీటికల్పమును జేర్చి చిక్కగతైలముకాచి, నోటియందునిచికొనిన పండ్లుపగులుట, పండ్లుకదలుట, అకాలమునదంతములూడుట, కపాలికము, శీతాదము, పూతివక్త్రము, అరుచి, నోటివిరసత్వము వీనిని శీఘ్రముగ నివర్తింపజేయుటయేగాక దంతముల గట్టిపరచును.

—౧౯ కుసాదిచూర్ణము ౧౯—

కువం దార్ద్రీలోధ్రమబ్బంసమంగా పాతా తికా తేజనీ పీతికా చ,
 చూర్ణం శస్తం ఘృత్తం జేతద్ద్విజానాం రక్తస్రావం హన్తికంఠూంరుజంచ.

తా. చంగలవ్యోష్ఠ, మానిపసపు, లొద్దుగ, తుంగముస్తలు, మంజిష్ఠ, అగళుకొంఠి, (లేక చిరుబొద్ది) కటుకరోహిణి, చాగ, పసపు వీనిచూర్ణముతో దంతములు తోమిన, రక్తస్రావము, దురద, పోట్లు ఇవిహరించును.

—౨౦ జాతీపత్రాదిచూర్ణము ౨౦—

జాతీపత్రపునర్నవాగజకణాఃకోరంటకుష్ఠేవచామ్,
 శుంఠీదీప్యహారీతకీతిలమిదంశక్త్యంనమం చూర్ణయేత్. 100
 తచ్చూర్ణం వదనేశ్శతం విజయతే దార్ద్రంధ్యదస్తవ్యధామ్,
 చాంచల్యం చ తథావ్రణశ్వయధురుక్కుంఠూక్రిమివ్యాపదః. 101

తా. జాజియాకులు, గలిజేరు, గజపిప్పలి, గోరింట, చెంగలవ్యోష్ఠ, వస, కొంఠి, ఓమము, కరక్కాయ, నువ్వులు వీనిని సుమభాగములుగ చూర్ణించి నోటిలో ధరించిన నోటిదుర్గంధము, దంతశూల, దంతచలనము, దంతవ్రణము, వాపు, పోట్లు, దురద, పురుగులు ఇవియన్నియు నివర్తించును.

—౨౧ దంశరోగములయందుపథ్యములు ౨౧—

ఫలాన్యన్యాని శీతాంబురూక్షాన్నండస్తధావనమ్,

తథాపి కఠినం భక్ష్యం దస్తరోగీ వివర్జయేత్. 102

తా. పుల్లనిఫలములు చుల్లనీళ్లు, దూక్షాన్నము, దంతధావనము, కఠినపదార్థముల భక్షించుట పీనిని దంతరోగినిడువలయును.

ఉపజిహ్వికకు వ్యోపాదిహర్ణము

వ్యోషక్షౌరా భయా వహ్నిచూర్ణమేతత్ప్రీఘరయేత్,
ఉపజిహ్వికశాంత్యర్థమేభిస్తైలం చ పాచయేత్. 103

గృహధూమారనాశ్లేన క్వాథం సమధు సైంధవమ్,
పాణినా మర్దయేచ్ఛాస్యేతూపజిహ్వో ప్రశాస్తయే. 104

తా. త్రీకటుకములు, యవక్షారము, కరక్కాయలు, చిత్రమూలము పీనిచూర్ణముతో తోమినను, మరియు పైత్రవ్యములనే తైలముకొని గండూషము జేసినను, మరియు కరుధూపమునుకలిలోకొని, అందు తేనె, సైంధవలవణము గలిపి ప్రేలితో మర్దనజేసినను ఉపజిహ్వారోగము శాంతినిబొందును.

కంఠశుంఢ్యాదిచికిత్స

తుండికేర్యాం ధ్రువేకూర్ణే సంఘాతే తాలుపుప్పుటే,
విషవవ విధిః కార్యో విశేషాచ్ఛస్త్రకర్తవీ. 105

తా. తుండికేరి, ధ్రువము, కూర్ణము, సంఘాతము, తాలుపుప్పుటము పీనియందు శస్త్రుకర్తలనుజేయునెడ క్రింద జెప్పబడు చికిత్సల మిక్కిలిగ జేయవలయును.

తాలుశోష తాలుపాకచికిత్స

స్తేహస్వేదా తాలుశోషే విధిశ్చానిలనాశనః,
తాలుపాకే తు కర్తవ్యం విధానం పిత్తనాశనమ్. 106

తా. తాలుశోషమునందు స్వేదములను, స్నేహములను, వాతనాశకరౌషధ సేవనలను జేయవలయును. మరియు తాలుపాకమునందు పిత్తనాశకరచికిత్సలను జేయవలయును.

గళశుండిఛేదనవిధి

అంగుష్ఠాంగుళినందంశేనాకృష్య గళశుండికామ్,
ఛేదయేన్తండలాగ్రేణ జిహ్వాగోపరి తు సంస్థితామ్. 107

తా. నాలుకపైజనించుయుండు గళశుండిని అంగుష్ఠాంగుళములతోపట్టి యిట్టి మండలాగ్రమును శస్త్రముతో ఛేదించవలయును.

పిప్పల్యతివిపాకుషవచామరిచనాగ్రైః,
క్షౌద్రయుక్తైస్సలవణైస్తత్సాం. ప్రతినారయేత్. 108

తా. పిప్పలి, అతివస, చెంగల్వకోష్ఠ, వస, మిరియాలు, శొంఠి వీనిని చూర్ణించి, తేనె, సైంధవము కలిపి వేలితోరుద్దిన గళకుండి నివర్తించును.

—౧౭ రోహిణీసామాన్యచికిత్స ౧౭—

రోహిణీనాం తు సాధ్యానాం హితం శోణితమోక్షణమ్,
వమనం ధూమపానం చ గంఢూషో నస్యకర్తృ చ. 109

తా. పంచరోహిణులలో సాధ్యంబగు దానియందు రక్తముదీసి వమనము, ధూమపానము, గంఢూషము, నస్యకర్తృ వీనిని చేయవలయును.

—౧౮ వాతజరోహిణీచికిత్స ౧౮—

వాతజాంతుహృతేరక్తే లవణైః ప్రతిసారయేత్,
సుఖోష్ణాన్నేహగంఢూషాన్ధారయేచ్ఛాప్యభీక్షుశకే. 110

తా. వాతజరోహిణీయందు రక్తముదీసి సైంధవలవణముతో రుద్దవలయును. మరియు సుఖోష్ణముగనుండున్నేహగంఢూషముల మాటిమాటికి ధరించవలయును.

—౧౯ పిత్తజరోహిణీచికిత్స ౧౯—

విస్రావ్య పిత్తసంభూతాం సితాక్షౌద్రపియంగుభిః,
ఘృత్తయోత్కబలో ద్రాక్షౌపరూషైః క్వధితైర్హితైః. 111

తా. పిత్తజరోహిణీ రోగమునందు రక్తస్రావమునుజేయించి, చక్కెర, తేనె వీనిలో ప్రేంకణపు చూర్ణమునుగలిపి రుద్ది, ద్రాక్ష, ఖర్జూరపుపండు వీనికషాయమును నోటియందు ధరించవలయును.

—౨౦ రక్తజరోహిణీచికిత్స ౨౦—

పిత్తవత్సాధయేద్వైద్యో రోహిణీం రక్తసంభవామ్,
తా. రక్తజరోహిణీ రోగమునందు పిత్తజరోహిణీ చికిత్సనే చేయవలయును .

—౨౧ కంఠశాలూకచికిత్స ౨౧—

విస్రావ్య కంఠశాలూకం సాధయేత్తుండికేరివత్.
ఏకకాలే యవాన్నం చ భుంజీత స్నిగ్ధమల్పశకే, 112

తా. కంఠశాలూక రోగమునందు రక్తస్రావంబొంది తుండికేరి తెరంగున చికిత్సను జేయవలయును. మరియు దీనియందు కొంచెము ఘృతముతో జేర్చబడిన యవాన్నము నొకపూట భక్షించవలయును.

—౨౨ కఫజరోహిణీచికిత్స ౨౨—

అంగారఘోషకటుక్తైః కఫజాం ప్రతిసారయేత్. 113

శ్వేతావిడంగద స్త్రీషు తైలం సిద్ధం ససైంధవమ్,
 నస్యకర్తృణి దాతవ్యం కబలం చ కఫోచ్చయే. 114

తా. కఫజరోహిణీ రోగమునందు కరిఘాపమును కటుకరోహిణితో చేర్చి రుద్ద వలయును; తైలమును, వాయువిడంగములు, దంతివేరు వీనితో తైలముకాచి, అందు సైంధవలవణమునుగలిపి నస్యమును నోటియందు ధారణమును జేయవలయును.

— ఆధిజిహ్వ, ఏకబృంద, బృంద, గిలాయు, గళవిద్రధి చికిత్స —
 ఉపజిహ్వకవచ్చాపి సాధయేదధిజిహ్వకమ్,
 ఏకబృందం తు విస్రావ్య విధిం శోధనమాచరేత్. 115

ఏకబృందమివ ప్రాయో బృందం చ సముపాచరేత్,
 గిలాయుశ్చాపి యో వ్యాధిస్తం చ శస్త్రేణ సాధయేత్. 116

అమర్తస్తం తు సంపక్వం ఛేదయేద్గళవిద్రధిమ్,

తా. ఆధిజిహ్వక రోగమునందు ఉపజిహ్వక రోగచికిత్సను జేయవలయును. ఏకబృందరోగమునందు రక్తమునుదీసి, సిదప శోధనవిధిని జేయవలయును. మరియు బృందరోగమునందు ఏకబృందచికిత్సను జేయవలయును. మరియు గిలాయువునందు శస్త్రచికిత్సనొనర్చవలయును. గళవిద్రధి మర్తరసిత స్థలములయందు జనించి పండిన దానిని ఛేదించవలయును.

— సర్వసరసామాన్యచికిత్స —
 వాతాత్పర్వసరం చూర్ణైర్లవణైః ప్రతిసారయేత్. 117

తైలం వాతహరై స్సిద్ధం హితం కబలనస్యయోః,
 పితృత్త కే సర్వసరే శుద్ధకాయస్య దేహినః. 118

సర్వః పితృహరః కార్యో విధిర్మధురశీతలః,
 ప్రతిసారణగంధూష ధూమసంశోధనాని చ. 119

కఫాత్త కే సర్వసరే క్రమం కుర్యాత్కఫాపహమ్,

తా. వాతజసర్వసరమునగా వాతజ ముఖపాకమునందు, దానినుప్పుతో రుద్ది, వాతనాశకరాషధములతో సిద్ధముజేయబడిన తైలముచే గంధూషము, నస్యము వీనిని జేయవలయును. పితృజసర్వసరమునందు మొదట విశేచనమునకిచ్చి, సిదప పితృనివ రక్తములగు సర్వమధురశీతకరచికిత్సల జేయవలయును. మరియు కఫజసర్వసరమునందు ప్రతిసారణగంధూషధూమపానశోధనములను, సర్వకఫహర చికిత్సలను జేయవలయును.

— ౧౧ గళరోగచికిత్స ౧౧ —

కంఠరోగేష్వస్పృశ్యోత్తై స్తీఘైర్నస్యాదికర్తృభిః. 120

చికిత్సకశ్చికిత్సాం తు కుశలోత్ర సమాచరేత్,

తా. గళరోగమునందు రక్తస్రావంబొవచ్చి, తీక్షణకరాషధములనిచ్చి, నస్యాది కర్తృలజేయవలయును.

— ౧౨ మృద్వీకాదిచూర్ణము ౧౨ —

మృద్వీకాకటుకావ్యోష దార్వీత్వక్రీఫలాఘనమ్. 121

పాతారసాంజనం దూర్వాతేజోహ్యేతిసుచూర్ణితమ్,

క్షౌద్రయుక్తం విధాతవ్యం గళరోగే మహాషధమ్. 122

తా. ద్రాక్షపండు, కటుకరోహిణి, త్రికటుకములు, మానిపసపు, అవంగపట్ట, త్రిఫలములు, తుంగముస్తలు, విషబొద్ది, రసాంజనము, గరికె, వెమ్మడుతీగ వీని చూర్ణమునందు తేనెకలిపి గళమునందు లేపనముజేయవలయును.

— ౧౩ ముఖపాకసామాన్యచికిత్స ౧౩ —

ముఖపాకే సిరావేధశ్చిరసశ్చ విరేచనమ్,

మధుమూత్రఘృతక్షీరైశ్చేత్సైశ్చ కబలగ్రహాః. 123

తా. సర్వముఖపాకములయందు సిరావేధనము, శిరోవిరేచనము వీనినిజేసి, తేనె, గోమూత్రము, నెయ్యి, పాలు, శితకరపదార్థములు వీనికల్పమును ముఖము నందు ధరింపవలయును.

పంచవల్కలజః క్వాథస్త్రీఫలాసంభవోధవా,

ముఖపాకే ప్రయోక్తవ్యస్తౌద్రో ముఖధావనే. 124

తా. పంచవల్కల కషాయములోగాని, త్రిఫలకషాయములోగాని తేనె కలిపి నోరునుగడిగిన ముఖపాకము హరించును.

— ౧౪ యష్టిమధ్వాదితైలము ౧౪ —

యష్టిమధుపలమేకం త్రింశన్నీలోత్పలస్య తైలస్య,

ప్రస్థం తద్ద్విగుణపయో విధినా వక్త్రం తు నస్యేన. 125

నిశివదనస్య స్రావం క్షుపయతి గాత్రస్య దోషసంఘాతమ్,

వపుషస్స్వర్ణసమానంవర్ణతనుతేఽపిజస్తూనామ్. 126

తా. ఆతిమధురము ౧ పలము, నల్లకలువగడ్డలు 3౦ పలములు, నూనె ౧ ప్రస్థము, పాలు ౨ ప్రస్థములు ఇటుల వీనినన్నిటిని నేకముగ చేర్చి, మందాగ్నిలో

తైలముగాచి, రాశ్రులయందు నస్యముచేయించిన ముఖస్రావము, శరీరమునందు లేవ నప్పుచేసిన శరీరదోషము నివర్తించి, బంగారువంటి కౌంతిగలుగును.

— ౧౧ ఖదిరాదిగుటికలు ౧౧ —

* ఖదిరస్య తులాం తోయ ద్రోణే పక్వాష్ట శేషితే,
జాతికోశేందుపూగై శ్చ చాతుర్జాతమ్మగాండజైః. 127

వృథక్కర్ష మితైః సిష్టైర్వైశ్చయిత్వా చణోపమా,
వటీకార్యాముఖే ధార్యా సానిహన్త్యఖిలాన్ గదాన్. 128

జీవనోష్ణదంతవదన గళతాలు సముద్భవాన్,

తా. ౧౦౦ పలముల చంద్రపట్టనుదంచి, ద్రోణప్రమాణోదకమునం దునిచి రావ పాలు మిగులనటుల కషాయముకొచి వడియగట్టి, అందు, జాజికాయ, పచ్చ కర్పూరము, మంచినక్కలు, దాల్చిని, వీలకులు, అవంగపత్రి, నాగకేశరములు, కస్తూరి పీనినిచూర్ణించి ప్రత్యేకము ౧ కర్ష ముచొప్పన గలిపి, పెనగింజలంతమా త్రలుచేసి నోటియందుంచుకొని, దానిరసమును మ్రింగుచుండిన సర్వముఖరోగములు, జీవనోగములు, పెదవిరోగములు, దంతరోగములు లోదవడరోగము ఇవి నివర్తించును.

— ౧౨ ముఖరోగమునందుపథ్యములు

స్విదో విరేకో వమనం గంఢూషః ప్రతిసారణమ్. 129

కబలోస్పక్వృతిర్నస్యం ధూమశ్శస్త్రాగ్నికర్తవీ,
తృణధాన్యం యవా ముద్గా కుళుత్థా జాంగలో రసః. 130

బహుపుత్రీ కారవేల్లం పటోలం బాలమూలకమ్,
కర్పూరసీరే తాంబూలం తప్తాం బుఖదిరోద్ధృతమ్. 131

కటుతిక్తా చ వర్గోయం మిత్రం స్యాన్తు ఖరోగిణామ్,

తా. చమటడియుట, విశేచనము, వమనము, గంఢూషము, ప్రతిసారణము, కబలధారణము, రక్తమోక్షణము, నస్యము, ధూమపానము, శస్త్రాకర్త, అగ్నికర్త, దూసరివియ్యము లేక పెదరుదియ్యము, యవలు, పెస్సలు, ఉలవలు, జాంగలమాం సము, నేలఉళిరికె, కాకర, చల్లపిల్లగడ్డలు, చేదుపొట్ల, లేతముల్లంగి, పచ్చకర్పూరము,

* ఖదిరకషాయమును వడియగట్టి తిరిగి కొచి రసక్రియగాజేసి అందు జాజికాయ మొదలగువాని చూర్ణమునుచేర్చి వటికలజేయవలెను. లేనిచో గషాయముగా నుండిన మాత్రలుకొవు.

నీళ్లు, తాంబూలము, చంద్రకపాయము, కారము, చేదుగల రసములు ఇవి ముఖరోగ ములయందు పథ్యములని తెలియవలయును.

◀ ౧౭౭ పథ్యము ౭౭ ▶

దస్తకాష్ఠం స్నానమస్తుం మత్స్యమానూపమామిషమ్. 132

దధి క్షీరం గుడం మాషం రూక్షాన్నం కఠినాసనమ్,

అధోముఖేన శయనం గుర్వభిష్యందకారి చ. 133

ముఖరోగేషు సర్వేషు దివానిద్రాం చ వర్జయేత్,

తా. దంతకాష్ఠము, స్నానము, పులుసు, మత్స్యములు, ఆనూపజంతుమాంసము, పెరుగు, పాలు, బెల్లము, మినుములు, రూక్షాన్నము, కఠినాసనము, బోర గిలపరుండుట, గుర్వన్నము, పెరుగు మొదలగు నభిష్యందివస్తువులు, పగటినిద్ర పీనిని ముఖరోగమునందు వర్జించవలయును.

కర్ణ రోగ ప్రకరణమ్.

◀ ౧౭౮ కర్ణరోగ కర్మవిపాకము ౧౮ ▶

మాతాపితృగురూణాం చ దేవబ్రాహ్మణయోస్తథా,
శృణోతి నిందాం బుధ్ధ్యా యః కర్ణాభ్యాం తస్య శోణితమ్. 1

పూయం చైవ స్రవత్యస్య శాన్తిః కృచ్ఛ్చితమృత్యాత్,
హిరణ్యరక్తవస్త్రాణాం దానాద్బ్రాహ్మణభోజనాత్. 2

జపాద్ధోమాఘ్న భవతి సౌరమంత్రేణ శక్తితః,

తా. తల్లి, తండ్రి, గురువు, దేవతలు, బ్రాహ్మణులు మొదలగువారి నిందను బుద్ధిపూర్వకముగ వినుచుండినవానికి చెవియందు రక్తము, చీము స్రవించును. తన్ని వృత్తికై ర ప్రాజాపత్యజభీషు ప్రాయశ్చిత్తములంజేసి, బంగారము, ఎఱ్ఱనివస్త్రము లను దానముచేయుటయే గాక, బ్రాహ్మణసంతర్పణమును, శక్త్యనుగుణ్యముగ సౌర మంత్ర జపహోమమును జేయవలయును.

◀ ౧౭౯ కర్ణరోగ భేదములు ౧౯ ▶

కర్ణశూలః ప్రణాదశ్చ బాధిర్యం క్ష్యేడవచ. 3

కర్ణస్రావః కర్ణకంఠూః కర్ణగూఢస్తథైవ చ,

ప్రతినాహణో జస్తుకర్ణో విద్రధిర్వివిధస్తథా. 4

కర్ణపాకః పూతికర్ణస్తజైవార్జ్యశ్చతుర్విధః,
 తథార్జ్యదం సప్తవిధం శోషశ్చాపి చతుర్విధః.
 ఏతే కర్ణగతా రోగా అష్టావింశతిరీరితాః,

5

తా. కర్ణశూల, కర్ణనాదము, బాధిర్యము, క్షేదము: కర్ణస్రావము, కర్ణకండు, కర్ణగూఢము, ప్రతిసాక్షము: బంతుకర్ణము, ద్వికంఠవిద్రుధి, కర్ణపాకము, పూతి కర్ణము, చతుర్విధకర్ణార్జ్యము, సప్తప్రకౌలఅర్జ్యదము, చతుర్విధశోష ఇటుల కర్ణ గతరోగములు ౨౮ విధములని తెలియవలయును.

—౧౭ కర్ణశూలలక్షణము ౧౭—

నమీరణస్ఫోత్రగతోన్యథా చరణసమంతతశ్శూలమతీవకర్ణయోః,
 కరోతి దోషైశ్చ యథాస్వమావృతస్సకర్ణశూలః కథితో దురానదః,

తా. కర్ణగతవాతము ప్రకాశించి, ప్రతిలోమముగ నంతటనుచరింపుచు, “శ్లో. ఏకప్రకుపితోషోషస్సర్వాశేషప్రకాశయేత్” అను న్యాయానుసరణి కఫ పిత్తరక్తముల జెరచి, వానితో గూడి తమతమబలానుగుణ్యముగ “శ్లో. మూర్ఛా బాహోజ్వరశ్శ్వాసః క్షమాధమధుస్తథా | ఉపద్రవాఃకర్ణసూలే భవంత్యేతేషు మ్యతః” అనువచనమునందు జెప్పబడిన ఉపద్రవములతో గూడి కష్టసాధ్యముగు శూలను గలుగ జేయును. ఇదియ కర్ణశూలయనబడును.

—౧౮ కర్ణనాదలక్షణము ౧౮—

కర్ణప్రాతస్స్థితే వాతే శృణోతి వివిధాన్స్వరాణ్,
 భేదీమృదంగశంఖానాం కర్ణనాదస్స ఉచ్యతే,

7

తా. వాతము చెవిలోనుండి శబ్దవాహినీ సిరల సమీపమున కేగుటవలన భేదీ మృదంగ శంఖాదిక శబ్దమువంటి పలువిధములైన శబ్దముల వినబడజేసిన కర్ణనాద మనబడును.

—౧౯ బాధిర్య లక్షణము ౧౯—

యదా శబ్దవహం వాయుస్ఫోత్రఆవృత్య తివృతి.
 శుద్ధక్షేప్త్యాస్యైతోవాపి బాధిర్యం తేన జాయతే,

8

తా. వాయువు కఫముతో గలసిగాని కలయకగాని శబ్దవాహినీస్ఫోత్రముల నడ్డగించుటవలన చెవుడు గలుగును.

—౨౦ కర్ణక్షేదలక్షణము ౨౦—

వాయుః పిత౯దిభిర్యుక్తో వేణుఘోషనమం స్వనమ్,

9

కరోతి కర్ణయోఃక్ష్యేడం కర్ణక్ష్యేడస్య ఉచ్యతే,

తా. వాతము పిత్తాదులతో గలసి చెవిలో పిల్లనగ్రావిశబ్దమువంటి శబ్దమును గలుగజేసిన కర్ణక్ష్యేడమని తెలియవలయును.

శ్రీ కర్ణస్థావలక్షణము ౧౦

శిరోభిఘ్నాతాదథ వా నిమజ్జనాజ్జలే ప్రపాకాదథ వాపి విద్రధేః 10
సవేద్ధి పూయం శ్రవణోనిలార్దితస్సకర్ణసంస్రావ ఇతి ప్రకీర్తితః,

తా. శిరస్సునందు చెబ్బదగులుటవలన గాని లేక నిశ్చయించుదుమికి ముణుగుట వలనగాని లేక చెవిలో జనించినవిద్రధి పండియుండుటవలనగాని వాతము ప్రకోపించి చెవివలన చీమును స్రవించి పజేయుచుండిన కర్ణస్థానమని యెఱుంగవలయును.

శ్రీ కర్ణకంఠాలక్షణము ౧౧

మాచుతః కఫసంయుక్తః కర్ణే కంఠూం కరోతి చ. 11

తా. వాతము కఫముతో గూడి చెవిలో దురదనుగలుగజేసిన కర్ణకంఠూయని తెలియవలయును.

శ్రీ కర్ణగూఢలక్షణము ౧౨

పిత్తోష్ణోష్ణోష్ణితశ్చేష్టా జాయతే కర్ణగూఢకః,

తా. పిత్తోష్ణముచే కఫముయొడి గుబిలిగనైన దానిని కర్ణగూఢమని తెలియ వలయును.

శ్రీ కర్ణప్రతినాహలక్షణము ౧౩

సకర్ణగూఢో ద్రవతాం యదా గతోవిలాయితోఘ్నాణముఖిం ప్రచవ్యతే.

తదా సకర్ణప్రతినాహసంజ్ఞితో భవేద్వికారశ్శిరసోర్ధభేదకృత్,

తా. చెవియందుండు గుబిలి స్వయముగ ద్రవించిగాని లేక స్నేహస్నేదాదుల వలన ద్రవించిగాని ముక్కు నోరు వీనివలన పెడలిన ప్రతినాహమనంబడును. దీనివలన అరతలనొప్పి గూడగలుగును.

శ్రీ క్రిమికర్ణలక్షణము ౧౪

యదా తు మూర్ఛంత్యథ వాపి జన్తవ

స్పృజంత్యపత్యాన్యథ వాపి మక్షికాః.

తద్వ్యంజనత్వాఘ్నో నిరుచ్యతే

భిక్షుశ్చిరాన్వైక్యః కృమికర్ణకో గదః,

తా. చెవులలో పురుగుజనించి వ్యాపించుటవలనగాని లేక ఈగలు పిల్లలు పెట్టుటవలనగాని కర్ణమార్గము నడ్డగించిన దానిని క్రీమికర్ణమనియెదరు.

— ౧౭ జంతుకర్ణలక్షణము ౧౭ —

పతంగాశ్శతపద్యశ్చ కర్ణస్యాస్థితః ప్రవిశ్య హి. 14

అరతిం వ్యాకులత్వం చ భృశం కుర్వన్తి వేదనామ్,

కర్ణో నిస్తుద్యతే తస్య తదా వైపుర్పురాయతే. 15

కీట చరతి రుక్మీవా నిష్పందే మందవేదనా,

తా. మిడుతి, జెట్టి, జోరిగ మొదలగునవి చెవులలో ప్రవేశించుటవలన నెమ్మదిలేకుండుట, ప్రాణములు వ్యాకులము జెందుట, మిక్కిలివేదనగలుగుట, చెవిలో బొడుచునటులుండుట, గులగులరాడుట, పురుగులు సంచరించుచుండినప్పుడు తీవ్రవేదనగలుగుట, సంచరించక స్తబ్ధముగ నుండిన వేదనతగ్గుట ఈలక్షణములు గలిగి యుండిన జంతుకర్ణమని యెరుంగవలయును.

— ౧౮ కర్ణవిద్రధిలక్షణము ౧౮ —

క్షుతాభిఘాతప్రభవస్తువిద్రధిర్భవే త్తథా దోషకృత్తోఽపరః పునః.
సరక్తపీతారుణామస్రమాస్రవేత్ప్రేతోదధూమలత్సోనహోహచోషవాక్

తా. షవియందు పుడక మొదలగువానిచేసేని లేక బిబ్బచేసేని, గాయము చేసేని వాతాదిదోషమువలననేని విద్రధిజనించిన కర్ణవిద్రధియనబడును. అదిపగిలిన వాతాదిదోషక్రమముగ ఎరువు లేక పసపువ్లగము లేక అరుణవర్ణము ఇట్టిలక్షణములుగల రక్తమునుస్రవించుట, పొడిచినట్లుండుట, పొగబయలు వెడలినట్లుండుట, మంట, చోషముగలుగుట ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండును.

— ౧౯ కర్ణపాకలక్షణము ౧౯ —

కర్ణపాకస్తు పిత్రేన కోధవిక్లేదకృద్భవేత్. 17

కర్ణవిద్రధిపాకాద్వా జాయతే చాంబుపూరణాత్,

తా. పిత్రమువలనగాని లేక కర్ణవిద్రధి పక్వమగుటవలనగాని లేక షవిలో నీళ్లుపోవుటవలనగాని దుర్బంధత్వము, ద్రవత్వము వీనితోగూడిన కర్ణపాకరోగము జనించును. అనగా కర్ణవ్రణము.

— ౨౦ పూతికర్ణలక్షణము ౨౦ —

పూయంస్రవతి యః పూతినష్టేయః పూతికర్ణకః. 18

తా. చెవులనుంచి దుర్గంధయు క్షమగు చీము వెడలిన పూతికర్ణమని తెలయ వలయును.

— ౧౧ కర్ణశోధార్బుదార్బులక్షణములు ౧౧ —

కర్ణశోధార్బుదార్బుని జానీయాదు క్షలక్షణైః,

తా. కర్ణశోధ, కర్ణార్బుదము, కర్ణార్బుస్సు వీనిలక్షణంబుల పూర్వమువలె నెయంగఁదగును.

— ౧౨ వాతకర్ణరోగలక్షణము ౧౨ —

నాదోతిరుక్కర్ణమదస్య శోషస్సావస్తనుశ్చాశ్రవణం చ వాతాత్.

తా. వాతసంబంధమువలన చెవియందునాదము మిక్కిలిపోట్లు చెవియందలి గుబిలిశోషించుట, తేటగస్రావము, చెవులు ఇవి గలిగియుండును.

— ౧౩ పిత్తజకర్ణరోగలక్షణము ౧౩ —

శోధస్సరాగోదరణం విదాహస్సవీతపూతిస్రవణం చ పిత్తాత్,

తా. పిత్తసంబంధమువలన చెవులయందునాపు ఎఱ్ఱగనుండుట పగుళ్లు, మంట, కొంచెము పసపువర్ణము దుర్గంధముగ స్రవించుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండును.

— ౧౪ కఫజకర్ణరోగలక్షణము ౧౪ —

వైశ్రుత్యకంఠాస్థిరశోధశుక్లాస్థిగ్ధాస్మృతిశ్చేష్ట భవేతిరుక్చ. 20

తా. కఫసంబంధమువలన విపరీతముగ వినిపించుట, దురద, నాపు కఠినముగ నుండుట, తెల్లగ, బంకగనుండుస్రావము, మిక్కిలిపోట్లు ఇట్టి లక్షణములు గలిగి యుండును.

— ౧౫ సన్నిపాతజకర్ణరోగలక్షణము ౧౫ —

సర్వాణి రూపాణి చ సన్నిపాతాత్ప్రావశ్య తత్రాధికదోషవర్ణక,

తా. సన్నిపాతసంబంధమువలన సర్వదోషలక్షణములతోగూడి, అధికముగ నుండు దోషవర్ణమగు స్రావము గలిగియుండును.

— ౧౬ కర్ణశోధలక్షణము ౧౬ —

సౌకుమార్యాచ్చిరోత్పలప్తే సహసాపి ప్రవర్ధితే. 21

కర్ణశోధో భవేత్పాల్వ్యాం సరుజః పరిపోటవాక్,

తా. సౌకుమార్యమువలన చెవులుకట్టినతోడనే తమ్మెను క్రమముగవృద్ధి పరచక నుపేక్షించి పిదప త్వరగా వృద్ధిచేయుచున్నచిని వానియందునొప్పి పగుళ్లు వీనితోగూడిన నాపుగలిగినదానిని కర్ణశోధయని యెదరు.

పరిపోటకలక్షణము ౧౯

కృష్ణారణనిభస్తబ్ధస్వవాతాత్పరిపోటకః. 22

తా. వాతసంబంధమువలన నల్లగను లేక యెట్టిగను కఠినముగనుండు వాపు జనించిపగిలిన దానిని పరిపోటకమనియెదరు.

కర్ణోత్పాతలక్షణము ౨౦

గుర్వాభరణసంయోగాత్తాడనాద్ధరణాదపి,
శోభః పాశ్చ్యాం భవేచ్ఛ్చావో దాహపాకరుజాన్వితః. 23
రక్తో వారక్తపిత్తాభ్యాముత్పాతస్సగదో మతః,

తా. చెవులయందు బరువగు ఆభరణములధరించుటవలనగాని, లేక అభిఘాతమువలనగాని, లేక దుడ్డుటవలనగాని, రక్తపిత్తములు ప్రకోపించి చెవితమైయందు నీలము లేక యెఱుపుగలవాపునుగలుగజేసి దానివలన మంట పాకము పోట్లు ఇవి గలిగిన ఉత్పాతమనియెదరు.

కర్ణోన్మంథకలక్షణము ౨౧

కర్ణం బలాద్వర్ణయతః పాశ్చ్యాం వాయుః ప్రకుప్యతి. 24
కఫం సంగృహ్య కురుతే శోభం స్తబ్ధమవేదనమ్,
ఉన్మంథకస్సకంఠాకో వికారః కఫవాతజః. 26

తా. బలాత్కారముగ చెవిరంభమును వృద్ధిపరచుటవలన చెవితమైయందు వాతము ప్రకోపించి కఫముతోచేరి స్తబ్ధమై స్వల్పజేదన దలవాపును గలుగజేసి దానియందు దురదను యెల్లప్పుడు జనింపంజేయుచుండిన ఉన్మంథకమని వచించెదరు. ఇది కఫవాతమువలన జనించును.

దుఃఖవర్ధనలక్షణము ౨౨

సంవర్ధమానే దుర్విధే కంఠాదాహారుజాన్వితః,
శోభో భవతి పాకశ్చ త్రిదోషో దుఃఖవర్ధనః. 26

తా. విరుద్ధప్రదేశమునందు చెవికుట్టి వృద్ధిచేయుటచే దురద, తాపము, పోట్లు, పాకము వీనితోగూడినవాపును జనింపజేసినదానిని దుఃఖవర్ధనమనియెదరు. ఇది త్రిదోషములవలన చుత్పన్నంబగును.

పరిలేహీలక్షణము ౨౩

కఘాస్మక్ష్మమిసంభూతస్సవిసర్పన్నితస్తతః,
లిహేచ్ఛ శమ్ములీం పాలీం పరిలేహీత్యసౌ స్మృతః. 27

తా. చెవిక మైయందు కఫరక్తక్రిములవలన వాపుజనించి అంతట తిరుగుచు కర్ణపుటమునందు వ్యాపించి యందలి మాంసమును భక్షించిన పరిశేషియనంబడును.

◌◌ కర్ణ ప్రణాళికము ౨౯ ◌◌

శ్రవణాంతర్వ్రాణం జాతం క్రిమిదుర్గంధసంయుతమ్,
తచ్ఛాంత్యర్థం వదిష్యామి. భైషజ్యం లోకమోహనమ్. 28

తా. చెవియందు ప్రణాళముజనించి క్రిమి దుర్గంధములతో గూడి చీము గారుచుండిన కర్ణ ప్రణాళమునంబడును, ఇది నివర్తించుటకై లోకమోహకరమగు ఔషధమును జెప్పెదను.

◌◌ ఆసాధ్యకర్ణరోగోపద్రవము ౩౦ ◌◌

మూర్ఛా దాహరో జ్వరః కాసః క్లమోధ వమఘ్నస్తథా,
ఉపద్రవాః కర్ణశూలే భవంత్యేతే మరిష్యతః. 29

తా. మూర్ఛ, దాహము, జ్వరము, దగ్గు, క్లమ, వాంతి ఇవి కర్ణశూలరోగమునం దుపద్రవములనియు చంపుననియును తెలియవలయును.

◌◌ కర్ణశూలకు శృంగబేరాదితైలము ౩౧ ◌◌

శృంగబేరరసం ఔద్రం సైంధవం తైలమేవచ,
కవోష్ణం కర్ణయోధ్యార్యమేతత్స్యా జ్యేదనాపహమ్. 30

తా. అల్లపురసములో తేనె, సైంధవలవణము (తెల్లవ) నూనెకలిపి తైలము మిగులునటులకొచి, కొంచెము ఔచ్చగనుండునపుడే చెవులలోవేసిన కర్ణశూల నివర్తించును.

◌◌ లశునాద్వికశిగ్రాణాం వరుణామూలకస్య చ,
కదళ్యాస్వరసశ్చేష్టోకదోష్ణః కర్ణపూరణే. 31

తా. ఉల్లిగడ్డలు, అల్లము, మునగచక్క, ఉలిమిడివేరు, ముల్లంగి, అరటి, వీనిరసమును (ఆవనూనెలో కలిపి) కొచి కించిదుష్ణముగ చెవిలోవేసిన కర్ణశూల నివర్తించును.

సావీరశుష్కార్ద్రకమాతులుంగమాంసీజటాగుగ్గులుసైంధవాని,
విషాచ్యతైలే కటుకే నిషించేచ్ఛీఘ్రం హరేత్కర్ణరుజం చ తీవ్రమ్.

తా. కలి, (తరవాణి) శొంఠిరసము, మాడిఫలరసము, జటామాంసి, మహిసాక్షి గుగ్గిలము, సైంధవలవణము వీనిని తెల్లవనూనెలోవైచికొచి, చెవులలోవైచిన భయంకరమగు చెవిపోటు నివర్తించును.

అర్కాంకురాదిస్వగ్రసము ల్

అర్కాంకురానస్తుసిష్టాన్నతైలాణ్ అవణాన్వితాణ్,
సన్నిదధ్యాత్సుధాకాండే పూరితే మృత్సయా వృతే. 33

పుటపాకే తయా స్విన్నం చీడయేదారసాగమాత్,
సుఖోష్ణం తద్రసం కర్ణి ప్రక్షిపేచ్ఛూలశాస్తయే. 34

తా. జిల్లేడుచిగుళ్లను నిన్నుపొడ్డగ్రసమునోనూరి అంగునూనె, సైంధవలవణము గలిపి, కల్కముచేసి దీనిని పచ్చిజెనుడు కట్టినతొలచి, అంగునిచి దానిపైమూసి చీలమచ్చు లేపనముజేసి పుటపాకమునంగునిచి పక్వముగ కాల్చి రసమునుపిండి సుఖోష్ణముగ చెవిలోవేసిన కర్ణవ్యూల నివర్తించును.

అర్కస్యపత్రగ్రసము ల్

అర్కస్యపత్రం పరిణామవీతమాజ్యేన లిప్తం శిఖయోగతప్తమ్,
ఆవీడ్యతస్యాంబుసుఖోష్ణమేవ కర్ణేనిషిక్తం హరతేతిశూలమ్. 35

తా. పండుజిల్లేడాకులకు నెయ్యిబట్టించి నిప్పుమీద వెచ్చజేసి రసమునుపిండి సుఖోష్ణముగ చెవిలోవేసిన కర్ణవ్యూల నివర్తించును.

శ్లోనాకశైలము ల్

తైలం శ్లోనాకమూలేన మందేగ్నా విధినా శృతమ్,
హరేదాశు త్రిదోషోష్ణం కర్ణశూలం ప్రసూరణాత్. 36

తా. దుందిలపుచేరుకల్కమునో నూనెకలిపి మందాగ్నిచే పక్వముగ కాచి చెవిలోవైచిన త్రిదోషమువలన జనించిన చెవిపోటు నివర్తించును.

హింగాద్దితైలము ల్

హింగుసైంధవశుంఠీభీస్తైలం సర్వపసంభవమ్,
విపక్వం హరతేఽవశ్యం కర్ణశూలం ప్రపూరణాత్. 37

తా. ఇంగువ, సైంధవలవణము, శొంఠి వీనికల్కమునందు ఆవనూనెజేర్చి కాచి సుఖోష్ణముగ చెవియందువైచిన చెవిపోటు నివర్తించును.

నాగరాద్దితైలము ల్

నాగరసైంధవమాగధిముస్తాహింగువచాలశునం తిలతైలమ్,
అర్కసుపక్వపలాశరసేన కర్ణరుజం బధిరం వినిహన్తి. 38

తా. శొంఠి, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు, తుంగముస్తా, ఇంగువ, వస, వెల్లుల్లిపాయలు వీనికల్కములో నుప్పులనూనె పండుజిల్లేడాకురసము వీనినిచేర్చి తైలముకాచివైచిన చెవిపోటు చెవుడు ఇవి నివర్తించును.

—ॐ కర్ణనాద బాధిర్యములకు ఆపామార్గతైలము ॐ—
 శేఖరికఠారజలే తత్కృతకల్పేన సాధితం తిలజమ్,
 అపహరతి కర్ణనాదం బాధిర్యం చాపి పూరణతః.

39

తా. ఉత్తరేణు ఠారోదకము, ఉత్తరేణుకల్పము వీనిలో నువ్వులనూ నె
 గఱిపి తైలముకొచి చెవిలోవైచిన కర్ణనాదము, చెవుడు ఇవి నివర్తించును.

—ॐ హిం గ్వద్దితైలము ॐ—

హింగ్వద్బదారుమిసిమూలకభస్మభూర్జ
 త్వక్ఠారసింధురుచకోద్భిదశిగువిశ్చైవ్యః,
 నస్వర్జికాబిడవచాంజనమాతులుంగై
 రంభారసై స్తమధునూ క్తమిదం విపక్వమ్.

40

తైలం ప్రసిద్ధమితితచ్చ్రీవణామయఘ్నం
 కర్ణప్రణాదబధిరత్వహారం నరాణామ్,
 భ్రామస్తకశ్రవణశమ్కులికాంతరాశ్శ
 శూలాపహం చరకసుశ్రుత పూజితం చ.

41

తా. ఇంగువ, తుంగము స్థలు, దేవదారు, పెద్దసదాప, ముల్లంగిభస్మము, భుజ
 పత్రము, యవఠారము, వైంధవలవణము, సోవర్పులవణము, అట్టుప్పు లేక చవిటి
 ఉప్పు, మునగ, శొంఠి, సర్జకఠము, నిడాలవణము, సురమాతాయి, మాడిఫలర
 సము, అరటిరసము, మధునూ క్తము వీనికల్పములో నువ్వులనూ నెకలిపి చక్కగ
 కాచి చెవిలోవేళిన కర్ణరోగము కర్ణనాదము, చెవుడు, కనుబొమలు శిరము చెవి,
 చెవిరంధ్రము వీనియందలి శూల నివర్తించునని చరకసుశ్రుత గ్రంథములయందు
 జెప్పబడియెను.

—ॐ బిల్వ తైలము ॐ—

గవాం మూత్రేణ బిల్వాని పిష్ట్యా తైలం విపాచయేత్,
 నజలం చ నదుగ్ధం చ తద్బాధిర్యహారం పరమ్.

42

తా. మాకడుపండ్లను ఆవుపంచితముతో నూరి అందు ఉదకము, మేకపాలు
 నూనె వీనిని చేర్చికొచి చెవిలోపలవైచిన చెవుడు నివర్తించును.

—ॐ దీపికాదితైలము ॐ—

బృహతః పంచమూలస్య కాండాన్యస్ట్రాంగుళానిచ,
 ఠోమేణావేప్త్య సంసిచ్య తైలేనాదీపయే త్తతః.
 యతైలం చ్యవతే తేభ్యస్సుఖోష్ణం తేన పూరయేత్,
 వైద్యచింతామణి II—65

43

జ్ఞేయం తద్దీపికాతైలం కుష్ఠ దేవతరోస్తథా.

44

తా. ఎనిమిదంగుళముల ప్రమాణముగల * బృహత్పంచమూలముల కట్టగట్టి దానికి తైలపట్టుగుడ్డనుచుట్టి నూనెలో బాగుగ దడిసి నెలిగించి యందు ప్రవించెడి తైలమును దీసికొని సుఖోష్ణముగ చెవిలోవైచినను లేక చంగల్వకోష్ఠు దేవదారు వీనినినుండి ప్రైప్రకారము తైలమునుదీసి చెవిలోవేళినను చెవుడు హరించును.

— ౧౯ నిర్గుండ్యాదితైలము ౧౯ —

నిర్గుండిజాతిరవిభృంగరసో నరం భా
కార్పాసశిగ్రుసురసార్ద్రాకకారవేల్కాః,
ఏషాం రసే తీలభవం సవిషం సుపక్వం
బాధిర్యనాదకృమివేదనపూయహస్తృ.

45

తా. వావిలి, బాజికాయ, జిల్లేడు, గుంటగలగర, వెల్లల్లి, అరటి, ప్రత్తికాయ, మునగ, తులసి, అల్లము, కౌకర, వీనిరసములలో నూనెగలిపి అందుకొంచుము నాభినివైచి నిర్గుముజేసి చెవిలోవేళిన చెవుడు, కర్ణనాదము, క్రియలు, మూల, చీముగారుట ఇవి నివర్తించును.

— ౨౦ బీజపూర రసము ౨౦ —

స్వర్ణకాచూర్ణ సంయుక్తం బీజపూరరసం క్షీవేల్,
కర్ణసావరుజాడా తు ప్రశస్తం నాత్ర సంశయః.

46

తా. మాదీఫలరసములో స్వర్ణక్షారముజేర్చి చెవిలోవైచిన కర్ణసావము శూల మొదలగునవి నిస్సంశయముగ నివర్తించును.

— ౨౧ సముద్రఫేనచూర్ణము ౨౧ —

సముద్రఫేనచూర్ణం తు న్యస్తం శ్రవణసంప్రవే,
పూయస్రావం ప్రణం సాంద్రం హన్తి ధ్వాస్తమివాంశుమూకా.

47

తా. † సముద్రపు నురుగుచూర్ణమును చెవిలోవేళిన నూర్యుండంధకారమును నశింపజేయు తొరంగన చెవియందలి చీము, చ్చణము, బంక వీనిని నివర్తించజేయును.

— ౨౨ కర్ణస్రావచికిత్స ౨౨ —

ఊబ్వోస్తుపత్రం తరుణం సమాంశేం కపిత్థకార్పాసఫలం చ సార్ద్రమ్,

* మాశేద్దు, కెల్లి, దుందిలము, చల్లగుమ్మడి, కడలి అనునవి బృహత్పంచమూలములు.

† సముద్రఫేనమనగా సారసియ్యనివాడుటగలదు.

ధృత్వా రసం తస్మధునా విమిశ్రం స్రావాపహం సంప్రవదన్తి తజ్జాః. 48

వత్తైశ్శృతం నింబకరంజతైలం ససార్వ పం స్రావహారం ప్రదిష్టమ్,

తా. లేత నేరేడాకులు లేతమామిడాకులు వీనిని సమభాగములగ ముద్దజేసి అందు లేత వెలగ కాయరసమును ప్రత్తికాయరసమును తేనెనుగలిపి చెవిలో వేసినను లేక పై ద్రవ్యములతోడ వేప, కానుగ వీనినూ నెనుచేర్చి అందావనూ నెనుగలిపి చిక్కగ కాచి చెవిలో వేసినను కర్ణస్రావము మానును.

◀ ౧౦ కర్ణరోగమునకు రాస్నాడిచూర్ణము ౧౧ ▶

రాస్నామ్మత్తై రండసురాహ్వావిశ్వం

తుల్యం విచూర్ణ్యాభ విమిశ్ర్యో ఖా దేత్ . 49

వాతామయీ కర్ణశిరోగదీ చ నాడీవ్రణీ చాపి భగందరీ చ,

తా. సన్న రాస్నము, తిప్పతీగె, ఆముదపువేరు, దేవదారు, శొంఠి వీనిని చూర్ణించి సమముగ చేర్చి నేపించిన వాతరోగము, కర్ణరోగము, శిరోరోగము, నాడీ వ్రణము, భగందరము ఇవి నివర్తించును.

◀ ౧౧ క్రిమికర్ణచికిత్స ౧౨ ▶

రవిరవిభ క్తవ్యోపానేకీకృత్య ప్రవీడయేద్భద్ధ్వా. 50

వననాంతర్జాతరసం శ్రవణే పరిపూరయేద్ద్యుక్త్యా,

కర్ణజ్జలౌకానియతం కృమికీటపిపిలికాస్తథాన్వేపి. 51

నిపతంతి నిర్విశేషాత్ కారండాశ్చాపి ముండస్థాకి,

తా. జల్లేడాకులు, నూర్యకాంతపువేరు, త్రికటుకములు వీనినినూరి-గుడ్డను గట్టి చెవిలో యుక్తిగ బిండిన కర్ణములయందలి శల్లజెట్టి పురుగులు కీటకములు చీమలు తలలోని పురుగులు ఇవియున్నియు ఊడిపడును.

◀ ౧౨ పూతికర్ణమునకు ఆమ్రాది తైలము ౧౩ ▶

ఆమ్రజంబూప్రవాళాని మధూకన్య వటస్య చ. 52

వీభిస్తు సాధితం తైలం పూతికర్ణగదం హారేత్,

తా. మామిడి నేరేడు ఇప్పు ముట్టి వీనిచిగుళ్లనుకల్పముచేసి అందు తైలమును జేర్చికాచి చెవిలోవైచిన చీమకారుట నివర్తించును.

◀ ౧౩ గంధకతైలము ౧౪ ▶

చూరేన గంధకశిలారజనిభవేన

ముష్యంశకేన కటుతైలవలాప్టకంతు. 53

ధత్తూరపత్రరసతుల్యమిదం విపక్వం
నాడిం జయేచ్చిరభవామపి కర్ణజాతామ్,

తా. గంధకము, మణిశిల, పసుపు వీనిని నాలుగుతులములయెత్తు చూర్ణము జేసి అందు 3౨ తులములయెత్తు తెల్ల ఆవనూనె, 3౨ తులములయెత్తు ఉమ్మెత్తాకు రసమునుగలిపికొని చెవిలోవైచిన దీర్ఘకాలమునుంచియుండు కర్ణనాడీరోగము నివర్తించును.

శతావరీ తైలము ౪౯

శతావరీవాజిగంధా * పయస్వైరండబీజకైః. 54

తైలం విపక్వం సక్షీరం పాలీం సంవర్ధయేత్సుఖమ్,

తా. పిల్లపీచర, పెన్నేరుగడ్డ, ఆమ దళవిత్తులు వీనిని పెరుగుమీదితేటతో నూరికల్కముజేసి అందు నూనె పాలుచేర్చి కొవితేపనముజేసిన చెవితమైలు గుఖముగ వృద్ధినిబొందును.

జీవనీయతైలము ౫౦

జీవంత్యా చాశ్వగంధార్కవాకుచీబీజసైంధవైః. 55

హాలినీసురసాభ్యాం చ గోధాకంకవసాన్వితమ్,

తైలం విపక్వమభ్యంగాదున్నంధం నాశయేద్ధృవమ్. 56

తా. పాలకూర, పెన్నేరుగడ్డ, జిల్లేడుపాలు, భావంచివిత్తులు, సైంధవలవణము, చన్నచర్లగడ్డ, తులసి, ఉడుము, గ్రద్ద వీనిక్రవ్వులనేకముగ జేసి తైలములో చేర్చికొని అభ్యంజనముచేసిన ఉన్నంధకము శీఘ్రముగ నివర్తించును.

కర్ణరోగపథ్యములు ౫౧

గోధూమాశ్శాలయో ముద్ధా యవాశ్చాపి ఘృతం తథా,

లావో మయూరో హరిణస్తిత్తిరిర్వనకుక్కుటః. 57

పటోలం శిగువార్తాకం సునివణ్ణం కటిల్లకమ్,

రసాయనాని సర్వాణి బ్రహ్మచర్యమభాషణమ్. 58

ఉపయుక్తం యథాదోషమిదం కర్ణామయే హితమ్,

తా. గోధూమలు, వరిబియ్యము, పెసలు, యవలు, నెయ్యి, లావుకపిట్ట, సెమలి, జింక, తిత్తిరిపక్షి, అడవికోడి, పొట్లకాయ, మునగకాయ, వంకాయ,

* పయస్వాయ అనగా పిన్నపాలగాని క్షీకాకోళిగానియును. పయస్వయ మనగా బెరుగుగూడనగును.

చెంచలికూర, కాకరకాయ, సర్వరసాయనములు, బ్రహ్మచర్యము, మాటలాడకండుట, ఇది కర్ణరోగమునందు, దోషానుగుణ్యముగ, పథ్యంబులని తెలియవలయును.

— ౧౭ ఆ పథ్యములు ౧౭ —

దస్తకాష్ఠం శిరస్నానం వ్యాయామం శ్లేష్మలం గురు. 59
కండూయనం తుషారం చ కర్ణరోగీ పరిత్యజేత్,

తా. దంతకాష్ఠము, శిరస్నానము, సంచారము, కఫకరాన్నము, గుర్వన్నము, గోకుట, మంచు వీనిని కర్ణరోగి విసర్జించవలయును,

నా సారోగ ప్రకరణమ్.

— ౧౮ పీనసము నాసారోగస్వరూపము ౧౮ —

ఆనవ్యతే యస్య విశుష్యతే చ ప్రక్షిద్యతే ధూప్యతి చైవ నాసా,
నవేత్తి యో గంధరసాంశ్చ జంతుజుష్టంవ్యవస్యేత్సతుపీనసేన. 1
తంచానిలశ్లేష్మభవంవికారంబ్రూయాత్ప్రతిశ్యాయసమానలింగమ్,

తా. ముక్కడచికోకుట, ఎండుట, ముక్కుననీరుకాయట, పొగవెడలు నటుల సంతాపముగలుగుట, గంధరసముల తెలియకనుండుట ఈలక్షణములుగలది, పీనసరోగమని యెరుంగవలయును. ఈవాతశ్లేష్మజవికారము ప్రతిశ్యాయముతో సమముగనుండు లక్షణములతో గూడియుండును.

— ౧౯ నాసారోగనిదానము ౧౯ —

అవశ్యాయానిలరజోభామాతిస్వప్నజాగరైః. 2

నిర్వాతోచ్ఛ్వాసరోధేనవీతేనాశుద్ధవారిణా,
అత్యంబుపానాద్రమణైశ్శ్చైర్భిక్ష్యగ్రహాదిభిః. 3

క్రుద్ధావతోల్బణాదోషానాసాయాంకుర్వతేగదాఽ,

తా. మంచు, గాలి, దుమ్ము, ఆతిసంభాషణము, అలినద్ర, అలినజాగరణ, గాలిలేని ప్రశ్నము, ఊపిరినణచుట, దుష్టోదకపానము, మిక్కిలి ఉదకపానము, జలశ్రీడలు, వాంతి, కన్నీరు వీనినడ్డగించుట వీనివలన వాతప్రధానమగుదోషములు ప్రకోపించి నాసారోగంబుల జనింపంజేయును.

— ౨౦ నాసారోగనామములు ౨౦ —

ఆదౌ చ పీనసః ప్రోక్తః పూతినాసస్తతః పరమ్. 4
నాసాపాకోత్త గణితః పూయశోణితమేవ చ,

క్షవధుర్భ్రంశధుర్ద్విష్టః ప్రతినాహః పరిస్రవః. 5

నాసాశోషః ప్రతిశ్వాయాః పంచసస్తార్బుదాని చ,

చత్వార్యర్శాంసి చత్వారశ్శోధాశ్చత్వారి తాని చ. 6

రక్తపిత్తాని నాసాయాం చతుస్త్రింశద్దాస్త్రైతాః,

తా. పీనస, పూతివాస, నాసాపాకము, పూయశోణిలము, క్షవధు, భ్రంశధు, దీప్తనాస, ప్రతినాహము, పరిప్రావము, నాసాశోష, 1 విధములగు ప్రతిశ్వాయములు, 2 విధములగు నాసార్బుదములు, 3 విధములగు నాసార్శములు, 4 విధములగు నాసాశోధలు, 5 విధములగు రక్తపిత్తయుక్త నాసారోగములు ఇటుల 34 విధములుగనుండును.

— ౧౧ పీనసరోగనిదానము ౧౧ —

పూయం స్రవతి దుర్గంధం నాసాయామతితాపకృత్. 7

తా. ముక్కున మిక్కిలి తాపముగలిగి దుర్గంధముగ చీము కారుచుండిన పీనసయని యెరుంగవలయును.

— ౧౨ పీనసరోగ భేదములు ౧౨ —

రక్తం పీతం తథా శ్వేతం నీలం హరిద్రమిశ్రితమ్,

పూయం స్రవతి దుర్గంధం పీనసాఖ్యం చ సప్తకమ్. 8

తా. రక్తవర్ణము, పీతవర్ణము, శ్వేతవర్ణము, నీలవర్ణము, పసుపువర్ణము, మిశ్రవర్ణము, దుర్గంధయుక్తము ఇటుల పీనస 2 విధముల స్రవించుచుండునని తెలియవలయును.

— ౧౩ పూతినాసలక్షణము ౧౩ —

దోషైర్విదగ్ధైర్గతాల్పములే సంమూర్ఛితో యస్య సమీరణస్తు,

విరేతిపూతిర్దుఖనాసికాఖ్యాం తం పూతినాసం ప్రవదన్తి రోగమ్. 9

తా. గొంతు, లోదవడ పీనిమధ్యమునందు దుష్టపిత్తరక్తాదిదోషములతో జాతముచేరి, నోరు, ముక్కు వీనివల్లదుర్గంధయుక్తముగ శ్లేష్మముబయలుపడలినదానిని పూతినాసమని తెలియవలయును.

— ౧౪ నాసాపాకలక్షణము ౧౪ —

పూర్ణాశ్రితం పిత్తమయాంషి కుర్వాద్యస్త్విన్వికారే బలవాంశ్చేపాకః,

తన్నాసికాపాకమితి వ్యవస్థేద్విగ్లేదకోధావధవాపి యత్ర. 10

తా. నాసికమునాశ్రయించియుండు పితృముదుష్టంబగుటవలన నాసికమునందు వ్రణముజనించి లోనపండి చీముచేదడసి దుగ్గంధముగ స్రవించుచుండిన నది నాసికాపాశముని తెలియవలయును.

—౧౭ పూయర క్షలక్షణము ౧౭—

దోషైర్విదగైరథవాపి జన్తోర్లలాటదేశేభిహతస్య తైస్టైః,

నాసాస్రవేత్పూయమస్యగ్విమిశ్రంతంపూయర క్తంప్రవదన్తిరోగమ్.

తా. వాతాదిదోషములు దుష్టంబులగుటచేగాని లేక అలాటదేశమునందు దెబ్బదగుటచేగాని ముక్కునుంచి చీము, రక్తము స్రవించుచుండిన పూయర క్త మని యెరుంగవలయును.

—౧౮ క్షవధు లక్షణము ౧౮—

ఘ్రాణాశ్రితే మర్షణి సంప్రదుష్టో యస్యానిలో నాసికయా నిరేతి,
కఘానుయాతో బహుశోతిశబ్దం తం రోగమాహుః క్షవధుం విధిజ్ఞాః.

తా. ముక్కునాశ్రయించియుండు శృంగాటకమును మర్షణానమునందుండు వాతముదుష్టమై కఫముతోగలిసి గొప్పశబ్దమును జేయుచు ముక్కువలనబయలు వెడలిన క్షవధుఁడుని తెలియవలయును. (అనగా తుమ్మ.)

—౧౯ ఆగంతుకక్షవధులక్షణము ౧౯—

తీక్ష్ణోపయోగాదతిజిఘ్రితో వా భావాన్కటూనర్కనిరీక్షణాద్వా,
సూత్రాదిభిర్వాతరుణాస్థిమర్షణ్యద్ధాటితేన్యః క్షవధుర్నిరేతి. 13

తా. ఆవాలు మొదలగు తీక్ష్ణపదార్థముల భక్షణచేసేని లేక కారముగల పదార్థముల వాసనచూచుటచేసేని లేక సూర్యనిరీక్షణచేసేని లేక ముక్కులోపర్చిని ఉనుచుటచేసేని తరుణాస్థిమర్షణము (అనగా ఫణామర్షణము) చలించబడి ఆగంతుక క్షవధువును జనింపజేయును (మరియు ఆగంతుకదోషక్షవధులు రెండును సమానములని యెరుగవలయును.)

—౨౦ భ్రంశధులక్షణము ౨౦—

ప్రభశ్యతే నాసికయా హి యస్య సాంద్రో విదగ్ధో లవణః కఫశ్చ,
ప్రాకస్సంచితో మూర్ధని సూర్యతప్తేతంభ్రంశధుంవ్యాధిముదాహరంతి.

తా. పూర్వము శిరస్సునందుచేరియుండు కఫము సూర్యతాపమువలన ద్రవించి గట్టిగను, (రక్తాధికపీతవర్ణముగను) ఉప్పుగను, నాసికారంధ్రమువలన మిక్కిలిగ వెడలిన దానిని భ్రంశధుయనియెడరు.

వైద్య చింతామణి

❖ దీప్తనాసా లక్షణము ❖

ఘ్రాణే భృశం దాహసమన్వితే తు వినిస్సరేధూమిషి వేహ వాయుః, నాసా ప్రదీప్తే వచయస్యజంతో ర్వాస్యధిం తు తం దీప్తముదాహరంతి.

తా. ముక్కు మిక్కిలితాపముతో గూడియుండ వాతముబాగవలె బయలు వెడలుచు ముక్కుకు మిక్కిలి ప్రదీప్తిని గలుగజేసిన దీప్తనాసికా రోగమని తెలియవలయును.

❖ ప్రతీనాహలక్షణము ❖

ఉచ్ఛ్వాసమార్గం తు కఫస్సవాతో రుంధ్యాత్ప్రతీనాహముదాహరే త్తమ్

తా. కఫము వాతముతో గూడి ఉచ్ఛ్వాసమార్గము నడ్డగించుటవలన నాసికారంధ్రముల శ్వాస బాగుగ ప్రారంభమయ్యెన దానిని ప్రతీనాహనాసారోగమని యెదరు.

❖ నాసాస్రావలక్షణము ❖

ఘ్రాణాద్ధనఃపీతసితస్తనుర్వాదోషస్సప్రేత్సాప్నావముదాహరే త్తమ్.

తా. ముక్కువలన గట్టిగను, పసుపువర్ణముగను లేగ తెల్లగను, తేటగను, కఫము ప్రవించుచుండిన నాసాస్రావ మని యెదరు.

❖ నాసాపరిశోక్షలక్షణము ❖

ఘ్రాణాశ్రితే స్నాతసి మారుతేన గాఢం ప్రదీప్తే పరిశోషితే చ, కృచ్ఛాచ్ఛ్వాసే దూర్ధ్వమధశ్చ జస్త్యుర్వస్తి న్ననాసాపరిశోష ఉక్తః.

తా. వాతమువలన ముక్కురంధ్రము మిక్కిలి పరితపించి యొండుటచే నరుడు ఆయాసముమీద క్రింద, పైన శ్వాసమువదలిన దానిని నాసాపరిశోషమని యెదరు.

❖ ఆపక్వపీనసలక్షణము ❖

శిరోగురుత్వమరుచిర్నాసాస్రావస్తనుస్వ్వరః, ఊమః ష్టివేత్తథాభీక్షమామవీనసలక్షణమ్.

18

తా. శిరస్సు జడముగనుండుట, అరుచి, నాసికమునుండి తేటగ నీరుకారుట, స్వరహైన్యము, మాటిమాటికి ముక్కులయండుండు చీమిడి ఆకర్షించి వ్రుమియుట ఇట్టి లక్షణములుగ లిగియుండిన ఆపక్వపీనసయని తెలియవలయును.

—౧౧ పక్వపీనసలక్షణము ౧౧—

ఆమలింగాన్వితశ్చేష్టాస్థాఘనః ఖేషు నిమజ్జతి,
స్వరవర్ణవిశుద్ధిశ్చ పరిపక్వస్య లక్షణమ్.

19

తా. పూర్వోక్తఅపక్వపీనసలక్షణయు క్తమైయుండుకఘము ఘనీభవించి
నాసికముమొదలగు ప్రోతస్ఫులయందునిలుచుట, స్వరవర్ణములు స్పష్టములుగనుండుట
ఇట్టి లక్షణములుగలిగియుండిన పీనస పక్వమైనదని యెరుగదగును.

—౧౨ ప్రతిశ్యాయోత్పత్తి ౧౨—

సంధారణాజ్జీర్ణరజోతిభాషాక్రోధర్తువైషమ్యశిరోభితాపైః,
ప్రజాగరస్వప్ననవాంబుశీతావశ్యాయకైర్వైఘ్ననబాష్పనేకైః. 20
సంస్థానదోషే శిరసి ప్రవృద్ధో వాయుః ప్రతిశ్యాయముదీరయేత్తు,

తా. మలమూత్రాదివేగముల నడ్డగించుట, జీర్ణగుణకాయుండుట, ముక్కులో
దుమ్ముప్రవేశించుట, ఆతిగమోటలాశుట, క్రోధమునీయుట, ఋతువుమారుట,
ఎండవలన శిరస్సుతపించుట, జాగరణనీయుట, పకలనిద్రించుట, క్రొత్తనీరు
త్రాగుట, శీతపదార్థములునీవించుట, మంచుననిలుచుట, ఆతిమైధునమునీయుట,
కన్నులనీరుకొడుట ఇట్టికారణముచే మూలాధానుగుకఘము శిరస్సున ఘనీభవించుట
వలన వాతము ప్రకోపించి పడిశమునుగలుగజేయును. దానిని ప్రతిశ్యాయమనియెదరు.

—౧౩ ప్రతిశ్యాయోత్పత్తికికారణము ౧౩—

చయం గతా మూర్ధని మారుతాదయః
పుథక్కుమస్తాశ్చ తథైవ శోణితమ్. 21
ప్రకుప్యమానావివిధైః ప్రకోపనై
స్తతః ప్రతిశ్యాయకరా భవన్తి,

తా. శిరస్సునందు ప్రత్యేకముగ వాతాదిప్రత్యేకదోషములుగాని, సర్వదోష
ములుగాని రక్తముతో సంచితములై బలవద్విరోధము, దివానిద్ర, మొదలగుకారణ
ములచే ప్రకోపించి ప్రతిశ్యాయమును జనింపజేయును

—౧౪ ప్రతిశ్యాయపూర్వరూపము ౧౪—

క్షువప్రవృత్తిశ్శిరసోతిపూర్ణతాతథాంగమర్దః పరిహృష్టరోమతా. 22
ఉపద్రవాశ్చాప్యపరే పృథగ్విధాన్వణాం ప్రతిశ్యాయపురస్సరా
స్త్యుతాః,

తా. తుమ్ములువచ్చుట, తల బరువుగనుండుట, శరీరము పీకుట, గగుర్పాటు,
పైద్యచింతామణి II—66

నానావిధరోగములు (ఆనగా ఘ్రాణాఘ్రాణామాయనాదికములు) గలుగుట ఇవియ ప్రతిశ్ఛాయమునకు పూర్వకూపములు.

— ౧౭ వాతజప్రతిశ్ఛాయలక్షణము ౧౭ —

ఆనధా విహితా నానా తనుసావప్రసేకీనీ. 23

గళతాలోష్ణశోషశ్చ నిస్తోదశ్శంఖయోరపి,
భవేత్స్వరోపఘాతశ్చ ప్రతిశ్ఛాయేనిలాత్తజే. 24

తా. ముక్కు కట్టబడినటులనుండుట, అడవికొనియుండుట, తేటగనీరుకొరుట, గొంతు, లోదవడ, పెదవి ఇవియెండుట, కణతంపొట్టు, గొంతులో బొంగురుపోవుట ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండిన వాతజప్రతిశ్ఛాయమని తెలియవలయును.

— ౧౮ పిత్తజప్రతిశ్ఛాయలక్షణము ౧౮ —

ఉష్ణస్పవీతకస్సాస్త్రివో ఘ్రాణాత్ప్రవతి పైత్తికే,
కృశోతిపాండుస్సంతప్తో భవేదుష్ణాభివీడితః. 25
సఘామమగ్నిం సహసావమతీవచ నాసయా,

తా. నాసికముజలన వేడిగ పగువువర్ణముగ స్త్రావముగలుగుట, అందువలన శరీరముకృశించి పాండువర్ణముగనుండుట, తాపమును, ఉష్ణమును నోర్వశేకుండుట, ముక్కువలన పొగతో అగ్ని వెదలిట్లుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలిగియుండిన పిత్తజప్రతిశ్ఛాయమని తెలియవలయును.

— ౧౯ కఫజప్రతిశ్ఛాయలక్షణము ౧౯ —

ఘ్రాణాత్కఫః కఫకృతే శ్వేతశ్శీతస్సప్రవేద్భవూః. 26
శుక్లావభాసశ్శూనాక్షో భవేద్దురుశిరా నరః,
కంఠతాలోష్ణశ్చిరసాం కంఠూభిరభివీడితః. 27

తా. ముక్కువలన చీమిడి తెల్లగను, శీతలముగను, మిక్కుటముగను మాటి మాటికి స్రవించుట, శరీరము తెల్లనగుట, కన్నులుబిడ్డుట, తల బరువుగనుండుట, గొంతు, లోదవడ, పెదవి, శిరస్సు పీనియండు దురదగలుగుట ఇట్టిలక్షణములుగలిగి కఫజప్రతిశ్ఛాయమని తెలియవలయును.

— ౨౦ సన్నిపాతప్రతిశ్ఛాయలక్షణము ౨౦ —

భూత్వా భూత్వా ప్రతిశ్ఛాయో యస్యాకస్మాన్నివర్తతే,
సంపక్వో వాప్యపక్వో వా సతు సర్వభవస్సప్రతః. 28

తా. పడిగను పలుమారుజనించి పండిగాని లేక పండకగాని ఆకస్మాత్తుగ నిలిచిన నది సన్నిపాతప్రతిశ్ఛాయమని తెలియవలయును.

— ౧౮ దుష్ట ప్రతిశ్ఛాయలక్షణము ౧౮ —

ప్రక్షిద్యతే పునర్నాసా పునశ్చ పరిశుష్యతి,
 పునరానవ్యతే చాపి పునర్విప్రీయతే తథా. 29
 నిశ్వాసో వాతిదుర్గంధో నో గంధం న వేత్తి చ,
 ఏవం దుష్ట ప్రతిశ్ఛాయం జానీయాత్క్రాచ్చ్రీసాధనమ్. 30

తా. ముక్కు మాటిమాటికి తడిసినట్లుండుట, మరల శోషించుట, మరల ఆడుచుకొనుట, మరల ముక్కు బెరచికొనుట, దుర్గంధముగ నిశ్వాసము వెడలుట, వాసన దెలియకపోవుట ఇట్టి లక్షణములుగలది దుష్ట ప్రతిశ్ఛాయమని తెలియవలయును. ఇది కష్టసాధ్యము. (ఇది ప్రతిశ్ఛాయములలో అవస్థా భేదముగలదిగ నుండుటంజేసి ఆరవదిగ గణింపబడియెను.)

— ౧౯ ర క్త ప్రతిశ్ఛాయలక్షణము ౧౯ —

ర క్తజే తు ప్రతిశ్ఛాయే ర క్తసావః ప్రవర్తతే,
 తామ్రాక్షుశ్చ భవేజ్జంతురురోఘాత ప్రవీడితః. 31
 దుర్గంధో చ్ఛ్వాసవదనో గంధానపి న వేత్తి నః,

తా. ముక్కువలన రక్తము స్రవించుట, కన్ను లెఱ్ఱగ నుండుట, ఉరఃక్షత పీడతో తుల్యమగు పీడలుగలుగుట, ఉచ్ఛ్వాసము, నోరు వీనియందు దుర్గంధము వెడలుట, వాసన దెలియకుండుట ఇట్టి లక్షణములుగలది రక్త ప్రతిశ్ఛాయమని తెలియవలయును.

— ౨౦ అసాధ్య ప్రతిశ్ఛాయలక్షణము ౨౦ —

సర్వవీచ ప్రతిశ్ఛాయా నరన్యా ప్రతికారిణః. 32
 దుష్టతాం యాన్తి కాలేన తదా ౨ సాధ్యా భవన్తి చ,
 మూర్ఛంతి కృమయశ్చాత్ర శ్వేతాస్నిగ్ధాస్తథాణావః. 33
 కృమిజో యశ్చిరోరోగస్తుల్యం తేనాస్య లక్షణమ్,

తా. సర్వ ప్రతిశ్ఛాయముల నుపేక్షించుటవలన కాలాంతరమునందు దుష్ట ములై అసాధ్యములై, తెల్లగను, నున్నగను, సన్నముగ నుండు క్రిములు ముక్కులో జనించును. దానియందు క్రిమిజశిరోరోగలక్షణములు గలిగియుండును.

— ౨౧ ప్రతిశ్ఛాయోపేక్షాజనికారములు ౨౧ —

బౌధిర్యమాంధ్యమఘృత్వం ఘోరాంశ్చ నయనామయాః. 34
 శోధాగ్నిసాదకాసాదీన్వృధాః కుర్వన్తి పీనసాః,

తా. సర్వపీనసలయందు. పెరుగులో మిరియాలపాడి, బెల్లముగలిపి యెల్లపుడు సేవింపుచుండిన సర్వపీనసరోగములు నివర్తించి సుఖముగనుండును,

—౧౭ గుడాదియోగము ౧౬—

గుడమరిచవిమిశ్రం పీతమాశు ప్రకామం
హరతి దధి నరాణాం పీనసం దుర్నివారమ్. 41
యది తు సఘృతమన్నం శ్లక్షణోధూమచూర్ణైః

కృతముపహరతేసా తత్కుతోస్యావకాశః,

తా. బెల్లము, మిరియాలచూర్ణము సేకముగచేర్చి, పెరుగులోకలిపి పుచ్చు కొనిన దుర్నివారకమగుపీనస శ్లఘ్నిముగ నివర్తించును. మరియు నేతితోగుడి యుండు గోధుమరవ్వఅన్నము శుభ్రమైచిన పీనసరోగము నివర్తించును.

—౧౮ పీనసరహస్యములు ౧౭—

ఉష్ణోదకేన వా నస్యం పిప్పలీ నాగరం నిశా. 42

దేవదారుఫలా ర్ద్రోణ గుంజై కం శీతవారిణా,
సప్తాహే పీనసం హన్తి నాసారోగం చ నాశయేత్. 43

తా. పిప్పలి, శొంఠి, మిరియాలు వీనిని ఉష్ణోదకముతోనూరి నస్యముజేసినను లేక దేవదారుమంగపండ్లు, అల్లము, వీనిని శీతోదకముతోనూరి గరిగింజప్రమాణము ౩ దినములు నస్యముచేసినను, పీనస, నాసారోగము ఇవి నివర్తించును. (మరియు పాపరపండును నస్యముజేసినను పీనస నివర్తించును.)

—౧౯ ద్రాక్షాదితైలము ౧౮—

ద్రాక్షా శుంఠీ విడంగాని పిప్పలీ కుష్ఠచూరితమ్,
తితో దశగుణైస్తోయైః క్వాథయేత్పాదశేషితమ్. 44

ఘృతం చూర్ణసమం క్షీప్త్యా వ్యాజ్యం వా తిలతైలకమ్,
న్నీహావశేషం తత్పాచ్యం నస్యాన్నాసామయం జయేత్. 45

తా. ద్రాక్ష, శొంఠి, వాయువిడంగములు, పిప్పళ్లు, చెంగల్వకొప్పు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణించి, చూర్ణమునకు పనింతులు ఉదకముబోసి, నాలవపాలు మిగులునటులకాచి, అందుపైచూర్ణమునకు సమముగ నెయ్యిగాని, నువ్వులనూనెగాని వైచి, తైలము మిగులువరకుకాచి నస్యముచేసిన నాసారోగము నివర్తించును.

—౨౦ బీవంత్యాదికషాయము ౧౯—

ద్వాత్రింశత్ఫలద్దుగం తు పాచయేత్సమవారిణా,

జీవ స్థిందశములం చ తస్మి న్నశోపలం ఓషేత్ . 46
 పాదశేషం హారేత్క్వాథంనస్యాత్ప్రీననసాశనమ్,

తా. మనుబాల, దశమూలములు వీనిచూర్ణము ౧౦ పలములుచేర్చి పాలు ౩౨ పలములు, నీళ్లు ౩౨ పలములుచేర్చి నాలవపాలు మిగులునటుల కషాయముకాచి నస్యముజేసిన పీనసరోగము నివర్తించును.

అశ్వగంధాదితైలేన నస్యాన్నాసారుజం హారేత్ . 47
 సైరేయకాదితైలేన శిరోలేపాచ్చ తం జయేత్ ,

తా. అశ్వగంధాదితైలమును నస్యముచేసినగాని లేక సైరేయకాదితైలమును శిరస్సున ఆభ్యంజనముజేసినగాని పీనసనివర్తించును.

◀౧౧ కణాదినస్యము ౧౧▶

కణాసైంధవకం పిష్ట్యాహ్యుష్ణనీరేణ నస్యతః . 48
 నాసాశ్రవణవాతం చ కంఠవాతం చ నాశయేత్ ,

తా. పిప్పలి, సైంధవలఱణము వీనిని వేడినీళ్లతోనూరి నస్యముజేసిన నాసా వాతము, శ్రవణవాతము, కంఠవాతము ఇవి నివర్తించును.

కృష్ణజీరం వస్త్రబద్ధమాఘ్రాతం వీనసప్రణాత్ . 49
 ఆఘ్రాతోరజనీధూమః పద్యశ్లేష్మహరోభవేత్ ,
 అర్కమూలకృతం నస్యం కామిలాం దుస్సహం హారేత్ . 50

తా. నల్లజీలకఱ్ఱ బట్టనుగట్టి వాసనచూచిన పీనసహరించును. పసపుకొల్చి పొగ ఆఘ్రాణించిన దగ్గునివర్తించును. జిల్లేడువేరును నస్యముజేసిన ప్రబలమగు కౌమిల హరించును.

నిర్గుండీస్వరసప్రక్షే తైలవస్తం విపాచయేత్ ,
 త్రిఫలం త్యూషణం చైవ జీరకద్వయసైంధవే . 51

పునర్నవామూలం చ మాయూరం బీజమేవ చ,
 కల్కీకృత్యప్రదాతవ్యమజాక్షీరం చ దాపయేత్ . 52
 నస్యమేతత్ప్రయో క్తవ్యం నాసారోగవిసాశనమ్,

తా. వావిలియాకురసము ౧ ప్రస్థము, నూనె ౧ ప్రస్థముచేర్చి వీనిలో త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ, సైంధవలఱణము, కెల్లగలిజేరు వేరు, (ఉత్తరచీపిత్తులు వీనికల్కమును ౨ కేర్లు) మేకపాలుగలిపి తైలపక్వముగా కాచి, నస్యముజేసిన నాసారోగము నివర్తించును.

● పూతినాసమునకు వ్యాఖ్యీతైలము ●

వ్యాఖ్యీ దన్తీ వచాశ్చి గ్రుసురసావ్యోష సైంధవైః. 53
సిద్ధం తైలం నసి ఊత్తం పూతినాసాగదాపహమ్,

తా. నేలములక, దంతివేరు, వసు, మునగ, తులసి, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, సైంధవలవణము వీనికల్కముతోగాని లేక కషాయముతోగాని తైలము సిద్ధపరచి నస్యముజేసిన పూతినాసారోగము నివర్తించును.

● శి గ్రు తైలము ●

శి గ్రుసింహీనికుంభానాం బీజై స్సవ్యోష సైంధవైః. 54
బిల్వపత్ర రసే సిద్ధం తైలం స్యాత్పూతినాసనుత్,

తా. మునగవిత్తులు, నేలములకవిత్తులు, నాగదంతివిత్తులు, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, సైంధవలవణము, మాశాకురసము వీనిచేసిద్ధముచేయబడిన తైలమును నస్యముజేసిన పూతినాసారోగము నివర్తించును.

● నాసాపాకమునకు స్వర్ణకాడిఘృణము ●

సర్జార్జునోదుంబరవత్సకానాం త్వచా కషాయైః పరిధావనేన. 55
కషాయకల్కై రపిచైభి రేవ సిద్ధం ఘృతంఘ్రాణవిపాకనాశి,

తా. స్వర్ణరసము, మద్ది, అత్తి, కొడిసెపాల, వీనిపట్టలను కషాయముకొని ఆకషాయముచే నాసాపాకవ్రణమును గడుగుటయేగాక వైపట్టలయొక్క కల్కము నందుగాని కషాయమునందుగాని నెయ్యిచేర్చికొని రాసిన నాసాపాకము నివర్తించును.

● పాతాదితైలము ●

పాతాద్విరజనీమూర్వాపిప్పలీజాతిపల్లవైః. 56
వభిశ్చ తైలం సంసిద్ధం నస్యతః పీనసాపహమ్,

తా. అగభుశొంఠి లేక విషబొడ్డి, పసుపు, మ్రోనిపసుపు, చాగవేరు, పిప్పలి వీనిని కషాయములో జాజియాకురసము తైలమునుగలిపి చిక్కగకొని నస్యము చేయించిన పీనసము మానును.

● వ్యోషాదిగుటికలు ●

వ్యోషాచిత్రక తాళీసత్తి త్రిడిచామ్ల వేతసమ్. 57
నచవ్యాజాజితుల్యాంశమేలాత్వక్ష్వత్ర పాదికమ్,

వ్యోషాదికమిదం చూర్ణం పురాణగుడమిశ్రితమ్. 58
పీనసశ్వాసకాసఘ్నం రుచిస్వరకరం పరమ్,

తా. శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, చిత్రమూలము, తాళిసపత్రి, చింత, పుల్ల
 ప్రబ్బలి, చవ్వము, జీలకఱ్ఱ ఇవి స్రుత్యేకము, గ భాగము, నీలకంఠులు, అవంగపట్ట,
 అవంగపత్రి ఇవి ప్రత్యేకము నాలవభాగము ఇటూల పీననన్నిటిని చూర్ణించి పాత
 బెల్లముగలిపి మాత్రలుజేసి భక్షించిన పీనస, శ్వాస, దగ్ధ ఇవి నివర్తించుటయే
 గాక రుచి, స్వరము పీనిని గలుగజేయును.

— ౧౭ పూయర క్తచికిత్స ౧౭ —

పూయాస్తే రక్తపిత్తఘ్నాః కషాయానావనానిచ. 59
 పాకదాహాదిరోగేషు శీతలేపాదికాః క్రియాః,

తా. క్షీను, రక్తము ఇవి స్రవించు నాసారోగమునందు రక్తపిత్తహర
 కషాయములు నస్యములు మొదలగువానితో చికిత్సచేయవలయును. దానియందుపాక
 దాహాదులుగలిగియుండిన శీతకరములగులేపనములు సేకములు జేయవలయును.

— ౧౮ పద్భిందుఘృతము ౧౮ —

భృంగం లవంగం మధుకం చ కుష్ఠం ననాగరం గోఘృతమిశ్రితం చ.
 పద్భిందునాసాగతపీనసంచశిరోగతం రోగశతం నిహన్తి,

తా. గుంటగలగర, అవంగములు, ఆలీమధుగము, చెంగలవ్యకోష్ఠ, శొంఠి
 పీనికషాయములలో ఆవునెయ్యిచేర్చి పక్వముగవండి ఆరుబింగువులునగ్యముజేయించిన
 నాసాగతపీనస శిరోరోగముమొదలగు సర్వరోగములు నివర్తించును.

— ౧౯ త్షువధుకు సుంత్యాఘృతము ౧౯ —

సుంతీకుష్ఠకణాబిల్వద్రాక్షాకల్కకషాయవత్.
 తైలం ఘక్వమథాజ్యం వా నస్యాత్ వధునాశనమ్,

తా. శొంఠి, చెంగలవ్యకోష్ఠ, పిప్పలి, బిల్వఫలము, ద్రాక్ష పీనికల్కమునందు
 గాని లేక కషాయమునందుగాని నూరి లేక నెయ్యిచేర్చి స్వేదనపక్వముగవండి
 నస్యముచేసిన త్షువధు నివర్తించును.

ఘృతగుగ్గులుమిశ్రస్య సింధుకస్య స్త్రయత్పతః.
 ధూమః త్షువధురోగఘ్నోభ్రంశేధుఘ్నుశ్చ దేహినామ్,

తా. నెయ్యి, గుగ్గులము, మైనము పీనిని సేకముగజేసి పొగజైచిన త్షువధు,
 భ్రంశధు ఇవి నివర్తించును.

— ౨౦ దీప్తనాసారోగచికిత్స ౨౦ —

నస్యం హితం నింబరసాంజనాభ్యాం దీప్తే శిరస్స్వేదనమత్ర శస్తమ్.
 నస్యే కృతే క్షీరజలాశసేకాణ్ శంసంతి భుంజిత చ ముద్గయూషైః,

తా. వేపరసము, రసాంజనము వీనియొక్కనస్యమును (కుంభిళాకముల వలన) కొంచెము స్వేదమును నస్యముచేసినపిదప పాలునీరునుచేర్చి సేచనమును చేయుచుటయే గాక పథ్యము పెసరకట్టిడిన దీప్తనాసారోగము నివర్తించును.

— ౭౭ నాసాస్రావచికిత్స —

నాసాస్రావే ఘ్రాణయోశ్చై వచూర్ణం
నాడ్యా దేయం చావపీడాశ్చపథ్యాః. 64

తీక్ష్ణాఘ్రామాద్దేవదార్వగ్నికాభ్యాం
మాంసం చాజం పథ్యమత్రాదిశంతి,

తా నాసాస్రావమునందు కరక్కాయచూర్ణమును గొట్టముతో ప్రవేశ బెట్టుట పథ్యముగు ఆవపీడనము దేవదారు, చిత్రమూలము మొదలగువానియొక్క తీక్షణ్యమాములు వీనిచేసపచారములంజేయవలయును. మరియు దీనియందు మేక మాంసమును భుజించవలయును.

— ౭౮ ప్రతిశ్యాయచికిత్స —

ప్రతిశ్యాయేషు సర్వేషు గృహం వాతవివర్జితమ్. 65
వస్త్రేణ గురుణోష్ఠేనశిరసో వేషనం హితమ్,

తా. సర్వప్రతిశ్యాయములయందును వాతరహితస్థలమునందుండుట, దశము గను ఉష్ణముగనుండు వస్త్రమును తలకుగట్టుకొనుట ఇవి హితకరములంగ నుండును.

— ౭౯ బాలమూలయూషము —

బాలమూలకయూషశ్చ కుఘ్రత్థోత్తశ్చ వూజితః, 66
స్వేదఉష్ణం హితం భోజ్యం పాచనాయ ప్రశస్యతే,

తా. ప్రతిశ్యాయమునందు లేతముల్లంగి, ఉలవలు వీనియూషము చెమట దీయుట, ఉష్ణకరభోజనము వీనిని సేవించుటవలన ప్రతిశ్యాయము పక్వముగును.

— ౮౦ పిప్పల్యాదినస్యము —

తతః పక్వం కఘం జ్ఞాత్వా హరేచ్ఛీర విరేచనైః. 67
పిప్పల్యశ్చిగ్రుబీజాని విడంగం మరిచాని చ,

అవపీడః ప్రశస్తోయం ప్రతిశ్యాయనివారణః. 68

తా. కఘము పక్వమైనపిదప శీర్ష విరేచనముచేయించి కఘమును దీసివేయ వలయును. పిప్పళ్లు, మునగవిత్తులు, వాయువిడంగములు, మిరియాలు వీనిని ఆవపీడన నస్యము చేయించవలయును. ఇటులజేసిన ప్రతిశ్యాయ నివారణయందు ప్రశస్త ములంగ నుండును.

—౧౮ వాతజప్రతిశ్ఛాయచికిత్స ౧౮—

వాతికే తుప్రతిశ్ఛాయే విబేత్సర్పిర్యథాక్రమమ్,
పంచభిర్ల వణై స్సిద్ధం పంచమూలగణేనచ.

69

తా. వాతికప్రతిశ్ఛాయమునందు పంచలవణములు లేక * పంచమూలములు వీనితో సిద్ధముగు ఘృతపానం బొనర్చవలయును.

—౧౯ పిత్తజప్రతిశ్ఛాయచికిత్స ౧౯—

హితం పిత్తప్రతిశ్ఛాయే పాచనార్ధం ఘృతం పయః,
శృంగబేరేణ పయసా శృంగబేరమథాపివా.

70

తా. పిత్తజ ప్రతిశ్ఛాయమునందు పాచనార్ధమై నెయ్యి, పాలు, అల్లపు రసము వీనిని నేకముగగాని లేక పాలు, అల్లపురసము గలిపిగాని పానము జేయ వలయును.

—౨౦ కఫజప్రతిశ్ఛాయచికిత్స ౨౦—

కఫజే సర్పిషా స్సిద్ధం తిలమావవిపక్వయా,
యవాగ్వా పాయయిత్వా తు క్షేష్ణస్మిం క్రమమాచరేత్.

71

తా. కఫజ నాసారోగమునందు ఘృతముచే స్నిగ్ధముగచేసి పిదప నువ్వులు మినుములు వీనిచే సిద్ధము చేయబడిన యవాగుతో కఫనివారకములగు ఔషధముల నేదించవలయును.

—౨౧ ధూమపానవర్తి ౨౧—

దార్దింగుదనికుంభైశ్చ కిణిహ్యసరళేన చ,
వర్తయోత్ర కృతా యోజ్యా ధూమపానే యథావిధి.

72

తా. మౌనిపసుపు, గారపట్ట, దంతి, ఉత్తరేణు, సర్వరసము వీనిని నుదకముతో నూరి వస్త్రమునకుబట్టించి వర్తిజేసి యథావిధిగ ధూమపానంబొనర్చిన కఫజ ప్రతి శ్ఛాయము నివర్తించును.

—౨౨ చిత్రహారితకీరసాయనము ౨౨—

చత్వార్యత్ర శతాని చిత్రకజటాయుక్ష్పంచమూలామృతా,
ధాత్రీణాచపలానివాత్రిభిరపాంద్రోణైశ్చనంక్యార్యయేత్.

73

పాదస్థే క్వథనే గుడస్య చ శతం పథ్యాధకేనాన్వితమ్,
పక్తవ్యం శృతశీతలే చ మధునః ప్రస్థార్ధమాత్రం ఓషేత్.

74

* ఇచ్చట బృహత్సంచమూలములను గ్రహింపవలెను.

వ్యోమస్యత్రిసుగంధకస్య చ పలాస్యత్రైవ షట్ప్రక్షిపేత్,
తౌరస్యార్ధపలంరసాయనమిదం సంసేవ్యతాంసర్వదా. 75

శోషశ్వాసమలావరోధవమధుశ్లేష్మప్రతిశ్వాఱిభిః,
క్షీణోరఃక్షతహిక్ష్మికాకఫశిరోరోగప్రసప్తాగ్నిభిః. 76

తా. చిత్రమూలము, పంచమూలములు, తిప్పతీగ, ఉశిరికవొలుపు వీనిని ౪౦౦ పలములు గ్రహించి ౩ ద్రోణములయుదకములోవైచి నాలవపాలు మిగులు నటుల కషాయముకొంచి నడియగట్టి అందు ౧౦౦ పలములు బెల్లము, ఆధక ప్రమాణము కరక్కాయలుచేర్చి పక్వముచేసి చల్లారినపిదప ౪ ప్రస్థముతేనె, ౬ పలములు త్రికటుకములు, త్రిసుగంధములు ౪ పలము, యవతౌరముగలిపి సదా సేవింపుచుండిన శోష, శ్వాస, మలబద్ధము, వాంతి, దగ్గు, పడికము, కృశత్వము, ఉరఃక్షతము, ఎక్ష్మిళ్లు, కఫజశిరోరోగము, మందాగ్ని ఇవి నివర్తించును.

◀౧౦ హింగాద్వదితైలము ౧౦▶

హింగువ్యోమవిడంగకట్టలవచారు క్షీక్షగంధై ర్భ్యుతైః,
లాతౌశ్వేతపునర్నవాబ్దకుటజైఃపుష్పైశ్చనాశోద్భవైః. 77
ఇత్యేభిః కటుతైలమేతదనలే మందే సమూత్రం శృతమ్,
పీతం నాసికయా యథా విధిభవేన్నాసామయేభ్యో హితమ్. 78

తా. ఇంగువ, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, వాయువిడంగములు, కాయ ఫలము (అనగా కన్వగముడు) వన, చెంగల్వకోస్తు, నల్లమునగ, అక్క, తెల్లగలి జేరు, తుంగముస్తలు, కొడిశవిత్తులు, అవంగములు వీనికషాయముచేగాని లేక కల్కముచేగాని తెల్లవనూనెగోమూత్రముచేర్చి మందాగ్నిచేకొంచి యథావిధిగ నస్వము చేసిన నాసారోగము నివర్తించును.

◀౧౧ నాసారోగ సామాన్యచికిత్స ౧౧▶

రక్తపిత్తం చ శోథశ్చ తథార్యాంస్యర్భదాని చ,
నాసికాయాం స్యురేతేషాం స్వంస్వం కుర్యాచ్చికిత్సితమ్ 79

తా. నాసికయందు రక్తపిత్తము, వాపు, ఆర్సస్సు, ఆర్బుదము, అనునాసికారోగములు జనించిన ఆయారోగచికిత్సనే జేయవలయును.

◀౧౨ నాసార్భస్సుకు గృహధూమాదితైలము ౧౨▶

గృహధూమకణాదారుతౌరనక్తాహ్వాసైంధవైః.
సిద్ధం శిఖిరిబీజైశ్చ తైలం నాసార్భసాం హితమ్. 80

తా. కరుణాపము, పిప్పళ్లు, దేవదారు, యవతారము, పసపు, సైంధవలవణము, ఉత్తరేణువిత్తులు వీనిచే తైలమును సిద్ధపరచి ముక్కుయందువైచిన నాసికార్కమును నివర్తించును.

◉ కరవీరాదితైలము ◉

రక్తస్య కరవీరస్య పుష్పం జాతేశ్చ మల్లికా,
తిలతైలం సమం త్వేతైః పక్వం నాసార్కసాం హితమ్, 81

తా. ఎఱ్ఱగన్నెరుపువ్వులు, జాజిపువ్వులు, మల్లెపువ్వులు వీనికి సముక్కుగ తిలతైలమునుచేర్చి తైలపక్వముగకాచి ముక్కులయందువైచిన నాసికమునుంచి రక్తము ప్రవించుట మానును.

◉ రక్తప్రతిశ్చాయచికిత్స ◉

రక్తపిత్తోద్భవే పేయం సర్పిర్మధురకైశ్చ తమ్,

తా. రక్తపిత্তమువలనజనించిన ప్రతిశ్చాయమునందు మధురప్రవ్యములతో గాచిన నెయ్యినిపానముచేసిన రక్తప్రతిశ్చాయమును నివర్తించును.

◉ ధాత్రీలేపము ◉

సర్పిషా ఘృష్టయా ధాత్ర్యా శిరసో లేపతః క్షణాత్.
నాసాయాం సంప్రవృత్తం చ రుధిరం చ వినశ్యతి, 82

తా. నేతితో ఉళిరికెవొలుపునునూరి శిరమునకు లేపముచేసిన ముక్కువలన రక్తముపడుట నివర్తించును.

◉ ప్రతిశ్చాయసామాన్యచికిత్స ◉

విడంగం సైంధవం హింగుగుగ్గులుస్సమనశ్శిలః. 83

ప్రతిశ్చాయేవచాయుక్తం సక్తుధూమం పిబేన్నరః,
వీతచ్చ చూర్ణమాఘ్రాతం ప్రతిశ్చాయం వినాశయేత్. 84

తా. వాయువిడంగములు, సైంధవలవణము, ఇంగువ, గుగ్గిలము, మనుశిల, వీనిచూర్ణమును మాటగట్టి వాసనచూచుచుండిన ప్రతిశ్చాయమును నివర్తించును. మరియు ఘన, వేపుడుపిండి వీనిని నిప్పునవైచి పొగనాఘ్రాణించినను ప్రతిశ్చాయము నశించును.

◉ సక్తుధూమము ◉

ఘృతతైలసమాయుక్తం సక్తుధూమం పిబేన్నరః,
సధూమస్యాత్ప్రతిశ్చాయకాసహిక్కాహరః పరః. 85

తా. నెయ్యి, నూనె వీనిలో పేలపిండిగలిపి దానిపొగను వాసనచూచుచు పిల్చుచుండిన పడిశము, దస్త, ఎక్కిళ్లు ఇవి నివర్తించును.

— ౭౭ నవసాగరయోగము ౭౭ —

ప్రతిశ్శాయేషు సశిరోపీడేషు నవసాగరమ్,
సమానంచసుధాచూర్ణం సూక్ష్మం సంచూర్ణితం ద్వయమ్. 86

గుంజామాత్రం తు తచ్చూర్ణం నస్యప్రథమనంచరేతి,
నశ్యంత్యనేన యత్నేన ప్రతిశ్శాయశిరోరుజ్జి. 87

తా. తలనొప్పితో గూడియుండు ప్రతిశ్శాయముజనించిన నవసాగరము, సున్నము వీనిని సమముగ ఖల్వమునవైచినూరి గురిగింజయొత్తు ముక్కన ప్రథమ పస్యముజేసిన ప్రతిశ్శాయము తలనొప్పి ఇవి నివర్తించును.

— ౭౮ ప్రతిశ్శాయహరనస్యము ౭౮ —

వచాయాశ్శూర్ణమాఘ్రాయ వాససా పోటలీకృతమ్,
కారవీం వస్త్రబద్ధాం వా ప్రతిశ్శాయమపోహతి. 88

తా. పసుగుని లేక ఓమమునుగాని చూర్ణించి వస్త్రమునకుగట్టి వాసన పీల్చిన పడిశము మానును.

— ౭౯ శత్యాదిచూర్ణము ౭౯ —

శతీసామలకీవ్యోషచూర్ణం సర్పిర్లుడాన్వితమ్,
హరేద్ధోరం ప్రతిశ్శాయంపార్శ్వహృద్వస్తిశూలనుత్. 89

తా. కచోరము, ఉళిరికెవరుగు, శొంఠి, పీప్పలి, మిరియాలు వీనిచూర్ణములూ నెయ్యి, బెల్లముకలిపి భక్షించిన మిక్కిలి భయంకరమగుపడిశము, పార్శ్వము, రొమ్ము, వస్త్రపీటియందలి శూల నివర్తించును.

— ౮౦ క్రిమినాసారోగము ౮౦ —

క్రిమిఘ్నాయే క్రమాః ప్రోక్తాస్తాన్వై కృమిఘ్న యోజయేత్,
ధావనాని కృమిఘ్నాని భేషజాని చ బుద్ధిమాకా. 90

తా. క్రిమిరోగమునందు జెప్పబడిన ఔషములవలనను క్రిమినాశకరధావనములవలనను క్రిమినాసారోగము నివర్తించును.

— ౮౧ క్రిమిహరచికిత్స ౮౧ —

రక్తాఘ్నస్వరసశ్శుద్ధస్తక్రేణ సహ నస్యతః,
తస్య పఠాని పిష్ట్యాచ బద్ధీయాన్నాసికాముఖే. 91

పతంతి కీటకాస్పద్యో యోగోయం త్రిదినే హితమ్,
పీనసాన్సుచ్యతే రోగీ శతశో నుఖతం త్వదమ్.

92

తా. ఎర్రగోగూర స్వరసమునువడియగట్టి మజ్జిగలోకలిపి నస్యముచేసి పిదప ఎర్రగోగాతుకూరనునూరి నాసికాముఖముననునిచి 3 దినములుగట్టిన తక్షణము పురుగులు పడినెము ఇవి నివర్తించును.

నాసికారోగీనివర్తకోపాయము ౧౭

నాసారంధ్రేంగుళీంఝీప్తానాసికార్పశ్చపీడయేత్,
వక్త్రే ప్రవిప్టం యుక్త్యా వై పాతయేద్వ్యాధి వేదిభిః.

93

తా. ముక్కు రంధ్రములలో వ్రేళ్లునునిచి అదిమిన కొండనాలికెవద్దగాని లేక అంగిటియందుగాని నాసికార్పసుదిగును దానిని వేళ్లతో బట్టి యుక్తిగచెప్పి వేయవలయును.

అశ్యగంధాదితై లేన నస్యన్నాసార్పసోహితమ్,
అహింసప్రపత్రం లశునం మరీచం చ తథా స్మృతమ్.

94

తా. అశ్యగంధాది తైలమునుగాని లేక ఆరెదొండఆకు వెల్లులిపాయలు, మిరియాలచూర్ణము వీనిని గలిపిగాని ౫ మార్లు నస్యముచేసిన ముక్కున చీముకొరట నివర్తించును.

నాసికారోగములకు పథ్యములు ౧౭

స్నేహస్నేహశ్శిరోభ్యంగః పురాణా యవళాలయః,
కుభుత్థముద్గయోర్యూషో గ్రామ్యజాంగలజా రసాః.

95

వారాకం కుళకం శిశ్రు కర్కోటం బాలమూలకమ్,
లశునం దధితస్తాంబు వారుణీచ కటుత్రయమ్.

96

కట్వుష్ణలవణం స్నిగ్ధముష్ణం చ లఘుభోజనమ్,
నాసారోగే పీనసాదా సేవ్యమేతద్వధామలమ్.

97

తా. చమటదీయుట, స్నేహ సేకము, ఆభ్యంజనము, పాతయవలు, వరిలి య్యము, ఉలవలు, పెసలు, వీనియూషణు, గ్రామ్యమాంసరసము, జాంగలమాంస రసము, పుకొయ, చేదుపొట్ట, మానగకొయ, మారేడుకొయ, లేతముల్లంగి, వెల్లుల్లి, పెరుగు, ఉష్ణోదకము, మద్యము, త్రికటుకములు, కొరము, పులుసు, ఉప్పు, జిగట గలపదార్థములు, ఉష్ణలఘుభోజనము వీనిని నాసారోగము గలవారికి దోషానుగుణ్య ముగ పథ్యములని గ్రహింపవలయును.

అపత్థ్యములు ౧౮

స్నానంక్రోధంశక్తస్తూత్ర వాతవేగాశుచంద్రవమ్,
భూమిశయ్యాంచయత్సేన నాసారోగీపరిత్యజేత్. 98

తా. స్నానము, క్రోధము, మలమూత్ర వాతవేగముల నడ్డగించుట, శోకము, ద్రవపదార్థములు, భూమిపైపడుండుట వీనిని నాసారోగము గలవారలు ప్రయత్న పూర్వకముగ విస్జించవలయును.

పీనసరోగములకు పత్థ్యములు ౧౯

లఘున్నం స్నిగ్ధలవణముష్ణభోజనమార్ద్రకమ్,
పక్షిమాంసం గుడం క్షీరం చణకాస్త్రికటూత్కటమ్. 99
బాలమూలకజోయూషః కుళుత్ఫస్య చ పూజితమ్.

తా. లఘుకరాన్నము, సముద్రలవణము, వేడియన్నము, అల్లము, పిట్టిమాంసము, బెల్లము, పాలు, శనగలు, త్రికటుకములు, తేతముల్లంగితో యుక్తముగ కొంచుడిన యూషము, ఉలవకట్టు, చకొరమువలన పెసరకట్టు వీనిని పీనసరోగములయందు పత్థ్యములుగ గ్రహించవలయును. (మరియు, నొత్తడమిచ్చుట, పొగ త్రాగుట ఇవి పీనసయందు ప్రశస్తములుగ నుండును.)

శిరోరోగ ప్రకరణమ్.

శిరోరోగభేదములు ౨౦

శిరోరోగాశ్చ జాయస్తే వాతపిత్తకఫైస్త్రిభిః,
సన్నిపాతేన రక్తేన క్షయేణ కృమిభిస్తథా. 1
సూర్యావర్తానంతవాతార్ధా వభేదకశంఖకైః,

తా. శిరోరోగము వాతజ, పిత్తజ, కఫజ, సన్నిపాతజ, రక్తజ, క్షయజ, క్రిమిజ, సూర్యావర్త, అనంతవాత, అర్ధావభేదక, శంఖములన గల విధములై యుండును. వానిలక్షణముల వివరించెదరు.

శిరోరోగనిదానము ౨౧

ధూమాతపతుషారాంబు క్షీడాతిస్వప్నజాగరైః. 2
ఉత్పేధాతిపురోవాత బాష్పనిగ్రహరోదనైః,
అంత్యంబుమద్యపానేన క్రిమిభిర్వేగధారణైః. 3
ఉపధావమృజాభ్యంగ ద్వేషాచ్చ ప్రతేక్షణైః.

అసాత్మ్యగంధదుష్టాన్న భాషాదైశ్చ శిరోగదః. 4
 ఏకాదశవిధస్యాచ్చ లక్షణాని స్రచక్షుతే,

తా. ధూమము, యెండ, మంచు, జలక్రీడ, అతినీడ్ర, అతిజాగరణ, మిక్కిలిగనుండు తూర్పుగాలి, కన్నులనీరును నిరోధించుట, రోదనము అధికము, నుదకపానము, అతిమద్యపానము, క్రిమి మలమాత్రవేగనిరోధము, పరుగులిడుట, ఘట్టిగ తలఅంటుకొనుట, ద్వేషమువలన కన్నులు మిక్కిలి చెరచించుచుట, దుష్టగంధము, దుష్టాన్నము, మిక్కిలి సంభోషణ ఈ కారణములవలన శిరోరోగము జనించును. అది యిది విధములుగ నుండును. వాని లక్షణంబుల వివరించెద.

— ౧౭ వాతజశిరోరోగలక్షణము ౧౭ —

యస్యానిమిత్తం శిరసో రుజశ్చ భవంతి తీవ్రా నిశి చాతిమాత్రమ్. 5
 బంధోపతాపైః ప్రశమశ్చ యత్ర శిరోభితాపస్ససమీరణేన,

తా. కారణములేక ఆకస్మాత్తుగ తలనొచ్చుట, రాత్రులయందు మిక్కిలి తలనొచ్చుట, కట్టువలనగాని లేక ఆవిరిచ్చుటవలనగాని తలనొప్పి శమించుట ఇట్టిలక్షణములుగలది వాతజ శిరోరోగమని తెలియవలయును.

— ౧౮ పిత్తజశిరోరోగలక్షణము ౧౮ —

యస్యాష్ణమంగారచితం తదైవ భవేచ్ఛిస్సుచేసిన మ్యూషీనానమ్. 6
 శీతేన రాత్రౌ చ భవేచ్ఛమశ్చ శిరోభితాపస్సతు పిత్తకోపాత్,

తా. శిరస్సుపై నిష్కలంబించుటల మండుట, కన్నులు ముక్కులు వీనివలన కాలినట్లు తెగవెడలుట, శీతకరపదార్థములవలనగాని లేక రాత్రులయందుగాని శమించుట ఇట్టిలక్షణములు గలిగియుండిన పిత్తజశిరోరోగమని తెలియవలయును.

— ౧౯ కఫజశిరోరోగలక్షణము ౧౯ —

శిరోభవేద్యస్య కఫోపదిగం గురుప్రతిస్థబుధో హిమం చ. 7
 శూనాక్షీకూటం వదనం చ యస్య శిరోభితాపస్సకఫప్రకోపాత్,

తా. శిరస్సు కఫముచే పూయబడినటులుండుట, బరువుగనుండుట, కట్టబడినటులనుండుట, చల్లగనుండుట, కన్నురెప్పలు ముఖము ఇవియుబ్బుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన కఫప్రకోపమువలన జనించిన తలనొప్పియని తెలియవలయును.

— ౨౦ సన్నిపాతజశిరోరోగలక్షణము ౨౦ —

శిరోభితాపే త్రితయప్రవృత్తే సర్వాణి లింగాని సముద్భవంతి. 8

తా. వాత, పిత్త, కఫజ శిరోరోగలక్షణములన్నియు గలిగియుండిన సన్నిపాతమువలన గలిగిన తలనొప్పియని తెలియవలయును.

౧౭ రక్షజిరోరోగలక్షణము ౧౭

రక్తాత్మకః పిత్తసమాసలింగస్పర్శానహత్వం శిరసో భవేచ్ఛు,

తా. పిత్తజిరోరోగ లక్షణములతో గూడికొనినచే, శిరస్సు స్పర్శమునోర్వ లేకయుండిన నది రక్షజిరోరోగమని తెలియవలయును.

౧౮ క్షయజిరోరోగలక్షణము ౧౮

అస్వగ్వాస్లాశ్లేష్మ సమీరణానాం శిరోగతానామిహ సంక్షయేణ. 9

క్షవప్రవృత్తిశ్శిరసోభితాపః కఙ్ఠో భవేదు గ్రుజోతిమాత్రమ్,
సంస్వేదనచ్ఛర్దనధూమనస్యైరస్పగ్విమోక్షైశ్చ వివృద్ధిమేతి. 10

తా. శిరమునందలి రక్తము, వస, కఫము, వాయువు ఇవి క్షయించుటవలన కష్టతరమైన మిక్కిలి భయంకరమగు తలపోటుజనించి మిక్కిలి తుమ్ములువచ్చుట, శిరస్సు తపించుట, స్వేదనక్రియ, వాంతి, టాగత్రాగుట, నన్యము, రక్తస్రావము వీని వలన వృద్ధిపొందుట ఇట్టిలక్షణములుగలది క్షయజిరోరోగమని తెలియవలయును.

౧౯ క్రిమిజిరోరోగలక్షణము ౧౯

నిస్తుద్యతే యస్య శిరోతిమాత్రం సంభక్ష్యమాణం స్ఫురతీవ చాంతః,
ఘ్రాణాచ్ఛగచ్ఛేద్దుధిరం సవూయం శిరోభితాపః కృమిభిస్సఘోరః.

తా. శిరస్సున నూదులతో పొడిచిన తెరంగున మిక్కిలి నొప్పి గలుగుట, శిరము నందలి మెదడు పురుగులచే భక్షింపబడినటులుండుట, శిరము మిక్కిలి చలించునటు లుండుట, ముక్కువలన చీముతోడ రక్తము గారుట, (ముక్కునుండిపురుగులు వొకా నొకసమయమున వెడలుట,) ఇట్టిలక్షణములుగలది క్రిమిజిరోరోగమని తెలియ వలయును. (భయంకరమగు నీరోగము ప్రాణము హరించును.)

౨౦ సూర్యావర్త శిరోరోగలక్షణము ౨౦

సూర్యోదయం యా ప్రతిమందమందమక్షిభ్రువంధుక్సముపైతిగాఢా,
వివర్ధతే చాంశుమతా సహైవ సూర్యాపవృత్తై వినివర్తతే చ. 12
శీతేన శాన్తిం లభతే కదాచిదుష్టేన జన్తుస్సఖిమాప్పుయాద్వ్యా,
సర్వాత్కం కష్టతమం వికారం సూర్యాపవృత్తం తముదాహరన్తి.

తా. సూర్యోదయము మొదలు కన్నులు, కనుబొమ్మలు వీనియందు మంద మందమునొచ్చుటకు ప్రారంభించి సూర్యుడెటుల వృద్ధి కెందునో అటులనే క్రమముగ వృద్ధి కెంచి సూర్యుడవరావ్నాగతుడై యెటుల క్రమముగ తగ్గునో అటులనే తగ్గుచు సూర్యాస్తమయమునకు నిశ్చేషముగ నివర్తించుటయు, నొకొకసమయమున కితోప చారమువలన గాని ఉష్ణోపచారమువలన గాని సుఖముగలుగుట, సన్నిపాతవికారములు

గలుగు ఇట్టిలక్షణములుగలది నూర్యావర్తమని యెరుంగవలయును. ఇది కష్టసాధ్యము. (ఇదియే బొమ్మనొప్పియందును.)

—౧౭ అనంతవాత లక్షణము ౧౭—

దోషాస్తుదుష్టాస్త్రయనవమన్యాం సంవీడ్యగాఢంసరుజాంసుతీవ్రామ్,
కుర్వంతి సాక్షీభ్రువిశంఖదేశేస్థిలిం కరోత్యాశు విశేషతస్తు. 14
గండస్యపాశ్చేష్వచకరోతికంపం హనుగ్రహంలోచనజాంశ్చరోగాః,
అనంతవాతం తముదాహరంతి దోషత్రయోత్థం శిరసో వికారమ్. 15

తా. వాత పిత్త కఫములు దుష్టంబులై, మెడయొక్క వెనుకటిసినాశ్రయించి బలముగలాగుచు కన్నులు కనుబొములు కణత వీనిని జెంది, కడుతీవ్రమైన వీడనుగలుగం జేయుట, దానిసంబంధమువలన చెంపలయొక్క పార్శ్వములు మిక్కిలి వణుకుట, చెక్కిళ్లులిగపట్టుకొనుట, నేత్రరోగములుగలుగుట ఇట్టిలక్షణములుగలది అనంత వాతమని చెలియవలయును. ఇది త్రిదోషమువలన జనించును.

—౧౮ అర్ధావభేదలక్షణములు ౧౮—

రూక్షాశనాత్యధ్యశనస్రాగ్వాతహిమమైఘునైః,
వేగసంధారణాయాసవ్యాయామైః కుపితోనిలః. 16
కేవలస్పకఫోవార్ధం గృహీత్వా శిరసో బలీ,
మన్యాభ్రాశంఖకర్ణాక్షీలలాటేర్ధేతి వేదనామ్. 17
శస్త్రారణినిభాం కుర్యాత్ప్రీవాం సోర్ధావభేదకః,
నయనం వాథవా శ్రోత్రమభివృద్ధో వినాశయేత్. 18

తా. రూక్షాన్నమును నేలించుట, అజీర్ణముగ నుండునపుడు భక్షించుట, తూర్పు గాలి, మంచు, మైధునము వీనిని సేవించుట, మలమూత్రవేగము నడ్డగించుట, శ్రిమ, వ్యాయామము మొదలగువానివలన వాతము గాని లేక వాతకఫముగాని ప్రకొపించి అర్ధశిరస్సునాశ్రయించి మెడతలపెద్దనరము, కనుబొములు, కణత, చెవి, కన్నులు, లలాటము వీనియొక్క నొరపార్శ్వమునంనువ్యాపించి బలమై శస్త్రముతో బొడిచి నటులగాని అగ్నిసీసెడిక ర్రునుచుంచినటులగాని తీవ్రమగువేదనను గలుగజేసిన దానిని అర్ధావభేదమనియెదరు. ఇది మిక్కిటముగ బృద్ధిపొందిన ఆభాగముయొక్క కన్నును గాని చెవిని గాని నశింపజేయునని తెలియవలయును.

—౧౯ శంఖకలక్షణము ౧౯—

పిత్తరక్తానిలాదుష్టాశ్శంఖదేశే విమూర్ఛితాః,
తీవ్రద్గ్రాహారాగం హి శోథం కుర్వంతి దారుణమ్. 19

సశిరోవిషవద్వేగీ నిరుద్ధ్యాశు గళం తథా,

త్రిరాత్రాజ్జీవితం హస్తీ శంఖకో నామ నామతః. 20

త్ర్యహంజీవతి ఖైషజ్యం ప్రత్యాఖ్యాయాస్య కారయేత్,

తా. పిత్తరక్తవాతంబులు దుష్టములై కఫముతో గలసి మిక్కిలి వృద్ధిపొంది కఠా తలవ్యాపించి మిక్కటముగ పోట్లును మంటను ఎరువువర్ణమైభయంకరమైన వావును గలుగంజేయును. ఈవాపు విషవేగముగలదై శిరమువలన గొంతువరకు వ్యాపించి శీఘ్రముగ గొంతునుపట్టుకొని మూడుదినములలో మనుజునిజంపును. ఇది శంఖక మనంబడును. రోగి మూడుదినములకు పిదప జీవించియుండిన నసాధ్యమని యెరిగించి వైద్యుడు చికిత్సజేయవలయును.

—ॐ వాతజ శిరోరోగచికిత్స ॐ—

శిరోభిఘాతేనిలజే వాతవ్యాధివిధిం చరేత్. 21

ఘృతేనాక్షం శిరో రాత్రౌ పిబేద్ద్యూషం పయో నువా,

వాతజశిరోభిఘాతమునందు వాతరోగచికిత్సను జేయవలయును. మరియు రాత్రియందు శిరస్సున నెయ్యిపట్టించి యూషమును గాని పాలను గాని పుచ్చుకొన వలయును.

—ॐ పిత్తజశిరోరోగచికిత్స ॐ—

పిత్తాత్త కే శిరోరోగే స్నిగ్ధం సమ్యగ్విరేచనమ్. 22

మృద్వీకాత్రిఫలేక్షూణాం రసైః క్షీరైర్ఘృతై రపి,

తా. పిత్తజశిరోరోగమునందు ద్రాక్ష, త్రిఫలములు, చెరకు పీనిరసములు, పాలు, నెయ్యి వీనిచే బాగుగ విరేచనము చేయించవలయును.

—ॐ కఫజశిరోరోగ చికిత్స ॐ—

శ్లేషి కే చందనై రూక్షై ర్లేపస్వేదాది కారయేత్. 23

తా. కఫజశిరోరోగమునందు చందనము, దూతుకరద్రవ్యములు వీనిని లేపన మును, స్వేదాది కర్మలను జేయవలయును.

—ॐ సాన్నిపాతికశిరోరోగచికిత్స ॐ—

సన్నిఘాతసముత్థేత్ర ఘృతం తైలం చ వస్తయకి,

ఘావం సస్యం శిరోరేక లేపస్వేదాద్యమాచరేత్. 24

తా. సన్నిపాతజ శిరోరోగమునందు నెయ్యి, తైలము, వస్త్రకర్మ వీనిచే చికిత్సజేయుటయేగాక సానికముచే ఘామమును పీల్చించుట, మస్తకవిరేచనము, లేపనము, స్వేదము మొదలగు క్రియల జేయవలయును.

స్వేదనం ఘృతగోధూమైర్నిర్మండ్యాః క్వథితేన వా,
 సన్నిపాతోద్భవాం హన్తి పీడాం హి హితపాచనైః. 25

తా. నెయ్యి గోధుమలు వీనిని గాని వాచిలి కషాయముగాని షెచ్చగానుం
 డగా దానివలన స్వేదమును జేయుటయే గాక హితకరముగు పాచనమునకు సహ
 యించిన సన్నిపాత శిరోరోగము నివర్తించును.

◀ రక్తజిరోరోగచికిత్స ▶

రక్తజే పిత్తవత్సర్వం భోజనాలేపసేవనమ్,
 శీతోష్ణయోశ్చ విన్యాసో విశేషాద్ రక్తమోక్షణమ్. 26

తా. రక్తజిరోరోగమునందు సర్వపిత్తనాశకరభోజనములు, లేపనములు,
 శీతోష్ణపదార్థముల శిరస్సునందు ధరించుట, విశేషముగ రక్తమును ప్రవింప
 జేయుట ఇవి మొదలగువానిని జేయవలయును.

◀ క్రిమిజిరోరోగచికిత్స ▶

క్రిమిజే తు శిరోరోగే వ్యోషనక్తాహ్వాశిగుజైః,
 అజామూత్రేణ సంపిష్టైర్నస్యం కృమిహరం స్మృతమ్. 27

తా. త్రికటుకములు, కానుగపట్ట, మునగపట్ట వీనిని మేకపంచితముతో
 నూరి నస్యముచేసిన క్రిములు నివర్తించును.

◀ సూర్యావర్తచికిత్స ▶

సూర్యావర్తప్రశమనం పాయయేత్సగుడం హవిః,
 తిలద్దుగ్ధప్రలేపేన సూర్యావర్తం జయేత్ప్ర్యిహమ్. 28

తా. నెయ్యిలో బెల్లముగలిపి తాగినను లేక నువ్వులనుపాలతో నూరి లేప
 నము జేసినను సూర్యావర్తము మూడుదినములలో నివర్తించును.

◀ సూర్యావర్తశిరోరోగచికిత్స ▶

సూర్యావర్తే శిరావేధో నావనం క్షీరసర్పిషోః,
 హితః క్షీరఘృతాభ్యాసస్తాభ్యామేవ విరేచనమ్. 29

తా. సిరనువేధించుటయే గాక పాలు, నెయ్యి వీనియొక్కనస్యముయొకపావ
 నును జేయించి మరియు వానిచేతనే విరేచనమును సహజేయించిన శిరోరోగము నివర్తించును.

◀ అనంతవాతశిరోరోగచికిత్స ▶

అనంతవాతే కర్తవ్యస్సూర్యావర్తహితో విధిః,

సిరావేధశ్చ కర్తవ్యోఽనంతవాతప్రశాస్తయే. 30

తా. వైనుర్యావర్తమునకు జెప్పియుండు చికిత్సలనుచేసి సిరావేధనమును చేసిన అనంతవాతము నివర్తించును.

— ౧౭ వాతజశిరోరోగమునకు ఏరండాదిలేపము ౧౬ —

ఏరండచక్రమద్ధోత్థబీజపిష్టారనాశకైః,
లలాటలేపనంహన్తి వాతశిరోపశిరోరుజామ్. 31

తా. ఆముదపువీత్తులు తగిరికెవిత్తులు వీనిని పుల్లనికలితోనూరి లలాటము నందు పట్టువైచిన వాతప్రకోపమువలన జనించిన తలనొప్పి నివర్తించును.

కుషమేరండమూలం చ నాగరం తక్రపేషితమ్,
కవోష్ణం చ శిరఃపీడాం మాత్రాలేపనతో హరేత్. 32

తా. చెంగల్యకోష్ఠు, ఆముదపువేరు, శొంతి వీనిని మజ్జిగతోనూరి వుడికించి కొంచెము ఉష్ణముగనుండగ దట్టముగ పట్టువైచిన వాతజనితమగు తలపోటు నివర్తించును.

కుషమేరండమూలం చ లిప్తంకాంజికపేషితమ్,
శిరోర్ధిం వాతజాం హన్యాత్సుష్పం వా ముచుకుండజమ్. 33

తా. చెంగల్యకోష్ఠు, ఆముదపువేరు వీనిని కాంజికముతోనూరి గాని లేక ముచు కుండపుపువ్వులను కలితోనూరిగాని పట్టువైచిన వాతజశిరోరోగము నివర్తించును.

— ౧౮ పిత్తజశిరోరోగమునకు చుండనాదిలేపము ౧౬ —

చండనోశీరయష్ట్యాహ్వబలావ్యాఘ్నినఖోత్పలైః,
శీరపిష్టైః ప్రదేహస్సాస్యచ్చుత్తైర్వా పరిషేచనమ్. 34

తా. చండనము, వట్టివేరు, అతిమధురము, చిట్టాముట్టి, వ్యాఘ్నినఖము, నల్లకలువడుంప వీనిని పాలతోనూరి పట్టువైచినను లేక వీనికషాయముచే స్నానము చేయించినను పిత్తమువలన జనించిన తలనొప్పి నివర్తించును.

ధాత్రీకనేరుష్రీ బేరపద్మపద్మకచండనైః,
దూర్వోశీరసశానాం చ మూలైః కుర్యాత్ప్రళేపనమ్,
శిరోర్ధిం పిత్తజాం హన్యాద్దక్తపిత్తరుజం తథా, 35

తా. ఉశిరికెవొలుపు, పరికెడములు, కురువేరు, తామరపూలు, పద్మకము చుండనము, గరికె, వట్టివేరు, నళమనుగ్రంధ్యము వీనినినూరి పట్టువైచిన పిత్తము వలన ఋట్టినతలనొప్పి రక్తపిత్తజనితమగు తలనొప్పి, ఇవి నివర్తించును.

◀◀ కఫజనిరోరోగమునకు హారేణ్వాదిలేపము ◀◀

హారేణునతశైలేయము సైలాగరు దారుభిః. 36
మాంసీరాస్నీరుబూకైశ్చైకోష్ఠోలేపః కఫార్తినుత్,

తా. రేణుకలు, గ్రంథికతగరము, శిలారసము, తుంగము స్తులు, ఏలకులు, కృష్ణాగరు, దేవదారు, జటామాంసి, సన్నరాస్నము, అముదపువేరు వీనినినూరి వ్రడికించి కొంచెము ఉష్ణముగనుండునపుడు పట్టువైచిన కఫజనితమగు తలపోటు నివర్తించును.

◀◀ ప్రపున్నాటాదిలేపము ◀◀

శుంఠీకుష్ఠప్రపున్నాటదేవకాష్ఠాస్సమాహిష్టైః. 37
మాత్రపిష్టైస్సుఖోష్ఠైశ్చైలేపశ్చేష్టశ్శిరోర్తినుత్,

తా. శొంఠి, చెంగల్పకోష్ఠు, తగిరిశైవిత్తులు, దేవదారు, మహిసాక్షి గుగ్గిలము వీనిని ఆవ్రుపంచితముతోనూరి వ్రడికించి కొంచము వెచ్చగ పట్టువైచిన శ్లేష్మమువలన జనించిన శిరఃకూల నివర్తించును.

◀◀ రక్తజనిరోరోగమునకు కృష్ణాదిలేపము ◀◀

కృష్ణాబ్దశుంఠీమధుకశతావహ్యోత్పలవాలకైః. 38
జలపిష్టైశ్శిరోలేపస్సద్యశ్శూలనివారణః,

తా. పిప్పళ్లు, తుంగము స్తులు, శొంఠి, యష్టిమధుకము, పిల్లపీచర, నల్లకలువ, కురువేరు వీనిని నుడకముతోనూరి, శిరస్సునందు పట్టువైచిన తక్షణమునందే శూల నివర్తించును.

◀◀ నూర్యవర్తమునకు శారిబాదిలేపము ◀◀

శారిబోత్పలకుష్ఠాని మధుకం చాప్లుపేషితః. 39
సర్పిస్తైలయుతోలేపస్సూర్యవర్తార్థభేదయోః,

తా. నుగంధపాలవేరు, నల్లకలువగడ్డలు, చెంగల్పకోష్ఠు, అతిమధురము వీనిని ఆక్షుద్రవ్యముతోనూరి, అందు సెయ్యి, నూనెకలిపి పట్టువైచిన నూర్యవర్తము, ఆర్థావభేదమను తలనొప్పి ఇవిమానును.

◀◀ ఆర్థావభేదమునకు మరిచాదిలేపము ◀◀

మరిచం భృంగజైర్థ్యావైర్థిప్తం మరిచతండులమ్. 40
అర్థశీర్ష్యథాం హన్తి లేపోవా శుంఠిపారిణా,

తా. మిరియాల గాని లేక మిరియాలు, బియ్యము వీనినిగాని గుంటగలగరాకు రసముతోనూరి లేపనముజేసినను లేక శొంఠిని ఉదకముతోచాది లేపనము జేసినను, అర్ధావభేదకమునుతలనొప్పి నివర్తించును.

శారిబాదిలేపము ౨౯

శారిబాకుష్ఠమధుకవచాకృష్ణోత్పలైస్తథా. 41

లేపస్సకాంజికస్తేహస్సూర్యావర్తార్ధభేదయోః,

తా. సుగంధపాలవేరు, చెంగల్వకోష్ఠు, అతిమధురము; వసు, పిప్పళ్లు, నల్ల కలువ వీనిని కలితోనూరి నేయికలిపి లేపనముచేసిన నూర్యవర్తము, అర్ధభేదము ఇవి నివర్తించును.

శంఖకమునకు దార్య్యాదిలేపము ౩౦

దార్ద్రీ హరిద్రా మంజిష్ఠా సనింబోశీరపద్మకమ్. 42

ఏతత్ప్రేలేపనం కుర్యాచ్ఛంఖకస్య ప్రశాస్తయే,

తా. మానిపసపు, పసపు, మంజిష్ఠ, వేపవేరు, వట్టివేరు, పద్మకము వీనినినూరి పట్టువైచిన శంఖకము నివర్తించును.

బలా నీలోత్పలం దూర్యా తిల్యాః కృష్ణాః పునర్నవా. 43

శంఖకేనంతవాతే చ లేపస్సర్వశిరోర్తినుత్,

తా. ముత్తవపులగ, నల్లకలువ, గరికె, నల్లనువ్వులు, తెల్లగలిజేరు వీనినినూరి పట్టువైచిన శంఖకము, అనంతవాతము సమస్తతలనొప్పలు ఇవి నివర్తించును.

తలనొప్పలకు అమృతామలకతైలము ౩౧

అమృతామలకమైలేయం భృంగాహ్వో చైవ కేతకీ. 44

కుమారీస్వరసశ్చైషాంతైలప్రస్థం విపాచయేత్,

శీరప్రస్థసమాయుక్తం మధుయష్టిత్రిజాతకమ్. 45

కుష్ఠం జాతీఫలం ద్రాక్షౌ శతాహ్వోచందనద్వయమ్,

మాలతీముకుళోశీరవాలకంచాక్షుబీజకమ్. 46

ఏభిర్నిమ్కప్రమాణైశ్చ శనైర్మృద్వగ్నినా పచేత్,

అనేనాభ్యంజనం శ్రేష్ఠం శిరోభ్రమణకంపనే. 47

శిరశ్శూలే నేత్రశూలే హ్యర్ధభేదశిరోరుజి,

శిరోవస్తాహితంవర్ణ్యమక్షిరోగే విశేషతః. 48

తా. తిప్పతీగ, ఉరికెకపండ్లు, నూగుదోసాకు, గుంటగలగరాకు, మొగలి చన్నులు, కలుబంద వీనిస్వరసమును ప్రత్యేకము గ ప్రస్థము, నూనె గ ప్రస్థము,

పాలు ధ్రువము వీనినన్నిటి కేకముగ చేర్చి, అందు అతిమధురము, యాలకులు, లవంగములు, ఆకుపత్రి, కోష్ఠు, జాజికోయ, ద్రాక్షపండు, సదాపవిత్తులు, శ్రీగంధము రక్తచందనము, జాజిమొగ్గలు, వట్టివేళ్లు, కురువేరు, తాడికాయవిత్తులు వీనిని ప్రత్యేకము గొతులముచొప్పున చూర్చించివైచి తైలమునిద్దపరచి తలయంటుకొనిన తదిదిగుట, తలవణుకు, తలనొప్పి కన్నులయందలి నొప్పి, అరతలనొప్పి ఇవినశించును. శిరోవస్త్రీయందు హితము, అక్షిరోగమును నివర్తింపజేయును. శరీరవృద్ధమునకు హితము.

— ౧౧ ఐలేయక తైలము ౧౧ —

ఐలేయకస్య స్వరసం తైలక్షీరసమం పచేత్,
 చందనం సరళం ద్రాక్షం మధుకం చ సితాం తు గామ్. 49
 సర్వపిత్తవికారఘ్నం శిరోభ్రమణకంపనుత్,

తా. నూగువోసాకురసము, నూనె, పాలు వీనిని సమముగ చేర్చి అందు చందనము, దేవదారు, ద్రాక్షపండు, అతిమధురము, చక్కెర, తపక్షిరీ వీనిని ప్రత్యేకము తులమెత్తువైచి తైలమునిద్దపరచి నేవించిన సగ్వస్తి పిత్తవికారములు, శిరోభ్రమణము, తలవణుకు ఇవి నివర్తించును.

— ౧౨ భృంగామలక తైలము ౧౨ —

ఆఢకం భృంగ రాజస్య రసమామలకస్య చ. 50
 క్షీరద్రోణేన సంయుక్తమాఢకం తైలమాపచేత్,
 యష్టిచందనకుష్ఠేచ రాస్నోశీరేబలాత్రయమ్. 51
 కచోరం చ నిశాం లాక్షాంత్యగేలాపత్రధాన్యకమ్,
 మిశిద్వయం వాలకం చ పృథక్కర్షద్వయం షీపన్. 52
 తత్ భృంగామలకం నామ్నా శిరోరోగాన్నినాశయేత్,
 దస్తరోగాన్కర్ణరోగాన్ విషమజ్వరనాశకమ్. 53
 క్షయాపస్కారకుష్ఠాదీన్ నాశయత్యాశు వాతజిత్,

తా. గుంటగలకరాకురసము, ఉశిరకపండ్లరసము, నూనె వీనిని ప్రత్యేకము ధ్రువము, పాలు ధ్రోణము వీనిని కేకముగ చేర్చి కాంచుచు, అందు అతిమధురము, శ్రీగంధము, చంగల్వకోష్ఠు, దుంపరాస్న, వట్టివేళ్లు, చిట్టాముట్టి, పేరాముట్టి, నాగముత్తవపులక వేళ్లు, కచోరములు, పసపు, లక్క, లవంగపుచెక్క, ఏలకులు, ఆకుపత్రి, ధనియాలు, సదాపవిత్తులు, సెద్దసదాప, కురువేరు వీనిని ప్రత్యేకము ధ్రువముచొప్పున చూర్చించివైచి తైలముకొని, పానాభ్యంజన నేవనముల చేసిన

తలనొప్పలు, దంతరోగములు, కర్ణరోగములు, విషమజ్వరములు, క్షయ, అపస్తారము, వాతము, కుష్ఠము ఇవి శీఘ్రముగ నివర్తించును.

— ౧౧ కు మారీతైలము ౧౧ —

సమూలగృహకన్యాయా స్వ్వరనే చ చతుస్థణే. 54

తైలం క్షీరసమక్షిప్త్యా కల్కద్రవ్యాణి దాపయేత్,
మంజిష్ఠాంజనశారిబద్ధకటుకాతకోక్లజాతీఫలైః. 55

శ్రీఖండ త్రిఫలాజటీతగరరుగ్యష్టిచతుర్జాతకైః,
సోశీరాగరుచోరయుగ్మృగనాభీందూత్పలాప్సంజ్ఞకైః. 56

తైలం నేత్రశిరోర్ధిహారివయసస్పిద్ధం కుమారీరనే,

తా. కలబందసమూలమునరికి, రోటిలోవేసిదంచి వడియగట్టినరసము ౧ కుంచము, నూనెమానెడు, పాలు మానెడు కలిపి తైలపక్వముగవండుచూ అందు మంజిష్ఠ, రసాంజనము, సుగంధపాల, తుంగముస్తలు, కటుకరోహిణి, తకోక్లములు, జాజికాయ. శ్రీగంధము, త్రిఫలకములు, జటామాంసి, గ్రంధితగరము, కోష్ఠ, యష్టిచుధుకము, చాతుర్జాతములు, వట్టివేరు, అగరు, తెల్లకచ్చూరములు, నల్లకచ్చూరములు, కస్తూరి, పచ్చకర్పూరము, నల్లకలువగుంప, కుసుమేరు వీనిని ప్రత్యేకము ౧ తులముచొప్పనచేర్చి చూర్చించివైచి తైలపక్వముగకాచి అభ్యంజనము చేసి కొనిన నేత్రశూల, శిరశ్శూల ఇవి నివర్తించును.

— ౧౨ వాతజిరోరోగమునకు నవనాథసిద్ధతైలము ౧౨ —

వాశానిర్దుండిధుత్తారవహ్నిమంధదినేశ్వరాః. 57

పత్రస్నుహికంటకారీహ్యేరండశ్చ వసంతికా,
ఏషాంక్వాథం నవప్రస్థం పత్రసారం చ తత్ప్రమమ్. 58

గోఘృతం ప్రస్థమాత్రం చ చిత్రాతైలస్యతద్వయమ్,
తైలంచతుఃప్రస్థమాత్రమజాక్షీరం చ తత్ప్రమమ్. 59

ఇమాని భాండే నిక్షిప్య తైలపాకేన పాచయేత్,
వ్యోషావిడంగం చక్రాంగీ మహారాష్ట్రీ చ కుష్ఠకమ్. 60

ఏలాలవంగం తాళీనపత్రం దేవసుమం త్వచా,
తాళీఫలం పత్రచవ్య జాతీఫలకముస్తకమ్. 61

శ్యామాపత్రం శుక్తినఖమహిసాక్షీ చ ధూపకమ్,
చండనద్వితయం హ్యంబు మృగనాభిశ్చ కుంకుమమ్. 62

చంద్రనామకమేతాని ప్రత్యేకం పలమాత్రకమ్,

సంచూర్ణ్య కల్కద్రవ్యాణి తైలే నిక్షిప్త్య పాచయేత్. 63

ఏతదభ్యంజనాన్నస్యాన్న ర్నాదినుసేవనాత్,
శిరోవాతం వాతశూలం పీనసం కంపవాతకమ్, 64

నిహన్తిసర్వదాభ్యాసాదశీత్యనిలనాశకమ్,
నవనాథమిదం ఖ్యాతం తైలం లోకోపకారకమ్. 65

తా. అడ్లసరము, వావిలి, నల్లఉమ్మెత్త, కూరనెల్లి, జిల్లేడు, ఆకుజెముడు, ములక, ఆముదము, ములుముస్తెలు వీనివేళ్లకసాము ప్రత్యేకము ౧ ప్రస్థము, వీనిఆకులరసము ప్రత్యేకము ౧ ప్రస్థము, ఆవునెయ్యి ౧ ప్రస్థము, చిట్టాముదము ౨ ప్రస్థములు, నూనె ౪ ప్రస్థములు, మేకపాలు ౪ ప్రస్థములు వీనినన్నిటిని ౧ భాండమునందుచేర్చి, తైలసాకముగకొంచుచు అందు త్రికటుకములు, వాయువిండ గములు, కటుకరోహిణి, మరాటి మొగ్గలు, చెంగలవ్వికోష్ఠ్య, ఏలకులు, అవంగములు, తాళీసపత్రి, అవంగపుచెక్క, తాడికాయలు, ఆకుపత్రి, చవ్వము, బాజికాయ, తుంగముస్తలు, పచ్చాకు, నఖించిప్పయనుగ్రంధ్యము, మహిసాక్షి, సాంబ్రాణి, మంచినంధపుచెక్క, కృష్ణాగరు, కురుజేరు వీని ప్రత్యేకము ౧ పలముచొప్పున చూర్ణించివైచి తైలముకొచిదించి, అందు వగవోయెత్తు కస్తూరి, తులము పచ్చకర్పూరము, 3 తులముల కుంకుమపువ్వు వీనినినూరిచేర్చి అభ్యంజన నస్యమర్దనాదులంచేసిన శిరోవాతము, వాతశిరశ్శూల, పీనస, కంపవాతము, నిరంతరసేవనవలన అతీతి వాయువులు ఇవియన్నియు నివర్తించును.

—ॐ తిక్తకోశాతకీతైలము ॐ—

తిక్తకోశాతకీప్రస్థముజాక్షీరం చ తత్సమమ్,
భృంగరాజరసం స్తస్థం ఘృతం కుడుపసమ్మితమ్. 66

ఏరండతైలం కుడుపం ప్రస్తార్థం తిలతైలకమ్,
త్రిజాత త్రిఫలాకుష్ఠ మధుకోశీరశారబాః. 67

చందనద్వయమంజిష్ఠా శతాహ్వరజనీత్రయమ్,
వభిర్నిష్కప్రమాణైశ్చశనైర్నృద్వగ్నినా పచేత్. 68

తిక్తకోశాతకీతైలం నామ్నాచాభ్యంజనాదిభిః,
అక్షిరోగశిరశ్శూలశిరోవాతాహారేత్సరమ్. 69

శిరోవస్తాహితంచైవ హ్యక్షిరోగే విశేషతః,

తా. బేదునీరాకురసము ౧ ప్రస్థము, మేకపాలు ౧ ప్రస్థము, గుంటగలగ రాకురసము ౧ ప్రస్థము, ఆవునెయ్యి ౪ పలములు, చిట్టాముదము ౪ పలములు,

నువ్వులనూనె ౨౪ పలములుచేర్చి తైలపక్వముగకొంచుచు, అందు ఆకుపత్రి, అవంగపు చెక్క, యాలకులు, త్రిఫలములు, కుష్ఠము, అతిసుధురము, పట్టివేరు, సుగంధపాల వేళ్లు, కీగంధము, కృష్ణాగరు, మంజిష్ఠ, సదాపవిత్తులు, మంచి పసపు, మానిపసపు, స్థూరిపసపు వీనిని ప్రత్యేకము ౧ వరాహయెత్తు చూర్ణించివైచి తైలపక్వముగకొచి, ఆభ్యంజనాదులజేసికొనిన ఆక్షిరోగము, శిరోరోగము, శిరోవాతము ఇవి నివర్తించును. మరియు శిరోవస్త్రీయందును నేత్రరోగములందునుగూడ హితకరము.

౨౦ ఆర్ధావభేదమునకు బృహజ్జీవకతైలము ౭౦

జీవకర్షభకా వాపి ద్రాక్షా చ మధుకం బలా. 70

నీలోత్పలం చందనం చ విదారీ శర్కరా తథా,

తైలప్రస్థం పచేదేభిశ్శనైః పయసి షడ్గుణే. 71

జాంగలస్య తు మాంసస్య తులార్ధస్వరసేన తు,

సిద్ధమేతద్భవేన్నస్యం తైలమర్ధావభేదకమ్. 72

బాధిర్యం కర్ణశూలం చ తిమిరం గళగండకమ్,

వాతికం వైత్తికం చైవ శీర్షరోగం నియచ్ఛతి. 73

దస్తచాలం శిరశ్చాలం బృహజ్జీవకతైలకమ్,

తా. జీవకము, ఋషభకము, ద్రాక్ష, అతిసుధురము, చిట్టాముట్టి, నల్లకలువ దుంప, చందనము, నీలగుమ్మడుగడ్డ వీనికల్కము నొనర్చి అందునూనె ౧ ప్రస్థము, పాలు ౬ ప్రస్థములు, జాంగల జంతుమాంసరసము ౫౦ పలములుచేర్చి తైలపక్వముగ కొచి, సస్యముచేసిన ఆర్ధావభేదకము, బాధిర్యము, చెవిపోటు, తిమిరము, గళగండము, వాతికశిరోరోగము, వైత్తికశిరోరోగము, దంతచలనము, తలవణకు ఇవి నివర్తించును.

౨౧ శిరోవికారమునకు షడ్విందుతైలము ౭౦

ఏరండమూలం తగరం శతాహ్వజీవంతికాసైంధవరాన్నికేచ. 74

భృంగం విడంగం మధుయష్టికా చ విశ్వాషుభం కృష్ణతిలస్య తైలమ్,

అజాపయస్సైస్తువిమిశ్రితం తు చతుర్గుణే భృంగరసే విపక్వమ్. 75

షడ్విందవోనాసికయోః ప్రదేయాస్పర్వాన్నిహస్యశ్చిరసోవికారాణ్,

చ్యుతాంశ్చ కేశాంశ్చలితాంశ్చ దస్తాన్నిబద్ధమూలాస్సుదృఢీకరోతి.

సుపర్ణదృష్టిప్రతిమంచచక్షుః కుర్వంతి బాహ్వోరధికం బలం చ,

తా. ఆముదపువేరు, గ్రంధితగరము, పిల్లపీచర, జీవంతి, (పాలకూర) సన్న రాస్నము, సైంధవవణము, గుంటగలగర, వాయువిడంగములు, అతిసుధురము, శొంఠి

వీనినిచూర్చించి, నల్లనువ్వులనూనె, మేకపాలు వీనికి నాలుగింతల గుంటగలగరాకు రసములోకలిపి, పైచూర్ణమునువైచి తైలపక్వముగకొచి, ముక్కులయందు ౬ బిందువులువైచిన సమస్తశిరోవికారములను నివర్తింపజేయుటయే గాక వీడిపోవుకేళములు, చలించుచుండు దంతములు ఇవి దృఢపడును, మరియు గరుత్తంతునితో సమమగు దృష్టి, అధికబాహుబలము ఇవి గలగును.

◌◌ నీలోత్పలాదితైలము ౭౯ ◌◌

నీలోత్పలం కణా యష్టి చందనం పుండరీకకమ్. 77

ప్రతికర్షించతుష్కం స్యాతైలం ఊడశకం పలమ్,
చతుష్షష్టిపలం ధాత్రీ ఫలానాం రసమాహారేత్. 78

పచేత్తైలావశేషం తు సస్యేనాభ్యంజనేన వా,
యోజ్యం హన్తి శిరస్తాదం పలితం చ వినాశయేత్. 79

తా. నల్లకలువదుంప, పిప్పలి, అతిమధురము, చందనము, తిల్లతామరపువ్వు వీనిని ప్రత్యేకము ర కర్ణములు, నువ్వులనూనె ౧౬ పలములు, ఉశిరికకాయలరసము ౬ర పలములు వీనినన్నిటిని సేకముగచేర్చి, తైలము పక్వముగకొచి, నస్యముగాని అభ్యంజనము గాని జేసుకొనిన తలనొప్పి, పలితము ఇవి నివర్తించును.

◌◌ శారీబాదితైలము ౮౦ ◌◌

శారీబా హ్యమృతా యష్టి త్రిఫలా నీలముత్పలమ్,
భృంగరాజ స్త్రాణం క్రుంభీ మహానింబపలాని చ. 80

కటుతైలం పచేదేభిః సార్ధం యవరసేన తు,
కండూం చ దారుణాం హంతి శిరోరోగం చ నాశయేత్. 81

తా. గుగంధపాల, తిప్పతిగ, అతిమధురము, త్రిఫలములు, నల్లకలువపూలు, గుంటగలగర, కామందిగడ్డ, కాయఫలము, తురక శేఫఫలము వీనికల్కములో ఆవనూనె, యవలకసాయము వీనినిచేర్చి తైలముకొచి నేవించిన దారుణముగు దురద, తలనొప్పి ఇవి నివర్తించును.

◌◌ నాగరాదినస్యము ౮౧ ◌◌

నాగరకల్కవిషుశ్రం క్షీరం సస్యేన యోజితం పుంసామ్,
నానాదోషోద్భూతాం శిరోరుజం హన్తి తీవ్రాం చ. 82

శిరోర్తిం నాశయత్యశు పుష్పం వా ముచుక్కుదజమ్,

తా. శంకికల్కములో పాలుగలిపి నస్యముచేసిన నానావిధములగు దోషవ

అవలనగలిగిన శిరోరోగమునివర్తించును. మరియు ముచుకుండపువ్వులునూరి లేపనము జేసిన శిరోరోగము నివర్తించును.

— ౭౭ పిప్పల్యాదినస్యము ౭౭ —

పిప్పలీంసైంధవంయోజ్యంతై లేనాజ్యేన వా నసి. 83

శిరశ్శూలం నిహంత్యాశు తమస్సూర్యోదయో యథా,

తా. పిప్పళ్లు, సైంధవలహణము వీనినిచూర్చించి, నూనెలోగాని లేక నేతిలో గానికలిపి (పాకముజేసి) నస్యముజేసిన నూర్యోదయ మెటుల నంధకారమును నివర్తించజేయునో అటుల మస్తకశూలను నివర్తించజేయును.

— ౭౮ నూర్యావర్తమునకు దశమూలాదినస్యము ౭౮ —

దశమూలీకషాయైస్తు సర్విసైంధవసంయుతైః. 84

నస్యమర్ధావభేదఘ్నం సూర్యావర్తశిరోర్తినుత్,

తా. దశమూలములకషాయములో నెయ్యి, సైంధవలహణము గలిపి నస్యము జేసిన ఆరతలనొప్పి, నూర్యావర్తము ఇవి నివర్తించును.

— ౭౯ భృంగరాజాదినస్యము ౭౯ —

భృంగరాజరసశ్చాగ్రీరతుల్యోర్కృతాపితః. 85

నూర్యావర్తం నిహంత్యాశు నస్యేనైవ ప్రయోగతః,

తా. గుంటగలగ రాకు రసమునకుసములుగ మేకపాలుగలిపి, నూర్యపుట మిడి నస్యముజేసిన నూర్యావర్త మతి కీఘ్రిముగ నివర్తించును.

— ౮౦ గాంధార్యాదినస్యము ౮౦ —

గాంధారీ చ జటామాంసీ ఘృతేన సహ పాచయేత్. 86

తదాజ్యం నస్యమాత్రేణ నిహంత్యర్ధశిరోరుజమ్,

తా. గంజాయిఆకు, జటామాంసి వీనికలములో నెయ్యికలిపికొచి నస్యముజేసిన ఆరతలనొప్పి నివర్తించును.

— ౮౧ తువర్యాదినస్యము ౮౧ —

అర్ధావభేదేతువరీదళోద్భవంరసంసుదూర్వారసమశ్రితం చ, 87

నస్యేనయుంజ్యాద్భిషగేవబుద్ధిమాణశిరోరుజంనాశయతిస్త తత్త ణమ్,

తా. శందియాకు, గరికె వీనిరసములను నస్యముజేసిన ఆరతలనొప్పినివర్తించును.

— ౮౨ విడంగాదినస్యము ౮౨ —

విడంగాని తిలాణ కృష్ణాణ సమాణ పిష్ట్యా విలేపయేత్. 88

నస్యం చాథాచరే త్తస్మాదర్ధభేదం వ్యపోహతి,

తా. వాయువిడంగములు, నల్లనువ్వులు, వీనిని సమాంశములుగనూరి లేప నము, నస్యము జేసిన అరతలనొప్పి నివర్తించును.

— ౭౭ గిరకర్ణ్యాదినస్యము ౭౭ —

గిరకర్ణి ఫలం మూలం సజలం నస్యమాచరేత్. 89

మూలం వా బంధయేత్కర్ణే నిహస్త్యర్థశిరోరుజమ్,

తా. తెల్లగంపెనవిత్తులను గాని లేక దానివేరును గాని ఉదకముతోనూరి నస్యము చేసినను లేక దానివేరును చెవికిగట్టుకొనినను అరతలనొప్పి మానును.

— ౭౮ దుగ్ధమదనాదినస్యము ౭౮ —

సితోపలయుతం ఘృష్టం మదనం గోపయోన్వితమ్. 90

నస్యతోనుదితేనూర్యే నిహస్త్యర్థావభేదకమ్,

తా. కలకండ, మ్రంగకాయ వీనినిచూర్ణించి, ఆవుపాలతోకలిపి నూర్యా వర్తమును తలనొప్పికి నూర్యోదయమునకు ముందే నస్యముజేయించిన నూర్యా వర్తము, అరతలనొప్పి ఇవి నివర్తించును.

— ౭౯ గుడాదినస్యము ౭౯ —

నావనం సగుడం విశ్వం పిప్పలీసైంధవాంబుభిః. 91

భుజస్తంభాదిరోగేషు సర్వమూర్ధగదేషు చ,

తా. బెల్లము, అల్లపురసము, పిప్పలి, సైంధవలసణము వీనిని ఉదకముతో నూరి నస్యముజేయించిన భుజస్తంభాదిరోగము, సకలశిరోరోగములు నివర్తించును.

— ౮౦ శర్కరాదినస్యము ౮౦ —

సశర్కరం కుంకుమమాజ్యభృష్టం నస్యం విధేయం పవనాస్మగుత్తే.

భ్రూశంఖకర్ణాక్షిశిరోత్థశూలే దినాభివృద్ధిప్రభవే చ రోగే,

తా. నేతితోవేయించబడిన కుంకుమపువ్వును పంచదారలొకలిపి నస్యము జేయించిన వాతరక్తమువలన కనుబొమలు, కణతలు, చెవి, కన్నులు వీనియందు జనించిన శూల, అరతలనొప్పి, నూర్యావర్తము ఇవి నివర్తించును.

— ౮౧ దాడింబాదియోగము ౮౧ —

శిరశ్శూలే తు సంజాతే నాసారక్తం స్రవేద్యది, 93

దాడిమీపుష్పదూర్వోత్థరసంనస్యే ప్రయోజయేత్,

కర్పూరంమాక్షికందుగ్ధం నస్యేపానే సితాపయకి, 94

తా. దాడింబపువ్వు, గరికి వీనిరసమునుగాని లేక కర్పూరము, తేనె, పాలు వీనినిగాని శిరోమర్దనము) నస్యముచేసి, పానముచేసిన ముక్తశూలవలన గలిగిన

రక్తస్రావమునూరించును. మరియు పానముజేయునెడల పంచదార, పాలు గలపవలయును.

ఉదుంబరయోగము ౭౭

ఉదుంబరఫలం పక్వం ఘృతపక్వం సితాయుతమ్,
 ఏలామరిచసంయుక్తం భుక్తం స్యాద్ద్రక్తశాస్తయే. 95
 కంటకారీఫలరసం లిప్తం హంతి శిరోరుజమ్,

తా. పండినఅత్రిపండులో నెయ్యి, పంచదారకలిపి పాకముచేసి, ఏలకులు, మిరియాలు వీనిచూర్ణమునుగలిపి భక్షించిన నాసికారక్తస్రావము నివర్తించును. మరియు ములకపండ్లరసముదీసి శిరస్సుకు లేపనముచేసిన మస్తకశూల నివర్తించును.

కరంజాదిశీర్ష విరేచనము ౭౮

కరంజశి గ్రుబీజాని పత్రకం సర్వ పత్వచః. 96
 సర్వేషాం శీర్షోరోగాణా మేతచ్ఛీర్ష విరేచనమ్,

తా. కానుగవిత్తులు, మునగవిత్తులు, అవంగపత్రి, తెల్లవాలు, అవంగపట్ట వీనిచూర్ణముతో శిరోవిరేచనముచేయించుట సర్వశిరోరోగములయందు ప్రశస్తముగ నుండును.

శిరోరోగమునందు పథ్యములు ౭౯

స్వేదో నస్యం ధూమపానం విరేకో లేపస్వేకో లంఘనం శీర్ష వస్తిః. 97
 రతోస్థు క్షిర్వహ్నికరోపనాహా జీర్ణం సర్విశ్శాలయషష్టికాశ్చ,
 యూషోద్గ్ధంధస్వహ్ని సుపటోలంశి గ్రుద్ధాక్షౌవాస్తుకం కారవేల్లమ్.
 ఆమ్రంధాత్రీ దాడిమం మాతులుంగం తైలం తక్రంకాంజికంనారికేళమ్,
 పథ్యాకుప్తం భృంగరాజః కుమారీముస్తాశీరం చంద్రికా గంధసారః.
 కర్పూరం చ ఖ్యాతిమానేష వర్గస్సేవోమర్తైశ్శీర్షరోగే యథాస్వమ్,

తా. ఆవిరి మొదలగు వానిచే చమటదీయుట, నస్యము, ధూమపానము, విరేచనము, లేపనము, సేచనము, అంఘనము, శిరోవస్తి, రక్తస్రావము, రక్షవేయుట, కట్టుగట్టుట, పాతనెయ్యి, ఆరవైనములకు పండు వడ్లనియ్యము, యూషము, పాలు, అడవిమృగముమాంసము, పొట్లకాయ, మునగకాయ, ద్రాక్షపండు, చక్రవర్తి కూర, కాకరకాయ, ఉసిరికెకాయ, దాడింబకాయ, మాదీఫలము, నూనె, మజ్జిగ, కలి, టెంకాయ, కరక్కాయ, చెంగల్వకోళ్లు, గుంటగలగర, కలుబంద, తుంగము స్తలు, పట్టివేరు, వెన్నెల, చందనము, కర్పూరము ఇవి శిరోరోగమునకు పథ్యము అని తెలియవలయును.

శిరోరోగమునం దపత్థ్యములు ౧౦

క్షవజ్యంభామూత్రబాష్ప నిద్రావిజ్వేగమంజనమ్. 100

దుగ్ధం సీరం విరుద్ధాన్నం విరుద్ధజలమజ్జనమ్,

దంతకాష్ఠం దివా నిద్రాం శిరోరోగీ పరిత్యజేత్. 101

తా. తుష్టు, ఆవలింత, మూత్రము, కన్నీరు, నిద్ర, మలము, పినివేగమును నిరోధించుట, అంజనము, పాలు, విరుద్ధకాదకములలో స్నానముచేయుట, దంతకాష్ఠము, దివానిద్ర ఇవి శిరోరోగముగలవార్లకు అపత్థ్యములుగాన విడువవలయును.

నేత్రరోగ ప్రకరణమ్.

నేత్రరోగనిదానము ౧౦

ఉష్ణాభితప్తస్య జలప్రవేశాద్దూరేక్షణాత్స్వప్నవిపర్యయాచ్చ,

స్వేదాద్రజోఘామనిషేవణాచ్చ ఛద్దేర్విఘాతాద్వమనాతియోగాత్.

ద్రవాన్నపానాతినిషేవణాచ్చ విణ్ణాత్రవతక్రమనిగ్రహాచ్చ,

ప్రకృష్టసంరోదనశోకకోపాచ్చిరోభిఘాతాదతిమద్యపానాత్. 2

తథా ఋతునాం చ విపర్యయేణ క్షేణాభిఘాతాదతిమైధునాస్ప,

బాష్పగ్రహాత్పాక్షాక్షనిరీక్షణాచ్చ నేత్రే వికారాజ్ఞానయన్తిదోషాః. 3

తా. ఎండలో శరీరమును కొంచెకొనిన సిదప వెంటనే శీతోదకములలో ప్రవేశించుట (అనగా శరీరము చలిచే వ్యాపింపబడే, శరీరమును అలయస్థిమూర్ధ్వకతంబై, నేత్రములయందలి తేజస్సును తిరస్కరించి నేత్రరోగములను గలుగఁజేయును.) మారముగ నుండు పదార్థములనుచూచుట, స్వప్నవిపర్యయము (అనగా పగలు నిద్రించుట, రాత్రులయందు జాగరణముజేయుట.) కన్నులకొవిడగులుట లేక చదుటపట్టి కంటిలోనే జీర్ణంబగుట, కంటిలో దుమ్ముపడి యంగు నిలిచియుండుట, పొగదగులుట, వాంతివేగము నడ్డగించుట, అధికముగ వాంతులగుట, ద్రవముగ నుండు నన్నపానాదుల మిక్కిలిసేవించుట, మలము, మూత్రము, అపానవాతము, పినివేగము నడ్డగించుట, ఎల్లపుడు కన్నీరువిడుచుట, దుఃఖించుట, శోపమునుపొందుట, తలవైదెబ్బదగులుట, మిక్కిటముగ మద్యపానముజేయుట, శీతకాలమునందు ఉష్ణము, ఉష్ణకాలమునందు శీతముగలుగుట, క్షేణము, మనోదుఃఖమునుగాని లేక కామాదిదుఃఖములనుగాని పొందుట, అభిఘాతమునుజెందుట, మిక్కిలిగ మైధునము జేయుట, కంటిసీరుయొక్క వేగమునడ్డగించుట, నూత్యుపదార్థములం చూచుట, ఇట్టి

కారణములచే వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి నేత్రరోగములను గలుగజేయుచున్నది.

☞ సుశ్రుతే నేత్రరోగ సంస్థాపి ౧౯ ☞

సిరానుసారిభిద్దోషైర్విగుణై రూర్ధ్వమాశ్రితైః,
జాయంతే నేత్రభాగేషు రోగాః పరమదారుణాః. 4

తా. వాతపిత్తకఫములు ప్రకోపించి, నేత్రములయందలి సిరలనాశ్రయించి, అందు వాత, పిత్త, కఫ, రక్త, సన్నిపాత, ఆగంతుక భేదములచే క్షీణవిధంబులగు భయంకరములైన నేత్రరోగములను జనింపజేయునని సుశ్రుతాచార్యాభిప్రాయము.

☞ నేత్రరోగ సంఖ్య ౧౯ ☞

కృష్ణే పంచ నవైవ సంధిషు దశత్రీణ్యైశ్చ శుక్లేఖిలే,
జాతాష్టోదశైవ ర్తజాః ఖలు చతుర్వింశాస్తథా వింశతిః. 5

సప్తాతంతుగతాశ్చేతుర్నవతిరిత్యుష్టోరశేషామయాః,
యో వేత్తి వ్యవహర్తుమేషువిదుషామగ్రే సమగ్రో భవేత్. 6

తా. కంటినల్లగుడ్డునందు ౫, సంధులయందు ౯, తెల్లగుడ్డునందు ౧౩, నేత్రములయందంతట ౧౬, కంటి రెప్పలయందు ౨౪, నేత్రనాడులయందు అంతటను ౨౭ ఇటుల నేత్రములయందు జనించురోగములు ౯౪ విధంబులని తెలియవలయును. ఇటుల వీని భేదముల తెలిపి చికిత్సజేయుచాడే వైద్యోత్తముడని యొరుగవలయును.

☞ అభివ్యంధ భేదములు ౧౯ ☞

వాతపిత్తకఫాద్రక్తాదభివ్యంధశ్చేతుర్విధః,
తత్ర తానుచిత్తైః పత్రైర్బద్ధీయాత్ప్రిదిసం భిషక్. 7

తా. వాత, పిత్త, కఫ, రక్తభేదములవలన అభివ్యంధము ౪ విధములై యుండును. (అందు వాతాభివ్యంధమున కన్నులెఱ్ఱనై నీరుకాయచు, పొట్టతోగూడి యుండును. పిత్తాభివ్యంధమున కన్నులెఱ్ఱనై మిక్కిలి మంటలతోగూడి మెరమెరలాడుచుండును. క్లష్ణాభివ్యంధమున కన్నులు పునెగట్టి దురదతో గూడియుండును. రక్తాభివ్యంధమున కన్నులలో దుర్వాసము గలిగియుండును.) వానియందు మొదట ప్రానుగాకునుగట్టి పిదప ఉమ్మెత్తాకును తమలపాకును ౩ దినములుగట్టిన నేత్రాభివ్యంధము మానును.

☞ అభివ్యంధరోగములకు సర్వనేత్రరోగములత్వము ౧౯ ☞

వాతాత్పిత్తాత్కఫాద్రక్తాదభివ్యంధశ్చేతుర్విధః,
ప్రాయేణ జాయతే ఘోరస్వర్షనేత్రామయాకరక. 8

తా. అభివ్యంధరోగము, వాత, పిత్త, కఫ, రక్తభేదములవలన ర విధంబులుగ నుండును. వాని బేదన నోట్పుట మిక్కిలి ఆశక్యము. ఇది అభిమంధాది సర్వ సేత్ర రోగముల కుత్పత్తిస్థానము. (ఇక సర్వ సేత్రములయందు జనించురోగముల నచించెదను.)

అథ వా-శ్లోభివ్యంధలక్షణము ౧౮

నిస్తోదన స్తంభనరోమహర్ష సంఘర్ష పారుష్యశిరోభితాపాః,
విశుష్కభావశ్శిశిరాశ్రుతా చ వాతాభిపన్నే నయనే భవంతి. 9

తా. నూరులతో బొడిచినటుల పోటుగలుగుట, శేత్రిములు జడముగ నుండుట, శరీరము గ గుర్పొడుచుట, కంటి రెప్పలార సీగొనుట, కఠినముగ నుండుట, శిరస్సు వేడిగ నుండుట, శేత్రము లెండియుండుట, కన్నులవలన చల్లని నీరుకొరట ఇట్టి లక్షణములుగ లది వాతాభివ్యంధమని తెలియవలయును.

అథ పిత్తాభివ్యంధలక్షణము ౧౯

దాహప్రపాకౌ శిశిరాభినందో ధూమాయనం బాష్పసముచ్చయశ్చ,
ఉష్ణాశ్రుతా వీతకనేత్రతా చ పిత్తాభిపన్నే నయనే భవంతి. 10

తా. మిక్కిలి తాపము, కన్నులచుట్టు కురుపులుపుట్టుట, కన్నులయందు చల్లని పదార్థముల బూయుటయందిచ్చగలుగుట, కన్నులపొగ వెడలుట, కన్నులయందెల్ల పుడు కొంచెము వేడిగ నీరు వెడలుట, కన్నులు పచ్చగ నుండుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన పిత్తాభివ్యంధమని తెలియవలయును.

అథ కఫాభివ్యంధలక్షణము ౨౦

ఉష్ణాభినందో గురుతాక్షీశోధః కంఠూపదేహోవతిశీతతా చ,
స్థావో బహుః పిచ్ఛిలవచాపి కఫాభిపన్నే నయనే భవంతి. 11

తా. కన్నులకొవిరిగుచ్చుటయందిచ్చ, గురుత్వము, శేత్రములయందు వాపు, దురద, కన్నులు బంకగ ను, చల్లగ నుండుట, మిక్కిలి బంకగ నుండు నీరుకొరట ఇట్టి లక్షణములుగ లిగియుండిన కఫాభివ్యంధమని తెలియవలయును.

అథ రక్తాభివ్యంధలక్షణము ౨౧

తామ్రాశ్రుతా లోహితనేత్రతా చ రాజ్యస్వమంతాదతిలోహితాశ్చ,
పిత్తస్య లింగాని చ యాని తాని రక్తాభిపన్నే నయనే భవంతి. 12

తా. కన్నుల నెఱ్ఱనినీరు గాగుట, కన్నులెఱ్ఱగ నుండుట, కంటిచుట్టు నెఱ్ఱగ నుండు శేఖలవ్యాపించియుండుట, పిత్తాభివ్యంధలక్షణములతో గూడియుండుట ఇట్టి లక్షణములుగ లిగియుండిన రక్తాభివ్యంధమని తెలియవలయును.

అథామంధోత్పత్తి ౧౩

వృద్ధారేతై రభివ్యంనైర్న రాణామక్రియావతామ్,

తావంత స్త్వధిమంధాస్స్యుర్నయనే తీవ్ర వేదనాః.

13

తా. అభివ్యంధరోగమునందు ఉపచారములు చేయబడకుండుటచే వృద్ధి జేంది ర విధములగు అధిమంధరోగముల గలుగ జేయును. దాని సంబంధమువలన నేత్రముల యందు తీవ్రమగు వేదన గలుగును. ఇవి అధిమంధసామాన్యలక్షణము.

అథిమంధసామాన్యలక్షణము ౧౪

ఉత్పాట్వతణ్ణవాత్యర్థం నేత్రం నిర్మధ్యతే తథా,

శిరసార్ధం చ తం విద్యాదధిమంధం స్వలక్షణైః.

14

తా. శిరస్సుయొక్క అర్ధభాగము పగల గొట్టినటులనొచ్చుట, కన్నులలో నిసుకబోసినటుల మిక్కిలి వేదన గలుగుట, రోగ ప్రభావమువలన అంతలయందు వేదన గలుగుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండిన అధిమంధుని తెలియకలయును. (మరియు దీనియందు వాతాభివ్యంధలక్షణములే గలిగియుండును.)

అథ దోష భేదమువలన కాలావధి ౧౫

హన్యాద్దలప్టిం శ్చైష్టికస్సప్తరాత్రాద్యోధీమంధోరక్తజకపంచరాత్రాత్,
షడ్రాత్రాద్వావతికో వై నిహన్యాన్తిథ్యాచారాత్పైత్తికస్సద్యవ.

తా. శ్చైష్టిక అధిమంధము ౭ దినములకు, రక్తజ అధిమంధము ౫ దినములకు, వాతిక అధిమంధము ౬ దినములకు పైత్తిక అధిమంధము మిథ్యోపచారమువలన తత్కాలమునండీ (ఆనగా ౩ దినములలో) కన్నుల చృష్టిని నశింపజేయును. (కొవున లంఘన ప్రలేపాది క్రియార్థమై అంజననిషేధార్థమై వ్యాధిస్వభావమునుబట్టి కాలావధి జెప్పబడియెను.)

అమనేత్రలక్షణము ౧౬

ఉదీర్ణ వేదనం నేత్రం రాగోద్రేకనమన్వితమ్,

ఘ్న నీస్తోదశూలాశ్రయం క్తమామాన్వితం విదుః.

16

తా. కన్నులు మిక్కిలి వేదనతో గూడినవై, మిక్కిలి నెట్టనై యిసుకబోసినటుల గరగరలాడుచు, నూచులతో బోడుచునటుల వేదన గలవై చురుకుతో గూడి నీరును కొర్చుచుండిన అమయుక్త నేత్రములని యెరుంగవలయును. (ఈలక్షణము అంజనాదినిషేధముకొరకును లఘ్వున్నము నిచ్చుటకొరకును వచింపబడియెను.)

— ౧౭ నిరామలక్షణము ౧౭ —

మందవేదనతా కంఠాస్పందంభాస్పృశాంతతా,
ప్రన్నవర్ణతా చాఙ్ఘ్రోస్పంపక్వం దోషమాదిశేత్ .

17

తా. వేదన తగ్గి, దురదకలిగి, వాపు, పోట్లు కన్నులు నీరుకొరుటనిలిచి నిర్మలముగనుండిన దోషము పక్వమైనదని తెలియవలయును.

— ౧౮ శోభయు క్షుత్తుషాకలక్షణము ౧౮ —

కంఠాపదేహాస్పృయుతః పక్వోద్దుంబరసన్నిభః,
సందంభీ పచ్యతే యస్తు నేత్రపాకస్పశోభజః,
శోభహీనాని లింగాని నేత్రపాకేత్వశోభజే,

18

తా. కన్నులయందు వాపులేగి పండుటవలన, పండిన ఆత్తిపండుతోతుల్యంబై దురదకలిగి, జగటుగ నీరుకొరిన శోభజన్య నేత్రపాకమని యెరుంగవలయును. మరియు వాపులేకనే నేత్రపాకముగలిగి తక్కిన లక్షణములతో గూడియుండిన త్రిదోష జనిత కేవల నేత్రపాకమని (అధిమంధమని) తెలియవలయును.

— ౧౯ హతాధిమంధలక్షణము ౧౯ —

ఉపేక్షణాదక్షి యదాధిమంధో వాతాత్త కస్నాదయతి ప్రసహ్య. 19
రుజాభిరుగ్రాభిరసాధ్యవీష హతాధిమంధః ఖలు నేత్రరోగః,

తా. వాతజఅధిమంధమునకు చికిత్సజేయకను పేక్షించుటచే, కన్నులు శోషించి, దానివలన, నూదులతో బొడిచినటులవేదన, తాపము మొదలగు మిక్కిలిపీడకలుగును. ఇదియహ తాధిమంధమనంబడును. ఈ నేత్ర రోగమసాధ్యంబులు.

— ౨౦ వాతపర్యయలక్షణము ౨౦ —

వారం వారం చ పర్యేతి భ్రువౌ నేత్రే చ మారుతః. 20
రుజశ్చ వివిధాస్త్రాస్పజ్జేయౌ వాతపర్యయః,

తా. వాతము క్రమముగ మాటిమాటికి కనుబొమలయందు జేరి ఆక్కడనుంచి నేత్రములయందు పలుమారు వ్యాపించి, నానావిధములైన తీవ్రపీడలను గలుగ జేసిన వాతపర్యయమని తెలియవలయును.

— ౨౧ శుష్కాక్షిపాకలక్షణము ౨౧ —

యత్కూణితందారుణరూక్షవర్తనందహ్యతే చావిలదర్శనం చ. 21
సుదారుణం యత్ప్రతిబోధనే చ శుష్కాక్షిపాకోపహతం తదక్షి,

తా. కన్నులు మూతపడి రెప్పలు కఠినంబులై రూక్షముతో గూడినవై మంటలం అధికమాట, కన్నులు లోనికి పోవుట, తెరచుటకు శక్యము గాకపోవుట ఇట్టి లక్షణ

ములంగలిగినది కుష్మాక్షీపాకమని యెరుంగవలయును (ఇది రక్తసహితవాతమువలన జనించును.)

◌◌◌ అన్యతో వాతలక్షణము ◌◌◌

యస్యావటూ కర్ణశిరోహనుస్థోమన్యాగతోవాప్యనిలోన్యతో వా.
కుర్యాద్దుజం వై భ్రువిలోచనే చతమన్యతో వాతముదాహరంతి,

తా ముచ్చిలిగుంట, చెవులు, శిరస్సు, * కటుమర్లు, పెడతలపెద్దనరము వీనియందుగాని, ఇతరస్థలములయందుగాని యుండువాతము, కనుబొమల మధ్య భాగమునందుగాని లేక కన్నులయందుగాని తోవ, భేదాదిపీడలంగలుగజేయు దానిని అన్యతో వాతమని వచించెదరు.

◌◌◌ ఆమ్లాధ్యుషితలక్షణము ◌◌◌

శ్వావం లోహితపర్యంతం సర్వం చాక్షీ ప్రపచ్ఛతే. 23
సదాహశోధం ససావమమ్లాధ్యుషితమమ్లతః,

తా. నడుమ కొంచెము నీలవర్ణముగను, చుట్టుప్రక్కల యెఱ్ఱగనుండినదై సర్వనేత్రము పండుట, (అనగా పసపుచాయగలకురుపులులేచుట) కొంచెము తాపము, వాపు, నీరుకారుట ఇట్టిలక్షణములుగలది ఆమ్లాధ్యుషితమని జెలియవలయును. ఇది పులుసుగలభోజనాదుల మిక్కి టముగ నేవించుటవలనజనించును.

◌◌◌ శిరోత్పాతలక్షణము ◌◌◌

అపినా వాపి సవేదనా వాయస్యాక్షీ రాజ్యో హి భవంతి తామ్రాః.
ముహుర్విరజ్యంతి చ యాస్స తాదృగ్ద్వ్యాధిస్సిరోత్పాతఇతి ప్రదిప్యః,

తా. కన్నులయందుండుసిరలు వేదనారహితంబులైగాని, వేదనారహితంబులైగాని, యెఱ్ఱనై, మాటిమాటికి మిక్కిలి యెఱ్ఱనగుచుండిన, సిరోత్పాతమని తెలియవలయును. ఇది రక్తదోషమువలన జనించును.

◌◌◌ సిరాహర్షలక్షణము ◌◌◌

మోహోత్థిరోత్పాతఉపేక్షితస్తు జాయేత రోగస్తు సిరాప్రహర్షః. 24
తామ్రాసమచ్ఛం స్రవతి ప్రగాఢం తథా సశక్నోత్ప్యభిపీక్షీతుం చ,

తా. అవివేకమువలన సిరోత్పాతరోగమునకు చికిత్సజేయక నుపేక్షించుటచే సిరాప్రహర్షమును రోగము జనించును. దీనియందు కన్నులయందెఱ్ఱగను, స్వచ్ఛముగను నీరుకారుచుండిన కన్నులుబెరచి చక్కగజూచుట కశక్యముగనుండును. ఇటుల కన్నులయందంతటజనించు ౧౩ విధంబులగు రోగలక్షణంబులు వచింపబడియెను.

* (కటుమర్లు అనగా కంటికింద మొదలుకొని చెక్కిళ్లపార్శ్వభాగము.)

నల్ల గుడ్డుయందు జనించు రోగములు.

అప్రణాళి క్రమములు

నిమగ్నరూపంతు భవేద్ధి కృష్ణే సూచ్యేవ విధం ప్రతిభాతి యద్యై
స్రావం స్రవేదుష్టమతీవ యచ్చ తత్సప్రణం శుక్రముదాహరంతి,

తా. నేత్రముయొక్క నల్లగుడ్డుయందు జనించు రోగము సప్రణాళివలన బడును. కన్నయొక్క నల్లగుడ్డుయందు పువ్వుపుట్టిలో నమునిగినట్లుగ ను, నడుమనూదిలో బెజ్జము వేయబడినట్లుగ నునుండి, అత్యుష్ణమై మిక్కిలి నీరును కాయించుచుండెన దానిని సప్రణాళి క్రమనియెదరు. (దీనిలో బాధగలుగుట, తులమునపిడగలుగుట సహజంబైనను కన్నులవంటినుకూర్మలములముండు గలిగెడి విశేషబాధను వోగ్గుటకశక్యమని భోజాదులు జెప్పిరి. ఈ ప్రణాళి క్రమసాధ్యము. ఐనను అవిస్థాభేదములవలన ఒకానొక సమయములో సాధ్యంబగు, అట్టి అవిస్థాభేదంబు తెల్పియునిన.)

అవిస్థాభేదసాధ్యశుక్రనివర్ణములు

దృష్టిస్సమీపే న భవేత్తు యత్తున చావగాఢం న చ సంస్రవేద్ధి. 27
అవేదనం వా నచ యుగ్మ శుక్రం తత్ప్రీడిమా యాతి కదాచి దేవ,

తా. పుష్పము దృష్టికసమీపమున గలుగక, లోతుగ వ్యాపించక, మిక్కిలి స్రావము, పుష్పమునకు శుక్రముకొనక పుడు సాధ్యమగును. మరియు రెండు శుక్రములు జనించిన అసాధ్యము.

అప్రణాళి క్రమములు

న్యందాత్త కం కృష్ణగతం సచోషం శంఖం దుకుండ ప్రతిమీ వభాసమ్.
వై హోయ సాభ్ర ప్రతిను ప్రకాశే మథా ప్రణం సాధ్యతమం వదన్తి,

తా. అభివ్యం దమువలన జనించి కంటియొక్క నల్లగుడ్డుయందు దోషముతో గూడి శంఖము, చంద్రుడు, మల్లెపువ్వు వీనివలె తెల్లనై ఆకాశమునందుండు మేఘము వలె * నూత్న ప్రకాశముగలవై ప్రణాళి హితంబయిండు శుక్రము సుఖసాధ్యమని జెప్పెదరు.

అప్రణాళి క్రమ సాధ్యత్వములు

గంభీరజాతం బహుళం చ శుక్రం చిరోత్థితం వాపి వదన్తి కృచ్ఛమ్. 29

తా. కంటినల్లగుడ్డుయందు రెండుపాగలకు లోపల జనించి వికాలమై చిరకాలమునకు ముందు జనించుండు శుక్రము కష్టసాధ్యము.

అ ప్రణశక్రాసాధ్యత్వము ౧౯

విచ్ఛిన్నమధ్యం పిశితావృతం వాచలం సిరానూక్ష్యమదృష్టికృచ్చు,
ద్విత్వగ్గతం లోహితమంతతశ్చ చిరోత్థతం చాపి వివర్జనియమ్. 30

తా. శుక్రముయొక్క మధ్యమునందుండు మాంసము కరిగిదానివలనభిద్రము (ఆన గానడుమపల్లము) గలదిగ గాని లేక శుక్రమునకు చుట్టూ మాంసముపెరిగి చలనముగలదిగ గాని నుండి సిరలవలన వ్యాప్తంబైయుండుటవలన నూక్ష్యమై దృష్టినినశింపజేయుచు రెండవపటలమునవ్యాపించి చుట్టుప్రక్కలెఱ్ఱినై జనించి చిరకాలంబైయుండు శుక్రము ఆసాధ్యంబగుటచే దానిని విడువవలయును.

ప్రరాంతకార అ ప్రణశక్రాసాధ్యత్వము ౧౯

ఉష్ణాశ్రుపాతః పిటికా చ నేత్రే యస్మిన్ను వేన్దుద్దనిభం సశుక్రమ్,
తదప్యసాధ్యం ప్రవదన్తి కేచిదన్యచ్చ యత్తి త్తిరిపక్షీతుల్యమ్. 31

తా. కన్నులయొక్క రెండవ పటలమునందు శుక్రము వ్యాపించుటవలన మిక్కిలి వేడిగ కన్నీరు ప్రవించుటయే గాక సన్ననిగుల్లలచే వ్యాపింపబడి పెసలతో సమానమైన శుక్రముగలిగిన యసాధ్యము. మరియు నాశుక్రము తిత్తిరిపక్షియొక్క రక్కవల్లముతో సమానముగనుండిన ఆసాధ్యమని కొందరు వచించెదరు.

అక్షిపాకాత్యయక్షణములు ౧౯

శ్వేతస్సమాక్రామతి సర్వతో హి దోషేణ యస్యాసితమండలం తు,
తదక్షిపాకాత్యయమక్షిపాకం సర్వాత్ కం వర్జయితవ్యమావళుః. ౩౨

తా. కంటియొక్క నల్లగుడ్డయందు దోషసంబంధమువలన నల్లగుడ్డయందంతట శుక్రమువ్యాపించిన సన్నిపాతజ అక్షిపాకాత్యయమనబడును. ఇది ఆసాధ్యమగుటచే వైద్యుడు విడువవలయును.

అజకాజాతక్షణము ౧౯

అజాపురీవ ప్రతిమో రుజావాక్ సహోహితో లోహితవిచ్ఛిలాశ్రుః,
విగృహ్య కృష్ణం ప్రచయోభ్యుపైతి తచ్చాజికాజాతమతి వ్యవస్యేత్.

తా. నల్లగుడ్డుయొక్క మూడవపొర నాశ్రయించియుండెడి మేదస్సు ఉంటగనై; నల్లగుడ్డును భేదించి యుండిన మేకపెటికవలెనున్నతమై నొప్పిగలిగి కొంచెము యెఱ్ఱినై; యెఱ్ఱిగను చిక్కగను నీరుగారుచుండిన దానిని అజకాజాతమనియెదరు. ఇటుల కంటినల్లగుడ్డయందు జనించురోగములు వచింపబడియెను.

దృష్టిగత (తిమిర) రోగములు

— ౧౭ ప్రథమపటలస్థదోషలక్షణము ౧౭ —

ప్రథమే పటలే యస్య దోషా దృష్ట్యాం వ్యవస్థితాః,
అవ్యక్తాని చ రూపాణి కదాచిదథ పశ్యతి.

34

తా. కంటియొక్క ప్రథమపటలము (ఆనగా మొదటిపొరలో) వాతాది దోషములు వ్యాపించి దానివలన ఒకొకొకప్పుడు ఘటపటాది పదార్థములను అస్పష్టములుగ గనుపరచును.

— ౧౮ ద్వితీయపటలస్థదోషలక్షణము ౧౮ —

దృష్టిర్భ్రృశం విహ్వలతి ద్వితీయం పటలం గతే,
ముక్తికామశకాన్కేశాజ్ఞాళకాని చ పశ్యతి.

35

మండలాని పతాకాంశ్చ మరీచిం కుండలాని చ,
పరిష్టవాంశ్చ వివిధాన్స్వమభ్రం తమాంసి చ.

36

దూరస్థాని చ రూపాణి మస్య తేథ సమీపతః,
సమీపస్థాని దూరే చ దృష్టేగోచరవిభ్రయాత్,
యత్నవానపి చాత్యర్థం సూచీపాశం న పశ్యతి.

37

తా. రెండవపటలమునందు దోషము వ్యాపించుటవలన దృష్టికి పదార్థము బాగుగ కనుపరచకనుండును. అటులకన్నులకెదుట ఈ గెలు, నోములు, వెంట్రుకలు, వలలు, మండలము, పతాకము, కిరణము, కుండలము, నానావిధములగు కప్పలు మొదలగునవి దుముకునటుల వర్షము, మేఘము, ఆంధకారము ఇవి లేనియపుడు దృష్టికగు పడుట, విషయభ్రాంతివలన దూరముగనుండుపదార్థములు సమీపములుగను, సమీపముననుండుపదార్థములు దూరముగనుండునటులనోచుట, మిక్కిలి ప్రయత్నముచేసి నను నూదిరంధ్రముకనుపించునుండుట ఇట్టిలక్షణములుగలుగును.

— ౧౯ తృతీయపటలస్థ (తిమిర) లక్షణము ౧౯ —

ఊర్ధ్వం పశ్యతి నాధస్తాత్తృతీయం పటలం గతే,
మహాంత్యపిచ రూపాణి ఛాదితానీవ చాంబరైః,

38

కర్ణనాసాక్షిహీనాని వికృతాని చ పశ్యతి.
యథాదోషం చ రజ్యేత దృష్టిరోషే బలీయసి,

39

అధస్తే తు సమీపస్థం దూరస్థం చోపరిస్థితే,
పార్శ్వస్థితే పునర్దోషే పార్శ్వస్థం నైవ పశ్యతి,
సమంతస్థితే దోషే సంకులానీవ పశ్యతి.

40

41

తా. మూడవపటలమునందు దోషము వ్యాపించుటవలన ఊర్ధ్వముననుండు పదార్థములు పశ్యంతి. అధస్తముననుండు పదార్థములు పశ్యంతి. పార్శ్వముననుండు పదార్థములు పశ్యంతి. సమంతముననుండు పదార్థములు పశ్యంతి.

దృష్టిమధ్యస్థితే దోషే మహద్భ్రాన్దం చ పశ్యతి,
ద్విధా స్థితే ద్విధా పశ్యేద్బహుధా వానవస్థితే.
దోషే దృష్టిస్థితే తిర్యగేకం వై మస్యతే ద్విధా,

42

తా. మూడవపటలమునందు దోషము వ్యాపించుటవలన మీదుగనుండు పదార్థములు గనుపించుట, క్రిందనుండు పదార్థములు గనుపడకుండుట, పెద్దవిగ నుండు పదార్థములు వస్త్రముగప్పినటుల గనుపించుట, మనుజులు ముక్కు, చెవులు, కన్నులు తేనివారుగ వికారరూపముగలవారలుగ గనుపించుట, రక్తమాంసమేద ఆదిక సహాయమువలన వాతాదిదోషములు బలిష్ఠంబులగుచుండ దృష్టికి వాతాదిదోషములననుసరించి యెరువు, పసవు, తెలువువర్ణములుగలుగుట, దోషమధోభాగమునం దుండుటవలన సమీపముననుండు పదార్థములు బాగుగగనుపించకపోవుట, దోషము వైభాగమునందుండుటవలన దూరమునందుండు పదార్థములు బాగుగగనుపించకుండుట, ప్రక్కలయందుండుటవలన ప్రక్కలయందుండు పదార్థములు బాగుగ గనుపించుండుట, దోషంబంతట వ్యాపించియుండుటవలన పదార్థము లొకదానితో నొకటి చేరియుండునటుల గనుపించుట, దోషము దృష్టిమధ్యమునందుండుటవలన స్థూల పదార్థములు నూత్నముగ గనుపించుట, రెండుస్థలములయందు దోషము నిలిచి యుండుటవలన రెండు రెండు పదార్థములుగ గనుపించుట, దోషముచంచలముగ నుండుటవలన నొకపదార్థం బనేకరూపములుగ గనుపించుట, దృష్టిగతదోషము అడ్డముగనుండిన ఒక పదార్థము రెండుగ గనుపించుట ఇట్టి లక్షణములు గలిగి యుండును.

— చతుర్థపటలస్థితిమిరలక్షణము ౭౦ —

తిమిరాఖ్యస్సవై రోగశ్చతుర్థపటలం గతః. 43

రుణద్ధి సర్వతో దృష్టిం లింగనాశమతః పరమ్,
అస్మిన్నపి తమోధూతే నాతిరూఢే మహాగదే. 44

చంద్రాదిత్యో ససక్షత్రావంతరిజ్ఞే చ విద్యుతః,
నిర్మలాని చ తేజాంసి భ్రాజిష్ణూని చ పశ్యతి. 45

తా. వాతాదిదోషములు నాలవపటలమునందు చేరుటచే తిమిరమునుపేరుచే దృష్టిసంతట నిరోధించును. ఇదియ లింగనాశమని వచింపబడును. ఇది వృద్ధిపొంద తుండు కాలమునందే ఆకాశమునందు చంద్రనూర్య నక్షత్రములు, మెరుపులు, నిర్మలముగ దీప్తతేజస్సుగలవిగ గనుపించును.

— ౧౩ ప్రకారాంతరలింగ నాశస్వరూపము ౧౩ —

నవవ లింగనాశస్తు నీలికా కాచసంజ్ఞితః,

తా. తృతీయపటలమును పొందియుండు కాచలిందువు నుపేక్షించుటవలన అది నాలవపటలమును జేరిన లింగనాశనమనియు నీలికయనియు జెప్పబడును. ఇది

అసాధ్యము.

తత్ర వాతేన రూపాణి భ్రమంతీవ హి పశ్యతి. 46

కవిలాన్యరుణాభాని వ్యావిధానీవ మానవః,

పిత్రేనాదిత్యఖద్యోతశక్రచాపతటిగ్గణాః. 47

నృత్యతలైచైవ శిఖనస్పర్శం నీలం చ పశ్యతి,

కఫేన పశ్యేద్రూపాణి స్నిగ్ధాని చ సితాని చ. 48

నలిలప్లావిత్రానీవ పరిజాడ్యాని మానవః,

పశ్యేద్రక్తేన రక్తాని తమాంసి వివిధాని చ. 49

నసితాన్యథ కృష్ణాని వీతాన్యపి చ మానవః,

నన్నిపాతేన చిత్రాణి విప్లుతాని చ పశ్యతి. 50

బహుధా చ ద్విధావాపి సర్వాశ్శ్యేవ సమంతతః,

హీనాంగాన్యధికాంగాని జ్యోతీమ్యపిచ పశ్యతి. 51

తా. పైనుదహరింపబడిన సర్వపటలములయందు వ్యాపించియుండు వాత దోషమువలన రూపముదిరుగునట్లుగను, కల్పచముగను, ఎఱ్ఱగను, వంకరగను కను పించుట, పిత్రదోషమువలన కూర్మడు, మిణుగురుపురుగు, ఇంద్రధనుస్సు, మెరుపు వీనిని నృత్యములుజేయునట్టి నెమళ్లను, సర్వవస్తువులును, నీలముగచూచుట, కఫ దోషమువలన స్నిగ్ధముగను, తెల్లగను, నీటిలో ముంచితీసినటులను, మందముగను గనుపించుట, రక్తదోషమువలన ఎఱ్ఱగను, కొంచెము తెల్లగను, నల్లగను, పసుపుగ గనుపించుట, సన్నిపాతదోషమువలన నానావిధవర్ణములుగను, విపరీతముగను ఆనగా ఒకవస్తువు రెండుగ గాని అనేక రూపములుగ గాని గనుపించుట, మరియు జ్యోతిస్సులు హీనములైన అంగములుగలవిగ గాని లేక అధికాంగములుగలవిగ గాని, అనేకవిధము లుగ గాని గనుపించుచుండును.

— ౧౪ పరిమాయికలక్షణము ౧౪ —

పిత్రం కుర్యాత్పరిమాయి మూర్ఛితం రక్తతేజసా,

వీతాదిశస్త్రోద్యోతానవిం చాపి న పశ్యతి. 52

వికీర్యమాణాఫ్ఛద్యోతైర్వృక్షాంస్తేజోభిరేవ చ,

తా. పితృను రక్తముతో మిశ్రమమై పరిష్కాయమును తిమిరరోగమును జనింప జేయును. దానిసంబంధమువలన దిమ్మలు, ఎండ, నూర్వదు, పసపువర్ణముగను మరియు వృక్షములు, మిణుగురు పురుగులు, తేజస్సు వీనితో వ్యాపింపబడినవిగను గను పించుచుండును.

◀◀ రాగ భేదమువలనలింగ నాశవివరము ౧౯ ▶▶

వక్ష్యోమి వక్ష్యిధం రాగైర్లింగనాశమతఃపరమ్. 53

రాగోరుణో మారుతజః ప్రదిప్తో మ్లూయీ చ నీలశ్చ తదైవ పితౄత్ ,
కఫాత్పితశ్శోణితజస్సరక్తస్సమస్తదోషప్రభవో విచిత్రః. 54

తా. వర్ణ భేదసంఖ్యవలన లింగ నాశనమును రోగము అరువిధంబులుగనుండును. అందు వాతజ లింగ నాశన మెఱుగను, పితృజలింగ నాశనము పచ్చగ లేక నీలముగను, కఫజలింగ నాశనము తెల్లగను, రక్తజ లింగ నాశనం బెఱుగను, సర్వదోషజ లింగ నాశ నము నా నావర్ణములు గలదిగనుండును.

◀◀ పరిష్కాయ రాగ విశేషలక్షణము ౧౯ ▶▶

అరుణం మండలం దృష్ట్వాం స్థూలకాచారుణప్రభమ్,
పరిష్కాయీని రోగే న్యాన్తాయీ నీలం చ మండలమ్. 55

దోషక్షయాత్కదాచి త్స్యాత్స్వయం తత్ర ప్రదర్శనమ్.

తా. పరిష్కాయరోగమునందు దృష్టికిపైనలావుగను, గాజువలె నెఱుగనుండు మండలముజనించి పచ్చగను, నీలముగనుండును. దానియందు దోషము తగ్గిన యెడల ఒకానొకపుడు కన్నులు తమంతట తామే గనుపించును. (ఇచట దోషశబ్దమునకు జన్తాం తర కర్తమని జెప్పెదరు.)

◀◀ దృష్టిమండలగతరాగలక్షణము ౧౯ ▶▶

అరుణం మండలం వాతాచ్ఛంచలం పరుషం తథా. 56

పితౄన్మండలమానీలం కాంస్యాభం వీతమేవచ,
శ్లేష్మణా బహుళం స్నిగ్ధం శంఖకుం దేందుపాండురమ్. 57

చలత్పద్మపలాశస్థశ్శుక్లో బిందురివాంభసః,
మృద్యమానే చ నయనే మండలం తద్విసర్పతి. 58

ప్రవాశపద్మపత్రాభం మండలం శోణితాత్ కమ్,
దృష్టిరాగో భవేచ్ఛిత్రో లింగనాశే త్రిదోషజే. 59

యథాస్వం దోషలింగాని సర్వేష్వేవ భవంతి హి,

తా. వాతమువలన దృష్టిమండలము ఎఱ్ఱగను, చంచలముగను, గరగరగనుండును, పిత్తమువలన కొంచెము నిలముగను, కౌంస్థ్యమువంటివర్ణముగలదిగను లేక పసపు వర్ణముగలదిగనుండును, కఫమువలన దళముగను, జిగటగను, శంఖము, మల్లెపువ్వు, చంద్రుడు వీనివలె తెల్లగనుండును, మరియు కన్నులనలిచిన తామరాకుమీద కదలు చుండు తెల్లని ఉడకబిందువువలె ఇటునటు నీరుకదలుచుండును, రక్తమువలన దృష్టి మండలము పగడమువలెగాని లేక యెఱ్ఱదామరపుష్పము తెరంగున నెఱ్ఱగగాని యుండును, త్రిదోష లింగనాశనమునందు విచిత్రవర్ణములుగల మండలములు గలిగి యుండును, మరియు సర్వలింగనాశనరోగములయందాయారోగదోషలక్షణములే గలిగి యుండును.

— ౧౦ దృష్టిరోగ సంఖ్య లం —

వడ్లింగనాశాష్టడిమే చ రోగాదృష్ట్యాశ్రయాష్టచ్ఛడేవ చ స్యుః.

తా. పూర్వమునందు జెప్పబడియుండు ఆరువిధములైన లింగనాశరోగము లును, ఉత్తరత్రయైబుడు పిత్తవిదగ్ధదృష్ట్యాశ్రయారోగంబులనుకేరి ౧౨ విధం బులైన దృష్టిరోగంబులయ్యెను.

— ౧౧ పిత్తవిదగ్ధదృష్టిలక్షణము లం —

పిత్తేన దుష్టేన గతేన వృద్ధిం వీతా భవేద్యస్య నరస్య దృష్టిః, వీతాని రూపాణి చ తేన పశ్యేత్సవై నరః పిత్తవిదగ్ధదృష్టిః. 61

తా. పిత్తము దుష్టంబగుటవలన వృద్ధిపొంది, దృష్టియందు పసపువర్ణము గలుగజేయును. దానిసంబంధమువలన సర్వపదార్థములు పచ్చగగనుపించును. ఇదియ పిత్తవిదగ్ధదృష్టియనంబడును.

— ౧౨ దివాంధ్యలక్షణము లం —

ప్రాప్తే తృతీయం పటలం చ దోషే దివా న పశ్యేన్నిశి వీక్షతే సః, రాత్రౌ సశీతానుగృహీతదృష్టిః పితృల్పభావాదపి తాని పశ్యేత్. 62

తా. మూడవపటలమునందు పిత్తదోషమువ్యాపించుటవలన పగటియంద కన్నులు గనుపించకుండును, రాత్రియందు చల్లగనుండుటచేత పిత్తము కొరవబడును. దానివలన రాత్రులయందు కన్నులు కనుపించును. ఇది దివాంధ్యమనంబడును.

— ౧౩ కఫవిదగ్ధదృష్టిలక్షణము లం —

తథా నరశ్చేష్టవిదగ్ధదృష్టిస్తానేవ శుక్లాని హి మన్యతే తు,

తా. కఫవిదగ్ధదృష్టికలానికి సర్వపదార్థములు తెల్లగ గనుపించుచుండును.

— ౧౭ నక్తాంధ్యలక్షణము ౧౭ —

త్రిషుస్థితో యః పటలేషు దోషో నక్తాంధ్యమాపాదయతి ప్రసహ్య, దివా సనూర్యానుగృహీతదృష్టిః పశ్యేత్తురూపాణి కఫాల్పభావాత్,

తా. కఫము మూడవపటలమును జెందుటవలన, నక్తాంధ్యము జనించును. అందు నూర్యనితాపమువలన పగటియందు కఫముకొరవబడుటచే నేత్రములు గనుపించుచుండును. (నక్తాంధ్యమన కేచీకటి.)

— ౧౮ ధూమదర్శనలక్షణము ౧౮ —

శోకజ్వరాయానశిరోభితాపైరభ్యాహతా యస్య నరస్య దృష్టిః. 64 ధూమాంస్తథా పశ్యతి. సర్వభావాన్సధూమదర్శితి నరః ప్రదిప్యతి,

తా. శోకము, జ్వరము, ఆయాసము, శిరోభితాపము వీనివలన పిత్తము ప్రకోపించి దృష్టియందు వికారమును గలుగజేయుటవలన సర్వపదార్థములు పొగచే వ్యాపింపబడియుండునటుల గనుపించును. ఈరోగము ధూమదర్శియని చెప్పబడును. (అందు సర్వవస్తువులు పగటియందుమాత్రము పొగగమ్మినటుల గనుపించును, రాత్రియందు పిత్తము కొరవబడుటవలన నిర్మలముగ గనుపించును.)

— ౧౯ హ్రస్వదృష్టి లక్షణము ౧౯ —

యో హ్రస్వజాడ్యో దివ సేషు కృచ్ఛాద్భ్రాస్వాని రూపాణిచతేనపశ్యేత్.

తా. దోషము దృష్టిమధ్యమును జెందుటవలన పగటియందు లావుగనుండు పదార్థములు సన్నముగ గనుపించిన హ్రస్వదృష్టియనంబడును. ఇది పిత్తమువలన జనించును.

— ౨౦ నకులాంధ్యలక్షణము ౨౦ —

విద్యోతతే యస్య నరస్య దృష్టిద్దోషాభిపన్నా నకులస్య యద్వల్, చిత్రాణి రూపాణి దివా సపశ్యేత్సవై వికారో నకులాంధ్యసంజ్ఞః. 66

తా. దృష్టిద్దోషముతో వ్యాపింపబడి ముంగిసదృష్టితో సమానమై జగజగలాడుచు పగటియందు నానావిధరూపములు గనుపడుచుండిన నకులాంధ్యమనంబడును.

— ౨౧ గంభీరదృష్టిలక్షణము ౨౧ —

దృష్టిర్విరూపా శ్వనసోపస్పృష్టా సంకోచమభ్యంతరతశ్చయాతి, రుజావగాఢం చ తమక్షిరోగం గంభీరకేతి ప్రవదన్తి తజ్ఞాః. 67

తా. దృష్టి వాతమువలన వికృతమై, లోపలసంకోచముగలచై పొట్లతో గూడియుండిన గంభీరదృష్టియని యుదరు.

అగంతుకలింగ నాశనము ౧౭

బౌహ్యో పునర్ద్వావిహ సంప్రదిష్టా నిమిత్తతశ్చాప్యనిమిత్తతశ్చ, నిమిత్తత సత్ర శిరోభితాపో జ్ఞయ స్వభిష్యందనిదర్శనస్యః. 68

తా. అభిమాతలింగనాశనము రెండువిధంబులు. అందొకటి ఏదోయొక కారణముచేతను, మరియొకటి నిష్కారణముగను జనించును. అందు విషవృక్ష పుష్పముపై నుండి వచ్చినగాలియొక్క స్పృశ్యనలన శిరస్సుతపించి, అఉష్ణము కన్నులకుదిగి కన్నులుగానరాకుడంజేయును. అది శిరోభితాపమనంబడును. ఇది యొక నిమిత్త జన్యము దీనియందు రక్తాభివ్యంధ అక్షణములే గలిగియుండును.

అనిమిత్తలింగ నాశలక్షణము ౧౮

సురరి గంధర్వమహారగాణాం సందర్శనేనాపిచ భాస్కరస్య, హస్త్యేత దృష్టిర్ నుజస్య యస్య సలింగనాశ స్త్వ నిమిత్తసంజ్ఞః. 69 తత్రాక్షీవిస్పృప్తమివావభాతి వైడూర్యవర్ణావిమలా చ దృష్టిః,

తా. దేవ, ఋషి, గంధర్వ, మహాసర్ప, నూర్యాదులనురిమిచూచుటవలన దృష్టినష్టంబైన అది అనిమిత్తలింగనాశనమని జేక్కొనంబడి కన్నులు స్వచ్ఛముగ, దృష్టిశ్యామలవర్ణము గనుండును. (ఈరీతిగదృష్టిగతరోగలక్షణములు వచింపబడియును.)

కంటితెల్ల గుడ్డుయందుజనించురోగములు ౧౯

అర్తరోగ భేదములు ౨౦

ప్రస్తార్క తను స్తీరం శ్యావం రక్షనిభం సితే. 70

సశ్వేతం మృదుశుక్లార్త శుకే తద్వర్ధతే చిరాత్, పద్మాభం మృదు రక్తార్త యన్తాంసం చీయతే సితే. 71

పృథుర్త్వద్వధిమాంసార్త బహుళం చ యకృన్నిభమ్, ఫ్థిరం ప్రస్తారిమాంసార్థ్యం శుష్కం స్నాయ్త్వ పంచమమ్. 72

తా. అర్తరోగంబైదువిధంబులు. అందు కంటియొక్క తెల్లనిభాగముపై తేట గను, విస్తీర్ణముగను, నల్లగను, ఎఱ్ఱగనుండుమాంసముజనించిన ప్రస్తార్కర్మమనియు, తెల్లగను, మృదువుగనుండు మాంసము జనించి కాలక్రమముగ వృద్ధిపొందిన శుక్లార్త మనియు, తామరవలె ఎఱ్ఱగను మృదువుగనుండు మాంసముజనించిన రక్తార్త మనియు, విస్తీర్ణముగను, మృదువుగను, యకృత్తువలె స్థూలముగను నల్లగగనుపించిన అధిమాంసార్తమనియు, కఠినంబై ప్రసరించునదిగనుండి ప్రావరహితంబై యుండు మాంసము జనించిన స్నాయ్త్వమనియు జెప్పబడియును. (అర్తమన దుర్మాంసము.)

—ॐ శుక్తిరోగలక్షణము ॐ—

శ్యావాస్య్యుః పిశితనిభాస్తు బిందవో యే
శుక్త్యాభాస్సితనియ తాస్సశుక్తీసంజ్ఞః,

తా. కంటియొక్క తెల్లగుడ్డుపై నల్లగను, మాంసతుల్యముగను, ముత్యపు చిప్పవర్ణముతో సనుముగను బిందువులుజనించిన శుక్తీయనంబడును.

—ॐ అర్జునలక్షణము ॐ—

వీకో యశ్శశరుధిరోపమశ్చ బిందుశ్శుక్లస్థా భవతి తదర్జునం వదంతి.

తా. కన్నులయొక్క తెల్లభాగమునందు కుండేలురక్తమువలె నెఱ్ఱని బిందు వొకటి జనించిన నది అర్జునమనబడును.

—ॐ పిష్టకలక్షణము ॐ—

క్లేష్టమారుతకోపేన శుక్లే మాంసం సమున్నతమ్,
పిష్టవత్పిష్టకం విద్ధి మలాక్తాదర్శనన్నిభమ్.

74

తా. కఫవాత ప్రకోపమువలన కంటియొక్క తెల్లగుడ్డునందు పిండివలె తెల్లగనుండు మాంసముబుట్టిన నది పిష్టకమనంబడును. ఇదిమలయుక్తమగు నద్దము వలె గనుపించుచుండును.

—ॐ సిరాజాలలక్షణము ॐ—

జాలాభఃకఠినసిరోమహాంత్రరక్త
స్సంతాన స్తృతభిహ జాలసంజ్ఞితస్తు,

తా. కన్నుయొక్క తెల్లగుడ్డునందు కఠినముగను, గొప్పగను, యెఱ్ఱగనుండు సిరలువ్యాపించి వలతో సమానమైయుండిన నది సిరాజాలమనంబడును.

—ॐ సిరాజపిటికలక్షణము ॐ—

శుక్లస్థాస్సితపిటికాస్పిరావృతాయా
స్తా బ్రూయాదసితసమీపజాస్పిరాజాః.

75

తా. కంటియొక్క తెల్లగుడ్డునందు నల్లనిభాగమునకు సమీపమున సిరలు వ్యాపించి తెల్లనై, సన్నికురుపులంగలుగ జేసిన దానిని సిరాజపిటికమనియెదరు.

—ॐ బలాసలక్షణము ॐ—

కాంస్యాభోమృదురథ వారిబిందుకలోష్ఠీ
విజ్ఞేయో నయనసితే బలాససంజ్ఞః,

తా. కంటియొక్క తెల్లనిభాగమునందు కంచుతో సమానమగు కాంతికలది గను, కఠినముగను లేక నీటిబిందువుతో సనుముగనుండు గ్రంధిజనించి, కొంచెముబ్బి

గుండ్రముగనుండిన దానిని బలాసమనియెదరు. ఈ ప్రకారముగ కంటి తెల్లగుడ్డు నందు జనించుకోగములు జెప్పబడియెను.

☞ పుయాలసలక్షణము ☞

పవ్వశ్శోభస్సంధిజో యస్సతో
దశోచ్ఛ్చ్యతస్సూప్యం పూతిపూయాలసాఖ్యః. 76

తా. నేత్ర సంధియందు వాపుజనించి పండి, నూదులతో పాడిచినటుల వేదనతో గూడి దుర్గంధముగ చీమును గార్చుచుండిన పుయాలస మనబడును.

☞ ఉపనాహలక్షణము ☞

గ్రంధిర్నాల్వోద్వృష్టిసంధావసాకీ కంఠూస్రామో నీరుజస్తూపనాహః,

తా. నేత్ర సంధియందు లావుగను, కొంచెము పవ్వమైనదిగను, మిక్కిలి దురదతో గూడినదిగను, వేదనారహితముగనుండు గ్రంధిజనించిన దానిని ఉపనాహ మనియెదరు.

☞ నేత్రనాడిలక్షణము ☞

గత్వా సంధీనశ్రుమార్గేణ దోషాః
కుర్యుస్సాస్మాత్ లక్షణైస్సైస్వరుపేతాన్. 77

తం హి స్రావం నేత్రనాడిత్తిచైకే తస్యాలింగం కీర్తయిష్యే చతుర్థా,

తా. వాతాదిదోషము లశ్రువులయొక్క మార్గముచే సంధులయందు ప్రవేశించి, తమతమ లక్షణములతో గూడి స్రావమును గలంగ జేసిన నేత్రనాడియని కొందరు జెప్పెదరు. అది నాలుగువిధములు గనుండును.

పాకస్సంధాసంస్రవేద్యస్తు పూయంపూయాస్రావోసాగదస్సంధిజస్సు.
శ్యేతం సాంద్రంపిచ్చిలం సంస్రవేద్ధి శ్చేష్టాస్రావోసావికారో మతస్సు,
రక్తాస్రావశ్శోణితాద్యో వికారశ్శ్చోతేదుష్టం తత్ర రక్తం ప్రభూతమ్.
హారిద్రాభం పీతముష్ణంజలం వాపిత్తాస్రావం సంస్రవేత్సంధిమధ్యాత్,

తా. నేత్ర సంధియందు వాపుబుట్టిపండి చీముకారుచు, సన్నిపాతలక్షణము లతో గూడియుండిన పూయస్రావమనియు, తెల్లగను, గట్టిగను, బంకగను చీముకారు చుండిన శ్చేష్టాస్రావమనియు, రక్తప్రకోపమువలన విశేషముగను, ఉష్ణముగను, నేత్రములవలన రక్తము స్రవించుచుండిన రక్తజస్రావమనియు, మరియు నేత్ర సంధుల యందు పసుపుచాయగను లేక పచ్చగను, ఉష్ణముగను నీరు గార్చుచుండిన నది పిత్తజ స్రావమనియును తెలియవలయును.

— ౧౭ పర్వణీ అలక్షణము ౧౭ —

తామ్రా తస్మి దాహాపాకోపపన్నా
జ్ఞేయా వైద్యైః పర్వణీ వృత్తశోధా. 80
జాతా సంధా శుక్లకృష్ణేలజ్ఞాస్త్యస్త్యస్త్యే వక్ష్యాపితా పూర్వలింగైః,

తా. కంటియొక్క తెల్లనిసంధిపైగాని లేక నల్లనిసంధిపైగాని ఎఱ్ఱగను, చిన్నవిగను, గుండ్రముగనుండు పిటికలుజనించి, తాపముతో గూడినవై పండిన పర్వణీ యనంబడును. ఆస్థానమునండే పూర్వోక్త ప్రమేహపిటికలక్షణములతో గూడి పెద్దవిగ నుండు పిటికలుజనించిన అలక్షణయనంబడును.

— ౧౮ క్రిమిగ్రంధిలక్షణము ౧౮ —

జన్తుగ్రంథావర్తనః పక్ష్యాణశ్చ కంఠాం కుర్మ్యుర్జంతవస్సంధిజాతాః.
నానారూపావర్తనశుక్లాంతసంధావర్తనే తర్దూషయస్తశ్చదృష్టిమ్,

తా. కంటి రెప్పలయందును, రెప్ప వెంట్రుకలసంధులయందును నానావిధము లగుక్రిములు దురదగలిగిన నది క్రిమిగ్రంధియనబడును. మరియు నది కంటియొక్క తెల్లభాగమునందలి సంధులయందువ్యాపించి, కన్నయొక్క లోభాగమును జెరచి లోనదిరుగుచుండును.

— ౧౯ వర్తరోగము - ఉత్సంగపిటికాలక్షణము ౧౯ —

అభ్యంతరముఖి తామ్రా బాహ్యతో వర్తతశ్చ యా,
సోత్సంగోత్సంగపిటికా సర్వజాఘూలకంఠురా,

తా. కన్నయొక్క లోభాగమునందు, ముఖముగల కురుపుజనించి ఎఱ్ఱనై, కఠినంబుగ దురదతో గూడి కంటి రెప్పలయొక్క వెలపలి మధ్యభాగమున నుద్భియుం డిన ఉత్సంగపిటికయని పవించెదరు. ఇది త్రిదోషములవలన జనించును.

— ౨౦ కుంభికాలక్షణము ౨౦ —

వర్ణాంతే పిటికాఘ్నాతా భిద్యంతే చ స్రవంతి చ.
కుంభికబీజసదృశాః కుంభికాస్సన్నిపాతజాః,

తా. కన్నయొక్క నొకపార్శ్వమున దాడిమి విత్తువలెనుండు కురుపు జనించి ఆదిమిన, నుబ్బుచు పగిలి (మసివలె) స్రావమును గలుగజేయుచుండిన నది కుంభిక యనంబడును. ఇది త్రిదోషమువలనజనించును.

— ౨౧ సౌధకీలక్షణము ౨౧ —

స్రావిణ్యః కంఠురా గుర్వో రక్తస్వపసన్నిభాః.
వైద్యచింతామణి II—72 84

రుజావంత్వశ్చ పిటికాః పోధక్యఇతి కీర్తితాః,

తా. తెప్పలయొక్క లోభాగముగా ఎత్తావాలతో సమముగనుండు కురు పులుజనించి రక్తమును గార్చును దురదతో గూడి, గురుత్వము, మిక్కిలి నొప్పిగలవై యుండిన పోధకీయనంబడును.

—ॐ వర్త్యశర్కరాలక్షణము ॐ—

పిటికా యా ఖరా స్థూలా సూక్ష్మాభిరభినంవృతా. 85

వర్త్యస్థా శర్కరా నామ స రోగో వర్త్యదూషకః,

తా. కంటియందు కఠినముగను, లావుగనుండు కురుపుజనించి, చుట్టు సన్నని కురుపులచే వ్యాపింపబడియుండిన, వర్త్యశర్కరయనంబడును. ఇది కంటి రెప్పల జెరచును.

—ॐ ఆరోవర్త్యలక్షణము ॐ—

ఉర్వారుబీజప్రతిమాః పిటికా మందవేదనాః. 86

శ్లక్షణాః ఖరాశ్చ వర్త్యస్థాస్తదరో వర్త్య కీర్త్యతే,

తా. కంటి రెప్పలయందు దోసవిత్తులతో సమానంబులగు పిటికలుజనించి అల్ప వేదన, నునుపు, కఠినత్వము ఇవి గలవిగనుండిన ఆరోవర్త్య మనియెదరు.

—ॐ శుష్కారోలక్షణము ॐ—

ద్విధాంతురః ఖరస్తస్థో దారుణోభ్యంతరోద్భవః. 87

వ్యాధి రేషోతి విఖ్యాతశ్శుష్కారో నామ నామతః,

తా. కంటి తెప్పలలోపల పొడవుగను, గరగరగను, కఠినముగను, దుఃఖకర ముగనునుండు మాంసపు మొలకలుజనించిన దానిని శుష్కార్ష మనియెదరు. ఇది త్రిదోషమువలన జనించును.

—ॐ ఆంజనలక్షణము ॐ—

దాహతోదవతీ తామ్రా పిటికా వర్త్యసంభవా. 88

మృద్వీ మందరుజా సూక్ష్మా జ్ఞేయా సాంజననామికా,

తా. కంటి రెప్పలయందు తాపము, పొట్లు వీనితో గూడి ఎఱ్ఱగను, మృదువుగను, చిన్నదిగను, కొంచెము వేదనగలదిగనుండు కురుపుజనించిన దానిని ఆంజన మనియెదరు. ఇది త్రిదోషమువలన జనించును.

—ॐ బహుళవర్త్యలక్షణము ॐ—

వర్తోపచీయతే యస్య పిటికాభిన్నమంతతః. 89

నవర్ణాభిస్సీరాభిశ్చ విద్యాద్భహుళవర్త్య తత్,

తా. రెప్పలయొక్క సర్వప్రదేశము, చర్మముతో సమానముగను, కఠినముగను నుండు కురుపులచేవ్యాపింపబడి ఉబ్బియుండిన బహుళవర్త్యయనంబడును. ఇది త్రిదోషమువలన జనించును.

— ౧౭ వర్త్యబంధలక్షణము ౧౭ —

కంఠూమతాల్పత్రోదేన వర్త్యశోఘ్నేన యో నరః. 90

న సమం ఛాదయేదక్షి యత్రాసౌ వర్త్యబంధకః,

తా. తెప్పలువాచి, దురద, కొంచెమువేదన వీనితో గూడియుండుటవలన నూయూటవ పీలులేకయుండిన వర్త్యబంధమునంబడును. ఇది త్రిదోషమువలన జనించును.

— ౧౮ క్లిష్టవర్త్య లక్షణము ౧౮ —

మృద్వల్పవేదనం తామ్రం యద్వర్త్యసమమేవచ. 91

అకస్తాచ్చ భవేద్దక్ష్మం క్లిష్టవర్త్యై తద్విదుః.

తా. సేత్రములయొక్క క్రిందిరెప్పలు, చైరెప్పలు, ఏకకాలంబున మృదువులై, అల్పవేదనగలవై, ఎఱ్ఱవై, అకస్తాత్తుగ మిక్కిలి ఎఱ్ఱవై యుండిన దానిని క్లిష్టవర్త్యమనియెదరు. ఇది కఫరక్తమువలన జనించును.

— ౧౯ వర్త్యకర్షమలక్షణము ౧౯ —

క్లిష్టం పునః పిత్తయుతం శోణితం విదహేద్యదా. 92

తదా క్లిన్నత్వమాపన్నముచ్యతే వర్త్యకర్షమమ్,

తా. పూర్వోక్తక్లిష్టవర్త్యమునందు, పిత్తయుక్తరక్తమెపుడు గారెడినో అపుడది బురదవలెనగును. దానిని వర్త్యకర్షమమనియెదరు. ఇది పితృధిక గన్నిపాతము వలన జనించును.

— ౨౦ శ్యావవర్త్యలక్షణము ౨౦ —

వర్త్య యద్బాహ్యతోంతశ్చ శ్యావం శూనం నవేదనమ్, 93

తదాహుశ్శ్యావవర్త్యై తద్వర్త్యరోగవిశారదాః,

తా. రెప్పలయొక్కవైభాగము, లోభాగము, నల్లవైవాచి పోట్లతో గూడి యుండిన శ్యావవర్త్యమనంబడును. ఇది వాతాధిక త్రిదోషమువలన జనించును.

— ౨౧ ప్రక్లిన్నవర్త్యలక్షణము ౨౧ —

అరుజం బౌహ్యతశ్శూనం వర్త్య యస్య నరస్య హి. 94

ప్రక్లిన్నవర్త్యతద్విద్యాత్క్లిన్నమత్యర్థమంతతః,

తా. రెప్ప కొంచెమువేదన, వెలుపల వాపుగలదై రెప్పలయొక్క కొలుకుల సమీపమున మిక్కిలి చితచితలాడుచుండిన దానిని ప్రక్లిన్నవర్త్యమనియెదరు. ఇది కఫాధిక్యమువలన జనించును.

— ౯౬ అక్లిన్నవర్త్యలక్షణము ౯౬ —

యస్య ధౌత్యాన్యధౌత్యాని సంబధ్యన్తే పునఃపునః. 95

వర్త్యాన్యపరిపక్వాని విద్యాదక్లిన్నవర్త్య తత్,

తా. కంటి రెప్పలగడిగినను లేక గడగకున్నను బంకవలె పలుమారు కరుచు కొని, లోభాగమునపండక చీముతో గూడకనుండిన దానిని అక్లిన్నవర్త్యయని యెదరు.

— ౯౭ వాతహతవర్త్యలక్షణము ౯౭ —

విముక్తసంధి నిశ్చేష్టం వర్త్య యస్య న మిాల్యతే. 96

ఏతద్వాతహారం వర్త్య జానీయాదక్షీచింతకః,

తా. రెప్పసంధులు పిడుటవలన కనులు తెరచుటకును మూయుటకును, ఆక క్యంబై, చిన్నవియై రెప్పలుమూతబడకుండిన వాతహతవర్త్యమనంబడును.

— ౯౮ అర్బుదలక్షణము ౯౮ —

వర్త్యాంతరస్థం విషమం గ్రంధిభూతమవేదనకం. 97

ఆచక్షుతేర్బుదమితి సరక్తమవిలంబితమ్,

తా. రెప్పలయొక్క లోభాగమున మందవేదనగలదై, కొంచెము ఎఱ్ఱనై, కీఘ్రముగ వృద్ధిపొందునదియై, విషమమైయుండు గ్రంధిజనించిన దానిని అర్బుదమని యెదరు. ఇది త్రిదోషమువలన జనించును.

— ౯౯ నిమేషలక్షణము ౯౯ —

నిమేషిణీస్పిరావాయుః ప్రవిష్టోవర్త్యసంశ్రయః. 98

ప్రచాలయతి వర్త్యాని నిమేషం నామ తం విదుః,

తా. రెప్పలనాశ్రయించియుండు వాయువు నిమేషోష్ఠిపములజేయునట్టి సీరలయందుజేరి రెప్పల మాటిమాటికి గడలింపుచుండిన దానిని నిమేషమనియెదరు.

— ౧౦౦ శోణితార్కశ్చిన్నలక్షణము ౧౦౦ —

వర్త్యస్థో యో వివర్ధేత లోహితో మృదురంతురః. 99

తద్రక్తజం శోణితార్కశ్చిన్నం చిన్నం ప్రవర్ధతే,

తా. రక్తసంబంధమువలన రెప్పలయొక్క లోభాగమునందు ఎఱ్ఱగను,

మృదువుగనునుండు మొలకలుజనించిన దానిని శోణితార్కమనియెదరు, దీనిని మాటి మాటికి శోసినను మరలపెరుగుచుండును.

— ౧౦౮ లగణలక్షణము ౧౦౮ —

అపాకీ కఠినస్థూలలో గ్రంధిర్వర్త్యభవోఽరుజః. 100
 సకంఢూః పిచ్చిలః శోలసంస్థానో లగణస్తు సః,

తా. రెప్పలయందు శేగుకాయవలె కఠినముగను, స్థూలముగను, దురదతో గూడినదిగను, జిగటగునుండు గ్రంధిజనించిన దానిని లగణమనియెదరు. ఇది కఘాధి క్యమువలన జనించును. (దీనియందుపోట్లు, పాకము (అనగా పండుట) ఇవి లేక యుండును.)

— ౧౦౯ బిసవర్త్యలక్షణము ౧౦౯ —

త్రయో దోషా బహిశ్శోభం కుఝ్యశ్చిద్రాణి వర్త్యనోః. 101
 ప్రసవత్యంతరుదకం చినవద్భిసవర్త్య తత్,

తా. దోషత్రయ ప్రకోపమువలన రెప్పల పైభాగమువాచి, చిద్రములతో గూడి తామర తూండ్లవలె లోననీరు గారుచుండిన దానిని బిసవర్త్యయనియెదరు.

— ౧౧౦ కుంచనలక్షణము ౧౧౦ —

వాతాద్వావర్త్యసంకోచం జనయంతి యదామలాః. 102
 తదా ద్రష్టుం స శక్నోతి కుంచనం నామ తద్విదుః,

తా. వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి రెప్పల మూసుకొనునట్లుగజేసి, కన్నులు ఐరచిమాచుట కళక్యముగనుండిన దానిని కుంచనమనియు లేక కృచ్ఛోస్థిలన మని యును. వచించెదరు.

— ౧౧౧ పక్షకోపలక్షణము ౧౧౧ —

ప్రచాలితాని వాతేన పక్ష్యాణ్యక్షీ విశంతి హి. 103
 ఘృవ్యంత్యక్షీ ముహుస్తాని సంరంభం జనయన్తి చ,

అసితే సితభాగే చ మూలకోశాత్పతంత్యశీ. 104
 పక్షకోపస్సవిజ్ఞేయో వ్యాధిః పరమదారుణః,

తా. వాతముచే కంటిరెప్పలు కదలించబడుటవలన వెంట్రుకలు కంటిలో ప్రవేశించి మాటిమాటికి తెల్లగుడ్డుయందుగాని, నల్లగుడ్డుయందుగాని వొరుసు కొనుటచే వాపుకలిగి వెంట్రుకలు మూలమునుండివరులును. ఇది పక్షకోపమనబడును. (అథవా ఉపపక్షమనియు జెప్పబడును) ఇది మిక్కిలి భయంకరమైనది.

పక్షశాతలక్షణము ౧౦౦

వర్త్య పక్షాశయగతం పిత్రం రోమాణి శాతయేత్. 105
కంఠూం దాహం చ కురుతే పక్షశాతం తమాదిశేత్,

తా. రెప్పలు, రెప్పవెంట్రుకలు వీనిమూలమునందుండు పిత్రము ప్రకోపించుటవలన వెంట్రుకలూడి రెప్పలయందు దురద, దాహము వీనిని గలుగజేయును. దానిని పక్షశాతమని వచించెదరు.

శ్రీకటుకౌద్యంజనము ౧౦౧

కటుత్రయం చాపి ఫలత్రయం చ జ్యోతిష్ త్రీవేల్లకరంజవీజమ్. 106
ప్రపాండరీకం మధుకం చ తామ్రంసింధూద్భవం వై స్ఫటికంచశంఖమ్,
రసాంజనం గైరికచందనే ద్వే ద్రాక్షానిశాశాబరలోద్ధకం చ. 107
తుత్థంచదార్దీకటురోహిణీ చ పేష్యం కరంజస్వరసేన సర్వమ్,
తుత్థాదిరేకో ద్విగుణో రసాదిః ప్రపాండరీకాదిగణం త్రిభాగమ్. 108
శేషం చతుర్భాగమిదం నిహన్యాద్వర్తిస్తునేత్రే సకలాంశ్చరోగౌ,
కాచం చ పుష్పం పటలం వ్రణంచదుర్ఘాంసకంఢ్వాపిటికంకుకూనమ్.
దాహంచరాగంచనిశాంధతాంచ తథాధిమంథం వినిహంతి శీఘ్రమ్,

తా. శ్రీకటుకములు, శ్రీఫలములు, వెక్కుడు (మాల్కంగిణి)వాయువిడంగములు, కాసుగవిత్తులు ఇవిప్రత్యేకము నాలుగేసిభాగములు, ప్రపాండరీకము, అతిమధురము, తామ్రభస్మము, సైంధవలహము, పటిక, శంఖము, ఇవి దినుసుకు 3 భాగములు, రసాంజనము, కావీరాయి, శ్రీగంధము, రక్తచందనము, ద్రాక్షపండు, పసపు, తెల్లలాద్దుగ, ఎఱ్ఱలాద్దుగ ఇవి దినుసుకు రెండేసిభాగములు, మైలతుత్తము, మానిపసపు, కటుకరోహిణి, ఇవిదినుసుకొక్కొక్కభాగము ఇటుల వీనినన్నిటిని ఖల్వమునం దేనిచి, కాసుగచెక్క రసముతో మర్దించి, కణికలుజేసి, ఉదకముతోచాది కన్నుల బెట్టిన కాచము, పువ్వులు, పటలములు, వ్రణములు, దుర్ఘాంసము, దురద, పొక్కులు, కూనలు, కంటియందుమంట, కంటియొరుపులు, రజకటి, అధిమంథము మొదలగు సర్వనేత్రరోగములు నివర్తించును.

కతకౌద్యంజనము ౧౦౨

కతకన్య ఫలం శంఖం సైంధవం త్ర్యామణం సితా. 110
ఫేసో రసాంజనం క్షౌద్రం విడంగాని మనశ్శిలా,
కుక్కుటాండకపాలం చ ఖల్వమధ్యే వినిషీపేత్. 111
సర్వమేతత్సమం కృత్వా నారీషీరేణ పేషయేత్,

తిమిరం పటలం కాచమర్శుక్రం వ్యపోహతి.

112

కండ్లాక్షేదార్బుదం హన్తి మలం బాహ్యాం జయే త్తతః,

తా. చిల్లిగంజలు, శంఖము, సైంధవలవణము, త్రికటుకములు, చక్కెర, సముద్రపునురుగు, రసాంజనము, తేనె, వాయువిడంగములు, మణిశిల, కోడిగుడ్డు పెంకులు వీనిని సమభాగములుగ చనుబాలతో మర్దించి, కణికలుజేసి, (నిమ్మపండ్ల రస ముతోచాది) కన్నుల బెట్టిన వర్త్యరోగము, కన్నులదృష్టిని పోగొట్టెడిరోగము, తిమిరము, పటలము, కాచము, అర్త్యరోగము, కంటిపువ్వులు, దురద, నీయకారుట నేత్రార్బుదము, కండ్లపుసి ఇవి హరించును.

— ౧౧౨ గ రు డాం జ న ము ౧౧ —

నతృటిమరిచతుత్థం సైంధవం వార్ధి ఘేనం స్ఫటికదరదశంఖం చందనం కుషలూక్షే. 113

రజనినరకపాలం కుక్కుటాండం కునట్యూకతకశశిసురాహ్యోత్కర్షి శైలం సరాళమ్,

అజపయసిపునర్భూమిన దృగ్భ్రంఘినీలీనలిలజవిజయాభిర్మరితం సప్తవారమ్. 114

తిమిరపటలకాచం ధూమదృక్తాంధకారేహరతికుసుమచోతం రక్త తాం నేత్రపాకమ్,

గరుడనదృశదృష్టిం నిర్మలత్వం చ దత్తే మనుజహితకృతేసంభాషితం పూజ్యపాదైః. 115

తా. ఏలకులు, మిరియాలు, శుద్ధిచేసిన మైలతు త్రము, సైంధవలవణము, సముద్రపునురుగు, పటిక, ఇంగిలీకము, శంఖము, కీగంధము, చంగల్వకొమ్మ, లక్కబియ్యము, పసుపు, మనుజానితలపుట్టె, కోడిగుడ్డు పెంకులు, మణిశిల, చిల్లిగంజలు, పచ్చకర్పూరము, జీవదారు, రసాంజనము, గుగ్గిలము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి మేక పాలు, గలిజేరు, పొన్నగంటి, గుంటగలగర, నీలి, తెల్లకలవ, తక్కిలి వీనిని సములచే ప్రత్యేకముమర్దించి, (కణికలుజేసి, ఉదకముతోచాది) కన్నుల బెట్టిన తిమిరము, పొరలు, కాచము, పొగగప్పివకన్నులు, కనుపించనికన్నులు, కంటిపువ్వులు, కంటి పుసి, కంటియెరుపు, నేత్రపాకము ఇవి హరించి, గరుడునితో సముగు దృష్టి, నిర్మలత్వము ఇవి గలుగును. ఇదిలోకహితార్థ మైపూజ్యపాదులచే వచింబడియెను.

— ౧౧౩ రెండవ గరుడాంజనము ౧౧ —

కతకసైంధవతుత్థకటుత్రయస్ఫటికశంఖవరాటరసాంజనమ్,

కునటితామ్రమయో హిమరోహిణీజలధిస్థేనవచాస్పకరోటికాః. 116
 ఉరగపారదటంకణమంజనం త్రిఫలయామధురోచనకం యుతమ్,
 కరజవల్కరసేన సుపేషితం గరుడదృష్టినమం కురుతే ద్రుతమ్. 117

తా. చిల్లగింజలు, సైంధవలవణము, శుద్ధిజేసినమైలశుద్ధము, త్రికటుకములు, పటిక, శంఖము, గవ్వలు, రసాంజనము, రక్తమణిశిల, తామ్రభస్మము, ఇనుప భస్మము, పచ్చకర్పూరము, కటుకరోహిణి, సముద్రపుసురుగు, వస, మనిషితల పుష్టై, సీసభస్మము, రసభస్మము, వెలిగారము, సౌవీరాంజనము, త్రిఫలములు, ఆతి మధురము, గోరోచనము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునవైచి, కానుగచెక్క రసముతో బాగుగ మర్దించి, (కణికలుజేసి, నీళ్ళలోచాది) కన్నులవైచిన గరుడ దృష్టితో సమమగుదృష్టిగలుగును.

☞ నేత్రాంజనము ☜

కణాసౌవీరకర్పూరనాగపారదటీక్షణైః,
 విషం చ లోహపాత్రే తు నంద్యావర్తరసైర్దినమ్. 118
 మర్దయేల్లోహముప్య్యాథ స్ఫటికం చూరితం ఊపేత్,
 మర్దితం మర్దయేద్భూయో వర్తిస్సుక్లాస్లుపిత్తజత్. 119

తా. పిప్పళ్లు, సౌవీరాంజనము, పచ్చకర్పూరము, సీసభస్మము, రసభస్మము, లోహభస్మము, శుద్ధిజేసినవత్సనాభి వీనిని సమభాగములుగ ఇనుపపాత్రలోనునిచి * నంద్యావర్తపురసముతో నొకదినము, ఇనుపగుడ్డుతోమర్దించి, పటికచూర్ణమునుచేర్చి మరలమర్దించి, కణికలుజేసియొడించి, చాది కన్నులవైచిన కంటిపువ్వులు, ఆప్లు పిత్తము ఇవి నివర్తించును.

☞ తామ్రాద్యంజనము ☜

మృతతామ్రం సధాన్యార్థం శిఖితుత్థం చ ఖర్పరీమ్,
 దశనిష్కం పృథక్పూర్ణమేకీకృత్య చ ఖర్పరే. 120
 ఊప్త్వా మందాగ్నినా పాచ్యం తద్దధ్నే శుద్ధగంధకమ్,
 దత్త్వాల్పమల్పం భూయో హి రుద్ధ్యా ధూమం ప్రయత్నతః. 121
 చూర్ణితం జాయతే శుద్ధం త్రింశత్కరం తు గంధకమ్,
 సముత్తార్య ఊపేత్తోయే ప్రస్థమాత్రే తు మర్దయేత్. 122
 తజ్జలం చాన్యభాండస్థం కృత్వాధః కీట్టవర్జితమ్,
 తజ్జలం చాతపే శోష్యం ఘనీభూతే విమిశ్రయేత్. 123

* నంద్యావర్తమన నందివర్తనము.

శిఖితుత్థం శిలాచూరం కరాంశం వస్త్రగాలితమ్,
మధ్వాజ్యస్తస్యతోక్యైక్తంసర్వనేత్రరుజాపహమ్.

124

తా. తామ్రభస్మము, ధాన్యాభృకము, శుద్ధమైలుతుత్తము, శుద్ధిచేసినకఘరీ వీనిని ప్రత్యేకము గం నిష్కములచొప్పున చూర్ణించి, యేకముగచేర్చి మూతుడు యందునిచి పొయిమిద బెట్టి, అందు శుద్ధిచేసి చూర్ణముచేయబడిన 30 కర్ణముల గంధకము, చూటిమాటికి కొంచెకొంచెముగవైచుచు దానిని పొగబైలువెడలకుండు నటుల వైచుమాకుడుమాసి గంధకంబంతయు జీర్ణముగుపరకు పాకముజేసిన శుద్ధంబగును. దానిని సాంగశీతలమునదీసి 10 ప్రస్థము నీళ్లలోగఱిపి మర్దించి, నీళ్లకు అడుగుననుండు మఘ్ననుదీసివైచి, తేటమరియొకకుండలోవైచి, నీళ్లుఇగురువరకు ఎండలోయొండించి, అందు కర్ణప్రమాణము శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తమును, శుద్ధిచేసినమణిశిలనుచూర్ణించి వస్త్రసూలితమొనర్చివైచి కలిపి కణికలుజేసి, తేనెతోగాని లేక నేతితోగాని లేక చనుబాలతో గాని చాది కన్నులవైచిన సర్వనేత్రరోగములు నివర్తించును.

— ౧౦ రసాంజనాద్యంజనము ౧౦ —

శుక్లార్కజే విషం కృష్ణాయుక్తం గోమూత్ర భావితమ్,
సాముద్రఘేనం స్ఫటికం కురువిందం రసాంజనమ్.

125

కూర్తపృష్ఠం చ తుల్యంశం సర్వాంశం చ మనశ్శిలా,
శిలాయా ద్విగుణం వ్యోషం వ్యోషాద్ద్విగుణసైంధవమ్.

126

లోహచూర్ణం విషం చైవ ప్రత్యేకం సైంధవాంశకమ్,
పిష్టా ఘోద్రయతం చాక్తం పిల్లశుక్లార్కకం జయేత్.

127

తా. అతివన, పిప్పళ్లు యీ రెంటిని గోమూత్రముతో భావనజేసి అవియు సముద్రఘేనము, పటిక, కురువిందము, రసాంజనము, తాబేటిపీపుపుర్ర, ఇవి సమభాగములు, వీనికి సమము శుద్ధిచేసిన రక్తమణిశిల, రక్తమణిశిలకు రెండింతలు త్రికటుకములు, వానికి రెండింతలు సైంధవలవణము, సైంధవలవణమునకు సమము లోహభస్మము, లోహభస్మమునకు సమము శుద్ధ వత్సనాభి ఇటుల వీనివన్నిటిని నేకముగ జేసి, తేనెతో గాని, నేతితో గాని నూరి, కణికలుజేసి కన్నులవైచిన కంటిపుసి, కంటి పువ్వులు, అర్కరోగము ఇవి నివర్తించును.

— ౧౧ సైంధవాద్యంజనము ౧౧ —

సైంధవం సూతకం నాగం ధాత్రీచూర్ణం రసాంజనమ్,
కణాఘృతం సితా ఘోద్రం నాగవల్లీదళద్రవైః.

128

కాంస్యపాత్రే తామ్రముష్ట్యా దినమేకం విమర్దయేత్,
నద్యచింతామణి II—78

వర్తిం కృత్వాంజయేన్ధన్వి సర్వనేత్రగతామయాన్. 129

తా. సైంధవలవణము, రసభస్మము, సీసభస్మము, ఉరిశిశివోలుపు చూర్ణము, రసాంజనము, పిప్పళ్లు వీనిని సమాంశములుగ కంచుపాత్రములోనునిచి, నెయ్యి, చక్కెర, పానకము, తేనె, తమలపాకులరసము వీనిచేనొకదినము రాగిగుండుతో మర్దించి కణికలుచేసి కన్నులవేసికొనిన (కంటిపుసి, పువ్వు, ఎరుపు, దురద ఇవి కలుదలగు) సర్వనేత్రరోగములు నివర్తించును.

— చంద్రకౌంజనములు —

తుంభం తామ్రమయో రజో మధువచాంసత్కర్పరం సైంధవమ్,
శంఖువ్యోషవిశంగసూతకత్తకైర్దార్దీంచవాటాంకరమ్. 130

ధాత్రింతాళకరంజమంజనయుతం సిప్తంచలుంగద్రవైః,
పుష్పం నేత్రవికారకాంశ్చ హరతే చంద్రోద్దితంచంద్రకమ్. 131

తా. శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము, తామ్రభస్మము, ఇనుపభస్మము, అతిమధురము, వస, పాలతుత్తము, సైంధవలవణము, శంఖము, త్రికటుకములు, వాయువిడంగములు, రసభస్మము, చిల్లగింజలు, మానిపసపు, మణ్ణియూడలు, ఉరిశిశిపప్ప, శుద్ధిచేసిన తాళకము, కౌసుగవిత్తులు, రసాంజనము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి మాడిఫలరసముతో మర్దించి కణికలుచేసి నీళ్లతోచాది కన్నులవైచిన పువ్వులు, సర్వనేత్రరోగములు నివర్తించును. (ఇది చంద్రునిచే వచింపబడియెను.)

అన్యచ్చ—

లోద్ధంస్నాటికమంచ తగరం తుంభం తథా నాగకమ్,
కర్పర్యాసహసింధుగుచ్ఛకమధువ్యోషం విడంగం సమమ్. 132

పట్ట్యాంభృంగకమాతులుంగజరసైః రక్తే చ నేత్రే ష్టిపేత్,
పుష్పంకాచకకండుకాంహరతితచ్చంద్రోద్దితంచంద్రకమ్. 133

తా. పటిక, లొద్దుగ చెక్క, రసాంజనము, గ్రంధితగరము, శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము, సీసభస్మము, శుద్ధిచేసిన కఫరి, సైంధవలవణము, కౌసుగవిత్తులు, అతిమధురము, త్రికటుకములు, వాయువిడంగములు, కరక్కాయ వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వము నందునిచి గుంటగలగరరసము, మాడిఫలరసము వీనిచేమర్దించి కణికలుచేసి కన్నులకు వేసిన కంటిపువ్వుములు, కాచము, దురద వీనిని నివర్తించజేయును. (దీనిని చంద్రుడు వచించెను.)

కతకమణిశిలాహోద్ధాత్రి కాంక్షీరతుంభం
దరదమధుకలోద్ధంతాళకంశంభువీర్యం,

త్రి కటుయుగకరంజందారుదాద్వ్యానవేల్లా
స్ఫటికకుముదశంఖంతామ్రనాగాభ్రీకాన్తమ్.

134

కునటిమణిశిలాజన్తాగధీం హస్తీకృష్ణాం
లవణజలధిఫేనం గైరికాఖ్యంచనర్వమ్,
వటశిఖరకవిశ్వాభృంగరాజార్ద్రీకాద్భిః
మృదితమథస్మృతైఃసన్న్యితకల్పితంనేత్రవర్తి.
పటలతిమిరపుష్పంకండుకంలోహితంచ

135

శ్వయంధుజలనిబర్హంచంద్రకాఖ్యాంజనంతల్,

తా. చిల్లగింజలు, శుద్ధిచేసినపీతమణిశిల, ఉశిరికపస్ప, శుద్ధిచేసినపాలతుల్యము, శుద్ధిచేసిన ఇంగిలీకము, అతిమధురము, లాద్దుగచెక్క, శుద్ధిచేసిన తాళకము, శుద్ధరస భస్మము, త్రికటుకములు, కాసుగచెక్క, నల్లచెక్క, కాసుగ, దేవదారు, మాని పసపు, మిరియాల, పటిక, తెల్లకలువ, శంఖము, తామ్రభస్మము, నాగభస్మము, కృష్ణాభ్రీకభస్మము, కాంతభస్మము, శుద్ధిచేసిన రక్తమణిశిల, శుద్ధిచేసిన తాళకము, పీప్పళ్లు, గజపీప్పళ్లు, సముద్రపునురుగు, కావీరాయి వీనిని సుభాగములంగ ఖల్వము నందునిచి మఱియూడలు, కొంతి, గుంటగలగర, అల్లము వీనిరసములో మర్దించి కణికలుచేసి ఆవునేతితో చాదికన్నులవైచిన కంటిపారలు, తిమరములు, కంటిపువ్వులు, దురద, ఎరుపు, కంటిచాపు, నీరుకొరుట వీనిని హరింపజేయును. (ఇదియును చంద్రునిచే వచియింపడిన చంద్రకాంజనము)

ఖర్పరాద్యంజనము ౧౭

ఖర్పరతుత్థరసాంజనఫేనంశంఖశిలాసపునర్నవత్రిఫలా.
నింబరనేనవిమర్ద్యచవటికాః కాచతిమిరపటలానిచపుష్పమ్,

136

తా. శుద్ధిచేసిన కఫరి, శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము, రసాంజనము, సముద్రపునురుగు, శంఖము, శుద్ధిచేసినరక్తమణిశిల, తెల్లగలిజేరువేరు, త్రిఫలములు వీనిని సముములుగ ఖల్వమునందునిచి నిష్పపండ్లరసముతో బాగుగనూరి కణికలుచేసి, నీళ్లతోచాదికన్నులబెట్టిన కాచము, పటలము, (పొరగప్పినకండ్లు) కంటిపువ్వు ఇవి హరించును.

తిలపుష్పాంజనము ౧౮

మరిచం ఖర్పరీ చైవ తిలపుష్పం తదైవచ.
ఏకైకం ద్విగుణం ప్రోక్తం జంభనీరేణ వేషయేత్,

137

నాశయేత్తిమిరం కంఠాం పటలాస్యర్బదాని చ.
అతిరక్తాని మాంసాని హ్యేకరాశ్రేణ నాశయేత్,

138

తా. మిరియాలు ౨ భాగములు, శుద్ధిజేసినఖర్పరి ౪ భాగములు, నువ్వు పువ్వులు ౮ భాగములు వీనిని ఖల్వమునందునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి కణికలు చేసి చాది కన్నుల బెట్టిన తిమిరములు, దురద, కంటిపొరలు, అర్బుదము, కంటిఎరుపు, దుర్భాసము వీనినన్నిటిని నొకదినములో హరింపజేయును.

— ౧౭౦ మ రి చాం జ న ము ౧౭౦ —

మరిచామలకే కరంజబీజం క్రమవృద్ధ్యామృదితంచ భృంగతోయ్యైః.
తిమిరం పటలంనిహన్తికాచంసుకృతింకర్త్య యథాద్రుతంభవార్తిమ్,

తా. మిరియాలు ౧ భాగము, ఉలిరికెవొలుపు ౨ భాగములు, కానుగవిత్తులు ౩ భాగములు వీనిని ఖల్వమునందునిచి, గుంటగలగ రాకు రసముతోనూరి కణికలుజేసి నేత్రములయందంజనము వేసుకొనిన కానరానికన్నులు, పొరలు, కాచము ఇవి జన్మాంతరసుకృతమువలన సంసారబాధవలె శిఘ్రముగ హరించును.

— ౧౭౧ చంద్ర ప్ర భాంజనము ౧౭౧ —

ఘేనం చ ముండంకతకస్యబీజం నారం కపాలం సహకుక్కుటాండమ్.
మనశ్శిలామాగధికాప్రయుక్తమాజన్తజ్జాతం కుసుమం నిహన్తి,

తా. సముద్ర ఘేనము, ఇనుపభస్మము, చిల్లగింజలు, మనుష్యునికపాలము, కోడిగుడ్లపెంకులు, శుద్ధిజేసిన మణిశిల, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి, (జీలకఱ్ఱక సాయముతోనూరి) కణికలుజేసి కన్నులపైచిన జననము మొదలుకొని యుండు పువ్వులు నివర్తించును.

— ౧౭౨ దార్వ్యద్యంజనము ౧౭౨ —

దార్వ్యంజనంచ పటలం కాచం పిల్లం తథార్జునమ్. 141

సావార్కన క్రోగాణి కంఠాం క్షేదం వ్యవోహతి,
యూధికాఘ్రణం శూలం వర్మరోగం వినాశయేత్. 142
నాశయేచ్ఛక్లరోగాంశ్చ విజానీయాద్విశేషతః,

తా. రమాంజనము కన్నుల బెట్టిన, కంటిపొరలు, కాచము, కంటిపుసి, అర్బుదము, నీరుగారుట, అర్ధరోగము, శ్రేణీకటి, దురద, కండ్లంటుకొనుట వీనిని హరింపజేయును. మరియు అడవి మొల్ల మొగ్గతో కన్నులతోమిన కంటినొప్పి వర్తక రోగము, పువ్వులు ఇవి నివర్తించును.

— ౧౭౩ గిరికర్ణికాద్యంజనము ౧౭౩ —

సితగిరికర్ణికమూలం బీజం పుష్పాణి పేషయేద్వర్తిం. 143
శంఖం నిశాభయశుంఠిగతమపి చక్షుర్నివర్తయేత్,

తా. తెల్లగంటెనజేరు, దానిపిత్తులు, పువ్వులు, శంఖము, పసపు, కరక్కాయ వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి గంటెనవేయరసముతో మ్మించి, కన్నుల బెట్టిన పోయినకన్నులుగూడా మరలవచ్చును.

శిలాద్యంజనము ౧౯

శిలామాగధికర్పూరం పురాణం తింత్రిణీఫలమ్. 144

కరంజబీజంనేత్రాక్షం దివానక్షత్రదర్శకమ్,

తా. శుద్ధిజేసినమణిశిల, పిప్పళ్లు, పచ్చకర్పూరము, పాతచింతపండు, కానుగ పిత్తులు వీనిని సుదకముతో నూరి కన్నుల బెట్టిన పగటియందు నక్షత్రములు గనుపడును (పోయినకన్నులుగూడా వచ్చును.)

నారికేళాంజనము ౧౯

దార్ద్రీవరామధుకమంధసినారికేళేపక్వాష్టభాగపరిశిష్టరసం పునస్తత్. సాంద్రంవిపాచ్య శశిసైంధవమాక్షీకాఢ్యం హస్త్యర్కకాచతిమిరార్బుద వర్మ్రోగాణ్,

తా. మానిపసపు, కరక, తాడి, ఉళిరికెలు, అతిమధురము వీనిని ప్రత్యేకము ౧ పలమువంతున చేర్చి నలియగొట్టి, కుంచెడు నారికేళపుకాయ నీటిలోవైచి యెనిమిదవ భాగము మిగులునటుల కషాయముకొచి, మరియొకకుండలోవడబోసి, సన్నపు నెగను చిక్కపడువరకుకొచి చల్లార్చి, అందు (౪ మాడలయెత్తు) పచ్చకర్పూరము, (మాడలయెత్తు) సైంధవవణము, (౫ చిన్నములయెత్తు) తేనెకలిపి కన్నుల బెట్టిన అర్మము, కాచము, తిమిరము, అర్బుదము, వర్మ్రోగము, నీరుకొరట ఇవి హరించును.

మహానారికేళాంజనము ౧౯

మధుకవరా దార్ద్రీణాం పృథక్పలం నారికేళసలిలస్య. 146

ప్రస్తే విపచేదేతత్తుర్యాంశం తత్పునః పచేత్పాస్త్రే, తుత శశిఫేనగై రికసింధూత్థరసాంజనాని మరిచం చ. 147

ప్రత్యేకపాదనిష్కంక్షీప్తాల్లోద్యాక్షమాక్షీకైరక్షమ్, అంజనమఖిలే నేత్రే షడధికనవతిం నిహన్త్యార్చిః. 148

తా. అతిమధురము, కరక, తాడి, ఉళిరికెలు, మానిపసపు వీనిని ప్రత్యేకము ౧ పలమువంతున చేర్చి నలియగొట్టి ౧ ప్రస్థము, నారికడపుకాయనీళ్లలోవైచి నాలుగవ భాగము మిగులునటుల కషాయముకొచి వడకట్టి మరియొకకుండయందునిచి, సన్నపు నెగను మరలకొచి (౫ పలములుగ) దించుకొని చల్లార్చి, పిదప అందు శుద్ధి చేసి, మైలతు త్రము, పచ్చకర్పూరము, సముద్రపునురుగు, కావిరాయి, సైంధవవణ

ణము, రసాంజనము, మిరియాలు వీనిచూర్ణమును దినుసుకు । నిష్కము చొప్పున కలిపి, తేనె గు తులము బోసి కన్నులవైచిన ౯౬ నేత్రోగములు నివర్తించును.

☞ పుష్పాంజనము ☜

మంజిష్ఠా మధుకోత్పలం దధి కణా త్వక్ష్వవ్యగోరోచనమ్,
మాంసీ చందనశంఖకం గిరిమృదాతుత్థం సపుష్పాంజనమ్. 149

సర్వం చైవ సమానమంజనమిదం యోజ్యం సదా చక్షుషామ్,
కంఠూం క్షేదమలం చ శోణితరుజం పిల్లం చ శుక్లం హరేత్. 150

తా. మంజిష్ఠ, అతిమధురము, నల్లకలువపువ్వు, పెరుగు, పిప్పలి, అవంగపు పట్ట, చవ్యము, గోరోచనము, జటామాంసి, చందనము, శంఖము, కావిరాయి, శుద్ధి చేసిన మైలతుత్తము, పుష్పాంజనము వీనిని సమభాగములుగ నూరి, నేత్రములయందు సదాఅంజనము చేయుచుండిన దురద, నీరుకారుట, కంటిపుసి, ఎరుపు, కంటినొప్పి, పిల్లము, శుక్రము ఇవి నివర్తించును.

☞ గోదంతాద్యంజనము ☜

గోదంతం కుక్కుటాండం మకరజదశేనం శంఖచూర్ణం వరాటమ్,
సారంగోద్భూతదంతం జలధిమలయుతం తామ్రచూర్ణం సతుత్థమ్.
కర్పూరం రాస్తకం వైస్ఫటికమపిమధూచ్ఛిప్తమందాగ్నిపక్వమ్,
పుష్పం చా ర్ద్రాజ్జనం తత్తమిరపటలకం కాచకం హన్తినేత్రే. 152

తా. ఆవుయొక్కదంతము, కోడిగుడ్డు పెంకులు, మొసలిదంతము, శంఖచూర్ణము, గవ్వలచూర్ణము, జింకపండ్లు, సముద్రపుసురుగు, తామ్రచూర్ణము, శుద్ధిచేసిన మైలతుత్తము, పచ్చకర్పూరము, సన్నరాస్తము, పటిక వీనిని జాంటిమైనముతో పాత్రయందువైచి ముదాగ్నిమీదనునిచి బాగుగ మర్దించి (పిదప నిమ్మపండ్లపులు గుతో మర్దించి కణికలుజేసి) నేత్రములయందంజనమిడిన కంటిపువ్వు, ఆర్ద్రము, ఆర్ద్రనము, తిమిరము, కంటిపారలు, కాచము ఇవి నివర్తించును.

☞ ధాత్ర్యంజనము ☜

ధాత్రీపత్యావీభీతానాం ఫలమజ్జావిచూర్ణితాం,
వారిణా పూరితాచ్ఛ్చక్షుస్తిమిరంఘ్నున్తి నిర్భరమ్. 153

తా. ఉళిరికపప్పు, కరక్కాయ, తానికాయ వీనిపప్పును చూర్ణముచేసి (ని పండ్లరసముతో మర్దించి కణికలుజేసి) నీటితో కన్నులయందంజనము వైచిన కన్నుల త్రి రము నివర్తించును.

—ॐ వటక్షీ రాదిఅంజనము ॐ—

వటక్షీ రేణ సంయుక్తం ముఖ్యం కర్పూరజం రజః,
క్షీప్రమంజనతో హన్తి కుసుమం తద్ద్విమాసతః. 154

తా. పచ్చకర్పూరము మఱ్ఱిపాలతో నూరి కన్నులకు రెండుమాసములు అంజనంబిడిన కంటిపూలు నివర్తించును.

—ॐ పిప్పల్యంజనము ॐ—

సంఘృష్య పిప్పలీచూర్ణం సశేనం కాంస్యభాజనే,
సక్షోద్రం సైంధవోపేత మంజనం శుక్రనాశనమ్. 155

తా. పిప్పలి, సముద్రశేవము, సైంధవలవణము వీనిని చూర్ణించి కంచుపాత్ర యందునిచి తేనెతో నూరి అంజనంబిడిన శుక్రరోగము నివర్తించును.

—ॐ కాశ్యర్యాద్యంజనము ॐ—

కాశ్య రీపుష్పమధుక దార్శ్విలోద్ధ రసాంజనైః,
సక్షోద్రమంజనం కుర్యాత్ప్రీత్యవ్యాధిప్రళాంతయే. 156

తా. చల్లగుమ్మడుపూలు, అతిమధురము, మానిపసపు లొద్దుగ, రసాంజనము వీనిని సముముగ చూర్ణించి, తేనెతో మర్దించి అంజనంబిడిన పిత్తజనేత్రవ్యాధి నివర్తించును.

—ॐ నక్రాంధ్యమునకు కణాద్యంజనము ॐ—

కణాఛాగశక్పన్త ధ్యే పక్వా తద్రసవేషితా,
అచిరాద్ధన్తి నక్రాంధ్యం తద్వత్సక్షోద్ర మూషణమ్. 157

తా. పిప్పళ్లను, మేక పెంటికలనడుమనునిచి పక్వముజేసి, ఆమేక పెంటికలరసము చేతనేనూరి అంజనంబిడిన నక్రాంధ్యము నివర్తించును. మరియు మిరియాలు తేనెతో ఆరగదీసి అంజనంబిడిన నక్రాంధ్యము నివర్తించును.

—ॐ రసాంజనాద్యంజనము ॐ—

రసాంజనం శిలాదారుజాతీపత్ర రసో మధు,
నక్రాంధతాం జయేదేతదంజనం సాధు యోజితమ్. 158

తా. రసాంజనము, శుద్ధిజేసినమణిశిల, దేవదారు వీనిని జాతీపత్ర రసముచే నూరి, తేనెకలిపి, కన్నులకిడిన నక్రాంధ్యము నివర్తించును.

—ॐ పిప్పల్యాద్యంజనము ॐ—

పిప్పలీం త్రిఫలాలూతౌం లోధ్రకం చ ససైంధవమ్, 159

భృంగ రాజరసేఘృష్టాగుటికాంకారయేద్భిషక్.

అర్చం సతిమిరం కాచం కంఠూం శుక్రం తథాఙ్జనమ్,
అంజనం నేత్రజాణ రోగాన్నిహంత్యేతన్న సంశయః.

160

తా. పిప్పలి, త్రిఫలములు, లక్క, లొద్దుగ, సైంధవలహము వీనిని సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి గుంటగలగఱాకు రసముచే మర్దించి, గుటికలుచేసి కన్నులకిడిన అర్చ రోగము, తిమిరము, కాచము, దురద, శుక్రము, అర్జునము ఇతర నేత్రరోగములు ఇవి నివర్తించును.

తులస్యాద్యంజనము ౧౯

తులస్యాబిల్వపత్రస్య రసో గ్రాహ్యస్సమాంశకః,

తాభ్యాం తుల్యం పయో నార్యాస్త్రితయం కాంస్యపాత్రకే, 161

గజవల్ల్యా దృఢంమర్ద్యం తామ్రేణ ప్రహరం పునః,

కజ్జలత్వం సముత్పాద్యతేనాంజ్యాదపిలోచనమ్. 162

సద్యో నేత్రరుజం హన్తి శూలాం పాకసంభవామ్,

తా. తులసిఆకురసము, బిల్వపత్రరసము ఇవిసమభాగములు, వీనికిసమముచన బాలు వీనిని కంచుపాత్రయందునిచి, మర్దించి అందుగజపిప్పలిహార్షమును గలిపి, రాగిచెంబుతో ఒకర్షూముమర్దించి కాటుకగనొనర్చి అంజనంబిడిన, నేత్రరోగము, పాకమువలనజనించిన నేత్రశూల ఇవి నివర్తించును.

కతకాద్యంజనము ౨౦

కతకస్య ఫలం శంఖశసైంధవం త్రూప్యణం సితా. 163

ఫేనో రసాంజనం డ్రోణం విడంగాని మనశ్శిలా,

సర్వమేతత్సమం కృత్వా నారీక్షీరేణ పేషయేత్. 164

తిమిరం పటలం కాచమర్తశుక్రం వ్యపోహతి,

కంఠూం క్లేదార్బుదం హన్తి మలం వాహ్యం జితేక్షితు. 165

తా. చిల్లగింజలు, శంఖము, సైంధవలహము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, చక్కెర, సముద్రఫేనము, రసాంజనము, తేనె, వాయువిడంగాములు, శుద్ధిజేసిన మణిశిల వీనినన్నిటినిసమములుగ ఖల్వమునందునిచి, చనుబాలచేనూరి కన్నుల వైచిన తిమిరము, పటలము, కాచము, అర్చము, నేత్రశుక్రము, దురద, క్లేదము, అర్బుదము, పుసి ఇవి నివర్తించును.

పునర్నవాద్యంజనము ౨౧

దుగ్ధేన కంఠూంక్షోద్రేణ నేత్రస్నాపం చ సర్పిషా,

పుష్పం త్రైలేన తిమిరం కాంజికేన నిశాంధతామ్. 166

పునర్నవాహరత్యాశు భాస్కర స్త్రిమిరం యథా,

తా. (శుద్ధిజేసిన) తెల్లగలిజేరువేరును, చనుబాలతోచాది కన్నులకిడిన దురద, తేనెతోచాదివైచిన కన్నులనీరుకాదుట, నేతితోచాదివైచిన కంటిపూలు, నూనెతోచాదివైచిన తిమిరము, కాంజికముతోచాదివైచిన కేచీకటి ఇవి నివర్తించును.

—ॐ ఉత్పలాద్యంజనము ॐ—

ఉత్పలస్వాదునస్తక్తచందన త్రిఫలాకృతమ్. 167

నిశాంధ్యం తిమిరం హస్తీ పటలం చక్షురంజనమ్,

తా. కలువపువ్వులు, సైంధవలవణము, రక్తచందనము, త్రిఫలములు వీనిని (నిమ్మపండ్లరసముతో) మర్దించి అంజనంబిడిన కేచీకటి, తిమిరము, కంటిపొరలు ఇవి హరించును.

—ॐ సర్వశేత్రరోగములకు సౌవీరాంజనము ॐ—

అగ్నితప్తం చ సౌవీరం నిసింఛే త్త్రిఫలారణే. 168

నప్తవేలం తథా స్తన్యైస్త్రియాం సిక్తం విచూర్ణితమ్,

అంజయేన్నయనే తేన ప్రత్యహం చక్షుషోర్నితమ్. 169

సర్వానక్షివికారాంస్తు హన్యా దేతన్న సంశయః.

తా. తెల్లనుర్వారాయిని నిప్పులో యేడుమాల్లుకాచి, దానిని త్రిఫలకషాయముచే యేడుమాల్లుచల్లార్చి పిదప చనుబాలచే యేడుమాల్లు చల్లార్చవలయును. ఈ ప్రకారము చేసినపిదప నానుర్వారాయిని కాటికవలె బాగుగనూరి కన్నుయందంజనంబిడిన సర్వశేత్రరోగములు నివర్తించును. కన్నులకు మిక్కిలి హితముగనుండును.

—ॐ సర్వశేత్రరోగములకు మృదుచూర్ణాంజనము ॐ—

శిలాయాం రసకం పిష్ట్యా సమ్యగాప్లావ్య వారిణా. 170

గృష్ణీయా త్రజ్జలం సర్వం త్యజేచ్ఛూర్ణమధోగతమ్,

శుష్కం చ త్రజ్జలం సర్వం పర్వటీసన్నిభం భవేత్. 171

విచూర్ణ్యభావయేత్ప్రమృక్తివేలం త్రిఫలారణైః,

కర్పూరస్య రజస్తత్ర దశమాంశేన నిక్షిపేత్. 172

అంజయేన్నయనే తేన సర్వదోషహరం హి తత్,

సర్వరోగహరం చూర్ణం చక్షుషోస్సుఖికారి చ.

తా. కల్కఫరినికొటుకవలె చక్కగ శిల్పముననూరి, ఉదకముతోకలిపి దానిపై తేటనీరునువంచుకొని, అడుగునలిచిన చూర్ణమును పారవైచి, అతేటనీరుయిగురు వరకు చక్కకకాచిన అడుగున దిద్దవలెనిలుచును. అట్టిదిద్దను త్రిఫలకషాయముచే

ముహూర్తముద్దించి, (మాడుపుటంబులిడి) చూర్ణముజేసి, దీనికెపదియవభాగము పచ్చ కర్పూరమునుజేర్చి కన్నులకంజనంబిడిన సర్వనేత్రకోగములు నివర్తించును.

౧౨ నేత్రాంజనము ౧౧

ఉరగపారదటంకణాకాంజనం స్ఫటికతామ్రమయో హిమరోహిణీ,
కతకసైంధవతుత్థకటుత్త్రయం త్రిఫలయా మధుకేన చ సంయుతమ్.
కరజవల్కూరసైః పరిపేషితం గరుడదృష్టిసమాం కురుతే దృశమ్,

తా. నాగసిందూరము, రసకర్పూరము, వెలిగారము, సోపీరాంజనము, పటిక, తామ్రభస్మము, లోహసిందూరము, పచ్చకర్పూరము, కటుకరోహిణి, చిల్లగింజలు, సైంధవలవణము, మైలతుత్తము, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, అతిమధురము వీనిని సమాంశములుగ ఖల్వమునందునిచి కానుగచెక్కరిసముచేనూరి, కణి కెలుజేసి, నీడను యొడించి పిదపచాది కన్నులయందిడిన గరుడదృష్టికి సమమగుదృష్టిగలుగును.

౧౩ మంజిష్ఠాద్యంజనము ౧౧

మంజిష్ఠామధుకోత్పలేదధికకాత్వక్ చవ్యగోరోచనే. 175
మాంసీచందనశంఖపత్రగిరిమృత్తాశీనపుష్పాంజనమ్,
సర్వైరేవ సమానమంజనమిదం శస్త్రం నదా చక్షుషామ్. 176
కండ్లాక్షేదమలూ స్రశోణితరుజాస్లిగ్ధ శుక్లాపహమ్,

తా. మంజిష్ఠ, అతిమధురము, కలువదుంప, పెరుగు, పిప్పళ్లు, అవంగపుచెక్క, నేవ్యము, గోరోచనము, జటామాంసి, రక్తచందనము, శంఖము, ఆకుపత్రి, గైరికము, పుష్పాంజనము వీనిని సమాంశములుగ (నీళ్లతో) మర్దించి, కణి కెలుజేసి, నీడనుయొడించి, చాది కన్నులకిడిన దుగద అంటుకొనుట, పుసి, నీరుకొరుట, యెరుపు, నొప్పి, పిల్లము, ఊర్తి, శుక్లము ఇవి నివర్తించును.

౧౪ నయనామృతము ౧౧

కర్పూరమంజనం తుత్తం తార్కస్త్రిశీతకరోహిణీః. 177
వరాటం సైంధవం వ్యోమం ఘేనం మధుకచందనే,
శంఖం చ తత్తమం పిష్ట్యా మాతులుంగరసేన తు. 178
మధునర్పిర్యతం చైవహ్యాంజనం నయనామృతమ్,

తా. పచ్చకర్పూరము, శుద్ధిచేసినసోపీరాంజనము, శుద్ధిచేసినమైలతుత్తము, రసాంజనము, మానిపసపు, కటుకరోహిణి, గవ్వలు, సైంధవలవణము, త్రికటుకములు, సముద్రపుసుగురు, అతిమధురము, క్రీగంధము, శంఖము వీనిని సమభాగము

లుగ ఖల్వమునందునిచి, మాదీఫలరసముతో మర్దించి, కణికలుచేసి, తేనెతోగాని లేక నేతితోగాని చాది కన్నుల బెట్టిన సర్వ నేత్ర రోగములు నివర్తించును.

అన్యన్నయనామృతము ల్లఱ

మయూరతుత్థంసింధూత్థం తుత్థం ఘనం రసాంజనమ్. 179

టంకణం మరిచం తుల్యం జంబీరరసవేషితమ్,

త్రి రాత్రం తామ్రపాత్రస్థం కాచార్క పటలాపహమ్. 180

కండూ ప్రణహారం నామ్నా నయనామృతము త్రమమ్,

తా. శుద్ధి చేసిన మైలతు త్రము, మైంధవలము, శుద్ధి చేసినపాలతు త్రము, సముద్ర పుసురుగు, రసాంజనము, వెలిగారము, మిరియాల పీనిని సమభాగములుగ తామ్రపాత్రయందునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో 3 దినములు మర్దించి కన్నులయందిడిన కాచము, అర్కము, పొరలు, దురద, క్రణము ఇవి నివర్తించును. ఇది నయనామృత మనబడును.

అర్ధచంద్రోదయము ల్లఱ

కర్పూరం స్ఫటికం శంఖం చందనం మధుశారిబా. 181

మంజిష్ఠారజనీద్వద్వం కతకం గైరికం సమమ్,

సర్వైస్సమం తుత్థకం చ జంబీరరసమర్దితమ్. 182

రాత్ర్యాంధ్యం తిమిరం కండూం పటలం కాచమేవ చ,

వర్తమాంత ర్జరుజంపుష్పం మాసేనైకేన శామ్యతి. 183

అర్ధచంద్రోదయో నామ్నా సర్వనేత్రరుజాపహాః,

తా. పచ్చకర్పూరము, పటిక, శంఖము, చందనము, అతిమధురము, గూడ పాల, మంజిష్ఠ, పసపు, మానిపసపు, చిల్లగింజలు, కావరాయి ఇవి సమభాగములు, వీనికన్నిటికి సమము శుద్ధి చేసిన మైలతు త్రము వీనిని ఖల్వమునందునిచి నిమ్మపండ్లరసముచే మర్దించి ఆంజనమిడిన శేచీకటి, తిమిరము, దురద, పొరలు, కాచము, కంటి తెప్పయందు జనించినరోగము, పుష్పములు మొదలగు సర్వరోగములు హిక్మాసముతో నివర్తించును. (మరియు శుద్ధి చేసిన మైలతు త్రము 3 యే గానులయొత్తు, శుద్ధి చేసిన కఫరి గ తులము, శుద్ధి చేసిన పటిక గ తులము, గం జీడిగింజలమునీ వీనినన్ని టిని నిమ్మపండురసముతో మర్దించి, రాగిపళ్లెరమందునిచి ఆవుకెన్నగలిపి, రాగి చెంబుతో మర్దించి ౧3 దినములు కరాటమునందునిచి, పిదప దానినిదీసి మరల మర్దించి, మరల కరాటమున 33 దినములునిచి కన్నులవైచిన నేత్ర రోగములు, మాదకన్నులు, దూలమాదలు, తిమిరమాదలు, పుసిమాదలు, నీరు గారుట, దురద, కామిల, పసరు

కామిల, శచీకటి, పటలము, శిరోవాతము, కపాలసూలలు, కన్నులదురుట, పక్షా
ఘాతము, శిరోవాతము, దుర్దాంసము, కంటిఎరుపు, నిలువుకండ్లు, పిల్లములు, అభి
వ్యంధము ఇవి హరించును.) *

అథ గజకేశవర్తిః

మనశ్శిలాహతం నాగం నాగాద్విగుణతుల్లకమ్. 184

కించిత్రూర్పరకం మర్ద్యం ద్రోణపుష్పరస్నైర్దివమ్,
వర్తిరేషా హ్యాభివ్యందినాశాయ గజకేశరీ. 185

తా. మణిశిలతోచేసిన సీసభస్మము, సీసభస్మమునకు రెండింతలు శుద్ధిచేసిన
మైలతుల్లము, కొంచెము పచ్చకర్పూరము వీనిని ఖల్వమునందునిచి, తుమ్మిపూల
రసముతో నొకదినము మర్దించి కణికెలుచేసి కన్నుల బెట్టిన అభివ్యంధము నివర్తించును,

అథ చంద్రోదయవర్తిః

శంఖనాభిర్విభీతస్య మజ్జా పథ్యా మనశ్శిలా,
పిప్పలీ మరిచం కుష్ఠం వచా చేతి సమాంశకమ్. 186

ఛాగీక్షీరేణ సంపిష్య వర్తిం కుర్యాద్యవోన్తి తామ్,
హారేణుమాత్రాం సంఘృష్య జలైః కుర్యాదధాంజనమ్. 187

తిమిరం మాంసవృద్ధిం చ కాచం పటలమర్బుదమ్,
రాత్ర్యాంధ్యం హర్షికం పుష్పం వర్తిశ్చంద్రోదయో జయేత్. 188

తా. శంఖనాభి, తానికాయవిత్తులలోనిపప్పు, కరక్కాయ, మణిశిల,
పిప్పళ్లు, మిరియాలు, చెంగల్వకోళ్లు, వస వీనిని సమభాగములుగ మేకపాలతో
మైత్తగనూరి † యవప్రమాణము వర్తివలె పొడవుగజేసి, అందు రేణుకగింజంత
ప్రమాణము నీళ్లతోచాచి కన్నుల కంజనంబిడిన తిమిరము, మాంసవృద్ధి, కాచ
బిందువు, పటలము, అర్బుదము, రాత్ర్యాంధ్యము, ఒకసంవత్సరముగనుండు కంటి
పువ్వు ఇవి నివర్తించును. ఇది చంద్రోదయ వర్తియనంబడును.

అథ తిమిరపటలములకవర్తిః

అక్షౌస్థిమజ్జాయప్త్యాహ్వధా త్రీమరిచతుల్లకైః,
జలసిష్టైః కృతావర్తిస్తిమిరాణి వ్యపోహతి. 189

తా. తానికాయలోనిపప్పు, అతిమధురము, ఉశిరికెపప్పు, మిరియాలు, పాఠ

* ఈకుండలితము టీకాకొనుని అమభవయోగ మని నోచెడిని.

† యవప్రమాణమన యవగింజంత లావుగననిభావము.

తు త్రము వీనిని సమభాగములుగ నీళ్లతోనూరి, కణికలుచేసియొడించి, నీళ్లతోచాది కన్నులవైచిన తిమిరము నివర్తించును.

— ౧౮ ఆవ్యచ్చంద్రోదయవర్తి ౧౮ —

హరిద్రానింబపత్రాణి పిప్పలీమరిచాని చ,
వీభీతకకరంజాని శంఖనాభిర్తనశ్శిలా. 190

ఏతాని సమభాగాని హ్యజామూత్రేణ పేషయేత్,
నాశయేత్తిమిరం కంఙుం పటలాన్యర్బుదాని చ. 191

అపి త్రివార్షికం శుక్రం మాసేనైకేన నాశయేత్,
అధికాని చ మాంసాని రాత్ర్యంధత్యం తదైవచ. 192

వర్తిశ్చంద్రోదయానామన్యణాం దృష్టివిశోధనీ,

తా. పసపు, వేపచిగురు, పిప్పళ్లు, మిరియాలు, తానికాయలోని పప్పు, కానుగవిత్తులు, శంఖనాభి, శుద్ధిచేసినమణిశిల వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి మేకపంచితముతోనూరి, కణికలుచేసి, నీళ్లతోచాది కన్నులవైచిన కన్నులుగానరా కుండుట, దురద, పొరలు, అర్బుదము, మాడువత్పిరములుగనుండు కంటిపువ్వులు, దుర్మాంసములు, రోజీకటి వీనినొకమాసములో నివర్తింపజేయును. ఇది మనుజులదష్టిని శోధించు చంద్రోదయవర్తి.

— ౧౯ చంద్రప్రభావర్తి ౧౯ —

అశీతిస్తిలపుష్పాణి మరిచాని చ షోడశ. 193

పంచాశజ్జాతిపుష్పాణి వష్టిః పిప్పలితండులూః,
ఇయం చంద్రప్రభా నామ వర్తిస్తిమిరనాశినీ. 194

తా. నువ్వుపువ్వులు ౮౦, మిరియాలు ౧౬, జాశపువ్వులు ౫౦, పిప్పలి దీయ్యము, ౬౦ వీనినిన్నిటినినూరి, కణికలుచేసి కన్నులవైచిన తిమిరము నివర్తించును.

— ౨౦ పత్థ్యాదివర్తి ౨౦ —

పత్థ్యావిభీతధాత్రీణాం బీజైస్త్రైదైవ్యకభాగికైః,
వర్తిర్మైత్రాంజితా మాన్తి ప్రకోపం దారుణం దృశోః. 195

తా. కరకపిండలు 3 భాగములు, తాడికాయలు ౨ భాగములు, ఉసిరిక పప్పు ౧ భాగము వీనినినీళ్లతోనూరి కణికలుచేసి, (నీడనుయొడించి) నీళ్లతోచాది కన్నులవైచిన కన్నులయందలి నొప్పులుమానును.

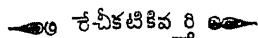
— ౨౧ కంటిపూలు మొదలగువాటికి రోఖనవర్తి ౨౧ —

మలాశపుష్పస్ఫరసైర్బహుశః పరిభావితా,

కరంజబీజవర్తిస్తు శుక్రాదీ శస్త్రవల్లిఖేత్.

196

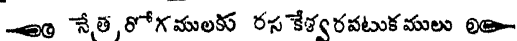
తా. కానుగవిత్తులచూర్ణమును మోదుగపువ్వుల సముతో పలుమార్లు భావన జేసి, మెత్తగనూరి వర్తివలెపాడవుగమాత్రులకట్టి వానినినీళ్ళలోచాది, కన్నుల వైచిన కంటిపూలు, మాంసవృద్ధి, పొరలు మొదలగు రోగములు శస్త్రముచేపొయిన తెరంగున నివర్తించును.

రసాంజననిశాద్వంద్వమాలతీనింబపల్లవైః,
గోశకృద్ద్రససంయుక్తా వర్తిర్నక్తాంధ్యనాశనీ.

197

తా. రసాంజనము, పసపు, మానిపసపు, బాజచిగుళ్లు, వేపచిగుళ్లు వీనిని సముముగ గ్రహించి గోమయరసముతో మెత్తగనూరి కణి కెలుజేసి వానిని ఉదకముతో చాది కన్నులవైచిన రేచీకటి నివర్తించును.

రసకం సైంధవం తుత్థం టంకణం కటుక త్రయమ్,

మర్దయేన్నింబునీ రేణ వటీచ్చాయావిశోషితా.

198

అంజితా మధునా నేత్రే నేత్రరోగవినాశినీ,

రూక్షత్వమర్బుదం పుష్పం దుర్తాంసం తిమిర్నాన్లునే.

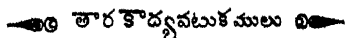
199

పటలం నేత్రవారతం చ కాచబిందూదకాని చ,

అన్యోసపి మహారోగాన్నాశయేద్రసకేశ్వరః.

200

తా. కలకప్పరి, సైంధవలవణము, పెరుగతో వేయించిన మైలతుత్తము, పేల్చిన పెలిగారము, శొంఠి, సిప్పలి, మిరియాలు వీనినిచూర్ణముజేసి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి వటుకములుజేసి, నీడనుయొడించి, తేనెలోచాది, కన్నులవైచిన కన్నుల యందుండు ఉష్ణము, పుసులుగట్టుట, పుష్పములు, దుర్తాంసములు, రేచీకటి, పొరలు, నేత్రవారతము, కాచబిందువులు, నీరుకారుట, ఇతరములయిన నేత్రరోగములు ఇవి నివర్తించును.

తారం తామ్రం రసం తుత్థం ఖర్పరీంపీతకంజనామ్,
రసాంజనం కాంస్యశంఖో హంసపాద్యాద్రవైర్దిసమ్.

201

వర్తిం కృత్వాంజయేద్ధన్తి సమస్తం నేత్రజామయమ్,

తా. వెండిభస్మము, తామ్రభస్మము, రసభస్మము, శుద్ధిజేసిన మైలతుత్తము, శుద్ధి జేసినకఫరి, హ్రానిపసపు, కటుకరోహిణి, రసాంజనము, కంచుభస్మము, శంఖుము,

వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి, హంసపాదిఆకురసముతో నొకదినము మర్దించి, కణి కెలుచేసి కన్నులవైచిన సర్వశేత్రరోగములు నివర్తించును.

శంఖాదివటుకములు ౧౯

శంఖస్య భాగాశ్చ త్వారస్తద్ధం చ మనశ్శిలా. 202

మనశ్శిలార్ధం మరిచం మరిచార్ధం చ సైంధవమ్,
అజాక్షీ రేణ సంమర్ద్య ఘుటికాం కారయేద్భుధః. 203

నిశాంధ్యం తిమిరం కాచం పుష్పాణి పటలాని చ,
అతిమాంసాని రక్తాని స్పృశాత్తేణ నాశయేత్. 204

వారికా తిమిరం హస్తీ హ్యర్బుదం హస్తీ మస్తునా,
పిచ్చటం మధునా హస్తీ స్త్రీక్షీ రేణ తథార్జునమ్. 205

తా. శంఖము ర భాగములు, శుద్ధి చేసినరక్తమణిశిల ౨ భాగములు, మీరియాలు ౧ భాగము, సైంధవలవణము ౪ భాగము ఇటుల వీనిని ఖల్వమునందువైచి మేకపాలతోమర్దించి కణి కెలుచేసి శేత్రములయందువైచిన రోచీకటి, కన్నులు గానరాక యుండుట, కాచము, కంటిపూలు, పొరలు, దుర్భాసము, కంటియెరుపు ఇవి ౩ దినములలో నివర్తించును. మఱియు నీళ్లతోచాదివేసిన తిమిరము, పెరుగునీళ్లతోచాది వేసిన అర్బుదము, తేనెతోచాదివేసినపిచ్చటమను శేత్రరోగము, చనుబాలతోచాది వేసిన ఆర్జునము ఇవి నివర్తించును.

శేత్రరోగములకు రసక్రియ

పారదం విద్రుమం నాగం కాసీసం చ రసాంజనమ్,
సైంధవం త్రూప్యణం తామ్రం తుత్థం గైరికలోధ్రీకే. 206

పుత్రజీవీశిలాముస్తం గిరికర్ణ్యభయే సమమ్,
చించాం సావీరకం శుద్ధం నింబపత్రక్షవైఃకృతా. 207

షిష్టా తామ్రతలే డ్రైః వర్షికాచార్తశుక్లహః,

తా రసభస్మము, పగడము, సీసభస్మము, కాసీసము, రసాంజనము, సైంధవలవణము, త్రికటుకములు, తామ్రభస్మము, శుద్ధిచేసిన మైలతుత్తము, కావిరాయి, లొద్దుగచెక్క, పుత్రజీవివిత్రులు, శుద్ధిచేసినమణిశిల, తుంగముస్తలు, తెల్లగంపెనవిత్రులు, కరక్కాయ, చింతగింజలు, శుద్ధిచేసిన సావీరాంజనము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వమునందునిచి, వేపాకురసముతో తామ్రపాత్రయందునిచి, రాగిగిన్నెతోమర్దించి, కణి కెలుచేసి, తేనెతోచాదికన్నులకువైచిన అర్చము, కంటిపువ్వులు ఇవి నివర్తించును.

శ్రీతాంజనరసక్రియ లఱ

తుత్తం మాక్షికసింధూఢేసితా శంఖోమనశ్శిలా. 208

గైరికోదధిఫేనే చ మరిచం చేతి చూర్ణయేత్,
సంయోజ్య మధునా కుర్యాదంజనార్థం రసక్రియామ్. 209

వర్త్యరోగార్త తిమిరకాచశుక్రహరిం పరామ్,

తా. మైలతుత్తము, స్వర్ణమాక్షికము, సైంధవలనణము, ఖండశర్కర, శంఖము, మణిశిల, కావిరాయి, సముద్ర ఫేనము, మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి, తేనెలోకలిపి కన్నులకంజనంబిడిన వర్త్యరోగము, అర్తము, తిమిరము, కాచబిందువు, కంటిపూలు ఇవి నివర్తించును.

తిమిరాదులకు రోపణరసక్రియ లఱ

గుడూచీన్వరసః కర్షః డ్రోద్రం స్యాన్తావకోన్తి తమ్. 210

సైంధవం డ్రోద్రతుల్యం స్యాత్పర్వమేక త్ర మర్దయేత్,
అంజయేన్నయనం తేన పిల్లార్త తిమిరాజయేత్. 211

కాచం కంఠూం లింగాశం శుక్లకృష్ణగత్కాన్దాకా,

తా. కర్షప్రమాణము తిప్పతీ గెరసమునందు మాషప్రమాణము తేనె, మాష ప్రమాణము సైంధవలనణమువైచి చక్కగమర్దించి శేత్రములకంజనముచేసిన పిల్లము, అర్తము, తిమిరము, కాచబిందువు, దురద, లింగాశనము, తెల్లగుడ్డు నల్లగుడ్డు వీని యందు జనించెడి సమస్తరోగములు నివర్తించును.

శేత్రస్రావములకు రోపణీరసక్రియ లఱ

బబ్బూలదళనిఃక్వాఢో లేహీభూత స్తదంజనాత్. 212

శేత్రస్రావం జయత్యేషా మధుయుక్తారసక్రియా,

తా. నల్లతుమ్మఆకును చక్కగ శషాయముకాచి లేహమువలె చిక్కనైన తరువాత అందు కొంచెము తేనెచేర్చి మర్దించి కన్నుల కంజనంబిడిన నిస్సంశయముగ శేత్రస్రావము మానును.

కొలుకులలోజనించెడిరోగములకు రోపణీరసక్రియ లఱ

రసాంజనం సర్జరసో జాతీపుష్పం మనశ్శిలా. 213

సముద్రఫేనో లవణం గైరికం మరిచాని చ,
వీతత్సమాంశం మధునాపిష్ట్యా ప్రక్లిన్నవర్త్యని. 214

అంజనం క్లేదకంఠూఘ్నం పక్ష్యణాం చ ప్రరోహణమ్,

తా. రసాంజనము, సర్వరసము, జాజిపువ్వులు, మణిశిల, సమద్రాఢీనము, సైంధవలవణము, కావీరాయి, విరియాలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి తేనెలోకలిపి నేత్రముల కంజనంబిడిన కంటిత్రెప్పలయందలి రోగములు (ఉల్లిక్తిప్త వర్త్యరోగము) కంటిసీరు దురద ఇవి హరించుటయే గాక కంటి రెప్పలయందలి రాలి పోయిన వెంట్రుకలు సహా మరల జనించును.

— ౨౭ నేత్ర రోగ మునకు పట్టు ౨౭ —

శి గ్రుపల్లవరసస్సమాక్షికో హస్తా ని సర్వసయనామయాంస్తథా. 215
గై రికాంజనపచంపచాభయా సైంధవైర్జయతీలేపనం బహిః,

తా. మున గాతురసమును తేనెతో చేర్చి కన్నులకు వైచిన సమస్తమైన నేత్ర రోగములు నివర్తించును, కావీరాయి, మానిపసపు, నూరతు కరక్కాయలు, సైంధవ లవణము ఇవి మంచినీళ్ళతో చాది కంటిచుట్టూ పట్టువైచిన నేత్ర రోగములు నివర్తించును.

— ౨౮ నేత్రాభివ్యంధమునకు పట్టు ౨౮ —

శిలాధాత్వభయా దార్ద్యగై రిక్షై సైంధవాన్విజైః. 216
జలపిష్టైర్బహిర్లేపాత్సర్వాభివ్యంధనాశనమ్.

తా. మణిశిల, కరక్కాయ, మానిపసపు, కావీరాయి, సైంధవలవణము వీనిని సమముగ నీళ్ళతో నూరి కన్నులకు పట్టువైచిన సర్వాభివ్యంధములు నివర్తించును.

— ౨౯ సర్వ నేత్ర రోగ ములకు లేపనము ౨౯ —

యష్టిగై రికసింధూత్థదార్ద్యతా రైస్త్రిస్సమాంశకైః. 217
జలపిష్టైర్బహిర్లేపస్సర్వనేత్రామయావహాః,

తా. అతిమధురము, కావీరాయి, సైంధవలవణము, మానిపసపు, రసాంజనము వీనిని సమభాగములుగ ఉదకముతో నూరి కన్నులచుట్టూ లేపనముజేసిన అభివ్యంధాదిరోగములన్నియు నివర్తించును.

రసాంజనేన వా లేపః పత్థ్యావిశ్వదత్తై రపి. 218
కుమాదికాగ్నిపత్తైర్వా దాడిమీపల్లవై రపి,
వచాహరిద్రావిశ్వైర్వా తథా నాగరగై రిక్షైః. 219

తా. రసాంజనమునుగాని, కరక్కాయ, శొంఠి, అవంగపత్రి వీనినిగాని కలుబంద, చిత్రమూలపు ఆకులవీనినిగాని, దాడిమచిగుళ్ళనుగాని, వస, పసపు, శొంఠి వీనిని

గాని, శోతి, కావితాయి వీనిని గాని ఉదకములో నూరి కన్నులకు చుట్టూలేపనము జేసిన నేత్రరోగములన్నియు నివర్తించును.

దగ్ధాగ్నో సైంధవం లోధ్రం మధూచ్ఛిష్టయు తే. ఘృతే,
పిష్టమంజనలేపాభ్యాం సద్యో నేద్రరుజాపహమ్. 220

తా. సైంధవలవణము, లాద్దుగ చెక్క వీనినిమాడ్చి అందు మైనమును, నేతిని వైచి మర్దించి కన్నులచుట్టూపట్టువైచినను లేక అంజనంబిడినను నేత్రరోగము తక్షణమే నివర్తించును.

లోహస్య పాత్రే సంఘృష్టో రసో నింబుఫలోద్భవః.
కించిద్ధనో బహిష్లేపాన్నేత్ర బాధాం వ్యపోహతి. 221

తా. ఇనుపపాత్రలో నిమ్మపండ్లరసమును వైచి కొంచెము గట్టిపడువరకు ఇనుముతో మర్దించి కన్నుల చుట్టూపట్టువైచిన నేత్రరోగములన్నియు నివర్తించును.

— ౨౨ అర్చనారోగమునకులేపము ౨ —

సంచూర్ణ్య మరిచం కేశరాజస్వరసమర్చితమ్,
లేపనాదర్శణాం నాశం కరోత్యేష ప్రయోగరాట్. 222

తా. మిరియాలను గుంటగలగరరసముతో నూరి కన్నులచుట్టూపట్టువైచిన అర్చనారోగము మొదలగు నేత్రరోగములు నివర్తించును.

— ౨౩ నేత్రరోగములకు పథ్యములు ౨ —

శాలితండులగోధూమముద్గాసై సైంధవగోఘృతే,
గోపయశ్చ సితా ఘోద్రం పథ్యం నేత్రగదే స్తృతమ్. 223

తా. కరిబియ్యము, గోధుమలు, పెసలు, సైంధవలవణము, ఆవునెయ్యి, ఆవుపాలు, పంచదార, తేనె ఇవి నేత్రరోగములయందు పథ్యములు.

— ౨౪ నేత్రరోగములయందపథ్యములు ౨ —

సర్వశాకమచక్షుష్యం చక్షుష్యం శాకపంచకమ్,
జీవంతీ వాస్తుసుత్యాక్షీ మేఘనాదః పునర్ణవా. 224

అచక్షుష్యం భవేచ్ఛాకమచక్షుష్యం సురా దధి,
తథావై హింగులవణం విణ్యాకం పిష్టమాషకమ్. 225

న్నానంవ్యాయామపానీయా తాంబూలం క్రోధఆతపః,
తేజోనిరీక్షణం జ్వాలామక్షిరోగీ వివర్ణయేత్. 226

తా. మనుబాల, చక్రవర్తికూర, పొన్నగంటికూర, చిట్టికూర, గలిజేరు ఇవి తప్ప తక్కిన ఆకుకూరలు, కల్లు, పెరుగు, ఇంగువ, ఉప్పు, తెలికపిండి, మినపపిండి వంటకములు, స్నానము, సంచారము, ఉడకపానము, తాంబూలము, క్రోపము, ఎండ, తేజస్సునుచూచుట, అగ్నిజ్వాల దీనిని నేత్రరోగముగలవారు విడువవలయును.

శుద్ధి ప్రకరణమ్.

— సప్తలోహశుద్ధి —

- 1 స్వరం తారం తామ్రమారం. నాగవంగౌ చ తీక్షణమ్,
ధాతవస్సప్త విజ్ఞేయాస్తతస్తాంచోధయేద్బుధః.
- 2 స్వర తారారతామ్రాణాం పత్రాణ్యగ్నో ప్రతాపయేత్,
నిసిం చేత్తుప్రతప్తాని తైలే తక్రే చ కాంజికే.
- 3 గోమూత్రే చ కులుతానాం కషాయే చ త్రిధా త్రిధా,
ఏవం స్వరాదిలోహానాం విశుద్ధిస్సంప్రజాయతే.
- 4 నాగవంగౌ ప్రతప్తా చ గలితౌ తౌ నిషేచయేత్,
త్రిధా త్రిధా విశుద్ధిస్సాస్యద్రవిదుగ్ధేపిచ త్రిధా.

తా. బంగారు, వెండి, తామ్రము, పిత్తలి, సీసము, తగరము, ఉక్కు ఇవి సప్తధాతువులు. బంగారు, వెండి, పిత్తలి, తామ్రము వీనిని కేవలగావించి అగ్ని యందుకొని, నూనె, మజ్జిగ, కాంజికము, గోమూత్రము, ఉలవలకషాయము వీనిలో మూడుమూడుమార్లు చల్లార్చవలయును. ఇటులచల్లార్చిన బంగారు మొదలగుధాతువులు శుద్ధంబులగును. మరియొక సీసము, తగరము వీనిని నూనె మొదలగువానిలో మూడుమూడుమార్లు కొనిపోసి, పిదప జిల్లేడుపాలలో మూడుమూడుమార్లు కొనిపోసిన నవి శుద్ధియగును.

— సువర్ణ శుద్ధి —

- 5 వల్కీ కమ్పత్తికాధూమం గైరికం చేష్టకాపటు,
ఇత్యేతా మృత్తికాః పంచజంబీరై రారనాళ్ళకైః.
 - 6 పిష్ట్యా కంటకవేధ్యాని స్వరపత్రాణి లేపయేత్,
పుటేత్పుకకృ సప్తాహం నిర్వాతే త్రింశదుత్పలైః.
- అధికై ర్వాధికే హేన్ని యావద్వర్ణోవివర్ధతే,

ఇత్యేవంపుటనై ర్యక్త్యా సమ్యక్సృజ్యతి కాంచనమ్. 7

తా. పుట్టమన్ను, కరుణూపము, కావిరాయి, ఇటికరాయి, ఉప్పు వీనిని నిమ్మపండ్లరసము, కాంజికము వినచేమర్చించి, మిగుల సన్నముగనుండు బంగారు కేకులకు లేపనముచేసి, 30 పిడకలతో గాలిలేనిచోటపుటము వయవలయును. ఇటుల 3 పుటంబులిడిన బంగారము శుద్ధియగును. బంగార మెక్కువైనపిడక లెక్కువచేయవలెను. బంగారము మంచి వర్ణమును పొందుటయే శుద్ధియని తెలియవలెను.

హేమపంచమృదాశుద్ధం సూక్ష్మపత్రాణి కారయేత్,
శోధయేత్కాంజికేనైవ పశ్చాద్వా నింబుకద్రవైః. 8

తక్రేణ శోధయేద్వారాక్షాదుగ్ధే పంచ పునఃపునః,
శోధితంతుద్రవై స్సర్వైః త్కాలయేదుదక్షైః పృథక్. 9

తా. పంచమృత్తులలో శుద్ధినందిన అపంజిని కేకులను గావించి, ఆ కేకులను కాంజికము, నిమ్మపండ్లరసము, మజ్జిగ, పాలు వీనిలో ప్రత్యేకము అయిదేసీమార్లు కడుగవలయును. మరియు నీ రసములయందు కడిగిన పిదప ప్రత్యేకము ఉదకముతో కడిగిన సువర్ణము శుద్ధియగును.

— 10 సువర్ణభస్మము 10 —

కాంచనారరస్సైర్భ్రష్ట్యా సమాసూతకగంధకౌ,
కజ్జల్యా హేమపత్రాణి లేపయేత్సమూత్రయా. 10

కాంచనారత్వచః కల్కైర్మూషాయుగ్గం ప్రకల్పయేత్,
ధృత్వా తత్పుంపుటే గోళం మృణ్మూషాసంపుటే చ తత్. 11

నిధాయ సంధిరోధంచ కృత్వా సంశోష్య గోమయ్యైః,
వహ్నిం ఖరతరం కుర్యాదేవం దద్యాత్పుటత్రయమ్. 12

నిరుద్ధం జాయతే భస్మ సర్వకార్యేషు యోజయేత్,
కాంచనారప్రకారేణ లాంగలీ హస్తాన్తి కాంచనమ్. 13

జ్వాలాముఖి తథా హన్యాత్తథా హస్తాన్తి మనశ్చిలా,

తా. పాదరసము, గంధకము వీనిని సమములుగ గ్రహించి, దేవకాంచనపు పుట్టరసముతో నూరి, కజ్జలిచేసి, కజ్జలికి సమభాగము స్వర్ణ కేకులంబుచ్చుకొని వాని కజ్జలిని లేపనముచేసి, పిదప నాపట్టనునూరి, దానితో రెండుమూసలనొనర్చి, ఆమూసయందు బంగారు కేకులనిడి, రెండుమూసనుమాసి, చీలజేసి, దానిని మట్టిమూకుళ్ళయందునిచి, చీలమన్నయిచ్చి బాగుగ నీడనుయొందించి, ఆడవిపిడకలతో గజపుటంబొసంగవలయును. ఇటులనే మూడుపుటంబులు వైచిన స్వర్ణముభస్మంబగును. ఈ

భస్మమును సర్వకార్యములయందు పయోగించదగును. మరియు నిటుల చన్నచర్లగడ్డ, బ్యాలాముఖి, మనుశిల వీనిచే సహితము స్వర్ణము భస్మంబగును.

పారావతమలైర్లింపేదధవా కుక్కుటోద్భవైః. 14

హేమపత్రాణి తేషాం చ ప్రదద్యాదధరో త్రరమ్,
గంధచూర్ణం సమం దత్వా శరావయుగసంపుటే. 15

ప్రదద్యాత్కుక్కుటపుటం పంచభిర్గోమయోత్పలైః,
ఏవం నవపుటం దద్యాద్దశమంచమహాపుటమ్. 16

త్రింశద్వనోత్పలైర్దేయం జాయతే హేమభస్మకమ్,

తా. బంగారును రేకులుజేసి, పావురపిట్ట లేక కోడి వీనిమలముచే, ఆరేకులకు లేపనముజేసి, యారేకులకుసమభాగము గంధకచూర్ణమును మట్టిమూకుడుయందునిచి, అచూర్ణమధ్యమున బంగారు రేకులనునిచి కప్పి, మూకుడుమూసి, చీలజేసి యొడించి, బిడుయేరుపిడతలచే పుటంబివ్వవలయును. ఈ తెరంగున తొమ్మిదిపుటంబులిడి పిదప 30 పిడకలతో పదియవది మహాపుటంబువైచిన స్వర్ణము బాగుగ భస్మమగును.

— ౧౭ సువర్ణభక్షణగుణము ౧౭ —

క్షయమేహోర్హసాం పాండుకామలావ్రణాపి త్త్రినామ్. 17

పత్త్యయోగేన దాతవ్యమాషధైః సహ రోగిణామ్,
తథా తేన ప్రకారేణ సర్వరోగాన్వ్యపోహతి. 18

తా. క్షయ, మేహము, మూలవ్యాధి, పాండు, కామిల, వ్రణము, ఉష్ణము వీనికితగు పథ్యముతో నాషధములలోగలిపి యివ్వవలయును. మరియు నీవిధముగా నిచ్చిన సకలరోగములును తొలుగును.

— ౧౮ సువర్ణభస్మగుణము ౧౮ —

మృతంహాటకందివ్యకాన్తింతనోతిక్షతంశ్వాసకాసం క్షయం పిత్త వాతౌ,
ప్రమేహగ్రహణ్యాతిసారాంశ్చ కుష్ఠం జ్వరం హన్తివైషండకేదర్పదంచ.

తా. సువర్ణభస్మము దివ్యమగుదేహకౌంతినిగలుగజేయుటయే గాక, గాయము, శ్వాస, దగ్గు, క్షయ, పిత్తము, వాయువు, ప్రమేహము, గ్రహణి, అతిసారము, కుష్ఠము, జ్వరము, నపుంసకత్వము వీనిని నశింప జేయును.

— ౧౯ స్వర్ణభక్షణమందుపత్త్యములు ౧౯ —

దుగ్ధం వై శర్కరోపేతం స్నిగ్ధమన్నం చ పేశలమ్,
వలీపలితనాశాయ స్వర్ణపత్త్యాని దాపయేత్.

తా. స్వర్ణభక్షణజేయువాడు చక్కెరచేర్చి పాలు, మృదువు, స్నిగ్ధముగ నుండుఅన్నము వీనిని పథ్యములుగ భుజించిన వలీపలితములు నశించును.

అపత్థ్యములు ౧౯

కకారసహితం చాన్నం వ్యంజనం తు కపూర్వకమ్,
కకారపూర్వమాంసాని స్వర్ణభస్మారతస్యజీత్. 21

తా. కకారాదిగనుండుఅన్నము, కూరలు, మాంసము మొదలగు వానిని స్వర్ణ భక్షణజేయువాడు విడువవలయును. *

సువర్ణభస్మ అనుపానములు ౨౦

మత్స్యపిత్తస్య యోగేన స్వర్ణం తత్కాలదాహజీత్,
భృంగయోగాచ్చ తద్వృష్యం దుగ్ధయోగాద్బలప్రదమ్. 22

పునర్నవాయుతం నేత్ర్యం ఘృతయోగా ద్రసాయనమ్,
స్తృత్యాదికృద్వచాయోగాత్కాంతిక్రతుంకమేన చ. 23

రాజయత్నో చ పయసా నిర్విష్యా చ విషం హరేత్,
శుంఠీలవంగమరిచై స్త్రిదోషోన్నాద తాపకమ్. 24

సువర్ణభస్మ అనుపానములు ౨౧

తా. ఈసువర్ణభస్మమును చేపపిత్తముతోచేర్చి పుచ్చుకొనిన తత్కాలము నందే దాహము, పాలతోపుచ్చుకొనిన తేయ, నిర్విషముతో నేవించిన విషము, శొంఠి, లవంగములు, మిరియాలు వీనితోపుచ్చుకొనిన త్రిదోషోన్నాదతాపము వీనిని నశింపజేయుటయే గాక గుంటగలగ రాకురసముతో వృష్యము, పాలతోబలము, తెల్లగలిజేరువేరురసముతో నేత్రహితము, నేతిలో రసాయనము, వసతో స్తృత్యాదులు, కుంకుమపువ్వుతో కాంతి వీనిని గలుగజేయును.

మధ్యామలకచూర్ణం తు సువరం చేతి తత్త్రియమ్,
ప్రాశ్యారిష్టగృహీతోపి ముచ్యతే ప్రాణసంకటాత్. 25

మేధాకామస్తు వచయా శ్రీకామః పద్మకేసరైః,
శంఖపుష్పావయోర్థీచ విదార్యా చ ప్రజార్థకః. 26

తా. స్వర్ణభస్మము, (౨ గుంజములయొత్తు) ఉళిరికెవొలుపు చూర్ణము, తేనె, వీనిని కలిపి పుచ్చుకొనిన ఆరిష్టములచే గ్రస్తుడైనను ప్రాణసంకటమువలన ముక్తు

* కోద్రవ, కలమ మొదలగువానియన్నములు, కారవేల్గ,కూష్మాండ,కాకమాన్ద్యాదికాకములు, కూర్మ, కేకప్రభృతిమాంసములునని తాత్పర్యము. ఇదియు పలక్షణము. అపథ్యాన్నికాకమాంసముల విడువవలెనని భావము.

కనును, మరియు నీభస్మమును మేధాకాముడు వసతోఽఘ్చ్యుకొనవలయును. శరీర క్రాంతిగోరెడువాడు తామరకేసరములతోడను ఘ్చ్యుకొనవలయును.

—౧౭ అశుద్ధసుబ్ధ దోషము ౧౭—

బలం చ వీర్యం హరతే న రాణాం రోగవ్రజాన్వోషయతీహాకాయే,
అసౌఖ్యమేవంచ సదైవ హేమాఽపక్వం సదోషం మరణం కరోతి.

తా. అశుద్ధమై దోషసహితమగుస్వర్ణము, బలము, పరాక్రమము వీనినిహరించి శరీరమునందు రోగసమాహము వృద్ధిజేయుటయే గాక అసౌఖ్యము, మృత్యువు వనిని సహా గలుగజేయును.

—౧౮ రాప్యోత్పత్తి ౧౮—

త్రిపురస్య వధార్థాయ నిర్మిమేషైర్విలోచనైః,
నిరీక్షయామాస శివః క్రోధేన పరిపూరితః. 28

తతస్తు కాంస్యమభవ త్ప్రస్యైకస్యాద్విలోచనాత్,
అపరస్యాద్విరభద్రో గణో వహ్నిరివ జ్వలత్. 29

తృతీయాదశ్రుణాం బిందుర్లోచనాదపతద్భువి,
తస్మాద్ద జతముత్పన్నం నానాభూమిషు సంస్థితమ్. 30
కృత్రిమం చాపి భవతి వంగాదేస్సుతయోగతః,

తా. పూర్వంబీశ్వరుడు త్రిపురపదార్థము మిక్కుటమగు క్రోధముచే పరిపూర్ణుడై మూడునేత్రములచే తెప్పవల్పకజూడ అందొకనేత్రమువలన కంచు, పరియొక నేత్రమువలన వీరభస్ముడ, అగ్నివలె ప్రజ్వలించుచున్న ప్రమధగణమును జనించెను. మూడవనేత్రమువలన ఆశ్రుబిందువు భూమిపయింబడి అంచువలన నానాదేశ ప్రసిద్ధంబగు రజతముత్పన్నంబయ్యెను మరియు వంగము మొలగువానికి రసయోగమువలన జనించినది కృత్రిమరజతంబని యెఱుంగవలయును.

రాప్యం త్రిధా స్యాత్పహజం కృత్రిమం ఖనిసంభవమ్. 31

కైలాసాదుత్థితం యత్తు సహజం రజతం హి తత్,
రామస్య పాదుకాధస్తాన్నిషీ ష్టం కృత్రిమం చ తత్. 32

హిమాచలాదిభూమకా తు జాయతే ఖనిజం తు తత్,

తా. రజతము సహజమనియు, కృత్రిమమనియు, ఖనిజమనియు మూడువిధములుగనుండును అందు కైలాసమువలన బుట్టినది సహజమనియు, *శ్రీ)రామసంబంధమగు పాదుకలయొక్క అధఃప్రదేశమునందుంబడినది కృత్రిమమనియు, హిమాచలము మొదలగుభూములయందు బుట్టినది ఖనిజమనియును తెలియవలయును.

* ఈవిషయమున నైతిక్యామేయముననుండునని తోచెడిని.

త్రివిధం పరికీర్తితంచ రూప్యం సహజం వంగసువేదజంఖనీజమ్. 33
అవలోక్యరసాన్ణవాదికాంస్తాన్ సకలైర్వైద్యవర్తైర్విశారవైశ్చ,

తా. మూడువిధములుగ జెప్పబడిన రౌప్యమునందు సహజమనియు, వంగవేదజమనియు, ఖనీజమనియును వైద్యకాస్త్రవేత్తలు రసాన్ణవము మొదలగు గ్రంథములంజూచి నిర్ణయించిరి.

౮ రౌప్యగ్రహణవిధి ౧౯

ఉభే వంగజాద్యేనవాగ్రాహ్యరూప్యే
యతో వైవ సౌలభ్యమేవం మృదుత్వమ్. 34

అతో గ్రాహ్యమేకం ఖనీజం చ రౌప్యం
యతశ్చేత్వవర్ణం చ కౌమల్యయుక్తమ్,

తా. రెండువిధములగు వంగజ, వేదజ, రజతములు, సౌలభ్యము, మృదుత్వము వీనిచేహీనములుగాన గ్రహించుటకు అర్హములుగావు. ఖనీజమొకటిమాత్రము శ్వేతవర్ణము, మృదుత్వము వీనితోయుక్తంబైయుండుగాన గ్రహించదగను.

౯ రౌప్యసామంబులు ౨౦

రౌప్యం సౌధం సుతం తారం రజతం రూపరూపకమ్. 35
శుభ్రం రూప్యం వసుశ్రేష్ఠం రుచిరం శ్వేతకం మతమ్,

తా. రౌప్యము, సౌధము, సుతము, తారము, రజతము, రూపము, రూపకము, శుభ్రము, రూప్యము, వసుశ్రేష్ఠము, రుచిరము, శ్వేతకము ఈ షేర్లచే వెండి విలసిల్లు.

౧౦ రౌప్య శుద్ధి ౨౧

పత్రీకృతం తు రజతం సంతప్తం జాతవేదసి. 36
నిర్వాపితమగస్త్యస్య రసైర్వారత్రయం శుచి,

తా. వెండిని శేకులనొనర్చి, అగ్నియందుకొచి, వెల్లగిశరమునందు 3 మార్లు చల్లార్చిన శుద్ధియగును.

అథ రౌప్యదళం వంధ్యా కరోతీకందజద్రవైః. 37
భావితం సప్తవారం చ శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయః,

తా. వెండిశేకులకొలిమిలోకొల్చి, గొడ్డాకొకరగడ్డ రసములో 3 మార్లు చల్లార్చిన శుద్ధియగును.

రూప్యం శుద్ధం సమాదాయ నాగముఖ్యం తు శోధయేత్. 38

శుద్ధే తారే పునఃపశ్చాత్పూర్ణపత్రాణి కారయేత్,
ద్రాక్షాతిం త్రిణికాద్రావై శోధయేచ్ఛ పృథకపృథక్. 39

తా. శుద్ధముగు రజతమును గ్రహించి, నాగము మొదలగువానిని లేకుండు నటుల శోధించి, శుద్ధంబగు రజతమును నూత్నమైన లేకులనొనర్చి, చింత, ద్రాక్ష పీని రసములచే వెళ్ళేరుగ శుద్ధి చేయవలయును.

— రాప్యభస్మము —

భాగైకం తాలకం మద్ద్యం యామమష్టేన కేనచిత్,
తేన భాగత్రయం తారపత్రాణాంపరిలేపయేత్. 40

ధృత్వా మూషాపుటే రుద్ధ్వా పుటే త్రింశద్వనోత్పలైః,
సముద్భృత్య పునస్తాలం దత్వా రుద్ధ్వా పుటే పచేత్. 41
ఏవం చతుశ్శపుటైస్తారం భస్మ ప్రజాయతే,

తా. తాళకము ౧ భాగము నిష్పపండ్లరసముచే నొకయామము మర్చించి తాళకమునకు మూడింతలు వెండిలేకులను గ్రహించి, పైదానిని వానికి లేపనము చేసి, శరావసంపుటకు నందునిచి, చీలమన్ను యిచ్చి, ముప్పదియేకపిండకలచే పుటంబిడి మరల వైజెప్పినరీతిగ ౧౪ పుటంబులిడిన వెండిభస్మంబగును.

మాక్షీ కేన దరదేన సంయుతం సూక్ష్మ రాప్యదళసంచయం పుటేత్.
ద్విత్రివారమథ భస్మ తాం న జేత్వా తకాఘృషవ శంకరస్త్రుతేః,

తా. హేమమాక్షికము, ఇంగిలీకము వీనిని చూర్ణించి, మాకుడుయందు కొంత చూర్ణమును వైచి, అందుపై వెండిలేకులనునిచి, పిదప పైచూర్ణమును మరలవైచి, మాకు డుమూసి, చీలమన్ను యిచ్చి, గజపుటయులు ౨ గాని లేక మూడు గాని వైచిన భస్మం బగును.

తారపత్రాణి సూక్ష్మాణి తత్సమా రసగంధకౌ. 43

సూతగంధకయోస్తుల్యం తాలం ఖల్వేథ మర్దయేత్,
కల్మ- కృత్వా కుమార్యద్భిస్తేవతాని ప్రలేపయేత్. 44

శరావసంపుటే కృత్వా త్రింశద్వనోత్పలైః పుటేత్,
ఏవం రజతమాప్నోతి మృతిం వారద్వయేన వై. 45

తా. నూత్నముగు వెండిలేకులను గ్రహించి, ఆ వెండిలేకులకు సనుము రస గంధకములను జేర్చి, యీ రసగంధకములకు సనుము తాళకమును గ్రహించి, ఖల్వము నందునిచి కలుబందరసముచే కజ్జలిగావించి, పై వెండిలేకులకు లేపనంబొనర్చి, మాకు

శ్లో: మందునిచి చీలమన్నయిచ్చి 30 యేరుడుపిడకలచే ౨ పుటంబులిడిన రజతమ భస్మంబగును.

—౧౭ రాప్యభస్మభక్షణగుణము ౧౬—

తారం రోగనముద్ర పారదమనాఠో పితౄపహం వాతజితో,
గుల్మశ్లేష విపార్శ్విమేహ శమనం యుక్త్యాన్తిసందీపనమ్. 46

శ్వాసస్థిహాయకృద్వలీపలితజిత్వాండ్వాన్తిశోఘాపహమ్,
కాసత్సైన్యాయుతక్షయ ప్రశమనం దీర్ఘాయుషంపుష్పిదమ్, 47

తా. రాప్యభస్మము, పిత్తము, వాతము, గుల్మము, కఫము, విషము, మేహము, శ్వాస, స్థిహ, యకృత్, వలీపలితములు, పాండు, వాపు, దస్త, క్షీణత్వముతో గూడిన క్షయ వీనిని నశింపజేయుటయే గాక, ఆకలి, కాంతి, అగ్నిదీప్తి, దీర్ఘాయుష్యము, పుష్టి వీనిని గలుగజేయును.

—౧౮ రాప్యభస్మానుసానములు ౧౮—

భస్మీ భూతం రజతమమలం తత్ప్రసం వ్యోమభానూ
నర్వైస్తుల్యం త్రికటురజిదంసర్వమాజ్యేన యుక్తమ్,
లీఢం ప్రాతః క్షుపయతి నృణాం యక్షుపాండుదారార్ష
శ్వాసాన్కాసాం స్తిమిరమపితథాపి త్తరోగాసశేషాన్. 48

తా. రజతభస్మము, అభ్రకభస్మము, తామ్రభస్మము వీనిని సములుగజేర్చి, వీనికన్నిటికి సము త్రికటుక చూర్ణమునుచేర్చి రోగబలానుసారముగ ప్రాతఃకాలమునందు నేతితో పుచ్చుకొనిన క్షయ, పాండువు, ఉదరరోగము, ఆర్కస్సు, శ్వాస, దస్త, తిమిరరోగము, పిత్తరోగములు ఇవి నివర్తించును.

నితయా హన్తి దాహోద్యం వాతపిత్తం ఫలత్రికాల్,
త్రిసుగంధ్యా ప్రమేహోదిరజతం హస్త్యసంశయమ్. 49

తా. ఈ రజత భస్మమును చక్కెరతో పుచ్చుకొనిన దాహము మొదలగు నవి, త్రిఫలచూర్ణముతో పుచ్చుకొనిన వాతపిత్తములు, త్రిసుగంధములతో పుచ్చుకొనిన ప్రమేహములు నివర్తించును.

—౧౯ అశుద్ధరాప్యదోషము ౧౯—

తారం చ దేహాస్య కరోతి తాపం విడ్భంధనం యచ్ఛతి శుక్రనాశమ్,
అపాటవం వీర్యబలేనిహన్తి మేహాన్ గదాన్ పోషయతీహ దుష్టమ్.

తా. అశుద్ధరజితభస్మ నేవనవలన శరీరతాపము, మలబంధము, శుక్లనాశము,

అశక్తత, శరీరమానందు మేహవృద్ధి వీనిని గలుగజేయుటయే గాక వీర్యము, బలము వీనిని నశింపజేయును.

౧౦ తామ్రాత్పత్తి ౧౦

రవేర్యత్కాంతిదం తేజః పతితం ధరణీతలే,

తస్మాత్తామ్రం సముత్పన్నమేవమాహూః పురావిదః: 51

తామ్రం తు ద్వివిధం ప్రోక్తం నేపాలం మ్లేచ్ఛనామకమ్,

అతిస్వచ్ఛం మృదుక్లిష్టం కఠినం క్రమశస్త్యవ్రతమ్. 52

తా. మిగులకౌంతికరమగు నూర్యతేజస్సు భూమివయింబడుటవలన, తామ్రముత్పన్నమైనదని పెద్దలు వచించెదరు. అది నేపాలమునయును, మ్లేచ్ఛమునియును ద్వివిధంబులుగ నుండును. అందు నేపాలముననది మిక్కిలి స్వచ్ఛముగను, మృదువుగను నుండును. మ్లేచ్ఛముననది మకిలగను, కఠినముగనుండును.

౧౧ తామ్రపరీక్ష ౧౧

మ్లేచ్ఛం చ నేపాలమథో వదన్తి శుల్బం రసజ్ఞాః ద్వివిధం రనేషు,

యత్రాలనాచ్ఛాయమతమాచకాన్తిస్తతామ్రకంమేచ్ఛకమేవ హేయమ్.

యత్రాలనాద్రక్తతమా చ కాంతి ర్నేపాలకం గ్రాహ్యమథో వదంతి,

తా. రసజ్ఞులగువైద్యులు తామ్రమును నేపాలమునియు, మ్లేచ్ఛమునియు ద్వివిధములుగ వచించెదరు. అందు నేది బాగుగకడిగిన నల్లనికౌంతిగలదిగ నుండునో అది మ్లేచ్ఛముగాన గ్రహించంజనదు. మిగులనెఱ్ఱగనుండునది నేపాలముగాన గ్రహించదగును.

౧౨ తామ్రదోషము ౧౨

అతఃపరంతామ్రసమాశ్రితాంశ్చదోషాంశ్చవక్ష్యే బహుధావిలోక్య.

వాన్తిర్భాన్తిస్సంక్లమస్తాపశూలేకండుత్వంవై రేచితావీర్యహస్తవ్ర,

అష్టాదోషాఃకీర్తితాస్తామ్రమధ్యేతేషాం సమ్యక్ శోధనం కీర్తయిష్యే.

తా. తామ్రమునందుండు దోషముల బాగుగ పరీక్షించి వచించెదను. అవి యిష్టిమునిన వాంతి, భ్రాంతి, గ్లాసి, చాహము, కూల, దురద, రేచకము, వీర్యనాశకత్వము, వీనినన్నిటికిని శోధనమునుంజెప్పెదను.

౧౩ తామ్రశుద్ధి ౧౩

నేపాలం తామ్రమాదాయ కారయేత్పత్రరూపకమ్,

శోధయేదప్లువర్ణే ప్రయత్నేన భిషగ్వరః.

తా. తామ్రమును సన్నగ కేవలనొనర్చి, ఆమలవర్ణములతో మిగుల ప్రయత్నముచే శోధనముజేయవలయును.

తక్రం త్రైలం ధేనుమూత్రం చ వాన్తి
భ్రాన్తి హన్యాత్కాంజికం కౌలధాంభః,
వజ్రీదుగ్ధం ధేనుదుగ్ధం క్లమంచ
తాపంహన్యాత్త్రిన్త్రిణీనింబుతోయమ్.

శూలం హన్యాత్కౌశ్విత్తోయం
హన్యాద్ధుగ్ధం గోఘృతం కండుతాం చ,
రేచం హన్యాత్సౌరణం మస్తుతోయం
క్షౌద్రం ద్రాక్షాపీర్యహస్తృత్వమాశు.

58

తప్తాని తప్తాని చ పత్రకాణి తామ్రస్య నూక్షాణి విశోధయేద్వా,
సప్తవ వారాంశ్చ పృథక్పృథక్స్వే తతః పరం శుద్ధతరాణి నూనమ్.

తా. మజ్జిగ, నూనె, గోమూత్రము వీనిలో శుద్ధిచేసిన వాంతి, కాంజికము, వులవకట్టు వీనిలో శుద్ధిచేసిన భ్రాంతి, జెముడుపాలు, ఆవుపాలు వీనిలో శుద్ధిచేసిన గాని, చింతాకురసము, నిమ్మపండ్లరసము వీనిలో శుద్ధిచేసినసంతాపము, కలుబందరసము, ఆవుపాలు, నెయ్యి వీనిలో శుద్ధిచేసిన దుండ, కండగడ్డరసము, పెరుగువీడితేట వీనిలో శుద్ధిచేసిన కేచనము వీనిని నశింపజేయును. లేనె, ద్రాక్ష వీనిలో శుద్ధిచేసిన వీర్యకాంతృత్వదోషము నీవర్తించును. గాన నీతామ్రపురేఖలను కాచికాచి నైజెప్పినవనియందు ప్రత్యేకము నేజెసిమార్గ చల్లార్చిన తామ్రము శుద్ధియగును.

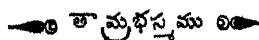
త్రైలతక్రాదిశుద్ధస్య తద్దోషవినివృత్తయే,
శుల్బస్య శోధనం ప్రాజ్ఞైర్విశేషాత్పముదాహృతమ్.

60

స్నుహ్యార్కక్షీరలవణైస్తామ్రపత్రాణి లేపయేత్,
అగ్నాప్రతాప్య నిర్గుండీరసే సంసేచయేత్త్రిశః.
స్నుహ్యార్కక్షీరసేకైర్వా శుల్బశుద్ధిః ప్రజాయతే,

61

తా. రాగిడుడ్లను కేవలనొనర్చి, కొలిమియందుబాగుగ కాచికాచి నూనె, మజ్జిగ మొదలగువానిచే తామ్రదోషముపోవువరకు చల్లార్చుచు శుద్ధిచేయవలయును. పిదప జెముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు, పంచలవణములు వీనినినూరి, యారేఖలకు బూసి అగ్నియందుకాచి, వావిలాకురసముతో 3 మాట్ల చల్లార్చవలయును. లేక జిల్లేడు పాలు, బొంతజెముడుపాలు వీనిలోనైన చల్లార్చిన తామ్రము శుద్ధియగును.

నూక్షాణి తామ్రపత్రాణి కృత్వా సంస్పృదయేద్బుధః.

62

వాసరత్రయమష్టేన తతః ఖల్వే వినిషీపేత్,
పాదాంశం సూతకం దత్వా యామమష్టేన మర్దయేత్. 63

తతఉద్భ్రత్య పత్రాణి లేపయేద్ద్విగుణేనచ,
గంధకేనాప్లపిష్టేన తస్యకుర్యాచ్చగోళకమ్. 64

తతః పిష్ట్యా చ మీనాక్షీం చాంగేరీం వా పునర్నవామ్,
తత్కల్కేన బహిర్గోళం లేపయేద్ద్విగుణోని తమ్. 65

ధృత్వా తద్గోళకం భాండే శరావేణ చ రోధయేత్,
వాలుకాభిః ప్రపూర్యాథ విభూతిలవణాంబుభిః. 66

దత్వా భాండముఖే ముద్రాం తతశ్చుల్ల్యాం విపాచయేత్,
క్రమవృద్ధ్యాగ్నినా సమ్యక్ యావద్యామచతుష్టయమ్. 67

స్వాంగశీతలముద్భ్రత్య మర్దయేత్సూరణద్రవైః,
దినైకం గోళకం కుర్యాదర్థగంధేన లేపయేత్. 68

సఘృతేన తతో మూషాం పుటే గజపుటే పచేత్,
స్వాంగశీతం సముద్భ్రత్య మృతం తామ్రం శుభం భవేత్. 69

వాన్తిం భ్రాన్తిం క్లమం మూర్ఛాం స కరోతి కదాచన,

తా. తామ్రపుకేకులను సన్నగవొనర్చి, 3 దినములు నిమ్మపండ్లరసముతో నుడికించి దీసి, ఖల్వములోనుంచి యా కేకులకు నాలవపాలు రసమునుగలిపి నిమ్మపండ్ల రసముతో ౧ యామముమర్చించి, యా కేకులనుదీసి, వానికి రెండింతలు గంధకమును నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి, యా కేకులకు లేపనముజేసియొండించి, యా కేకులను మడిచి ముద్దజేసి, పిదప దానిపై పొన్నగంటి, పులిచింత, తెల్లగలిజేరు వీనికల్కమును రెండంగుళములదళముగ లేపనముజేసి యొండించి, మూకుళ్లయందునిచి, చీలమన్ను ఇచ్చి వాలకొయంత్రమునందునిచి, దానిముఖమును బంధించి, ఉప్పు, బూడిద వీనిని నీటిలో నూరి నూద్రజేసి పొయివొదలెట్టి, నాల్గయామములు క్రమముగ నగ్నిని వృద్ధిజేయుచువండి, సాంగశీతలమునదీసి, మరలనా కేకులను కండగడ్డరసముతో ఒకదినమునూరి, పిదప నా కేకులకు సముము గంధకము నెయ్యితో నొకదినము నూరి లేపనముజేసి, మూసయందునిచి, చీలమన్నుయిచ్చి, గజపుటంబిడిన తామ్రము బాగుగ భస్మంబగును. దీనివలన వాంతి, భ్రాంతి, క్లమ, మూర్ఛ ఇవి జనించకుండును.

కజ్జలీంగంధసూతస్య మర్దయేన్నింబుకద్రవైః. 70

లేపయేత్తాని పత్రాణి క్షిప్తాన్వైఖిర్షరే దృఢే,
వస్త్రస్ఫుత్తికయా లిప్తాన్వైద్ధాస్తికే పుటే. 71

స్వాంగశీతలముద్ధృత్య సూక్ష్మచూర్ణం తు కారయేత్ ,
 పంచామృతైః పుటం దేయం శరావే నిఘ్నీపసోపునః. 72

ఉద్ధృత్య చూర్ణయేత్పశ్చాద్భవ్యే భాండే నిఘాపయేత్ ,
 పూజయేద్భిషజాణ్ దేవాణ్ తథా భేచరవిష్టకాణ్. 78

గుంజైకం దాపయేత్పశ్చాద్వ్యోగయుక్తేన ధమతా ,

తా. రసము, గంధము వీనిని ఖల్వమునంగునిచి, నిఘ్న పండ్ల సముదోనూరి, కజ్జలిజేసి, రాగిచేకులకు లేపనంబొనట్రు, మూతుళ్లునుగునిచి, పీలజేసి, పండ్తిపుటం బిడి, సాంగ శీతలమునదీసి, చూర్ణించి, మగల పంచామృతములతో పుటంబిడి, సాంగ శీతలమునదీసి, చూర్ణించి, సంపుటమునంగునిచి, దేన, ప్రాణి, వైద్యులనుబూజించి, పిదప గుంజామాత్రము సేవించవలయును.

శుద్ధతామ్రభస్మగుణము ౭౭

కుష్ఠపీహజ్వరకఫమరుచ్ఛాస్వసకాసార్తిశోఘం
 స్తంద్రాశూలోదరకృమివమీసాండుమోహతిసారాణ్. 74

అర్శోగుల్మక్షయగదశిరోవ్యాధిమేహాదిహీకా
 శ్శుద్ధం శుల్బం హరతి సతతం వహ్నివృద్ధిం కరోతి,

తా. శుద్ధతామ్రభస్మమును సేవించినకుష్ఠము, పీహ, జ్వరము, కఫము, మారము, త్యాస, దగ్ధ, వాపు, తంద్ర, శూల, ఉదగము, క్రమి, వాంతి, పాండు, మోహము, అతిసారము, మూలవ్యాధి, గుల్మము, క్షయ రోగము, శిరోవ్యాధి, మేహము, ఎక్కిళ్లు వీనిని నివర్తింపజేయుటయేగాక అగ్నివృద్ధినిజేయును.

అశుద్ధతామ్రభస్మదోషము ౭౮

న విషం విషమిత్యాచలస్తామ్రం తు విషముచ్యతే. 75

ఏకో దోషో విషే తామ్రే త్వష్టే దోషాః ప్రకీర్తితాః,
 భ్రమో మూర్ఛావిదాహశ్చ స్వేదః క్షేదనవాస్తయః. 76

అరుచిశ్శిరసస్తాప ఏతే దోషా విషోపమాః,
 తా. విషము, అశుద్ధతామ్రము యీ రెంటిలో విషమునంటే దోషము, అశుద్ధ తామ్రమునందు భ్రమ, మూర్ఛ, విదాహము, స్వేదము, క్షేదనము, వాంతి, అరుచి, తాపము, ఇటులయేనిమిది దోషములుండుగాన ప్రసిద్ధవిషముకన్నను అశుద్ధతామ్ర పీవిషముని తెలియవలయును.

శుల్బం తనౌనయతిశోషమశేషధాతూణ్
 రోగాన్కరోతివివిధాంశ్చనిహన్తికాన్తిమ్. 77

కుష్ఠంజ్వరంచవిషమాన్సురుతేవిశేషాన్
పాకేనహీనమిహవాన్నివిరేచనేచ,

హస్త్యాయురుస్తైఃకురుతేవితాపం

మూర్ఛాం విధక్షే హరతే చ శుక్రమ్.

78

నానాగదానాంచసహాయకారిష్ణాశుద్ధశుద్ధస్పృశచ నీవహర్తా,

తా. ఆశుద్ధతామ్రభస్మము, కర్పూరము, నానావిధరోగములు, కౌంతినాశము, నుష్ణువు, విషమబ్బాగము, వాంతి, విగ్రహనము, ఆయుఃక్షయము, సంతాపము, మూర్ఛ, శుక్రనాశము వీనిని గలుగజేయుటమీ గాక ఆ సక రోగములకు సహాయకారియై ప్రాణముల హరింపను.

శుద్ధి సం గ త్ప త్రి ట్ట

వంగం రంగం త్రపుష్కోక్తం తత్ర దోషాస్తథానిచ.

79

ఘోరకం మిశ్రకం చేతి ద్వివిధం వంగముచ్యతే,

ఘోరకం శ్రేష్ఠముద్భవం మిశ్రకం త్వవరం స్మృతమ్.

80

ఘోరకం చంద్రరూపాగ్రం సురాకారం చ క్షేర్మతే,

యత్ప్రొక్ష్యేణభిన్నం తు వంగం మిశ్రకనామకమ్.

81

తా. వంగమును దింపనని. త్రపుష్పనివచించవలగు. అంగుడు దోషములననే రీతిగవచించవలగు. మరొకటి మిశ్రకము ఘోరకమనియు, మిశ్రకమనియు రెండు విధం బులుగ జెప్పబడును. అంగు ఘోరకము శ్రేష్ఠమనియు మిశ్రకము నీవమనియు, మరొకటి ఘోరకముచంద్రరూపమగు అవనియు, మిగుల కౌంతిగలవనియు, నీలక్షణములచే భిన్నం బగునది మిశ్రకమనియును వచించవలగు.

శుద్ధి గ్రహస్యగ్రహస్యసంగత్యము ట్ట

ద్విధాపి వంగక కథితః ఖనిజో మిశ్రోభ వైద్యైఃసృచిబుద్ధిమద్భిః,
మిశ్రేషి దో షాబహవోపి నన్ది గ్రహస్యాః ఖనిజో యది శుశ్రకోసా.

తా. వంగము, బుద్ధిమంతులగు వైద్యులచే ఖనిజమని, మిశ్రకమని ద్వివిధముగ జెప్పబడును. అంగు మిశ్రకమననది మిగులదోషములుగలది గాన గ్రహించబడదు. ఖనిజమననది మిగుల జ్వలగనుండు గాన గ్రహించవలగును.

శుద్ధి సం గ ప రీ త్ ట్ట

ధవళం మృదుళం స్నిగ్ధం దృఢద్రావం నగౌరవమ్,
నిశేబ్దం ఘోరవంగం స్వాస్తిశ్రకం శ్యామశుభ్రకమ్.

83

తా. ద్వివిధవంగమునందు శిల్లగను, మృదువుగను, స్నిగ్ధముగను, శిఖ్రముగ

ద్రవించునదిగను, బరువుగను, * నిశ్చబ్దముగనుండునది ఘోరకనంగమనియు, నలుపు, తెలుపువర్ణములుగలసినది మిశ్రకమనియును తెలియవలయును.

—అంక పుద్ధి—

ద్రావయిత్వా నిశాయుక్తే ఊష్ణం నిర్గుండికారసే,
విశుద్ధ్యతి త్రివారేణ ఖురవంగం న సంశయః.

84

తా. వావిలాకురసమునందు పసపుచూర్ణమునుగలిపి అందు ఖురవంగమును కరిగించి మూడు మార్లుబోసిన శుద్ధియగును.

త్రపూమూత్రవగ్లేష్టువగ్లే బహునాం జలే త్సారతోయేచవజ్రార్కవగ్లే,
తతఃత్రాళయిత్వా కదంబస్య నీరే శుభే త్సారయే త్తస్తకం న ప్తవారాణా.

తా. వంగమునుకరిగించి † మాత్రవర్ణము, ‡ అష్టవర్ణము, నవ్వయ్యారోజకములు, బొంతకెముడుపాలు, కడిమిపట్టరసము వీనిలో ప్రత్యేకముచేసిమాన్లు కరిగించి పోసిన శుద్ధియగును.

—అంక భస్మము—

మృత్వాత్తే ద్రావితే వంగే చించాశ్శ్చోభస్మచో రజః,
క్షీప్త్యా తేన చతుర్థాంశమయోదర్వాస్య ప్రచాలయేత్.

86

తతో ద్వియామమాత్రేణ వంగభస్మ ప్రజాయతే,
తతో భస్మనమం తాళం క్షీప్త్యాస్మిన్ ప్రస్మయేత్.

87

తతో గజపుటే పత్వా పునరష్ట్రీన మ్మయేత్,
తాళేన దశమాంశేన యానుమేకం తతః పుటేత్.

88

ఏవం దశపుటైః పకో వంగస్తు నియతే ధునివమ్,

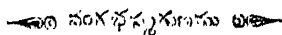
తా. వంగమును మట్టిపాత్రయందునిచి, పొయినొద బట్టి కరిగించి, అందు చింతబెరడు, రావిపట్ట వీనిచూర్ణమును నాలవపాలువైచుచు యినపగ్గుడ్డితో రెండు యానుములు కలియబెట్టిన వంగము భస్మమగును. పిదప నాభిస్కమునగు సముము తాళకముచేర్చి, నిమ్మపండ్లగసముచేనూరి, బిళ్ళుచేసి, యొడించి, శరావసంపుటముందునిచి, చీలనున్నయిచ్చి గజపుటంబిడి, సాంగతీశలపనుదీసి, మగల వంగ భస్మమునకు ౧౦-వపాలు తాళకముచేర్చి, నిమ్మపండ్లగసముతో ౧ యానుము మద్దించి, గజపుటంబిడవలయును. ఇటుల ౧౦ పుటంబులువైచిన వంగము శుద్ధ భస్మమగును.

* వంగపురేకులను పంచుచున్నప్పుడు కరికరమునుశబ్దము కొనూడదని భావము,
† అష్టమాత్రములు, ‡ అష్టపంచకము.

పాలాశ ద్రవయు క్షేన వంగపత్రాణి లేపయోత్. 89

తాలేన పుటితం పశ్చాత్ స్త్రీయతో నాస్త్ర సంశయః,

తా. మోగుగ చెక్కడనుతో తాళకమునునూరి తగరపులేగులకు లేపవము చేసి గజపుటంబిడిన భస్మముగును.

కాసే శ్వాసే తథా గుణో వీనసే చాప్యురఃక్షితే. 90

ప్రమేహేషు విశేషేణ మృతం పంగం ప్రయోజయేత్,

తా. శుద్ధమగు నంగభస్మమును, తాస, శ్వాస, గుల్మము, వీనస, ఉరఃక్షితము, ప్రమేహము వీనియందుపఱచుకొనినదగును.

సకలమేహాసమీరణనాశకం భ్రుగుకశ్మయేషాం మవి నాశనమ్. 91

శ్వసనశూలయాకృద్వననా స్త్యోహృత్ప్రకరమీవ నిహస్తీ నువంగకమ్,

తా. శుద్ధమగు నంగభస్మము, భ్రుగుకశ్మయేషాం, పక్షిలనాంకూపులు, భ్రీమ, కఫము, త్షయ, పాండువు, శ్వాస, శూల, యోకృత్, మమనము, ప్రదగము వీనిని నివర్తింపజేయును.

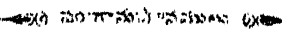
బల్యం దీపనపాచనం రుచికరం ప్రజ్ఞాకరం శీతలమ్. 92

సౌందర్యై కవిన్ద్యసం హృతజరా నీరోగ తాకారకమ్,

ధాతుస్థైర్యకరం క్షయక్షయకరం సర్వప్రమేహోపహమ్. 93

వంగం భక్షయతో సరస్య నభవేత్ప్రమేషి శుక్రక్షయక.

తా. శుద్ధమగు నంగభస్మమును నీలంను మనుజునికీ, బలము, అగ్నిదీప్తి, పాచనము, రుచి, బుద్ధి, శీతలము, సౌందర్యము. ధాతుస్థైర్యము ఇవి గలుగుటయే గాక, ముసలితనము, ఇతరవ్యాధులు, త్షయ, సర్వమేహములు ఇవినశించి ద్వష్ణము నందైనను శుక్రక్షయము గానేదగు.

కర్పూరేణ సమాయుక్తం ముఖదుగ్ధం ధనాశకమ్. 94

జాతీఫలైః పుష్టికరం నంగభస్మ నదా సృజామః,

తులసీపత్ర సంయుక్తం ప్రమేహం నాశనోద్ధృనఘ్. 95

ఘృతేన పాండురోగం చ టంకశ్చైర్గు నాశకమ్,

నిశయారక్తసి త్తఘ్నం మధునా బలవృద్ధికృత్. 96

ఖండేన సహపి త్తఘ్నం నాగవల్ల్యా చ బంధనమ్,

- పిప్పల్యా చాగ్నిమాంద్యఘ్నం వాసయాశ్వాసకాసహృత్ . 97
- చంపకస్వరసేనై వ నుర్లంఘం నాశయేద్ధ్రువమ్,
నింబుకస్వరసేనాఘ్నం దేహీ దహనశాంతిక్యన్ . 98
- కస్తూరీవంగసంయుక్తాభక్షణాద్వీర్య బంధనీ,
ఖదిరక్వాథయోగేన చర్మ దోషమలాపహమ్ . 99
- పూగీఫలానుపానేనాఽజీర్ణం నాశయతే క్షణాత్ ,
నవనీతసమాయుక్తమస్థిజీర్ణం నవం భవేత్ . 100
- దుగ్ధస్నార్ధం భవేత్తుష్టిర్విజయాస్తంభనీ భవేత్ ,
లశునై ర్వాతజాం పీడాన్నాశయే న్నాస్త్ర సంశయః . 101
- సముద్రఫలసంయోగాన్నిర్గుండ్యాసహభక్షణాత్ ,
కుష్ఠం నాశయతే క్షీప్రం సింహనాదోమృగానివ . 102
- ఆస్మాట్రజటికాయోగాత్ వండత్వం నాశయేద్ధ్రువమ్,
దేవపుష్పస్య సంయోగే సముద్రఫలయోగతః . 103
- నాగపత్ర రసైర్దేహాల్లింగవృద్ధిః ప్రజాయతే,
గోరోచనాలవంగాభ్యాం తిలకామోహనీభవేత్ . 104
- ఏరండజటికాద్రావే ఘ్నయిత్వా చ వంగకమ్,
లేపయేచ్ఛ లలాటేషు చాగ్రశీర్షగదం జయేత్ . 105

తా. వంగభస్మమును, పచ్చకర్పూరముతో పుచ్చుకొనిన ముఖగుండంధము నశించును. బాణికాయతో పుచ్చుకొనిన పుష్టిగలుగును. తులసిఆకుతో పుచ్చుకొనిన మేహము నివర్తించును. నెయ్యితో పుచ్చుకొనిన పొండుగోగమునశించును. వెలిగారముతో పుచ్చుకొనిన గుల్మము, పసపుతో నేవించిన రక్తపిత్తము ఇవి నివర్తించును. తేనెతో నేవించిన బలముగలుగును. కలకండతో పుచ్చుకొనిన సిక్తముతోలగును, తమలపాతరసముతో నేవించిన శరీరదాగ్ధ్యముగలుగును. పిప్పలీచూర్ణముతో పుచ్చుకొనిన అగ్నిమాంద్యము, అడ్డసరముతో పుచ్చుకొనిన క్వాసకాగలు, సంపంగివ్యగ్రసముతో పుచ్చుకొనిన శరీరగుండంధము, నిమ్మపండ్లగ్రసముతో పుచ్చుకొనిన శరీరతాపమును ఇవి నివర్తించును. కస్తూరితో పుచ్చుకొనిన వీర్యస్తంభనముగలుగును. చంద్రకషాయముతో పుచ్చుకొనిన చర్మకోగము, పోకలతో పుచ్చుకొనిన అశీర్ణము ఇవి నివర్తించును. వెన్నతో పుచ్చుకొనిన పుష్టిని గంఘనమును. పాలతో పుచ్చుకొనిన గంతోషముగలుగును. * విజయారసముతో నేవించిన వీర్యస్తంభనముగలుగును.

* గంఘాంకషాయము.

వెల్లెల్లితోపుచ్చుకొనిన వాతపిడ, † సముద్రపులము, వావలి వీనితోపుచ్చుకొనిన కుష్మణములు, అడవిమల్లె మూలములు సుత్రో కిరియిన వస్తుంకత్వము తోలగును. అవంగములు, సముద్రపులము కీచిని కిరీమలపాకు వ్యాధిగోచరము, సుగంధిస్తుమనహితముగ లింగ లేపనముచేసిన లింగపుచ్చునును. † గోగోచనము, అవంగములు కీచినిచేర్చి తిలకంబిడిన మోహముజనించును. ఆగంధపు వేకునూరి అంగు నంగభస్మమునుచేర్చి శిరస్సుకు లేపనముచేసిన † నిరోరోగము నివర్తించును.

అశుద్ధవంగభస్మనోషణము లు

పాకేన హీనని భులు వంగకోసా కుష్మాని సుబ్బానోమహాతశ్వరోగాకా, పాండు ప్రాణహాపచివాలర కబలంపహారానకురుతే నరాణామ్. 106

తా. అశుద్ధ వంగభస్మము, గుష్మణము, గుల్మము ముదలగు మహారోగములు, పాండు, ప్రాణహాము, అపచి, చాలిదస్తము కీచినిగొనిగొరచేసే బలమును నశింపజేయును.

అశుద్ధనాగోత్పత్తి లు

దృష్ట్యా భోగినుతాం రమ్యాం వాసుకిస్సుక్రమాముచత్, వీర్యజాత స్తతో నాగస్వర్వరోగాపహాో స్వరాణామ్. 107

తా. పూర్వము వాసుకి సుందరుగాలగు నాగశిష్యులూచి మోహముచే వీర్యమునువదలి నందువలన మనుష్యులయొక్క స్వర్వరోగముల నపహరింపరజేయు నాగముత్పన్నంబయ్యెను.

అశుద్ధనాగో భేదము లు

నాగుల చ ద్వివిధం ప్రోక్తం కుమారం శమలం తథా, కుమారం రసమార్గేషు యోజనీయం గుణాధికమ్. 108

తా. పీసము కుమారమని, శమలమని రెండువిధములగనుండును. అండు కుమారమనునది గుణాధిక్యముగలదగుటచే రసాయనక్రియలయందు జేర్చదగును.

అశుద్ధనాగ శుద్ధి లు

నాగో ద్రుతోగ్ని సంయోగాద్రవిదుగ్ధో నిపాతితః, నచ్చిద్రహండికాయం త్రే త్రివారం శుద్ధిమాపున్నయాత్. 109

తా. సన్నపుముఖుగుల * హండికాయం త్రే ములో జల్లేదుపాలనునిచి అందు నాగమును కలిగించిపోతునలగును ఇటుల న మార్లుచేసిన శుద్ధియగును.

† సముద్రపుచ్చుకాయ. ‡ అశిలనాపి.
* హండికాయం త్రమనగా నొకగుండకు మీదనుదృఢమైన మూతనుమాసి యామూతకరచిన్న రంధ్రముంచినపై యుండును.

—ॐ నాగభస్మము ॐ—

సీసకం చ శిలాయుక్తం క్షేపయేత్పర్పరే దృఢే,
సంస్థాప్య చుల్లికాయాన్తుజ్వలయేత్కృమశోసలమ్. 110

ఆటరూషకకాష్ఠేన ఘ్నయేత్. సీసకం ధృఢమ్,
ఖర్పరందహనాకారం జాయతే చ శనై శ్శనైః. 111

తావత్ప్రిజ్వలయేద్వహ్నిం యావన్నాగోమృతిం వ్రజేత్,

తా. ఇనపబాణలియుండు నాగము, మణిశిల వీనినివైచి పొయిమీదబెట్టి క్రమముగ అగ్నిని ప్రజ్వలించజేసి మృతమగుపర్పరము అడ్లసరపుకట్టితో కలియద్రొప్పచుండిన మొదట బాణలినిప్పువలెనగును. నాగము భస్మమగువఱకు నట్లు వండవలెను.

తాంబూలీరసనంపిష్ట శిలాలేపాత్పునః పునః. 112

ద్వాత్రింశద్భిః పుటైర్నాగో నిరుద్ధో యాతి భస్మతామ్,

తా. తమలపాకురసముతో మణిశిలనునూరి శుద్ధిచేసిన నాగపుకేకులకు లేపనముచేసి శరావ సంపుటమునందునిచి చీలమున్నుయిచ్చి గజపుటంబొసంగవలయును. ఇటుల 32 పుటంబులువైచిన, భస్మంబగును.

అశ్వశచించాత్వక్ష్మాఞ్చరం చతుర్థాంశేన నిక్షిపేత్. 113

మృత్పాత్రే ద్రావితే నాగే లోహదర్వాప్యప్రచాలయేత్,
యా మైకేన భవేద్భస్మ తత్తుల్యాం చ మనశ్శిలామ్. 114

కాంజికేన ద్వయం పిష్ట్యా పచేద్ద్రుఢపుటేన చ,
సాంగశీతం పునః పిష్ట్యా శిలయా కాంజికేన చ. 115

పునః పుటేచ్ఛరావాభ్యామేవం షష్టిపుటైర్మృతికి,

తా. మట్టిశరావమునందు నాదమునునిచి కరిగించి అందు రావిపట్ల, చింత బెరడు వీనిచూర్ణమును నాగమునకు నాలవపాలుగ్రహించి, కొంచముగవైచుచు, లోహదండముతో యామమాత్రము కలియబెట్టిన భస్మంబగును. ఆ భస్మమునకు సమము మణిశిలనుజేర్చి కాంజికముతోనూరి బిళ్లజేసి యొందించి మూకుళ్లయందునిచి చీలమున్నుచేసి గజపుటమువైచి సాంగశీతమునదీసి మరల మణిశిలను కాంజికముతోనూరి పుటంబులిడవలయును ఇటుల 60 పుటంబులిడిన భస్మంబగును.

—ॐ నాగసిందూరము ॐ—

లోహపాత్రధృతే నాగే చూర్ణితం రసకం నమమ్. 116

పిష్ట్యా చూర్ణం పచేద్భ్యామం చాల్యం పాషాణముష్టినా,
యామాస్తే హింసులక్షేప్తం చూర్ణితం నాగతుల్యకమ్. 117

మర్దయే త్తదవచ్ఛిన్నం దృఢం పాషాణముష్టినా,
పచేచ్ఛండాగ్నినా తావద్దినానామేకవింశతిమ్. 118

జాయతే కుంకుమాభస్తు తారం తేనైవ వేధయేత్,
చతుష్షస్తి ప్రమాణేన దివ్యం భవతి కాంచనమ్. 119

తా. లోహపాత్రమునందు నాగభస్మమునునిచి ఆభస్మమునకు సమముశుద్ధ ఖల్ కిప్పరిచూర్ణమునుజేర్చి పొయివొడలెట్టి మంటనువేయుచు ఖల్వపుగుండుతో ఒకయామముదొద్ది పిదప శుద్ధిచేసిన ఇంగిలీకచూర్ణమును సమముగ జేర్చి అవిచ్ఛిన్నముగమర్దించుచు గాఢాగ్నితో ౨౧ దినములుపచనముజేసిన కుంకుమతో సమముగు సిందూరంబగును. ఇది వెండి. ౬౪ వ భాగము, వెండికరిగించియందుచేర్చిన దివ్యమగు సువిద్రంబగును.

— నాగభస్మగుణము —

క్షయపవనవికారే గుల్మపాండాప్యయేషు
భ్రమకృమికఫశూలే మేహకాసామయేషు,
గ్రహణిగుదగదే వై నప్తవహ్నా ప్రశస్త
శ్శుభవిధకృతనాగః కామపుష్టిం దదాతి. 120

తా. బాగుగసిద్ధంబగు నాగభస్మమునెబుచ్చుకొనిన క్షయ, వాతవికారము, గుల్మము, పాండువు, భ్రమ, క్రిమి, కఫము, శూల, మేహము, కాస, గ్రహణి, గుదరోగము, అగ్నిమాంద్యము వీనిని నశింపజేయుటయే గాక కామపుష్టిని గలుగంజేయును.

నాగో హి నాగశతతుల్య బలం దదాతి
వ్యాధీంశ్చ నాశయతి జీవితమాతనోతి,
వాయుం కృమీన పి నిహన్తి సతి క్తమేవ
వృష్యం చ పిత్తకరమాశు మృతిం నిహన్తి. 121

తా. నాగభస్మము చేదరసముగలదిగనుండును, శుక్లవృద్ధి, పిత్తము వీనిని గలుగంజేయును. మరియు వ్యాధులు, వాయువు, క్రిమి, మృతి వీనిని నివర్తింప జేయుటయే గాక నూరుపినగులతో తుల్యమగుబలము జీవితవృద్ధి వీనిని గలుగంజేయును.

అశ్వనాగదోషము ౧౦

కుష్ఠానిగుల్మారుచిపాండురోగాక్షయం కఫం రక్తవికారకృచ్ఛిమ్, జ్వరాశ్చ రీశూలభగందరాదీనాగం త్వపక్వం కురుతే నరాణామ్.

తా. అశ్వనాగభస్మము, కుష్ఠము, గుల్మము, ఆరుచి, పాండురోగము, తుయ, కఫము, రక్తవికారము, మూత్రకృచ్ఛము, జ్వరము, అశ్మరి, శూల, భగందరము మొదలగువానిని గలుగజేయును.

లోహోత్పత్తి ౧౧

పురారోమిలదై త్వస్య నిహతస్య సురై ర్యధి, ఉత్పన్నాని శరీరేభ్యో లోహాని వివిధాని చ.

123

తా. పూర్వము దేవతలచే యుద్ధముననుజంపబడిన లోమిలుడను రాక్షసునియొక్క శరీరమువలన నానావిధలోహంబు లుత్పన్నంబులయ్యెను.

లోహభేదములు ౧౨

కాస్తంత్వీక్షంవాధముండంత్యతీయంత్రే ధాలోహంబుద్ధిమంతోవదన్తి, దివ్యంమధ్యంచాధమంసంవదంతి గ్రాహ్యంతస్తాత్కాంతలోహంభిషక్భిః.

తా. లోహము కౌంతమనియు, తీక్షణమనియు, ముండమనియు, మూడువిధంబులుగనుండును. దానినిక్రమముగ ఉత్తమమనియు, మధ్యమమనియు, అధమమనియును జెప్పెదరు. అందు లోహకౌంతము ఉత్తమమగుగాన కౌంతమునే గ్రహించదగును.

లోహమారణభేదములు ౧౩

*లోహానాం మారణం శ్రేష్ఠం సర్వేషాం రసభస్మనా, మధ్యమం మూలికాభిశ్చ కనిష్ఠం గంధకాదిభిః.

125

తా. సర్వలోహములకు రసభస్మసంబంధముచే మారణముశ్రేష్ఠంబనియు, మూలికాదులచే మధ్యమంబనియు, గంధకాదులచే కనిష్ఠంబనియును వచించెదరు.

లోహగుణములు ౧౪

ముండాచ్చతాధికం తీక్షణం తీక్షణాత్కాంతం శతాధికమ్, తస్మాన్ముండం పరిత్యజ్య తీక్షణం వా కాస్తము త్తమమ్.

126

తా. లోహంబులలో ముండమునులోహంబుకన్న తీక్షణమునులోహము సూరగుణంబులధికగుణముగలదనియు ఆ తీక్షణమునకన్న కౌంతలోహము శతాధికగుణము

* తీక్షణము స్వర్ణాదిసమస్తలోహములకు సంబంధించి రసకాస్త్రములలో వ్రాయబడినది. శేవల లోహమునకే కాదు.

గలదనియును వచించెదరు గాన మండమునుపరిత్యజించి శ్రేష్ఠంబుగనుండు కాంతమునుగాని లేక తీర్ణమునుగాని గ్రహించందగును.

— ౧౦ లో హా శుద్ధి ల్ల —

గరళం క్లమవాన్తివీర్యహా ఇతి దోషాకా ప్రవదన్తి లోహకే,
అథ శోధనపూర్వకాన్పుటాన్వై విధినై తేన వదన్తి సూరయః. 127

శశర క్షేన సంలిప్తం చించార్కపయసాయసమ్,
దళం హుతాశనధ్మాతం సి క్తం త్రైఫలవారిణా. 128

ఏవం త్రిశః కృతే లోహం శుద్ధిమాప్నోత్యసంశయమ్,

తా. లోహమునందు విషము, క్లమ, వాంతి, వీర్యనాశకము మొదలగు దోషములుజనించుచుండును. గాన యుద్ధులు, పుటములు మొదలగువానిని నీక్రింది విధిగవచించెదరు. అదియెటులన లోహపత్రములకు కుంఠిసేత్తురును లేపనము జేసి కొలిమిలోకాచి త్రిఫలకషాయములోతడవలయును. ఇటుల మూడుమార్లు జేసి పిదప చింతబెరడును జిల్లేడుపాలతోనూరి లేపనముచేసి కొలిమిలోకాచి త్రిఫలకషాయములో చల్లార్చవలయును. ఇటుల మూడుమార్లుచేసిన లోహము శుద్ధంబగును.

క్వాభ్యమప్యగుణే తోయే త్రిఫలాషోడశంపలమ్. 129

తత్క్వాభే పాదశేషే తు లోహస్య పలపంచకమ్,
కృత్వాపత్రాణి తప్తాని సప్తవారం నిషేచయేత్. 130

ఏవం ప్రలీయతే దోషోవిషాది గ్లోహసంభవః,

తా. పదహారుపలముల త్రిఫలములను ౧౨ర పలముల నీళ్లయందువైచి, నాలవ పాలు, మిగులునటుల కషాయముకాచి, లోహమును ౫ పలములు గ్రహించి సన్న కేకులుగచేసి కొలిమియందుకాచి అకషాయములో ఏడుమార్లు కాచికాచి చల్లార్చిన లోహమునందలి విషాదిదోషములు నశించి శుద్ధమగును.

— ౧౧ లో హా భస్మము ల్ల —

సూతకాద్ద్విగుణం గంధం దత్వా కుర్యాచ్చ కజ్జలీమ్. 131

ద్వయోస్సమం లోహచూర్ణం మర్దయేత్కస్యకాద్రవైః.
యామయుగ్ం తతః పిండం కృత్వా తామస్య పాత్రకే. 132

ఘృతే ధృత్వా రుబూకస్య పత్రైరాచ్ఛాదయేద్భృషః,
యామాధేన్దోష్ణకో భూయాద్ధాస్య రాశౌ న్యసే త్తణః. 133

దత్వోపరి శరావం తు త్రిదినాంతే సముద్ధరేత్,

పిష్ట్యాచ గాలయేద్వస్త్రాదేవం వారితరం భవేత్. 134

ఏవం సర్వాణి లోహాని స్వధాదీన్యపి గాలయేత్,
శిలాగంధార్కదుగ్ధాక్త్యా స్వస్థం వా సర్వధాతవః. 135

మియస్తే ద్వాదశపుటై స్వత్యం గురువహో యథా.

తా. పాదరసము ౧ భాగము, గంధకము ౨ భాగములు, వీనినినూరి కజ్జలిచేసి కజ్జలికినముము తీక్ష్ణచూర్ణమునుచేర్చి కలుబందరసముతో రెండునూములు, భిల్వము నందు మర్చించి బిళ్లచేసి పిదప దానిని రాగితట్లయంచునిచి దానిపై ఆముదపాకులు ౩ లేక ౪ లోమూసి ౪ గడియలు యెండయంగునిచి ఆబిళ్లవేడియైన పిదప దానిపై మంటిశరావముమూసి ధాన్యరాశియగు ౩ దివసంబులునిచి ౪ వదినము బైటికిడిసి చూర్ణించి వస్త్రగాతమునర్చి పిదప నీళ్లపైవైచిన ఆచూర్ణములును అప్పుడు శుద్ధ భస్మమైనదని తెలిసికొనవలయును ఈరీతిగ సర్వలోహభస్మములను చేసికొనవలయును. లేక మణిశిల, గంధకము యీ రెంటిని జిల్లేడుపాలనోనూరి సర్వధాతువులకు లేపనము చేసి అడవివీరపిడకలతో ౧౨ గజపుటములిడిన, సర్వధాతువులు భస్మమగును. అట్లు లనిన గురువాక్య మెటుల సత్యముగనుండునో అటుల ఇదియును సత్యము.

ద్వాదశాంశేన దరదం తీక్ష్ణచూర్ణస్య మేళయేత్. 136

కన్యానీరేణ సంమర్ద్యయామయుగ్గంతు తత్పునః,
శరావసంపుటే కృత్వా పుషేగజపుటేన వై. 137

సప్తభ్రవం కృతే లోహరజో వారితరం భవేత్,

తా. శుద్ధిచేసిన లోహచూర్ణమునకు ౧౨ వ భాగము, శుద్ధిచేసిన యింగిళిక మునుచేర్చి కలుబందరసముతో రెండునూములు మర్చించి బిళ్లచేసి యెండించి శరావ ములయంచునిచి చీలచేసి ఇటుల ౭ గజపుటంబులిడిన శుద్ధభస్మమగును.

— ౧౦ ఆమృతీకరణము ౧౧ —

ద్విగుణే త్రిఫలాక్వాథే తుల్యం పిష్ట్యాప్యయోరజః. 138
పచేన్తద్ధ్యమపాకేన సర్వవ్యాధిజ్వరాపహమ్,

తా. ఉక్తుభస్మమును త్రిఫలకషాయమునంగు మర్దనజేసి మధ్యముపుటంబిడి దానిని నేవించిన సర్వవ్యాధులు, జ్వరము వీనిని నశింపజేయును.

— ౧౧ లోహభస్మగూణము ౧౨ —

లోహామృతం కజ్జలనన్నిభంతు భుంక్తేనదాయోరసరాజయుక్తమ్.
తస్యైవ దేహేన భవన్తిరోగామృతోపి కామం పునరేతి ధామ,

తా. కజ్జలి తుల్యమగు లోహభస్మమును రసభస్మ సహితముగ నేవించిన వాని శరీరమునందు రోగంబులు నిలువనేరవు. మృతుడైనను మరల జీవించును.

లోహం జంతువికారపాండుపవనక్షీణత్వస్విత్రామయః. 140

స్థాల్యార్యోగ్రహణీవికార కఫజిచ్ఛోషప్రమేహప్రణుత్, 141
గుల్మస్తీహవిమాసహంబలకరం కాంతాజనానందకం.

సౌఖ్యాలంబిరసాయనం మృతిహారం దృష్టేశ్చ కాన్తిప్రదమ్, 142
ఆమవాతహారణేషు శోభనం పాండుమేహగదనాశనేఃఽగదః.

దుష్టకృష్టపలితాస్త్రవాతజిత్ స్వాజ్జరామృతివలీచినాశనమ్, 143
కామలాకవలితక్షతక్షయఃపాండుపాండురసుదేహమేహవాన్.
రూపసంపదముపైతి మానవో లోహమన్యహమహా లిహాశుచి,

తా. శుద్ధమగు లోహభస్మమును ప్రతిదినము నేవించుచుండిన జంతువికారము, పాండురోగము, వాయువు, క్షీణత, పిత్తవ్యాధి, స్థూలత్వము, మూలవ్యాధి, సంగ్రహణి, కఫము, వాపు, ప్రమేహము, గుల్మము, స్తీహము, విషము, ఆమవాతము, శరీరమునందు తెలుపు, మేహము, గుష్టము, వలీపలితములు, రక్తవాతము, జరామరణము, పలి, కామిల, క్షయ వీనిని నశింపజేయుటయే గాక బలము, స్త్రీలయందెష్టము, సౌఖ్యము, రసాయనము, దృష్టివైగల్యము, రూప సంపత్తు వీనిని గలుగజేయును.

కాంతలక్షణము లె

యత్పాత్రస్థే ప్రసరతి జలే తైల బిందుర్నిషిక్తో 144
హింగోర్ధంధం విసృజతిజలం తిక్తతాం నింబకల్కః.

పాచ్యం దుగ్ధం భవతి శిఖరాకారకం నైతి భూమిం 145
దగ్ధంగాస్సుప్రసృజలచణకాః కాన్తలోహం తదుక్తమ్,

తా. కాంతపాత్రయందుదకముబోసి తైలబిందువునువైచిన వ్యాపించకుండుట, ఉదకమున కలసిన ఇంగువ యొక్క వాసనపోవుట, వేపకల్కము చేదుపోవుట, మరియు నాకాంతపాత్రలో పాలుకొవిన పొంగిబయటపడకనుండుట, కాంతపాత్రయందు శనగలతడిపియుంచిన వానిపై పొట్టుకాలిపోవుట ఇట్టి లక్షణములుగలది కాంతమని తెలియవలయును.

కాంత శుద్ధి లె

జంబీరేచారనాథే చాప్యమ్లతక్రేచ కాన్తకమ్. 145
క్షీప్త్వా సప్తాతపే దేయం కాన్తశుద్ధిర్భవేద్భ్రువమ్,

తా. నూదంటురాయిని, నిమ్మపండ్లరసము, కాంజికము, పులిమజ్జిక వీనిలో నేజేసి మార్లువైచి యేజేసి ఘడియలు యెండించిన ఘ్నియగును.

—౧౭ కౌంతభస్మము ౧౭—

తచ్చుద్ధం కాస్తపాదాంశం గంధకం చ దదేద్భిషక్. 146

అర్కక్షీరేవిమద్వ్యాధ శిలాభేదిరసేన చ,
పలాశత్కృగసేనైవ మద్వ్యం గజపుటే పచేత్. 147

ఏవం పుట్రయే పాచ్యం కాస్తభస్మ భవేద్భిషమ్,

తా. ఘ్నిచేసిన కౌంతభస్మమునకు నాలవభాగము గంధకమునుచేర్చి జిల్లేడు పాలు, కొండపిండివేళ్లరసము, మోడుగచ్చక్కరసము వీనిచే ప్రత్యేకముగ మర్చించి మూడు గజపుటంబులిడిన కౌంతము భస్మమగును.

—౧౮ కౌంతసిందూరము ౧౮—

తద్భస్మాగ్ధం చ దరదం దత్వ్యా ఖల్వేవిమర్దయేత్. 148

కషికచూర్ణములరసే మ్మృతం దివసత్రయమ్,
రక్తమృత్సైవ నజ్రమూపాం కృత్వా తస్యాంతరేక్షి వేత్. 149

వస్త్రమృత్తికయా లేప్యం పాచ్యం గజపుట్రయే,
కాస్తం సూర్యోదయసమం సిందూరం భవతి భిషమ్. 150

తా. కౌంతభస్మమునకు అరభాగము ఇంగిలీకమునుచేర్చి నూలగొండివేళ్లరసముతో మూడుదినములు మర్చించి యెట్టిమన్నులో చేయబడిన నజ్రమూసలోనుంచి మూడు చీలమన్నులిచ్చి మూడుగజపుటంబులిడిన బాలనూర్పునితో తుల్యమగు సిందూరమగును.

—౧౯ కౌంతస్రూతి ౧౯—

స్రూగాలమేషకుర్వాదిశల్యాని చ శిలాజతు,
ఏతత్సర్వం చూర్ణయిత్వా సుతప్తే కాస్తచూర్ణకే. 151

ప్రక్షిపేద్భిషతాం యాతి యథానూతం సునిర్మలమ్,

తా. నక్క, గొట్టె, తాబేలు వీనియెముకలు శిలాజిత్తు వీనినిచూర్చించి కౌంత చూర్ణమును బాగుగకాచి అందు పైచూర్ణమును కొంచకొంచెముగ చేయుమందిన రసమువలె నిర్మలముగ ప్రవించును.

—౨౦ కౌంతాభ్రీకసిందూర గుణము ౨౦—

కౌంతాభ్రం కఫవాతపిత్తజనితశ్చైన్యం తథా స్థిమాకమ్. 152

శుక్లాస్థిస వర క్తపి త్తవికృతీర్నానావిధానామయాణ్,
 ఛర్దిం హృద్మజమామవాతమరుచిం మూర్ఛాం శిరోవిభ్రమం. 153
 పాండుం వింశతి మేహజాం చ వికృతిం యోన్యామయం గుల్మ జమ్,
 కాసశ్వాసహలీమకాగ్ని సదనం శూలాతిసారం గరం. 154
 నానాక్షీ ప్రభ వాణ్ గడాంశ్చ దేహదహనం కంఠ ప్రరోహఃజ్వయేత్,
 కుష్ఠోన్మాదమపస్మృతిం వ్రణతిలిం ఊద్రామయం విద్రధమ్. 155
 వృద్ధిం సప్తవిధం హలీమకగదం హన్యాత్తీధానాహకం,
 వాతం పిత్తకఫే జ్వరం గుదగదం శోషం గ్రహణ్యామయమ్. 156
 వై నర్పం విపహంతి వాతరుధిరం స్థాల్యామయం కామిలాం,
 నానారోగహ రానుపాససహితం యద్వా జరాన్నాశయేత్. 157
 వృష్యం పుష్టికరం రసాయనవరం జస్త్రార్థ్వోగాజ్వయేత్,
 దంతానాం దృఢతాంకరోతిచికురాణ్భృంగై స్సమాణ్ వర్తయేత్.
 దేవానామమృతం యథా చ మనుజాన్ ప్రక్షేచ్ఛతం చాయుషః,
 మేధాబుద్ధివివర్ధనం శుభకరం వర్ణప్రదం శ్రీకరం. 159
 పార్వత్యావృషభధ్వజేన కథితం కాంతాభ్రసిందూరకమ్,

తా. కాంతాభ్రకము, కఫ, వాత, పిత్తజనిత కృశశ్వ స్తీహరోగముల హరిం
 పంజేయునదిగను, శుక్లదోషము, అస్థిస్రావము, రక్తపిత్తవికారము మొదలగు నానా
 విధరోగములను, వాంతి, రొమ్మునొప్పి, ఆమవాతము, ఆరుచి, మూర్ఛ, తలదిరుగుట,
 పాండువులం మేహములవలన గలిగిన వికారములు, యోనిరోగము, గుల్మము, కాస,
 శ్వాసము, హలీమకము, అగ్నిమాంద్యము, శూల, అతిసారము, కృత్రిమవిషదోష
 ములు, నానావిధ సేత్రరోగములు, శరీరతాపము, కంఠరోగము, కుష్ఠవు, ఉన్నా
 దము, అపస్మారము, వ్రణము, తుద్రరోగములు, విద్రధి, సప్తవృద్ధులు, హలీమ
 కము, ఆనాహము, వాతపిత్తకఫములు, జ్వరములు, మూలము, శోష, గ్రహణి,
 విసర్పి, వాతరక్తము, స్థాల్యము, కామిల వీనిని హరింపంజేయునదిగ నుండుటయే
 గాక యుక్తానుపాసముల సేవించిన సర్వరోగములు, ముదిమి వీనిని నశింపంజేసి
 వీర్యవృద్ధి, శరీరపుష్టినిగలుగంజేసి జక్తుార్థ్వగతరోగములను తొలగంజేయును.
 మరియు కాంతాభ్రకము శ్రేష్ఠమగురసాయనంబు కాంతాభ్రకసిందూరము దంత
 ములకు దృఢత్వమును పెంట్టుకలకు తుమ్మెదలవంటివర్ణమును గలుగంజేయును.
 మరియు అమృతము జీవతల రక్షించుచందంబున మనుజుల ౧౦౦ సంవత్సరములవరకు

రక్షింపుచుండును, మరియు దీనివలన మేధ, బుద్ధి, శుభము, వర్ణము, సంపత్తుగలుగును, ఈ కాంతాభిక్తికినిమాగమును ఈశ్వరుడు సార్వభౌమికి నుపదేశించెను.

— ౧౧ లోహాభస్మానుపానములు ౧౧ —

శూలే హింగుఘృతాన్నితంమధుయుతా కృష్ణా పురాణజ్వరే. 160

వాతే సాజ్యరసోనకః శ్వేతసనకే డౌద్రాన్నితం త్రూషణమ్,
శీతే వ్యాలతాదలం సమరిచం మేహే వరా సోపలా. 161

దోషాణాం త్రితయేనుపానముదితం సతౌ ద్రమార్ద్రోదకమ్,
ఘృతేన వాతికే దేయం మధునాపై త్రికే జ్వరే. 162

శ్లేష్మపిత్తే చార్ద్రకేన నిర్గుండాశీతివాతకే,
శుంఠీ వాతే సితా పిత్తే కఫే కృష్ణా త్రిజాతకం. 163

సంధిరోగే వరా మేహే ప్రోక్తం లోహానుపానకమ్,

తా. లోహాభస్మమును ఇంగువ, నెయ్యి వీనితో చేర్చి నేవించిన శూల, పిప్పలి చూర్ణము, తేనె వీనితో భుజించిన పురాణజ్వరము, జల్లి, నెయ్యి వీనితో పుచ్చుకొనిన వాతము, త్రికటుకచూర్ణము, తేనెతో నేవించిన శ్వాస, తిమిలపాకు, మిరియాలతో నేవించిన శీతలము (జలుబు), త్రిఫలములు, ఖండచక్కెర వీనితో పుచ్చుకొనిన మేహములు, అల్లపురసముతో పుచ్చుకొనిన కఫపిత్తజ్వరము, వావిలిరసముతో నేవించిన ఆశీతివాతములు, శొంఠితో పుచ్చుకొనిన, కేవలవాతము, చక్కెరతో పుచ్చుకొనిన పిత్తము, పిప్పలిచూర్ణముతో పుచ్చుకొనిన కఫము, అవంగపట్ట, ఏలకులు, అవంగపత్రి వీనితో పుచ్చుకొనిన సంధిరోగములు, త్రిఫలకషాయముతో నేవించిన ప్రమేహము ఇటుల లోహాభస్మానుపానముల నెరుంగవలయును.

వల్లం వల్లార్ధమానం చ తథా యోగేన యోజయేత్. 164

త్రిఫలాలోహచూర్ణం చ వలీపలితనాశనమ్,
కజ్జలీమధుకృష్ణాభ్యాం శ్లేష్మ రోగనివారణమ్. 165

ఖండేన చచతుర్జాతై రక్తపిత్తనివారణమ్,
పునర్ణ వాసుగోక్షీరై ద్భలవృద్ధికరం పరమ్. 166

పునర్న వారసేనై వ పాండురోగనిషూదనమ్,
హరిద్రాలోహచూర్ణాభ్యాం పిప్పల్యామధునా నహ. 167

వింశతిం చ ప్రమేహాణాం నాశయేన్నాత్ర, సంశయః,
శిలాజతుసమాయుక్తం మూత్రకృచ్చినివారణమ్. 168

వానకః పిప్పలీ ద్రాక్షౌ లోహం చ మధునా నహ,

గుటికాం భక్షయేత్ప్రతః పంచకాసప్రశాన్తయే. 169

తాంబూలేన సమాయుక్తం భక్షయేల్లోహము త్తమమ్,
అగ్నిదీప్తికరం వృష్యం దేహకాంతివివర్ధనమ్. 170

త్రిఫలామధుసంయుక్తం సర్వరోగేషు యోజయేత్,
పథ్యాసి తా లోహభస్మ యథోక్తం గుణదం భవేత్. 171

కిమత్ర బహునోక్తేన దేహలోహకరం పరమ్,
యే గుణామృతరూప్యస్య తే గుణాః కాంతభస్మనః. 172

హూప్యాభావే ప్రదాతవ్యం కాన్తమిత్యాహ బైరవః,

తా. లోహభస్మమును, వల్లప్రయాణముగాని, అరవల్లముగాని, బలానుసారముగ నేవించవలయును. మరియు, త్రిఫలానుపానముతో వలీపలితములు, తేనె, పిప్పలిచూర్ణముతో శ్లేష్మరోగములు, కలకండ, చాతుర్జాతచూర్ణము వీనితో రక్తపిత్తములు నివర్తించును. తెల్లగలిజేరువేరు, ఆవుపాలు వీనితో నేవించిన బలవృద్ధియగును. తెల్లగలిజేరురసముతో పాండురోగము, పసపుచూర్ణము, పిప్పలిచూర్ణము, తేనె వీనితో వింశతిమేహములు, శిలాజతుచూర్ణముతో మూత్రకృచ్ఛము, అడ్డసరము, పిప్పలి, ద్రాక్ష, తేనె వీనితో లోహభస్మమునుచేర్చి మాత్రలుచేసి నేవించిన పంచకాసలు నివర్తించును. తమలపాపలతో నేవించిన అగ్నిదీప్తి, శుక్లవృద్ధి, దేహకాంతి వీనినిజేయును. త్రిఫలములు, తేనె, ఈశ్రనుపానముతో సమస్తరోగములకు యివ్వందగును. కరకవొలుపుచూర్ణము, చక్కెర వీనితో యథోక్తగుణములజేయును. రజతభస్మముచేగుణములు జెప్పబడియున్నవో అవి ఈకాంతభస్మమువలనగలగును. రజతభస్మములేనియెడల కాంతభస్మమును యివ్వవలయునని భైరవుఁడు వదించెను.

— ౧౭ లోహ నేవనకు ఆషభ్యములు ౧ —

కూష్మాండం తిలతైలం చ మాషాన్నం రాజికా తథా. 173

మద్యమమ్లరసశ్చైవ త్యజేల్లోహస్య నేవకః,
మత్స్యజీవక వార్తాకమాషకంకార వేల్లకమ్. 174

వ్యాయామం తీక్ష్ణకం సద్యస్తైలాష్టే దూరతస్యజేతి,

తా. లోహభస్మమునేవించువాడు కూష్మాండము, నువ్వులు నూనె, మాషాన్నము, ఆవలు, మద్యము, పులుసురసములు వీనిని వర్జించవలయును. మరియు మత్స్యములు, జీవకకాశము, వంకాయ, మినుములు, కాకరకాయ, వ్యాయామము, కారము మొదలగు తీక్ష్ణద్రవ్యములు, పులుగు, తైలము వీనిని దూరముగ వర్జించవలయును.

అశుద్ధలోహదోషము ౧౭

పండత్వకుష్టామయమృత్యుదంచహృద్గోగళూలే కురుతేష్రీం చ.
నానారుజానాం చ తథా ప్రకోపం కరోతి హృల్లాసముసుష్ణలోహమ్,
జీవహారి మదకారి చాయసం దేహాసుద్ధిహృదసంస్కృతం ధృవమ్.
పాటవం న తనుతే శరీరకే దారుణాం హృదిరుజాం చ యచ్ఛతి,

తా. అశుద్ధలోహభస్మమును సేవించిన నపుంసకత్వము, కుష్టు, మృతి, హృద్గోగము, శూల, అక్షరీ, నానావిధరోగములు, హృల్లాసము, ప్రాణనాశము, మదము, దేహాఅశుద్ధత, అక్షత, హృదయమునందలి దారుణమగువ్యాధి పనిని గలుగ జేయును.

లోహవోషచిక్ష ౧౭

మునిరనప్త్వవిడంగం మునిరనలీధం చిరం స్థితే ఘుర్తే. 177

ద్రావయతి లోహదోషాన్ వహ్నిర్నవనీతపిండమివ,

తా. అశుద్ధలోహభస్మ సేవనవలన వికారము జనించిన ముచుజుడు, అవికారు రసములో, వాయువిడంగములనునూరి యారసమున నే కలిపిపుచ్చుకొని యొండలో గూర్చుండిన లోహభస్మజనితదోషము నిప్పున బట్టిన వెన్నుయిద్దనలే ద్రవించును.

లోహభస్మపరీక్ష ౧౭

మధ్యాజ్యేమృతలోహం చ రూప్యసంపుటకేక్షిపేత్. 178

రుద్ధ్వాత్థాతే చ సం గ్రహ్యాం రూప్యం వై పూర్వమానకమ్,

తదా లోహం మృతం విద్యాదన్యథా మారయేత్పునః. 179

తా. తేన, నెయ్యి, లోహభస్మము నీనిని నేకముగ చేర్చి వెండి సంపుటము నందునిచి చీలజేసి కొలిమియందునిచి ఊడి పిదప అందునిచిన వెండి తూనికెకు సము ముగ నుండిన (కాంత) లోహము బాగుగ భస్మంబైనదని తెలియవలయును. అటుల గాక వెండితరిగిన మరల పుటంబులిడవలయును.

త్రిక్షలోహద్రావణము ౧౭

సురదాలీభవం భస్మ నరమూత్రేణ గాలితమ్,

త్రినప్తవారం తత్తారావాపా త్రిక్షదుతిర్భవేత్. 180

తా. కేవలబూడిదను నరమూత్రమున గలిపి అది మార్లు వడియగట్టి ఊర మునుదీసి త్రిక్షలోహమునుకొని, దానిపై నా ఊరమును నేయుచుండిన, త్రిక్షము ద్రవించి ద్రవమయినను.

శ్రీ సమస్తలోహద్రావణము ౧౯

దేవదాళ్యారసైర్భావ్యం గంధకం దినన ప్తకమ్,
తేన ప్రవాపమాత్రేణ లోహో స్థిష్ఠన్తి సూతవత్. 181

తా. దేవదాళ్యారసముతో గంధకమును ౭ దినములు భావనజేసి ఏలోహము నైనను కొలిమిలోనూది దానిపై నాగంధకమును, కొంచముకొంచముగ వేయుచుండిన, లోహము పాదరసమువలె ద్రవించును.

శ్రీ మండూరలోహకీట్టగులయొక్క ఉత్పత్తి ౧౯

ద్ధాయమానమయో వహన్నా పరిత్యజతి యన్త లమ్,
తత్ కీట్టసంజ్ఞాం లభతే తదనేకవిధం మతమ్. 182

తా. ఇనుమును, అగ్నియందుకొచిన యేమలమును వదలునో దానిని కీట్టమని వచించెదరు. అది అనేకవిధంబులుగనుండును.

శ్రీ కీట్టలక్షణము ౧౯

ఈషచ్ఛవిగురుస్నిగ్ధం ముండకీట్టం జగుర్భుధాః,
భిన్నాంజనాభం యత్కీట్టం విశేషాద్గురునిర్వణమ్. 183

నిష్కోటరం చ విజ్ఞేయం తీక్ష్ణకీట్టం మనీషిభిః,
పింగం చూక్షం గురుతరం తద్ధ్రాతంచవికోటరమ్. 184

ఛిన్నే చరజతచ్ఛాయం స్యాత్కీట్టతన్త్రుకాంతజమ్,

తా. కొంచముకొంతిగలిగి, గురువుగను స్నిగ్ధముగనుండునది ముండజకీట్టమనియు, కాటుకలోసమమగు కొంతిగలిగి, బరువై బుడుపులు, రంధ్రములులేనిది తీక్ష్ణజకీట్టమనియు, పచ్చగను, కూక్షముగను, గురువుగను, ఊదినకొలమునందు బుడుపులు, రంధ్రములు లేక విరచిన రజతకొంతిగలది కొంతజకీట్టమనియును తెలియవలయును.

అకోటరం గురుస్నిగ్ధం దృఢం శతనమాధికమ్. 185
చిరోషితజనస్థానే సంస్థితం కీట్టమాహ రేత్,

తా. తొరటలులేక, గురువుగను, స్నిగ్ధముగను, గట్టిగను, ౧౦౦ వర్షములకు మించినదిగను, చిరకాలముగ గ్రామమునందుండు కీట్టమును గ్రహించవలయును.

శ్రీ కీట్ట పరీక్ష ౧౯

శతోత్థము త్తమం కీట్టం మన్యం చాశేతివారికం. 186
అధమం వప్తివర్షోత్థం తతో హీనం విషోపమమ్,

తా. ౧౦౦ సంవత్సరములు గడచిన కిట్టము త్తమనునియు, ౮౦ సంవత్సరములు గడచిన నది మధ్యమకిట్టమునియు, ౬౦ సంవత్సరములుగడచినది హీనమనియు, అంతకన్నతక్కువగనుండిన విషతుల్యమనియును దెలియవలయును.

—౧౭ మండూరముచేయుక్రమము ౧౬—

అక్షౌంగారైర్ధమేత్కిట్టం లోహజం తత్ గవాం జలైః. 187

సేచయే త్తప్తత స్తం తత్ సప్తవారం పునఃపునః,

చూర్ణయిత్వా తతః క్వాఙ్చైద్దిగ్విగుణైఃస్త్రిఫలాభవైః. 188

ఆలోఙ్య భర్జయేద్వహ్నా మండూరం జాయతే వరం,

తా. కిట్టమును కొలిమిలోనుంచి, దానిని తాడిబొగ్గులనిప్పుతో నూది యొట్టగ కార్చి తాటితొట్టిలో గోమూత్రమునుంచి, అందు ౭ మాద్యు చల్లార్చిన కిట్టము శుద్ధంబగును. దానిని చూర్ణించి, దానికి రెండింతలు త్రిఫలకషాయమునువైచి, కొలిమిలో బెట్టివేయించిన కిట్టము శ్రేష్ఠంబగును.

—౧౮ మండూరగుణము ౧౭—

కిట్టం కషాయం శిశిరం పాండుశ్వయధుశోఫజిత్. 189

హలీమకం కామలాం చ హరతే కుంభకామలామ్,

తా. కిట్టమండూరము ఐగురుగను, చల్లగనునుండుటయే గాక, పాండువు, వాపు, హలీమకము, కౌమిల, కుంభకౌమిల వీనిని పోగొట్టును.

—౧౯ లోహవిశేషగుణము ౧౮—

కిట్టాద్దశగుణం ముండం ముండా త్తీక్షణం శతాధికమ్. 190

తీక్షణైర్లక్షగుణం కాస్తం భక్షణాత్కూరుతే బలమ్,

నువర్ణమథవా రౌప్యం మృతం యత్ర న విద్యతే. 191

కాస్తలోహేన కర్తాణి కార్యాణి చ భిషగ్వరైః,

తా. కిట్టముకన్న ముండము దశగుణాధికము గలదనియు, నాముండభస్మము కన్న తీక్షణభస్మము శతాధికగుణములగలదనియు, తీక్షణభస్మకమున్న కౌంతము లక్షగుణాధికముగలదనియును వచించెదరు. గాన దీనినిసేవించిన బలమును గేలుగ జేయును. మరియు నెచ్చట నువర్ణ, రౌప్యభస్మంబులు లేకయుండునో అచ్చట కౌంతభస్మము నుపయోగించవలయును.

—౨౦ కాంస్య శుద్ధి ౧౯—

తింత్రిణీపత్రజద్దావైః కాంస్యం భావ్యం త్రివారకమ్. 192

తతః కుఘ్నత్యయాపేణ కాంస్యం శుద్ధం భవిష్యతి,

తా. కంచునుకాచి చింతాకురసము, ఉలవకట్టు వీనిలో మాజేసిమార్లు అద్దిన శుద్ధియగును.

☞ కాంస్యభస్మము ౧౧ ☞

శుద్ధం కాంస్యం దళం కృత్వా సమభాగం బలిం దదేత్. 193

మర్దితం చార్కదుగ్ధేన చాతపే తాపయేత్పునః, 194

మర్దితం సప్తవారేణ రవిదుగ్ధే పునఃపునః. 194

వజ్రమూషాగతం పాచ్యం కాననోత్పలభూపుటే, 195

ఏవం సప్తపుటం దత్వా కాంస్యం భస్మ భవేద్ధ్రీవమ్. 195

తా. శుద్ధజేయబడినకంచును తువకలుజేసి, దానికి సమము గంధకమునుచేర్చి, జిల్లేడుపాలతో నూరి లేపనము చేసి, యెండయంకండించి, వజ్రమూషయందునిచి ఏరు పిడకలతో భూపుటంబిడవలయును. ఇటుల ౭ మార్లు ౭ పుటంబులిడిన కంచు భస్మంబగును.

☞ కాంస్యసిందూరము ౧౨ ☞

తద్భస్మారం చ దరదం తదగ్గం శుద్ధగంధకమ్, 196

తదర్థం పారదం దత్వా వటక్షీరేణ మర్దయేత్. 196

హంసపాదిరసాశ్వత్థవల్కులకృద్ధిజైరపి, 197

బర్బరత్వక్మషాయేణ వాలాశత్వగ్రసేన చ. 197

మర్కటీమూలజరసైర్మర్దితం చ ముహుర్దుహుః, 198

పునర్జంబీరనీరేణ మర్ద్యం సప్తపుటైః పచేత్. 198

పుటే వారణసంజ్ఞే చ విశ్వకర్త పుటేపివా, 199

బాలనూర్యోదయసమం సిందూరం భవతి ధ్రువమ్. 199

తా. కంచుభస్మమునకు అర్థభాగము ఇంగిలీకమును, దానికి అర్థభాగము శుద్ధగంధకమును, దానికి అర్థభాగము శుద్ధరసమునుచేర్చి, మట్టిపాలు, హంసపాది రసము, రావిచెక్కెకషాయము, తుప్పచెక్కెకషాయము, మోదుగచెక్కెరసము, దూలగొండివేళ్లరసము వీనితో ప్రత్యేకము నొక్కొక్కమారు మర్దించి, ౭ పుటంబు లిడినను లేక కొలిమియందునిచి యూదినను కంచుభస్మము బాలనూర్యునివలె సిందూరించును.

☞ కాంస్యభస్మగుణము ౧౩ ☞

కాంస్యం కషాయముష్ణం చ లఘురూక్షం చ తిక్తకమ్, 200

కఫపిత్తదుజాహంతృ చాయుర్దేహబలావహమ్. 200

వైద్యచింతామణి II—79

తా. కంచుభస్మము కషాయముగను, ఉష్ణముగను, లఘువుగను, రూక్షము గను, వగరుగనుండుటయే గాక కఫపిత్తకోగముల పరింపజేయునదిగను, ఆయుర్వేదా బలకారిగనుండును.

అశుద్ధకాండగ్లినోషము ౧౮

అశుద్ధమమృతం లోహమాయుగ్ధారి రుజాకరమ్,
హృత్ప్రీడాం దేహతాపం చ తస్మాచ్ఛుద్ధం సమాచరేత్. 201

తా. అశుద్ధమగు కంచుభస్మము అనుఃక్షునును, పీడ, అొమ్మునొప్పి, శరీర తాపము వీనిని గలగజేయును; కావున బాగుగ శుద్ధముజేయునదిన కంచునే భస్మము జేయదగును.

ఇత్తడినామములు ౧౯

పీతలోహం సింహలకం కపిలం సౌక్యమారకమ్,
వర్తలోహం త్రిలోహం చ రాజరీతిర్మహేశ్వరీ. 202

తా. పీతలోహము, సింహలకము, కపిలము, సౌక్యము, ఆరకము, వర్త లోహము, త్రిలోహము, రాజరీతి, మహేశ్వరీ అనునవి ఇత్తడినామములు. (వీనిని కంచువలె శుద్ధిభస్మములం జేసికొనవలయును.)

ఇత్తడిభస్మగుణము ౨౦

రీతికాయుగళం రూక్షం త్రిక్తం చ లవణం రసే,
శోధనం పాండురోగఘ్నం కృమిఘ్నం వీర్యవర్ధనమ్. 203

తా. రాజరీతి, కాకతుండి అను రెండువిధములగు ఇత్తడియొక్క భస్మము, రూక్షముగను, వగరుగను, ఉష్ణముగను, శోధనకారిగనుండుటయే గాక, పాండు రోగము, క్రిములు వీనిని పరింపజేసి వీర్యవృద్ధిని గలగజేయును.

పా గ ఓ త్ప త్తి ల ౨౧

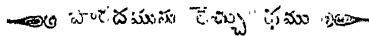
స్కందాత్తారకహింసార్థం కైలాసే స్థాథితస్సురైః,
కరుణాత్మా మహాదేవః పార్వతీనల్లభశ్శివః. 204

రతౌ శంభోః చ్యుతం రేతోగృహీతం వహ్నినాముఖే,
క్షిప్తం తేన చత్కృతు డ్మమాయాం తత్ప్రథకృత్ప్రథక్. 205

సౌమ్యాదిదిక్ప్రాయస్సాన్లారీశాపాన్నకార్యకృత్,
పశ్చిమాయాం తు యస్మిన్ దిశి తత్పర్వకార్యకృత్. 206

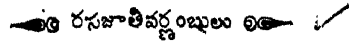
ఏవోత్పత్తిస్సమాఖ్యాతా పారదన్య మనీషిభిః,

తా. తారకాసురసంహారార్థమై కుమారస్వామిని జనింపజేయవలయునని కరుణాత్ముడును, మహాదేవుడును, పార్వతీవల్లభుడునును ఈశ్వరుని దేవేంద్రుడు మొదలగు సమస్తదేవతలు ప్రార్థింప నతడు తుమారస్వామి జననార్థమై పార్వతతో రతిసల్ప వీర్యముపతనంబయ్యెను. దానినగ్నిగ్రహించు భరంపనేరిః భూమియందు విడచిన నది నలుదిక్కులయందు ప్రత్యేకముగ వ్యాపించెను. అందుత్తర ప్రాగ్దక్షిణదిశలయందుబడినది గౌరీశాసముచే నిష్కలముగుటవలన నది ఏకార్యమున కుపయోగించకయుండును. పశ్చిమదిశయందుబడినది రసము సమస్తకార్యములయందుపయోగించును. ఇటుల రసోత్పత్తిక్రమము అయ్యుచేసినట్లుచే జెప్పబడియెను.

- ప్రథమే రజసి స్నాతాం హయాచూఢాం స్వలంకృతామ్. 207
- వీక్షమాణాం వధూం దృష్ట్వా నిఘృష్టః కూపగోరనః, 208
- ఉద్గచ్ఛతి సవవాసా తాం దృష్ట్వాప్యతేవేగితామ్.
- అనుగచ్ఛతి తాం సూతస్సీమానం యోజనోన్మితమ్, 209
- ప్రత్యాయాతి తతః కూపం వేగతక్ష్మీవసంభవః.
- మాధ్నే నిర్మితగర్భేషు స్థితం గృహ్లాన్మి పారదమ్, 210
- పతితో భూధరోద్దేశే గౌరవాదగ్నివక్త్రగః.
- సతత్ర భూతలే లీసన్సత్రద్దేశనివాసినః,
- తాం మృదం పాతనాయంత్రే క్షిప్త్వా సూతం హరంతి చ. 211

తా. ప్రథమరజస్వలయైస్నానంబోనర్పి అలంకరించుకొని, గుఱ్ఱముపై నెక్కిన కన్యక ఆరసభూపమునకుబోయి, కూపమధ్యమునందుండు రసమునుజూచిన మాత్రముననే రసముపైకిలేచి గుఱ్ఱముపైకి నెక్కి అతివేగముగ వెళ్లుచున్న యాస్త్రీని జూచి ఒకయోజనమువరకు వెనుదగిలిపచ్చి, మరలి అతివేగమునకూపమును ప్రవేశించిన పిదప ఆస్త్రీసంబంధులు తాముపూర్వముజేసియుండు పల్లంబులలోనిలిచి యున్న రసమును గ్రహించెదరు. మరియు పూర్వంబీశ్వరునివీర్యము ఆగ్నిముఖమునందు బడి నతనిచేభరింపనలవిగాక, మిక్కిలి బరువౌటవలన కొంత పంపిణీ ప్రదేశమునబడి భూమిలో లీనంబయిండును. ఆదేశస్థులు ఆస్పృత్యుగ్రహించి పాతనాయంత్రమునందునిచి, అందుండురసమును గ్రహించెదరు. రసమును దెచ్చువిధంబిటులని తెలియవలయును.

రసో విప్రస్మితో రక్తః క్షత్రియః పీతరుక్మవిత్,
 శూద్రః కృష్ణ ఇతి ప్రోక్తో వర్ణభేదాచ్ఛతుర్విధః. 212

బ్రాహ్మణః కల్పవృక్షే కల్పే గుటికాయాం చ బాహుజః,
ధాతువాదే తథా వైశ్యశ్శూత్రశ్చేతరకర్తణి.

213

అంతస్తునీలో బహిరుజ్వలాంగో మధ్యాహ్నసూర్యప్రతిమప్రకాశః,
శస్త్రోధ ధూమ్రః పరిపాండురశ్చ చిత్తస్తు యోజ్యో రసకర్త సిద్ధ్యై.

తా. పాదరసము వర్ణభేదంబులచే నాలుగువిధంబులు. అందు తెల్లగనుండు నది బ్రాహ్మణజాతియనియు, ఎఱ్ఱగనుండునది క్షత్రియజాతియనియు, పచ్చగనుండు నది వైశ్యజాతియనియు, నల్లగనుండునది శూద్రజాతియనియు జెప్పఁబడును. అందు బ్రాహ్మణజాతి * కల్పవిషయమునందును, క్షత్రియజాతి గుటికలయందును, వైశ్య జాతి ధాతువాదమునందును, శూద్రజాతి యితరకర్తలయందును నుపయోగించును. మరియు లోహ నీలవర్ణము, వెలుపలచాకచక్యముగలదై, మధ్యాహ్నర్కునితో తుల్యముగుకొంతిగలవై, ధూమ్రస్వర్ణము, తెలుపువర్ణము, చిత్రవర్ణముగలవై, ప్రశస్త ముగనుండు రసమును సర్వోషధములయం దుపయోగించుకొనవలయును.

—● రస మాహాత్మ్యము లి— ✓

అథాతస్సప్రవత్యోమి సయ్యేష్టం సూక్తము త్తమం,
ఆయుర్వేదోపదేశేస్కై రసశుద్ధిర్నిగద్యతే.

215

శుష్కేంధనమహారాశిం యద్వద్దహతి పావకః,
తద్వద్ధాతుగతాన్సూతస్సూత్రదోషాస్త్రయోదశే.

216

దర్శనాద్రసరాజస్య బ్రహ్మహత్యా వ్యపోహతి,
స్పర్శనాన్నాశయేద్దేవి గోహత్యాన్నాత్మ సంశయః.

217

కింపునర్భక్షణాద్దేవి ప్రాప్యతే పరమం పదమ్,
దోషహీనో రసో బ్రహ్మ మూర్ఛితస్తు జనార్దనకః.

218

మాదితో రుద్రయాపస్సాద్భిష్ఠిన్నాత్మోస్త హేశ్వరః,
వేధకో దేహలోహాభ్యాం సూతస్సాత్మత్ప్రదాశీవకః,

219

తా. ఇక నాయుర్వేదమునజెప్పబడిన ప్రకారము రసశుద్ధిని వచించెదను. ఎండినకఱ్ఱలయొక్క సమాహమును అగ్నిహోత్రుడు దహింపజేయు తెరంగున ధాతు గతదోషములను పాదరసముదహింపజేయును. ఐనను రసమునందు గలిగి దోషంబులు గలవు. మరియు రసమునుజూచుటవలన బ్రహ్మహత్యాజనితదోషంబులు, నిస్సంశయ ముగ నివర్తించును. దానిసేవనవలన స్వర్ణాదిఫలమపదములుగలుగును. దోషరహితమైన రసము బ్రహ్మస్వరూపమనియు, మూర్ఛనుజెంపబడిన రసము విష్ణుస్వరూప

* కల్పమనగా లోహవేధ.

మనియు, భస్మముజేయబడినరసము రుద్రస్వయాపమనియు, బంధింపబడినరసము మహేశ్వరస్వయాపమనియు, దేహలోహముల వేధించెడిరసము సదాశివస్వయాపమనియును తెలియవలయును.

శతాశ్వమేధేన కృతేన పుణ్యం గోకోటిభిన్నస్వర్ణసహస్రదానాత్,
నృణాం భవేత్పూతకదర్శనేన యత్సర్వతీర్థస్య కృతాభిషేకాత్.

తా. ౧౦౦ అశ్వమేధయాగముల జేయుటచే నే పుణ్యములుగలుగుచున్నదో అదియును, కోటిగోదాసము గంగాదిసర్వతీర్థస్నానము, సహస్రస్వర్ణదానము వీనిచే నేపుణ్యముగలుగుచున్నదో అదియును రసదర్శనమువలన నేకలుగును.

మృదః కోటిగుణం స్వర్ణం స్వర్ణాతోక్తిగుణోమణిః,
మణేః కోటిగుణో బాణో బాణాతోక్తిగుణోరసః.

221

రసాత్పరతరం లింగం న భూతన్న భవిష్యతి,

తా. మృత్తుతో చేయబడినలింగముకన్న స్వర్ణలింగము కోటిగుణాధిక్యముగలదనియు, నాస్వర్ణలింగముకన్న మణిలింగము కోటిగుణాధిక్యముగలదనియు, నామణిలింగముకన్న బాణలింగము కోటిగుణాధిక్యముగలదనియు, నాబాణలింగముకన్న రసలింగము కోటిగుణాధిక్యముగలదై సర్వోత్తమముగనుండునుగాన రసలింగముకన్న పరతరముగులింగమునుజూచియు, వినియు నెరుంగము.

— ౧౦ ర స నా మ ము లు ౧౧ —

రసో రసేన్రస్మాత్పశ్య పారదో మిశ్రకస్తథా. 222

తదాప్రభృతి కూపసం తదేతః పంచధా భవేత్,
పారదో రుద్ర రేతశ్చ రసధాతుర్మహారసః. 223

రసేంద్రశ్చ పలస్మాతో రసలోహో రసోత్తమః,
సూతరాట్చపలోజై త్రశ్శివబీజం శివస్తథా. 224

అమృతం చ రసేంద్రశ్చ లోకేశో ధూర్తకః ప్రభుః,
రుద్రజో హరతేజశ్చ రసధాతురచింత్యజః. 225

ఖేచరశ్చామరః ప్రోక్తో దేహదో మృత్యునాశనః,
స్కందః స్కందాంశకః సూతో దేవో దివ్యరసస్తథా. 226

ప్రోక్తో రసాయనశ్చేష్టస్త్రయస్త్రింశద్రసాహ్వయాః,

తా. ఆకూపమునుండు మిశ్రితము రసము, రసేంద్రము, సూతము, పారదము, మిశ్రకము ఇటుల నైదువిధంబులుగనుండును. మరియు పారద, రుద్ర రేతః, రసధాతు, మహారస, రసేంద్ర, చపల, సూత, రసలోహ, రసోత్తమ, సూత

రాజ, చపల, జైత్ర, శివబీజ, శివ, ఆమృత, రసేంద్ర, లోకేశ, ధూర్జక, ప్రభు, దుద్రజ, హరతేజ, గనధాతు, ఆచింత్యుని, గోచరి, అవర, దేహద, మృత్యునాశన, స్కంద, స్కందాంశ, మాత, దేవ, దివ్య, రసాయన శ్రేష్ఠములన ముప్పది మూడు నామంబులచే విలసిల్లును.

— ౧౧ పారదనిందవలనదోషము ౧౧ —

బ్రహ్మజ్ఞానేన సంయుక్తో యః పాపీ రసనిందకః. 227

స యాతి నరకే ఘోరే జన్మకోటిశ్చైవ రపి,

అలాపం గాత్ర సంస్పర్శం యః కుర్యాద్ద సనిందకైః. 228

యాతి జన్మసహస్రాణి స భవేద్దుఃఖివీడితిశి,

తా. రసనింద జేయు పాపాత్ముడు బ్రహ్మజ్ఞానము స్పృహనను శతకోటిజన్మములవరకు ఘోరనరకముననుభవించును. మరయు నెప్పటినినటికైననిందకులతో నాలాపము స్పర్శ వీనిని జేసిన జన్మసహస్రములబొంది దుఃఖిపడుతుడగును.

— ౧౨ రసదోషాప్యకము ౧౨ —

ఉడ్డినం చాపి కౌటిల్యమనవర్తించ సంకరం. 229

పండత్వపంగుకారిత్యం సమలత్వగురుత్వకమ్,

సవిషత్వం చ సూతస్య చాప్తదోషాః ప్రకీర్తితాః. 230

తా. ఉడ్డినదోషము, కౌటిల్యదోషము, అనవర్తదోషము, సంకరదోషము, పండత్వదోషము, పంగుదోషము, బరువుగనుండుటవలన మలదోషము, సవిషత్వదోషము అన నెనివి దిదోషములు రసమునందుండును. (ఈదోషములుగల రసమును శుద్ధిచేయుక నౌషధములలో బ్రయోగించినను లేక సేవించినను రోగములు జనించును.)

— ౧౩ దోషాప్యకియ క్షపాగద సీవన జనితరోగములు ౧౩ —

ఉడ్డినే శూలదోషస్యాత్కౌటిల్యే స్యాత్కషాలరుక్, 231

అనవర్తే భ్రమశ్చైవ సంకరే ధాతుసంకరః.

పండత్వే స్యాదసంతానో పంగుత్వే దాహకుష్ఠకృత్,

మలే జ్వరశ్చ మూర్ఛా చ విషత్వే చ క్షయో భవేత్. 232

తా. ఉడ్డిదోషమువలన శూలయు, కౌటిల్యదోషమువలన కషాలరోగంబును, అనవర్తదోషమువలన భ్రమయు, సంకరదోషమువలన ధాతుసాంకర్యంబునుగలుగును. పండత్వ దోషమువలన సంతానము గలుగకుండుటయు, పంగుత్వ దోషమువలన దాహము లేక కుష్ఠరోగము, మలదోషమువలన జ్వరము లేక మూర్ఛ, విషదోషమువలన శరీరక్షయము ఇవిగలుగును.

—౧౦ ప్రకారాంతర రసదోషాప్టకము ౧౦— ✓

నాగో వంగో మలో వహ్నిశ్చాంచల్యం చ విషం గిరిః,
అసహ్యగ్నిర్హదోషా నిషేధాః సారదే స్థితాః.

233

తా. రసమునందు నాగ, వంగ, మల, వహ్ని, చాంచల్య, విష, గిరి, అసహ్యగ్నులన నెనిమిదివిధములైన మహాదోషంబులుండును.

—౧౧ రసదోషాప్టకజనితకోగములు ౧౧— ✓

జాడ్యం గండస్తమో నాగాత్కుష్ఠం వంగార్ద్రజోమలాత్,
దాహో వహ్నేర్భజనాశ్చాంచల్యన్తరణం విషాత్.

234

గిరేస్సోటోగ్నస్యనహతా దోషాన్తోహోభిజాయతే,
విషం వహ్నిర్తలశ్చేత్తి దోషా ముఖ్యతమాస్త్రియః.

235

ఇమే మరణసంతాపమూర్ఛానాం హేతవః క్రమాత్,
యాగికౌ నాగవంగౌ ద్వౌ తౌ జాడ్యాధ్ధానకుష్ఠదా.

236

తా రసమునందలి నాగదోషమువలన జాడ్యము, గండమాల, తామసము గలుగును, వంగదోషమువలన గుష్ఠువు మలదోషమువలన రజస్సును, అగ్నిదోషమువలన దాహమును, చాంచల్యదోషమువలన శుక్రనాశనమును, విషదోషమువలన మరణంబును, గిరిదోషమువలన శరీరమున పావ, లుసు, అసహ్యగ్నిదోషమువలన మోహమును గలుగును. ఈయెనిమిదివిధములైన దోషములతో విష, వహ్ని, మలములన మూడుదోషములు ముఖ్యంబులు. అట్లగుటచే నవి మరణము, సంతాపము, మూర్ఛ అనువానిని క్రమముగ గలుగజేయును. మరియు నాగవంగదోషములు సంయోగ జనితములైనవియగుటంజేసి జాడ్యాధ్ధానకుష్ఠవులను గలుగజేయును.

—౧౨ రససప్తకంచుకదోషములు ౧౨— ✓

నాగో వంగో మలాగ్నీ విషగిరిచపలాస్పృక్షసూతస్య దోషాః,

నాగాద్దండాలిరోగం జనయతి బహుశః కుష్ఠమంగే చ వంగాత్.

237

జ్ఞాతాజ్ఞానంబులాత్పాస్యన్తరణమపి విషాద్దాహమోహశాచవహ్నేకః,

జాడ్యం శైలాచ్చ ఏర్వచ్యుతిరపి చపలాత్పారదశ్శోభ్యతేతః.

238

తా. రసమునందు నాగ, వంగ, మల, అగ్ని, విష, గిరి, చపలములన సప్తకంచుకదోషములుగలవు. అందు నాగదోషమువలన గండమాలయు, వంగదోషమువలన కుష్ఠువు, మలదోషమువలన నెలిసియు నెలియగుండుట, విషదోషమువలన మరణము, అగ్నిదోషమువలన దాహమోహములు, గిరిదోషమువలన జాడ్యము, చపలదోషమువలన వీరనాశనము ఇవిగలుగును; కావున రసమునందలి సప్తకంచుకదోషములు నివర్తించుటకే దానిని శుద్ధిజేయవలయును.

— ౧౧ మఱియు రస ప్తకంచుకదోషజనితశోగములు ౧౧ —

నాగం వంగం మలం వహ్ని శ్చాంచల్యం చ గిరిర్విషం,
పారదే కంచుకాస్పృష్ట సంతి నై సర్గికా యతః. 239

ఏతే తు సప్తదోషాశ్చ కుర్వంతి ప్రాణసంకటమ్,
నాగేన జాయతే గండం కుషం వంగేన జాయతే. 240

విషదోషాద్భవేన్ద్వైత్యుర్గిరికాజడతాపిచ,
బాంచల్యాద్ హస్యతే వీర్లం తస్మాద్దోషవివర్జితః. 241

సూతః ప్రయోజ్యోయోగేషు రసతస్త్రివిశారణైః,

తా. పాదరసమున నాగము, వంగము, మలము, అగ్ని, చాంచల్యము, గిరి, విషజనులన ౩ సప్తకంచుకదోషంబులు స్వాభావికముగ గలిగియుండును. కావున నట్టిసప్తవిధదోషంబులుగల రసమువలన ప్రాణసంకటముగలుగును. మరియు నాగ దోషమువలన గండచూలయు, వంగదోషమువలన కుష్మఘ, విషదోషమువలన మరణము, గిరిదోషమువలన బాడ్యము, చాంచల్యదోషమువలన వీర్లవప్తము ఇవి గలుగును. కావున నట్టిదోషంబులుగల యశుష్ధమగురసమును వర్జించి శోధించి యోగములలో జేర్చవలెను.

— ౧౨ శుభాశుభగనగుణములు ౧౨ —

దోషహీనో యదా సూతస్తదా మృత్యుజరాపహః.
సాక్షాదమృతమప్యేష దోషయక్తో రసో విషమ్, 242

తా. శుద్ధిచే దోషరహితంబైనరసము మృత్యువును, ముదిమినిహరింపజేయుటయేగాక, ప్రత్యక్షముగనమృతతుల్యంబైయుండును. దోషయుక్తరసము విషముతో సమానంబైయుండును.

తస్మాద్దోషనివృత్త్యర్థం రసశుద్ధిర్విధీయతే. 243

తా. కావున దోషమునివర్తింపటకై రసమునకు శుద్ధివిధింపబడుచున్నయది.

— ౧౩ రసశుద్ధిక్రమము ౧౩ —

రసో గ్రాహ్యస్సునక్షత్రే పలానాం శతసన్ముతః,
పంచాశత్పంచవింశద్వాదశేపంచైకమేవ వా. 244

పలాదూనో న కర్తవ్యో రససంస్కారడత్తమైః,

తా. రసమును మంచినక్షత్రమున ౧౦౦ పలములుగాని, ౫౦ పలములుగాని, ౨౫ పలములుగాని, ౧౨ పలములుగాని, ౫ పలములుగాని ౧ పలముగాని గ్రహించి సంస్కారముజేయువలయును. ఐన నొకపలమునకు తక్కువగ జేయంజనదు.

అథ రససంస్కారమంత్రము ౨౨౨

అఘోర ఇతి మంత్రేణ రససంస్కారపూజనమ్. 245

అమంత్రితపదార్థానాం తేజో నిఘ్నంతి భైరవాః,

తా. * అఘోరమంత్రముచేరసమునుబూజించి సంస్కారమును చేయవలయును. అమంత్రితపదార్థములయందలి తేజస్సును భైరవులపహరింతురు.

అథ రసనోషుష్టకనివర్తకోపాయము ౨౨౩

అథాతస్సంప్రవత్యోమి దోషాష్టకనివారమ్. 246

ఇష్టకారజనీచూర్ణాష్టాక్షాంశైరసస్యచ,

మర్దయే త్తప్తఖల్వేతజ్జంబీరోజ్జగ్రవైర్దినమ్. 247

కాంజికే త్కాళయేత్పూతం నాగదోషం విముంచతి,

విశాలాం కోలచూర్ణేణ వంగదోషో వినశ్యతి. 248

రాజవృక్షో మలం హంతి చిత్రకో వహ్నిదూషణమ్,

చాంచల్యం కృష్ణధత్తూరస్త్రిఫలావిషనాశనమ్. 249

కటుత్రయం గిరిం హంతి హ్యసవశ్యగ్నిం త్రికంటకః,

తా. ఇక రసమునందలి అష్టదోషనివర్తకోపాయముల వచించెదను. రసమునకు పదియారవభాగము ఇటికపాడి, పసుపుచూర్ణము పీనినిజేర్చి నిమ్మపండ్లరసముతో నొకదినము, తప్తఖల్వమునమర్దించి, కలితోగడిగిన రసమునందలి నాగదోషము నివర్తించును. రసమునకు పదియారవభాగము పాపరవేరు, ఊడుగవేరు పీనిచెక్కల చూర్ణమును చేర్చి, నిమ్మపండ్లరసముతోని, ఇగిరిపొడియుగువరకుమర్దించి, కలితోగడిగిన రసమునందలి వంగదోషమునివర్తించును. కేలవేరుచెక్క, నిమ్మపండ్లరసము పీనితో మర్దించి కలితోగడిగిన రసమునందలిమలదోషము నివర్తించును. చిత్రమూలపు చెక్కచూర్ణము, నిమ్మపండ్లరసము పీనితో మర్దించి, కలితోగడిగిన అగ్నిదోషము నివర్తించును. నల్లఉమ్మెత్తవేరుచెక్క, నిమ్మపండ్లరసము పీనితో మర్దించి, కలితోగడిగిన చాంచల్యదోషము నివర్తించును. త్రిఫలచూర్ణము, నిమ్మపండ్లరసము పీనితో మర్దించి, కలితోగడిగిన విషదోషమునివర్తించును. త్రికటుకచూర్ణము, నిమ్మపండ్లరసము పీనితో మర్దించి, కలితోగడిగిన గిరిదోషము నివర్తించును. పల్లెరువేళ్లచూర్ణము, నిమ్మపండ్ల రసము పీనితో రసమునుమర్దించి, కలితోగడిగిన అసవశ్యగ్నిదోషము నివర్తించును.

* “అఘోరశోభ్యైః ఫఘోరశోభ్యైః ఘోరఘోరతశోభ్యః । సర్వేభ్యోస్సర్వభ్యశ్చ శోభ్యోనమస్తే ఆస్తురుద్రమాపేభ్యః” అనునది అఘోరమంత్రము.

తప్తఖల్వలక్షణము ౧౧

ఖల్వే లోహమయే వాథ పాపాణాత్థేవ్యథాపివా. 250

అజాశక్యత్తుషాగ్నిశ్చ భూగ ర్భే త్రితయం షీపేత్,

తస్యోపరిసితం ఖల్వం తప్త ఖల్వమితి స్మృతమ్. 251

తా. ఇనుముతో గాని లేక నల్ల జనపరాతితో గాని ఖల్వమును జేయించి ఏకాంతగృహమున గొయ్యనిల్పొప్పి, అందు మేకపెంటికలు, ఉమక, అగ్ని పీనిని వైచి పెగతగులనటుల దానిపైఖల్వమునునుచుటయే తప్తఖల్వమనదును.

రసగతసర్వదోషనివర్తకోపాయము ౧౨

ప్రతిదోషం కలాంశేన తత్తమూర్ధం సకన్యకమ్,
నువస్త్రగాలితం ఖల్వే సూతే షీప్త్యా యథాక్రమమ్. 252

ప్రత్యేకం ప్రత్యహం యత్నాత్సప్తరాత్రం విమర్దయేత్,
ఉద్ధృత్య చారనాశేన మృద్భాంజే ఘోశయేత్సుధీః. 253

సర్వదోషవినిర్ముక్తస్పృశకంచుకవర్జితః,
జాయతే శుద్ధసూతోయం యోజయేద్వైద్యకర్షణి. 254

తా, రససప్తకంచుకదోషనివారణార్థమై వైశిష్ట్యబడిన ద్రవ్యములలో ప్రతి దానియొక్క ౧౬వ పాలు చూర్ణమును కలుబందనుకలిపి ఒక్కొక్కదినముచొప్పున ౩ దినములు నిమ్మపండ్లరసముతో రసమునుమర్దించి, మట్టిపాత్రలోనునుచి, కలితో కడిగి ఆరనిచ్చి, పిదప మంచినస్త్రములోవైచి, ఖల్వములో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ ౩ మార్లు వడియగట్టవలయును. ఇటులజేసిన రసమునందలి సర్వదోషములు సప్తకంచుకదోషములు ఇవి నివర్తించి రసము శుద్ధమగును, అట్టిదానిని ఔషధము లలో బ్రయోగించవలయును.

రసాష్టాదశగుంస్కారవివరణము ౧౩

స్వేదనం మర్దనం మూర్ఛోత్థాపనం పాతనం త్రి ధా,
బోధనం నియమశ్చైవ దీపనం చానువాసనమ్. 255

మారణం జారణం చైవ సారణం ప్రతిసారణం,
క్రమణం వేధనం చైవ దేహే యోగశ్చ శస్యతే. 256

తా. స్వేదనము, మర్దనము, మూర్ఛనము, ఉత్థాపనము, అథాపాతనము, తిర్యక్పాతనము, ఉద్ధృష్టపాతనము, బోధనము, నియమనము, దీపనము, అనువాసనము, మారణము, జారణము, సారణము, ప్రతిసారణము, క్రమణము, వేధనము శరీర యోగము, అనునది రసాష్టాదశగుంస్కారములు.

శ్లో దనవిధి ౧౦

త్రూషణం లవణం రాజీ రజనీ త్రిఫలార్ద్రాకమ్,
మహాబలా నాగబలా మేఘనాదః పునర్ణ వా. 257

మేషశృంగీ చిత్రకం చ నవసారం సమం సమమ్,
రసస్య ఖోడశాంశేన సర్వం యుంజ్యాత్పృథకోక్పృథక్. 258
ఏతత్సమస్తం వ్యస్తం వా పూర్వామైశ్చైవ పేషయేత్,

లింపేదనేన కల్కేన వస్త్రేణాంగుళమాత్రకమ్. 259
తన్తద్ద్యే నిక్షిపేత్సూతం బభ్రాతత్ర దినం పచేత్,
డోలాయంత్రే ప్లుసంయుక్తే జాయతే స్వేదితో రసః. 260

తా. త్రి కటుకములు, సైంధవలవణము, ఆవాలు, పసుపు, త్రిఫలములు, అల్లము, పెద్దముత్తవపులగ, నాగముత్తవపులగ, చిత్తికూర, తెల్లగలిజేరు, ఒడ్డి, చిత్రమూలము, వాసాగరము వీనిలో ప్రతిద్రవ్యమును గాని అందు దొరికినవానినిగాని, రసము యకు ౧౭ వ భాగమును గ్రహించి, కలితోనూరి వస్త్రముపై అంగుళప్రమాణము లేపనముజేసి, దానిమధ్యమున పాదరసమునుబోసి, వస్త్రముచేమూటకట్టి, దానిని డోలాయంత్రమునదగిలించి, కలితో ౧ దినమువండుటయే, స్వేదనమునబడును.

శ్లో మర్దనవిధి ౧౧

భిషగ్విమర్దయేచ్ఛూర్ణైర్లిత్వా ఖోడశాంశతః,
సూతస్య గాలితైర్వస్త్రే వక్ష్యమాణద్రవాదిభిః. 261

గృహధూమేష్టికాచూర్ణం తథా దధిగుడాన్వితమ్,
లవణాసురిసంయుక్తం క్షీప్త్వా సూతం విమర్దయేత్. 262

జీర్ణాభ్రకం తథా బీజం జీర్ణసూతం తచైవ చ,
నైర్మల్యార్థం హిసూతస్యఖల్వే దృత్వాతు మర్దయేత్. 263

గృహ్లాతి నిర్మల్యో రాగాః గ్రాసేగ్రాసే విమర్దితః,
మర్దనాఖ్యం హియత్కర్మ తత్సూతగుణకృద్భవేత్. 264

తా. కరుధూపము, ఇటుకచూర్ణము, పెరుగు, బెల్లము, ఉప్పు, ఆవాలు, వీనిని చూర్ణించి వస్త్రగాలితముచేసి ప్రత్యేకము, రసమునకు, పదియారవభాగము చేర్చి, ఆరసాలముమొదలగు ద్రవములువైచి మర్దించిన రసము నిర్మలముగును. మరియు జీర్ణాభ్రకమును, జీర్ణనూతబీజమును రసనైర్మల్యముకొఱకు పాదరసములోవైచి ఖల్వమున మర్దించిన ప్రతిలోహమును గ్రసించుటలో నధికబలము కలుగును.

గృహకన్యా మలం హంతి త్రిఫల పానాశినీ,
 చిత్రమూలం విషం హంతి తస్మాత్తం చ ప్రయత్నతః. 265
 మిశ్రితం మద్దయేస్యాతం సప్తహాదేణ మూర్ఛయేత్,
 ఇత్థం సంమూర్ఛితస్మాతో దోషోఽశూన్యః ప్రజాయతే. 266

తా. కలబంద, పాదరసమునందలి మలదోషమును, త్రిఫలములు, వహ్ని దోషములను, చిత్రమూలము, విషదోషమును హరింపజేయును. కావున మిశ్రిత పాదరసమును, కలబంద, త్రిఫలములు, చిత్రమూలము పినరసములతో ప్రత్యేకము యేజేసిమాత్ర మర్పించిన రసము మూర్ఛజలదును. ఇటుల మూర్ఛజలదిన రసము దోషరహితముగ నుండును.

— ౨౭ ఉత్థాపనవిధి ల —

జలైస్సోష్ణారనాళై ర్వాయోశనాదుత్థితో భవేత్,
 అథవా పాతనాయంత్రే పాతనాదుత్థితో భవేత్. 267
 ఉత్థితః కాంజికక్వాథైః త్షోళనీయస్తతః పరమ్,

తా. పాదరసమును, ఉష్ణజికముతో గాని, ఉష్ణముగ నుండు కలితో గాని, కడిగిడిసికొనిన, ఉత్థితంబగు లేక ఉష్ణపాతనాయంత్రమునందును, ఉత్థితంబగును. ఉత్థాపనానంతరము రసము నుష్ణముగ నుండు కలితో కడుగవలయును.

— ౨౮ ఉష్ణపాతన విధి ల —

భాగాస్త్రయోరసస్వార్కచూర్ణమంశాంశేనింబుకైః. 268
 తతస్సంమర్దయేత్తావద్యావదాయాతి పిండతామ్,
 తత్పిండం తలభాండస్థమూర్ధ్వభాండే జలం షీపేత్. 269
 కృత్వాల్లంవాలంకే నాతీదత్వావార్ధ్రం హి మోదకమ్,
 సంగోవ్య చాక్షిం మధ్యస్థం చతుర్యమం ప్రబోధయేత్. 270
 యుక్తోర్ధ్వభాండసంలగ్నం గృహ్ణీయాత్పరదం తతః,
 ఉర్ధ్వపాతనమిత్యక్తం భిషగ్నిస్సూతశోధనే. 271
 సనూతభాండవివరమన్యద్దలతి భాండకే,
 తథా సందిర్ధ్వయోః కార్యా పాతనాక్ష్యేతుయంత్రకే. 272
 యంత్రప్రమాణం వదనాద్గురోర్జ్ఞేయం విచక్షణః,

తా. పాదరసము 3 భాగములు, జిల్లేడుపట్టచూర్ణము ౧ భాగము చుతున గ్రహించి, అందు కొంచును నిఘ్నపండ్లరసముబోసి, గట్టిపడువరకు మర్దించి, దానినధ

స్థితభాండమునందునిచి, వైనిభాండమునందునిచే డమరుకాయంత్రమునబరగెను.
 దానిని పొయిమిదనునిచి, వైనిభాండమునందునిచే మిసపిండి మొదలగు వానితో
 కుదురుచేసి యందు శీతోదకమును బోయును ర ఝాయులు మధ్యమాగ్నితోవండి,
 వైకుండనంటిగుండు రసమును యుక్తితో గ్రహించవలయును. రసశోధనవిషయ
 మున జేయబడు సీక్రియనే ఊర్ధ్వసాతనమనియెదరు. ఊర్ధ్వపాతనాధ్యస్థితభాండ
 ముఖముతో వైభాండముయొక్కముఖమును జేర్చి బాగుగ సంధిలేపనము జేయ
 వలయును. యంత్ర ప్రమాణమును గురువువలన తెలిసికొనవలయును.

— ౭౭ అధఃపాతనవిధి ౭౭ —

త్రిఫలా శి గ్రుశిఖిభిర్ల వణాసురిసంయుతైః. 273

నష్టపిప్లం రసం కృత్వా లేపయేదూర్ధ్వభాండకే,
 ఊర్ధ్వభాండోదరం లిప్త్వా చాధోభాండే జలం ష్టిపేత్. 274

సంధిలేపం ద్వయోః కృత్వా తద్వ్యంత్రం భువి పూరయేత్,
 ఉపరిష్టాత్పుటే దత్తే జలే పతతి పారదః. 275

అధఃపాతనమిత్యుక్తం సిద్ధాదై వ్యసూతకర్తణి,

తా. త్రిఫలములు, మునగ, చిత్రమూలము, ఉప్పు, ఆవాలు వీనితో రసమును
 జేర్చి, రసము మిళితమగువరకు ఖల్వమునందు మర్దించి, డమరుకాయంత్రముయొక్క
 వైపాత్రలోభాగమున దానినిబూసి, క్రిందిపాత్ర యందుదకముబోసి, ఆ ౨ పాత్రల
 జేర్చి, సంధులకు బాగుగ చీలమన్నుయిచ్చి యొడించి, యాపాత్రను భూమిలో
 పూడ్చి, దానిపై పుటంబిడవలయును. ఇటులచేసిన రసము జలముండు క్రిందిపాత్ర
 యందుబడును. దీనిని, సిద్ధాదులు రసకర్తలయందు, అధఃపాతనమనివచించెదరు.

— ౭౮ తిర్యక్పాతనము ౭౮ —

ఘటే రసో వినిషేష్యో నజలం ఘటమస్యకమ్, 276

తిర్యక్కుఖం ద్వయోః కృత్వా సన్ముఖం రోధయేత్సుధీః,
 తదై వ చుల్ల్యాం సంస్థాప్య యత్పతస్తం తతో భిషక్. 277

రసాదోజ్వాలయేద్వహ్నిం యావత్పూతో జలం విశేత్,
 తిర్యక్పాతనమిత్యుక్తం సిద్ధైశ్చై వాఙ్మనాదిభిః. 278

మిశ్రిక్తా నాగవంగౌ చ రసే విక్రయపేతుతః,
 గం పిప్పళ్ళు స్యాత్కృమిదోషస్తు తస్యక్తిః పాతనత్రయాత్. 279
 క్యాపంచనో సంస్కృతస్మాతః పాతనావిధియత్నతః,

సర్వదోషవినిర్ముక్తో జాయతే నాత్ర సంశయః.

280

తా. యంత్రమునకు తగినటుల, ఒకింతనిడివిగనుండు రెండుకుండలను గ్రహించి, అందొక దానిలో పాదరసమును మరయొక దానిలో, ఉదకమునువైచి, అడ్డముగనునిచి వానినిచేర్చి, సంఘటముండు చీలమున్నుచ్చి, రసముబోసిన కుండను పొయిమీదనడ్డముగ యుక్తితోనునిచి పాకముజేసిన రసము నీటిలో ప్రవేశించును, దీనినే నాగార్జునుడు మొదలగు సిద్ధులు, తిర్యక్పాతనమని వచించెదరు. ఇటుల యుక్తిచేయూడువిధములగు పాతనములజేయుటవలన విక్రయాగ్ధముచేరిన రసము నందలి, నాగ, వంగదోషములవలని క్రిమిదోషములు నివర్తించును. మరియు నీపాతన విధివలన రసమునందలి సర్వదోషములు నిస్సంశయముగ హరించును.

— బోధనము లు —

ఏవం కదర్థితస్సూతః పండత్వమధిగచ్ఛతి,
తన్నుక్తయేస్య క్రియతే బోధనం కథ్యతే హి తత్.

281

తా. పైప్రకారము శోధింపబడిన ప్పండలయికజేందిన పాదరసమునందు పండత్వదోషముండును. దాని నివర్తించుటకై బోధనక్రియను వచించెను.

— బోధనక్రియ లు —

కదర్థనేనైవ నపుంసకత్వమేవం భవేదస్య రసస్య పశ్చాత్,
వీర్యప్రకర్షాయ చ భూర్జపత్రే స్వేద్యో జలే సైంధవచూర్ణగర్భే.

282

తా. రసమునకు పైజెప్పబడిన సంస్కారమువలన పండత్వదోషము గలుగును. తన్నివారణార్థమును, రససామర్థ్యము వృద్ధి జెందుటకును, రసమును భూర్జరపత్రము నగట్టి, ఉదకము, సైంధవలవణము వీనితో స్వేదనము జేయవలయును.

— నియమనము లు —

సర్వాక్షీచించకావంధ్యాభృం గాబ్ధకవకాంబుభిః,
దివం సంస్వేదితస్సూత్రో నియమాత్ఫిరతాం వ్రజేత్.

283

తా. పాదరసమును సర్వాక్షి, చింత, గొడ్డుకొకర, గుంటగలగర, తుంగముత్తలు, ఉమ్మెత్త వీనిరసములతోగాని, లేక కషాయములతోగాని, ఏదినమువండిన, చాపల్యమువీడిస్థిరముగ నిలచును.

— సందీపనము లు —

కాసీనం పంచలవణం రాజికా మరిచాని చ,
ద్విశిగ్రు బీజమేకత్ర టంకణేన నమన్వితమ్.
ఆలోద్యకాంజికే దోలాయస్తే పాచ్యో దినై స్త్రిభిః,

284

మెత్తు వీనిని ఖల్వమునందునిచి ఖజ్జలిచేసి, దానిని గాజుకుప్పెయందునిచి, కుప్పెకు చీలమన్నుయిచ్చి, దానిముఖమును తెల్లమన్నుతో మూసి, వాలుకొయంత్రమునందునిచి, క్రమాగ్నితో 3 దినములు పవనజేసి, సాంగశితలమున దీసిన దాసానిపువ్వువంటి కొంతిగల భస్మంబగును. దీనిని సకలరోగములయందుపయోగించదగును. మరియు అను పానవిశేషముచే ౨ వల్లములయొత్తు పుచ్చుకొనిన మరణము, ముసలితనము, రోగ సమాహము వీనిని నివర్తింపజేయుటయే గాక శరీరదాన్ధ్యము, శుక్రవృద్ధి, శతాయుస్సు వీనిని గలుగజేయును.

౨౭ రగసింసూరానుపానములు ౧౯

వాతే ఙ్గై ద్రం సవిప్పల్యపిచక ఫరుజిస్త్రా షణం సాగ్ని చూర్ణమ్. 328
 పితై సైలసి తాస్యా ద్రవణమహతి గదే నాగచార్ద్రామ్మృతాంబు,
 పుష్టే సాల్పత్రియామాహారనయనఫలా శాల్తలీ పుష్పవృంతమ్.
 కిం వా కాంతాలలాటా భరణమపిరసస్యానుపానం ప్రదేయమ్,

తా. పిప్పళ్లు, తేనె వీనిచే వాతము, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు, చిత్ర మూలము వీనిచే కఫము, ఏలకులు, శర్కర వీనిచే పిత్తము, మరియు శొంఠి, తిప్ప తీగరసము వీనితో సేవించిన ప్రవించు గొప్పవ్రణము ఇవి నివర్తింపుచుటయే గాక పసపు, టెంకాయనీరు. బూరుగ పువ్వులతోడి మెలు లేక కుంకుమపువ్వు వీనితో పుచ్చుకొనిన పుష్టినిగలుగజేయును.

౨౮ పాదరసభస్మ అనుపానములు ౧౯

రసేంద్రం సేవయేన్నిత్యం చతుస్థంజా ప్రమాణతః. 330
 ఆజ్యేన మరిచై స్సార్ధం సేవయేచ్చ రసేశ్వరమ్,
 దశభిః పిప్పలీభిర్వా సేవయేచ్చ రసేశ్వరమ్. 331
 యథా జలగతం తైలం తత్త ణాదేవ సర్పతి,
 ఏవమాషధమంగేషు ప్రసర్పత్యనుపానతః. 332
 పితై శర్కరయామలేన సహసా వాతే చ కృష్ణాయుతమ్, 333
 దద్యాన్దేచ్ఛ్మణి శృంగ బేరసహితం జంబీరసీరైర్జ్వరే.
 రక్తోత్థే మధునా ప్రవాహారుధిరే స్యాన్తేఘనాదోదకైః,
 దద్యాచ్ఛాఫ కృతాతిసారవికృతో రోగారిసంజ్ఞారసైః. 334

తా. పాదరసభస్మము ౪ గుంజములయొత్తు, నెయ్యి, మిరియాలపొడి లేక గం పిప్పళ్ళుచూర్ణము వీనితో సేవనచేసిన తక్షణమునందే నీళ్ళపై తైలమిందువుయెటుల వ్యాపించునో అటుల అనుపానం చేయుచే శరీరమునందు బేషధము ప్రసరించును.

మరియు ఉశిరివోలుపుచూర్ణము, చక్కెర పీనితో పిత్తము, పిప్పళ్లతో వాయువు, అల్లపురసముతో క్షేప్తము, నిమ్మపండ్లరసముతో జ్వరము, తేనెతో రక్తవికారము, చిట్టిపేరురసముతో రుధిరస్రావము, ప్రవాహిక, రేలపేరుతో అతిసారము ఇవి నివర్తించును.

పిప్పలీమరిచై శ్శుంఠీభార్జిఖ్యాంమధునా సహ,
కాసశ్వాసప్రశమనో శూలస్య చ వినాశనః. 335

హరిద్రాశర్కరాయక్తోరుధిరస్య వికారనుత్,
త్రూషణత్రిఫలావాసైః కామలాపాండురోగజితే. 336

శిలాజతుభిజ్జేలాభిస్సితోపలసమన్వితః,
మూత్రకృచ్ఛేప్రశస్తాయం మితినాగార్జునోదితమ్. 337

లవంగం కుఙ్కుమం పత్రీ హింగులం చాకలంకరా,
పిప్పలీ విజయా చైవ సమానీమాని కారయేభే. 338

కర్పూరాదహిఫేనాచ్చనాగాద్భాగార్ధకం షీపేత్,
సర్వమేకత్ర సంమర్ద్య ధాతువృద్ధౌ ప్రదాపయేత్. 339

సౌవర్చలం లవంగం చ భూనింబం చ హారీతకీ,
తస్యానుపానయోగేన సర్వజ్వరవినాశనః. 340

తథాచేకకరః ప్రోక్షః సౌవర్చలఫలత్రికైః,
లవంగం కుఙ్కుమం చైవ దరదేన చ సంయుతం. 341

తాంబూలేన సమం భక్ష్యం ధాతువృద్ధికరః పరమ్,
విదారీచూర్ణయోగేన ధాతువృద్ధికరో మతః. 342

విజయాదీప్యసంయుక్తో వమనస్య వికారనుత్,
సౌవర్చలం హరిద్రా చ విజయా దీప్యకం తథా. 343

అనేనోదరపీడాం చ సద్యోజాతాం వినాశయేత్,
చతుర్వల్లం పలాశస్య బీజం చ ద్విగుణం గుడం. 344

అస్యానుపానయోగేన కృమిదోషవినాశనః,
అహిఫేనం లవంగం చ దరదం విజయా తథా. 345

అస్యానుపానతస్పద్యస్పర్వాతీసాధనాశనః,
సౌవర్చలేన దీప్యేన అగ్నిమాండ్యహరఃపరమ్. 346

ఝుద్యోభజనకశ్చైవ సిద్ధనాగార్జునోదితః,
గుఢూచీసత్వయోగేన దేహపుష్టికరః ద్విృతః. 347

తా. పాదరసభస్మమును పిప్పళ్లు, మిరియాలు, శొంఠి, భారంగి వీనిచూర్ణము, తేనె వీనితో పుచ్చుకొనిన కాస, క్వాస, కూల ఇని నివర్తించును. పసుపు, చక్కెర వీనితో పుచ్చుకొనిన రక్తవికారము, మరియు త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, అడ్డ సరము వీనిచూర్ణముతో సేవించిన కామిలా, పాండువు ఇవి నివర్తించును. శిబిజీతు, వీలకులు, కలకండ్ వీనిచూర్ణముతో పుచ్చుకొనిన మూత్రకృచ్ఛము నివర్తించును. అవంగములు, కుంకుమపువ్వు, జాపత్రి, ఇంగిలీకము, అక్కలకణ్ణి, పిప్పళ్లు, బంగి ఆకు వీనితో పుచ్చుకొనిన ధాతువృద్ధియగును. మరియు సైంధవలవణము, అవంగము, సీమనేలవేము, కరక వీనిచూర్ణముతో పుచ్చుకొనిన సర్వజ్వరములు నివర్తించును. సైంధవలవణము, త్రిఫలములు, అవంగములు, కుంకుమపువ్వు, ఇంగిలీకము వీనిచూర్ణముతో సేవించిన రోచనముకలుగును. మరియు తమలపాకులు లేక నేలగుమ్మడు వీనితో పుచ్చుకొనిన ధాతువృద్ధియగును. బంగి, ఓమము వీనితో సేవించిన వాంతులునిలుచును. మరియు సైంధవలవణము, పసుపు, బంగి, ఓమము వీనిచూర్ణముతో ఉదరరోగము నివర్తించును. మోదుగవిత్తులు, నాలుగువల్లములు, వీనికి రెండింటలు బెల్లముచేర్చి పుచ్చుకొనిన క్రిములనశించును. మరియు నల్లమందు, అవంగములు, ఇంగిలీకము, బంగి ఆకులు వీనితో పుచ్చుకొనిన సర్వాతిసారములతో లగును మరియు సైంధవలవణము, ఓమము వీనితో అగ్నిమాంద్యము హరించును. తిప్పనత్తుతో పుచ్చుకొనిన దేహపుష్టి కలుగును.

◀ ౧౦ పారదభస్మ గుణము ౧౦ ▶

దేహస్య శుద్ధిం కురుతే రసో మృతో నానాగదానాం హరణే సమర్థః,
 కరోతి పుష్టిం హరతే చ మృత్యుం శతాయుషం చైవ కరోతి మానమ్.
 పారదస్యకలరోగపారదో రాజయక్షుదవవహ్నివారిదః,
 సర్వరోగమపహన్తి తత్క్షణాన్నాగవల్లిదలయోగభక్షణాత్. 349

తా. పాదరసభస్మము దేహశుద్ధికరముగను, అనేకవ్యాధినాశనకరముగను, పుష్టికరముగను, మృత్యునాశనకరముగను, శతాయుష్యకరముగను, సకలరోగముల నివర్తింపజేయునదిగను, రాజయక్షు నాశకరముగనుండును. ఈభస్మమును తమలపాకులతో చేర్చి పుచ్చుకొనిన సర్వరోగములు తక్షణమునందే నివర్తించును.

◀ ౧౧ ఆశుద్ధపారదభస్మ దోషము ౧౧ ▶

సంస్కారహీనం ఖలు నూతరాజం యస్తేవతే తస్యభవంతి బౌధాః,
 దేహస్య నాశో భవతీహనూనంకుష్ఠాదిదోషాజనయేత్సన్యాణామ్.

తా. ఆశుద్ధపాదరసమును సేవించిన సకలబాధలు, దేహనాశము, కుష్ఠాది దోషములు వీనిని గలంగ జేయును.

— ౧౦ పాదభస్మ భక్షణకాలము ౧౦ —

ప్రభాతే భక్షయేత్పూతం పథ్యం యామద్వయేగతే,
 నోల్లంఘయేత్త్రియామం తు మధ్యాహ్నే నైవ భోజయేత్. 351
 తాంబూలాస్తగ్ధతే సూతే విడ్డంధో నైవ జాయతే,
 నకణామృతయాభుక్తోమలబంధం హరేన్నితి. 352

తా. పారదభస్మమును ప్రాతఃకాలమునందు భక్షించవలయును. రెండుయామములుగఁ దీనిన పిదప పథ్యమును భుజించవలయును. మూడుయామములు గడవజనఁగు. మధ్యదినుమన భోజనముచేయకూడదు. ఈభస్మమును తమలసూతులతో పుచ్చుకొనిన మలబద్ధముజనించదు. మరియు తిప్పతీగ, పిప్పళ్లు వీనితో రాత్రియందు సేవించిన మలబంధము నివర్తించును.

— ౧౧ రసాజీర్ణమాలకోపద్రవములు ౧౧ —

క్షౌరం తీక్షణం భూరిచాప్లం చ వర్జ్యం సూతోజ్జీర్ణో జాయతే తేనయాస్తాత్,
 సూతే జ్జీర్ణే నాభిదేశేషు శూలం దాసణోమాండ్యంజాడ్యమాలస్య నిద్రే.
 సత్వత్యాగో జాయతే బుద్ధినాశస్తసాజీర్ణే కన్యకాంగవ్యమాజ్యమ్,
 కందం చాప్లం మృద్వికాం సేవయేద్వా సూతేజ్జీర్ణేనర్వదోహోపశాంతిః.

తా. రస సేవనమును జేసినవారు ఉప్పు, తీక్షణకరపదార్థములు, ఫులును వీనిని అధికముగ సేవించజనదు. అధికముగ సేవించినరసము జీర్ణముగాక బొడ్డు క్రింద శూలించుట, శరీరమునగుండుట, అగ్నిమౌండ్యము, జాడ్యము, ఆలస్యము, నిద్రుర, సత్వత్యాయము, బుద్ధినాశనము మొదలగు నుపద్రవములుగలుగును కావున, రసము జీర్ణించుటకు కలుబందరసముతో ఆవునెయ్యిగలిపి గాని లేక పుల్లనికందములగాని లేక దీపద్రాక్షనుగాని సేవింపుచుండిన రసాజీర్ణమువలన గలిగిన సర్వదోషములు నివర్తించును.

— ౧౨ శిరోగతరసదోషనివర్తకోపాయము ౧౨ —

కార్పాసదళనిర్యాసైస్తండులీయరసేన వా,
 అభ్రకం జీర్ణకైర్మృక్తం లోహచూర్ణం సశర్కరమ్. 355
 రసవేధవినాశార్థం కుర్యాదైభవజ్యము త్రమమ్,

తా. వైడిప్రత్తి ఆకురసములోగాని, చిట్టివేళ్లరసములోగాని అభ్రకసింధూరము, జీలకఱ్ఱ, పంచదార వీనినిగలిపి సేవించిన రసవేధలు నివర్తించును. మరియు వైడిప్రత్తిఆకురసములోగాని, చిట్టివేళ్లరసములోగాని లోహభస్మము, జీలకఱ్ఱ, పంచదారగలిపి, రెండుమండలములు సేవించిన రసవేధలు నివర్తించును. (ఇదియే శస్త్రముమైనది.)

— ౧౭ రసతాపహరణేపములు ౧౭ —

ధాత్రీ కుమారీ సర్పాక్షీ కూశ్మాండం భృంగరాజకమ్. 356

కాకమాచీ మేఘనాదా రంభాకందం సజీరకమ్,
కార్పాసం చామృతాం చైవ జంబుకాబింబతండులమ్, 357
నవనీలై స్సమం లేప్యం చందనైరసతాపనుత్,

తా. ఉసిరికపప్పు, కలుబంద, సర్పాక్షి, బూడిదగుమ్మడుకాయ, గుంటగల గర, నల్లకాచి, చిట్టిపేరు, అరటిగడ్డ, జీలకఱ్ఱ, వైడిప్రత్తిలకు, తిప్పతీగ, నేకేడు చెక్క, దొండాకు, పసిగడుగు వీనిని సములుగ రసమాదీసి, వెన్న, మంచిగంధము గలిపి శరీరమునలేపనముజేసిన రసతాపము నివర్తించును.

— ౧౮ రసతాపనివర్తకోపాయము ౧౮ —

జంబూత్వక్తి ఫలాబింబకుమారీశ్చ సమం పిబేత్. 358
రసతాపం మహాఘోరం నాశయేచ్ఛ సుఖి భవేత్,

తా. నేకేడుచెక్క, త్రిఫలములు, దొండాకు, కలుబంద వీని సమభాగములుగ రసమాదీసి పుచ్చుకొనిన మిగుల భయంకరమగు రసజనితశరీరతాపము నివర్తించును.

కుమారీరససంయుక్తం జీరకం తండులీయకమ్. 359

కార్పాసబీజకం చైవ నవనీతేన పేషయేత్,
చందనేన సమం కృత్వాప్యా లేపో రసతాపనుత్. 360

తా. జీలకఱ్ఱ, చిట్టి, ప్రత్తింజలు, వెన్న, మంచిగంధము వీనిని సమభాగములుగ కలుబందరసముతో సూరి శరీరమునకు లేపనముజేసిన తలకెక్కిన రసతాపములు నివర్తించును.

— ౧౯ రసతాపములయందుపథ్యములు ౧౯ —

రసజనితవిదాహే శీతతో యావగావణో
మలయజఘనసారైర్లైపనం మందవాతాః,
తరుణదధి చ తక్రం నారికేళీఫలాంభః
శిశిరమధురసావై శీతమన్నం ప్రశస్తమ్. 361

తా. పాదరసమువలన తాపముగలిగిన, శీతోదకస్నానము, క్రిగంధకద్దుర మిళితలేపనము, చల్లని గాలి, తియ్యని పెరుగు, మజ్జిగ, టెంకాయనీరు, శీతకరరసములు, మధురరసములు, చల్లారిసలన్నము వీనిని నేవించుట ప్రశస్తముగ నుండును.

— ౧౦ ర సౌపథములయందుపథ్యములు ౧౦ —

- గోధూమజీర్ణశాల్యన్నం గవ్యం క్షీరం ఘృతం దధి,
తండులీయక ధాన్యాకపటోలాలాజసైంధవమ్. 362
- అభోద్రకం ముగ్ధరసం మాంసం జాంగలజం హితమ్,
ఉద్ధారే సతి చాత్స్థ్యం కృష్ణామీనాక్షజీరకమ్. 363
- అభ్యంగమనిలక్షోభే తైలై ర్నారాయణాదిభిః.
ఆ ర్తితశ్శీతతోయేన మస్తకే పరిషేచనమ్. 364
- తృష్ణాయాం నారికేళాంబు ముగ్ధయాషం సశర్కరమ్,
ద్రాక్షాదాడిమకర్పూరకదళీనాం ఫలం హితమ్. 365
- రసవేధనివృత్త్యర్థందధిక్షీరేక్షుశర్కరాః,
వై త్యోపచారానన్యాంశ్చ ప్రతికుర్యాద్వ్యథోచితమ్. 366

తా. గోధూమలు, పాతబియ్యపుఅన్నము, ఆవుపెయ్యి, ఆవుపెరుగు, ఆవుపాలు, చిట్టికూర, ధనియాలు, పొట్లకాయ, అనుగపుకాయ, సైంధవలవణము, మేఘోదకము, పెసరకట్టు, జాంగలమాంసము వీనిని నేవించుట, మిగుల వమనంబులయ్యెనేని, పిప్పలి, పొన్నగంటికూర, జీలకఱ్ఱ, వీనిని నేవించుట, వాతవికారముజనించిన నారాయణతైలము మొదలగువానిచే అభ్యంజనముజేసుకొనుట, పీడగలిగిన శీతోదకస్నానముజేయుట, దప్పిజనించిన నారికేళోదకము, పంచదారయుగూడియుండు పెసరగంజి, ద్రాక్షపండు, దాడిమపండు, పచ్చకర్పూరము, ఆరటిపండు, పెరుగు, పాలు, చెఱుకు, పంచదార, ఇతరములైన వైత్యోపచారములు మొదలగు వానిని యథోచితముగ జేయుట ఇట్టి యుపచారములచే రసతాపము నివర్తించును.

— ౧౧ ర సౌపథసేవనయందుపథ్యములు ౧౧ —

- త్యజేత్కూష్మాండవార్తాకేవేత్త్రాగం కారవేల్లకమ్,
మాషాన్తనూరనిష్పావాకృభుత్థాన్నర్ష పాం స్తిలాణా. 367
- బృహోతీరాజికాంబిల్వం దివాసద్ధ్రాం చ మైథునమ్,
లంఘనోద్వర్తనే స్నానం తామ్రచూడం సురాసవమ్. 368
- జలమాంసారనాథే చ భోజనం కదళీదళే,
కాంస్యకం గురువిష్టంభిత్థిక్షోష్ణం చ భృశం త్యజేత్. 369
- అపథ్యం సూతరాజన్య పురా ప్రోక్తం మహర్షిభిః,

తా. గుమ్మడుకాయ, మకాయ, పెరుగు మొలకలు, కౌకరకాయ, మిను

ములు, సైగలు, అనుములు, పులవలు, ఆవాలు, నువ్వులు, ములకకాయ, ఆవాలు, మాశేడుకాయ, పగటియందునిద్ర, స్త్రీసంగమము, లంఘనము, శరీరమర్దన, స్నానము, కోడిమాంసము, కల్లు, ఆసవము, జలజంతుమాంసము, కలి, ఆరటిఆకులో భుజించుట, కంచుపాత్రమునందుభుజించుట, గురుకరపదార్థములు, మలబద్ధకరపదార్థములు, తీక్ష్ణకరద్రవ్యములు, ఉష్ణకరద్రవ్యములు ఇవి రససేవనజేయువారల కపథ్యములని తెలియవలయును.

— గంధకోత్పత్తి —

శ్వేతద్విపే పురా దేవ్యాస్తీరే క్షీరపయోనిధేః. 370

స్త్రీడంత్యాఆలిభిః సార్ధమభవత్ప్రస్తుతం రజః,
బహుళం తద్రజోతీవ సుగంధి సుమనోహరమ్. 371

క్షీరార్ణవే తు సాధ్వ్యా యద్దుకూలం రజసాన్వితమ్,
ధాతమాళిగణైస్తత తజ్జాతం గంధకం రజః. 372

క్షీరాభీమథనే చాథ అమృతేన సహాత్థితమ్,
నిజగంధేన తాస్పర్శ్యా హర్షయామాస దానవాః. 373

తతో దేవగణైరుక్తం గంధకాఖ్యో భవత్స్వయమ్,
రసస్య బంధనార్థాయ జారణాయ భవత్స్వయమ్. 374

యే గుణాః పారదే ప్రోక్తాస్తేచైవాత్ర భవంత్యితి,
ఇత్యేవం గంధకో నామ విఖ్యాతః క్షీతిమండలే. 375

బలినా సేవితః పూర్వం ప్రభూతబలహేతవే,
వాసుకేః కఠితస్యాస్య తస్తుఖజ్వలనాద్ధృతమ్. 376

వాసో గంధకగంధాధ్వస్సర్వతో మిశ్రితాభువః,

తా. పూర్వము క్షీరసముద్రతీరమునందలి, శ్వేతద్విపమునందు చెలికత్తెల తోడపార్వతీదేవి, క్రీడించుచురజస్వలయైనందున కడుసుగంధకరమును, మనోహరముగ నుండు, రజోయుక్తవస్త్రమును చెలికత్తెలు క్షీరసముద్రమునందు ఔశనశేయుటచే, రజస్సుగంధకముగ నయ్యెను. అదిక్షీరాభీమదనకౌలమునందు, నమృతముతోడ నుత్పన్నంబయ్యెను. మఱియునది, తనవాసనవలన సకలజైతులకు, సంతోషమును గలుగంజేసే, దేవతలుదీనికి, గంధకమనునామంబొసంగి, రసబంధనము, రసజారణము, వీట్లయందుపయోగించునటులను, రసమునకుగల గుణములన్నియు దీనియందు గలిగియుండునటులను, అఠిర్వదింబిది. అది మొదలు దీనికి సీహామండలమున గంధకమని ప్రసిద్ధిగలిగెను. దీనిని పూర్వకౌలమున బలిచక్రవర్తి బలముగలుగుమిత్రము,

భుజించెను. పిదప సముద్రమధనకౌలమునందు, వాసుకిని నీడ్చినపుడు దానిముఖ జ్వాలలవలన గంధకముకరిగి భూమియందంతటన్వ్యాపించెను. అది మొదలు గంధ కము భూమియందు లభించుచున్నయది.

— ౧౧ గంధకలక్షణము ౧౧ —

గంధశ్చతుర్విధః ప్రోక్తో రక్షః పీతస్పితోఽసితః. 377

రక్షో హేమక్రియాసూక్తశ్శుకతుండనిభో వరః,
పీతశ్చ మలసారాభ్యో శ్చేష్టో రసరసాయనే. 378

శ్వేతో త్ర ఘటికాప్రోక్తో లేపనే లోహమారణే,
సుదుర్లభస్తు కృష్ణశ్చ స జరామృత్యునాశనే. 379

తా. గంధకము యెఱువువర్ణముగను, పసుపువర్ణముగను, శ్వేతవర్ణముగను, కృష్ణవర్ణముగను ఇటుల నాలుగువిధంబులుగ నుండును. అందు రక్షవర్ణముగల గంధకము, చిలుకముక్కుతో తుల్యముగ నుండు కాంతిగలదై స్వర్ణక్రియలయందు పయోగించుచు మిక్కిలి ప్రకృష్టముగ నుండును. పసుపువర్ణముగలది రసరసాయనోపయుక్తంబైయుండును. శ్వేతవర్ణముగలది ఘటికలు, లేపనములు, లోహమారణము వీనియందుపయోగించును. కృష్ణవర్ణముగలది జరామృత్యువుల తొలగంజేయుగాని దొరుకుట మిక్కిలి దుర్లభము గనుండును.

— ౧౨ శోధనయోగ్యగంధకలక్షణము ౧౨ —

కపికచ్చునిభచ్చాయో నవనీతసమప్రభః,
సమృదుః కతినస్నిగ్ధశ్చేష్టో గంధక ఉచ్యతే. 380

తా. దురదగొండివిత్తులతో సమానముగను, వెన్నతో తుల్యముగను నుండు కాంతిగలదిగను, మృదువు, కతినము, స్నిగ్ధము ఇవిగలదిగ నుండు గంధకము శ్రేష్ఠముగ నుండును.

— ౧౩ గంధక శుద్ధి ౧౩ —

గంధనృక్షీరభాండస్థో వస్త్రో * కూర్తపుటాచ్చుచిః,
అథవా కాంజికే తద్వత్ శుద్ధ్యతే పూర్వవత్పుటాత్. 381

తా. గంధకము వస్త్రమునందుపోసి భాండముమీదవ్రాసినగాగట్టి భాండమునందు పాలువైచి వైనిమూసి కూర్తపుటంటిడినను లేక కాంజికమునందు వైజెప్పినరీతిగ జేసినను గంధకము శుద్ధియగును.

* కూర్తపుటమనగా భాండము మూతివరకుపాతి మీద బోరగిలించిన మూకుటిమీద పిడకలతో బుటుమిడుట.

లోహపాత్రే వినిషీష్య ఘృతమగ్నా ప్రదాపయేత్,

తప్తే ఘృతే తత్ప్రమానం షీచేద్గంధకజం రజః. 382

విద్రుతం గంధకం జ్ఞాత్వా తస్మాత్ వస్త్రే వినిషీషేత్,

యథా వస్త్రోద్వినిస్సృత్య దుగ్ధమధ్యే ఖిళపతేత్. 383

శీతో నిష్కాసితస్తస్మాజ్జలం వస్త్రేణ శోషయేత్,

ఏవం నిర్మలతాపన్నో గంధకః శుద్ధ ఉచ్యతే. 384

ఏవం వారత్రయం శోధ్యో భిన్నదుగ్ధేన యత్పతకః,

భక్షణార్థం హేభిషజాయోగార్థం తుసకృత్యతకః. 385

తా. లోహభాండమునంగు నెయ్యివైచికాచి నెయ్యికిసముము గంధకము అందువైచి కరిగిన పిదప వస్త్రమునందువైచి పాలలోపిండి పిదప నాపాలుచల్లబడిన తరువాత నందుండి గంధకమునుతీసి గుడ్డతోతుడిచి ఎండించవలయును. ఇటుల 3 మార్లు ప్రత్యేకము పాలతో జేసిన గంధకము భక్షించుటకును ఒకపర్యాయము మాత్రముచేసిన యోగములయందుపయోగించుకొనుటకును ఉత్తమముగ నుండును.

◀ గంధకగుణము ౧ ▶

దాపయేద్ద్రోగిణే తం తుసర్వదోషనివారణమ్,

మహాగ్నికారణం చైవ కాసశ్వాసక్షయాపహమ్. 386

తా. శుద్ధమగుగంధకమును రోగికొసంగిన సర్వరోగహరమై అగ్నిదీప్తిని జేయుటయే గాక కాస, శ్వాస, క్షయ ఇవి నివర్తించును.

శుద్ధో గంధో హరేద్ద్రోగాన్ కుష్టమృత్యుజరాదికాన్,

అగ్నికారీ మహానుష్ఠో వీర్యవృద్ధిం కరోత్తి చ. 387

తా. శుద్ధిచేసినగంధకము కుష్టువు, మృత్యువు, ముదిమిమొదలగువానిని నశింపం జేయుటయే గాక అగ్నిదీపనము, మిగులఉష్ణము, వీర్యవృద్ధి వీనిని గలుంగ జేయును.

◀ గంధక అనుపానము ౧ ▶

ఇత్థం విశుద్ధస్త్రీఫలాజ్యభృంగమధ్యన్వితశ్చాణమితోవలీఢః,

గృధ్రాక్షితుల్యం కురుతేషీయుగ్ధంకరోతి రోగంజతమాయురగ్యమ్. 388

శుద్ధో గంధో నిష్కమాత్రం సదుగ్ధస్నే

వ్యోమాసం శౌర్యవీర్యప్రవృద్ధౌ,

షాణ్ణానాత్స్యోత్సర్వరోగప్రణాశో దివ్యాం దృష్టిం దీర్ఘమాయుస్సు రూపమ్.

తా. ౧ శాణమాత్రము శుద్ధగంధకమును, త్రిఫలములు, నెయ్యి, గుంటగలగ రాకురసము, తేనె వీనితో పుచ్చుకొనిన నేస్త్రముగళముగ్రధకన్నులతో తుల్యముగ నుండుటయే గాక, ౨ోగములు నివర్తించును. మరియు దీర్ఘాయుష్యముగలుగును. శుద్ధ గంధకమును నిష్కమాత్రముపాలలో ౧ మాసము నేవించిన శౌర్యము, వీర్యము వీనిని వృద్ధిజేయును. ౩ మాసములుపుచ్చుకొనిన దివ్యమగుదృష్టి, దీర్ఘాయుష్యము నుండరమగుమాపము వీనిని గలుగంజేయుటయే గాక సకలరోగముల నశింపజేయును,

మోచాఫలేన త్వష్టోషం చిత్రకేన మహాబలమ్,
ఆటరూషకషాయోణ త్షయకాసాఙ్గ యేద్భృశమ్. 390

మందానలత్వం జయతి త్రిఫలాక్వాథసంయుతః,
ఊర్ధ్వగానుకలాక్ రోగాన్వాన్తి శేఘ్రం సుగంధకః. 391

తా. శుద్ధగంధకమును అరిటిపండుతో పుచ్చుకొనిన, త్వష్టోషము నివర్తించును. చిత్రమూలముతో పుచ్చుకొనిన మిక్కిలిబలముగలుగును. అడ్డసరిపు యీనెల కషాయముతో నేవించిన త్షయ, కాస ఇవి నివర్తించును. త్రిఫలకషాయముతో పుచ్చు కొనిన మందాన్ని, ఊర్ధ్వగాములగు సకలరోగములు ఇవి నివర్తించును.

శుద్ధ గంధక ధృతి లఘు

కలాం శవ్యోష సంయుక్తం శుద్ధగంధం విమర్దయేత్,
అరత్నిమాత్రే వస్త్రే తద్విప్రకీర్య వివర్తయేత్. 392

నూత్యేణ వేష్టయిత్వా చ యామం త్రలే నిమజ్జయేత్,
ధృత్వా సందంశతో వర్తిం మధ్యే ప్రజ్వాలయేచ్ఛ తామ్. 393

ద్రుతో నిపశితో గంధో నిర్దోషః కాచభాజనే,
తాం ద్రుతిం ప్రక్షిపేత్ప్రతే నాగవల్యాస్త్రి బిదుకామ్. 394

దలేన సహితంజగ్ధంసూతార్తిం చ విమర్దయేత్,
కాసం శ్వాసం చ శూలాని గృహ్ణీ. మూషసి దుర్ధరమ్. 395

ఆమం విశోషయత్వాశు లఘుత్వం ప్రకరోతి చ,

తా. శుద్ధగంధకమునకు ౧౬ వ పాలు త్రికటుకములను చేర్చి మర్దించి, వీడి తక్కువ మూరవెడల్పుగల గుడ్డయందు నెరపి, వర్తిచేసి దానిని దారముచే జాటి ఒక యామును తిలతైలములో నునిచి సిదప దానినిదీసి పటకారుతో ఆ వర్తిమధ్యమునందు పట్టుకొని దీపమునంటించి తల్లక్రిందులుగ గాజాపాత్రయందుబట్టిన అందు స్రవించుచున్నప్పుడు దీనిని మరయొక పాత్రయందుంచుకొని అందు మూడుబొట్లు తిమి

పాకులో వైచి నేవించిన రసదోషగుణమును మరియు దుర్బలమును కాస, శ్వాస, కూల, అమము వీనిని నశింపజేయుటయే గాక, శరీరలాఘవమును గలుగజేయును.

అశుద్ధగంధకదోషము ౧౯

అశుద్ధగంధః కురుతే చ కుష్ఠం తాపం భ్రమం పిత్తరుజం తద్వైవ. 396
రూపం సుఖం వీర్యబలే నిహన్తి తస్మాద్విశుద్ధో వినియోజనీయః,

తా. అశుద్ధగంధకము, కుష్ఠవు, తాపము, భ్రమ, పిత్తరోగము, వీనిని గలుగజేయుటయే గాక రూపము, సుఖము, వీర్యము, బలము, వీనిని నశింపజేయును. కావున ఔషధములయందు శుద్ధిచేయబడిన గంధకమునే జేర్చవలయును.

గంధకభక్షణముందు వర్జ్యపదార్థములు ౧౯

లవణామ్లాని శాకాని ద్విదళాని తద్ధైవచ. 397

స్త్రీయశ్చారోహణం యానం పదా చైతాని వర్జయేత్,

తా. గంధకభక్షణజేయువాఁడు, ఉప్పు, పులుసు ఆకుకూరలు, పప్పుపదార్థములు, స్త్రీసంగమము, ఆశ్వాదులనెక్కి దిరుగుట, కాలిలో దారినడుచుట, వీనిని వర్జించవలయును.

అభ్యుక్తోత్పత్తి ౧౯

పురా వధాయ వృత్రస్య వజ్రేణా వజ్రముద్ధృతమ్. 398

విస్ఫులింగాస్తతస్తస్య గగనే పరిసర్పితాః,

తే ని పేతుర్ఘనధ్వానాశ్శిఖరేషు మహీభృతామ్. 399

తేభ్యవవ సముత్పన్నం తత్తద్గిరిషు చాభ్రకమ్,

తద్వజ్రవజ్ర తాతత్కమభ్రమభ్ర రవోద్భవత్. 400

గగనాత్పత్తితం యస్మాదగనం చతతో మతమ్,

తా. పూర్వము వృత్రాసురనదార్గమై ఇంద్రునిచే విడువబడిన వజ్రాయుధము వలన విస్ఫులింగములు జనించి, గగనమందంతట వ్యాపించినవై, మేఘసమానధ్వని గలవై, పర్వతశిఖరములయందు బడిచాడును. అందువలన ఆఘోపర్వతములయందు, అభ్రకము జనించెను. అందుచే వజ్రమునుండి పుట్టుటచే వజ్రమనియు, మేఘము వంటి ధ్వనిచేయుటచే నభ్రమనియు, నాకాశమునుండి పడుటచే గగనమనియు చెప్పబడుచున్నది.

అభ్రకజాతి వర్ణభేదములు ౧౯

బ్రహ్మక్షత్రియవిహ్నుద్రభేదాత్స్యోచ్చ చతుర్విధమ్. 401

క్రమణేచ సితం రక్తం పీతం కృష్ణం చ వర్ణతః,

ప్రశస్యతే సితం తారే రక్తం తత్ర రసాయనే. 402
 సితం హేమని కృష్ణం తు గదే శుద్ధతయాపిచ,

తా. ఆభ్రోకము, బ్రహ్మ, క్షుత్రియ, వైశ్య, శూద్ర భేదంబులచే నాలుగు విధంబులుగ నుండును. అందు తెలుపు, యెగుపు, పసపు, నలుపునన్యములుగల ఈ నాలుగును, రససంస్కారవిషయమునందు ఉపయోగించును. మరియు తెల్లగనుండు నది, రజిత క్రియలయందును, యెఱ్ఱగనుండునది రసాయనములయందును, పచ్చగనుండునది సువర్ణక్రియలయందును, నల్లగనుండునది, రోగనాశన విషయమునందును, ప్రకృష్టముగనుండును, మరియు శుద్ధమైనవై యుండును.

◀ ౧౧ కృష్ణాభ్రోక భేదము ౧౧ ▶

పినాకం దర్దురం నాగం వజ్రం చేతి చతుర్విధమ్. 403
 కృష్ణాభ్రం కథితం ప్రాజ్ఞైస్తస్య లక్షణముచ్యతే,

తా. కృష్ణాభ్రోకము, పినాకము, దర్దురము, నాగము, వజ్రముని ఇటుల ౪ విధములుగనుండు గాన వానిలక్షణములను నచించెదను.

◀ ౧౨ ఆభ్రోక పరీక్ష ౧౨ ▶

ముంచత్యగ్నా వినిక్షిప్తం పినాకం దలసంచయమ్, 404

అజ్ఞానాద్భక్షణా త్తస్య మహాకుష్టప్రదాయకమ్,
 దర్దురం త్వగ్నినిక్షిప్తం కురుతే దద్దురస్వనినె. 405

గోలకాణ్ బహుశః కృత్వా స్వాచ్చ మృత్యుప్రదాయకమ్,
 నాగం తు నాగవద్యహ్నా పూత్కారం పరిముంచతి. 406

తద్భక్షితమవశ్యం తు విదధాతి భగందరమ్,
 వజ్రం తు వజ్రవత్తిష్ఠేన్నచాగ్నా వికృతిం వ్రజేత్. 407

సర్వాభ్రేషు పరం వజ్రం వ్యాధివాధక్యమృత్యుజిత్,

తా. చతుర్విధాభ్రోకములయందు, పినాకమును ఆభ్రోకమును, అగ్నియందునిచి కౌచిన, శకులనువదలును దానిని అజ్ఞానముచేభక్షించిన, మహాకుష్టవునుగలుగజేయును. దర్దురముదానిని, అగ్నియందునిచి కౌచిన, కష్టపలనరచును, దానిని నేవించిన, మలమునుండలుగట్టించి మృత్యువునుగలుగజేయును. నాగమునుదానిని అగ్నియందు నిచికౌచిన, సర్పమువలెబుసబెట్టును. దానిని నేవించిన, అవశ్యముగ భగందరమును గలుగజేయును. వజ్రమునుదానిని అగ్నియందునిచికౌచిన, వజ్రమువలె వికారముల కెండకుండును. సర్వాభ్రోకములయందు, వజ్రమునునది, వ్యాధి, వాధిక్యము. మృత్యువు, నీని రోలగంజేయు గాన, వజ్రాభ్రోకమే శ్రేష్ఠంబని యెరుంగవలయును.

అభ్యుదయము

వజ్రాభ్రకం వహ్నితప్తం నిక్షిపేత్సప్తసప్తధా. 408

గోదుగ్ధే త్రిఫలాక్వాథే కాంజికే సురభీజలే,

శుద్ధిమాయాతి మలతః ప్రక్షిప్తం వా విధానతః. 409

తా. వజ్రాభ్యుదయమును అవుపాలు త్రిఫలకషాయము కాంజికము గోమూత్రము వీనియందు ప్రత్యేకముగ యేజిమాయ అగ్నియందుకాచి కాచి తడిపి శుద్ధియగును.

అథ వా బదరీక్వాథే ధాతమభ్రం వినిక్షిపేత్,
మర్దితం పాణినా శుష్కం ధాన్యాభ్యాదతిరిచ్యతే. 410

తా. లేక అభ్యుదయమును అగ్నియందుకాచి కనువేళ్లకషాయమునందు తడిపి దానిని యెండించి చేతిలో నలిపిన ధాన్యాభ్యుదయముకన్న మిగుల శ్రేష్ఠముగ నుండును.

ధాన్యాభ్యుదయముచేయువిధి

పాదాంశశాలినంయుక్తమభ్రం బద్ధ్వాధికం బలమ్,
త్రిరాత్రం స్థాపయేన్నీరే తల్లిన్నం మర్దయేత్కరైః. 411

తన్నీర ఏవ యత్సేన యావత్సర్వం ప్రవేత్తతః,
కంబలాల్లులితం సూక్ష్మం వాలుకాసద్యశం భవేత్. 412

తా. అభ్యుదయమునకు నాలపాలు వడ్లనుచేర్చి గట్టిగొంగుల ప్రామునందుమూట గట్టి మూడుదినములు నీళ్లయందునాననిచ్చి (దానినితీసి మెత్తగనూరి పిదప భాండముఖమునకు వస్త్రమునుగట్టి దానిపై నూరినముద్దనువైచి కొంచము వడ్లనుచేర్చి) కొంచ కొంచముగ వుదకమునువైచుచు చేతితో రుద్దిన ఇసుకవలె భాండమునందు ప్రసించును. పిదప దానిని తేరినిచ్చి వైసీరును బాగుగవడియగట్టిన ధాన్యాభ్యుదయమునంబడును.

అభ్యుదయము

ఇత్థం కేచిన్తతం ప్రాహుర్లగనస్య చ మూరణమ్,
భృంగరాజరసశ్చైవ వాప్యహిశాకరసస్తథా. 413

అశ్వగంధా సనిధ్యుండి రుదంతీ విజయాద్రవైః,
శతావర్యారసశ్చైవ వాప్యటయావరసస్తథా. 414

బలా చాతిబలా చైవ శాల్మలీ సత్వమేవచ,
కూశ్మాండకరసశ్చైవ ముస్తాయారసఏవ చ. 415

విదారివరకందం చ తులసీమదనం తథా,
భల్లాతకరసశ్చైవ ద్రాక్షఫలరసస్తథా. 416

- కటుంబరారనశ్చైవాప్యర్కక్షీరం తథైవచ,
ఉశీరం వాలుకం కుషం తథా లోహితపుష్పకమ్. 417
- చంపకః కాకమాచీ చ గోక్షురః శతపత్రికా,
దాడిమీకపికమ్చాశ్చృధా త్రీఫలరసస్తథా. 418
- పునర్నవా తథా బ్రహ్మీ చిత్రకస్య రసస్తథా,
ముండిరసశ్శిరీషస్య గుఘాచ్యా స్వరసస్తథా. 419
- అభ్రకస్య పుటే దేయమేమాం ప్రత్యేకశోద్రవాణ్,
హస్త్యైవనర్వరోగాంస్తుతమిన్ద్రం భాస్కరో యథా. 420

తా. అభ్రకమారణవిధిని, కొందరు వచించువిధంబెఱులినన. గుంటగలగర. సర్పాక్షి, పెన్నేరుగడ్డ, వాలిలకు, రుదంతి, గంజాయిఆకు, పిల్లిపీచరవేళ్లు, అడ్డసర పాకు, ముత్తవపులగ వేరు, పెద్దముత్తవపులగ వేరు వీనిరసములతోడను, బూరుగబంక కషాయము, గుమ్మడుకాయనీళ్లు, తుంగము స్తలు, నేలగుమ్మడుగడ్డ, తులసిఆకు, మ్రంగ వేళ్లు, జీడివేరు, ద్రాక్షపండు, కటుకరోహిణి (రుద్రజడ) వీనిరసములతోడను, జిల్లేడుపాలు, ఎట్టివేరు, కురువేరు, చెంగల్యకొప్పు, మోదుగు, సంపంగివేరు వీనికషాయములతోడను, కామంచి, పల్లెరువేరు, తామరగడ్డ, దాడింబఆకు, దూలగోవిలవేరు, ఉసిరికపండు, గలిజేరువేరు, మండుకబ్రహ్మీ, చిత్రమూలము, బోడతరము, దిరిశినపు వేరు, తిప్పతిగ వీనిరసములతోడను, ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ, అభ్రకమును మర్చించి, విళ్లనుచేసి యుండించి, ప్రతిదానిచేనొక్కొక్కజపుటంబిడిన, అభ్రకమునిందూరించును, దానిని నేవించిన, నూర్చుడు, అంధకారమును తొలగించుచందంబున, సర్వరోగములల తొలగును.

శతపుటాభ్రకసిందూరము ౭౭

- పునర్నవామేఘనాద ద్రవై ర్ధాన్యాభ్రకం దినమ్,
మర్ద్యం గజపుటే పాచ్యం చించానూరణజైః పునః. 421
- ద్రవై ర్నసాభవై ర్ద్ర్యం పృథగ్దేయం పుటత్రయమ్,
కాసమర్దనైః పంచగోమూత్రైస్త్రిఫలై రపి. 422
- స్యగ్రోధక్వాథకై ర్ద్ర్యం కుర్వాద్దశేపుటం పునః,
వట్చుజంబీరసి ర్ణే గోక్షీ ర్ణే పుటత్రయమ్. 423
- ఏవమర్కదళై ర్వేద్య దేయం రుద్ధ్వాచ సంపుటేత్,
శతథా పుటితం భన జాయతే పద్ద రాగవత్. 424
- నిశ్చంద్రం జాయతే హ్యభ్రం యథా యోగేషు యోజయేత్,

తా. ధాన్యాభృకమును, గజజేరు, చిరి వీనిరసములచే ప్రత్యేకముగ నొక్కొకదినము మద్దించి, ౨ గజపుటంబులిడవలయును. పిదప చింతాకు, కందగడ్డ, తుంగము స్థలు వీనిరసములతో ప్రతేకముగ మద్దించి, ౩ గజపుటంబులును, కసివిందాకు రసముతో మద్దించి, ౪ గజపుటంబులును, గోమూత్రము, త్రిఫలకషాయము వీనితో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ మద్దించి, అయిదైదుపుటంబులును, మజ్జీయూడల కషాయ ముతో మద్దించి, పదిపుటంబులును, నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి, ఆరుపుటంబులును, ఆవు పాలతో నూరి, మూడుపుటంబులును వేయవలయును. ఇటుల పుటంబులిడి, పిదప ఆభృకమును బాగుగ మద్దించి, బిళ్లనుజేసి యొడించి, జిల్లేడుఆకులలో నునిచి, మూతుళ్లయందునిచి, చీలచేసి, కెంపువలె నెఱ్ఱగనగువరకు ౧౦౦ గజపుటంబు లిడ వలయును. ఇటులచేసిన, ఆభృకము, నిశ్చంద్రముగ సిందూరించును. దానిని సర్వ యోగముల నుపయోగించవందగును.

ముస్తాక్వాభేన ధాన్యాభ్రం పంచత్రింశత్పుటే పచేత్. 425

గోమూత్రేన్ద్రైఫలాక్వాఢైః పక్త్వా చ పూర్వవత్పచేత్,
పంచవింశత్పుటై రేవం కాసమర్ద్రవైః పచేత్. 426

దేయం పుటత్రయం క్షీరైర్ద్రయేచ్చ పుటేపుటే,
నిశ్చంద్రం జాయతే హ్యభ్రం జరామృత్యురుజాపహమ్. 427

తా. ధాన్యాభృకమును, తుంగము స్థలకషాయముతో మద్దించి, ౩౫ పుటంబు లును, గోమూత్రము, త్రిఫలకషాయము వీనితో ప్రత్యేకముగ ౨౫ పుటంబులును, కసివిందాకురసముతో మద్దించి ౨౫ పుటంబులును, పాలతో మద్దించి ౧౦ పుటంబులు చేసి, పిదప బాగుగ మద్దించి, వడియములుజేసి యొడించి, (దానిని, జిల్లేడుఆకులలో గట్టి మూతుళ్లలో నునిచి, గజపుటంబులిడిన, నిశ్చంద్రముగ ఆభృకము సిందూరించును. దానిని వేించిన ముదిమి, మృత్యువు, సర్వరోగములు హరించును.

ధాన్యాభ్రకం ద్రవైర్ద్రయం మత్స్యక్షీతులసీద్రవైః,
మూలజైః కోకిలాక్షస్య కుమారీ శ్చేతమూర్వయోః. 428

వ్యాఘ్రాః పునర్ణవాయాశ్చ దినమేతద్విమర్దయేత్,
కుంజరాఙ్గాయైః పుటైస్సప్తవిష్టాపిష్టావ్ పచేత్పునః. 429

తద్వత్పంచామృతైః పాచ్యం పిష్టాపిష్టావు సప్తధా,
ఏవం నిశ్చంద్రతాం యాతి సర్వరోగేషు యోజయేత్. 430

తా. ధాన్యాభృకమును, పాన్నగంటి, తులసి, గొలిమిడివేళ్లు, కలుబంద, తెల్లచాగ, నాకుడు, గజజేరు వీనిరసములచే ప్రత్యేకముగ, నొక్కొకదినము మద్దించి

బిళ్లచేసియొందించి, మూకుళ్లలోనునిచి, చీలచేసి, ఏజేసిగజపుటంబు లిడవలయును. పిదప దానిని, పంచామృతములతో నుద్దించి, ఏజేసిపుటంబులిడవలయును. ఇటుల చేసిన నిశ్చంద్రముగ, ఆభృకము భస్మంబగును. దానిని, సర్వరోగములయందు బ్రయోగింపవలయును. (ఆభృకభస్మము సింహురించిన పిచప, దానిని, అమృతీకరణము జేయవలయును.)

— ౧౭ ఆభృకామృతీకరణము ౧౭ —

త్రిఫలాయాః కషాయస్య పలాన్యాదాయబోడశే,
గోఘృతస్య వలాన్యష్టౌ మృతాభ్రస్య పలాన్దశే. 431

మేలయుత్పాలోహపాత్రే పాచయెన్నదువహ్నినా,
తదేవంజీర్ణమాదాయ సర్వరోగేషు యోజయేత్. 432

తా. ఆభృకభస్మమునకు అమృతీకరణమును వచించెదను. ౧౭పలముల త్రిఫల కషాయము ౨ పలముల అవునెయ్యి, ౧౦ ఫలముల ఆభృకభస్మము వీనిని లోహ పాత్రమునందుంచి, మృద్వగ్నిచే ద్రవ మిగురువరకుకొచ్చి గ్రహించి, సర్వయోగముల యందు జేర్చుకొనందగును.

— ౧౮ అమృతీకృతాభృక గుణము ౧౮ —

అనుపానం వినాహ్యాభ్రం జరామృత్యురుజాపహమ్,
యోజయేదనుపానై ర్వా తత్తద్రోగహరం పరమ్. 433

తా. షైలిగ అమృతీకరణము జేయబడిన ఆభృకమును, అనుపానరహితముగ సేవించిన ముదిమి, మృత్యువు, సర్వరోగములు ఇవి హరించును. మరియు ఆభృక సిందూరమును, అనుపానములతో సేవించిన సర్వరోగముల హరింపజేయును.

— ౧౯ ఆభృకభస్మగుణము ౧౯ —

రోగాన్తాంతి ద్రఘయతి వపుర్వీర్వవృద్ధిం కరోతి,
తారుణ్యాఢ్యం రమయతి శతం యోషితాం నిత్యమేవ. 434
దీర్ఘాయుష్యం జనయతి సుతాన్విక్రమైస్సింహతుల్యా,
న్నత్యం హన్త్యాహరతి చవయస్సేవ్యమానం మృతాభ్రమ్. 435

తా. శుభ్రముగు ఆభృకభస్మమును ప్రత్యహము సేవించిన రోగములు నశించును. మరియు కరీరదార్ద్ర్యము, వీర్యవృద్ధి, యౌవనముగల నూర్ణురుప్రీతిలతోడ రమించుకత్తి, దీర్ఘాయుష్యము, సింహతుల్య పరాక్రమముగల కొమరులు, వీనిని గలుగజేయుటయేగాక మృత్యువును బోగొట్టును, వయసునునిలిబెట్టును.

అభిక్రమణము

నారితేజఃపరమమమృతం వాతపితృక్షయఘ్నుమ్,
 ప్రజ్ఞాబోధిస్త్రశమిత జరం వృష్యమాయుష్యమగ్ర్యమ్. 436
 బల్యం స్నిగ్ధం రుచిదమకఘం దీపనం శీతవీర్యమ్,
 తత్తద్వ్యోగైస్తకలగదహృద్వ్యోమసూతేంద్రబీజమ్. 437

తా. అభిక్రమణము, మిక్కిలి ఆమృతతుల్యముగ నుండుటయే గాక, బుద్ధి, వీర్యవృద్ధి, ఆయుర్వృద్ధి, బలము, స్నిగ్ధత, రుచి, దీపనము, శీతవీర్యము, జ్ఞానవృద్ధి వీనిని జేయునదిగ నుండును. మరియు వాతము, పితృము, క్షయ, ముదిమి ఇంద్రియ నిగ్రహము, కఠము, వీనిని నశింపజేయును. మరియు నాయాయోగములలో జేర్చబడి సమస్తరోగముల హరించును.

అభిక్రమణమున కనుపానములు

శుద్ధాభ్రం ననువల్లకద్వయమితం కృష్ణామధుభ్యాం యుతం,
 మేహశ్వాసవిషం చ కుష్ఠమతులం వాతం చ పితృం కఘమ్. 438
 కాసక్షీణాహతిక్షయగ్రహణికాః పాండుం భ్రమం కామిలాం,
 గుల్మద్యం చ తథానుపానవిధినా మృత్యుం చ జేజీయతే. 439

తా. శుద్ధాభిక్రమణమును ౨ పలములయెత్తు, పిప్పలిచూర్ణము తేనె, ఈ ఆనుపానములతో పుచ్చుకొనిన, మేహములు, శ్వాస, విషము, కుష్ఠ, వాయువు, పితృము, కఠము, పొడిదగ్గు, క్షతక్షయ, గ్రహణి, పాండు, భ్రమ, కామిలా, గుల్మము ఇవి మొదలగు సమస్తరోగములు, మృత్యువు వీనిని నశింపజేయును. యథాయోగ్యానుపానములచే సర్వరోగముల నశింపజేయును.

అభ్రకం చ నిశాయుక్తం పిప్పలీ మధునాసహ,
 వింశతిం చ ప్రమేహానాం నాశయేన్నాత్ర సంశయః. 440

అభ్రకం హేమసంయుక్తం క్షయరోగవినాశనమ్,
 రావ్యం హేమాభ్రకం చైవ ధాతువృద్ధికరం పరమ్. 441

లవంగమధుసంయుక్తం ధాతువృద్ధికరం పరమ్,
 గోక్షీరశర్కరాయుక్తం పితృరోగవినాశనమ్. 442

అభ్రకేవిధినంయుక్తే పథ్యయోగేన యోజితే,
 వలీపలితనాశస్సృజ్జీవేచ్ఛ శరదాం శతమ్. 443

తా. అభిక్రమణము, తేనె, పిప్పలిచూర్ణము, వీనితో పుచ్చుకొనిన, వింశతి మేహములు, అపరంజివరఖతో నేవించిన క్షయరోగము, ఇవి నివర్తించును. సువర్ణ

భస్మము, రజితభస్మము, లవంగపుచూర్ణము, తేనె ఈఅనుపానముతో నేవించిన ధాతు పృద్ధి గలుగును. ఆవుపాలు, చక్కెర, వీనితోనేవించిన పిత్తరోగము నివర్తించును. మరియు నీ అభికికభస్మమును యుక్తాను పానములతో నేవించిన వలీపలితములు నశించి నూరు సంవత్సరములు జీవించును.

వేల్లవోవ్యపనమన్వితం ఘృతయుతం వల్లోన్వితం సేవితమ్,
దివ్యాభ్రం క్షయపాండుసంగ్రహణికా మూరం చ కుష్మామయమ్.
సర్వశ్వాసగదం ప్రమేహమరుచిం కాసామయం దుర్ధరమ్,
మందాగ్నిం జఠరవ్యధాం పరిహారేచ్ఛోషామయాన్నిశ్చితమ్. 445
నాతః పరతరం కించిజ్జరామృత్యు వినాశనమ్,

తా. వల్లప్రమాణ అభికికభస్మమును, వాయువిదంబములు, శొంఠి, మిరి యాలు, పిప్పళ్లు, వీనిచూర్ణములతో నెయ్యిచేర్చి నేవించిన క్షయ, పాండురోగము, సంగ్రహణి, కుష్ఠ, సర్వశ్వాసలు, ప్రమేహము, అరుచి, దుర్బలముగు దగ్ధ, కుక్షి కూల, శోష, వీనిని నశింపజేయును. మఱియు, నీయభికిక భస్మముకన్న జరామృత్యు వులను నశింపజేయునది వేరేమరియొకటియు లేదని తెలియవలయును.

—● వర్జ్యపదార్థములు ●—

తూరామ్లం ద్విదలం చైవ కర్కటీకారవేల్లకమ్. 446
వృంతాకం చ కరీరం చ తైలం చాభే వివర్జయేత్,

తా. తూరములు, పులుసు, ద్విదళధాన్యము, దోసకాయ, కౌళరకాయ, వంకాయ, వెదురుమొలకలు, నువ్వులనూనె వీనిని అభికిక సేవనముచేసినవారు వర్జించ వలయును.

—● ఆశుద్ధఅభికిక సేవనయందలిదోషము ●—

పీడాంవిధ త్రేవివిధాం సరాణాం కుష్ం క్షయం పాండుగదం చశోఫమ్.
హృత్పార్శ్వపీడాశ్చ కరోత్యశుద్ధం భ్రమాన్వితం జాతరవహ్ని
హృత్ స్యాత్,

తా. ఆశుద్ధాభికికభస్మ సేవనవలన నానావిధములగు పీడ, కుష్ఠ, క్షయ, పాండు, వాపు, హృదయకూల, పార్శ్వకూల, భ్రమ, అగ్నిమాంద్యము వీనిని గలుగజేయును.

—● తాళకోశ్పత్తి ●—

సంధ్యాయాం నరసింహేన హిరణ్యకశిపుర్వతః. 448
తద్వచివమోక్షాత్తాలస్తత్కృతౌలేఖనాశ్చితః.

తా. పూర్వము నృసింహమూర్తిసాయంకాలమునందు, హిరణ్యకశిపుడను రాక్షసుని సంహరించి, వాని చంకలరాచినందున, వానికొంతితోతుల్యముగు తాళక మత్పన్నంబయ్యెను

—౧౭ తాళక భేదములు ౧౭—

హరితాళం ద్విధా ప్రోక్తం పత్రాఖ్యం పిండసంస్థితమ్. 449
తయోరాద్యం గుణైశ్చేష్ట్యం తతో హీనగుణం పరమ్,

తా. హరితాళకము, పత్రాఖ్యమునియు పిండకమనియు రెండువిధంబులుగ నుండును. అందు మొదటిదగు పత్రాఖ్యతాళకము, గుణములచే శ్రేష్ఠముగ నుండును. రెండవదిగ నుండు పిండకమనునది, దానికన్న గుణహీనముగ నుండును.

—౧౮ హరితాళకక్షణము ౧౮—

స్వగవర్ణం గుణైః స్నిగ్ధం సపత్రం చాభ్రపత్రవత్. 450
పత్రాఖ్యం తాలకం విద్యాద్గుణాద్యం తద్రసాయనే,
నిష్పత్రం పిండసదృశం స్వల్పసత్త్వం తథాలఘు. 451
స్త్రీపుష్పహారకం స్వల్పగుణం తత్పిండతాలకమ్,

తా. బంగారుతో సమముగవర్ణము, స్నిగ్ధగుణము, వీనితో గూడియుండి ఆభ్ర కమువలె శేకులుగలదిగ నుండునది, పత్రాఖ్యహరితాళకము, ఇది రసాయనములయం దుత్తమముగ నుండునని తెలియవలయును. మరియు పిండమువలె శేకులులేనిదై, స్వల్ప సత్త్వముగలదై, అఘువుగ నుండి స్వల్పగుణముగలది పిండాఖ్యతాలకము. అది స్త్రీల యొక్క పుష్పమును నశింపజేయును.

—౧౯ శుద్ధహరితాలగుణము ౧౯—

శోధితం హరితాలం తు క్కాన్తివీర్యవివర్ధనమ్. 452
కుష్మాదికఫరోగఘ్నం జరామృత్యుహరం పరమ్,

తా. శుద్ధిజేసిన తాళకము, కాంతి, వీర్యవృద్ధి వీనిని గలుగజేయుటయే గాక కుష్మము, కఫరోగములు, ముసలితనము, మృత్యువు వీనిని నశింపజేయును.

—౨౦ అశుద్ధహరితాలదోషము ౨౦—

అశుద్ధం తాలమాయుఘ్నం కఫమూరుతమేహాకృత్. 453
తాపస్సోఘ్టాంగసంకోచం కురుతే తేన శోధయేత్,

తా. అశుద్ధతాళకము, అయువునుక్షయింపజేయుటయే గాక, కఫము, హేయవు, మేహము, శరీరతాపము, బొబ్బలు, శరీరసంకోచము వీనిని గల్గుంజేయుగాన దానిని బాగుగ శుద్ధిచేయవలయును.

— ౧౧ వారితాలశోధన ౧౧ —

తాలకం కణశః కృత్వా తచ్చార్ణం కాంజికే డీపేత్. 454

డోలాయంత్రేణ యామైకం తతః కూశ్మాండజైర్ద్రవైః,
తిలతైలే పచేద్యానుం యామం చ త్రిఫలాజలైః. 455

ఏవం యస్త్రే చతుర్యామం పాచ్యం శుష్కతి తాలకమ్,

తా. తాలకమును కేకులుగ దీసి, చిన్నచిన్నవిజేసి, వస్త్రమునంగుమూటగట్టి డోలాయంత్రముచే, కాంజికమునందొక గూమము, బూడిదెగుమ్మడికాయరసము నందు ఒక గూమము, తిలకైలమునందు ఒక గూమము, త్రిఫలకపాయమునందొక గూమము, ఇటులవండిన తాళకము శుద్ధమగును.

శోధయేత్పరయా యుక్త్యా వైతత్పత్రీకృతం శుభమ్. 456

వస్త్రేణ పోటలీం బద్ధ్యాకాంజికే శోధయేత్కృత్వామ్,
కూశ్మాండరసమధ్యే తు త్య్రహం దుగ్ధేన శోధయేత్. 457
వటదుగ్ధే త్య్రహం శోధ్యం తాలకం శుద్ధిమృచ్ఛతి,

తా. తాలకమును సన్నగ కేకులనొప్పరి, వస్త్రమునంగుమూటగట్టి, కాంజికము నంగుమూడుదినములు, బూడిదెగుమ్మడికాయరసమునందు, గూడు దినములు ఆవు పాల యందుమూడుదినములు, మట్టిపాలతో మూడుదినములవంతున శుద్ధిచేయవలయును,

— ౧౨ తాళకభస్మము ౧౨ —

సదలం తాలకం శుద్ధం పునర్భాస్వరసేన తు. 458

ఖల్వే విమర్దయే దేకం దినం పశ్చాద్విశోషయేత్,
సంశోష్య గోలకం తస్య కుర్యాత్తం చ విశోషయేత్. 459

తతః పున్నవాక్షౌరైస్థాన్యర్థం తు ప్రపూరయేత్,
తత్ర తం గోలకం ధృత్వా పునస్తేనైవ పూరయేత్. 460

ఆకంతం పితరం తస్య పిఢానం ధారయేస్తుభే,
దినాన్యంతరశూన్యాని పంచవహ్నిం ప్రదీపయేత్. 461

స్థాలీం చుల్ల్యాం సమారోప్య క్రమాద్వహ్నిం విమర్దయేత్,
ఏవం తు మ్రియతే తాలం మాత్రా తస్యైవ రక్తికా. 462

అనుపానాన్యనేకాని యథాయోగ్యం ప్రయోజయేత్,

తా. శుద్ధిచేసిన తాలకమును కేకులుగ దీసి, తెల్లగలిజేయరసములో ఒకదినము ముద్దించి, బిళ్లలుచేసి యొడించి, సన్నపునోరుగల మంటిపాత్రలో సగమువరకు తెల్ల

గలిజేరుబూడిదనునది దానిపైని తాళకముచిళ్లలనిడితిరిగికుండయొక్క కంఠమువరకు, తెల్లగలిజేరుఝరమునుబోసి, దానినిఝూసి అయిదుదినములు రాత్రింబవలుపొయి మీదనునది, క్రమాగ్నులతో యొడతెగకవండిన, తాళకముభస్మమగుట, అందుగుంజ మెత్తు, అనుపానవిశేషములతో సేవించిన సకలరోగములు నివర్తించును.

—ॐ భస్మపరీక్ష ॐ—

తాలం మృతం తదా జ్ఞేయం వహ్నిస్థం ధూమవర్జితమ్. 463

సధూమం నమృతం ప్రాహుర్బుద్ధవై ద్యాఞ్ఞతి స్థితిః,

తా. తాళకభస్మమును, అగ్నియందునిచిన, ధూమములేకయుండిన, శుద్ధభస్మ మనియు, పొగతో గూడియుండిన అశుద్ధమనియును తెలిసికొనవలయును.

—ॐ తాళకభస్మగుణము ॐ—

అశీతివాతాన్కూఘపి త్తరోగై క్షుంఠం చ మేహం చ గుదామయాంశ్చ. నిహంతి గుంజార్థమితం తు తాలం వడ్వల్లఖండేన నమంచ భుక్తమ్,

తా. తాళకభస్మమును, అగ్గగుంజాప్రమాణము ౬ వల్లములయెత్తు, ఖండ చక్కెరతోచేర్చి సేవించిన ఆశీతవాతములు, కఫ, పిత్తరోగములు, క్షుంఠ, మేహము, మూలల్యాధి వీనిని నశింపజేయును.

—ॐ తాళకపథ్యాపథ్యములు ॐ—

ఏతద్భేషజసేవీతు లవణామ్ల వివర్జయేత్. 465

తథా కటురనం వహ్నిమాతపం దుస్తరం త్యజేత్,

లవణం యః పరిత్యక్తుం నశక్నోతి కథంచన. 466

నతు సైంధవమన్నీయాన్మధురోపరసోహినః,

తా. ఈతాళకభస్మమును సేవించిన మనుజుడు ఉప్పు, పులును, కొరము, అగ్ని, దుస్తరమగుయొండ వీనిని విడువవలయును. మరియు లవణమునువిడుచుటకు శక్తిలేని వాడుగనుండిన సైంధవలవణము సేవించవలయును. సైంధవలవణము మధురానురసము గలదిగాన దోషముచేయదు.

—ॐ అంజనోత్పత్తి ॐ—

అంజనం వామనంచావికప్రోతాంజనమిత్యపి. 467

తా. అంజనము, వామనాంజనమనియు, కప్రోతాంజనమనియు రెండువిధము లుగనందును.

—ॐ ప్రోతోంజన భేదములు ॐ—

ప్రోతోంజనం తు ద్వివిధం శ్వేతకృష్ణవిభేదతః,

కృష్ణం తామసి II—84

తచ్చ స్తోత్రోంజనం రూక్షం సౌవీరం స్వేతమీరితమ్. 468

తా. స్తోత్రోంజనము (సురుమాఝాయ) తెల్లగను, నల్లగను, రెండువిధములుగ నుండును. మరీయు, నా స్తోత్రోంజనము కూక్షముగ నుండును. సౌవీరాంజనము తెల్లగ నుండును.

◀ ౭౭ స్తోత్రోంజనలక్షణము ౭౭ ▶

వల్లీ కశిఖరాకారం భిన్నమంజననన్నిభమ్,
ఘృష్టం తు గై రికాకార మేతత్తోంజనం స్మృతమ్. 469

స్తోత్రోంజనం నమం జ్ఞేయం సౌవీరం తత్తు సాంధురమ్,
ధూమ్రవర్ణాభమపి వా సౌవీరాంజనముచ్యతే. 470

తా. పుట్టవలెను కోవులవంటి ఆకారముగలిగి, విరచినకాటుకతోతుల్యముగ నుండి, రాచినకొవిరాయివలెనుండిన స్తోత్రోంజనమనియెదరు. మఱియు స్తోత్రోంజన సమముగ నుండి తెల్లగను, లేక ధూమ్రవర్ణముగను నుండిన దానిని సవ్వీరాంజన మనియెదరు.

◀ ౭౮ స్తోత్రోంజనాదిశుద్ధి ౭౮ ▶

త్రిఫలావారిణా శోధ్యం తద్వ్యయం శుద్ధిమృచ్ఛతి,
భృంగరాజరసే వాపి స్తోత్రస్సవీరకం శుచి. 471

తా. స్తోత్రోంజనము, సవ్వీరాంజనము వీనిని త్రిఫలకషాయము, గుంటగలగర రసము వీనియందు పచనచేసిన శుద్ధియగును.

◀ ౭౯ నీలాంజనాదిశుద్ధి ౭౯ ▶

నీలాంజనం చూర్ణయిత్వా జంబీర ద్రవభావితమ్,
దినై కమాతపే శుష్కం శుద్ధ్యేత్కార్యేషు యోజయేత్. 472

ఏవం గై రికకాసీసటంకణాని వరాటికా,
శంఖస్తారీ చ కంకుష్ఠం శుద్ధిమాయాతి నిశ్చితమ్. 473

తా. నీలాంజనమునుచూర్ణించి, నిమ్మపండ్లరసముతో భావనచేసి ఒకదినము యెండయంబెండించిన శుద్ధియగును. దానిని సర్వకార్యములయందు ప్రయోగించుకొన వలయును. మరీయు, గైరికము, కాసీసము, కలిగారము, గవ్వలు, శంఖములు, పటి కారము, కంకుష్ఠము వీనినన్నియు షైరితిగజేసిన శుద్ధియగును.

◀ ౮౦ ఆంజనద్వయగుణము ౮౦ ▶

స్తోత్రోంజనం మృదుస్వాదు చక్షుష్యం కఫపిత్తనుత్,
కషాయం లేఖనం స్నిగ్ధం గ్రాహిచ్ఛర్దివిషాపహమ్. 474

హిద్మాక్షయా సహృచ్చీతం సావీరమపి తాదృశమ్,
కింతు ద్వయోరనుశ్రేష్ఠం ప్రోతోంజనమితి స్మృతమ్. 475

తా. ప్రోతోంజనము, మృతువుగను, స్వాదుగను, నేత్రములకుహితముగను, షగరుగను, శేఖనముగను, స్నిగ్ధముగను, గ్రాహ్యముగను, శీతలముగనుండుటయే గాక, కఫము, పిత్తము, వాంతి, విషయము, ఎక్కిళ్లు, క్షయ, రక్తవికారము, వీనిని నశింప జేయును. మరియు, సావీరాంజనమును ఇట్టి గుణములగలదిగనుండును. ఈ రెంటిలో ప్రోతోంజనము శ్రేష్ఠముగనుండును.

— కా సీ స భే ద ము లు —

వాలుకాఖ్యం పుష్పపూర్వం కాసీసం ద్వివిధం స్మృతమ్,
శ్యామపాండురవర్ణం చ ర్వయోః పూర్వం గుణాధికమ్. 476

కాసీసం వాలుకం హ్యేకం పుష్పపూర్వమథాపరమ్,
క్షౌరాష్లుగురుతాఢ్యం చ సోష్ణవీర్యం విషాపహమ్. 477

వాలుకా పుష్పకాసీసం శ్విత్రఘ్నం కేశరంజనమ్,

తా. వాలుకాకాసీసము, పుష్పకాసీసములన కాసీసము అ విధంబులుగ నుండును. మరియునందు మొదటిది, శ్యామవర్ణముగను, రెండవది, తెలుపువర్ణముగను నుండును. మరియు, వానిలో మొదటిదే గుణాధిక్యముగలదిగనుండును. మరియునిది, క్షౌరము, పులుసు, గురుత్వము, ఉష్ణవీర్యముకలిగి, కేశరంజనముగనుండుటయే గాక, విషము, శ్విత్రఘ్నము వీనిని నశింపజేయును.

— కా సీ స నా మ ము లు —

కాసీసంధాతుకాసీసం పాంసుకాసీసకేసరమ్. 478

అన్యం మాల్యరసం పుష్పకాసీసం నేత్ర భూషణమ్,

తా. కాసీసము, ధాతుకాసీసము, పాంసుకాసీసము, కేసరము, అన్యము, మాల్యరసము, పుష్పకాసీసము, నేత్ర భూషణములన, కాసీసనామంబులని తెలియవలయును.

— శో ధ స ము లు —

నకృద్భ్రం గాంబునా స్విన్నం కాసీసం నిర్మలం భవేత్. 479

తా. కాసీసమును, గుంటగలగరాకు రసముతో పండిన శుద్ధియుగును.

— కా సీ స గుణ ము లు —

పుష్పాదికాసీసమతి ప్రశస్తం సోష్ణం కషాయాష్లుమతీవ నేత్ర్యమ్,

విషానిలశ్లేష్మహారం ప్రణామ్నం శ్విత్రక్షయఘ్నం కచరం జనం చ. 480
 వాతశ్లేష్మహారం కేశనేత్రకంఢావిషప్రణాల్,
 మూత్రకృచ్ఛాశ్చ రీశ్విత్రనాశనం పరికీర్తితమ్. 481

తా. పుష్పకాసీసము అతి ప్రశస్తముగను ఉష్ణమాగను, వగరుగను, పులుసుగ నుండుటయే గాక, కన్నులకుహితము, కచరంజనము వీనిని గలుగఁజేయును. మరియు, విషము, నాయువు, శ్లేష్మము, ప్రణాము, శ్విత్రము, తుయ, కేశములు కన్నులు వీనియందుదురద, మూత్రకృచ్ఛము, అశ్చరి వీనిని నివర్తింపఁజేయును.

—ॐ కా సీ స భ స్త ము ॐ—

బలినా హతకాసీసం కాంతకాసీసమీరితమ్,
 ఉభయం సమభాగం హి త్రిఫలావేల్లనంయుతమ్. 482

నిమ్మమాత్రే ఘృతే డ్రాద్రే ప్లుతం శాణమితం ప్రగే,
 నేవితం హంతి వేగేన తత్తుపాండుక్షయామయాకా. 483

గుల్మస్తీహగదం శూలం మూత్ర రోగమశేషతః,

తా. అన్నభేది, గంధకము వీనిని సమములుగ చేర్చి పుటంబిడిన భస్మంబగును. వీనిని కాంతకాసీసమని వచించెదరు. వీనిని త్రిఫలములు, నిమ్మమెత్తు, మిరియాలు, మాషమెత్తునంటున చూర్చించి, శాణమెత్తుభస్మమునుచేర్చి తేనెతోగాని, నేతితో గాని ప్రాతఃకాలమున నేవించిన పాండు, తుయ, గుల్మము, స్తీహ, శూల, మూత్ర రోగము ఇవి నివర్తించును.

—ॐ గై రి క భే ద ము లు ॐ—

పాషాణగైరికం ప్రోక్తం కఠినం తామ్రవర్ణకమ్. 484
 సువర్ణగైరికం చాన్యద్గిరిమృద్ర క్తగైరికమ్,

తా. గైరికము, రాయివలెకఠినముగనుండి, యెఱ్ఱగనుండునది, పాషాణగైరిక మనంబడును. రెండవది స్వర్ణగైరికము, మూడవది మృదైగైరికము, లేకరక్తగైరికము. ఇటుల 3 భేదములుగ నుండును.

—ॐ గై రి క శో ధ న ము ॐ—

గైరికం తు గవాం దుగైర్ధరితం శుద్ధి మృచ్ఛతి. 485

గైరికస్య స్వరూపం హి నదీనామివ కీర్తితమ్,
 గైరికం కించిదాజ్యేన భవం శుద్ధం ప్రజాయతే. 486

తా. గైరికము ఆవుపాలతో నూరిన శుద్ధియగు. లేక కొంచము నెయ్యిచేర్చి కేయించిన శుద్ధియగును. గైరికము యొక్క స్వరూపమునదులవలె ననేక తీరులనుండును.

— గైరిక గుణములు —

గైరికం రక్తపితౄనకఫహిక్మావిషాపహమ్,
చక్షుస్యమస్యద్బల్యం చ విశేషాజ్జ్వరనాశనమ్. 487

తా. కొవిరాయి, రక్తపిత్తవికారము, కఫము, ఎక్కిళ్లు, విషము, జ్వరము బిని నశింపజేయుటయేగాక సేత్రములకుహితము, బలము పీనిని గలుగజేయును.

— ఇంగిలీక శుద్ధి —

మేషీక్షీరేణ దరదమమ్లవర్ణైశ్చ భావితమ్,
నప్తవారం ప్రయత్నేన శుద్ధిమాయాతి నిశ్చితమ్. 488

తా. ఇంగిలీకమును, మేకపాలలో 2 దినములు భావనచేసి పిదప ఆమ్లవర్ణములతో, 2 దినములు భావనజేసిన ఇంగిలీకము శుద్ధియగును.

హింగుళం స్తస్యపయసా మర్దితం శుద్ధిమాఘ్నయాత్,
జంబీరఫలజద్రావైరర్ద్ర్యం శుద్ధిర్భవిష్యతి. 489

తా. ఇంగిలీకమును, చనుబాలులోగాని, నిమ్మపండ్లరసముతోగాని బాగుగ మర్దించిన శుద్ధియగును.

— ఇంగిలీక భస్మములు —

వల్లమాత్రం తాలపిప్లవం శరావే స్థాపయే త్తతః,
తస్మిన్ కర్షణమందేయం శకలం దరదస్య చ. 490

పూరయేదార్ద్రకరసైర్ద్విగుణం తత్ర బుద్ధిమాన్,
పుష్పాణి శాణమాత్రాణి పరితః స్థాపయే త్తతః. 491

శరావసంపుటే దత్వా చుచ్ఛిన్నం మఘ్యాగ్నినా పచేత్,
ఘటికా త్రయపర్యంతం తతడత్తార్య పేషయేత్. 492

తాంబూలే గుంజమాత్రం తు దేయం పుష్టికరం పరమ్,
సాండాక్షయే చ శూలే చ సర్వరోగేషు యోజయేత్. 493

తా. వల్లమాత్రము శుద్ధిచేసిన తాళకచూర్ణకమును, శరావమునందునిచి, అందు శుద్ధిచేసిన ఇంగిలీకమును కర్షప్రమాణమునునిచి, అందు 2 కర్షములు అల్లపురసము, ౧ మాషము లబంగములుజైచి, పైనశరావముమూసి చీలచేసి పొయిమీదనునిచి మందాగ్నిచే 2 గడియలు పక్వముచేసి, సాంగకీతలమునదీసి తమలపాకులతో గుంజ

మెత్తు నేవించిన పుష్పిని గలుగంజేయుటయే గాక పాండు, క్షయ, శూల, సర్వలోగములు వీనియందుపయోగించదగును.

— ఇంగిలీకగుణములు —

హింగుళసర్వదోషఘ్నో దీపనోతిరసాయనః,
సర్వలోగహరో వృష్యో జారణే లోహమారణే. 494
హింగుళం మధురం తిక్త ముష్ణ వాతకఘాపహమ్,

తా. ఇంగిలీకము సర్వదోషములనుపోగొట్టి అగ్నిదీపనమును గలుగంజేయుటయే గాక సర్వలోగహరమై రసాయనముల కుపయుక్తముగను, వీర్యవృద్ధికరముగను, జారణ మారణోపయుక్తముగను, మధురముగను, వగరుగను, కఘవాతమును నశింపజేయునదిగను నుండును.

— ఆశుద్ధదరదోషములు —

అశుద్ధో దరదః కుర్యాత్కుష్టం కైబ్యం క్లమం శ్రమమ్. 495
మోహం చ శోధయే త్తస్మాత్స్థిర్దవైద్యస్తు హింగుళమ్,

తా. ఆశుద్ధమైన ఇంగిలీకము, కుష్టము, నపుంసకత్వము, గ్లాని, భ్రమ, మోహము వీనిని గలుగంజేయు గాన బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు బాగుగ కుద్ధిచేయవలయును.

— మణిశిలాభేదములు —

మనశ్శిలా త్రిధా ప్రోక్తా శ్యామాంగీ కరవీరకా. 496
ద్విఖండాఖ్యా చ తాసాం తు లక్షణాని నిబోధ మే,
శ్యామాహింగులవ ద్రక్షాకించిత్ప్రీతా విదీప్తికా. 497
కరవీరా రక్తవర్ణా చూర్ణరూపాతిభారయుక్,
కించిద్రక్షా చ గౌరా చ ద్విఖండా భారవత్తరా. 498
త్రివిధా సువరిష్ఠా స్యాత్కరవీరా మనశ్శిలా,

తా. మణిశిల, శ్యామాంగి, కరవీర, ద్విఖండములన 3 విధంబులుగనుండును, అందు ఇంగిలీకమువలె, యౌర్ద్రగను, కొంచము పచ్చగను, కొంతిహీనముగనుండునది, శ్యామాంగియనియు, యౌర్ద్రగను, చూర్ణముతో సమానముగను, మిక్కిలి బరువుగనుండునది, కరవీరమనియు, కొంచము యౌర్ద్రగను, పచ్చగను, మిగుల బరువుగనుండునది, ద్విఖండమనియును కైప్పంబడును అందు కరవీరమనునది మిగుల శ్రేష్ఠముగనుండును.

—౧౦ మణిశిలశుద్ధి ౧—

అగస్త్యపత్రతోయేన భావితం సప్తవారకమ్. 499

శృంగబేరరసైర్వాపి విశుధ్యతి మనశ్శిలా,

తా. మణిశిలను, అగస్త్యపత్రముతో ౭ భావనలుచేసినను లేక అల్లపు రముతో ౭ భావనలుచేసినను శుద్ధియగును.

—౧౧ శంఖ శుద్ధి ౧—

ఆమెన్సకాంజికై శృంఖోడోలాస్విన్నస్స శుధ్యతి. 500

తా. శంఖమును ఆమెన్సములు, కాంజికము వీనితో డోలాయంత్రమున వండిన శుద్ధియగును.

—౧౨ స్వర్ణాదిభస్మపరీక్ష ౧—

స్వర్ణం కపోతకంతాభమారమేవం సదా భవేత్ ,
శుల్బం మయూరకంతాభం తారవం గౌసముజ్జ్వలా. 501

కృష్ణసర్పనిభం నాగం తీక్ష్ణం కజ్జలసన్నిభమ్,
తదా శుద్ధం విజానీయాద్వాంతిభ్రాంతివివర్జితమ్. 502

తా. సువర్ణభస్మము, పితృలిభస్మము పావురకంత తుల్యముగను, తామ్ర భస్మము నెమలికంతవర్ణ సమానముగను, వెండిభస్మము, వంగభస్మము ఇవి స్వచ్ఛము గను, నాగభస్మము కృష్ణసర్ప సమానవర్ణముగను, తీక్ష్ణలోహభస్మము, కాటుకతో తుల్యవర్ణము గలదిగను ఇటునుండి, వాంతి భ్రాంతి రహితంబులుగనుండిన శుద్ధం బనియు తెలియవలయును.

—౧౩ భస్మ సేవన ప్రమాణము ౧—

సేవనన్య ప్రమాణం తు కథయిష్యే హితైషీణిః,
వల్లార్ధం కనకం హి సుప్రకథితం రూప్యం చ శుల్బం తథా. 503

తీక్ష్ణం వంగభుజంగమారభసితం వల్లార్ధవల్లోని తమ్,
తత్తుల్యా శుభపిప్పలీ నిగదితా ఙ్గోద్రం చ కరోన్తి తమ్. 504

సేవ్యం సంపరిహృత్య గ్రీష్మశరదౌ తామ్రం సుసేవ్యం వరైః,

తా. సకలభస్మములయొక్క సేవన ప్రకారమును వచించెదను. సువర్ణభస్మము, వెండిభస్మము, తామ్రభస్మము వీనిని అర్ధవల్లము పుచ్చుకొనవలయును. మరియు తీక్ష్ణ భస్మము, వంగభస్మము, నాగభస్మము, పితృలిభస్మము, వల్లార్ధముగాని వల్లప్రమాణము గాని, పిప్పలి, తేనె వీనితో సేవించవలయును. మరియు, తామ్రమును, గ్రీష్మ, శర దృతువుల వర్షించి తక్కినకాలమున సేవించవలయును.

— ౧౧ లోహోష్ణకమారణవిధి ౧౧ —

తాలేన వంగందరచేన తీక్ష్ణం నాగేన హేమం శిలయా చ నాగమ్, 505
శుల్బం తథా గంధవ రేణ నిత్యం తారం చ మాక్షికవ రేణహన్యాత్,

తా. వంగమును తాళకముతో, తీక్ష్ణమును ఇంగిరీకముతో, స్వర్ణమును సీసము చేతను, నాగమును మణిశిలచేతను, తామ్రమును గంధకముతోను, వెండిని మాక్షికము తోను మారణమును జేయవలయును.

— ౧౨ సప్తధాతువులఅవగుణము ౧౨ —

స్వర్ణం సమ్యగశోధితం శ్రమకరం స్వేదావహం దుస్పహమ్. 506

రాప్యం జాఠరజాడ్యమాంద్యజననం తామ్రం వమిభ్రాంతిదమ్,

నాగం చ త్రపు సాంగదోషదమఘో గుల్తాదిశోషప్రదమ్. 507

తీక్ష్ణం శూలకరం చ క్షాన్తముదితం కార్ష్యామయస్ఫటదమ్,

అశోధితౌతౌయదిముండతిక్ష్ణకౌఠ్యుదాపహశాగారవగుల్త దాయకౌ.

అయశ్చకాంతశ్చహితాపకారకావశుద్ధరీతిశ్చహిమోహదాయకౌ,

తా. బాగుగ శుద్ధిచేయబడని స్వర్ణభస్మము, శ్రమ, దుస్పహమగుచునుట వీని గలుగజేయును. అశుద్ధకాప్యభస్మము, ఉదరవ్యాధి, అగ్నిమాంద్యము వీని జనింపజేయును. అశుద్ధతామ్రభస్మము, వాంతి, భ్రాంతి వీనిని గలుగజేయును. అశుద్ధమైన నాగము, త్రపు ఇవి శరీరదోషము. గుల్తాదిశోషమును గలుగజేయును. అశుద్ధతీక్ష్ణము, అశుద్ధకాంతము. శూల, కృశత్వము, విస్ఫోటము వీనినిగలుగజేయును. అశుద్ధములుగనుండు ముండకాంతములు, ఆకలినిజెరచి, జడత్వము, గుల్తము, తాపము, వీనిని జేయును. అశుద్ధమగు, పిత్తభస్మము సమ్మోహనాదులంజేయును.

— ౧౩ ఉపధాతునిర్ణయము ౧౩ —

స్వర్ణజం స్వర్ణమాక్షికం తారజం తారమాక్షిమ్. 509

తుత్థం తామ్రభవం జ్ఞేయం కంకుష్ఠం వంగసంభవమ్,

రసకోజనదాజ్ఞాతో నాగాత్సిందూరసంభవః. 510

లోహోజ్ఞాతం లోహకిట్టమే తాన్సప్తోపధాతవః,

తా. స్వర్ణమువలన స్వర్ణమాక్షికము, వెండివలన తారమాక్షికము, తామ్రము వలన మైతితుత్థము, వంగమువలన కంకుష్ఠము, జనదమువలన ఖల్కప్పరి నాగమువలన గంగసిందూరము, లోహమువలన లోహకిట్టము, ఇటుల సప్తధాతువులవలన ఉపధాతువులు జనించినవని యెరుంగవలయును.

స్వరాభావే మృతం తాప్యం తతోపి స్వర్ణై రికమ్.

511

యాప్యాదీనామలాభే తు ప్రక్షిపేద్విమలాదికమ్,

తా. స్వర్ణము దొరకనియెడల స్వర్ణమాక్షికము లేక స్వర్ణై రికము, పెండి యెడలగునవి దొరకనియెడల విమలా (తారమాక్షికా) దులం జేర్చుకొనవలయును.

శుద్ధిమాక్షికశుద్ధి ౧౧

త్రిభాగం మాక్షికం గ్రాహ్యం చతుర్భాగం తు సైంధవమ్.

512

జంభీరజరసై ర్వాపి బీజపూరద్వయైః పచేత్,

ఘ్నీ తం లోహపాత్రే చ యాతి పాత్రే చ రక్తతాం.

513

తతస్సుద్ధత్వమాయాతి స్వర్ణమాక్షికమీద్యశమ్,

తా. మూడుభాగములు స్వర్ణమాక్షికము, నాలుగుభాగములు సైంధవలహము వీనినినూరి లోహపాత్రయందునిచి, పొయిమీదబెట్టి, అందు నిప్పుపండ్లరసముగాని లేక మాడిఫలరసముగానిపోసి లోహదండముతో కలియబెట్టుచు, పక్వముచేసిన, లోహపాత్ర మెపుడు రక్తవర్ణముగునో అపుడు శుద్ధియైనదని తెలియవలయును.

ఏరండశైలలుంగాంబు సిద్ధం శుద్ధతి మాక్షికమ్.

514

పక్వం వా కదలికందతో యేన ఘటికాద్వయమ్,

తప్తం క్షీప్తం వరాక్వాధే శుద్ధిమాయాతి మాక్షికమ్.

515

తా. మాక్షికమును చూళ్ళముచేసి వస్త్రములో మూటగట్టి, అముదము, మాడి ఫలరసము, అరటిగడ్డలరసము వీనిలో ప్రతిదానిచే రెండుగడియలు డోలాయంత్ర మున వండిన మాక్షికము శుద్ధముగును. లేక మాక్షికము నిప్పులోకొంచి త్రిఫలకషాయములో తడిపిన మాక్షికము శుద్ధముగును.

శుద్ధిమాక్షికభస్మము ౧౨

మాక్షికస్య చతుర్థాంశం దత్వా గంధం విమృషయేత్,

516

ఉరుబూకస్య తైలేన తతః కార్యా నుచక్రికా.

శరావసంపుటే కృత్వా పుటేనజపుటేన చ,

ధాన్యస్య తుషమూర్ధ్వాఘో దత్వా శితం సముద్ధరేత్.

517

సిందూరాభం భవేద్భస్మ మాక్షికస్య ననంశయః,

తా. శుద్ధిమాక్షికమునకు నాలవపాలు గంధకమునుజేర్చి, అముదముతో మర్చించి బిళ్ళజేసి, శరావసంపుటమునందునిచి, చీలమన్నుయిచ్చి, ఆగర్తమునందు ధాన్యపుపొట్టును క్రిందునైన నిండించి, గజపుటంటిడి సాంగకీతమున దీసిన సిందూరతుల్యముగ భస్మముగును.

— ౧౦ మాక్షికసత్వపాతనము ౧౦ —

ఏరంజోత్థేన తైలేన గుంజాక్షౌద్రం చ టంకణమ్. 518
మద్దితం తస్య వాపేన సత్వం మాక్షికజం భవేత్,

తా. ఆముదము, గురివిందపలుకులు, తేనె, వెలిగారము వీనినిచేర్చినూరి
మాక్షికముపైపైచి నగ్నిలోనునిచి, వూదిన నందు సత్వముదిగును.

— ౧౧ స్వర్ణమాక్షికగుణము ౧౧ —

సువర్ణమాక్షికం స్వాదు తిక్తం వృష్యం రసాయనమ్. 519

చక్షుష్యం వస్త్రీహృత్కంఠపాణ్ణమేహవిషోదరమ్,
అర్బుశ్శోఫం విషం కంఠాం త్రిదోషానపి నాశయేత్. 520

తా. సువర్ణమాక్షికము రుచికరముగను, వగరుగను, వీర్యవృద్ధికరముగను
నేత్రహితకారిగనునుండుటయేగాక, వస్త్రీరోగము, హృద్రోహము, కంఠరోగము,
ఘండువు, ప్రమేహము, విషదోషము, ఉదరము, మూలవా్యాధి, వాపు, విషరోగము,
దురద, త్రిదోషము వీనిని నివర్తింపజేయును.

— ౧౨ స్వర్ణమాక్షికానుపానము ౧౨ —

అనుపానం వరావ్యోషం వేల్లం చాజ్యం హిమాక్షికమ్,

తా. స్వర్ణమాక్షిక సేవనమునకు, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, మిరియాలు
గెయ్యి ఇవి అనుపానములని తెలియవలయును.

— ౧౩ అపక్వమాక్షికదోషములు ౧౩ —

మందానలత్వం బలహానిముగ్రాం విష్టంభితానేత్రగదాన్మకుష్మా. 521
ఛాలస్య భేదం వ్రణవూర్పకం చ శుద్ధ్యాదిహీనం తనుతేతుతాప్యమ్,

తా. అపక్వముగుహేమమాక్షికము అగ్నిహృంద్యము, బలహాని, విష్టంభము,
నేత్రరోగము, కుష్మము, మస్తకవ్రణములు వీనిని గలుగజేయును.

— ౧౪ తారమాక్షికోత్పత్తి ౧౪ —

తారమాక్షికమన్యత్తు భవేత్తద్రజతోపఘమ్. 522

కించిద్రజతసాహిత్యారమాక్షికమీరితమ్,
అనుకల్పతయా తస్య తతో హీనా గుణాన్స్సృతాః. 523

న కేవలం రాప్యగుణా వర్తంతే తారమాక్షికే,
ద్రవ్యాంతరస్య సంస్కర్తాల్ సంత్యన్యేపి గుణా యతః. 524

తా. తారమాక్షికము స్వర్ణమాక్షికమున కితరముగనుండి, రజితముతో సరి

పోల్చదగి, కొంచము గజితముతో సమానముగనుండుటవలన, తారమాక్షికమని వచింపబడియెను. అది వెండికి ప్రతినిధియని విచింపబడిననునంతకంటె హీనగుణములగులదై, కేవలరాప్యమునండుండుగుణములు కాక ఇతరదివ్యసంయోగమువలన మరికొన్ని గుణములగులదిగనుండును.

—౧౭ తారమాక్షికలక్షణము ౧౭—

కాంస్యవత్తారమాక్షిక్యం కషేఘృష్టం తు రూప్యవత్,
గురుస్త్రిగ్ధం సితం యత్ర శ్రేష్ఠం స్వాత్తారమాక్షికమ్. 525
స్వర్ణమాక్షికవద్దోషా విజ్ఞేయా తారమాక్షికే,

తా. కంచువలెనుండి, వొరకల్లుయందురాచిన రాప్యమువలెనుండి, బరువుగను నునువుగను, తెల్లగనుండునది శ్రేష్ఠముగుతారమాక్షికమని యెరుగవలయును. అందలిదోషములు స్వర్ణమాక్షికమునందు జెలిసికొనిన తెరంగున జెలిసికొనవలయును.

—౧౮ తారమాక్షికశుద్ధి ౧౮—

కర్కోటీమేషశృంగ్యత్కైర్ద్రీవైర్జంబీరజైర్దినమ్. 526
భావయేదాతపే తీప్రే విమలం శుద్ధ్యతి ధృవమ్,

తా. రాప్యమాక్షికమును చూర్ణించి, గొడ్డుకాకరడుంప, మేషశృంగి, నిమ్మ పండ్లు వీనిరసములచే ఒకదినము భావనజేసి, తీప్రముగు యొండయందుంచిన శుద్ధియగును.

—౧౯ రాప్యమాక్షికభస్మము ౧౯—

స్వర్ణమాక్షికవత్ జేయం తారమాక్షికమారణమ్. 527
విమలస్య గుణాః కించిన్నూన్యాః కనకమాక్షికాత్,

తా. రాప్యమాక్షికముయొక్కమారణమును, స్వర్ణమాక్షికము తెరంగున జేయవలయును. తారమాక్షికము స్వర్ణమాక్షికముకన్న కొంచము హీనగుణములగులదిగనుండును.

—౨౦ రాప్యమాక్షికగుణము ౨౦—

మాక్షికో రజతహాటక ప్రభశ్శోధితోతిగుణాదస్సుసేవితః. 528
మేహకుష్మకృమిశోఫపాండు తాపస్కృతిం హరతి సోశ్త్రీంజయేత్,
స్వర్ణమాక్షికవజ్జేయా దోషాశ్చైవ వానుపానకమ్. 529

తా. రాప్యమాక్షికము, వెండితోతుల్యముగుకౌంతిగలదిగగాని, లేకబంగా ధతో తుల్యముగుకౌంతిగలదిగగాని యుండి, శుద్ధిజేయుటవలన అతిగుణములనిచ్చునది

యైయుండును. దానిని నేవించుటవలన, హేహాః, కృష్ణాః, క్రిమి, పాండు, అపస్తా
రము, ఆత్మరి వీనిని హరింపజేయును. మరియు నిది, ఆకుద్ధంబగుటవలన గలిగెడుదో
షంబలు అనుపానములు, స్వర్ణమాక్షికమునందువలె బలిసికొనవలయును.

— ౧౭ తుత్థకోశన ౧౭ —

ఓతోర్విష్టాసమం తుత్థం సక్షోద్రం టంకణాన్వితమ్,
త్రివిధం పుటితం శుద్ధం వాంతిభాగ్రింతివివర్జితమ్. 530

ఆమ్లవర్షణ లులితం స్నేహసిక్తం హి తుత్థకమ్,
డోలయా వాజిగోమూత్రే దినం పక్వం విశుద్ధతి. 531

తా. మైలతుత్థమునకుసమము, మృగ్జాలమలము, తేనె, వెలిగారము వీనిని
చేర్చినారి, బిళ్లచేసి, యుండించి, మానుశుల్లయందుంచి, చీలచేసి 3 పుటంబులిడిన,
వాంతి, భ్రాంతిరహితముగ శుద్ధమగును. మరియు ఆమ్లవర్షణముతోనూరి, వస్త్రముతో
గట్టి, నూనెలోతడిపి, ఆశ్వమాత్రముతోగాని, గోమాత్రముతోగాని, డోలాయం
త్రమునందు, ౧దినము పచనచేసిన శుద్ధియగును.

— ౧౮ పాలతుత్థముకున్ది ౧౮ —

పలమాత్రం క్షీరతుత్థం చూర్ణం కృత్వా విమర్శితమ్,
పటేబద్ధ్యా శిలాచూర్ణతోయే పాచ్యం విశుద్ధతి. 532

తా. ౧ పలము పాలతుత్థమునుచూర్ణించి, మడతబట్టనుగట్టి, సున్నపునీళ్లతో
వండిన, శుద్ధియగును.

— ౧౯ మైలతుత్థభస్మము ౧౯ —

కించినారణమిత్వ్యక్తం తుత్థకస్య యథాక్రమమ్,
గంధాశ్చ టంకణైర్వ్యక్తం లకుచ ద్రావమర్దితమ్. 533
అంధమూషాగతం ద్విత్రికుక్కుఃకైర్మైత్రిమాపున్నయాత్,

తా. గంధకము, వెలిగారము, మైలతుత్థము వీనిని నేకముగ చేర్చి చూర్ణించి
అంధమూషయందునిచి ౨ లేక 3 కుక్కుటపుటంబులిడిన తుత్థముభస్మంబగును. ఇది
యావతాభస్మముకొదు, స్వల్పముగానగును.

— ౨౦ తుత్థగుణము ౨౦ —

తుత్థకం కటుకం యౌరం కషాయం విశేదం లఘు.
లేఖనం భేదిచతుస్యం కంఠాకృమివిషాపహమ్, 534

తా. మైలతుత్థము కౌగముగను, ఉప్పుగను, వగరుగను, విశేదముగను, లఘు

వుగను, శేచకముగను, శేత్రములకు హితముగ నుండుటయే గాక, దురద, క్రిమి విషము వీనిని నశింపజేయును.

— ౩౧ క లో క ప్ప రి పు ణ్ణి ౧ —

నృమూత్రే వాథ గోమూత్రే నప్తాహం రసకం క్షిపేత్. 535
 డోలాయంత్రేణ శుద్ధస్వాత్తతః కార్యేషు యోజయేత్,

తా. కలోకప్పరిమార్గించి, బట్టనుమాటగట్టి, నరమూత్రమునందుగాని శేక గోమూత్రమునందుగాని, డోలాయంత్రమున 2 దినములువండిన శుద్ధియగును. దీనిని సర్వకార్యములయందు చేర్చుకొనవగును.

— ౩౨ కం కు వ్థ శు ణ్ణి ౧ —

కంకువ్థం శుద్ధతాం యాతి త్రేధా శుంథ్యంబుభావితమ్. 536
 రసే రసాయనే శ్రేష్ఠం నిస్సత్వం బహువైకృతమ్,

తా. కంకువ్థమును, శొంఠికషాయముతో, మూడుమార్లు భావనజేసిన శుద్ధి యగును. ఇది రసాయనవిషయమై శ్రేష్ఠముగ నుండును. కంకువ్థమన ముదారశింగు.

— ౩౩ కం కు వ్థ గుణ ము ౧ —

కంకువ్థం తి క్తకటుకం వీర్యే చోష్ణం ప్రక్షీర్ణితమ్. 537
 గుహ్లోదావర్తశూలఘ్నం రసజం తు ప్రణాపహమ్,

తా. ముదారశింగు చేదుగను, కౌరముగను, ఉష్ణవీర్యముగలదిగ నుండుటయే గాక గుల్మము, ఉదావర్తము, శూల, రసదోషము, కలిములు, వ్రణములు వీనిని నశింప జేయును.

— ౩౪ సిం దూ ర శు ణ్ణి ౧ —

సిందూరం నింబుక ద్రావైః పిష్ట్యా ఘృతే విశోషయేత్. 538
 తతస్తండులతోయేన తథాభూతం విశుద్ధ్యతి,

తా. గిరిసిందూరమును నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి, యొండయందుంచి, పిదప తండులోదకముతో నూరి యొందించిన శుద్ధియగును.

— ౩౫ గౌ రీ పా పాణ శు ణ్ణి ౧ —

ద్విపలం గౌరపాపాణం మర్ద్యం జంబీరవారిణా. 539
 పిష్టం కృత్వా పశే బద్ధ్యా డోలాయస్త్రేణ బుద్ధిమాన్,

శిలాక్షారోదకే పాచ్యం భవేచ్ఛుద్ధిర్వినిశ్చయః. 540

తా. రెండుపలములు గౌరీపాపాణమును నిమ్మపండ్లపులుగుతో నుద్దించి,

మడతబట్టనుమాటగట్టి, సున్నపునీళ్లలోఁ దోలాయంత్రమున రెండురూములు వండిన శుద్ధియగును.

—ॐ ఉల్లిపాపాణశుద్ధి ॐ—

ఆఖుపాపాణసంశుద్ధిర్వక్ష్యతే శాస్త్రనిశ్చితా,
చూర్ణీకృతం పటే బద్ధ్వా శిలాఙ్కారోదకేన చ. 541
దోలాయస్తే దినై కంతు పాచితం చ విశుద్ధ్యతి,

తా. ఉల్లిపాపాణమును చూర్ణము చేసి, మడతబట్టనుమాటగట్టి దోలాయంత్రమున సున్నపునీళ్లలో నొకదినమువండిన శుద్ధియగును.

మధునా పాచయేద్యాయంశనై ర్ద్వ్యగ్నీనా తతః. 542
ఆఖుపాపాణశుద్ధిశ్చ భవేదేవం విశారదః,

తా. ఉల్లిపాపాణమును తేనెలోవైచి, మందాగ్నిచేనొకరూము మెల్లమెల్లగ వండిన శుద్ధియగును.

—ॐ దొడ్డిపాపాణశుద్ధి ॐ—

గోమూత్రే రక్తపాపాణం దోలాయస్తే దినత్రయమ్. 543
పటే బద్ధ్వా తత్ర పాచ్యం సమ్యక్ శుద్ధిర్భవిష్యతి,

తా. దొడ్డిపాపాణమును చూర్ణించి, జమిలిబట్టనుమాటగట్టి, ఆవుపంచితముతో దోలాయంత్రమున మూడుదినములువండిన శుద్ధియగును.

—ॐ శిలాజతుత్పత్తి ॐ—

నిదాఘే ఘర్క సంతప్తా ధాతుసారం ధరాధరాః. 544
నిర్యాసవత్ప్రముంచన్తి తచ్చిలాజతుకీర్తితమ్,

తా. పర్వతములెండచేపరితపించబడుటవలన అందుండుధాతుసారము బంకవలె స్రవించిన నది శిలాజతుయనబడును.

—ॐ శిలాజతు భేదములు ॐ—

శిలాజతు ద్విధా ప్రోక్తం గోమూత్రం తద్రసాయనమ్. 545
కర్పూరపూర్వకం చాన్యదుక్తం తతే పాండురం పరమ్,

తా. గోమూత్రశిలాజతు, కర్పూరశిలాజతు అని శిలాజతు రెండు విధములు. అందుమొదటిది గోమూత్రసమవర్ణముగలదిగ నుండును, కర్పూరశిలాజతు యొక్క గాని తేక తెల్లగ గానియుండును, అందు తెల్లనిది మిగుల శ్రేష్ఠము.

—ॐ శిలాజతు శుద్ధి ॐ—

తౌరాన్లుగున్లులూపేతమాతపే స్థాపయేద్దినమ్. 546

స్వేదయేద్ధటికామాత్రం శిలాజతు విశుద్ధ్యతి,

తా. సగ్లతారము, యవతారము, వెలిగారము, నిమ్మపండ్లపులంసు, గుగ్గిల మార్గము వీనితో భావనజేసి ఒకదినము యెండలోనుంచి యొకగడియవండిన శిలా జిత్తు శుద్ధియగును.

—౧౮ కర్పూరశిలాజిత్తుశుద్ధి తి—

కర్పూరకశిలాధాతు ర్మృణాలరసమర్దితః. 547

అథవోత్పలజై ర్యామం సమ్యక్కుద్ధో భవిష్యతి,
గోదుగ్ధైస్త్రీఫలాక్వాఢైర్భృంగద్రావైశ్చ మర్దయేత్. 548

ఆతపే దినమేకైకం తచ్చుష్కం శుద్ధితాం వ్రజేత్,
శిలాజతుపలోన్మానంమర్ద్యం చోత్పలజై రసైః. 549

ఆతపే ఘటికాస్పృష్ట శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయః,

తా. కర్పూరశిలాజిత్తును తామరతూండ్లరసముతో గాని, కలువగడ్డలరస ముతో గాని నొకగూఱుము మర్దించిన శుద్ధియగును. మరియు ఆవుపాలు, త్రిఫలకషాయము, గుంటగలగరాకురసము వీనితో నొకదినము (ఇనుపఖల్వమునందు) మర్దించి, యెండ నెండించినను, ౧ పలము కర్పూరశిలాజిత్తును కలువగడ్డల రసముతో ౩ గడియలు భావనజేసి యెండించినను శుద్ధియగును.

—౧౯ శిలాజతుసేవన ప్రకారము తి—

శిలాజతుో ఘోడశాంశం మృద్వికాయప్పించదనే. 550

నారీకేఘోదకం ఊష్ణా డోలాయస్త్రేణ పాచయేత్,
తదుద్భృత్యాతపే శోష్యం త త్తద్రోగానుపానతః. 551

సేవనాత్పర్వరోగఘ్నం కాన్తిపుష్టిబలప్రదమ్,

తా. శిలాజిత్తునకు పదిహారపభాగము ద్వీపద్రాక్ష, అతిమధురము, శ్రీ గంధము వీనినిగలిపి టెంకాయనీళ్లతో డోలాయంత్రమునవండి, దానినిదీసి యెండలో యెండించి అనుపానవిశేషములతో భక్షించిన సర్వరోగముల నివర్తింపజేయుట యే గాక శరీరకాంతి, పుష్టి బలము వీనిని గలుగజేయును.

—౨౦ శిలాజతుగుణము తి—

శుద్ధోయం గిరిత ప్తకందరభవః పాండు ప్రమేహజ్వర
స్లీహాశ్లేష్మ మయద్భువాగ్ని సదనత్వగ్లోషశోఘాపహః.
యక్షోన్మాదకశోఘశర్కర క్రిమికాహృచ్చూలవిత్తాపహాః,

హస్తాచ్యోదరకామిలాశ్చ రిజరాకృఘ్నాఞ్జిపామాపహా. 553

తా. శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు సాంధ్యపు, ప్రహారము, జ్వరము, ప్లిహ, శ్లేష్మ రోగము, వాతరోగము, అగ్నిమాంద్యము, కుష్టువు, పిత్తము, రాజయత్నము, ఉస్తాదము, వాపు, శర్కర, క్రిమిరోగము, రొమ్మునొప్పి, పిత్తము, ఉదరము, కామిల, అశ్మరి, ముదిమి, మాత్రకృష్ణము, గజ్జి పినిని నివర్తింపజేయును.

అశుద్ధశిలాజతుగోషము ౧౭

అశుద్ధం దాహమూర్ఘాయాభ్రమపితృస్థోణితమ్,
శిలాజతు ప్రకురుతే మాంద్యమగ్నేశ్చ విష్ణోహమ్. 554

తా. అశుద్ధశిలాజిత్తు దాహము, మూర్ఘ భ్రమ, పిత్తరక్తము, రక్తవికారము, అగ్నిమాంద్యము, మలబద్ధకము మొదలగువానిని గలుగజేయును.

శుద్ధశిలాజతుపరీక్ష ౧౮

వహ్నా ఊష్ణంభవేద్యస్తులింగాకారంహ్యధూమకమ్,
తృణాగ్రేణాంభసి ఊష్ణం హ్యిగోగలతి తంతువత్. 555

గోమూత్ర గంధం మలిసం శుద్ధంజ్ఞేయంశిలాజతు,
తా. అగ్నిపై వైచినపాగ వెడలకుండుట, పాక కాలమునలింగాకారమును జెందుట, తృణాగ్రముతో నీటియందువైచిన దారమునలె క్రిందవ్యాపించుట, గోమూత్రమునంటి వాసన వెడలుట ఇట్టి లక్షణములవలన శిలాజతుశుద్ధమని తెలియవలయును.

సాధారణరసములు ౧౯

సాధారణరసాః కేచి ద్రసకర్షోపయోగినః. 556

పూర్వశాస్త్రానుసారేణ వక్ష్యంతే లక్షణాదిభిః,

కంపిల్లోలవణం గౌరీపాషాణో నవసాగరమ్. 557

దరదో వహ్నిజారశ్చ గిరిసిందూరమేవచ,

మృద్దారశ్శృంగంచేత్యష్టే సాధారణరసాస్త్యుతాః. 558

తా. సాధారణరసముల గొన్నింటిని రసకర్షకులయొగించును గాన లక్షణాదులతో జెప్పెదను. కంపిల్లము, సముద్రలవణము, గౌరీపాషాణము, నవాసారము, ఇంగిలీకము, వహ్నిజారము, గిరిసిందూరము, మృద్దారశృంగి అననీయనిమిదియు సాధారణరసములు.

కంపిల్లస్వరూపము ౨౦

ఇష్టికామూర్ఘనంకాశః సవిరేకాయకల్పతే,
సారాప్యదేశేభునిజః కంపిల్లఇతి కీర్తితః. 559

తా. సౌరాష్ట్రదేశముయొక్క గనియందుజనించినది కంపిల్లమనియెదరు. ఇది ఇటి కెపాడివలెనుండును. మరియు నిదే విశేషనోపయుక్తముగనుండును.

— ౧౭ కంపిల్లశుద్ధి ౧౭ —

స్వేద్యం హారితకీసారే కంపిల్లం శుద్ధతాం వ్రజేత్,

తా. కంపిల్లమునుచూర్చించి, బట్టనుమాటుగట్టి, కరక్కాయరసముతోగాని, కలితో గాని డోలాయంత్రమునవండిన శుద్ధియగును.

— ౧౮ కంపిల్లగుణము ౧౮ —

కంపిల్లకో విశేషే స్వాత్కటూష్ణో వ్రణానాశవః.

560

కఫకాసార్తిహారీ చ జస్తక్రిమిహరో లఘుః,

తా. కంపిల్లము కొంచెము ఉష్ణముగలదిగను, లఘుకరముగనుండుటయేగాక విశేషమునుగలుగజేయును. మరియు వ్రణము, దగ్గు, ఉబ్బసము, బాహ్యక్రిములు, అంతరక్రములు వీనిని నివర్తింపజేయును.

— ౧౯ బోళశుద్ధి ౧౯ —

పలమాత్రం కృష్ణబోళం రక్తం వాకాంజికే శుభే.

561

భావితంచాతపేశుష్కం యామంశుద్ధమ్భువివ్యతి,

తా. ౧ పలము నల్లబోళమునుగాని, యెఱ్ఱబోళమునుగాని ౧ యాముకలితో వర్జించి యెండించిన శుద్ధియగును.

— ౨౦ మస్తకి శుద్ధి ౨౦ —

జంబీరనీరకై ర్యామం భావయేదాతపే న్యసేత్.

562

అథవా నరమూత్రేణ శుద్ధిర్భవతి మస్తకీ,

తా. మస్తకిని నిమ్మపండ్లరసముతోగాని, నరమూత్రముతోగాని ౧యామము భావనచేసియెండించిన శుద్ధియగును.

— ౨౧ * కఫరి శుద్ధి ౨౧ —

కఫరిం పలమాత్రం చ చూర్ణం కృత్వా విమర్దయేత్.

563

నరమూత్రే నప్తయామం డోలాయస్త్రే పచేత్తథా,

గోమూత్రేణ ద్వియామం చ పాచయేచ్ఛుద్ధిమాపుయాత్.

564

అథవా ఘృతసంమిశ్రా పాచితా కఫరిశుచిః,

తా. పలమాత్రముకఫరిని చూర్చించి, మడతబట్టనుగట్టి, నరమూత్రముతో

* కఫరియన్నను, కలేకఫరియన్నను, పాలతుల్యమన్నను నివర్జియముతో నూడిన యొకేవచార్థమైయున్నది.

3 యామములును, గోమాత్రముతో ౨ యామములును దోలాయంత్రమున వండిన శుద్ధియగును.

—౨౭౬ సర్వక్షయశుద్ధి ౪—

సర్వక్షయం కాంజికేన మద్దయేన టికాద్వయమ్. 565

అథవా చ గవాం మూషే శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయః,

తా. సర్వక్షయమును ౨ గడియలు కాంజికముతో నూరినను లేక గోమాత్రముతో నూరినను శుద్ధియగును.

—౨౭౭ సర్వక్షయ గూఢము ౪—

సర్వక్షయోగ్నిజననో గుల్మశూలనివారణః. 566

తా. సర్వక్షయము అగ్నిదీప్తిని గలుగజేయుటయే గాక, గుల్మము, శూలవీనిని నివర్తింపజేయును.

—౨౭౮ యవక్షయశుద్ధి ౪—

యవక్షయం విమర్ద్యాథ తండులోదకమిశ్రితమ్,
ఆతపే ఘటికామాత్రం క్షిపేచ్ఛుద్ధిర్భవన్యతి. 567

తా. యవక్షయమును కడుగుతో ౧ గడియమప్పించి, యెండను యెండించిన శుద్ధియగును.

—౨౭౯ యవక్షయగుణము ౪—

దీపనః కఫవాతఘ్నో యవక్షయో వ్రణాపహః,

తా. యవక్షయము అగ్నివీర్తిని జనింపజేయుటయే గాక, కఫము, వాతము వీనిని నశింపజేయును.

—౨౮౦ సంవలనణ శుద్ధి ౪—

సైంధవం కాంజికే భావ్యం భవేచ్ఛుద్ధిగ్ఘ్నీ టీద్వయే. 568

అథవా ఛాగమూత్రేణ పాచితం శుద్ధిమాపున్నయాత్,

నింబూనీరేణ సావర్చం భావయేచ్ఛుద్ధిమాపున్నయాత్. 569

బిడాలవణకం తక్రే భావయేచ్ఛుద్ధిమాపున్నయాత్,

లవణం కాచకం భావ్యం తింత్రిణీజలఆతపే. 570

సముద్రలవణం లోష్ణే తస్తం కుర్వాన్తి యామకమ్.

సమ్యక్ శుద్ధం భవేద్వైద్యస్త్వాషధేషు ప్రయోజయేత్. 571

తా. సైంధవలవణమును రెండుఘడియలు కలిగో భావనజేసి, యెండను యెండించినను లేక మేకపంచితములో వండినను, సావర్చలవణమును నిమ్మ పండ్లరసముతో భావన

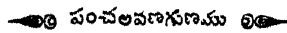
జేసి, యొండనెండించినను, బిడాలనామును పుల్లవజ్జితో భావనజేసి, యొండనెండించినను, కౌచలవణమును చింతాకురసముతో భావనజేసి, యొండనెండించినను, సముద్రలవణమును పెంకులోబోసి, మూడుయాముములు వేయించినను శుద్ధములగును, ఇటుల శుద్ధిజేయుబడు వానిని బోషధములలో చేర్చుకొనవలయును.

లవణాని తౌళితాని సతౌరేణాంభసాతవే,

శోషితాని విశుద్ధ్యస్తీశి జ్ఞేయం వైద్యపారగైః.

572

తా. పంచలవణముల తౌరోదకముతోకడిగి, యొండనెండించిన శుద్ధియగును.

లవణం పంచధా భిన్నం సైంధవాదివిభేదతః,

సైంధవం చిక్కణం స్నిగ్ధం ఫలకం శ్రేష్ఠముచ్యతే.

573

విశీర్యమాణఫలకం పాటలం చ న శస్యతే,

సైంధవం కఫవాతఘ్నం నిద్రాకుక్షీరుజాపహమ్.

574

సౌవర్చలం కృష్ణరక్తం గుల్మశూలరుజాపహమ్,

కించిత్ప్రీతం బిడం పాండుకుక్షీరోగరుజాపహమ్.

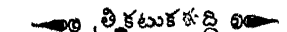
575

కాచోత్థం కాచవర్ణం చ కుక్షీరోగవినిశానమ్,

సాముద్రం కుక్షీరోగఘ్నం సర్వవాతవినిశానమ్.

576

తా. లవణములు సైంధవాదిభేదములవలన ౫ విధములు. అందు సైంధవలవణము నున్నగును, ఘనముగను, పలుకులుగనుండును, ఇది ప్రకృతమైయుండును. తనంతటతానే పలుకులుగనై పాటలవర్ణముగలవైయుండు సైంధవలవణ మప్రకృతము. ఇది కఫవాతములు, నిద్ర, కుక్షీరోగము వీనిని నశింపజేయును. సౌవర్చలవణము, కృష్ణరక్తవర్ణములుగలదిగనుండుటయే గాక, గుల్మము, శూలరోగము వీనిని వారింపజేయును. బిడాలవణము, కొంచెము పీతవర్ణముగ నుండుటయే గాక, పాండువు కుక్షీరోగము శరీరపీడను నివర్తింపజేయును. కౌచలవణము, కౌచవర్ణము గలదిగనుండుటయే గాక, కుక్షీరోగమును నివర్తింపజేయును. సముద్రలవణము, కుక్షీరోగము, సముద్రవాతరోగములు వీనిని నివర్తింపజేయును.

శుంతీం నిస్త్యక్ష్మృతాం చాథ శిలాతౌరం విలేపయేతీ,

నిక్షిపేదాతపే యామం సమ్యక్కుద్ధిర్భవేద్ధ్రువమ్.

577

వైదేహీం చిత్రకరసే హ్యేతపే భావయేత్తథా,

సమ్యక్కుద్ధిర్భవేదేతాం రసయోగేషు యోజయేత్.

578

మరిచం త్వష్టతక్రేణ భావితం ఘటికాత్రయమ్,
లోష్ఠేష్ఠీస్త్రాతస్తప్తం శుద్ధం భవతి నిశ్చితమ్.

579

తా. కొంతవై పాట్టునుడిసి కొత్తసున్నముట్టించి ఒకరూముయెండలో యెండించిన శుద్ధియగును. పిప్పలిని చిత్రమూలరసములో రెండుగడియలు భావన జేసి యెండనుయెండించిన శుద్ధియగును. మిరియాలను పుల్లనిమజ్జిగతో మూడుగడియలు భావన జేసి పెంకులోబోసి నేయించిన శుద్ధియగును. ఇటుల శుద్ధిజేయబడిన వానిని సౌరపథములయందు చేర్చుకొనవలయును.

◀ ౧౭ గజపిప్పలిశుద్ధి ౧౭ ▶

కాంజికే భావితా యామం శుద్ధా వారణసిప్పలీ,
అజామూత్రేణ భావ్యేత శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయః.

580

తా. గజపిప్పలిని కలితో గాని లేక నేకపంచితముతో గాని ఒకయామము భావన జేసి యెండనుయెండించిన శుద్ధియగును.

◀ ౧౮ నల్లమందుశుద్ధి ౧౮ ▶

గజకర్ణదళే బద్ధ్వాప్యఘేనం శోధయేద్భిషక్,
డోలాయంత్రే పయఃపూర్ణే పాచితం యామమాత్రకమ్.

581

తా. నల్లమందును కొండబలరక్కసి యాకులోనునిచి మూటగట్టి ఆవుపాలతో డోలాయంత్రమున, ౧ యామమువండిన శుద్ధియగును.

◀ ౧౯ ఇంగువశుద్ధి ౧౯ ▶

పద్మపత్రరసే యామం భావితం చాతపాహితమ్,
రామతం శుద్ధిమాప్నోతి రసయోగేషు యోజయేత్.

582

తా. ఇంగువను తామర కేకులరసముతో నొకయామము భావన జేసి యెండ నుంచిన శుద్ధియగును. దానిని రసయోగములయందు జేర్చుకొనవలయును.

◀ ౨౦ జీలకఱ్ఱశుద్ధి ౨౦ ▶

ద్విజీరం కాంజికే పూతే షీపేద్యామద్వయం పునః,
తతోగ్నా కించిదాతప్తం శుద్ధం భవతి నాన్యథా.

583

తా. జీలకఱ్ఱ, నల్లజీలకఱ్ఱ వీనిని కలితో ౨ యామములు తడిపి కొంచము నేయించిన శుద్ధియగును.

◀ ౨౧ అనుదత్తులు నెలదంత్రితులు వీటిశుద్ధి ౨౧ ▶

గంధర్వమాస్తబీజం తు నారీకేభోదకాస్తరే,

యామమత్వకృచేచ్ఛుద్ధ్యై దన్తిబీజం పచేత్తథా.

584

తా. ఆముదపువిత్తులు, దంతివిత్తులు వీనిని వైపాట్టుదీసి తెంకాయనీళ్లతో నొకయామమువండిన శుద్ధియగును.

— ౧౦ ముష్టివిత్తులశుద్ధి ౧౦ —

బీజాని విషముష్టేశ్చచ్ఛిల్లిశామూలజేరకే,
పాచితం త్రిఘటిమాత్రం శుద్ధం భవతి నిశ్చయః.

585

తా. విషముష్టివిత్తుల నడకత్తుతో పలుకులుజేసి చిత్రి కేళ్లరసముతో 3 గడియలువండిన శుద్ధియగును.

— ౧౧ నేపాళశుద్ధి ౧౧ —

నిస్త్యచం చైవ నేపాళం కుమారీజరసేనచ,
గుడోదకేన గోక్షీరైర్గోఘృతేన పృథక్పృథక్.
పాచితం శుద్ధిమాప్నోతి వైద్యశాస్త్రవినిశ్చితమ్.

586

తా. నేపాళములను వైపాట్టుదీసి (యందలి మొలకలనుదీసి), కలుబందరసము, బెల్లపుపానకము, అవుపాలు, అవునెయ్యి వీనితో ప్రత్యేక ప్రత్యేకములుగవండిన శుద్ధియగును.

— ౧౨ వసనాభిశుద్ధి ౧౨ —

విషం తు ఖండశః కృత్వా వస్త్రఖండేన బంధయేత్.
గోమూత్రమధ్యే నిక్షిప్య స్థాపయేదాతపే త్య్రహమ్,
గోమూత్రం తు ప్రదాతవ్యం నూతనం ప్రత్యహం బుద్ధైః.
త్య్రహేతీతే తదుద్ధృత్య శోషయేన్నృదు పేషయేత్,
శుభ్యత్యేవం విషం చైవ యోగ్యం భవతి చార్తిజిత్.

587

588

589

తా. వసనాభిని తునకలుగ కత్తిరించి బట్టను మాటగట్టి యొకకుండయందు నిచి ముణుగునటుల గోమూత్రమునుబోసి మూడుదినములు యెండలోనుంచవలయును. మరియు కుండయందలి గోమూత్రమును ప్రతిదినముదీసి బారవైచి కొత్తగ గోమూత్రమును బోయుచుండవలయును. ఇటుల మూడుదినములుజేసి నాలవదివసంబున వసనాభిని బయటదీసి చక్కగ నెండించిమార్చించిన శుద్ధియగును. దీనిని ఔషధములలో కేర్చుకొనునెడల నిది సర్వపీడల హరింపజేయును.

— ౧౩ రసకర్మాశోత్పత్తి ౧౩ —

రసభస్మచయన్త్యాగ్భావదూర్ధ్వపాతేన జాయతే,

సర్వాషభేషు సమిశ్క్రయం సర్వరోగహారం పరమ్. 590

గుంజాప్రమాణం సేవేత వలీపలితనాశనమ్,

తద్భస్మ రసభేదైశ్చ రసకర్పూరసంజ్ఞకః. 591

తా. మార్కజెంది యూర్ధ్వపాతమువలన జనించు రసభస్మ సే రసకర్పూర మనబడును. దీనిని సర్వాషభములయందు కలిపి సేవించిన సర్వరోగముల నశింప జేయును. మరియు గుంజాప్రమాణమును సేవించిన ముడిమిని హరింప చేయును. ఈ భస్మము రసభేదంబగుటవలన రసకర్పూరమని జెప్పెదరు.

— రసకర్పూర సేవనవలన నివర్తించురోగములు —

రసకర్పూరమమృతం వాతాశీతివినాశనమ్,

కుష్మాప్తాదశభేది స్యాన్తే హవింశతినాశనమ్. 592

వ్రణాదిదుష్టరక్తాని భగందరమహోదరే,

గ్రహణీం గుల్మమానాహం క్షయం హిధ్ధాం చ నాశయేత్. 593

శ్లేష్మాదిపీనసాజీర్ణరక్తపీత్తవినాశనమ్,

అర్ఘాంసి విషజాలం చ కర్పూరం హన్తి సేవయా, 594

తా. రసకర్పూరము అమృతృణ్యముగ నుండుటచే, అశీతివాతములు, గూ కుష్మములు, వింశతిమేహములు, వ్రణాది దుష్టరక్తభగందరములు, మహోదరము, గ్రహణీ, గుల్మము, అనాహము, క్షయ, హిధ్ధా, శ్లేష్మాదిపీనసాజీర్ణములు, రక్తపీత్తార్షస్సులు విషసమాహములు వీనిని హరింపజేయును. గావున రసకర్పూరము సేవించవలయును.

— రసకర్పూరానుపానములు —

వల్లవల్లార్థమానేన గుడం జీర్ణం సమం దదేత్,

యథోచితానుపానేన సర్వకర్త సు యోజయేత్. 595

దుగ్ధోదనం తు పథ్యం చ దేయం తాంబూలమేవచ,

హంతి రోగం సమస్తం చ కర్పూరాభ్యో రసో నృణామ్. 596

తా. రసకర్పూరమును వల్లప్రమాణము గాని, అరవల్లప్రమాణముగాని, పాత జెల్లముతోగాని, ఆయారోగమునకు ఉచితానుపానములతోగాని సేవించి తాంబూలమును వేసుకొనవలయును. పథ్యము పాలుఅన్నమివ్వవలయును. ఇటులంచేసిన సమస్త రోగములు నివర్తించును.

— రసకర్పూరగుణము —

ఫిరంగకరిశేసరీ సకలకుష్ఠకాలానలో

ఖిలవ్రణవినాశకృత్తదనజాగృతేఃకారకః,

నువర్ణ సమవర్ణకృద్బలహలు తాశతేజస్కర

స్వమస్తగదతస్కరో రసపతిస్వకర్పూరకః. 597

తా. రసకర్పూరము, ఫిరంగిరోగము, సకలవృక్షములు, సకలవ్రణములు, సకల రోగములు వీనిని నశింపజేయుటయే గాక, కౌమోత్పత్తి, నువర్ణసమకౌంతి, బలము, అగ్నిదీప్తి, తేజస్సు వీనిని గలుగజేయును.

◀౧౧ నవరత్న నామంబులు ౧౧▶

వజ్రం విద్రుమహాక్షి కే మరకతం వైడూర్యగోమేదకే,
మాణిక్యం హరిసీలపుష్పద్వషణౌ రత్నాని నామ్నా నవ. 598

యాన్యన్యాన్యపి సంతి కాసించిదిహస్తైలోక్యసీమ్ని స్ఫుటమ్,
నామ్నా తాన్యపరత్ననామకలితాన్యాహుః పరీక్షాకృతః. 599

తా. వజ్రము, పవడము, ముత్యము, మరకతము, వైడూర్యము, గోమేధికము, కురుబిందము, (కెంపు) హరిసీలము, పుష్పరాగము ఇటుల నీషేర్లచేర విధములుగ రత్నములుండును. మరియు నీభూమండలమునందు, మరికొన్ని ఉపరత్నములను సంజ్ఞలచే రత్నములుంగలవని, రత్నపరీక్షకులచే వచింపబడును.

◀౧౨ సర్వరత్నశుద్ధి ౧౨▶

రత్నోపరత్నాన్యే తాని శోధనీయాని యత్నతః,
శుద్ధాశుద్ధాని కుర్వన్తి గుణాన్రోగాంస్తు తన్వతే. 600

శుభ్యత్యష్టేన మాణిక్యం జయంత్యా మాక్షికం తథా,
విద్రుమం క్షీరవర్ణేణ తార్క్ష్యం గోదుగ్ధతస్పృచి, 601

పుష్పరాగం సైంధవేన కులుత్థక్వాభ సంయుతే,
తండులీయజలే వజ్రం నీలం నీలీరసేన చ. 602

రోచనాద్భిశ్చ గోమేధం వైడూర్యం త్రిఫలాజలైః,
ఏతాన్యే తేషు సంస్విన్నాన్యాశు శుభ్యంతి డోలయా. 603

తా. నవరత్నములు, ఉపరత్నములు వీనిని ప్రయత్నముచే శుద్ధిచేయవలయును, నీరత్నములు శుద్ధములయ్యెనేని గుణములుచేయును. ఆశుద్ధములు-రోగములు గలుగజేయును గాన, శుద్ధిచేయవలయును. మరియు మాణిక్యమును, అష్టవర్ణమునందును, ముత్యమును తక్కినరసమునందును, పవడమును క్షీరవర్ణమునందును, గరుడపచ్చను ఆపుపాలయందును, పుష్పరాగమును సైంధవలవణమునను, వజ్రమును వులవలక సాయమునందును, చిత్రియాకురసమునందును, నీలమును, నీలియాకురసమునందును, గోమేదకమును గోరోచనోదకమునందును, వైడూర్యమును త్రిఫలక సాయమునందును ఇటుల డోలాయంత్రముచేపండి శుద్ధిచేయవలయును.

— సర్వోత్తమారణము ౧౭ —

న హన్యాద్ధీరకాదీని నవరత్నాని బుద్ధిమాణ్,
మహామాళ్యాని తేషాం తు వధాద్రావమృచ్ఛతి. 604

యద్వా తదవనీజాత తజ్జాతీయాని లక్షణైః,
స్వల్పమాళ్యాని తేషాం తు వధే నాస్తి హి పాతకమ్. 605
కుచలాద్రవసంప్లిష్టిశ్చిలాతాశకగంధకైః,

వజ్రం వినాస్యరత్నాని నియంతేష్టపుష్టైః ఖిలు. 606

తా. బుద్ధిమంతుడగువాడు గొప్ప వెలగల నవరత్నములను మారణముజేయం జనడు, అటులచేసిన యారవనరకముగంధిల్లుగాన, భూమియందు, తజ్జాతీయములై, ఆరత్నలక్షణములుగలిగి, స్వల్పవెలగల రత్నములను మారణముచేసిన పాతకములేదు గాన, మనుశిల, గంధకము, తాశకము వీనిని భావించివత్తులరసములోకలిపి దానిచే మద్దించి య పుటంబులిడిన వజ్రమువినా ఆస్యరత్నములు మారణముజెందును.

— ఆశుద్ధరత్న గోపము ౪ —

అశుద్ధరత్నం విస్ఫోటతాపభ్రమరుజాకరమ్,
బలహాసిం వీర్యనాశం తస్మాద్రత్నాని శోధయేత్. 607

తా. ఆశుద్ధమగు నవరత్నములు, విస్ఫోటము, తాపము, భ్రమ, పీడ, దొర్బ ల్యము, వీర్యనాశము వీనిని గలుగజేయుగాన వీనిని శుద్ధిచేయవలయును.

— వస్త్రోత్పత్తి ౧ —

దధీచ్యుష్ణస్సముత్పన్నాః పతితాశ్చ కణాః క్షీతౌ,
వికీర్ణాస్తే తు వజ్రాఖ్యాం భజన్తే తచ్చతుర్విధమ్. 608

తా. పూర్వము దధీచి యొముకవలన జనించిన శకలములు భూమిపైబడి వ్యాపించి వజ్రమును నామముచే విలసిల్లెను. అవి య విధములుగ నుండును.

— వజ్ర భేదములు ౧ —

శ్వేతం ద్విజాభిధం రక్తం క్షత్రియాఖ్యం తదీరితమ్,
పీతం వై శ్యాఖ్యముదితం కృష్ణం స్యాచ్ఛూద్ర సంజ్ఞకమ్. 609

తా. వజ్రము తెల్లగనుండిన బ్రాహ్మణకాతియనియు, యెరుపువర్ణముగలది క్షత్రియకాతియనియు, పీతవర్ణముగలది వైశ్యకాతియనియు, కృష్ణవర్ణముగలది శూద్ర కాతియనియును తెలుసుకోవలయును.

—౧౦ జాతి భేదగుణములు—

విప్రో రసాయనే ప్రోక్తో సర్వసిద్ధిప్రదాయకః,
క్షుత్రియో వ్యాధివిధ్వంసీ జరామృత్యుహరః పరః. 610

వైశ్యో ధనప్రదః ప్రోక్తో తథా దేహస్య దార్ద్ర్యకృత్,
శూద్రో నాశయతి వ్యాధీక్ష వయః స్తంభ కరోతి చ. 611

స్త్రీపుంసపుంసకాశ్చేతి లక్షణీయ్యాశ్చ లక్షణైః,

తా. తెల్లనికొంతిచే బ్రాహ్మణజాతియని జెప్పబడు వజ్రమును, రసాయన ములయందుపయోగించిన, సర్వసిద్ధులనుగలుగజేయును. రక్తవర్ణముచే క్షుత్రియజాతి యని ప్రసిద్ధి కెక్కినవజ్రము వ్యాగులు, ముదిమి, మృత్యువు వీనిని నివర్తింపజేయును. పచ్చనివర్ణముచే వైశ్యజాతియని శిర్కొనందగినవజ్రము ధనమునుగలుగజేయుటయే గాక దేహ దార్ద్ర్యమునుగలుగజేయును. నల్లనికొంతిచే శూద్రజాతియని జెప్పం బడువజ్రము, వయః స్తంభనమునుజేయుటయే గాక సకలవ్యాధుల నివర్తింపజేయును. మరియు వజ్రముయొక్క స్త్రీపురుషసపుంసక భేదముల, వాటిలక్షణములచే యెరుంగ వలయును.

—౧౧ స్త్రీపురుషసపుంసక జాతి తగ్గుణవివరణము—

సువృత్తాః ఫలకాపూర్ణాస్తేజోయుక్తా బృహత్తరః. 612

పురుషా హీరకాస్తే చ రేఖాబిందువివర్జితాః,
రేఖాబిందుసమాయుక్తాష్టడస్తాస్తే స్త్రీయన్తన్తన్తాః. 613

త్రికోణాశ్చ సుదీర్ఘాశ్చ విజ్ఞేయాస్తే సపుంసకాః,
సర్వేషు పురుషాః శ్రేష్ఠా వేధకారసబంధకాః. 614

తా. గుండ్రమునను, సంపూర్ణముగుపలకలుగలదిగను, తేజస్సుగలదిగను, షెడది గను, రేఖలు, బిందువులు, లేనిదిగనుండువజ్రము పురుషజాతియనియు, రేఖలు, బిందువువీనితో గూడి, ఆరకోణములుగలదైయుండువజ్రము స్త్రీజాతియనియు మూడు కోణములుగలదై, నిడుపుగనుండువజ్రము సపుంసక జాతియనియు ఇటుల తెలియ వలయును. అందు పురుషవజ్రము శ్రేష్ఠముగను, రసబంధనకారిగనునుండును.

—౧౨ స్త్రీత్వాదిజాతి భేదముచే విజ్ఞోపయోగము—

స్త్రీతు స్త్రీణాం ప్రదాతవ్యా క్షీ బే క్షీ బం తదైవచ,
సర్వేషాం సర్వదా యోజ్యః పురుషో బలవత్తరః. 615

తా. స్త్రీలకు స్త్రీవజ్రమును, సపుంసకులకు సపుంసకవజ్రమును, సమస్త ముగువారికి పురుషవజ్రమును ప్రయోగించిన మిక్కిలి బలవత్తరముగ నుండును.

శ్రీ వజ్ర శుద్ధి ౧౦

కులుభకోద్రవక్వాడైగోలాయంత్రే విపాచయేత్,
 వ్యాఘ్రీకండగతం నజ్రం మృదాలిప్తం పుటే పచేత్. 616

అవరోరాత్రాత్పముష్ణత్వ హాయమూత్రేణ సేచయేత్,
 వజ్రీ క్షీరేణ వా సింఛేత్కులిశం విమలం భవేత్. 617

తా. వజ్రమును ఉలవలు, కొట్టులు వీనిక సాయములో డోలాయంత్రమున వండి పిదప నేలములక వేరలోనునిచి, దానిపైనున్న లేపనముచేసి ౧ అవరోరాత్ర పుటంబిడి దానినిదీసి గుఱ్ఱపుపంచితముతో గాని జెముడుపాలతో గాని దడిపిన శుద్ధి యగును.

గృహీత్వాహ్ని శుభే వజ్రం వ్యాఘ్రీకం దేవి నిక్షిపేత్,
 మహిషీవిష్టయా లిప్త్యా కరీమాగ్నా విపాచయేత్. 618

నిశాయాం తు చతుర్యమం నిశాన్తే చాశ్వమూత్రకైః,
 సేచయేత్పాచయేదేవం సప్తరాత్రేణ శుభ్యతి. 619

తా. శుభకరమగు దినమునందు వజ్రమును గ్రహించి దానిని నేలములక వేరలోనునిచి, బజ్రైవేడలోపాదిగి, పిడకనిప్పుతో రాత్రి ౪ ఝాములుపుటంబిడి ప్రాతఃకాలమున గుఱ్ఱపుమాత్రములోవైచి దానినిదీసి పూర్వమువలె నేలములక వేరలోనునిచి ౪ ఝాములురాత్రియందు పుటంబిడి గుఱ్ఱపుమాత్రములోవేయ వలయును. ఇటుల ౩ దినములుచేసిన నజ్రము శుద్ధియగును.

శ్రీ వజ్ర భస్మము ౧౧

త్రివర్ష హూఢకార్యానమూలమాదాయ పేషయేత్,
 త్రివర్ష నాగవల్ల్యావాపత్రద్రావైః ప్రపేషయేత్. 620

తద్దోళికే క్షిపేద్వజ్రం రుద్ధ్యా గజపుటే పచేత్,
 ఏవం సప్తపుటైర్నూనం కులిశం భస్మ జాయతే. 621

తా. ౩ సంవత్సరములగు క్రింగట మొలచిన ప్రత్తిచెట్టుయొక్కవేరు, అట్టిదే యగు తమలపాకురసముతోనూరి, గుడ్డచేసి అందు వజ్రమునునిచి దానిని అంధమూస యందునిచి చీలయిచ్చి గజపుటంబిడసలయును. ఇటుల ౩ పుటంబులిడిన వజ్రము భస్మయగును.

త్రిస్పష్టకృత్వః సంతప్తం ఖరమూత్రేణ శుభ్యతి,
 మత్కుణైస్తాలకం విష్ట్యా తద్దోళే కులిశం క్షిపేత్. 2

ప్రధాతం వాజిమూత్రేణసిక్తం పూర్వక్మేణ వై,

భక్తి భవతి తద్వజ్రం శంఖశీతాంశుసాండురమ్. 623

తా. వజ్రమునుకొల్పి గాడిద మూత్రముతో చల్లార్చవలయును. ఇటుల అం మార్లుచేసిన శుద్ధియగును. పిదప తాళకమును, నలుతినుచేర్చి నూరి ముద్దలుచేసి అందు వజ్రమునునిచి కొలిమిలో బెట్టి నూది గుట్టపుమూత్రములో దడపవలయును. ఇటుల అం మార్లుచేసిన శంఖము, చంద్రుడు వీనితో తుల్యముగ తెల్లగభస్మంబగును.

వజ్ర భస్మానుపానములు ౧౧

కుష్ఠే ఖాదిరకంశృతమ్పవనయుగ్రకేసమధ్వాద్భ్రీకం, కాన శ్వాసబలాసకేషుసకణా త్వగ్వాసకృష్ణద్రవమ్. 624

పిత్తే దాహాయుతే సితాం జ్వరగ దేచ్ఛిన్నా జలంతి క్షకం, వజ్రే మారితశుక్ల భస్మ నిభిషక్సంయోజ్య దద్యాత్సదా. 625

తా. తెల్లగాభస్మముచేయబడిన వజ్రమును, చంద్రవక్ర కషాయముతో పుచ్చుకొనిన కుష్ఠపులు, అల్లపురసముతో తేనెచేర్చి పుచ్చుకొనిన వాతరక్తము, అడ్డ సరము, మిరియాలు అవంగపట్ట పిప్పలి వీని మార్లముతో పుచ్చుకొనిన దగ్గు, కఫము, ఉబ్బసము, చక్కెరతో పుచ్చుకొనిన పిత్తము, తాపములు, తిప్పతీగ కషాయముతో పుచ్చుకొనిన జ్వరములు నివర్తింపజేయును.

వజ్ర భస్మ గుణము ౧౨

వజ్రమాయుర్బలం రూపం దేహసౌఖ్యం కరోతి చ, నేవితం మాన్తి రోగాంశ్చ మృతసమ్యజ్న సంశయః. 626

తా. వజ్ర భస్మము ఆయుష్యము, బలము, రూపము, దేహ సౌఖ్యము వీనిని గలగ జేయుటయే గాక రోగముల నశింపజేయును.

అశుద్ధ వజ్ర భస్మ దోషములు ౧౩

అశుద్ధం కురుతే వజ్రం కుష్ఠం పార్శ్వవ్యథాం తథా, పాండుం తాపం గురుత్వం చ తస్మాత్సంశోధ్యమారయేత్. 627

తా. అశుద్ధమగు వజ్ర భస్మము కుష్ఠము, పార్శ్వవ్యథ, పాండువు, తాపము, జడత్వము వీనిని గలగ జేయును గాన బాగుగ శుద్ధి చేసి భస్మము జేయవలయును.

ప్రవాళ శుద్ధి ౧౪

జంబీరనీరాంతరతో భావితం యామమాత్రకమ్, ఉష్ణోదకే ఘోలతం తు శుద్ధం భవతి విద్రుమమ్. 628

తా. పగడమును నిమ్మపండ్లపులుసులో కొక రూము నాననిచ్చి వేడినీళ్లతో కడిగిన శుద్ధియగును.

ప్రవాళభస్మము ౭౭

తద్విద్రుమం రవిక్షీలై ర్భావితం దివసత్రయమ్,
తతోగజపుటే పాచ్యం భస్మీ భవతి తత్త్రణాత్.

629

తా. శుద్ధిచేసిన పగడములను జల్లేడుపాలలో మూడుదినములు నానబెట్టి మూకుళ్లయంచునిచి చీలమన్నుయిచ్చి గజపుటంటిడిన భస్మమగును.

ప్రవాళగుణము ౭౮

ప్రవాళం రక్షపిత్తస్నుం రక్షాతీసారనాశనమ్,
ప్రదరేరక్షశూలస్నుం గ్రహీసిత్తవినాశనమ్.

630

తా. పవడము రక్షపిత్తము, రక్షాతీసారము, ప్రదరమునందలి రక్షశూల, పిత్తము వీనిని నివర్తింపజేయుటయే గాక మలబద్ధకారకమందును. *

మాక్షికశుగ్ధి ౭౯

మాక్షికం శోధయేదస్యైః కాంజికైర్నింబుకద్రవైః,
గోమూత్రే శోధయేత్ప్రశ్చాచ్ఛోధయేత్ప్రయసా తథా.

631

తా. ముత్యమును అన్ననగ్గము లేక కాంజికము లేక నిమ్మపండ్లపులుసు గోమూత్రము వీనిలో శుద్ధిచేసి పిదప ఆవుపాలలో శుద్ధిచేయవలయును.

కుండలీఫలజద్రావై ర్భావితం దివసత్రయమ్,
అథవా తింత్రిణీద్రావై శ్శుద్ధమృవతి మాక్షికమ్.

632

తా. ముత్యమును తెల్లపుప్పి పండ్లరసములో గాని చింతపండుపులుసుతో గాని మూడుదినములు భావనచేసిన శుద్ధియగును.

ముత్యపుభస్మము ౮౦

శుద్ధముక్తాఫలం శ్వేతబృహతీఫలజైర్ద్రివైః,
భావితం భూపుటే పాచ్యం భస్మ శుద్ధం భవిష్యతి.

633

తా. శుద్ధిచేసినముత్యమును తెల్లములకపండ్లరసముతో భావనచేసి మూకుళ్లయంచునిచి చీలమన్నుయిచ్చి భూపుటంటిడిన శుద్ధమగు భస్మంబగును.

ముత్యపుభస్మగుణము ౮౧

మాక్షికం సమధురం సుశీతలం దృష్టిరోగశమనం విషాపహమ్,
రాజయక్షుపరిశోపనాశనం క్షీణావీర్యబలపుష్టివర్ధనమ్.

634

* ప్రవాళభస్మము క్వాసకౌసలయంచును కఫజమూత్రకృచ్ఛము (మూత్రములో అల్బములుచేరుట) యందును మిక్కిలి గుణకౌరి గానుండుట అనుభవసిద్ధము.

కఫపి త్తక్షయధ్వంసికానశ్వాసాగ్నిమాంద్యజితే,

పుష్టితం వృష్యమాయుష్యం దాహఘ్నం మాక్తికం మతమ్. 635

తా. ముత్యపుభస్మము మధురముగను, శీతలముగను, క్షీణవీర్యముగల మనుజునికి బలకారిగను, పుష్టికారిగను, వ్యష్టముగను, ఆయుష్కరముగ నుండుటయేగాక దృష్టిరోగము, విషము, రాజయత్న, కఫపిత్తక్షయలు, కాస, శ్వాస, అగ్నిమాంద్యము, దాహము వీనిని నివర్తింపజేయును.

పుష్యరాగశుద్ధి లఱ

పుష్యరాగం ఛాగమూత్రైర్భావ్యం శుద్ధం భవిష్యతి,

తత్పుష్పరాగం పాషాణభేదీ ద్రావేణ భావితమ్. 636

విశ్వకర్మపుటే దగ్ధం భస్మీ భవతి తత్క్షణాత్,

తా. పుష్యరాగమును మేకమూత్రముతో భావనచేసిన శుద్ధియగును దానిని పాషాణభేదిరసముతో భావనచేసి మూకుళ్లయందునిచి చీలనున్నయిచ్చి కొలిమిలో నునిచి యూదిన తత్క్షణమునందే భస్మమగును.

పుష్యరాగగుణము లఱ

పుష్యరాగం పుష్టికరం క్లేష్టలం గురుశీతలమ్.

637

తా. పుష్యరాగము పుష్టికరముగను, కఫకరముగను, గురువుగను, శీతలముగను నుండును.

మరకత శుద్ధి లఱ

క్షిప్త్యా విదారికం దాంతః పుటే కౌక్కుటసంజ్ఞికే,

పాచితం చాథ తన్నితం భవేన్నరకతం శుచి. 638

తా. మరకతమణిని నేలగుమ్మడుగడ్డను తొలిచి అందునిచి దానిపై చీలనున్న శేపసంజానర్చి కుక్కుటపుటంబిడి నాంగశీతలమునదీసిన మరకతము శుద్ధియగును.

మరకత భస్మము లఱ

తతో మరకతం క్షుద్రారసేన పరిభావయేత్,

పాషాణభేదీ ద్రావేణ మర్దితం చ శరావకే, 639

పుటమేకం తతో దద్వాద్భస్మీ భవతి తద్భ్రువమ్,

తా. శుద్ధిచేసినపచ్చలను బావుడురసములో భావనచేసి కొండపిండివేళ్లరసముతో మర్దింపి బిళ్లచేసి యొడింపి మూకుళ్లయందునిచి చీలనున్నయిచ్చి గజపుటంబిడిన భస్మమగును.

— మ ర క త గు ణ ము ౧ —

హారితం విశదం కాంతం లఘుగ్రాహి త్రిదోషజిత్. 640

తా. పచ్చలుపరిశుభ్రముగను, మనోహారముగను, లఘువుగను, మలబద్ధకరము గను, త్రిదోషముల నివర్తికేయనవిగ నుండును.

— వై ద్య హ ర్య శు ద్ధి ౧ —

వైద్యార్యం వాజిమూత్రేణ కూష్మాండస్వరసేన చ,
భావితం ద్విదినం చాథ శుద్ధమ్భవతి నిశ్చయః. 641

తా. వైద్యార్యములను గుఱ్ఱపుమాత్రములో నొకదినము, బూడిదగుమ్మడి పండుస్వరసములో నొకదినము భావనచేసిన శుద్ధియగును.

— వై ద్య హ ర్య భ స్స ము ౧ —

తద్వైద్యార్యం శిలాభేది రసేన పరిభావితమ్,
విశ్వకర్తృపుటే దద్ధ్యా తీవ్రాగ్నా వజ్రమూషయా. 642
తతో గజపుటే పాచ్యం భస్మీ భవతి నిశ్చయః,

తా. ఆ శుద్ధిచేయబడిన వైద్యార్యమును పిండికొండవేళ్లరసములో భావనచేసి, కొలిమిలోనునిచియుండి పిదప వజ్రమూషయందునిచి చీలమున్నయిచ్చి గజపుటం బిడిన భస్మమగును.

— వై ద్య హ ర్య భ స్స గు ణ ము ౧ —

వైద్యార్యం వజ్రతుల్యం తు సర్వరోగాన్వ్యపోహతి, 643

తా. వైద్యార్యము వజ్రతుల్యముగను, సర్వరోగముల నశింపజేయునదిగ నుండును.

— గో మే ధి క శు ద్ధి ౧ —

తతో గోమేధికం వాజిమూత్రే భావ్యం దినత్రయమ్,
తతో విదారీ స్వరసే భావ్యం శుద్ధిర్భవిష్యతి. 644

తా. గోమేధికమును గుఱ్ఱపుమాత్రములో 3 దినములు భావనచేసి పిదప నేలగుమ్మడుగడ్డరసములో నానబెట్టిన శుద్ధియగును.

— గో మే ధి క భ స్స ము ౧ —

శుద్ధం గోమేధికం కృష్ణధుత్తారద్రావభావితమ్,
విశ్వకర్తృపుటే దద్ధం త్రివారం భస్మతాంప్రజేత్. 645

తా. శుద్ధిచేసిన గోమేధికములను నల్లఉమ్మెత్తాకురసములో 3 మార్లు భావన చేసి కొలిమిలోనునిచియుండిన భస్మమగును.

— ౧౦ గోమేధికభస్మగుణము ౧౦ —

గోమేధికం కఫహారం దీపనం బలవర్ధనమ్,

తా. గోమేధికము కఫమును హరించుటయేగాక అగ్నిదీప్తి, బలము, వీనిని గలుగజేయును.

— ౧౧ మాణిక్యశుద్ధి ౧౧ —

అశ్వమూత్రాంతరే భావ్యం త్రిదినం ప్రబలాతవే. 646

తథోష్ణవారిణా యోశ్యం రత్నశుద్ధిర్భవిష్యతి,

తా. కెంపులను గుఱ్ఱములముత్యములవైచి 3 దినములు మంచియొండయంచుచి వేడినీళ్లతోకడిగిన శుద్ధియగును.

— ౧౨ మాణిక్యభస్మము ౧౨ —

తన్మాణిక్యం రవిక్షీరే దివసత్రయభావితమ్. 647

శరావే త్రిపుటం దద్యాద్భస్మీ భవతి తత్తణాత్,

తా. శుద్ధిచేసిన కెంపులను జిల్లేడుపాలతో 3 దినములు భావనచేసి చూశు శ్మలోసునిచి చీలమున్ను లేపనముచేసి యేరుసిడకలతో 3 పుటంబులిడిన కెంపులు భస్మమగును.

— ౧౩ మాణిక్యభస్మగుణము ౧౩ —

మాణిక్యం శిశిరం స్నిగ్ధం మధుకాన్తికరం లఘు. 648

దీపనం వృష్యమాయుష్యం మనోజ్ఞం గ్రహదోషనుత్,

తా. కెంపుభస్మము శీతలముగను స్నిగ్ధముగను మధురముగను, కాంతికరముగను, లఘువుగను, అగ్నిదీపనకారిగను, వీర్యవృద్ధికారిగను, ఆయుష్వృద్ధికారిగను, మనోజ్ఞముగను, గ్రహదోషముల పోగొట్టునదిగనుండును.

— ౧౪ నీల శుద్ధి ౧౪ —

ఖరమూత్రాంతరే క్షీప్తాన్వీలం తీవ్రాతవే క్షీవేత్. 649

భావితం దినమేకం చ నీలం శుద్ధం భవిష్యతి,

తా. నీలముల గాడిదమూత్రముతో ౧ దినము, తీవ్రమగుయొండలో భావనచేసిన, శుద్ధియగును.

— ౧౫ నీల భస్మము ౧౫ —

తన్నీలం లక్ష్మణాపత్రద్రవే భావ్యం త్రియామకమ్. 650

విశ్వకర్మపుటే దగ్ధం భస్మీ భవతి తత్తణాత్,

తా. శుద్ధిచేసిననీలముల లక్షణసంజిఆసరసములో 3 యామములు నానబెట్టి వజ్రమూసలోబోసి కొలిమినియునిచిగూచిన పక్షణమునందే నీలములు భస్మముగను.

— ౧౧ నీలగుణము ౧౧ —

నీలం శీతం గురుస్నిగ్ధం మధురం పితృనాశనమ్. 651

తా. నీలము శీతలముగను, గురువుగను, స్నిగ్ధముగను, మధురముగను, పితృనాశకారిగ నుండును.

— ౧౨ వైక్రాంతోత్పత్తి ౧౨ —

దేవ్యా హతే మహాదైత్యే మహిషాసురసంజ్ఞకే,
అస్యరక్షం తు పతితం యత్ర యత్ర స్థితం భువి. 652

తత్ర తత్ర తు వైక్రాంతోవజ్రాకారోహ్య జాయత,
వింధ్యస్య దక్షిణోహారోస్తరే వాస్తి సర్వతః. 653

నికృంతయతి లోహాని తేన వైక్రాంతభిష్యతే,

తా. మహిషాసురుడను పేరుగల మహాదైత్యుని కాశీదేవి సుహరించుకాలమున వానిరక్షము పడినస్థలమునగు అంతట వజ్రాకారముగల వైక్రాంతములు జనించెను. ఆ వైక్రాంతములు వింధ్యపర్వతమునకు దక్షిణభాగమునగును, ఉత్తరభాగ నందునునున్నయవి. ఇవి లోహముల భేదించునట్టి సామర్థ్యముగల వగుటంచేసి, వైక్రాంతమని పేర్కొనబడియెను.

— ౧౩ వైక్రాంతలక్షణము ౧౩ —

అప్రకొణావృణలకష్టోక్తోవామృతో గురుః.
శుద్ధమిశ్రితవర్ణేన యుక్తో వైక్రాంతఉచ్యతే, 654

తా. ౮ కోణములు ౮ పలకలు లేక ౬ కోణములు గలిగి అమృతగుణము శుద్ధవర్ణము, బరువు, మిశ్రితవర్ణముగలది వైక్రాంతమని దెలియవలయును.

— ౧౪ వైక్రాంతభేదములు ౧౪ —

శ్వేతో రక్షశ్చ పీతశ్చ నీలః పారావతప్రభః.
శ్యామలః కృష్ణవర్ణశ్చ కర్పూరాభోష్టమో మతః, 655

తా. తెలుపు, యిరుపు, పసుపు, నీలము, పావుగపిట్టవర్ణము, శ్యామలవర్ణము, కృష్ణవర్ణము, కర్పూరవర్ణము ఇటుల వైక్రాంతము ౮ విధములగ నుండును.

— ౧౫ వైక్రాంతశుద్ధి విధి ౧౫ —

వైక్రాంతం వజ్రచోభ్యం నీలం శ్వేతం చ లోహితమ్. 656

హయమూశ్రేణ తత్ప్రించే త్తప్తం తప్తం త్రినప్తధా,
తతశ్చోత్తరవారుణ్యాః పంచాగే గోళకే షి పేత్.

657

రుద్ధ్వా మూషాపుటే పాచ్యముద్ధరేద్దోళకే పునః,
క్షిప్త్వా రుద్ధ్వా పుటే దేవం సప్తధా భస్మతాం ప్రజేత్.

658

తా. నల్లగగాని, తెల్లగగాని, యెఱ్ఱగగానియందు వైక్రొంతముల వజ్ర మణుల తెరంగున శుద్ధిజేయవలయును. మరియు వైక్రొంతము ౨౧ మారుయెఱ్ఱగ కాచి, గుఱ్ఱపుమాత్రములో ౨౧ మారు చల్లార్చిన శుద్ధియగును. విదప దుష్టుపాశు సమూలమున ముద్దగనూరి అందు శుద్ధిజేయబడిన వైక్రొంతములనుననిచి, యాముద్దను మూషయందునిచి, దానిపై మరియొకమాసను బోర్లించి, చీలమన్ను లేపనం బొనర్చి, గజపుటంబిడి, సాంగశీతలమునదీసి మరలవైక్రొంతముల వైప్రకారము, దుష్టుపుముద్దలోనునిచి, మూసలో బెట్టి చీలమన్నుయిచ్చి ౩ గజపుటంబులిడిన వైక్రొంతము భస్మమగును.

◀ శుక్రకారాంతరమున వైక్రొంతభస్మము ▶

వైక్రొంతం వజ్రవచ్ఛోభ్యం ధ్వాతం సిక్తం చ మూత్రకే,
వజ్రవన్తృతిమాయాతి వజ్రస్థానే నియోజయేత్.

659

తా. వైక్రొంతమును వజ్రము తెరంగున కొలిమిననూది గుఱ్ఱపుమాత్రములో నద్ది శుద్ధిచేసి వజ్రమువలెనే భస్మముచేసి వజ్రస్థానమున నియోగించవలయును.

◀ శైక్రొంతస్మృతి ▶

కేతకీ స్వరసం గ్రాహ్యం సైంధవం స్వర్ణపుష్పికామ్,
ఇంద్రగోపకసంయుక్తం స్వర్ణభాండే వినిషీపేత్.
సప్తాహం స్వేదయేత్తస్మిన్ వైక్రొంతం ద్రవతాం ప్రజేత్.

660

తా. మొగిలిచన్నులరసము, సైంధవలవణము, రేలపువ్వు, ఇంద్రగోపపురుగులు వీనితోడ వైక్రొంతమునుజేర్చి బంగారుపాత్రలోనునిచి యేడుదినములు పాకముజేసిన వైక్రొంతముద్రవించి స్మృతివలెనగును.

◀ శైక్రొంతసత్వ పాతనము ▶

వైక్రొంతస్య పలం చైకం కరైకం టంకణస్య చ.

661

రవిక్షీరై ద్దినం భావ్యం మర్ద్యం శిగుద్వైద్దినమ్,
గుంజాపీణ్యాకవహ్నినాం ప్రతికర్షణి యోజయేత్.

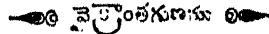
662

ఏతేన గుటికాం కృత్వా కోష్ఠయస్తే ధమేస్వప్రథమ్,
వైద్యశింతామణి II—88

శంఖకుండేందునద్యశం సత్యం వైక్రాంతజం భవేత్ .

663

తా. వైక్రాంతము ౧ పలుకు, వెలిగానము ౧ కర్మము వీనిని జిల్లేదుపాలు, మునగ పేరురసము వీనిచే ప్రత్యేకము ఒక్కొక్కదికము ముద్దించి శంకు గురిగించి; గానిగ పిండి, చిత్రమూలము వీనిని చూడ్చించి ప్రత్యేకము ౧ కర్మముచేసి ముద్దజేసి కోవ్య యంత్రమునందునిచి యూదిన శంఖము, మల్లెమొగ్గలు, చంద్రుడు వీనితో తుల్యముగు కౌంతిగల సత్యముదిగును.

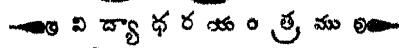

ఆయుర్వైద్యం చ రసబంధకరం చ వృష్యం
వహ్నిప్రదం నిఖిలరోగ మదాపహారి,
దోషత్రయాపనయనం విషదోషహారి
వైక్రాంతకం ఖలు వపుర్బల లోహకారి.

664

తా. వైక్రాంతము ఆయుర్వృద్ధి, రసబంధనము, వీర్యవృద్ధి, అగ్నిదీప్తి, వీనిని గలుగంజేయుటయేగాక సర్వరోగములు, త్రిదోషములు, విషదోషములు వీనిని హరింపజేసి శరీరబలకారిగను లోహవేధనకారిగనుండును.

యంత్రాదిప్రకరణమ్.

- 1 అధస్థాల్పాల్యం రసం క్షిప్తా నిదధ్యాత్తన్మఖోపరి,
స్థాలీమూర్ధ్వముఖం సమ్యజ్జీరుధ్య న్మదుమృత్సయా.
- 2 ఊర్ధ్వస్థాల్పాల్యం జలం క్షిప్తాచుల్ల్యామారోప్య యత్నతః,
అధస్థాజ్జ్వలయేదగ్నిం యావత్ప్రహారపంచకమ్.
- 3 స్వాంగశీతాత్తతో యంత్రాద్వైష్ణీయాద్రసముత్తమమ్,
విద్యాధరాభిధం యంత్రమేతత్తత్ జ్జేరుదాహృతమ్.

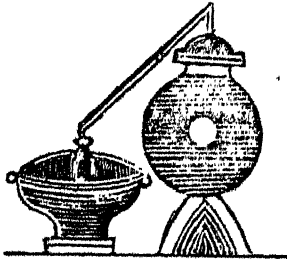

తా. రెండు కుండల గ్రహించి అందొకదానిలో పూదరస మునుబోసి దానిపై రెండవకుండ నూర్ధ్వముఖముగమూసి యూ రెండు కుండలసందులకు చీలమున్ను యిచ్చి పైపాత్రమునం దుదకముబోసి నిండించి పూదరసముండు పాత్రను పాయిమీదనునిచి గ్ర ర్షూములు పక్కముజేసి సాంగశీతలమున యాయంత్రమునందుండురసమును దీసి కోనవలయును, ఇదియ విద్యాధరయంత్రమని చెప్పబడును.

అంకయంత్రము ౭

భాండకంతాదనశ్చిద్రే వేణునాశం వినిక్షిపేత్,
సమానాం కరకాం వాపి భాండవక్త్రే నివేశయేత్. 4

సంధిం లిప్త్వా చ నాశాగ్రే కాచభాండం నిధాపయేత్,
అధస్తాన్జ్వలయేదగ్నిం టంకయంత్రమితి స్మృతమ్. 5

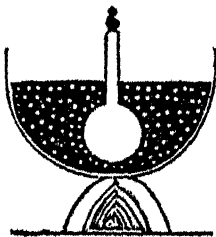
తా. ఒక కుండను గ్రహించి దాని కంఠమునకు కొంచెము క్రిందుగా రంధ్రము జేసి యందు వెదురు గొట్టమును జేర్చి యా కుండమాతికి ననుమైన మూకుడును మూసివాటి సంధులకు చీలమున్ను లేపనము జేసి యొడించి పొయిమీద నుంచి గొట్టము యొక్క నోటివద్ద గాజు పాత్రనుంచి పాకము చేసిన దానిలో ఔషధము నాళికాముఖమువలన పతనంబగును. ఇది యంకయంత్రమునియు గ్రంథాంతరేణ డోర్ననాళికాయంత్రమునియును జెప్పబడును.

మనియు గ్రంథాంతరేణ డోర్ననాళికాయంత్రమునియును జెప్పబడును.

వాలుకాయంత్రము 8

భాండే వితస్తి గంభీరే మధ్యే నిహితకూపికే,
కూపికాకంఠపర్యంతం వాలుకాభిశ్చ. పూరయేత్. 6

భేషజం కూపికాసంస్థం వహ్నినా పాచయేత్తతః,
వాలుకాయంత్రమేతద్ధి యంత్రతంత్రబుధైస్మృతమ్. 7

తా. అడుగునిడుపు అడుగు వెడల్పుగల మంటిపాత్రను గ్రహించి దానికడుపు యొక్క మధ్యభాగమునందు (దబ్బినముతో లావుగ బెజ్జము జేసి దానిపై) యా ఔషధపు కుప్పెనుంచి దానికంఠమువరకు నిసుకబోసి పొయిమీద నుంచి యోగములో జెప్పబడియుండు కాలమువరకు పాకము జేయవలయును. ఇది యంకయంత్రమనబడును.

గర్భయంత్రము 9

స్థూలభాండస్య గర్భేతు ఇష్టికాం స్థాపయేత్తతః,
పాత్రం స్థాప్యం చేష్టికోర్ధ్వం సద్రవ్యేస్థూలభాండకే. 8

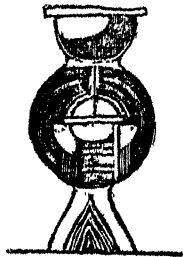
పశ్చాన్ముఖే చాన్యభాండం ఘటికాసదృశం దదేత్,
సంధిలేపమతః కృత్వా జలం దతోర్ధ్వం పాత్రకే. 9

అగ్నిం ప్రజ్వాలయేన్నందం తప్తం నీరం పునస్త్యజేత్.

పునశ్చీతం జలం దత్వా త ద్దం చేత్త త్త్యవీత్పునః. 10

ఏవం కృతేచోర్ధ్వభాండలగ్నం ప్రలాదకం ప్రవేత్,
అంతస్థే సూక్ష్మపాత్రే చ తచ్చ గ్రాహ్యం ప్రయత్నతః. 11

గర్భయంత్రమిదం ఖ్యాతం సుగంధ్యైర్బాదినాధనే,

తా. ఒకపెద్దభాండమును పొయినొడనునిచి దానిలో ఇటికెరాయినిడి ఆ యిటికెరాయిపై గాబు మొదలగువానిచే జేయబడిన గిన్నెనునిచి, యాగిన్నెకంఠమునగు పెద్దభాండములో బొప్పెద్రవ్యముల నునిచి ఆ భాండపుముఖమును మరయుకకుండయుక్కు అడుగు భాగముచే మూసి సంఘటను చీలమున్ను లేపనంబొనర్చి భాండ ముపై మూసియుండు కుండలో నుదికముబోసి మందముగ ఆగ్నిని జ్వలంపజేయవలయును. కుండలోని యాదకముకాగిన దానింపిసి మరిల కితోదకమును బోయవలయును. ఇట్లు జేయు చుండిన పైనమూసియుండు భాండముయొక్క అడుగున వాచిరేఖ గిన్నెలో తైలదులు ప్రవించును. దానిని యుక్తగ్రహించవలయును. ఇదియ గర్భయంత్రమన బడును. *

—● కచ్చపయంత్రము —●

ఖర్చరం పృథులం సమ్యగ్మహీత్వాతస్య మధ్యతః. 12

ఆలవాలం మృదా కృత్వా తస్య ధ్యే పారదం క్షిపేత్,
ఉర్ధ్వాధస్తు బిడం దత్వా మల్లనారుధ్య యత్నతః. 13

ఉర్ధ్వం దేయం పుటం తస్య యంత్రం కచ్చపనంజ్ఞకమ్,
జారణార్థం రసస్యోక్తం గంధాదీవాం విశేషతః. 14

తా. పెద్దపెడల్పునోయగల బాసనుగ్రహించిదానిమధ్యమున సుమారు మూడు కళ్లపొడవుగల మంటిపొదినిజేసి దానియందు బిడాలవలము వేసి దానిపై పొదరసమునునిచి దానిపై మరల బిడాలవలమును వైచి యాపాదికి తగులునటుల కొంచముపల్లముగ నుండు మూకుడుతో దానినిమూసి చీలమున్ను లేపనము జేసి యామూకుడు పిడక అచేనిండించి పుటంబిడిన రసగంధకంబులు జారణంబులగును. ఇదియ కచ్చపయంత్ర మనబడును.

* భాండములో నిటిక బెట్టుటకంటె భాండపుమూతినుండి సన్నని చారము అతో గిన్నెను బోలాడగట్టి భాండముడుగున ద్రవ్యమునుపరచివండిన మిక్కిలి సుఖకరము. ఈవిధముగా సుగంధి, అరకుసాంబ్రాణి, అరకుకొబ్బరినవి చేయువచ్చును.

జలయంత్రము

- ఉపర్యాపస్తలే తాపోమధ్యే చ రసగంధకా,
 జలయంత్రమిదం గోప్యం యంత్రశ్రేష్ఠం సమీరితమ్. 15
- అస్తిక్ స్వర్ణాదిభూసత్వగంధకాది చ ధారయేత్,
 కృత్వా లోహమయీం సాత్రీమధోముఖసమన్వితామ్. 16
- ముఖమధ్యే షీపేద్దగ్నిన్యం పాత్రవక్త్రం నిరోధయేత్,
 లోహచక్రికయా రుద్ధ్వా తత్సంధిం సాధు లేపయేత్. 17
- తస్య కోష్ఠే ప్రచేదస్తభాగం లోహరజోన్వితమ్,
 పునఃపునశ్చ సంసృష్టే పునరేభిశ్చ లేపయేత్. 18
- లోహవత్తచ్చ బబ్బులక్వాఢేన పరిమర్దితమ్,
 జీర్ణేషి కారజస్మాక్షం గుడచూర్ణసమన్వితమ్. 19
- లేపయేత్ఫలు తతోవ్రీక్షం దుశ్చేద్యం నలితైః ఖలు,
 ఖటికాపటుకిష్టైశ్చ మహిషీదుగ్ధమర్దితైః. 20
- యంత్రయా మృత్సన్నయా రుద్ధో న గంతుం క్షమతే రసః,
 విదగ్ధవనితాస్త్రాథప్రేష్టా బద్ధః పునూనివ. 21
- తతో జలం వినిక్షిప్య వహ్నిం ప్రజ్వాలయేదధః,
 అథవా కారయేస్తూషాం పాత్రలగ్నామధోముఖమ్. 22
- లోహానామనురూపాశ్చ తస్తూషాముఖరోధినిమ్,
 దత్వా చాన్యాం తయోస్సంధిం విలేప్యజాస్పగాదిభిః. 23
- జలమూర్ధ్వం వినిక్షిప్య నిస్సందేహం విపాచయే,
 జలయంత్రం తు బహుభిర్దినై రేవ హి జాయతే. 24

తా. ఉద్ధ్వమున జలము, క్రింద నగ్నిజ్వాల, మధ్యమున రసగంధకాదుల

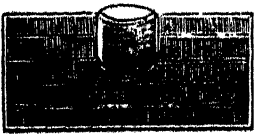

నునిచి పాకముజేయుటయు జలయంత్రమనబడును. ఇది శ్రేష్ఠంబగుటచే రహస్యముగ నునిచికొనవలయును. ఇది స్వర్ణాది సత్విగంధకాది జారణముల కుపయోగించును. ఎట్లనిన లోహముతో నొకపెద్దబాసను, దానిలోపల లోహముతో నొకమాసనుజేయించి దానియందు స్వర్ణరసగంధకాదులనునిచి యామాసమాతికి దగినటుల లోహముతో నొకమాకుడుజేయించి దానిచే యామాసమాతినమాసి భాండములోనునిచి మేకవత్తువతో లోహాక్షిట్టమును బాగుగనూరి ఆమాసముఖమునకు దాని అడుగునకు బాగుగ పలుమారు లేపనంజొనర్చి పలుమారు

యెండించవలయును. ఇటులనే యామూసకు క్రిందిభాగమునందును పయిభాగము నందును శుష్పచెక్కకపాయముతో సుత ఇటికెరాయి, కెల్లము వీనినినూరి మాటి మాటికి లేపనంబొనర్చి యెండించవలయును. ఇటులనేసిన ఉదకము దానిని భేదించ కుండును. మరియు కెల్లనున్న, ఉప్పు, లోహాక్షిట్లము, వీనిని యెనుసుపాలతోనూరి లేపనముచేసిన ప్రియురాలగు స్త్రీయొక్క ప్రేమచే నాయుగుడు బంధంపబడు చందంబున పాదరసము బంధంపబడును. సిద్ధప గూసంప్రయోగముచేయుటోని క్రింద మంట కేయవలయును లేక పద్మభాండమును జేయించునపుటే దానినిమూసతో జేయించి పయిప్రకాగము మాతిమూసి లేపనాగుల జేయవలయును. ఇదియ జలయంత్ర మనబడును. ఇది దీర్ఘకాలమునూట సిద్ధంచును.

— గౌరీయంత్రము —

- గౌరీయంత్రం ప్రవత్యోమి సుఖదం జారణాపిఛో,
అష్టాంగుళోఽచ్చయాం కృత్వా చతురస్రాం సమేష్టకామ్. 25
- మూషాసానూత్సముత్కృత్య మధ్యే చూర్ణేన లేపయేత్,
శ్లక్షణం సమ్యక్కృతాం పిష్టిం కృత్వా ప్రాగ్బంధితాశ్రజామ్. 26
- రూప్యజాం హేమజాం వాసి సత్వేనాసి వినిర్ధితామ్,
నివేశ్య తత్ర చోద్ధ్వాఢో బలేశ్చుర్ణం సిధాయ చ. 27
- తస్యాః పిష్ట్యాశ్చతుర్థాంశం వారంవారం విశోషయేత్,
వక్త్రే ఖర్చరచక్రీం తు దత్వాలేప్య విశోష్య చ. 28
- ఉర్ధ్వం హయభురాకారం పుటం దద్యాల్లఘూత్సలైకి,

తా. చారణవిషయమునందు సుఖకౌరియగు గౌరీయంత్రమును వచించెదను. ఎనిమిదంగుళములపొడవు నెడలల్పగల యొక ఇటికె రాయినిజేయించి దానిమధ్యమున మూషాకౌరముగ పల్లముజేసి దానికి సున్నములూసి నున్నగజేసి యెండించి పిదప వెండి, బంగారు, అభ్రకము, వీని సత్వములనూరి ఇటికెరాయి మూసలోబోసి అసత్వమునకు నాలవభాగము గంధకమును ఇటికెరాయిమూసలో క్రిందపయిననునిచి మధ్యమునందు పైకెప్పండిన రసాదిద్రవ్యములనునిచి మూసనోటిపై ప్రమిదనుమాసి, చీలమన్ను లేపనముచేసి యెండించి గుట్టిపుగిట్ట ప్రమాణముగఱచిన్నయేరు పిడకల కేర్చి పుటంబిడవలయును. ఇదియ గౌరీయంత్ర మనబడును.

— వక్త్ర మూషా —

వక్త్రులా గోస్తనాకార వజ్రమూషా ప్రకీర్తితా. 29

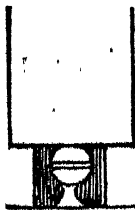
- ద్వా భాగా తుషమస్యాశ్చ హ్యేకోవలీ కమృ త్తథా,
 లోహాకిట్టస్య భాగైకం శ్వేతపాపాణభాగకమ్. 30
- నరకేశనమం కించిచ్చాగ్రీ యీ రేణ పాచయేత్,
 యామద్వయం దృఢం మర్ద్యం తేన మూషే ప్రకల్పయేత్. 31
- శోషయిత్వా రసం షీప్త్యా తత్ర సంధిం ప్ర లేపయేత్,
 వజ్రమూషే ఇమేస్యాతాం సమ్యక్సూతస్య మారణే. 32

తా. ఉముక బూడిద ౨ భాగములు, పుట్టమన్ను ౧ భాగము, లోహాకిట్టము ౧ భాగము, తెల్ల రాతిచార్లము ౧ భాగము, కొంచెము మనుజుని తల వెంట్రుకలు వీనిని నేకముగ చేసి మేకపాలుబోసి యుడికించి ౨ యామములు మెత్త గానూరి గుండ్రముగను, గోస్తనాకారముగను, పొడవుగనుండు గండునూసలను జేసి యొడించి మూసలో రసముబోసి పైనమాసి చీలమన్ను లేపనము జేయవలయును. ఇదియ వజ్రమూషయని యెదరు. ఇది రసమారణమునందుపయోగించును.

— ౨౨ భూదరయంత్రము ౨౧ —

వాలుకాసు సమస్తాంగగతా మూషా రసాన్వితా,
 దీప్తోపలై స్సంవృణుయాద్యంత్రం భూదరనామకమ్. 33

తా. మూసలోపాదరసము బోసి, దాని ముఖమును బంధించి, ఇసుకచే పూరింపడిన బాసయందామూసను సంపూర్ణముగ పూడ్చి, ఇసుకపై పిడకలతో పుటంబిడనలయును, ఇదియ భూదరపుటంబనంబడును.

— ౨౩ కోష్ఠయంత్రము ౨౨ —

వాక్యమ్. హస్తప్రమాణ వేణునలికాం సమాదాయ తస్యామూలే
 చర్మభస్మికాందృఢం బద్ధానలికాగ్రమష్టాణ్ణులమాత్రమ్ భూమా
 తిర్యగ్నిఖాత్య భవంసమ్యగ్నిలిప్య తదగ్రదేశే భూమాగర్తం
 కృత్వాతత్రాంగరై 35

తా. మూరప్రమాణముగల గొట్టమును జేసుకొని దాని నెనిమిదంగుళప్రమాణముగల సమసుగుభూమిలో కొంచమునిమ్నాన్నతముగ నడ్డము గా బూడ్చి యాగొట్టముయొక్క ఇరు పార్శ్వపు ముఖముల డెరచియుంచి దానిముఖము

వద్ద భటువుగ నొకపల్లముజేసి యాపల్లమును మన్నునోపాగుగనలికి గొట్టముయొక్క
వైభాగపుమాతియందు నోలతిత్తినదగిలించి పల్లమునను తగుమాత్రముగ బొగ్గు
కైచి తిత్తినూదవలయును. ఇదియ కొప్పుయంత్రమనబడును.

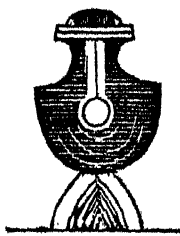
— ౧౧ డోలాయంత్రము ౧౧ —

నిబద్ధం సాషధం నూతం భూద్దే తు త్రిగుణాంబరే,
రసపోటలికాం కాష్ఠే దృఢం బద్ధ్యా గుణేన హి. 36

సంధాయ పూర్ణకుంభాంతః ఛావలంబనసంస్థితామ్,
అథస్తాజ్జ్వలయేదగ్నిం తత్తదుక్తక్రమేణ హి. 37

డోలాయస్త్రమిదం ప్రోక్తం స్వేదనాఘ్రిం తదేవ హి,
సాంబుస్థాలీముఖే బద్ధే వస్త్రే స్వేత్స్యం నిధాయ చ. 38
విధినా పచ్యతే యత్ర తద్యంత్రం స్వేదనం స్త్రుతమ్,

తా. ఓషధులతోగూడియుండు పాదగ్రసమును భూగ్గరపత్రములో జాటి

మాడుమడతలుగల వస్త్రమునోగట్టి దారముచేబంధించి యాదా
రము నొకవెనుగుకర్ర మధ్యనునగుగట్టి యొకకుండలో
పాచనద్రవముల బోసి వైస్త్రకాగము దారమునోగట్టబడిన
యాషధము కుండలో ప్రేలాదనముల కుండనోటియందు ఆ
వెనురుకట్టి వడ్లముగనిడి యోగములో శిష్పబడియుండు కొల
పత్రకాగము పొయిమీదనునిచి పాకముజేయవలయును. ఇదియ
డోలాయంత్రమనియు. లేక స్వేదనాయంత్రమనియును శిష్ప
బడును. లేక పాత్రనోటియందు వస్త్రమునుగట్టి దానిపై స్వేదనసంస్కారముజేయు
నట్టి ద్రవ్యములనునిచి దానిపైమాసి పకవ్యముజేయుటగూడ స్వేదనాయంత్రమనబడును.

— ౧౨ శులాయంత్రము ౧౨ —

వృంతాకాకారమూషే ద్వే తయోః కుర్యాదభః ఖలు. 39
స్రాదేశమాత్రాం నభికాం మృదా లిప్తసునంధికామ్,

తత్రైకస్యాం క్షీపేత్పూతమన్యస్యాం గంధచూర్ణకమ్. 40
నిరుధ్య మూషయోర్వక్త్రం వాలుకాయంత్రోకే క్షీపేత్,

గంధాఘోజ్వలయేదగ్నిం తులాయంత్రముదాహృతమ్. 41
తాళగంధాశ్చ సారణాం జారణాఘ్రిముదాహృతమ్,

తా. మూషయొక్కయాకారముగల రెండుమూసలజేయించి దానినోటి

యందు బెజ్జెడు ప్రమాణముగల గొట్టమునుదగిలించి వాని సంధులకు చీలమున్ను లేపనంబొనర్చి * అందొకమాసలో సాదరసమును మరియొకమాసలో గంధకచూర్ణమునువైచి వాని ముఖములమాసి వాలుకొయం త్రమునందుంచి గంధకముందుమాసక్రింద నగ్నిని జ్వలంపజేయవలయును. ఇదియ

కులాయం త్ర మనంబడును. ఈకులాయం త్ర ము తాళకము గంధకము లోహము పీని జారణముల కుపయోగించును.

— ౧౦ పాతాళయం త్ర ము ౧౦ —

హస్తప్రమాణనిమ్నం చ గర్తం కృత్వా ప్రయత్నతః. 42

తస్మిన్నాండం చ సంస్థాప్య తథాన్యం పాత్రమాచరేత్,

తస్మిన్నామధవర్గం చ దత్వాన్యం చ శరావకే. 43

ముఖంసంస్థాప్యరంధ్రాణి కృత్వానైవ శరావకే,

శరావసహితం పాత్రం గర్తస్థే భాజనే న్యసేత్. 44

సంధిలేపం తతః కృత్వా గర్తమాపూర్వ మృత్పూయా,

పశ్చాదధోగ్నిం ప్రజ్వాల్య స్వాంగశీతం సముద్ధరేత్. 45

పశ్చాత్తతాత్మమధ్యస్థం పాత్రం యుక్త్యాసమాహరేత్,

తదంతస్థం చ తజ్జేలం గృహ్ణీయాద్విధిపూర్వకమ్. 46

పాతాళాఖ్యమిదం యంత్రం భాషితం శంభునా న్యయమ్,

తా. ఒకమూరలోకుగల పల్లమును త్రవ్వి అందు వెడల్పునోరుగలభాండము

నునిచి మరియొకకుండలో బొప్పెమునునునిచి యాబొప్పెముండు

కుండనోటియందు రంధ్రముగల మాకుడునునిచి ఆ మాకుడు

తోడనే యాకుండను పల్లములోని కుండపైని బోరగిలనునిచి

సంధిలేపముచేసి యాపల్లమును మట్టితో బూడ్చి దానిపై నగ్ని

నునిచిన మాకుడుయొక్క రంధ్రములవలన క్రిందిభాండములో

జైలముగాని ద్రావకముగాని ప్రవించును. దానిని సాంగశీతలమున

యుక్తిచే గ్రహించవలయును. ఇదియ పాతాళయం త్ర మనబడును. (ఇది ఈశ్వరునిచే వచింపబడియెను.)

— ౧౧ తేజోయం త్ర ము ౧౧ —

భాండే చార్ధప్రమాణేన ద్రవ్యం స్థాప్యం ప్రయత్నతః. 47

తన్నుభే ద్విసశీయంత్రం సంస్థాప్య చ నిరోధయేత్,

* మాసలయందు ముంజే రసగంధకములనిడి అడ్డుగానునిచి పీలుచేయవలెను.

పశ్చాత్పిజ్వాల్మ్య మందాగ్నిం జలు దతోర్వర్ధ్వమత్రకే. 48
 తత్తప్తం నళికాద్వారా నిస్సార్ధం చ పునఃపునః,
 నీచస్థనళికావక్త్రే భాండం స్థాప్యం ద్వితీయకే. 49
 తస్మిన్నర్కశ్చ సంధాన్యోగ్యహ్నియాత్తు విశేషతః,
 తేజోయంత్రమిదం భ్యాతం తథావై లంబికం మతమ్. 50

తా. పెద్దభాండమును గ్రహించి దానికర్ధభాగమువరకు బొవధద్రవ్యముల నునిచి దానినోటియగు * ౨ గొట్టములుగలయంత్ర మునుదగిలించి సఢిలేపనముజేసి పైభాండములో నుద కముబోసి క్రిందనుం గాగ్నితో పాకము జేయవల యును. ఆయుదకముకొగియున్నం బైన నళికామూల ముగ దానిదీసిజేసి మగల శీతోదకమునుబోయుచుండ వలయును. క్రిందనుండు నళికాముఖమున గాజు మొదలగువాని పాత్రలనునిచి ద్రావకమును దీసికొన వలయును. ఇదియ తేజోయంత్రమనబడును. దీనినే మరికొందరు లంబికాయంత్రమని పదించెదరు.

— మ హా పు ట ము ౧ —

ఘనమానవశాన్తకే హస్తద్వితయమాత్రకే,
 కరీమైర్షిపూర్ణే చ ముద్రితం చ శరావకమ్. 51
 సంస్థాప్య చాన్యకారీషైః పూరితే శేషగర్తకే,
 అగ్నిం ప్రజ్వాల్మ్య శీతే చ గృహ్నియాత్తు శరావకమ్. 52
 ఏతన్నహాపుటం చోక్తం కృతిభిః పూర్వనూరిభిః,

తా. ౨ మూలంబదరముగను ౨ మూరలులోనుగనుండుపల్లమును త్రవ్వి అందు సగమువరకు ఏరపిడకలబరచి దానిమధ్యమున సీలంచేసిన బొవధశరావమును గాని మూసనుగానినునిచి దానిపై ఏరపిడకలబరచుటచే నాపల్లమునిండించి యగ్ని నునిచి పుటంబువైచి సాంగశీతలమున బొవధమును గ్రహింపవలయును. ఇదియ మహాపుటమని పూర్వీకులచే వచింపబడియెను.

— మ గ జ పు ట ము ౧ —

ఘనమానవశాత్ సార్ధహస్తేచైవ తు గర్తకే. 53

* ఈగొట్టములలో నొకటియంత్రము లోపలిభాగమునకు రంధ్రముకలిదిగాను మరొకటియంత్రముపైనుండు నీటిబీడురులోనికి రంధ్రముకలిదిగాను నుండవలెను.

పూర్వవద్వితరేచ్ఛాగ్నిస్తత్పుటం గజనంజితమ్,
మాహిషం వేతి సంజ్ఞాయం సూరిభిస్సముదాహృతమ్. 54

తా. ౧౪ మూరవదరము ౧౪ మూరలోతుగలపల్లమును త్రవ్వి దానిలో వైప్రకారముపుటంబిడుటయే గజపుటమనబడును. దీనినే మాహిషపుటమనియు పెద్దలు వదించెదరు.

— ౧౧ వరాహపుటము ౧౧ —

అరత్నిమాత్రే గర్రే యద్దీయతే పూర్వవత్పుటమ్,
కరీమాగ్నో తు తత్ప్రీక్షం పుటం వారాహసంజ్ఞితమ్. 55

తా. మూరప్రమాణముగల పల్లమును త్రవ్వి దాని యందు వైరీతిగపుటంబిడుటయే వరాహపుటమనబడును. దీనియం దేరుపిడకల నుపయోగింపవలయును.

— ౧౨ కుక్కుటపుటము ౧౨ —

వితస్తిమాత్రగర్రే యత్పుట్వ్యతే తత్తు కౌక్కుటమ్,
తా. అడుగుచదరము అడుగులోతుగల పల్లమును త్రవ్వి దానిలో వైప్రకారము పుటంబొసగుటయే కుక్కుటపుటంబనబడును.

— ౧౩ కపోతిపుటము ౧౩ —

వితస్తిమాత్రకే గర్రే నప్తభిర్వాథ చావృభిః.
వనోత్పల్లక పుటం దత్తం తత్తు కాపోతిసంజ్ఞితమ్, 56

తా. అడుగుచదరము, అడుగులోతుగల యొకపల్లమును త్రవ్వి అందు ౩ లేక ౪ పిడకలతో పుటంబిడుటయే కపోతిపుటమనబడును.

— ౧౪ గోవరపుటము ౧౪ —

చూర్ణీకృతకరీమాగ్నో భూమావేవ తు యత్పుటమ్.
దీయతే తత్తు కృతిభిర్గోవరం సముదాహృతమ్, 57

తా. ఏరుపిడకలచూర్ణమును భూమిపైబోసి; దానిమధ్యమునందు ఔషధము నులి చేతితో బాగుగవదిమి యగ్నినునుచుటయే గోవరపుటమనబడును. (ఇది గోవురపుటమనదగును.)

— ౧౫ కుంభపుటము ౧౫ —

మృద్ధటస్య తు రంధ్రాణి కృత్వాంగుళసమాని వై.
చత్వారింశత్త తస్తికా శీతముల్కుకచూర్ణకమ్,
అర్థమాపూరయిత్వా చ ముఖే దద్యాచ్ఛరావకమ్. 58

కర్పటేన మృదా లిప్త్వా ఛాయాశుష్కం చ కారయేత్,
తస్మిన్నంగారకాణ్ ఘ్నాత్వాచుల్లాల్యం నాధేష్టకాసువా. 60

నిధాయ త్రిదినాచ్ఛీతం గృహీత్వోషధమాహారేత్,
ఏతత్కుంభపుటం జ్ఞేయం కథితం శాస్త్రదర్శిభిః. 61

తా. మంటికుండకథోభాగమున యొకఅంగుళప్రమాణముగల నలువధి ఛిద్రములకేసి యాకుండకగ్గభాగమువరకు జొస్తలుబోసి దానిపై నోషధమునునిచి యాకుండమూతిన ప్రమిదతోమూసి, చీలమున్ను లేపనముజేసి నీడనెండించి పొయిమీదనునిచిగాని ఇటుకపైగాని యాకుండలోనికి రంధ్రముల గుండనగ్నినిడి మూడు దినములు అయిన తరువాత చల్లినపిదప సాంగశీతలమున యాషధమును గ్రహించవలయును. ఇదియకుంభపుటమనబడును.

అథ మాన ప్రకరణమ్.

◀◀ కర్ణాటక దేశ ప్రస్థపరిమాణము లి ▶▶

లాజాకా పాయననారీకేశనలిలేమూత్రం జలం కాంజికమ్,
ద్వాత్రింశత్పలకం తదర్థముదితం ప్రస్థం రసాద్యావధీకా. 1

త్రైలం ఔద్రఘృతం చ వింశతిపలం క్షీరం చ త్రింశత్పలమ్,
దధ్నకపంచకపంచకం గుడపలం చాష్టాదశ ప్రోచ్యతే. 2

తా. పరిశీలలు, పాయసము, తంకాయనీర్లు, గోమూత్రము, ఉదకము, కలి ఇవి ప్రత్యేకము ముప్పైరెండుపలములు ప్రస్థమనియు, కల్కము, స్వరసములు, ఓషధులు ఇవి పదహారుపలములు ప్రస్థమనియు, నూనె, తేనె, నెయ్యి ఇవి యిరువైపలములు ప్రస్థమనియు, పాలు ముప్పైపలములు ప్రస్థమనియు, పెరుగు ఇరువదైదు పలములు ప్రస్థమనియు, బెల్లము పదునెనిమిదిపలములు ప్రస్థమనియు, (లక్క ఇరువైయొక్కపలము ప్రస్థమనియు) ఇటుల కర్ణాటక ప్రస్థమును నిర్ణయింపవలయును.

◀◀ మా గ ధ ప్ర స్థ ము లి ▶▶

ప్రస్థం తు షోడశపలం ద్రవ్యే క్వాభే రసే తథా,
ఔద్రే సర్పిషి త్రైలే చ ప్రస్థం త్రింశత్పలం భవేతి. 3

ఇత్యాగమేన ద్వైగుణ్యం నిరామాత్తుద్రవస్య చ,
తా. ఓషధులు, కమయములు, స్వరసములు ఇవి పదహారుపలములు ప్రస్థము,

తేనె, నెయ్యి, నూనె ఇవి ముప్పది పలములు ప్రస్థము, ఈ క్రమముచే శాస్త్రము నందు నిగామ ప్రస్థములవంటి ప్రవచులకు ద్విగుణము జెప్పియున్నదిగాన, నవి సమానముగ జెప్పబడినవైనను, ద్విగుణము జేర్చుకొనదగును.

— ౭ భోజరాజనిర్ధారిత ప్రస్థము ౭ —

ద్వాత్రింశతా పల్లెః ప్రస్థం ప్రోక్తం పాయసలాజయోః. 4

మూత్రి కాంజికమ స్త్వంబునారికే శాంభసామపి, 5
మూలత్వగ్దారుప త్రాణాం పుష్పస్య చ ఫలస్యచ.

శిలాలవణమృల్లోష్ఠ లోహానాం గోమయస్య చ, 6
పల్లెష్ఠోడశభిః ప్రస్థో రసస్యహ్యౌషధస్య చ.

ప్రస్థం పలానాం వింశత్యా జైలే మాక్షికసర్పిణోః, 7
క్షీరేచ వింశతిః ప్రస్థో దధ్నస్యాత్ప్రచవింశతిః.

గుడస్య సప్తదశభిరితి భోజమతే స్థితిః, 8
గుడస్య దశనిష్కం హి పలమాత్రేతు వూజితమ్.

తా. పాయసము, కేలాలు, మూత్రిము, కలి, పెరుగుమీద తేట, పెంకాయ స్థిగు ఇవి ప్రత్యేకము ముప్పై రెండు పలములు ప్రస్థము, కేళ్లు, బెరడు, కర్రలు, ఆకులు, పువ్వులు, పండ్లు, గాళ్లు ఉప్పు, మన్ను, పెంకులు, లోహములు, గోమ యము ఇవి పదహారుపలములు ప్రస్థము, నూనె, నెయ్యి, తేనె, పాలు ఇవి యిరు వైపలములు ప్రస్థము, పెరుగు, ఇరుబయ్యెను పలములు ప్రస్థము, బెల్లము, పదియేడు పలములు ప్రస్థము, బెల్లము పదినిష్కములయెత్తు వకపలమని జెప్పబడును.

— ౮ ఘనసారాదివిస్తుప్రస్థపరిమాణము ౮ —

శశికుంకుమకస్తూరి శర్కరాన్నుక్వయాంసి చ, 9
వమనే చ నిరూపే చ తథా శోణితమోక్షణే.

సార్ధత్రయోదశశపలం ప్రస్థమాహార్య సీషిణిః,

తా. పచ్చకర్పూరము, కుంకుపువ్వు, కస్తూరి, శర్కర, జెముడుపాలు, రక్త మోక్షణము, వమనము ఇవి ౧౩ ౪ పలము, ప్రస్థమని తెలియవలయును.

— ౯ మాగధ ప్రస్థస్య హాపనియాపణము ౯ —

షడంగుళం తు విస్తీర్ణం ద్వాదశాంగుళమాయతమ్. 10

ఏతన్నాగధిక ప్రస్థం మాసభాండేషు వూజితమ్,

తా. ఆరుఅంగుళముల వెడల్పు, ౧౨ అంగుళములు పొడవుగల కొలపాత్ర సాగధ ప్రస్థమగుదును.

— ౧౭ సాధారణతులూమాసము ల్ల —

ద్వే గుంజే మాపకం విద్యాత్ నిష్కం స్వాన్తాషవిశంతిః. 11

దశనిష్కం పలం ప్రోక్తం తేషాం శతపలం తులూ,

ద్రవ్యమానమితి ప్రాహు రారభౌదిమహర్షయః. 12

తా. రెండుగురిగింజలయొత్తు ఒకమాపము, ఇరుజ్జేమాపములు ఒకనిష్కము పదినిష్కములు ఒకపలము, నూరుపలములు ఒకశతం ఇటుల ఔరభౌది మహర్షులు వచించెదరు.

— ౧౮ పరమాణ్యాదినంభ్యాపివగణము ల్ల —

జాలాన్తరగతే భాసా యత్సూక్ష్మం దృశ్యతే రజః,

తస్య త్రింశత్తమో భాగః పరమాణుస్స ఉచ్యతే. 13

త్రనశేణుర్బుద్ధః ప్రోక్తస్త్రింశద్భిః పరమాణుభిః,

త్రనశేణుస్తు పర్యాయనామ్నా వంశీ నిగద్యతే. 14

తా. నూర్యకరణములు గవాక్షులు మొదలగువానిలో ప్రగరించునపుడు అందు కానబడెడు అణువులలో 30 యువ భాగము పరమాణువనబడును, అట్టి 30 పరమాణువులు 9 త్రినశేణువనంబగును, మరియు నీత్ర సశేణువుకు వంశీ యను మరియొక పేరును గలిగియుండును.

జాలాంతరగతై స్సూర్యకరై ర్వంశీ విలోక్యతే,

షడ్వంశీభిర్నరచిన్స్యతాభిషడ్భిస్తు రాజికా. 15

తినృభీరాజికాభిశ్చ నర షః ప్రోచ్యతే బుద్ధః,

యవోష్టనర్షైః ప్రోక్తో గుంజా స్వాత్పిచృతుష్టయమ్. 16

షడ్భిస్తు రక్తికాభిన్స్యన్తాషకా హేమధాన్యకా,

మాషైశ్చతుర్భిశ్శాణాన్స్యద్గరణస్సన్నీగద్యతే. 17

టంకస్సవవ కథిత స్తద్వయం కోల ఉచ్యతే,

తుద్రకోవటకశ్చైవద్రంక్షణస్సన్నిగద్యతే, 18

కోలద్వయం చ కర్షన్స్యత్సప్రోక్తః పాణిమాణికా,

అక్షఃపిచుః పాణితిలం కించిత్పాణిశ్చ తిందుకమ్. 19

బిడాలపదకం చైవ తథా షోడశికా మతా,

కరమధ్యోహంనపదం సువర్ణం కబళగ్రహమ్. 20

ఉదుంబరం చ పర్యాయైః కర్షవవ నిగద్యతే,

తా. గవాక్షి మొదలగువానియందు ప్రగరించెడి నూర్యకరణములచే గాన

లోక రాజకమనబడును. అట్టి రాజకలు ఒకసన్నయావగింజయై త్తనియు, అట్టి లా
 ఆవగింజలు ఒకయననునియు, ర యవలు ఒకగురిగింజయనియు, ౩ గురిగింజలు ఒక
 మాషమనియునచింపబడును. మరియు నీమాషమనకు హేమమనియు, ధాన్యక
 మనియు, నామాంతరములు కలిగియుండును. మరియు అట్టి ర మాషములు, ఒకకాణ
 మనియు, ధరణమనియు, టంకమనియు జెప్పబడును. అట్టి ౨ కాణములు ౧ కోల
 మనియు, శుద్రకమనియు, వటకమనియు, ద్రంక్షణమనియును జెప్పబడును. ౨
 కోలములు ఒక కర్ణమనియు, పాణిమానికమనియు, అక్షమనియు, పిచుమనియు, పాణి
 తలమనియు, కింబిత్యాణియనియు, తిందుకమనియు, బిడాలపదకమనియు, షాడక
 మనియు, కరమగ్యమనియు, హంసపదమనియు, నువర్ణమనియు, కబళగ్రహమనియు,
 ఉదుంబరమనియు ఇటులవచింపబడును.

స్వాత్మ్యారాభ్యామర్థపలం శుక్తిరష్టమికా తథా. 21

శుక్తిభ్యాం చ పలం జ్ఞేయం ముష్టిరామ్రం చతుర్థికా,

ప్రకుంచషోడశీబిల్వం పలమేవాత్రీ కీర్త్యతే. 22

పలాభ్యాం ప్రస్ఫుతిశ్చయా ప్రస్ఫుతశ్చ నిగద్యతే,

ప్రస్ఫుతిభ్యామంజలిస్యాత్కుడవోద్ధశరావకః. 23

అష్టమానం చ సంజ్ఞేయం కుడవాభ్యాం చ మానికా,

శరావోష్టపలం తద్వత్ జ్ఞేయమత్ర విచక్షణైః. 24

శా. ౨ కర్ణము లోకఅర్థపలమనియు, శుక్తియనియు, అష్టమికయనియు ౨
 శుక్త లోకపలమనియు, ముష్టియనియు, ఆమ్రమనియు, చతుర్థికమనియు, ప్రకుంచ
 మనియు, షోడశీయనియు, బిల్వమనియు జెప్పబడును. మరియు ౨ పలము లోక
 ప్రస్ఫుతియనియు, ప్రస్ఫుతమనియు ౨ ప్రస్ఫుతు లోకయంజలియనియు, కుడవమ
 నియు, అర్థశరావకమనియు, అష్టమానమనియు, ౨ కుడవము లోకమానికయనియు,
 శరావమనియు, అష్టపలమనియును జెప్పబడును.

శరావాభ్యాం భవేత్ప్రీనశ్చతుఃప్రస్థైస్తథాఢకమ్,

భాజనంకంసపాత్రే చ చతుష్షష్టిపలం చ తత్. 25

చతుర్థిరాధశైర్ద్రోణిః కలశోన్వణిన్తనౌ,

ఉన్తానశ్చ ఘటో రాశిర్ద్రోణిభార్యాయసంజ్ఞికాః. 26

శా. మరియు ౨ శరావము లోక ప్రస్థమనియు, ౪ ప్రస్థము లోకఅఢక
 మనియు, భాజనమనియు, కంసమనియు, పాత్రమనియు జెప్పబడును. అఢకమన

౬౪ పలములు. అట్టి ౪ ఆధకము లొకద్రోణమునియు, కలశమునియు, నల్లణమునియు, ఉన్నమునియు. ఉన్నానమునియు, ఘటమునియు, రాశియునియును జెప్పబడును.

ద్రోణాభ్యాం శూర్పకుంభౌ చ చతుష్షస్త్రిశరావకః,
శూర్పాభ్యాం చ భవేద్ద్రోణీ వాహలో గోణీ చ సా స్తృతా. 27

ద్రోణీ చతుష్టయం భారీ కథితా సూక్ష్మబుద్ధిభిః,
చతుస్సహస్రపలికా వణ్ణవత్యధికా చ సా. 28

తా. మరియు ౨ ద్రోణము లొకశూర్పమునియు, కుంభమునియు ౨ శూర్పము లొకద్రోణియునియు, వాహమునియు, గోణియునియు వచింపబడును. ద్రోణియన ౬౪ కరావములు, మరియు ౪ ద్రోణులొకభారీయునియు జెప్పబడును. భారీయన ౪౦౯౬ పలములు.

పలానాం ద్విసహస్రం చ భారవకః ప్రకీర్తితః,
తులాపలశతం క్షేయం సర్వశ్రేణైష నిశ్చయః. 29

తా. ౨౦౦౦ పలము లొకభారమునియు, ౧౦౦ పలము లొకతులయునియు, జెప్పబడును. కావున వెనుక జెప్పబడిన ప్రమాణంబులన్నిటిని సితెరంగుననే గ్రహించవలయును.

మాషటంకాక్షబిల్వాని కుడవః ప్రస్తమాధకమ్,
రాశ్రిగోణీ భారీకేతి యథోత్తరచతుర్గుణాః. 30

తా. ౪ మాషము లొకటంకమునియు, ౪ టంకము లొకఅక్షమునియు, ౪ అక్షము లొకబిల్వమునియు, ౪ బిల్వము లొకకుడవమునియు, ౪ కుడవము లొకప్రస్తమమునియు, ౪ ప్రస్తమము లొకఅధకమునియు, ౪ అధకము లొకరాశియునియు, ౪ రాసు లొకగోణియునియు, ౪ గోణు లొకభారీయునియు నెరుంగవలయును. ఇక పచ్చివిగనుండు ప్రవ్య పరిమాణంబుల వచించెదను.

గుంజాదిమానమారభ్య యావత్స్యాత్కుడవస్థితిః,
ద్రవార్ద్రశుష్కద్రవ్యాణాం తావన్నానం నమం మతమ్. 31

ప్రస్థాదిమానమారభ్య ద్విగుణం తు ద్రవార్ద్రయోః,
మానం తథా తులాయాస్తు ద్విగుణం స క్వచిత్ స్తృతమ్. 32

తా. పై జెప్పినపరిమాణంబులలో గుంజాప్రమాణము మొదలుకొని కుడవ ప్రమాణము వరకు ద్రవార్ద్రశుష్కద్రవ్యంబులను సమాంశంబులుగను, ప్రస్థాదిపరిమాణంబులకు ద్రవార్ద్రద్రవ్యంబులను శుష్కద్రవ్యంబులకన్న ద్విగుణంబుగను స్వీకరింపవలయును. ఐనను తులయను ప్రమాణము ద్విగుణంబుగ నెచ్చటను లేదు.

అథ పరిభాషా ప్రకరణమ్.

◀ కందసారములు ౧ ▶

కందసారాస్తు మంజుస్థకుషచోరవిదారికాః,
 హరిద్రా లాంగలీ ముస్తా వరీరాన్నా ఘృణీప్రియా. 1
 శారీబార్ద్రక వారాహివచాబ్దవనసూరణాః,
 నికుంభమూర్వ్యామ్లికాఖ్యావాజిగంధా శుకాననా. 2
 వతే చ కందసారాశ్చ భీషక్యాస్తేనునిశ్చితాః,

తా. మంజిష్ఠ, చంగల్వకోస్తు, కచూరములు, సేలగుమ్మడు, పసుపు, చెన్న చిక్కగడ్డలు, తుంగముద్దలు, చల్లపిల్లిగడ్డలు, రాస్సు, అతివస, సుగంధిపాల, అల్లము సేలతాడి, వస, నాగరముద్దలు, అవవికండ, తెగడ, చాగ, పుల్లబచ్చలి, పెన్నేరు, దుండిగము ఇవి కందసారములని తెలియవలయును.

◀ మూలసారములు ౨ ▶

బృహత్స్యంశుమతీద్వంద్వం బలాపంచకబర్పరాః. 3
 తండులీయక గోరంటకుండలీద్వివునర్పవాః,
 పుంభివాలుకలామజ్జయానహింస్రాసువర్పలాః. 4
 పాతా గోక్షురకశ్యామ్యమామూలసారాః ప్రక్షీర్ణితాః,

తా. ములక, కోలపాన్న, ముగ్ధాకుపాన్న, బలాపంచకమనగా (అతిబల, మహాబల, నాగబల, జిలికె, పేరాముట్టి) వామింట, చిట్టి, గోరింట, నల్లఉప్పి, తెల్ల ఉప్పి, గలిజీరు, ములువెంపలి, కురువేరు, వట్టివేరు, దురదగొండి, వాకుసు, ప్రాద్దు బొడుపుచెట్లు, విషబొద్ది, పల్లెరు, తెగడ ఇవి మూలసారములు. వీని వేళ్లుమాత్రమే ఔషధములయందు ప్రయోగించవలయును.

◀ మూలత్వకౌరములు ౩ ▶

శ్యామాశ్వన్నున్యగ్నీన్యద్యాః మూలత్వకౌరకాస్తన్వృతాః. 5

తా. తెగడ, గన్నేరు, చిత్రమూలము, నీలి మొదలగువానియొక్క వేరు పట్టనుమాత్రమే గ్రహించవలయును.

◀ దారుత్వకౌరములు ౪ ▶

లోఢారీమేదకట్వంగ దార్వీజంబూలవంగకమ్,
 కదంబకీంశుకద్వంద్వశమ్యాకక్షీరవృక్షకాః. 6

శాలి కుటుంబాద్యాశ్చ దారుత్వకౌరకాన్స్తృతాః,

తా. లాడుగ, నెల్లతుమ్మ, నల్లతుమ్మ, బొంబు, మానిపసపు, నేకేడు, అవం గవుచక్క, కౌనుగు, మోగుగ, ములుమోగుగ, కల, మట్టి, రాని, బూరగ, గొడిక పాల ఇవి మొదలగువాని కఱ్ఱలమీది పట్టలను గ్రహించనలయును.

సారసారములు ౭

మధుకం చందనద్వంద్వరోహిణ్యమరభూరుహాః. 7

ఖదిరాసననిబాద్యాన్స్త్ర్యే వై సారసారకాః,

తా. అతిమధురము, చందనము, కృష్ణాగరు, కటుకరోహిణి, దేవదారు, చంద్ర, వేగిన, వేవ ఇవి సారసారములని తెలియవలయును. సారసారములన చావయే సారముగలది.

పత్రసారములు ౮

భృంగాలర్కయటాల్లిహారిస్త జండికామ్లికాః. 8

ఉపానదంఘ్రిధుత్తారకారవేల్లపటాలికాః,

నిర్గుండీమత్స్యదృగ్భంగీకుండలీకాసమృతకః. 9

మండుకపర్ణి లవణీతలపోటార్కకింశుకాః,

జయాగ్నిమంథశ్చాంగేరీశార్దిష్టా ద్విపునర్నవాః. 10

బ్రాహ్మీ కురంటకానంతా సహదేవీ హరిస్త్రియా,

లక్ష్మణద్వయజీవంతీ మూర్కా వాస్తుకవాలుకాః. 11

పుష్పాఖిపర్ణి కాళింగతుంబాద్యాః పత్రసారకాః,

తా. గుంటకలగర, మునుముస్తై, నేలకజిరక, గొయ్యకూర, కుప్పెంట, పుల్లబచ్చలి, చెప్పతట్ల, నల్లఉమ్మెల్ల, కారరి, నేగుపొట్ల, వావిలి, పొన్నగంటి, బంగి ఆకు, తెల్లవుప్పి, కసిండి, మండుకబ్రహ్మీ, చామ, తంగేడు, జిల్లేడు, మోదుగ, తక్కిలి, నెల్లి, పులిచంచలి, కలిశ, నెల్లగలిశేను, అటికమామిడి, సరస్వతిఆకు, గోరింట, పాచితీగ, సహదేవి, తులసి, లక్ష్మణపంజి, గొడ్డపాల, పాల, చాగ, చక్ర వర్తి, నూగునోస, ఆనుగు, యెలికచెనిఆకు, పుచ్చ, చేగుసార ఇవిపత్ర సారములని తెలియవలయును. పత్ర సారములన (ఆకురసములు సారముగాగలది.)

పుష్పసారములు ౯

పుష్పసారాస్తు చాంపేయకేతక్యాశోకపాలలాః. 12

పున్నాగభూర్జవకుళమాధవీజాతిమ్లీకాః,

శేసాలీయాధికాశి గ్రుశతపత్రనృపద్మమాః. 13

నరాళధాతకీనంద్యావరోత్పలజపాదయః,

తా. సంపంగి, మొగిలి, ఆశోకము, కలిగొట్టు, పొన్న, పొగడ, బండిగురివిండ, బాటి, మల్లె, తెల్లవావిలి, మొల్ల, మునగ, * చామంతి, రేల, అవంగము, వరజాటి నంది వర్ధనము యొక్కలువ దాసాని ఇవి పుష్పసారములని తెలియవలయును.

— ౧౭ ఫలసారములు ౧౭ —

ద్రాక్షదాడిమఖర్జూరరంభాపనసమాతకాః. 14

తాళవిల్వేచకేరాఖ్యం శ్లేష్మాతకకపిత్థకా,
నారంగలుంగలికుచపారావతేపియాశ్శకాః. 15

సురసాపీరబదరగుంజాకర్కంఘతోరణాః,
వల్లిఫలాదయశ్చేమే ఫలసారాః ప్రకీర్తితాః. 16

తా. ద్రాక్ష, దాడింబ, ఖర్జూరము, అరటి, పనస, మామిడి, తాటి, మాశేడు టెంకాయ, ఇరిగి, వెలగ, నారదబ్బి, మాదీఫలము, పుట్టనిమ్మ, దబ్బనిమ్మి, మొలలి, రేగు, గంగరేగు, గురువిండ, పుల్లరేగు. పులివెలగ, గుమ్మడి ఇవి మొదలగునవి ఫల సారములు.

— ౧౮ బీజసారములు ౧౮ —

రక్తాద్యాశ్శాలయస్తద్వస్తుద్గాద్యాశ్చింబిజాతయః,
ఏరండయుగ్గుపున్నాగనగ్గుజిచ్చక్మర్దకాః. 17

జ్యోతిష్ తీకుబేరాక్షిశంఖనీయుగ్గుచూతకాః,
ప్రియాళునింబవకుళమునిశి గ్రుకరంజకాః. 18

జాతీఫలైలాతకోక్కిలబ్రహ్మదుమమయూరకాః,
పిప్పలీమరిచాజాజీయవాసిధాన్యసర్వపాః. 19

కతకారుమ్కరచణాః పత్త్యాధాత్రీవిభీతకాః,
వాకుచ్యుంకోలబదరవేల్గాద్యాబీజసారకాః. 20

తా. ఎఱ్ఱరాజనాలు మొదలగువడ్లు, పెసలు మొదలగు కాయధాన్యములు, చిట్టాముదపువిత్తులు, ఆముదపువిత్తులు, పొన్న, ప్రత్తి, తగిరిక, మాలోకింగిడి గచ్చ జనుము, గిలక, మామిడి, సారపప్పు, వేము, పొగడ, అవిళి, మునగ, కానుగ, బాటి కాయ, ఏలకులు, తకోక్కిలములు, మోగుగ, వుత్తరేణి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు, జీల కర్ర, కినుము, ధనియాలు, అవాలు, చిల్లగింజలు, శనగలు, కరక్కాయ, తాడికాయ, ఊరిక, గచ్చ, ఊడుగ, రేగు, వాయవిడంగములు ఇవి బీజసారములని తెలియవలయును.

* కతపత్రమన తామర కూడనగును.

—ॐ ఊరసారములు ॐ—

త్రివృచ్చిత్రకగండిరపూతీకద్విపునర్నవాః,
చవ్యాటరూషసోనాకపాటలీపారిభద్రకాః. 21

పాశాకన్యార్కవార్తాకపలాశధవకాంసనాః,
గవాక్షీ శంఖినీ వ్యాఘ్రీ నిర్గుండి కుండలీ నిశా. 22

నీలినీ కేతకీ ముండి ప్రత్యక్షుష్పజగంధికాః,
అశర్కబర్బరద్వంద్వతిలేతురకవేతసాః. 23

శింశుపార్జునదేవాహ్వాశిగుముష్కకభూస్త్రాణాః,
ఊరసారా భవంత్యేతే ఊరసాఢ్యేషు సిద్ధిదాః. 24

తా. తెగడ, చిత్రమూలము, జిముడు, కంపుతుమ్మ, తెల్లగలిజేరు, ఎల్లగలిజేరు, చవ్యము, అడ్లసరము, దుండిలము, కలిగొట్టువేము, విషబొద్ది, కలుబంద, జిల్లేడు, వెంగ, మోదుగ, ధవపుక్షుము, యిగుగుడు, తల్లగంటెన, కట్ల, వారుడు, వావిలి, తిప్పతీగ, పసుపు, నీలి, మొగిలి, బొడతరిము, ఉత్తరణు, తెల్లవావింట, ములుముపై, మంచినావింట, వెట్టివావింట, నువ్వు, గొల్పి, ప్రబ్బలి, ఇరుగుడు, మద్ది, దేవదారు, కారుమునగ, మొక్కపుచెట్టు, కామంచిగడ్డి, ఇవి మొదలగునవి ఊరసారములని తెలియవలయును.

—ॐ క్షీరసారములు ॐ—

తిల్ల్యకార్కమహావృక్షపత్రస్నుగ్వరకన్యకాః,
అన్యేషీ క్షీరవృక్షాద్యాః క్షీరసారా భవంతిహి. 25

తా. బిల్వకము, తెల్లజిల్లేడు, జిముడు, ఆకుజెముడు, బ్రహ్మజెముడు, పాలమాను, ఇతరములగు క్షీరవృక్షములు మొదలగునవి క్షీరసారములని తెలియవలయును.

—ॐ నిర్వాససారములు ॐ—

ఘోణేయసర్జశ్రీ వాసదేవధూపతురుష్కకాః,
పాలాశశాలలీగుగ్గుల్వీషీకైంగురకాదయః. 26

నింబారగ్వధమేహారికపిత్తఖదిరాసనాః,
అరిమేదద్వయాంబస్తాబోళం బిల్వమఘేనకమ్. 27

తా. మాలిపత్రి, సర్జరసము, మాలేడు, మహిసాక్షి, కురుష్కము, మోదుగ, మారుగ, గుడ్డిలము, ఇషీకము, గార, వేము, కేల, తంగెడు, వెలగ,

చంద్ర, వేగిస, నల్లతుమ్మ, తెల్లతుమ్మ, అంబాళము, బోళము, మాకేడు, అభిని ఇవి నిర్యాససారము అని తెలియవలయును.

— ౨౭ సర్వాంగ సారములు ౨౭ —

సర్వాంగాళ్చే తథాసారా భృంగకశ్చ పటోలికా,
పిప్పలీమూలభూనింబనతచవ్యాటరూషకాః. 28

దూర్వాప్రసారిణ్యామ్లాఖ్యశాఙ్గేరీపర్పటాదయః,
కండ్రూత్రశ్చ మూలత్వగౌరుత్వకృత్సారతః. 29

పత్రపుష్పఫలత్వీభైః ఔరేణ క్షీరతస్తథా,
నిర్యాసైరపి సర్వాంగైస్సౌరవంతశ్చ భూయసా. 30

తల్లద్రోగోపశమనాత్క్రియాసిద్ధిర్విశేషతః,
బోషధాని స్వవర్ణేషు శ్రేష్ఠాని చ ప్రయోగతః. 31

తా. గుంటకలగర, కలుబంద, చేదుపొట్ల, పిప్పలీమూలము, నేలవేము, గ్రంథికగరము, చక్రము, ఆడ్డసరము, గరికె, లంజనవరపుచెట్టు, పుల్లబచ్చలి, పులి చెంచలి, పర్పాటకము ఇవి సర్వాంగసారములు. ఇందు దుంపలు, వేళ్లు, వేళ్ళ వలుపు, మ్రాకులవాసుపు, ఆకులు, పువ్వులు, ఫలములు, విత్తులు, ఔరములు, పాలు, బంకలు యీ బోషధములు తమతమవర్ణలయందు చేర్చిన ఆయా రోగముల నివర్తింప జేయును. ఇవి క్రయాసిద్ధిగలవని తెలియవలయును.

— ౨౮ ఆర్ద్ర క్ర ద్రవ్యములు ౨౮ —

వాళాకుటజకూష్మాండశ తావర్యమృతానతాః,
గోరంతైరండలశునఖర్చూరబినభూస్త్రణాః. 32

పంచమూలం లఘుమహాత్పాణాఖ్యం మాంసమార్ద్రకమ్,
శారీబాంబుఘనోశీరం కామలం కండమోదకీ. 33

నిత్యమార్ద్రం ప్రయోక్తవ్యం యది శుష్కం న వీర్యదమ్,

తా. ఆడ్డసరము, కొడిశపాల, గుమ్మడి, చల్లపిల్లిగడ్డలు, తిప్పతీగె, కాకి కలువ, ములుగోరింట, ఆముదము, వెల్లలి, ఖర్జూరము, తామరతూండ్లు, కౌమంచి కనుపు, కోలపాన్న, ముయ్యాగుపాన్న, ములక, వాకుడు, పల్లెరు, మాకేడు, తక్కిలి, దుండిగము, గుమ్మడు, కలిగొట్టు, దర్భ, రెల్లు, చెరుకు, కాకిచెరుకు, రాజనము, మాంసము, ఆల్లము, సుగంధపాల, కురువేరు, తుంగమాస్తలు, పట్టివేరు, తామర దుంపలు, మొరట యీవస్తువులపచ్చవిగానే ప్రయోగించవలయును. ఎండువి శ్రయోగింపజనదు.

— ౧౭ నిస్త్యగోషగములు ౧౭ —

నిస్త్యక్మంత్యమృతాభీరులశునం బిల్వపంచకమ్. 34

శతావరీ హరిద్రా చ నిస్త్యక్త్వం చ ప్రశస్యతే,

తా. శొంఠి, తిప్పతీగ, పిల్లపీచర, పిల్లపిచర, మాశేను మొదలగు బిల్వపంచకము, చల్లపిల్లిగడ్డలు, పసుపు వీనిని ప్రశస్తించు తీసి ప్రయోగించవలయును.

— ౧౮ నిస్తుషద్రవ్యములు ౧౮ —

సత్వచకిక్వాధయూషాదాభత్యోదానిస్త్యవోహితాః. 35

కంగుణీ వేల్లతువరీన్నచానిస్తుషాస్పదా,

తా. పెసలు, ఉలవలు, శనగలు మొదలగు సత్వద్రవ్యములు కషాయము యూషమునందును ప్రైపాట్టుతోనే వేయవలయును. భిక్ష్యుగులయందు పొట్టుతీసి వాడవలెను. మాలకాంగి విత్తులు లేక కొట్టులు, వాచువిడంగములు, కందులు, అవాలు మొదలగునవి పొట్టుతీసియే ప్రయోగించవలయును. మిగిలిన వస్తువులు కషయాదులలో ప్రైపాట్టుతోనున్న, చూర్ణాదులలో ప్రైపాట్టుతీసిన్ని ప్రయోగించవలయును.

— ౧౯ ఆలభ ప్రతినిధి ౧౯ —

అనిరిష్టా వ్రసిద్ధేషు మూలం గ్రాహ్యం త్వగాదిషు. 36

మూలం వీర్యాభిభూయిష్యమాషధం చ ప్రచక్షతే,

మూలాభావే తు దాతవ్యం మూలతుల్యగుణం చ యత్. 37

తా. ఆకులు, వేరు, పువ్వు, చావ, ఒంక, పాలు, కొమ్మలు బెరడువలెనవి వివరణ చెయ్యనిస్థలమునందు వేళ్లనే ప్రయోగించవలయును. వేరు దొరకనియెడల వేరుతో తుల్యసామర్థ్యముగలయంగమును ప్రయోగించవలయును.

— ౨౦ ఆలభ ప్రతినిధి ద్రవ్యములు ౨౦ —

ఖర్జూరం వా మధూకం వా ద్రాక్షాభావే తు విన్యసేతీ, 38
విప్పల్యాం మరిచం శుంత్యాం చార్ద్రాకంకణమూషాః.

రాన్నాయాం నాగరం యష్ట్యాం జటాముస్తానువానరమ్, 39
వరాళే ధాతకీపుష్పం జీరకే కృష్ణజీరకమ్.

భార్జ్యం నిద్ధిక్వామూలమేలాంతాళీసపత్రోకే, 40
నేవ్యే హిమం మృణాళం వా కుంకుమే పద్మకేసరమ్.

అప్తవర్షేషు జీవంతీ మధుకం వా బలాత్రయమ్, 41
గుర్జురౌ నింబనిర్యాసం సైంధవం లవణాంతరే.

కాశశాకే తు వర్షాభూస్తదభావే నునాడికా,
 కరంజముగ్ధం కట్వంగే చిత్రమూలం త్వరుమ్కరే. 42
 కపిత్థం డబిల్వమూలే చ బలామతిబలాంప్రతి,
 దురాలభా ధన్వయాసే పాఠాయాం ధన్వయాంకమ్. 43
 నిద్దిగ్ధికాయాం బృహతీ కింశుకం బ్రహ్మభూరుహి,
 గ్రంధికే మరిచం చవ్యం గండిరే బర్హరీద్వయమ్. 44
 లామజ్జకే మలయజముశీరే గోపకస్యకా,
 దంత్యాం త్రివృచ్చిత్రకో వా హారీతక్యాం విభీతకః. 45
 శర్కరాయాం గుండం ఊద్రే తజ్జీర్ణం తిలజం ఘృతే,
 ఆజంగవ్యే పయస్యాజ్యే మాహిషే చావికం పయః. 46
 క్షీరే ముద్గోద్భవం యూషం మనూరో ముద్గజే పునకి,
 మనూరయూషే క్షీరం వావ్రీహయశ్శాలిజాతిషు. 47
 శైలేప్యేరండజం శైలం రక్షే రండోద్భవం తథా,
 మయూరః కుక్కుటే వన్యే కుక్కుటశ్చాపి బర్హిణి. 48
 మాంసేషు మతోవ్యో మత్స్యేషు శంబూకాస్తేషు శుక్తయః,
 నువ్యరే రజతం లోహం లోహం వారజతేపిచ. 49
 అన్యోన్యమేవమన్యద్వా ద్రవ్యం యుక్త్యా ప్రకల్పయేత్,

శా. బ్రాహ్మణాదాకనియెడల ఖర్జూరము, ఇప్పళాళు, పిప్పళ్లు లేనియెడల మిరియాలు, శొంఠి లేకున్న అల్లము, మిరియాలు లేకున్న పిప్పళ్లు, రాస్సు లేకున్న శొంఠి, అతిమధురము లేనియెడల జటామాంసి, తుంగము స్థలదొరకకున్న గ్రంధి తగరము, అపంగము లేనియెడల విరజాజిపువ్వు, మంచీలకణ్ణి లేకున్న నల్లజీలకణ్ణి, భారంగి లేకున్న వాకుడువేరు, తాళీసపత్రి లేకున్న ఏలకులు, నేవ్యము లేనియెడల చండనము లేక తామరతూండ్లు, కుంకుమపువ్వు లేకున్న పర్లకింజల్కములు, అష్ట వర్ణులు లేకున్న జీవంతికాకము, అతిమధురము బలాత్త్రయమున్ను, మహిషాక్షిగుగ్గిలము గుంభవింశకున్న వేపబంక, ఇశరలహణములు దొరకకున్న సైంధవలహణము, కరివేపాకు దొరకకున్న తెల్లగలిజేరువేరు, తెల్లగలిజేరు లేకున్న అటికమావిడివేరు, పెద్దమాని చెక్క లేకున్న కానుగచెక్క లేక నెమలిచెక్క, జీడిగింజలు లేకున్న చిత్రమూలము, మారేడువేరు లేకున్న నెలగవేరు, అతిబల లేకున్న మహాబల, తెల్లదూలగొండే లేకున్న యొడ్డుదూలగొండి, వివబొద్ది లేకున్న తీటకసింద, వాకుడు లేకున్న ములక, బ్రహ్మ యొడ్డు లేకున్న మోడుగవేరు, మోడి లేకున్న మిరియాలు, కెముడు లేకున్న చవ్వము లేక

కెర్రు

మంచివామింట లేక వృద్ధినామింట, నల్లివేరులేగున్న, ముగించింగము, నల్లివేరులేకున్న
 కుంగభపాల, దంతివేరులేగున్న, నెగడ లేక చిత్తమూలము, కంకాయ
 లేకున్న తాడికాయ, శర్కరలేకున్న బెల్లము, తేనెలేకున్న పుత బెల్లము, నెయ్యి
 లేకున్న నూనె, ఆవుసాలు లేకున్న మేకపాలు, పల్లెపాలు లేకున్న, గొర్రెపాలు, పాలు
 లేకున్న పెసరకట్టు లేక చిరుకనకట్టు, చిరుకనకట్టు లేకున్న ముసకట్టు, రాజనాలు
 లేకున్న వడ్డు, నూనెలేకున్న ఆకుపము, తేల్లముపము లేకున్న యెల్లముపము, నీగు
 కోడిలేకున్న నెమలి, నెమలిలేకున్న నీగుకోడి, నూలకము లేకున్న తల్పములు, మత్స్య
 ములు లేకున్న నత్తగుల్లలు, నత్తగుల్లలు లేకున్న కౌచిప్పము, మంగారము లేకున్న నంది,
 నందిలేని యెడల లోహము ఇటుల గొర్రెపివస్తువులకు ప్రతినధిస్తువులను చేర్చు
 కొనందగును.

అనిర్దిష్టపు తే క్షీరే విశేషాద్వ్యయిష్యతే. 50

క్షైలేషు తిలశైలం చ గోమూత్రం మూత్రవర్ధకే,
 ఊరేషు యావకూకం స్యాల్లనశేషు చ సైంధవమ్. 51

• లవణానాం ప్రయోగేషు సైంధవదీక్ష ప్రకల్పయోగో,

తా. పాలు, నెయ్యి ఇవి ఫలానివి అని నిర్దేశించని స్థలమునందు ఆవుపాలు,
 ఆవునెయ్యి, తైలములు ఫలానివిని నిర్దేశించని స్థలమునందు సావ్యులనూ నె, మూత్రములు
 ఫలానివిని చెప్పబడినట్లు గోమూత్రము, ఊరములు ఫలానివిని వచించని స్థలమున యవ
 ఊరము, లవణములు యేర్పరచబడినట్లు సైంధవలవణము, లవణములు అని చెప్పినచోట
 పంచలవణములు ఇటుల చేర్చుకొనవలయును.

అష్టసర్గులకు ప్రతినధి స్త్ర్యయములు

ఋద్ధిశ్చవృద్ధిః కాకోలీ క్షీరకాకోలికా తథా. 52

మేదా చాపి మహామేదా జీవకర్ష భకౌతథా,
 అభావేవ్యష్టవర్ణేషు ప్రతిద్రవ్యాణి దాపయేత్. 53

విదారీ స్వర్ణపుష్పీ చ శారణా చ శతావరీ,
 రక్తౌత్పలం శ్వదంష్ట్రా చ కోలపగ్ణీ బలా తథా. 54

తా. ఋద్ధికి కేలగుమ్ముడు, వృద్ధికి నేలతాడిగడ్డలు, కాకోలికి కుంగభపాల, క్షీర
 కాకోలికి చల్లపిల్లిగడ్డలు, మేదకు యెట్టుకలుగడ్డలు, మహామేదకు పల్లెరువేళ్లు, అభా
 వమునకు పాలవేళ్లు, వృక్షభకమునకు చిట్టాముట్టివేళ్లు ఇటుల వివిధ ప్రతినధులను చేర్చు
 కొనవలయును.

—౧౭ పంచకోలములు ౧౭—

మాగధీ గ్రంథికం చవ్యం చిత్రకం నాగరం నమమ్,
పంచకోలమిదం క్వాథం సర్వదోషనివారణమ్.

55

తా. పిప్పళ్లు, మోడి, చవ్యము, చిత్రమాలము, కొంకి, పంచకోలములు వీనిని కషాయము బెట్టిపుచ్చుకొనిన సర్వదోషములు నివర్తింతును.

—౧౮ దశమాలములు ౧౮—

బిల్వకాశ్ల ర్యతక్కారీపాటలాదుండుకై స్పహా,
ద్వేష్ఠిరే ద్వే బృహత్యైచశ్వదంష్ట్రా చ తథా దశ.

56

తా. మాశేడు, గుమ్మడు, * తక్కిలి, కలిగొట్టు, † దుండుకము, కోలపొన్న, ముగ్గుకుప్పొన్న, ములక, వాకుడు, పల్లెరు ఇవి దశమాలములని తెలియవలయును.

—౧౯ మహాపంచమాలములు ౧౯—

బిల్వోగ్నిమంధ్యస్యోనాకః కాశ్ల రీచైవ పాటలా,
జ్ఞేయం మహాపంచమూలమితి నై ద్యవిశారదైః.

57

తా. మాశేడు, కూరనెల్లి, దుండుకము, నేలగుమ్మడు, కలిగొట్టు ఇవి మహాపంచమూలములని తెలియవలయును.

—౨౦ మధ్యపంచమాలములు ౨౦—

బలా పునర్మనై రండకూర్పపర్ణీ ద్వయం తథా,
మధ్యమం పంచమూలాఖ్యం శృతం తత్కృషహారి చ.

58

తా. బల, తెల్లగలిజేరు, ఆముడము, కూర్పపర్ణీ ద్వయము (పిల్లిపెసర అడవి మినుము) ఇవి మధ్యపంచమూలములని తెలియవలయును.

—౨౧ కనిష్ఠపంచమాలములు ౨౧—

సాలపర్ణీ పృశ్చిపర్ణీ బృహతీ కంటకారికా,
తథా గోక్షురకం చైవ పంచమూలం కనీయనమ్.

59

తా. ముగ్గుకుప్పొన్న, కోలపొన్న, ములక, వాకుడు, పల్లెరు ఇవి కనిష్ఠపంచమూలములని తెలియవలయును.

—౨౨ జీవనాఖ్యపంచమాలములు ౨౨—

అభీరుపీరాజీవ నీ జీవకర్షభకౌస్తృతమ్,
జీవనాఖ్యం పంచమూలం వృష్యం పితౄ నిలాపహమ్.

60

* కూరనెల్లియని కొందఱు. † దుండుకమనదుంగిలము.

తా. ఆభి, నరా, జీనంతి, జీవకము, ఋషభకము ఇవి జీవనాఖ్యపంచమాలములని తెలియవలయును.

— ౧౧ తృణాఖ్యపంచమాలములు ౧౧ —

దర్భకాశేతుకం శాలిశరాఖ్యం తృణపంచకమ్,

తా. దర్భ, కాశ, ఇక్షు, శాలి, శరాఖ్యము ఇవి తృణపంచమాలములని తెలియవలయును.

— ౧౨ ఆనుపంచకము ౧౨ —

బీజపూరకజంబీరేనారంగం చాస్లువేతనమ్.

01

ఫలపంచాస్లుకం చైవ తింత్రీణీకసమన్వితమ్,

తా. మాడిఫలము, నిమ్మ, నారంగము, ఆనువేతనము, చింత ఇవి ఆనుపంచకమని తెలియవలయును.

— ౧౩ పంచాంగములు ౧౩ —

త్వక్పత్రఫలమూలాని వుష్పం చైకత్ర సంగతమ్.

02

పంచాంగమితి బోధవ్యమిదం వైద్యవిశారదైః,

తా. పట్ట, ఆకుట, పండ్లు, వేళ్లు, పూలు ఇవి పంచాంగములని తెలియవలయును.

— ౧౪ పంచగుగంధములు ౧౪ —

వరాళకం పూగఫలం లవంగస్య చ వల్కులమ్.

03

జాతీఫలం సకర్పూరమేతత్పంచగుగంధకమ్,

తా. లవంగము, పొక, లవంగపట్ట, జాతీకాయ, పచ్చకర్పూరము ఇది పంచగుగంధమని తెలియవలయును.

— ౧౫ పంచలవణములు ౧౫ —

సౌవర్చలం బిడానంజ్ఞం సైంధవం శౌచమేవచ.

04

సాముద్రేణ సమాయుక్తం జ్ఞేయం లవణపంచకమ్,

తా. సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, సైంధవలవణము, శౌచలవణము, సాముద్ర లవణము ఇవి పంచలవణములు.

— ౧౬ పంచక్షౌరములు ౧౬ —

పాలాశేంబుష్కకక్షౌరం యవక్షౌరం సువర్చకమ్.

05

తిలనాళోద్భవం క్షౌరం సంయుతం క్షౌరపంచకమ్,

తా. మోదుగతొరము, ముప్పరనుగ్రంధ్యము యొక్కతొరము, యవ తొరము, సర్లతొరము, నువ్వుకొడలతొరము ఇవి పంచతొరములు.

— 66 పంచ సుగంధములు 66 —

కస్తూరీకుంకుమం చైవ కర్పూరం చందనం తథా. 66
గోరోచనేన సంయుక్తం పంచసౌగంధముచ్యతే,

తా. కస్తూరి, కుంకుమపువ్వు, పచ్చకర్పూరము, చందనము, గోరోచనము ఇవి పంచసుగంధములు.

— 67 పంచపల్లవములు 67 —

శౌదుంబరవటాశ్వత్థప్రత్యే ప్రతరువల్లవాః. 67
సర్వవికత్త్ర సంయుక్తాః పంచపల్లవనంజ్ఞకాః,

తా. అత్తి, మట్టి, రావి, జావ్వి, మామిడి వీనిలేతతకులు, పంచపల్లవము అనియు చెప్పబడును.

— 68 పంచవల్కలములు 68 —

స్యగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థప్లక్షీవీలూథవల్కలైః. 68
సర్వమేకత్త్ర సంయుక్తం పంచవల్కలముచ్యతే,

తా. మట్టి, అత్తి, రావి, జావ్వి, గొలుగు వీనివల్కలు పంచవల్కలములని తెలియవలయును.

— 69 ఆష్టతొరములు 69 —

పలాశశిగ్రహమార్గవరుణార్కయవాగ్రజమ్. 69
సర్వటంకణనంయుక్తం తౌరావ్యకమిదం స్మృతమ్,

తా. మోదుగ, మునగ, ఉత్తరేణు, ఉలిమిడి, జిల్లేడు, యవతొరము, సర్ల తొరము, నెలిగారము ఇవి తౌరావ్యకమనియెడరు.

— 70 తౌరపట్కము 70 —

తిలతౌరం చ లాంగల్యం వచాపామార్గశిగ్రుజమ్. 70
కౌటజం శూమ్కం చైవ తౌరపట్కమిదం భవేత్,

తా. నువ్వుకొడలు, చన్నచర్ల, వస, ఉత్తరేణు, మునగ, కొడికపాల * ముప్పనును గ్రంధ్యము వీనితొరములను తౌరపట్కమనియెడరు.

— 71 త్రితొరములు 71 —

సర్లతౌరం యవతౌరం టంకణతౌరమేవచ. 71

* ముక్కపుచెట్టు.

తౌరత్రయం సమాఖ్యాతం వైద్యశాస్త్రవిశారదైః,

తా. సుబ్బతౌరము, యవతౌరము, వెలిగారము ఇవి త్రితౌరములని తెలియవలయును.

◀ త్రిజాతక, చాతుర్జాతకములు ౭ ▶

ఏలాలవంగంపత్రం చ త్రిసుగంధం త్రిజాతకమ్. 72

నాగకేశరసంయుక్తం చాతుర్జాతకముచ్యతే,

తా. ఏలకులు, అవంగములు, అవంగపత్రి ఇవి త్రిజాతకములనియు, నాగకేశరములతో చేరిన చాతుర్జాతకములనియు తెలియవలయును.

◀ త్రిఫలములు ౭ ▶

హరీతకీ చామలకం విభీతకమితి స్తృతమ్. 73

త్రిఫలాఫలముద్దిప్తం తచ్చ జ్ఞేయం ఫలత్రికమ్,

తా. కరక, ఉశిరిక, తానికాయ ఇవి త్రిఫలములనియు, ఫలత్రికమనియును వచింపబడును.

◀ త్రికటుకములు ౭ ▶

పిప్పలీమరిచం శుంఠీ త్రయమేకత్ర మిశ్రితమ్. 74

త్రికటుత్రయషణం వ్యోషం కటుత్రయమిహోచ్యతే,

తా. పిప్పళ్లు, మిరియాల, శొంఠి ఇవి మూడును త్రికటుకమనియు, త్రయషణమనియు, వ్యోషమనియు, కటుత్రయమనియును వచింపబడును.

◀ చాతుర్భద్రములు ౭ ▶

నాగరాతివిమాముస్తా త్రయమేకత్ర మిశ్రితమ్. 75

గుడూచీసంయుతం చాపి చాతుర్భద్రమితి స్తృతమ్,

తా. శొంఠి, అతివస, తుంగము స్తులు ఇవి మూడును తిప్పతీగచేరిన చాతుర్భద్రమని తెలియవలయును.

◀ అవణత్రయము ౭ ▶

సైంధవం రుచకం చేతి బిడం చ అవణత్రయమ్. 76

తా. సైంధవలవణము, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము ఇవి అవణత్రయము.

విషవ్రక రణమ్.

—ॐ కృత్రిమవిషస్వయాపము ॐ—

బహుగారుడే—

అనేకవిషజీవానాం చూర్ణం ముఖ విషైర్మృతమ్,
 మిశ్రితం నఖదంతాదిలోహోద్యం చూర్ణ సంయుతమ్. 1
 కృత్రిమం తు విషం ఖ్యాతం పక్షిమాసాద్విబాధతే,
 ఆలస్యం కుదుతే జాడ్యం కాసంశ్వాసంబలక్షయమ్. 2
 రక్తస్రావో జ్వరశ్శోభోపీతచక్షుశ్చ లక్షణమ్,

తా. అనేకవిషజంతువులు, ముఖమునందు విషముగల సర్పాదిజంతువిషములు, గోశు, దంతములు, లోహోదయు మొదలగువానితోను, చూర్ణాదులతోను, అన్నాదుల తోడగలిపియునగుటతోను కృత్రిమవిషముశరీరమునజేరును. ఇది ౧౫ దినములకు గాని, ౧ ఘోసమునకుగాని విషమెక్కి బాధించును. దానిలక్షణములెవ్వయనిన ఆలస్యము, జాడ్యము, దగ్గు, ఉబ్బసము, బలక్షయము, రక్తస్రావము, జ్వరము, శరీరము నందువాపు, నేత్రములయందు పసపువర్ణము అనునవియ.

—ॐ భీమరుద్ర రసము ॐ—

మృతం స్వర్ణం శుద్ధసూతం శుద్ధం వై హేమమాక్షికమ్. 3
 త్రయాణాం గంధకం తుల్యం మద్ధ్యం కన్యాద్రవైర్ద్రినమ్,
 తచ్చుష్కం ససితక్షోద్రం మాసైకం లేహయేత్సదా. 4
 వహ్నిమూలశృతం క్షీరై రనుస్యాద్ధరనాశనమ్,

తా. స్వర్ణ భస్మము, శుద్ధి జేసినరసము, శుద్ధి జేసిన హేమమాక్షిక భస్మము, ఈమూ టికిసముముగ శుద్ధి జేసిన గంధకమునుగలిపి, కలబందరసముతో నొకదినముమర్దించి నీడనొందించి, మాషప్రమాణము మాత్రలుజేసి, యందొకదానిని పంచదార, లేన అనువాని అనుపానముతోడనీవించి, వెంబడిగ పాలలో నిత్రములకపాయమును వైచిత్రాగిన కృత్రిమవిషము నివర్తించును.

—ॐ శట్కూడియోగము ॐ—

మాధవనిదానే—

శటీం పుష్కరమూలం చ పిత్తపారావతంపచేత్. 5

తత్ప్రిభేచ్ఛీతలైఃపానైర్గరతృష్ణాజ్వరాపహమ్,

తా. కఛోరములు, పుష్కరమూలము, పావురపిట్టపిత్తము వీనిని సమభాగములుగ చేర్చివండి, శీతోదకముతో త్రాగిన కృతిమవిషములు, దప్పి, జ్వరము ఇవి నివర్తించును.

—అథ అథ గూడిఘృతము ల్—

మాధవకల్పే—

వృషభూనింబవత్రాణి పటోలంచపలంపలమ్.

6

తోయే చాష్టగుణే శ్వాభ్యం పాదశేషం సమాహారేత్,

శ్వాభతుల్యం ఘృతం గవ్యం ఘృతార్థమభయారసమ్.

ఘృతశేషం పచేత్సర్వం పానాద్విషహారం ఘృతమ్,

తా. అడ్డసరపుఆకు, నేలవేముఆకు, చేదుపోట్లాకు వీనిని దినుసుకు పలము చొప్పునదంచి, అర పలము లుదకముపోసి, నాలవభాగముగ కషాయముకొచి, దానికి సమముగ అవు నెయ్యి, అవు నేతికిసమముగ కగక్కొంబలిసమముగలిపి ఘృతశేషముగ వండి సేవించిన విషదోషము నివర్తించును.

—అథ సర్పాక్షియోగము ల్—

ఆయుర్వేదే—

సమూలపత్రాం సర్పాక్షీం జలేన క్షృణితాం పిబేత్.

8

సరమూత్రైశ్చ వా పిష్టాం పిబేత్సర్వగదాపహమ్,

తా. సర్పాక్షిసమూలమునుదంచి, యుదకములో వైచి కషాయముగాచి త్రాగినను లేక సర్పాక్షిని, సరమూత్రముతోనూరి త్రాగినను సర్వవిషములు నివర్తించును.

—అథ విషచికిత్స ల్—

అశ్వినీకల్పే—

న్యగ్రోధో రజనీ కుష్ఠం పిష్టాజ్వ్యం గృహాధూమకమ్.

9

తండులీయకమూలేన కర్షం గరహారం పిబేత్,

తా. మట్టి, పసుపు, చెంగళ్ళకొమ్మ, కరుణూపము, చిట్టివేరు వీనిని సమభాగములుగనూరి కర్షప్రమాణమును నేతిలోగలిపిసేవించిన విషదోషము నివర్తించును.

అన్యకాస్తే—

శిరీషం మేఘనాదం చ సవనీతసమన్వితమ్.

10

ధన్వాతకం విషం హంతి లేపనేన క్షూణాధ్యుపమ్,

తా. దిరిగినగింజలు, చిట్టి, బీడి వీనిని సమభాగములుగనూరి, వెన్నలోగలిపి లేపనముజేసిన విషము, నిశ్చయముగ ఊణకొలములో నివర్తించును.

— ౧౭ తుక్కకొటునకుచికిత్సలు ౧౭ —

భేషజకల్పే—

గుడకైలాంకదుగ్ధస్య లేపశ్చాన్వనవిషం హారేత్. 11

పిష్టాపామార్గమూలం తు కల్లకం మధునా లిహేత్,

శ్వానదష్టవిషం హంతి లేపాత్కుక్కుటవిషయా. 12

తా. బెల్లము, నూనె, జిల్లేడుపాలు వీనిసేకముగజేసి లేపనముజేసినను, కర్ణప్రసాదము ఉత్తరేణువేళ్లనునూరి, తేనెలోగలిపిభక్షించినను లేక కరచిన స్థలమున కొడిపిన్దమును లేపనముజేసినను, వెట్టికుక్క (నక్క) వీని విషము నివర్తించును. (గొడ్డుకొకరగడ్డను రం దినములుసేవించినను లేక మ్రుంగ, బోడతరము వీనిరసములో మూడు నూనెబొట్లుగలిపి రం దినములుత్రాగినను వెట్టికుక్క, నక్క వీనివిషములు నివర్తించును.)

మాధవనిదానే—

నింబకొటజబీజాని చందనాంబుజకేసరా,

క్షీరైః పిష్టం నిహంత్యాశు శ్వానమాంజాలజం విషమ్. 13

తా. వేపవిత్తులు, కొడిసెవిత్తులు, చందనము, తామరకేసరము వీనినిపాలతో నూరిత్రాగిన తుక్కకొటు, (నక్కకొటు) పిల్లికొటు శీఘ్రముగ నివర్తించును. (గాఠులము పెంట్లుకలను మంగలములోవైచి మసిజేసి, దానిలో నూనెగలిపి త్రాగినను లేక శరీరమునకు కొకరాకురసముబూసికొని స్నానముజేసినను వెట్టికుక్క, నక్క వీనివిషము నివర్తించును. తుక్క, నక్కవిషములయం దొకసంవత్సరము వరకు చప్పిడివంటకమును భుజించుటయేగాక స్త్రీసంగమము, ఆవాలం, చూమిడి కొయ వీనిని వర్జింపవలయును.)

— ౧౮ మూషక విషచికిత్స ౧౮ —

ఆయుర్వేదే—

శిలాంతాశంచకుష్ఠం చ భావ్యం నిర్గుండిజద్దవైః,

పానం మూషకదష్టానాం దంతతీవ్రవిషం హారేత్. 14

తా. శుద్ధిచేసిన మణిశిల, శుద్ధిచేసిన తాళకము, చెంగల్యకొప్ప, వీనిని వావిలాకు రసముతోనూరి భావనజేసిత్రాగిన ఎలుకకొటు శీఘ్రముగ నివర్తించును.

చించాఫలసమాయుక్తం గృహధూమం పలార్థకమ్,

పురాణాజ్యేన సప్తాహం లిహేదాఖువిషం హారేత్. 15

తా. చింతపండు, కరుఘాపము, ఈ రెంటినినూరి ౫ పలమును ప్రాతఃకేతితో గలిపి భక్షించిన ఎలుకవిషమువారించును.

శిరీషకుసుమంతక్రైర్వృత్తనాభయుతం పిబేత్,
విషం మూషకదష్టానాం శమమాప్నోతి తత్ర ణాత్. 16

తా. దిరిశనపువ్వు, శుద్ధిచేసిననాభి వీనిని చల్లనోనూరి త్రాగిన ఎలుకకాటు తత్క్షణమున నివర్తించును. (మఱియు వెంట్రికను ప్రాడుగ చేసి ముడిచేసి జిల్లేడు పాలలో 2 మార్లుతడిసి చుంచెలక కరిచినస్థలమున గాల్చి దానిపై జిల్లేడుచెక్కటా నొసర్చిన చుంచెలకకాటు నివర్తించును.)

తోయైర్వా నాగరం నస్యం పిబేద్వామృతసైంధవమ్,
అర్కదుత్తూరమూలం వా జలపానే విషాపహమ్. 17

తా. శొంఠిసదకముతోనూరి నస్యముజేయించినను లేక శుద్ధిచేసిననాభిని సైంధవలవణముననూరి త్రాగించినను లేక జిల్లేడు, ఉమ్మెత్త వీనినోనూరి మదకమునోనూరి త్రాగించినను విషము నివర్తించును.

— వృశ్చికవిషచికిత్స —

కాకజంఘీయమూలం చాప్యారనాభేన పేషయేత్,
పానాద్వా లేపనాచ్చైవ విషం వృశ్చికజం హారేత్. 18

తా. వెలుమగంధివేరును కలితోనూరిత్రాగినను లేక దానిని గోంధముపీసి కరచిన స్థలమున లేపనముజేసినను, తేలువిషము నివర్తించును. (మఱియు తంగెడుకొవల రసమునుద్రాగిన; తేలుగరచుటచేగలిగిన రక్తవనునము నివర్తించును.)

— ప్రభావతివటుకములు —

హరిద్రానింబపత్రాణి పిప్పలీమరిచాని చ,
విడంగం భద్రముస్తా చ జీరకం విశ్వభేషజమ్. 19

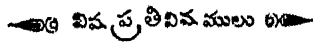
చిత్రకం సైంధవం కుష్ఠం విషం పాతా హారితకీ,
ఏతాని సమభాగాని హ్యజామూత్రేణ పేషయేత్. 20

చణప్రమాణవటికా శ్చాయాశుష్కాశ్చ కారయేత్,
ఏకాముష్ణోదక్తైః పీత్వా విషూచీం చ వ్యపోహతి. 21

లూతవిస్ఫోటభేదం చ గోఘూత్రేణ విలేపయేత్,
అష్టా తక్రేణ సేవేత వర్షదష్టవిషం హారేత్. 22

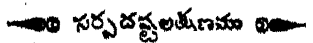
- మహారక్తప్రవాహేతు శ్రీగంధేన సమం విబేత్,
 అర్కక్షీరయుతం లేప్యం వృశ్చికాదివిషం హరేత్. 23
- హంతి పుష్పం చ పటలం రంభాకందరసాన్నితమ్,
 కాకమాచీరసైః పీతా తిమిరాణి వినాశయేత్. 24
- నీలికాయారసైర్మృత్తా రక్తాంగత్వం వినాశయేత్,
 గుడేన మిశ్రితా భుక్త్వా వాతరోగం వినాశయేత్. 25
- భృంగరాజరసైః పీతా శిరసో దాహనుద్భృశమ్,
 తండులోదకసంమిశ్రా కాసకృచ్ఛం వినాశయేత్. 26
- గోమూత్రేణ యుతాపీతాస్థిహరోగం వినాశయేత్,
 ఛాగక్షీరసమాయుక్తావటికాచాశ్వగంధికా. 27
- పీతా మండలపర్యంతం రాజయక్షువినాశనీ,

తా. ప్రానిపసపు, కపాకు, పిప్పలి, మిరియాలు, వాయువిడంగములు, భద్రముస్తలు, జీలకఱ్ఱ, శొంఠి, చిత్రమాలము, సైంధవలహణము, చెంగల్వకోష్ఠు, ఆతివన, చిరబొద్ది, కరక్కాయ వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనుంచి మేక పంచితముతో నూరి, సెనగంజలంత మాత్రలుజేసి నీడనెండించి యందొకదాని నుష్ణోదకముతో నేవించిన విషాచియు ఆవుపంచితముతోచాది లేపనముజేసిన లూత విసాఫటక ప్రణములును రా మాత్రలను చల్లతో నేవించిన పాముకొటును, పండ నానుపానముతోడ బ్రాగిన మిక్కటముగ రక్తము గారుటయు, జీల్లేడుపాలతో చాది లేపనముజేసిన తేలు మొదలగువాని విషములును, అరటిగడ్డరసముతో చాది నేత్రముల కంజనముజేసిన కంటిపువ్వులును, పొరలును, కాచియాకు రసముతోడ నేవించిన తిమిరరోగములు, నీలియాకురసముతోడ నేవించిన సర్వాంగముల రక్తము స్రవించుటయు, బెల్లముతోడ నేవించిన వాతరోగములును, గుంటగలగ రాకు రసము తోడ నేవించిన శిరముమండుట, తలనొచ్చుటయు, చిట్టియాకురసముతోడ నేవించిన కష్టసాధ్యంబులగుదస్థులును, ఆవుపంచితముతోడ నేవించిన స్థిహరోగంబులును, మేక పాలలో పెన్నేరుగడ్డమాల్లమును యీ ట్లెవధమునుగలిపి ౧ మండలమువరకు నేవించిన రాజయక్షుయు నివర్తించును. (మరియు నీ ప్రభావతీవటికములు, తేలు, పాము మిషముల హరింపనేయుటయందు ప్రశస్తంబులు)

సీనమాలిక

ఊడుగగ స్నేర్ల కొగిగరక్కాయలు పాత్రిగడ్డయుసాంటిపొంగు మీలు
జీడిగింజదలంపఁజెలఁగి మోగుగవువ్వు ధరజేముపాలకుఁ దంఁగడాతు
ముసిడికి నేకేడు మొగిలిచెక్కయుఁ బొంగుగర్పూరమునకుఁనుగలగరాకు
నెలులనున్నచోది నేకేడులానకు నుసిరికపప్పుదానుచితమగును
దేనేకొజ్యమునకు ధీగతనుదకంబుఁజిక్కుదఁమ్మలమునఁజింతపండు
తాకినజీడికిఁదగదూలకోపిలయ మైత్త వెట్టిదానుడుగువిధము
తామరచూర్ణములఁబుల్లబావిలి పరగఁనాక్షణమునఁబచ్చికడుగు
తింత్రిణీఫలమునఁ దిలకింపబసపును బెరుగుకు వేసిళ్లుపెట్టమేలు
మామిడిజీడికిమహి నారికడపాకు స్థిగమునున్నమునకుఁ దిప్పతీఁగ
తెలికపిండికినూనె తేటయటుకులకుసైంధవలవణంబుసరసముగును
కొంతిప్పళ్ళకు సారిదిమిర్యాలకు గూరాటికడుగునుగ్రోలగుణము
కడిగియనుములకెల్లగంధంబుసిద్ధంబు దూలింపజగడకుఁదుమ్మచెక్క
పెసలు బెల్లమునకుఁ బసచ్చగుమ్మడియిలుఁగనికూటికి నావయండ్లు
నూనెయింగువగుప్పుగానఁ గేతకీరసం బడవిబీగకును స్థలమరియండు
వత్సనాభులకెల్లవరుసతోనాచిర్తి కెనఁజేతరాసికీవిరిగినార
కందకుఁదమలపాకందమైవిలసిల్లు బనసపంటికిసాంటిబాగునూను
కనకబీజములకుఁగడనిమ్మగసమును నీలకణ్ణినిడండుచెన్నుమీఱఁ
గడునిమ్మపండ్లకు ఖడ్గూరఫలములు పొసగనున్నమునకుఁబసపుకుద్ది
నారికేళమునకు నలవరిలియ్యంబు మొనసినువ్వులకెల్ల మొగలిరసము
జిల్లేడుపాలకుఁజెంపలనీలాకు పాపాణులకెల్లఁబ్రత్తిగింజ
నల్లమందుకుసాంటియలంబుసిద్ధంబు బలురక్కసికీనెల్ల నులిమిడాకు
నేతికిబులిచల్ల నేర్పుతో సంధిల్లు జల్లకుబ్రాగుడుజల్లిగింజ
అనుచునుగ్రవింబులనవనినడఁచుఁ జెలఁగుచునునిర్విషంబులఁజెప్పిరిట్లు
సిద్ధసారంబులంధుదాఁజెలువమైన వైద్యకాస్త్రంబులందులవరుసఁ దిలిసి.

బహుగారుడే

భ్రాంతిర్పూర్వాతిసారశ్చ శూలం వాంతిశ్చ కంపనమ్.
కాశశ్చాపా తీవ్రదాహశ్చ లక్షణం గద్గదస్వరః,

నవోట, దాపల విషముదిగును కావున పరిరక్షణన ఆ, అనే బీజాక్షరమునువ్రాసి "మహా
 పద్మకా హిలి హిలి విజయా విజయాస్వాహా" అను మంత్రముతో కలకమున దిగమంత్రిం
 చి ప్రాశించి తపంజను నీళ్లలో గలిపి యభిమంత్రించి వ్రాగించిన శుక్రవారమునాడు
 గరచిన మహాపద్మకుండనే పాము విషముదిగును. శనివారమునాడు గరచిన పాము
 శంఖపాలకుండనంబడును. అది గరచినచోట దాపల విషముండును కావున శేత్ర
 ములమీద ఓం అనే బీజాక్షరమునువ్రాసి "శుక్లపాల శంఖపాల హిలి హిలి
 విజయా విజయాస్వాహా" అను మంత్రముతో శేత్రములపై యభిమంత్రించి,
 బెల్లమును నీళ్లలో గలిపి యభిమంత్రించి వ్రాగించిన శనివారమునాడు గరచిన శంఖ
 పాలకుండను పాము విషముదిగును. శనివారము ప్రస్తుత గూక గా గరచిన పాము సక
 లుండనంబడును. అది గరచినచోట దాపల విషముండును. కావున, నడితలమీద
 ఓం అను బీజాక్షరమునువ్రాసి "గురిగురి హిరిహిరి విజయా విజయాస్వాహా"
 అను మంత్రముతో నడితలమీద మంత్రించి నెయ్యి అనుసులకట్టు బల్లము వీనిని
 శేకముగ జేర్చి అభిమంత్రించి వ్రాగించిన శనివారమునాడు ప్రస్తుత గూకీ కరచిన
 సకలండను పాము విషముదిగును. ఇటుల, బ్రహ్మ గారుడను శేఖరప్రకా
 నండు ఆప్టపణిని దానంబులు, తప్పివాక్ష రోషభంబులు జెప్పబడియెను. బీజాక్షరము
 వ్రాసినచోటనే మంత్రించవలయును.

— ౧౭ సర్వపాములకొటుకుమంత్రము ౧౭ —

అథో నాగో నేథో చిత్తివాకో బోడా తేరో బాలిబింటిపిటికావో సరోకాటూ
 లూకేనో వ్యాకేతో బాలి ఈశ్వరపార్వతింకరో కోటి కోటి ఆశ్వా.

— ౧౮ కేలుమంత్రము ౧౮ —

ఊరికిను త్రరాన ఉప్పునిగపర్వతం పర్వతంబొద చెట్టు చెట్టుమీద పుట్ట
 పుట్టలో మున్నూరు మున్నుతేళ్లు నన్నూరు నల్లతేళ్లు అముగూరు ఎట్టితేళ్లు ఆర్నూరు
 ఆకుతేళ్లు అందులో ఒకతేలు నిప్పైకుట్టునీర్తెదిగు మీగురువు నల్లను నా
 దాన చల్లగదిగును.

యోక్తృత్తికామూలనుఖావిశాఖా సార్పాంతకౌర్ద్రానుభుజంగదష్టక,
 నవై నతేయేనసురక్షితోపి ప్రాహో శిష్టశ్శుంభయదంకునువ్యో.

తా. కృత్తిక, మూల, మఖ, విశాఖ, ఆశ్లేష, భరణి, ఆర్ద్ర, నక్షత్రముల
 యందు పాముచే గరవబడినవాడు గరుత్మంతునిచే రక్షింపబడినను మృతిజెందును.

(గర్వసర్పవిషములకు నాగమునీడినిసూరి వ్రాగించవలయును)

పాడపాములవిషమునకుచికిత్స. ౭౭

తా. తిప్పత్రీగవేరు, నాగముల్లవేరు, ఊడుగవేరు, పుట్టపాదరువేరు, వస్త్ర
ఘాలితపువేరు, నీలివేరు త్రీగముపిడివేరు, మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ నుడక
ముతోనూరి కుంకుడు గింజలంతమాత్రముజేసి శేపునూపు ఒక్కొక్కమాత్ర న్నష్టాదక
ముతో నేవించిన పాడపాముల విషముహరించును, పథ్యము — వేనీళ్లన్నమును భుజిం
చవలయును.

వాపుకుచికిత్స ౭౮

జిల్లేడాకునుగాని, చూరేడాకునుగానినూరి కలితోనుడికించిమాజేసికట్టుగట్టి
పిదప దిరిసెనపాగు, పుట్టపాదరాకు, జిల్లేడాకు వీనియొక్కరసములలో మిరియపు
చూర్ణముగలిపి నాపువైశేషము జేసిన, పాడపాము కొటువలన గలిగిన వాపు
నివర్తించును.

గాయమునకుచికిత్స ౭౯

జిమ్మడువేరు, పుట్టపాదగువేరు, జిల్లేడువేరు, నాగముల్లవేరు, త్రీగముపిడి
వేరు, పరిమివేరు, ముపిడిచిగుళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మెత్తగనూరి
ముద్దజేసి చిట్టాముదములో గలిపి శేవ్యాపక్యముగ నుడికించి అందు మిరియాలు,
చెంగల్వకొమ్మ, కాచు, వీనిచూర్ణమును 3 భాగములు, గుగ్గిలచూర్ణమును 3 భాగ
ములు కలిపి మర్దించి గాయముపైనుంచి కట్టుగట్టిన పాము కొటువలన గలిగిన గాయ
ముమానును, కల్పషంబుండిన కోతమందు వేయవలయును.

ఉల్లిపాముకొటువలనకుచికిత్స ౮౦

తిప్పత్రీగ, నాగముపిడివేరు, చూరేడువేరు, ఇందుపువేరు, నెరిజవేరు, నీలి
వేరు, దిరిసెనపువేరు, తెల్లజిల్లేడువేరు, మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ నుడ
కముతోనూరి ఇంగుపుకాయ (గింజలంత) మాత్రముజేసి యందొకదాని నేవించిన
ఉల్లిపాము విషము నివర్తించును. పథ్యము — చప్పిడి.

విషముకక్కట్టుకుచికిత్స ౮౧

కుంకుడు వేరునునూరి కుంకుడుగింజంత నేవించిన విషము కక్కను.

ఇతి శ్రీమదాపస్తంబనూత్రతులసుధార్ణవపూర్ణసుధాకర, శ్రీవత్స
గోత్రతిలక, సకలవిద్యాప్రవీణ, శ్రీమదమరేశ్వర భట్టారక
ప్రియతనూజ, శైవజ్య విద్యాపారీణ, సకలపాండిత్య
స్రవీణ, శ్రీమదింద్రకంఠ వల్లభాచార్య విరచిత,
వైద్యచింతామణి, విషప్రకరణనామ
షడ్వీంశో విలాసః.
గ్రంథః సమాప్తః.

